

Kaukasia geopolittisen toiminnan näyttämönä

**Kaukasian alueen geopolittista tarkastelua
läntisten, venäläisten, turkkilaisten ja iranilaisten
intressien ristipaineessa**

pro gradu; 17.1.2003

Anssi Kullberg

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Valtio-oppi

Kaukasian geopolitiittisen toiminnan näyttämönä
Anssi Kullberg (prof. Pekka Korhonen)
Valtio-oppi; Jyväskylän yliopisto, 17.1.2003
Sivumäärä: 424; liitteet: 4 karttaliitettä

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Kaukasian alueena, joka ilmentää geopolitiittisia ajattelutapoja ja historiallisesti konstruoituja kansallisia tai muuten kontekstisidonnaisia intressejä. Alueen suhteellisesta tuntemattomuudesta maassamme johtuen tutkimus rakentaa myös historiallisten, maantieteellisten ja kansallisten kontekstien ymmärtämisen kannalta relevantin kokonaiskuvan Kaukasian alueesta. Kokonaiskuvan kautta hahmottuvat sekä Kaukasian alueen sisäiset merkitykset että erityisesti alueeseen geopolitiittista toimintaa (politiittista retoriikkaa samoin kuin poliittisia, taloudellisia, sotilaallisia ja konspiratiivisia operaatioita) kohdistavien ulkovaltojen – länsimaiden (erityisesti Yhdysvaltain), Venäjän, Turkin ja Iranin – geopolitiittiset koodit. Työn tarkoituksena on saattaa geopolitiittiset koodit ja geopolitiittinen retoriikka toisiinsa nähden suhteutettaviksi ja yhteismitallisiksi tuomalla esille niiden taustana olevat kontekstit. Kattavan yleisesityksen puutteessa tämä on työn kohdalla merkinnyt tavallista perusteellisempia kontekstien kartoituksia, mistä syystä lukija toivottavasti antaa anteeksi työn pituuden.

Tutkimuksen kohteena ovat toisaalta ne geopolitiittiset perinteet, rakenteet ja merkitykset, joita länsimaat (erityisesti Yhdysvallat), Venäjä, Turkki ja Iran ovat ilmentäneet toiminnassaan suhteessa Kaukasiaan. Kaukasian voi luonteenomaisesti ”kiistanalaisena” ja ”ongelmallisena” alueena olettaa peilin tavoin paljastavan ulkovaltojen pyrkimyksiä ja ajattelumalleja. Toisaalta tutkimuskohteena on Kaukasian alueen kontekstualisointi ja alueen kansakuntien omat geopolitiittiset perinteet, rakenteet ja merkitykset. Tutkimus keskittyy kylmän sodan jälkeiseen aikaan ennen terrorismin vastaisen sodan alkua, siis pääasiassa vuosien 1989-2001, mutta viittaa kauemmas historiaan, erityisesti ensimmäiseen maailmansotaan ja sotainväliseen aikaan, sekä ennakoitavasti terrorismin vastaisen sodan ajan muutosvaikutuksia.

Tutkimusmetodina ja näkökulmana on geopolitiikka, joka ymmärretään laajemman merkityksensä mukaan: se on turvallisuuspolitiittisten intressien ja valtapyrkimysten konstruointia maantieteellisessä (alueellisessa) tilassa. Geopolitiikka voi merkitä sekä toimintaa että toiminnan kohdetta. Tutkimuksessa kysymyksenasettelua taustoittaa geopolitiittisen näkökulman tarkastelu klassikoiden, uudemman geopolitiikan ja valtapyrkimyksiä ja -rakenteita retoriikassa paljastavan kriittisen geopolitiikan kautta. Omassa osiossaan tarkastellaan myös geopolitiikkaa sinänsä sekä sen sovellutusten käytön kannalta merkittäviä käsitteitä, kuten hegemoniaa, identiteettejä ja (valtioiden tai vallan) legitimitteettiä. Työssä tarkastellaan myös geopolitiittisen toiminnan operationaaliseen harjoittamiseen liittyvää käsitteistöä, kuten provokaatioita, pogromeja, disinformaatiota ja myyttejä. Aseellinen toiminta, kansanmurhat ja sota ovat geopolitiittista toimintaa äärimmilleen vietynä.

Erityistä huomiota kiinnitetään suuren osan alueen ilmiöiden kannalta relevantista käsitteistöä luoneeseen sir Halford Mackinderin sydänmaateoriaan ja sen myöhempiin sovellutuksiin. Mackinderiltä periytyvät konstruktio Venäjästä sydänmaan imperiumina, jonka geopolitiittinen luonne määrittää sen käyttäytymistä ja toimintamalleja sekä sen muille valtioille muodostamia uhkia. Mackinderiltä periytyy myös geopolitiittinen reunavaltiostrategia, joskin puskurivyöhykkeiden, suojavyöhykkeiden ja etupiirien konstruointi löydetään myös venäläisestä geopolitiikasta. Venäläisen ja turkkilaisen geopolitiikan perinteet asettuvat tutkimuksellisesti hedelmälliseen ristiriitasuhteeseen toisiinsa nähden. Länsimaisista kylmän sodan jälkeisen ajan geopolitiittisistä klassikoista tarkastellaan erityisesti kahta Kaukasian koskevassa diskurssissa kenties eniten keskustelua herättänyttä geopolitiittista klassikkoa, Samuel Huntingtonia ja Zbigniew Brzezinskiä, jotka ovat myös hedelmällisellä

tavalla toisilleen vastakkaisia. Tutkimuksen kohdealueen analyysi osoittaa suuria puutteita erityisesti Huntingtonin teoreettisessa mallissa.

Suomessa vähäisen Kaukasian tuntemuksen ja aluetta koskevan yleisesityksen puuttumisen vuoksi Kaukasian alueen toimijoiden omia geopoliittisia intentioita ja koodeja on arvioitu huomattavasti laajemman historiallisen ja lähistoriallisen taustoituksen kautta kuin länsimaiden, Venäjän, Turkin ja Iranin, joista on löydettävissä hyviä poliittisia historioita. Monet Kaukasian alueen geopolitiikkaan liittyvät ilmiöt eivät avaudu kontekstissään, ellei lukijalle tarjota myös perustietoja muridisodista, Karabahin kiistasta, Dagestanin provokaatiosta ja siitä, mitä tarkoitetaan ”tuntemattomien valtioiden ilmavoimilla”.

Kun lopullista versiota kirjoitettaessa terrorismin vastaisen sodan retoriikka on vallannut maailmanpoliittisen puheen varsinkin Kaukasian kaltaisia islamin ja kristinuskon rajamaita koskiessaan, on ollut tärkeää tarkastella erityisellä kriittisyydellä islamiin ja islamismiin liittyviä myyttejä ja korostaa näiden ilmiöiden suhteellisen vähäistä merkitystä esimerkiksi Pohjois-Kaukasian itsenäisyysliikkeissä. Työssä kiinnitetään huomiota propagandassa tapahtuvaan Kaukasiaan liitettyjen käsitteiden tahalliseen hämärtämiseen, jolloin esim. islaminusko, separatismi ja terrorismi samaistuvat retoriikassa. Islamistien geopolittista ajattelua tarkastellaan erikseen ja havaitaan sen olevan ristiriidassa kansallista itsenäisyyttä tavoittelevien toimijoiden intentioihin nähden.

Tutkimuksen kannalta keskeisimpiä johtopäätöksiä ovat keskenään epäsymmetristen geopolittisten koodien suhteuttaminen toisiinsa neljäksi pääasialliseksi näkökulmaksi Kaukasiaan: globalistiseksi (Länsi), imperialistiseksi (Venäjä), nationalistiseksi (Turkki ja Kaukasia) ja missionääriseksi (islamistit). Länsimaiden geopolitiikka korostaa vakautta, Venäjän geopolitiikka territoriaalista hallintaa, Turkin ja Kaukasian geopolitiikka kansallisen olemassaolon säilyttämistä/saavuttamista ja sunnalaisten islamistien geopolitiikka islaminuskoihin alueisiin kohdistettuja ”uskon puhdistamiseen” ja ”palautukseen” tähtääviä intentioita. Samalla tutkimus on tullut testanneeksi eri geopolittisten teorioiden soveltamista ja toimivuutta Kaukasian esimerkkialueella, missä valossa Mackinderin ja Brzezinskin ajatukset tuntuvat selittämiskykyisemmiltä Kaukasian kontekstissä kuin Huntingtonin yksinkertaistava malli ja venäläisen geopolitiikan luomat mielikuvat. Myös mm. Venäjän ja Turkin käytännön geopolittisen toiminnan ja ratkaisujen vaikutuksia ja onnistuneisuutta arvioidaan kriittisesti.

Työn läpi kulkee perusvire, joka esittää, että päinvastoin kuin Huntingtonin mallissa ja vastaavissa oletuksissa, joissa uskonto (tai ”kulttuuri”) on kaiken poliittisen toiminnan pohjalla, poliittiset ja uskonnolliset ideologiat saattavat olla vain pintasilaus, väri, jolla lippu maalataan ja retoriikka väritetään, mutta geopolittisen toiminnan suuntaa määrittävätkin toimintatapojen traditiot, kansalliset identiteetit ja intressit.

Lähdeaineistona on käytetty niin geopolittisiä tekstejä kuin tutkimuskirjallisuuttakin sekä lähistorian osalta runsaasti ja laajapohjaisesti tiedotusvälineitä ja jonkin verran (julkisia) virkamieskäyttöön laadittuja katsauksia. Niiden tarjoaman tiedon luotettavuuden ja relevanssin kirjoittaja on arvioinut oman asiantuntemuksensa sekä lähteiden mahdollisimman laajan valikoiman avulla.

Avainsanat: Kaukasia, Kaukasus; geopolitiikka, geostrategia, territoriaalisuus; sydänmaa, reunavaltiot, puskurivyöhyke, suojavyöhyke, etupiirit; Georgia, Armenia, Azerbaidzhan, Tshetshenia, Dagestan, Karabah; Venäjä ja Turkki; Huntington, Brzezinski, eurasianismi, Derzhava, panturkismi, turanismi, islamismi.

SISÄLLYS:

TIIVISTELMÄ.....	2
ESIPUHE JA KIITOKSET	12
NIMISTÄ, TRANSLITTEROINNISTA JA ERIKOISMERKEISTÄ.....	14
JOHDANTO	17
TUTKIMUSKYSYMYKSISTÄ JA METODISTA.....	19
LÄHTEISTÄ JA AIEMMAST A TUTKIMUKSESTA.....	21
LÄHTEIDEN MERKITSEMISESTÄ.....	25
I: GEOPOLITIikka	26
I:1. AVAIN GEOPOLITIikkaAN.....	26
MITÄ ON GEOPOLITIikka?.....	26
TERRITORIO JA VALTIO GEOPOLIITTISESSÄ NÄKÖKULMASSA	30
GEOPOLITIIKAN JAKSOT	31
NYKYISEN GEOPOLITIIKAN JUURET	32
I:2. GEOPOLIITTISTEN HAHOATELMIEN HISTORIAA.....	33
MACKINDER, SYDÄNMAA JA ETURINTAMAMAAT.....	33
<i>Mackinderin geopolitiikka.....</i>	34
<i>”Suuri peli”.....</i>	35
<i>Suuret linjat ajassa ja tilassa .....</i>	36
<i>Mackinderin puskurivaltiokonseptin historiallinen konteksti.....</i>	38
<i>Mackinderin suuri peli ja hajoava Venäjä.....</i>	39
<i>Mackinderin suositukset.....</i>	40
<i>Mackinderin perintö.....</i>	41
MAHANIN EURAASIA.....	42
SYDÄNMAA JA REUNAMAA.....	43
”UUSI” JA ”KRIITTINEN” GEOPOLITIikka	45
I:3. GEOPOLITIikka ALUEELLISESSÄ TURVALLISUUSPOLITIIKASSA.....	47
HEGEMONIA.....	47
<i>”Pax Occidentalis” ja ”moninapaisuus” .....</i>	48
IDENTITEETTIN GEOPOLITIikka JA IMPERIUMIT	50
<i>Imperiaalisia geopolittisia koodeja .....</i>	50
<i>Etupiirikonstruktioiden legitimitetti ja vakaus.....</i>	51
<i>Oikeudellistettu geopolitiikka: suvereniteetti ja ”oikeutettu” imperialismi .....</i>	52
SYDÄNMAAKESKUSTELUSTA MONIMUTKAISEN MAAILMAN GEOPOLITIikkaAN.....	54
<i>Sydänmaakonseptin jatkumo ja sydänmaan paikannus.....</i>	54
<i>Cohenin kompleksinen maailma.....</i>	55
ALUEELLINEN GEOPOLITIikka.....	57
<i>Neuvostoliiton hajottua.....</i>	58
ETUPIIRIT JA ”SUOJAVYÖHYKKEET”.....	59
<i>Venäjän ja nationalismin vaikutus Euroopan geopolitiikassa .....</i>	60
<i>Etupiirijakojen venäläisperintöä.....</i>	61
I:4. ALUEELLISEN GEOPOLITIIKAN KÄSITTEELLISTÄMINEN	62
IDENTITEETIT, KANSALLISTEN INTRESSIEN JA GEOPOLITIIKAN ERILAISUUS	62
KANSALLISISTA IDENTITEETEISTÄ.....	63
<i>Kansalliskansakunta ja kansalaiskansakunta .....</i>	63
<i>Identiteettien institutionalisoituminen ja olemassaolo.....</i>	64
<i>Yhdistävät ja erottavat identiteetit ja kamppailu.....</i>	65
VALTIOIDEA JA ”VALTIOLLINEN IDENTITEETTI”	67
PROPAGANDA, DISINFORMAATIO, MYTTI JA PROVOKAATIO.....	68
<i>Kehittynyt propaganda, disinformaatio ja mytit.....</i>	70
<i>Esimerkki myytistä: ”tšetšeenit” Afganistanissa.....</i>	71

Provokaatiot.....	73
LEGITIMITEETTI.....	73
<i>Valtion idea</i>	74
<i>Kypsymättömän demokratian ongelmat</i>	76
<i>”Kansainvälinen legitimitetti”</i>	77
KVASIVALTIOIDEN JA SUVERENITEETIN PROBLEMAATTISUUS.....	78
<i>Suvereniteettikonseptin kehitys</i>	79
<i>Vakauden sitominen suvereniteettiin</i>	79
<i>Vakausedoktriini Lännen geopolitiikassa</i>	80
<i>Valtiollinen olemassaolo ja turvattomuus</i>	81
<i>Epäsymmetrinen turvallisuus</i>	82
”KRIISIALUEIDEN” KONSTRUOINTI.....	84
EPÄVAKAUS JA HEIKOT VALTIOT.....	85
GEOPOLIITTISTEN KONSTRUKTIOIDEN MERKITYS.....	86
GEOPOLIITTISTEN KONSTRUKTIOIDEN SEURAUKSIA RAJAMAILLA.....	87
<i>Sivilisaatioista etupiirikonstruktioihin</i>	87
<i>”Epäpyhät allianssit” ja akselit</i>	89
<i>Geopoliittisten koodien itseään toteuttavat piirteet</i>	90
VÄLIVYÖHYKKEET SOTAIN VÄLISSÄ JA NYT.....	91
I:5. KAUKASIAN ALUE KONSTRUKTIONA.....	92
KAUKASIAN MAANTIEDE JA SEN HAHMOTUS.....	92
EURAASIAN SISÄOSIEN HAHMOTTAMINEN.....	96
KAUKASIAN ALUEEN GEOPOLIITTINEN MERKITYS.....	98
<i>Periferiasta mielenkiinnon kohteeksi</i>	99
<i>Baltia-vertailu</i>	99
<i>Baltia-vertailun lisäkysymyksiä</i>	102
”ENTINEN NEUVOSTOLIITTO”.....	103
”SUUR-LÄHI-ITÄ”.....	104
KASPIAN ÖLJY JA KAUKASIAN VASTAKKAISET AKSELIT.....	105
<i>Itä-länsi-akseli ja pohjois-etelä-akseli</i>	105
<i>Baku-Ceyhan</i>	106
<i>Venäjä ja Kaspiameren herruus</i>	106
<i>Monta jakajaa vai Venäjän monopoli?</i>	108
<i>Venäjän geopolitiikan ongelmia Kaspiassa</i>	109
DEKOLONISAATION NÄKÖKULMA.....	110
MAAILMANPOLITIIKAN DYNAAMISUUDEN AALTOTEORIOITA.....	111
II: KAUKASIA INTRESSIRISTIRIITOJEN GEOPOLIITIKASSA.....	113
II:1. LÄNTISIÄ GEOPOLIITTISIA HAHMOTELMIA.....	113
”VAKAUS” JA STATUS QUO.....	113
UUDEN MAAILMANJÄRJESTYKSEN EPÄSYMMETRIA.....	114
INTRESSEJÄ ”VÄLIALUEELLA”.....	115
HUNTINGTONIN JA ”SIVILISAATIOIDEN TÖRMÄYS”.....	117
<i>Huntingtonin oletusarvojen vastaiset identiteetit</i>	120
<i>Huntingtonilainen maailma</i>	122
<i>Huntingtonin paradigman ongelmia</i>	126
BRZEZINSKI JA ”SUURI ŠAKKILAUTA”.....	128
<i>Brzezinskin strateginen pelikenttä</i>	131
IMPERIUMIEN GEOPOLIITIKAA.....	133
<i>Erilaisia imperiumeja</i>	134
<i>Asteittain barbarisoituvaa kosmos</i>	136
<i>Euraasian geopolittinen epäsymmetria</i>	138
<i>Paluu ristiretkien aikaan</i>	139
<i>”Islamin vyöry Eurooppaan”</i>	141
NATO, IVY, GUUAM, SHANGHAIN RYHMÄ.....	142
”ALUEELLISET HEGEMONIT”.....	148
II:2. VENÄJÄ.....	149

VENÄJÄN ”GEOPOLIITTINEN LUONNE”	149
IMPERIUMIN JA IMPERIAALISUUDEN ONGELMA.....	151
<i>Geopolitiikka ja imperialismi</i>	151
<i>Kansallisvaltio vai imperiumi?</i>	152
<i>Imperiaalisuus ja ekspansionismi</i>	152
<i>Imperiaalisuus ja keskusjohtoisuus</i>	154
<i>Imperiaalisuus ja ”sekurokratia”</i>	155
VENÄJÄN GEOPOLIITTIKAN AVAINKÄSITTEITÄ.....	155
<i>Kansallinen turvallisuus</i>	155
<i>Valtakunta (Deržava) ja ”suuri tila” (bolšoje prostranstvo)</i>	156
<i>”Lähiulkomaat”</i>	158
VENÄJÄN GEOPOLIITTIKAN KOLME KOULUKUNTAA.....	161
<i>Zapadnikit</i>	161
<i>Slavofiilit ja panslavistit</i>	161
<i>Toisinajatteliijoita</i>	162
<i>Zapadnikkien, slavofiilien ja eurasianistien geopolitiikan jatkumo</i>	163
”DRANG NACH SÜDEN” JA MONGOLIPERINTÖ.....	164
<i>Venäjän laajentuminen etelään</i>	164
<i>Bysantin ja mongolien perinnöt</i>	164
<i>Moskova ottaa mongolien paikan</i>	165
<i>”Venäjän idean” synty</i>	166
<i>Moskova vs. Konstantinopoli</i>	167
<i>”Kolmas Rooma”</i>	168
<i>Imperiumien geopolittiset perimystaistelut</i>	168
<i>Eteläsuuntaisen laajentumisen jatkumo nyky-Venäjällä</i>	170
<i>Rintamalinjoja etelässä, lännessä ja idässä</i>	171
<i>Vaihtoehtoja nykyiselle suuntaukselle</i>	173
GEOPOLIITTIKAN UUSI TULEMINEN VENÄJÄLLÄ.....	174
<i>Geopolittiset vastakkainasettelut Venäjällä</i>	174
<i>Läntisten ajattelutapojen vaikutus</i>	175
<i>Maksimenko ja huoli Venäjän alavatsasta</i>	176
<i>Eurasianismin historia</i>	180
<i>Dugin ja eurasianismin paluu</i>	182
<i>Dugin, Limonov ja Panarin</i>	184
<i>Eurasianistien ohjelma</i>	185
VENÄJÄN ULKOPOLIITTISEN DOKTRIININ GEOPOLITISOITUMINEN.....	187
<i>Geopolittinen messiaanisuus: Žirinovski</i>	187
<i>Geopolittinen mystisismi: Dugin</i>	188
<i>Virallisen doktriinin geopolitisoituminen 1991-1994</i>	189
<i>Lännen asema ja vaikutus Venäjän geopolitiikassa 1992-1994</i>	190
<i>Deržavnikkien nousu 1995-1997</i>	191
<i>Venäjän virallinen geopolitiikka vuoden 1997 doktriinissa</i>	193
<i>Seurauksia ja huolenaiheita</i>	194
HAJOAAKO VENÄJÄ VAI HAJOTTAAKO?	195
<i>Venäläinen dominoteoria ja ketjureaktion pelko</i>	195
<i>Hajottamista ja hallitsemista</i>	197
<i>Venäjän hajoamisuhan todennäköisyys</i>	198
<i>Kansallinen paranoia Venäjän geopolitiikassa</i>	199
PUTININ AJAN GEOPOLIITTIKKA	201
<i>”Weimarilainen Venäjä”</i>	201
<i>Venäjän Franco, Bonaparte vai Mussolini?</i>	203
<i>Muslimiviha ja propagandan käyttö</i>	206
<i>Pogromien vaara</i>	208
<i>Virallinen doktriini Putinin aikana</i>	209
II:3. TURKKI	211
TURKKI GEOPOLIITTISENA VOIMANA.....	211
<i>Kemalistinen ”Turkin idea” ja Lännen sillanpää</i>	211
<i>Poliittinen vakaus ja länsimaisuus</i>	213
<i>Islamistit ja ääriivasemmisto</i>	214

<i>Etniset kysymykset: kurdit ja ulkoturkkilaiset</i>	215
<i>Turkin liittolaisuudet ja Euroopan epälojalisuus</i>	216
<i>Turkin ja Venäjän geopoliittinen epäsymmetria</i>	216
TURKIN GEOPOLIITTIKKA KAUKASIASSA	218
<i>Vainottujen turvapaikasta ”suomettuneeseen” reaalipolitiikkaan</i>	218
<i>Turkin suhteet Kaukasiaan, Keski-Aasiaan ja Iraniin</i>	219
<i>Turkki ja entisen Neuvostoliiton akselijako</i>	220
<i>Turkki Euroopan siltana itään</i>	220
PANTURKKILAISSUUS, TURANILAISSUUS JA TURKKILAINEN HEIMOAAATE	221
<i>Panturkkilaisuus</i>	221
<i>Turanilaisuus ja heimoaate</i>	222
<i>Ensimmäinen maailmansota</i>	223
<i>Pankaukasialainen reunavaltioyhteistyö</i>	223
UUSI SUKUKANSAPOLIITTIKKA	224
<i>Turkki löytää uudelleen idän</i>	224
<i>”Aamutähti”</i>	225
<i>”Turkkilainen yhteisö”</i>	226
<i>Imperiumin vastaisku</i>	226
<i>Turkin islamistien ja diasporajärjestöjen toiminta</i>	227
TURKKILAINEN EURASIANISMI	227
<i>”Turkkilainen maailma”</i>	227
<i>Euraasialaisuus ”Euroopan” vientinä ”Aasiaan”</i>	229
<i>Turkki eurooppalaisena merivaltana ja Bysantin perillisenä</i>	230
TURKKI, AZERBAIDŽAN JA KARABAHIN KONFLIKTI	231
<i>Turkin politiikka Neuvostoliiton hajotessa</i>	231
<i>Turkin suhtautuminen Azerbaidžanin vallankaappaukseen</i>	232
<i>Turkki ja Karabahin konflikti</i>	233
<i>Turkki, Georgia ja Tšetšenia</i>	234
TURKIN TALOUDELLINEN GEOPOLIITTIKKA KAUKASIASSA	235
<i>Turkki ja öljyputki</i>	235
<i>”Uusi silkkitie”</i>	236
”NOUSEVAN HEGEMONIN” MYYTTI JA TODELLISUUS	236
<i>Venäjän aggressiivisuus ja Turkin defensiivisyys</i>	236
<i>Varovaisuuspolitiikan heikkous</i>	237
<i>Aktiivisempi Turkki</i>	238
<i>Turkin sotilaallinen voima</i>	239
<i>Defensiivinen puolustusdoktriini</i>	240
<i>Aktiivisempi käänne Lähi-idässä</i>	241
<i>Doktriinin uudistuminen</i>	242
<i>Vahvemman politiikan vaikutukset</i>	243
<i>Lännen asenteiden vaikutus</i>	243
<i>Linnake vai nouseva hegemoni?</i>	244
<i>AKP:n hallitus ja Turkin geopoliittika – säilyykö suunta?</i>	245
II:4. IRAN	245
IRANIN GEOPOLIITTIKAN TAUSTA	245
<i>Kolme imperiumia</i>	245
<i>Eteläsuuntautuminen</i>	246
<i>Iranin imperiaalisuus</i>	247
IRANIN ISLAMISMI JA ŠIALAINEN YKSINÄISYYS	247
<i>”Persialaisen maailman” kahtiajako</i>	247
<i>Islamilainen vallankumous ja Irakin-Iranin sota</i>	248
<i>Ajatollahit ja Kreml</i>	249
<i>Kylmän sodan loppu ja Iranin ulkopoliittikan murros</i>	250
IRANIN GEOPOLIITTIKKA KAUKASIASSA	251
<i>Islamistit vastaan itsenäisyysmieliset</i>	251
<i>Iran ja armenialaiset</i>	251
<i>Iran ja Azerbaidžan</i>	252
<i>Iranin energiapolitiikka ja ”pohjoinen ulottuvuus”</i>	253
<i>Iranin ja Turkin vastakkaisuus</i>	254

<i>Etelä-Azerbaidžanin kysymys</i>	254
IRANIN UUDISTUSTEN VAIKUTUS GEOPOLIITIKKAAN.....	255
<i>Khatamin ajan ”iranilainen perestroika”</i>	255
<i>Suunnanmuutosten mahdollisuus</i>	256
III: KAUKASIA	258
III:1. ALUE JA HISTORIA	259
ETNISET RYHMÄT	259
USKONNOT	260
<i>Uskontojen kirjavuus Kaukasiassa</i>	260
<i>Suufilaiset veljeskunnat</i>	260
<i>Fundamentalistit ja ”wahhabilaisuus”</i>	261
KIELET	262
GEORGIALAISET	263
GEORGIAN ETNISET VÄHEMMISTÖT.....	264
<i>Georgian armenialaiset</i>	264
<i>Georgian azerit</i>	264
<i>Georgian venäläiset</i>	264
<i>Georgian osseetit</i>	265
<i>Abhaasit</i>	265
<i>Georgian kreikkalaiset, juutalaiset ja kurdit</i>	266
<i>Adžaarit</i>	266
<i>Mesheetit ja lazit</i>	266
ARMENIALAISET	267
AZERBAIDŽANILAISET	268
TŠETŠEENIT JA INGUUŠIT.....	269
<i>Historia ja etnografia</i>	270
<i>Venäläisvalta</i>	271
<i>Inguušit</i>	273
TŠERKESSIT, ABHAASIT JA KABARDIT	274
<i>Tšerkessit</i>	274
<i>Tšerkessien kansanmurha</i>	274
<i>Abhaasit</i>	275
<i>Kabardit</i>	275
DAGESTANIN KANSAT	276
AVAARIT	277
DARGIT	278
LAKIT	278
LEZGIT	278
KUMYKIT	279
BALKAARIT JA KARATŠAIT	280
NOGAI.....	281
OSSEETIT	281
TATIT ELI VUORISTOJUUTALAISET.....	282
KASAKAT.....	283
III:2. KAUKASIAN HISTORIAN ILMIÖITÄ	283
MURIDIEN AIKA JA VASTARINTA POHJOIS-KAUKASIASSA	283
<i>Mansur</i>	284
<i>Jermolov</i>	284
<i>Gazimulla</i>	285
<i>Hamzad Beg</i>	285
<i>Šamil</i>	285
<i>Muridisotien merkitys</i>	286
KAUKASIAN TYHJENTÄMINEN KAUKASIALAISISTA.....	287
KAUKASIAN ITSENÄISYYDEN LYHYT RENESSANSSI	287
<i>”Pieni gazavat”</i>	287
<i>Ensimmäinen maailmansota</i>	287
<i>Venäjän vallankumous ja Etelä-Kaukasian itsenäistyminen</i>	288

<i>Pohjois-Kaukasian itsenäistyminen</i>	289
<i>Vuoristolaistasavalta ja emiirikunta</i>	289
<i>Valkoisesta punaiseen</i>	290
<i>Vastarinnan jatkuminen neuvostoaikana</i>	291
<i>Vastarinnan saama huomio Euroopassa</i>	291
ARMENIALAISKYSYMYKSIÄ, TURKKI JA AZERBAIDŽAN.....	293
<i>Vihan juuret</i>	293
<i>Sotia ja pogromeja</i>	293
<i>Kansallissuhteiden politisoiminen</i>	294
<i>Vallankumouksellista kansallissuhteita</i>	295
<i>Armenialainen terrorismi</i>	296
III:3. KAUKASIA KYLMÄN SODAN JÄLKEEN	297
GEORGIA.....	297
<i>Gamsahurdian aika</i>	297
<i>Vallankaappaus</i>	298
<i>Diktatuurin aika</i>	299
<i>Vastarintaliike</i>	299
<i>Käännös kohti länttä</i>	300
<i>Geopolitiikan pelilauta</i>	301
<i>Džavahetia</i>	302
<i>Adžaria</i>	302
<i>Etelä-Ossetia</i>	303
ABHASIAN KONFLIKTI.....	304
<i>Alkuvaiheet</i>	304
<i>Abhasian sota 1992-1993</i>	305
<i>Miehitys, sissiliikkeet ja eristys</i>	306
KODORI JA PANKISI.....	307
<i>Kodorin provokaation alku: savuverhoja</i>	307
<i>Terrorismin vastaisen retorikan sovellutuksia ja hämmennystä</i>	309
<i>Tšetšeenien osuus pähkinöistä pizzuun</i>	311
<i>Georgialaisten osuus Metsäveljistä Mhedrioniin</i>	313
<i>Pankisi</i>	313
VENÄJÄN JA TURKIN VÄLISSÄ: GEORGIAN GEOPOLITIikka.....	315
<i>Venäjän sotilastukikohdat Georgiassa</i>	316
<i>Georgia ja etniset vähemmistöt</i>	316
<i>Georgia, GUUAM ja öljy</i>	317
<i>Georgian eurooppalaisuus</i>	318
<i>Georgia ja Tšetšenia</i>	318
ARMENIA.....	319
<i>Itsenäistyminen</i>	319
<i>Dašnakistien toiminta</i>	320
<i>Parlamenttiammuskelu ja tilanteen kehitys</i>	320
<i>Vähemmistöt</i>	322
MARTTYYRIEN KANSAKUNTA: ARMENIAN GEOPOLITIikka.....	322
<i>Turkkia vastaan</i>	322
<i>Venäjän sillanpää, Iranin ystävä ja Yhdysvaltain tukikohde</i>	323
AZERBAIDŽAN.....	324
<i>Elçibeyn aika</i>	324
<i>Vallankaappaus: déjə vu</i>	324
<i>Karabahin perintö</i>	325
<i>Öljyä ja länttä, muttei demokratiaa</i>	326
<i>Venäjän pyrkimykset</i>	327
<i>Vähemmistöt ja epävakaustekijät</i>	327
<i>Nahitševan</i>	328
VENÄJÄN PELKO JA TURKIN HUOMA: AZERBAIDŽANIN GEOPOLITIikka.....	329
<i>Elçibey ja Alijev</i>	330
<i>Azerbaidžan ja Georgia</i>	330
<i>Kaspianmeren valvonta</i>	331
<i>Guluzaden into NATO:on</i>	332

<i>Etelä-Azerbaidžanin kysymys ja Iran</i>	332
<i>Azerbaidžan ja islamistit</i>	332
<i>Azerbaidžan ja Tšetšenia</i>	333
KARABAH	333
<i>Konfliktin uudelleenaktivoituminen</i>	333
<i>Sungaitin pogromista Hocalin verilöylyyn</i>	334
<i>Karabahin konfliktin laantuminen</i>	334
<i>Ääriliikkeiden piilopaikka</i>	335
<i>Pattitilanne</i>	336
TŠETŠENIA	337
<i>Dudajevin aika</i>	337
<i>Kohti konfliktia</i>	338
<i>Epäsuora sota</i>	339
<i>Sota ja sen syyt</i>	340
<i>Budjonnovskista Pervomaiskojeen</i>	341
<i>Petollinen välirauha</i>	341
<i>Pommeja ja rikollisuutta</i>	343
<i>Islamismi Tšetšeniassa</i>	344
<i>Mashadovin toimet islamisteja ja rikollisuutta vastaan</i>	346
<i>Miksi rauha ei pitänyt?</i>	348
<i>Dagestanin provokaatiosta toiseen Tšetšenian sotaan</i>	348
<i>Toisen Tšetšenian sodan myyttejä</i>	351
<i>Tšetšenian tila ja miehityksen tulevaisuudennäkymät</i>	353
TŠETŠEENIEN GEOPOLITIikka	356
<i>Kansallisen itsenäisyystaistelun konteksti</i>	356
<i>Tšetšenia ja Georgia</i>	356
<i>Pohjois-Kaukasian vai Tšetšenian kansallisvaltio</i>	357
<i>Dudajeviläiset, länsimieliset ja islamistit</i>	357
<i>Kansallisen taistelun myytit</i>	358
<i>Inguušit</i>	359
DAGESTAN	360
<i>Rikollisuus</i>	360
<i>Poliittiset voimat</i>	361
<i>Poliittinen islam ja ”wahhabilaisuus”</i>	362
<i>Dagestanin provokaation juuret</i>	364
<i>Provokaatiosta sotaan</i>	365
<i>Sodan laajennus</i>	367
INGUŠIA JA OSSETIA	367
LUOTEIS-KAUKASIA	368
<i>Karatšai-Tšerkessia</i>	368
<i>Kabardi-Balkaria</i>	369
<i>”Wahhabilaiset” Luoteis-Kaukasiassa</i>	370
<i>Tšerkessijärjestöjen geopolitiikka</i>	371
ETU-KAUKASIA	372
III:4. ISLAMISTIEN GEOPOLITIikka KAUKASIASSA	375
<i>USKONTO JA ETNISYYS</i>	376
<i>DAR AS-SALAM JA DAR AL-HARB</i>	378
<i>MUSLIMIVELJET</i>	379
<i>VALLANKUMOUKSELLINEN INTERNATIONALISMI</i>	380
<i>Kaksi juurta: punainen ja vihreä lippu</i>	380
<i>Islamismin ja kansallisten itsenäisyysliikkeiden vastakkaisuus</i>	381
<i>Kaukasian islamistikirjoittajien silmin</i>	382
MALTILLINEN ISLAMISMI	383
ISLAMISMI KAUKASIASSA	385
<i>Käsitteiden sekamelska</i>	385
<i>Islamismin neuvostorakenteet</i>	386
<i>Islamilainen renessanssi-aihe</i>	387
<i>Zawahiri Derbentissä</i>	389
IV: SKENAARIOITA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	389

IV:1. SKENAARIOITA	389
AIKA JA TULEVAISUUS: ”KEHITYS”, ”IKUINEN KRIISIPESÄKE” VAI ”NOUSEVA KESKIÖ”?.....	389
LÄNNEN VAI VENÄJÄN ALUEELLINEN HEGEMONIA ?	390
YHTEISTYÖSKENAARIO	393
SODAN SEURAUKSET: ”AFGANISAATIOSKENAARIO”	394
HAJOAAKO VENÄJÄ?.....	394
MUUTTUUKO TURKKI?.....	395
MUUTTUUKO IRAN?.....	396
IV:2. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	397
LÄNNEN GLOBALISTINEN VAKAUSPOLITIIKKA.....	398
VENÄJÄN IMPERIALISTINEN TERRITORIAALISEN HALLINNAN POLITIIKKA	398
TURKIN JA KAUKASIAN NATIONALIST INEN KANSALLISEN OLEMASSAOLON POLITIIKKA	400
ISLAMISTIEN VALLANKUMOUKSELLINEN INTERNATIONALISMI JA MISSIOPOLITIIKKA.....	401
GEOPOLIITTISTEN KOODIEN RISTIRIITA.....	402
ALUEELLISEN GEOPOLIITTISEN TUTKIMUKSEN KÄYTTÖKELPOISUUS	404
LÄHTEET JA BIBLIOGRAFIA:.....	406

”Maailmasta ei löydy tyhjää asumatonta tilaa. Niinpä kuten kukaan meistä ei ole ilman maantieteellistä asuinpaikkaa, emme myöskään voi jäädä sivullisiksi siitä käytävässä taistelussa. Taistelusta itsestään on kuitenkin tullut kiinnostava, sillä seurauksia eivät ole vain konfliktit, vaan myös ajatukset ja tavat.”

Edward W. Said (1993)

Esipuhe ja kiitokset

Haluan kiittää niitä ystäviä ja kollegoja, jotka ovat auttaneet minua viimein saattamaan päätökseen *pro gradu* -työni kirjoittamisen. On mainittava, että monista eri syistä tämä prosessi kesti yli neljä vuotta, joiden aikana ehdin useampaan kertaan suunnitella, luonnostella, muokata ja jopa tyystin muuttaa graduni aihetta ja rakennetta.

Ollessani teini-ikässä maailmanpolitiikassa sattui paljon merkittävää: kylmä sota päättyi, Itä-Eurooppa vapautui, Neuvostoliitto hajosi, Suomi liittyi Euroopan Unioniin ja Balkanilla ja Kaukasiassa puhkesi verisiä sotia. Olin ollut kiinnostunut historiasta ja politiikasta lapsesta saakka, mutta äkkiä tunsin olevani itse keskellä ”historian vyöryä” ja mullistuksia. Samoihin aikoihin saatoin ensi kertaa elämässäni noudattaa mieltäni lapsesta asti kiehtonutta seikkailunhalua ja kaukokaipuuta. Tuosta juontaa toinen suuri harrastukseni, matkustaminen – ikuinen etsiminen. Mihail Lermontov kuvasi sitä 1830-luvulla nuoren miehen levottomuudeksi, joka ajoi hänet matkoille ja seikkailuihin Kaukasiaan. Jo lapsena minua olivat kiehtoneet kirja Marco Polon matkoista, C. G. E. Mannerheimin ratsastus halki Keski-Aasian, N. A. E. Nordenskiöldin Koillisväylän-matka Vega-aluksellaan sekä Thor Heyerdahlin ihmeelliset matkat ruokolautoilla yli milloin minkäkin valtameren.

Oli varsin luonnollista, että kiinnostukseni suuntautui itäiseen Eurooppaan ja Euraasiaan. Ensimmäinen pidempi oleskeluni siinä ”uudessa maailmassa”, jonka kylmän sodan päätyminen oli avannut kaatamalla rautaesiripun, oli vuonna 1992 asuminen koulun kulttuurivaihdossa samana vuonna itsenäistyneessä Virossa. Jo tuolloin sain ensimmäisen oma-kohtaisen kosketuksen Kaukasiaan, joka kiinnosti virolaisia monestakin syystä enemmän kuin suomalaisia. Georgia, joka oli Baltian maiden rinnalla ollut itsenäisyysmielisin entisen Neuvostoliiton tasavalloista, oli ajautumassa yhä pahempaan kriisiin. Presidentti Zviad Gamsahurdia muistutti monessa suhteessa Viron johtajia. Molemmissa maissa vallitsi vapaustaistelun, kulttuurin ja kansallisten perinteiden esiin nostamisen eetos ja itsenäisyysliikkeitä johtivat kansallismieliset intellektuellit. Gamsahurdian tarina päättyi veriseen vallankaappaukseen ja sisällissotaan, kun taas Baltian maat ovat nopeasti päässeet osaksi läntistä demokratian ja markkinatalouden perhettä.

Tšetšenian ensimmäinen presidentti, kenraali Džohar Dudajev, oli asunut vuoteen 1991 Tartossa, jossa hän komensi 23. strategista pommittajadivisioonaa, Neuvostoliiton tärkeintä ilmavoimain tukikohtaa Baltiassa. Moskovan politbyroon määrätessä tukikohtan vuonna 1991 kukistamaan Baltian maiden itsenäisyysliikkeet, kieltäytyi Dudajev tottelemasta määräystä ja erosi puna-armeijasta. Samana vuonna hän palasi synnyinmaahansa Tšetšeniaan, jossa tuli valituksi presidentiksi. Virolaiset tunsivat kiitollisuuden lisäksi yleistä sympatiaa tuolloin *de facto* itsenäistä Itškerian tšetšeenitasavaltaa kohtaan. Kuinka lähellä oli, että Baltiasta meidän välittömässä naapurissamme olisi tullut samanlainen ”sodan ja epävakauden vyöhyke” kuin Kaukasiasta?

Baltia ja Kaukasia ovat molemmat mielissämme yhteen niputettuja geopoliittisia kokonaisuuksia, vaikkakin kielellisesti ja kulttuurisesti ne ovat epäyhtenäisiä alueita. Molemmat si-

jaitsevat geopoliittisesti hankalissa asemissa haluten olla siltoja idän ja lännen, pohjoisen ja etelän, välillä, mutta ovat sen sijaan historian saatossa joutuneet pikemminkin taistelutantereiksi, rintamalinjoiksi ja valloitusten kohteiksi. Kun meillä pohjoisessa puhutaan Itämeren alueesta ja pohjoisesta ulottuvuudesta, Kaukasiassa puhutaan Kaspian ja Mustanmeren alueista ja euraasialaisesta ulottuvuudesta. Kun Baltiassa herätellään Hansan muistoja, Kaukasiassa muistellaan silkkitietä. Venäjän imperiumi on molemmille alueille yhteinen geopoliittinen uhka kun taas muut suurvaltatekijät ovat vaihdelleet: Baltiassa Saksa, Ruotsi, Tanska ja Puola; Kaukasiassa Turkki ja Persia. Niin Baltian maat kuin Georgia ja Azerbaidžankin puhuvat tänä päivänä toiveikkaasti NATO-jäsenyydestä.

Taannoista lukioni kulttuurivaihtoa Virossa seurasivat lukuisat matkat Keski- ja Itä-Eurooppaan, Balkanille, Lähi-itään, Intiaan, Pohjois-Afrikkaan, Kaukasiaan, Kaakkois-Aasiaan, Keski-Aasiaan... Milloin en voinut fyysisesti matkustaa, matkasi osa sielustani kaukomailla seuratessani intensiivisesti uutisia ja monenlaisia tietolähteitä. Tämä ehkä enemmän kuin mikään muu on vuosien kuluessa antanut melkoisen laajan yleiskuvan ja vankan kokonaiskäsityksen maailmanpolitiikasta sekä ruohonjuuritasolla että suurvaltain kabineteissa. Vajaat kymmenen vuotta myöhemmin palasin viimeistelemään Kaukasian aluetta koskevaa *pro gradu* -työtäni Tarttoon, samaan kaupunkiin, jossa kiinnostukseni Kaukasiaan oli eräällä tavoin saanut alkunsa.

Jo varhaisten matkojeni aikana jouduin konkreettisesti tekemisiin niiden dramaattisten tapahtumien kanssa, jotka vaikuttivat ihmisten elämään noilla alueilla. Tulin tuntemaan nuoria, ei paljon minua vanhempia, jotka olivat aktiivisesti mukana vaatimassa demokratiaa tai itsenäisyyttä. Toiset saivat haluamansa, toiset kamppailevat edelleen. Ja on niitä, jotka eivät selvinneet vuosituhannen viimeisestä vuosikymmenestä. Minua tulivat kiehtomaan konfliktit ja kriisit, inhimillisten toiveiden ja tahtojen vastakkaisuuden kauheat seuraukset. Siksi pitkin yliopistovuosiani tutkin Balkanin, Kaukasian, Keski-Aasian, Irakin ja Kašmirin konflikteja samoin kuin Baltian ja Itä-Euroopan maiden pyrkimyksiä turvata vakautensa ja osallistua Euroopan integraatioon.

Graduni valmistumista hidasti eniten se, että minun oli jotenkin jätettävä pois suurin osa kaikesta siitä, mistä olin kiinnostunut, ja valittava yksi ainoa aihe, yksi näkökulma ja eristettävä se kaikista niistä ”rönsyistä”, joita asioiden liittyminen toisiinsa ja kiinnostukseni laajuuden mukanaan tuoma näkemys suuresta kokonaisuudesta toivat mukanaan. Geopoliittiseen näkökulmaan ja Kaukasian alueeseen olen päätenyt lopulta ajatellen näiden molempien olevan merkittävyydeltään nousussa mutta Suomessa viime vuosiin saakka varsin vähäisen huomion kohteina. Työni tarkastelee Kaukasian aluetta kokonaisuutena, koska toivon sen olevan hyödyksi paitsi opinnäytetyönä, myös kaivattuna suomenkielisenä aluekatsauksena Kaukasiaan samoin kuin mallina, jonka mukaan voin itse myöhemmin tarkastella useita muita vastaavia alueita.

Kiitän gradunohjaajaani Pekka Korhosta, joka on pitkään ja kärsivällisesti neuvonut tieteellisen kirjoittamisen ja teorian asettelun perusteissa ja hillinnyt megalomaanisia pyrkimyksiäni. Hän on muistanut minut uskollisesti, vaikka läsnäolonni koti yliopistossa onkin ollut näiden vuosien varrella sangen vaihtelevaa ja usein vain virtuaalista. Kiitän myös Moshe Gammeria, Zofia Grodzinska-Klemettiä, Roman Khalilovia, Miriam Lanskoyta, Antero Leitzingeria, Arto Luukkasta, Kamal Matinuddinia, Silviu Miloiua, Manaf Sababia, Cyrus Safdaria, Samuli Schielkeä, Luba Schwartzmania, David ja Revaz Tsanturiaa, Mehmet Tütüncüä, Kaj Öhrnbergiä ja muita kollegoja tai ystäviä, jotka ovat avustaneet minua lähteiden etsinnässä tai antaneet hyödyllistä tietoa. Erityisesti toimiessani puoli vuotta Ulkomaalaisviraston Oikeus- ja maatietoyksikön Länsi- ja Keski-Aasian ja entisen

Neuvostoliiton tutkijan Antero Leitzingerin viransijaisena, hänen käyttööni antamansa artikkelit ja viranomaisraportit sekä Kaukasian tarkastelevia katsauksia ja tutkimuksia koskeva kirjeenvaihtomme ovat olleet korvaamattomaksi hyödyksi. Lisäksi on syytä kiittää muitakin kollegoitani Ulkomaalaisvirastossa, jonka huomattava kirjasto ja tietokanta niinkään ovat olleet suureksi hyödyksi.

Kirjoitin tätä gradua Tartossa, yhdessä mielikaupungeistani. Siellä suureksi avuksi oli everstiluutnantti Ron LaGrone, jonka ansiosta sain käyttööni kesälomienkin aikana sangen hyödylliseksi osoittautuneen Baltian Maanpuolustuskorkeakoulun (Balti Kaitsekolledž, Baltic Defence College) kirjaston. Kiitän myös hänen puolisoaan Ulla LaGronea ja ystävällistä kirjastonhoitajaa Eve Vahtraa. Tietenkin kiitän vielä kaikkia opettajiani Jyväskylän ja Tarton yliopistoissa. Olen saanut ensimmäisen käsikirjoituksen lukijoilta tärkeitä kommentteja, joista kiitän erityisesti Christian Jokista, Allan Kiviahoa, Pekka Korhosta, Antero Leitzingeria ja Maria Schmandtia.

Erityisen syvän kiitollisuuteni haluan tämän työn valmistumisen johdosta esittää ystäväleni Christian Jokiselle, joka ei ole ainoastaan auttanut minua hankkimalla lähteitä, käymällä puolestani kirjastoissa ja hoitamalla muita asioitani ollessani itse ulkomailla, vaan on myös korvaamattomalla tavalla tukenut, innostanut ja motivoinut minua, kantaen huolta siitä, etten luovu kunnianhimostani mutten myöskään jää sen vangiksi. Hän on osoittanut minulle itsekurin tärkeyden ja sen, että joskus on pakko keskittyä vain yhteen asiaan kerrallaan. Ja hän on saanut minut ratkaisevaksi kuukaudeksi jättämään kaikki muut mielenkiintoiset tehtävät ja viimein kasaamaan yhtenäiseksi tekstiksi kaiken sen materiaalin ja muistiinpanot, joihin olin jo hukkaa. Ainakin henkisesti radikaalilla kädellä tapahtunut lyhentäminen ja kokonaisten lukujen ja kokonaisuuksien poistaminen on ollut raskaampaa kuin tutkimustyö ja kirjoittaminen, mutta Christian auttoi minua vapautumaan Sisifyksen kirouksesta.

Christianin kanssa olen käynyt lukemattomia innostavia ja näkökulmaa laajentavia keskusteluita eri konfliktien luonteesta ja hän on neuvonut minua sotilasteknisissä ja sotahistoriallisissa asioissa, niin kuin minä olen voinut neuvoa häntä oman asiantuntemukseni piiriin liittyvissä asioissa. Hän on myös seurannut minua monille niistä seikkailurikkaista matkoista, joita ilman olisin saattanut aiemmin saattaa loppuun opinnäytevelvoitteeni mutta ylivoimaisesti köyhempanä niistä kokemuksista, tiedoista ja konkreettisesta ymmärryksestä kokonaiskuvan suhteen, jota ei maailmanpolitiikkaa tutkiva voi saavuttaa ilman laajaa avartavaa matkustamista. Christiania parempaa kumppania en tällaisille opintomatkaille olisi voinut edes kuvitella.

Tartossa, Lopella, Jyväskylässä, Islamabadissa ja Turussa,
Anssi Kullberg

Nimistä, translitteroinnista ja erikoismerkeistä

Erityisesti entisen Neuvostoliiton alueen nimistö on muuttunut voimakkaasti vuosikymmenestä toiseen ja muotia on ollut vaihtaa kaupunkien nimiä aina poliittisen järjestelmän muuttuessa. Eräillä paikoilla on myös eri nimiä eri kielissä eikä mikään nimen valinta ole poliittisesti neutraali. Olen pyrkinyt käyttämään ensisijaisesti vakiintuneita suomalaisia nimiä, jos sellaisia on, ja muuten käyttämään kulloisessakin historiallisessa tilanteessa käytettyä omakielistä nimeä. Aina kun mahdollista, olen ensimmäisen yhteydessä pyrkinyt tarjoamaan alueille ja paikoille vaihtoehtoisia nimiä suluissa tai alaviitteissä.

Kaukasia vai Kaukasus? Useimmissa Euroopan kielissä käytetään Kaukasus-nimeä vastaavaa nimitystä koko Kaukasian alueesta: englanniksi *the Caucasus*, ruotsiksi *Kaukasus*, saksaksi *der Kaukasus* (myös *Kaukasien*), ranskaksi *le Caucase*, venäjäksi *Kavkaz*, turkiksi *Kafkas*, persiaksi *Kafkoh*, arabiaksi *Qabq*. Latinalainen *Caucasia* on kuitenkin vallitseva italiassa, espanjassa ja portugalissa. Virossa käytetään yleensä nimitystä *Kaukaasia*, vaikkakin olemassa on myös vanhahtava nimitys *Kaukaasi*. Se esiintyy eräässä suomalaisessakin laulussa, joka kuvaa Venäjän imperiumin laajentumista geopoliittiseen lähipiiriinsä: ”*Aunus, Vepsä, Inkeri; Doni, Krimi, Kaukaasi...*” Suomen Moskovan-suurlähetystössä työskennelleen ja Tšetšeniasta graduaan kirjoittavan ystäväni Päivi Pihlajamäen vakaata käsitystä seuraten käytän tässä työssä nimitystä Kaukasia tarkoittamaan koko maantieteellistä aluetta, ja nimitystä Kaukasus tarkoittamaan Kaukasusvuoristoa ja siihen liittyvää ylämaata.¹

Latinalaisin aakkosin kirjoitettavien kielten kohdalla nimien translitterointi vastaa ko. kieltä, mutta eräitä erikoismerkkejä ei saanut edes monikielisestä kirjaimistosta, minkä vuoksi esim. azerin (turkin azerbaidžanilaisen murteen) nurinkurin käännetty e-kirjain on korvattu ä-kirjaimella, jota se myös ääntämykseltään vastaa. Turkinkieliset nimet olen onnekseni pystynyt kirjoittamaan oikeassa asussaan erikoismerkkien avulla. Niiden osalta voidaan todeta ääntämishojeina, että i (pisteetön i) ääntyy samoin kuin viron kielen õ tai romanian î/â, s = ș, c = dź, ç = țș, ja g jää usein mykäksi pidentäen edeltävän vokaalin tai ääntyy kuin kurkku-r (joskus kuin heikko h). Entisen Neuvostoliiton alueen turkinsukuisia kieliä on alettu kirjoittaa latinalaisin aakkosin, mutta sen sijaan, että olisi seurattu yhtenäistä turkin kielessä jo olemassa olevaa aakkostoa, on jokainen maa luonut hieman toisistaan poikkeavat aakkoset. Niinpä esim. Keski-Aasiassa käytössä on q-kirjain, azerit taas merkitsevät voimakasta h:ta x:llä, ja niin edelleen.

Niiden kielten kohdalla, joita ei kirjoiteta latinalaisin aakkosin, on päädytty toisistaan poikkeaviin ratkaisuihin osin jo senkin vuoksi, että eri kielissä on erilaisia äännevalikoimia. Niinpä venäjänkielisten nimien osalta olen seurannut vakiintunutta suomalaista translitterointia, jossa on merkki äännettä kohti. Venäjän vokaalien je, ja, jo sekä ju edellä kirjoitan aina suomalaisittain j-kirjaimen, myös kun kyse on venäläisistä jev-päätteistä eivenäläisissä nimissä, kuten Šaimijev, Alijev ja Nazarbajev, vaikka tataarit, azerit ja kazakit ovatkin siirtyneet käyttämään latinalaisia aakkosia. Käytössä ovat myös erikoismerkit š ja ž. Tämä siksi, että kyrillinen x translitteroidaan suomeksi h:na (eikä kh:na kuten esim. englanniksi), jolloin joissain tapauksissa h:n seurattessa s:ää voi lukija luulla sitä š:ksi. Esim. Tšetšenian presidentin Aslan Mashadovin nimessä ei kuitenkaan ole š-kirjainta vaan s ja kh, kyrilliset c ja x.

Tšetšeneillä on nykyisin käytössä myös latinalainen aakkosto, mutta koska se sotatilan vuoksi ei ole vakiintunut muutoin kuin Lännessä elävän diasporan piirissä, koska siihen sisältyy useita erikoismerkkejä, ja koska olen voinut selvittää vain osan nimistä tšetšeenien aakkostolla, olen pyrkinyt seuraamaan samanlaista translitterointia kuin suhteessa kyrillisiin aakkosiin. Tämä ei ole paras mahdollinen tapa, sillä toisin kuin venäjän kielessä, tšetšeenin kielessä on esimerkiksi useita eri h-äänteitä, joita merkitään mm. h:lla, x:llä ja q:lla. Lisäksi tšetšeneillä on käytössä mm. ü ja ö, jotka venäjän kielestä puuttuvat. Mikäli olot vakiintuisivat, voisi latinalainen kirjoitustapa yhtenäistyä myös lehdistössä, joka nykyisellään translitteroi kaukasialaisia nimiä mielivaltaisesti venäjän kautta ja omien venäjän kieleen sovellettavien translitterointikäytäntöjensä mukaisesti. Venäläiset itse käyttävät kansainvälisissä yhteyksissä sekaisin englantiin ja ranskaan perustuvia translitterointikäytäntöjä. Liettualaissyntyiset Stasys Knezys ja Romanas Sedlickas käyttävät englanninkieli-

¹ Saman suosituksen antaa Kielikello 4/1999.

sessä Tšetšenian sotaa käsittelevässä kirjassaan translitterointia, joka tuntuu yhdistelevän liettuan ja puolan sääntöjä!

Arabian- ja persiankielisiin nimiin ei ole samanlaista yleiskäyttöön vakiintunutta suomalaista translitterointijärjestelmää kuin venäjänkielisiin, mikä lisää translitteroinnin epäloogisuutta. Järjestelmiä on, mutta ne ovat foneettisia ja sisältävät runsaasti erikoismerkkejä, kun taas sanomalehdet translitteroivat englannin tai ranskan kautta, jolloin erityisesti j:n, ch:n jne. käyttö muodostuu hämmentäväksi. Olen pyrkinyt näiden nimien kohdalla seuraamaan Suomen lehdistössä yleisimmin esiintyvää englantilaisperäistä translitterointia. Georgianlaiset ja armenialaiset käyttävät kummatkin kokonaan omia aakkosiaan ja niiden kohdalla olen seurannut suomalaisen ääntämyksen mukaista translitterointia. Georgian- ja armeniankielisiä nimiä olen translitteroinut georgialaisten aakkosten logiikalla, en venäjäksi, kuten usein näkee tehtävän. Niinpä kirjoitan Beria (ei Berija), Gamsahurdia (ei Gamsahurdija) ja Petrosian (ei Petrosjan). H:n eri muotojen translitteroinnissa olen pyrkinyt käyttämään harkintaa (h, kh, gh, q, x).

Venäjänkieliset nimet päättyvät yleensä -ov (Ivanov) tai -jev (Aleksejev). Tavallinen päätte on myös -in (Putin). Nimet, jotka eivät pääty näin, ovat usein peräisin muista kielistä; yleisiä ovat puolalaisperäiset päätteet -ovski, -jevski, ja ukrainalaisperäiset päätteet -enko ja -uk/-juk. Venäjänkieliset nimet "tarvitsevat" yleensä päätteen ja ovat eräällä tavoin aina genetiivimuodossa, kun taas ukrainalaisissa nimissä (Lebed) sana voi olla ilman päätettäkin. Ei-slaavilaisissa kielissä on aivan vastaavia päätteitä, jotka samoin ilmaisevat, että nimen alkuperä on "jonkun poika" tai "jostain peräisin". Turkkilainen poikaan viittaava päätte on -oglu, alkuperään viittaava taas -li/-li tai -lu/-lü.

Nykyisin on yleistä, että esim. Azerbaidžanissa henkilö, jonka nimi neuvostoaikana oli "Gamid Musajevitš Guseinov" kirjoittaa nimensä venäläisissä yhteyksissä esim. "Khamid Mousaevich Khousainov", mutta turkkilaisissa yhteyksissä "Hamid Musa Hüseyinoglu". Persialainen päätte on yleensä loppu-i, joten Iranissa hänen nimensä voisi olla "Hamed Mossa Hosseini", arabimaissa taas vaikkapa "Khamid ibn Musa al-Hussain". Kristillisten ja islamilaisten nimien alkuperä on usein sama, joten "Salman Šamiljevitš Musajev", joka Turkissa käydessään kutsuu itseään "Süleyman Samil Musaogluksi", voisi Suomessa luulla nimensä oikean kirjoitustavan automaattisesti olevan "Salomo Samuelinpoika Mooseslainen". Gamal al-Din Abd al-Qadeer on sama henkilö kuin Džemaleddin Abdulkadyrov.

Georgiassa yleisimpiä sukunimien päätteitä ovat -švili, -adze ja -idze. Nimistä näkee suvun maantieteellisen alkuperän. Esim. megreliiperäisten nimien päätte on yleensä -ia, svaniperäisten -va tai -ua, ja abhaasiperäisten -ba. Armenialaiset nimet päättyvät lähes poikkeuksetta -ian/-jan, joskin ulkomailla jotkut tunnetut armenialaiset ovat pudottaneet päätteen nimestään, ja niinpä heistä on tullut nimiltään André Agassi ja Charles Aznavour. Pohjoiskaukasialaisten tilanne on kaikkein sekavin, koska nämä kansat keikkuvat itsenäisen identiteetin ja venäläisten dokumenttien mielivallan välissä. He eivät voi määritellä omaa kansallisuuttaan, saati nimensä kirjoitusasua.

Vaikka kielitoimisto suosittaisi luultavasti muuta, olen kommentoijien toiveesta kirjoittanut uusitussa lyhennytyssä versiossa Lännen isolla alkukirjaimella tarkoitettaessa poliittista ulottuvuutta, kun taas länsi pienellä viittaa ilmansuuntaan. Samoin Euroopan Unionissa molemmat alkukirjaimet ovat isoja.

Johdanto

Geopolitiikka tutkimusaiheena oli toisen maailmansodan jälkeen epäsuosittua ja suorastaan pannassa, mutta viime vuosikymmeninä se on noussut yhä voimakkaammin tutkimuksen kohteeksi. Lännessä kriittinen geopolitiikka on kohdistunut tarkastelemaan uudelleen geopolitiikan klassikoita ja geopolitiittisten konstruktioiden ilmentämiä ajattelumalleja kun taas Venäjällä ja monissa entisissä kommunistisissa maissa itse klassinen geopolitiikka ”tieteenä” on ollut huimassa nousussa. Myös länsimaissa ”poliittiseen maantieteseen” on jälleen alettu kiinnittää monitieteellisempää huomiota.

Geopolitiikan kulta-aika ensimmäisen maailmansodan molemmin puolin muodostaa ajallisesti jakson, jota voidaan verrata 1990-luvun ja 2000-luvun alun kylmän sodan jälkeiseen aikaan. Yhtymäkohtia löytyy esimerkiksi uusien pienten valtioiden muodostumisesta hajonneiden imperiumien raunioille, uudelleen voimistuvien aggressiivisten imperiumien halusta palauttaa menetetty suuruutensa ja uhkakuvien etsiminen epämääräisiksi jäävistä ”juutalaiskysymyksestä” tai islamilaisesta terrorismista. Ajanjaksojen analogisten yhtäläisyyksien valossa näyttää geopolitiikan uusi tuleminen sekä huolestuttavalta että tutkimuksen arvoiselta.

Geoffrey Sloanin ja Colin Grayn mukaan geopolitiikalla on edelleen mahdollisuutensa toimia myös objektiivisen tutkimuksen näkökulmana. Se kelpaa heidän mukaansa tulkitsemaan historiaa ja konfliktien motiiveja ja selittämään turvallisuusongelmien rakennetta. Samalla geopolitiikka kuitenkin toimii myös ”poliittisen sodankäynnin välineenä” ja poliittisten päätösten legitimaationa, vaikka päätösten todelliset syyt olisivat muualla.²

Yhdessä opiskeluaikani kotimaista, Virossa, geopolitiikka on herättänyt huomiota erityisesti siksi, että siitä on tullut Venäjällä imperialistisia ja sotilaallisiakin pyrkimyksiä perusteleva ”tiede”, joka muistuttaa suuresti edeltäjiään 1800-luvun lopun ja maailmansotien ajan Saksassa. Venäjällä on koettu 1990-luvun mittaan todellinen geopolitiikan renessanssi, jota Colin Gray ja Geoffrey Sloan luonnehtivat Venäjän identiteettikriisiin, kostomielialaan ja imperiumin takaisin haikailuun liittyväksi ”pakkomielleiseksi keskittymiseksi geopolitiikkaan”.³

Venäjän strategiassaan omaksuma geopolitiittinen asennoituminen ympäröiviin alueisiin on ollut vaikutuksiltaan erityisen dramaattista Kaukasiassa, mikä osaltaan perustelee Kaukasian valintaa tutkimusalueeksi. Geopoliittiset intentiot ja konstruktiot kohdistuvat erityisesti rajamaihin ja voimakeskittymiä ympäröiviin alueisiin, joten geopolitiikan tarkastelussa olisi kiinnitettävä erityistä huomiota reuna-alueisiin ja rajamaihin kuten Balkan, Kaukasia ja Keski-Aasia. Tässä työssä tarkastellaan tiettyjen geopolitiittisten ajatusten, kuten sydänmaa, reunamaa, siltamaa ja sivilisaatioiden rajamaa, ilmenemistä Kaukasianpolitiikassa.

Tutkimus jakautuu neljään osaan. Ensimmäinen osa tarkastelee teoriaa: geopolitiikan klassikoita, avainkäsitteitä ja niiden soveltamista alueen tarkasteluun. Toinen käsittelee geopolitiittisten oppien ja mielikuvien ilmenemistä eri valtioiden politiikassa Kaukasian aluetta koskien. Kolmas osa tarkastelee Kaukasian alueen historiaa ja lähihistoriaa sekä näiden pohjalta selittää kaukasialaisten omia geopolitiittisiä näkemyksiä. Neljäs osa tarkas-

---

² Gray & Sloan, 1999, s. 10.

³ Gray & Sloan, 1999, s. 10.

telee lopuksi tulevaisuudennäkymiä sekä hahmottaa johtopäätöksiä geopolitiikan erojen ymmärtämiseksi.

Terminä geopolitiikka on suppeassa merkityksessään riittämätön, sillä se viittaa liaksi klassiseen geopolitiikkaan ja maantieteellisiin imperatiiveihin. Työssäni tavoittelen laajaa alueellisen turvallisuuspolitiikan kontekstiä. Kuitenkin tutkimuksessa keskitytään siihen, kuinka kansalliset intressit pukeutuvat alueellisten ja geopolitiittisten konstruktoiden muotoon. Tämä onkin tutkimuksellisen geopolitiikan ”uusi” ja ”kriittinen” sisältö. Kuinka Kaukasian nykyisyyttä ja tulevaisuutta hahmotettaessa alueeseen liitetään kansallisten intressien mukaisia värityksiä, jotka kuvastavat valtioiden ja valtaeliittien pyrkimyksiä?

Aluekonstruktoiden käytön ja niissä ilmenevien kansallisten intressien lisäksi tässä työssä pyritään arvioimaan näiden konstruktoiden vaikutuksia Kaukasian alueella toimivien valtioiden strategiaan sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Geopolitiikka ilmentää poliittisia, subjektiivisia ja kansallisesta ja ideologisesta kontekstistä riippuvaisia ajatusmalleja ja valtapoliittisia strategioita. Sen lisäksi, että geopolitiikka ilmentää näitä ajatusmalleja ja strategioita, se myös vaikuttaa niihin. Tässä mielessä geopolitiikka on sekä tulkintaa että poliittista retoriikkaa. Sen pyrkimyksenä on sekä selittää että ohjata ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.⁴ Geopoliittisessa tutkimuksessa olisi otettava huomioon konstruktivisen teorian ja käytännön politiikan vuorovaikutus molempiin suuntiin ja tiedostettava se. Geopolitiikka on sekä toimintaa että toiminnan kohde.

Metodina tässä työssä käytetään osittain meidän aikamme aluepolitiittisten, geopolitiittisten tai geostrategisten konstruktoiden kartoitusta eri puolilta kohdealuetta. Näiden keskinäistä vertailua suorittamalla on tarkoitus etsiä tapoja ”synkronoida” geopolitiittisia koodeja ymmärrettäväksi suhteessa toisiinsa, jotta eri valtioiden intressit voitaisiin nähdä selvemmin loogisena ja vuorovaikutuksellisenä kokonaisuutena. Tällainen nyt toisistaan erillään olevien ja ”eri kieltä puhuvien” kohdealueeseen kohdistuvien strategisten konstruktoiden tulkitseminen järkeväksi kokonaisuudeksi on välttämätöntä alueellisen kokonaistilanteen ymmärtämiseksi, ja samalla tämän työn tärkein tavoite. Tavoitteena on lisätä aluetta käsittelevän tutkimuksen objektiivisuutta asettamalla usein toisilleen vastakkaisista intresseistä lähtevät konstruktiot samaan yhteiseen kontekstiin.

Vaikka tämän työn maantieteellinen kattavuus onkin rajattu koskemaan Kaukasian aluetta, on syytä muistaa, että alueella on paljon geopolitiittisia ja geostrategisia yhtäläisyyksiä muihin Euraasian välivyöhykkeisiin, kuten Baltiaan, Itä-Eurooppaan, Balkanille, Lähi-itään ja Keski-Aasiaan. Syvälinen maailmanlaajuinen vertailu välivyöhykkeiksi katsottavien alueiden välillä on kuitenkin mahdollista vasta paljon tätä työtä laajemmassa tutkimuksessa, ja tämän työn yhden alueen kohdalla tekemän perustyön pohjalta toivon olevan mahdollista myöhemmin tutkia muita välivyöhykkeitä ja siten lähestyä maailmanlaajuisia geopolitiikan tutkimusta aikamme maailmantilanteeseen.

Työn aikahaarukka keskittyy ensisijaisesti ajanjaksoon 1989-2001 eli Neuvostoliiton hajoamisesta terrorismin vastaisen sodan aikaan, joskaan aikahaarukka ei estä viittauksia kauas menneisyyteen ja toisaalta lyhyitä havaintoja syksyn 2001 jälkeisistä tapahtumista. Terrorismin vastaisen sodan vaikutus geopolitiittiseen retoriikkaan (erityisesti Lännessä ja Lännen asennoitumisessa Venäjään) ja toimintaan Kaukasian kaltaisilla rajamailla voi olla vaikka seuraavan tutkimuksen aiheena.

---

⁴ Berg, 1998, 11.

Tämän työn oikeutus liittyy sen kolmen eri elementin kohonneeseen tärkeyteen nykyisen maailmantilanteen ymmärtämisessä:

Ensinnäkin, *geopolitiikka* – sekä tieteelliseen asuun puettuina kansallisina valtapyyteinä että akateemisena pyrkimyksenä ymmärtää näitä – on jälleen palannut vilkkaaseen keskusteluun ja erityisesti Venäjällä, osittain myös Yhdysvalloissa, geopolitiikasta on taas tullut suuri ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa määrittävä diskurssi. Tämä muistuttaa sotainvälisen ajan vastakkainasettelua Halford Mackinderin ja Alfred Thayer Mahanin edustaman anglosaksisen geopolitiikan ja Karl Haushoferin edustaman saksalaisen geopolitiikan välillä, muistuttaen meitä myös keskisen Euraasian ”suuresta pelistä” anglosaksisen ja venäläisen imperialismien välillä.

Toiseksi, *alue* on kasvattanut merkitystään politiikan ylittäessä yhä enemmän valtioiden rajoja ja vuorovaikutuksen lisääntyessä globalisoituvassa maailmassa. Alue tarjoaa myös pienen valtion näkökulmasta hedelmällisen ja ryhdikkään pohjan ulko- ja turvallisuuspoliittiselle analyysille.

Kolmanneksi, *Kaukasian ja Keski-Aasian* ovat alueena kasvattaneet maailmanpoliittista merkitystään. Onkin aiheellista kysyä, kuinka suuressa määrin klassisen geopolitiikan käsitteet, kuten *sydänmaa* ja *reunamaa*, ovat jälleen tulleet ajankohtaisiksi ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Kaukasiaa voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, että se muodostaa joko *siltamaan* tai *puskurimaan* suhteessa ympäröiviin sydän- ja reunamaihin – Eurooppaan, Venäjään, Lähi-itään ja Keski-Aasiaan.

Tutkimuskysymyksistä ja metodista

Tässä työssä tarkastellaan ensin geopolitiikan ja geopolitiittisen ajattelun käsitteistöä ja merkitystä kansainvälisen politiikan ja poliittisen historian hahmottamisessa. Erikseen paneudutaan tutkimaan *alueellisen geopolitiikan* mahdollisuuksia sellaisten ongelmallisten alueiden tarkastelussa kuin Balkan, Keski-Aasia, Lähi-itä, Itämeren alue tai tässä esimerkiksi valittu Kaukasian. Alueiden hahmottamiseen ja tutkimiseen liittyy lukemattomia luonteeltaan geopolitiittisia käsitteitä ja käsityksiä, joita tarkastellaan työn ensimmäisen osan lopussa. Toinen osa tarkastelee länsimaisten kirjoittajien, Venäjän, Turkin ja Iranin geopolitiittisia käsityksiä ja intressejä, jotka vaikuttavat Kaukasian alueella. Kolmas osa paneutuu Kaukasiaan, jota käsitellään alueellisena kokonaisuutena. Koska Kaukasian on maassamme vähän tunnettu alue, on välttämätöntä käsitellä myös alueen historiaa. Neljännessä ja viimeisessä osassa luodaan lyhyt katsaus mahdollisiin tulevaisuudenskenaarioihin sekä luodaan teoreettinen yhteenveto Kaukasian alueella vaikuttavista geopolitiittisistä koodeista. Toivon, että tämä tutkimus voi myös toimia osana yleistä johdatusta keskisen Euraasian alueen tutkimukseen Suomessa. Samalla se voi myös tarjota esimerkin, jonka perusteella voidaan tarkastella geopolitiikan ja turvallisuuspolitiikan näkökulmista muitakin alueita kuin Kaukasia.

Eräät käsikirjoitusta lukeneet kollegani ovat kysyneet, miksi toinen ja kolmas osa eivät vertaile symmetrisesti Länttä, Venäjää, Turkia, Irania ja eri Kaukasian maita, jotka erotin omaksi osakseen yhdistämällä etnisiä ryhmiä, uskontoa, historiaa ja islamismien vaikutusta käsittelevät osat kaukasialaisten geopolitiittisistä koodeista analysoivaan osioon, kuten gradunohjaajani ehdotti. Samoin on kysytty, miksen valinnut aiheeksi vain Venäjän ja Turkin Kaukasian-politiikan vertailua, joka kyseisen lukijan mielestä oli mielenkiintoisinta antia gradussani – keskittymällä vain siihen gradu olisi lyhentynyt olennaisesti. Syyt ovat samo-

ja, joiden vuoksi tämä työ ylipäätään on tarpeellinen: yksinkertainen vertaileva tutkimus ei kykenisi selittämään Kaukasian alueen tapahtumia, sillä poliittiset toimijat ovat lisääntyvässä määrin yhteismitattomia ja epäsymmetrisiä ja niiden intressit ja eturistiriidat hahmottuvat vasta kokonaisuutta vasten. Turkin ja Venäjän politiikkaa alueella ei voi ymmärtää tuntematta myös Lännen vaikutusta ja läntisessä hegemonisessa tietoisuudessa vallitsevia geopoliittisia koodeja; Venäjä ja Turkki kuitenkin reagoivat täysin eri tavoin Lännen vaikutuksiin. Venäjän islam-puhetta ei voi asettaa tosimaailman perspektiiviinsä tietämättä joitain perusasioita siitä, mikä radikaalin islamin todellinen osuus Kaukasian politiikassa on ollut. Ja lopuksi, puhuttaessa jatkuvasti Kaukasiasta tutkimus jäisi melko pinnalliseksi ellei se ottaisi huomioon myös Kaukasiassa itsessään vaikuttavia toimijoita ja kehityskulkuja.

Tämän työn lukijan oletetaan omaavan perustiedot länsimaiden historiasta ja politiikasta, minkä vuoksi niiden käsittely ei ole ollut tarpeen samalla tavoin kuin verrattain tuntemattomien Kaukasian maiden. Valitettavasti Kaukasiaa koskeva yleistieto on maassamme niin heikkoa ja mielikuvien varassa, että laajempi käsittelytapa (3. osa) on ollut välttämätön ymmärrettävän yleiskuvan hahmottamiseksi. Venäjän ja Turkin kohdalla olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota erityisesti niihin Kaukasian kannalta hyvin olennaisiin piirteisiin, jotka suomalaisten ja muidenkin eurooppalaisten mielikuvissa ovat helposti jääneet syrjään. On ollut tärkeämpää kiinnittää huomio Venäjän eteläsuuntaisen geopolitiikan päälinjoihin eikä poikkeustapausta edustaneeseen Suomen nauttimaan autonomiaan, ja Turkin politiikan lähtökohtaiseen länsimaisuuteen eikä kaakkoisten kurdimaakuntien poikkeustilaan (joka lakkasi viimeisessäkin läänissä vuonna 2002). Irania on käsitelty paljon vähemmän kuin muita siitä yksinkertaisesta syystä, että Iranin toiminta Kaukasiassa on ollut paljon passiivisempaa ja vähä merkityksisempää.

Kaukasian alueen valintaa voidaan perustella alueen merkityksen voimakkaalla kasvulla aiempaan kylmän sodan aikakauteen nähden ja Kaspian alueen ”sydänmaan paluun” kontekstissä. Samoin alueen valintaa perustelee Kaukasiaa koskevan kokonaisvaltaisen tutkimuksen suhteellinen puuttuminen erityisesti Suomessa. Kaukasiaa on tarpeen tutkia alueellisena kokonaisuutena, johon ympäröivät alueet ja suurvallat liittyvät mutta jota ei pitäisi tutkia yksinomaan jostain näkökulmasta käsin; esimerkiksi vain Venäjän-tutkimuksen perifeerisenä sivuraiteena tai ”islamin politisoitumiseen” liittyvänä ongelmana. Turvallisuuspolitiikassa heikkouksia ei voi kovin pitkälle kompensoida vahvoilla aloilla, koska ”ketju on yhtä heikko kuin heikoin lenkkinsä”. Niinpä strateginen analyysi käsittelee pakosta kokonaisuutta.⁵

Tutkimus keskittyykin kokonaiskuvan antamiseen Kaukasian alueesta ja on luonteeltaan sikäli monitieteellinen, että yhden teorian tai näkökulman käytön asemesta se pyrkii kartoittamaan Kaukasian alueen merkityksen aikamme geopolitisessa tilanteessa niin historian, politiikan kuin identiteettienkin kautta. Erityisesti pyritään tutkimaan, kuinka eri tavoin eri valtioiden – länsimaiden, Venäjän, Turkin, Iranin ja Kaukasian valtioiden itsensä – intressit aluetta kohtaan muotoutuvat. Huomiota kiinnitetään siihen, että geopolittista argumentaatiota on hyödynnetty eri valtioiden erilaisten intressien perusteina ja eri valtioiden näkökulmat Kaukasian alueeseen eivät sen vuoksi ole yhteismitallisia. Tässä työssä pyrin osaltani ”synkronoimaan” eri tarkastelijoiden geopolittisia koodeja tuomalla ne yhteen saman kontekstin, alueellisen kokonaiskatsauksen, puitteissa.

John Agnew yhdisti maailman kartografiseen ja geopolittiseen ymmärrykseen Friedrich Nietzschen kritiikin, jonka mukaan ”ei ole tietämystä kaiken ulkopuolella, ei puhdasta,

---

⁵ Visuri, 1997, 101-102.

tahdosta vapaata, ajatonta, paikatonta..., ei puhdasta järkeä, absoluuttista tietoa”. Kaikki on lähtökohtaisesti peräisin jostain näkökulmasta eikä objektiivisuus näin ollen voi seurata jonkin perspektiivin, historiallisen kokemuksen ja kontekstin välttämisestä, vaan siitä, että huomioidaan mahdollisimman monta eri perspektiiviä.⁶ Tämän työn tavoitteena onkin ollut käsitellä sekä geopolitiikkaa metodina että Kaukasian aluetta tarkastelukohteena mahdollisimman laajasta perspektiivistä, jossa alue näyttäytyy kokonaisuutena. Samalla olen pyrkinyt huomioimaan perinteisesti huomioitujen läntisten ja venäläisten näkökulmien lisäksi myös turkkilaisten, iranilaisten, kaukasialaisten ja ”islamilaisten” näkökulmien moninaisuutta.

Metodi koostuu toisaalta eri valtioiden ja henkilöiden luomien Kaukasiaa ja vastaavia raja-alueita koskevien geopolittisten konstruktioiden kartoituksesta, kontekstualisoinnista ja vertailusta omissa historiallisissa ja paikallisissa konteksteissään, ja toisaalta pyrkimyksestä tehdä nämä eri geopolittiset koodit yhteismitallisiksi ja sikäli toisiinsa nähden ymmärrettäviksi. Kyse on eräänlaisesta synkronoinnista, jossa geopolittisten konstruktioiden sisältöjen ja tavoitteiden ristiriidat samoin kuin yhteneväisyydet voidaan suhteuttaa toisiinsa yhteisessä kehikossa.

Työni voi osittain lukea kuuluvaksi ”kriittisen geopolitiikan” piiriin, mutta vallitsevista postmoderneista näkökulmista poiketen se ei keskity ensisijaisesti *länsimaisen* ymmärryksen kritiikkiin ja dekonstruointiin vaan pyrkii käsitteellistämään Kaukasiaa eri valtioiden lähtökohdat huomioiden. Kriittisen geopolitiikan lähtökohdista seuraten tarkastelen myös Venäjän, Turkin ja Iranin geopolittisiä koodeja, pyrkien Agnew’n ja Ó Tuathailin määrittelemien tavoitteiden mukaan ”paljastamaan” geopolittiseen ajatteluun liittyviä historiallisia merkityksiä ja valtapyrkimyksiä.

Venäjää ei ole etenäkään Suomessa totuttu tarkastelemaan yhtä huolettoman kriittisesti kuin länsimaiden valtopolitiikkaa, minkä vuoksi en käytä yhtä alleviivaavaa ironista ja parodista metodia kuin Ó Tuathail ja kriittisen geopolitiikan koulukunnan tutkijat Yhdysvaltoja tarkastellessaan. Yritän nähdä myös meidän näkökulmastamme outoina ja eräissä tapauksissa jopa ”huuhaana” näyttävät geopolittiset ajatustavat omassa kontekstissään ja historiallisessa kehityksessään. Lopputuloksena on kokonaiskuva, jossa geopolittiset koodit ja pyrkimykset näyttävät suhteessa toisiinsa.

Lähteistä ja aiemmasta tutkimuksesta

Lähteinä on käytetty niin geopolitiikkaa käsittelevää teoreettista kirjallisuutta, geopolitiikan klassikkoja kuin nykypäivänkin poliittisia kirjoittajia. Kaukasian aluetta on tarkasteltu lukuisten aluetta, sen historiaa ja politiikkaa käsittelevien teosten ja artikkelien kautta ja suuri osa ”nykyhistoriallisesta” materiaalista on peräisin Euraasian tapahtumia seuraavista lehdistä, julkaisuista ja internet-lehdistä. Erityisen merkittäviä analyysejä geopolitiikkaan ja geopolitiikan klassikoihin ovat tämän työn kannalta olleet Colin Grayn ja Geoffrey Sloanin toimittama teos *“Geopolitics: Geography and Strategy”*,⁷ Tarton yliopiston professori Eiki Bergin yleiskatsaus *“Geopoliitika”*⁸ samoin kuin Osmo Tuomen teos *“Uusi geopolitiikka”*. Työn kannalta merkittävä suomalaisteos on ollut myös Pekka Visurin *“Turvallisuuspolitiikka”*.

⁶ Agnew, 1998, 11-12.

⁷ Gray & Sloan, 1999.

⁸ Berg, 1998.

⁹ Tuomi, 1995.

ka ja strategia”, jonka vaikutus näkyy enemmän rivien väleistä kuin suorista viittauksista.¹⁰ John Agnew’n ja Gearóid Ó Tuathailin suositut teoriat tuovat tarpeellista kriittisen geopolitiikan näkökulmaa meidän aikamme geopolitiikan käsittelyyn.

Ei ole missään nimessä ollut mahdollista luoda täydellistä tutkimusta aikamme geopolitiiseen ajatteluun ja siihen, kuinka Kaukasian alue siinä näyttäytyy. Kattavuuden saavuttamiseksi olen keskittynyt niihin geopolitiittisen ajattelun suuntauksiin, jotka kussakin valtakulttuurissa ovat saaneet osakseen eniten huomiota ja joiden on voinut myös havaita vaikuttaneen Kaukasian alueen hahmottamiseen ja aluetta koskevaan politiikkaan ja tutkimukseen. Niinpä olen aikamme amerikkalaisista geopolitiikoista käsitellyt erityisesti Samuel Huntingtonia ja Zbigniew Brzezinskiä, joiden näkemykset ovat myös hedelmällisellä tavalla toisilleen vastakkaisia. Samoin olen venäläistä geopolitiittista ajattelua kartoittaessani pyrkinyt seuraamaan niitä valtavirtoja, jotka ovat luoneet tai myötäilleet Venäjän politiikkaa Kaukasian suuntaan. Tämä ei tarkoita, ettenkö olisi huomionut myös toisinajattelijoiden näkökantoja. Olen tarkastellut sekä poliitikkojen, kuten Gennadi Zjuganov ja Vladimir Žirinovski, että akateemikkojen, kuten Aleksandr Dugin ja Vladimir Maksimenko, esittämiä geopolitiittisia näkemyksiä, ja samalla tarkastellut geopolitiittisten ajatusten ilmentymistä Venäjän doktriineissa ja turvallisuuspoliittisessa keskustelussa.

Koska tavoitteeni on kaiken aikaa ollut kokonaiskuva, joka ei ole – monien postmodernien teoreetikkojen tavoin – ylen sidoksissa anglosaksiseen ymmärrykseen, olen etsinyt mahdollisimman suurta maantieteellistä kattavuutta lähdeaineistolle ja siksi hyödyntänyt runsaasti myös turkkilaisia, iranilaisia ja kaukasialaisia lähteitä, tosin kielitaidollisista syistä yleensä englanninkielisinä käännöksinä. Työn kannalta merkittävä tuore teos on ollut Turkissa opettaneen amerikkalaistutkijan Leonard Stonen ”*International Politics of Central Eurasia*”, joka on muodoltaan oppikirja Kaukasian ja Keski-Aasian politiikkaan ja strategiaan.¹¹ Yhdysvaltain Atlanttisen neuvoston tammikuussa 2001 julkaisema strategiaohjelma Yhdysvaltain intressien ja strategian määrittelemiseksi Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa sisältää paljon samaa kuin Stonen teos.¹²

Anglosaksisen kirjallisuuden hallitsemassa länsimaisessa lähdeaineistossa olen etsinyt kattavuutta tuomalla joukkoon myös ranskalaista näkökulmaa esim. Jean-Christophe Romer’n teoksella ”*Géopolitique de la Russie*”.¹³ Saksankielisessä maailmassa Kaukasia jäi toisen maailmansodan jälkeen varsin vähäiselle huomiolle, joskin Tšetšenian sodat ovat nostaneet sen sittemmin otsikoihin ja viime vuosina saksankieliset laatu-lehdet, etenkin sveitsiläinen *Neue Zürcher Zeitung*, ovat käsitelleet Kaukasian aluetta pohjoismaista ja anglosaksistakin lehdistöä asiapitoisemmin.¹⁴ Ruotsissa Kaukasian tutkimus on elänyt voimakasta nousukautta, mutta siitä huolimatta Ruotsin tunnetuin Kaukasian-asiantuntija Svante Cornell vaikuttaa nykyisin yhdessä yhdysvaltalaisista Euraasiaa analysoivista tutkimusinstituuteista.¹⁵

Venäläisestä materiaalista olen valinnut lähinnä vain englanniksi tai viroksi käännettyä aineistoa osin kielitaidollisista syistä (sekä venäjän että turkin kielen taitoni ovat toistaiseksi vielä välttäviä, mikä hidastaa tekstin lukemista), osin siksi, että tässä työssä tuon Suomen oloissa ainutlaatuisen näkökulman lähinnä siinä, että en keskity nimenomaan venäjänkieli-

¹⁰ Visuri, 1997.

¹¹ Stone, 2001.

¹² Fairbanks, Starr, Nelson & Weisbrode, 2001.

¹³ Romer, 1999.

¹⁴ Kaukasialaisten osuus yleisessä idästä tulevassa maahanmuutossa, pakolaisuudessa ja järjestäytyneessä rikollisuudessa on kasvattanut huomattavasti Kaukasian-tutkimuksen määrää Saksan turvallisuusviranomaisten piirissä.

¹⁵ Johns Hopkins -yliopisto, ”Central Asia and the Caucasus Institute” (CACI), joka julkaisee ”The Analyst” –kat sausta: <http://www.cacianalyst.org/>

seen lähteistöön ja Kaukasian alueen merkitykseen Venäjälle, Venäjällä ja Venäjän-tutkimuksen näkökulmasta. Tätä näkökulmaa tuovat omasta puolestaan esille Venäjän-tutkijat, joiden kanssa työni ei kilpaile samasta näkökulmasta.¹⁶ Tämän työn näkökulma on alueellinen ja sikäli eri tavoin kontekstualisoitu kuin Venäjän-tutkimuksen perinteinen näkökulma.

Toinen merkittävä syy on se, että toistaiseksi venäläinen Kaukasian-tutkimus ei ole eriytynyt Venäjän valtiollisista intresseistä eikä merkittäviä objektiivisia tutkimuksia ole juuri ollut löydettävissä. Objektiivinen venäläinen Kaukasian-tutkimus on nyttemmin kanavoitunut lähinnä länsimaihin, joissa monet venäläiset analyytikot julkaisevat korkealaatuista tutkimusta – englanniksi. Hyvänä esimerkkinä voi mainita nykyisin bostonilaisessa instituutissa tutkijana toimivan pietarilaissyntyisen Miriam Lanskoyn analyysit, jotka edustavat Kaukasian-asiantuntemuksen maailmanlaajuista huippua.¹⁷ Myös lähteinä käytetyt lukuisat internet-julkaisut ovat tuoneet käytettäväkseni tärkeiden Venäjällä argumentoitujen Kaukasian analyytikkojen tekstejä englanniksi käännettyinä.¹⁸

Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa koskeva alueellinen tutkimus on lisääntynyt räjähdysmäisesti ennen kaikkea anglosaksisessa maailmassa ja myös Länsi-Eurooppaan on perustettu lisääntyvässä määrin Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa tai Euraasiaa tutkivia instituutteja ja tutkijaryhmiä. Jälleen kerran on todettava, että koko tämän voimakasta nousukautta elävän tutkimusalueen kattaminen yhdessä työssä olisi mahdotonta ja siksi pyrinkin poimimaan joukosta valtavirtoja ja erityisen mielenkiintoisia suuntauksia. Hyvin mielenkiintoista olisi seurata eräissä Itä-Euroopan maissa – erityisesti Puolassa, Unkarissa ja Romaniassa – lisääntyntä Kaukasiaa koskevaa kirjallisuutta, mutta se vaatisi kielitaitojen kasvattamista entisestään. Virossa tehtyyn tutkimukseen olen sen sijaan perehtynyt. Yksi Kaukasian tutkimuksen tunnustetuimmista huipuista on israelilainen Tel Avivin yliopiston professori Moshe Gammer.

Antero Leitzingerin mukaan Unkarissa on perinteisesti harrastettu paljon ja korkeatasoisia turkinkielisten kansojen ja Keski-Aasian tutkimusta. Professori Harry Halénin mukaan erityisen ansiokasta ja korkeatasoista tutkimusta Kaukasian ja Keski-Aasian aluetta kohtaan tehdään Japanissa, mutta se jää länsimaisilta tutkijoilta edelleen helposti huomiotta, vaikka käännöksiäkin olisi löydettävissä. Molemmissa on kuitenkin kyse humanistisesta ja historiallisesta tutkimuksesta, josta meidän aikamme politiikan tai poliittisen lähihistorian analyysi jää usein tarkoituksellisesti pois.

Suomessa ei ole julkaistu vielä yhtäkään kattavaa katsausta Venäjän eteläisiin naapurimaihin, Kaukasiaan tai Keski-Aasiaan. Antero Leitzinger on tosin julkaissut suomeksi harvinaislaatuisen teoksen, Tšetšenian ja Pohjois-Kaukasian historian, jo vuonna 1995¹⁹, ja hieman myöhemmin vuonna 1997 englanninkielisen kirjan²⁰, joka kokoaa yhteen Georgian, Azerbaidžanin, Armenian ja Tšetšenian historiaa ja lähihistoriaa. Osin ajankohtaisuutensakin vuoksi molemmissa kirjoissa on kuitenkin kanta-aottava sävy, joka vaikkakaan ei heikennä niiden suurta tiedollista arvoa, saattaa pelottaa toisenlaiseen näkökulmaan tottuneita tutkijoita käyttämästä Leitzingerin hyvin arvokkaita ja asiantuntevia teoksia lähteinä. Puolalais-suomalainen tutkija Zofia Grodzinska-Klemetti on viime aikoina julkaissut

¹⁶ Geopolitiikka tulee esille monissa viime aikain suomalaisissa Venäjä-kirjoissa, mm. Antti Karppisella, Christer Pursiaisella, Arto Luukkasella ja jopa Mauno Koivistolla (ks. lähdeluettelo). Viime aikoina olen saanut luettavakseni useita Tšetšenian sotaa venäläisissä tiedotusvälineissä tutkivia opinnäytetöitä, joiden kanssa työni ei myöskään kilpaile samasta näkökulmasta.

¹⁷ Miriam Lanskoyn työskentelee Bostonin yliopiston instituutissa "Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy", joka julkaisee korkealaatuista katsauksia "The NIS Observed" ja "Perspective": <http://www.iscip.org/>

¹⁸ Esim. EurasiaNet, Johnson's Russia List, Turkistan Newsletter, Chechnya Shortlist jne.

¹⁹ Leitzinger, 1995: "Tshetsheenit – Pohjois-Kaukasuksen historiaa ja Groznyin taistelu 24.1.1995 saakka".

²⁰ Leitzinger, 1997: "Caucasus and an Unholy Alliance".

artikkeleita ja luennoinut kokemuksistaan Tšetšeniassa, Ingušiasa ja Dagestanissa. Myös Helsingin yliopiston tutkija Kaj Öhrnberg on sivunnut Kaukasian aluetta islamilaista maailmaa koskevissa tutkimuksissaan.²¹

Perinteinen Venäjän-tutkimus on yleensä suhtautunut Kaukasiaan joko pidättyvästi tai vähätellen. Pidättyväisyys lienee ollut seurausta neuvostoajan ”suomettumisesta” samoin kuin meneillään olevien konfliktien arkaluontoisuudesta. Suomalainen Venäjän-tutkimus ei näytä vielääkään täysin vapautuneen taipumuksistaan omaksua diplomatian tehtäviä objektiivisen ja uusia näkökulmia avaavan tutkimuksen kustannuksella. Kaukasian alueen vähättely taas lienee ollut yhteydessä siihen, että Venäjän-tutkimus on lähestynyt aluetta Venäjän näkökulmasta ja venäläisten lähteiden kautta. Se on tällöin tullut omaksuneeksi venäläisen edelleen sangen kolonialistisen asenteen Kaukasiaa kohtaan periferiana, syrjäisenä ja merkitykseltään vähäisenä alueena. Kaukasian ”kaukaisuutta” ja ”vierautta” on suorastaan korostettu, vaikkei alue ole ollut Suomeen nähden tosiasiasa kovinkaan kaukainen sen enempää kuin historiallisesti vieraskaan ennen kuin kylmän sodan aikana, jolloin alue katosi läntisestä ja myös suomalaisesta tietoisuudesta.

Edellä mainituista syistä johtuen Suomessa ei ole kovin aktiivisesti yritettykään ymmärtää Kaukasian alueeseen liittyvää problematiikkaa saati arvioida alueen tulevaisuuden merkitystä maailmalle tai meidän maallemme. On kuin tutkijat olisivat odottaneet vihreää valoa tai vähintäänkin nykyisen tilanteen rauhoittumista. Tšetšenian sodat ovat kuitenkin nostaneet Kaukasian uutisotsikoihin ja sieltä myös tutkijoiden mielenkiinnon kohteeksi. Onkin ollut havaittavissa erityisesti Tšetšenian sotiin ja venäläisten tiedotusvälineiden Tšetšenia-uutisointiin liittyvän tutkimuksen ilahduttavaa lisääntymistä nuoren polven Venäjän-tutkijain ja historiatieteiden ja yhteiskuntatieteiden opiskelijain keskuudessa.

Mikäli Etelä-Kaukasian itsenäisten valtioiden Georgian, Armenian ja Azerbaidžanin kansainvälinen asema ja talous vakautuvat, myös näiden merkityksen voi olettaa ajan myötä lisääntyvän. Ennen pitkää myös Suomi näkee tällöin näissä maissa taloudellisia intressejä ja Kaukasiaa koskeva tutkimus on tarpeen myös muusta kuin konfliktien tutkimuksen näkökulmasta. Myös Venäjän-tutkimuksessa tulee jatkossa nousemaan tärkeäksi vahva alueellinen asiantuntemus, jolloin aiemmin ”periferioina” käsitetyt alueet, kuten Pohjois-Kaukasian tai Donin ja Stavropolin välinen alue, saattavat nousta merkittäviksi tutkimuskohteiksi siinä missä Suomen ”lähialue” Pihkovasta Pietarin ja Aunuksen kautta Muurmanniin on nykyisin.²² Tällöin on tärkeää kiinnittää huomiota vahvaan Kaukasian alueen kokonaisnäkemykseen. Jatkossa venäjän kielen osaaminen ja sen mahdollistama venäläisen kirjallisuuden ja lehdistön referointi ei enää riitä asiantuntemukseen idäntutkimuksessa, eivätkä Venäjän-tutkijan kokemukset voi enää rajoittua vain Moskovaan, Pietariin ja Petroskoihin.

Osa tämän tutkimuksen kirjallisuuden antamia tietoja jäsentävästä vahvasta kokonaisosaamisesta on peräisin kirjoittajan omilta matkoilta ja harrastuneisuuden kautta hankituista kontakteista. Kirjoittaja otti jo opiskeluaikojensa varhaisessa vaiheessa tavoitteekseen suorittaa tiedonhankintamatkoja niille alueille, joita tarkasteli tutkimuksissaan, opinäytetöissään sekä sivutoimisessa vapaan toimittajan työssään. Vuosien 1995-1997 matkat suuntautuivat Keski- ja Itä-Eurooppaan, Balkanille, Turkkiin ja Pohjois-Afrikkaan. Vuonna 1998 kirjoittaja työskenteli kesän ajan Turkissa. Vuoden 2000 aluksi hän teki en-

²¹ Öhrnberg, 2001.

²² Muurmansille on todella olemassa suomenkielinen nimi, Muurmanni, jota käyttää mm. Pekka Visuri kirjassaan. Nimi viittaa muurmanneihin, merilappalaisiin. On loogista, että lähialueemme kaupungeista käytetään suomenkielisiä nimiä, kun sellaisia on löydettävissä – tehdäänhän näin myös Pietarin, Arkangelin ja Kirkkoniemen kohdalla ilman, että suomenkielisten nimien käyttö heijastaisi mitään poliittisesti epäkorrekkeja ajatuksia aluevaatimuksista.

simmäisen matkansa Etelä-Kaukasian alueelle, viettäen suurimman osan ajasta helmimaaliskuussa 2000 eri osissa Georgiaa ja suorittaen tämän matkan yhteydessä tšetšeenien haastatteluja Lontoossa ja Georgiassa sekä asuen Abhasian pakolaisten parissa. Vuonna 2001 vuorossa oli Keski-Aasia, vuodenvaihteessa Lähi-itä ja vuonna 2002 Pakistan, Afganistan ja Kiinan Sinkiang.

Sisällöllisesti vielä merkittävämpää kuin matkustaminen tutkimusalueella on ollut lehdistöseuranta, jota kirjoittaja suoritti työnsä puitteissa sekä tutkijana Sisäasiainministeriön Ulkomaalaisviraston Oikeus- ja maatietopalveluyksikössä vuonna 2001 että Ulkoasiainministeriön palveluksessa Suomen suurlähetystössä Islamabadissa. UVI:n pienen tutkimusyksikön puitteissa tapahtunut käytännössä koko maailman lehdistön ja erikoisjulkaisujen (myös internet) seuranta läntistä ja keskistä Euraasiaa sekä entisen Neuvostoliiton aluetta koskevissa asioissa tuotti eksponentiaalisen tiedon määrän kasvun ja mahdollisti arkistojen ja tietokantojen kokoamisen, mistä on ollut suurta hyötyä tämän *pro gradu* -työn sisällön kannalta – huomattava osa työssä käytetyistä lehdistölähteistä on mainitun seurannan puitteissa analysoitua aineistoa. Syyskuun 2001 terrori-iskujen myötä islam, terrorismi sekä Kaukasian, Keski-Aasian ja Afganistanin kaltaiset aiemmin marginaalisina pidetyt alueet tulivat laajojen viranomaispiirien välittömän mielenkiinnon kohteiksi, mikä poiki kirjoittajalle luento-, konsultointi- ja artikkelipyyntöjä varsinaisten työtehtävien ulkopuolellakin. Työssä ei ole käytetty salaisia virkamieslähteitä.

Lähteiden merkitsemisestä

Tässä tutkimuksessa olen merkinnyt kaikki lähteet alaviittein kirjoittajan nimellä ja vuosiluvulla, jonka yhteydessä on mainittu sivunumerot. Julkaisun koko nimi ja julkaisutiedot sen sijaan löytyvät työn lopussa esitetystä lähdeluettelosta, joka toimii samalla bibliografiana lisätietoa etsivälle. Ohjeet lähteiden oikeasta merkitsemistavasta ovat vaihdelleet, kuten aina, ja tässä sovellettuun menettelyyn olen päätenyt ajatellen lähinnä lukijan kannalta helpointa ratkaisua: viitteet löytyvät samalta sivulta kuin tekstikin, mutta pitkät ja monimutkaiset lähdemerkinnät eivät häiritse itse tekstin luettavuutta. Samasta syystä olen pyrkinyt välttämään pitkien huomautusten ja lisätietojen merkitsemistä ala- tai loppuviitteisiin, vaan olen pyrkinyt kirjoittamaan sellaiset osaksi itse tekstiä.

Suoratkin sitaatit olen pyrkinyt kääntämään suomen kielelle, koska tämä työ on nimenomaan suomeksi kirjoitettu ja mikäli sisällyttäisin työhön sitaatteja englanniksi ja saksaksi niin heräisi kysymys, miksen saman tien säilyttäisi alkukielisinä myös viron-, venäjän-, turkin- tai kartulinkielisiä sitaatteja.

I: GEOPOLITIIKKA

I:1. Avain geopolitiikkaan

Mitä on geopolitiikka?

Perinteisesti geopolitiikan on katsottu tutkivan politiikan yhteyksiä maantieteeseen ja sellaisiin fyysisiin puitteisiin kuin ilmasto, pinnanmuodot, luonnonvarat ja väestö. Tarton yliopiston politologian laitoksen johtajan, geopolitiikasta oppikirjan kirjoittaneen Eiki Bergin mukaan geopolitiikkaa tarkastellaan valtioiden voima-asemien, sijainnin ja muiden maantieteellisten tekijöiden kautta. Geopolitiikka on voimasuhteita ja kilpailua tilasta maailman poliittisella ja sotilaallisella arenalla. Geopolitiikan avulla voidaan ymmärtää valtioiden ja valtioryhmien intressejä ja käyttäytymistä, sillä geopolitiikka ilmentää poliittisia ajatusmalleja ja valtopoliittisia strategioita maantieteellisessä muodossa.²³

Suomalaistutkija Osmo Tuomi puhuu ”uudesta geopolitiikasta”, joka ei pyri selittämään politiikkaa luonnontieteen omaisena jatkeena maantieteellisille realiteeteille, vaan huomioiden, kuinka geopolitiittinen argumentaatio hyödyntää maantieteellisiä mielikuvia poliittisten päämäärien ja valtiollisten intressien ajamiseksi.²⁴ Myös Berg katsoo geopolitiikan tutkimuksen ennen kaikkea selittävän valtioiden käyttäytymistä historiassa ja tulevaisuudessa sekä sitä, miksi kansainvälisten suhteiden teorit eivät kykene selittämään toisten alueiden joutumista toistuvien konfliktien pesäkkeiksi kun taas toiset alueet jäävät rauhaan. Geopolitiikassa kysymys onkin maantieteellisten ja poliittisten tekijöiden vaikutuksesta valtioiden ja alueiden *suhteelliseen* asemaan. Geopolitiikka käsittelee pakostakin valtioita ja alueita suhteessa toisiinsa ja selittää valtionrajat ylittäviä intressejä ja tapahtumakulkuja, joita yhden yhteiskunnan sisään sulkeutuva tarkastelu ei pystyisi huomioimaan.²⁵

Websterin sanakirja on määritellyt geopolitiikan ”maantieteen, talouden ja demografian kaltaisten tekijöiden vaikutuksen tutkimukseksi politiikassa ja erityisesti valtion ulkopoliitikassa”.²⁶ Muuan geopolitiikan klassikoista, Karl Haushofer, ammensi teoriansa paljolti Friedrich Ratzelin ”poliittisesta maantieteestä”, joka oli pohjana myös geopolitiikka-termin ensimmäisenä käyttöön ottaneelle Rudolf Kjellénille. Haushofer halusi luoda geopolitiikalle ”virallisen” määritelmän vuonna 1928: geopolitiikka oli ”doktriini poliittisten kehityskulkujen suhteesta maahan..., joka perustuu maantieteen, erityisesti poliittisen maantieteen, lavealle perustalle doktriinina poliittisista tilaorganismeista ja niiden rakenteesta”.²⁷

Henry Kissinger väitti geopolitiikan tarkoittavan yksinkertaisesti maailmanlaajuista tasapainotilaa, vakautta, ja pysyviä kansallisia etuja vallan maailmantasapainossa. Muistelma-kirjassaan Kissinger kertoi tarkoittavansa geopolitiikalla ”sellaista lähestymistapaa, joka kiinnittää huomionsa tasapainotilan edellytyksiin”.²⁸ Kissingerin ajan myötä geopolitiikka palasi jälleen osaksi kansainvälistä poliittista retoriikkaa, joskin käsitteellisesti häilyvänä.²⁹

²³ Berg, 1998, 7; Stone, 2001, I:4; Berg, 2000.

²⁴ Tuomi, 1995.

²⁵ Berg, 1998, 7; Visuri, 1997, 105.

²⁶ Herwig, 1999, 220.

²⁷ Herwig, 1999, 219.

²⁸ Kissinger, 1979, s. 914.

²⁹ L.W. Hepple: ”The Revival of Geopolitics”, *Political Geography Quarterly* 5/4 (Oct. 1986), s. 522; lähteessä Gray & Sloan, 1999, 1.

Geoffrey Sloanin ja Colin Grayn mukaan ”geopolitiikka yhdistää historiallisen tiedon sofistikoituneeseen kykyyn teoretisoida ja tuloksena on ollut vahva analyttinen kehikko”. Yksi geopolitiikan tavoitteista on ollut korostaa, ettei poliittisessa valta-asetelmassa ole kyse vain vallasta inhimillisiin ja materiaalsiin voimavaroihin nähden, vaan myös maantieteellisestä kontekstistä, jossa valtaa harjoitetaan. Harold ja Margaret Sprout, jotka kirjoittivat 1940-luvulla paljon geopolitiikasta, pitivät maksiminaan, että ”valta on paikallista”, aina sidoksissa tilaan ja paikkoihin. Heidän mukaansa ”poliittisia vaatimuksia kohdistetaan tilan kautta yhdestä paikasta toiseen maapallon pinnalla”.³⁰

Berg kiinnittää huomiota siihen, että geopolitiikka on ollut yhtä lailla sotienvälisen ajan ja nykyisen venäläisen keskustelun pseudotiedettä kuin myös tietynä aikana tietyssä maassa vallinneita maailmanpoliittisia näkemyksiä. Se on sekoittunut poliittiseen maantieteeseen ja kansainvälisten suhteiden maantieteeseen sekä tasapainon etsimiseen ”idän ja lännen, pohjoisen ja etelän, merivallan, mannervallan ja välivoimien välillä”. Bergin mukaan käsitteen ytimessä on kuitenkin aina ollut ajatus tilallisesta kilpailusta, joka tähtää alueiden, maiden ja reittien hallintaan. Tästä huolimatta geopolitiikkaan kuuluvat Bergin mukaan yhtä lailla ne ”realistiset” selitykset, joissa korostetaan maantieteen, valtion koon ja voiman sekä ”realiteettien” pysyvyyttä ja määräävyyttä, kuin myös ne selitykset, joiden mukaan geopolitiikka on yhteiskunnallinen konstruktio, jossa maantieteellisille tiloille annetaan poliittisia ja strategisia merkityksiä.³¹

Leonard Stone kuvaa geopolitiittisen tutkimuksen metodologian ongelmia kiinnittämällä huomiota siihen, ettei geopolitiittinen historia ole ”esimerkkien kirja”, josta oppineet voivat oppia suoraan tai analogioiden kautta. Käsitteistöön on kiinnitettävä huolellista huomiota, koska niitä leimaa vaihtelevuus, paradigmojen moninaisuus ja ilmaisuihin liitetyt subjektiiviset arvolataukset. Stone tunnustaa kuitenkin, että Euraasian historiassa tietyt teemat toistuvat läpi ”geopolitiittisen historian”, perustuen perustavaa laatua oleviin inhimillisiin pyrkimyksiin saavuttaa turvallisuutta, voimaa, valtaa ja tietoa. Geopolitiittisissa diskursseissa nämä peruspyrkimykset kuitenkin esittäytyvät perin vaihtelevissa asuissa.³² Tämän tutkimuksen yhteydessä tullaankin Kaukasian alueen kautta kiinnittämään huomiota geopolitiittisten koodien vaihtelevuuteen ja epäsymmetriaan.

Geopolitiikka voi olla yksittäisen valtion geopolitiikkaa tai maailmanpolitiikkaa tilallisin määrein. Se voi olla teoreettista eli poliittisia tapahtumia selittävää, tai konkreettista eli poliittisia ohjeita antavaa. Geopolitiikkaa jaetaan akateemisesti perinteiseen ja uuteen, sodan ja rauhan, kriittiseen ja monin eri näkökulmin ryyditettyyn geopolitiikkaan. Perinteisen suunnan geopolitiikkaan ovat eniten vaikuttaneet valtiotieteen realistinen koulukunta käsitteelliseen kansainvälisessä tilassa vallitsevasta anarkiasta ja valtioiden eduista, sekä maantieteellinen luonnontieteellistetty determinismi, joka tosin on myöhemmin väistynyt korvautuen ”realiteettien” muunlaisilla konstruktioilla.³³

Geopolitiikka on voitu tulkita historian filosofisena ymmärtämisenä, periaatteellisena poliittisena maantieteenä tai turvallisuuspolitiikkana, jolla on maantieteelliset perusteet. Hel-singin ja Tarton yliopistojen maantieteen professori Jussi Jauhiainen määrittelee sen Graham Smithin sanoin maantieteelliseksi hahmotukseksi, joka kiinnittää huomionsa tilaan kansainvälisten suhteiden muodostumisessa ja kehityksessä, tai opiksi maantieteellisen tilan ja politiikan yhteyksistä. Simon Dalbyn mukaan se on kuitenkin monimutkainen kult-

---

³⁰ Gray & Sloan, 1999, s. 2.

³¹ Berg, 1998, 11.

³² Stone, 2001, I:5.

³³ Berg, 1998, 12.

tuurinen asia, jossa identiteettejä formuloidaan, esitetään ja kumotaan senhetkisissä poliittisissa diskursseissa. John Agnew'n mukaan geopolitiikka on maantieteellisten konstruktioiden ja tilojen luomista maailmanpolitiikkaan.³⁴

John Agnew, maantieteen professori Kalifornian yliopistossa, on käsitellyt geopolitiikan merkitystä laajasta näkökulmasta. Geopolitiikka tutkii hänen mukaansa maantieteellisten tekijöiden ja jakojen vaikutusta maailmanpolitiikan toimintaan.³⁵ Agnew'n määritelmä on kuitenkin laajempi, sillä hän sisällyttää geopolitiikan, erityisesti ”kriittisen geopolitiikan”, tutkimusalaan myös erilaisten maantieteellisten käsitysten, oletusten, muotoilujen ja ymmärrysten vaikutuksen maailmanpolitiikkaan.³⁶

Tässä tutkimuksessa sovellan Agnew'n määritelmää sillä erolla, että en katso geopolitiikan koskevan vain ”maailmanpolitiikkaa”, vaan myös alueellista politiikkaa ja alueellisia konstruktioita, joihin geopolittiset mielikuvat ja intressit voimakkaasti vaikuttavat. Katson, että geopolitiikan piiriin kuuluu myös alueiden hahmottaminen ja konstruointi.³⁷ Samalla tavoin käytän myös hegemonian käsitettä alueellisessa merkityksessä, vaikka sitä on erityisesti anglosaksisessa tutkimuksessa totuttu käyttämään maailmanlaajuisessa merkityksessä. Tämä on perusteltua myös hegemonian käsitteen alkuperään nähden – merkitsihän se hegemoniaa tiukasti alueellisessa, antiikin Hellaan, kontekstissä.

Agnew'n mukaan geopolittinen näkökulma oli tullut implisiittiseksi osaksi koko ”maailmanpolitiikan” käsitettä jo kauan ennen kuin Rudolf Kjellén otti käyttöön termin geopolitiikka. Maailmanpolitiikan ajatukseen sisältyi taipumus ajatella ja käyttäytyä maantieteellisen ymmärryksen kautta. Euroopan valtioiden intellektuellit ja valtiomiehet, omia intressejään ajavat johtajat, sotilasstrategit ja poliittiset teoretikot, olivat alkaneet sovittaa strategioitaan maailmanlaajuisiin olosuhteisiin siitä alkaen, kun Eurooppa kohtasi tai ”löysi” muun maailman.³⁸

Euroopan löytöretkien ajasta periytyi geopolittiseen ajatteluun kaksi vastakkaista periaatetta, maailman näkeminen karttakuvana ja ajatus tuntemattomasta, kartoittamattomasta. Agnew'n mukaan juuri maailman näkeminen karttakuvana oli tyypillisesti eurooppalainen ilmiö, joka syntyi renessanssin aikana. Kartta asetti nähtäville kartalla olevia paikkoja ja ihmisiä kuvana, riippumattomana katsojasta, jonka ei tarvinnut enää olla itse ajattelemallaan alueella ymmärtääkseen sen. Se, mitä nähtiin kartalla, se oli olemassa.³⁹ Vastaavasti maat, joita ei ollut kartalla, eivät olleet myöskään olemassa. Kartoille piirrettiin usein maita ja merkittiin paikkoja, joita toivottiin olevan olemassa. Imperiumit kuten Bysantti ja Kiina liittivät järjestelmällisesti kartoilla alueisiinsa maita, jotka eivät olleet tosiasiallisesti enää tai vielä niiden hallinnassa.⁴⁰

Tuntemattoman kokemisessa taas näkyy kaospelko ja tuntemattoman oletaminen uhaksi. Varhaisten karttojen hirviöiden ja taruolentojen kansoittamista tiedon rajamaista on tapahtunut siirtymä maailmaan, jossa pelätään totunnaisen maailman ”ulkopuolisia” uskonnollisia, sivilisationaalisia ja poliittisia eroja.⁴¹ Pelko koskee myös kaikkea uutta, tunnetun järjestelmää ja *status quota* mullistavaa. Tarve pitää kiinni kartografisesta *status quota* – sen rajoista, valtioiden alueista ja etupiireistä – periytyy suoraan klassisesta kaos-

³⁴ Jauhiainen, 1999, 48.

³⁵ Agnew, 1998, 128-130.

³⁶ Agnew, 1998, 128-130.

³⁷ Ks. myöhempi luku: ”Alueellinen geopolitiikka”.

³⁸ Agnew, 1998, 2-3.

³⁹ Agnew, 1998, 11.

⁴⁰ Bréhier, 1977; Korhonen, 1995-96.

⁴¹ Agnew, 1998, 12.

pelosta. Geopoliittisissa mielikuvissa muutoksiin, kuten ”uusien” valtioiden itsenäistymiseen tai vallankumouksiin, liittyykin kaaospelkoa kuvastavia ajatusmalleja, kuten domino-teorioita, myyttejä islamin vyörystä ja suorastaan apokalyptisia ajatuksia epävakaudesta.

Geopolitiikan kehitykseen liittyi olennaisesti maailman eurooppalaistuminen. Agnew'n mukaan huomattava osa Euroopan perintöä muullekin maailmalle on ”terveen järjen” ja realismin jatkuva valta-asema maailmanpolitiikassa, joka muotoutuu maantieteelliseksi mielikuvitukseksi.⁴² Maailmaa ja maailmanpolitiikkaa leimaa kartografinen näkemys, poliittinen maantiede ja geopolitiikka. Maailma näyttäytyy karttoina. Todellisuudessa karttaa ei kuitenkaan voi nähdä ellei nouse lentokoneeseen ja siten karttakuvat ovatkin abstrakteja kuvia maailmasta ja politiikasta. Maailman ja maailmanpolitiikan ymmärtäminen kartografisena ei kuitenkaan välttämättä ole vain läntisen maailmankuvan tulosta, kuten Agnew olettaa. Pekka Korhonen on luennoillaan Itä-Aasian valtioiden poliittisesta maantieteestä ja kartografiasta kiinnittänyt huomiota maantieteellisen mielikuvituksen merkitykseen myös näiden maiden politiikassa jo ennen eurooppalaisten kohtaamista.⁴³

Historiallisesti geopolitiikan rakenteellinen tärkeys on kasvanut aikoina, joihin liittyy sotaa, vastarintaa tai suuria rajamuutoksia. Niinpä geopolitiikka oli voimissaan ennen toista maailmansotaa ja sen jälkeen, toisessa muodossa kylmän sodan aikana, sekä jälleen sen päätyttyä, Neuvostoliiton hajottua. Uudessa tilanteessa on Bergin mukaan aihetta puhua geopolitiikan uudesta noususta, joka liittyy itsenäistyneiden, itsenäisyytensä palauttaneiden tai sosialistisesta diktatuurista vapautuneiden valtioiden intresseihin ja olemassaolonsa turvaamiseen samoin kuin entisenlaajuisen vaikutusvaltansa ja etupiirinsä menettäneen Venäjän pyyteisiin.⁴⁴

Berg toteaa geopolitiittisen tutkimuksen merkityksestä pienelle maalle tavalla, joka pätee Suomeenkin: ”Viron tapaiselle pikkuvaltiolle on oleellista tietää kaikkien näiden geopolitiittisten konseptien sisältö, menneisyyden tapahtumien toistumisen ja 'historian hammasrastasten väliin jäämisen' välttämiseksi, suurvaltain laajenemisyhtymien ja voimatyhjiöiden syntymisen ennakoimiseksi.”⁴⁵ Geopolitiikan tutkijat siis uskovat, että poliittisesta historiasta voidaan oppia jotain tulevaisuuden politiikan varalle, ja Berg kehottaakin tarkastelemaan kaikkia geopolitiittisia käsitteitä ja konsepteja rinnan historiallisten tapahtumien kanssa. Tämä kontekstisidonnaisuus on perusehto, jotta geopolitiittisia konstruktioita voidaan käyttää objektiiviseen politologiseen tai historialliseen tutkimukseen. Näkökulmana geopolitiittinen tutkimus on väistämättä monitieteellinen. Leonard A. Stone kirjoittaakin, että ”analyytikko, joka soveltaa geopolitiittista näkökulmaa, astuu niin kansainvälisen politiikan, politologian, maantieteen, talouden, sosiologian kuin historiankin tutkimuskentille”.⁴⁶

Geopolitiikka voidaan tässä työssä määritellä seuraavasti: se on turvallisuuspolitiittisten intressien ja valtapyrkimysten konstruointia maantieteellisessä (alueellisessa) tilassa.

---

⁴² Agnew, 1998, 6.

⁴³ Korhonen 1995-96 Kiinasta, Japanista ja Koreasta.

⁴⁴ Berg, 1998, 8.

⁴⁵ Berg, 1998, 8.

⁴⁶ Stone, 2001, 1:3.

Territorio ja valtio geopoliittisessa näkökulmassa

Geopolitiikkaan kuuluvat lähtökohtaisesti ajatus alueista ja territoriaalisuudesta sekä perinteisesti myös valtiokeskeisyys. Realistinen koulukunta on perinteisesti korostanut ajatusta, että valtiot ovat, niin kutsutun Westfalenin järjestelmän tultua vallitsevaksi, kansainvälisen politiikan ainoita merkittäviä toimijoita, suvereenieja, territoriaalisia ja niillä oletetaan olevan lainsäädännön ja vallan monopoli tarkoin määritellyllä territoriaalisella alueellaan. Tähän pohjaa suvereenisuuden klassinen weberiläinen määritelmä. Agnew luettelee geopolitiikan perinteiseen valtiokeskeisyyteen kuuluvan kolme perusoletusta: 1) valtion suvereenisuus ja territoriaalisuus, 2) territoriaalivaltio yhteiskunnan ”astiana”, sekä 3) vastakkainasettelu kotimaisen ja ulkomaisen välillä.⁴⁷

Geopoliittisen tutkimuksen ei tarvitse välttämättä lähteä valtiokeskeisestä ajattelusta, mutta juuri kansainvälisen politiikan sitoutuminen territoriaalsiin valtioihin ja ylipäätään valtioiden territoriaalisuus tekee geopolitiikasta tärkeää. Kaikki maailman valtiot ehkä Vatiikania lukuunottamatta ovat territoriaalisia – niillä on rajat ja maantieteellinen olemus. Territoriaalivaltioihin jaettu maailma saa Agnew’n mukaan transsendentaalin voiman geopolitiisessa mielikuvituksessa.⁴⁸ Maantieteen vaikutus kansainvälisessä politiikassa johtuu valtioiden territoriaalisuudesta. Sir Halford Mackinderkin kiinnitti huomiota siihen, että jokainen valtio edustaa tiettyä maa-alaa ja kukin maa-ala on kulloinkin lähes poikkeuksetta vain yhden valtion vastuulla.⁴⁹

Westfalenin rauhan mukaan nimetyssä järjestelmässä maailma on jaettu yksiselitteisesti territoriaalivaltioiden kesken ja niille on annettu monopoli muiden politiamuotojen kustannuksella. Agnew’n mukaan muut politian muodot, kuten heimot, uskonnolliset yhteisöt, valtiottomat kansakunnat, kaupunkivaltiot, Osmanivaltakunnan ja Mantšuvaltakunnan kaltaiset imperiumit ja konfederaatiot, ovat jääneet kokonaan syrjään, ellei niitä ole saatu ”näyttämään” territoriaalivaltioilta.⁵⁰

Westfalenilainen järjestelmä onkin tuonut kansainvälisen politiikan normiksi *symmetrian* tarpeen. Valtioiden ja valtiojärjestelmien on näytettävä yhteismitallisuutta. Helpoin tilanne vallitsisi, jos kaikki valtiot olisivat vieläpä jokseenkin saman kokoisia ja näköisiä tai ainakin liittyisivät yhteen jokseenkin symmetrisiin blokkeihin tai ”sivilisaatioihin”. Kylmän sodan järjestelmä perustui tällaiseen symmetriaan ja samaa on havaittavissa erilaisissa yrityksissä hahmottaa maailma pan-alueiden⁵¹ tai sivilisaatioiden⁵² kautta. Erilaiset kansainväliset yhteisöt ovat syntyneet vaatimaan valtioilta yhteismitallisia ”pelisääntöjä” kansainvälisessä politiikassa, mutta sittenkin suurvallat ovat aina olleet etuoikeutetussa asemassa ja maailmassa on aina ollut paariavaltioita.⁵³ Tosiasia onkin, ettei valtiollinen järjestelmä ole koskaan näyttänyt symmetrisenä, paitsi valtioihin jaetulla kaksikulotteisella kartalla, jossa siinäkin valtioiden koot ja muodot varmistavat epäsymmetrian.

Toinen geopolitiikan myötäsyntyiseen valtiollisuuteen liittyvä piirre on jo esiintuotu seikka, että geopolitiikka on perinteisesti aina ollut sidoksissa valtioiden intresseihin – turvata olemassaolonsa tai imperiuminsa, laajentaa aluettaan tai kartoittaa valtion turvallisuusintressejä ja uhkia. Näin ollen valtioiden geopoliittiset koodit ovat aina yhteydessä *valtioide-*

⁴⁷ Agnew, 1998, 8-9.

⁴⁸ Agnew, 1998, 8-9.

⁴⁹ Sloan, 1999, 16.

⁵⁰ Agnew, 1998, 8-9.

⁵¹ Esim. Haushoferin pan-alueet ja niiden venäläiset mukaelmat, Coudenhove-Kalergin Paneurooppa.

⁵² Ks. Huntington, 1996.

⁵³ Holsti, 1996.

aan, joka eri valtioilla on hyvinkin erilainen. Kaupunkivaltion, kansallisvaltion ja imperiumin valtioideat poikkeavat toisistaan ja tuottavat myös täysin erilaiset näkökulmat geopolitiikkaan. Valtion sijainti, koko ja muoto luonnollisesti myös vaikuttavat intresseihin. Erityisesti klassisen geopolitiikan kaudella geopolitiikan oletettiin voivan suorastaan deterministisesti sanella valtioiden intressejä. Toisin sanoen, geopolitiikasta uskottiin voitavan johtaa välttämättömiä intressejä ja pyrkimyksiä valtioille, kun samaan aikaan geopolitiikalla uskottiin voitavan myös selittää valtioiden käyttäytymistä ja kun geopolitiikkaa itse asiassa käytettiin pukemaan valtioiden pyrkimyksiä näennäisesti ”välttämättömään” asuun. Karl Haushoferin kerrotaankin kirjoittaneen, että ”geopolitiikasta tulee väistämättä valtioiden maantieteellinen omatunto”.⁵⁴

Haushoferilla ja klassisen geopolitiikan saksalaisella koulukunnalla geopolitiikalle antoikin vahvan leimansa machiavelliläinen moraali, jossa valtion etu (*necessità*) näyttäytyi maantieteellisessä muodossa ja vastaavasti valtiotaidon (*virtù*) katsottiin olevan ”hyvää” silloin, kun se edesauttoi valtion geopolitiittista ”tehtävää”. Tässä työssä tullaan kiinnittämään huomiota siihen, kuinka voimakkaasti aikamme Venäjä seuraa tätä ajatusmallia ja kuinka klassisen geopolitiikan renessanssi Venäjällä vaikuttaa ja näkyy erityisesti Kaukasian esimerkkialueella. Tuskin kuukautta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vakaumuksellisena länsimielisenä pidetty Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev totesi, että ”tulemme nopeasti ymmärtämään, että geopolitiikka on korvaamassa ideologian”.⁵⁵ Kommunistinen ideologia oli ”valtion maantieteellinen omatunto” Neuvostoliitossa. Monessa mielessä geopolitiittinen imperialismi näyttää astuneen sen tilalle Venäjällä.

Geopolitiikan jaksot

Eiki Berg jakaa geopolitiikan karkeasti viiteen historialliseen pääryhmään: 1) 1800-luvun suurvaltain strategiaa tutkinut geopolitiikka, johon liittyi orgaaninen valtioteoria (valtion ymmärtäminen eliön kaltaiseksi ja darwinilaisen olemassaolotaistelun alaiseksi olioksi). 2) Geopolitiikan saksalainen koulukunta, joka kehittyi edellisestä. 3) Toisen maailmansodan jälkeisen amerikkalaisen geopolitiikan depolitisoitu suunta, joka pyrki määrittelemään maantieteen roolia kansainvälisissä suhteissa. 4) Yhdysvaltain strategian politisoitu geopolitiikka. 5) Kansallisen olemassaolon, olemuksen ja laajenemisen geopolitiikka, joka on ollut perinteisesti vahvaa Etelä-Amerikassa ja Venäjällä (ja joka lähestyy orgaanista valtioteoriaa).⁵⁶

John Agnew on jaotellut geopolitiikan vaiheet neljään jaksoon. Hänen mukaansa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, geopolitiikan klassikkojen kaudella, vallitsi ”sivilisaatioiden geopolitiikka”, johon liittyi olennaisesti eurosentrinen maailmankuva ja eurooppalaisten siirtomaavaltojen imperialistinen asenne.⁵⁷ Agnew on sivuuttanut sen seikan, ettei geopolitiittinen ajatustapa ollut vain eurooppalaisten valtioiden harrastamaa, vaan myös mm. Itä-Aasiassa harjoitettiin geopolitiittista ajattelua.

Toinen vaihe vallitsi Agnew’n mukaan vuoteen 1945 asti ja hän kutsuu tätä vaihetta ”luonnollistetun geopolitiikan” kaudeksi, johon liittyi valtioiden ymmärtäminen luonteeltaan ”luonnollisiksi” saalistajiksi.⁵⁸ Tämä asenne luonnehtii hyvin sotainvälisen ajan geo-

---

⁵⁴ Gray & Sloan, 1999, s. 9.

⁵⁵ Brzezinski, 1997, 98.

⁵⁶ Berg, 1998, 12.

⁵⁷ Agnew, 1998, 9.

⁵⁸ Ibidem.

politiikkaa, erityisesti klassisen geopolitiikan saksalaista koulukuntaa, Kjelléniä, Ratzelia ja Haushoferia. Näillä valtio näyttäytyi organismina, jonka luonteeseen kuului valtiodarwinistinen kamppailu eloonjännistä, elintilasta ja heikompien valtioiden alistamisesta.

Kolmas vaihe vallitsi Agnew'n mukaan vuodesta 1945 aina 1980-luvun lopulle.⁵⁹ Kylmän sodan geopolitiikkaa Agnew kutsuukin ”ideologiseksi geopolitiikaksi”, jossa vastakkain asettuivat länsimainen vapauden, markkinatalouden ja demokratian ideologia ja Neuvostoliiton johtama sosialismi. Geopolitiikka näyttäytyi kaksintaisteluna kahden ideologisesti värityneen blokin välillä.

Neljäs vaihe alkoi kylmän sodan päätyttyä ja sitä on leimannut geopolitiittinen hajaannus, jossa näytti ensin vallitsevan yleinen vakausretoriikka, mutta muuten mikään geopolitiittinen ajatusmalli ei ole noussut vielä vallitsevaksi toisten yli. Ensimmäisen vaiheen sivilisaatioiden geopolitiikka on palannut Huntingtonin muodossa, ja venäläinen geopolitiikka näyttää ohjautuvan uudelleen toisen vaiheen saksalaisen koulukunnan suuntaan. Geopolitiikassa vallitsee epäsymmetria. Tässä työssä pyrin kartoittamaan tätä epäsymmetriaa Kaukasian alueen esimerkin kautta ja hahmottamaan neljä toisistaan poikkeavaa geopolitiittista koodia, jotka näyttäisivät nousseen omilla tahoillaan vallitseviksi: globalistinen, imperialistinen, nationalistinen ja uskonnollinen.⁶⁰

Nykyisen geopolitiikan juuret

Perinteisen geopolitiikan tarkoitus oli kuvata politiikan, valtioiden pyrkimysten, käytöksen ja mahdollisuuksien yhteyttä maantieteeseen – sekä fyysisiin että kulttuurillisiin seikkoihin. Geopolitiikan klassikot, kuten Friedrich List, Rudolf Kjellén, Karl Haushofer, Alfred Mahan, sir Halford Mackinder ja Nicholas Spykman ovat aikanaan vaikuttaneet voimakkaasti myös valtioiden käytännön politiikkaan.⁶¹ Osittain juuri sen takia, että geopolitiikkajen teorit ovat inspiroineet mm. ekspansionistiseen politiikkaan, *Lebensraum*-ajatteluun ja kilpavarusteluun, geopolitiikka itse joutui huonoon valoon ja strategisten piirien ulkopuolella siitä on pitkään ollut muodikasta vaieta. Maantieteellisten, luonnollisten ja ilmastollisten tosiseikkojen yhteys politiikkaan on haluttu kiistää ja ranskalaisen ”possibilistien” koulukunnan (esim. Lucien Febvre ja Vidal de la Blanche) tavoin korostaa ihmisen vapautta ja mahdollisuutta vaikuttaa olosuhteisiin.⁶²

Friedrich Ratzelin perustama ”antropogeografian” koulukunta pyrki esittämään valtiot ”aggregaattiorganismeina”, joita ohjailivat sielun tavoin ”moraaliset ja spirituaaliset pyrkimykset”⁶³, kun taas ruotsalainen Rudolf Kjellén ja saksalaiset Friedrich Ratzel ja Karl Haushofer omaksuivat suoranaisen kulttuuridarwinismin, pitäen valtiota organismina. Ei ole ihme, että geopolitiittiset teorit sopivat hyvin totalitaaristen ideologioiden retoriikan höysteeksi – vaikka, kuten Osmo Tuomi esittää, geopolitiittikot itse olisivat olleet ”viattomia” siihen, kuinka esim. natsit käyttivät Haushoferin teorioita *Lebensraum*-politiikan oikeutukseksi.⁶⁴ Robert Strausz-Hupé, joka varoitti natsi-Saksan ekspansionismista, katsoi kuitenkin, että geopolitiikkaa voidaan yhtä hyvin käyttää kanavoimaan ja ohjaamaan myönteisesti niitä voimia, jotka johtivat ekspansionismiin.⁶⁵

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ks. johtopäätösosa.

⁶¹ Tuomi, 1995, 20.

⁶² Dougherty & Pfaltzgraff, 1971, 50-51.

⁶³ Dougherty & Pfaltzgraff, 1971, 55.

⁶⁴ Tuomi, 1995, 98.

⁶⁵ Dougherty & Pfaltzgraff, 1971, 56.

Angloamerikkalainen geopolitiikka on perinteisesti esiintynyt tarkoitukseltaan ihmiskunnan hyvää ajavana, demokratiaa ja markkinataloutta puolustavana⁶⁶, ja Mackinderin ja Spykmanin perintöä on jatkanut ns. ”realistinen” koulukunta.⁶⁷ Jussi Jauhiainen toteaa, että ydinpelotediskurssin hallitessa perinteinen geopolitiikka jäi varjoon, mutta Mackinderin sydänmaateesien vaikutus on palannut puolustustilanteen muututtua.⁶⁸ Eurooppalaisen radikaalin ”uuden oikeiston” argumentaatioissa, jota luonnehtii uuden Venäjän ihannoiti sekä voimakas islamin, Amerikan ja juutalaisten vastaisuus, Mackinderin, Ratzelin ja Haushoferin samoin kuin venäläisen geopolitiikan Aleksandr Duginin opit ovat palanneet eurooppalaiseen geopolitiittiseen argumentaatioon.⁶⁹

Yhteenvedon geopolitiikan kehityksestä voidaan siis erottaa klassisen geopolitiikan kausi, jolloin vastakkain olivat ”merivaltain” anglosaksinen geopolitiikka (Mackinder, Mahan) ja ”mannervaltain” saksalainen ja venäläinen geopolitiikka (Haushofer, eurasianistit), joka ammensi Ratzelin ja Kjellénin orgaanisesta valtioteoriasta, päätyen mystiseen valtakunnan palvontaan. Toisen maailmansodan jälkeen eurasianismi jäi elämään Neuvostoliittoon Lev Gumiljovin teorioissa, kun taas Lännessä saksalainen koulukunta vaikenä ja anglosaksinen koulukunta loi Spykmanin, Sproutien ja kylmän sodan geopolitiikan aikana ”poliittisesti korrekkeja” muotoja geopolitiittisista teorioista, syyllistäen erityisesti Haushoferia ja saksalaista geopolitiikkaa. Venäläinen retoriikka yhtyi saksalaisten syyllistämiseen, syyllistäen kuitenkin myös anglosaksista geopolitiikkaa, mutta seuraten itse asiassa loogisesti saksalaisen geopolitiikan perintöä. Neuvostoliiton sorruttua tämä tuli esiin avoimesti venäläisten geopolitiikkojen kirjoituksissa.

Geopoliittisten mallien ja ajatustapojen periytymisen seuraamiseksi sekä nykyisen maailman ja Kaukasian alueeseen ja ympäristöön liittyvien geopolitiittisten diskurssien kontekstualisoimiseksi käsittelen tarkemmin, yhtä tärkeimmistä geopolitiikan klassikoista, Halford Mackinderiä. Lyhennyksessä versiossa jätetään vaille eri käsittelyä saksalaisen geopolitiikan suuri nimi Karl Haushofer. Geopoliittisen ajattelun perinnettä on pitkään hallinnut varsin symmetrinen vastakkainasettelu mackinderiläisen ja haushoferiläisen perinteen välillä: ne puhuvat samoista asioista ja ovat teoreettisella tasolla yllättävänkin samantlaisia, mutta valtiolliselta ja poliittiselta lojalisuudeltaan ne ovat toistensa vastustajia. Tämän työn kannalta merkittävää on arvioida kummankin geopolitiittisen teorian suhdetta Venäjään ja Venäjää ympäröiviin ”rajamaihin”. Alfred Thayer Mahania ja Nicholas Spykmania käsitellään lyhyemmin. Ranskalaista geopolitiikkaa koskeva luku on jätetty lyhennettäessä pois. Venäläisen eurasianismin ja imperialismien juuria käsitellään vielä myöhemmin perinpohjaisemmin Venäjän geopolitiikan yhteydessä.

I:2. Geopoliittisten hahmotelmien historiaa

Mackinder, sydänmaa ja eturintamamaat

Britannian kuninkaallisen merisotakoulun strategian laitoksen varajohtaja Geoffrey Sloan on kirjoittanut erittäin ansiokkaan esseen sir Halford Mackinderistä (1861-1947), yhdestä

---

⁶⁶ Tuomi, 1995, 91.

⁶⁷ Dougherty & Pfaltzgraff, 1971, 50-51.

⁶⁸ Jauhiainen, 1999, 50.

⁶⁹ Shenfield, 2001; Nationalbolshevik; Synergie; ArchivEurasia; Jevrasija; Arktogeia.

geopolitiikan perustajista ja sydänmaateorian luoja. ⁷⁰ Mackinderillä itsellään oli sangen värikäs ura, johon kuului niin politiikkaa, maantiedettä, tutkimusmatkailua, kirjoittamista, sotilastehtäviä, tiedustelutoimintaa, opetustehtäviä, diplomatiaa kuin syrjityksi tulemistakin.

Mackinderin geopolitiikka

Geopoliittikkona Mackinder poikkesi paljon edeltäjistään Rudolf Kjellénistä ja Friedrich Ratzelista, joiden geopoliittista ajattelua hallitsi mystinen käsitys valtiosta organismina. Geopolitiikan kjelléniläis-ratzelilaista traditiota seurasivat sittemmin saksalainen ja venäläinen geopolitiikka, jotka tuottivat sellaisia valtiodarwinistisia geopoliittisia teorioita kuin Karl Haushoferin ja Carl Schmittin teorit natsi-Saksassa sekä vaikuttivat Venäjän geopoliittisiin perinteisiin tsaarinajan ekspansionismista nyky-Venäjän geopolitiikan suuren nimen Aleksandr Duginin ”uuseurasianismiin”. Mackinderille valtio tai imperiumi ei kuitenkaan ollut mystinen ”organismi” eikä historia näyttänyt hänelle yhtä deterministisenä kuin Kjellénille, Ratzelille tai Haushoferille. ⁷¹

Mackinderillekin territoriaalivaltioiden jakama ja monopolisoima maailmanjärjestys oli kuitenkin luonut geopolitiikan tärkeyden perustan. Samoin maantiede loi ihmiselämälle tietyt sangen muuttumattomat olosuhteet, joiden merkitystä teknologia ja liikenne tosin muuttivat jatkuvasti. Maantiede edusti Mackinderille ”pitkää kesto”, ranskalaisen historiantutkijan Fernand Braudelin *longue durée*tä. Strategia puolestaan oli huomionnut maantieteen merkityksen Sun Tzun ajoista lähtien (n. 400-320 eKr.). ⁷² Sloanin mukaan Mackinderin sydänmaateoria oli klassinen yhdistelmä näistä: maantieteen pysyvyydestä pitkällä tähtäimellä ja sen luomista puitteista sotilaallisen toiminnan näyttämönä. ⁷³

Mackinderin sydänmaateorian tarina alkaa hänen luennoistaan Kuninkaallisessa maantieteellisessä seurassa vuonna 1887 (*”New Geography”*). Tuolloin esitetyistä ajatuksistaan hän kehitti kokonaisteorian, jonka esitti vuonna 1904 teoksessa *”The Geographical Pivot of History”*. Buurisota Etelä-Afrikassa vuonna 1902 oli aiheuttanut suurta huolta Britannian tulevastakin roolista maailmanpolitiikassa ja sitä seuranneessa jälkipyykissä yhdeksi brittien heikkoudeksi oli määritelty ”brittiupseerien maantieteellinen ja kartografinen tietämättömyys konfliktin aikana”. ⁷⁴

The Timesin sotilaskirjeenvaihtaja everstiluutnantti Charles A’Court Repington julkaisi seitsemän kuukautta Mackinderin esseen jälkeen oman esseensä *”Geography and War”*, jossa ilmeisen mackinderiläisittäin yhdisti maantieteen sotilaallisiin operaatioihin. Repington korosti, että Mackinderin jo vuonna 1887 luoma ”uusi maantiede” oli eräässä olennaisessa suhteessa erilaista kuin kaikki aiempi: Mackinder pyrki kokonaisnäkemykseen, jossa otettiin huomioon kaikki seikat eri tieteenaloilta. Hänen analyysinsä ytimenä oli *alue*, joka piti ymmärtämän kokonaisuutena. Alueeseen liittyivät Mackinderin ”maantieteellisessä synteessissä” kaikki eri vaikuttavat tekijät, kun aiempi maantiede oli kuvannut kerrallaan vain jotain piirrettä. ⁷⁵

⁷⁰ Geoffrey Sloan: ”Sir Halford Mackinder: The Heartland Theory Then and Now”, teoksessa Colin S. Gray & Geoffrey Sloan (toim.): ”Geopolitics: Geography and Strategy”, Lontoo, 1999.

⁷¹ Mackinder, 1904, 2/5. Mackinder myös sanoutuu irti ”liiallisesta materialismista”.

⁷² Sloan, 1999, 16-17.

⁷³ Sloan, 1999, 18.

⁷⁴ Sloan, 1999, 18-19.

⁷⁵ Sloan, 1999, 18-19.

Mackinderin sydänmaateorialla oli poliittinen tilaus Britannian ja Venäjän euraasialaisen siirtomaakilpailun taustaa ajatellen. Läntiset siirtomaavallat olivat laajentaneet imperiumejaan merten taa, kun taas Venäjä oli 1700-1800-lukujen mittaan laajentanut imperiumiaan itään ja etelään – Siperiaan, Kaukoitään, Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan. Sydänmaateoria korosti mannerperustaisen valtion voimaa ja etulyöntiasemaa merivaltoihin nähden, samoin kuin sitä, että Venäjä hallitsi valtavan Euraasian mantereen sydänmaita ja sen oletettiin perkyvän laajentamaan aluettaan entisestään.⁷⁶

Kuitenkin miltei heti Mackinderin luennon jälkeen Japani hyökkäsi Port Arthuriin ja Venäjää, sydänmaan mannervaltaa, nöyrytettiin Venäjän ja Japanin välisessä sodassa Mantšuriassa. Japanilaisten ratkaiseva voitto Tsušiman salmien meritaistelussa toukokuussa 1905 oli isku Mackinderin sydänmaateorialle tuoreeltaan, mistä syystä hänen teoriansa joutui alkuinnostuksen jälkeen huonompaan valoon.⁷⁷

”Suuri peli”

Venäjällä samankaltainen geopolitiikka kuitenkin huomioitiin ja tsaari kiinnitti entistä tarkempaa huomiota Turkestaniin ja Kiinaan, oletettavasti suunnitellen uusia aluevalloituksia Itä-Turkestanissa ja Mongoliassa, jotta saisi eteläisempiä yhteysreittejä Mantšuriaan. Mackinder ei nimittäin näyttänyt ymmärtäneen, että vaikka Venäjä Euroopan rintamalla näyttäytyikin sydänmaan mannervaltana, Venäjän Kaukoitää yhdisti ydinalueisiin vain hauras, haavoittuva, hidas ja puutteellisesti toimiva rautatie Siperian halki. Länsi on perinteisesti ollut taipuvainen yliarvioimaan Venäjän sotilaallista liikkuvuutta Siperian halki samoin kuin liikettä Kaukasuksen ja Keski-Aasian vuoristoalueiden yli.

Varsin pian kärsittyään tappion merivalta Japanille tsaari Nikolai II lähetti nuoren suomalaisen eversti Carl Gustaf Emil Mannerheimin tiedustelumatkalle Turkestaniin ja Kiinaan 1906-1908. Mannerheimin Turkestanin-matkan muistiinpanoista voi useasta kohdin havaita tehtäviin kuuluneen erityisesti tarkkailla mahdollista japanilaisvaikutusta ja ”japanilaisten vakoojien” toimintaa sirttien eli turkestanilaisten keskuudessa. Mannerheim oli osallistunut myös Mantšurian sotaan ja hän on muistelmissaan kuvaillut Venäjän sotilaallisen liikkuvuuden ja huollon puutteita, jotka johtivat japanilaisten helppoon voittoon.

Mackinderin teorian pohjalla oli ”suuri peli”, Rudyard Kiplingin lanseeraama romanttinen nimi venäläisen ja brittiläisen imperialismin kaksinkamppailulle Sisä-Aasian herruudesta. Käsite ”suuri peli” viittaa nimenomaan Kaukasiassa ja etenkin Keski-Aasiassa ja Afganistanissa käytyyn hegemoniakamppailuun Britannian ja Venäjän imperiumien välillä. Venäjän tsaarit kutsuivat kamppailua ”Varjojen turnaukseksi”, korostaen – Venäjän konspiraatiiviseen tyyliin – sen tiedustelu- ja vakoilupohjaista salakähmäistä luonnetta.⁷⁸ ”Suuri peli” jatkui Mantšurian sodan jälkeenkin eri muodoissa Kašmirissa, Afganistanissa, Turkestanissa ja Kaukasiassa ja sai uusia ulottuvuuksia maailmansotain välillä sekä kylmän sodan aikana. Mackinderin ja muiden ”sydänmaata” pelänneiden brittien pelot kävivät toteen ja ”suuri peli” päättyi Venäjän, sittemmin Neuvostoliiton, voittoon ja brittiläisen vallan tappioon. Vasta Afganistanissa (1979-1989) Venäjä kohtasi tappionsa. Pian sen jälkeen, kun Venäjä oli vuonna 1989 vetänyt joukkonsa Afganistanista, myös Neuvostoliitto hajosi ja Venäjän siirtomaat Turkestanissa ja Kaukasiassa itsenäistyivät kuten Britannian siirtomaat Intiassa olivat tehneet jo aiemmin.

---

⁷⁶ Sloan, 1999, 19.

⁷⁷ Sloan, 1999, 19.

⁷⁸ Saarelainen, 1992, 22. ”Great Game”, ”Tournament of Shadows”.

Kaukasiassa matkustanut John Baddeley luonnehti Dagestanin ja Tšetšenian vapaustaistelua johtaneen imaami Šamilin merkitystä ”brittiläisen imperiumin ja Intian turvana” vuonna 1908 julkaistussa kirjassaan⁷⁹: ”...Ja sellaisia olivat ihmiset, jotka ilman ulkopuolista apua, ilman tykistöä paitsi mitä pystyivät kaappaamaan viholliselta, ilman luottamusta muuhun kuin Jumalaan ja Hänen profeettaansa, omiin oikeisiin käsiinsä ja leiskuviin miekanteriinsä, uhmasivat Venäjän mahtia yli puoli vuosisataa; voittaen sen sotajoukkoja, hyökkäillen sen siirtokuntiin sekä nauraen halveksien sen vaurautta, sen ylpeyttä ja sen lukumääriä. Ja heidän sankarillisen kamppailunsa tarinalla on erityinen oikeutuksensa englantilaisten lukijoiden myötätuntoon. Totta on, että he taistelivat yksin itsensä vuoksi – uskon, vapauden ja maan. Mutta he seisoivat myös, vaikkakin täysin tietämättään, brittiläisen vallan suojana Intiassa.”⁸⁰

Neuvostoliiton hajottua Sisä-Aasian sydänmaan ”suuren pelin” on usein katsottu alkaneen uudelleen niin Kaukasiassa, Keski-Aasiassa kuin Afganistanissakin. Nyt brittiläisen imperiumin tilalla Venäjää vastaan olisi Yhdysvallat, ja Intian asemesta pelin palkintona olisi Kaspian oletettu energiaeldorado. Nykyasetelmaa leimaa kuitenkin lisääntyvä ”moninapaisuus”, kun myös Kiina, Intia, Pakistan, Iran, Turkki ja Eurooppa ovat ilmaantuneet alueelle erillisinä pelaajina. Aikaa myöten alueen kansat itsekin saattavat pystyä kohoamaan profiiliaan ja mahdollisuuksiaan määrittää omia kohtaloitaan ”suurella pelillä”, kuten entiset siirtomaat Intia ja Pakistan ovat jo tehneet. Keski-Aasiassa Uzbekistanin kohdalla on jo voitu havaita pyrkimyksiä ja mahdollisuuksia itsenäiseksi ”pelaajaksi”. Omia osiaan, joskaan ei yhtenäisiä, esittävät myös kansainvälinen islamistinen liikehdintä ja suuret energiayhtiöt.⁸¹

Suuret linjat ajassa ja tilassa

Mackinder selitti teoriaansa aikakausien jaksotuksella, joka alkoi antiikin Kiinan, Mesopotamian ja Egyptin jokien varsille syntyneiden sivilisaatioiden ”potamisesta ajasta” ja eteni kreikkalaisten, roomalaisten, arabien ja viikinkien ”thalassiseen aikaan”, rannikoiden sivilisaatioihin.⁸² Hän väitti, että 1500-luvulta 1800-luvun loppuun vallinnut valtameriä ylittävien merivaltojen herruus, ”kolumbiaaninen aikakausi”, oli päättymässä ja ”postkolumbiaaninen aika” alkamassa. Rautateiden ja infrastruktuurin kehitys hyödyttäisi mannervaltaa, sydänmaata, ja rohkaisisi sitä toteuttamaan ”luontaisen pyrkimyksensä” tavoitella Euroasian ja koko maailman herruutta väkivalloin.⁸³

Mackinderin teorian taustalla oli tietty käsitys euraasialaisen imperiumin luonteesta ja sen suhteesta Eurooppaan ja länteen: ”Eurooppa saavutti sivilisaationsa ulkoisen barbarismin paineen alaisuudessa. Kehotankin teitä siksi hetkeksi tarkastelemaan Eurooppaa ja Euroopan historiaa alisteisena Aasialle ja Aasian historialle, sillä eurooppalainen sivilisaatio on hyvin todellisessa merkityksessään tulosta maallisesta kamppailusta aasialaista invaasiota vastaan.”⁸⁴ Mackinderille kansakuntienkin synnyn taustalla oli ”yhteinen välttämättömyys puolustautua ulkoista voimaa vastaan”.⁸⁵

Mackinder jatkoi analysoimalla Venäjän imperiumin luonnetta. Hän ei tarkoita vain Venäjää, vaan puhuu teoreettisella ja ajattomalla tasolla ”sydänmaan imperiumista”, nähden

⁷⁹ John F. Baddeley: ”The Russian Conquest of the Caucasus”, Lontoo 1908.

⁸⁰ Leitzinger, 1995, 80.

⁸¹ Stone, 2001, I:2, I:13.

⁸² Mackinder, 1904, 3/5.

⁸³ Sloan, 1999, 19.

⁸⁴ Mackinder, 1904, 423 (2/5).

⁸⁵ Mackinder, 1904, 2/5.

Venäjän luonnollisena jatkeena mongoli-imperiumille. Hänen mukaansa imperiumin perusluonnetta, jonka maantiede oli vuosisatojen saatossa muokannut, ei muuttaisi mikään ”suuri sosiaalinen vallankumouskaan”.⁸⁶ Jo mongoleilla oli nähtävissä kolme pääasiallista historiallista laajentumissuuntaa: 1) länteen, jossa mongolit uhkasivat Puolaa, Sleesiaa, Määriä, Unkaria, Kroatiaa ja Serbiaa⁸⁷; 2) lounaaseen Kaspianmeren ja Hindukušin väliselle alueelle; sekä 3) Kiinaan.⁸⁸

Venäjällä on samat taipumukset ja sama etulyöntiasema pystyä laajenemaan kolmeen eri suuntaan, ja samat kolme suuntaa ovat perinteisesti vuorotelleet Venäjän imperiumien laajentumispyrkimyksissä: 1) länsirintaman Suomi, Baltia, Puola, Romania ja Ukraina; 2) lounaisrintaman Kaukasia, Lähi-itä ja Keski-Aasia; sekä 3) Mongolia, Mantsuria ja Kiina.⁸⁹ Näillä rintamilla Venäjällä on myös asteittaiset imperiumien luonteelle ominaiset dominon vyöhykkeet: Suoraan Venäjän alaisuudessa ovat lännessä Karjalan tasavalta ja Kannas, Itä-Narvanmaa, Petserinmaa, Itä-Preussi ja Transnistria; lounaassa entiset Krimin ja Astrakanin kaanikuntien alueet, Etu-Kaukasia ja Pohjois-Kaukasia sekä Kalmukia; ja Kiinan rintamalla Altai, Hakassia, Tuva, Burjatia, Tšita, Pohjois-Amur, Ussuri ja Kuriilit. Ulompana ovat olleet vasallivaltioiden ja etupiirien vyöt, jotka on havaittavissa nykyäänkin sekä olemassaolevina valtarakenteina että Venäjän strategisina tavoitteina.⁹⁰

Mackinder liitti lähtökohtaisia oletuksia vastakkain asettuvien läntisen merivallan ja aasialaisen mannervallan luonteille ja perusteli näitä maantieteen vaikutuksilla sille kulttuurille, joka lopulta nousi vallitsevaksi. Hän näki tiettyä determinismia merivallan ja mannervallan välisessä taistelussa, sillä hän katsoi ”postkolumbiaanisen ajan” merkitsevän myös ”viimeisiä siirtoja” siinä ”suurella pelissä”, jonka hänen mukaansa olivat aloittaneet 1500-luvulla Siperian valloittamisen aloittanut kasakkapäällikkö Jermak ja meriteitse Intiaan purjehtinut Vasco da Gama. Mackinderin mukaan postkolumbiaaninen aika oli nimittäin jälleen muuttanut maailman ”suljetuksi” ja ”maailmanlaajuiseksi” järjestelmäksi, jossa ei ollut enää jäljellä valloittamattomia maita.⁹¹ Tästä voisi seurata taistelu elintilasta valtioiden, imperiumien välillä.⁹²

Avoin aromaa on ollut ihanteellista valloittajille, jotka ennen liikkuvat hevosin ja joiden ekspansiota Mackinderin aikana tuki rautateiden kehitys sekä sittemmin kehitetyt panssarivaunut. Tasangot suosivat raakoja, laajentumishaluisia ja hyökkääviä valloittajia ja tuottivat suurella todennäköisyydellä ekspansionistisia ja militaristisia imperiumeja. Pysyville pienille ja kukoistaville sivilisaatioille tällainen maasto oli mitä epäedullisin, toisin kuin vuoristoiset ja rikkonaiset alueet, kuten Balkan, Kaukasus, Kašmir ja Afganistan, joista puolestaan tuli puskureita imperialistisille ekspansioille ja siten myös ratkaisevia taistelukenttiä. Kukoistavat merivallat taas ovat syntyneet rikkonaisilla rannikoilla tai saaristoissa, kuten Kreikka, Rooma, Venetsia, Britannia ja Japani. Eurooppa on laajan mittakaavan esimerkki maantieteellisesti rikkonaisesta alueesta, joka on hyödyttänyt suurta monimuotoisuutta, paikallishallintoa, vapautta ja vaurautta.⁹³ Maantiede, kuten yhtäällä avoin aromaa ja toisaalla vuoristot ja metsät, ehdollistaa voiman liikkuvuutta ja voimankäytön soveltuvuutta hallitsemiseen.

⁸⁶ Mackinder, 1904, 4/5.

⁸⁷ Otan vapauden tulkita ”Siberian” tässä ”Silesiaksi” eli Sleesiaksi, koska kyseessä on melko varmasti Sloanin tai jonkun muun Mackinderin tekstiä myöhemmin käsitelleen kirjoittajan kirjoitusvirhe; Sleesia sopii Siperiaa paremmin tähän yhteyteen sekä maantieteellisesti että ajatuksellisesti.

⁸⁸ Sloan, 1999, 21.

⁸⁹ Sloan, 1999, 21.

⁹⁰ Wæver, 1997, 64.

⁹¹ Mackinder, 1904, 1/5. (Kopiiossani oikea sivunumerointi puuttuu.)

⁹² Sloan, 1999, 22-23.

⁹³ Mackinder, 1904, 2/5; Visuri, 1997, 103-104, 112.

Mackinderin teorian vahvuus perustui sen kykyyn yhdistää uskottavasti historiaa ohjaavien maantieteellisten tekijöiden suhteellinen pysyvyys teknologisten ja kulttuuristen muutosten, esim. rautateiden ja imperiaalisen valtiomallin kehityksen, huomiointiin. Mackinderin ”Tudorien vuosisadaksi” kutsumalla 1500-luvulla Euraasia koki kaksi dramaattista geopoliittista prosessia: Lännän laajentumisen merten taa ja Venäjän laajentumisen Siperiaan. Näissä prosesseissa syntyneet läntinen merivalta (ja sen hallinnassa oleva saarivaltien ja mertentakaiden maiden ”ulompi kuunsirppi”) ja ”sydänmaan” mannervalta ovat sittemmin hallinneet Euraasian politiikan päätekijöitä, joiden väliin sijoittui laaja Manner-Euroopasta Turkkiin, Arabiaan, Persiaan, Intiaan, Kaakkois-Aasiaan ja Kiinaan ulottuva välivyöhyke, ”sisempi kuunsirppi”.⁹⁴

Mackinder torjuu kuitenkin jo etukäteen mahdolliset syytökset historiallisesta determinismistä ja valtiodarwinismista, jollaista saksalaiset ja venäläiset geopoliitikot ovat saarnanneet valtakuntiansa ”historiallisena tehtävänä”. Mackinderin mukaan viime kädessä kuitenkin kilvan lopputuloksen ratkaisevat ihmisten suhteellinen määrä, miehuullisuus, varustus ja järjestäytyneisyys.⁹⁵ Hänen voi nähdä argumentoivan, että jos luonnonlait ohjaisivatkin Euraasian ajautumista suuren ja pelottavan mantereisen imperiumin hallintaan, oli erityisesti Britannian velvollisuutena torjua tämä uhka ja estää Euraasian ajautuminen yhden imperiumin hallintaan. Sama idea on sittemmin hallinnut geopolitiikan anglosaksista koulukuntaa myös Amerikassa.⁹⁶

Mackinderin puskurivaltiokonseptin historiallinen konteksti

Vuonna 1919 Mackinder oli kehittänyt edelleen sydänmaateoriaansa muuttuneisiin olosuhteisiin sopivaksi. Sydänmaan käsitteeseen kuuluivat nyt sydänmaata ympäröivinä strategisesti tärkeinä reuna-alueina Itämeren alue, purjehduskelpoiset Keski- ja Ala-Tonava, Mustameri, Turkki, Kaukasia, Persia, Tiibet ja Mongolia. Näiden väliin olivat historiallisesti jääneet Euraasian kolme mantereista imperiumia: Brandenburg-Preussi, Itävalta-Unkari ja Venäjä. Nämä mannervallat hallitsivat aluetta, johon merivalloilla ei ollut kontrollia. Hän huomioi myös, että mikäli sydänmaan imperiumi saisi hallintaansa Arabiankin, voisi se Suezin kautta myös hallita ”maailman risteystä”.⁹⁷

Vuodesta 1918 maailman väkimäärä alkoi Mackinderin mukaan olla sellainen, että se mahdollistaisi sydänmaalta nousevan imperiumin, joka uhkasi maailmanlaajuisesti läntistä vapautta. Venäjän ohella hän alkoi kiinnittää kasvavassa määrin huomiota Saksan ”järjestyksestä ja päämäärätietoisuudesta korostavaan filosofiaan”, josta tulisi Mackinderin mukaan nousemaan geopoliittinen uhka.⁹⁸ Hänen mukaansa tärkeintä olisi ratkaista Väli-Euroopan kysymys ja siten aikaansaada tasapainotila Saksan ja Venäjän hallitsemien tilojen välille. Mackinder kannattikin uusien valtioiden synnyttämistä Itä-Eurooppaan ja näiden itsenäisyyden tukemista.⁹⁹ Puskurivaltiostrategia alkoi selvästi nousta esille Mackinderin ratkaisuna sydänmaan uhkaan.

Vuonna 1919 Mackinderin ystävästä lordi George Curzonista tuli ulkoministeri ja tämä avasi viimein Mackinderille mahdollisuuden päästä vaikuttamaan huipputason politiikkaan. Aiemmin hän oli pysynyt aktiivisena vaikuttajana alahuoneessa, mutta hänellä ei ol-

---

⁹⁴ Sloan, 1999, 21-22.

⁹⁵ Sloan, 1999, 23.

⁹⁶ Spykman, 1944, 176.

⁹⁷ Sloan, 1999, 25.

⁹⁸ Sloan, 1999, 26-27.

⁹⁹ Sloan, 1999, 27.

lut tarvittavaa poliittista taustavoimaa noustakseen kabinettitasolle. Lisäksi lordi Curzon piti Mackinderin ajatuksista.¹⁰⁰

Vuonna 1920 Mackinder esitti uusien rajojen vetämistä ja Venäjän hajottamista pienempiin valtioihin. Hänen mielestään Britannian piti lakata tukemasta Venäjän uudelleenyhdistämispyrkimyksiä ja sen sijaan alkaa tukea Suomen, Baltian maiden, Valko-Venäjän, Ukrainan, Georgian, Azerbaidžanin, Armenian sekä Dagestanin itsenäisyyttä. Mackinderin mallissa Dagestaniin kuuluivat myös Tšetšenia ja Ingušia. Hän suositti myös, että valkoisten hallitsemasta Etelä-Venäjistä luotaisiin kansainvälisellä tunnustuksella Neuvosto-Venäjistä erillinen itsenäinen valtio. Samalla hän kuitenkin vaati ehdotonta linjaa suhteessa bolševikkeihin. Hänen mielestään Britannialla oli ratkaiseva geopoliittinen etu valvottavanaan Kaukasiassa: rautatie Batumista Bakuun.¹⁰¹ Rata kulkee lähes samaa reittiä kuin nyt suunnitteilla oleva Bakun-Ceyhanin öljyputki, joka jo ulottuu Bakusta Georgian Mustanmeren satamaan Supsaan.

Mackinderin suuri peli ja hajoava Venäjä

Curzon lähetti Mackinderin Britannian lähettilääksi Etelä-Venäjälle, joka oli kenraali Anton Denikinin valkoisten joukkojen hallinnassa. Mackinderille annettiin samalla salaisia tiedustelutehtäviä. Kirjeessään ystävälleen Curzonille 23. marraskuuta 1919 Mackinder viittaa ilmeisiin tiedustelutehtäviinsä, perustellessaan ”lääkäriensä” ottamista mukaan lyhyelle tehtävälle: ”Minulla on syyntietää, että NMKY:n väki suunnittelee huomattavaa humanitääristä missiota Etelä-Venäjälle, jota saamani tiedon mukaan tuetaan huomattavalla rahamäärällä. Kaikkein kokeneimmat englantilais-venäläisemme – sellaiset miehet täällä kuin Bagge, Reilly ja Dukes – ovat vakuuttaneet minulle, että tämä hyväntekeväisyysmissio tulee todennäköisesti tekemään enemmän kuin mikään muu brittiläisen vaikutuksen lisäämiseksi Venäjän kansanjoukoissa. Ajatukseni on, että Tohtorini toimisi tässä suhteessa salaisena asiamiehenä.”¹⁰² Mackinderin kirjeessä mainitut Sidney Reilly ja Paul Dukes kuuluivat brittitiedustelu SIS:n kyvykkäimpiin agentteihin Neuvosto-Venäjällä vuosina 1917-1919.¹⁰³

Mackinder vastusti Britannian sokeaa tukea Denikinille, kiinnitti huomiota tämän typerään ja epäjohdonmukaiseen politiikkaan puolalaisia, ukrainalaisia, kaukasialaisia ja muita ei-venäläisiä kohtaan ja vaati, että Britannia valkokenraalien massiivisen tukemisen asemesta antaisi näille vain pientä defensiivistä tukea bolševikkeja vastaan ja siirtyisi tukemaan itsenäisiä ei-venäläisiä puskurivaltioita Venäjän ympärillä. Hän uskoi Denikinin tukemisen johtavan ennen pitkää bolševikkien voittoon ja vihamielisen imperiumin syntyyn sydänmaalle, kun taas pitkällä tähtäimellä ainoa tapa voittaa bolševikit olisi hajottaa Venäjän imperiumi.¹⁰⁴ Myös Paneurooppa-ajatuksen isä Richard Coudenhove-Kalergi argumentoi muutamaa vuotta myöhemmin (1923), ettei Venäjän uhassa ratkaisevaa ollut se, olisiko Venäjä punainen vai valkoinen, vaan sen geopoliittiseen asemaan ja muotoon liittyvä myötäsyttyinen laajentumishalu ja militarismi.¹⁰⁵

Mackinder raportoi 1920, että valkoiset kenraalit Aleksandr Koltšak, Nikolai Judenitš ja Denikin olivat väärä tukikohde. Sydänmaan imperiumi oli ongelman ydin, ja siksi se pitäisi jakaa, ei yrittää säilyttää. Venäjä oli padottava lännessä uusilla itsenäisillä valtioilla Suo-

¹⁰⁰ Sloan, 1999, 28.

¹⁰¹ Sloan, 1999, 26.

¹⁰² Sloan, 1999, 29.

¹⁰³ Andrew, 1986, 319-324.

¹⁰⁴ Sloan, 1999, 28-29.

¹⁰⁵ Coudenhove-Kalergi, 1930 (2002), 47.

mesta Krimille ja Kaukasiaan. Kaspian ja Kaukasuksen alueille pitäisi luoda samanlaiset vapaiden valtioiden puskurivyöhykkeet kuin Itä-Euroopassa Puolasta Jugoslaviaan ja Romaniaan.¹⁰⁶

”Vain ryhtymällä voimakkaisiin välittömiin toimenpiteisiin ennen Volgan jään sulamista voidaan eteenpäin preeriapalon tavoin vyöryvän bolševismin etenemistä rajoittaa ja pitää se poissa Intiasta ja Keski-idästä¹⁰⁷, odotellen kuinka Puolan ja Odessan tilanteet ratkeavat. On lisäksi muistettava, että tämän puolalaisen ja etelävenäläisen¹⁰⁸ etenemisen riimenomainen onnistuminen, linjalla, joka ulottuu Suomenlahdelta Asovanmerelle, olisi taipuvainen ajamaan bolševikit Aasiaan, ja tämän vuoksi onkin hyvin olennaista ottaa huomioon Kaspian ja Kaukasian puskurivyöhyke osana laajempaa poliittista strategiaa. En kuitenkaan voi tarkastella Kaukasian puskurivyöhykettä muuna kuin väliaikaisena keinona, jolla yksinään ei olisi kovinkaan merkittävää luonnetta: ainoa lopullinen lääke on surmata bolševismi sen syntysijoilla.”¹⁰⁹

Viittauksellaan bolševismin surmaamiseen syntysijoillaan eli Venäjällä Mackinder nähdäkseni pyrkii argumentoimaan juuri sen puolesta, että ”eturintamavyöhykkeet” Väli-Euroopassa Suomenlahdelta Asovanmerelle ja Kaukasiassa Mustaltamereltä Kaspianmerelle tulisi turvata itsenäisiksi ja rajata taistelu valkoisten kenraalien ja bolševikkien välillä varsinaisen Venäjän sisälle. Sama ajatusmalli näkyi aiemmin Mackinderin argumentaatioissa hänen puolustaessaan Balkanin sodissa ja ensimmäisessä maailmansodassa Itävalta-Unkarin ja Turkin imperiumien raunioille Itä-Eurooppaan ja Balkanille syntyneiden uusien valtioiden itsenäisyyttä ja luonnetta suojavyöhykkeenä Saksan ja Venäjän välissä.

Mackinderin suositukset

Seurauksena kirjeenvaihdosta Curzon pyysi Mackinderiltä täyttää tiedusteluraporttia Venäjän kokonaistilanteesta sekä Denikinin brittejä hämmentäneestä vihamielisestä linjasta eiväenäläisiä valtioita vastaan. Curzon antoi samalla Mackinderin ymmärtää, että raportilla voitaisiin vaikuttaa hallituksen linjaan Venäjän-politiikassa. Bolševikkien salainen palvelu Tšeka oli noina aikoina onnistunut paljastamaan kaikki brittiedustelun operaatiot valvomallaan alueella eikä luotettavaa tietoa Neuvosto-Venäjän oloista ollut nimeksikään. Tästä syystä, Curzon selitti, Venäjän-politiikkaa koskevat mielipiteet Britanniassa vaihtelivat jyrkästi.¹¹⁰

Mackinder todellakin tuotti ”holistisen” raportin, jossa näkyy hänen pyrkimyksensä alueelliseen kokonaisnäkemykseen ja sen mukaisiin deduktiivisiin poliittisiin ratkaisuihin. Hänen raporttinsa oli yhdistelmä tiedusteluraporttia ja geopolittista näkemystä siitä, kuinka saavutettaisiin vakaus Itä-Euroopan ja sydänmaan välille tukemalla lukuisien pienten valtioiden säilymistä ja uusien syntyä. Curzon esitti raportin hallitukselle ja Mackinder puolusti sitä hallituksen edessä, vedoten rohkeiden mutta loogisesti oikeiden johtopäätösten puolesta ”kokonaisnäkemysnä”.¹¹¹

Mackinderin raportin tiivistävä muistio totesi: ”Hän keräisi yhteen kaikki antibolševistiset valtiot Suomesta Kaukasukselle, antaen niille tietyn määrän tukea. Denikin pitäisi uudel-

¹⁰⁶ Sloan, 1999, 28-29.

¹⁰⁷ Tässä olen kääntänyt Mackinderin termin ”Lower Asia” Keski-idäksi, sillä Mackinder tarkoittanee nimenomaan Intiasta länteen sijaitsevia alueita, Irania, Irakia, Turkia ja Arabiaa.

¹⁰⁸ ”Etelävenäläisillä” Mackinder tarkoittaa valkoisten kenraalien joukkoja. Mackinderhän piti tarkoituksellisesti Neuvosto-Venäjää ja ”Etelä-Venäjää” kahtena eri valtiona.

¹⁰⁹ Sloan, 1999, 28-29.

¹¹⁰ Sloan, 1999, 29.

¹¹¹ Sloan, 1999, 30.

leenvarustaa puolustuksellisiin tarkoituksiin mutta vaatimattomammassa määrin kuin aiemmin. Meidän tulee valmistautua pitämään Bakun-Batumin linja ja ottaa hallintaamme Denikinin laivasto Kaspianmerellä. Mikä tahansa tuki yksittäisille valtioille merkitsisi vain rahan tuhlausta ilman, että saataisiin aikaan mitään tehokasta. Olisi tarpeen omaksua koko strategia tai olla tekemättä mitään.”¹¹²

Lloyd Georgen hallitus jatkoi kuitenkin Denikinin massiivista tukemista ja ”yhden Venäjän politiikkaa”. Mackinderiä ei uskottu ja varsinkaan hänen vaatimuksensa puskurivaltioiden itsenäisyyden tukemisesta ei nauttinut hallituksen enemmistön kannatusta. Mackinder sanoi, että hänen ehdotustensa hylkääminen tulisi lisäämään Venäjän todennäköisyyttä nousta suureksi sydänmaan mahdiksi, joka tulisi olemaan vihamielinen Länttä kohtaan ja uhkaamaan Eurooppaa pikemmin kuin oletettiin. Hän myös ennusti, että Venäjällä nousisi tämän myötä väistämättä valtaan ”jakobiinitsaari”, totalitaarinen ja militaristinen diktaattori. Mackinder vedettiin pois tehtävistään Etelä-Venäjältä.¹¹³ Vajaan kymmenen vuoden kuluessa Mackinderin pelot kävivät kuitenkin toteen ja viimeistään Stalinin valtaannousu antoi kasvot hänen ”jakobiinitsaarilleen”, ellei jo Leninin ajan terrori olisi kiinnittänyt Lännen huomiota.

Mackinderin perintö

Toisen maailmansodan edellä jo 82-vuotias Mackinder kehitteli kuitenkin kolmannen version sydänmaateoriastaan, jossa hän ennusti Neuvostoliiton kykenevän sodassa pitkällä tähtäimellä tehokkaampaan sotilastuotantoon turvautuen aasialaisen sydänmaansa turvin, mikä kävikin toteen jos tarkastellaan erityisesti Neuvostoliiton ylivoimaa panssarivaunujen tuotannossa. Samalla Mackinder varoitti Saksan noususta toiseksi Euraasian hegemoniasta kilpailevaksi sydänmaan mannervallaksi, joka pyrki tuhoamaan anglosaksisen merivallan.¹¹⁴ Pahin painajainen olisi venäläis-saksalainen liitto, joka Mackinderin mukaan voisi merkitä maailmanimperiumin syntyä.¹¹⁵ Pelko toteutuikin Hitlerin ja Stalinin sopimuksessa, joka on nimetty ulkoministerien Vjatšeslav Molotovin ja Joachim von Ribbentropin mukaan.¹¹⁶

Mackinder kehitteli kuitenkin merivalloille selviytymisstrategian. Hänen ratkaisunsa oli ”amfibisen voiman” käsite, joka yhdistäisi merivallan maihinnousuihin ja rannikoiden kontrolliin. Tätä konseptia liittoutuneet käyttivät menestyksekkäästi toisessa maailmansodassa. Sodan jälkeen puolestaan Mackinderin 82-vuotiaana luoma teoria atlanttisesta liitosta Euroopan turvallisuuden vartijana (*”Midland Ocean”*) inkarnoitui myöhemmin NATO:n hahmossa.¹¹⁷

Neuvostoliiton hajotessa vuonna 1991 samanlainen tilanne, jollainen oli vallinnut vuonna 1919, syntyi taas: Ketju ”uusia” valtioita Virosta Azerbaidžaniin ja Turkestaniin itsenäistyi sydänmaan imperiaalisen keskuksen ympärille, pyrkien säilyttämään itsenäisyytensä imperiumin pyrkimyksiltä jälleen integroida ympäröiviä maita valtaansa. Tätä on seurannut uusi historiallinen *déjà vu*, jossa suuri osa Mackinderin ajan geopolittisistä ajatuksista, ilmiöistä ja poliittisista ratkaisuksista on toistettu. Mackinder kirjoitti vielä vanhoilla päivillään toisen maailmansodan kynnyksellä, että hänen tarkoituksensa oli ollut tarjota Britannialle

¹¹² Sloan, 1999, 30.

¹¹³ Sloan, 1999, 31.

¹¹⁴ Sloan, 1999, 32.

¹¹⁵ Mackinder, 1904, 4/5.

¹¹⁶ Myös Coudenhove-Kalergi varoitti klassikkoteoksessaan ”Paneurooppa” vuonna 1923 Venäjän ja Saksan liittoutumisesta ja seurauksena olevasta suursodasta, joka päättyisi Euroopan kahtiajakoon ja Venäjän alueelliseen voittoon.

¹¹⁷ Sloan, 1999, 34.

ja Euroopalle ”kokonaisnäkemys”, jolla olisi estetty ”jakobiinitsaariuden” valtaannousu Venäjällä. Tämän ”jakobiinisen keisarikunnan” Mackinder määritteli jo vuosisadan alussa ”militaristiseksi Venäjäksi, joka pyrki hallitsemaan Euraasiaa ja sydänmaata”.¹¹⁸

Sama tilanne vallitsi 1990-luvulla ja vallitsee edelleen. Länsi tuki ensin innokkaasti yrityksiä säilyttää Neuvostoliitto ja vaati etnisesti ei-venäläisiä tasavaltoja tukemaan Mihail Gorbatšovin horjuvaa perestroikaa. Sitten Länsi tuki lähes kriitikittömästi Boris Jeltsiniä ja hyväksyi hänen sotarekensä Transnistriasta Georgiaan ja Tadžikistanista Tšetšeniaan, kunnes tämä poliitikko johti jälleen kerran ”jakobiinitsaarin” nousuun ja Venäjän pyrkiin seurata poliitikkoa, joka tähtää euraasialaisen sydänmaan imperiumin voimaan palauttamiseen. Ehkä selvimpänä osoituksena tästä on se, että Vladimir Putinin Venäjä näyttää olevan nostamassa uudeksi ”Venäjän ideaksi” pragmaattisempaa versiota sellaisesta imperiumista ihannoivasta eurasianismista, jota Aleksandr Dugin on geopolitiikassaan esittänyt. Dugin on ääriationalisti, joka toistaa geopolitiikassaan saksalaisten *Lebensraum*-geopoliitikkojen ajatuksia ja joka on kääntänyt Mackinderin sydänmaateorian peilikuvakseen: Venäjän historialliseksi tehtäväksi nousta Mackinderin pelkäämäksi sydänmaan imperiumiksi ja murskata ”anglosaksisten merivaltojen pahuus”.

Putinin Venäjä ei tosin suuntaudu avoimesti länsimaita vastaan, vaan ilmeinen valtataisteluausetelma Itä-Euroopassa, Kaukasiassa, Keski-Aasiassa, Lähi-idässä, Kaukoidässä ja kansainvälisillä foorumeilla on verhottu epäsuorempaan kamppailuun kuin kylmän sodan aikana. Se näyttäytyy konkreettisena vasta, kun astutaan suppean läntisen maailman ulkopuolelle Itä-Eurooppaan, Aasiaan tai kehitysmaihien, tai luodaan katse kansainvälisen asekaupan, ääriyhmien tukemisen ja tiedusteluoperaatioiden maailmaan. Venäjä harjoittaa eurasianistisen geopolitiikan sekä laajentumishaluista missiota että vallan keskittämistä Moskovaan, presidentille ja turvallisuuspalveluille. Tämänkaltaista KGB:n ja sen perillisten ”jakobiinitsaariutta” ennakoi varoitellen venäläinen toimittaja, tutkija ja kirjailija Jevgenia Albats jo vuonna 1995, Jeltsinin aikana, ilmestyneessä teoksessaan.¹¹⁹

Myös Länsi on samalla havahtunut sydänmaateorian uuteen relevanssiin ja käyttökelpoisuuteen. Nyt sen ytimessä on Kaspian öljy.¹²⁰ Frederick Starr totesi jo suhteellisen varhain *Foreign Affairs* -lehdessä, että ”Keski-Aasia on jälleen avain koko Euraasian turvallisuuteen”.¹²¹ Yhdysvaltain johtaviin Euraasian kokonaisstrategian asiantuntijoihin lukeutuva Zbigniew Brzezinski samoin korostaa keskisen Euraasian ”sydänmaan” merkitystä avainalueena ”suuressa šakkipelissä” läntisen hegemonian tuhoamaan pyrkiviä imperiumeja vastaan. Sloan näkeekin Mackinderin käsitteistöstä erityisesti sydänmaateorialla olevan jälleen poliittista ja strategista relevanssia uuden vuosituhannen aamunkoiton maailmassa.¹²²

Mahanin Euraasia

Amiraali Alfred Thayer Mahan korosti geopolitiisessa teoriassaan merivallan mahtia ja Brittiläisen imperiumin kykyä hallita maailmaa. Hän jakoi maailman geopolitiisesti sen perusteella, miten ne suhteutuivat geopolitiikan jatkuvuutta ja pysyvyyttä edustaviin valtameriin. Euraasiaa hallitsi valtava mannervalta Venäjä, jota patosivat Eurooppa lännessä, jää pohjoisessa, aavikoiden ja vuoristojen vyö Sisä-Aasiassa sekä Japani idässä. Venäjän

¹¹⁸ Sloan, 1999, 31.

¹¹⁹ Albats, 1995: ”KGB – State Within a State”, I. B. Tauris, Lontoo, 1995.

¹²⁰ Sloan, 1999, 31-32.

¹²¹ S. Frederick Starr: ”Making Eurasia Stable”, *Foreign Affairs*, 75/1.

¹²² Sloan, 1999, 18.

mantereista imperiumia ympäröivät Manner-Euroopan merivallat sekä merelliset rajamaat Etelä- ja Itä-Aasiassa. Venäjälle vastakkaisen elementin muodostivat sen sijaan saarivaltakunnat Britannia ja Japani sekä Yhdysvallat, joka oli sekin Euraasiaan nähden ”saarivaltakunta”.¹²³ Saarivaltakunnat keskittyivät luontaisesti hyödyntämään merivoimaa.¹²⁴

Mahanin mukaan Venäjän laajentumishalu oli ollut uhkana länsimaille jo kauan ennen Mackinderin sydänmaakäsitteen syntyä. Tästä huolimatta Mahan jätettiin ”henkiin” toisen maailmansodan jälkeen, vaikka kaikki muut geopolitiikan klassikot unohdettiin poliittisen korrektiuden nimissä. Haushoferin oli nähty yllyttävän Saksaa ja Japania ekspansioon, ja Mackinder taas oli unohdettu, koska hän oli oikeastaan ollut liiankin oikeassa Venäjän ja Neuvostoliiton suhteen. Mahan, joka onnistui Jon Sumidan mukaan välttämään maantieteellisen determinismin, oli ainoa, josta ei tarvinnut vaieta.¹²⁵ Ehkäpä tämän vuoksi hänen merivallan ylivoimaa korostava ja vähemmän huomiota Euraasian sisäosiin ja ”puskurivyöhykkeisiin” kiinnittävä ajattelunsa vaikutti voimakkaasti anglosaksiseen geopolitiiseen ajatteluun myös toisen maailmansodan jälkeen.

Mahanin mukaan merivalta luontaisesti suosi rauhaa enemmän kuin mannervalta, koska merikaupankäynti kärsisi sodasta paljon pahemmin kuin maitse tapahtuva kauppa. Sodan avulla militaristiset monarkiat Venäjä, Saksa ja Japani voisivat uhata läntistä maailmanheruutta. Mahanin geopolitiikka liittyi tiukasti japanilaismyönteisen presidentti Theodore Rooseveltin hallintokauteen 1901-1909. Aluksi Mahan esittikin, että Venäjä voitaisiin padota Englannin, Yhdysvaltain, Saksan ja Japanin epävirallisella liitolla. Sittenkin Venäjän tappio Japanille Mantšuriassa sekä Saksan ja Japanin laivastojen nopea voimistuminen saivat Mahanin kääntämään huolensa näitä kohtaan, vaikka Venäjä ennen sotaa pysyikin pääasiallisena pitkän tähtäimen huolenaiheena.¹²⁶

Sydänmaa ja reunamaa

Sir Halford Mackinderin luomalta pohjalta anglosaksinen geopolitiikka kehittyi edelleen Atlantin toisella puolen, jossa hollantilaissyntyinen Nicholas Spykman (1893-1943), Yalen yliopiston professori, kehitti Mackinderin teorioita sota-ajan tilanteen mukaiseen ”poliittisesti korrektiin” muotoon. Tästä seurasi ennen kaikkea se, että Venäjää ei enää saanut pitää uhkana, vaan uhkakuviksi tulivat reunamaan valtiot Saksa ja Japani. Spykmanin ajattelu lähensikin anglosaksista geopolitiikkaa Franklin D. Rooseveltin ulkopoliittisiin intresseihin, joissa Neuvostoliiton ja Kiinan katsottiin olevan jossain määrin symmetrisiä Yhdysvaltoihin nähden ja siten ”oikeutettuja” omiin etupiireihinsä Itä-Euroopassa, Keski-Aasiassa ja Kaakkois-Aasiassa.¹²⁷

Spykmanin mukaan Euraasian mantereen geopolitiikkaa hallitsivat edelleen samat maantieteelliset tekijät, joihin Mackinder oli kiinnittänyt huomionsa. Keskisen Euraasian tasankoaluetta rajoittivat pohjoisessa jäätyvät vedet ja idässä, etelässä ja lännessä vuoristojen muodostama puoliympyrä. Vuoristovyön toisella puolen sijaitsivat rannikkoalueet, joita erottivat toisistaan mereen ulottuvat vuoriharjanteet. Keskistä tasankoaluetta Spykman kutsui edelleen sydänmaaksi (*Heartland*), kun taas rannikoita hän nimitti reunamaaksi (*Rimland*), joka kuvasi tätä elementtiä hänen mielestään paremmin kuin Mackinderin käyt-

¹²³ Sumida, 1999, 42.

¹²⁴ Sumida, 1999, 47.

¹²⁵ Sumida, 1999, 42-43, 47.

¹²⁶ Sumida, 1999, 55-56; Mahanin ja Rooseveltin yhteyttä sekä Japania koskeva huomautus Pekka Korhonen huhtikuussa 2002.

¹²⁷ Berg, 1998, 34-35.

tämä ilmaisu ”sisempi kuunsirppi”. Spykmanille sydänmaata tärkeämpi voiman lähde Euraasiassa olivatkin reunamaat, joiden Yhdysvaltain intressien mukaan ei saisi antaa joutua yhden vihamielisen voiman hallintaan.¹²⁸

Spykmanin mielestä sydänmaan imperiumin muodostamaa uhkaa oli liioiteltu, koska sen kapasiteetti ei ollut esimerkiksi maataloudessa niin hyvä, kuin Mackinder oli kuvitellut, ja huonot kulkuyhteydet rajoittivat sitä. Sydänmaata ympäröivät vaikeakulkuiset vuoristo-seudut, ja niiden takana osa reunamaista oli vieläkin vaikeakulkuisempia, esimerkiksi Afganistan, Tiibet, Sinkiang ja Mongolia, joita halkoivat vain alkeelliset karavaanireitit. Vähätellen Spykman arvioi, että ”Keski-Aasia jää epäilemättä alueeksi, jolla on hyvin matala voimapotentiali”. Hän ei arvannut osuvansa lähelle nykyisin ajankohtaisempaa arviota sivuuttaessaan ylimalkaisesti huhut, joiden mukaan alueella saattaisi olla tärkeitä öljyvaroja, jotka hyödynnettyinä saattaisivat muuttaa hänen käsitystään.¹²⁹

Kaspian öljyvaroja ei tuolloin osattu lainkaan arvostaa ja Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa ei enää sodan jälkeen pidetty tärkeinä puskurialueina, kuten Mackinder oli tehnyt, vaan Venäjän syrjäisinä takapihoina, joilta ei oletettu löytyvän eikä saanut löytyä mitään länsimaisia intressejä. Suhtautuminen Yhdysvalloissa muuttui oikeastaan vasta Ronald Reaganin tultua valtaan. Mackinderin ”sisemmän kuunsirpin” alueet jakautuivat kolmeen suuralueeseen, jotka olivat Mackinderin näkemyksessä luonteeltaan ”amfibisia”, sijoittuen siten geopolittisesti mannervallan ja merivaltain väliin. Nämä alueet olivat Euroopan rannikkomaa, Arabian ja Lähi-idän aavikkomaa sekä Aasian monsuunimaa. Näitä suojelivat sydänmaan laajentumispyrkimyksiltä suuret vuoristot kuten Himalaja, Pamir ja Kaukasus.¹³⁰

Puskurivaltioiden ajatus tulee kuitenkin esille Spykmanillakin: Euraasian maamassan reunamaita pitäisi tarkastella välivyöhykkeenä, joka sijaitisi sydänmaan ja valtamerien välissä. Se toimi valtavana puskurivyöhykkeenä konflikteissa merivallan ja mannervallan välillä. Sen tuli toimia amfibisesti ja kyetä puolustamaan itseään sekä merellä että maalla. Historiallisesti tämä alue oli joutunut taistelemaan niin sydänmaan laajentumispyrkimyksiä kuin saarivaltakuntien Britannian ja Japaninkin mahtia vastaan.¹³¹

Kuitenkin Spykman suhtautui epäilevästi Mackinderin ajatteluun, pitäen erityisen huonona Mackinderin vakuuttuneisuutta siitä, että perimmäisen uhan muodosti Venäjä. Spykman vastusti Mackinderiä muistuttamalla, että kaikissa suursodissa Brittiläinen imperiumi oli lopulta asettunut samalle puolelle Venäjän kanssa jotakin aggressiivista reunamaata vastaan. Näin oli käynyt Napoleonin sodissa, ensimmäisessä maailmansodassa ja toisessa maailmansodassa – Britannian vihollinen ei ollutkaan ollut Venäjä vaan Napoleonin, Wilhelm II:n ja Hitlerin pyrkimykset reunamaalla. Spykmanin mukaan mannervallan ja merivallan välillä ei koskaan ollut esiintynyt yksinkertaista vastakkaisuutta, vaan taistelut oli tällöinkin käyty välivyöhykkeiden kautta.¹³² Näin kävi sittemmin mm. Vietnamissa, Afganistanissa ja Lähi-idässä.

Spykmanin mukaan Mackinderin sanonta, että sydänmaan hallitsija hallitsisi maailmaa, on väärä. Todellisuudessa hänen mielestään maailmaa hallitsi se, joka hallitsisi reunamaita. Hän muistuttaa Yhdysvaltain geopolittisen intressin olevan varmistaa, ettei mikään yksi voima saisi hallintaansa kaikkia Euraasian reunamaita.¹³³ Tällä tavoin geopolitiikan ang-

¹²⁸ Spykman, 1944 (1969), 170; Berg, 1998, 34-35.

¹²⁹ Spykman, 1944 (1969), 171.

¹³⁰ Spykman, 1944 (1969), 174.

¹³¹ Spykman, 1944 (1969), 174.

¹³² Spykman, 1944 (1969), 175-176.

¹³³ Spykman, 1944 (1969), 176.

losaksinen koulukunta kiersi Mackinderin opit sydänmaan uhasta, mutta päätyi kuitenkin korostamaan sen tärkeyttä, ettei reunamaita – Eurooppaa, Lähi-itää ja Itä-Aasiaa – saisi päästää luisumaan yhden imperiumin hallintaan. Ajatus muodostui tässä poliittisesti korrektimmassa muodossa anglosaksisen maailmanpoliittisen doktriinin ytimeksi. Näin ollen rintamina toimivien rajamaiden merkitys jäi sittenkin eloon. Vain rintaman sijainti jäi avoimeksi: se saattoi olla Länsi-Euroopassa yhtä lailla kuin Kaukasiassa ja Keski-Aasiassakin.

”Uusi” ja ”kriittinen” geopolitiikka

Perinteisellä tavalla valtion intresseihin sidoksissa oleva geopolitiikka on noussut uuteen suureen suosioon niin Venäjällä, Turkissa kuin Lännessäkin, mihin tullaan kiinnittämään huomiota käsiteltäessä näiden kaikkien tämänhetkisiä geopolittisia diskursseja. Samaan aikaan, joskin lähinnä vain länsimaissa, on noussut myös geopolittista tutkimusta, joka ilmoittaa olevansa ”uutta” tai ”kriittistä”, ja jonka lähtökohtana on soveltaa geopolitiikkaa muuttuvaan maailmantilanteeseen (”uusi”) tai tutkia geopolittisten tekstien ja konstruktioiden sisään kätkeytyviä koodeja, kuten (sic) länsimainen imperialismi ja ”globaalien markkinavoimien” edut (”kriittinen”).

Geopolitiikka voidaan Jyväskylän yliopiston professori Pekka Korhosen mukaan jakaa kolmeen päävaiheeseen: 1) Klassista geopolitiikkaa edustavat edellä käsitellyt klassikot. 2) ”Uudessa geopolitiikassa”, jota suomalainen Osmo Tuomi edustaa, korostuu kylmän sodan jälkeinen tilanne ja taloustieteen geopolitiikka. 3) ”Kriittinen geopolitiikka” kuuluu postmodernin tutkimuksen piiriin ja siinä korostuu kielen ja retoriikan tarkastelu. Suomessa on ”uudesta geopolitiikasta” kirjoittanut hyvän kokoomateoksen Osmo Tuomi, ja myös virolaista Eiki Bergiä voitaneen pitää ”uuden geopolitiikan” edustajana. Postmodernin ”kriittisen geopolitiikan” suuri nimi on Gearóid Ó Tuathail. Kun Tuomen ja Bergin ”uusi geopolitiikka” on yksinkertaisesti geopolitiikan tutkimuksen sovittamista nykyaikaan ja samalla sekä näkökulman että käsitteen laajentamista, Gearóid Ó Tuathail määrittelee kriittisen geopolitiikan tehtäväksi paljastaa geopolittisen tutkimuksen ja kirjoittamisen salatut puolet – vaikuttavat diskurssit, mielikuvat ja motiivit.¹³⁴

Kriittisen geopolitiikan tutkimusalueeseen kuuluvat ”geopolittiset koodit”, joita tässä tutkimuksessa tullaan erityisesti tarkastelemaan (johtopäätösluvussa päädytään analyysiin, jossa jaotellaan Kaukasiaa koskevat geopolittiset koodit neljään pääryhmään). Geopolittiset koodit ovat geopolittisten mielikuvien ja näkemysten perusmuotoiluja, geopolittisen ”ideologian” kulmakiviä. Ne ovat Eiki Bergin mukaan ”totuuksina pidettyjä mielipiteitä, jotka esitetään voiman ja territorion suhteiden sekä alueita koskevien ennakkoluulojen, aikomusten ja tavoitteiden selittämiseksi”. Maantieteelliset konstruktiot sisältävät usein geopolittisiä koodeja – esim. Väli-Eurooppa, ”lähiulkomaat”, Lähi-itä, Indokiina... Myös ”islamalainen fundamentalismi” on geopolittinen koodi, samoin Venäjällä käytetyt ”historiallinen alue”, ”elintärkeät intressit lähiulkomailla” ja ”NATO:n itälaajenemisen olemassaololle aiheuttama uhka”. Bergin mukaan ”kaikki maat, joiden geopolittiset koodit ovat ristiriidassa Venäjän omien kanssa, ovat Venäjän vihollisia”.¹³⁵ Tämän työn johtopäätösluvussa tarkastellaan, kuinka geopolittiset koodit ovat ristiriidassa Kaukasian alueella.

---

¹³⁴ Berg, 1998, 14-15.

¹³⁵ Berg, 1998, 64-65.

Usein geopolittiset koodit esitetään kartografisessa muodossa: Näennäisen neutraalit ”poliittiset kartat” ilmaisevat voimaa ja kuvaavat valtioiden pyrkimyksiä. Kartoilla voidaan esittää ”kiistämättömiä tosiasioita” eikä ole koskaan merkityksetöntä, mitä kartoilla näytetään ja mitä jätetään pois. Esimerkiksi Kaukasian kartoissa voidaan joko esittää koko Pohjois-Kaukasia yhtenäisenä – ”kaikki osana Venäjää” – tai näyttää epäitsenäisten valtioiden ”olemassaolo” piirtämällä niiden rajat näkyviin. Poliittinen valinta sanelee, piirretäänkö Tšetšenia tai Karabah kartalle ja mikä pääkaupungin nimeksi pannaan (Groznyi vai Džohargala, Stepanakert vai Xankändi), tai kirjoitetaanko kaukasialaisten kaupunkien nimet venäläisittäin vai paikalliskielin. Sanomalehdissä julkaistaan päivittäin karttoja, joissa esiintyy lisäksi tähtiä ja tulenlieskoja konfliktia edustamassa, vihollis- ja ystävyysuhteita, viiteryhmiä...¹³⁶

Ranskalaisen ”globalisaationvastaisen” vasemmiston tunnetuimpiin nimiin lukeutuva *Le Monde diplomatique* -lehden päätoimittaja Ignacio Ramonet on kirjassaan ”*Géopolitique du chaos*” luonnehtinut aikamme geopolittiselle kehitykselle luonteenomaiseksi samanaikaisia ”fissiota ja fuusiota”. Fissio koskee hänen mukaansa ”pyhiä yhteisöjä”, joita yhdistävät kieli, verisiteet, uskonto ja territorio. Näin fissio johtaa uusien, aidommiksi nähtyjen poliittisten yksiköiden etsintään ja eroon ei-toivotuista hegemoneista separatismien kautta, tai *status quon* muuttamiseen toivotumpaan suuntaan. Fuusio taas koskee suurten alueellisten ja ylivaltiollisten rakenteiden muodostumista, esimerkkeinä vapaakauppa-alueet ja Euroopan Unioni.¹³⁷

Poliittisen kartan historiallisessa kehityksessä on varottava pitämästä itsestäänselvyytenä ”edistystä” mihinkään suuntaan, vaikka evoluutiotyyppiset ajattelumallit viekoittelevatkin tutkijaa näkemään maailmanpolitiikan vääjäämättömänä kehityksenä kohti tiettyjä päämääriä, tai yksinkertaisena kamppailuna kahden voiman välillä, joista toisen oletetaan lopulta vievän voiton – kuten esim. Karl Haushofer ja Aleksandr Dugin argumentoivat. Samuel Huntingtonilla ”sivilisaatioita” on useampia, mutta silti kyse on pohjimmiltaan samankaltaisesta mallista. Yale Fergusonin ja Richard Mansbachin mukaan historiassa poliittista karttaa muokkaavat samanaikaiset hajoamisen ja yhdentymisen prosessit eikä kehitys etene välttämättä ”edistysten” kohti tiettyä suuntaa, esim. joko maailmanimperiumia tai kaiken hajoamista yhä pienempiin osiin.¹³⁸

Samaan aikaan, kun toisaalla imperiumit hajoavat ja yhä uudet kansakunnat ovat valmiita uhrauksiin kansallisen itsenäisyyden, so. oman valtion, tähden, toisaalla vanhat ja vakiintuneet valtiot vapaaehtoisesti liittyvät yhteen muodostaen laajempia kokonaisuuksia. Valtaa keskittävät ja hajauttavat kehityskulut esiintyvät historiassa samanaikaisesti. James Rosenauun mukaan valtaa yhteen kokonaisuuteen keskittävä liike aiheuttaa aina vastaliikkeitä kohti hajautumista sekä vallankeskittäjän alamaisissa (esim. Venäjän ei-venäläisissä tasavalloissa) että sitä laajemmissa kokonaisuuksissa (esim. Venäjän suhteissa Eurooppaan). Vastaavasti tiivistyvä yhteys alajärjestelmissä (esim. omaleimaisessa maakunnassa) tuottaa hajoamisen uhan sille järjestelmälle, jonka osia ne ovat.¹³⁹ Hajaannus ja epäyhtenäisyys alajärjestelmissä puolestaan hyödyttää imperiumia tavoittelevaa keskusta, kuten jo roomalaisesta viisaudesta ”hajota ja hallitse” tiedetään.

Yleisenä muoti-ilmiönä ”globalisaation” geopolitiikassa on ollut tutkia vaurauden ja taloudellisten resurssien epätasaista jakautumista maapallolla. Leonard Stone kiinnittääkin

¹³⁶ Berg, 1998, 65-66.

¹³⁷ Ramonet, 1997, 159-160.

¹³⁸ Ferguson & Mansbach, 1996, 51-52

¹³⁹ Rosenau, 1984, 256-257.

huomionsa siihen, että mikäli geotaloudelliset eli vaurauden jakautumiseen liittyvät kysymykset uudella vuosituhanella nousevat perinteistä geopolitiikkaa (poliittisen ja sotilaallisen voiman jakautumista) merkittävämmäksi tekijäksi Euraasian valtioiden ulkopoliitikassa, saattaa muutoksia olla tiedossa. Tähän asti talouden epäoikeudenmukaisuuksista ovat kuitenkin olleet kiinnostuneita lähinnä länsimaat ja niinpä myös taloudellisiin kehityskuluihin kuten yhteismarkkinoihin ja rauhanomaiseen integraatioon liittyvä geopolitiikka koskettaa vain Eurooppaa, Amerikkaa ja Aasian-Tyynenmeren aluetta. Keskeisessä Euraasiassa sen sijaan poliittisen ja sotilaallisen vallan jakautuminen tulee vielä nähtävissä olevassa tulevaisuudessa olemaan ratkaisevaa.¹⁴⁰

I:3. Geopolitiikka alueellisessa turvallisuuspolitiikassa

Kuten Pekka Visuri toteaa kirjassaan, turvallisuuspolitiikan ja strategian tutkimus on väistämättä monialaista ja vaatii aiheen (tässä tapauksessa alueen) lähestymistä usean eri tieteenalan (ja siten käsitteistön) kautta. Leonard Stone erottelee neljä keskeistä konseptia tutkittaessa alueellista geopolitiikkaa: hegemonia, globalisaatio, alueellistuminen ja keskus-periferia-suhteet.¹⁴¹ Tässä tutkimuksessa käsitellään niitä kaikkia samoin kuin eräitä määrittäviä lisäkonsepteja, kuten identiteettiä, legitimitteettiä, suvereniteettiä ja imperiumien luonnetta geopolitiikkana entiteettinä.

Hegemoniaa käsitellään lyhyesti suhteessa ”maailmanhegemonian” käsitteeseen, missä yhteydessä verrataan toisiinsa ajatuksia länsivaltain hegemoniasta ja ”moninapaisuudesta”, jossa hegemonia olisivat myös esimerkiksi Venäjä ja Kiina. Hegemonialla on myös alueellinen ulottuvuutensa, jolloin se määrittää sitä, mikä suurvalta harjoittaa hegemoniaa jollain tietyllä alueella, tässä tapauksessa Kaukasiassa. Globalisaatio huomioidaan teoreettisena näkökulmana varsin pintapuolisesti, kun taas alueellistumiseen, alueellisen tutkimusnäkökulman tarpeellisuuteen sekä imperiumien problematiikan yhteydessä keskus-periferia-suhteisiin kiinnitetään tarkempaa huomiota.

Hegemonia

Hegemonian käsite syntyi antiikin Hellaan aikana, jolloin vuorollaan Ateena, Sparta, Theba ja Makedonia olivat hegemonin asemassa, ts. hallitsevana helleenivaltiona. Makedonian ja sittemmin Rooman imperiumit olivat klassisia esimerkkejä ”maailmanpoliittisista” hegemonioista. Nykyisin hegemonialla viitataan yleensä maailman hallitsevaan suurvalttaan, jolla on käytössään suurin sotilaallinen ja poliittinen voima sekä valta eri resurssien käyttöön maailmanlaajuisesti. Tänä päivänä Yhdysvallat on sotilaallis-poliittinen hegemoni ja laajemmassa mittakaavassa eurooppalaisen (tai länsimaisen) kulttuurin voidaan katsoa olevan maailmanlaajuisesti hegemonisessa asemassa. Stonen mukaan Antonio Gramscin esittämään hegemonian määritelmään kuului ajatus, jonka mukaan hegemonia tarvitsee toteutuakseen alaistensa aktiivisen hyväksynnän eli se katsotaan legitimiiksi.¹⁴²

---

¹⁴⁰ Stone, 2001, I:3.

¹⁴¹ Stone, 2001, II:1.

¹⁴² Stone, 2001, II:1; Gramsci, 1957, 187; Gramsci, 1967, 13, 126-128, 291. Ks. legitimitteettiä käsittelevä luku.

Hegemonin voidaan myös katsoa olevan suurvalta, joka kykenee tuottamaan kollektiivista turvallisuutta ja toimimaan ”rauhan takaajana”.¹⁴³ Tällöin hegemoniaa kuvataankin usein historiallisissa vaiheissa ”rauhan” termein: Rooman imperiumin hallitessa vallitsi Välimeren alueella *Pax Romana*, Kublai-kaanin imperiumissa halki Euraasian taas *Pax Mongolica*. Brittiläisen meriherruuden aikaan puhuttiin *Pax Britannica*. Kylmän sodan päätyttyä länsimaisen yhteiskuntajärjestelmän voittoon realisosialismista alettiin puhua *Pax Americana*, ”amerikkalaisesta rauhasta”, jossa Yhdysvallat toimisi maailmanrauhan takaajana (maailmanpoliisina).

Zbigniew Brzezinski muistuttaa, että kylmän sodan päätyttyä läntisen järjestelmän voittoon Yhdysvaltain hegemonia on tuottanut ensimmäistä kertaa maailmanhistoriassa Euraasian ulkopuolelta tulevan hegemonin ja samalla ensimmäisen ”todella globaalin suurvallan”, joka pystyy toimimaan kaikkialla maailmassa. Brzezinski vaatii, että ”amerikkalaisen ulkopoliittikan on edelleen oltava kiinnostunut geopolittisesta ulottuvuudesta ja sen on käytettävä vaikutusvaltaansa Euraasiassa tavalla, joka luo vakaata mantereista jatkuvuutta, jonka poliittisena takaajana on Yhdysvallat”.¹⁴⁴ Brzezinski on siis avoin *Pax Americanan* kannattaja. Laajemmin ymmärrettynä voitaisiin puhua *Pax Occidentalisesta*, ”läntisestä rauhasta”, mikäli katsotaan myös Yhdysvaltain eurooppalaisten liittolaisten osallistuvan maailmanjärjestyksen vartiointiin. Viime aikoinahan NATO:n eurooppalaiset jäsenmaat, etenkin Britannia, ovat olleet aktiivisesti Yhdysvaltain rinnalla ”maailmanpoliiseina”, ja samalla pienet länsimaat – Suomi mukaanlukien – ovat korostetusti ottaneet itselleen ”rauhanturvaamisen” tehtäviä.

”Pax Occidentalis” ja ”moninapaisuus”

Pax Occidentalis ei kuitenkaan ole mikään itsestäänselvä uusi maailmanjärjestys. Sen vastustajat käyttävät siitä mieluiten nimitystä ”yksinapaisuus” ja vaativat maailmaan ”moninapaista” maailmanjärjestystä, jossa vähintäänkin Venäjä ja Kiina voisivat nousta Yhdysvaltain ja Euroopan rinnalle maailmanpolitiikkaa sanelemaan. Venäjän ja Kiinan lisäksi moninapaisuutta ovat avoimesti kannattaneet Iran, Intia ja eräät Keski-Aasian tasavallat. Venäjä, Kiina ja neljä Keski-Aasian tasavaltaa (Kazakstan, Kirgisistan, Tadžikistan ja viimeiseksi mukaan tullut Uzbekistan) perustivatkin kesällä 2001 lännenvastaiseksi ymmärretyn ”Shanghain ryhmän”, joka vannoi moninapaisuuden nimiin ja ilmoitti vastustavansa paitsi ”islamilaista terrorismia” ja separatismia, myös Yhdysvaltain pyrkimyksiä ”yksinapaisen maailmanjärjestyksen” luomiseen.

Pax Occidentalis ja ”moninapaisuus” muodostavat kaksi geopolittisen nykymaailman ymmärtämisen kannalta keskeistä ja toisilleen vastakkaista päämäärää. Samalla ne edustavat eräällä tapaa jatkumoa klassisen geopolitiikan vastakkainasetteluille meri- ja mannavaltojen tai ”suuren pelin” osanottajien kesken. ”Moninapaisuutta” vaativat voimakkaat vallat edustavat kaikki sydänmaan imperiumeja – Kiinan, Venäjän ja Persian imperiumien perinnöstä eläviä valtakuntia ja eliittejä. *Pax Occidentalista* taas tuntuvat kannattavan lähinnä ”merivallat” ja ”reunamaat” sydänmaan länsi-, itä- ja eteläpuolilla. Kontrasti on mielenkiintoinen verrattuna anglosaksisen geopolitiikan vielä kylmän sodan aikainakin toistamaan huoleen siitä, että juuri sydänmaan imperiumi pyrki ”ainoaksi navaksi” ja että länsivaltojen tehtävä oli estää reunamaita joutumasta yhden voimakkeuden hallintaan.

Alueellista hegemoniaa Kaukasian alueella ovat historiallisesti harjoittaneet persialaiset, makedonialaiset, roomalaiset, bysanttilaiset, turkkilaiset, mongolit, sekä jälleen Persian,

¹⁴³ Stone, 2001, II:1.

¹⁴⁴ Brzezinski, 1997, XIV.

Turkin ja viimeksi Venäjän imperiumit. Venäjä oli hyökkäävänä ja Turkki vetäytyvänä hegemonina 1600-luvulta aina Neuvostoliiton suuruuden päiviin saakka.¹⁴⁵ Vasta Neuvostoliiton hajotessa suunta näytti muuttuvan ja monet tutkijat kiirehtivät – hieman ennenaikaisesti – oletamaan, että Venäjä oli nyt vetäytyvä ja Turkki etenevä hegemoni. Turkin politiikka osoittautui kuitenkin oletettua varovaisemmaksi ja taloudellinen kapasiteetti horjuvammaksi, kun taas Venäjä osoittautui oletettua aggressiivisemmaksi ja taloudellisista ja poliittisista seurauksista piittaamattommaksi halussaan palauttaa alueellinen hegemoniansa entiseen etupiiriinsä. Revanssipolitiikasta huolimatta Venäjä on kuitenkin suurelta osin menettänyt kykynsä *legitiimin* alueellisen hegemonian harjoittamiseen suurimmassa osassa entistä etupiiriään, jossa se kohtaa voimakasta vastarintaa. Venäjän hegemoniapyrkimyksiä murentaa myös sen kyvyttömyys luoda vakautta tai turvallisuutta. Länsimaisesta näkökulmasta Venäjän sotilasvoiman läsnäolo konfliktialueilla onkin pikemminkin osa ongelmaa kuin osa ratkaisua.¹⁴⁶

Länsivalloilla on maailmanlaajuisessa mittakaavassa kiistaton taloudellis-poliittinen hegemonia, joka ulottuu myös kykyyn jollain tasolla kontrolloida koko Euraasian sotilaallisia ja taloudellisia voimavaroja, Venäjä mukaanlukien. Tästä huolimatta Lännellä ei suinkaan ole kiistatonta *alueellista* hegemoniaa suuressa osassa Euraasiaa, ei myöskään Kaukasiassa. Kaukasiassa vallitseekin paraikaa *hegemoniakamppailu*, jota kuvaa sekä useampien kuin yhden suurvallan harjoittama poliittisen vallan käyttö sekä toisaalta Kaukasian maiden itsensä jakautunut suhtautuminen hegemonian legitimizeettiin: georgialaiset, azerbaidžanilaiset ja tšetšeenit näkisivät mielellään Venäjän ylivallan heikkenevän ja Lännen ja Turkin vaikutuksen kasvavan, kun taas armenialaiset ja osseetit suhtautuvat Venäjän valtaan myötmielisemmin. Venäjä on retoriikassaan peilannut Venäjän toimia Kaukasiassa suoraan länsivaltain toimiin Balkanilla, mutta vertaus ontuu: Venäjän siviiliväestölle aiheuttamat kärsimykset ovat täysin eri luokkaa kuin vaikkapa länsivaltain pommitusten Serbiassa aiheuttamat, ja Venäjän kyky taata turvallisuutta, saati osapuolten myöntövyyttä hegemonialleen, on hyvin kyseenalainen.¹⁴⁷

Keski-Aasiassa Uzbekistanilla on omia alueellisia hegemoniapyrkimyksiä – Kaukasiassa mikään paikallinen valtio ei kuitenkaan tavoittele geopolittista hegemoniaa edes suppean Kaukasian alueen sisällä.¹⁴⁸ Koska Kaukasian kontekstissä ainoastaan Venäjä tavoittelee monopolista ylivaltaa, tilanne on eräällä tavalla vastakkainen maailmanlaajuiseen hegemoniatilanteeseen nähden: Maailmanlaajuisesti Venäjä ajaa ”moninapaisuutta” ja vastustaa läntistä hegemoniaa, *Pax Occidentalista*, kun taas Kaukasiassa Venäjä vastustaa moninapaisuutta ja ajaa voimakkaasti Venäjän hegemoniaa, esittäen ainakin retoriikan tasolla tarjoavansa *Pax Russicaa*, niin kaukana kuin Venäjän tosiasialliset toimet rauhan takaamisesta ovatkin. Koska Turkki ja Iran ovat hegemoniakilvassa suhteellisen passiivisia eikä niillä ole suoria imperiaalisia pyrkimyksiä, Stone näkee Kaukasian hegemoniakamppailun ensisijaisesti Lännen ja Venäjän välisenä. Turkki toimii Lännen tukena, Iran puolestaan Venäjän.¹⁴⁹

Stonen mukaan Länsi on kuitenkin tehnyt virheen pyrkiessään edistämään alueelliseen integraatioon tähtääviä ajatustapoja Kaukasiassa, koska tällöin se sortuu samaan hegemonian legitimizeetin ongelmaan kuin Venäjä. Stonen mielestä länsivaltojen tulisi vastata myönteisemmin Kaukasian ja Keski-Aasian maiden omiin intresseihin ja odotuksiin, joissa Länsi nähdään historiallisena vastavoimana Venäjän hegemonialle. Mikäli Länsi pyrkii

¹⁴⁵ Leitzinger, Idäntutkimus 1/2001, 29.

¹⁴⁶ Stone, 2001, II:2, 6.

¹⁴⁷ Stone, 2001, II:6.

¹⁴⁸ Stone, 2001, I:23-25.

¹⁴⁹ Stone, 2001, II:2.

käyttämään hegemoniaansa Venäjän kautta, esim. IVY:n integraatiota tukien, se ei saavuta hegemonialleen alueella sen enempää legitimizeettiä kuin Venäjäkään. Tähän asti alueellisessa geopolitiikassa on vallinnut hegemoniatavoitteiden epäsymmetria: Venäjän on pyrkinyt monopolisoituun hegemoniaan ”etupiirissään” kun taas Länsi ei ole tarjonnut vastaavaa pyrkimystä läntiseen hegemoniaan, vaan on pyrkinyt ottamaan huomioon Venäjän ”erityisaseman”.¹⁵⁰

Venäjällä Lännen integraatiopyrkimykset nähdään uhkana, koska Venäjä näkee Lännen kilpailijanaan ”uuden Itä-Euroopan” samoin kuin Keski-Aasian vallasta. Kaukasia limityy Eurooppaan, koska kaukasialaiset yleisesti katsovat olevansa eurooppalaisia toisin kuin keskiaasialaiset. Länsi näkee pyrkimyksensä maailmanlaajuisen rauhan, demokratian ja markkinatalouden edistämisen, minkä vuoksi uusia valtioita ja ”välivyohtykeitä” pyritään vetämään mukaan integraatioon. Venäjä taas näkee tilanteen etupiiritaisteluna, jossa heikko välivyohtyke on pyrittävä jakamaan imperiumien, hegemonien, välillä. Aina 1990-luvun puolivälistä lähtien Venäjän virallinenkin geopolitiikka on eri tasoilla katsonut, että ”entisten alusmaiden” uudelleenintegroiminen Venäjän yhteyteen tavalla tai toisella on ”historiallinen välttämättömyys”. Länsi on ainoa merkittävä voima, jonka Venäjä näkee esteenä pyrkimyksilleen.¹⁵¹

Identiteettien geopolitiikka ja imperiumit

Imperiaalisia geopolittisia koodeja

Puhe keskiajan paluusta on nostanut politiikantutkimukseen nostalgisen puhunnan imperiumeista sekä uskontojen, myyttien ja ”kulttuurien” uudesta tulemisesta maailmanpolitiikkaan. Monessa suhteessa tämä näyttäisi liittyvän geopolitiikan paluuseen ”kulttuurisessa” kuoressa täyttämään tyhjiötä, jonka kylmän sodan päättyminen jätti poliittisten mielikuvien kartografiaan. Vaikka reaaliosialismi sinänsä ei kuollut – sen osoittaa Kiinan, Pohjois-Korean, Kuuban, Vietnamin, Valko-Venäjän, Turkmenistanin, Syyrian, Irakin, Libyan, Serbian (vuoteen 2000) ja muiden sosialististen diktatuurien olemassaolo äkanamme – kylmän sodan kaksinapainen geopolittinen asetelma päättyi, kun Länsi katsoi ideologisen kamppailun ”vapaan maailman” puolesta ”pahuuden imperiumia” vastaan olevan ohi.

Samuel Huntington, yksi uusvanhan geopolittisen ajattelun eniten keskustelua herättäneistä nimistä, toteakin, että ilmaisun ”Vapaa Maailma” käyttö on kadonnut lähes tyystin eikä kukaan länsijohtaja enää puhu Venäjästä tai Kiinasta ”Pahuuden Imperiumina”. George W. Bushin aikana ”pahuus” löydetään terroristijärjestöistä ja korkeintaan Venäjää ja Kiinaa pienemmistä ”rosvovaltioista” – viimeksi tammikuussa 2002 Irakista, Iranista ja Pohjois-Koreasta.¹⁵² Sen sijaan Huntington ja monet muut ovat alkaneet puhua ”suurista sivilisaatioista”, joista jokainen on ”omalla tavallaan sivistynyt”.¹⁵³

Puhe sivilisaatioista on kuitenkin paitsi läntisen näkökulman mukaisesti arvolutautunutta, myös selvässä yhteydessä moninapaisuusoppiin, joka näyttäisi pyrkivän korvaamaan kaksinapaisuuden Euraasian geopolittisen ymmärtämisen mallina. Erityisesti Venäjä ja Kiina

¹⁵⁰ Stone, 2001, II:2-4.

¹⁵¹ Stone, 2001, II:5-6. Ks. johtopäätösluku geopolittisten koodien eroista.

¹⁵² Helsingin Sanomat, 29.-31.1.2002; Bush lanseerasi ilmaisun ”pahuuden akseli”. ”Rosvovaltiot” (rogue states) olivat George Bush vanhemman retoriikkaa ja irtiotto ”Pahuuden Imperiumin” ajasta.

¹⁵³ Huntington, 1996, 40-41.

ovat pyrkineet ajamaan moninapaisuusoppia, joka periaatteessa esittää Euraasian jakamista niiden hegemonien hallitsemiin etupiireihin, joita Huntington kutsuu sivilisaatioiksi: Lännen, Venäjän, Kiinan, Intian ja ehkäpä islamilaisen sivilisaation.

Moninapaisuuden ongelma on, ettei se ainoastaan vaadi Yhdysvaltain hegemonian korvaamista useiden suurvaltojen jakamalla hegemonialla, vaan vaatii samalla, että hegemoniella on myös oikeus etupiireihinsä. Moninapaisen maailman hegemoniella olisi oikeus olla enemmän kuin suvereenia valtioita. Ilmeisesti tahattomankin raadollisesti asian esitti Boris Jeltsin joulukuussa 1999 Kiinan vierailunsa yhteydessä: ”Kuten sovimme presidentti Jiang Zeminin kanssa, se olemme me, jotka tulemme sanelemaan, kuinka maailman tulee käyttäytyä.”¹⁵⁴ Moninapaisuus on hyvin ”geopoliittinen” ajatuskoodi ja sen vaikutukset ovat yhtä vakavia kuin suurvaltojen harjoittaman geopolitiikan vaikutukset ovat olleet kautta historian. On syytä kiinnittää huomiota siihen, että moninapaisuus toistaa käytännössä Haushoferin ”pan-alueiden” ajatuksen imperiumeineen ja etupiireineen.

Viime vuosina lanseerattu ”alueellisten hegemonien aika” tuskin käytännössä merkitsee muuta kuin kovaa geopoliittista peliä Euraasian suurella šakkilaudalla, kuten Zbigniew Brzezinski sitä kutsuu, ja erityisesti sen välivähykkeillä: Väli-Euroopassa, Balkanilla, Kaukasiassa, Keski-Aasiassa, Kašmirissa ja Kaakkois-Aasiassa. Ytimessä on geopolitiikka: tilan, territorion hallinta. Varteenotettavaksi klassisen geopolitiikan ”sydänmaaksi” nousee Kaspian ja Keski-Aasian alue, jonka energiavaroihin kaikki suurvallat haluaisivat päästä käsiksi.

Etupiirikonstruktioiden legitimitetti ja vakaus

Tuottaakseen vakautta geopoliittisten konstruktioiden tulisi olla riittävän legitimejä, ts. osua yksiin geopolitiikan konstruktioiden kohteena olevien alueiden omien identiteettien, intressien ja turvallisuusnäkökulmien kanssa. Muuten kyseessä on silkka häikäilemätön valloitus- ja kolonisaatiopolitiikka. Geopoliittisten konstruktioiden – etupiirien, suuralueiden, ”sivilisaatioiden” – legitimitettiä onkin pyritty etsimään erilaisten imaginääristen alueyhteisöjen luomisesta.¹⁵⁵ Argumentteina jonkin geopoliittisen kokonaisuuden konstruoinnissa on voitu käyttää maantieteellisiä tekijöitä (luonnolliset rajat, meret, vuoristot jne.), talousaluekonstruktioita (kauppareitit, liikenneyhteydet), poliittista yhteistyötä (EU, NATO jne.) sekä sosiokulttuurisia (kuten kieli, uskonto) identifikaatioita, historiasta puhumattakaan.¹⁵⁶

Moninapaisuushahmotelmien vaarana on, etteivät ne useinkaan kunnioita etupiirikonstruktioidensa legitimitettiä. Suurvaltojen imperialististen pyyteiden vaikutusta ei paranna se, että myös aihepiirin tunnetut teoretikot, kuten Huntington, jättävät mielellään huomiotta toisia pelaajia (Huntingtonin kohdalla erityisesti islamilaiset maat), kun taas antavat toisille (Venäjä ja Kiina) sellaiset etupiirit, joihin sisältyy monia maita ja kansakuntia, joiden nimenomaisina tavoitteina on ollut päästä irti omien ”alueellisten suurvaltojensa” hegemoniasta. Ei pidä unohtaa Michael Reynoldsin muistutusta artikkelissaan ”suuresta šakkipelistä” Euraasiassa, että välivähykkeiden kansoille kyseessä ei suinkaan ole mikään peli vaan kysymys kohtalosta ja olemassaolosta.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Mm. Helsingin Sanomat ja Le Figaro 12.12.1999.

¹⁵⁵ Jauhiainen, 1999, 56.

¹⁵⁶ Jauhiainen, 1999, 56-64.

¹⁵⁷ Wall Street Journal Europe, tammi/helmi 2000.

Sydänmaan käsite tai ainakin siihen liittyvä geopolitiittinen ajatus näyttäisi palaavan keskusteluun ja käytännön politiikkaan. Valtava Sisä-Aasian alue saattaa vähitellen palata Euraasian geopolitiikan keskiöön pitkään jatkuneesta periferian asemasta, öljy- ja maakaasuvarojen toimiessa veturina kaikille muillekin resursseille, joita alue pitää sisällään. Zbigniew Brzezinski kutsuu ”Euraasian Balkaniksi” läntisen Aasian aluetta, joka muodostuu Kaukasiasta, Turkestanista ja näiden ympärillä sijaitsevista Turkista, Iranista, Pakistanista ja Afganistanista. Pitkään Euraasian geopolitiittiset imperiumit Venäjä, Kiina, Intia ja Iran eristivät yhteistuumin tämän laajan Euraasian keskitilan maailmanpolitiikasta – se oli tabu, *incognito*, jaettua, kolonisoitua periferiaa, jonka kansoista ei tiedetty toisen maailmansodan jälkeen Lännessä paljoakaan.

Neuvostoliiton hajoaminen nosti äkkiä Kaukasian ja Keski-Aasian takaisin eurooppalaisten tietoisuuteen. Karabahin konflikti alkoi tunkeutua tietoisuuteemme jo 1980-luvulla, Tbilisin verilöyly vuonna 1991. Karabahin ja Azerbaidžanin pogromit ja lopulta Tšetšeniän itsenäisyysjulistus vuonna 1991 toivat Kaukasian takaisin Euroopan laajempaan tietoisuuteen, ensi kertaa sitten imaami Šamilin ja Alexander Batonišvilin aikojen kaukasialaisen vastarinnan sekä venäläisten romantikkojen ikuistamien kuvausten. Vallankaappaus ja Venäjän hyökkäys Georgiaan, Abhasian sota ja lopulta Venäjän hyökkäys Tšetšeniaan vuonna 1994 iskostivat läntisiin mielikuviin sodan ja sekavien etnisinä tai myöhemmin uskonnollisina esitettyjen konfliktien tilkkutäkin. Venäjän nöyryytys ensimmäisessä Tšetšeniän sodassa ja siitä alkanut järjestelmällinen vastarintasankarin kuvan korvaaminen puheella ”terroristeista” ja ”bandiiteista” aina kesän 1999 tapahtumiin saakka sinetöivät eurooppalaisten synkän ja negatiivisen kuvan, joka 2000-luvullakin on alueesta vallinnut. Keski-Aasiasta kuultiin syyskuun 11. päivän terrori-iskuihin ja Yhdysvaltain Afganistanin-pommituksiin saakka vielä vähemmän kuin Kaukasiasta.

Oikeudellistettu geopolitiikka: suvereniteetti ja ”oikeutettu” imperialismi

Eri tahot etsivät alueelle luomilleen konstruktiolle pohjaa erilaisista argumenteista: Länsi vetoaa demokratisoitumiseen ja markkinoiden avaamiseen; Venäjä puhuu ristiretkeläis-termein taistelusta ”muslimiuhkaa” ja ”terroristeja” vastaan; Turkki vetoaa kielisukulaisiinsa Azerbaidžanissa ja Turkestanissa; Iran ja Saudi-Arabia vetoavat eri lähtökohdista uskontoon. Vaikka Georgia ja Azerbaidžan ovat hehkuttaneet ”uutta silkkitietään” ja tehostaneet yhteistyötä Turkin ja Yhdysvaltain kanssa Bakun-Ceyhanin öljyputken rakentamiseksi, Kaukasian maat eivät ole onnistuneet luomaan uskottavasti alueellisen yhteistyön kehystä Itämeren alueen ja Kaakkois-Aasian tapaan, ja ne ovat siksi erityisen herkkiä ympäröivien imperiumien geopolitiittiselle pelille. Kaukasian kaltaisille alueille luotavia geopolitiittisia konstruktiota tarkastellessa onkin syytä asettaa vastakkain imperiaalinen etupiirikonstruktio ja omaehtoisen integraation pohjaava alueellisen yhteistyön konstruktio. Eri välivähykkeiden vertaileva tutkimus olisi tässä suhteessa varmasti hedelmällistä.

Kalevi J. Holstin teoriaa valtioiden horisontaalisesta legitimitetistä¹⁵⁸ voitaisiin soveltaa koskemaan myös alueellisia konstruktiota: nekin voivat olla enemmän tai vähemmän legitimejä riippuen siitä, kuinka noiden konstruktioiden käsittämät ihmiset ja kansat asian kokevat. Toisin sanoen, samoin kuin valtio voi saavuttaa legitimitetinsä vain kansalaisensa myöntymyksestä¹⁵⁹, samoin myös ylivaltiollinen konstruktio – alueellinen, kulttuurinen tai etupiirikonstruktio – voi olla legitimi vain mikäli sillä on ”kansalaistensa” – valtioiden, kansojen ja viime kädessä yksilöiden – myöntymys. Myöntymys voi seurata identi-

¹⁵⁸ Holsti, 1996.

¹⁵⁹ Myöntymys = consent; liberaali ja demokraattinen legitimitetin määritelmä, johon Holstikin käsitteensä pohjaa.

teetistä tai intresseistä. Koska legitimizeetti on läheisessä yhteydessä vakauteen, kuten Holsti ja Robert Jackson ovat osoittaneet, aiheuttavat illegitiimit geopolittiset konstruktiot epävakautta. Tässä valossa uusien geopolittisten konstruktioiden ja etupiiripolitiikan paluu vuodesta 1993 lähtien (vain kahden vuoden katkon jälkeen) ovat räikeässä ristiriidassa sen doktriinin kanssa, joka korostaa ”vakautta” kylmän sodan jälkeisen kansainvälisen politiikan ensisijaisena tavoitteena.

Vallitseva ”vakaudesta” paljon puhuva ”positiivisen suvereniteetin” (Jacksonin ilmausta käyttäkseni) kvasivaltioillekin myöntävä maailmanpoliittinen doktriini¹⁶⁰, ”alueellisten hegemonien” roolia ja ”oikeutta olla hegemoni” puoltava multipolarismi, sekä primordiaalistinen ”luonnollisten etupiirien” konstruointi¹⁶¹ voivat suoranaisesti olla syynä epävakautteen, eivät lääkkeitä siihen. Muuttuvassa maailmassa *status quon* ehdotonta pyhyttä ja pysyvyyttä korostava vakausdiskurssi voi siis heikentää vakautta, sillä se ehkäisee valtioiden, rajojen, itsemääräämisen ja ylivaltiollisten konstruktioiden dynamiikan, joka takaisi paremmin sen, että poliitit vastaavat kulloistakin alhaalta tulevaa kysyntää eli säilyttävät legitimizeettinsä turbulenssienkin aikana¹⁶². Fjodor Dostojevski ilmaisi, että mikäli liike ja jatkuva etsintä lakkaa, seurauksena on kuolema. Näin on laita myös maailmanpolitiikassa: valtioiden ja niitä laajempien konstruktioiden menettäessä legitimizeettinsä niiden kyky vastata jäsentensä (viime kädessä kansalaistensa) tarpeisiin tulee tuomituksi jännitteille, jotka ajavat epävakautteen.

Fergusonin ja Mansbachin mukaan jo valtion käsite sinänsä tuottaa illusion vakaudesta ja jatkuvuudesta, vaikka tosiasiallisesti vallitsisi levottomuus.¹⁶³ Myös Richard Wyn Jones kritisoi liiallista keskittymistä valtiolliseen ajatteluun. Hänen mukaansa valtiot ovat ”hyvän elämän” takaamisen asemesta usein olleet turvattomuuden tärkeimpiä lähteitä: ”osa ongelmaa pikemminkin kuin osa ratkaisua”.¹⁶⁴ Valtiokeskeisyyden asemesta Wyn Jones peräänkuuluttaakin tutkijoita kiinnittämään huomionsa ihmisiin. Realisti Barry Buzan kuitenkin huomauttaa, että valtiot pystyvät tuottamaan turvallisuutta ihmisilleen, vaikka toisinaan ne ovatkin ”kuolemanvaara” omille kansalaisilleen. Buzanin mielestä ongelma ei liity valtioihin sinänsä, vaan ”tietynlaisiin valtioihin”.¹⁶⁵

Kylmän sodan jälkeisessä Euraasiassa vallitsee jännite kahden toisiinsa nähden hyvin epäsymmetrisen valtiotyypin välillä. Euraasian läntisessä ja itäisessä ääressä vallitsevat suhteellisen korkean legitimizeetin omaavat valtiot, jotka pyrkivät Euroopan ja Aasian-Tyynenmeren vauraiden alueiden vapaaehtoiseen yhteistyöhön ja integraatioon. Euraasian mantereisten keskiosien geopolittisten imperiumien kosmos taas on keskus-periferiamuotoinen ja niiden valta legitimoidaan transsendentaalilla valloitusmissiolla, jota vastaan ympäröivät imperiumin laidat yrittävät kamppailla.

Näiden välinen taistelu käydään ensisijaisesti Euraasian välivyöhykkeillä: Itä-Euroopassa, Balkanilla, Kaukasiassa, Keski-Aasiassa, Lähi-idässä, Himalajan alueella ja Kaakkois-Aasiassa. Kalevi J. Holstin teoriaa legitimizeetistä¹⁶⁶ ja Robert H. Jacksonin tutkimustuloksia kvasivaltioista¹⁶⁷ soveltaen voidaan esittää, että kestävä vakaus voidaan saavuttaa vain poliittisten rakenteiden ja poliittisen kartan legitimizeetin kautta. Imperiumien asteittain barbarisoituvassa kosmoksessa horisontaalinen legitimizeetti murenee aina laidoilla, ja

¹⁶⁰ Jackson, 1990, 31.

¹⁶¹ Erityisesti Huntington, 1996.

¹⁶² Rosenau, 1990.

¹⁶³ Ferguson & Mansbach, 1996, 401.

¹⁶⁴ Wyn Jones, 1996, 203.

¹⁶⁵ Wyn Jones, 1996, 210-211.

¹⁶⁶ Holsti, 1996.

¹⁶⁷ Jackson, 1990.

lisäksi imperiumit muodostavat ympäröivistä heikommista valtioista kvasivaltioita, joiden vertikaalinen legitimitteettivaje pitää niiden johtajat imperiumin vasalleina. Sekä Venäjän kaltaisten imperiumien horisontaalinen legitimitteettivaje että monien nomenklaturan hallitsemien IVY-valtioiden samoin kuin Lähi-idän dynastioiden vertikaalinen legitimitteettivaje ovat haasteita Euraasian vakaudelle.

Horisontaalinen legitimitteettivaje johtaa tyypillisesti ikuiseen väkivaltaiseen separatismiin ja sen vielä väkivaltaisempaan nujertamiseen, kun taas vertikaalinen legitimitteettivaje johtaa tyypillisesti loputtomiin sisäisiin kiistoihin, vallankaappauksiin, poliittisen opposition sortoon ja jatkuvaan pelkoon kansallisesta turvallisuudesta. On helppo havaita kaikki nämä oireet nykyisessä Euraasiassa. Jackson on seikkaperäisesti tutkinut suvereniteettiin perustuvan maailmanjärjestyksen kehitystä, joka näyttäisi nyt 1990-2000-luvulla johtaneen kestävämpään paineeseen *status quon* muutoksille.¹⁶⁸ Muutospaineista kertovat niin separatismi, oppositioiden radikalisoituminen kuin ylikansallinen islamismikin.

Sydänmaakeskustelusta monimutkaisen maailman geopoliitiikkaan

Sydänmaakonseption jatkumo ja sydänmaan paikannus

Alun perin sydänmaan käsitteen luonut sir Halford Mackinder tarkoitti sillä valtavaa maantieteellistä aluetta Euraasian keskiosissa, joissa maantiede mahdollisti laajan aggressiivisen imperiumin synnyn ja jatkumon, luonnonvarat ja kulkuyhteydet mahdollistivat voiman, ja sijainti mahdollisti laajentumisen kaikkiin suuntiin. Mackinderin sydänmaa alkoi Itä-Euroopasta ja päättyi Kiinaan. Se käsitti koko nykyisen Venäjän, Keski-Aasian, Kaukasian, Turkin, Iranin sekä itäisen Euroopan.

Jo vuonna 1904, Mackinderin geopolitiittisen kokonaisteorian julkaisuvuonna, amerikkalainen ammattisotilas Leo Amery puolusti Mackinderin teorioita: Hän katsoi Mackinderin olevan oikeassa sekä sydänmaan ratkaisevan strategisen roolin että meri- ja mannervallan lähtökohtaisen vastakkainasettelun suhteen. Ameryn geopolitiittinen Euraasia koostui kolmesta vyöhykkeestä: sisimmistä aroalueista (sydänmaa), reunojen maatalousalueista (välivyöhykkeet) ja rannikkomaista. Hänen mielestään sivilisaation kehityksessä ratkaisevin rooli oli ollut maatalousalueilla. Mikäli ne heikentyivät, olivat sydänmaan valloittajat (kuten mongolit ja venäläiset) ja rannikkojen merivallat (kuten viikingit ja britit) nousseet hallitsemaan. Toisen sotilaan Alexander de Severskyn tavoin Amerykin korosti ilmavoimien merkitystä uutena valttina, ja katsoi Britannian ja Japanin tarjoavan parhaan suojan sydänmaan uhkaa vastaan.¹⁶⁹

James Fairgrieve esitti vuonna 1915 uuden sydänmaateoriaa myötäilevän historiallismaantieteellisen maailmanpolitiikan analyysin, jossa Euraasiaa hallitsi sydänmaa (johon kuuluivat ”Venäjä, Altai ja Turan”, mackinderiläisittäin Venäjän imperiumiin samaistuen). Sydänmaata ympäröivät ”törmäysvyöhykkeet” (*crush zones*) Itä-Euroopassa, Lähi-idässä, Keski-Aasiassa ja Kiinassa. Lännessä (Saksa), etelässä (Intia) ja idässä (Kiina) oli kolme keskusta, joita hallitsemalla merivallat voisivat kontrolloida sydänmaata ja kenties työntyä sinne. Fairgrieve näki ratkaisevana sivilisaatioiden historiassa ”energiälähteiden” kontrollin – hänen energialähteensä eivät kuitenkaan olleet öljyalueita, vaan innovaatioiden ja in-

---

¹⁶⁸ Jackson, 1990, 21-31.

¹⁶⁹ Berg, 1998, 13, 35-36.

himillisen voiman keskuksia: Eurooppa, Pohjois-Amerikka, Persianlahden ja Niilin alueet, Intia ja Itä-Aasia.¹⁷⁰

Toisen maailmansodan jälkeen Nicholas Spykman seurasi Mackinderin sydänmaamallia, mutta vähätteli itse sydänmaan merkitystä, korostaen reunamaiden merkitystä Euraasian hallinnassa. Amerikkalainen Donald Meinig sijoitti sydänmaan vuonna 1956 Keski-Aasiaan, katsoen sen ulottuvan Kaspianmereltä Himalajalle, Sinkiangiin, Mongoliaan ja Mantšuriaan. Meinigin sydänmaa olikin enemmän geopolitiikan *kohde*, kun taas Mackinderillä sydänmaa oli geopolitiikan ratkaiseva *tekijä*. Meinig argumentoi, että hänen sydänmaansa turkkilaiset ja mongolialaiset kansat olivat tulevaisuuden nouseva voima, ja lisäksi hän muisteli silkkitietä yhdistämällä sydänmaan käsitteensä vaurauden vyöhykkeitä Eurooppaa ja Itä-Aasiaa yhdistäviin kauppareitteihin, jotka ovat historiallisesti kulkeneet sydänmaan halki.¹⁷¹ Meinigin lähestymistapa on sikäli erityisen huomionarvoinen, että 1950-luvulla sydänmaa oli täysin Neuvostoliiton hallinnassa, joskin Stalin oli tuolloin juuri kuollut ja Hruštšovin ”suojasäät” alkanee.

Venäläiset geopolitiikot ovat vastustaneet ajatusta, että ”sydänmaa” voisi sijaita jossain Euraasian tasangoilla. Heidän mukaansa ainoa mahdollinen ”sydänmaa” on voinut sijaita Venäjän pyhässä Kiovan, Novgorodin ja Moskovon kolmiossa.¹⁷² David Hooson päätyi sijoittamaan ”alkuperäisen sydänmaan” suunnilleen slaavilaisten ydinmaiden ja lisäksi Baltian alueelle, ja katsoi ”uuden sydänmaan” olevan Keski-Venäjältä Baikalille ulottuvalla alueella, johon sijoittuivat monet Venäjän ratkaisevat luonnonvarat, Siperian rata, ja paljon raskasta teollisuutta.¹⁷³

Keski-Aasian ja Kaukasian geopolitiikkaa käsiteltäessä on sydänmaan käsite jälleen viime aikoina tullut paljon esille ja on puhuttu ”sydänmaan paluusta”, minkä voisi ymmärtää tarkoittavan sekä sydänmaakäsitteen paluuta kirjoituksiin että oletetun kaukasialaisen ja keskiaasialaisen sydänmaan ”paluuta” maailmanpolitiikkaan pitkästä ”paitsiostaan” Venäjän ja Kiinan monopolisoimana siirtomaatilana. Toisaalta suurehko joukko Kaukasian ja Keski-Aasian valtioita itsenäistyi Neuvostoliiton hajotessa, ja toisaalta alueen öljyvarojen paljastuminen sekä lukuisat konfliktit ovat tehneet alueesta jälleen hyvin kiinnostavan sekä valtapoliittisessa kilpailussa että tutkimuksessa ja journalismissa. Bakun-Ceyhanin öljyputkihankkeen pääseminen populaarikulttuurin aiheeksi esimerkiksi James Bond -elokuvassa ”Kun maailma ei riitä” kertoo osaltaan siitä, että Kaukasia ja Keski-Aasia ovat jälleen ”kiinnostavia”, ”eksoottisia” ja ”seksikkäitä”. Kiinnostus näitä ”kiistanalaisia alueita” kohtaan kasvoi entisestään syyskuun 11. päivän terrori-iskujen myötä vuonna 2001.

Cohenin kompleksinen maailma

Amerikkalainen geopolitiikko Saul Cohen (s. 1925), joka kirjoitti pääteoksensa 1960- ja 1970-luvuilla, palautti eräällä tavoin Haushoferin ”pan-alueiden geopolitiikan” ja ”moninapaisuuden” kylmän sodan aikaiseen geopolitiikkaan. Cohenia voisi näin pitää merkittävänä siltana, moninapaisen geopolitiikan tuojana anglosaksiseen geopolitiikkaan, jota muuten pääasiallisesti hallitsivat mackinderiläinen dikotomia merivaltaan ja mannervaltaan sekä tietenkin kylmän sodan kaksinapainen ideologinen geopolitiikka. Cohenin geopolitiittinen aluejako erotti maailmasta neljä voimakeskusta, napaa: Yhdysvallat, Länsi-

¹⁷⁰ Berg, 1998, 36-37.

¹⁷¹ Berg, 1998, 29, 38-39.

¹⁷² Tuomi, 1995, 99.

¹⁷³ Berg, 1998, 29.

Eurooppa, Neuvostoliitto ja Kiina. *Alueiden geopolitiikka* tutki näiden välisiä suhteita, etupiirejä ja vaikutuspiirejä.¹⁷⁴

Cohen hylkäsi vanhakantaisen sydänmaakeskustelun ja katsoi ensisijaisen tarkastelukohteen olevan *vakaus* moninapaisessa maailmassa, jossa on tarkasteltava erikseen globaalia ja alueellista geopolitiikkaa. Cohen seurasi sen verran mackinderiläistä geopolitiikkaa, että hän tunnusti maailman jakautuvan kaupankäynnistä riippuvaiseen merelliseen maailmaan (Amerikat, Länsi-Eurooppa, Aasian-Tyynenmeren alue ja valtaosa Afrikkaa) sekä sotilasvoimasta riippuvaiseen euraasialaiseen mantereiseen maailmaan (Neuvostoliitto, itäblokki ja Kiina). Etelä-Aasia (Intia) muodosti oman pienen kokonaisuutensa, kun taas Lähi-itä ja Kaakkois-Aasia olivat Cohenilla puskurivyöhykkeitä meri- ja mannervaltain välissä.¹⁷⁵

Cohenin mallissa ”navat” olivat ydinasevaltioita ja etupiirit puolestaan niiden vallassa olevia maita, joissa sijaittivat strategiset luonnonvarat. Puskurivyöhykkeet olivat alueita, joiden mailla ei ollut itsellään ydinaseita eikä monopolisoituja luonnonvaroja, vaan jotka olivat suurvaltain etupiirikamppailun kohteina ja siksi ikuisen sodan ja epävakauden näyttämöjä. Cohen näki kauppasuhteet, yhteistyön sekä myös propagandan keinoina vaikuttaa geopolitiikkaan länsimaiden eduksi. Hänen mielestään tulevaisuus kuuluisi yhdistyvälle Euroopalle ja Euroopan tulisi tiivistää yhteyksiään Pohjois-Afrikkaan. Tulevaisuudessa hän näki myös Intian, Brasilian ja Nigerian nousevan omien alueidensa geopolittisiksi voimatekijöiksi. Hänen mallissaan voimakusten määrä siis lisääntyisi ja maailma muuttuisi yhä moninapaisemmaksi samalla, kun etupiirit menisivät päällekkäin.¹⁷⁶

Vuonna 1991 Cohen julkaisi uuden geopolittisen analyysin, jossa maailma oli ”monimutkainen järjestelmä, jonka osina ovat geopolittiset suuralueet ja etupiirit, kansallisvaltiot ja valtioiden sisäiset yksiköt”. Moninapainen maailma ei olisi enää symmetrinen, vaan siinä olisi lukuisia erilaisia tasoja ja hierarkioita. Erityisen mielenkiintoinen on Kaukasian geopolitiikan kannalta Cohenin porttimaateoria: Porttimaat (*gateway states*) olisivat tulevaisuuden monimutkaisessa maailmassa vakauden kannalta olennaisia. Ne ovat pieniä, rajallisesti itsenäisiä territoriaalisia yksiköitä, jotka ovat täysin tai osittain irtautuneet suuremmista kokonaisuuksista tai jotka yhdistivät kahta valtiota yli valtionrajan. Cohen näki erityisesti kaksi aluetta tällaisina: Itä-Euroopan ja Lähi-idän.¹⁷⁷

Cohenin malli on kiehtova, koska hän etsii avainta maailmanlaajuiseen vakauteen sieltä, missä on totuttu näkemään pelkkää epävakautta: Hänen ennusteessaan 2000-luvulle hän näkee, että 2000-luvun alun ”portteja” tulisivat olemaan esimerkiksi Katalonia, Baskimaa, Slovenia, Baltian maat, Libanon, Kypros, Palestiina, Eritrea, Kašmir, Paštunistan, Punjab, Tamilimaa, Hongkong, Taiwan, Puerto Rico ja Québec. 2000-luvun puolessavälissä mm. Venäjän Kaukoitä, Pohjois-Meksiko ja Alaska alkaisivat muuttua porttimaiksi. Kaukasian ei ole erikseen mainittu, mutta Kaukasian kohdalla kulkee Cohenin mallissa merkittävä raja-alue, joten mitä luultavimmin paria vuotta myöhemmin Cohen olisi kiinnittänyt Kaukasiaan huomiota nimenomaan ”porttina”. Cohenin mielestä maailma kulkee kohti yhä suurempaa monimutkaisuutta ja valtion epämääräistyessä alueellistuminen, separatistinen hajoaminen ja vastaavasti luontainen taloudellinen yhdentyminen muokkaavat vähitellen maailmaa dynamisemmaksi.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Berg, 1998, 48.

¹⁷⁵ Berg, 1998, 48-50.

¹⁷⁶ Berg, 1998, 50.

¹⁷⁷ Berg, 1998, 51-52.

¹⁷⁸ Berg, 1998, 52-53.

Cohenin maailma on kuitenkin geopolitiisesti epäsymmetrinen, koska suurvallat jakautuvat siten, että Yhdysvallat edustaa sekä sotilaallista että taloudellista valtaa, Venäjä ja Kiina sotilaallista, ja Eurooppa ja Japani taloudellista valtaa. Venäjä, Kiina ja Etelä-Aasian valtiot (Intia ja Pakistan) tulevat edelleen harjoittamaan perinteisen geopolitiittista voimapolitiikkaa eri osissa Euraasiaa, mutta samalla niiden vaikutuspiirit hajaavat reunoiltaan ja muuttuvat monimutkaisiksi ja myös epävakaisiksi.¹⁷⁹

Alueellinen geopolitiikka

Kun perinteinen geopolitiikka on tarkastellut ”maailmanpolitiikkaa”, kysymyksiä maailmanlaajuisesta hegemoniasta ja globaalista suurvaltakilpailusta, olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt *alueelliseen* näkökulmaan, johon geopolitiittinen näkökulma soveltuu kenties vielä paremmin kuin maailmanpolitiittiseen. Jo anglosaksisen geopolitiikan klassikko sir Halford Mackinder pyrki luomaan mallin alueelliselle kokonaisnäkemykselle ja alueelliselle analyysille geopolitiittisella ja strategisella näkökulmalla. Vaikka Mackinderin teorioita on usein hieman harhaanjohtavasti pidetty dogmaattisina ja deterministisinä, hänen alueellinen analyysinsä oli hänen mukaansa ”maantieteellinen synteesi”, jossa kaikki eri tekijät pyrittiin ottamaan huomioon.¹⁸⁰ Niinpä alueellinen geopolitiikka on jo lähtökohdissaan metodologisesti monipuolinen näkökulma, joka pyrkii kokonaiskuvan rakentamiseen.

Alueellinen geopolitiikka tutkii alueellisen maantieteen, väestöllisten tekijöiden ja turvallisuuspolitiittisten olosuhteiden vaikutusta aluetta koskevaan politiikkaan sekä alueella että sen ulkopuolella. Laajennettuna se tutkii myös alueellisia konstruktioita ja alueisiin liittyviä maantieteellisiä, geopolitiittisia ja kulttuurisia mielikuvia, käsityksiä, oletuksia, muotoiluja ja näiden vaikutusta valtioiden politiikkaan sekä alueella että sen ulkopuolella, ulkovaltojen intresseihin alueella ja näiden intressien muotoiluun, alueeseen kohdistuvaan huomioon tiedotusvälineissä ja tutkimuksessa sekä tämän huomion luomia mielikuvia ja niiden vaikutusta politiikkaan.¹⁸¹

Suomalaisesta näkökulmasta alueellinen geopolitiikka soveltuu tutkimukseen paremmin kuin suurvaltopolitiikan lähtökohtiin sidottu maailmanpolitiittinen strategia. Pienten maiden näkökulmasta turvallisuuspolitiikan ja strategian ongelmat näyttäytyvät pikemminkin alueellisina kuin globaaleina.¹⁸² Pienen maan poliittisessa päätöksenteossa ja tutkimuksessa aluekatsaus voi hyvinkin tarjota hedelmällisen ja monitieteellisen pohjan kansainvälisen politiikan ja poliittisen historian ymmärrykselle maailmassa, jossa valtioiden, territorioiden ja rajojen merkitys on muutostilassa.¹⁸³

Myös suurvalloilla olisi tarvetta alueelliseen tutkimukseen, mikä näkyy esimerkiksi määriteltäessä strategiaa Kaukasian ja Keski-Aasian alueelle. Tammikuussa 2001 julkistetun Yhdysvaltain Atlanttisen neuvoston keskisen Euraasian strategiaohjelman kirjoittajat Charles Fairbanks, Frederick Starr, Richard Nelson ja Kenneth Weisbrode toteavat tutkimuksensa pyrkivän ”edistämään Yhdysvaltain viranomaisten keskuudessa syvempää ymmärtämystä tällä alueella vaikuttavien muiden toimijoiden [kuin Yhdysvallat] tärkeydestä. Läpi raportin esitetään argumentti, että muiden tärkeiden voimien – Kiinan, Euroopan, Intian, Iranin, Pakistanin, Venäjän ja Turkin – intressit on ymmärrettävä objek-

¹⁷⁹ Berg, 1998, 52.

¹⁸⁰ Sloan, 1999, 18-19.

¹⁸¹ Vrt. geopolitiikan ja kriittisen geopolitiikan määritelmät edellisessä osassa. (Agnew, Ó Tuathail, Tuomi, Visuri.)

¹⁸² Ks. Visuri, 1997, 172.

¹⁸³ Ks. Holsti, 2000.

tiivisemmin ja paremmin kuin Yhdysvalloissa on tähän asti tehty”.¹⁸⁴ Atlanttisen neuvoston raportti päätty Mackinderin kaltaisen ”kokonaisnäkömyksen” hahmottamiseen ja usko, että eri valtioiden intressit voidaan ymmärtää parhaiten suhteutettuina alueelliseen kokonaiskuvaan.

Suurvaltain kissingeriläisittäin ”maailmanpoliittinen” näkökulma alueellisiin kysymyksiin ei ole välttämättä tuonut menestystä politiikassa. Ongelmien on usein nähty johtuvan siitä, etteivät suurvaltain strategiasta päättävät tahot ole tunteneet riittävän hyvin *alueellisia* oloja, joihin heidän geopoliittista strategiaansa tulisi soveltaa. Mackinderin aikana buurisota vuonna 1902 oli herättänyt kysymyksiä Britannian roolista maailmanpolitiikassa ja erääksi brittien heikkoudeksi Etelä-Afrikassa oli havaittu ”brittiupseerien maantieteellinen ja kartografinen tietämättömyys konfliktin aikana”.¹⁸⁵ Tämä oli aikoinaan osaltaan perustellut tarvetta Mackinderin esittämälle alueelliselle kokonaisnäkömykselle geopolitiikan perustana.

Neuvostoliiton hajottua

Samoihin ongelmiin globaalien ja alueellisen geopolitiikan suhteen törmättiin myös kylmän sodan jälkeen. Jugoslavian hajoamisen aikana 1990-luvun alussa länsivallat muodostivat Balkanin-politiikkaansa ”suuren” maantieteellisen kuvan mukaan eivätkä Agnew’n mukaan huomioineet alueen ”paikallisia” oloja ja syitä konflikteille.¹⁸⁶ Niinpä Yhdysvallat tuki aluksi voimakkaasti Jugoslavian yhtenäisyyden säilyttämistä, sillä Jugoslavia oli Länessä nähty strategisesti tärkeänä puskurivaltiona kylmän sodan ajan blokkien välillä. Saksa taas tuki vauraiden ja katolisten Slovenian ja Kroatian itsenäistymistä nähden ne taloudellisesti ja kulttuurisesti merkittävänä osana Keski-Eurooppaa.¹⁸⁷ Saksan näkökulma oli alueellisempi kuin Yhdysvaltain. Yhdysvallat tuki myös Neuvostoliiton yhtenäisyyttä nähden esimerkiksi Baltian maiden itsenäisyyssiirteet uhkana ”maailmanpoliittisille” tavoitteille tukea Gorbatšovin uudistuspolitiikkaa. Itämeren eurooppalaisissa maissa Baltian maiden itsenäisyys nähtiin toisin – alueellisena kysymyksenä. Samat erot globaalista vakaudesta huolta kantavan ja alueellisemmän näkömyksen välillä ovat leimanneet myös länsimaiden asenteita Kaukasiaa kohtaan.

Alueelliseen geopolitiittiseen analyysiin kuuluu eturistiriitojen ja valtioiden, ryhmien ja valtakeskittymien välisen kilpailun, valtataistelun, tutkiminen. Leonard Stone kirjoittaa tästä: ”Keski-Euraasian geopolitiikka riippuu kilpailevien alueellisten ja geostrategisten valtioiden ja niiden liittolaisten välisen kamppailun kehityksestä ja lopputuloksista.”¹⁸⁸ Vaikka geopolitiikka näyttäytyikin ”kamppailulajina”, se ei kuitenkaan merkitse yksinomaan sodan, konfliktin ja valtataistelun tutkimista. Ulkopoliittikka, diplomatia, tiedustelu, propaganda ja tiedonvälitys liittyvät yhtäläillä tähän ”taisteluun”, jossa viime kädessä kyse on kuitenkin oman edun ja vallankäytön kansainvälisestä toteuttamisesta.

Valtiot voivat sovittelua etujaan yhteen ja ratkoa eturistiriitojaan myös rauhanomaisesti. Siinä mielessä geopolitiittinen tutkimus voi auttaa ymmärtämään ”taisteluun” liittyviä kysymyksiä ja siten ehkä myös välttämään tuhoisia konflikteja, kohtalokkaita strategisia virheitä tai yhtä kohtalokasta sinisilmäistä ymmärtämättömyyttä. Stone kuvaakin motiiveja alueelliselle geopolitiittiselle tutkimukselle osuvasti: ”[Valtioiden geopolitiittista käyttäytymistä] ohjaavat ideat ... on tuotava avoimesti esille, mukaanlukien ne, jotka keskittyvät liit-

¹⁸⁴ Fairbanks, Starr, Nelson & Weisbrode, 2001, vii-viii.

¹⁸⁵ Sloan, 1999, 18.

¹⁸⁶ Ks. myös johtopäätösluku, jossa länsimaista geopolitiittista koodia luonnehditaan ”globalistiseksi”.

¹⁸⁷ Agnew, 1998, 3-4.

¹⁸⁸ Stone, 2001, I:4.

tosuhteisiin, turvallisuusrakenteisiin, valtioiden etuihin, konflikteihin ja valtataisteluun alueella – mukaanlukien näiden etnopolitiittiset jakautumiset.”¹⁸⁹

Myös geopolitiittiset valtapyrkimykset saatetaan perustella vedoten tietoon ja tutkimukseen. Moskova uskoo ja säännöllisesti väittää omaavansa ainutlaatuista ja syvää tietoa ja asiantuntemusta Kaukasian ja Keski-Aasian alueista. Väitteessä on samanlainen kaiku kuin Suomessa usein toistetussa fraasissa, jonka mukaan Suomi olisi ollut erityisen ansioitunut Neuvostoliiton ja Venäjän tutkimuksessa. Sen lisäksi, että Venäjän tarjoama ”tieto ja asiantuntemus” Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta palvelee selviä propaganda- ja valtapyrkimyksiä, on todettava, että venäläiset yleisesti ottaen *eivät* ole osoittaneet ymmärtävänsä Kaukasiaa yhtään enempää kuin siirtomaa-ajan Eurooppa ymmärsi Ambomaata tai Kongon perukoita. Kaukasialaiset tuntevat Moskovan ja Euroopan paljon paremmin kuin venäläiset – edes tutkijat – tuntevat Kaukasiaa, saati ymmärtävät sitä.¹⁹⁰

Kaj Öhrnberg kritisoi suurta suomalaista Venäjän tsaarinajan tuntijaa professori Matti Klingeä siitä, että tämä oli väittänyt avaimia Kaukasian ongelmiin voitavan hakea venäläisestä romantiikasta. Tosiasiassa Aleksandr Puškinin, Lev Tolstoin, Mihail Lermontovin ja jopa Aleksandr Solženitsynin tarjoama kuva kaukasialaisista on romantisoitu, konfliktin hallitsema mielikuva ”jaloista villeistä” ja edustaa Moskovan kolonialistista sokeutta suhteessa imperiumin valloittamiin alueisiin.¹⁹¹

Sama näkyy myös tutkimuksessa – venäläinen tutkimus tarkastelee Kaukasiaa lähes poikkeuksetta hallitsevan siirtomaaisännän näkökulmasta. On mainittava, että myöskään turkkilaiset, iranilaiset ja erilaiset islamistiset kirjoittajat eivät yleensä tunne hyvin Kaukasian aluetta. Turkissa ei kylmän sodan lopulla ollut lainkaan poliittista asiantuntemusta tai entisen Neuvostoliiton muslimikansoihin erikoistunutta instituuttia, minkä vuoksi Turkki oli hyvin valmistautumaton siihen tilanteeseen, joka sille koitti Neuvostoliiton hajotessa.¹⁹² Monessa suhteessa Neuvostoliiton hajoaminen tuntui yllättäneen turkkilaiset idäntutkijat aivan yhtä ”housut kintuissa” kuin suomalaiset ja amerikkalaisetkin.

Myös Iranille Kaukasian ja Keski-Aasian vapautuminen tuli täytenä šokkina ja virallisen Iranin ensireaktiot uusien naapurimaiden ilmaantumiseen olivat jyrkän kielteisiä ja Moskovan-mielisiä. Arabeille ja pakistanilaisille Kaukasia on vähintään yhtä vieras kuin länsimaalaisille, ja niinpä myös muslimikirjoittajat liittävät Kaukasiaa koskeviin teksteihinsä omat mystifikaationsa, ylikorostaen sitä, minkä tietävät – islamia. Turkkilaiset ja iranilaiset puolestaan korostavat ”turkkilaisuutta” ja ”persialaisuutta” kielissä ja kulttuureissa, ymmärtämättä, että tämäkin koetaan kolonialistisena isoveljen näkökulmana takapajuisiin sukukansoihin. Olisikin huomattava se, että niin venäläiset, turkkilaiset, iranilaiset, islamistit kuin länsimaisetkin kirjoittajat ovat epäonnistuneet Kaukasian ymmärtämisessä ja vastaavasti usein myös politiikassaan tällä alueella.¹⁹³

Etupiirit ja ”suojavyöhykkeet”

Geopolitiikan peruskäsitteisiin kuuluvat etupiiri, vaikutuspiiri, suojavyöhyke ja puskuri-
vyöhyke.¹⁹⁴ Ne kaikki liittyvät valtioiden ja imperiumien territoriaalisen tilan ja rajojen

---

¹⁸⁹ Stone, 2001, I:4.

¹⁹⁰ Stone, 2001, I:6.

¹⁹¹ Öhrnberg, 2001, 51; Leitzinger, Idäntutkimus 1/2001, 27.

¹⁹² Tütüncü, 1998, 183.

¹⁹³ Stone, 2001, II:26.

¹⁹⁴ Visuri, 1997, 106-107.

ymmärrykseen. Osmo Tuomen uuden geopolitiikan periaatteiden mukaan oleellista on tarkastella näiden konstruktoiden vaikutuksia valtioiden harjoittamaan politiikkaan, ja seurauksia, joita geopolitiittisilla rajamaakonstruktioilla on ollut rajamaiden vakaudelle ja turvallisuuspoliittiselle tilanteelle.

Venäjän ja nationalismin vaikutus Euroopan geopolitiikassa

Eurooppalaisen geopolitiikan ilmiöitä voidaan jäljittää myös keisarillisen Venäjän toimintaan Itä-Euroopassa, Balkanilla ja Kaukasiassa. Aihetta käsitellään tarkemmin Venäjän geopolitiikkaa koskevassa luvussa. Huomionarvoista on esimerkiksi historiallisten imperiumien valtioideoiden ja niihin liittyvien geopolitiittisten valloitusmissioiden periytyminen mongolivaltakunnalta Kiptšakin kaanikunnalle ja edelleen Venäjälle, sekä Bysantilta Turkille. Kiptšakin kaanikunnan alueista vain Turkin ja Iranin valtakuntien jäädessä keisarilliselta Venäjältä valloittamatta Venäjä myös kilpaili Turkin kanssa Mustanmeren, Balkanin ja Kaukasian herruudesta, eräällä tavoin Bysantin imperiumin perinnöstä. Keskisessä Euroasiassa Venäjä on puolestaan käynyt kaksi vuosisataa kamppailua anglosaksisia länsivaltoja vastaan ("suuri peli").

Myös modernin ajan kansanmurhien ja etnisten puhdistusten perinteen voidaan katsoa saaneen alkunsa keisarillisen Venäjän politiikasta, tšekessien kansanmurhasta 1800-luvun lopussa, ja jatkuneen Anatoliassa, Balkanilla ja Turkestanissa suurelta osin juuri keisarillisen Venäjän suoraan tai liittolaistensa (serbien) kautta lietsomana.¹⁹⁵ Bolševikkien punainen terrori Neuvosto-Venäjällä ja Ukrainassa, juutalaisvainot Itä-Euroopassa ja Kolmannen Valtakunnan holokaustiin huipentuen sekä samanaikaiset Stalinin Neuvostoliiton kansanmurhat olivat tässä mielessä huipentuma "kansanmurhien ajalle" Euroopassa – joskaan aikakauden ei voida vieläkin katsoa päättyneen, kuten perinteen jatkuminen jälleen kerran samoilla reunamailla Kaukasiassa ja Balkanilla antaa ymmärtää. Kansanmurhat ja etniset puhdistukset nivoutuvat kiinteästi muutokseen, jonka maailman geopolitiikka koki siirryttäessä monarkioista uskonnollisesti motivoitujen väkivaltaisuuksien kautta "kansakuntien geopolitiikkaan", nationalismiin, jossa territorio yhdistyi geopolitiikan saksalaisen koulukunnan orgaaniseen valtioteoriaan ja elintilaoppiin. Venäjän ja Serbian toiminta voidaan nähdä osana samaa jatkumoa.

Karl Haushoferin geopolitiikkaan kuului olennaisena osana ajatus imperiumia ympäröivistä "dynaamisista rajamaista", jotka mahdollistaisivat ympäröivien heikkojen valtioiden epävakauttamisen ja sitä kautta imperiumin itsensä laajenemisen. Haushoferin rajamaateoria perustui dynaamisten rajojen toimimiseen taistelulentinä ja "jatkuvan vallankumouksen ja sissisodan näyttämöinä", mikä edesauttaisi ekspansiota.¹⁹⁶ Ulkosaksalaisten asuttamista alueista piti Haushoferin strategiassa saataman "pysyviä sotaisia ongelmapesäkkeitä" Puolaa ja Tšekkosloviaa vastaan. Näin molemmat heikot valtiot voitaisiin ennen pitkää likvidoida Saksan imperiumin tieltä.¹⁹⁷ Hitlerin Saksa aloitti ekspansionsa juuri rajamaateoriaa soveltavan propagandan avulla (Sudeetit, Sleesia, Pommeri ja Danzig). Venäjänkin strategia on seurannut rajamaateoriaa muodossa, joka muistuttaa suoraan Saksan toimintaa 1930-luvulla (Transnistria, Abhasia, Ossetia, Karabah, Nadterek, Baltian ja Kazakstanin venäläisvähemmistöt jne.).¹⁹⁸

¹⁹⁵ Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001.

¹⁹⁶ Herwig, 1999, rajoista ja rajamaista s. 221, 228.

¹⁹⁷ Herwig, 1999, 232.

¹⁹⁸ Tuomi, 1995, 209; ks. myös myöhemmässä Venäjää koskevassa osassa.

Rajamaateorian erilaisia sovelluksia ovat **puskurivyöhykkeet** (*buffer zone*), **suojavyyhykkeet** (*cordon sanitaire*) sekä **etupiirit** (*sphere of interest*). Puskurivyöhyke ja suojavyyhyke ovat käsitteinä lähellä toisiaan, sillä erotuksella, että terminologinen painotus on ensimmäisessä aggressiivinen, jälkimmäisessä defensiivinen. Puskurivyöhyke korostaa ”patoamisen” ajatusta – se estää kahta aggressiivista valtiota tai liittoumaa iskemästä suoraan toistensa kimppuun. Amerikkalaisen geopolitiikan Saul Cohenin mukaan puskurivyöhykkeet ovat kuitenkin pysyviä kriisivyyhykkeitä, joilla suurvaltojen välistä kamppailua käydään.¹⁹⁹

Suojavyyhyke taas korostaa imperiumin kansallisen turvallisuuden paranoiaa: se kokoaa ympärilleen heikoista valtioista alaisuudessaan olevan dominion, hierarkkisesti imperiumiin linkittyvän joukon maita, joista imperiumi sulkee ulos mahdolliset uhkatekijät ja kilpailijat. Suojavyyhykkeen ulkopuolella on vielä etupiiri – vyyhyke, jonka imperiumi katsoo lievemmassä määrin kuuluvan valtaansa ja josta se haluaa sulkea ulos kilpailevat vaikutusvallan käyttäjät. Etupiirinä ymmärretään usein alue, jonka muut suurvallat ”luovuttavat suosiolla” yhden suurvallan ”takapihaksi”. Etupiiriä astetta lievempi käsite on **vaikutuspiiri** (*sphere of influence*), joka käsittää imperiumin poliittisen vaikutusvallan piirissä olevat valtiot.

Etupiirijakojen venäläisperintöä

Modernien etupiirijakojenkin historiaa voidaan jäljittää keisarillisen Venäjän suhteisiin länsivaltoihin. Arto Luukkanen pitää Katariina II Suuren Venäjän ja Fredrik II Suuren Preussin solmimaa etupiirisopimusta, Nikita Paninin aloitteesta luotua ”Pohjoista sopimusta” (*Severnji akkord*), edeltäjänä myöhemmälle Molotov-Ribbentropin sopimukselle Hitlerin Saksan ja Stalinin Neuvostoliiton välillä. ”Pohjoisella sopimuksella” Venäjä ja Preussi jakoivat Pohjois-Euroopan etupiireihin, likvidoivat Puolan valtione ja jakoivat sen keskenään.²⁰⁰

Puolan kannalta tuhoisista seurauksista huolimatta ”Pohjoinen sopimus” oli kuitenkin esimerkki ”toisenlaisesta” venäläisestä ulkopoliitikasta, vastapainona sittemmin pääsääntöisesti valliinelle imperiumin perin geopolittiselle käytökselle, Luukkasen sanoin ”vastakkainasettelulle ja hypnoottiselle rajojen tarkkailemiselle, rajafetiisismille”. ”Pohjoisen sopimuksen” henkeen kuului mm. se, että Suomi liitettiin Venäjään autonomisena valtiona, johon vieläpä liitettiin 1800-luvun alussa Vanhan Suomen alueet. Tsaari Aleksanteri I vahvisti Suomen autonomian liberaalien periaatteidensa hengessä ja saavutti siten ”alusmaan” lojaalisuuden.²⁰¹

Sekä alueliitoksen että Suomen aseman vahvistamisen katsottiin edistävän Venäjän luoteisen sivustan turvallisuutta: kyse oli siis hyvin erilaisesta suojavyyhykepolitiikasta kuin se, mitä tämän päivän Venäjä harjoittaa Georgiassa ja Azerbaidžanissa ”hajottamalla ja hallitsemalla” ja tarkoituksellisesti epävakauttaen rajamaitaan. Aleksanteri I:n kaudella Venäjä oli Georgiassa, Ukrainassa ja Baltiassakin integroinut paikallisen aatelin osaksi valtakunnan keisarillista aatelia ja sallinut paikallisten olojen suhteellisen suuren autonomian Kaukasiassa.²⁰² Nikolai I:n ja kenraali Jermolovin aikana politiikka oli tyystin erilaista: kaukasialaisia piti terrorisoida, kaikkalainen paikallinen vaurastuminen ja vakautuminen estää hävitysretkillä, kylien polttamisella, metsien hakkuulla ja väestöön kohdistuvalla terrorilla. Kansat piti kääntää toisiaan vastaan ja avainasemat antaa venäläisille, tai vihatuille vasal-

¹⁹⁹ Berg, 1998, 13.

²⁰⁰ Luukkanen, 2001, 110-111.

²⁰¹ Luukkanen, 2001, 113.

²⁰² Luukkanen, 2001, 113. Suomi oli kuitenkin ainoa imperiumin kolkka, jossa Aleksanteri I rohkeni ottaa käyttöön itsehallinnollisen järjestelmän. Luukkanen, 2001, 115.

leille. Siinä noudatettiin jo haushoferilaista rajamaaoppia, joka on sittemmin säilynyt läpi myöhäisen tsaarinajan, neuvostoajan ja uuden Venäjän. Tällaista rajamaapolitiikkaa harjoittaa Venäjä tänä päivänä myös Tšetšeniassa, Georgiassa, Dagestanissa ja Karabahissa.

Suuremmassa mittakaavassa Katariina II:n ”kreikkalainen suunnitelma”,²⁰³ megalomaaninen pyrkimys Turkin ja Jerusalemin valloittamiseksi, edusti tyystin erilaista rajaseutu- ja rintamapolitiikkaa kuin Aleksanteri I:n. Se johti konfliktiin Turkin ja myöhemmin muidenkin eurooppalaisten valtioiden kanssa, itämaiseen sotaan (1877-1878) ja ensimmäiseen maailmansotaan. Imperialistinen pakkomielle Turkin valtakunnan jakamiseen ja hävittämiseen johti Venäjän konfliktiin vuorotellen kaikkien tärkeiden eurooppalaisten valtioiden kanssa liittosuhteiden päättyessä jatkuvasti petoksiin. Venäjä jatkoi yrityksiä saavuttaa Turkin herruus ja Bosporin salmien hallinta aina Stalinin kuolemaan saakka, näissä kuitenkin onnistumatta.²⁰⁴

Eräänä tärkeänä syynä tähän tuhoisaan politiikkaan – josta voidaan katsoa nykyistenkin Kaukasian ja Balkanin konfliktien suuressa määrin juontuvan – olivat länsivaltojen lupaukset Venäjälle: Konstantinopoli, Bospori, Mustameri ja Turkki luvattiin Venäjälle²⁰⁵. Toisin sanoen Venäjälle myönnettiin illegitiimi etupiiri ja seurauksena oli harhaista ulkopoliitiikkaa. Samuel Huntingtonin sivilisaatioteoria myöntää Venäjälle vastaavanlaisen oikeuden ”suojavyöhykkeeseen” eteläisillä islamilaisilla mailla. Voidaanko seurauksien jo nyt nähdä olevan yhtä tuhoisia kuin 1800-luvulla?²⁰⁶

I:4. Alueellisen geopolitiikan käsitteellistäminen

Tämä luku tarkastelee jatkeena edellisiin geopolitiittisen kokonaistilanteen kannalta oleellisia avainkäsitteitä ja tarjoaa aiheeseen lisää teoreettista näkökulmaa, puuttumatta kuitenkaan liian pitkästi puheena oleviin käsitteisiin.

Identiteetit, kansallisten intressien ja geopolitiikan erilaisuus

Geopolitiikkaankin on aina kuulunut ajatus ”meistä ja muista”. Tunnetun palestiinalais-syntyisen teoreetikon Edward Saidin mukaan eurooppalaiset ovat aina identifioineet itsensä suhteessa Orienttiin, jota ei oikeastaan ole paljon edes tunnettu – ja vaikka sitä olisi tunnettukin, se on identifikaatiossa käsitetty nimenomaan ”vieraaksi” ja kuviteltu eurooppalaiseen sivilisaatioon nähden symmetriseksi ”toiseksi”. Vaikkei sitä ole vaivauduttu tuntemaan syvällisellä tasolla, idästä ja islamista on koko ajan väitetty kaikenlaista ”itses-tään selvää”. Agnew huomauttaa aiheellisesti, että vastaava ”toisen” konstruointi liittyy kaikkeen kollektiiviseen identifikaatioon eikä ole luonteenomaista ainoastaan eurooppalaiselle kulttuurille.²⁰⁷

Teoksessaan ”*Orientalism*” Edward Said kuvaa kansallisen identifikaation perustaa osuvasti: ”Se, millä tavoin joku tuntee olevansa ei-ulkomainen perustuu hyvin tiedostamattomalle ajatukselle siitä, mitä on ’tuolla ulkona’, oman territorion ulkopuolella. Kaikenlaiset ole-

²⁰³ Ks. myöhemmässä Venäjää koskevassa luvussa.

²⁰⁴ Luukkanen, 2001, 113-114.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ks. myöhempi luku Huntingtonin geopolitiikasta.

²⁰⁷ Agnew, 1998, 22; Edward Said: ”Orientalism – Western Conceptions of the Orient”, New York, Vintage, 1978, s. 54. Saidin ”Orientti” käsittää sekä itäisen että eteläisen Välimeren islamilaisen maailman.

tukset, miellelyhtymät ja kuvitelmat näyttävät täyttävän oman tilan ulkopuolista tilaa.”²⁰⁸ Kaukasia on sekä Lännessä että Venäjällä perinteisesti mielletty osaksi juuri sitä Orienttia, jota vasten eurooppalainen identiteetti on hahmottunut. Tosin myös Venäjä on edustanut Euroopalle vastaavanlaista ”itää” historian eri aikoina.

Identiteettien katsotaan yleensä tavalla tai toisella osoittavan ihmisille heidän turvallisuus-etujaan, ”kansallista etua” tai Huntingtonilla vielä laajempia uskontoihin perustuvien sivilisaatioiden ”etuja”. Richard Wyn Jones on kiinnittänyt huomionsa siihen, että identifiointi todellakin toimii tekijänä, joka suhteuttaa yksilön turvallisuuden ja turvattomuuden tuntemukset laajempiin poliittisiin mittasuhteisiin.²⁰⁹ Ihmiset johtavat yleisesti turvallisuutta koskevat ”intressinsä” siitä, keitä he tuntevat olevansa ja mitä turvallisuusintressejä tähän identiteettiin liittyy.

Konfliktien kokonaisvaltaista ja monisyistä luonnetta kuvaavat jotkut niistäkin teoreetikoista, jotka muuten lähestyvät ajattelussaan yksioikoista talouspainotteista maailmanselitysmallia, pannen kaiken sodan ja hädän mystifioidun ”globalisaation” tiliin. Globalisaatiokriitikko Mary Kaldorin mukaan ”vanhat, järjestäytyneet valtioiden väliset sodat korvautuvat uusilla, jotka muistuttavat enemmän järjestäytyntä rikollisuutta kuin Clausewitzin oppien mukaisia taisteluita”. Vastaavia tulkintoja ovat esittäneet muutkin yhteiskuntatieteilijät, kuten Martin van Creveld, Mark Duffield ja David Keen. Suomalainen yhdysvaltalaisen Notre Damen yliopiston valtio-opin professori Raimo Väyrynen kritisoi vielä Kaldoria identiteettipolitiikan liiallisesta korostamisesta konfliktien käyttövoimana. Väyrysen mukaan ”etniset, uskonnolliset ja kielelliset erot jakavat ihmisiä, mutta tämä ei ole sittenkään ristiriitojen alkusyy, joka on pikemminkin johdettavissa näiden erojen poliittiseen hyväksikäyttöön”.²¹⁰

Kansallisista identiteeteistä

Kansalliskansakunta ja kansalaiskansakunta

Kansallisten identiteettien klassikko Anthony Smith jakaa kansallisvaltion ajatuksen anglosaksis-ranskalaisen kansalaiskansakunnan (*civic nation*) ja saksalais-itäeurooppalaisen kansalliskansakuntaan (*ethnic nation*)²¹¹. Anglosaksisessa ja ranskalaisessa mallissa kansakunta koostuu tietyn valtion kansalaisista, riippumatta etnisestä taustasta, vaikka kieli toimiikin yhteisenä nimittäjänä. Myös Ruotsi, Turkki ja Iran käyttävät pitkälle samaa kansakunnan konseptia. Turkkiä on voimakkaasti arvosteltu tästä Kemal Atatürkin kansallisvaltioaatteeseen pohjaavasta tulkinnasta, joka manifestoituu sanonnassa ”Turkissa on vain turkkilaisia”, koska Turkin väitetään tällä tavoin kieltävän kurdien ja muiden etnisten ryhmien olemassaolon. Jostain syystä Ranskaa ja Ruotsia vastaan ei hyökätä samoilla perusteilla, vaikkei vähemmistöillä näissäkään maissa ole mitään virallisesti tunnustettua asemaa tai erioikeuksia.

Sen sijaan Itä-Euroopassa ja toista maailmansotaa edeltäneessä Saksassa on vallinnut kansakunnan etninen tulkinta, jonka mukaan kansakunnan pohja on tietyissä kieleissä, kulttuurissa ja geneettisissä juurissa, ”heimoaatteessa”. Tämä kansakunnan konsepti on ollut käytössä myös esimerkiksi Suomessa ja Kreikassa. Se näkyy erityisen selvästi kommunistises-

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Wyn Jones, 1996, 212-213.

²¹⁰ Väyrynen, 2002; HS, 30.1.2002.

²¹¹ Suomentokset ”kansalaiskansakunta” ja ”kansalliskansakunta” ovat omiani.

ta järjestelmästä vapautuneissa Itä-Euroopan maissa, kuten Unkari ja Tšekki, ja vasta itenäistyneissä maissa, kuten Baltian maat. Ongelmia on seurannut, kun vallitseva etninen kansalliskansakunnan konsepti on törmännyt valtion tosiasialliseen imperiaaliseen luonteeseen. Tällaisia tapauksia ovat olleet erityisesti Venäjä ja Jugoslavia. Sekä venäläisillä että serbeillä kansakunnan konsepti on vahvasti sidottu nationalistiseen ”venäläisyyteen” ja ”slaavilaisuuteen”. Samalla imperialismi on tehnyt hallitsevasta kansakunnasta ”herrakan- san”, jolla on velvollisuus ja oikeus alistaa ympäröivät heikommat kansakunnat ja venäläistä tai slaavilaistaa ne.

Kollektiiviset identiteetit muodostavat perinteisen poliittisia tahtoja jäsentävän rakenteen, jota ei voida sivuuttaa, vaikka identiteettien kuvitteellisuus tunnustettaisiinkin. Vanhakan- taisen hegeliläisen käsityksen mukaan identiteetit ovat primordiaalisia eli synnynnäisiä – monessa suhteessa Samuel Huntingtonin ajattelu näyttäisi edustavan paluuta tähän myö- täsyntyisten kulttuurierojen määräävyyteen. Huntingtonin ajattelussa on kuitenkin paljon kyseenalaisia piirteitä: Hän katsoo Turkin olevan islaminuskon vuoksi tuomittu eroon läntisestä sivilisaatiosta²¹² ja vastaavasti Ukrainan olevan vaarassa jakautua keskeltä kahtia uniaattiseen länteen ja ortodoksiseen itään²¹³, vaikka uskonnollista konfliktia uniaattien ja ortodoksien välillä ei ole. Samaan aikaan Huntington kuitenkin unohtaa uskonsa puolesta yhtenevien ortodoksien, mutta kielellisesti toisistaan eroavien romaniankielisen Moldovan tasavallan ja slaavilaisen kommunismin nostalgiaan ja Venäjän miehitykseen tukeutuvan Transnistrian separatistien kesken vallitsevan konfliktin, joka johti veriseen sotaan 1990- luvun alussa. Postmodernistit korostavat päinvastaista ääripäätä kuin primordialistit ja kiistävät identiteettien tosiolemuksellisuuden, katsoen identiteettien olevan historiallisen konstruktion tulosta ja riippuvaisia jatkuvasta uusintamisesta ja toistosta.²¹⁴

Identiteettien institutionalisoituminen ja olemassaolo

Identiteettejä voidaan tarkastella historiallisten prosessien tuloksena, mutta kun identi- teetti on kerran luotu symboleineen, myytteineen, normeineen ja tavoitteineen, suuri osa ihmisistä toimii enemmän tai vähemmän kuin Pavlovin koirat, johtaen poliittisen tahton- sa paljolti identifikaation kautta. Näin identiteetit tosiasiallisesti institutionalisoituvat poli- tioiksi, joita Yale Ferguson ja Richard Mansbach käsittelevät teoksessaan ”*Politics*”²¹⁵ Nämä politiat samoin kuin niiden pohjana toimivat identiteetit ovat kuitenkin lakkaamat- ta muutoksen ja historiallisen kehityksen alaisia. Myös niiden moninaisuus ja päällekkäi- syys on niin suuri, ettei politiikkaa voida ymmärtää valtiolliseksi kansallisuuskartaksi pel- kistetyllä maailmankuvalla.²¹⁶

Valtiokeskeinen ajattelu on suurimpana syynä siihen, miksi nk. neorealistit ovat Ferguso- nin ja Mansbachin mukaan epäonnistuneet ymmärtämään esim. Neuvostoliiton hajoami- seen liittyviä seikkoja – he olivat tottuneet tarkastelemaan Neuvostoliittoa valtiollisena monoliittina, eivätkä huomioineet sitä, että neuvostovallan alistaminakin vanhat kansalli- set, uskonnolliset ym. politiat ”kytivät” kylmän sodan pakkasessa.²¹⁷ Tunnettu ranskalai- nen Venäjän-tutkija Hélène Carrère d’Encausse oli ennakoanut 1970- ja 1980-luvuilla Neuvostoliiton hajoamista, koska kommunistinen identiteetti ei ollut tosiasiallisesti syr- jäyttänyt etnisiä ja uskonnollisia eroja neuvostoimperiumin sisällä. Häneen suhtauduttiin vähättelevästi, eivätkä länsimaiset Neuvostoliiton-tuntijat tainneet muistaa sellaisia kansa-

²¹² Huntington, 1996, 138.

²¹³ Huntington, 1996, 37.

²¹⁴ Roman, 1999.

²¹⁵ Käytän suomennosta politiia vastaamaan englannin kielen sanaa polity.

²¹⁶ Ferguson & Mansbach, 1996, 57-58.

²¹⁷ Ferguson & Mansbach, 1996, 48 ym.

kuntia kuin georgialaisia ("gruusialaisia"), kazakkeja ("kazaheja") tai edes virolaisia ("eestiläisiä") saati mareja ("tšeremissejä") olevan olemassakaan. Puhumattakaan siitä, että joku Azerbaidžan tai "Turkmenia" voisi jonain päivänä olla itsenäinen.²¹⁸

Kansallisia identiteettejä ja kansalaisuutta koskevassa keskustelussa on totuttu vanhakan-taiseen jakoon kansalliskansakuntaan ja kansalaiskansakuntaan, joista ensin mainittua on pidetty "pahana", itäisenä – Saksassa ja siitä itään vallitsevana – nationalistisena primordi-aalista etnistä pakkoidentifikaatiota edustavana kansakunnan käsitteenä, kun taas jälkim-mäistä on pidetty "hyvänä", amerikkalaisena ja länsieurooppalaisena hallinnollis-oukeudellisena edistyksellisenä kansakunnan käsityksenä, jossa kansakunta on käytännössä haluttu samaistaa valtion kansalaisuuteen.²¹⁹

Kaukasiassa ja sen ympäristössä lähinnä Turkki on ylläpitänyt "kansalaiskansakunnan" käsitettä, määritellen kaikki Turkin kansalaiset "turkkilaisiksi" samaan tapaan kuin Ranska määrittelee kaikki kansalaisensa "ranskalaisiksi". Molemmissa maissa kieli on kansallisen identiteetin ratkaiseva elementti, mitä on voitu voimakkaasti kritisoida kielellisten vä-hemmistöjen oikeuksien suhteen (Turkissa kurdit, Ranskassa korsikalaiset, bretonit, bas-kit ja provensaalit). Koko Smithin klassinen luokitus "kansalliskansakuntaan" ja "kansa-laiskansakuntaan" voidaan myös kyseenalaistaa ajateltaessa anglosaksisten maiden, Rans-kan ja Turkin kielihegemoniaa "etnisenä" piirteenä. Turkin lisäksi Iran eroaa selvästi "kansalliskansakunnan" mallista, koska iranilaisen "kansalaiskansakunnan" identiteetti ra-kentuu toisaalta šiialaisen islamin, toisaalta persialaisen kulttuuriperinnön ja *lingua francan* varaan, ja Iranin määrittelee etniset vähemmistönsä (azerit, kurdit, turkkilaiset, turkmeeni-t, arabit ja belutšit) äidinkielestä riippumatta iranilaisiksi. Venäjän ja kaikkien Kaukasian maiden voi katsoa edustavan kansalliskansakunnan tyyppiä, vaikka Venäjä, Georgia ja esim. Dagestan ovatkin leimallisen monikansallisia.

Kolmantena Euraasian tutkimuksen kannalta relevanttina käsityksenä voidaan mainita uskonnollinen identifikaatio, joskin on jälleen kerran mainittava, että käsitykset uskonnol-lisista monoliiteistä kuten kristikunta ja islam ovat konstruktioita, joiden antagonistisuus ei useinkaan vastaa todellisuutta siten, kuin Huntington asian näkee. Esimerkiksi Kau-kasiassa ja sen ympäristössä liittolaisuudet ylittävät selvästi uskonnolliset rajat: Sekulaari sunnalainen Turkki, sekulaari šiialainen Azerbaidžan ja juutalainen Israel ovat yhteistyös-sä, kosiskellen mukaan arabimaa Jordaniaa. Pääosin suufilaisen Tšetšenian tärkein ystävä on ollut pääosin kristitty Georgia. Venäjän vasalleina Kaukasiassa ovat toimineet niin monofysiittiset armenialaiset, ortodoksiset osseetit kuin pääosin islamilaiset abhaasitkin. Lähi-idässä Venäjän tukemia ovat olleet kurdien ääriavasemmistolainen terroristijärjestö PKK ja useat palestiinalaisliikkeet, liittolaisia puolestaan šiialainen islamistinen Iran ja arabisocialistiset Irak ja Syyria. Armenian ja Iranin välit ovat perinteisesti hyvät, vaikka Azerbaidžan on Iranin tavoin šiialainen, Armenia voimakkaan kristitty. Kaukasiassa us-konto onkin toiminut pikemminkin etnisen identiteetin osana eikä määräävänä tekijänä geopolitiittisen šakkilaudan ystäviä ja vihollisia valittaessa. Tämä pätee muslimeihin yleisemminkin.²²⁰

Yhdistävät ja erottavat identiteetit ja kamppailu

²¹⁸ Carrère d'Encausse, 1995; Luukkanen, 2001, 217. Carrère d'Encaussen kirja "L'Empire éclate" julkaistiin vuonna 1978 ja käännettiin englanniksi nimellä "Decline of an Empire" v. 1979.

²¹⁹ Smith, 1991, 10-11.

²²⁰ Stone, 2001, I:21; II:27.

Etnisen yhteisön piirteet, kollektiivisesti uskottuna narratiivina niine kriteereineen, joilla Anthony Smith ne esittää²²¹, tai Benedict Andersonin kuvitteellisena yhteisönä, eivät suinkaan rajaudu koskemaan vain välivyöhykkeen maita. Myös Venäjän kansallinen identiteetti on tosiasiallisesti juuri etnistä tyyppiä. Tämän voi katsoa olevan ristiriidassa sen seikan kanssa, että Venäjän federaatio on *de facto* etnisesti hyvin heterogeeninen. Venäjän valtioidea poikkeaaakin tämän vuoksi selvästi kansaliskansakuntain – Yhdysvaltain, Britannian, Ranskan ja oikeastaan myös Turkin – vastaavista: Venäjän valtioidea, joka liittyy läheisesti venäläiseen identiteettiin, on *imperiaalinen*. Välivyöhykkeiden maissa etninen identiteetti ei yhdisty imperialismiin, vaan on voimakkaasti sidoksissa rajattuun territorioon – kotimaan ideaan – sekä perinteisesti kansalliskansakuntaan liitettyihin määreisiin: yhteiseen nimeen, yhteiseen alkuperämyyttiin, jaettuihin historiallisiin muistoihin, yhteiseen kulttuuriin ja solidaarisuuden tunteeseen.²²²

Etnisyys on auttanut välivyöhykkeiden kansoja rakentamaan voimakasta solidaarisuutta ja yhteyttä ja siten kasvattamaan legitimitteettiä, mutta identiteettien kääntöpuoli on aina se, että 'me' tarvitsee välttämättä 'toisen'. Välivyöhykkeillä ulkopuoliset imperialistit ja siirtomaavalloittajat – keskisessä Euraasiassa ennen kaikkea Venäjä, Kiina ja Intia, aiemmin myös Turkki ja Britannia – ovat perinteisesti tarjonneet helpon 'toisen' kaikille välivyöhykkeen kansoille, jotka puolestaan ovat ryhtyneet etnisiksi kansalliskansakunniksi. Ferguson ja Mansbachkin kiinnittävät huomiota siihen, että valloittajien ja imperiumien pyrkimys eliminoida tai alistaa kilpailevat poliittisen vallan lähteet on yleisin resepti jatkuvaan konfliktiin ja epävakauteen, piilevään sortoon ja vapautusvaatimuksiin.²²³

Välivyöhykkeellä itsellään on syntynyt vain hyvin vähän todella laajapohjaisia identiteettejä. Kärjistäen, venäläisyys on isovenäläistä imperialismia, kiinalaisuus han-kiinalaista imperialismia, intialaisuus arjalaista imperialismia ja persialaisuus iranilaista imperialismia (tai päinvastoin). Jossain määrin islamilainen yhteys, ja vielä voimakkaammin panturkkilaisuus Anatolian, Azerbaidžanin ja Irakin turkkilaisia, turkestanilaisia, tataareja jne. yhdistävänä identiteettinä ovat toimineet laajapohjaisina identiteetteinä. Myös pankaukasialainen identiteetti on uudelleen putkahtanut pintaan erityisesti georgialaisten, azerien ja tšetšeenien yhteistyössä, mutta jäänyt perin akateemiselle tasolle. Venäjän 1800-luvun siirtomaasotien aikaan Pohjois-Kaukasuksen kansoja imaami Šamilin johtamaan vastarintaan yhdistänyt islamilainen yhtenäisyys puolestaan on noussut uudelleen esiin mm. tšetšeniaalaisten islamistien Šamil Basajevin ja Zelimhan Jandarbijevin retoriikassa. Armenia edustaa Kaukasiassa poikkeustapausta: armenialaisten viholliskuva, 'toinen', suuntautuu Turkkiä ja Azerbaidžania vastaan.

Venäjän on ollut hyvin vaikea tarjota kaukasialaisille mitään sellaista identiteettiä, joka perustelisi legitimiä Venäjän valtaa alueella. Siksi Venäjä onkin turvautunut perinteisiin imperialismiin keinoihin ja hajottamisen ja hallitsemisen strategiaa käyttäen hankkinut itselleen vasalleja edesauttamalla konfliktien syntymistä ja jatkuvuutta Karabahissa, Abhasiassa, Etelä-Ossetiassa, Pohjois-Ossetian ja Ingušian välillä sekä myös lezgien asuttamilla alueilla Dagestanissa ja Azerbaidžanissa, kuten georgialainen Ivlian Haindrava esittää.²²⁴

Neuvostoliiton aikana venäläiset käyttivät hyväkseen kommunismia yhteisenä identiteettinä, mistä on vieläkin nähtävissä se vaikutus, että kaukasialaiset kommunistit ja kommunistinen nomenklatura etsivät tukea Moskovasta kun taas etnisesti venäläisiksi luettavat

²²¹ Smith, 1991, 21.

²²² Smith, 1991, 21.

²²³ Ferguson & Mansbach, 1996, 52.

²²⁴ Haindrava, 1999.

kasakat asettuivat ensimmäisen Tšetšenian sodan aikana kaukasialaisten puolelle venäläis-valtaa vastaan.²²⁵ Poliittinen tekijä identifikaatiossa näkyy myös siinä, että juurensa ja ”oman kansansa” kielen neuvostoaikana unohtaneet kaukasialaiset kommunismin vastustajat määrittelevät itsensä kaukasialaisiin kansoihin kuuluviksi, kun taas aatteelliset kommunistit ovat useissa tapauksissa venäläistyneet tai pitäneet itseään venäläisinä, vaikka heidän alkuperäinen äidinkieliensä ei olisikaan venäjä.²²⁶

Eroa välivyohtyöhykkeiden pienten valtioiden ja ympäröivien imperiumien nationalismin välillä voidaan parhaiten luonnehtia niin, että imperiumin identiteetti kokee itsensä uhatuksi heti, jos sen vaaditussa valtapiirissä on olemassa yksikin keskusidentiteetin (esim. iso-venäläisen, serbialaisen) kieltävä identiteetti, kun taas välivyohtyöhykkeiden identiteettien hallitsevana piirteenä on turvattomuus, pelko olemassaolon puolesta. Voidaan helposti havaita, että nämä kaksi pyrkimystä ovat jo myötäsytntyisesti sodassa keskenään. Imperiumien ja välivyohtyöhykkeiden identiteettien välinen epäsymmetria on suora syy epävakauteen.

Valtioidea ja ”valtiollinen identiteetti”

”Politioita” tutkineet Yale Ferguson ja Richard Mansbach katsovat niin politiikan kuin sen toimijoiden, politioidenkin, syntyvän aina suhteessa konteksteihin. Poliitiat eivät synny tyhjiössä, vaan erilaiset asiat mobilisoivat erilaisia intressejä, identiteettejä, yhteenliittymiä ja lopulta liittoumia.²²⁷ Klassisina ideaalityyppeinä politioista, joita intressit ja identiteetit synnyttävät, ovat perhe, heimo, kaupunki ja imperiumi. Valtiot ovat historiallisesti vain yksi politiikan tyyppi ja voivat olla ”luonteeltaan” lähempänä kaupunkia tai imperiumia.²²⁸

Hans Morgenthaun ja muiden realistien ”kansallinen etu” ei enää sellaisenaan pädekään valtiollisen rationaalisuuden universalismina: eri eliitit ja osatekijät ajavat omia etujaan.²²⁹ Ne vaativat Robert Jacksonin kuvaamaa ”positiivista suvereniteettiä”, mutta tällä suvereniteetillä ei ole kansalaisten myöntymyksen antamaa legitimitettä. Valtaa ei ole legitimoitu niinkään kansallisella edulla, vaan transsendentillä itseään toteuttavalla tehtävällä.

Hallitsemisen kulttuurit ja vallan instituutiot muuttuvat huomattavasti hitaammin ja jähmeämmin kuin hallitukset ja hallintorakenteet. Pysyvintä valtion tai imperiumin olemuksessa ovat piirteet, jotka liittyvät hallitsemisen tapoihin, poliittiseen kulttuuriin sekä implisiittisiin käsityksiin valtion sidoksista joihinkin historiallisiin tehtäviin.²³⁰ Näihin viitataan käsitteellä ”valtioidea”. Dynastiset syklit seuraavat toisiaan, mutta uudet eliitit omaksuvat implisiittisesti valtioideaan leivotut poliittiset ohjelmat. Erityisen selvästi tämä näkyy imperiumeissa.

Näyttäisi siltä, että valtioidean kaatumiseen tarvitaan totaalinen identiteetin murros, johon saattaa johtaa suuri ulkoinen šokki (hävitty sota, holokausti tms.)²³¹ tai sitten valtioidea kannattelevien kanonisoitujen tukipilarien – rajojen, territorioiden ja symbolien – radikaal-

²²⁵ Leitzinger, 1995, 91; Lanskoj, 2000; Williams, 2000. Tilanteen väitetään usein olevan nyt toinen, mikä saattaa johtua Putinin hallinnon voimakkaan nationalistisesta eetoksesta, johon kasakat historiallisesti identifioivat itsensä. Toisaalta tietojen saanti on nyt paljon vaikeampaa kuin ensimmäisen sodan aikana, joten varmasti asiaa on vaikea arvioida.

²²⁶ Assimilaation ja poliittisen identifikaation yhteyksistä ovat kertoneet useat tapaamani kaukasialaiset. Ilmiö on yleisemminkin tunnettu entisen Neuvostoliiton alueella. Tataarilainen sananlasku sanoo jopa: ”Kukaan ei ole niin venäläinen kuin assimiloitunut tataari.”

²²⁷ Ferguson & Mansbach, 1996, 397.

²²⁸ Ferguson & Mansbach, 1996, 386-387.

²²⁹ Jackson, 171, 180.

²³⁰ Leitzinger: ”Venäjä ja Kiptšakin kirous”, *The Eurasian Politician* 1/2000.

²³¹ Petersson, 1998.

li muutos. Imperiuminsa menettänyt Itävalta Wienin kongressin jälkeen, Turkki hävittyjen Balkanin sotien ja Kemal Atatürkin reformien jälkeen, Saksa ja Japani toisen maailmansodan jälkeen ja mahdollisesti Romania Nicolae Ceausescun kaatumisen jälkeen ovat mielestäni esimerkkejä tällaisista ”siirtymäriitin” läpikäyneistä valtioista, joissa regimi todella on vaihtunut. Niinpä nykyinen Turkki ei ole Osmanien valtakunnan suoranainen seuraaja eikä Saksa natsi-Saksan seuraaja, mutta Weimarin Saksa ei ollut vielä karistanut Bismarckin taakkaa, eikä Serbia sen historiallisen valtioidean taakkaa, jonka inkarnaatio Jugoslavia oli.

Myös Venäjää voidaan edelleen pitää Neuvostoliiton ja sitä edeltäneen tsaarinajan valtioidean jatkajana. Räikeinä esimerkkeinä tästä ovat mm. Vladimir Putinin aikana korostetut symbolit, joista unkarilaislehti *Népszabadság* kirjoitti seuraavasti: ”Venäjä voi näin tervehtiä uutta vuosituhatta Bysantin kotkalla, Pietari Suuren trikolorilla ja – tekstiltään kosmetisoidulla – stalinistisella hymnillä. Putin ei olisi tahtomallakaan voinut antaa totuudenmukaisempaa kuvaa maastaan, jossa bysanttilaiset poliittiset intriigit sekoittuvat omaperäisesti Pietari Suuren ambitioihin ja neuvostomentaliteettiin.”²³² Identifikaatiosta menneisiin imperiumeihin kertoi myös se, että Venäjä protestoi nootin kommunismin ajan rikoksista syytettyjen tuomitsemista vastaan Baltian maissa.²³³ Vanhaa neuvostoimperialista valtioideaa ei kuitenkaan jatka vain Venäjä, vaan neuvostoajalta periytyvä nomenklatura myös muualla entisen Neuvostoliiton alueella: Valko-Venäjän johtaja Aljaksandr Lukašenka katsoi velvollisuudekseen suojella Stalinin muistoa hajottamalla mellakkapoliisin avulla Stalinin uhrien muistoa kunnioittamaan kokoontuneet väkijoukot.²³⁴

Kansallisen identiteetin rakentumisessa on siis otettava huomioon ”synnynnäisten” etnisten ja uskonnollisten identiteettien lisäksi myös historia ja siihen liittyvien valtioideoiden ja poliittisten traditioiden jatkumo. Tämä näkyy myös Kaukasiassa. Alhaisin yhteinen nimittäjä ei usein olekaan Michael Reynoldsin uumoilema uskonto²³⁵ tai jaettu kaukasialainen kulttuuri, vaan jaettujen historiallisten traumojen muisto. Tämä selittää osaltaan sen, miksi esim. armenialaisten ja osseettien viholliskuva poikkeaa kaikista naapurikansoista ja miksi vihamielisyyttä esiintyy toisaalta Stalinin kansanmurhien ja karkotusten uhreiksi joutuneiden tšetšeenien, inguusien, karatšaiden, mesheettien ja balkaarien ja toisaalta niiden kansojen, joita ei karkotettu, välillä.²³⁶ Tällöin kiistat liittyvät luonnollisesti myös maan omistukseen.

Propaganda, disinformaatio, myytti ja provokaatio

Alueiden sekä etnisten ja uskonnollisten ryhmien identiteetin rakentumista voidaan ohjailta myös ulkoapäin propagandan, disinformaation ja provokaatioiden avulla. Propaganda ja disinformaatio liittyvät olennaisella tavalla geopolitiittisiin konstruktioihin ja muokkaavat alueita koskevia käsityksiämme, vaikuttaen myös ulkovaltioiden politiikkaan jotakin aluetta kohtaan. Niiden avulla luodaan ja muokataan myyttejä – yleisiksi muodostuvia virheellisiä tai ainakin kyseenalaisia käsityksiä, jotka kuitenkin leviävät erityisesti tiedotusvälineissä tapahtuvan toiston kautta.

²³² Népszabadság, tammikuussa 2001, ”Putin ja uusvanha hymni”. Käännös unkarista: Marco Pribilla.

²³³ RFE/RL, Reuters, Chechnya Shortlist, ym. syys-lokakuussa 1999.

²³⁴ RFE/RL lokakuussa 1999.

²³⁵ Reynolds, 1999.

²³⁶ Asiaa kuvaili minulle Tartossa georgianturkkilainen Hagani Gayibli v. 1999.

Kaukasian tapauksessa propagandan ja disinformaation käyttö vaikuttaa erityisen paljon, koska tieto alueesta sen ulkopuolella on rajallista ja suuri osa siitä tulee propagandaa ja disinformaatiota tuottavien valtiollisten instituutioiden kautta. Kaikki propagandan perussäännöt vaikuttavat voimakkaasti ja näkyvästi erityisesti Venäjän näkökulmissa Kaukasiaan. Tätä kohdealuetta koskevaa tietoa ja ymmärrystä niin Venäjällä kuin Lännessäkin Venäjän harjoittama propaganda ja disinformaatio vääristää erityisesti, sillä Venäjän propagandakapasiteettia vastaava läntinen propaganda ei ole suhtautunut Kaukasiaan erityisenä painoalueena eikä Venäjän propagandaa sen vuoksi tasapainota mikään lähellekään yhtä voimakas propagandalähde. Tämän vuoksi on syytä käsitellä lyhyesti propagandan kontekstiä.

Teoreetikot tunnistavat viisi perussääntöä propagandalle²³⁷:

- 1) **Yksinkertaistaminen ja konfrontaatio:** ”hyvä ja paha”, ”ystävä ja vihollinen”, ”me ja muut”. Kaukasian sodat yritetään esittää uskonnollisina konflikteina, kristikunnan yhteisenä taisteluna islamia vastaan, sivilisaatioiden törmäyksenä jne.
- 2) **Tahraaminen:** vastustajaa mustamaalataan tai parodisoidaan häikäilemättömästi. Kaukasialaiset esitetään bandiitteina, rikollisina, terroristeina, islamisteina, alempiarvoisina ”mustina” jne.
- 3) **Transfuusio:** manipuloidaan yleisön konsensusarvoja omiin päämääriin sopivalla tavalla. Kaukasialaisia vastaan suunnattu propaganda Venäjällä hyödyntää venäläisten omaa ahdistusta ja tarvetta syyllisten löytämiseen. Ulkomailla puolestaan Venäjä hyödyntää länsimaiden tarvetta säilyttää konsensus Venäjän kanssa ja löytää kylmän sodan päätyttyä ”uusia vihollisia” strategisesti merkityksettömistä kaukasialaisista.
- 4) **Yksimielisyys:** Oma näkökulma on esitettävä ikään kuin se olisi suurten joukkojen, kaikkien ”oikein ajattelevien” kanta. Epäilijä käännytetään vetoamalla auktoriteettien tai enemmistön kantaan. Venäläisille esitetään ”totuuksia” kaukasialaisten salaliitoista ja ”terrorismista” valtaviiran näkökulmana. Samalla Venäjä antaa ymmärtää edustavansa koko kristikunnan, Euroopan jne. näkökulmaa.
- 5) **Orkestraatio, toisto:** Sama viesti esitetään koko ajan eri yhdistelmin ja variaatioin. Propaganda toistuu niin uutistoimistojen, virallisten lausuntojen kuin tieteellisten seminaarien ja kansainvälisten kongressienkin kautta ja sitä pyritään esittämään myös välillisesti ulkomaisten lähteiden kautta, jotta samat ”tiedot” näyttäisivät tulevan toisistaan riippumattomista lähteistä. Kun länsimainen lehti toistaa alunperin venäläisestä uutistoimistosta lähtöisin olevia väitteitä, venäläislähteet puolestaan viittaavat näihin länsilähteisiin, jolloin syntyy kuva, että ”tieto” olisikin ollut peräisin Länneestä.

Propagandan käsitteenä ja systemaattisena strategiana kehitti katolinen kirkko uskon levittämiseksi. Paavi Gregorius XV:n asettama kardinaalivaliokunta *Officium de Propaganda Fidei* tuli Vatikaanin pysyväksi kongregaatioksi vuonna 1622.²³⁸ Pekka Visuri määrittelee propagandan ”uskomusten, arvojen, valmiiden käsitysten, käyttäytymismallien ja mielikuvien siirtämiseksi kohdehenkilölle tai kohderyhmälle”. Siihen liittyy myös harhatietojen (disinformaation) levitystä, ”suhdetoimintaa” ja imagon rakennusta. Toisen maailmansodan jälkeen sana propaganda leimautui kielteisesti ja sen harjoittajat puhuvatkin nykyisin mieluummin ”tiedotustoiminnasta”.²³⁹

”Totaalinen propaganda” ja ”suuren valheen” taide syntyivät 1800-luvulla. Ensimmäiseksi totaalisen propagandan ja järjestelmällisen poliittisia tarkoituksia palvelevan harkitun

²³⁷ Davies, 1997, s. 500-501.

²³⁸ Davies, 1997, s. 500-501.

²³⁹ Visuri, 1997, s. 254-255.

valheen käytön aloittivat suuressa mittakaavassa bolševikit, oppi-isinään propagandan kehittämässä Georgi Plehanov ja Vladimir Lenin. Propagandan operaatiotasolla olivat erikseen korkean valtatason propagandistit, jotka laativat strategian, ja alemman tason agitaattorit, jotka panivat sen käytäntöön.²⁴⁰ Fascistit ja kansallissosialistit omaksuivat propagandan käytön sosialisteilta, mutta palasivat myös kirkollisille juurille. Natsien propagandaministerin Joseph Goebbelsin mukaan ”katolinen kirkko jatkaa elämäänsä, koska se on toistanut samaa sanomaa jo 2000 vuotta – kansallissosialistien on tehtävä samoin.”²⁴¹

Kehittynyt propaganda, disinformaatio ja myytit

Suoran ja avoimen propagandan ryvetyessä ja menettäessä toisen maailmansodan aikana vaikutustaan kehittyi propagandan erityiseksi hyveeksi kyky piilottaa propagandan ohjaus näkymättömiin. Suorana vastastrategiana lähdekriittisyyden kehitykselle uudenaikaisen propagandan ja disinformaation lähteet on pidetty yhä tarkemmin salassa. Sopivat agitaattorit toistavat propagandaa mielellään näennäisen spontaanisti.²⁴² Sosialistit ja kansallissosialistit ottivat käyttöön täydellisen ”konspiratiivisen” propagandastrategian, joka kehittyi entisestään toisen maailmansodan jälkeen erityisesti KGB:n toimesta. Edvard Radsinski on todennut, että KGB kehitti länteen suunnattua ehdollistamista ja mielipiteiden muokkausta erityisellä tavalla havaittuaan, ettei läntisen ”liberaalis-demokraattisen” arvomaailman omaksuneisiin ihmisiin voitu vaikuttaa marxilais-leninistisellä propagandalla ja käsitteistöllä.

Tärkeäksi osaksi länteen suunnattua propagandaa ja disinformaatiota muodostui Stalinin ”hyödylliseksi hölmöiksi” kutsumien agenttien käyttö. Nämä olivat hyväuskoisia ihmisiä, erityisesti intellektuelleja ja toimittajia, jotka alkoivat toistaa Neuvostoliiton salaisen palvelun käsikirjoittamaa propagandaa vapaaehtoisesti propagandistien itsensä puolesta. KGB pyrki näin vaikuttamaan nimenomaan eliitteihin, ei enää työläismassoihin. Stalinin aikana tämä strategia saavutti huippunsa.²⁴³ Venäjällä salaisen palvelun asema on Neuvostoliiton hajottuakin säilynyt vahvana eikä FSB:ksi nimensä vaihtanut KGB ole olennaisesti muuttanut henkilöstönsä eikä käyttämiensä strategioiden osalta. Venäjän käyttämän propagandan ja disinformaation rakenne samoin kuin strateginen, operationaalinen ja taktinen toteutuskin seuraavat siis hyvinkin läheisesti neuvostoajan perintöä.

Propagandan ollessa tarkoituksellista vaikuttamista joko väärällä tai asenteellisella tiedolla, mielikuvien ja mielipiteiden muokkauksella, disinformaatio on puolestaan alun perin yleensä tahallista, mutta lähteestä toiseen siirtyessään usein tahattomaksi muodostuvaa väärän tiedon siirtämistä jonkin tietyn kuvan muodostamiseksi. Disinformaation avulla voidaan esimerkiksi vahvistaa myyttiä, jonka mukaan tšetšeenit olisivat ääri-islamilaisia ja että Tšetšenian konflikti olisi yhteydessä Afganistanin kiihkouskonnolliseen Talibanliikkeeseen. Yleisimpiä disinformaation keinoja onkin assosiaatio: sinänsä toisiinsa liittymättömien asioiden tarkoitushakuinen toistuva yhdistäminen, joka edesauttaa yleisön ehdollistumista: esim. ”tšetšeenit” yhdistetään ”fundamentalismiin” ja ”terrorismiin”.

Kun disinformaatio ja propaganda toistavat jotain käsitystä siinä määrin, että ”viattomat” tai ”hyödylliset hölmöt” alkavat omatoimisesti toistaa sitä, on syntynyt myytti. Myytti toistuu tiedotusvälineissä ja usein tutkimuksessakin ja sitä voidaan vahvistaa, muokata tai käyttää sopiviin tarkoituksiin. Pekka Visuri toteaa myyteistä lisäksi, että niillä on myös

---

²⁴⁰ Davies, 1997, 500-501.

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² Davies, 1997, 500-501.

²⁴³ Davies, 1997, 500-501.

itsensä toteuttavaa merkitystä, minkä taitavat poliittiset johtajat ja propagandistit hyvin tietävät. ”Kansanluonteita” koskevat myytit ovat laajemman mittakaavan esimerkki: ”venäläiset ovat juoppoja”, ”turkkilaiset ovat sotaisia”, ”tšetšeenit ovat mafiosoja”.²⁴⁴ Myytit saavat erilaisia merkityksiä propagandan eri kohteissa siten, että vieras kohde ei välttämättä tarkoitusperiä edes havaitse: länsimaalaisilta jää helposti huomaamatta, kuinka suuri vaikutus juutalaisvastaisilla ja rasistisilla myyteillä on venäläisiin, tai vaikkapa juopottelua koskevilla myyteillä alkoholia paheksuviin muslimeihin.

Esimerkki myytistä: ”tšetšeenit” Afganistanissa

Afganistanin sota syksyllä 2001 ja talvella 2001-2002 tarjosi konkreettisen mahdollisuuden tarkkailla, kuinka Venäjä ja sen liittolaiset hyödynsivät propagandan ja disinformaation taktiikkoja tšetšeenien leimaamiseksi ja myytin synnyttämiseksi. Ensimmäiset väitteet tšetšeenistä Afganistanissa syötettiin tiedotusvälineisiin *The Times of India* -lehden kautta jouluna 1999.²⁴⁵ Seuraavina kuukausina uutisoitiin *Talibanin* yllättävästä tunnustuksesta tšetšeenille ja esitettiin väitteitä, että *Taliban* lähettäisi vapaaehtoisia sotimaan Kaukasiaan. Seuraavana keväänä alettiin esittää päinvastaisia väitteitä, joiden mukaan tšetšeenit lähettäisivätkin vapaaehtoisia Afganistaniin.²⁴⁶ Heti tämän jälkeen venäläisviranomaiset alkoivat puhua eri tahoilla ”tšetšeeniterroristien” piileskelystä Afganistanissa ja lämmitelivät ajatusta Venäjän iskuista Afganistaniin. Venäläinen TV-ryhmä väitti 22. toukokuuta 2000, että (*Talibania* vastaan taistellut) Ahmad Shah Massoud olisi myöntänyt ”ei vielä monien” tšetšeenien olevan Afganistanissa. Samaan aikaan Venäjän virallinen uutistointi *Itar-Tass* kertoikin jo tuntemattoman afgaanin ”nähteen tusinoittain tšetšeenijä” *Talibanin* valvomalla alueella Afganistanissa. *Reuters* ja BBC levittivät uutisen maailmalle, puhuen ”tuhansista tšetšeenistä”.²⁴⁷

Vuonna 2001 oli tullut jo tavaksi luetella tšetšeenit, uiguurit, kašmirilaiset jne. puhuttaessa *Talibanin* ulkomaisista satureista, joista oli aiemmin käytetty yleisnimitystä ”arabit”. Totumusta edisti se, että näin menetteli pitkin vuotta 2001 toistuvasti pakistanilainen vassemistotoimittaja Ahmed Rashid, josta syksyllä 2001 yhtäkkiä leivottiin eniten siteerattu asiantuntija *Taliban*-asioissa ja hänen kirjansa käännettiin lukuisille länsimaalaisille kielille, vaikka tarjolla olisi ollut pätevien pakistanilaisten tutkijoidenkin kirjoja samasta aiheesta.²⁴⁸ Melkein kaikki ovatkin sittemmin osoittautuneet arabeiksi ja pakistanilaisiksi, vaikkakin mukana on ollut myös amerikkalaisia ja eurooppalaisia sekä yksi kašmirilainen (pakistanilaisten joukossa) ja kaksi uiguuria, joita lähes koko maailman lehdistö ehti haastella, myös *Helsingin Sanomain* toimittaja Kaius Niemi.²⁴⁹

Aluksi tiedotusvälineiden käsitys oli ollut, että tšetšeenijä olisi tullut Afganistaniin vasta vuoden 1999 lopulla ja lähinnä Tšetšenian sotaa pakoona. Vuonna 2001 uutisointi oli kuitenkin muuttunut ilman yhtäkään konkreettista tšetšeenilöytöä käsitykseksi, että *Taliban* oli vuosikaudet ei ainoastaan suojellut tšetšeenisisejä, vaan kouluttanut heitä terroristeiksi, aseistanut ja lähettänyt Venäjän kimppuun. Vielä tammikuussa 2002 *The Washington Times* kertoi ”huomattavasta määrästä” vangiksi jääneitä tšetšeenijä – tosin toimittajat ei-

²⁴⁴ Visuri, 1997, 114.

²⁴⁵ Myös Neuvostoliiton aikana KGB syötti usein disinformaatiota anglosaksisiin tiedotusvälineisiin Intian lehdistön välityksellä.

²⁴⁶ *Gazeta.ru*, 26.4.2000.

²⁴⁷ Leitzinger: *Euraasian Uutisia* 2001 vuosikatsaus; 21.1.2002.

²⁴⁸ Rashidia voidaan kyllä kutsua asiantuntijaksi, kun taas toinen kohtuutonta julkisuutta saanut ”asiantuntija”, Usama bin Ladinin elämäkerran kirjoittanut Yossef Bodansky, on lähinnä amerikkalaisen äärioikeiston islaminvastaisuuden äänitorvi, jonka villi mielikuvitus ja salaliittoteoriat sekä heikko islamin kentän tuntemus vievät pohjan hänen sinänsä monia kiinnostavia yksityiskohtia tarjoavalta kirjaltaan.

²⁴⁹ Leitzinger: *Euraasian Uutisia* 2001 vuosikatsaus; 21.1.2002.

vät olleet nähneet heitä, eikä kukaan muukaan.²⁵⁰ Tieto oli tullut yksittäiseltä amerikkalaiselta sotilalta tai englantia puhuvalta afgaanilta. Sotapäällikkö Padshah Khan Zadran usutti amerikkalaiset pommittamaan kilpailevan heimopäällikön autosaattuetta. Amerikkalaisia syytettiin sittemmin viattomien pommittamisesta, mutta Zadranin mukaan he olivat olleet ”*Al-Qaidan* väen kanssa Gardezissa – siellä on arabeja, tšetseenejä...”²⁵¹

Ei siis ole kyse siitä, että Afganistanissa koskaan olisi ollut etnisia tšetseenejä. Tšetseenejä koskevat 1990-luvun propaganda ja myytit vain ovat luoneet syrjäisissäkin maailmankolkissa sellaisen kuvan, että ”tšetseenit” ovat jotain, mitä odotetaan löytyvän kaikkialta, missä on muslimikiikhoilijoita tai sissisotaa tai molempia. Sheberghanin leirillä oli vangittuina 3'260 Talibanin soturia, joiden joukosta kazakstanilainen *Khabar Television* väitti löytäneensä yhden tšetseenin. Afgaanivartijoiden mukaan sama mies kuitenkin oli azerbaidžanilainen, ja mies itse sanoi olevansa pelkkä opiskelija. Vankien joukossa oli useampia tataareja. Toistaiseksi Tatarstanissa ei ole sodittu, joten Venäjän ei ole tarvinnut levittää ulkomaisiin tiedotusvälineisiin myyttejä tataari-islamisteista. Heidän läsnäoloon Afganistanissa ei ole ollut kiinnostavaa uutisoida. Guantánamoon toimitettujen vankien joukossa väitettiin armenialaisten ja venäläisten lähteiden mukaan aluksi olevan tšetseenejä, jopa ”kymmeniä”, mutta otollisimmat ehdokkaatkin osoittautuivat sittemmin kahdeksi tataariksi ja yhdeksi balkaariksi. Tšetseenejä ei joukosta kuitenkaan ole löytynyt.²⁵²

Vuonna 2002 pakistanilaislehdissä uutisointiin Wanan lähellä Etelä-Waziristanin heimoalueella sattunutta välikohtausta, jossa 10 Pakistanin turvallisuusjoukkojen jäsentä sai surmansa yhteenotossa epäiltyjen terroristien kanssa. Uutisten yhteydessä levisi käsitys, että pakistanilaisjoukkojen surmaamat terroristit samoin kuin pidätetty teini-ikäinen poika olisivat olleet tšetseenejä. Ranskalainen uutistoimisto AFP levitti maailmalle jopa valokuvaa kaatuneesta ”*Al-Qaidan* tšetseenitaistelijasta”. Kuvassa näkyi ilmeisen keskiaasialainen mies lyhyiksi leikattuine hiuksineen ja mongolipiirteineen (tšetseenit ja muut kaukasialaiset muistuttavat ulkonäöltään eteläeurooppalaisia, eivät aasialaisia). Myöhemmin kävi ilmi, että surmansa saaneet sekä Wanassa että myöhemmässä välikohtauksessa Kohatissa osoittautuivat Afganistanin uzbekiksi ja ”murteellisella persialla” kuulustelijoiden kanssa kommunikoinut poika Uzbekistanin uzbekiksi. Pakistanin lehdissä rajaseudun asioita tiiviisti seuraava toimittaja Rahimullah Yusufzai huomautti, ettei mitään tšetseenejä koskaan ollutkaan, ja selitti sekaannuksia sillä, etteivät afgaanit ja pakistanilaiset osaa erottaa toisistaan keskiaasialaisia ja kaukasialaisia, ”koska molemmilla on vaalea iho”. ”Tšetseeneistä” oli tullut myytti, joka liitettiin Pakistanissakin kaikkiin entisen Neuvostoliiton alueelta peräisin oleviin tai muuten Etelä-Aasiassa vieraksi koettuihin asemiehiin.²⁵³

Tarkemmassa tarkastelussa kaikki taajaan toistetut huhut Afganistanissa ja Pakistanissa eri aikoina nähdyistä ”tšetseeneistä” ovat osoittautuneet havainnoitsijoiden arvauksiksi, joiden taustalla on havaintoja ”maastopukuisista miehistä, joiden kansallisuutta ei ole voitu selvittää”. Näin perusteli tšetseenien mahdollista läsnäoloa Kabulissa mm. saksalainen Etelä-Aasian tutkija Citha D. Maass, joka sanoi nähneensä tunnistamattoman miesryhmän ja päätelleensä heidän olleen tšetseenejä, koska ”mitä muutakaan he saattoivat olla”.²⁵⁴ Lehtimiehet ovat samoin perustelleet yhtä hatarasti esittämiään väitteitä tšetseenien läsnäolosta Afganistanissa.²⁵⁵ Sekä Kaukasian että Afganistanin kriisialueilla liikkuneet ko-

²⁵⁰ The Washington Times, 11.1.2002.

²⁵¹ The New York Times, 3.1.2002.

²⁵² BBC, 4.1.2002; EAU 2001 vuosikatsaus, 21.1.2002.

²⁵³ The News, 21.7.2002; The Nation, 27.6.2002; The News, 27.6.2002; Dawn, 27.6.2002.

²⁵⁴ Kirjoittaja tapasi Maassin Kabulissa kesäkuussa 2002. Hän myönsi, ettei tiedä, miltä tšetseeni näyttää ja että hänellä ei ollut arvaukselleen muita perusteluita kuin ”yleiset huhut”.

²⁵⁵ Helsingin Sanomien toimittaja Kaius Niemi viittasi ”yleisiin huhuihin” vastatessaan HS:n internet-liitteen Afganistania koskeviin yleisökysymyksiin syksyllä 2001.

keneet toimittajat, kuten Carlotta Gall ja Robert Young Pelton ovat todenneet, että koko tšetšeenien läsnäolo Afganistanissa on luultavasti myytti ja afgaanit, joilla ei ole mitään yhteyksiä tšetšeenihin, ovat alkaneet käyttää nimitystä ”tšetšeeni” tarkoittamaan tunnistamattomia mahdollisesti jostain entisestä Neuvostoliitosta peräisin olevia miehiä.²⁵⁶

Pakistanilaisten ja afganistanilaisten ”tietojen” taustalta paljastuu usein häतिकöityjä länsimaisia lausuntoja, jotka puolestaan pohjaavat kehämäisesti niitä peilaaviin paikallisiin huhuihin. Amerikkalaisjoukkojen kenraalimajuri Frank Hagenbeck kommentoi kesäkuussa 2002 venäläisväitteitä tšetšeenien läsnäolosta Afganistanissa, että Afganistanissa taistelee ”vaikka kuinka paljon” tšetšeeniä, jotka ovat ”taistelijoista hirmuisimpia”. Lähteenä olivat kuitenkin afgaanikomentajat, jotka olivat väittäneet amerikkalaisille 25 kaatuneen terroristin olleen tšetšeeniä. Ainoana perusteena käsitykselle oli kuitenkin esitetty kaatuneiden vaalea iho.²⁵⁷

Provokaatiot

Provokaatioksi kutsutaan toimia, joilla yksi taho saa aikaan halutun reaktion toisessa, pahimmillaan konfliktin tai esim. pogromin, hyökkäyksen tiettyä etnistä tai uskonnollista ryhmää vastaan. Antero Leitzinger kuvaa provokaation käyttöä: ”Poliittisen manipulaation ovelin väline on provokaatio; yhden tai useamman teoreettisesti riippumattoman tahon lietsominen toimintaan, joka tuomitaan laajasti ja lietsoo halutun vastareaktion.” Provokaatioiden suorittaminen tapahtuu yleensä salaisten palvelujen avulla, ja provokaattori (*agent provocateur*) on asiamies tai vaikkapa vastapuolella oleva kiihkoilija, jonka tehtäväksi annetaan lietsoa väkivaltaisuuksia tai vihamielisyyttä tai mustata vastapuolen mainetta. Länsimaisen modernin historian ensimmäinen hyvin tunnettu esimerkki oli ”Oopperasalaliitto” lokakuussa 1800; väitetty salaliitto Napoleon Bonaparten murhaamiseksi, jolla Bonaparten salainen poliisi lietsoi radikaalin opposition suoraan ansaan. Napoleonin salaisen poliisin päällikön Joseph Fouchén opit provokaatiosta ja salaliitosta levisivätkin sittemmin Preussiin ja preussilaisen vakoilujohtajan Wilhelm Stieberin välityksellä Venäjälle, ja koko Eurooppa oppi tuntemaan provokaattorit ranskankielisellä ilmauksella *agent provocateur*.²⁵⁸

Provokaatioiden käyttö toimi ratkaisevana nosteenä natsien valtaannousulle Saksassa. Kristalliyö ja *Reichstagin* palo samoin kuin saksalaisen diplomaatin murha Pariisissa olivat klassisia natsien provokaatioita. Myös hyökkäys Puolaan oikeutettiin provokaatiolla: ampumalla Puolan armeijan univormuihin puettuja keskitysleirivankeja rajalla ja väittäen Puolan armeijan tunkeutuneen rajan yli. Venäjän historiassa provokaatioiden käyttö on ollut erityisen suosittua, alkaen Ohranan provokaatioista vallankumouksellisia ryhmiä vastaan, ”mustista tuhansista” sekä Odessan pogromeista lokakuussa 1905. Tšeka ja sittemmin KGB kehittivät provokaatioiden käytön huippuunsa.²⁵⁹ Suomalaisille tuttu klassinen provokaatio olivat ns. Mainilan laukaukset. Vastaavia esimerkkejä voidaan löytää lukemattomia Kaukasian 1990- ja 2000-lukujen tapahtumista.²⁶⁰

Legitimiteetti

²⁵⁶ Sitaatteja sotakirjeenvaihtajien haastatteluista: <http://www.kolumbus.fi/suomi-tshetshenia-seura/afgan.htm>

²⁵⁷ The News, 27.6.2002.

²⁵⁸ Leitzinger, 1997, ”Kristallnacht Russian Style”, 21-22.

²⁵⁹ Leitzinger, 1997, 22-27.

²⁶⁰ Käsitellään yksityiskohtaisesti myöhemmin.

Legitimiteetissä kyse on siitä, kuinka hallitut hyväksyvät hallitsijan oikeuden hallita. Legitimiteettiä on tutkinut suomalaissyntyinen professori Kalevi J. Holsti, entisen ulkoministerin Rudolf Holstin poika. Hän pohjaa legitimiteetin käsitteen liberaalin ja demokraattisen tradition mukaisesti hallittujen myöntymykseen (*consent*). Yksinkertaistettuna valtion, hallinnon tai konstruktion legitimiteetti on sitä korkeampi, mitä suurempi väestön myöntymys tai hyväksyntä sillä on takanaan.²⁶¹ Kalevi Holsti määrittelee kaksi eri ulottuvuutta valtion legitimiteetille. *Vertikaalinen legitimiteetti* viittaa periaatteisiin, joihin ”oikeus hallita” perustuu, kun taas *horisontaalinen legitimiteetti* viittaa poliittisen yhteisön (ja siten myös valtioidean) intellektuaalisiin ja emotionaalisiin perusteisiin.²⁶²

Reaalimaailmassa vallan legitimiteetistä voidaankin usein puhua silloin, kun hallintoa ei eksplisiittisesti haasteta tai kiisteta. Illegitimiteetti arkisessa maailmanpolitiikassa edellyttää näin ollen jonkinlaisen kapinan olemassaolon – joskaan tämän kapinan ei tarvitse välttämättä olla aseellinen tai edes julkinen. Totalitaristisissa yhteiskunnissa, joissa kapinointi merkitsee hengenvaaraan antautumista, on vallan illegitimiteetti usein passiivista hiljaista vihaa, joka odottaa purkautumishetkeä. Tätä ”antipolitiikan politiikkaa” käyttivät ideologiassaan esim. Väli-Euroopan intellektuellit Václav Havel, Milan Kundera ja Adam Michnik.²⁶³ Joskus on vaikea nähdä eroa passiivisen vastarinnan ja passiivisen hyväksynnän välillä. Tämä ero on kuitenkin ratkaiseva arvioitaessa, onko ”vakausta” todellista vai pelkkää lumetta.

Legitimiteetin yhteys vakauteen on ilmeinen.²⁶⁴ Pakkovoiman käyttö on usein merkki legitimiteettivajeesta ja siten epävakauden oire. Sotaa on esiintynyt uudella ajalla erityisesti siellä, missä valtiovalta on ollut enemmän tai vähemmän totalitaarista²⁶⁵ tai missä on meillä suuri muutos autoritäärisestä järjestelmästä kohti demokratiaa²⁶⁶. Voidaan siis nähdä epävakauden esiintyvän toisaalta pakkovoiman yhteydessä ja toisaalta silloin kun hallinnon pohja on kiistanalainen.

Valtion idea

Kaukasia on alue, jossa valtion suvereenisuuden paradigmat asettuvat pakostakin uuteen valoon. Kuten Kalevi J. Holsti esittää, poliittinen yhteisö ja territoriaalinen suvereniteetti eivät useinkaan ole sama asia.²⁶⁷ Nämä tekijät, 1) instituutiot ja 2) valtion fyysinen perusta (territorio ja väestötekijät) tarvitsevat kuvion täydentämiseksi vielä 3) valtion idean, joka sisältää vaatimuksia suvereenisuudesta jollakin rajatulla alueella. Lisättäessä vielä 4) kansainvälinen tunnustus, joka tarjoaa poliittialle kansainvälisen legitimiteetin, saamme perustan pienelle vertailulle Kaukasian maiden kesken.

Holsti mainitsee kurdit ja palestiinalaiset esimerkkeinä valtioista, jotka esiintyvät ainoastaan ideana. Kaukasiassa useimmat tunnustamattomat valtiot tosiasiallisesti *ovat* olemassa myös territoriaalisesti ja institutionaalisesti. Näin on laita esimerkiksi Pohjois-Kaukasian tasavaltain kohdalla: Kalmukia, Dagestan, Ingušia, Pohjois-Ossetia (Alania), Kabardi-Balkaria, Karatšai-Tšerkessia ja Adygeia omaavat kaikki autonomisen tasavallan aseman Venäjän federaatiossa. Adžarialla ja Etelä-Ossetialla (Samadžablo) on ollut autonominen status Georgiassa. Tšetšenia, Abhasia ja Karabah ovat tosiasiallisesti irrottautuneet niiden

²⁶¹ Holsti, 1996; samoin ymmärtää legitimiteetin myös Visuri, 1997, 121.

²⁶² Holsti, 1996, 84.

²⁶³ Kivikoski, 1998, 52.

²⁶⁴ Tuomi, 1995, 150, 154.

²⁶⁵ Holsti, 1996.

²⁶⁶ Mansfield & Snyder, 1995.

²⁶⁷ Holsti, 1996, 83.

valtioiden alaisuudesta, joiden osiksi ne kansainvälisen tunnustuksen perusteella luetaan. Kaikilla näillä on sekä historiallisesti että neuvostojärjestelmässä määritelty tietty territorio, ja kaikilla näillä on hallinnolliset instituutiot, hallitsijat, hallitukset jne.

Toisaalta taas Venäjän valtio on monissa osissa Pohjois-Kaukasiaa fiktio, joka on olemassa ainoastaan kansainvälisenä tunnustuksena, ja osin sotilaallisena ylivoimana. Venäjällä ei kuitenkaan enää ole weberiläistä territoriaalista väkivaltamonopolia. Myös lojaalisuus venäläisvaltaa kohtaan on äärimmäisen alhainen, jopa venäläisten vähemmistöjen keskuudessa, ja tilanne monilla Venäjän hallussaan pitämällä alueilla Pohjois-Kaukasiassa muistuttaakin enemmän Holstin mainitsemia Libanonin ja Somalian esimerkkejä äärimmäisen alhaisesta horisontaalisesta legitimitetistä. Gramscin teoriassa tilanne on saanut korutoman nimen ”sotilaallinen sorto”, joka kohdistuu ”itsenäistymään pyrkivään kansaan” ja on luonteeltaan ”poliittis-sotilaallista”, koska poliittinen valta estää sorrettua kansaa muodostamasta armeijaa. Sotilaallisen hegemonin vallalla ei ole legitimiä hyväksyntää vaan sen mahdollistaa sotilaallisen ylivoiman ohella ”sorretun kansan yhteiskunnallinen hajaannustila ja sen enemmistön passiivisuus”. ”Sorrettu kansa” ei pysty luomaan varsinaista armeijaa, mutta se pystyy asettamaan hegemonista sotilasvoimaa vastaan ”poliittis-sotilaallisen” voiman, joka heikentää hegemoniaa sekä sotilaallisesti että legitimitetin muunemisen kautta.²⁶⁸

Itskerian tšetšeenitasavalta edusti sotien välissä 1996-1999 ainutlaatuista tapausta, joka ei sovi mihinkään näistä kategorioista. Poliittisena yksikkönä, hallituksena ja territoriona se oli olemassa *de facto*, valtion idea on selvä, ja – harvinaista kyllä – Itskerialla oli pitkään myös legitimiin väkivallan käytön territoriaalinen monopoli valtionsa alueella, minkä legitimoiti tuellaan väestön ehdoton enemmistö, mukaanlukien jopa huomattava osa venäläisestä vähemmistöstä.²⁶⁹ Tässä esitetyistä määreistä ainoa, joka puuttui, olikin kansainvälinen tunnustus ja siten valtioidenvälinen legitimitetti. Venäjä tosin tunnusti Tšetšenian *de facto* riippumattomuuden Hasavjurtin aiesopimuksessa ja sitä seuranneessa Moskovan rauhansopimuksessa vuonna 1996. Lisäksi presidentti Jeltsin tunnusti presidentti Aslan Mashadovin Tšetšenian legitimiiksi johtajaksi sekä hänet valinneet vaalit laillisiksi ja demokraattisiksi. Monet venäläisetkin lainoppineet argumentoivat, että Venäjän hyökkäykset Tšetšenian vuosina 1994 ja 1999 olivat Venäjän perustuslain vastaisia.²⁷⁰ Juridisista perusteluista huolimatta hyökkäykset Tšetšenian olivat mahdollisia ilman merkittäviä vastatoimia kansainvälisen yhteisön taholta. Tšetšenian esimerkki osoittaaakin, että meidän on kiinnitettävä huomiotamme Holstin vertikaalisen ja horisontaalisen legitimitetin lisäksi mainitsemalla vielä kolmannella, valtioidenvälisellä, legitimitetillä, ymmärtääksemme Kaukasian ongelmia.²⁷¹

Myös Etelä-Kaukasiassa kohtaamme kaksi huomattavaa poikkeustapausta: Abhasian ja Vuoristo-Karabahin. Näiltä molemmilta puuttuu kansainvälinen tunnustus – vaikkakin Armenia on käytännössä tunnustanut Karabahin eli Artasakhin tasavallan (ei kuitenkaan *de iure*, millä perusteella Jerevan väittääkin, ettei Armenia ole miehittänyt Azerbaidžanin pinta-alaa). Abhasia on tällä hetkellä olemassa *de facto* Venäjän sotilaallisen miehityksen kautta, mutta sillä ei ole käytännössä minkäänlaista legitimitettä – ei suhteessa väestöön, josta suurin osa ennen miehitystä oli georgialaisia, eikä suhteessa kansainväliseen oikeuteen. Valtion idea on kaikkea muuta kuin selvä, koska abhaasit ovat spekuloineet mm. mahdollisuudella liittää maansa Turkkiin.²⁷² Abhaasit muodostivat vain 15-17 prosenttia

²⁶⁸ Gramsci, 1975, 67-68.

²⁶⁹ Mm. Leitzinger, 1995, mainitsee tämän seikan.

²⁷⁰ Nystén-Haarala, 2001, 4-12; Boyle, 1999.

²⁷¹ Holsti, 1996, 95.

²⁷² Leitzinger, 1992, 117.

maakunnan väestöstä ja vaikka abhaasikapinaan liittyikin ilmeisesti Venäjän sotilastiedustelu GRU:n värvääminä muslimitaistelijoita eri puolilta Kaukasiaa, uskonnollinen ulottuvuus oli kaikkea muuta kuin hallitseva. Kuten vastaavanlaisessa Transnistrian tapauksessa, edes kapinan tukija Venäjä ei tunnustanut virallisesti Abhasiaa.²⁷³

Karabahin tapauksella oli vahvempi väestöllinen perusta. Armenian miehitettyä Karabahin Azerbaidžanilta Venäjän huomattavalla aseellisella tuella, ”Artasakhin tasavalta” on ollut olemassa *de facto*, ja käytännössä 190 000 asukkaan Karabah muistuttaa statukseltaan Israelin miehitystä Etelä-Libanonissa tai Länsirannalla. Näistä Karabah eroaa kuitenkin siinä, että Karabahin armenialaisen enemmistön tuki Armenian miehitykselle nostaa sen legitimitettä. Parempi vertauskohta onkin Pohjois-Kyproksen turkkilainen tasavalta, jonka Turkki on tunnustanut. On myös huomattavaa, että Karabahin armenialaiset ovat Stepanakertin lisäksi dominoineet politiikassa myös Jerevanissa, mikä muistuttaa autoritäärisestä kaudesta Kroatiaassa, jolloin Herceg-Bosnan kroaatit pönkittivät Franjo Tudjmanin nationalistista valtaa. Tuoreempaa esimerkkinä on hiljattainen vallanvaihto kommunisteille Moldovassa, minkä yhteydessä etninen venäläinen Transnistrian separatistitasavallasta, Vladimir Voronin, nousi koko Moldovan presidentiksi.²⁷⁴

Kypsymättömän demokratian ongelmat

On osoitettu, että valtiot, jotka ovat siirtymävaiheessa kohti demokratiaa, erityisesti totalitarismista – kuten Kaukasian tapauksessa, jossa reaaliosialistisen diktatuurin oli määrä korvautua demokratialla – ovat erityisessä vaarassa ajautua konflikteihin. Taistelu vallasta valtion sisällä käy kuumana, ja kuten Edward Mansfield ja Jack Snyder kirjoittavat, ”aiemmin autoritääriset valtiot, joissa demokraattinen osallistuminen vallankäyttöön on nousussa, ovat todennäköisemmin taipuvaisia sotimaan kuin demokratiat tai autokratiat”.²⁷⁵ Ongelmassa on nähtävä kaksi pääasiallista ulottuvuutta: Ensimmäinen on majoritarismi, vähemmistön oikeudet helposti ulos rajaava enemmistövaltaisuus, joka tekee demokratian yksinään kyvyttömäksi tuottamaan riittävää horisontaalista legitimitettä. Toinen on valtataistelu, jossa aiempi totalitaarinen nomenklatura on taipuvainen etsimään revanssia tai mahdollisuutta rehabilitoida vanha regimi. Ensimmäinen ulottuvuus liittyy joukkoihin, kun taas toinen eliittiin.²⁷⁶

Nationalismin voima ”kypsymättömissä demokratioissa” on usein hyvin suuri²⁷⁷ ja tavallaan nationalismi toimii ”puhdistautumisriittinä”, vastavoimana aiemmin vallinneelle tilanteelle, joka on kiistänyt vapautuneen ryhmän tai valtion olemassaolon – monarkialle, imperiumille, tai Kaukasian tapauksessa sekä neuvostotalitarismille että Venäjän imperiumille. Nationalismin voima piilee sen kyvyssä mobilisoida kansanjoukot muutokseen ja manifestoida olemassaolo, mutta sen perusteellinen heikkous, kuten jo aiemmin todettu, piilee sen poissulkevuuksessa. Kun kansanäänestyksen järjestäminen etnisesti jaetussa yhteiskunnassa on kuin järjestäisi väestönlaskennan, tarjoaa demokratia mahdollisuuden harjoittaa enemmistön tyranniaa, kuten Mansfield ja Snyder kirjoittavat.

Saksassa toisen maailmansodan tappion jälkeen paluu natsismiin on tullut jokseenkin mahdottomaksi ajatella. Nyky-Venäjällä sen sijaan mahdollisuus palata neuvostotyrannian kaltaiseen diktatuuriin ja venäläisen ”herrakansan” suuruuden aikoihin ei kuitenkaan ole

²⁷³ Ks. ”Kaukasian kylmän sodan jälkeen”, ”Abhasian konflikti”.

²⁷⁴ RFE/RL, East and Central Europe Report, 23.4.2001. Transnistria tunnetaan myös nimillä Transdnestria, Transdnjestrija, Pridnjestrija, Pridnjestrovia, Dnestrin tasavalta jne.

²⁷⁵ Mansfield & Snyder, 1995, 79-80.

²⁷⁶ Ks. myös Michael E. Brown, 1996.

²⁷⁷ Mansfield & Snyder, 1995, 83-87.

menettänyt houkuttelevuuttaan massojen silmissä – päinvastoin, yhä paheneva kurjuus nosti jo ennen ”Putin-ilmiötä” kovan linjan neuvostojohtajat Leonid Brežnevin ja Juri Andropovin uudistuspoliitikkoja monin verroin suosituimmiksi johtajahahmoiksi useissa venäläisissä mielipidemittauksissa.²⁷⁸ Tämä muodostaakin mitä vakavimman uhan koko entisen kommunismin valtapiirin alueelle, eikä vähiten juuri Kaukasialle, jossa identiteettejä pitää pakkomielleisesti otteessaan turvattomuuden tunne.

”Kansainvälinen legitimizeetti”

Kun Huntington puhuu ”Venäjän legitimeistä turvallisuusintresseistä etupiirinsä eteläisissä muslimimaissa”,²⁷⁹ kyse ei voi olla horisontaalisesta eikä vertikaalisesta legitimizeetistä. ”Legitiimi” vallankäyttö, jolla ei ole mitään tekemistä vallankäytön kohteiden suostumuksen kanssa, on jotain muuta, ja tämän käsite-eron ymmärtämiseksi on tarkasteltava hieman ”kansainvälistä legitimizeettiä” tai paremmin laajennettua suvereniteettiä, ”oikeutta olla hegemoni” ja ”oikeutta etupiireihin”. Legitimeetti ei tällöin johdu vallankäytön kohteiden vaan länsimaisen ”yleisen mielipiteen” tai pikemminkin ulkovaltojen hallitusten suostumuksesta.

Kansainvälisestä identiteetistä voidaan erottaa kolme pääasiallista ulottuvuutta: Ensimmäinen liittyy tunnustamiseen (negatiivinen suvereniteetti), toinen territoriaalisuuteen, ja kolmas ideologisiin normeihin. Osittain, erityisesti rajakysymyksissä, nämä ulottuvuudet osuvat päällekkäin. Kalevi Holsti kirjoittaa kansainvälisestä identiteetistä: ”Valtio, jonka rajat ovat kiistanalaisia tai jolle ei ole myönnetty kansainvälistä tunnustusta, on luonnostaan heikko eikä sillä ole sijaa kansainvälisessä työnjaossa.” Sellainen valtio, joka on ”pääriivaltio” kansainvälisessä yhteisössä – tilanne, josta Holsti mainitsee esimerkiksi Israelin, Rhodesian, Pohjois-Korean, Etelä-Afrikan, Kiinan kansantasavallan ja Taiwanin kunkin vuorollaan kärsineen – kärsii monenlaisista kansainvälisen legitimizeetin puuttumisesta johtuvista ongelmista. Kuten Holsti kirjoittaa, ”[kansainvälisen] legitimizeetin puuttumisen mukanaan tuomat taloudelliset ja valtion asemaan liittyvät kustannukset ovat usein hyvin korkeita, auttaen joissain tapauksissa aiheuttamaan yhteiskunnallista levottomuutta ja viime kädessä vallankumouksen”.²⁸⁰

Samoista syistä jatkuva kansainvälinen illegitimeetti lisää kriisin ja sisäisen konfliktin mahdollisuutta, mutta eristyksen seurauksena myös tällaisen valtion aggressiivisuutta vihamielisenä nähtyä ulkomaailmaa vastaan. Kaikkein pahin on tilanne niiden maiden kohdalla, joita ei ole lainkaan tunnustettu. Tällainen valtio on käytännössä eristetty ja sillä on erittäin rajalliset mahdollisuudet – jos lainkaan mahdollisuuksia – diplomaattiseen, kaupalliseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja urheilulliseen vaihtoon ja kontakteihin muun maailman kanssa. Laajoja humanitäarisä tai rauhanturvaoperaatioita ei voida toteuttaa sellaisessa maassa, koska konflikti katsotaan suvereenin emävaltion sisäiseksi asiaksi ja miehittäjä ei yleensä halua kansainvälisten tahojen sekaantuvan asiaan.²⁸¹

Kansainvälisen legitimizeetin *territoriaalinen* ulottuvuus voidaan jakaa rajoja koskevaan ja alueelliseen ulottuvuuteen. Rajakysymykset koskevat esimerkiksi sellaisia tapauksia, joissa jokin valtio on valloittanut tai liittänyt itseensä alueita, mutta näitä liitoksia ei ole kansainvälisesti tunnustettu – näin on esimerkiksi toiminut Kiina erällä ympäröivillä alueillaan, Israel Länsirannalla, Gazassa ja Golanissa, Indonesia Itä-Timorilla ja Armenia Karabahis-

²⁷⁸ Mm. Eesti Päevaleht syyskuussa 1999.

²⁷⁹ Huntington, 1996, 312.

²⁸⁰ Holsti, 1996.

²⁸¹ Ibidem.

sa. Toista tyyppiä rajakysymyksistä edustavat rajariidat kahden naapurimaan kesken – esimerkiksi Kreikan ja Turkin välinen kiista Imian/Kardakin luodosta, Espanjan ja Marokon hiljattainen luotokiista, Venäjän ja Japanin kiista Kuriileista tai Viron ja Latvian itärajakysymys.

Alueellinen taso on monimutkaisempi, ja vaatii geopoliittisten diskurssien samoin kuin etupiiridiskurssien ymmärtämistä. Kylmän sodan jaetussa Euroopassa Väli-Euroopan valtioilla ei ollut omaa tahtoa, ja Kaukasian maat olivat suoraan Neuvostoliiton osia. Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa kahtiajako elää edelleen ja näyttää olevan yllättävän vaikeaa vapautua perinteisestä itä-länsi-mentaliteetista, joka jyrää alleen Väli-Euroopan valtioiden omat identiteetit ja oman tahdon. Esimerkiksi Milan Kundera tunnetussa teoksessaan ”Keski-Euroopan tragedia” on kirjoittanut Väli-Euroopan valtioiden poissulkemisesta eurooppalaisesta kontekstista kylmän sodan Lännessä vallinneena mentaliteettina.

Saavutettuaan jäsenyyden NATO:ssa ja eturivin paikan jäsenyyden Euroopan Unioniin, Puola, Tšekki ja Unkari ovat vähitellen vapautuneet Kunderan kuvaamasta tragediasta ja myös Baltian maat ja osa Balkanin maista alkavat jälleen olla Lännessä yleisesti hyväksytyjä ”Euroopan” viiteryhmään. Sen sijaan erityisesti valtiot, jotka ovat olleet suoraan osa Neuvostoliittoa tai Jugoslaviaa ja siten kärsivät tästä mielikuvallisesta kansainvälisen legitimitetin vajeesta, yhdistetään helposti Venäjän tai Serbian etupiiriin. Bill Clintonin lupaus Boris Jeltsinille Helsingin huippukokouksessa vuonna 1997, että NATO ei ottaisi jäsenikseen mitään entisiä neuvostotasavaltoja²⁸² – lausunto, joka katkeroitti erityisesti Baltian maita, Moldovaa, Georgiaa ja Azerbaidžania – voidaan nähdä välivähytyksen maiden aluetason territoriaalista kansainvälistä legitimitettiin heikentävänä ja siten mahdollisesti vakautta uhkaavana etupiiripuheena.

Euroopassa on omat vastineensa Clintonille. EU:n komission puheenjohtaja Romano Prodi esitti syksyllä 2002, että Moldova, Ukraina, Valko-Venäjä, Venäjä ja Kaukasian maat eivät voisi ”koskaan” päästä osaksi Euroopan Unionia. Vähän myöhemmin EU:n tulevaisuuskonventin puheenjohtaja Valéry Giscard d’Estaing sanoi samaa virallisesta EU-hakijamaasta Turkista. Prodin puheissa näkyy mielikuva Neuvostoliiton rajojen loukkaamattomuudesta, joka erottaa Moldovan, Georgian ja Ukrainan ”Venäjän viiteryhmään” siitä ”Euroopan viiteryhmästä”, johon Bosnia, Albania ja Serbia olivat ilmeisesti tervetulleita. Giscardin lausunnossa taas Eurooppa kuvastuu kristinuskon linnakkeena, johon Turkki ”aasialaisena ja islaminuskoina” ei ole tervetullut.

Kaukasian maat on Väli-Eurooppaa ja Balkania enemmän käsitetty erilleen eurooppalaisesta kontekstista ja luovutettu geopoliittisten konstruktioiden tasolla Venäjän etupiiriin. Legitimitettiin tarkastelevan näkökulman mukaan tämä aiheuttaa toisen luokan aseman kansainvälisessä legitimitetissä, ja lisää Kaukasian, Keski-Aasian ja Väli-Euroopan kansojen identiteettiperustaista turvattomuuden tunnetta. Joissain suhteissa IVY-maiden asema on siis vielä uhatumpi kuin Robert Jacksonin kvasivaltioiden, sillä Venäjän etupiiriin tunnustettujen valtioiden täysi suvereniteetti on selvästi asetettu kyseenalaiseksi.

Kvasivaltiot ja suvereniteetin problemaattisuus

Kalevi Holstin kollega Robert H. Jackson puhuu kvasivaltioista, viitaten samaan ilmiöön, jota Holsti käsittelee heikon valtion käsitteen alla. Teorioiden identtisydestä johtuen kä-

---

²⁸² Helsingin Sanomien Eurooppa-seminaari Helsingissä lokakuussa 1997.

sitellään tässä vain Jacksonin ajatusten Holstista poikkeavaa osaa, negatiivisen ja positiivisen suvereniteetin erottelua. Myös Tuomi on käsitellyt valtion legitimitietin yhteyttä separatismiin ja sen ”oikeutukseen” sekä etnisyyden yhteyttä valtion heikkouteen.²⁸³

Suvereniteettikonseptin kehitys

Negatiivisen ja positiivisen suvereniteetin käsitteet Jackson johtaa liberaalin teorian vastaavista negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteistä. Samoin kuin negatiivinen vapaus on vapautta jostain, ja ”positiivinen vapaus” itse asiassa valtaa – oikeutta tai erivapautta, jota vastaa jonkun toisen velvollisuus taata tämä oikeus – samoin on myös negatiivinen suvereniteetti integriteettiä, oikeutta siihen, ettei ulkopuolinen valtio puutu suvereenin valtion asioihin, kun taas ”positiivinen suvereniteetti” on valtaa vaikuttaa.²⁸⁴ Isaiiah Berlinin määritelmän mukaan vapaus kuuluu yksilöille kun taas suvereniteetti valtioille.²⁸⁵

Jackson viittaa John Stuart Milliin, joka kirjoitti, että yksilön negatiivista vapautta on oikeus loukata vain kun hän vahingoittaa tai uhkaa vahingoittaa jotakuta toista yksilöä. Samasta syystä liberaalit ovat päätyneet katsomaan, että valtioiden negatiivista suvereniteettiä voidaan loukata valtioiden hyökätessä toisia valtioita vastaan. Suvereniteetin pitkän jatkumon jälkeen uutta on kuitenkin ollut 1990-luvulla vetoaminen humanitääriseen interventioon ja siihen, että valtion loukatessa omia kansalaisiaan se vie itseltään oikeuden koskemattomuuteen.²⁸⁶

Vallitseva suvereniteettidiskurssi toisen maailmansodan jälkeen samaisti valtiot yksilöihin ja niinpä siirtomaiden itsenäistyessä niille myönnettiin ”negatiivinen suvereniteetti”, mutta uudet valtiot jäivät vain juridisiksi, empiirisen valtion (legitimitietin) jäädessä puuttumaan. Tästä syystä Jackson kutsuu niitä kvasivaltioiksi.²⁸⁷ Niiden ainoa legitimitietti on muodollinen kansainvälinen tunnustus – vertikaalista ja horisontaalista legitimitiettiä ei edellytetty. Näitä valtioita ei ole muodostettu ”aidosti” ja legitimiisti, kuten esim. Yhdysvaltain ensimmäiset kolmetoista siirtokuntaa, vaan ne muodostettiin hallinnollisesti ylhäältä käsin. Näin niiden hallintokoneistot jäivät kummittelemaan vailla kansalaistensa myöntymystä ja legitimitiettiä.

Vakauden sitominen suvereniteettiin

Uudessa maailmanjärjestyksessä luhistumisillaan olevat valtiot eivät enää oikeuttaneet ulkopuoliseen interventioon kuten aiemmin, jolloin John Stuart Mill katsoi oikeutetuksi hajottaa Habsburgien ja Osmanien imperiumit ja tukea niiden alistamia kansoja. Uudessa maailmanjärjestyksessä luhistuvienkaan valtioiden ei ole edes sallittua kadota juridisesti – ei, vaikka kaikki empiria todistaisi niiden illegitimitietistä. Niiltä ei voi riistää suvereniteettiä sodan, valloituksen, sekession eikä kolonisaation kautta, kuten ennen tapahtui.²⁸⁸ Tämän valtiollisen *status quon* pyhittävän doktriinin tarkoitus – valtiollinen vakaus – ei silti ole toteutunut: Päinvastoin, kuten Holsti on osoittanut, tuloksena on ollut legitimitietti-vajeen synnyttämiä kolmannen asteen sotia enemmän kuin koskaan ennen. Tämän lisäksi edes valtioiden väliset sodat ja imperialistiset interventiot etupiirivaltioiden sisäpolitiikkaan eivät ole kadonneet.

²⁸³ Tuomi, 1995, 154-156.

²⁸⁴ Jackson, 1990, 11.

²⁸⁵ Jackson, 1990, 26-31.

²⁸⁶ Jackson, 1990, 26-31.

²⁸⁷ Jackson, 1990, 21.

²⁸⁸ Jackson, 1990, 23.

Vaikka uudessa järjestyksessä suvereniteetti onkin menettänyt pohjansa, weberiläisen fyysisen määritelmänsä, ja muuttunut muodolliseksi abstraktioksi, on suvereniteetti pyhänä asiana tästä vain vahvistunut, sillä nyt sitä ei voida loukata edes empiirisiin perusteisiin. Paljon entisiä Habsburgien ja Osmanien imperiumeja kaoottisemmilla ja illegitiimimmilla valtioilla ja imperiumeilla on kansainvälinen ”oikeus” olla olemassa ja säilyä vaikka väkisin, vakauden ja vapauden piinana. Tämä kokonaan uudenlainen suvereniteetti loi relativistisen poliittisen etiikan, jossa poliittinen kartta oli jäädytetty, mitä tahansa suvaittiin ja tunnustettiin suvereeniksi toisin kuin aiemmin, jolloin Lännen dominoimassa kansainvälisessä yhteisössä heikot valtiot pysyivät pystyssä vain jos ne omasivat empiirisesti hyvin korkean positiivisen suvereniteetin, käytännössä vahvan asevoiman, ja tällaisia häirikkövaltioita pidettiin kansainvälisessä paria-asemassa.²⁸⁹

Kolmannen maailman maista tehtiin ’itsenäisiä’ vain koska poliittinen doktriini Länessä niin halusi.²⁹⁰ Venäjän ja Kiinan kolonisoimaa Sisä-Aasiaa wilsonilainen doktriini ei vielä ole ulottunut koskemaan. Kuitenkin uusi doktriini johti legalistisen negatiivisen suvereniteetin ohella myös positiivisen suvereniteetin syntyyn. Jackson kirjoittaa, kuinka äkkiä kehittymättömyys ja jopa illegitimiteetti antoivatkin suvereenille kehitysmaille ”oikeuden” (positiivisen suvereniteetin) saada kansainvälistä apua, jota puolestaan toisilla suvereenilla valtioilla oli velvollisuus antaa.²⁹¹ Käytännössä siis YK:n ja yleensä kansainvälisen yhteisön velvollisuudeksi tuli kantaa huolta valtiollisen kartan pysyvyydestä, *status quosta*, ja illegitiimien valtioiden suvereniteetista – toisin sanoen auttaa illegitiimien valtioiden pyrkimyksiä vahvistaa suvereniteettiaan, mikä juuri johtaa Holstin kuvaamaan valtanpönkityksen dilemman ja siten legitimitietin rappioon.

Vakausedoktriini Lännen geopolitiikassa

Ei liene aivan väärin verrata tätä ”positiivisen suvereniteetin” eli eräänlaisen suvereniteettiprivilegion syntyä kylmän sodan jälkeen ilmenneisiin Lännen pyrkimyksiin pitää hengissä sekä Venäjän että Jugoslavian imperiumit (positiivinen suvereniteettiprivilegio), mutta samalla loukata Jugoslavian, Irakin, Haitin jne. negatiivista suvereniteettia humanitäärisin perustein – tosin vasta aivan viimeisessä hädässä. Silloinkaan interventiota ei ole kuitenkaan loogisesti legitimoitu tunnustamalla Kosovon albaanit tai Irakin kurdit intervention legitimeiksi asiakkaiksi, jolloin heidän vapauttamisensa negatiivista vapauttaan loukkavista valtioista olisi noudattanut edellä kuvattua johdonmukaista (ja valtio-opillisen realismin mukaista) logiikkaa.

Vanha suvereniteettikäsitys edellytti peliä, ja perusteita suvereniteetille – siis legitimitiettiä. Uudessa suvereniteettikäsityksessä maailmankartta jäädytettiin, wilsonilainen itsemääräämisoikeus korvattiin legalistisella muodollisten kvasivaltioiden ja niiden muodostaman *status quon* positiivisella suvereniteettiprivilegiolla – etuoikeudella olla suvereenieja. Samalla astui voimaan doktriini, joka jo ennalta hylkäsi ajatuksenkin siitä, että uusia suvereenieja valtioita syntyisi pelaamaan oikeudestaan olla olemassa.²⁹² Tuloksena ei ollut vakautta vaan ennennäkemätön epävakaus. Uusi maailmanjärjestys etäännytti empiirisestä todellisuudesta ja sen edellyttämästä dynamiikasta, joka tarjosi valtioille pelivaran.

On kuitenkin nähtävissä merkkejä siitä, että maailma olisi muuttamassa mieltään, ja mahdollisesti palaamassa legitimitiettipohjaiseen suvereniteettijärjestelmään, realistisen empii-

²⁸⁹ Jackson, 1990, 24.

²⁹⁰ Jackson, 1990, 25.

²⁹¹ Jackson, 1990, 31.

²⁹² Jackson, 1990, 34-41.

riseen maailmaan, jossa suvereniteetillä on oltava pohja. Toivottavaa voisi tietenkin olla, että asevoiman lisäksi tätä pohjaa pönkittäisivät vertikaalinen ja horisontaalinen legitimitetti, valtion ”toimivuus”. Tämä johtaisi kuitenkin epäämättä illegitiimien imperiumien siirtomaavallan purkautumiseen erityisesti juuri Sisä-Aasiassa ja Kaukasiassa. Tämä saattaisi myös johtaa laajaan valtiokartan uudelleenmuotoutumiseen. Eri asia on, milloin tämä muutos tapahtuu, kuinka dramaattisissa merkeissä muutokseen joudutaan, ja tapahtuuko muutos yhtenä ryöppynä kuten Neuvostoliiton hajoaminen vai vähitellen ”yksi Itä-Timor kerrallaan”. Edelliset suvereniteettiä mullistukset ovat vaatineet maailmansodan, joka vasta on riittänyt haudamaan illegitiimiksi muuttuneen maailmanjärjestyksen.

Itä-Euroopan vapautuminen vuosina 1989-1992 antoi esimakua siitä, että muutos on mahdollinen, ja sillä on laaja kannatus. Vuodesta 1992 alkanut positiivisen suvereniteetin vastaisku – Venäjän ja Jugoslavian väkivaltaiset reaktiot imperiumiensa hajoamiseen – masensi ja järkytti monien toiveita rauhanomaisesta vapautumisdynamiikasta. Sittenkin kuitenkin muutos on jatkunut, tosin vain vähä vähältä: Slovakia, Eritrea ja viimeksi Itä-Timor osoittavat tämän. Kysymys kuuluu lähinnä: Kuinka pitkälle esimerkiksi Venäjä on valmis puolustamaan positiivista suvereniteettiaan ”millä hinnalla hyvänsä”, jos maailma jatkaa muuttumistaan?

Valtiollinen olemassaolo ja turvattomuus

Imperiumin perintö ja tästä valtioideasta juontuvat geopolittiset toimintatavat auttavat ymmärtämään, miksi Venäjä on tukenut uudistusten kausillakin autoritäärisiä tyrannioita (Valko-Venäjä, Turkmenistan, Uzbekistan) ja verisiä vallankaappauksia (Georgia, Azerbaidžan), vaalivilpillä suoritettuja vallansiirtoja (Armenia, Kazakstan) ja neuvostoajassa eläviä separatistiliikkeitä (Transnistria, Abhasia, Etelä-Ossetia), vaikka Venäjä samalla on suhtautunut äärimmäisen jyrkästi kaikkiin separatistisiin hankkeisiin oman federaationsa sisällä. Samaan aikaan Venäjä on kuitenkin joissain tapauksissa sallinut hyvinkin vapaat olot ja laajan autonomian niissä tasavalloissa (Tatarstan, Tuva, Kalmukia), jotka pitivät riippumattomuudestaan matalaa profiilia eivätkä siten julistaneet avoimesti olemassaoloaan imperiumin ulkopuoliselle maailmalle. Putin tosin ryhtyi valtaan noustuaan kampanjoimaan keskusjohtoisuuden lisäämiseksi ja aluejohtajien vallan murenttamiseksi näilläkin alueilla.

Venäjän kaksijakoisen suhtautumisen anomaliaa kuvaa myös uzbekkisyntyinen izmiriläinen professori Timur Kocaoglu artikkelissaan itsenäisyyden ja demokratian suhteista turkkilaisissa tasavalloissa.²⁹³ Itsenäistyneet Uzbekistan ja Turkmenistan ovat vakaudestaan huolimatta ajautuneet diktatuuriin entisten neuvostojohtajien Islam Karimovin ja Saparmurat Nijazovin hallinnassa, mutta samaan aikaan Mintimer Šaimijevin johtama Tatarstan, joka muodollisesti yhä on Venäjän hallinnassa, on saavuttanut sekä muuta Venäjää demokraattisemman ja vapaamman ilmapiirin että laajan autonomian, joka ajoittain lähenee jopa *de facto* itsenäisyyttä.²⁹⁴

Heikkojen valtioiden ongelma on Kocaoglun vertailussa tuotu hyvin esiin. Despotismin vaara ja heikko vertikaalinen legitimitetti luonnehtivat vaaravyöhykkeessä imperiumin ympärillä olevia itsenäisiä valtioita – tilanne on verrattavissa Väli-Eurooppaan sotainvälisellä ajalla. Turvattomuuden piinaamien valtioiden johtajat pyrkivät kohottamaan suvere-

²⁹³ Kocaoglu, 1999.

²⁹⁴ Šaimijevin hallinnon demokraattisuus ja vapaus on tosin voimakkaasti ja aiheellisesti kyseenalaistettu.

niteettiaan ja päätyvät näin ollen Holstin luonnehtimaan vallanpönkityksen dilemmaan (*state-strength dilemma*), joka syö legitimizeettiä.²⁹⁵

Tätä ei pidä kuitenkaan pitää osoituksena siitä, että imperiumista *irtautuminen* johtaisi kvasivaltion ongelmaan ja despotismiin ja että imperiumin valtaan alistuminen johtaisi Tatarstanin väliaikaisen menestyksen kaltaiseen tilaan. Ei ole epäilystäkään siitä, että Tatarstan saattaisi yhtä hyvin tänä päivänä kohdata Tšetšenian kohtalon ja olla raunioina ja tuhottuna, kansanmurhan kohteena. Toisaalta, kuten Kocaogluakin huomioi, Uzbekistanin ja Turkmenistanin itsenäisyys antaa mahdollisuuden saavuttaa joskus tulevaisuudessa myös demokratia todennäköisemmin kuin epäitsenäisinä Venäjän vallan alla.²⁹⁶ Uzbekistanin ja Turkmenistanin despotismiin johtanut illegitimeetti onkin seurausta imperiumin vallasta – ei kapinasta imperiumia vastaan. Myös Ševardnadze ja Alijev ovat sittemmin puolustelleet autoritääristä valtaansa Georgiassa ja Azerbaidžanissa hyvinkin ”kekkosmaisesti”, vedoten maidensa itsenäisyyden säilyttämiseen Venäjän uhkaa vastaan.

Tatarstanin, Tšetšenian ja muiden tunnustamattomien valtioiden ongelma on moninkertainen, sillä valtioiden sisäiset takeet autonomiasta ovat vain väliaikaisia, kuten Slobodan Miloševićin suorittama Kosovon autonomian lakkauttaminen, Kroatian hyökkäys Krajinaan sekä Venäjän uusi hyökkäys Tšetšeniaan elokuussa 1999 ovat osoittaneet. Valtiollisen suvereniteetikäsityksen hallitsemassa maailmassa vain valtiollinen suvereniteetti takaa oikeuden olemassaoloon. Niinpä valtiollisen itsenäisyyden saavuttamisen lumo ei ole haihtunut – ei varsinkaan imperiumien yhteydessä oleville.

Tšetšenian presidentti Aslan Mashadovin retoriikassa asia ilmaistaan selväsanaisesti: ”Vain itsenäisyys ja kansainväliset takuut sille voivat pelastaa tšetšeenikansan totaalilta hävittämiseltä, kokonaisen kansakunnan murhalta”.²⁹⁷ Tšetšeenit toistavat jo kansanperinteessään vapauden olevan ainoa elämän muoto, ja orjuuden merkitsevän elämän lakkauttamista.²⁹⁸ Asennetta kuvaa hyvin Džohar Dudajevin kuuluisa lausahdus: ”Orja, joka hyväksyy orjuuden, ansaitsee kaksinkertaisen orjuuden.”²⁹⁹ Niinpä myös Kocaoglu puoltaa artikkelissaan lopulta avoimesti kaikkien turkkilaisten tasavaltojen itsenäisyyttä – huolimatta synkistä havainnoistaan Uzbekistania ja Turkmenistania koskien.

Epäsymmetrinen turvallisuus

Välivyöhykkeen vapaudenkaipuuta ja imperiumien muodostamaa uhkaa luonnehtii hyvin se empiirinen tosiseikka, että Itä-Euroopan ja Euraasian postkommunistisista valtioista parhaiten ovat legitimizeettiään kasvattaneet ne maat, jotka ovat selvimmin päässeet eroon Venäjän ja Serbian vaikutuspiiristä. Slovenian ja Viron menestys on silmännähtävää. Hyvin köyhästä alkutilanteesta lähtenyt, mutta vuodesta 1996 presidentti Emil Constantinescun myötä selvän länsisuuntauksen ottanut Romaniakin on välttänyt etnisen konfliktin, vaikka ainekset sellaisen lietsontaan olisi ollut Transsilvanian romanialaisten ja unkarilaisten välillä. Samoin määrätietoinen länsisuuntaus on auttanut kaikkein köyhintä Euroopan maista, sisällissodankin vuonna 1997 kohdannutta Albaniaa, välttämään autoritarian uuden nousun ja sekaantumisen suoraan Kosovon, Iliridan ja Presevon albaaneja koskeneisiin konflikteihin.

²⁹⁵ Holsti, 1996, 117, 119, 122, 128, 130, 136, 183, 187, 192.

²⁹⁶ Kocaoglu, 1999.

²⁹⁷ Alha Tosujev, Reuters/Interfax 31.10.1999.

²⁹⁸ Usmanov, 1999. Ks. myös kansallislaulu ”Vapaus tai kuolema”.

²⁹⁹ Dudajev, ks. Leitzinger, 1997, 227.

Romanian ja Albanian esimerkit osoittavat, että lähtökohdiltaan heikkojen maiden mahdollisuuksia välttää autoritaria ja konflikti lisää huomattavasti jos ne pystyvät kohottamaan legitimitteettiään – niin vertikaalista, horisontaalista kuin kansainvälistäkin. Vertaus on aiheellinen pohdittaessa sitä, kuinka esim. Georgia, Azerbaidžan ja Armenia voisivat vakautua ja kehittyä parempaan suuntaan. Väli-vyöhykkeiden maiden vakauteen vaikuttaa suoraan se, mihin geopoliittisiin konstruktioihin ne liitetään voimakkaissa hegemonisissa käsityksissä – ennen kaikkea Yhdysvaltain, Euroopan ja Venäjän.

Väli-Euroopassa Ion Iliescun (1995), Vladimir Meciarin (1999) ja Franjo Tudjmanin (1999) väistyminen riitti kohottamaan Romanian, Slovakian ja Kroatian legitimitteettiä ja vakautta ja saattamaan ne hovikelpoisiksi eurooppalaiseen viiteryhmään. Samoin kävi Serbiassa vuonna 2000, kun Vojislav Koštunica syrjäytti Slobodan Miloševićin. Kaukasiassa tilanne on synkempi, vaikkakin erityisesti Georgian ja Azerbaidžanin osalta parempi kuin esim. Keski-Aasian tilanne. Georgiaa ja Azerbaidžania auttaa huomattavasti niiden tärkeä asema Kaspian öljyn portteina Länteen ja Turkkiin päin sekä se tosiseikka, että Venäjä on sitonut itsensä vaikeaan konfliktivyöhyteen Pohjois-Kaukasiassa. Tässä tilanteessa Georgian ja Azerbaidžanin kannattaisikin ensisijaisesti korjata horisontaalinen legitimitteettinsä saavuttamalla kestävätkin ratkaisut Abhasiaan, Samadžabloon ja Karabahiin sekä vertikaalisen legitimitteettinsä, jonka kannalta olisi varmasti näille maille parasta, että Ševardnadze ja Alijev tavalla tai toisella väistyessään vallasta antaisivat tilaa poliitikoille, jotka voisivat Emil Constantinescun ja Štipe Mesicin tapaan toimia vilpittöminä uudistajina.

Vaikka Venäjä kohottaisikin ulkoisiin ja sisäisiin vihollisiin viittaamalla ja erilaisin hallinnollisiin toimin vertikaalista legitimitteettiä, tämä tuskin koituu pitkäaikaiseksi siunaukseksi Putinin hallinnolle, ellei Venäjän federaatio kykene ratkaisemaan pahinta ongelmaansa – horisontaalisen legitimitteetin rapautumista. Venäjä perustelee suhteettomia toimiaan Tšetšenian miehittämiseksi ketjureaktion pelolla – uhkakuvalla, että jos Tšetšenian itsenäisyys tunnustettaisiin, sitä seuraisi koko joukko muita tasavaltoja Pohjois-Kaukasiassa sekä mahdollisesti Idel-Uralin alueella ja Mongolian rajanpinnassa.³⁰⁰

Pidemmän päälle hallinnon keskittäminen, alueellisen autonomian lakkauttaminen ja väkivaltainen reagointi Venäjän mittakaavassa vähämerkityksisten pienten tasavaltojen itsenäisyyspyrkimyksiin eivät lisänne Venäjän imperiumin horisontaalista legitimitteettiä – pikemminkin päinvastoin. Venäjänkin kannalta saattaisi olla järkevämpää aloittaa siirtomavallan purku Pohjois-Kaukasiassa, pyrkiä lisäämään horisontaalista legitimitteettiä Idel-Uralin alueella (joka on Venäjälle luonnonvarojen kannalta paljon tärkeämpi kuin Kaukasia) vahvistamalla esimerkiksi jonkinlaisen konfедераatiomenettelyn kautta alueen itsehallintoa, ja keskittyä islamin vastaisen ristiretken ja geopoliittisen etelän valloituksen asemesta esimerkiksi liittoon Valko-Venäjän ja Ukrainan kanssa. Tällaisen politiikan voisi uskoa lisäävän Venäjän federaation horisontaalista legitimitteettiä, luovan nykyistä toimivamman identiteetikokonaisuuden ja perustelevan venäläisyyttä uudella tavoin – kaivatun slaavilaisen historiallisen Venäjän pikemminkin kuin viimeisen siirtomaaimperiumin muodossa. Muutamana pohjoiskaukasialaisen tasavallan menetys ei Venäjän karttakuvassa juuri näkyisi. Palkintona imperiumin statuksesta luopumisesta saattaisi puolestaan olla Turkin tavoin legitimitteettinsä korjannut vahva valtio.

On tärkeää ymmärtää, että jokaisella valtiolla on lähtökohtainen intressi säilyttää alueellinen yhtenäisyytensä. Vastaavasti on ymmärrettävä, että ”kansakunnat ilman valtiota” tavoittelevat itsenäisyyttä ennemmin tai myöhemmin. Valtiollinen kartta on aina ollut muu-

³⁰⁰ ”Venäläisestä dominoteoriasta” enemmän Venäjää käsittelevässä luvussa.

tostilassa ja integraation ja sekession voimat tulevat vaikuttamaan siihen vastakin. Objektivisen näkökulman säilyttämiseksi onkin ymmärrettävä, että sekä valtioiden pyrkimys ylläpitää yhtenäisyyttään että separatistiset pyrkimykset erota jonkun keskuksen vallasta ovat voimia, jotka kumpikin kuuluvat kansainväliseen politiikkaan ja geopolitiikkaan. Ne ovat lähtökohtaisesti ristiriidassa toisiinsa nähden. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, että epävakaus seuraa tämän ristiriidan väkivaltaisesta kärjistymisestä, ei separatismista tai valtiollisen yhtenäisyyspolitiikan olemassaolosta sinänsä. Esimerkiksi Färsearten pyrkimys itsenäistyä Tanskasta ei ole aiheuttanut ”pohjoismaisen kriisipesäkkeen” syntyä, Tórshavnin pommittamista maan tasalle eikä ”terroristien soluttautumista Ahvenanmaalle”, vaan sekä Tanska että Färsearet ovat edenneet asiassa neuvotteluteitse.

”Kriisialueiden” konstruointi

Kalevi Holsti kirjoittaa rauhan ja sodan vyöhykkeistä, ja niiden välissä sijaitsevasta ”sodatomasta” vyöhykkeestä sekä pluralistisesta turvallisuusyhteisöstä rauhavyöhykkeen kohokohtana, vyöhykkeenä, jossa sota on tullut mahdottomaksi ajatella. Kaukasian on sijoitettu sotavyöhykkeelle.³⁰¹ Holsti pidättäytyy vyöhykkeiden neutraalissa konstruoinnissa, vaikakin osoittaa, että rauha ja turvallisuus korreloivat demokratian ja liberalismien kanssa – pluralistisen turvallisuusyhteisön edustaessa sekä demokratiaa että liberalismia.

Kansainvälisen politiikan diskursseissa tällaisten vyöhykkeiden konstruoinnit kuitenkin esiintyvät myös kaikkea muuta kuin neutraaleina, ja kun ne alkavat aiheuttaa diskriminaatiota, ne alkavat vahingoittaa niiden valtioiden kansainvälistä legitimitteettiä, jotka on leimattu ”ikuisen levottomuuden pesiksi” tai ”alueiksi, jossa läntisellä idealismilla kuten demokratian ja liberalismien ihanteilla ei ole sijaa”. Näihin konstruktioihin voisi viitata kansainvälisen politiikan ”etupihoina” ja ”takapihoina”. Gearóid Ó Tuathail on kirjoittanut osuvasti ”Balkan-ilmioistä”, jossa on tyypillisesti konstruoitu kansainvälisen politiikan moraalin ”takapiha”. Samaa näkökulmaa voidaan soveltaa myös Kaukasiaan. Takapihoilla sellainen toiminta ja politiikka, joka etupiholla ei voitaisi missään nimessä hyväksyä, tulee hyväksyttäväksi, etenkin takapihakonstruktioiden osuessa yhteen etupiirikonstruktioiden kanssa, kuten Kaukasian tapauksessa. Takapihan leima antaa siten tekosyyin laiminlyödä, jättää huomiotta ja jopa eristää nämä alueet kansainvälisen poliittisen normiston areenoilta. Tämä viimeistään tekee näiden valtioiden suvereniteetista vain formaalisen fiktion, jota ei olla käytännössä valmiita kunnioittamaan, mikäli loukkaaja on imperiumi.

Etenkin uusien valtioiden ollessa kyseessä kielteisten aluekonstruktioiden syntyminen muodostaa vakavan haasteen näiden valtioiden täyden suvereniteetin toteutumiselle. Hyvä esimerkki Kaukasiassa oli läntinen asenne Georgian vallankaappaukseen, jossa laillinen hallitus ei saanut minkäänlaista tukea kansainväliseltä yhteisöltä, vaan päinvastoin: presidentti Zviad Gamsahurdia ei suostuttu ottamaan vastaan Suomeen ETY-huippukokoukseen, ja läntiset tiedotusvälineet leimasivat Gamsahurdian hallituksen ”kapinalliseksi”. Näin tehdessään Länsi oikeastaan tunnusti positiivisen suvereniteetin neuvostonomenklaturalle, jonka edustajia niin Kreml kuin Ševardnadzen vallankaappaushallintokin tuolloin olivat.³⁰²

³⁰¹ Holsti, 1996, 146-149.

³⁰² Ks. Zviad Gamsahurdia: ”The Revenge of the Nomenclature in Georgia”; Heikki Eskelinen: ”Zviad Gamsahurdia and the Treacherous World”; Aila Niinimaa-Keppo: ”Georgia – a Victim of the Free Flow of Information”; Aila Niinimaa-Keppo: ”Eye-witness Report from Georgia”; Mark Almond: ”Dawn of an Old Order”; teoksessa Leitzinger, 1997: ”Caucasus and an Unholy Alliance”.

Samalla Länsi tunnusti myös Venäjän oikeuden imperialismiin. Tämä tapahtui vuosina 1992 ja 1993, miltei heti sen jälkeen, kun Neuvostoliitto oli hajonnut. Vielä vuonna 1992 Länsi ei osannut päättää, minkäasteisen suvereniteetin ”kansainvälinen yhteisö” Venäjälle myöntäisi. Tätä kuvaavat Zbigniew Brzezinskin sanat: ”Lyhyellä tähtämellä Lännen Venäjän-politiikan pääasiallinen haaste ei ole selvittää demokratian perusteita tälle maalle, vaan määritellä, tuleeko Venäjästä kansallisvaltio vai säilyttääkö se imperiumin statuksen.”³⁰³ Hyvin lyhyellä tähtämellä tästä Länsi näytti päättäneen myöntää Venäjälle varsinaista suvereniteettia laajemman ”oikeuden” etupiiriin entisen Neuvostoliiton alueella, mikä näkyi asenteissa Georgian, Moldovan ja Azerbaidžanin tapahtumiin ja sittemmin Tšetšenian sotiin.

Epävakaas ja heikot valtiot

Venäjä ja entisen Neuvostoliiton maita voidaan yrittää tarkastella saman kvasivaltioiden problematiikan kautta kuin siirtomaita on totuttu tarkastelemaan. Holsti huomauttaakin, että ”monet Venäjän siirtomaatoimista Kaukasiassa, Krimillä ja nykyisen Keski-Aasian valtavilla alueilla ... 1800-luvulla muistuttavat brittien, ranskalaisten, hollantilaisten, belgialaisten ja muiden toimia Afrikassa ja muualla”. On kuitenkin huomautettava, että Euraasian alueilla, jotka Venäjä ja Kiina kolonisoivat, ja jotka ovat pääosin islaminuskoisia ja buddhalaisia, oli jo olemassa olevien poliittisten instituutioiden ja valtioiden pohja aivan toista luokkaa kuin Afrikassa. Lisäksi Euraasian paikallisia kulttuureja ei pystytty tuhoamaan sillä perusteellisuudella, jolla Espanjan siirtomaavalta hävitti intiaanikulttuurit latinalaisesta Amerikasta. Holsti toteaa kuitenkin, että ”monet entisistä neuvostotasavalloista omaavat paljon yhteistä monien entisten länsimaiden siirtomaiden kanssa valtion heikkoudessa.”³⁰⁴

Siirtomaavallan piirtämien rajojen ja poliittisten karttojen legitimizeetti oli hyvin matala, koska, kuten Holsti kirjoittaa, koloniaalisilla territoriaaliyksiköillä ei ollut juuri mitään suhdetta valloitusta edeltäneisiin etnisiin, uskonnollisiin, poliittisiin, sosiaalisiin ja yhteisöllisiin järjestelmiin.³⁰⁵ Euraasiassa entisen Neuvostoliiton ja nykyisen läntisen Kiinan alueilla tilanne on paikoin hieman parempi, vaikkakin monet keinotekoiset rajat, kansojen pilkkomiset ja sekoittamiset ja hallinnollisten konglomeraattien muodostamiset ovatkin antaneet entisen Neuvostoliiton ja nykyisen Venäjän federaation tasavalloille monia Afrikan kvasivaltioiden heikkouden tuntomerkkejä. Siirtomaita ei lakkautettu, vaan ne vaihtoivat vain omistajaa ja näin niistä tuli kvasivaltioita, joiden mielivaltaiset rajat, byrokratia ja armeija periytyivät uusille eliiteille keinotekoisesta heikon regiimin katkeamatta.³⁰⁶ Niitä ei voi siis verrata Yhdysvaltain, Australian, Uuden-Seelannin jne. kaltaisiin siirtolaisvaltioihin, jotka eivät olleet koskaan kvasivaltioita, sillä ne rakennettiin tyystin toisella tavoin.

Holstin heikkojen valtioiden, joita Jackson kutsuu kvasivaltioiksi, tunnuspiirteitä ovat Holstin mukaan 1) alhainen vertikaalinen legitimizeetti – päättäjiltä puuttuu auktoriteetti, vaikka autoritariaa löytyy yllin kyllin – ja siitä seuraava pakkovaltaan turvautuminen myöntömyksen puuttuessa; 2) valtion henkilölistäminen ja inkarnoituminen diktaattoreihin tai entisen Neuvostoliiton kvasivaltioiden tapauksessa nomenklaturaan, mistä seuraa

³⁰³ Lainaus, Hikmet Hadži-Zadeh: ”Russia in the Transcaucasus – or Democracy in the State of Emergency”, teoksessa Leitzinger, 1997, 298.

³⁰⁴ Holsti, 1996, 61.

³⁰⁵ Holsti, 1996, 64.

³⁰⁶ Holsti, 1996, 71.

hallintokoneiston erillisyys kansalaisyhteiskunnasta; 3) alhainen horisontaalinen legitimitetti eli valtion yhteensopimattomuus todellisten yhteisöjen kanssa.³⁰⁷

Holsti myöntää, joskin diplomaattisen varovasti, Venäjän (samoin kuin Zairen, Algerian, Burundin ja Irakin) kuuluvan ”epäonnistuneiden valtioiden” kategoriaan, johon ovat aiemmin päätyneet Libanon, Somalia, Jugoslavia, Tšad, Liberia, Mosambik, Afganistan, Ruanda sekä väliaikaisesti Uganda ja Kambodža.³⁰⁸ On muistettava, että Holstin arvio on vuodelta 1996. Sittenkin Zairen, Ruandan ja myös Venäjän kohdalla Holstin synkkä arvio on tullut vain näkyvämmäksi, tapahtumien johtaessa kaikissa kolmessa kansanmurhaan.

Geopoliittisten konstruktioiden merkitys

Maailmanpoliittisessa puheessa on selvästi havaittavissa tarve käsittää maailmaa kartografisesti, alueellisten ja muiden geopoliittisesti ymmärrettävien yksinkertaistettujen konstruktioiden kautta, jotta yleiskuva kansainvälisestä politiikasta ja ”pelikentästä” olisi mahdollista hahmottaa.³⁰⁹ On kuitenkin huomattava, että nämä hahmotelmat alkavat elää omaa elämäänsä ja vaikuttaa poliittisten toimijoiden päämääriin, strategioihin ja toimintaan. Jos konstruktiot kuvaavat paikkansapitävästi todellisuutta, niihin perustuva ulkopolitiikka voi olla onnistunutta, mutta mikäli esitetty geopoliittinen malli ei päde todellisuudessa, seurauksena on harhaista ulkopolitiikkaa.³¹⁰

Geopolitiikan tutkimuksessa on olennaista havaita se, että tuotetut konstruktiot vaikuttavat puolestaan tutkimuskohteen käyttäytymiseen – geopolitiikka vaikuttaa ulko- ja turvallisuuspolitiikan toteuttamiseen. Richard Wyn Jones vertaakin politiikantutkimuksen ongelmaa fyysiikkaan, jossa einsteinilainen paradigma astui newtonilaisen paikalle: tarkkailija ei ole irrallinen ”maailmasta tuolla jossain”. Seuraten Heisenbergin epävarmuusperiaatetta fyysikot ymmärsivät, että tarkkailu toimenpiteenä vaikutti tarkkailtavien kohteiden käytökseen.³¹¹ Sosiaalipsykologian parissa rauhantutkija Johan Galtung havaitsi saman seikan.

Vakauden ja ulkopolitiikan kannalta on myös tärkeää, onko konstruoitu geopoliittinen alue, yhteisö tai viiteryhmä legitiimi, eli onko sillä kansalaisten hyväksyntää. Tuomen todetessa, että taloudellisilla ja poliittisilla voimakkeuksilla on käytännössä havaittavia ja ”yleisesti” hyväksytyjä etu- ja vaikutuspiirejä³¹², on syytä kysyä, onko tämä ”yleinen hyväksyntä” vain länsimaiden tai yleensä ottaen ulkopuolisten valtioiden antama suostumus hegemonin harjoittamalle imperiaaliselle politiikalle vastoin etupiiriin joutuneiden maiden hyväksyntää. Jos legitimitetti puuttuu, tällaisiin etupiirikonstruktiioihin perustuva kansainvälinen politiikka on omiaan aiheuttamaan epävakautta ja lisäämään konfliktin riskiä. Jos Georgia ja Azerbaidžan ”tunnustetaan” osaksi Venäjän etupiiriä, vaikka molemmat valtiot pyrkivät lisäämään riippumattomuuttaan Venäjästä, vallitseekin epävakaa ja riskialtis tilanne. Armenian kohdalla Venäjän etupiiriin kuulumisen legitimitettivaje on paljon pienempi, koska siellä vallitsee kohtuullisen suuri hyväksyntä Venäjän hegemonialle.

Etupiirikonstruktiolla on yleisesti ottaen alhainen legitimitetti. Venäjän tukemilla vallankaappauksilla valtaan nousseet KGB:n kenraalien Eduard Ševardnadzen ja Haidar Alije-

³⁰⁷ Holsti, 1996, 104-107.

³⁰⁸ Holsti, 1996, 119-121.

³⁰⁹ Tuomi, 1995, 14; Huntington, 1996, 29-30.

³¹⁰ Tuomi, 1995, 84.

³¹¹ Wyn Jones, 1996, 205.

³¹² Tuomi, 1995, 19.

vin johtamat Georgian ja Azerbaidžanin hallinnot täyttävät monessa suhteessa Robert Jacksonin luonnehtiman kvasivaltion tunnusmerkit ja Venäjän painostuksesta tapahtunut maiden liittäminen IVY:yn on aiheuttanut illegitimiteettiä IVY:lle geopoliittisena etupiiri-järjestelynä, ja aiheuttaa siten lisääntyvää jännitystä ja epävakautta Kaukasiassa. On vielä huomattava, että valtansa pönkitettyään ja Venäjän otteen herpaantuessa talousvaikeuksiin ja Tšetšenian sodan seurauksena sekä Ševardnadze että Alijev ovat pyrkineet ottamaan uudelleen etäisyyttä Kremliin, vaikka juuri he Venäjän tukemilla vallankaappauksillaan rauttivat Georgian ja Azerbaidžanin vertikaalista legitimitteettiä.

Geopoliittiset konstruktiot ovat usein luonteeltaan deterministisiä ja esittävät politiikalle sellaisia ”realiteetteja”, joita muka ei voi kiistää. Maantieteellisten seikkojen, luonnonvarojen ym. lisäksi tämä sama deterministisyys luonnehtii geopoliittisia konstruktioita myös niiden perustaessa argumenttinsa kulttuurisiin ja uskonnollisiin (aiemmin myös rodullisiin) jakoihin tai jonkun voimakkaan valtion läheisyyteen. Tässä piilee huomattava vaara, sillä kuten Tuomi kirjoittaa: ”Maapallon eri osista käytetyt sosiaaliset ja poliittiset kuvaukset sisältävät jo itsessään geopoliittisia kannanottoja. Geopoliittiset ajatukset, argumentit ja termit esiintyvät yhtenä vaikuttavana tekijänä kaikkien maiden ja alueisiin sidottujen yhteisöjen ulkopoliittisessa päätöksenteossa ja diplomatiassa.”³¹³ Geopoliittisilla konstruktioilla voidaan toisaalta leimata joitain maita ja kansoja sellaisiin alueellisiin kokonaisuuksiin tai viiteryhmiin, joihin ne eivät välttämättä lainkaan halua kuulua. Toisaalta etupiirikonstruktiot jo itsessään antavat tietyille hegemonille ”oikeuden” harjoittaa imperialistista politiikkaa. Tällaisilla alueilla demokraattisesti valitut hallitukset on voitu syrjäyttää, verisiä vallankaappauksia ja sisällissotia organisoida ja itsenäisiksi tunnustettujen valtioiden suvereniteettiä törkeästi loukata Lännen juuri paheksumatta.

Geopoliittisten konstruktioiden vaarallisia vaikutuksia tulisikin avoimesti käsitellä tietees- sä ja politiikassa. Tuomen mukaan monien kansainvälisten järjestöjen (kuten ETYJ, NATO, NATO:n rauhankumppanuusohjelma, WEU ja YK eri elimineen) merkitystä koskevan keskustelun ”hapuilu” johtuu siitä, ettei keskustelussa ole tuotu selvästi esiin sitä, millaisiin geopoliittisiin ajatuksiin ja maantieteellisiin mielikuviin eri rakenteet pohjautuvat.³¹⁴ Vaikeneminen on ollut tarkoituksellista ja kuulunut osaltaan kylmän sodan jälkeisen tilanteen poliittiseen korrektiuteen. ETYJ:in alkuun normatiivinen rooli ihmisoikeusjärjestönä muuttui sängen kyseenalaiseksi, kun Venäjä hyväksyttiin jäseneksi – keskellä mitä räikeimpiä ihmisoikeusrikkouksia ja sotilaallisia hyökkäyksiä sekä Venäjän itse tunnustamiin valtioihin (Moldova, Georgia, Azerbaidžan) että tunnustamattomaan Tšetšeniaan. NATO:n alkuperäistä geopoliittista roolia – länsimaiden demokratian ja markkinatalouden suojelemista Neuvostoliittoa vastaan – on haluttu peitellä uudessa tilanteessa. Venäjä on jopa hyväksytty ”rauhankumppaniksi”, mitä mm. Zbigniew Brzezinski on arvostellut kovin sanoin, ilmaisten, että loogisesti NATO silloin joko suuntautuu Kiinaa ja Japania vastaan tai muuttuu merkityksettömäksi tyhjäksi kuoreksi.³¹⁵

Geopoliittisten konstruktioiden seurauksia rajamilla

Sivilisaatioista etupiirikonstruktioihin

IVY:n nähdään melko avoimesti olevan Venäjän hegemoniaa ja etupiiripyrkimystä geopoliittisesti konstruoiva järjestö, joka jättää myös oven auki Venäjän mahdollisille pyrkimyks-

³¹³ Tuomi, 1995, 14.

³¹⁴ Tuomi, 1995, 15.

³¹⁵ Tuomi, 1995, .

sille liittää IVY-maat tiukemmin itseensä. Euroopan Unioni on puolestaan ilmentänyt geopoliittisia ajatusmalleja itälaajentumispolitiikassaan, minkä Huntingtonin panee merkille: islamilaisen Turkin ja jaetun Kyproksen EU-jäsenyyttä on lykätty lykkäämistään ja lisäksi entisiä kommunistimaita jäsen ehdokkaiksi kvalifioitaessa on ilmennetty selvää katolisten (Puola, Unkari, Tšekki, Slovakia, Slovenia, Liettua) ja protestanttisten (Viro, Latvia) maiden suosintaa (ottamista Lännen etupiiriksi) samalla kun ortodoksia (Romania, Bulgaria) maita on diskriminoitu. Huntingtonilla ortodoksiset maat luetaankin suoraan Venäjän etupiiriin kuuluviksi.³¹⁶

Keväällä 1994 EU teki päätöksen sulkea kokonaan ulos kaikki entiset neuvostotasavallat Baltiaa lukuunottamatta.³¹⁷ Moldovan, Georgian ja Azerbaidžanin osalta tämä merkitsi katkeraa tuomiota: näiden maiden kuulumista Venäjän etupiiriin. Ukrainan ja Valko-Venäjänkin poissulkeminen tällaisella julkisella diskriminaatiolla voi vaikuttaa epävakauttavasti näiden maiden geopoliittiseen asemaan. Romanianlaisten asuttamana Moldovan olisi luonnollista kuulua samaan viiteryhmään Romanian kanssa, etenkin kun Moldovan tasavalta on vain kolmasosa Moldovasta, oikeammin Bessarabia, jonka Stalin liitti Romanian Neuvostoliittoon. Vaikka Huntington virheellisesti väittääkin Moldovaa ”slaavilaiseksi”,³¹⁸ ovat romanialaiset romaanista kieltä puhuva kansa, joka ortodoksisesta uskonnostaan huolimatta suuntautuu enemmän Eurooppaan kuin Venäjälle. Balkanin ortodoksisessa viiteryhmissäkin romanialaisten samoin kuin kreikkalaisten voi olla vaikeaa nähdä Venäjää luonnollisena tai oikeutettuna hegemonina konstruoidulle ortodoksiselle tai bysanttilaiselle sivilisaatiolle. Mikäli Turkki integroituu vähitellen Eurooppaan, jonka kanssa sillä on huomattavasti enemmän yhteistä kuin islamilaisen naapurinsa Syyrian, Irakin ja Iranin, myös Azerbaidžanin kuulumisen samaan viiteryhmään olisi luonnollista. Ukrainalla ja Valko-Venäjällä on historiallisesti ja kulttuurisesti yhteyksiä yhtäläillä Puolaan kuin Venäjään.

Kaukasian viiteryhmissä Armenia ja Ossetia ovat selvästi eniten Venäjään suuntautuneita maita, kun taas Azerbaidžan ja Pohjois-Kaukasian useat turkkilaiset kansat ovat kulttuuriselta kannalta katsoen Turkin viiteryhmään kuuluvia. Myös kaukasialaiset muslimit, kuten tšetšeenit ja tšerkessit, pitävät Turkkiä ystävällismielisenä Kaukasian ulkopuolisena hegemonina.

Georgian sijainti on Kaukasuksen identiteettien kartalla kaikkein yksinäisin, koska etnokielellisessä viiteryhmissään, kaukasialaisissa, Georgia on ainoa pääsääntöisesti kristitty kansakunta. Georgian historian juuret linkittivät maan vahvasti Välimeren maailmaan ja Bysanttiin. Tämän vuoksi ainakin imaginäärinen side Eurooppaan on ollut historiallisesti tärkeä georgialaisille ja he yleensä katsovat olevansa eurooppalaisempia kuin kummatkaan suuret naapurinsa, venäläiset tai turkkilaiset. Lingvistisiä teorioita on luotu liittämään yhteen kaukasialaiset ja baskit, ja Bagrationi-suvun Espanjan maanpaon vuoksi Georgia on etsinyt yhteyttä nimenomaan Espanjaan ja välimerelliseen Eurooppaan,³¹⁹ mikä on ymmärrettävää Mustanmeren alueen historiaa ajatellen – eristyiän alue Välimeren Euroopasta vasta Venäjän ja Turkin välisten sotien myötä 1700-1800-luvuilla.

Venäläisten lisäksi georgialaiset ovat epäluuloisia myös turkkilaisten suhteen. Toisaalta kuitenkin Georgia on alueellisesti hallitsevana valtiona historian saatossa ollut pankaukasialaisen Venäjän herruuden vastaisen vastarinnan pääasiallinen veturi. Pankaukasia-

³¹⁶ Huntington, 1996, 159-161.

³¹⁷ Komission puheenjohtaja Romano Prodi toisti saman ajatuksen syksyllä 2002.

³¹⁸ Huntington, 1996, 193.

³¹⁹ Tšanturia, 2000.

laista yhteistyötä ja vastarintaa ovat 1990-luvulla uudelleen manifestoineet Georgian, Azerbaidžanin ja Tšetšenian uskontorajat ylittävät hyvät välit. Se tosiasia, että Tšetšenian separatismien tärkein hiljainen tukija on ollut juuri pääsääntöisesti kristitty Georgia eikä esimerkiksi jokin islamilainen valtio, asettaa Huntingtonin yksinkertaistetun uskontopohjaisen mallin kyseenalaiseksi Kaukasian kontekstissä – mutta ei vain se; liittosuhteet ovat järjestäen Huntingtonin teorian mukaisten oletusarvojen vastaisia. Huntingtonin rajanvetojen toimeenpano voisi hyvinkin lietsoa muslimien ja kristittyjen välistä vihaa, kun taas pankaukasialainen perinne on vannonut kristinuskon ja islamin rinnakkaiselon nimiin.

”Epäpyhät allianssit” ja akselit

Eräänlaisessa ”epäpyhässä allianssissa” Venäjä ja Iran ovat pyrkineet käyttämään uskonnollista vastakkainasettelua hajottaen ja halliten. Tässä valossa sellaiset Kaukasian 1990-luvun tragedioiden yksityiskohdat, jotka näyttäisivät Huntingtonin mallissa irrationaalisilta, näyttävätkin äkkiä mitä johdonmukaisimpina piirteinä ja osoittavat Huntingtonin mallin puutteita. Esimerkkejä on paljon: Sen sijaan, että šiialainen Iran tukisi uskonnollisia veljiään Azerbaidžanissa, joka olisi vieläpä ainoa valtio Iranin lisäksi, jossa šiialaiset ovat vallassa, on Iran tukenut Karabahin konfliktissa Armeniaa ja yleisesti ottaen Venäjän intressejä Kaukasiassa.³²⁰

Georgian syrjäytetty hallitus sai maanpaossa turvapaikan Tšetšeniasta, jossa myös Georgian demokraattisesti valittu parlamentti kokoontui viimeisen kerran. Georgian hallitus, vaikkakin tuolloin jo maanpaossa, oli ensimmäinen ja ainoa Tšetšenian itsenäisyyden virallisesti tunnustanut hallitus. Vallan kaapannut Eduard Ševardnadze perui tunnustuksen, tosin hänkin on sittemmin lämmittänyt uudelleen suhteensa tšetšeneihin.³²¹ Aslan Mashadov pyysi myöhemmin virallisesti anteeksi, että Abhasiaan oli lähtenyt tšetšenejä sotimaan venäläisten puolella georgialaisia vastaan. Georgian ensimmäisen presidentin Zviad Gamsahurdian hautajaisia ei voitu järjestää Georgiassa, joten ne järjestettiin Tšetšeniassa georgialaisen papin ja tšetšenalaisen mullan kaksiuskontoisena yhteispalveluksena, joka manifestoi pankaukasialaisen perinteen mukaisesti uskonnollista suvaitsevaisuutta ja kristinuskon ja islamin rinnakkaiseloa.³²²

Myöskään Venäjälle uskolliset valtiot ja ryhmät eivät ole kerääntyneet ortodoksisen yhteyden ympärille, kuten Huntingtonin mallin mukaisesti olisi syytä olettaa, vaan koostuvat mm. monofysiittisistä armenialaisista, ortodoksisista osseeteista, perinteisesti islamilaisista abhaaseista ja lezgeistä sekä Turkin-vastaisista kurdipuolueista. Yhteisenä nimittäjänä onkin useammin mainittava neuvostoajan perinne: entiset kommunistit, jotka ovat ainakin post-ateisteja, ovat pysyneet Moskovalle uskollisina. Näyttäisikin siltä, että uskonnollinen antagonismi on usein liitetty konflikteihin vain osana savuverhoa ja disinformaatiota, käyttäen hyväksi huntingtonilaisen uskontopohjaisen ”kulttuurisen” geopolitiikan uutta nousua, tai sitten uskonto on tarjonnut journalistisille yleistyksille oivan tarttumapinnan. Uutisissahan muistetaan aina mainita, että taistelevat tšetšeenit, kašmirilaiset, palestiinalaiset ja Jolon metsäsissit ovat ”muslimeja”, mutta kristittyjä kareneja ja tamileja, jotka taistelevat buddhalaisia Burmaa ja Sri Lankaa vastaan, näkee harvemmin määriteltävän ”kiihkokristityiksi separatisteiksi”.³²³

³²⁰ Ks. ”Iranin geopolitiikka Kaukasiassa”.

³²¹ Hizir Aldamov kirjoittajalle Tbilisissä helmikuussa 2000.

³²² Hautajaistilaisuuden mainitsi Lontoossa helmikuussa 2000 Tšetšenian ulkoministeriön poliittisen osaston johtajaksi nimetty Roman Khalilov, ja Batumissa myöhemmin helmikuussa 2000 amerikangeorgialainen professori Dodona Kiziria.

³²³ Tamileista suurin osa on hinduja.

Venäjä on tukenut myös lukuisia separatistisia (Abhasia, Etelä-Ossetia, Transnistria) ja kapinallisia (Urus-Martanan pyssymiesten nousu Dudajevia vastaan ja useat muut aseelliset kapinat Tšetšeniassa) aseellisia liikkeitä kohdevaltioiden epävakauttamiseksi imperiumin ja etupiirin reunoilla. Uskonto harvemmin näyttelee tärkeää osaa sellaisten vasallihahmojen kohdalla kuin Abhasian Vladislav Ardzinba, Etelä-Ossetian Ludvig Tšibirov tai tšetšeenien ”quislingit” Doku Zavgajev ja Bislan Gantemirov. Venäläisessä lehdistössä on myös paljon spekuloitu kertomuksilla siitä, kuinka milloin Boris Berezovski, milloin Anatoli Tšubais olisi suoraan palkannut pahamaineiset seikkailijat Basajevin veljekset (jotka aiemmin olivat Venäjän sotilastiedustelu GRU:n värvääminä Abhasiassa sotimassa Georgiasta vastaan) Dagestanin provokaatioon.³²⁴ Joka tapauksessa Kaukasuksen kriisien allianssit näyttävät luonteeltaan mitä ”epäpyhimpinä” eivätkä juurikaan vastaa Huntingtonin geopolittisiä käsityksiä.

Geopoliittisten koodien itseään toteuttavat piirteet

Osmo Tuomi muistuttaakin, että ”geopolitiikan olemuksen ymmärtämiseen kuuluu tietoisuus siitä, kuinka teoriat ja teorioita löyhemmät yleisesti hyväksytyt mielikuvat ilmenevät käytännössä”.³²⁵ Juuri tästä on kysymys etupiirikonstruktioiden ja viiteryhmiä hahmottamisessa ja siinä kuinka nämä hahmotukset määrittävät sittemmin harjoitettua politiikkaa tai uutisointia tai yleistä maailmanpolitiikan asetelman ymmärtämistä. Usein geopolitiikka liittyykin vahvasti tietyn kansan, alueen tai kulttuurin vallitsevaan diskurssiin, ollen eräänlainen ”geopoliittinen eetos”.

Joanne Sharp on kiinnittänyt huomiota siihen, että kansallisuuksilla ja valtioilla on jokin hegemoninen geopolittinen näkemys³²⁶, jota politiikan retoriikka toistaa, uutisointi levittää kansalle ja tiede pohjustaa ja legitimoii käsitystä hovikelpoiseksi muotoillen ja sille terminologiaa luoden³²⁷. Erityisen räikeää tietyn geopolittisen eetoksen ylläpitäminen (ja toisinajattelijoiden leimaaminen kansan pettureiksi) on voimakkaasti nationalistisissa ja muukalaisvihamielisissä valtioissa. Nykyisellä Venäjällä on paljon tällaisia piirteitä. Yhdysvaltoja tutkineen Sharpin mukaan geopolittiseen eetokseen voidaan vaikuttaa vaikka ”Valittujen Palojen” avulla.³²⁸ Onkin huomionarvoista, että ”Valitut Palat” on ollut toistuvasti huolissaan kristittyjen separatistien kuten itätimorilaisten ja eteläsudanilaisten oikeuksista, muttei ole hiiskunutkaan islaminuskoisten tšetšeenien tai uiguurien oikeuksista.

On huomioitava, että suurvallan geopolittisellä ajattelulla on aina suhteettoman suuri vaikutus siihen, kuinka kansainvälinen näyttämö alueellisesti esitetään. Supervallan geopolittinen koodi vaikuttaa muiden maiden koodiston sisältöön. Hegemonien valta pystyy luomaan geopolittisen maailman puitteet ja kansainvälisen näyttämön arvojärjestyksen.³²⁹ Yhdysvaltain geopolittiset koodit ovat perinteisesti siirtyneet myös useiden muiden länsimaiden koodeiksi, kun taas Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän geopolittinen eetos on perinteisesti omaksuttu Serbiassa, Armeniassa ja Lännenkin vasemmistoleireissä. Nykytilanteessa, kun sekä Yhdysvaltain että Venäjän arvolutauskoodit helposti lietsovat muslimivihamielisyyttä, on vaara suuri, että tämä vaikuttaa politiikkaa vääristävästi Euroopankin geopolittiseen ajatteluun.

---

³²⁴ Johnson's Russia List; Turkistan News; Chechnya List; Kalle Koponen (HS), 1999-2000.

³²⁵ Tuomi, 1995, 15.

³²⁶ Tuomi, 1995, 81.

³²⁷ Tuomi, 1995, 98.

³²⁸ Tuomi, 1995, 81.

³²⁹ Tuomi, 1995, 82.

Luonnollisesti huolestuttava geopoliittinen viha tai valloitusmissio herättävät kohteessaan vastareaktion. Kaukasiassa tämä saattaa johtaa siihen, että Venäjän propagandan jo kauan sitten luoma myytti ”kiihkoislamista” voi vähitellen käydä toteen radikaalien liikkeiden tarttumapinnan lisääntyessä. Erityisen riskialtista on se, että kun Venäjän ja sen liittolaisten sotimiseen Kaukasian ja Turkestanin alkujaan maltillisia muslimeja vastaan liittyy näiden leimaaminen fundamentalisteiksi ja disinformaation levittäminen Turkin ja Balkanin sekulaareja muslimeja vastaan, tämä itse asiassa vain suosii tosiasiallisesti islamistisia ääri-ryhmiä, esimerkiksi wahhabilaisia.

Välivyöhykkeet sotain välissä ja nyt

Puhuessaan kansainvälisen Paneurooppa-Unionin vuosikonferenssissa Strasbourgissa joulukuussa 1999 Paneurooppa-liikkeen puheenjohtaja ja Itävallan viimeisen keisarin poika arkkiherttua Otto von Habsburg muistutti kahden totalitaarisen järjestelmän nousun ja tuhon nähneenä veteraanina kuulijoita havainnostaan, että kylmän sodan päätyttyä nähtävillä on jälleen historiallinen *déjà vu*, joka palauttaa mielikuvat huolestuttavasti sekä ensimmäistä että toista maailmansotaa edeltäneisiin tilanteisiin Euroopassa. Kaksinapaisen kylmän sodan maailman murruttua integroitumisesta puhuvan Länsi-Euroopan ja Venäjän väliin on muodostunut välivyöhyke. Se muodostuu pienistä ja heikoista valtioista, jotka pelkäävät Venäjän hegemonian uudistumista ja kilpailevat turvallisuuden taivaspaikoista Lännen huomassa.

Sotainvälisen ajan Euroopassa neljä imperiumia oli hajonnut ensimmäisessä maailmansodassa – Saksan, Venäjän, Itävalta-Unkarin ja Turkin imperiumit. Habsburgien ja Osmanien imperiumit olivat muuttaneet muotoaan ja valtioideaansa niin perusteellisesti, että niiden muodostama potentiaalinen uhka oli neutraloitunut, kun taas piilevän revanssihenkinen Saksa ja avoimen aggressiivinen Neuvostoliitto, jotka olivat syntyneet Hohenzollerien ja Romanovien imperiumien raunioille, muodostivat suoran uhan Euroopan vakaudelle. Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa kaksi imperiumia, Jugoslavia ja Neuvostoliitto, on hajonnut, mutta Serbia ja Venäjä eivät ole Itävallan ja Turkin tavoin vaihtaneet valtioideaansa, vaan imperialismissa pitäytyen muodostavat suoran uhan Euroopan – ja Euroasian – vakaudelle.

Sotainvälisen ajan Väli-Euroopassa turvallisuusvaje Saksan ja Neuvostoliiton välissä synnytti ketjun enemmän tai vähemmän autoritäärisiä regiimejä Józef Pilsudskin Puolasta Ion Antonescun Romaniaan, mukaanlukien Konstantin Pätsin, Karlis Ulmanisin ja Antanas Smetonan lievemmat autoritariat Baltiassa. Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa autoritaria ja epävakaus vaivaavat paitsi Serbiaa ja Venäjää, myös niiden ympärillä sijaitsevia valtioita. Kuten idäntutkija Michael Reynolds totesi artikkelissa ”*Echoes of an Empire in Free Fall*”, itse Venäjä on vuosituhaten vaihteessa lähes identtisessä tilassa verrattuna Osmanien valtakuntaan 1900-luvun alussa.³³⁰ Yhtäläisyyden hälyttävyyttä lisää se, että Venäjän tila muistuttaa suuresti myös Weimarin Saksan tilaa natsien valtaannousun aattona.³³¹ Myös Saksassa räjähtelivät mystiset pommit, propaganda syytti tiettyä etnistä ryhmää, ja vihamielinen nationalismi ja revanssihenkinen imperialismi nousivat johtaan b-pulta natsien vaalivoittoon. Presidentti Paul von Hindenburg myöntyi nimittämään Adolf Hitlerin valtakunnankansleriksi. Vaadittiin vahvaa keskusvaltiota ja vahvaa johtajaa; juuta-

³³⁰ Reynolds, 1999: Wall Street Journal Europe, 25.9.1999.

³³¹ Ks. esim. Stratforin raportti ”A New and Dangerous World”, ennuste vuodelle 1999.

laisia liikemiehiä ja kansainvälistä juutalaista (nyt islamilaista) salaliittoa syytettiin imperiumin ongelmista.³³²

Kuten Väli-Euroopan tilannetta on historiallisesti luonnehtinut Saksan ja Venäjän välissä sijaitseminen³³³, samoin Kaukasian alue on historiallisesti sijainnut Venäjän, Turkin ja Persian imperiumien välissä. Sama koskee koko Kaukasian ja Keski-Aasian aluetta, joka on sijoittunut Venäjän imperiumin ja islamin eri suuntausten – sekulaarin ja islamistisen tai toisaalta sunnalaisen ja šiialaisen – väliin. Ajanjaksoina, joina imperiumien kehitystä leimaa mielikuva ”vahvistumisesta”, liittyneenä yleensä voimakkaaseen nationalismiin ja ulkoisia tai sisäisiä vihollisia vastaan suuntautuneeseen aggressioon, riippumattomuutta kohti hapuilevat välivyöhykkeet ajautuvat helposti keskinäiseen kiistelyyn, turvallisuusvajeseen, hallinnon vertikaaliseen illegitimiteettiin ja autoritäärisen hallintoon. Näin kävi Väli-Euroopassa sotien välissä – ja näin on käynyt Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa tänä päivänä.

I:5. Kaukasian alue konstruktiona

Kaukasian alue on tyypillinen rajamaa. Onko se osa Eurooppaa vai Aasiaa? Jos se on osa Eurooppaa, kuuluuko se Välimeren Eurooppaan vai Itä-Eurooppaan? Jos se on osa Aasiaa, kuuluuko se Lähi-itään vai Keski-Aasiaan? Voiko Kaukasiaa käsitellä edes yhtenä kokonaisuutena; onko se maantieteellisenä viiteryhmänä samanlainen kuin Baltia, Pohjola tai Balkan? Yhdistääkö Kaukasiaa muuhun maailmaan ensisijaisesti Mustameri vai Kaspianmeri, Turkki, Venäjä, Iran vai kenties Eurooppa?

Kaukasian maantiede ja sen hahmotus

Kaukasia on suuri vuoristoinen kannas, joka sijoittuu Mustanmeren ja Kaspianmeren väliin. Se sijoittuu historiallisesti konstruoitujen maanosien Euroopan ja Aasian väliin. Nykyisissä koulukirjoissa mainitaan usein Euroopan ja Aasian rajan kulkevan pitkän Kaukasusvuoristoa ja Etelä-Kaukasian siten kuuluvan Aasiaan, Pohjois-Kaukasian Eurooppaan. Klassisen välimerellisen Euroopan ja Aasian aikakausilla³³⁴ puolestaan Kaukasusvuorten nähtiin erottavan pohjoispuolisen ”pimeyden valtakunnan” etelässä sijaitsevasta ”sivistyneestä maailmasta”. Muslimit omaksuivat tämän käsityksen persialaisten maailmankuvasta.³³⁵ Joka tapauksessa Kaukasusvuoristo on tarjonnut valtavan sotilaallisen esteen, puskurin, valloittajia vastaan, pysäyttäen aikanaan niin persialaiset, Aleksanteri Suuren makedonialaiset, mongolit, turkkilaiset kuin venäläisetkin.

Vuoristoinen maantiede laaksoineen ja solineen auttaa selittämään sitä, että Kaukasiassa on säilynyt maailmanlaajuisesti korkein etninen ja kielellinen monimuotoisuus. Yksin Dagestanissa puhutaan yli 30 kieltä. Samoin uskonnollinen kirjavuus on pysynyt suurena ja Kaukasiassa niin kristityille, muslimeille kuin juutalaisille ja samanisteillekin on ollut ominaista paikallistuneisuus, mystisyys, uskontojen sekoittuminen sekä uskonnollisuuden järjestymisen paikallisten oppineiden ympärille ja liittyminen osaksi vahvaa paikallista (etnis-kulttuurista) identiteettiä. Sijainti kahden meren välissä puolestaan on tehnyt Kaukasian

³³² Ks. myöhemmin Venäjää käsittelevä luku.

³³³ Saarikoski, 1994.

³³⁴ Kreikkalaiset puhuivat Euroopasta ja Aasiasta, latinassa käytettiin nimiä Oksidentti ja Orientti (Länsi ja Itä).

³³⁵ Öhrnberg, 2001, 52-53.

kannaksesta geopoliittisesti ja strategisesti merkittävän, sillä tämä ”silta Euroopan ja Aasian välissä” on erottanut toisistaan pohjoista ja etelää, tai yhdistänyt niitä. Sijainti on tehnyt Kaukasiasta suurten kansanliikkeiden ja kauppareittien risteyksen sekä myös imperiumien taistelukentän. Maaston puolesta se on myös muodostanut imperiumeille lukon – viimeksi Tšetšenian sodat ovat osoittaneet, kuinka hankalaa Kaukasian yli ”vyöryminen” voi sotilaallisesti voimakkaallekin imperiumille olla.³³⁶

Kaukasusvuorista pohjoiseen aukeaa laajoja tasanko- ja aromaita, jotka ovat puolestaan sallineet valloittaja-armeijojen vyörymisen alueen ylitse kansainvaelluksista ja mongolivalloituksesta Venäjän imperiumin ekspansioon. Kaukasian vuorten ”taskuihin” on jäänyt kansoja ja kulttuureja muistoiksi kaikista vaelluksista ja valloituksista – avaareista juutalaisiin kasaareihin ja kreikkalaisista venäläisiin kasakoihin. Eräällä tavoin Kaukasia onkin ”kansatieteellinen museo”, joka on vetänyt antropologeja ja kielitieteilijöitä puoleensa. Vasta Venäjän valtakaudella alue todisti järjestelmällistä etnisten ryhmien ja kielten hävittämistä – pahimmillaan Stalinin kaudella, jolloin useita kokonaisia kansoja tuhottiin tai siirrettiin kauas Siperiaan ja Kazakstaniin.³³⁷

Arabialainen tutkimusmatkailija Ibn Fadlan purjehti 920-luvulla ylös Idl-jokea, kuvaillen pohjoisesta löytämiään viljejä itäslaaveja ”haiseviksi ja barbaarisiksi”. Idl (tataareille Idel ja suomalais-ugrilaisille Itil) oli Volga ja Ibn Fadlan oli ensimmäisiä, jotka kuvailivat ”sivistyneelle maailmalle” nykyisin Venäjänä tunnettua aluetta ja venäläisinä tunnettuja kansoja.³³⁸ Samaan aikaan Kaukasia oli ollut ”sivistyneen” kulttuurin piirissä ja kiinteässä yhteydessä välimerelliseen Eurooppaan jo satoja vuosia. Siellä kukoistivat myös varhaisimmat tunnetut kristityt kuningaskunnat Armenia ja Georgia. Dagestan kukoisti yhtenä tärkeimmistä islamilaisen oppineisuuden keskuksista arabialaisen maailman ulkopuolella.³³⁹ Silti venäläiset ja eurooppalaisetkin historioitsijat ja tutkijat – Suomessa mm. Jyrki Käkönen³⁴⁰ – ovat levittäneet maailmalle käsitystä, että Kaukasia olisi ollut jonkinlaista sivistymätöntä ”takametsää” vailla valtiollisia rakenteita ja kaupunkeja ennen Venäjän siirtomaavalloitusta 1700-1800-luvuilla. Tähän käsitykseen on ehkä houkutelut venäläisen romantiikan tarjoama kuva kaukasialaisista ”jaloina villeinä”.³⁴¹

Mustameri tarjoaa Bosporin salmien kautta ympärivuotisen meriväylän Välimerelle, minä vuoksi merenkulkua harjoittaneet sivilisaatiot ovat kreikkalaisista alkaen asuttaneet Kaukasian Mustanmeren-rannikoita (nykyisten Turkin, Georgian ja Venäjän Mustanmeren-rannikon alueilla). Kaukasia oli hyvin tunnettu alue antiikin maailmassa, ja esimerkiksi osa argonauttien seikkailuista, kultainen talja ja taru vuoriin kahlitusta Prometheuksesta sijoittuvat Kaukasukselle. Tšetšeenien kansanperinne tuntee Prometheuksen tarun, ja sen päähenkilön nimellä Pkharmat. Myös Theseuksen ja Ariadnen tarina esiintyy tšetšeenien kansanperinteessä.³⁴²

Keskiajalta koko Mustanmeren ympäröityyn turkkilaisvalloitukseen asti Kaukasian rannikolla oli genovalaisia kauppakokoontia, jotka toimivat Eurooppaa ja Kaukoitää yhdistävän silkkiteiden päätepisteinä lännessä. Marco Polo matkusti tätä tietä Kiinaan 1200-luvun lopulla ja oli ”Marco Polon kirja” sitten aito kuvaus tai myöhemmin keskiajalla kirjoitettu

³³⁶ Stone, 2001, I:8-9.

³³⁷ Ks. Robert Conquest: ”The Nation Killers”; Stéphane Courtois (ed.): ”Le livre noir du communisme”.

³³⁸ Jo antiikin kreikkalaiset olivat tosin kirjoittaneet slaaveista; heidän tapaamansa slaavit lienevät kuitenkin asuneet nykyisen Ukrainan paikkeilla ja Donilla (kreikkalaisilla Tanais), jota pidettiin Euroopan äärenä.

³³⁹ Öhrnberg, 2001, 55-57.

³⁴⁰ Helsingin Sanomat, 28.1.2000.

³⁴¹ Öhrnberg, 2001, 51; Leitzinger, 2001: Idäntutkimus 1/2001, 27; ks. esim. Lev Tolstoin tšetšeeniruhtinaasta kertova teos ”Hadži Murad”.

³⁴² Usmanov, 1999: ”The Chechen Nation”: osa I: ”Portrait of Ethnic Features”.

sepitelmä, se vaikutti Johann Gutenbergin kirjapainotaidon myötä keskiajan Euroopan tietoisuuteen niin paljon, että Marco Polon voidaan sanoa ”avanneen” alueen laajaan läntiseen tietoisuuteen. Kirja kirjoitettiin 1290-luvun lopulla tilanteessa, jossa kristityt olivat menettäneet Akkon, viimeisen ristiretkeläislinnoituksensa Pyhällä Maalla. Marco Polo oli siis ensimmäinen postkrusadeerinen itämaiden kuvaaja ja hänen kuvauksensa osoittivat ennen kaikkea, että eurooppalaiset voisivat saavuttaa Kiinan ja idän muitakin teitä kuin Pyhän Maan kautta.

”[Armeniasta katsoen] pohjoisessa sijaitsee *Giorgianie* [Georgia]. Siellä on rajalla iso kaivo, jossa on niin paljon öljyn kaltaista nestettä, että siitä tulee sadan kamelin kuorma yhdellä kertaa. ... Sitä voidaan hyvin myös polttaa. Ympäröivillä seuduilla ei lampuissa käytetäkään muuta polttoainetta, ihmiset tulevat pitkien matkojen päästä noutamaan sitä.”

”*Giorgianiessa* [Georgiassa] on kuninkaan nimenä tavallisesti *Daavid Melik*, mikä meidän kielellämme merkitsee kuningas *Daavid* [georgialaiset katsovat kuningassukunsa polveutuvan Raamatun kuningas *Daavidista*, minkä vuoksi *David* on edelleen yleisimpiä miehennimiä maassa]. Osa maasta kuuluu *tartareille* [tataareille, turkkilaisille, mongoleille], osa taas on vahvojen linnoitusten ansiosta pysynyt maan syntyperäisten ruhtinain hallussa. ... Asukkaat ovat hienoa väkeä, rohkeita merenkulkijoita, erinomaisia jousella ampujia ja urhoollisia sotureita. He ovat kristittyjä, kreikkalaisen kirkon kannattajia, ja leikkaavat hiuksensa lyhyiksi, kuten hengellisen säädyn jäsenet länsimailla.”

”Tässä samassa maassa [Kaukasiassa] *Aleksanteri Suuri* pohjoista kohti tunkeutuessaan ei päässyt etenemään, koska esteenä oli muudan ahdas ja vaikeakulkuinen sola, jota neljän peninkulman pituudelta toisella puolen rajoitti *Abakun meri* [Kaspianmeri, huom. yhteys Bakuun], toisella korkeat vuoret ja metsät, niin että muutamat miehet pystyivät puolustamaan paikkaa koko maailmaa vastaan. Epäonnistuttuaan yrityksessään *Aleksanteri* rakennutti solan suulle suuren muurin ja vahvisti sen torneilla estääkseen toisella puolella asuvia aiheuttamasta hänelle vahinkoa. Solaa sanotaan sen erinomaisen lujuuden vuoksi *Rautaportiksi* [Derbent, Dagestanissa], ja *Aleksanterin* kerrotaan siellä sulkeeneen *tartarit* [turkinsukuiset komaanit] kahden vuoren väliin.”

”*Genovalaiset kauppiat* ovat äskettäin alkaneet purjehtia tällä järvellä [Kaspianmerellä], ja he tuovat näiltä seuduin *ghella-nimistä silkkikangasta*. Tässä maassa [Georgiassa] on kaunis ja suuri kaupunki *Tyflis* [Tbilisi], jonka ympärillä on esikaupunkeja ja linnoitettuja paikkoja. Niissä asuu armenialaisia ja georgialaisia kristittyjä sekä lisäksi joitakuuta saraseenejä ja juutalaisia; viimeksi mainittujen määrä ei kuitenkaan ole suuri. Siellä valmistetaan silkki- ja monia muita kankaita. Asukkaat ovat suuren *tartarikuninkaan* [mongolikaanin] alamaisia.”³⁴³

Venäjältä Marco Polo kirjoittaa myös – heijastellen persialaisten, kaukasialaisten ym. käsitystä ”pimeyden valtakunnasta”:

”On totta, että kaukana tästä kuningaskunnasta yhä eteenpäin pohjoista kohti on maakunta, jota nimitetään *Pimeäksi eli Pimeyden laaksoksi*. Ja tämä nimi on tosiaan oikeaan osuva, sillä siellä vallitsee ainainen pimeys, koska siellä ei näy aurinkoa, ei kuuta eikä tähtiäkään, vaan alituisesti on niin pimeää kuin meillä [Venetsiassa] iltahämärissä, jolloin näkee eikä kuitenkaan näe. Ja tämä johtuu tiheästä usvasta, jota siellä aina sataa, milloinkaan hälvenemättä tai häviämättä. Ihmisillä ei siellä ole olenkaan omaa hallitsijaa, ja he elävät eläimien tavalla.”³⁴⁴

³⁴³ Marco Polo, 1298 (1957), 41-43.

³⁴⁴ Marco Polo, 1298 (1957), 315.

”Rosian [Kiovan Rusin, nyk. Ukraina] provinssi on hyvin suuri. Siinä on monta osaa ja se rajoittuu siihen pohjoiseen maahan, jota olemme sanoneet Pimeyden laaksoksi [nykyinen Keski-Venäjä]. Sen [Kiovan Rusin] asukkaat ovat kristittyjä ja noudattavat jumalanpalvelusmenoissaan krekikkalaista rituaalia. Siellä on useita kuninkaita, ja maalla on oma kielensä. Asukkaat ovat erittäin typerää väkeä, mutta he ovat hyvin kauniita ja vaaleaverisiä, niin miehet kuin naisetkin. Maa maksaa veroa vain läntisten tartarien kuninkaalle Toctaille [Toktai, Kultaisen Ordan kaani 1290-1312], jonka valtakuntaan se idässä rajoittuu.”³⁴⁵

Vasta vuonna 1477, yli 150 vuotta sen jälkeen, kun Marco Polo oli matkaillut Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Kiinassa, vieraili tiettävästi ensimmäinen länsieurooppalainen Moskovassa. Hänkin oli italialainen, Ambrosio Contarini.³⁴⁶ Kaukasiassa vilkasta kaupankäyntiä harjoittivat italialaisten lisäksi turkkilaiset ja tataarit, kunnes Venäjän imperiumin laajentuessa etelään alueen merkitys tyrehtyi ja vähitellen se katosi eurooppalaisten tietoisuudesta. Se palasi kuitenkin väliaikaisesti Kaspianmeren öljybuumin myötä 1800-luvun lopulla, jolloin myös suomalaisia vaikutti Nobelin yhtiöiden palveluksessa nopeasti kasvavan ja vaurastuvan Azerbaidžanin kosmopoliittisessa pääkaupungissa Bakussa. Kun C.G.E. Mannerheim 15. heinäkuuta vuonna 1906 ylitti Kaspianmeren laivalla Bakusta Venäjän Turkestanin satamakaupunki Krasnovodskiin, nykyiseen Turkmenistaniin (jonka nykyinen presidentti Saparmurat Nijazov on nimennyt öljysatamakaupungin oman liikanimensä mukaan Türkmenbasiksi, so. ”turkmeenien johtaja”), toimi kapteenina aluksella suomalainen vapaaherra Reh binder Korsnäsistä.³⁴⁷

Kaspianmeri on maailman suurin sisäjärvi, jonka vastarannalla alkaa Keski-Aasia. Sen turkkilainen nimi *Hazar* periytyy kasaareilta, jotka varhaiskeskiajalla hallitsivat omaa imperiumiaan Itä-Euroopassa. Kaspian öljyn mainitsee jo Marco Polon matkakertomus. Kaukasiasta etelään vuoristot jatkuvat nykyisten Itä-Turkin ja Pohjois-Iranin alueilla ja niiden laaksot yhdistävät Kaukasiaa Persiaan, Kurdistaniin ja Lähi-itään. Georgian ja Azerbaidžanin viljavat alueet sijoittuvat pääosin Mtkvari-joen (Kura, Kür) laaksoon ja rannikoille. Azerbaidžanissa vallitsee muusta Kaukasiasta poiketen kuuma ja kuiva eteläinen ilmasto. Georgiassa vallitsevana on lauhkea välimerenilmasto, Pohjois-Kaukasiassa ja Armeniassa etupäässä ankara ja vaihteleva vuoristoilmasto.³⁴⁸

Poliittisesti nykyinen Kaukasia voidaan jakaa viiteen osaan:

1. **Etelä-Kaukasia** (Georgia, Armenia ja Azerbaidžan)
2. **Pohjois-Kaukasia** (Pohjois-Kaukasian tasavallat Dagestanista Adygeiaan)
3. **Etu-Kaukasia** (Stavropolin, Krasnodarin ja Rostovin maakunnat)
4. **Turkin Kaukasia** (Koillis-Turkki, n. 13-15 lääniä)
5. **Iranin Kaukasia** (Etelä-Azerbaidžan)

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä ovat Etelä-Kaukasia ja Pohjois-Kaukasia, Kaukasuksen korkeimpien huippujen molemmiin puolin. Etelä-Kaukasia (eli Transkaukasia, *Zakavkaz*) jakautuu nykyisin kolmen valtion – Georgian, Armenian ja Azerbaidžanin – kesken. Pohjois-Kaukasiaan taas kuuluvat Venäjän federaation tasavallat (idästä länteen) Dagestan, Tšetšenia, Ingušia, Alania (Pohjois-Ossetia), Kabardi-Balkaria, Karatšai-Tšerkessia ja Adygeia, sekä Georgiaan kuuluva tasavalta Abhasia. Periaatteessa tähän alueeseen kuuluu myös Vanha-Tšerkessia, Venäjän Mustanmeren rannikko, jolla sijaitsee

³⁴⁵ Marco Polo, 1298 (1957), 316.

³⁴⁶ Jaanson, 2000.

³⁴⁷ C.G.E. Mannerheim, 1940: ”Matka Aasian halki”, osa I, s. 2.

³⁴⁸ Howe, 1983, 292-304; Brown, Kaser & Smith, 1994, 15.

nykyisin Suomessa ”Ryssän Rivieraksi” kehuttu alue. Nykyinen lomakaupunki Sotši (turk. Sase) oli yksi tšerkessien entisistä pääkaupungeista. Nykyisin tällä alueella asuu kuitenkin enää hyvin vähän tšerkessiväestöä, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa se rajataan ulos Pohjois-Kaukasian käsitteestä.

Pohjois-Kaukasian pohjoispuolella levittäytyy Etu-Kaukasia (*Prikavkaz*), tai ”venäläinen Kaukasia”, johon kuuluvat Rostovin, Stavropolin ja Krasnodarin maakunnat.³⁴⁹ Etu-Kaukasian ja Pohjois-Kaukasian erottaminen on mielekästä, koska nykyisin Etu-Kaukasia on ”venäläistä” aluetta kun taas Pohjois-Kaukasia ”ei-venäläistä”.³⁵⁰ Lisäksi Kaspianmeren pohjoisosassa, Dagestanin pohjoisnaapurina, sijaitsee ”Euroopan ainoa buddhalainen maa” Kalmukia. Sen pohjoispuolella on historiallisen Astrakanin kaanikunnan samanniminen pääkaupunki Volgajoen suulla. Etelä-Kaukasian eteläpuolella sijaitsevat Turkin ja Iranin Kaukasia, historialliset Pontos, Länsi-Armenia ja Etelä-Azerbaidžan. Tällä alueella kaukasialaiset ja armenialaiset sekoittuvat turkkilaisiin (Anatolian ja Azerbaidžanin turkkilaiset) ja iranilaisiin (persialaiset ja kurdit) kansoihin. Turkin Kaukasiaan kuuluvat osapuilleen Trabzonin, Rizen, Erzincanin, Bayburtin, Artvinin, Erzurumin, Ardahanin, Karsin, Agrin, Iğdirin ja Vanin läänit. Iranin Kaukasiaan kuuluvat Etelä-Azerbaidžanin muodostavat maakunnat Länsi-Azerbaidžan ja Itä-Azerbaidžan, tärkeimpinä kaupunkeina Täbriz lännessä ja Ardabil idässä.

Tämä työ keskittyy ensisijaisesti Etelä-Kaukasian ja Pohjois-Kaukasian kuvaamiseen. Nykyiseen Venäjään kiinteästi kuuluva Etu-Kaukasia nousee esille Venäjän geopolitiikkaa, kasakoita, ”tšerkessien kansanmurhaa” sekä Rostovin, Krasnodarin ja Stavropolin maakuntien kaukasialaisvastaisia väkivaltaisuuksia käsiteltäessä. Turkin Kaukasia on erityis- asemassa ”armenialaisten kansanmurhaa” ja ensimmäisen maailmansodan aikaisia tapah- tumia käsiteltäessä. Iranin Kaukasia nousee esille käsiteltäessä ”Etelä-Azerbaidžanin” ky- symystä Azerbaidžanin ja Iranin suhteissa. Koska työ rajautuu erityisesti ”kaukasialaisten” ongelmien tarkasteluun, Kaukasian etnisiä ryhmiä käsittelevä luku jäljempänä tutkimuk- sessa ei erikseen käsittele Venäjän venäläisiä, Turkin turkkilaisia eikä Iranin persialaisia.

Euraasian sisäosien hahmottaminen

Kylmän sodan päättyessä Lännen osalta Ronald Reaganin ajalla ”Pahuuden imperiumiksi” kuvatun Neuvostoliiton ja sen hallitseman Varsovan liiton hajoamiseen vuosina 1989-1992, länsimaisilta tutkijoilta kului hetken aikaa palauttaa tietoisuuteen, ettei Neuvostoliit- to ollut koskaan ollutkaan yhtenäisvaltio, ja että neuvostoimperiumin hajoaminen oli va- pauttanut myös Kaukasiassa ja Turkestanissa koko joukon ”uusia” valtioita. Pian näihin kuitenkin alettiin kiinnittää lisääntyvässä määrin huomiota ja Mackinderin klassisen sy- dänmaateorian muotoiluja muistuttavat geopolittiset koodit palasivat puheeseen Euraasi- asta. Jotta koko jättiläismannerta koskevat maantieteelliset termit eivät menisi sekaisin, on syytä määritellä tässä tutkimuksessa käytetyt nimet:

Euraasia merkitsee oikeastaan koko valtavaa mannerta, Eurooppaa ja Aasiaa yhdessä. Si- tä käytetään kuitenkin usein sellaisin sävyin, joissa sen merkitys supistuu koskemaan pie- nempää aluetta – Euroopan ja Aasian yhteistä kosketuspintaa. Hieman samaan tapaan ”Aasiasta” puhutaan joskus tarkoitettaessa ainoastaan itäisintä Aasiaa, ja ”Euroopasta” esim. Suomessa tarkoitettaessa ainoastaan Keski-Eurooppaa tai Länsi-Eurooppaa. On

³⁴⁹ Krasnodar on entinen Jekaterinodar. Vanhaa nimeä ei kuitenkaan tässä tapauksessa ole palautettu Neuvostoliiton hajoamisen jälkeksi, kuten mm. Pietarin (Leningrad), Nižnij-Novgorodin (Gorki) ja Jekaterinburgin (Sverdlovsk) kohdalla tehtiin.

³⁵⁰ Nämä erottaa toisistaan myös Kaj Öhrnberg, 2001, 53.

kuin jossain vaiheessa Eurooppa alkaisi häilyä, mutta Aasiakaan ei oikeastaan ole alkanut, ja tällöin olisi olemassa ”Euraasia”, joka ei ole Euroopan ja Aasian summa vaan jotain niiden välillä.³⁵¹ Silloin, kun ”Euraasia” viittaa Euroopan ja Aasian yhteiseen kosketuspintaan, se merkitsee erityisesti Keski-Aasiaa ja Kaukasiaa sekä näiden ympärillä olevia alueita – Etelä-Venäjää, Ukrainaa, Turkkiä, Irania, Afganistania ja Pakistania, ehkä myös Lähi-itää. Tällöin ”Euraasia” ikään kuin jää ”varsinaisen Euroopan” ja ”varsinaisen Aasian” väliin. Tässä työssä sanaa ”Euraasia” käytetään kuitenkin pääosin laajassa merkityksessään, sekä yhteydessä Venäjän ja Turkin ”euraasialaisiin” geopolittisiin koulukuntiin. Leonard A. Stone katsoo tutkimusalueen konstruoivassa kirjassaan ”**Keski-Euraasian**” muodostuvan Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta, laajennettuna Turkilla ja Iranilla. Samaa termiä ”Keski-Euraasia” ja samaa Kaukasian ja Keski-Aasian yhteen niputusta käytetään myös Yhdysvaltain Atlanttisen neuvoston strategiaohjelmassa. Samalla kuitenkin niin Stone kuin strategiaohjelmankin nimekkäät laatijat tunnustavat, että Kaukasia ja Keski-Aasia ovat itse asiassa kaksi täysin erilaista aluetta.³⁵²

Sisä-Aasia merkitsee tässä sitä Euroopan näkökulmasta ”sisään” jäävää Aasiaa, joka lähenee ”Euraasian” suppeaa merkitystä. Samaan tapaan Kiinassa puhutaan Sisä-Mongoliasta ja Ulko-Mongoliasta (eli Kiinaan liitetystä osasta ja itsenäisestä Mongoliasta). Sisä-Aasiaan kuuluvat entiseen Neuvostoliittoon kuuluneet Keski-Aasian ja Kaukasian tasavallat samoin kuin pääosin Venäjän ei-venäläiset tasavallat eteläreunoilla ja Volgan alueella. Raja ”Eurooppaan” on häilyvä. Usein Sisä-Aasiaan näkee luettavan myös Turkin, Iranin ja Afganistanin. Joskus näkee käytettävän myös termiä **Etu-Aasia**, joka kuitenkin useimmiten viittaa Turkkiin, Iraniin ja Arabiaan, mennessen siten päällekkäin ”Keski-idän” ja ”Lähi-idän” kanssa. Valittujen Palojen legendaarinen ”Uusi Suuri Karttakirja” määritteli ”Etu-Aasian” käsittämään Turkin, Israelin, Libanonin, Jordanian, Syyrian, Arabian niemimaan, Irakin, Persian ja Afganistanin.³⁵³ **Länsi-Aasia** on kolmas termi, jolla yleensä tarkoitetaan Lähi-itää, Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa yhdessä.³⁵⁴

Keski-Aasia merkitsee Euroopasta käsin katsoen Kaspienmeren takana sijaitsevaa Aasiaa, joka viittaa joko suppeammin vain entisen Neuvostoliiton viiteen keskiaasialaiseen tasavaltaan (Kazakstan, Kirgisistan, Uzbekistan, Turkmenistan ja Tadžikistan) tai sitten laajemmin näihin ja lisäksi Afganistaniin ja Itä-Turkestaniin (Kiinan Sinkiangiin).³⁵⁵ Joskus Keski-Aasia laajenee koskemaan myös Mongoliaa, Tiibetiä, Kašmiria, Pakistania, Irania sekä Venäjän Volgan alueen ja Etelä-Siperian tasavaltoja.³⁵⁶

Turkestan on etnisesti väritynyt termi, joka merkitsee turkkilaisten kansojen asuttamaa aluetta. Silläkin on suppeampi ja laajempi merkitys. Suppeammin ja spesifimmin ymmärrettynä Turkestan on kulttuurimaantieteellinen kokonaisuus, joka käsittää Kazakstanin, Kirgisistanin, Uzbekistanin, Turkmenistanin ja Itä-Turkestanin, mutta myös (kielellisesti persialaisen) Tadžikistanin ja Pohjois-Afganistanin. Tässä merkityksessä, Afganistaniin kuitenkin puuttumatta, käytetään Turkestania tässä tutkimuksessa. Turkestanin ydinalue on nykyisessä Uzbekistanissa, jossa sijaitsivat Venäjän siirtomaakseen valloittaman Turkestanin valloitusta edeltäneet itsenäiset Buharan, Khivan ja Kokandin kaanikunnat ja tarunhohtoinen Samarkand, sekä jaetussa Ferganan laaksossa. Kaikkiin maailman turkkilaisiin viittaavana terminä **Türkistan** käsittäisi edellämainitun alueen lisäksi myös Volgan ja

³⁵¹ Ks. myös kirjoittajan artikkeli ”Where is Europe’s End”, *The Eurasian Politician*, joulukuu 2002.

³⁵² Stone, 2001: ”The International Politics of Central Eurasia”; Fairbanks, Starr, Nelson & Weisbrode, 2001: ”Strategic Assessment of Central Eurasia”.

³⁵³ ”Uusi Suuri Karttakirja”, 1974, 62-63.

³⁵⁴ Mm. Suomen Ulkomaalaisvirasto käyttää tätä termiä maajaossaan.

³⁵⁵ Mm. kuulu matkaopas *Lonely Planet* määrittelee Keski-Aasian kattamaan viiden entisen neuvostotasavallan lisäksi juuri Itä-Turkestanin ja Afganistanin. (Ks. *Lonely Planet Central Asia*.)

³⁵⁶ Stone, 2001, I:6.

Kaukasian turkinsukuiset alueet, Azerbaidžanin ja Anatolian, pohjoisen Irakin ja Iranin, Siperiassa sijaitsevat Tuvan, Hakassian ja Jakutian sekä turkinsukuisia vähemmistöjä Euroopan maissa.³⁵⁷ Turkkilaiset saattavat puhua Türkistanista myös tarkoittaessaan edellämainitun alueen lisäksi sitä valtavaa aluetta, jota Osmanien valtakunta suurimmillaan hallitsi. Tällöin Türkistan kattaisi myös suuren osan arabialaista Välimeren aluetta ja Balkanin niemimaan.

Kaspia on epämääräinen maantieteellinen termi, joka viittaa Kaspianmerta ympäröiviin alueisiin. ”Kaspian maita” ovat siis Pohjois-Iran, Azerbaidžan, Dagestan, Kalmukia, Astrakan, Länsi-Kazakstan ja Länsi-Turkmenistan. Maantieteilijä voisi huomauttaa, että Kaspianmeren valuma-alue ulottuu myös Georgiaan ja Turkkiin sekä Volgan myötä kauas Venäjän ydinalueille. Kaukasian lähimailla törmätään vielä **Kurdistaniin**, joka käsittää lähinnä kurdienemmistöiset alueet Irakissa, Iranissa ja Turkissa, osuen päällekkäin Kaukasian kanssa vain Iranin Azerbaidžanissa, eräissä Turkin lääneissä sekä Armenian ja sen Azerbaidžanilta miehittämän Latsinin käytävän ”punaisessa Kurdistanissa”.³⁵⁸

Kaukasian aluetta voidaan lähestyä määrittämällä sen alueellisia suhteita ympäröiviin suurempiin geopoliittisiin kokonaisuuksiin: Eurooppaan, Venäjään, Keski-Aasiaan ja Lähi-itään. Se voidaan nähdä niin osana ”keskeistä” geopoliittista kokonaisuutta, kuten Leonard Stone tekee Keski-Euraasiaksi kutsumansa konstruktion suhteen.³⁵⁹ Se voidaan myös nähdä hankalana ja vähämerkityksisenä periferiana. Silloin mielikuvaa Kaukasiasta hallitsevat konfliktit, jotka nähdään ja kuitataan ”monimutkaisina”, mielellään ”etnisinä ja uskonnollisina” alueen ”eksoottisuutta” korostaen, eikä niitä sen kummemmin yritetäkään ymmärtää. Kaukasiaa hallitsevia geopoliittisia mielikuvia ovat myös ”kansojen tilkkutäkki”, ”ruutitynnyri” ja ”uskontokuntien rintamalinja”. Se voi olla ”silta” tai ”silkkitie” itään, tai olennaisina nähtyjen energiavarojen ”sydänmaa”, tai ”este” Venäjän tiellä etelään tai Turkin tiellä Azerbaidžaniin ja Keski-Aasiaan.

Kaukasian alueen geopoliittinen merkitys

Historioitsija Felipe Fernández-Armesto kirjoitti paljon suosiota saavuttaneessa teoksensa ”Millennium” esipuheessa Samuel Huntingtonin ”sivilisaatioiden” kaltaisten yleistysten kyseenalaisuudesta. Hän kertoo välttäneensä ”houkuttelevia, mutta liukkaasti käsistä luisakautavia kaiken kattavia yleisselityksiä” samoin kuin abstraktien käsitteiden kuten ”kapitalismi” tai ”feodalismi” reifikaatiota historiassa toimiviksi olioiksi.³⁶⁰ Siinäkin tapauksessa, että puhutaan sivilisaatioista, Fernández-Armesto kiinnittää huomiota rajamaiden tärkeyteen totunnaisiin keskuksiin nähden: ”Mikäli kulttuurit ja sivilisaatiot ovat maailmanhistorian mannerlaattoja, ne hankautuvat toisiaan vasten ja aiheuttavat mullistavia muutoksia nimenomaan rajoillaan. ... Maailmanhistoriaa tutkittaessa reuna-alueisiin on toisinaan kiinnitettävä enemmän huomiota kuin suuriin keskuksiin. Tämän kirjan osatarkoituksena on palauttaa uudelleen arvoonsa syrjään jätettyä ainesta, mm. paikkoja, jotka on usein jätetty vaille huomiota, koska niitä on pidetty syrjäisinä, kansoja, jotka on sysätty sivuun alempiarvoisina, ja yksilöitä, jotka on karkotettu pikkuosiin ja alaviitteisiin.”³⁶¹

³⁵⁷ Turkistan Newsletter; lehden joka numerossaan esittämä määritelmä.

³⁵⁸ Ks. Leitzinger, 1999: ”Kurdistan”, 18-25.

³⁵⁹ Stone, 2001, osa I.

³⁶⁰ Fernández-Armesto, 1995, 25.

³⁶¹ Fernández-Armesto, 1995, 27.

Periferiasta mielenkiinnon kohteeksi

Yhdessä Keski-Aasian kanssa Kaukasiasta on tullut yhä mielenkiintoisempi tutkimusaihe. Leonard A. Stone kirjoittaa oppikirjassaan monien aikamme oppineiden näkevän Keski-Euraasiassa (Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta) ”2000-luvun tulevaisuuden taloudellisen ja poliittisen voimaketuksen”, ”kuuman alueen”, tai ”ruutitynnyrin”, kun taas toisille se on yhä periferia, joka ei herätä suurta kiinnostusta. Keski-Euraasian mielenkiintoisuutta ovat Stonen mukaan lisänneet Kaspianmeren alueen energiavarat, etniset ja poliittiset konfliktit, öljyn ja kaasun kuljetusreitteihin liittyvät kädenväännöt, kauppayhteydet maailmanmarkkinoille sekä alueen kriittiset turvallisuuspoliittiset ja ympäristökysymykset.³⁶²

Koko Kaspianmeren ympärille sijoittuva alue – Kaukasia, Keski-Aasia, Pohjois-Iran, Itä-Turkki ja Etelä-Venäjä – on noussut geopolittisen mielenkiinnon kohteeksi toisaalta konfliktien, toisaalta öljyn ja maakaasun siivityksellä. OECD:n DAF-sihteeristön johtaja ja useiden strategiaa, diplomatiaa ja energiapolitiikkaa käsittelevien kirjojen julkaisija, turkilaalainen Mehmet Ögütçü, kertoi omien tutkimustensa alkuajoista Berliinissä marraskuussa 2000 pidetyssä seminaarissa ”Kansainvälinen energiaturvallisuus ja alueelliset epävakaudet – strategisia perspektiivejä globalisaatioon, geopolitiikkaan ja alueelliseen voimatasapainoon 21. vuosisadalla”. Jo seminaarin nimi kertoo paljon nykyhetken muodikkaasta kiinnostuksesta Kaspian alueeseen. Ögütçün aloittaessa tutkimuksensa 1980-luvulla, alue oli kuitenkin ”*terra incognita*”, suljettu yhden maailman pisimmistä ja täydellisimmistä suljetuista maarajoista taakse. Kun 1980-luvulla perustavanlaatuisenkin tutkimus puuttui, Ögütçü kuvaa vuoden 2000 tilannetta puolestaan sellaiseksi, jossa suunnaton tietotulva ja ristiriitaiset näkemykset ja ”tiedot” tiedotusvälineissä, tutkimuskirjallisuudessa, viranomaisraporteissa ja lukemattomissa kansainvälisissä seminaareissa hämärtävät näköalaa strategiisiin intresseihin alueella.³⁶³

Leonard Stone liittyy alueen kiinnostavuuden myös geopolittiseen suurvaltakilpailuun, jossa erityisesti Venäjän maailmanpoliittinen merkitys on ydinasemassa. Stonen mukaan Euraasian murrokseen liittyvät Venäjän rappeutuminen ja samanaikainen Lännen asteittainen nousu, Turkin vaatimaton menestys, Iranin pidättyväisyys ja Keski-Aasian osalta Kiinan lisääntyvä läsnäolo. Kaukasian osalta hän luonnehtii Georgiaa hyvin kehittyväksi, mutta samalla epävakaudelle araksi, kun taas Armenia ja Azerbaidžan ovat lukkiutuneet pattitilanteeseen. Tšetšenia on ”jälki-imperialistisen Venäjän” todellinen koetinkivi. Lisäksi alueen tapahtumat linkittyvät läheisesti kohtaloihin kaikkialla Euraasiassa: Ukrainassa, Moldovassa, Balkanilla, Kašmirissa, Kyproksella ja Baltian maissa.³⁶⁴

Baltia-vertailu

Kaukasian alueella on historiallisia ja geopolittisiä yhtäläisyyksiä moniin muihin alueisiin, jotka koostuvat suhteellisen pienistä valtioista tai kansoista ja sijaitsevat suurvaltain välisessä geopolittisessä tilassa. Suomen osalta hedelmällinen vertauskohta voisi olla Baltia. Sekä Baltian maat Viro, Latvia ja Liettua että Etelä-Kaukasian maat Georgia, Armenia ja Azerbaidžan saavuttivat ensi kerran uudemmalla ajalla kansainvälisesti tunnustetun itsenäisyyden vuosina 1918-1919. On mainittava, että Liettua, Georgia ja Armenia olivat keskiajalla ja aina 1800-luvulle saakka olleet myös historiallisia itsenäisiä monarkioita, vieläpä alueellisia suurvaltoja. Viron ja Latvian alueita olivat hallinneet Saksalainen ritarikunta, Tanska, Ruotsi ja Venäjä; Azerbaidžan taas oli ollut osa Persiaa suuren osan historiaansa.

³⁶² Stone, 2001, I:2.

³⁶³ Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

³⁶⁴ Stone, 2001, I:2.

Vuosina 1918-1919 myös Pohjois-Kaukasian federaatio julistautui itsenäiseksi nimellä ”Vuoristolaisten tasavalta” ja oli diplomaattisesti edustettuna Länsi-Euroopassa, epäonnistuen kuitenkin vakiinnuttamaan itsensä kansainvälisesti tunnustettuna valtiona ennen kuin bolševikit jo onnistuivat saamaan Kaukasian hallintaansa. Etelä-Kaukasian tasavaltujen itsenäisyys ei kestänyt kauaa, ja kuten Viron diplomaattikoulun varajohtaja, sotainvälisen ajan ulkopolitiikan tutkija professori Vahur Made toteaa, länsivallat olivat haluttomia tunnustamaan Baltian maidenkaan itsenäisyyttä. Toiseen maailmansotaan mennessä Neuvostoliitto oli onnistunut miehittämään ja liittämään itseensä molemmat valtioryhmät.³⁶⁵

Vuosina 1991-1992 Neuvostoliitto hajosi ja Viro, Latvia, Liettua, Georgia, Azerbaidžan ja Armenia tunnustettiin jälleen itsenäisiksi valtioiksi. Erityisesti Georgia oli Baltian maiden ja Moldovan ohella itsenäisyysvaatimusten ja vapautumiskehityksen kärjessä.³⁶⁶ Myös pohjoiskaukasialainen Tšetšenia julistautui itsenäiseksi vuonna 1991 nimellä Itškerian tšetšeenitasavalta ja onnistui pysymään *de facto* itsenäisenä ja vieläpä suhteellisen rauhallisena tasavaltana aina Venäjän ensimmäiseen invaasioon loppuvuodesta 1994.³⁶⁷

Georgian lisäksi lähimpänä Tšetšenian itsenäisyyden tunnustamista olivat Puola ja kolme Baltian maata, joiden kaikkien parlamenteissa asiasta käytiin vilkasta keskustelua. Virossa tunnustus oli hyvin lähellä, mutta sekä Venäjän että länsimaiden painostettua Baltian maita yksikään niistä ei loppujen lopuksi virallisesti tunnustanut Tšetšeniää, koska tämän pelättiin mm. vaarantavan Baltian maiden mahdollisuuksia päästä EU:n ja NATO:n jäseniksi. Sen sijaan pääministeri Mart Laarin johtama Viron hallitus ja Siim Kallasin johtama Viron Pankki tukivat Džohar Dudajevin hallitusta Tšetšeniassa myymällä Viron rahauudistuksessa vanhentuneet ruplat alihinnalla Tšetšeniään. ”Epäilyttävän” halpa hinta oli myöhemmin yksi syistä, jotka johtivat Laarin silloisen hallituksen eroon vuonna 1994.³⁶⁸

Vuosien 1989 ja 1993 välillä Venäjä hyökkäsi neljän sellaisen tasavallan alueelle, jotka se oli itse tunnustanut itsenäisiksi: Azerbaidžaniin, Georgiaan, Moldovaan ja Tadžikistaniin. Kaikissa tapauksissa sotilastoimet esitettiin ”interventioina”. Kolmessa ensimmäisessä tapauksessa Venäjä tuki neuvostohallintoon kuuluneiden virkailijoiden aloittamia separatistisia kapinoita Karabahissa, Abhasiassa, Etelä-Ossetiassa ja Transnistriassa, Tadžikistanissa puolestaan kommunistipuoluetta demokraattisia ja islamilaisia ryhmiä vastaan. Tadžikistanissa Venäjä nosti kommunistit valtaan, muissa tapauksissa puolestaan se varmisti Karabahin, Abhasian, Etelä-Ossetian ja Transnistrian *de facto* erottamisen Azerbaidžanista, Georgiasta ja Moldovasta. Azerbaidžanissa Venäjän tukemat armenialaiset miehittivät Karabahin lisäksi ympäröiviä selvästi azerienemmistöisiä alueita. Georgiassa ja Azerbaidžanissa Venäjä tuki myös vallankaappausta, Moldovassa huomattavaa vallansirtoa, ja Georgiassa veristä sisällissotaa, johon venäläisotilaat myös osallistuivat.³⁶⁹

Sen jälkeen, kun Venäjä oli Tšetšeniassa yrittänyt syöstä Dudajevin vallasta vallankaappauksella, aseellisella kapinalla ja provokaatioilla, Venäjä hyökkäsi marras-joulukuussa 1994. Se miehitti ensin kaksi kolmannesta tasavallasta, mukaanlukien pääkaupungin Groznyin, jonka tšetšeenit kuitenkin vuonna 1996 valtasivat takaisin. Se nimettiin myöhemmin uudelleen Džohargalaksi presidentti Dudajevin mukaan, joka sai surmansa venäläisten oh-

³⁶⁵ Vahur Made Aleksanteri-instituutin kesäseminaarissa Orilammella elokuussa 2000.

³⁶⁶ Bajev, 1997, 177.

³⁶⁷ Erilaisia analyysejä ensimmäisestä itsenäisyyden kaudesta 1991-1994, ks: Antero Leitzinger: ”Tshetsheenit”, ja ”Caucasus and an Unholy Alliance”; Carlotta Gall & Thomas de Waal: ”Chechnya – Calamity in the Caucasus”; Anatol Lieven: ”Chechnya – the Tombstone of Russian Power”.

³⁶⁸ Leitzinger, 1995, 114.

³⁶⁹ Ks. tarkempi tapahtumien kuvaus Kaukasian lähihistoriaa käsittelevässä osassa.

jusiskussa huhtikuussa 1996.³⁷⁰ Venäjä hävisi lopulta sodan. Hasavjurtin sopimuksella kenraali Aleksandr Lebed ja tšetšeenien komentaja Aslan Mashadov sopivat Venäjän vetäytymisestä, ja seuranneessa Moskovon sopimuksessa Venäjän presidentti Boris Jeltsin käytännössä tunnusti Tšetšenian itsenäisyyden *de facto* – mutta ei *de iure* – sekä presidentti Aslan Mashadovin, joka oli maltillisena ehdokkaana voittanut radikaalin kilpailijansa Šamil Basajevin vapaissa ja demokraattisissa vaaleissa. Vaaleja tarkkailemassa oli mm. Viron, Liettuan, Puolan ja useiden ihmisoikeusjärjestöjen edustajia (myös Suomesta) ja Venäjänkin tunnusti ne tuolloin laillisiksi.

Vuosina 1996-1999 Tšetšenia oli jälleen *de facto* itsenäinen, mutta huomattavasti epävakampi ja eristetympi kuin vuosina 1991-1994. Lähes kaikki infrastruktuuri oli tuhoutunut ja Venäjä harjoitti koko välirauhan ajan aktiivista konspiratiivista toimintaa Tšetšenian epävakauttamiseksi, eristämiseksi ja paikalliskonfliktien provosoimiseksi. Samalla Tšetšeniaan juurtui myös pieni, mutta paljon rahoitusta Saudi-Arabiasta saanut wahhabilainen oppositio, joka vastusti Mashadovia ja ajoi islamistista politiikkaa. Mashadovilla oli vakavia vaikeuksia palauttaa lakia ja järjestystä Tšetšeniaan.³⁷¹

Uusi sota alkoi kesällä 1999 tapahtumista Dagestanissa. Venäjä käytti islamistien tunkeutumista Dagestaniin sekä salaperäisiä pommiräjähdyksiä Moskovassa ja Volgondonskissa syyskuussa 1999 perusteina hyökätä uudelleen Tšetšeniaan, mutta tosiasiallisesti Venäjä oli valmistautunut uuteen sotaan jo hyvissä ajoin. Eversti Georgij Alafuzoffin mukaan Suomen sotilastiedustelu havaitsi Etelä-Venäjällä suurta logistista toimintaa ennen kesää 1999, mistä saattoi päätellä Venäjän selvästi valmistautuvan uuteen Tšetšenian sotaan.³⁷² Myöhemmin tuolloinen Venäjän pääministeri ja entinen FSB:n johtaja Sergei Stepašin kertoi julkisuudessa Venäjän tehneen päätöksen hyökätä Tšetšeniaan jo maaliskuussa 1999, kuukausia ennen Dagestanin provokaatiota.³⁷³ Jo yli kaksi vuotta yhtäjaksoisesti kestäneessä toisessa sodassa Venäjä ei ole onnistunut voittamaan tšetšeenien vastarintaa eikä nujertamaan itsenäisyystahtoa, eikä mikään tämänhetkisessä tilanteessa lupaa jatkossakaan erityistä menestystä näissä pyrkimyksissä.

Baltian maat Venäjä on sen sijaan jättänyt rauhaan sotilaallisessa mielessä, vaikkakin niitä vastaan on käytetty diplomaattisen uhkailun ja painostuksen sekä propagandan menetelmiä. Baltian maat onnistuivat ainoana entisen Neuvostoliiton tasavaltoina pysyttelemään kokonaan IVY:n ulkopuolella ja kaiken kaikkiaan Venäjän vaikutus Baltian maiden sisäisiin asioihin on ollut vähäistä. Länsimainen hyväksyntä ja sympatia Baltian maiden itsenäisyydelle on pysynyt ennallaan ja lisääntynytkin, ja Baltian maiden odotetaan voivan päästä sekä EU:n että NATO:n jäseniksi lähitulevaisuudessa. Baltian maat ovat saavuttaneet paikan Euroopan ja Lännen viiteryhmissä. Niiden aseman pysyvyys riippuu kuitenkin sekä Venäjän että Lännen geopoliittisten asenteiden kehityksestä jatkossa, sillä Baltian maat ovat edelleen sotilaallisesti ja poliittisesti heikkoja, strategisesti suhteellisen vähämerkityksisiä Lännelle – mutta tärkeitä Venäjälle – ja lisäksi Viron ja Latvian suuret venäläisvähemmistöt ja Liettuan sijainti venäläisjoukkojen (Valko-Venäjä, Kaliningrad) ympäröimänä lisäävät epävakauksia Baltiassa.

³⁷⁰ Satelliittihavainnon perusteella tehdystä iskusta kertoo lukuisin teknisin yksityiskohdin mm. Art Villasanta, Philippine Daily Inquirer: ”Satellites that kill”, 3.1.2002, joka esittää varsin vakuuttavien teknisien perustein, että tieto Dudajevin olinpaikasta olisi vuotanut venäläisille yhdysvaltalaisen satelliitin (Chalet tai Magnum) kautta [tarkoituksellisesti vai myyrän välityksellä, on toinen kysymys].

³⁷¹ Tätä ajanjaksoa on Suomessa tutkinut erityisesti Zofia Grodzinska-Klemetti, joka esitelmöi islamismista Tšetšeniassa Helsingissä 23.10.2001.

³⁷² Arto Luukkanen kirjansa esitelmätilaisuudessa Tallinnassa toukokuussa 2001; viittasi eversti Alafuzoffiin.

³⁷³ Felgenhauer, Defence Dossier, 21.1.2000; Stepašin Nezavisimaja Gazetan haastattelussa 14.1.2000.

Voisi kuvitella, että Baltiassa tapahtuisi jotain samankaltaista kuin Georgiassa ja Azerbaidžanissa: Virossa usein pelätty skenaario on ollut, että Itä-Virumaalle ilmestyisi ”Narvan tasavalta”, jota Venäjä sitten tukisi ja toteuttaisi ”intervention venäläisvähemmistön ihmisoikeuksien suojelemiseksi Viron nationalistiselta politiikalta”. Abhasiassa tämä oli mahdollista, vaikka abhaasit muodostivat pienen vähemmistön alueen asukkaista. Suurin väestöryhmä, georgialaiset, joutuivat pakolaisiksi varsinaiseen Georgiaan. Venäjän päinvastaisista väitteistä huolimatta tiedetään yleisesti, että Venäjän joukot, laivasto ja ilmapuimat osallistuivat taisteluihin georgialaisia vastaan separatistien puolella.³⁷⁴ Mikäli Narvassa tapahtuisi jotain samanlaista, tuomitsisiko Länsi Venäjän miehityksen esim. noin kolmanneksessa Viroa, kuinka voimakkaasti se sen tekisi, ja tulisiko Virosta joka tapauksessa tällöin osa ”ikuisen konfliktin vyöhykettä”, joka jäisi eristetyksi Euroopan ja Lännen viiteryhmistä?

Baltia-vertailun lisäkysymyksiä

Sekä Baltian että Kaukasian valtiot ovat vasta kymmenen vuotta sitten ”uudelleensyntyneet” ja molemmat ovat postkommunistisia siirtymäyhteiskuntia, jotka ovat erottautuneet Venäjästä separatistisen kansallisen vapautuksen kautta.³⁷⁵ Sekä Baltian että Kaukasian valtiot sijaitsevat hankalassa geopolittisessä välitilassa Venäjän ja Lännen välissä – Kaukasian tapauksessa Venäjän, Lännen (Turkki) ja islamismin (Iran, Saudi-Arabia). Sekä Baltian että Kaukasian maiden sijainti geopolittisten viiteryhmiä ja etupiirien kartalla on kiistanalainen niin Lännessä kuin Venäjälläkin. Kaikista näistä yhtäläisyyksistä huolimatta Baltian ja Kaukasian alueilla on päädytty viimeisten kymmenen vuoden aikana hyvin erilaisiin tilanteisiin. Mistä johtuu Baltian suhteellinen menestys ja Kaukasian suhteellinen epäonnistuminen geopolittisissä päämäärissä, jotka vielä vuonna 1992 olivat hyvin samankaltaisia – tulla tunnustetuiksi itsenäisinä kansakuntina ja päästä nopeasti Venäjän etupiiristä Lännen ”huomaan”?

Jos unohdamme yksinkertaistetut ”kulttuuriset” selitysmallit (väitteet, joiden mukaan kaukasialaiset ovat takapajuisia ja luonnostaan taipuvaisia sotimaan ja sotkemaan asiansa) ja tarkastelemme sen sijaan Venäjän ja Lännen geopolitiikkaa, voimmeko olettaa Baltian ja Kaukasian erilaisten kohtaloiden johtuvan pikemminkin ympäröivien voimien asenteista ja toiminnasta kuin kohteena olevista maista itsestään? Kuinka suuressa määrin Venäjän itsehillintää Baltiassa ja aggressiota Kaukasiassa ovat ohjanneet Venäjällä vallinneet geopolittiset koodit? Entä kuinka suuressa määrin Venäjän geopolittinen ajattelu ja konkreettinen politiikka (Baltian jättäminen rauhaan mutta Kaukasiassa toteutettu raaka imperialismi) ovat olleet riippuvaisia Lännen asenteista? Onko Venäjä toiminut Lännessä saamiensa implisiittisten tai eksplisiittisten viestien mukaisesti, kuten niin usein ennen historiassaan? Mikä on ollut läntisen ja venäläisen geopolittisen ajattelun vuorovaikutussuhde ja sen seuraukset Baltian ja Kaukasian kaltaisilla rajamailla?

Mikäli geopolitiikassa esitetyt muotoilut ja asenteet ovat suorassa vaikutussuhteessa valtioiden harjoittamaan politiikkaan, tutkijain olisi opittava tulkitsemaan tiettyjä merkkejä geopolittisestä keskustelusta – niin Venäjällä kuin Lännessäkin. Miten tulee Lännen politiikka kehittymään suhteessa sellaisiin raja-alueilla ilmeneviin vaikeisiin kysymyksiin kuin sekessio, dekolonisaatio, suhtautuminen islamiin, suhtautuminen Venäjän laajentumishaluihin, Sisä-Aasian ”sydänmaan” ja Kaspian energiavarojen strateginen ja geopolittinen merkitys ja vastaavasti Baltian suhteellisen vähäiset strategiset resurssit? Nouseeko Turk-

³⁷⁴ Leitzinger, 1999: ”Georgia”.

³⁷⁵ Ranskalainen Venäjän-tutkija Hélène Carrère d’Encausse kirjoitti jo vuonna 1975, että Neuvostoliitto saattaa hajota, koska ”neuvostokansa” oli jäänyt myytiliksi eivätkä alkuperäiset etniset ja uskonnolliset identiteetit olleet kadonneet minnekään.

ki? Uudistuuko Iran? Hajoaako Venäjä? Tuleeko Baltian itsenäisyys jälleen tuhoutumaan, vai tuleeko Kaukasian itsenäisyys vakiintumaan ja lisääntymään? Mikä tulee olemaan Tšetšenian ja muun Pohjois-Kaukasian nyt loputtomalta näyttävän pattitilanteen tulevaisuuden kehitys? Nämä ovat kysymyksiä, joita geopolittinen alueanalyysi joutuu pakostakin tutkimaan. Tämän työn loppuosassa palataan vielä skenaariotutkimukseen ja hahmotetaan mahdollisia suuntaviivoja yllämainituille kysymyksille, sen empirian valossa, joka esitetään tarkemmin Kaukasian historiaa ja lähistoriaa käsittelevässä osassa.

”Entinen Neuvostoliitto”

Yksi Kaukasian hahmotukseen liittyvistä voimakkaimmista geopolittisista mielikuvista on alueen näkeminen ”entisen Neuvostoliiton” käsitteen kautta. Tällöin korostuvat ajatukset postkommunismista ja siihen liittyvästä transitiosta, vapautumisesta, mutta vielä enemmän mielikuvat ”Venäjän etupiiristä” ja kuulumisesta jollain tavoin samaan joukkoon, ”entisen Neuvostoliiton eteläisiin tasavaltoihin” tyystin erilaisten Keski-Aasian tasavaltojen, Ukrainan ja Moldovan kanssa. Lähistoria hallitsee alueen hahmotusta ja sen valtioista puhuttaessa mainitaan taajaan sellaisia ilmauksia kuin ”uudet valtiot” tai ”vastaitseenäistyneet tasavallat”,³⁷⁶ vaikka Neuvostoliiton hajoamisesta on jo vuosikymmen eikä Neuvostoliiton alle vuosisatainen elinkaari sittenkään edusta kovin pitkää kautta Kaukasian monituhatuotisen historian saatossa.

”Uutta” ja ”vastaitseenäistynyttä” valtiollisuutta pidetään implisiittisesti heikkona ja katoavaisena. Stone kirjoittaa: ”Vastaitseenäistyneet valtiot ovat erityisen herkkiä turvallisuongelmille, koska niiltä puuttuu itsenäisen valtiollisuuden mukanaan tuoma kokemus.” Stonen mukaan Kaukasian maat ”tuntevat itsensä turvattomiksi ja melkoisen epävarmoiksi siitä, mitä heidän turvallisuusintressiensä ja prioriteettien oikeastaan pitäisi pitää sisällään. ... Niiden strategiset näkemykset, ja vastaavasti laskelmoinnit, perustuvat suurelta osin historiallisiin muistoihin, jotka puolestaan on monissa tapauksissa konstruoitu etnisten jakolinjojen mukaan.”³⁷⁷

Nämä käsitykset vastaitseenäistyneiden maiden luonteesta ovat samoja, joita olemme tottuneet liittämään Kaukasian maihin. Ovatko ne kuitenkin muuta kuin myyttien ohjaamia oletuksia? Eikö uhatuiksi itsensä tuntevilla ja vastaitseenäistyneillä valtioilla päinvastoin turvallisuusintressien ja prioriteettien luulisi olevan kiusallisenkin selviä? Vastaitseenäistyneiltä valtioilta saattaa puuttua välitön historiallinen kokemus itsenäisyydestä, mutta vastaavasti niillä on enemmän ja raadollisempaa kokemusta itsenäisyyden puutteesta ja sen tavoittelusta tarvittaessa suurinkin uhrauksin – kokemusta, joka vakiintuneilta länsimailta usein on päässyt unohtumaan. On myös syytä muistaa, että Georgian, Armenian ja Azerbaidžanin itsenäisyys on kestänyt nyt jo vuosikymmenen verran – kauemmin kuin vaikkapa Slovakian, joka on ehdolla sekä EU:n että NATO:n jäseneksi. ”Vastaitseenäistyneistä” valtioista puhuttaessa niiden itsenäisyys ikään kuin kyseenalaistetaan, kunnioitus niiden suvereniteettia kohtaan on matalampi kuin ”vakiintuneilla” valtioilla.³⁷⁸

”Entinen Neuvostoliitto” onkin geopolittisena koodina implisiittisessä yhteydessä oletusarvoihin Venäjän imperiaalisesta etupiiristä. Geopolittiset kirjoittajat olettavat kyseenalaistamatta Venäjän etupiirin noudattavan Neuvostoliiton rajoja. Stonen mukaan monet tutkijat niputtavatkin Kaukasian yhteen Keski-Aasian kanssa ”stan-maiden” omituiseen

³⁷⁶ “newly independent states”

³⁷⁷ Stone, 2001, I:3.

³⁷⁸ Ks. kappale ”Kansainvälinen legitimitteetti”.

strategiseen kehykseen, jossa ”stan-maiden” oletetaan olevan pikemminkin alueellisten hegemonien toiminnan kohteita kuin toimijoita omilla oikeuksillaan.³⁷⁹

”Suur-Lähi-itä”

Zbigniew Brzezinski konstruoi Kaukasiasa ja Keski-Aasiaa geopolittiseksi kokonaisuudeksi, joka saa paljon Mackinderin sydänmaateorian piirteitä – joskin Brzezinskillä tämä kokonaisuus, ”Euraasian Balkan”, on geopolittisen ”suuren pelin” pelikenttä. Vastaavasti Brzezinskiä ja yleisesti läntistä geopolitiikkaa mielenkiintoisella tavalla kritisoiva venäläinen Vladimir Maksimenko niputtaa Kaukasian ja Keski-Aasian yhdeksi geopolittiseksi kokonaisuudeksi, jonka hän pelkää olevan Venäjän imperiumin, nykyisen ja tulevan, heikko kohta, johon Länsi aikoo iskeä.³⁸⁰

Geoffrey Kemp ja Robert E. Harkavy ovat konstruoineet niinkään saman kokonaisuuden, mutta liittäneet sen yhteen perinteisesti ymmärretyn Lähi-idän kanssa geopolittiseksi kokonaisuudeksi, jota he kutsuvat ”Suur-Lähi-idäksi”, joka ulottuu ”Etelä-Venäjältä ja Kazakstanista Saudi-Arabiaan ja Arabiemiirikuntien liittoon”. Kempin ja Harkavyn mukaan tämän kokonaisuuden tulisi olla maailmanpolitiikan huomion keskipisteenä.³⁸¹ Israelilaiset tutkijat S. Peres ja A. Nairi ovat kutsuneet samaa alueellista konstruktiota nimellä ”Uusi Lähi-itä”. Amerikkalainen A. T. Sullivan puolestaan viittaa siihen ”laajennettuna kylmän sodan jälkeisenä Lähi-itänä”.³⁸²

”Keski-Euraasian” ja ”entisen Neuvostoliiton” lisäksi Kaukasiasa onkin geopolittisissä näkemyksissä niputettu yhteen myös Lähi-idän kanssa. Tällöin syntyvä kokonaisuus vastaa Euroopan historiallisen tietoisuuden ”Orienttia” tai ”Levanttia”, joka katosi eurooppalaisesta geopolitiikasta sellaisenaan oikeastaan vasta kylmän sodan kaksinaipaisessa maailmanjärjestyksessä. Orienttiin liittyy mielikuvia ennen kaikkea islamilaisuudesta, mutta myös monia muita sekä romantisoituja että demonisoituja mielikuvia.³⁸³ Tällöin Kaukasiasa hahmottuu kulttuurisesti islamilaiseen maailmaan ja Lähi-itään nivoutuvana, ja islamilaisuudesta kirjoitettaessa muistetaan aina mainita ”fundamentalismi”.³⁸⁴ Kuten Agnew kuvasi, huomiota kiinnitetään tällöin vain niihin piirteisiin, jotka länsimaiselle tarkastelijalle näyttävät ”eksoottisina” ja erilaisina, vaikka ne olisivat alueen ymmärtämisen kannalta oikeastaan marginaalisia.

Samalla myös sen politiikkaan liitetään ajatuksia ”orientaalisista tyranneista” tai vaihtoehtoisesti ”itämaiden viisaista” ruhtinaista. Presidentinviran vallanperimystä isältä pojalle Azerbaidžanissa pidetään yhtä luonnollisena kuin Syyriassa tai Irakissa. Jordanian vakaan ja rauhallisen monarkian puolestaan voisi ajatella tarjoavan mallin Georgiaan, jossa rojalismi on Bagrationi-dynastian paluuta avoimesti kannattaneen Gamsahurdian jälkeenkin ollut elävä ja vakavasti tuettu aate. Georgialaisille nykyisin Espanjassa elävä Bagrationien kuningassuku on romantisoitu ja se nähdään vakautta ja traditiota edustavana, kansakunnan ”kultaisen ajan” inkarnaationa. Aika näyttää, tuleeko länsikin ottamaan Bagrationit

³⁷⁹ Stone, 2001, I:5. Pääte ”stan” on virheellinen, sillä persialaisperäinen maata merkitsevä estan/istan sisältää alkuvokaalin. Kazakstanin ja Tatarstanin nimistä vokaali on pudonnut pois venäläisvaikutuksesta, turkiksi maiden nimet ovat Kazakistan ja Tataristan.

³⁸⁰ Vladimir Maksimenko: ”Central Asia and the Caucasus”, 3/2000, 56-63.

³⁸¹ Kemp & Harkavy: ”Strategic Geography and the Changing Middle East, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1997. Sitaatti: Maksimenko, 2000.

³⁸² S. Peres & A. Nairi: ”The New Middle East”, New York, 1993; A.T. Sullivan: ”Democracy, Dragons and Delusions: The Middle East Today and Tomorrow”, Middle East Journal, Vol. 51, No. 3, 1997, p. 437.

³⁸³ Ks. aiemmin Edward Saidin huomiot ”Euroopasta ja Toisesta”.

³⁸⁴ Stone, 2001, I:5.

vakavasti huomioon nyt, kun vanhat kuninkaalliset ovat menestyneet politiikassa Bulgariassa, Romaniassa ja Afganistanissa.³⁸⁵

Kaukasian ”lähi-itäisyys” näkyy niissä geopoliittisissa havainnoissa, joiden mukaan Venäjä lakkaisi olemasta ”orientaalinen” voima ja merkittävä Lähi-idän vaikuttaja, jos sen vaikutus katoaisi Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta. Venäjän avoimimmin imperialistisille argumentoijille, kuten Vladimir Žirinovski, otteen herpaantuminen Kaukasiasta merkitsisi osaltaan sitä, että ”Venäjän historiallinen geopoliittinen pääprioriteetti” laajentua etelään aina Persianlahdelle ja Intian valtamerelle saakka estyisi.³⁸⁶ Venäjän diplomatia ja liittosuhteet Egyptissä vuonna 1976, sosialistisessa Etelä-Jemenissä ja sittemmin Syyriassa, Irakissa ja Iranissa osoittavat kuitenkin, että Venäjä voi olla vaikuttaja Lähi-idässä riippumatta mitenkään territoriaalisesta laajenemisestaan Kaukasian ja Keski-Aasian läpi.

Kaspian öljy ja Kaukasian vastakkaiset akselit

Itä-länsi-akseli ja pohjois-etelä-akseli

Kaspian alueen öljy- ja maakaasuvarat on useaan otteeseen arvioitu yhtä merkittäviksi kuin Persianlahden esiintymät. Azerbaidžanissa ja Kazakstanissa arvellaan olevan vähintään 65-80 miljardia barreliä öljyä ja Turkmenistanissa on lisäksi mittavat maakaasuvarat ja öljyä vähintään puoli miljardia barreliä. OPEC:in öljyntuottajamaiden kannalta Kaspian valtaviin öljyvarojen vapautumiseen liittyy myös ongelmia, sillä öljyntarjonnan runsas kasvu laskisi hintoja ja erityisesti Saudi-Arabia, Venäjä, Irak ja Iran kärsisivät tästä kun vastaavasti öljyn kuluttajat hyötyisivät.³⁸⁷

Kaukasiassa ja sen ympäristössä on ollut havaittavissa kahden akselin syntyminen: Toinen on syntynyt itä-länsi-suunnassa Yhdysvaltain johdolla, ja siihen kuuluvat Turkki, Georgia, Azerbaidžan sekä kaukaisempina mm. Israel ja Pakistan. Toinen akseli puolestaan on syntynyt pohjois-etelä-suunnassa Venäjän (ja osittain Kiinan) johdolla ja siihen kuuluvat Armenia, Iran, Irak, Syyria, Intia ja useat Keski-Aasian tasavallat. Kuten mm. Shireen Hunter, Olivier Roy ja Leonard Stone ovat havainneet tutkimuksissaan, kumpikin akseli ilmentää omia öljyputkisuunnitelmiaan ja turvallisuusuhkakuviaan.³⁸⁸ Pohjois-etelä-akselin maat tukevat separatistisia (Abhasia, Ossetia, Karabah, Palestiina) ja terroristisia (PKK, PFLP, ASALA, *Jund al-Islam*, DHKD/C, *Hizbollah*) liikkeitä, jotka epävakauttavat itä-länsi-akselin maita, kun taas nämä osoittavat tukea tai ainakin ymmärrystä pohjois-etelä-akselin maiden sisäisille oppositioliikkeille (Iranissa, Irakissa, Keski-Aasiassa jne.) ja separatistisille pyrkimyksille (Tšetšenia, Irakin Kurdistan, Kašmir).

Vahtang Maysaia ja Tina Gogeliani kirjoittavat Bakun-Ceyhanin öljyputken olevan ratkaisevan tärkeä Georgian ja Azerbaidžanin itsenäisyydelle ja koko Kaukasian alueen maailmanpoliittiselle merkitykselle. He havaitsevat kahden kilpailevan akselin syntyneen ja ilmenevän myös instituutioiden synnyssä. Euroopan Unionin TRACECA ja Yhdysvaltain tukema itsenäisyysmielisten IVY-maiden GUUAM edustavat itä-länsi-akselia, kun taas IVY:n talousunioni ja ”neliliitto” (Venäjä, Valko-Venäjä, Kazakstan ja Kirgistan) puolestaan edustavat pohjois-etelä-akselia. Sillä, kumpi saa risteyksen (Kaukasian) hallintaan-

³⁸⁵ Bulgarian pääministeriksi nousi vuonna 2001 äänivyöryllä entinen kuningas Simeon Saksokoburgotski. Romanian entinen kuningas Mihai vaikutti maan poliittisessa keskustelussa voimakkaasti samana vuonna. Afganistanin uuden hallituksen muodostamisessa entisellä kuninkaalla Mohammed Zahir Shahilla oli keskeinen rooli vuosina 2001-2002.

³⁸⁶ Dijkink, 1996, 105.

³⁸⁷ Anni Lassila, Helsingin Sanomat, 12.10.2001.

³⁸⁸ Roy, 2000, 6-9/14; Stone, 2001, 1:21.

sa, tulee olemaan koko Euraasian laajuisia seurauksia. Sekä Venäjällä että Arabian mailla on intressinsä estää itä-länsi-akselin onnistuminen (ja kilpailijan muodostuminen öljy-markkinoille), kun taas Turkille ja Euroopan maille on edullista aikaansaada Bakun-Ceyhanin putki.³⁸⁹

Maysaia ja Gogeliani ovat kiinnittäneet huomionsa ulkovaltojen strategioihin Kaspian öljypelissä: ”Kaukasiassa öljysopimukset merkitsevät yleensä geopolittista strategiaa alueella.” Vielä 1990-luvun alkupuolella länsimaiset öljy-yhtiöt olivat haluttomia ryhtymään mihinkään merkittäviin sopimuksiin Kaukasian maiden kanssa, ja mahdollisesti jopa tukivat vallankaappauksia olettaen Venäjän ja nomenklaturan kautta päästävän edullisempiin sopimuksiin. Näin tapahtui ainakin Azerbaidžanin tapauksessa. Vuosina 1998-1999 öljypeli Bakun-Ceyhanin ympärillä saavutti huippunsa – samoihin aikoihin tuli markkinoille myös Bond-elokuva ”Kun maailma ei riitä”, jossa aiheena oli öljy-yhtiöiden kieroilu. Kun Turkki, Azerbaidžan ja Georgia kokoontuivat Samsunissa sopimaan Bakun-Ceyhanin öljyputkesta, ”tämä kirvoitti heti [Venäjän] vastustuksen: Touko-kesäkuussa 1998 pahentui tilanne Galin alueella Abhasiassa, sitten Dagestanissa ja Tšetšeniassa”. Myös Akaki Elia- van sotilaskapina Länsi-Georgiassa sai välittömästi öljyputkea Bakusta Supsaan rakentavan yhtiön pysäyttämään rakennustyöt, joita jatkettiin vasta provokaation kukistuttua.³⁹⁰

Baku-Ceyhan

Länsisuuntautuneiden maiden ryhmä vastustaa Venäjän ja Iranin pyrkimyksiä Kaukasian alueella. Vuodesta 1999 vuoteen 2001 Venäjän vallan suhteen kriittisemmät IVY-maat muodostivat yhteistyöelimekseen ns. GUUAM-ryhmän, johon kuuluivat Georgia, Azerbaidžan, Moldova, Ukraina ja Uzbekistan. Vastaavasti Venäjän-mieliset IVY-maat liittyivät ensin Moskovan ohjaamaan ”kollektiiviseen turvallisuussopimukseen” ja olivat yhdessä Kiinan kanssa mukana Shanghain organisaation perustamisessa kesällä 2001.³⁹¹

Itä-länsi-akselilla Turkilla on ratkaiseva geostrateginen asema. Akseli inkarnoituu energia-politiikassa kahteen käsitteeseen: Bakun-Ceyhanin öljyputkihankkeeseen ja tätä kuljetusreittiä vielä syvemmälle itään jatkavaan ”Transkaspian” käytävään. Öljykentät sijaitsevat ennen kaikkea Azerbaidžanin, Kazakstanin ja Turkmenistanin alueilla – sekä myös Venäjän federaation alueilla. Transkaspian reitti toisi ensin öljyn Keski-Aasiasta, Kazakstanin satamista Aktausta ja Atyrausta sekä Turkmenistanin satamasta Türkmenbasista, Kaspianmeren yli Azerbaidžaniin, josta se yhdessä azerbaidžanilaisen öljyn kanssa matkaisi Bakun-Ceyhanin putkea pitkin Azerbaidžanin ja Georgian läpi Turkkiin ja Turkin Väli-meren-satamaan Ceyhaniin. Hankkeen tueksi ovat asettuneet Georgia, Azerbaidžan, Kazakstan, Turkmenistan, Uzbekistan ja Yhdysvallat (joskin erityisesti Turkmenistanin ja Uzbekistanin lojaalisuus on ollut vaihtelevaa ja epämääräistä). Hanketta vastustavat kii- vaimmin Venäjä, Iran ja Armenia.³⁹² Suomalaisarvion (*Fortum*) mukaan Bakun-Ceyhanin putki saattaisi kuitenkin tulla käyttöön jo vuonna 2005. Hankkeen tärkein yksittäinen osakas on brittiläinen *British Petroleum*.³⁹³

Venäjä ja Kaspianmeren herruus

Venäjän pyrkimyksenä Kaukasiassa ja Kaspianmerellä on ollut ja on edelleen varmistaa strateginen ylivaltansa alueella ja sulkea sen avulla kaikki muut ulos. Yhdysvallat ei ole

³⁸⁹ Maysaia & Gogeliani, 2000, 66-68.

³⁹⁰ Maysaia & Gogeliani, 2000, 65.

³⁹¹ Stone, 2001, I:21. Ks. myöhempi luku ”NATO, IVY, GUUAM, Shanghain ryhmä...”

³⁹² Stone, 2001, II:31.

³⁹³ Lassila, HS, 12.1.2001.

kovin avoimesti asettunut Venäjää vastaan, vaan esittänyt olevansa pikemminkin Irania ja yleistä ”epävakausta” vastaan. Yhdysvaltain Clintonin hallinnon energiaministeri William Richardson muotoili Yhdysvaltain aikomuksena olevan ”estää niiden strateginen pääsy Kaspian hallintaan, jotka eivät jaa arvojamme”, ja vaati, että Kaspian ”öljyputkikartan ja politiikan on tultava oikeaan lopputulokseen”.³⁹⁴ Venäjä kuitenkin tulkitsee yleisesti ja avoimesti Lännen olevan uhkaajansa ja vihollisensa alueella, eikä voidakaan kiistää, etteikö Länsi olisi Venäjän kilpailija, vaikka yrittääkin kaikin tavoin nähdä Venäjän yhteistyön ja kumppanuuden kehityksen läpi.

Kaspianmeren kiistaa on käyty siten, että Venäjä ja Iran vetoavat Kaspianmeren ”yhteiskäyttöön”, mikä käytännössä merkitsisi sitä, että Venäjä pystyisi veto-oikeudella estämään kaiken Kaspianmeren öljyn hyödyntämisen ja siten kiristämään itselleen kohtuuttoman yliotteen. Erityisesti Azerbaidžan ja Kazakstan puolestaan haluavat jakaa Kaspianmeren rantavaltioiden kesken niin, että jokainen voisi hyödyntää omaa osuuttaan toisista riippumatta. Turkki on perin länsimaiseen tapaan kiinnittänyt huomiota – Bakun-Ceyhanin hankkeen tueksi – ympäristönäkökulmiin korostaen Bosporinsalmen tankkeriliikenteen ympäristöuhkia. Turkki teki myös aloitteen Mustanmeren talousyhteisöstä, johon Venäjänkin oli tervetullut.³⁹⁵

Tšetšenian konflikti on selvästi heikentänyt Venäjän otetta Etelä-Kaukasiasta, mutta samalla Venäjä on sitonut Armenian yhä tiukemmin itseensä, estänyt Azerbaidžanin tukemista ja pitää kynsin hampain kiinni jäljellä olevista tukikohdistaan Georgiassa. Venäjän eristämisyrittämisistä huolimatta ulkomainen apu on jo auttanut Georgiaa ja Azerbaidžania huomattavasti ja molemmat maat ovat liittyneet NATO:n rauhankumppanuusohjelmaan (jossa tosin myös Venäjä itse on mukana).³⁹⁶ Itä-länsi-akselin hanke on edennyt siinä määrin, että öljyputki Bakusta Georgian satamakaupunkiin Supsaan valmistui jo huhtikuussa 1999 ja jäljellä olisi enää öljyputken vetäminen Georgiasta Turkin Ceyhaniin.³⁹⁷

Venäjän pyrkimykset jälleenyhdistää entisen Neuvostoliiton alue oman valtansa alle kohtaavat Kaukasiassa paitsi Lännen orastavan sotilaallis-poliittisen ja taloudellisen läsnäolon, myös vastarintayhteistyötä – mm. Georgian, Azerbaidžanin, Ukrainan ja Kazakstanin yhteistyötä, ja Georgian, Azerbaidžanin, Turkin ja Israelin yhteistyötä Venäjän sivuuttavien öljyputkien avaamiseksi Bakusta Turkin satamakaupunki Ceyhaniin sekä Länsi-Kazakstanin öljykentiltä Bakuun. Venäjä on puolestaan liittolaisineen ryhtynyt taisteluun Bakun-Ceyhanin öljyputkea vastaan. Se vaatii kaiken öljyn kuljettamista Venäjän alueiden kautta omaan Mustanmeren satamaansa Novorossijskiin (turk. Soguçak). Vastaavasti Bakun-Ceyhanin putkea vastustaa Iran, joka haluaa öljyputket Turkmenistanista ja Azerbaidžanista omaan Persianlahden satamaansa Khargiin.³⁹⁸

Bakusta Georgian kautta Ceyhaniin kulkevalla öljyputkella olisi käänteentekevä vaikutus Kaukasian geopoliittiseen asemaan. Ei olekaan yllätys, että Vladimir Žirinovski luonnehtii sitä apokalyptisesti salaliitoksi, jonka päämääränä on Venäjän tuhoaminen. Kansallismielisten mukaan Venäjä tuhoutuisi ja hajoaisi jos sen eteläiset naapurit pääsevät vaurastumaan öljyllä. Tämä johtuisi siitä, että Georgian, Azerbaidžanin ja Turkin vaurastuessa länsimaiden myötävaikutuksella Kaspian öljyllä, Venäjän federaation eteläiset alueet varmasti

³⁹⁴ Erickson, 1999, 260.

³⁹⁵ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001.

³⁹⁶ Erickson, 1999, 260.

³⁹⁷ Bishku, 2001.

³⁹⁸ Erickson, 1999, 260-261.

lähtisivät Etelä-Kaukasian imuun, vaurastuisivat taloudellisesti ja niiden riippuvuus Venäjästä katoaisi.³⁹⁹

Žirinovski saattaa olla oikeassa. Niinpä Venäjän looginen pyrkimys olisikin estää Kaukasian alueen vaurastuminen ja kaikkalainen Moskovasta riippumaton taloudellinen kehitys Kaspian öljyn ympärillä. Virallinen Venäjä uskoo samaan kuin Žirinovski. Turvallisuuskomitean raportti vain esittää asian Žirinovskia peiteltyemmin: Venäjän on pidettävä hallinnassaan kaikki IVY:n energiaresurssit tai ainakin estettävä muita käyttämästä niitä.⁴⁰⁰ Sekä Žirinovskin käsityksiä että virallisen Venäjän turvallisuuspoliittisia doktriineja käsitellään myöhemmässä luvussa perusteellisemmin.

Monta jakajaa vai Venäjän monopoli?

Turkin valtiollinen öljy-yhtiö BOTAS on pyrkinyt voimakkaasti siihen, että Kazakstanin Tengizin öljykentillä tuotettu öljy voitaisiin kuljettaa Ceyhaniin. Samoin Turkki on tukenut Turkmenistanin maakaasua Turkin ja mahdollisesti Iranin läpi Eurooppaan kuljettavaa reittiä. Turkmenistan on kuitenkin osoittautunut epäluotettavaksi ja soutanut ja huovannut Venäjän mielen mukaan. Lokakuussa 1994 Turkin, Pakistanin, Iranin ja Turkmenistanin valtionpäämiehet kokoontuivat Turkmenistaniin juhlistamaan muodollisesti öljyputken avaamista. Yllättäen hanketta johtavaan komiteaan nimitettiin mukaan myös Venäjän edustaja, mikä hidasti hankkeen toteutumista ja lisäsi kustannuksia. Turkmenistan onkin edelleen riippuvainen Venäjän kuljetusreiteistä oman öljynsä myynnissä.⁴⁰¹

Samalla kun Venäjä pyrkii hidastamaan ja estämään Azerbaidžanista Georgian kautta Turkkiin rakennettavan öljyputken (Baku-Ceyhan) valmistumista, Venäjä suunnittelee öljyputkea, joka johtaisi Eurooppaan ja kiertäisi Turkin Etu-Kaukasiasta huikean matkan Mustanmeren pohjoispuolitse Ukrainan, Moldovan, Romanian ja Bulgarian läpi Kreikkaan, ja pakottaisi myös Turkin ostamaan öljynsä tästä putkesta. Gertjan Dijkinkin mukaan hanke näyttäytyy erittäin hyvin Venäjän historiallisiin geopoliittisiin perinteisiin soveltuvana, sillä sen ytimenä on panslavistisen alueen yhdistäminen ja Turkin eristäminen, vaikka taloudellisesti ratkaisu olisi täysin kestävä ja sen esteenä olisi myös ”Venäjän geopoliittisen tilan jatkuvuuden puute” Balkanilla.⁴⁰² Pyrkimykset epävakauttaa Moldovaa ja Ukrainaa, sitoa niitä Venäjään, ja vastaavasti eristää Romania ja Bulgaria NATO:sta ja EU:sta, voidaan nähdä tätäkin taustaa vasten. Öljyä laivataan myös tankkereilla Novorossijskista Romanian satamakaupunkiin Constantaan ja sieltä länteen, mistä syystä Romania ryhtyi vuodesta 1998 tukemaan Novorossijskin vaihtoehtoa eikä Mustanmeren kiertävää putkea Ukrainan kautta.⁴⁰³

Monessa suhteessa Kaukasian ja Kaspian alueen tilanne muistuttaa seuraavassa osassa käsiteltävää Zbigniew Brzezinskin hahmottelemaa ”šakkipeliä” geopolitiikan analogiana. Turkkilainen Mehmet Ögütçü kuitenkin katsoo Kaspianmeren energiavarojen ympärillä vallitsevan pikemminkin pokerin kuin šakin, koska pelissä käytetään niin paljon bluffia ja riskinottoa. Ögütçün mukaan alueen geopoliittisen tärkeyden takaa pelissä oleva jättipotti, koska öljyn merkitys maailman energiapolitiikassa tulee ilmeisesti ainakin lähitulevaisuudessa pysymään ennallaan.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Erickson, 1999, 261.

⁴⁰⁰ Erickson, 1999, 261-262.

⁴⁰¹ Stone, 2001, II:36.

⁴⁰² Dijkink, 1996, 106.

⁴⁰³ Romer, 1999, 79.

⁴⁰⁴ Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

Ögütçü kiinnittää huomiota maailmanmarkkinoille pääsyn kysymykseen alueen geopoliitiikan avaimena: alue on pitkään ollut eristetty ja sen ensisijainen elinehto ei koske niinkään sitä, kuinka paljon öljyä on ja kuka siitä on kiinnostunut, vaan sitä, kuinka maat pystyisivät itse hyödyntämään energiavarojaan ja saavuttamaan yhteyden maailmanmarkkinoihin, joista Venäjä on niitä pitkään eristänyt. Turkki on tärkeä maakaasuasiakas Venäjälle ja Turkin energiankulutus kasvaa huimaa vauhtia talouden voimistuessa, eikä Venäjä ole halukas jakamaan markkinoitaan ”uusien valtioiden” kanssa, varsinkaan tietäessään, että Turkki tekisi paljon mieluummin kauppaa suoraan Azerbaidžanin, Georgian ja Keski-Aasian kanssa kuin Venäjän – sekä maantieteellisistä, poliittis-taloudellisista että kulttuurisista syistä.⁴⁰⁵

Turkin energiapolitiikan kannalta olennainen voitto tapahtui vuoden 2001 puolivälissä, kun Turkin-vastaisia asenteitaan liennyttänyt Venäjä monien asiantuntijoiden yllätykseksi antoi periksi Bakun-Ceyhanin öljyputken vastustuksessaan ja alkoi sen sijaan viimein kehittää tosissaan kilpailevaa putkeaan Tengizistä Novorossijskiin. Venäjä toisin sanoen pyrki pelaamaan Kazakstanin öljyn Azerbaidžanin öljyä vastaan ja varmistamaan sen, että vaikka se ei pystyisikään varmistamaan Azerbaidžanin öljyä kokonaan itselleen, ainakaan Tengizin öljy ei virtaisi Azerbaidžanin ja Georgian kautta Turkkiin. Turkin kannalta on kuitenkin tärkeää, että öljypeliä pelataan nyt myös ”reilun kilpailun” hengessä.⁴⁰⁶

Venäjän geopoliitiikan ongelmia Kaspiassa

Kaspian maita eristää maailmanmarkkinoista se, että kaikkien Venäjältä riippumattomien kuljetusreittien tielle on 1990-luvulla ilmestynyt vaikea aseellinen konflikti. Tšetšenian ja Dagestanin tapauksissa konfliktit estävät Venäjää itseäänkin hyödyntämästä Kaspianmeren öljyä, mutta pääasia on, ettei kukaan muu pääse energiavaroihin käsiksi. Venäjällä on aikaa odottaa, koska se ei nykyiselläänkään kykene hyödyntämään edes oman alueensa öljyvaroja.⁴⁰⁷ Se, että Venäjä tästä huolimatta keskittyy rajojensa ulkopuolisten energiavarojen hallinnan varmistamiseen, kertoo venäläisen geopoliitiikan ajallisesta ja tilallisesta perspektiivistä: kyse on tulevaisuuden ”suuren” Venäjän valtakunnan energiavaroista ja nollasummapelistä, jossa Venäjä katsoo häviävänsä jos se ”päästää” muutkin hyödyntämään keskisen Euraasian energiavaroja. Vaikka Venäjänkin talous kärsii tilanteesta, Venäjä on valmis maksamaan tämän hinnan, kunhan kukaan muukaan ei hyödy.

Olivier Roy toteaa Venäjän siirtomaapolitiikasta, että ”Venäjä ei investoi Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan rahaa, vaan pitäytyy ainoastaan vanhanaikaisissa painostuskeinoissa, kuten putkien sulkemisessa ja energiatoimitusten estämisessä.” Venäjä ei tue alusmaitaan lainoilta, ei lähetä teknisiä asiantuntijoita, ei auta kehittämään uusia tuotantolaitoksia eikä tarjoa stipendejä kaukasialaisille ja keskiaasialaisille opiskelijoille. Niinpä Venäjän on jokseenkin turha valittaa katkerasti petoksesta ja maailmansalaliitosta, kun sen osuus Kaukasian ja Keski-Aasian maiden kaupassa laskee tasaisen jyrkästi ja vaikutusvalta perustuu enää raakaan sotilaalliseen voimaan ja salaisten palvelujen käyttämiin menetelmiin.⁴⁰⁸

Venäjän ongelmana on, etteivät sen omat öljyntuotantoalueet – Tatarstan, Baškortostan, Tjumen ja Ural – ole kyenneet kilpailemaan Bakun kanssa, koska Venäjä ei ole luonut niiden kehittämiseksi kyllin hyviä olosuhteita eikä sallinut länsimaisten yritysten ”tunkeu-

⁴⁰⁵ Ögütçü, 2001.

⁴⁰⁶ Torbakov, 2003, Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

⁴⁰⁷ Ögütçü, 2001.

⁴⁰⁸ Roy, 2000, 13/14.

tumista” näille strategisesti tärkeille aloille. Sen sijaan Baku on hyödyntänyt länsimaisia (amerikkalaisia, brittiläisiä, norjalaisia jne.) yhtiöitä, jotka ovat kartoittaneet ja kehittäneet tehokkaasti Azerbaidžanin öljykenttiä. Venäjä on keskittynyt mieluummin kamppailuun entisten alusmaidensa kehityksen jarruttamiseksi kuin kehittämään omia taantuvia energiantuotantolaitoksiaan. Se sabotoi entisten siirtomaidensa tuotantoa, estää kuljetukset ja vaatii kohtuuttomia osuuksia näiden tuloista. Kaspianmeren aluevesikiista ja Keski-Aasian öljyputkieritys ovat Venäjälle tehokas ase estää kilpailua.⁴⁰⁹

Tosiasiassa Venäjä ei ole mitenkään eristetty Kaspianmeren öljyntuotannosta. Se on Azerbaidžanin öljyn hyödyntämisessä *Lukoilin* kautta mukana kaikkiaan kolmessa merkittävimmissä konsortiossa ja saa lisäksi 10 % provisiot Bakun-Novorossijskin öljyputkesta (joka Tšetšenian sodan myötä on pantu kiertämään Groznyin asemesta Pohjois-Dagestanin kautta), vaikkei olekaan siinä mukana (mukana on 4 amerikkalaista, 2 brittiläistä, norjalainen, turkkilainen, azerbaidžanilainen, japanilainen sekä saudiarabialainen firma).⁴¹⁰ Kysymys ei ole siitä, että Venäjä menettäisi osuutensa, vaan siitä, että Venäjä haluaa yksin hallita kaikkea. Se haluaa palauttaa neuvostoaikaisen täyden monopolin ”siirtomaidensa” luonnonvaroihin.⁴¹¹

Dekolonisaation näkökulma

Kaukasian alueeseen voi soveltaa myös dekolonisaation eli siirtomaavallan purkamisen näkökulmaa. Kun eurooppalaiset siirtomaavallat hankkivat itselleen siirtomaita merten takaa, Venäjä laajeni mantereisesti Itä-Eurooppaan, Kaukasiaan, Keski-Aasiaan, Siperiaan ja Kaukoitään. Venäjän imperiumin laajentumista ja siirtomaavallituksia on käsitelty tutkimuksen muissa osissa. Venäjän siirtomaavalta poikkesi luonteeltaan huomattavasti brittiläisestä, ranskalaisesta, hollantilaisesta, portugalilaisesta ja saksalaisesta merentakaisesta kolonialismista, sillä siihen kuuluivat paljon voimakkaampina osina uskonnollis-rasistinen valloitusmissio ja valloitetuilla alueilla koettiin Venäjän valloituksen seurauksena yleensä pikemminkin talouden ja elintarviketuotannon romahdus kuin ”kehitystä”, jolla länsimaiset siirtomaavallat ainakin teoriassa saattoivat ylpeillä.⁴¹² Vasta myöhemmin Venäjä saattoi alkaa esittää siirtomaavaltansa edistyksellisyyttä osoittavia lukuja teollistumisen ja (venäjän kielen) lukutaidon suhteen. Lukutaitoa arvioitaessa venäläiset tietenkin unohtivat täysin siirtomaavaltaa edeltäneen arabian- ja persiankielisen lukutaidon, joka hävitettiin perinpohjaisesti. Dagestanin oppineiden keskuudessa arabia säilyi kuitenkin meidän päiviimme saakka *lingua franca* ja vielä 1970-luvulla tehdyissä kenttätutkimuksissa australialainen professori Stephen Wurm kommunikoi dagestanilaisten kanssa arabiaksi saaden tällöin paljon paremman kohtelun kuin venäjää puhuessaan.⁴¹³

Venäjän valtaamalla alueilla nähtiin myös ennennäkemättömiä joukkomurhia, kokonaisten kansojen karkotuksia ja tuhoamisia sekä tahallisesti tai puolitahallisesti aiheutettuja nälänhätiiä, jotka pyyhkäisivät pois kolmanneksen väestöstä useilta alueilta. Venäjä harjoitti valloitetujen alueiden paljon voimaperäisempää kolonisaatiota venäläisillä kuin länsimaat modernissa kolonialismissa.⁴¹⁴ Niinpä Venäjän toiminta muistuttikin espanjalaisten *conquistadorien* toimintaa Etelä- ja Väli-Amerikassa vuosisatoja aikaisemmin. Tämä ei pitänyt paikkansa kaikissa yhteyksissä, sillä toisaalta Venäjän siirtomaavalta myös säilytti kansalli-

⁴⁰⁹ Romer, 1999, 76-77.

⁴¹⁰ Romer, 1999, 78.

⁴¹¹ Romer, 1999, 81.

⁴¹² Leitzinger, 1997, “The Russian Presence in Central Asia”, 9-14.

⁴¹³ Öhrnberg, 2001, 55-57.

⁴¹⁴ Leitzinger, 1997, “The Russian Presence in Central Asia”, 9-14.

sia instituutioita erällä valloitetuista alueista (esim. Suomessa, Puolassa ja Georgiassa) samalla kun se toisaalla (erityisesti muslimialueilla) pyrki hävittämään tyystin valloitusta edeltäneen valtiollisen kartan.

Ranskalainen Jean-Christophe Romer näkee venäläisen siirtomaavallan erikoisuuksina sen, etteivät venäläiset kansakuntana erityisesti hyötyneet valtakunnan ikuisesta laajentamisesta, laajentuminen ei tehostanut luonnonvarojen käyttöä eikä kaukomaille myöskään syntynyt ”koloniaaliluokkaa” samalla tavoin kuin eurooppalaisilla kolonialisteilla. Venäjä myös liitti itseensä alueita, jotka eivät olleet olennaisesti sitä itseään ”alikehittyneempiä” – päinvastoin useissa tapauksissa Venäjää kehittyneempiä, etenkin länsirintamalla. Romer’n mukaan Venäjän tapauksessa ei ehkä pitäisikään puhua niinkään siirtomaavallasta kuin yksinkertaisesti imperialismista ja valloituspolitiikasta.⁴¹⁵

Dekolonisaation näkökulmaan kuuluu olennaisesti ajatus valtiollisten rakenteiden vierasperäisyydestä ja myötäsyttyisistä heikkoudesta.⁴¹⁶ Agnewkin huomauttaa, että siirtomaavallan purkuun tähänneet liikkeet päätyivät usein hyväksymään ja jopa korostamaan siirtomaaimperiumien mielivaltaisesti vetämiä poliittisia rajoja ja territorioita, jotka olivat kaikkea muuta kuin ongelmattomia sivuuttaessaan alueen historialliset, etniset ja muut paikalliset olosuhteet. Hyviä esimerkkejä siirtomaavaltain piirtämien rajojen, territoriaalisten järjestelyjen ja väestönsiirtojen aiheuttamista edelleen aktiivisista konflikteista voi löytää esimerkiksi Kašmirista, Etelä-Sudanista, Turkestanista, Karabahista, Abhasiasta ja monin paikoin Venäjän federaation etnisesti ei-venäläisiltä alueilta.⁴¹⁷

Jo geopolitiikan klassisella kaudella saksalainen koulukunta kiinnitti huomiotaan Venäjään. Saksalainen geopolitikko Erich Obst ennusti jo vuonna 1928, että läntiset siirtomaavallat (merivallat) menettäisivät imperiuminsa, kun taas ”orgaaninen” imperiumi Venäjä, joka oli alueeltaan mantereisen yhtenäinen, pystyisi säilyttämään siirtomaavaltansa. Venäjän ”suuren tilan” käsite (*bolšoje prostranstvo*, Obstilla *Raumschicksal*) kuuluu olennaisena osana Venäjän geopolittiseen luonteeseen: Niinpä Venäjän talouskasvu ei Obstin mukaan johtanutkaan tehostumiseen, vaan alueen laajentamiseen. Talouskasvu mobilisoitiin sotilaalliseksi laajentumiseksi. Sama mentaliteetti vallitsee Venäjällä suomalaisen geopolitiikan tutkijan Osmo Tuomen mukaan edelleen.⁴¹⁸

Kansainvälisen Paneurooppa-Unionin puheenjohtaja ja lukuisia kirjoja kirjoittanut arkkiherttua Otto von Habsburg on useissa puheissaan ja kirjoituksissaan luonnehtinut Venäjää Euroopan viimeiseksi siirtomaaimperiumiksi, joka ei kykene integroitumaan osaksi eurooppalaisten kansakuntien perhettä niin kauan kuin se pitäytyy aggressiivisessa imperialismissa ja pyrkimyksessä Euraasian herruuteen väkivalloin naapurikansoja alistamalla.⁴¹⁹ Hyvin samanlaisia ajatuksia esittivät myös monet venäläiset demokratia-aktivistit 1990-luvun alussa, jolloin muodostui fraasiksi, että ”Venäjä ei voi olla yhtä aikaa demokratia ja imperiumi”.⁴²⁰

Maailmanpolitiikan dynaamisuuden aaltoteorioita

⁴¹⁵ Romer, 1999, 11-12.

⁴¹⁶ Jackson, 1990.

⁴¹⁷ Agnew, 1998, 6.

⁴¹⁸ Tuomi, 1995, 207.

⁴¹⁹ Otto von Habsburg, 1999, 153-164; Otto von Habsburgin puheet Strassburgissa joulukuussa 1999, Turussa marraskuussa 2000 ja Zagrebissa kesäkuussa 2001.

⁴²⁰ Ks. Venäjää tarkasteleva luku.

Samuel Huntington (jota käsitellään seuraavassa osassa tarkemmin) loi kirjassaan *”The Third Wave”* maailmanpoliittisen dialektisen teorian, jonka mukaan maailmanlaajuista valtiollista järjestelmää on hallinnut kolme demokratisoitumisen aaltoa ja niiden ”vasta-aaltoa”. Ensimmäinen Huntingtonin aalloista alkoi Yhdysvaltain ja Ranskan liberaaleista vallankumouksista ja synnytti ennen maailmansotaa demokraattisen läntisen maailman. Sen vasta-aalto seurasi ensimmäistä maailmansotaa johtaen autoritäärisiin valtioihin ja lopulta täysin uuteen demoniseen valtiomuotoon: massapohjaiseen brutalaan totalitarismiin, joka sai pahimmat muotonsa saksalaisessa kansallissosialismissa ja venäläisessä ja aasialaisessa kommunismissa.⁴²¹

Demokratisoitumisen toinen aalto merkitsi monien entisten siirtomaiden vapautumista toisen maailmansodan jälkeen Etelä-Amerikassa ja Aasiassa. Vasta-aalto seurasi 1960- ja 1970-lukujen dekolonisaatiossa, joka synnytti kylmän sodan ideologisen kilpailun seurauksena suuren joukon marxilaisia diktatureja ja oikeistojunttia kehitysmaihin. Vasta-aalto johti useimpien demokratioiden kaatumiseen kehitysmaissa, niin että lopulta demokratia rajoittui jälleen ainoastaan ”vapaaseen länteen”, Pohjois-Amerikkaan ja Euroopan läntisimpään osaan. Kolmas demokratisoitumisen aalto alkoi sotilasjunttien vapautumisesta Espanjassa, Portugalissa ja Kreikassa ja huipentui kommunismin sortumiseen Itä-Euroopassa ja lopulta itse Neuvostoliitossa.⁴²²

Toisenlaisen aaltoteorian esitteli puolestaan arvostettu virolainen historioitsija Kaido Jaanson vuonna 2000 Tarton yliopistossa, ja hieman myöhemmin maailman epäitsenäisten kansakuntien ”varjo-YK:n” UNPO:n maailmankonferenssissa Tallinnassa.⁴²³ Jaanson on tutkinut separatismia ja sekessiota ilmiönä ja päätynyt jakamaan modernin historian ”sekession aaltoihin” ja ”merentakaisen dekolonisaation aaltoihin”. Ensimmäinen merentakaisen itsenäistymisen aalto tapahtui vuosina 1776-1826, kestäen 50 vuotta. Sitä seurasi sekession kausi 1830-1921, kestäen 91 vuotta ja synnyttäen muiden muassa itsenäisen Suomen, Baltian maat sekä lyhyeksi ajaksi myös Kaukasian tasavallat. Toinen merentakaisen itsenäistymisen kausi sijoittui välille 1943-1990, kestäen 47 vuotta. Toista sekession kautta, joka käynnistyi vuonna 1990, eletään edelleen. Baltian maat ja Kaukasia ovat jälleen olleet tämän sekessioallon harjalla. Esitelmänsä Jaanson päätti UNPO:n jäsenkansoille osoitettuun sanoihin: ”Nyt on teidän vuoronne tehdä historiaa.”⁴²⁴

---

⁴²¹ Huntington, 1991, 13-30.

⁴²² Huntington, 1991, 13-30.

⁴²³ UNPO, “Unrepresented Nations and Peoples’ Organisation”, viroksi ERO, “Esintamatud Rahvaste Organisatsioon”, kokoa yhteen “separatisteja” ja kulttuuriautonomiamia tavoittelevia kansoja tšetšeneistä ja Kosovon albaaneista tiibetiläisiin ja Amerikan intiaaneihin. Mukana on myös päärahoittaja Taiwan. Viro oli järjestön perustajajäseniä Neuvostoliiton aikana ja itsenäistymisensä jälkeenkin se on näytellyt merkittävää osaa UNPO:n “suojelijana” yhdessä muiden Baltian maiden kanssa. Ks. <http://www.unpo.org/>

⁴²⁴ Jaanson, 2001.

II: KAUKASIA INTRESSIRISTIRIITOJEN GEOPOLIITIKASSA

Tämä osa tarkastelee Kaukasian aluetta eri valtioiden ja kansallisten intressien ristitulessa. Osa jakautuu neljään alaosiioon, joista ensimmäinen tarkastelee läntisiä geopolittisia diskursseja sikäli kuin ne koskettavat Kaukasiaa ja ovat vaikuttaneet alueeseen kohdistuvaan geopolitiikkaan. Koska läntistä keskustelua hallitsee yhä suurempi ”universalismi” ja vastaavasti läntiset konstruktiot vaikuttavat diskursseihin globaalisti, on läntistä geopolitiikkaa tarkasteleva osio luonteeltaan erilainen kuin muut kolme osiota. Läntisten diskurssien yhteydessä tarkastellaan myös imperiumien geopolitiikkaa sekä suhtautumista islamiin, minkä jälkeen siirrytään toiseen osioon. Se tarkastelee Venäjää ja venäläistä geopolittista ajattelua. Kolmas ja neljäs osio tarkastelevat Turkin ja Iranin geopolitiikkaa Kaukasiaan nähden. Tämän jälkeen siirrytään työn kolmanteen osaan, jossa tarkastellaan yksityiskohdaisesti Kaukasian poliittista historiaa ja geopolittisia ilmiöitä sekä lopussa yleisen kiinnostuksen kohteeksi nousutta poliittisen islamin näkökulmaa maantieteeseen ja geopolitiikkaan.

II:1. Läntisiä geopolittisia hahmotelmia

”Vakaus” ja status quo

Yleinen läntinen geopolittinen diskurssi kylmän sodan jälkeen on korostanut ”globaaleja” ongelmia ja vakautta. Tyypillinen Yhdysvaltain huolenaihe entisen Neuvostoliiton alueella on ollut esimerkiksi ydinaseiden leviämisen ehkäisy (luonteenomaisen ”globaali” geopolittinen näkökulma), minkä vuoksi Yhdysvallat on tukenut Venäjän vaatimusta olla Neuvostoliiton ydinasearsenaalin ainoa perijä. Kylmän sodan jälkeisen amerikkalaisen geopolitiikan taikasanaksi tuli ”vakaus”, jota onkin sitten edistetty ympäri maailmaa joskus paremmalla, joskus huonommalla menestyksellä.⁴²⁵ Länsi-Eurooppa omaksui hegemonisen geopolittisen koodin ja on niinkään korostanut ”vakautta”, joskin aina omista kansallisista lähtökohdista käsin. Ranskan mielestä vakaus edellyttää Yhdysvaltain pidättyvyyttä, Britannian mielestä aktiivisempaa osallistumista, Ruotsi on huolestunut kehitysmaiden elintasoeroista, kun taas Suomi puhuu paljon ”pohjoisesta ulottuvuudesta” ja yhteistyöstä Venäjän kanssa.⁴²⁶

George Bush I:n aikana Neuvostoliiton hajotessa Yhdysvallat tuki voimakkaasti Neuvostoliiton yhtenäisyyttä ja oli sitoutunut niin Gorbatšovin kuin tämän lähipiirinkin tukemiseen. Useimpien arvioiden mukaan länsivallat juuri tästä syystä toimivatkin aluksi ”sokeasti” suhteessa neuvostoimperiumin hajoamiskehitykseen, omaksuen aluksi hyvin kielteisen suhtautumisen Baltian maiden, Ukrainan ja varsinkin Kaukasian maiden itsenäisyyskamppailuun, jota Bush luonnehti ”itsemurhanationalismiksi” Kiovassa vuonna 1991. Oxfordin yliopiston tohtori ja ihmisoikeusaktivisti Mark Almond luonnehti Yhdysvaltain johdon asennoitumista ironisesti: ”Oikein kasvatetuille [poliittisesti korrekteille] ihmisille kuten George Bush ja James Baker antikommunismi jopa Neuvostoliiton takametsissä oli

⁴²⁵ Stone, 2001, II:6-7.

⁴²⁶ Tarton yliopistossa geopolitiikan luennoilla ”pohjoinen ulottuvuus” esiteltiin nimenomaan Suomen geopolittisena ohjelmana, joka sekä ilmentää valtion kansallisia pyrkimyksiä ja etuja. Virolaisten mielestä ”pohjoinen ulottuvuus” oli muuttunut Suomen välittäväksi EU:n ja Venäjän valtopoliitikaksi, jossa Baltia sivuutettiin. Tosin se nähtiin myös myönteisenä rauhanomaisena hankkeena, joka lisäisi Baltian vaikutusmahdollisuuksia ja estäisi Venäjää toimimasta aggressiivisesti Itämeren alueella.

hälyttävä merkki punaniskaisuudesta.” Näytti siltä kuin Yhdysvallat olisi ollut sitoutuneempi perestroikaan, yritykseen pikemminkin pelastaa kuin kaataa neuvostovalta, kuin Venäjä ja muut entisen Neuvostoliiton maat konsanaan.⁴²⁷

Niinpä Bush asettui tukemaan Jeltsiniä tämän hyökätessä voimakkaasti Azerbaidžanin presidentin Äbülfaz Elçibeyn ”venäläisvastaista nationalismia” vastaan (ja myöhemmin kukistaessa tämän sotilasvallankaappauksella), sekä tuki Eduard Ševardnadzen veristä vallankaappausta ”nationalistista” Zviad Gamsahurdiaa vastaan Georgiassa. Vaikka Ševardnadzen valtaan nostanutta vallankaappausta johtivat äärinationalistit ja järjestäytyneen rikkollisuuden kaaderit, länsivallat (etenkin Yhdysvallat ja Saksa) eivät suinkaan rähneet hänessä entistä KGB:n kenraalia ja vallankaappajaa vaan perestroikan ”uudistajan”, gorbatsovilaisen, jolla oli lisäksi vahvat henkilökohtaiset suhteet moniin länsijohtajiin. Gamsahurdiassa he sen sijaan näkivät epämuodikkaan nationalistin ja toisinajattelijan, anti-kommunistin. Elçibey ja Gamsahurdia edustivat Reaganin ajan Lännän etiikkaa, eivät sitä, joka vallitsi Neuvostoliiton hajotessa. Länsivaltojen sitoutuminen gorbatsovilaisiin johti kohtalokkasiin väärintarvointeihin 1990-luvun alkupuolen politiikassa. Erityisesti Georgian ja Azerbaidžanin vallankaappaukset demokraattisesti valittuja ja länsimielisiä hallituksia vastaan osoittivat Lännän olevan valmistumaton tukemaan ”uusien valtioiden” itsenäisyyttä.⁴²⁸

Leonard Stonen mukaan läntinen kansainvälinen politiikka Euraasiassa on ollut valikoivasti toisaalta legalistista, valtiokartan *status quota* ja suvereniteettia korostavaa, toisaalta taas ”liberaalia”, mihin ovat sisältyneet yhteistyön mutta myös interventioden mahdollisuudet. ”Kansainvälinen yhteisö” puuttuu kuitenkin ”humanitäärisiin katastrofeihin” ja muihin ”valtioiden sisäisiin ongelmiin” vain mikäli suurvallat katsovat sen poliittisesti edulliseksi. Esimerkiksi vuoden 1992 konfliktista osseettien ja inguusien välillä olivat kaikki yhtä mieltä, että se oli ”Venäjän sisäinen asia”, ja vaikka Tšetšenian sotien mitta-kaava ja raakuus sittemmin (1994-1996 ja 1999-) herättikin myös voimakasta kritiikkiä, käytännön politiikka on pitänyt kiinni ”Venäjän sisäisen ongelman” näkökulmasta.⁴²⁹ Bosnian, Kosovon ja Itä-Timorin tapahtumat sen sijaan eivät loppujen lopuksi olleetkaan Jugoslavian ja Indonesian ”sisäisiä ongelmia”, mutta tämä ei johtunut objektiivisista tosiasioista itse konflikteissa vaan pikemminkin siitä, että Jugoslavia ja Indonesia eivät olleet ydinaseistettuja eivätkä saman poliittisen painoluokan valtioita kuin Venäjä.

Uuden maailmanjärjestyksen epäsymmetria

Osmo Tuomen analyysi uudesta geopolitiikasta on niin laaja-alainen, että geopolitiittisten pyrkimysten voidaan ymmärtää käsittävän myös taloudellisten ja poliittisten hegemoniapyrkimysten kirjoa, ei ainoastaan perinteistä territoriaalista ekspansiota ja sotilasvoiman käyttöä. Läntiset alueet, euroatlanttinen ja pohjoisamerikkalainen alue, ovatkin siirtyneet taloudelliseen ja poliittiseen vaikutusvallan käyttöön samoin kuin myös Aasian äärimmäinen itä, Aasian-Tyynenmeren alue eli Tuomen mukaan ”Japani ja sen liittolaiset”.⁴³⁰

Euraasian mantereiset imperiumit, erityisesti Venäjä ja Kiina, mutta jossain määrin myös Intia ja Iran, harjoittavat kuitenkin edelleen hyvin perinteistä geopolitiikkaa, vieläpä yhdis-

⁴²⁷ Almond, 1997, ”Dawn of an Old Order”, 155-157.

⁴²⁸ Almond, 1997, 155-157.

⁴²⁹ Stone, 2001, II:7.

⁴³⁰ Tuomi, 1995, 13-14.

tyneenä 1800-luvun rotuoppeja muistuttaviin muukalaisvihamielisiin käsityksiin, jotka tosin nyt on koodattu huntingtonilaisiksi puheiksi ”sivilisaatioista” ja ”kulttuureista” ja maailmanpoliittisesti ”hyväksytetty” islaminvastaisuuden muotivirtausta hyväksikäyttäen. Siihen Huntingtoninkin rivien välistä kuultavaan seikkaan, että ”kulttuureita” käytetään hieman sivistyneempänä ja hieman vähemmän deterministisenä koodina ”roduille”, on kiinnittänyt huomiota myös Itä-Aasian poliittista maantiedettä tutkinut Pekka Korhonen.⁴³¹ Lännen ja Venäjän geopoliittisten hegemoniapyrkimysten erilaisuutta kuvastaa Leonard Stonen huomautus Georgian asemasta: maa on kahden hegemonisen voiman ristipaineessa, mutta sen suhteissa länteen ja Venäjään on olennainen ero: venäläinen ja neuvostolainen hegemonia on ollut pakkovallan tulosta kun taas läntinen hegemonia vapaasti valittua.⁴³²

Joka tapauksessa geopolitiikkaa erottamaan on uudessa maailmanjärjestyksessä ilmaantunut selvä laadullinen ero, joka tuottaa Euraasian šakkilaudalle suuren epäsymmetrian. Euraasian eurooppalaisessa länsipäässä ja itäaasialaisessa itäpäässä vallitsee väkivallaton, yhteisiin taloudellisiin etuihin ja vapaaehtoisuuteen perustuva hegemonia, ja Euraasian sisäosissa perinteinen, väkivaltainen, sotilaalliseen pakottamiseen ja transsendentaaliin valloitusmissioon perustuva imperiaalinen hegemonia. Näiden väliin sijoittuvat välivyöhykkeet: Itä-Eurooppa, Balkan, Kaukasia, Lähi-itä, Keski-Aasia, osa Kaakkois-Aasiaa jne. Välivyöhykkeet ovat nyt muodostuneet sen hegemoniapelin päänäyttämöksi, jona ”kolmas maailma” palveli kylmän sodan ajan kaksinaavaisessa maailmanjärjestyksessä. Euraasian välivyöhykkeet ovatkin tulleet olennaiseksi piirteeksi kylmän sodan jälkeisen ajan ”maailmansaaren” geopolitiikkaa, kun taas Afrikka ja Etelä-Amerikka ovat syrjässä geopolitiisesta retoriikasta (mikä ei tietenkään tarkoita, etteikö näillä mantereilla käytäisi hegemoniakamppailua).

Epäsymmetriaa korostaa vielä entisestään turvallisuuspoliittinen asetelma, jossa Euraasian ääri­lään­nessä (ja osin äärimmäisessä idässä) sota on tullut mahdottomaksi ajatella ja valloituspolitiikka mahdottomaksi ulkopoliitiikan keinoksi länsimaiden ja Itä-Aasian länsisuuntautuneiden valtioiden kesken.⁴³³ Saman havainnon ovat tehneet kansainvälisen politiikan läntisen liberaalidemokraattisen ”pluralistisen turvallisuusyhteisön” tutkijat.⁴³⁴ Kuitenkin jopa Kaukolän­nen ja Kaukoidän alueilla, joissa vallitsevat korkean legitimitetin valtiot ja alueellinen yhteistyö, ulkoisten imperiumien uhka voi olla hyvin konkreettinen, kuten Taiwanin, Baltian ja Kyproksen esimerkit osoittavat. Tämä tarkoittaa, että objektiivisista seikoista (vauraus, vakaus, demokratia, markkinatalous) huolimatta jo pelkkä imperiumin uhka siirtää nämä valtiot epävakaalle välivyöhykkeelle, jossa geopolitiittinen peli on mahdollista ja todellistakin. Jatkuvassa turvallisuusvajauksessa, paineessa ja usein vielä sabotaasissa välivyöhykkeiden valtiot ajautuvat helposti epävakauteen tai autoritääristen johtajien hallitsemiksi kvasivaltioiksi. Keskeisen Euraasian imperiumeissa sota ja valloituspolitiikka ovat sen sijaan jokapäiväistä ulkopoliitiikan eetosta ja olennainen osa geopolitiittista puhetta.

Intressejä ”väli­alueella”

Kaukasia on leimallisen kiistanalainen ja ”väliin sijoittuva” alue koko maailman geopolitiisessa ajattelussa. Siellä on sekä itsenäistyneitä valtioita että itsenäisyydestään kamppaile-

⁴³¹ Kirjeenvaihdossa marras-joulukuussa 1999.

⁴³² Stone, 2001, II:9.

⁴³³ Tuomi, 1995, 119-120. Kaukoidän tilannetta leimaa lähinnä Kiinan uhka.

⁴³⁴ Holsti, 1996, 146-149.

via, ympärillään sekä ydinaseistettu entinen suurvalta että kaksi hyvin erilaista vahvaa islamilaista valtiota. Onkin selvää, että Kaukasiaan kohdistuneet geopoliittiset muotoilut ovat olleet hyvin monipuolisia. Yhdysvaltain ensisijaisina tavoitteina ovat ”vakauden” ja läntisten arvojen (demokratia, markkinatalous) leviämisen lisäksi olleet Kaspian energiavarojen hyödyntäminen, Venäjän monopolin vähittäinen ja varovainen murtaminen sekä Iranin ja kansainvälisten islamistien vaikutuksen torjunta. Euroopan valtioiden geopoliittikka alueella on jäänyt paljon epäselvemmäksi. Leonard Stone kuitenkin katsoo, että Euroopan Unionin politiikassa Kaukasiaa kohtaan voidaan erottaa kolme pääkohtaa.⁴³⁵

1. Puolustaa vakautta, demokratisoitumista ja ihmisoikeuksia, joiden nähdään myös linkittyvän talousuudistuksiin.
2. Eurooppalaisten yhtiöiden etujen puolustaminen alueella, erityisesti, koska EU on tulevaisuudessa Kaspian energiavarojen suurin kuluttaja. EU turvaa tässä Yhdysvaltain sotilaalliseen apuun.
3. Ympäristön tilan ja siihen liittyvän turvallisuuden lisääminen, esimerkiksi koskien vaarallisia ydinvoimaloita (esim. Medzamor Armeniassa) ja Kaspian öljyyn liittyviä ympäristönäkökuja.

Voidaan havaita, että ensimmäinen ja toinen kohta ovat miltei identtisiä Yhdysvaltain intresseihin nähden, kun taas kolmannessa kohdassa Euroopan Unioni kiinnittää huomattavasti enemmän huomiota ympäristöasioihin ja suhtautuu samalla myös kriittisemmin Yhdysvaltain öljyputkihankkeisiin. Taustalla voidaan myös nähdä EU:n Turkin-vastaisten voimien pyrkimys vastustaa Bakun-Ceyhanin öljyputkea ja suosia Venäjän esittämiä maa-raitteja Etu-Kaukasian, Ukrainan, Moldovan ja Romanian läpi Eurooppaan. Sama näkökulma on myös Venäjän etuja suosivilla eturyhmillä. Joka tapauksessa Euroopan Unioni tulee luultavasti olemaan Kaukasian alueen kannalta tulevaisuuden tärkein kauppakumppani. Lisäksi EU on tällä hetkellä alueen tärkein humanitäärinen lahjoittaja.⁴³⁶ Miehitetyssä Groznyissä kesällä 2001 valtaosa ruoka-avusta tuli Tanskan pakolaiskomitealta tšetšeenityöntekijöiden välityksellä, koska kaikki länsimaiset avustusjärjestöt pitävät Groznyitä liian vaarallisena ulkomaalaisille.⁴³⁷

Yhdysvallat heräsi suhteellisen myöhään pitämään Kaukasian aluetta itselleen strategisesti tärkeänä mielenkiinnon kohteena, sillä aluetta koskeva tieto oli ollut vähäistä ja Yhdysvaltain mielenkiinto oli kohdistunut Itä- ja Keski-Eurooppaan. Tšetšenian sota vuosina 1994-1996 nosti kuitenkin Kaukasian nopeasti mielenkiinnon kohteeksi myös Yhdysvalloissa ja samalla alettiin kiinnittää lisääntyvässä määrin huomiota Georgiaan, Azerbaidžaniin ja Kaspian öljyyn. Zbigniew Brzezinski julkaisi vuonna 1997 ”Suuren šakkilautansa”, mutta tätä olivat edeltäneet lukuisat samansuuntaiset kirjoitukset. Bill Clintonin hallinnon turvallisuusneuvonantaja Samuel Berger katsoi Yhdysvaltain ulkopoliittisia pääperiaatteita koskevassa raportissaan vuonna 1997 Etelä-Kaukasian olevan Yhdysvalloille strategisesti ja taloudellisesti kiinnostava.⁴³⁸ Samana vuonna myös Yhdysvaltain ulkopoliittikan venäläismielisenä pidetty apulaisulkoministeri Strobe Talbott sanoi puheissaan kahdessa merkittävässä amerikkalaisessa yliopistossa, että Turkki on tärkeä investoija Kaukasian ja Keski-Aasian alueilla ja sen aktiivisuus on tärkeää ”niille, jotka aivan oikein ovat huolissaan Iranin vaikutusvallasta”.⁴³⁹

⁴³⁵ Stone, 2001, II:7.

⁴³⁶ Stone, 2001, II:7; Coppieters, 1998, 63.

⁴³⁷ Steele, 2001, Mail & Guardian, 27.7.-2.8.2001.

⁴³⁸ Stone, 2001, III:1; The Washington Post, 27.3.1997.

⁴³⁹ Tütüncü, 1998, 192-193.

Yhdysvaltain presidentinvaihdos vuoden 2000 lopulla merkitsi silti ratkaisevaa käännettä Yhdysvaltain politiikassa. Bill Clintonin aikana oli ulko- ja turvallisuuspolitiikassa vallinnut tietty epäjohtonmukaisuus, joka toisaalta suosi Venäjän ja Kiinan ajamaa moninapaisuusoppia ja tarjosi Venäjälle vapaat kädet ”omissa etupiireissään”, mutta toisaalta onnistui kirvoittamaan katkeruutta venäläisissä esim. Balkanilla, jossa venäläiset ja serbit yleisesti katsoivat Yhdysvaltain ensin antaneen ”luvan” Bosnian ja Kosovon puhdistamiseen muslimeista ja sitten ”pettäneen” heidät. Slobodan Milošević, jota Venäjä edelleen varsin avoimesti tukee, on Haagissa vedonnut Clintonin ja muiden länsijohtajien näyttämään ”vihreään valoon” ja siten osasyllisyyteen kaikessa siinä, mitä serbijohto teki.⁴⁴⁰

George W. Bushin ajan politiikassa on puolestaan näyttäytynyt selvempänä Yhdysvaltain aktiivinen rooli maailmanpolitiikassa ja länsimaisten etujen ajaminen – myös Venäjän perinteisesti etupiirikseen katsomilla alueilla Keski-Aasiassa ja Kaukasiassa. Afganistanin sodan myötä amerikkalaisjoukkoja on nyt sijoitettu myös Keski-Aasian maihin, erityisesti Uzbekistaniin, ja seuraavaksi Yhdysvallat on – ironisesti Venäjän omaan ”terroristeja” koskevaan disinformaatioon tarttuen – lisäämässä läsnäoloaan Georgiassa.⁴⁴¹

Huntington ja ”sivilisaatioiden törmäys”

Tuomi mainitsee 1990-luvulla geopolitiikkaan vaikuttaneina kirjoittajina George Modelskin, Peter Slowenin, Peter Taylorin, William Thompsonin, Paul Kennedyn, Raimo Väyrysen ja useita muita⁴⁴², mutta juuri entisen Neuvostoliiton alueen ja Kaukasian ympäristön geopolitiikkaa koskettavista 1990-luvun länsimaisista geopolitiikista kirjoittajista on erityisesti mainittava kaksi nimeä, jotka ovat esittäneet toisiinsa nähden ristiriitaisia geopolitiittisia ja strategisia tavoitteita: **Samuel Huntington** (*”The Clash of Civilizations”*)⁴⁴³ ja **Zbigniew Brzezinski** (*”The Grand Chessboard”*)⁴⁴⁴. Molemmat teokset on käännetty lukuisille kielille ja ne ovat olleet sekä saatavissa venäjäksi ja turkiksi että vilkkaan keskustelun aiheena Kaukasian alueen maissa.⁴⁴⁵ Molemmat ansaitsevat hieman tarkemman analyysin.

Samuel P. Huntington on konservatiivinen Harvardin yliopiston professori, joka on tullut tunnetuksi suurilla ja yksinkertaistavilla maailmanpolitiikkaa selittävillä teorioilla. Ennen odotettavissa ollutta sivilisaatioteoriaa hän ehti lanseerata teorian ”demokratisoitumisen aalloista”.⁴⁴⁶ Pian Neuvostoliiton hajottua hän julkaisi sittemmin maailmanlaajuisen kohun herättäneen teoriansa ”sivilisaatioista” ensin vuonna 1993 artikkelina *Foreign Affairs* -lehdessä ja kolmea vuotta myöhemmin kirjaksi muotoiltuna ja koottuna.⁴⁴⁷

Vaikutusvaltaisessa amerikkalaisessa *Foreign Affairs* -julkaisussa kautta historian eniten keskustelua ja vastineita herättänyt artikkeli oli pitkään Yhdysvaltain ulkoministeriön ulkopoliittikan suunnitteluosaston ensimmäisen johtajan (1947-1949) George Kennanin (s. 1904) alun perin Moskovan-suurlähetystöstä ulkoministeriölle kirjoitettu ohjelma, joka julkaistiin salanimellä ”X”, ja jossa lanseerattiin Neuvostoliiton patoamispolitiikan (*on-*

⁴⁴⁰ Ks. esim. HS helmikuussa 2002.

⁴⁴¹ Ks. myöhempi luku ”NATO, IVY, GUUAM, Shanghain ryhmä...”

⁴⁴² Tuomi, 1995, 20-21.

⁴⁴³ Huntington, 1996.

⁴⁴⁴ Brzezinski, 1997.

⁴⁴⁵ Viettäessäni helmi-maaliskuussa 2000 kaksi viikkoa Georgiassa, Brzezinskin ”Suuri šakkilauta” oli venäjänkielisenä painoksena paikallisten opiskelijoiden, tutkijoiden ja journalistien vilkkaan väittelyn kohteena. Venäläiset puolestaan lukivat Huntingtonia ja ”kirosivat” Brzezinskiä.

⁴⁴⁶ Sivuttu edellisen osan lopussa.

⁴⁴⁷ Huntington, 1996, 11.

tainment policy) periaatteet.⁴⁴⁸ Samuel Huntingtonin ”Clash of Civilizations” kuitenkin ylitti Kennanin artikkelin aikaansaaman polemiikin.⁴⁴⁹ Kummankin paradigman voi sanoa syntyneen tietyistä poliittisista tilauksesta – tarpeesta etsiä perusteita ”uudelle maailmanjärjestykselle”. Gearóid Ó Tuathailin mukaan Huntingtonin ”Clash” oli nimenomaan vastaus tiedotusvälineiden tilaukseen, sillä se tarjosi kaikkia tiedotusvälineissä vallinneita ennakkoluuloja ja yleistyksiä vastaavan näennäistieteellisen maailmankuvan tilanteessa, jossa usko Francis Fukuyaman ”historian loppuun” ja George Bush I:n ”uuteen maailmanjärjestykseen” oli hiipunut.⁴⁵⁰ Huntingtonin teoria on merkittävä osa aikamme geopolitiikkaa ja poliittista retoriikkaa, oli hän uusvanhoissa ajatuksissaan kuinka oikeassa tai väärässä tahansa.

Sivilisaatio-oppinsa Huntington on tiivistänyt kahdeksaan paradigmaattiseen teesiin kylmän sodan jälkeisestä tilasta:

1. *On seitsemästä kahdeksaan pääasiallista sivilisaatiota.*
2. *Kulttuuriset yhtäläisyydet ja erot muotoilevat valtioiden intressejä, vastakkainasetteluita ja liittoutumia.*
3. *Tärkeimmät valtiot tulevat eri sivilisaatioista. Ts. jokaisella sivilisaatiolla on todennäköisesti yksi ylivoimainen hegemoni.*
4. *Paikallisista konflikteista todennäköisimmin eskaloituvat ne, joiden osapuolet edustavat eri sivilisaatioita.*
5. *Poliittisen ja taloudellisen kehityksen vallitsevat rakenteet eroavat eri sivilisaatioissa.*
6. *Kansainvälisten asioiden avainkysymyksiin liittyvät sivilisaatioiden väliset erot.*
7. *Valta on luisumassa Länneltä muille suurille sivilisaatioille. (Erityisesti Huntington näkee islamilaisen ja kiinalaisen sivilisaation nousevan Lännen haastajiksi. Venäjää kohtaan hän on sangen myönteinen.)*
8. *Maailmanpolitiikasta on tullut moninapaista ja monisivilisaatiollista.*⁴⁵¹

Selittäessään tarvetta uudelle ”sivilisaatioihin” perustuvalla paradigmalleen Samuel Huntington myöntää mallinsa olevan hyvin yksinkertaistettu, mutta puolustaa sitä väittämällä, että ”mikäli haluamme ajatella maailmaa vakavasti ja toimia siinä tehokkaasti, jonkinlainen yksinkertaistettu kartta todellisuudesta, jonkinlainen teoria, konsepti, malli, paradigma, on välttämätön.”⁴⁵² John Lewis Gaddis kirjoitti: ”Kartografia, kuten kognitio itse, on välttämätöntä yleistämistä, joka mahdollistaa meille itsemme näkemisen siellä, missä olemme, ja mihin olemme ehkä menossa.”⁴⁵³ Kylmän sodan maailmankuva, jota hallitsi suurvaltain vastakkainasettelu, oli yksinkertaistus, joka perustui kartografiaan, jakaen maailman ”vaapaaseen maailmaan” ja kommunistiblokkiin. Kuvaa täydennettiin vielä ”kolmannella maailmalla”.⁴⁵⁴

Sekä Huntington että Brzezinski ovat huomauttaneet, että olisi lapsellista olettaa näiden maailmaa esittävien kartografisten mielikuvien kadonneen ja että maailma todistaisi läntisten arvojen ja liberaalin demokratian universaalia voittoa, ”historian loppua”. Huntington kiistää myös, että jako rikkaaseen pohjoiseen ja köyhään etelään voisi selittää 1900-luvun lopun tapahtumia. Huntingtonin mukaan ”voimme kieltää tällaisten opastusten [paradigmojen] tarpeen ja olettaa toimivamme vain ’objektiivisten’ tosiasioiden perusteella, käsi-

⁴⁴⁸ ”The Sources of Soviet Conduct”, Foreign Affairs, 1947.

⁴⁴⁹ Jaanson, 2000; Berg, 1998, 86; Ó Tuathail & Agnew, 1992, 79.

⁴⁵⁰ Ó Tuathail, 1996: ”Samuel Huntington and the ‘Civilizing’ of Global Space” 2/6.

⁴⁵¹ Huntington, 1996, 29.

⁴⁵² Huntington, 1996, 29.

⁴⁵³ Huntington, 1996, 30.

⁴⁵⁴ Huntington, 1996, 30.

tellen jokaista tapausta 'omilla ehdoillaan'. Jos kuitenkin oletamme näin, petämme itseämme."⁴⁵⁵ Huntington myös luettelee useita syitä konstruoida maailmasta yksinkertaistettua yleiskuvaa:

1. järjestää ja yleistää todellisuutta,
2. ymmärtää ilmiöiden kausaalisuhteita,
3. ennakoita ja, ollessamme onnekkaita, ennustaa tulevaisuuden kehityskulkuja,
4. erottaa tärkeä epäolennaisesta, ja
5. osoittaa, mitä polkuja pitkin pääsemme päämääriimme.⁴⁵⁶

Huntingtonin yksinkertaistava hahmotelma seuraa klassisen geopolitiikan oppeja sikäli, että se näennäisluonnontieteen tavoin esittää "sivilisaatiot" territoriaalisina tiloina tai jopa organismeina, jotka törmäilevät toisiinsa mannerlaattojen tavoin, ja luo teoriansa tueksi koko joukon määritelmiä, jaksotuksia, luokituksia ja tilallisia ilmaisuja. Hän seuraa "determinististä totaliteettiä", joka korostaa kiinalaisten, muslimien, hindujen, buddhalaisten ja ortodoksien tapauksessa uskontoa, mutta japanilaisten, latinalaisen Amerikan ja Afrikan tapauksessa niputtaa yhteen maantieteellisiä kokonaisuuksia. Lännen kohdalla hän puhuu epämääräisestä entiteetistä, joka viittaa katolisen ja protestanttisen uskon asemesta pikemminkin länsimaisiksi ymmärrettyihin markkinatalouden, demokratian, individualismin jne. arvoihin.⁴⁵⁷

Samoin kuin geopolitiikan klassikot sotainvälisellä ajalla, myös Huntington luo oppinsa pohjaksi huolestuttavan kuvan aikamme maailmantilasta: "Harmonian harhakuva kylmän sodan päätyttyä murtui pian etnisten konfliktien ja 'etnisten puhdistusten' moninkertautumiseen, lain ja järjestyksen luhistumiseen, uusien liittosuhteiden ja konfliktien syntyyn valtioiden välillä, uuskommunististen ja uusfasististen liikkeiden nousuun, uskonnollisen fundamentalismin voimistumiseen, 'hymyjen diplomatian' ja myöntöväisyyspolitiikan päättymiseen Venäjän suhteissa länteen, YK:n ja Yhdysvaltain kyvyttömyyteen pysäyttää verisiä paikalliskonflikteja, sekä nousevan Kiinan lisääntyvään uhmakkuuteen."⁴⁵⁸

Huntington katsoo, että puolen vuoden uutiset vuonna 1993 tukevat hänen sivilisaatiomalliaan⁴⁵⁹: "Bosniassa jatkuva sota islaminuskoisten bosniakkien, katolisten kroaattien ja ortodoksisten serbien välillä; Lännen kyvyttömyys tukea Bosnian muslimeja, tai tuomita kroaattien raakuuksia yhtä voimakkaasti kuin serbien raakuudet tuomittiin; Venäjän tuki serbeille ja joidenkin islamilaisten valtioiden avuntarjoukset bosniakeille; tuen suuntautuminen Karabahin sodassa, jossa vastakkain ovat kristityt armenialaiset ja islamilaiset azerit [sic]; Keski-Aasiassa jatkuvat taistelut muslimien ja venäläisjoukkojen välillä; konfrontaatio Wienin ihmisoikeuskonferenssissa, jossa Yhdysvaltain ulkoministeri Warren Christopher tuomitsi 'kulttuurisen relativismin' samaan aikaan kuin islamilaisten maiden ja Kiinan koalitio tuomitsi 'läntisen universalismin'; Venäjän ja NATO:n sotilasstrategien rinnakkainen huomion kiinnittäminen 'eteläiseen uhkaan' [ts. itsenäisyysliikkeitä ja erityisesti muslimeja vastaan]; Kiinan yhteistyö Pakistanin ja Iranin kanssa; Kiinan ydinkokeet ja Pohjois-Korean kieltäytyminen oman ydinohjelmansa tarkkailusta; paljastus, että Yhdysvaltain ulkoministeriö oli seurannut 'molemminpuolisen patoamisen' politiikkaa, joka suunnattiin sekä Irania että Irakia vastaan; Yhdysvaltain puolustusministeriön uusi strategia valmistautumisesta kahteen alueelliseen konfliktiin, yhtäällä Pohjois-Koreaa, toisaalla Irania tai Irakia vastaan; Iranin presidentin ehdotus liittoutumisesta Kiinan ja Intian kans-

⁴⁵⁵ Huntington, 1996, 30.

⁴⁵⁶ Huntington, 1996, 30.

⁴⁵⁷ Ó Tuathail, 1996, "Samuel Huntington and...", 3/6, 5/6.

⁴⁵⁸ Huntington, 1996, 32.

⁴⁵⁹ Huntington, 1996, 38-39.

sa; Venäjän ja Ukrainan pääseminen sopimukseen; Bagdadin pommittaminen ja 'sivilisaatio-perustainen' suhtautuminen siihen eri tahoilla; Sudanin listaaminen terroristivaltioksi Yhdysvaltain taholta ja syytökset, että Yhdysvaltoja vastaan on olemassa islamilainen salaliitto; etenevät toiveet Puolan, Unkarin, Tšekin ja Slovakian pääsystä NATO:n jäseniksi...

Toisin sanoen Huntington on luettellonut lähes kaikki seulojensa ajanjakson merkittävät kansainväliset tapahtumat osaksi "sivilisaatioiden" maailmankuvaansa ja eritoten ennakoluuloisuuttaan islamilaista maailmaa ja Kiinaa kohtaan, samalla kun hänen tarkoituksensa on ollut puoltaa Yhdysvaltain ja Venäjän entistä lämpimämpiä suhteita kristittyinä sivilisaatioina. On kuitenkin huomattava, että monet Huntingtonin oman paradigman todisteina esittämistä seikoista ovat itse asiassa sen vastaisia – esimerkiksi Armenian ja Azerbaidžanin saama tuki Karabahin konfliktissa, jossa kristittyä Armeniaa tukivat šiialainen Iran ja ortodoksinen Venäjä liittolaisineen kun taas šiialaista Azerbaidžania tukivat sunnalainen Turkki ja Israel, Georgian ja useimpien länsimaiden pysytellessä enemmän tai vähemmän puolueettomina.⁴⁶⁰

Huntingtonin oletusarvojen vastaiset identiteetit

Vaikka Huntington käyttää kirjassaan Kaukasian tapahtumia tukemaan omaa sivilisaatio-teoriaansa, näyttävät Kaukasian vihollisuus- ja liittosuhteet lähemmässä tarkastelussa pikemminkin Huntingtonin teorian vastaisina esimerkkeinä. Siihen asti Huntingtonin teoria pätee, että Kaukasian viiteryhmässä eniten Venäjään suuntautuneita ovat armenialaiset (Armenia ja Karabah) ja osseetit (Alania ja Samadžablo eli Pohjois- ja Etelä-Ossetia), jotka kummatkin ovat kristittyjä, vaikkakin armenialaiset ovat monofysiittejä ja sikäli georgialaiset olisivat teologisesti lähempänä venäläisiä. Venäjän puolella ovat olleet myös Kaukasian eteläinen naapuri Iran sekä eräät separatistiset muslimiryhmät kuten abhaasit Georgiassa ja lezgit Azerbaidžanin ja Dagestanin rajaseudulla.⁴⁶¹

Samoin eniten Turkkiin suuntautuneita ovat Azerbaidžan ja useat Pohjois-Kaukasian turkinsukuiset kansat (karatšait, balkaarit, kumykit, nogait). Myös monille kaukasialaiseen kielikuntaan kuuluville muslimeille (mm. tšetšeneille, tšerkesseille ja avaareille) Turkki näyttyy pääasiallisena Kaukasian ulkopuolisena ystävällismielisenä hegemonina. Turkissa on myös suuria näiden kansakuntien diasporia, jotka ovat pääosin peräisin 1800-luvun ja 1900-luvun alun Venäjän suorittamista etnisistä puhdistuksista ja tšerkessien kansanmurhasta.⁴⁶² Tässäkin Huntingtonin teoria tosin alkaa osoittaa heikkouden merkkejä, sillä kielellisesti turkkilaiset azerbaidžanilaiset suuntautuvat selvästi enemmän Turkkiin kuin Iraniin, vaikka Huntingtonin teorian mukaan heidän pitäisi šiialaisen uskonsa perusteella suuntautua enemmän Iraniin. Iranilla on kuitenkin lämpimät suhteet Venäjään ja Armeniaan ja Karabahin konfliktissa Iran on avoimesti tukenut Armeniaa.⁴⁶³

Georgian sijainti identiteettien kartografiassa on kaikkein yksinäisin, koska etnolingvisti- sessä viiteryhmässään, kaukasialaisessa, Georgia on ainoa pääsääntöisesti kristitty kansakunta.⁴⁶⁴ Tämän vuoksi yhteys Eurooppaan – vaikka myyttillinenkin – on kaikkina aikoina

⁴⁶⁰ Stone, 2001, I:21.

⁴⁶¹ Entchev, 1999: "Azerbaidžan"; Leitzinger, 1999: "Dagestan".

⁴⁶² Turkin kaukasialaisilla diasporilla, etenkin tšerkesseillä ja abhaaseilla, mutta myös tšetšeneillä, on lukuisia yhdistyksiä ja kulttuuriseuroja. Mm. "Kaukasus-säätiöllä" (Kafkas Vakfi) on näyttävät kotisivut: <http://www.kafkas.org.tr/>

⁴⁶³ Stone, 2001.

⁴⁶⁴ Turkin rajalla sijaitsevassa omassa autonomisessa tasavallassaan asuvat adžaarit ovat historiallisesti georgialaisia muslimeja. Georgiassa on muslimivähemmistöinä myös tšerkessikansoihin kuuluvia abhaaseja, tšetšeneihin kuuluvia kistejä sekä turkinsukuisia meshettejä. Turkin puolella pienenä vähemmistönä elävät lazit ovat kielellisesti georgialaisia muslimeja. Urušadze, 2000; Tšanturia, 2000.

ollut georgialaisille tärkeä ja georgialaiset katsovat yleisesti olevansa ikivanha eurooppalainen kansakunta, jonka eurooppalaisuutta ei Georgiassa juuri edes kyseenalaisteta. Toisaalta Georgia on myös ollut alueella pankaukasialaisen yhteistyön ja Venäjän siirtomaavallan vastaisen vastarinnan pääasiallisena moottorina, koska Georgia on ollut kulttuurisesti hallitseva valtakunta Kaukasiassa.⁴⁶⁵

Georgia oli vahva itsenäinen kuningaskunta aina vuosiin 1800-1801, jolloin Venäjä onnistui suostuttelemaan kuningas Georgi XII:n luopumaan kruunustaan tsaari Paavali I:n hyväksi, Venäjän turkkilaisia vastaan antamaa sotilasapua vastaan. Georgi XII kuoli kymmenen päivää myöhemmin.⁴⁶⁶ Georgiaa melkein päi ikiaikaisesti hallinnut Bagrationi-dynastia ei sulattanut Venäjälle alistumista, vaan laillinen kruununperijä ryhtyi kapinaan. Prinssi Alexander Batonišvili Bagrationin pitkään Dagestanissa ja Azerbaidžanissa jatkunut aseellinen vastarinta Venäjää vastaan sai monet muslimikansat liittymään kristittyihin georgialaisiin sisseihin.⁴⁶⁷ Pohjoiskaukasialaisten muridien vastarintataistelua myöhemmin johtaneen imaami Šamilin, etnisen avaarin ja puritaanisen muslimin, myyttiä pönkitettiin huhuilla, että Šamil olisi ollut prinssi Alexanderin avioton poika.⁴⁶⁸

Huntingtonkin tunnustaa, että Georgia on historiallisesti ylläpitänyt vankkaa vastarintaa Venäjää vastaan, mutta selittää tämän johtuvan ”ydinvaltiokonfliktista”, ts. että Georgia kyseenalaistaa Venäjän ”luonnollisen” roolin ”ortodoksisen sivilisaation” johtavana valtiona. Huntingtonin mielestä se, että Zviad Gamsahurdian johtamana Georgia omaksui Venäjää kohtaan kriittisen ja itsenäisyysmielisen asenteen, oli ”itsetuhoista taantumusta”, joka suorastaan pakotti väkivaltaiseen vallankaappaukseen. Tämän jälkeen sotilasjuntan presidentiksi kutsuma entinen KGB:n kenraali ja Neuvostoliiton ulkoministeri Eduard Ševardnadze ”joutui, samoin kuin kuningas Georgi, turvautumaan Moskovan apuun”. Huntingtonin lähihistorian omaperäisyys huipentuu väitteeseen, että vuonna 1994 ”georgialaiset päättivät” antaa Venäjän pitää kolmea sotilastukikohtaa Georgiassa ikuisiksi ajoiksi.⁴⁶⁹

Tosiasiassa Georgia on kokenut Kaukasian – uskontorajojen yli – viiteryhmäkseen paljon enemmän kuin Venäjän. Georgian, samoin kuin Kreikan ja Romanian, on vaikea kokea Venäjää ortodoksisen maailman johtajaksi, koska Georgia lukeutuu maailman vanhimpiin kristittyihin valtioihin ja sen uskonto samoin kuin monarkia ovat satoja vuosia Venäjää vanhempia. Georgian historian mittakaavassa vajaat 200 Venäjän ja Neuvostoliiton imperiumien alaisuudessa vietettyä vuotta ovat tässä ”kulttuurisessa” merkityksessä lyhyt aika. Georgia on voimakkaasti kristillinen ja sen kirkkoja koristavat pyhimykset ja historialliset ikonit, jotka kuvaavat Bagrationien monarkian suuruuden aikoja kauan ennen Venäjän Kaukasian-valloitusta. Samaan aikaan georgialaiset kuitenkin korostavat maan uskonnollista suvaitsevaisuutta ja historiallisten muslimi- ja juutalaisvähemmistöjen hyvää kohtelua, identifioiden Georgian, ”pienen imperiumin”, monitunnustukselliseen pankaukasialaiseen rinnakkaiseloon.⁴⁷⁰

Georgian, Azerbaidžanin, Turkin ja Tšetšenian suhteet ovatkin lähihistoriassa olleet hyvät yli uskontorajojen. Huntingtonin yksinkertaistetun uskontopohjaista sivilisaatiomallia vastaan Kaukasiassa todistaa se tosiseikka, että kristillisvoittoinen Georgia on ollut tšetšeni-

⁴⁶⁵ Gugušvili, tammikuussa 2000; Tšanturia, helmikuussa 2000.

⁴⁶⁶ Blanch, 1960, 28-29; Huntington, 1996, 165. Huntingtonin antama vuosiluku ja kuninkaan järjestysluku ovat virheellisiä.

⁴⁶⁷ Blanch, 1960, 29-30.

⁴⁶⁸ Leitzinger, 1995, 32.

⁴⁶⁹ Huntington, 1996, 165.

⁴⁷⁰ Mm. Gugušvili, Urušadze, Tšanturia, Kiziria, 2000; kirjoittajan omat havainnot kirkoissa, luostareissa ja muissa kohteissa eripuolilla Georgiaa.

en tärkein ja Baltian maiden ja Puolan ohella melkein ainoa tukija itsenäisyystaistelussa. Samaan aikaan islamilaiset valtiot ovat olleet – toisin kuin Huntington perusteettomasti arvelee – huomiota herättävän hiljaa Kaukasian kysymyksistä. Yksikään leimallisesti islamilainen hallitus ei ole avoimesti tukenut tšetšeeniä, ja ainoastaan maallinen Turkki on tukenut avoimesti azerbaidžanilaisia Karabahin konfliktissa. Antero Leitzinger kiinnittää huomiota siihen, että ”Libanonissa ja kauempana maailmassa äänekkäästi muslimien puolesta esiintyvä Iran ei ole edes järjestänyt tavanomaisia mielenosoituksia ja lippujen polttajaisia naapurustossa [Kaukasiassa] tapahtuvan verenvuodatuksen johdosta. Sen sijaan Iran on ilmaissut tukensa Venäjän sotatoimille Tšetšeniassa”.⁴⁷¹

Tšetšeenien radikaalia islamistista oppositiota edustava Šamil Basajev syytti avoimessa kirjeessään Iranin johtajille Teherania siitä, että se vaikenä tšetšeenien kansanmurhasta maksuna Venäjälle, joka on toimittanut Iraniin ydinaseteknologiaa. Tšetšenian maltillinen presidentti Aslan Mashadov on puolestaan arvostellut islamilaisen maiden järjestön pöytätyövytyä.⁴⁷² Syksyllä 2001 Irakin ulkoministeri Naji Sabri al-Hadithi julisti Irakin pitävän Tšetšeniä erottamattomana osana Venäjää. Samassa yhteydessä Putinin Tšetšeniään nukkehallitsijaksi nimittämä Ahmed Kadyrov vieraili Putinin erikoislähettiläänä Bagdadissa, peräänkuulutti entistäkin läheisempiä suhteita Venäjän ja Irakin välille ja antoi Saddam Husseinille lahjaksi perinteisen tšetšeenitikan.⁴⁷³

Tšetšeenit eivät tukeneet Afganistanin kiihkoislamilaista *Taliban*-liikettä eikä *Taliban* lähettänyt taistelijoita Tšetšeniään, vaikka kumpikin väitteitä esiintyi tiedotusvälineissä. Väli rauhan (1996-1999) aikana Tšetšenian islamilaiseen oppositioon kuuluva ja hallituksesta erotettu radikaali entinen varapresidentti Zelimhan Jandarbijev kierteli arabimaissa etsimässä tukea tšetšeenille, sitä erityisemmin saamatta, ja samassa yhteydessä hän myös perusti yksityishenkilönä ”edustuston” Kabuliin.⁴⁷⁴ Siihen kiinnitettiin paljon kielteistä huomiota ja *Taliban*-liike ilmoitti yllättäen tunnustavansa Tšetšenian itsenäisyyden, minkä Mashadov ja Tšetšenian hallitus kuitenkin torjuivat, ilmoittaen, etteivät pitäneet *Talibania* Afganistanin laillisena hallituksena. Jandarbijevin ilmoitettiin toimineen yksityishenkilönä, joka ei edusta virallista Tšetšeniä. Todisteita yhdenkään tšetšeenin osallistumisesta taisteluihin Afganistanissa *Talibanin* rinnalla ei ole, samoin kuin yhtäkään tšetšeeniä ei ole löytynyt sotavankien tai kuolleiden joukosta.⁴⁷⁵

Huntingtonilainen maailma

Huntingtonin sivilisaatio-opin perusajatus on, että kylmän sodan jälkeinen maailma jakautuu kuudesta yhdeksään kulttuuriseen suuralueeseen, ”sivilisaatioon”, joiden pääasiallinen erottava kriteeri on uskonto.⁴⁷⁶ Hänen mielestään vakaus saavutetaan parhaiten moninapaisella maailmalla, jossa sivilisaatioiden väliset rajalinjat ovat selvät, jokaisella sivilisaatiolla on oma hegemoninsa, jolla on ”oikeus olla hegemoni” ja pitää kuria sivilisaation sisällä, kun taas sivilisaatioiden väliset konfliktit pyrittäisiin estämään. Käytännössä Huntington siis jakasi Euraasian Yhdysvaltain, Venäjän, Kiinan ja Intian jakamiin etupiireihin, sillä islamilaisella sivilisaatiolla ei ole Huntingtonin mielestä pätevää keskushegemonia, eikä siksi legitiimiä ”poliisivaltiota”.⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 34; RFE/RL Newslines, 29.9.1999; The NIS Observed, 18.10.1999.

⁴⁷² Turkistan Newsletter, 3.7.2000; Leitzinger, Idäntutkimus 1/2001, 35.

⁴⁷³ David Nissman, RFE/RL, Iraq Report, 5.10.2001.

⁴⁷⁴ Wall Street Journal Europe, 5.-6.10.2001.

⁴⁷⁵ Roman Khalilov haastattelussa HS, 21.1.2002; Lanskoj, Eurasia Insight, 21.11.2001.

⁴⁷⁶ Huntington, 1996, 42.

⁴⁷⁷ Huntington, 1996, 178-179.

Huntingtonin ajatus Euraasian jaosta hegemonien kesken näyttäyty melko epäilyttävänä. Huntington hyväksyy ajatuksen, että ”oman sivilisaationsa” (ortodoksisen maailman) lisäksi Venäjä pyrki myös alistamaan valtaansa *cordon sanitaire* erilaisista islamilaisista valtioista: ”Kaikkialla Venäjä on luomassa blokkia, jossa ortodoksinen sydänmaa on sen johtajuudessa, ja sitä ympäröi verrattain heikoista islamilaisista valtioista rakennettu puskurivyöhyke, jota Venäjä on eriasteisesti hallitseva, ja joista se on yrittävä sulkea ulos muiden valtojen vaikutuksen. Venäjä myös odottaa muun maailman hyväksyvän tämän ja tukevan tätä järjestelmää.”⁴⁷⁸

Huntington ei mainitse, pitäisikö tämän puskurivyöhykkeen koostua pelkästään nykyisen Venäjän federaation sisällä olevista muslimitasavalloista sekä Turkestanin entisistä neuvostotasavalloista, vai kuuluvatko vyöhykkeeseen myös Iran ja Afganistan sekä mahdollisesti Venäjän perinteiset eteläiset liittolaiset Syyria ja Irak. Joka tapauksessa Huntingtonin malli vastaa Suur-Venäjää ajavien poliitikkojen kuten Vladimir Žirinovskin ehdotelmia, joissa kaikkien pohjoisten sivilisaatioiden – Yhdysvallat, Eurooppa, Venäjä ja Kiina – olisi laajennuttava hallitsemaan eteläpuolisiansa alueita, missä islamilainen maailma muodostaisi Venäjän ekspansiovyöhykkeen, Afrikka Euroopan, latinalainen Amerikka Yhdysvaltain ja Kaakkois-Aasia Kiinan.

Huntingtonin ”sivilisaatiot” ovat:

- 1) **Läntinen:** anglosaksinen maailma sekä Euroopan katoliset ja protestanttiset valtiot siten, että läntisen sivilisaation itäraja kulkee pitkin Suomen, Baltian maiden, Puolan, Slovakian, Unkarin ja Kroatian itärajoja jättäen loput Euroopasta ”ortodoksiselle” sivilisaatiolle. Erityisesti Romanian ja Kreikan osalta tämä on hyvin epäilyttävää, sillä ne eivät ole slaavilaisia ja vaikka Kreikka nykytilanteessa saattaisi näyttäytyä politiikaltaan hyvin venäläismielisenä geopolittisista syistä, on kyseenalaista, olisiko Kreikka Venäjän satelliittina tai miehittettynä kovinkaan tyytyväinen. Huntington jättää huomiotta myös Romanian ja Bulgarian innokkuuden ja uskollisuuden NATO:a kohtaan, mikä näkyi esim. Kosovon kriisin aikaan, jolloin Romanian tuolloisen ulkoministerin Victor Babiucin aloitetta seuraten Romania ja Bulgaria sulkivat ilmatilansa Venäjältä estääkseen venäläisten Prištinan lentokentän valtaukselta alkaneen miehitysuhan toteutumisen Kosovossa.⁴⁷⁹
- 2) **Ortodoksinen:** Venäjä, Ukraina, Valko-Venäjä, Romania, Moldova, Bulgaria, Jugoslavia, Makedonia, Bosnia-Hertsegovina (sic), Kreikka, Georgia ja Armenia – mutta Huntingtonin mukaan myös (islaminuskoinen turkinsukuinen) Kazakstan.⁴⁸⁰ Perustelut viimeksi mainitulle löytyvät vasta rivien välistä: Huntingtonin mielestä Kazakstanin jopa 40 prosentin venäläisvähemmistö (kuitenkin CIA:n kotisivujen mukaan vain 34 %⁴⁸¹) riittää legitimoimaan alueen kuulumisen ortodoksisen eikä islamilaiseen sivilisaatioon. On mielenkiintoista, että Huntington juuri tässä tapauksessa katsoo kazakienemmistön toisarvoiseksi Kazakstanin sivilisaationaalista paikkaa määritettäessä. Syynsä lienee myös sillä strategisella seikalla, että Kazakstan on Turkestanin valtioista ainoa Venäjän rajanaapuri. Ilman Kazakstania Venäjä ei pysty ylläpitämään hegemoniaa Keski-Aasiassa.

⁴⁷⁸ Huntington, 1996, 164.

⁴⁷⁹ Romanianlainen historioitsija Silviu Miloiu toukokuussa 2001.

⁴⁸⁰ Huntington, 1996, 26-27.

⁴⁸¹ Tieto vuodelta 1996. Neuvostoliiton viimeisessä väestönlaskennassa vuonna 1989 venäläisten osuus oli n. 38 %.

- 3) **Islamilainen:** Albania, islaminuskoinen Afrikka, Lähi-itä, Turkki, Azerbaidžan, Iran, Pakistan, Afganistan, Turkestan (Kazakstania ja Itä-Turkestantia lukuunottamatta), Bangladesh sekä Malesia ja Indonesia. Huntington on kuitenkin tehnyt eniten ”unohduksia” juuri islamilaisen sivilisaation kohdalla: Kazakstanin lisäksi Bosnia, Pohjois-Kaukasia, Volgan ja Krimin tataarit, Itä-Turkestan ja Kašmir ovat unohtuneet, vaikka esim. Pohjois-Nigeria ja Mindanao on huomioitu.
- 4) **Kiinalainen:** islamilaisen sivilisaation ohella Huntington näkee erityisesti kiinalaisen olevan länsimaisen potentiaalinen tuleva haastaja. Kiinan (josta Tiibet on liitetty buddhalaiseen sivilisaatioon, mutta islamilainen Itä-Turkestan on säilytetty osana Kiinaa) ohella kiinalaiseen sivilisaatioon kuuluvat Huntingtonin mukaan Korea, Taiwan, Vietnam ja mahdollisesti Filippiinit.
- 5) **Japanilainen:** Japanin Huntington katsoo yksinään omaksi sivilisaatiokseen, mutta pitää mahdollisena sen sulautumista kiinalaiseen.
- 6) **Buddhalainen:** Thaimaa, Kambodža, Laos, Burma, Mongolia sekä Tiibet. Buddhalaisenkin sivilisaation sulautumista kiinalaiseen Huntington pitää mahdollisena. Venäjän Federaation buddhalaisia tasavaltoja Tuva, Burjatia ja Kalmukia ei ole huomioitu.
- 7) **Hindulainen:** Intia, Sri Lanka (vaikka se on buddhalainen), Nepal ja Bhutan sekä Etelä-Amerikan Guyana (jossa on paljon hinduja).
- 8) **Latinalaisamerikkalainen:** Mahdollisesti osa läntistä sivilisaatiota.
- 9) **Afrikkalainen:** Saharan eteläpuolinen Afrikka ja Madagaskar.

Monessa suhteessa Huntingtonin ajattelu näyttäisi palauttavan voimaan vanhan hegeliläisen ajatuksen identiteettien synnynnäisyydestä. Myötäsyntyiset kulttuurierot nähdään enemmän tai vähemmän määräävinä. Esimerkiksi ortodoksisesta tai islamilaisesta kulttuurista peräisin olevat ihmiset ja valtiot eivät Huntingtonin ajattelussa voi muuttua länsimäisiksi, vaikka kuinka yrittäisivät. Yritykset eurooppalaistaa Venäjää ja Turkkiä tai edes Romaniaa, Bulgariaa ja Kreikkaa ovat hänen mielestään tuhoon tuomittuja⁴⁸² ja hän näkeekin esim. Kemal Atatürkin sekularismin ja Turkin länsimaalaistamisen olevan Turkille vahingollista, toivoen ja jopa suositellen Atatürkin perinnön hylkäämistä⁴⁸³ ja Necmettin Erbakanin islamistisen Hyvinvointipuolueen voittoa Turkissa.⁴⁸⁴

Huntington kiinnittää hyvin vähän jos lainkaan huomiota sellaisiin maihin, joiden identiteetit menevät päällekkäin useamman kuin yhden ”sivilisaation” kanssa (Kreikka, Romania, Albania, Liettua), mutta sen sijaan hän analysoi erillistapauksina ”kulttuurisen yksinäisyyden” vaivaamia maita (Etiopia, Haiti, Japani), kulttuurisesti heterogeenisiä tai jakautuneita maita (Ukraina, Venäjä, Bosnia) sekä maita, joista hän käyttää nimitystä ”revityt maat”. Ne ovat Huntingtonin mielestä ”maita, joissa on yhtenäinen vallitseva kulttuuri, joka sijoittaisi ne tiettyyn sivilisaatioon, mutta niiden johtajat haluavat siirtää valtion toiseen sivilisaatioon”.⁴⁸⁵ Esimerkkeinä hän käsittelee lähinnä Turkkiä ja Venäjää, joiden

---

⁴⁸² Huntington, 1996, 139-154.

⁴⁸³ Huntington, 1996, 179.

⁴⁸⁴ Huntington, 1996, 162.

⁴⁸⁵ Huntington, 1996, 138.

kummankin länsimaistaminen on Huntingtonin mielestä epäonnistunutta ajanhaaskausta.⁴⁸⁶

Samaa analogiaa voitaisiin kuitenkin soveltaa myös entisen Neuvostoliiton tasavaltoihin, joiden kulttuuri on selvästi Venäjästä erillinen mutta joiden johtavat nomenklaturat haluavat pitää maansa Venäjän yhteydessä. Tällaisia ovat Moldova samoin kuin Kaukasian ja Keski-Aasian tasavallat sekä monet Venäjän federaation pohjoiskaukasialaiset ja aasialaiset tasavallat. Niin Georgia, Azerbaidžan kuin Venäjän perinteinen liittolainen Armeniakin ottivat perestroikan aikaan ja Neuvostoliiton hajotessa ensin hyvin itsenäisyysmielisen linjan. Armenia palautui pian Venäjän leiriin Moskovan tukeman entisen kommunistijohtajan Levon Ter-Petrosianin ohjauksessa, kun taas Georgiassa ja Azerbaidžanissa tarvittiin veriset vallankumoukset ja sisällissodat ennen kuin nämä tasavallat saatiin palautettua entisten KGB:n kenraalien ohjaukseen ja samalla myös liitettyä IVY:yn, josta Georgia, Azerbaidžan ja Moldova halusivat Baltian maiden tavoin pysyä erossa. Huntington ei kuitenkaan käytä ”revittyjen valtioiden” teoriaansa tähän. Päinvastoin hän näyttää pyrkivän oikeuttamaan Venäjän laajentumispyrkimykset etupiirissään.

Huntingtonin mukaan ”islamilainen kulttuuri selittää demokratian epäonnistumisen suurimmassa osassa islamilaista maailmaa”.⁴⁸⁷ Huippua Huntingtonin islaminvastaisuudesta edustanee kyyninen toteamus siitä, etteivät länsimaisen maailmankulttuurin ulkoiset tunnusmerkit muuta kulttuurien ilmeisen syntyperäisiä taipumuksia miksikään: ”Jossain Lähi-idässä puoli tusinaa nuorukaista voi hyvin pukeutua farkkuihin, juoda kokista, kuunnella räppiä ja Mekkaan päin kumarrustensa välillä panna kasaan pommin räjäyttäkseen amerikkalaisen matkustajakoneen.”⁴⁸⁸ Huntington on avoimesti sitä mieltä, että tämä kaikki voidaan johtaa islamista.

Yleisemmällä tasolla Huntington on kuitenkin valmis myöntämään, että ”sivilisaatioilla ei ole selviä lukkoonlyötyjä rajoja eikä tarkkoja alkua ja loppuja. Ihmiset voivat uudelleenmääritellä identiteettejään ja tekevätkin niin, ja seurauksena sivilisaatioiden koostumus ja muodot vaihtelevat ajan myötä. Kansojen kulttuurit ovat vuorovaikutuksessa ja limittyvät”.⁴⁸⁹ Tästä myönnytyksestään huolimatta Huntington käsittelee esim. Bosnian konfliktia niin, ettei se jätä paljoa epäilyksiä: Huntingtonin maailmassa ei ole tulevaisuutta valtioille, joissa muslimit eläisivät rauhallisesti kristittyjen kanssa rinnan. Ó Tuathail huomauttaakin, että Huntington päätyy itse asiassa samanlaiseen tulkintaan Balkanin sodista kuin serbien johtajat, ja samanlaiseen näkemykseen Persianlahden sodasta kuin Saddam Hussein. Serbien mukaan Bosniassa oli kyse ortodoksislaavien taistelusta islamin uhkaa vastaan, ja Saddamin mukaan Persianlahdella soti Länsi arabeja ja islamia vastaan (siitä huolimatta, että USA:n tukena oli koko joukko arabimaita).⁴⁹⁰

Eiki Bergin määritelmän mukaan geopolitiikka liittyy aina valtioiden väliseen kilpailuun ja siten myös eturistiriitoihin ja konflikteihin. Huntingtonin geopolitiikassa konfliktit ovat kulttuuriperäisiä, kun Brzezinskiä ne johtuvat yksinkertaisesti ristiriidassa olevista strategisista eduista. Huntington jakaa konfliktit kahteen ryhmään: ”ydinvaltiokonflikteihin” ja ”rintamalinjakonflikteihin”. Ensin mainitut ovat sivilisaation sisäisiä konflikteja, jotka koskevat ydinvaltion (hegemonin) ylivaltaa ja pienempien naapureiden ja itsenäisyyttä haavittelevien voimien vastarintaa hegemonin ylivallalle. Esimerkkeinä olisivat Ukrainan vas-

⁴⁸⁶ Ks. myös Ó Tuathailin kritiikki Huntingtonin ”torn countries” -konseptia kohtaan; Ó Tuathail, 1996: ”Samuel Huntington and...” 4-5/6.

⁴⁸⁷ Huntington, 1996, 29.

⁴⁸⁸ Huntington, 1996, 58.

⁴⁸⁹ Huntington, 1996, 43.

⁴⁹⁰ Ó Tuathail, 1996, ”Samuel Huntington and...”, 3-4/6.

tarinta Venäjää vastaan tai Ranskan uhittelu Yhdysvaltain ylivallalle. Tällaiset konfliktit eivät Huntingtonin mielestä ole kovin vakavia, eikä niihin pidä puuttua. Vaikka Ruandassa kuolikin miljoonia ihmisiä, se oli vain ”afrikkalaisten paikallinen konflikti”, jolla ei ole maailmanrauhan kannalta vakavia seurauksia.⁴⁹¹

Sen sijaan jälkimmäiset konfliktit ovat sivilisaatioiden välisiä ja tapahtuvat sivilisaatioita jakavilla uskonnollisilla rajalinjoilla. Ne ovat Huntingtonin mukaan vakavia ja uhkaavat aina eskaloitua, kun sivilisaatiot asettuvat puolustamaan ”omiaan”. Kaukasiassa siis muslimien ja kristittyjen väliset sodat olisivat periaatteessa huntingtonilaisen opin mukaan uhka maailmanrauhalle ja siten kansainvälisen politiikan intresseissä olisi rauhoittaa ne.⁴⁹² Huntington kuitenkin antaa ”ortodoksiselle sivilisaatiolle” ja sen ydinvallalle Venäjälle erivapauden kurittaa eteläisiä rajamaitaan, ”läntisen sivilisaation ja kristikunnan säilyttäiseksi”.⁴⁹³

On tärkeää muistaa, että Huntington on isolationisti. Hänen mielestään kaikkein pahin uhka ”vakaudelle” on *länsimainen* interventio ”muiden sivilisaatioiden” asioihin.⁴⁹⁴ Amerikkalaisen isolationismin käänttöpuolena on kuitenkin se, että se antaa kilpaileville suurvalloille, Huntingtonin tapauksessa erityisesti Venäjälle, käytännössä vapaat kädet suorittaa interventioita ”eteläisillä rajamaillaan”, ”etnisesti sekavalla Balkanilla” ja muilla ”ei-länsimaisilla” alueilla. Aivan erityisesti Venäjällä on lupa ”legitiimeihin” intresseihin muslimialueilla.⁴⁹⁵ Ö Tuathail tosin tulkitsee Huntingtonin moninapaisuusoppia niin, että Huntington haluaa ”pelata muut sivilisaatiot toisiaan vastaan”, jotta ”Länsi” (Yhdysvallat) säilyttäisi maailmanlaajuisen yliherruutensa.⁴⁹⁶

Huntingtonin paradigman ongelmia

Vaikka Huntington onkin ehkä joissain peruslähtökohdissaan oikeassa – että maailmassa voidaan tunnistaa laajoja kulttuurikokonaisuuksia, joita ehkä voi myös sivilisaatioiksi nimittää, ja että kulttuurista yhteyttä tuntevilla kansakunnilla on taipumusta suosia toisiaan ja sorsia erilaisia – ovat monet hänen yleistyksistään empiirisesti virheellisiksi todennettavissa: Esimerkiksi uskonto ei ole ainoa eikä edes pääasiallinen poliittisen identifikaation pohja; Balkanin ja Kaukasian konflikteissa kyse ei ole ensisijaisesti uskonnosta; muut seikat kuin uskonto voivat olla määrävissä asemassa viiteryhmää tunnistettaessa (Romanian kieli- ja kulttuuriyhteys Välimeren Eurooppaan, albaanien ja bosniakkien eurooppalaisuus, Turkin sekularismi ja demokratia jne.); valtioilla ja kansoilla voi olla samanaikaisesti päällekkäisiä identiteettejä, jotka vetävät eri ”sivilisaatioiden” suuntiin (Liettua, Romania, Slovakia, Kreikka, Turkki, Georgia) ilman, että tässä olisi jotain ”vikaa” kuten Huntington esittää⁴⁹⁷; ja niin edelleen.

Huntingtonin deduktio kaatuu jo alkuvaiheessaan, kun hän – klassiseen tapaan – esittää, että mitä samanlaisempi kulttuuri ja ”arvomaailma” kansoilla on, sitä enemmän ne kuuluvat yhteen, ja mitä suuremmiksi erot kasvavat, sitä todennäköisemmäksi käy yhteentörmäyksen vaara. Huntingtonin pohjatessa kulttuurikäsitteensä uskontoon hän unohtaa, että perinteisesti juuri Balkan ja Kaukasia ovat olleet alueita, joilla kristinusko ja islam ovat perinteisesti esiintyneet sopusoinnussa keskenään ja jopa toisiinsa sekoittuen. Muu-

⁴⁹¹ Huntington, 1996, 207-209.

⁴⁹² Huntington, 1996, 278.

⁴⁹³ Huntington, 1996, 311-312.

⁴⁹⁴ Huntington, 1996, 312.

⁴⁹⁵ Huntington, 1996, 164.

⁴⁹⁶ Ö Tuathail, 1996, ”Samuel Huntington and...”, 5/6.

⁴⁹⁷ ”Torn countries”, Huntington, 1996, 139-151.

tenkin teologisesti hyvin lähellä toisiaan olevien kristinuskon, islamin ja juutalaisuuden syvä antagonismi kummastuttaisi, kun samaan aikaan kulttuurisesti hyvin erilaisia hindulaisuutta ja buddhalaisuutta kohtaan ei Euroopassa tunneta erityistä vihaa.

Jos Huntingtonin teoria pätisi, miksei Euraasia ole jakautunut läntisten monoteististen ja aikakäsitykseltään lineaaristen uskontojen blokkiin (kristityt, muslimit ja juutalaiset), ja sille vastakkaiseen itäaasialaisten polyteististen, sielunvaellukseen uskovien ja aikakäsitykseltään syklisten uskontojen blokkiin (hindut, buddhalaiset ym.)? Islamissa nähdään muslimit, juutalaiset ja kristityt yhtenäisenä, samaan Jumalaan uskovana ryhmänä – ”kirjan kansoina”. Länsimaissa sen sijaan islamia on totuttu pitämään ”Idän” edustajana ja se on pikemminkin niputettu yhteen tyystin erilaisten monijumalaisten uskontojen ja buddhalaisuuden kanssa.

Huntington päätyy teoksensa lopussa esittämään eräänlaisen manifestin vaikutusvallan menetyksen sekä uskonnollisen ja moraalisen ”rappion” uhkaamalle läntiselle sivilisaatiolle. ”Läntisen sivilisaation pelastamiseksi heikkenevän läntisen voiman edessä” Huntington määrittelee ”Yhdysvaltain ja Euroopan eduiksi” seuraavaa:

- *Saavuttaa suurempi poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen integraatio ja koordinoita länsimaiden politiikkaa sekä estää muihin sivilisaatioihin kuuluvia valtioita käyttämästä hyväkseen eroja välillä.*
- *Inkorporoida Euroopan Unioniin ja NATO:on Keski-Euroopan ”läntiset” valtiot eli Puola, Unkari, Tšekki, Slovakia, Baltian maat, Slovenia ja Kroatia.*
- *Kannustaa latinalaista Amerikkaa ”länsimaistumaan” ja niin pitkälle kuin mahdollista, latinalaisen Amerikan maiden läheistä liittosuhdetta Lännen kanssa.*
- *Hillitä tavanomaisen ja epätavanomaisen sotilasvoiman kehitystä islamilaisissa ja kiinalaisissa maissa.*
- *Hidastaa Japanin liukumista pois Lännestä ja Kiinan yhteyteen.*
- *Hyväksyä Venäjä ortodoksisen sivilisaation ydinvaltana ja alueellisena suurvaltana, jolla on legitiimit intressinsä eteläisillä rajamaillaan.*
- *Ylläpitää läntistä teknologista ja sotilaallista ylivoimaa muihin sivilisaatioihin nähden.*
- *Ja kaikkein tärkeimpänä, tunnustaa, että läntinen interventio muiden sivilisaatioiden sisäisiin asioihin on ehkä kaikkein vaarallisin epävakauden ja mahdollisen maailmanlaajuisen konfliktin lähde monisivilisaatiolisessa maailmassa.⁴⁹⁸*

Huntingtonin ylettömän yksinkertaistava ja mahtipontinen teoria kirvoitti lukemattomia vastalauseita ja kritiikkiä, jota ei tässä voida käsitellä. Syyskuun 11. päivän terrori-iskujen jälkeen jotkut islaminvastaisimmista tahoista pitivät tapahtumaa ”todisteena” Huntingtonin teorialle, vaikka kysymyksessä oli pikemminkin sen kumoava todiste, kuten Yhdysvaltain liittoutuminen Pakistanin ja monien muiden islamilaisten maiden kanssa sekä näiden lähes yksimielinen tuomio terrori-iskuille osoitti. Edward Said ei säästelekään sanojaan Huntingtonia arvostelevassa artikkelissaan ”*The Clash of Ignorance*”, jossa hän nimeää Huntingtonin oppi-isäksi idäntutkija Bernard Lewisin, jonka vuonna 1990 julkaistun artikkelin nimi jo kertoi, mistä on kyse: ”*The Roots of Muslim Rage*”. Saidin mukaan Huntington on itse asiassa ideologi, joka pyrkii muotoilemaan islaminvastaisen politiikan perustan ja haluaa aidata ”sivilisaatiot” ja ”identiteetit” tiukasti omiin karsinoihinsa, joissa niiden satojen vuosien vuorovaikutus ja sekoittuminen unohdetaan.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁸ Huntington, 1996, 312.

⁴⁹⁹ Said, *The Nation*, 22.10.2001.

Leonard Stonekin näkee Huntingtonin mallin ongelmallisena. Neuvostoimperiumin hajoaminen on synnyttänyt kokonaista 27 uutta valtiota (30, huomauttaa Stone, mikäli Tšetšeniasta, Montenegrosta ja Kosovosta tulee itsenäisiä valtioita), ja tämän vuoksi Euroasian poliittinen maantiede on väistämättä kokenut suuren muutoksen, johon kuuluu osana se, että ”historia, ihmiset ja kulttuurit merkitsevät jälleen”. Sivilisaatioiden kohtaamisen ei kuitenkaan tarvitse johtaa ”törmäyksiin”, vaan ne voivat synnyttää myös hedelmällisiä risteytyksiä (kuten roomalaisen imperiumin, järjestyksen ja oikeuden yhdistyminen kreikkalaiseen sivistykseen), sulautumisia (kuten roomalaisten ja germaaniheimojen kohtaamisessa), mallin ottamista kulttuurisesti hegemoniselta taholta (Korea ja Japani aikoinaan Kiinasta; nykyinen kulttuurihegemonia on länsimaissa), torjuntaa (kuten kävi hellenisoiduissa Persiassa ja Syyriassa Aleksanteri Suuren jälkeen), ja jopa rauhanomaista rinnakkaineloa (josta Stonen esimerkkinä on historiallinen Baktريا). Stone katsoo, että Baktريا muodosti aikoinaan ”siltamaan” hellenistisen, persialaisen ja intialaisen kulttuuripiirin välillä, ja että nykyajan eri kulttuureja yhdistävät länsimaiset metropolit voisivat toimia samoin.⁵⁰⁰

Voidaan myös kysyä, onko Huntingtonin ”sivilisaatioiden geopolitiikka” todella ajankohdaisimmillaan juuri kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa. Martha Finnemore on tutkinut humanitääristen interventioiden käyttöä 1800-luvulla, jolloin alkoivat tsaarin-Venäjän Kaukasiassa toimeenpanemat etniset puhdistukset ja niistä seurannut ”kansanmurhien aalto”, joka ulottui Kaukasiasta Anatoliaan ja Balkanille ja jatkui pogromeina juutalaisia vastaan ympäri Itä- ja Keski-Eurooppaa. Interventioiden suorittajat identifioivat tuolloin itsensä uhrien humanitääristen katastrofien kanssa perin ulossulkevalla tavalla. Vähimmäisehtona länsimaiden suorittamille interventioille oli, että uhrit olisivat kristittyjä. Missään tilanteessa Euroopan suurvallat eivät harkinneet interventioita ei-kristittyjen puolustamiseksi. Pogromit juutalaisia vastaan ja Venäjän suorittamat kaukasialaisten ja turkkilaisten kansanmurhat Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa eivät herättäneet Euroopassa sellaisia myötätuntoja kuin kreikkalaisten ja bulgariaalaisten vaikeudet.⁵⁰¹

Sivilisaatioiden geopolitiikka näytti siis hallitsevan maailmaa enemmän 1800-luvun loppupuolella kuin kylmän sodan jälkeen, jolloin Yhdysvallat liittolaisineen on tosiasiallisesti tehnyt interventioita muslimien puolustamiseksi Kuwaitissa, Somaliassa, Bosniassa, Kosovossa ja Afganistanissa, perustellen näitä interventioita humanitäärisillä syillä. Myös siirtomaavallan purkamisen normit muuttuivat ja unohtuivat kylmän sodan aikana eivätkä enää sen jälkeen päteneet. Dekolonisaatio oli jotain, mikä koski vain länsimaisia siirtomaaisäntiä. Venäjän siirtomaiden kaukasialaisilla, turkkilaisilla, mongolialaisilla ja suomalais-ugrilaisilla kansoilla ei ole ollut samoja oikeuksia kuin esim. afrikkalaisilla.⁵⁰²

Brzezinski ja ”suuri šakkilauta”

Puolalaisyntyinen strategian ja turvallisuuspolitiikan analyytikko Zbigniew Brzezinski (s. 1928) toimi opettajana Harvardin ja Columbian yliopistoissa ja presidentti Jimmy Carterin turvallisuuspoliittisena neuvonantajana. Hänet tunnustetaan varsin yleisesti yhdeksi republikaanisen strategian ja geopolitiikan tärkeimmistä vaikuttajista ja huomattavaksi Euroasian alueen asiantuntijaksi, jolla on vahvaa käytännön ja historian tuntemusta toisin kuin teoreetikontaustaisella Huntingtonilla.⁵⁰³ Toisaalta Brzezinskiä on moitittu erityisesti

---

⁵⁰⁰ Stone, 2001, I:11-13.

⁵⁰¹ Finnemore, 1996, 169.

⁵⁰² Finnemore, 1996, 172-175.

⁵⁰³ Jaanson, 2000; Berg, 1998, 86-87.

Venäjällä venäläisvastaisuudesta ja avoimesta Yhdysvaltain kansallisten etujen ajamisesta. Huntingtonin puolustaessa avoimesti Venäjän imperialismia ja pitäessä islamia ja Kiinaa Lännen pahimpina uhkina Brzezinski suhtautuukin Venäjään huomattavasti skeptisemmin, eikä vastaavasti näe myöskään islamilaisia maita tai Kiinaa sen kummempina mörköinä kuin Venäjää. Kaikki suurvallat ovat potentiaalisia kilpailijoita, suurimmat ja vahvimmat myös potentiaalisimpia uhkia.

Kansallisten etujen ajamisessa Brzezinski ja Huntington eivät kuitenkaan kovin suurella määrällä eroa toisistaan: Brzezinski kertoo omassa teoksessaan Huntingtonin olleen oikeassa, kun tämä kirjoitti: ”Maailma ilman Yhdysvaltain hegemoniaa on maailma, jossa on enemmän väkivaltaa ja epäjärjestyä ja vähemmän demokratiaa ja talouskasvua kuin maailmassa, jossa Yhdysvalloilla on edelleen enemmän vaikutusvaltaa kuin millään toisella valtiolla maailmanpolitiikan muotoilussa. Yhdysvaltain hegemonian jatkuminen on keskeistä amerikkalaisten hyvinvoinnille ja turvallisuudelle sekä vapauden, demokratian, avoimen talouden ja kansainvälisen järjestyksen tulevaisuudelle maailmassa.”⁵⁰⁴

Kylmän sodan jälkeiselle maailmanjärjestykselle luonteenomaisena piirteenä Brzezinski pitää *Pax Americanaa*, Yhdysvaltain saavuttamaa hegemoniaa, joka on sekä laadullisesti että laajuudeltaan ainutlaatuinen koko maailmanhistoriassa. Brzezinskin mukaan Yhdysvaltain hegemonian pääelementteinä ovat: kollektiivinen turvallisuusjärjestelmä, mukaanlukien integroituneet komentosuhteet ja asevoimat (tärkeimpänä NATO); alueellinen talousyhteistyö (APEC, NAFTA) ja erikoistuneet maailmanlaajuiset yhteistyöelimet (Maailmanpankki, IMF, WTO); konsensushenkistä päätöksentekoa korostavat proseduurit, silloinkin, kun Yhdysvallat dominoi niissä; demokraattisen jäsenyyden ensisijaisuus avainliittoumissa; sekä perustavanlaatuinen maailmanlaajuinen perustuslaillinen ja oikeudellinen instituutio (kansainvälinen oikeus).⁵⁰⁵

Brzezinskin geopolitiikka on etenkin Venäjällä nähty ”osoituksena” Yhdysvaltain imperialistisista pyrkimyksistä ja itsekkäistä kansallisista eduista, jotka pyrkivät korppikotkien tavoin tunkeutumaan Neuvostoliiton haaskalle, vaikka ruumis oli vielä lämmin. Tosiasiallisesti Yhdysvallat ei ole seurannut Brzezinskin geopolitiikkaa, ellei aivan viime aikoina (George W. Bushin noustua presidentiksi). Neuvostoliiton hajotessa Yhdysvallat pyrki kaikin tavoin tukemaan kommunismin hylänneen ”toisen suurvallan” yhtenäisyyttä, pyrkien ”hallittuun hajoamiskehitykseen” ja Venäjän imperiumin luonteen ”ymmärtämiseen” parhaan vakauskurssin mukaisesti. Niinpä koko 1990-luvun alkupuolen Yhdysvallat oli erittäin varovainen suhteessaan entisen Neuvostoliiton eteläisiin tasavaltoihin, Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan, ”tunnustaen Venäjän etupiirin” ja pidättäytyen oman läsnäolonsa voimistamisesta tällä alueella.⁵⁰⁶

Vasta 1990-luvun puolivälistä lähtien Yhdysvallat alkoi kiinnittää lisääntyvässä määrin huomiota myös Kaukasian ja Keski-Aasian alueisiin, ja Kaspianmeren öljyvarat nousivat nopeasti keskusteluun. Samoihin aikoihin Yhdysvallat alkoi suhtautua tasapuolisemmin Karabahin kysymykseen, jossa se oli aiemmin armenialaislobbyn vaikutuksesta ollut avoimesti armenialaisten ja Venäjän puolella. Keski-Aasian geostrategian tutkija Leonard Stone arvelee Yhdysvaltain politiikan muutokseen vaikuttaneen erityisesti vuosien 1994-1996 ensimmäisen Tšetšenian sodan, Venäjän bruttaalin toiminnan siinä sekä samalla Venäjän sotilasvoiman heikkouden paljastumisen.⁵⁰⁷ Tämä on nähtävä sitä taustaa vasten, et-

⁵⁰⁴ Huntington, 1993, 83; Brzezinski, 1997, 30-31.

⁵⁰⁵ Brzezinski, 1997, 28-29.

⁵⁰⁶ Stone, 2001, I:27.

⁵⁰⁷ Stone, 2001, I:27.

tä Yhdysvalloissa oli kylmän sodan aikana totuttu yliarvioimaan Venäjän sotilasmahti. Yhdysvaltain Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa omaksuma aktiivisempi politiikka ajoittuu siis samoihin aikoihin, kun Brzezinski julkaisi ”šakkilautansa” (1997).

”Suuren šakkilautansa” esipuheessa Brzezinski muotoilee teoksensa tavoitteeksi ”ymmärrettävän ja yhtenäisen Euraasian geostrategian muotoilemisen” Yhdysvalloille.⁵⁰⁸ Brzezinskin analyysi onkin Huntingtonia huomattavasti strategisempi, ja siinä on huomattavasti vähemmän ylilyöntejä ja asiavirheitä kuin Huntingtonin sivilisaatioteoriassa. Ennen kaikkea Brzezinskin geopolitiikka ei ole samalla tavoin primordialistista kuin Huntingtonin. Brzezinski ei yritä konstruoida yhden määrääväksi oletetun kriteerin (Huntingtonilla uskonnon) mukaan suurin ”sivilisaatioihin” jaettua maailmaa, vaan huomioi politioiden ja vallasta ja hegemoniasta kilpailevien pelaajien moninaisuuden. Brzezinskin malli on sekin kuitenkin leimallisesti geopolittinen: Se seuraa Mackinderin ja muiden anglosaksisen geopolitiikan klassikkojen oppeja pitäen Euraasian ”sydänmaata” avaimena Euraasian hallintaan, joka taas on avain maailman hallintaan.⁵⁰⁹

Euraasian suurella šakkilaudalla on strategisia avainpelaajia eli alueellisia hegemoneja ja strategisia painopistemaita, joiksi Brzezinski laskee Kaukasian ympäriltä ainakin Turkin, Iranin ja Azerbaidžanin. Näistä Turkki ja Iran ovat myös strategisia pelaajia.⁵¹⁰ Euraasian uuden geopolitiikan tärkeimpinä pelaajavaltioina Brzezinski pitää Yhdysvaltain lisäksi Ranskaa, Saksaa, Venäjää, Kiinaa ja Intiaa, kun taas Euraasian laitojen saari-imperiumien, Iso-Britannian, Japanin ja Indonesian, hän katsoo olevan syrjässä mantereella käytävästä geopolittisesta pelistä, vaikka ne muuten ovatkin tärkeitä. Pelin tärkeimpinä kohdemaina Brzezinski pitää Turkin ja Iranin lisäksi Ukrainaa, Azerbaidžania ja Etelä-Koreaa.⁵¹¹ Brzezinskin puolalaissyntyisyyden on yleisesti katsottu vaikuttaneen siihen, että hän on teorioissaan korostanut Ukrainan geopolittistä merkitystä.⁵¹² Azerbaidžan on luonnollisesti avainasemassa Kaspian öljyvaroja ajatellen, sekä myös merkittävässä strategisessa asemassa Turkin ja Iranin välissä. Azerit eli oikeammin azerbaidžanilaiset ovat itse asiassa šiialaisia turkkilaisia ja heitä elää Iranin hallitsemassa Etelä-Azerbaidžanissa (”Täbrizin Azerbaidžanissa”) enemmän kuin Neuvostoliitosta irtautuneessa Pohjois-Azerbaidžanissa (”Bakun Azerbaidžanissa”).⁵¹³

Brzezinski myös huomioi Euraasian läntisen äären (läntinen Eurooppa ja läntisin osa entistä Itä-Eurooppaa) ja itäisen äären (Japani, Etelä-Korea, Taiwan, Thaimaa, Filippiinit, Indonesia, Malesia, Singapore) olevan suuressa epäsymmetriassa Euraasian keskiosien mantereisiin geopolittisiin imperiumeihin (Venäjä, Kiina) nähden.⁵¹⁴ Samoin hän jakaa Euraasian pelikentän neljään Huntingtonin ”sivilisaatioita” muistuttavaan blokkiin: läntiseen (Eurooppa), eteläiseen (pääosin islamilainen alue tai Orientti; Turkki, Lähi-itä, Kaukasia, Turkestan, Iran, Pakistan, Kašmir, Punjab), itäiseen (Kiina, Itä- ja Kaakkois-Aasia) sekä keskitalaan (Venäjä).⁵¹⁵ Kaukasian osalta on mielenkiintoista, että se sijaitsee likimain kolmen eri blokin triangelimaisessa yhtymäkohdassa: Euroopan, Orientin ja Venäjän.

Karttakuvaksi konstruointua maailmankuvaansa Brzezinski luonnehtii geopolitiikalle ominaisella kaavamaisella ilmaisulla, joka tuo mieleen Mackinderin ja muiden geopolitiikan klassikkojen teorialat [omat selvennykseni hakasulkeissa]: ”Tämä valtava, oudon muotoi-

⁵⁰⁸ Brzezinski, 1997, XIV.

⁵⁰⁹ Brzezinski, 1997, 31-32, 38. Ks. myös Dougherty & Pfaltzgraff, 1971, 52-54.

⁵¹⁰ Brzezinski, 1997, 41.

⁵¹¹ Brzezinski, 1997, 41.

⁵¹² Ks. esim. Romer, 1999.

⁵¹³ Ks. Azerbaidžania ja Irania koskevat luvut.

⁵¹⁴ Brzezinski, 1997, 32.

⁵¹⁵ Brzezinski, 1997, 34-35.

nen Euraasian šakkilauta, joka ulottuu Lissabonista Vladivostokiin, tarjoaa asetukset 'pelille'. Jos keskitila [Venäjä ja sydänmaa] voidaan lisääntyvässä määrin vetää Lännen [Euroopan] kasvavaan vaikutuspiiriin (jossa Amerikka on hallitseva), jos eteläinen alue [islamilaiset maat] ei tule alistetuksi yhden pelaajan valtaan, ja jos Itä ei yhdisty sellaisella tavalla, joka johtaisi Amerikan karkotukseen rannikkotukikohdistaan [Kiinan ekspansio, joka uhkaa länsimielisiä valtioita Itä-Aasian rannikolla ja Tyynellämerellä], silloin Amerikan voidaan sanoa vallitsevan. Mutta jos keskitila [Venäjä] jälleen työntää pois lännen, muodostuu hyökkääväksi yhdeksi kokonaisuudeksi, ja joko saavuttaa etelän hallinnan [Venäjän geopoliittinen 'vyöry etelään'] tahi muodostaa liiton pääasiallisen itäisen pelaajan kanssa [Kiinan], silloin Amerikan hegemonia Euraasiassa kutistuu dramaattisesti.⁵¹⁶

Brzezinski jatkaa: "Samoin käy mikäli kaksi pääasiallista itäistä pelaajaa tavalla tai toisella yhdistyvät [Brzezinski tarkoittanee Kiinaa ja Japania, mutta kyse voi olla myös Kiinasta ja Intiasta tai Kiinasta ja islamilaisista maista]."⁵¹⁷ Lopuksi Brzezinski tuntuu olevan Yhdysvaltain puolesta huolissaan Euroopan mahdollisesta kasvavasta itsenäisyydestä, joka yleensä liittyy amerikkalaisten strategisissa katsauksissaan Saksaa kohtaan tunnettuun huoleen: "Lopulta, Amerikan heittäminen ulos jalansijoiltaan Euraasian läntisestä periferiasta [Euroopasta] läntisten kumppaniensa toimesta johtaisi automaattisesti siihen, että Amerikka lakkaisi ottamasta osaa peliin Euraasian šakkilaudalla, vaikkakin tämä luultavasti tulisi merkitsemään myös Euraasian läntisen äären vääjäämätöntä joutumista sellaisen elpyneen pelaajan hallintaan, joka pitää hallinnassaan keskitilaa [tämä viittaa vahvaan Venäjään ja muistuttaa suuresti Mackinderin sydänmaateoriaa]."⁵¹⁸

Brzezinskin strateginen pelikenttä

Vielä olennaisempi kuin koko Euraasian geopoliittinen hahmottaminen on tämän tutkimuksen kannalta kuitenkin Brzezinskin konstruoima suuren šakkipelin keskiö, "Euraasian Balkan", jota ympäröi vielä laajempina "epävakauden vyöhyke". "Euraasian Balkan" käsittää Brzezinskin mukaan Keski-Aasian, Kaukasian, Itä-Turkin ja Pohjois-Iranin. Itä-Turkkiin ja Pohjois-Iraniin, jotka rajoittuvat Kaukasian alueeseen, keskittyvät myös Turkin ja Iranin sissiliikkeet ja kansalliset vähemmistöt – Turkissa lähinnä kurdit, Iranissa azerit, kurdit ja turkmeenit.⁵¹⁹

Aluetta ympäröivä epävakauden vyöhyke sulkee lisäksi sisäänsä vielä Idel-Uralin alueen, Etelä-Venäjän, Krimin, koko Turkin, Kyproksen, suurimman osan Lähi-itää aina Arabian niemimaan kärkeen, Sudaniin ja Eritrean saakka, koko Iranin ja Pakistanin, Punjabin ja Kašmirin sekä Itä-Turkestanin. Tätä šakkilaudaksi muuttunutta Sisä-Aasian valtavaa sydänmaata täplittävät konfliktit, mutta Brzezinski ei selitä niitä Huntingtonin tavoin primordiaalisilla uskonnollisilla "sivilisaatioiden yhteentörmäyksillä" vaan seurauksina neineillä olevasta murroksesta ja sydänmaalle hegemoniaansa ulottamaan pyrkivien pelaajien – Venäjän, Kiinan, Intian, Pakistanin, Iranin, Turkin ja länsimaiden – intressien yhteentörmäyksistä toistensa ja paikallisten intressien kanssa.⁵²⁰

Tämä Euraasian šakkilaudan asetelma muuttuu erityisen kiinnostavaksi jos Turkestan – tai laajemmin ymmärrettynä koko Sisä-Asia ja Azerbaidžan – on Euraasian todellinen sydänmaa klassisen geopolitiikan hengessä. Luonnonvarat alueella ovat suuret, väestönkasvu paljon suurempaa kuin pohjoisempaan "ortodoksisen sydänmaan" alueella, ja lisäk-

⁵¹⁶ Brzezinski, 1997, 35.

⁵¹⁷ Brzezinski, 1997, 35.

⁵¹⁸ Brzezinski, 1997, 35.

⁵¹⁹ Brzezinski, 1997, 134-135.

⁵²⁰ Brzezinski, 1997, 123-150.

si Euraasian sydänmaa tarjoaa vaikutusvallan tilallisen ekspansion mahdollisuuden monille Euraasian pelaajista. Alueen strategista merkitystä korostavat todennäköisesti vielä entisestään lisääntyvät öljylöydöt Kaspian ja Keski-Aasian alueilta (mutta myös Venäjältä). Energiavarojen on arvioitu olevan vähintään Persianlahden energiavarojen luokkaa.⁵²¹ Kaukasiankin asema korostuu, kun alue voi toimia Euroopan ja Turkin porttina Euraasian sydänmaalle niin öljyn kuin muunkin kaupan suhteen. Kaukasian ja Keski-Aasian maiden geopoliittisessa puheessa siltana toimimisen ajatus on otettu huomioon itsenäistymisestä lähtien: Marco Polo ja ”uuden silkkien” retoriikka onkin noussut suureen suosioon esimerkiksi Georgiassa ja Azerbaidžanissa, kun tämä geopoliittinen etulyöntiasema – joka on perinteisesti ollut myös Kaukasian kirous – on tiedostettu. Taloudellinen yhteistyö voisi avata tietä laajemmalle alueelliselle yhteistyölle, joka vähentäisi huomattavasti epävakautta, kuten esim. Kaakkois-Aasiassa on käynyt.

Kaukasia on Turkin ohella ainoa siltamaa itään ja Keski-Aasiaan, ellei sitten Iran muutu radikaalisti avoimemmaksi ja houkuttelevammaksi sillaksi. Tämä pyrkimys voidaan tosin havaita Iranin tarjoamassa muunnelmassa Gorbatšovista ja perestroikasta; ts. reformismista, joka markkinoidaan länteen karismaattisen keulakuvan avulla, mutta joka ei niinkään pyri autoritäärisen järjestelmän purkuun kuin sen säästämiseen romahdukselta, kuten Ranskan valtiollisen tutkimuslaitos CNRF:n tutkija Alexandre Adler epäili *Le Courier*-lehdessä jo vuoden 1999 Iranin vaalien alla. Siinäkin tapauksessa, että Iranin ja Lännen liennytykset johtaisi kumppanuuteen Kaspian öljyjaossa⁵²², ainakin Turkin ja Azerbaidžanin asema siltana Iraniin korostuu, eli Kaukasian merkitys tuskin silloinkaan vähenee.

Pakistanin kautta kulkeva portti pysyi poissa geopoliittisista optioista niin kauan kuin Talibanin hallitsema Afganistan oli pysyvissä sotatilassa. Syksystä 2001 alkaneen interventioon seurauksena Afganistaniin on nyt saatu kansainvälisesti tunnustettu hallitus ja geopoliittinen peli on palannut vilkkaana Afganistanin tilanteen ympärille. Suunnitelma maakaasuputkesta Turkmenistanin Dauletabadin kaasukentiltä Pakistanin Gwadarin satamaan Afganistanin läpi elvytettiin Pakistanin, Afganistanin ja Turkmenistanin valtionpäämiesten huippukokouksessa Islamabadissa 30. toukokuuta 2002.⁵²³ Kaukasian geopoliittinen ja geostrateginen merkitys on ollut pitkälle sama kuin Afganistanin: alue voi muodostaa joko sillan tai esteen sen mukaan vallitseeko alueella epävakaus ja sotatila vai vakaa tilanne, joka mahdollistaa kaupankäynnin. Sekä Kaukasia että Afganistan ovat olleet panssarivaunuille ja moderneille armeijoille vaikeasti läpäistäviä alueita, jotka ovat suojanneet tai eristäneet sydänmaata ja reunamaita toisistaan. Niin kauan kuin Kaukasiassa ja Afganistanissa vallitsee sotatila, ne estävät länsimaita, Turkkiä ja Pakistania ulottamasta taloudellisia ja poliittisia intressejään keskiseen Euraasiaan, mikä merkitsee sitä, että vain Venäjällä ja ehkä Kiinalla on hegemonia sydänmaan luonnonvaroihin.⁵²⁴

Iran on pyrkinyt lisäämään vaikutusvaltaansa keskisessä Euraasiassa vetoamalla kielisukulaisuuteen tadžikkien eli Keski-Aasian persialaisten kanssa ja toisaalta liennyttämällä suhteitaan sunnalaiseen Pakistaniin. Iranin uskonnollinen kumppani olisi šiialainen Azerbaidžan, mutta Armenian ja Azerbaidžanin välisessä kiistassa Iran on tukenut Armeniaa ja Pohjois-Kaukasiassa Iran on tukenut Venäjää. Iranilla on periaatteessa hyvin samanlaiset syyt strategiaansa kuin Venäjällä, Kiinalla ja Intialla toimia sydänmaan dekolonisaatiota vastaan, sillä Iranin hallinnassa on ”Etelä-Azerbaidžan” ja miljoonien azerien vähemmistö, jonka lisäksi lukuisat muut vähemmistöt, kuten turkmeenit, kurdit ja belutšit teke-

⁵²¹ Tuomi, 1995, 89-91; Brzezinski, 1997, 124, 144-148.

⁵²² Jukka Luoma, Helsingin Sanomat, 17.7.2000.

⁵²³ Ks. kirjoittajan artikkeli ”Suuri peli avautuu myös etelään”, *The Eurasian Politician*, marraskuu 2002.

⁵²⁴ Sam Vaknin: ”Afghanistan – ingen enkel historia” (kirjoittajan haastattelu), *Ny Tid*, nr. 51, 18.12.2001.

vät Iranista kaikkea muuta kuin kansallisvaltion. Sen geopolittinen kosmos muistuttaa enemmän Euraasian suuria imperiumeja kuin välivyöhykkeen maita.⁵²⁵

Arabitkin ovat etsineet pääsyä Euraasian sydänmaan vallaanjoolle, vaikkakin he saavuttavat alueen geopolittisesti vain ei-arabialaisten islamilaisten maiden kautta. Saudi-Arabiaa on pidetty pääasiallisena ns. wahhabilaisten ryhmien toiminnan rahoittajana Keski-Aasiassa ja osissa Kaukasiaa.⁵²⁶ Arabimaista Syyria ja Irak taas ovat olleet lojaaleja Venäjän intresseille, tukien Turkkiä vastaan toimivia kurdiryhmiä ja eräitä muita ääriyhtymäitä.

Imperiumien geopolitiikkaa

Vuonna 1994 amerikkalainen poliitologi Donald Puchala kirjoitti: ”Imperiumit ovat myötäsyttyisesti poliittisesti epävakaita, koska niiden alaisuudessa olevat yksiköt melkein poikkeuksetta haluaisivat enemmän itsehallintoa ja vastaaliitit sellaisissa yksiköissä melkein aina toimivat mahdollisuuksistaan riippuen suuremman itsehallinnon saavuttamiseksi. Tässä mielessä imperiumit eivät oikeastaan ’sorru’, vaan pikemminkin ne ’hajoavat’, useimmiten hyvin hitaasti, vaikkakin joskus huomattavan nopeasti.”⁵²⁷

Imperiumilla ei tässä tutkimuksessa tarkoiteta mitä tahansa monikansallista valtiota tai valtiomuodostumaa, vaan erityistä sentriperifeeraalista, asteittain barbarisoituvan kosmoksen valloitusmissiolla valtansa legitimoivaa, laidoiltaan legitimizeettinsä kadottavaa luonteeltaan yleensä ekspansiivista ympäröivien alueidensa alistamiseen ja hegemoniaan pyrkivää valtiota. Historiallisesti mongoli-imperiumi, Kiina ja Venäjä ovat esimerkkejä tästä euraasialaisen imperiumin tyypistä. Imperiumi on erotettava muista monikansallisista valtioista (esim. Georgia, Albania, Latvia tai Espanja) ja federaatioista ja konfederaatioista (esim. EU, Yhdysvallat, Sveitsi, Saksa). Imperiaalinen rakenne on monessa suhteessa federaatiivisen rakenteen vastakohta.

Imperiumeja tutkinut Ole Wæver teoretisoi imperiumeja viittaamalla niiden sentriperifeeraaliseen kosmologiaan, jossa imperiaalisesta ytimeistä valta ulottuu suorana kontrollina ydinalueille, näiden jälkeen tulevat dominiot (erilaiset autonomiset alueet), hegemonia (vasallivaltiot ja etupiiri) sekä lopulta imperiumin otteen ulottumattomissa vapaat tai jonkin toisen imperiumin valtapiirissä olevat valtiot.⁵²⁸ Myös Uffe Østergaard katsoo sentriperifeeraalisen kosmologian olevan imperiumien ominaispiirre.⁵²⁹ Johan Galtungin imperialismin ja keskus-periferia-suhteiden mallissa sama idea on esitetty globaalissa kontekstissä, maailmanpolitiikan olemuksena.⁵³⁰

Wæverin käsitys imperiumeista on kuitenkin epämääräisempi, sillä Wæver näkee myös EU:n imperiumina, jonka ydin on Benelux-maiden paikkeilla.⁵³¹ Hänen mukaansa myös todennäköisin skenaario Euroopalle on kahtiajako EU:n ja Venäjän imperiumien kesken ja mahdollisesti Turkin muuttuminen uudelleen imperialistiseksi ja nouseminen kolmanneksi voimaksi.⁵³² Kolmen imperiumin rajamailla (esim. Itä-Euroopassa, Balkanilla, Kaukasiassa) saattaisi vallita enemmän tai vähemmän pysyvä epävakaus. Jakoa imperiumeihin

⁵²⁵ Ks. ”Iranin geopolitiikka Kaukasiassa”.

⁵²⁶ Grodzinska-Klemetti, 2001; CACI Analyst, 24.10.2001.

⁵²⁷ Puchala, 1994, 183. Viite: Brzezinski, 1997, 9.

⁵²⁸ Wæver, 1997, 64.

⁵²⁹ Østergaard, 1997, 101.

⁵³⁰ Galtung, 1971-72: ”A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, 81-117.

⁵³¹ Wæver, 1997, 67.

⁵³² Wæver, 1997, 73, 77.

Wæver pitää todennäköisempänä skenaariona kuin yhden ainoan keskuksen johtamaa Eurooppaa tai itsenäisten isojen valtioiden (Saksa, Ranska, Venäjä...) johtamaa Eurooppaa.⁵³³ Wæverinkin mallissa Kaukasian geopolittiseksi osaksi tulee siis toimiminen imperiumien välisenä rintama- ja puskurivyöhykkeenä eurooppalaisen, venäläisen ja turkkilaisen maailman välissä.

Euroopan ja islamin suhteita tutkinut Shireen Hunter ei usko, että Turkki kääntyisi imperiaaliseksi, ja pitää myös tsarismien elpymistä Venäjällä seurauksiltaan huonona ja vaarallisen ratkaisuna.⁵³⁴ Hän näkee sen sijaan Turkin Euroopan todennäköisimpänä siltana itään ja Euraasian sydänmaan energiaresursseihin. Suunnitellun Bakun-Ceyhanin öljyputken rakentaminen Azerbaidžanista Georgian kautta Turkkiin ja Euroopan markkinoille vaatii kristittyjen ja muslimien yhteistyötä (Georgia on kristitty, Turkki sunnalainen ja Azerbaidžan šiialainen). Samaan aikaan myös uskonnollista vihanpitoa Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa lietsoneiden maiden ”epäpyhä allianssi” omine öljysuunnitelmineen todistaa uskontopohjaisia skenaarioita vastaan. Epäpyhässä allianssissa ovat ortodoksinen Venäjä, šiialainen Iran, monofysiittinen Armenia ja sunnalainen Turkmenistan.⁵³⁵

Erilaisia imperiumeja

Vapaaehtoiseen integraatioon pyrkivää Euroopan Unionia, jolta lisäksi puuttuu transsendentaalilla valloitus- tai sivistysmissiolla valtansa legitimoiva hegemoninen keskus, ei voi tässä tutkimuksessa pitää imperiumina, vaikka mm. Ole Wæver ja Uffe Østergaard innastavatkin EU:n historiallisiin Itävalta-Unkarin, Turkin ja Venäjän sekä nykyiseen Venäjän imperiumiin⁵³⁶. Kuitenkin myös Wæver myöntää, ettei Euroopassa ole hegemonia. Nykyinen Saksa ei missään nimessä ole sellainen, vaikka sillä materiaaliset ja taloudelliset edellytykset hegemonialle olisikin. Pikemminkin Euroopassa vallitsee keskusten moninaisuus.⁵³⁷

Helmikuun alussa 2000 Georgian entinen pääministeri Bessarion Gugušvili huomautti, että itse asiassa Georgiakin on ”pieni imperiumi”, kuten jo Aleksandr Solženitsyn oli ilmaissut. Georgia on etninen konglomeraatti eikä sillä kahta autonomista tasavaltaa lukuunottamatta ole federalistista rakennetta. Kuitenkaan Georgiaa ei voi tässä tutkimuksessa pitää esimerkkinä imperiumista. Olisi eri asia, mikäli Georgia aktiivisesti ajaisi Pohjois-Kaukasian kielisukulaistensa kuten tšetseeni- ja tšerkessikansojen liittämistä itseensä sekä pyrkiä destabilisoimaan Turkissa sijaitsevia historiallisten georgialaisvähemmistöjen lazien ja mesheettien aluetta. Imperialismin ominaispiirre – etupiirit, jotka toiset ulkovaltat ovat imperiumin etupiiriksi ”hyväksyneet” etupiirin kansoilta kyselemättä – puuttuu Georgialta ja monilta muilta pieniltä monikansallisilta valtioilta. Georgia ei ole imperiumi.

William Pfaffin mukaan imperiumeja on hyvin erilaisia. ”Hyvissä” imperiumeissa, joista esimerkkeinä pidetään yleensä ennen kaikkea roomalaista ja brittiläistä imperiumia, valtaosa kansasta ”halusi” tulla imperiumin ”sivistämiksi”. Imperiumi oli siis onnistunut rakentamaan melkoisen vahvan legitimitietin ja keskusidentiteetin attraktion. ”Huonoissa”, kuten Venäjä ja neuvostoimperiumi, vain hyvin harvat ei-venäläiset ovat toivoneet assimiloitumista ja ”venäläistä sivistystä”. Kommunismin ”sivistystä” haikailtiin enemmän Län-

⁵³³ Wæver, 1997, 73.

⁵³⁴ Hunter, 1997, 135.

⁵³⁵ Hunter, 1997, 135-136.

⁵³⁶ Tunander, Bajev & Einagel, 1997.

⁵³⁷ Wæver, 1997, 82.

si-Euroopan kahviloissa kuin siellä, missä neuvostomiehitys oli paljastanut karvaan to-
tuuden.⁵³⁸

Venäjän imperiumilla oli sentään jonkin verran sivistyksellistä attraktiota niillä alueilla, joilla kansalliset identiteetit olivat ennen siirtomaavallloitusta olleet hyvin heikkoja – esimerkiksi Siperiassa, Kazakstanissa ja Kirgistanissa, jotka olivat olleet myös hyvin harvaan asuttuja. Sen sijaan Kaukasian kansalliset identiteetit olivat vahvoja jo venäläisten tullessa eivätkä kadonneet Venäjän keisarikunnan ja Neuvostoliiton valtakausilla. Samoin oli asianlaita nykyisen Uzbekistanin alueen historiallisten kaanikuntien Buharan, Khivan ja Kokandin kohdalla. Kaukasia erosi kuitenkin Ferganan laaksosta ja Uzbekistanin keitaista, sillä kun Turkestanissa Venäjä saattoi helposti värvätä vasalleikseen laajoja kokonaisuuksia hallinnoita paikallisia eliittejä ja uskonnollisia oppineistoja (*ulamat*), oli tämä Kaukasian pieniin kaupunki- ja kylävaltioihin jakautuneessa, suufilaisten veljeskuntien hallitsemassa yhteiskunnassa mahdotonta.⁵³⁹ Kaukasian kansojen jatkuva vastarinta, itenäisyysliikettä ja toistuvat kapinat muistuttivatkin Turkestania enemmän Puolan ja Bessarabian tilannetta tsaarinajalla. Jostain syystä Suomessa oli sortokausiin asti paljon rauhallisempaa, vaikka meilläkin oli Eugen Schauman ja separatistinen liikehdintämme.

Yale Ferguson ja Richard Mansbach toteavat, että onnistuneimmat ja pitkäikäisimmät hegemoniat – Ateenan hegemonia, Rooman ja Britannian imperiumit [jossain määrin myös Habsburgien ja Osmanien imperiumit] – saavuttivat ja säilyttivät imperiaalisen menestyksensä takaamalla sisäisesti vapaammat ja vauraammat olot alamaistensa kuin enemmän tai vähemmän autoritääriset haastajansa. Sitävastoin aggressiiviset ja militaristiset imperiumit – esimerkiksi Aleksanteri Suuren ja Kublai-kaanin imperiumit, Napoleonin ja Hitlerin yritykset saavuttaa Euroopan herruus, sekä Venäjä ja Neuvostoliitto – ovat koko olemassaolonsa ajan kärsineet epävakaudesta ja väkivallan purkauksista, ja niiden kukistumiseen on liittynyt väkivaltaa huomattavasti enemmän kuin ”hyvien” imperiumien hajoamiseen.⁵⁴⁰ On kuitenkin varottava tekemästä liiallisia yleistäisiä ja glorifioimasta liikaa historiallisia imperiumeja, koska ”hajottaminen ja hallitseminen” sekä jatkuvan epävakaan ja laajentumismission esiintyminen imperiumin laidoilla on ollut ominaista *kaikille* imperiumeille, myös niille ”paremmille” ja ”valistuneemmille”.

Wæver teoretisoi laajempaa käsitystään imperiumeista kirjoittamalla, että ”heikot imperiumit, joilla on hyvin vähän legitimitettä, käyttävät kovakätistä hajottamisen ja hallitsemisen taktiikkaa (Venäjä Georgiassa sekä Armenian ja Azerbaidžanin välillä) tai jopa suoraa sotatoimintaa (Tšetšeniassa, kun yritykset aikaansaada sisällissota epäonnistuivat molempien invaasioiden [1994 ja 1999] edellä), kun taas korkean legitimitetin omaavat heikot imperiumit, kuten Euroopan Unioni, saavat uusilta jäseniltään vapaaehtoisen jäsenhakemuksen (esim. Itävalta, Suomi ja Ruotsi vuonna 1995)”.⁵⁴¹ (Wæveriltä on unohtunut, että jäsenhakemukset jätettiin jo vuonna 1994 ja jäsenyys astui voimaan 1.1.1995.)

Robert Jackson kirjoitti, kuinka kylmän sodan ja dekolonisaation tilanteessa syntyi ”positiivinen suvereniteetti” eli eräänlainen etuoikeus suvereniteettiin, joka oli lisäksi vielä enemmän kuin suvereniteetti, sisältäen oikeuksia sen lisäksi, ettei valtioiden ollut edes luvallista kadota.⁵⁴² Suvereniteettiprivilegion synty ja poliittisen valtiokartan jäädyttäminen – doktriini, joka jo ennalta hylkäsi ajatuksen uusien valtioiden synnystä pelaamaan oikeu-

⁵³⁸ Østergaard, 1997, 96.

⁵³⁹ Akiner, 2000; Carrère d'Encausse, 1995.

⁵⁴⁰ Ferguson & Mansbach, 1996, 52.

⁵⁴¹ Wæver, 1997, 73.

⁵⁴² Jackson, 1990, 23-31.

desta olla olemassa⁵⁴³ – lienee ollut vaikuttamassa niihin maailmanpoliittisiin asenteisiin, jotka omaksuttiin suhteessa Neuvostoliiton ja Jugoslavian imperiumien hajoamisprosesseihin. Imperiumit (Venäjä, Kiina) saivat oikeuden, ”positiivisen suvereniteetin” ja ”oikeutetun hegemonian” niihin etupiireihin, jotka niillä oli *status quo*ssa. Länsi piti pitkään sekä Neuvostoliiton että Jugoslavian hajoamista äärimmäisen epätoivottavana asiana, pyrkien säilyttämään sosialismin ajan imperiumien yhtenäisyyden. Tuloksena ei kuitenkaan ollut vakautta vaan ennennäkemätön epävakausta. Uusi suvereniteettikäsitelmä samoin kuin siihen yhteydessä ollut imperialismiin oikeutus sivuuttivat legitimitetin, vakauden perusedellytyksen.

Imperiumit ovat joka tapauksessa kylmän sodan jälkeen palanneet geopolittiseen keskusteluun ja niistä on jälleen alettu puhua romanttiseenkin sävyyn. Erityisesti kansallisvaltioita kritisoitaessa ja oletettaessa, että postmodernilla ajalla kansallisvaltio olisi tullut tiensä päähän, monet ovat palanneet imperiaalisiin metaforiin ja nostalgiseen puhuntaan imperiumeista ”monikansallisina vakauden ylläpitäjinä”, ”kansojen yhdistäjinä” ja ”vastavoimina nationalismille”. Näin esimerkiksi Uffe Østergaard suorastaan mystifioi romanttisesti menneitä dynastisia imperiumeja, kuten Habsburgien, Osmanien ja Romanovien imperiumeja, siteeratessaan eminenttiä liberalismiin klassikkoa lordi Actonia ja todetessaan, että ”kansakunta, jossa valtion ja kansan rajat ovat identtiset, ei kehity”, koska tällaisella kansakunnalla ei olisi erilaisuuden tuomaa rikkautta.⁵⁴⁴ Erkki Peuranen kirjoitti sanomalehti Keskisuomalaisessa Venäjän EU-jäsenyyttä puolustaen, että EU:n ei tulisi ottaa mallia ”amerikkalaisesta ja saksalaisesta liittovaltiomallista” vaan pikemminkin Venäjän mallin mukaisesta imperiumista.⁵⁴⁵

Kääntöpuolena on imperiumien keskusjohtoon ja keskusidentiteetin ylivaltaan perustuva geopolittinen luonne. Imperiumien kosmoksena on myös Osmo Tuomen mukaan pysyvä epävakausta tila.⁵⁴⁶ Horisontaalisen legitimitetin puuttuminen johtaa imperiumien kohdalla lopulta myös paradoksiin demokratian suhteen. Tuomi kirjoittaakin, että ”Venäjä ei voi olla yhtä aikaa demokratia ja imperiumi”.⁵⁴⁷ Venäläistutkija Pavel Bajev toteaa samoin, että ”Neuvostoliiton romahdus antaa vakuuttavan todistuksen sille johtopäätökselle, että monikansalliset imperiumit ovat kyvyttömiä selviytymään demokratisoitumisen haasteesta” imperiaalisessa muodossaan. Federalismi voisi ne pelastaa, mutta silloinkin joudutaan joidenkin eroaminen sallimaan itsemääräämisoikeuden nimissä.⁵⁴⁸

Asteittain barbarisoituva kosmos

Pekka Korhonen luonnehti kiehtovilla luennoillaan Kiinan ja Japanin poliittisesta maantieteestä seikkaperäisesti imperiumeja. Imperiaalisen ajattelun poliittinen kosmos koostuu kahdesta elementistä: Ytimessä on keskus, jossa istuu keisari, tsaari, kommunistinen puolue tai nyky-Venäjällä Kremliin inkarnoituva eliitti, joka yhä selvemmin identifioituu turvallisuuspalveluihin, kuten mm. *Stratforin* ennuste Venäjän paluusta neuvostoaikaisiin piirteisiin syksyllä 1999 antoi ymmärtää.⁵⁴⁹ Venäjän-tutkija Arto Luukkanen herätti Suomessa lievää kohua arvioidessaan julkisesti Venäjän muuttuneen ”sekurokrationa”, turvallisuus-

⁵⁴³ Jackson, 1990, 34-41.

⁵⁴⁴ Østergaard, 1997, 95.

⁵⁴⁵ Erkki Peuranen, Keskisuomalainen, 1.12.2002.

⁵⁴⁶ Tuomi, 1995, 102.

⁵⁴⁷ Tuomi, 1995, 211.

⁵⁴⁸ Bajev, 1997, 179.

⁵⁴⁹ Stratfor, lokakuussa 1999: ”Russia 2000”, part 1: ”The Economy: Russia Turns Back”.

palvelujen hallitsemaksi valtakunnaksi, jossa valtaa pitävät tiedustelupalvelun, sisäministeriön, puolustusministeriön, armeijan ja jättimäisten energiayhtiöiden oligarkit.⁵⁵⁰

Ytimen ympärillä on asteittain barbarisoituva kosmos, joka on aina hajoamaisillaan laidoiltaan. Ytimen tehtävä on ”sivistää” tai ”alistaa keisarille” viime kädessä koko maailma, tai ainakin kaikki se, minkä imperiumi suinkin pystyy alistamaan ja minkä se katsoo omaksi kosmoseksen, etupiireikseen.⁵⁵¹ Näin ollen imperiumeja jo myötäsyntyisesti luonnehtii ekspansionismi ja aggressiivisuus. Menestyksekkäät imperiumit, kuten Rooman ja Britannian imperiumit, ovat pystyneet parhaimmillaan tuomaan kansalaisilleen lisää vapautta, takaamaan rauhan ja vaurauden, ja sen vuoksi nämä ovatkin olleet pitkäikäisempiä ja hajotessaan vältäneet sen verenvuodatuksen, joka yleisesti liittyy niihin imperiumeihin, jotka eivät ole kyenneet saavuttamaan alistamallaan alueilla ”oikeutta hallita” eli korkeaa legitimitettä.⁵⁵²

Ole Wæver on luonnehtinut Venäjän imperiumin kosmosta koostuvaksi kolmen eri tyyppin dominioista, jotka myös luonnehtivat imperiumin kolmea eri strategiaa alusmaiden hallinnassa: Ensimmäisen ryhmän muodostavat suoraan raa’asti alistetut heikommat maat ja kansat, kuten Pohjois-Kaukasia – ensimmäiselle ryhmälle ei anneta vaihtoehtoja. Toisen ryhmän muodostavat Valko-Venäjän tavoin vapaaehtoisesti Venäjän yhteyteen haluavat valtiot. Valko-Venäjän lisäksi myös Armenia ja jossain määrin eräät Keski-Aasian tasavallat ovat osoittaneet tällaisia taipumuksia. Kolmannen ryhmän muodostavat sellaiset valtiot, joissa valtaan on nostettu Moskovan tuella vasallihallitsija. Vasallit hyväksyvät Venäjän hegemonian, mikäli se auttaa heitä pysymään vallassa. Seurauksena on tällöin usein ”kvasivaltioita”.⁵⁵³ Venäläinen Pavel Bajev kritisoi Wæverin mallia liiallisesta symmetrisyydestä huomauttaen, että imperiumin kosmos ei ole aivan tasaisesti keskuksesta ulospäin heikentyvä: ”Todellisuudessa jotkut kaukaiset sillanpääasemat [esim. Ossetia, Armenia ja Serbia] ovat paljon kiinteämmin yhteydessä keskukseen [Moskovaan] kuin jotkut dissidenttisaarekkeet ja vastarintahenkiset provinssit aivan imperiaalisessa ytimessä [esim. Pohjois-Kaukasia, Tatarstan].”⁵⁵⁴

Imperiumin kosmoksessa keskustassa on sivistys, ympärillä barbaarit. Venäjän tapauksessa on kuitenkin mainittava, että ateistisen neuvostoimperiumin (joka saattoi laajentua kristilliseen länteenkin) muuntuessa Jeltsinin ja Putinin Venäjäksi kristillisen eetoksen nousu on ohjannut Venäjän imperiaalista ekspansiota suuntautumaan ensisijaisesti pois länsimaista, etelään muslimeja vastaan, sekä georgialaisten kaltaisia kristittyjä, joista ei Lännessä tiedetä yhtä paljon kuin puolalaisista tai balteista. Venäjä katsoo nyt lännessä – Baltiassa, Puolassa ja Suomessa – olleiden aiempien alistettujen kansojen olevan ”oikeutettuja” itsenäisyyteensä, kun taas Venäjältä etelään on vain islamilaisia barbaareja, joiden alistaminen palvelee venäläisten mukaan Lännenkin etuja. Tämä retoriikka on tullut yhä räikeämmäksi toisen Tšetšenian sodan aikaisessa venäläisessä propagandassa ja argumentaatiossa. Tampereen yliopiston kansainvälisten suhteiden professori Jyrki Käkönen on huomauttanut saman ajattelun vallitsevan myös Lännessä.⁵⁵⁵

Osmo Tuomi kuvaa imperiumien laajentumisprosessia, jota edeltää imperialistisen mielialan luominen ja lietsonta imperiumin ydinalueilla. Samalla kun vahvistetaan imperiaalista

⁵⁵⁰ Luukkanen, 2001, 238-248. Itse asiassa koko ”sekurokratia”-teema on Luukkasen kirjassa sivuosassa ja esiintyy vain loppuluvussa.

⁵⁵¹ Korhonen, 1996-97.

⁵⁵² Ferguson ja Mansbach, 1996, 52.

⁵⁵³ Wæver, 1997, 83; Tuomi, 1995, 167-170; Jackson, 1990.

⁵⁵⁴ Bajev, 1997, 188.

⁵⁵⁵ Helsingin Sanomat, 28.1.2000, ”Sotiiko Venäjä Tshetsheniassa lännen puolesta?”.

identiteettiä, pyritään myös esittämään laajentumisperustelu, joka voi olla rasistinen, uskonnollinen tai geopoliittinen, mistä ”etelän valloitusmissio” toimii hyvänä esimerkkinä.⁵⁵⁶ Venäjällä tätä prosessia voitiin räikeimmillään seurata vuoden 1999 kuluessa, jolloin Putin nousi valtaan ja toinen Tšetšenian sota aloitettiin.

Ole Wæverin mukaan imperiumien geopoliittinen käytös on suoraa seurausta niiden valtiollisesta muodosta: Venäjän imperiumin keskus ei kykene johtamaan ylisuurta imperiumiaan normaalin valtion tavoin, vaan ”hajottamisen ja hallitsemisen” periaatteella, joka on luonteenomaista heikoille imperiumeille ja dominiojärjestelmille. Venäjä hallitseekin geopoliittista vaikutuspiiriään ”ei siten kuin tiedämme modernien oikeudellis-hallinnollisten valtioiden toimivan, vaan kuten imperiumi”.⁵⁵⁷

Euraasian geopoliittinen epäsymmetria

Moninapainen Euraasia, jossa alueelliset hegemonit mm. *Stratforin*⁵⁵⁸ ja Zbigniew Brzezinski⁵⁵⁹ mukaan tulevat voimistamaan maailmanpoliittista asemaansa yhä lisääntyvässä määrin, jakautuu epäsymmetrisesti: Läntisessä ja itäisessä ääripäässä – Euroopassa ja Kaakkois-Aasiassa, Japanissa, Etelä-Koreassa ja Taiwanilla – vallitsevat vapaiden demokraattisten valtioiden alueet, jotka hakevat suojaa vapaaehtoisilla liittoutumisilla ja integraatiolla (mm. NATO, EU, ASEAN). Sen sijaan Euraasian sisäosissa vallitsevat mantereiset geopoliittisesti toimintaansa määrittelevät imperiumit Venäjä ja Kiina – jossain määrin myös Intia ja Iran. Näiden väliin jäävät Väli-Eurooppa, Kaukasia, Lähi-itä, Keski-Aasia, Kašmir, Himalaja ja Kaakkois-Aasia.

Huntingtonin selittäessä konfliktivyyden sijoittumisen juuri näille alueille ”sivilisaatioiden välisinä” rintamina⁵⁶⁰, lähestyy Brzezinski aihetta strategisemmin ja pelaajien moninaisuuden huomioiden. Brzezinski puhuukin Euraasiasta geopolitiikan šakkilautana, jossa on strategisia avainpelaajia ja strategisia painopistemaita, joiden sieluista avainpelaajat kilpailevat. Epäsymmetria kuvaa Euraasian poliittista ja sotilaallista karttaa nykyisessä geopolitisessa maailmanjärjestyksessä paremmin kuin Huntingtonin etsimä sivilisaatioiden välinen symmetria.

Holsti kirjoittaa politioiden muodosta valtioiden jakamassa ja monopolisoimassa maailmassa: ”Monilla alueilla maailmassa valtio ei ole sama kuin yhteisö. ... Perustavanlaatuisempi asia tulevaisuudessa kuin [Huntingtonin] hypoteettinen ‘sivilisaatioiden törmäys’ on törmäys yhteisön erilaisten konseptioiden välillä, ja se kuinka noiden konseptioiden tulisi heijastua poliittisissa järjestelyissä ja organisaatioissa. Valitettavasti noita törmäyksiä ei todennäköisesti tulla selvittämään väittelyin, äänestyksin tai muin rauhanomaisin keinoin. Ne tullaan selvittämään ... aseiden voimalla, terrorismilla sekä etnisillä puhdistuksilla ja joukkomurhilla.” Holsti katsookin nykytilanteessa vallitsevan ”kolmannen tyypin sotiin” ajan. Ne ovat sotia valtioissa ja valtioista, eivät enää valtioiden välillä.⁵⁶¹ Holstin näkemys sopii perustelemaan konfliktien sijoittumista Euraasian eri valtiotyyppien hallitsemien alueiden välivyöhykkeille paremmin kuin Huntingtonin teoria.

Imperiumien välivyöhykkeillä harjoittaman hajottamisen ja hallitsemisen strategian vuoksi imperiumit itse menettävät horisontaalisen legitimitetin imperiumien laidoilla ja ympäril-

⁵⁵⁶ Tuomi, 1995, 108.

⁵⁵⁷ Wæver, 1997, 73.

⁵⁵⁸ Ks. esim. ”Eurasian Instability and a New American Strategy”, 11.10.1999, ja ”Asian Alliance on the Horizon”, 14.10.1999.

⁵⁵⁹ Brzezinski, 1993.

⁵⁶⁰ Huntington, 1996, ”fault-line wars”.

⁵⁶¹ Holsti, 1996, 17.

lä. Legitimiteettivaje kompensoidaan autoritäärisellä hallinnolla, jota puolestaan legitimoidaan jatkuvalla poikkeustilalla tai jopa sotatilalla. Yleisesti ottaen sotatila antaakin autoritäärisille regiimeille ja imperiaalisia pyrkimyksiä omaaville ulkopuolisille regiimeille mahdollisuuden ja tekosyyin laiminlyödä vertikaalinen legitimiteetti. ”Vain sotatilan vallitessa voi sotilasdiktatuuri saavuttaa kohtuullista menestystä yleisen myöntymyksen luomisessa.”⁵⁶²

Paluu ristiretkien aikaan

Ole Wæverin mukaan imperiumien uuden suosion syyt selittyvät osin ”uudella keskiajalalla”, johon liittyy imperialismin paluun lisäksi uskontojen ja uskonnollisen retoriikan ja mystiikan paluu politiikan ja politiikantutkimuksen piiriin. Sama voidaan havaita esim. Samuel Huntingtonin voimakkaasti uskonnollisissa teorioissa, ja myös Edward Mortimer on todennut uskontojen palaavan takaisin kansainvälisen politiikan keskiöön.⁵⁶³ Huntington kannattaa maailman jakamista keskusvaltioiden hallitsemiin sivilisaatioihin. Uskonnollinen asennoituminen näkyy myös ruotsalaisen Kristian Gernerin geopolitiikassa, jossa Eurooppaa jakavalla keskiaikaisella kirkkorajalla on ensisijaisen tärkeä merkitys.⁵⁶⁴

Erityisesti Venäjä legitimoii imperialismaansa ja väkivaltaa etelän suuntaan jälleen vanhan ajan imperialismin perusteiden: uskonnollisella suurella tehtävällä ja islaminuskoisten valloitusmissiolla. Näyttää siltä, että myös Venäjän sotatoimilleen ja imperialismlleen Länneltä saama hyväksyntä ja jopa tuki ovat osittain olleet saman uskonnollisen, muslimia vastaan tunnetun ennakkoluuloisuuden innoittamia.⁵⁶⁵ Onko Huntingtonin teoriassa siis sitenkin perää laajassa mittakaavassa ja kristittyjen käyttäytymistä koskien, vai onko hän 1930-luvun Saksan geopolitiikkajen tavoin vain ”onnistunut muotoilemaan tieteellisesti hovikelpoiseen asuun vallitsevia yleisiä mielikuvia”?⁵⁶⁶

Huntingtonin oma muotoilu ratkaisulleen, että Eurooppa päättyy keskiaikaiselle kirkkorajalle, antaa vihjeen: ”Eurooppa päättyy sinne, missä läntinen kristillisuus päättyy ja islam ja ortodoksismi alkavat. Tämä on se vastaus, jonka länsieurooppalaiset haluavat kuulla, jota he yhteen ääneen ylivoimaisesti kannattavat ja minkä lukuisat eri intellektuellit ja poliittiset johtajat ovat eksplisiittisesti ilmaisseet.”⁵⁶⁷ Jos tilanne länsimaisten ”ylivoimaisten kannattajien” kohdalla on sellainen kuin Huntington antaa ymmärtää, ja eurooppalaiset todella haluavat vetää uuden rautaesiripun, joka jättää monia demokraattisia ortodoksivaltioita itään sekä hajottaa NATO:n Turkin ja Kreikan osalta – kenties tuhoisin seurauksin – Euroopalla voi todella olla edessään ”sivilisaatioiden törmäys”.

Uskonnollisella vihalla perustellut kansanmurhat muslimia vastaan Balkanilla ja Kaukasiassa antavat esimakua siitä, kuinka vallitseva geopolitiittinen konstruktio voi johtaa muslimien uskonnolliseen ulossulkemiseen eurooppalaisesta todellisuudesta. Tämä voi johtaa yhä lisääntyvään muukalaisvihaan, propagandaan, pogromeihin ja jopa joukkotuhoon. Antero Leitzinger on käsitellyt tätä kehitystä artikkelissaan ”Turkkia ja tattaria vastaan”, verraten muslimivastaisen propagandan, pogromien ja sotatoimien kehittymistä juutalaisvastaisuuden ja holokaustin syntyyn 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella.⁵⁶⁸

⁵⁶² Holsti, 1996.

⁵⁶³ Huntington, 1996, 54.

⁵⁶⁴ Ks. esim. artikkeli ”Kameleont och chimär” Europafokusin kevään 1999 numerossa; www.europafokus.com.

⁵⁶⁵ Jyrki Kähkönen: ”Sotiiko Venäjä Tshetssheniassa lännen puolesta?”, HS, 28.1.2000.

⁵⁶⁶ Tuomi, 1995, 98.

⁵⁶⁷ Huntington, 1996, 158.

⁵⁶⁸ Leitzinger, 2001: Idäntutkimus 1/2001, 17-36.

Siltamaista, kuten Georgiasta, Kreikasta, Albaniasta ja Turkista, tulee tällaisen ehdottoman ajattelun myötä väistämättä uhreja, ja Euroopan maiden islaminuskoisista siirtolaisväestöistä tulee äkkiä aikapommeja, joiden lopulliseen poistamiseen ”sivilisaationsa” puhautta vaalivat, entisten rotuteoreetikkojen paikalle astuneet ”kulttuuriteoretikot” tahtomattaan yllyttävät. Serbiassa ja Venäjällä ”lopullisen ratkaisun” retoriikkaa ei edes peitellä – sillä voitetaan vaaleja. Vladimir Putin pitää ”tšetšeenikoirien tuhoamista Kaukasiasta ja Pohjois-Kaukasian lopullista ratkaisua historiallisena tehtävänä”. Hänen mukaansa ”niitä on kohdeltava niin kuin koiria: lyötävä ensin, niin etteivät ne enää ikinä nouse”.⁵⁶⁹ Retoriikka, joka kauhistuttaisi mitä tahansa länsimaista yleisöä, jos puhuja olisi ollut länsimainen poliitikko puhumassa juutalaisista tai mustalaisista, on Venäjällä otettu vastaan nationalistisella hurmoksella.

Lännessä vallitseva islaminvastaisuus, jota Huntington pitää hyväksyttävänä merkinä sivilisaatioiden ”yhteensovittamattomista arvoeroista”, vaikutti Shireen Hunterin mukaan myös Lännen asennoitumiseen Balkanin ja entisen Neuvostoliiton alueen konflikteihin.⁵⁷⁰ Huntingtonin mielestä tämä näkyi esimerkiksi Lännen nihkeässä asennoitumisessa Bosnia-Hertsegovinan ja myöhemmin Kosovon konflikteihin, koska ”kukaanhan ei tahtonut uutta islamilaista valtiota Eurooppaan”.⁵⁷¹

Kun Länsi kuitenkin myöhemmin – tosin huomattavan myöhään – auttoi sekä bosnialaisia että kosovolaisia serbien valtioterroria vastaan, tämä nostatti Serbiassa ja Venäjällä hyvin ”huntingtonilaisia” vastalauseita, jotka vaativat, että Lännen olisi pitänyt olla puolueellisesti kristittyjen slaavien puolella pyhässä sodassa muslimeja vastaan. Samaa retoriikkaa Venäjä on vielä painokkaammin käyttänyt suhteessa Tšetšeniaan. Näyttääkin siltä, että jos Länsi Bosniassa ja Kosovossa heräsi huomaamaan näiden ihmisten olevan eurooppalaisia ja uskonnostaan huolimatta samoja ihmisiä kuin muutkin, Kaukasiassa muslimivastaisen propagandan on alueen eristyksen tähden ollut helpompi johtaa suuria yleisöjä niin Venäjällä kuin Lännessäkin uskomaan, että Venäjä käy Kaukasuksella pyhää sotaa räppäisiä kiihkomuslimeja vastaan.

Tarkasteltaessa Euraasian välivyöhykkeitä ja erityisesti Kaukasian ja Keski-Aasian aluetta sekä sille ulotettuja geopolittisiä hahmotelmia, erottuu selvästi kaksi eri suuntausta: etupiirikonstruktiot ja regionalistiset konstruktiot. Näistä ensimmäisiä luovat imperiumit, jotka pyrkivät ulottamaan valtansa välivyöhykkeille ja jakamaan sitä etupiireihin. Alueellista yhteistyötä taas pyrkivät luomaan välivyöhykkeen valtiot itse tai yhteistyössä lähinnä läntisten maiden kanssa. Läntisen Väli-Euroopan sekä osan Kaakkois-Aasiaa positiivinen integraatio ovat osoituksia siitä, että välivyöhykkeille voidaan aikaansaada vakautta, rauhaa ja myönteistä kehitystä, kun konstruktiot rakentuvat legitiimisti välivyöhykkeen kansakuntien itsensä suostumukselle. Väli-Euroopan ja Itämeren alueen kehitys voisikin antaa hyvän mallin Kaukasian ja Keski-Aasian alueille. Ongelma on vain, kuinka saada ympäröivät etupiirejä hahmottelevat imperiumit, tässä tapauksessa ennen kaikkea Venäjä, kunnioittamaan alueen legitimizeettiiä samalla tavoin kuin Venäjä tällä hetkellä kunnioittaa Suomen, Puolan ja Baltian itsenäisyyttä ja ihmisoikeuksia Itämeren alueella. Vai voiko kehitys mennä pikemminkin siihen suuntaan, että Venäjä alkaa Itämeren alueellakin toimia samoin geopolittisin periaattein kuin Kaukasiassa?

---

⁵⁶⁹ Kalle Koponen, Helsingin Sanomat, 11.3.2000, viittaa Kommersant-lehdessä julkaistuun Putinin haastatteluun otsikolla ”Rautain en Putin”.

⁵⁷⁰ Hunter, 1997, 122.

⁵⁷¹ Huntington, 1996, 126.

Huonoja oireita osoittaa esimerkiksi Jyväskylässä pohjoisen dimension seminaarissa marraskuussa 1999 puhunut pietarilainen poliitikko Vladimir Tšurov, joka listasi regionalismin Itämeren alueen uhkakuviin, ”koska se johtaa separatismiin”. Sen sijaan Tšurov peräänkuulutti ”IVY:n yhteistä kuria”, puhumattakaan taistelusta ”tšetšeeniterroristeja” vastaan – Itämeren alueellakin.⁵⁷² Legitimiteetin korottaminen edellyttää kuitenkin geopolitiisten konstruktioiden omaehtoisuutta, ei ”kuria”.

Alueet tarvitsevat kyllä integraatiota, mutta se ei voi tapahtua hegemonien pakottamana, vaan vähitellen, kun välivyöhykkeillä yhteiset intressit alkavat korvata identiteettien ylivalan geopolitiisesta käyttäytymisestä, ja kun havaitaan intressit voitavan saavuttaa ilman tuhoisia valloitusmissioita ja vihanpitoa. Geopolitiikan kytkeminen materiaaliin intresseihin ei ole ongelma, mikäli luonnonvaroihin ja markkinoihin pyritään pääsemään käsiksi kaupankäynnin keinoin. Tuhoisaa on sen sijaan geopolitiikan kytkeminen ilman myöntymystä konstruoihin identiteettipohjaisiin hahmotelmiin, joissa ristiretket ja etniset puhdistukset alkavat äkkiä näyttää ”oikeutetuilta”.

”Islamin vyöry Eurooppaan”

Kuuden uuden muslimienemmistöisen valtion itsenäistyminen Neuvostoliiton raunioilta (Azerbaidžan, Uzbekistan, Kazakstan, Kirgisistan, Turkmenistan ja Tadžikistan) sekä Venäjän Federaation muslimitasavaltojen (Pohjois-Kaukasia, Tatarstan ja Baškortostan) uudelleenherääminen kansalliseen liikehdintään toivat uuden elementin myös muslimikansojen välisiin keskinäisiin suhteisiin.⁵⁷³ Ilman että islam olisi millään tavoin ”laajentanut” aluettaan, suuri joukko muslimikansoja oli äkkiä muuttunut olemassaoleviksi kansainvälisen politiikan kartalla, ja vasta tässä vaiheessa valtaosa islamilaistakin maailmaa ymmärsi monien kaukasialaisten ja keskiaasialaisten olevan muslimeja.

Venäjän ja Serbian mutta myös Lännen uskonnolliselta pohjalta geopolitiikkaa tarkasteleville kirjoittajille ja poliitikoille laajojen muslimialueiden vapautuminen ateistisen neuvostoimperiumin ikeestä aiheutti kuitenkin ennakkoluuloisen kuvitelman, että muslimit ”laajentuivat” tilallisesti Euraasiassa. Etenkin Venäjällä ja Serbiassa mutta myös Lännessä tätä ajattelua on tahallisestikin lietsottu ja siitä on tahdottu vetää historiallisia yhteyksiä maurien Espanjan-valloitukseen sekä turkkilaisten Balkanin-valloitukseen – Euroopan historiallisiin islamilaisen ”toisen” uhkakuviin.

Tosiasiassa islam ei ole laajentanut aluettaan Euraasiassa satoihin vuosiin (Afrikassa kylläkin). Tällä hetkellä ainoa kristittyjä sortava muslimivaltio on Sudan, joka käy sisällissotaa Etelä-Sudanin kristittyjä separatisteja vastaan. Sen sijaan ”kristilliset” valtiot ovat meidän aikanamme syyllistyneet kansanmurhiinkin muslimiväestöjä vastaan Bosniassa, Kosovossa ja Tšetšeniassa. Kristityn Itä-Timorin separatismia Indonesiasta riennettiin kansainvälisesti tukemaan kautta länsimaailman, mutta samat länsijohtajat varoittivat Indonesiaa sallimasta itsenäisyyäänestystä islamilaisessa Acehissa.

Vertailun vuoksi on huomioitava samankaltaisuus 1930-luvun tilanteeseen, jossa Haushoferin ja muiden rotuopillisten geopolitiikkojen vaikutus yllytti natseja luomaan omaa ekspansiivista *Lebensraum*-oppiaan. Paljolti koska Yhdysvallat toisen maailmansodan jälkeen on pitänyt huolta siitä, ettei antisemitismi ole saanut enää jalansijaa hyväksyttävänä ja vakavasti otettavana politiikkana Lännessä, tuntuisi 30-luvun ja koko sitä edeltäneen ajan antisemitismi meistä nykyisin absurdilta ja kauhistuttavalta. Juutalaisviha salaliittoteorioi-

---

⁵⁷² Tšurov, 1999.

⁵⁷³ Hunter, 1997, 123.

neen oli kuitenkin laajalti levinnyttä ja laajojen kansanpiirien hyväksymää 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa.⁵⁷⁴ Esimerkkinä voi mainita Venäjän salaisen poliisin alkujaan väärennöksenä tuottamat ”Siionin viisaiden pöytäkirjat”, jotka sittemmin ovat innoittaneet antisemittejä, myös kansallissosialisteja.⁵⁷⁵

Shireen Hunter ei näe kristittyjen ja muslimien välisten suhteiden olevan vielä tuomittuja ”sivilisaatioiden yhteentörmäykseen”, vaan näkee Euroopassa mahdollisuuden myös rinnakkaiseloon ja kumppanuuteen. Hän erottaakin kaksi mahdollista kehityssuuntaa: kristityn linnake-Euroopan muodostumisen ja euroislamilaisen kumppanuuden.⁵⁷⁶ Eurooppa, joka muodostuu kristinuskon linnakkeeksi islamia vastaan, sulkee Turkin ulkopuolelleen ja ”ymmärtää” Serbian toimia Bosniassa ja Kosovossa sekä Venäjän toimia Tšetšeniassa, myöhemmin mahdollisesti muuallakin Pohjois-Kaukasiassa ja Idel-Uralin turkkilaisissa tasavalloissa. Tällainen Eurooppa on tuomittu vaaralliseen vihamieliseen asetelmaan kaikkialla rajamaillaan ja alueilla, joissa kristityt ja muslimit elävät rinnakkain, kuten Balkanilla ja Kaukasiassa. Tällainen Eurooppa lietsoo myös rasismia, mikä tuottaa ongelmia Länsi-Euroopan kaupunkien suurten islaminuskoisten siirtolaisväestöjen suhteen.

Toisaalta Euroopan ja islamin kumppanuus ja rauhanomainen yhteiselo, jossa molempien uskontokuntien keskuudessa esiintyvä uskonnollinen viha (Venäjä, Serbia, ja toisaalta Sudanin ja Saudi-Arabian kaltaiset islamilaiset valtiot ja ääri-islamilaiset liikkeet) sysättäisiin taka-alalle, voisi vihdoinkin luoda uuden renessanssin aikakauden Euroopan ja Orientin suhteisiin. Suvaitseva ja sekulaari ”eurooppalainen” islam (Turkki, Balkan, Kaukasia) voisi tällöin toimia Euroopan siltana itään yhdessä orientaalistien kristillisten valtioiden (Georgia, Armenia) kanssa. Marco Polon ajan silkkitehän avasi Orientin ja Keski-Aasian sydänmaan eurooppalaisille ja tämän vaikutuksesta myös antiikin Kreikan ja Rooman perintö, joka keskiajalla ainakin kaksi Euroopan uskonnollisen fundamentalismin vuosisataa eli ”maanpaossa” islamilaisessa maailmassa (aristotelismi arabien, platonismi Persian ja Kaukasian suufien vaalimana), palasi Eurooppaan saaden italialaisen renessanssin muodon.

NATO, IVY, GUUAM, Shanghain ryhmä

Pitkällä aikavälillä onnistunut vakauttaminen välivyöhykkeillä edellyttää myös niiden turvallisuuspoliittisen voimatyhjiön eli turvallisuusvajeen korjausta. Nykyisessä tilanteessa NATO saattaa olla ainoa organisaatio, joka voi tuoda vakautta sinnekin, missä sitä ei uskottu voivan syntyä (esim. Turkin ja Kreikan välille).

NATO:n laajentumista on perusteltu geopolitiittisesti. Yhdysvaltalaisen republikaanisenaattori Jesse Helmsin mukaan ”NATO:n hyvin tutkittu ja geopolitiittisesti perusteltu laajentuminen tekee rakentavat suhteet Venäjään helpommiksi, koska vahvempi NATO sulkee Venäjältä tiet tuhoisiin käyttäytymismuotoihin”. John Ericksonin mukaan Venäjän aggressiivinen politiikka Baltian maita kohtaan on edistänyt huomattavasti näiden tarvetta NATO-jäsenyyteen ja antanut ”jopa” tietyn legitimitetin NATO:n laajentumiselle Baltiaan.⁵⁷⁷ Saksan Manfred Wörner arveli jo 1990-luvun alkupuolella, että vakauden turvaamisesta Itä-Euroopassa tulee NATO:n merkittävin tehtävä tulevaisuudessa.⁵⁷⁸ Ratkaise-

⁵⁷⁴ Leitzinger, 2000: ”History of Provocations”, *The Eurasian Politician* 1/2000; *Idäntutkimus* 1/2001, 17-18.

⁵⁷⁵ *Neue Zürcher Zeitung*, 17.12.1999.

⁵⁷⁶ Hunter, 1997, 123.

⁵⁷⁷ Erickson, 1999, 260, 267; Helms, *Wall Street Journal*, 23.8.1998.

⁵⁷⁸ Tuomi, 1995, 201.

vaa NATO:n eurooppalaisen ulottuvuuden kannalta kuitenkin on, kuinka ”Itä-Eurooppa” määritellään – kuuluuko esimerkiksi Kaukasia Eurooppaan?

Lännen ja NATO:n politiikassa Kaukasiaa kohtaan geopoliittiset intressit ovat olleet vahvasti esillä. Etelä-Kaukasian maista Georgia ja Azerbaidžan ovat avoimesti ilmaisseet toiveensa päästä NATO:n jäseniksi joskus hamassa tulevaisuudessa, kun taas Armenia on pysynyt sängen uskollisesti Venäjän liittolaisena, vaikka onkin ollut merkittävä amerikkalaisen tuen saaja. Erickson luonnehtii geopoliittisen pelin uudelleen alkamista Kaspianmeren ympärillä dramaattisesti ”sodaksi Kaspian öljyputkista”. Erityisesti öljyyn liittyvästä taloudesta on tullut valtavan geopoliittisen vastakkainasettelun perusta.⁵⁷⁹

Venäjä on pitkin 1990-lukua ja erityisesti viime aikoina väläytellyt toistuvasti mahdollisuutta Venäjän itsensä liittymisestä NATO:on, vaikka toisaalta Venäjä on kategorisesti vastustanut kaikkien muiden valtioiden liittymistä NATO:on, määritellyt NATO:n itälaajentumisen ”yksiselitteisesti uhaksi” ja katsonut NATO:n pyrkivän Venäjän eristämiseen. Ranskalainen Venäjän geopolitiikan tutkija Jean-Christophe Romer toteaaakin, että puheet Venäjän NATO-jäsenyydestä ovat ilmentäneet pikemminkin ”julistuksellista strategiaa” kuin realistista aikomusta. Lisäksi tämä yhteistyön retoriikka on yleensä ollut merkityksellistä pikemminkin Lännen puolella kuin Venäjän.⁵⁸⁰ Yhteistyöelimeksi syntyneen ETYJ:in Venäjä on nähnyt välineenä omien intressiensä edistämiseen Euraasiassa.⁵⁸¹ Georgian ja Azerbaidžanin kokemukset Abhasian, Karabahin, Ossetian ja venäläisten tukikohtien suhteen ovatkin vahvistaneet tätä käsitystä.

Kaikkien GUUAM-maiden (IVY:n länsimielisempien jäsenmaiden) nimissä Azerbaidžanin ulkoministeri Vilayet Gulijev vetosi ETYJ:iin syksyllä 2000, varoittaen ETYJ:iä hyväksymästä ”etnistä suvaitsemattomuutta ja etnisiä puhdistuksia, alueiden valtaamista, aggressiivista separatismia ja terrorismia sekä laittomia asetoimituksia”. Gulijev ei suoraan maininnut Venäjää nimeltä, mutta kritiikki oli kohdistettu Venäjän toimiin Georgian, Moldovan ja Azerbaidžanin alueilla. Venäjä kuitenkin kieltäytyi korjaamasta politiikkaansa Moldovaa ja Georgiaa kohtaan, mikä oli tärkeimpiä syitä siihen, että koko ETYJ-konferenssi ajautui pattitilanteeseen.⁵⁸² Venäjä oli aiemmin sitoutunut ETYJ:in Istanbulin huippukokouksessa vuonna 1999 vetämään joukkonsa Georgian ja Moldovan alueilta.

IVY, orwellilaiselta nimeltään ”Itsenäisten valtioiden yhteisö”, nähdään varsin yksiselitteisesti Venäjän johtamana rakenteena, jonka tehtävänä on ylläpitää ja uusintaa imperiaalista etupiiriä ja Venäjän vaikutusvaltaa Neuvostoliitosta irtautuneissa valtioissa. Venäjä ei ole osoittanut halua kohdella muita IVY-maita tasapuolisina jäseninä jonkinlaisessa valtioliitossa, vaan päinvastoin tehnyt selväksi pyrkimyksensä olla IVY:n yksiselitteinen johtaja. Tämä onkin saanut IVY:n itsenäisyysmielisemmät jäsenmaat – Georgian, Azerbaidžanin, Moldovan ja Ukrainan, myöhemmin myös Uzbekistanin – vastahankaan ja perustamaan oman, joskin varsin nimellisenä säilyneen vastavoimansa, GUUAM:in.⁵⁸³ Venäjän puolelle asettuva Anatol Lieven katsoo GUUAM:in olevan luonteeltaan ”defensiivinen ja remesisläinen” rakenne, ”kosto” IVY:lle ja useiden GUUAM-maiden pakkoliittämiseksi siihen. On aiheellista kysyä, voiko niin imperiaaliseksi rakennettu unioni kuin IVY turvata muiden jäsenten kuin Venäjän taloudellisia ja varsinkin turvallisuuspoliittisia etuja.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Erickson, 1999, 260.

⁵⁸⁰ Romer, 1999, 102.

⁵⁸¹ Tuomi, 1995, 204-205.

⁵⁸² Jamestown Foundation, *The Fortnight in Review*, Vol. VI, Issue 23, 1.12.2000, ”GUUAM Eclipsing the CIS on the Eve of Summit”.

⁵⁸³ Nimi GUAM/GUUAM tulee jäsenvaltioiden alkukirjaimista.

⁵⁸⁴ Stone, 2001, I:9; Lieven, *Eurasia Insight*, 18.12.2000.

IVY:n kosmos on keskus-periferia-muotoinen ja hierarkkinen: Venäjä on hegemoni, Moskova keskus, ja koko organisaation tarkoituksena on ylläpitää Venäjän johtavaa asemaa ja konstruoida sen maailmanpoliittista ”reviiriä”, etupiiriä. Siksi IVY:ä ei voikaan verrata Euroopan Unioniin, joka suurten ja pienten jäsenmaiden eroista huolimatta on vailla keskushegemonia ja perustuu jäsenten periaatteelliselle tasa-arvolle (käytännössä jäsenmaiden vaikutusvallalla on toki eroja). Yhdysvaltain hallitsevan aseman vuoksi NATO muistuttaa IVY:ä enemmän kuin EU, mutta NATO:kin perustuu huomattavasti IVY:ä enemmän kaikkien jäsenvaltioidensa vapaaseen tahtoon. Yhtäkään jäsenvaltiota ei ole pakotettu NATO:on. Venäjä liitti sen sijaan neljä jäsentä IVY:yn väkivaltaisilla interventioilla. Stone pitääkin epärealistisena odottaa IVY:n vähittäistä rauhanomaista integraatiota. Hän huomioi, että Putinin geopolitiikassa koko unionipolitiikka on menettänyt merkitystään. Imperialismista on tullut Jeltsinin aikaa alastomampaa.⁵⁸⁵

GUAM-ryhmän geopolitiittinen rooli tuli entistä selvemmin esiin huhtikuussa 1999, kun Uzbekistanin liityessä mukaan GUAM:ista tuli GUUAM. Samalla GUUAM muutti muotoaan pelkästä paperikerhosta formalisoiduksi ja institutionalisoiduksi järjestöksi, jolla oli selvä agenda: vahvistaa jäsentensä itsenäisyyttä ja valvoa niiden turvallisuusintressejä. Azerbaidžanin presidentti Haidar Alijev valittiin järjestön puheenjohtajaksi. Tilaisuus oli mitä symbolisin: Paikaksi valittiin Washington ja ajankohdaksi NATO:n 50-vuotisjuhlallisuuksien siellä. Vuonna 1999 entisen Neuvostoliiton alue jakautuikin keskeisen Euraasian šakkilaudalla kahtia valkoisiin ja mustiin ruutuihin. Länsimieliset ”valkoiset”, Georgia, Azerbaidžan, Moldova, Ukraina ja Uzbekistan, muodostivat GUUAM:in yhteistyössä Yhdysvaltain, Turkin, Puolan ja Romanian kanssa. Samaan aikaan Venäjän johdolla luotiin IVY:n ”kollektiivinen turvallisuussopimus”, joka kokosi yhteen Venäjän, Valko-Venäjän, Armenian, Kazakstanin, Kirgistanin ja Tadžikistanin.⁵⁸⁶

GUUAM:in ovelimpiin tavoitteisiin kuului ”separatismen torjuntaan” sovellettu ohjelma. Näennäisesti koko tavoitteisto seurasi Venäjän ja IVY:n hallitsevaa liturgiaa, jossa ”separatismi ja terrorismi” olivat uhkia ja niihin käytettiin IVY:n joukkoja, ”rauhanturvaajia” (joita Venäjä hallitsi ja joissa venäläiset aina olivat ratkaisevassa asemassa). GUUAM:in jäsenmaiden yhteinen tavoite oli se, että ne toisaalta pitäisivät yhtä ”separatismen torjunnassa” Transnistriassa, Abhasiassa, Etelä-Osetiassa, Karabahissa ja Krimillä, mutta konfliktialueille sijoitettavat ”IVY:n rauhanturvaajat” olisivat GUUAM-maissa peräisin toisista GUUAM-maista eikä venäläisiä, kuten oli asianlaita.⁵⁸⁷ Jos tämä GUUAM:in tavoite olisi mennyt läpi, Georgia, Azerbaidžan, Ukraina ja Moldova olisivat vapautuneet niistä peukaloruuveista, joilla Venäjä kykeni näitä maita kiristämään Transnistrian, Abhasian, Etelä-Osetian, Karabahin ja Krimin avulla – joissa kaikissa venäläiset ”rauhanturvaajat” varmistivat ”hajota ja hallitse” -periaatteen mukaisesti rauhan asemesta konfliktien ylläpitoa.

GUUAM lisäsi alusta asti, Bakussa marraskuussa 1997, muuten tavanomaisiin tavoitteisiinsa (yhteistyö, separatismien ja terrorismien torjunta, rauhanturvaus, kauppayhteydet, vaikus...) ”integraation euroatlanttisiin ja eurooppalaisiin turvallisuusrakenteisiin ja erityisen kumppanuuden ja dialogin kehittäminen NATO:n kanssa”.⁵⁸⁸ Yhdysvallat myönsikin GUUAM:in organisointiin 45 milj. dollaria.⁵⁸⁹ Läntinen tuki GUUAM:ille jäi siitä huolimatta sangen laimeaksi, sillä saman vuoden 1999 kesän lopulla Venäjä hyökkäsi uudelleen Tšetšeniaan. Syksyn tapahtumat nostivat Vladimir Putinin *de facto* Venäjän johtoon ja uu-

⁵⁸⁵ Stone, 2001, I:14.

⁵⁸⁶ Stone, 2001, I:21; Lieven, Eurasia Insight, 18.12.2000.

⁵⁸⁷ Lieven, 2000.

⁵⁸⁸ Lieven, 2000.

⁵⁸⁹ Kakachia, Perspective, Vol. XI, No. 2, Nov.-Dec. 2000.

destavuodesta 2000 alkaen Lännen mielenkiinto suuntautui taas yksinomaan Venäjään, sivuuttaen GUUAM-maat. Samaan aikaan Puola, Romania ja Turkki olivat sidoksissa omaan länsipolitiikkaansa: Puola oli tuoreena NATO-maana joutunut mukaan Kosovon operaatioon, Romaniassa valta vaihtui ja liberaalin Emil Constantinescun tilalle nousi jäähyttä takkia kääntänyt entinen politrukki Ion Iliescu. Turkki taas kohtasi talouslaman ja paineita Eurooppa-politiikassaan (jossa Turkki tosin joulukuussa 1999 oli saanut suuren voiton).

Niin Leonid Kutšma, Haidar Alijev, Eduard Ševardnadze kuin Petru Lucinschikin olivat yhtä mieltä siitä, että IVY oli talousalueena epäonnistunut Venäjän protektionistisen politiikan vuoksi. Arvostettu Jamestown-säätiön analyytikko ja *Wall Street Journal Europe*n säännöllinen Itä-Euroopan asioiden kirjoittaja Vladimir Socor ehdotti syyskuussa 2000, että GUUAM voisi saada piristysruiskeen, jos EU:n ja NATO:n ovilla kolkuttelevat valtiot odotellessaan ojentaisivat auttavan kätensä itään. Turkki voisi tukea Georgiaa ja Azerbaidžania, Romania Moldovaa ja Puola Ukrainaa. Myös Slovakia ja Bulgaria voisivat Socorin mielestä liittyä GUUAM:iin. Koska Washingtonissa ja Strassburgissa GUUAM:ille suotiin Länneestä niin vähän konkreettista apua, GUUAM:in tulisi etsiä sitä lähempää – välieurooppalaisista ”isoveljistä”, joilla oli samoja kokemuksia Venäjän uhasta kuin GUUAM-mailla mutta turvatumpi asema. Romanian presidentti Emil Constantinescu eh-tikin syksyllä 2000 ilmoittaa, että Romania valmistautui liittymään GUUAM-maihin.⁵⁹⁰

GUUAM-maat vastasivat Constantinescun esitykseen kiitollisesti ja innostuneesti. Zbigniew Brzezinski ilmaisi julkisen tukensa GUUAM:ille ja sanoi, että Romanian lisäksi myös Turkki, Bulgaria ja Puola voisivat osallistua aktiivisemmin GUUAM:in toimintaan. GUUAM oli aiemmin kokoontunut lähinnä Bakussa, Tbilisissä, Kiovassa ja Chisinaussa, mutta nyt se järjesti ”millennium-konferenssin” Wienissä syyskuussa 2000. Romania on ollut aktiivinen EU:n rahoittamassa TRACECA-yhteistyössä, josta Georgia ja Azerbaidžan ovat toivoneet pääsevänsä osalliseksi ”uuden silkkitein” kontekstissa.⁵⁹¹ GUUAM:in kannalta valitettavasti valta vaihtui Romaniassa ennen kuin Constantinescun lupauksista tuli totta.

Putin ei aikaillut, vaan aloitti GUUAM:in hajottamisen painostamalla voimakkaasti sen avainmaita Georgiaa ja Azerbaidžania, joiden johtajiin hänellä oli suorat ”sekurokraattiset” yhteydet (kaikki kolme presidenttiä ovat KGB:n upseereja). Venäjä toimeenpani vii-sumipakon kaikille GUUAM-maille, mikä iski erityisen pahasti näiden talouteen Venäjän-kaupan kärsiessä. Toisaalta se nosti Turkin ohii Venäjän Georgian tärkeimmäksi kauppakumppaniksi.⁵⁹² Samaan aikaan Venäjä alkoi myös uhkailla Džavahetian konfliktilla ja Venäjän sotilastukikohdissa Ahalkalakissa, Abhasiassa ja Transnistriassa alettiin jakaa aseita ja Venäjän passeja matkustushaluisille. Georgiaa, Azerbaidžania ja Moldovaa uhattiin sodalla. Ševardnadzea vastaan tehtiin salaperäisiä murhayrityksiä, joiden Johns Hopkins -yliopiston tutkija Kornely Kakachia epäilee olleen Venäjän organisoimia. Ukraina vaiennettiin GUUAM:in osalta, kun Leonid Kutšman valtaa horjuttamaan ilmestyi Georgi Gongadzen murhaskandaali.⁵⁹³

Jos GUUAM oli eräänlainen varjovastarintaliittouma IVY:lle, niin Venäjä perusti vastaukseksi oman varjovastarintaliittouman GUUAM:ia vastaan. Se koostui Venäjän ylläpitämistä separatistihallituksista Transnistriassa, Abhasiassa, Etelä-Osetiassa ja Karabahis-

⁵⁹⁰ Socor, *Wall Street Journal Europe*, 15.9.2000.

⁵⁹¹ Kakachia, *Perspective*, Vol. XI, No. 2, Nov.-Dec. 2000.

⁵⁹² AFP, 22.6.2001.

⁵⁹³ Kakachia, *Perspective*, 2000.

sa. Nämä kokoontuivat marraskuussa 2000 Venäjän armeijan suojeluksessa Tiraspoliin ja laativat julistuksen GUUAM:in muodostamasta uhasta Venäjän integrationistisille hyville pyrkimyksille sekä syyttivät Romaniaa ja Bulgariaa salaisesta tuesta GUUAM:ille. Karabahiin ”ulkoministeri” Naira Melkumian syytti GUUAM-maita ”entisen Neuvostoliiton tilan yhtenäisyyden rikkomisesta” ja vihamielisestä asenteesta neljää separatistivaltiota ja (sic) Armeniaa kohtaan.⁵⁹⁴ Tätä ”separatistiliittoa” koordinoi Venäjän entinen pääministeri ja KGB:n Lähi-idän asiantuntija, Transnistriasta vastaamaan nimetty Jevgeni Primakov.⁵⁹⁵

Myös laajemmalla tasolla Venäjä suitsi joukkonsa ankaraan vastahyökkäykseen ilman Lännen tukea tuuliajolle joutunutta GUUAM:ia vastaan. Moskovan-mieliset IVY-maat Venäjä, Valko-Venäjä, Kazakstan, Kirgisistan ja Tadžikistan kokoontuivat Kazakstanin pääkaupungissa Astanassa Nursultan Nazarbajevin aloitteesta synnytetyn ”Euraasian talousyhteisön” (EEC, ei pidä sekoittaa eurooppalaiseen esikuvaansa) huippukokoukseen, ja ilmaisivat tukensa Venäjän pyrkimyksille ”totisesti integroida entisen Neuvostoliiton tila”. Näiden valtioiden johtajilla oli intressinsä asettua Moskovan puolelle: Ilman Venäjän tukea Armenia joutuisi luopumaan Azerbaidžanin alueiden miehityksestä, Aljaksandr Lukašenkan kommunistinen diktatuuri Valko-Venäjällä ei pysyisi pystyssä ja Keski-Aasian autoritääriset johtajat sukuineen menettäisivät Moskovan takaamat johtoasemansa.⁵⁹⁶

Kun Max van der Stoel väistyi paikaltaan ETYJ:in vähemmistövaltuutettuna, Ukraina nimitti omaksi ehdokkaakseen Boris Tarasjukin, ja kaikki GUUAM-maat asettuivat yksimielisesti Tarasjukia tukemaan. Tarasjuk oli Ukrainan entinen ulkoministeri, jonka Kutšma oli joutunut erottamaan 30. syyskuuta, koska Tarasjuk oli linjaltaan selvästi eurooppalaismielinen. Moskova vastusti ankarasti Tarasjukin valintaa vähemmistövaltuutetuksi ja sai tapansa mukaan tahtonsa läpi EU-maiden asettuessa Moskovan tueksi ja useiden Itä-Euroopan maiden taas GUUAM-maita tukemaan. Ukraina luovutti lopulta ja Tarasjukin asemesta paikalle nostettiin ruotsalainen Rolf Ekeus.⁵⁹⁷ (Tämäkään kuvio ei sovi Huntingtonin oletuksiin sivilisaatioiden mukaisesta kannatuksen jakautumisesta kansainvälisissä järjestöissä.)

Vuoden 2000 lopulle ja vuoden 2001 alkuun tultaessa GUUAM alkoi jo olla tuhottu, vaikkakin Yhdysvaltain presidentinvaihdos antoi sille hetkellisen piristysruiskeen, joka kantoi sitä vuoden 2001 ensimmäiset kuukaudet. Vakavan iskun – joidenkin mielestä kuoliniskun – GUUAM sai, kun Moldovassa valtaan nousivat maaliskuussa 2001 kommunistit, ja presidentiksi etninen venäläinen Vladimir Voronin, joka ensitöikseen sanoutui irti GUUAM:ista ja ilmoitti haluavansa liittoon Venäjän ja Valko-Venäjän kanssa. Uzbekistan lipsi ruodusta kesällä 2001 liittymällä kuudenneksi jäseneksi Venäjän ja Kiinan perustamaan Shanghain ryhmään. Georgia, Azerbaidžan ja vähäisemmässä määrin Ukraina jatkoivat yhteistyötä, mutta säästöliekillä. Anatol Lievenin mukaan GUUAM onkin nyttemmin useimmiten ollut vain GU, GA tai joskus GUA (vain Georgia, Azerbaidžan ja Ukraina ovat olleet aktiivisia).⁵⁹⁸

Shanghain ryhmä perustettiin ensin ”Shanghain viitosina” (Venäjä, Kiina, Kazakstan, Kirgisistan, Tadžikistan), mutta institutionalisoitiin kesällä 2001 ”Shanghain organisaatioksi” samalla, kun Uzbekistan liittyi mukaan. Kun Shanghain organisaatio perustettiin, se nähtiin sekä Lännessä että Venäjällä yleisesti ”lännenvastaisen blokin muodostamisena”. Venäläiset geopoliitikot ja analytiikot riemuitsivat ”Putinin voittoa Bushista” ja korostivat

⁵⁹⁴ Jamestown Foundation, Fortnight in Review, 1.12.2000.

⁵⁹⁵ Kakachia, 2000.

⁵⁹⁶ Kakachia, 2000.

⁵⁹⁷ Jamestown Foundation, Fortnight in Review, 1.12.2000.

⁵⁹⁸ Lieven, 2000.

sitä, kuinka Yhdysvaltoja oli Sloveniassa Ljubljanan huippukokouksessa vedetty nenästä, koska Putin oli juuri ennen huippukokousta liittoutunut Kiinan kanssa. Venäläinen filosofi ja ”federaationeuvoston informaatio- ja analyysidirektoraatin” neuvonantaja Aleksandr Jusupovski katsoi, että Ljubljanassa Putin oli saanut Länneltä nöyristelyä ja Venäjältä kaivattua ”kunnioitusta” (henkilöpalvontaa), koska koko valtiojohdettu media ylisti Putinin ”triumfia” – vaikkakaan todellisuudessa Putin ei saanut tahtoaan läpi missään olennaisissa asioissa. Venäjällä diplomatia jäi kuitenkin sivuseikaksi, koska tärkeintä oli Putinin territoriaaliselta näyttävä voitto Euraasian politiikassa.⁵⁹⁹

”Luoteisen analyttisen keskuksen” edustaja Jevgeni Kuznetsov syytti George W. Bushia samanlaisista ”venäläisvastaisista ja painostavista” otteista kuin Ronald Reagan oli käyttänyt, mutta Kuznetsovin mukaan ”Reagan oli onnistunut tavoitteissaan, saaden Gorbatsövin antautumaan, mihin taas Bush ei tulisi pystymään”.⁶⁰⁰ Venäjän antiamerikkalaisella retoriikalla oli samanaikaisesti mielenkiintoinen kääntöpuoli: Jos Venäjä uskalsikin hyppiä Bushin silmille ainakin kotikentällä ja halveksia avoimesti eurooppalaisia (”Euroopassahan ohjuksista ei edes puhuta”, ts. eurooppalaiset ovat aivan toisessa luokassa kuin Yhdysvallat ja Venäjä), niin Kiinan edessä Putin näytti esiintyvän yhtä nöyristellen kuin Eurooppa Putinin edessä. Geopolitiikko Kuznetsov arvioi:

”Ja nyt Shanghain ja Ljubljanan huippukokousten mahdollisiin seurauksiin. Kiina, eikä Venäjä, on nyt kaikkein energisin pelaaja, joka on muuttamassa maailmanpoliittista tilannetta [tuhoamassa Amerikan ylivaltaa]. Ja Venäjä liittyy yhteen Kiinan kanssa, mutta ei Kiinan satelliittina. Muistattekko, miten Putin käyttäytyi Shanghaissa? Hän pysytteli aina hieman presidentti Jiang Zeminin takana, ikään kuin kunnioittaakseen tämän ikää. Hän lähestyi muita vasta vähän Jiang Zeminin jälkeen. Uskon, että tällaiset eleet huomioidaan, erityisesti kiinalaisten taholta.” Kuznetsov halusi esittää Putinin ”nöyristelynä” nähdyt piirteet Putinin voittona ja osoituksena siitä, että Venäjä *ei* ollut alistumassa Kiinan satelliitiksi, vaikka samalla Kuznetsov tunnustikin peitellysti johtoaseman olevan siirtymässä Kiinalle.⁶⁰¹

Venäläistä geopolitiittista ajattelua kuvasti hyvin Kuznetsovin lisähuomio, joka seurasi venäläisen ajattelun perusidea, että Turkki ja Pakistan olivat suurimpia uhkia, koska ne esittäisivät Venäjää laajenemasta etelään ja Euraasian-laajuiseksi imperiumiksi: ”Se, mistä erityisesti pidin Shanghain kokouksessa, oli että foorumin jäsenet näyttivät innokkailta hyväksymään [euraaialaiseen blokkiin Venäjän eteläiset liittolaiset] Intian ja Iranin, mutta hylkäsivät Pakistanin, vaikka tämä maa oli koonnut jo kaikki tarvittavat dokumentit.”⁶⁰² Pakistan oli aiempien hallitusten aikana kiinteästi yhteistyössä Kiinan kanssa, minkä vuoksi Kuznetsov päätteli, että nyt oli päästy eroon tästä haittapiirteestä, Venäjän kilpailijat saataisiin antagonisoitua vihollisiksi ja Venäjä ja Kiina voisivat yhdessä ryhtyä valloittamaan Euraasiaa. ”On hyvin tärkeää, että Kiina on nyt strategisesti uudelleenmuotoilemassa geopolitiittista karttaa [ei yksin vaan] yhteistyössä Venäjän kanssa. Ja muuten, se on jättämässä Keski-Aasian Venäjän hoideltavaksi! Tämä on Beijingin tapa sanoa, että nämä ovat teidän laumaanne, hoidelkaa te ne, meillä on omat ongelmamme!”⁶⁰³

Sekä Kuznetsov että Jusupovski katsoivat Venäjän antaneen länsimaille vain alentuvia lahjoja, mutta koska ”Iran on Venäjän nouseva liittolainen”, Yhdysvaltoja huijattiin nyt kunnolla ja Venäjä saisi Euraasiassa ehdottoman ylliotteen. He myös muistuttivat, että

⁵⁹⁹ Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

⁶⁰⁰ Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

⁶⁰¹ Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

⁶⁰² Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

⁶⁰³ Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

Shanghain blokki oli ”lopullinen kuolinisku venäläisvastaiselle GUUAM-yhteistyölle” IVY-maiden keskuudessa. Jusupovski iloitsi lisäksi, että kommunistien valtaantulo Moldovassa oli antanut Venäjälle uuden vasallivaltion Keski-Euroopan sydämensyrjässä ja että ”enää eivät Ukraina ja Azerbaidžan voisi toimia Amerikan vasalleina”, koska Kutsman ja Alijevin valtaa oli onnistuttu tehokkaasti horjuttamaan ja seuraavaksi olisi Georgian vuoro, sillä ”Ševardnadzen Georgian asema tulee pian olemaan vaakalaudalla”. Venäjä voittaa, koska ”Euroopan johtajat Chirac ja Schröder tulevat itsestään selvästi ylistämään Putinia” ja niinpä Bush ei kykene ”kohtalokkaan virheensä” eli Ljubljanassa Venäjälle periksi antamisen vuoksi vastustamaan Venäjää Genovassa pidettävässä G8-kokouksessa.⁶⁰⁴

Putin näytti onnistuneen GUUAM:in kukistamisessa ja saavuttavan Shanghain blokin avulla yliotetta euraasialaisessa politiikassa. Nyt tuli puolestaan George W. Bushin vuoro pelata: Shanghain ryhmä olisi voinut laajentua, jos Kiina olisi haudannut sotakirveensä Intian kanssa ja nämä olisivat pystyneet asettumaan yhdessä samaan rintamaan Venäjän ja Iranin kanssa Yhdysvaltoja, Pakistania ja Turkkiä vastaan. Afganistanin sota tuli kuitenkin väliin. Yhdysvallat kykeni luomaan nopeasti läheiset suhteet ja sotilaallisen läsnäolon sekä Pakistaniin että Uzbekistaniin. Samalla Intiallekin annettiin syyt koskella Lännen sympatioita, ja öljyn matala hinta puolestaan rajoitti Venäjän ja Iranin liikkumatilaa. Shanghain ryhmän merkitys nollautui perin samalla tavoin kuin GUUAM:ille oli käynyt vuotta aiemmin. Peli on jälleen palautumassa Bakun-Ceyhanin ympärille Kaukasiaan sitä mukaa kuin Afganistan rauhoittuu.

NATO:n, IVY:n, GUUAM:in ja Shanghain ryhmän manööverit vuosina 1999-2002 ovat kuin kouluesimerkki brzezinskiläisestä šakkipelistä. Sen sijaan huntingtonilaisesta uskon-
topoliitikasta ei tässä geopolittisessa suurvaltain ja hieman pienempäin valtain mittelössä näy jälkeäkään.

”Alueelliset hegemonit”

Suuressa šakkipelissä ei ole kyse vain Yhdysvaltain ja Venäjän maaottelusta. Olennainen osa kuviota olivat Euraasian pienemmät pelaajat, jotka käyttivät Yhdysvaltoja ja Venäjää hyödykseen siinä missä nämä pienvaltioita. Erityishuomiota ansaitsevat sellaiset suurvaltoja paljon heikommat mutta silti alueellisesti ratkaisevaa vaikutusvaltaa harjoittavat valtiot, joista on monissa yhteyksissä alettu puhua ”alueellisina hegemoneina” tai ”pienempinä suurpelaajina”.⁶⁰⁵ Tällaisina brzezinskiläisittäin ”avainpelaajina” voitaneen nähdä erityisesti Pakistan, Iran, Turkki ja Uzbekistan.

Vaikka Venäjän päävastustaja geopolittisessä ”pelissä” on edelleen Länsi, se ymmärtää suoraksi geopolittiseksi kilpailijakseen Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa myös oletetun ”nousevan hegemonin” Turkin, jota se samalla pitää Lännen ”agenttina”. Iraniin Venäjällä on lämpimät suhteet ja Moskovan ja Teheranin välejä luonnehtivatkin yhteisymmärrys ja yhteinen halu estää Lännen ja Turkin eteneminen alueella. Iran on alueen valtioista yksiselitteisimmin myöntänyt Venäjälle oikeuden ”suojavyöhykkeen” valloittamiseen ja ylläpitämiseen islamilaisessa maailmassa. Stone ennustaa kuitenkin, että Irankin tulee myöhemmin joutumaan Venäjän kanssa ristiriitaisempiin suhteisiin.⁶⁰⁶

---

⁶⁰⁴ Rossijskije Vesti, 27.6.2001.

⁶⁰⁵ ”regional hegemons”, ”minor grand players”

⁶⁰⁶ Stone, 2001, I:21-22.

Turkille povattiin Neuvostoliiton hajotessa nopeaa nousua johtavaksi valtioksi Kaukasian ja Keski-Aasian alueella. Esimerkiksi Alankomaissa asuva turkkilainen tutkija Mehmet Tütüncü arveli, että Turkin yli 60-miljoonainen väestö, Osmanien imperiumin perintö vaikutusvallassa halki Euraasian sekä se, että yksi Kaukasian ja neljä Keski-Aasian itsenäistyneistä valtioista ovat kielellisesti turkkilaisia, tarjosi Turkille hyvät edellytykset nousta alueelliseksi suurvallaksi. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.⁶⁰⁷

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan Venäjän, Turkin ja Iranin hyvin erilaisia lähestymistapoja kilpailuun alueellisesta vaikutusvallasta Kaukasiassa. Näiden kolmen ”alueellisen hegemonin” samoin kuin Lännen geopolitiittisten koodien epäsymmetria auttaa ainakin osittain ymmärtämään sitä, miksi 1990-luvun alkupuolella esitetyt ennusteet alueen geopolitiikan kehityksestä eivät ole pitäneet paikkansa: Venäjä ei ole ”eurooppalaistunut” geopolitiikassa käytöksessään, Turkki ei ole kohonnut johtavaksi valtioksi sukukansojensa parissa, ja Iran ei ole lähtenyt entiseen Neuvostoliittoon islamilaista fundamentalismia lietsovalle ristiretkelle.

II:2. VENÄJÄ

Venäjän ”geopoliittinen luonne”

Klassisessa geopolitiikassa oli tapana selittää valtioiden luonnetta ja käyttäytymistä maantieteellisillä tekijöillä. Mackinder näki Venäjässä ”sydänmaata” hallitsevan imperiumin, joka jo maantieteellisistä lähtökohdistaan käsin olisi ekspansionistinen ja uhkasi Euraasian ”reunamaita”. Venäjän geopolitiikkaa onkin historiallisesti leimannut sijoittuminen Euraasian geopolitiikan ”sydänmaalle” ja pyrkimys saada koko tuo sydänmaa – Puolasta Afganistaniin ja Itä-Turkestaniin – hallintaansa. Sydänmaan hallinnan varmistaminen on myös vaatinut jatkuvaa sotimista sydänmaan vuoristoisilla reuna-alueilla, joista eteläreunan – Balkan, Kaukasia, Afganistan ja Kašmir – kansat ovat perinteisesti asettuneet sydänmaan hallintaa havittelevien imperiumien koetinkiviksi.

Venäjä on kansakuntana itse muodostunut ”arujen valloittajista” ja nomadisista kansoista, joita paikoilleen asettuneet imperiumit ovat kyyenneet sulauttamaan yhteen. Arto Luukkanen kirjoittaa Venäjän kansakunnan synnystä tavalla, joka muistuttaa Mackinderin käyttämiä perusteluja: ”Valloittajat ovat jo varhaisina aikoina olleet idästä kotoisin olevia nomadiheimoja, jotka liikkuvat aroa pitkin. Aro olikin ratsastaville hevosmiehille luonnollinen kulkuväylä – ulottuihan se läpi Euraasian, mantereella Unkarista aina Mongoliaan saakka.” Suomalais-ugrilaiset merjalaiset, vepsäläiset, muromalaiset ja tšuudit sekä alueen balttilaiset heimot sulautuvat slaaveihin ja tätä slaaviheimojen ja suomalaisugrialaisten heimojen yhteensulautumista voidaan pitää myöhemmin tapahtuneena isovenäläisen heimon eli nykyisten venäläisten syntyä. Venäjä sulautti itseensä myös tataarilaisten Volgan bolgaarien islamilaisen valtakunnan ja kasaarien juutalaisen valtakunnan.⁶⁰⁸

Venäjän valloittaminen ja ”yhdistäminen” tapahtuivat siis maantieteellistenkin seikkojen ohjaamana ”väkivaltaisesti” – valloittaen, toisin kuin Euroopassa, jossa kauppasuhteiden ja kulttuuriyhteyksien kehittyminen yhdistivät poliittisesti lukemattomiin kaupunkivaltioihin ja pieniin ruhtinaskuntiin jakautunutta karttaa antiikista keskiaikaan ja renessanssiin, ja

⁶⁰⁷ Tütüncü, 1998, 182.

⁶⁰⁸ Luukkanen, 2001, 36-38. Bolgaarien ja kasaarien valtakuntia on tutkinut Suomessa Antero Leitzinger, mm. artikkelissa ”The Khazar Heritage”, *The Eurasian Politician*, 2/2000.

kansallisvaltioiden karttaa uudemmallalla ajalla. Venäjällä ei ole ollut mitään maantieteellisiä esteitä ja rajoja, jotka olisivat rajoittaneet valloittajien tuloa.⁶⁰⁹ Mauno Koivistokin puhuu Venäjästä ”tasankokansakuntana”, jonka geopolitiittinen turvattomuuden tunne ajaa sen ekspansionismiin.⁶¹⁰ Tämä imperiumin ”nomadinen” ja ”dynaaminen” luonne saattaa siis osittain selittää sekä Venäjän sotaisuutta, sen laajentumishalua (”suuren tilan” himoa) että sen turvallisuuspolitiikkaa hallitsevaa ”kansallista paranoiaa”, joihin kaikkiin palataan tässä osiossa.

Nykyaikaisessa ajattelussa voitaisiin aiheellisesti kyseenalaistaa, onko mielekästä edes puhua valtioiden tai imperiumien ”luonteesta”. Geopolitiikassa tämä on kuitenkin ollut luonteenomaista eikä ”uusi” tai edes ”kriittinen” geopolitiikka tee poikkeusta. Osmo Tuomikin on otsikoinut kappaleensa ”Venäjän ja Neuvostoliiton geopolitiittinen luonne” ja toteaa Venäjän ja Neuvostoliiton käyttäytymisen olleen ”selvästi geopolitiittista koko tällä vuosisadalla”.⁶¹¹ Onkin mielekästä olettaa, että sellaiset abstraktiot kuin valtioidea ja valtion strategiset ja geopolitiittiset perinteet luovat tiettyä jatkuvuutta valtion käyttäytymiseen ja sikäli on mielekästä puhua niiden ”geopolitiittisesta luonteesta” ja tutkia sitä.

Eräällä tavoin vastakkaisena tapana nähdä ja ennakoida valtioiden ja valtakuntien geopolitiittista käyttäytymistä on ollut johtaa se suoraan ”rationaalisista intresseistä”. Entinen Yhdysvaltain Moskovan-suurlähettiläs Jack Matlock tuli arviossaan Venäjän kehityksestä siihen tulokseen, että Venäjä ei voi ryhtyä toteuttamaan aggressiivista imperialismia, koska se olisi Venäjän terveen talouskehityksen ja demokratisoitumisen vastaista. Myös useat Venäjän reformistileiriin lukeutuneet kirjoittajat kritisoivat Venäjää imperialistisesta politiikasta vedoten siihen, että se vahingoitti Venäjän taloudellisia etuja ja esti demokratisoitumisen, myöhemmin suorastaan totalitarisoiden Venäjää kohti fasistista valtakuntaa. Näihin kriitikoihin kuuluivat mm. Lännessä paljon siteeratut Andrei Zagorski ja Aleksei Arbatov samoin kuin lukuisat venäläiset liberaalit kuten Sergei Jušenkov, Galina Starovoi-tova ja Jekaterina Novodvorskaja, ihmisoikeusaktivistit kuten Sergei Grigoriants, Sergei Kovaljov ja Jelena Bonner, tai toimittajat kuten Jevgenia Albats ja Anna Politkovskaja.⁶¹²

Geopolitiikan tutkija Gertjan Dijkink kritisoi Matlockia oletuksesta, että Venäjä väistämättömästi olisi matkalla kohti läntisen tyyppin demokratisoitumista ja että sen käyttäytymisen suhteessa muihin valtioihin muistuttaisi läntisten valtioiden pragmaattista käyttäytymistä suhteessa toisiinsa. Dijkink muistuttaa, että kun edes pragmaattisina pidettyjen Yhdysvaltain ja Britannian maailmanpolitiittista käyttäytymistä ei voi aina ennakoida ”pitkän tähtäimen rationaalisten intressien” tuntemisella, vielä epävarmempaa on olettaa Venäjän toimivan näin. Hän varoittaaakin, että Venäjän emotionaaliset reaktiot muuttuviin olosuhteisiin saattavat vielä tuottaa melkoisia ongelmia maailmalle ja varsinkin Venäjän naapureille.⁶¹³

---

⁶⁰⁹ Luukkanen, 2001, 35-36.

⁶¹⁰ Koivisto, 2001.

⁶¹¹ Tuomi, 1995, 99.

⁶¹² Dijkink, 1996, 95; Malatšov, 1997, 149.

⁶¹³ Dijkink, 1996, 95.

Imperiumin ja imperiaalisuuden ongelma

Geopolitiikka ja imperialismi

Neuvostoliitossa geopolitiikka oli virallisesti pannassa ja se samaistettiin länsimaiseen ”imperialismiin”. Geopolitiikkaa olivat harjoittaneet Saksa ja Britannia, ei suinkaan Venäjä. Vielä Gorbatšovin aikana viralliset neuvostosanakirjat määrittivät geopolitiikan ”porvarilliseksi, taantumukselliseksi ja epätieteelliseksi harhaopiksi, jonka mukaan sodat ja konfliktit eivät olisikaan seurausta luokkataistelusta, vaan maantieteellisistä ja rodullisista tekijöistä”.⁶¹⁴ Saksalaisen koulukunnan klassista geopolitiikkaa ja marxismi-leninismää yhdistivät kuitenkin samanlainen usko deterministisiin voimiin ja sama ”epätieteellisyys” verhottuna tieteellisen näköisiin hahmotelmiin.⁶¹⁵ Stalin oli hyvin selvästi suuntautunut geopolitiikan euraasialaisen imperiumin tavoittelemiseen ja hänen toiminnassaan Venäjän geopolitiikalliset perinteet näkyivät esimerkiksi Turkin ja Persian tavoittelemisena. Ranskalainen Jean-Christophe Romer’n mukaan Stalin toisti loogisesti samaa geopolitiikkaa kuin ”Pietari Suuri, Katariina Suuri, Aleksanterit ja Nikolait”.⁶¹⁶

Virallisesta marxilais-leniniläisestä propagandasta huolimatta Neuvostoliitto käyttäytyi koko olemassaolonsa ajan hyvin ”geopolitiikallisesti” eikä seuraajavaltio Venäjän federaatio ole tehnyt poikkeusta. Nykyisin geopolitiikka on Venäjällä esillä suorastaan massiivisessa määrin ja geopolitiikan klassikot kuten Mackinder, Haushofer ja neuvostogeopolitiikan suuri nimi Lev Gumiljov ovat nykyisin erittäin vakavasti otettuja.⁶¹⁷ Geopolitiikka on hallinnut ulkopoliittista ja strategista ajattelua Venäjällä kenties voimakkaammin kuin missään muussa maassa kylmän sodan jälkeen. Venäjällä geopolitiikka on yhdistetty ”kansallisen turvallisuuden” lähes myyttiseen käsittämiseen, yhtä myyttiseen imperiaaliseen ”Venäjän ideaan” sekä pyrkimykseen kohottaa Venäjä uudelleen suurvalta-asemaan ja palauttaa tai saattaa ympäröiviä alueita sen hallintaan. Romer’n mukaan Venäjä on klassisista imperiumeista Kiinaakin enemmän omistautunut haaveilemaan ”tuhattuotisesta imperiumista”, minkä vuoksi Venäjällä geopolitiikka ja historian uudelleenkirjoittaminen ”geopolitiikallisesti” onkin ollut viime vuosikymmenellä suurella huudolla.⁶¹⁸

Virolaistutkija Eiki Berg huomauttaa, että geopolitiikasta on tullut Venäjällä eräänlainen ”ideologia”, jolla on perusteltu niin isovenäläistä imperialismia ja messiaanista laajentumismissiota (Aleksandr Dugin),⁶¹⁹ uutta sydänmaateoriaa (Elgiz Pozdnjakov)⁶²⁰ kuin Venäjän pyrkimystä moninapaiseen maailmaan Lännen hegemonian vastustamiseksi (Konstantin Sorokin).⁶²¹ Sorokinin mukaan geopolitiikka onkin pantava palvelemaan Venäjää sekä sisä- että ulkopoliittisena strategiana. Venäjän korkeimpiin johtolimiin on perustettu lukuisia geopolitiikan komiteoita ja presidentti ja turvallisuusneuvosto johtavat suoraan geopolitiikallisen tutkimuksen keskuksia, jotka järjestävät yleisvenäläisiä konferensseja, tarkoituksena käsitellä geopolitiikan roolia ”uudestisyntyvässä” Venäjän imperiumissa.⁶²² Venäjän tiedeakatemiaan perustettiin 22. marraskuuta 1991 jopa oma osasto ”geopolitiikalle ja turvallisuudelle”. Perustajana oli käytännössä Venäjän pääesikunta.⁶²³ Geopolitiikka

⁶¹⁴ Romer, 1999, 24-25.

⁶¹⁵ Romer, 1999, 25-26.

⁶¹⁶ Erickson, 1999, 242-243; Romer, 1999, 26-27.

⁶¹⁷ Erickson, 1999, 242-243; Tuomi, 1995, 99; Berg, 1998, 90-93.

⁶¹⁸ Romer, 1999, 6.

⁶¹⁹ ”Osnovy geopolitiki: Geopolititšeskoje buduštšeje Rossii” (1997), Arktogeia, Moskova.

⁶²⁰ ”Geopolitika” (1995), Progress-kultura, Moskova.

⁶²¹ ”Geopolitika sovremennosti i geostrategija Rossii” (1996), Rosspen, Moskova.

⁶²² Berg, 1998, 92-93.

⁶²³ Gray & Sloan, 1999, 10.

kan determinismiiä ja ”luonnollisuutta” venäläisessä ajattelussa korostaa se, että osasto toimii ”Venäjän luonnontieteiden akatemian” puitteissa.⁶²⁴

Kansallisvaltio vai imperiumi?

Venäjän geopoliittinen ajattelu keskittyy kahteen perustavaa laatua olevaan kysymykseen: Venäjän itsensä määrittelemiseen ja Venäjän kansainvälisen aseman määrittelemiseen. Ensimmäisen kysymyksen kohdalla vastakkain ovat käsitys Venäjästä imperiumina ja siitä, pitäisikö Venäjän territoriaalisesti kutistua, laajeta vai säilyttää nykyiset rajansa. Venäjällä valtakunnan ja sen suuruuden ymmärrys on niin sidottu territoriaalisuuteen, että on oikeastaan luonnollista, että kysymystä Venäjän olemuksesta ratkoo juuri geopolitiikka. Jälkimmäisen kysymyksen kohdalla taas Venäjä määrittelee ja peilaa itseään muuta maailmaa, erityisesti Länttä, vasten. Tuleeko sen olla suurvalta vai ”valtio muiden joukossa”? Tuleeko sen olla aggressiivinen vai puolustuskannalla? Tuleeko sen pyrkiä seuraamaan Lännen toiveita ja uudistua, vai ensisijaisesti säilyttää ”venäläisyytensä” (mitä se sitten onkin) ja vastustaa länsimaisia vaikutuksia?⁶²⁵ Venäjä reagoi uuden aikakauden ”uuteen maailmanjärjestykseen” geopolitiikan ja geostrategian mahtipontisin äänenpainoin: ”Venäjän armeija sanelee sen, ettei uutta Eurooppaa saa rakentaa ilman Venäjää.”⁶²⁶

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjän suurin valtion ja kansakunnan luonnetta koskeva kysymys oli kysymys siitä, pitäisikö Venäjän vähitellen muuttua ”normaaliksi” eurooppalaiseksi valtioksi ja kenties käyttäytyä kansallisvaltion tavoin vai pitäisikö sen säilyttää imperiaalinen olemuksensa ja pyrkiä kenties laajentumaan takaisin Neuvostoliiton tai tsarinajan Venäjän keisarikunnan mittoihin. Venäjän ongelma kosketti väistämättä myös muuta maailmaa: Zbigniew Brzezinski totesi, että ”lyhyellä tähtäimellä Lännen tärkein tehtävä Venäjän suhteen ei ole selvittää tälle maalle demokratian perusteita, vaan määrittellä tuleeko Venäjästä kansallisvaltio vai palauttaako se imperiumin statuksensa”.⁶²⁷ Myös venäläinen Juri Afanasjev sanoi Venäjän avainkysymyksen olevan, pitäisikö Venäjän pyrkiä yhtenäisvaltioon vai monikansalliseen imperiumiin. Afanasjevin pessimistisen tulkinnan mukaan Venäjä kolkutti modernin maailman ovelle, mutta menneisyyden hallitsemana. ”Venäjällä oli tuomisinaan vain sitä, mikä kylvää ahdistusta, epätasapainoa ja kuolemaa.” Venäjällä oli myytävänä vain aseita, ohjuksia ja sotilaallista neuvonantoa.⁶²⁸

Erityiseksi ongelmaksi muodostui se, että imperiaaliset toiveet hallitsivat keskustelua ja ajatus kansallisvaltiosta nähtiin tahallisesti yhtenäisvaltion muodossa. Venäjä ei tuntunut edes harkitsevan kansallisvaltion ajatusta läntisen ”kansalaiskansakunnan” (*civic nation*) näkökulmasta vaan piti selvänä, että jos Venäjä olisi kansallisvaltio eikä imperiumi, sen tulisi myös ”puhdistua” etnisesti täysin venäläiseksi ja luonteeltaan kansallismieliseksi. Eräät suomalaisetkin Venäjän-tutkijat seurasivat samaa venäläistä ajatuskaavaa ja torjuivat siksi ajatuksen Venäjän muuttumisesta eurooppalaiseksi kansallisvaltioksi epätoivottavana.⁶²⁹

Imperiaalisuus ja ekspansionismi

Venäjän ja Neuvostoliiton historiassa voidaan havaita imperiaalisen dynaamisen kosmoksen jatkumo, josta Stephan de Spiegeleire on todennut, että ”aina kun Venäjä on ollut

⁶²⁴ Erickson, 1999, 244.

⁶²⁵ Jaanson, 2000.

⁶²⁶ Romer, 1999, 102.

⁶²⁷ Lainaus, Hikmet Hadži-Zadeh: ”Russia in the Transcaucasus – or Democracy in the State of Emergency”, teoksessa Leitzinger, 1997, 298.

⁶²⁸ Erickson, 1999, 244.

⁶²⁹ Ks. identiteettiä koskeva luku, jossa kansalaiskansakunta ja kansalliskansakunta on selitetty.

vahva, se on laajentunut ulkokehillään, ja heikkouden tilassa se on menettänyt ulommaisista alueitaan”.⁶³⁰

Hannes Adomeitin mukaan myöhäisessä Neuvostoliitossa ja Venäjällä on oikeastaan ollut vain kaksi päälinjaa geopoliittisessa ajattelussa: ”ideologis-imperiaalinen” ja ”uusi ajattelu”. Uusi ajattelu kohosi voimakkaasti 1980-luvun lopussa ja sen aika kesti vuoden 1992 loppuun. ”Uuden ajattelun” mukaan sotilasmahti, geopoliittinen ekspansionismi ja imperiumin rakentaminen olivat vanhentuneita tavoitteita ja tulevaisuudessa Venäjänkin piti sopeutua käyttämään etujensa ajamiseen taloudellisia ja inhimillisiä resursseja sekä yhteistyötä. ”Uusi ajattelu” ehdotti Venäjälle samanlaista uudistunutta roolia kuin Saksa ja Japani talousihmeineen olivat saavuttaneet kääntäessään tappion jälkeen selkensä imperiaalisuudelle. Gertjan Dijkinkin mukaan Venäjällä saattoi 1989-1992 tapahtua eräällä lailla vallitsevan geopoliittisen koodin ”pois päältä oleminen”, kun ”uusi ajattelu” vallitsi jonkin aikaa. Vuoden 1992 lopusta alkaen ”ideologis-imperiaalinen” ajattelu nousi jälleen valta-asemaan.⁶³¹

Suomessa asuvan venäläisen kulttuurintutkijan Jelena Hellberg-Hirnin mukaan Venäjän valtioidean ydinkäsitteitä ovat ”yhteinen hyvä”, imperiaalinen ekspansio, missionäärinen ekspansio (uskonnollinen missio) ja kansalliset päämäärät, kuten kansakunnan kunnia. Venäjällä valtaa on legitimoitu nationalistis-imperialistisilla konsepteilla kuten kansa (*narod*), isänmaa (*Rodina*), pyhä Venäjänmaa (*Svjataja Rus*) ja Valtakunta (*Deržava*).⁶³² Käsitteet ilmentävät Venäjän valtioidean imperiaalisuutta ja nationalistisuutta. Yleinen hyvä jää selvästi syrjään, kun ekspansiiviset ja kansallismieliset päämäärät (mm. ’kunnia’) hallitsevat. Seurauksena on ollut Venäjän historiallinen sotaisuus. Vaikka eteläsuuntaisella laajentumishalulla on geopoliittiset päämäärät, *Drang nach Süden* perustellaan aina erilaisilla ”henkisillä” – imperiaalisilla, uskonnollisilla ja nationalistisilla – legitimaatioilla.

Venäjä on pyrkinyt eri aikakausina esittämään itsensä mystis-uskonnollisena imperiumina. Neuvostoliiton ajan ”uskonto”, kommunismi, on jälleen korvautunut tsarinajan kristillisellä valloitusmissiolla. John Ericksonin mukaan on kuitenkin vaarallista tulkita Venäjän paikkaa maailmassa ”kristinuskon eturintamana islamilaista maailmaa vastaan”, sillä tämä tulkinta on Ericksonin mukaan täysin nurinkurinen.⁶³³ Uskonnollisuus liittyy vain retoriikkaan, sillä geopoliittisesti Venäjää hallitsee imperiaalisuus, jolla on kolme pääasiallista rintamaa: Eurooppa lännessä, islamilainen maailma etelässä sekä Aasia idässä. Venäjän ”geopoliittisen turvallisuuden” kannalta imperiumin sisäiset olot ja tilanne ovat tärkeämpiä kuin ulkopuoliset olosuhteet, joihin imperiumi asettuu.⁶³⁴ Venäjän geopoliittista käytäytymistä ei voida selittää ympäröivillä olosuhteilla kuten ”islamin uhalla” tai ”NATO:n laajentumisella” vaikka Venäjä käyttäisi näitä retoriikassaan, sillä Venäjän imperiaalisia motiiveja ohjailevat maan sisäinen tilanne ja tarpeet.

Boris Jeltsin julisti jo huhtikuussa 1992, että ”Venäjä on oikeutetusti suurvalta historiansa, paikkansa maailmassa ja materiaalisen ja spirituaalisen potentiaalinsa ansiosta”. Jeltsinin mukaan Venäjä on ”suuri maailmanvalta, joka ei pelkää ajaa omia etujaan”. Näistä eduista etusijalla ovat ”elintärkeät intressit”, joihin kuuluivat ”lähiulkomaat”, IVY. Jeltsinin käsitykset seurailivat venäläistä *Deržavan* konseptia, ja Ericksonin mukaan tämä ajattelutapa

⁶³⁰ Tuomi, 1995, 102.

⁶³¹ Dijkink, 1996, 103-104.

⁶³² Luukkanen, 2001, 20. Luukkasella *Deržava* on käännetty ”suurvallaksi”. Tässä työssä on kuitenkin päädytty käännökseen ”Valtakunta”, jotta voidaan korostaa käsitteen mystis-imperiaalista luonnetta sekä konnotaatiota saksalaiseen geopolitiikkaan, jota venäläinen läheisesti muistuttaa.

⁶³³ Erickson, 1999, 255.

⁶³⁴ Erickson, 1999, 255.

on Venäjän politiikan eri piireissä kaikkein yleisimmin ja laajimmin hyväksytty tapa ymmärtää Venäjä.⁶³⁵

Kommunistisen puolueen johtaja Gennadi Zjuganov on omaksunut Mackinderin sydänmaateorian sellaisenaan Venäjän geostrategian perusteeksi. Sydänmaan (*"Hartljend"*) heruuden saavuttaminen on Zjuganovin mukaan Venäjän luonnollinen "pääasiallinen geopolitiittinen päämäärä". Hänen mukaansa "vain tämän tavoitteen saavuttaminen tulee taakamaan valtiomme perustavanlaatuisen kansallisen turvallisuuden". Sydänmaan herruuteen tähtäävän politiikan pohjana tulee olla liitto Venäjän-mielisten valtioiden välillä. Siihen kuuluisivat aluksi Venäjä, Valko-Venäjä, Kazakstan, Kirgisistan, Tadžikistan ja Armenia.⁶³⁶ Myöhemmin sydänmaan liittouma voisi Zjuganovin mukaan laajeta saaden hallintaansa myös Ukrainan, Uzbekistanin, Georgian ja Moldovan sekä mahdollisesti Latvian.⁶³⁷

Imperiaalisuus ja keskusjohtoisuus

Venäjän imperiaalinen luonne näkyy geopoliittisen ekspansionismin lisäksi myös keskusjohtoisuudessa ja keisarikeskeisyydessä, jota voidaan jäljittää Venäjän siirtymiseen Kiovan Rusin vallasta yksinvaltiuteen Moskovan suuriruhtinaskunnassa: Iivana Julman valtioabsolutismiin. Varsinainen imperiaalinen perinne tuli mongoleilta.⁶³⁸ Pietari Suuri ja Katariina Suuri ovat ensisijaisesti vastuussa kansakunnan idean ja "yhteisen hyvän" esille tuomisesta venäläisessä retoriikassa. Pietari Suuri loi kuitenkin koko kansakunnan mobilisoinnilla pohjan Venäjän totalitaristiselle luonteelle: "Valjastaessaan Venäjän sotaponnistuksiin ruotsalaisia vastaan hän muutti valtion rakennetta, kun kaikki venäläiset joutuivat tavallaan valtion palvelijan asemaan. Valtion ja sen alamaisten voimien keskittäminen, absolutistinen mobilisaatio, varmistikin Venäjälle voiton suuressa Pohjan sodassa 1700-1721."⁶³⁹

Mongolit toivat Venäjälle varsinaisen hallinnollisen valtiomallin: "Varhainen Kiovan Venäjä ratkaisi vallanpidon kysymykset turvautumalla sukulaisuuteen perustuvaan dynastiseen vallanperimykseen. Valtio oli kuin mafiaperhe, jossa valtion koheesio perustui henkilökohtaiseen lojaliteettiin ja joka pantiin koetukselle aina perheen johtajan kuoltua. Mongolien valtiovalta oli aivan toisenlainen. Se oli keskitetty ja hierarkkisesti järjestetty hallintokoneisto, joka verotti täsmällisesti ja valvoi käskyjensä täytäntöönpanoa. Moskovan ruhtinaskunta oppi siltä keskitetyn vallankäytön periaatteet."⁶⁴⁰

Mongolien jälkeen Pietari Suuri oli venäläisen imperiumin perustusten tärkein rakentaja. Tärkeintä oli luoda armeija, joka nostaisi Venäjän suurvallaksi, *Deržavaksi*. Armeija ja yhteiskunnan uudistaminen olivat vain välineitä vahvan Venäjän, suurvallan, imperiumin, saavuttamiseksi. Siinä sivussa Venäjä kuitenkin koki todellisen muutoksen: absolutismista huolimatta hallitsija erosi valtiosta ja Venäjä alkoi omaksua Lännestä kaikenlaista, mm. symboleja retoriikkaansa. Mongoli-imperiumin perintö maalattiin peittoon näennäisen eurooppalaisen ja länsisuuntautuneen imperiumin alle.⁶⁴¹

⁶³⁵ Erickson, 1999, 255.

⁶³⁶ Tämä ryhmä muodostaa IVY:n Moskovan-mielisen "kollektiivisen turvallisuussopimuksen"; ks. aiempi luku, joka käsittelee IVY:ä ja GUUAM-yhteistyötä.

⁶³⁷ Erickson, 1999, 262.

⁶³⁸ Luukkanen, 2001, 22, 58-60.

⁶³⁹ Luukkanen, 2001, 23.

⁶⁴⁰ Luukkanen, 2001, 25.

⁶⁴¹ Luukkanen, 2001, 93-96.

Imperiaalisuus ja ”sekurokratia”

Kolmannen imperiumin luonteen kannalta olennaisen osan järjestelmään loi tsaari Nikolai I, joka jäljitteli preussilaista poliisivaltiota, mutta päätyi rakentamaan ainutlaatuisen salaisen poliisin valta-asemaan perustuvan diktatuurin. Venäläisen ”sekurokratian” voikin katsoa periytyvän juuri Nikolai I:n aikakaudelta, josta lähtien salainen poliisi tuli vallankumouksista ja nimenvaihdoksista riippumatta pysymään institutionaalisesti samana ja sen rooli valtionhallinnossa ja ohjailussa eurooppalaisessa mittakaavassa ainutlaatuisen voimakkaana. Nikolai I:n ajan virallinen nationalismi, jota kehitteli kreivi Sergei Uvarov, perustui kolmelle peruspilarille: itsevaltiuteen, ortodoksiseen uskontoon ja kansallismielisyyteen (*samoderžavije, pravoslavije, narodnost*).⁶⁴²

Uvarovin opin mukaan Nikolai I:n ajan Venäjä tuli eristää Euroopasta, koska venäläiset eivät olleet ”valmiita” sulattamaan eurooppalaisia aatteita. Niinpä sensuuri oli ankara ja ulkomaille pääsyä alettiin valvoa erityisen vainoharhaisesti. Kaiken hallinnon ja uudistusten tuli tapahtua salaisesti ja Nikolai I:n ajan leimallisimpana piirteenä – ja perintönä nyky-Venäjälle – oli kaiken valtion toimintaa ja olemassaoloa, myös ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, ohjaavan hallinnon salamyhkäisyys ja konspiratiivisuus.⁶⁴³

Salaisen poliisin hallitsemasta Venäjästä tuli salaliittojen ja vainoharhaisuuden luvattu maa, joka ryhtyi tuottamaan länteen levitettäviä juutalaisvastaisia myyttejä ja väärentämään historiaa. Se teki provokaatioiden ja pogromien käytöstä osan vallankäytön normaalia perustaa. Ja koska Venäjä itse toimi näin, sen geopolittisen ja ulkopoliittisen ajattelun perustaksi tuli myös olettaa kaikkien muiden valtioiden toimivan samalla tavoin, mistä oli seurauksena yletön turvallisuusuhiin liioittelu, salaliittojen näkeminen kansainvälisessä politiikassa ja ulkomaisten vaikutusten (vuosina 2001-2002 mm. katolisen kirkon, Pelastusarmeijan ja turkin kielen opettajien) näkeminen vakoojina ja salaliittolaisina.⁶⁴⁴

Venäjän geopolitiikan avainkäsitteitä

Kansallinen turvallisuus

Venäjän pyrkimys laajentua ja laajentaa ”turvallisuuden” tilaa ympäröiville rajamailleen on tärkein Venäjän ympärille epävakautta ja väkivaltaa kylvävä voima. Sherman W. Garnett luonnehti Venäjän politiikkaa rajamaitaan kohtaan ”väkivallan maantieteksi”.⁶⁴⁵ Ilmaus voi kuulostaa ilkeältä, mutta antaa sangen todellisen kuvan Venäjän geopolitiikasta ja geostrategiasta lähialueilla.

”Kansallisen turvallisuuden” idea on Venäjällä luonut nationalistisen kansaa yhdistävän ajatustavan, joka sisältää fyysisen turvattomuuden tunteen kaikkea ulkopuolista kohtaan. Venäjällä ”kansallisen turvattomuuden” tunne rinnastaa Napoleonin ja Hitlerin taannoiset invaasiot Venäjälle suoraan ”sisäisiin toisiin”, erityisesti muslimeihin, sekä ”lähiulkomaihin”, jotka pienentävät Venäjän myyttistä kansallista tilaa.⁶⁴⁶ Gertjan Dijkink havait-

⁶⁴² Luukkanen, 2001, 117; Karppinen, 1999, 22..

⁶⁴³ Luukkanen, 2001, 117-118, 153, 195; Leitzinger, 2000: ”History of Provocations”, *The Eurasian Politician*, 1/2000; Leitzinger, 2001: *Idäntutkimus* 1/2001.

⁶⁴⁴ Luukkanen, 2001, 117-118, 153; Leitzinger, 2000: ”History of Provocations”, *The Eurasian Politician*, 1/2000; Leitzinger, 2001: *Idäntutkimus* 1/2001. Ks. myöhempi luku ”kansallisesta paranoistiasta”.

⁶⁴⁵ Garnett, *Parameters* 27/1, kevät 1997.

⁶⁴⁶ Dijkink, 1996, 99.

seekin, että kylmän sodan ajan Yhdysvaltoihin kohdistunut viha (joka näkyy geopolitiikan tasolla edelleen) on korvautunut ”kansan syvissä riveissä” muukalaisvihalla, joka kohdistuu juutalaisiin ja muslimeihin, nykyisin erityisesti kaukasialaisiin. Yhdistyessään geopolitiikkaan, ”kansallisen turvattomuuden” diskurssi saattaa purkautua koko valtion hyökkäävyytenä eteläisiä muslimialueita kohtaan.⁶⁴⁷

Venäjän kielessä sana turvallisuus (*bezopasnost*) kääntyy kirjaimellisesti ”vaaran puuttumiseksi”. Tässä saattaa olla johdonmukainen yhteys siihen, että venäläinen turvallisuuskäsitys on pyrkinyt kaikkien todellisten ja kuviteltujen uhkien jatkuvaan eliminointiin. Venäjän imperiumin turvallisuuspoliittista tilaa luonnehtii jatkuva dynaaminen ekspansio ja reunoilla vallitseva epävakaus.⁶⁴⁸ Imperiumi pyrkii laajentamaan ”vakauden tilaa” valloittamalla yhä uusia alueita ympäriltään, vaikkakin tästä seuraa jatkuva epävakaus ja imperiumia ympäröivä uhkien ja vaarojen tila. Tällainen turvallisuustilan ymmärtäminen on ollut luonteenomaista muillekin klassisesti imperiaalisille valtioille. Jyväskylän yliopiston professori Pekka Korhonen on kuvaillut samalla tavoin ”Keskuksen imperiumin” Kiinan poliittista maantiedettä.⁶⁴⁹

John Ericksonin mukaan Venäjällä ”turvallisuus” (*bezopasnost*) on yhä säännöllisemmin yhdistetty ”geopoliittiseen lähestymistapaan”, josta johdetaan suoraan ”geopolitiikan ja turvallisuuden yleisteorian” (*obštšaja teorija geopolitiki i bezopasnosti*) ”metodologiset periaatteet”. Samoin ”turvallisuuden” valtiokeskeinen sovellus, ”kansallinen turvallisuus” (*natsionalnaja bezopasnost*) yhdistetään Venäjällä kategorisesti ”geopoliittiseen tilanteeseen” (*geopolitičeskaja obstanovka*).⁶⁵⁰ Myös venäläisessä geopolitiikassa esiintyy mackinderiläinen pyrkimys ”kokonaisvaltaiseen” ja luonteeltaan monitieteelliseen geostrategiaan.⁶⁵¹ Mackinderin alueellisesta kokonaisnäkemyksestä venäläinen geopolitiikka eroaa kuitenkin selvästi tavassaan nähdä valtio (tai pikemminkin Valtakunta, *Deržava*) haushoferilaisittain luonnollistettuna ja mystifioituna laajentuvana olentona. Venäjän turvallisuuspolitiikan ”geopolitisoitumiseen” ja mystillistymiseen palataan vielä erikseen myöhemmässä luvussa.

Valtakunta (Deržava) ja ”suuri tila” (bolšoje prostranstvo)

Venäläisen geopolitiikan perusta on imperiumin ehdottomassa territoriaalisuudessa, suuren tilan (*bolšoje prostranstvo*) hallinnassa. Valtakunta (*Deržava*) oletetaan lähtökohtaisesti tilallisesti suureksi. Kunhan *Deržava* on tilallisesti suuri ja laajenee edelleen, talous, ihmisten elinolot ja muut vastaavat asiat ovat kaikki ongelmia toissijaisia Venäjän imperiumille, jonka ”elintärkeitä intressejä” sanelee geopolitiikka. Venäjän ”elintilavaatimuksissa” etusijalla on entisen Neuvostoliiton alue.⁶⁵²

Kaikista Venäjän geopolitiikassa vallitsevista koulukuntaeroista huolimatta hallitsee venäläisten geopoliittista ja geostrategista ajattelua yksi aate, josta lähestulkoon kaikki politiikassa vallassa olevat voimat ovat jotakuinkin yksimielisiä, olivat he sitten *zapadnikkeja*, slavofiilejä tai eurasianisteja; reformisteja tai vanhoillisia: Venäjä on imperiumi ja sen on oltava suuri. Boris Jeltsin julisti turvallisuusneuvostolle jo vuonna 1992: ”Venäjä oli ja on edelleen suuri maailmanvalta.”⁶⁵³ Osmo Tuomen mukaan myös suurin osa Venäjän kansalaisista on ajatuksen takana: ”Venäjän halutaan pysyvän suurena ja monet toivoisivat

⁶⁴⁷ Dijkink, 1996, 102.

⁶⁴⁸ Erickson, 1999, 246.

⁶⁴⁹ Korhonen, 1995-96.

⁶⁵⁰ Erickson, 1999, 247-248.

⁶⁵¹ Erickson, 1999, 247-248.

⁶⁵² Erickson, 1999, 257-258.

⁶⁵³ Krasnaja Zvezda, 25.11.1992.

sen laajenevan uudestaan.⁶⁵⁴ Venäjä ei ole tyytyväinen mihinkään nykyisistä rajoistaan, vaan sillä on ”pyrkimyksensä niin Baltian, Kaukasian, Keski-Aasian kuin Itä-Euroopan rintamilla”.⁶⁵⁵ Vain vannoutuneimmat liberaalit, ihmisoikeusjärjestöt ja etniset vähemmistöt ovat argumentoineet imperialismia vastaan, ja pysyneet poliittisen vallan marginaalisissa. Näin ei ollut vielä 1990-luvun alussa ja ensimmäisen Tšetšenian sodan aikana, jolloin venäläinen älymystö ja tiedotusvälineistö vielä yleisesti vastustivat sotaa. Jeltsinin määrättyä hyökkäyksen Tšetšeniaan venäläislehti *Sevodnja* vaati: ”Meidän on poistuttava nopeasti Pohjois-Kaukasiasta. Sieltä on lähdettävä ennen kuin on liian myöhäistä.”⁶⁵⁶

Mielipideilmaston muutos havaittiin Lännessä erityisesti ”Putin-ilmion” ja sotahysterian päästessä valloilleen kesällä ja syksyllä 1999. Järjestelmällinen imperialismiin palautus massa-aatteena alkoi kuitenkin jo paljon aikaisemmin, vuodesta 1993 lähtien, ja vaikka se Tšetšeniasta vetäytymisen jälkeen (1996) vetäytyi hetkeksi kuoreensa revanssihenkeä tihkuen, oli eräänlainen ”imperialistinen konsensus” hallitsevissa piireissä Kremlissä kehittynyt valmiiksi vuoden 1999 alkuun tultaessa. Myös *Stratfor* katsoi joulukuussa 1998 Venäjän poliittista valtaa edustavaa kenttää yhdistävän vain yhden ajatuksen: Venäjän suuruuden palauttamisen.⁶⁵⁷

Venäjä konstruoi itselleen useita rintamia, joilla Deržava joutuu puolustamaan imperiumin tilallista suuruutta. Kenraaliluutnantti Leonid Ivašovin mukaan Venäjän tärkein ulkoinen uhka lännessä on NATO, Kaukasiassa uhkina ovat Turkki ja Iran, Keski-Aasiassa ”islamilainen ekstremismi” ja idässä puolestaan ”epävarmuus”, Kiinan kasvava mahti ja demografiset muutokset eli kiinalaisten ja korealaisten lisääntyvä muutto Venäjän Kaukoitään samalla kun venäläiset puolestaan muuttavat länteen.⁶⁵⁸

NATO:n muodostaman uhan korostuminen venäläisessä retoriikassa kuvastaa osaltaan symmetrisyyden tarvetta geopoliittisessa ajattelussa – Venäjä odottaa kaikkien ympäröivien voimien käyttäytyvän samoin kuin se itse ja pyrkivän jatkuvaan tilalliseen ekspansioon Venäjän kustannuksella. NATO:han ei ole suora uhka Venäjälle – ainoastaan sen toiveille laajentua uudelleen entisen etupiirinsä maihin. Samoin Turkki ja Iran eivät ole osoittaneet mitään geopoliittista tunkua Kaukasiaan – päinvastoin.⁶⁵⁹ Venäjä on kuitenkin imperiumi, joka helposti näkee ympärillään vain uhkia ja alusmaita.

Anton Surikovin mukaan Venäjää ympäröi sen ”heikentämiseen ja eristämiseen pyrkivä rengas”, johon kuuluvat mm. Yhdysvallat, NATO, Ukraina, Maailmanpankki ja IMF. Nämä kaikki haluavat Surikovin mukaan ”nöyryyttää Venäjää ja saada sen näyttämään kehitysmaalta”. Venäläiset tutkijat – samoin kuin useimmat länsimaalaiset – unohtavat kuitenkin, että NATO:n lisäksi Väli-Eurooppaan on laajentunut myös Venäjä, joka on liittänyt 1990-luvun kuluessa eriasteisesti hallintaansa Valko-Venäjän, Transnistrian, Abhasian, Ossetian, Karabahin ja Armenian ja pyrkii laajentumaan edelleen.⁶⁶⁰ Erona on vain se, että NATO:n laajentuminen on pidättyväistä ja perustuu Väli-Euroopan maiden omaan tahtoon, kun taas Venäjän laajentuminen on tapahtunut väkivaltaisesti tai autoritäärisiä vasallihallituksia hyväksikäyttäen.

⁶⁵⁴ Tuomi, 1995, 206.

⁶⁵⁵ Romer, 1999, 33.

⁶⁵⁶ *Sevodnja*, 22.11.1994.

⁶⁵⁷ *Stratfor* GIA, 21.12.1998: ”Russia ends its flirtation with the West”.

⁶⁵⁸ Erickson, 1999, 259.

⁶⁵⁹ Turkin ja Iranin geopolitiikkaa Kaukasiassa käsitellään myöhemmissä luvuissa.

⁶⁶⁰ Erickson, 1999, 259.

Surikov julkaisi *Nezavisimaja Gazeta*n sotilasliitteessä huhtikuussa 1996 artikkelin ”Venäjän valtakunnan (Deržavan) elintärkeiden etujen” puolustamisesta kaikkialla entisen Neuvostoliiton alueella ja muualla maailmassa sekä Venäjän nykyisten rajojen ulkopuolelle jääneiden ”25 miljoonan maanmiehen” suojelemisesta ”kaikin käytettävissä olevin keinoin”. Surikovin mielestä esim. Baltian maat piti välttämättä saada takaisin Venäjän hallintaan. Länsi johti salaliittoa, jonka tarkoituksena oli estää Venäjää valtaamasta takaisin Neuvostoliiton hajotessa vääryydellä menetettyjä alueita. Tämä pitäisi estää massiivisella varustautumisella ja strategisten kohteiden välittömällä miehittämisellä. Entisen Neuvostoliiton maihin piti siirtää ilmakuljetteisii nopeita valiojoukkoja sekä sisäministeriön erikoisjoukkoja, joiden avulla varmistettaisiin ”vihollisen” (Lännen) tärkeimmät kohteet ja aloitettaisiin ”kansallismielisten ja venäläisvastaisten piirien puhdistusoperaatiot”. Alueilla asuvista venäläisistä muodostettaisiin viides kolonna, ”iskujoukot ja tuhoryhmät”, joiden tehtävänä olisi lamauttaa ”vihollistoimintaa” – esim. IVY-maiden eurooppalaistumista ja Lännen vaikutuksen kasvua.⁶⁶¹

Yhteisessä artikkelissaan Valeri Dementjevin kanssa Surikov esitti Venäjään kohdistuvaksi uhaksi ”laittomat aseelliset muodostumat” kaikkialla ”lähiulkomailla”. Esimerkeiksi hän mainitsi Dudajevin armeijan Tšetšeniassa, Tadžikistanin opposition [laillisen hallituksen, jonka Venäjän tukemat kommunistit syrjäyttivät], sekä ”armeijan, poliisin ja muut sotilaalliset muodostelmat Baltian maissa” (*Pribaltika*).⁶⁶²

Surikov kohtasi myös kritiikkiä, jossa hänen arveltiin menneen hieman liian pitkälle – ei niinkään tavoitteissa kuin menetelmissä. Liberaali duuman jäsen Sergei Jušenkov arvosteli Surikovia siitä, että tämän ohjelma Venäjän valtakunnan puolustamiseksi oli kopioitu suoraan Hitlerin Saksasta ja siihen kuuluivat *Sonderkommando*- ja *Polizeibatallione*-taisteluyksiköt sekä *Säuberungsaktionen* (puhdistusoperaatiot). Surikovin näkemys ulkovenäläisistä oli myös Haushoferin sudeettiteorian suora sovellutus. Jušenkov kommentoi aiheellisesti venäläisten katkeruutta siitä, miksi ”kaikki naapurikansat” olivat niin ”venäläisvastaisia”: ”Ja kaikki tämä käytettäväksi IVY:n alueella ja lähi- tai etelänaapurimaissa? Voimmeko ihmetellä sitä, miksi noissa maissa asuvat kansat suhtautuvat meihin varoen ja epäillen pahinta?” Jušenkov ennakoi jo tuolloin, että Surikovin näkemyksestä tulisi pian Venäjän virallista politiikkaa: ”Kaikkialla maailmassa ollaan selvillä siitä, että tämä ’toistaiseksi’ pätee ainoastaan toistaiseksi. ... Tajuammeko riittävän hyvin, miten nopeasti ’Venäjän elintärkeiden etujen’ puolustajat voivat siepata vallan – jopa demokraattisin välein?”⁶⁶³

”Lähiulkomaat”

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjä loi käsitteen ”lähiulkomaat” (*bližnoje zarubežoje*). Sen tosiasiallinen merkitys oli uudelleenmääritellä venäläistä imperialismia suhteessa naapureihinsa, joita Venäjä edelleen piti etupiirinään, mahdollisen tulevan imperiaalisen laajentumisen kohteina.⁶⁶⁴ Koko ”lähiulkomaakonsepti” oli oikeastaan venäläisen imperialismin muotoilu geopolittiseksi ohjelmaksi, jolla oikeutettiin Venäjän halu pakottaa ympäröivät valtiot omaksi valtapiirikseen, jossa Venäjällä olisi länsimaiden suvaitsema oikeus toimia raaollakin tavoilla näiden maiden itsenäisyyttä vastaan.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Karppinen, 1999, 119-120.

⁶⁶² Jonson, 1998, 127.

⁶⁶³ Karppinen, 1999, 120.

⁶⁶⁴ Erickson, 1999, 244.

⁶⁶⁵ Jonson, 1998, 112-128.

Venäjällä on Romer'n mukaan ollut selvä historiallinen periaate ympäröidä itsensä heikkojen ja epävakaiden valtioiden *cordon sanitaire*lla, minkä periaatteen tsaarin ulkoministeri ruhtinas Aleksandr Gortšakov vuonna 1864 määritteli ”rintamien turvaamiseksi” (*la sûreté des frontières*). Venäjä oli ympäröitävä ”ystävällismielisillä” vasallihallituksilla, mikä estäisi mahdollisten vihamielisten ja petollisten voimien tunkeutumisen Venäjän läheisyyteen.⁶⁶⁶ Nyt sama näkyy mm. Venäjän voimakkaana kielteisyytenä NATO:n laajentumista ja Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa Turkin vaikutusvallan kasvua kohtaan. ”Lähiulkomaat” ovat *cordon sanitaire*, josta Venäjä yrittää vasalleiksi alistamalla eliminoida muut vaikuttajat. Samalla ne muodostavat myös mahdollisen tulevan laajentumisen tilan.

Toisaalta Venäjä näkee ”geopoliittisena ongelmana” sen, että kaikilla muilla suunnilla paitsi Jäämerellä ja Kaukoidässä sitä erottaa ”muusta maailmasta” itsenäistyneiden entisten neuvostotasavaltojen vyö, joka lisäksi ”vaikeuttaa entisestään” Venäjän pääsyä maailman merille.⁶⁶⁷ Itsenäistyneiden entisten neuvostotasavaltain näkeminen ”eristäväksi” vyöhykkeeksi eikä osaksi sitä ”muuta maailmaa”, jonka kanssa Venäjä on tekemisissä, kertoo myös Venäjän imperiaalisesta asenteesta entisiin alusmaihinsa. Jo hyvin varhaisessa vaiheessa Venäjä omaksui tavoitteekseen saada entisen Neuvostoliiton alue tavalla tai toisella uudelleen hallintaansa. Jeltsinin neuvonantaja Sergei Stankevitš kirjoitti, että ”Venäjällä on myötäsytyninen ja luonnollinen tarve eliminoida konfliktialueet ja harmonisoida kaikki suhteet entisen Neuvostoliiton alueella”.⁶⁶⁸

Venäjällä oli 1990-luvulla myös geopoliittiseen imperialismiin kriittisesti suhtautuvia kirjoittajia, jotka saivat ennen Vladimir Putinin valtaantuloa äänensä kuuluville myös kotimaassaan, vaikka he olivatkin usein siteeratumpia Lännessä. Moskovan ”Geopoliittisten sotilaallisten ennusteiden keskuksen” johtaja tohtori Aleksei Arbatov kuului niihin hieinan enemmän eurooppalaisittain suuntautuneisiin venäläisiin geopoliittikkoihin, jotka olivat kriittisiä lähiulkomaakonseptia ja sen avointa ekspansionismia kohtaan.⁶⁶⁹ Arbatov toivoi jonkinlaista keskietä ”isolationismia” ja röhkeän imperialismia välillä. Arbatovilla ”isolationismi” viittasi ”hallitsemattoman disintegraation sallimiseen” samalla kun ”yhteistyötä Lännen kanssa” laiminlyötiin. Imperialismin ongelmana puolestaan oli se, että se teki Venäjästä kaikkien naapureidensa vihollisen ja johtaisi ennen pitkää siihen, että Länsi aloittaisi uudelleen Venäjän patoamisen politiikan (*containment policy*).⁶⁷⁰ Arbatov kannatti geopoliittisena ratkaisuna puskurivaltioiden konseptiota: NATO voitaisiin padota sillä, että Venäjän rajamaat ja IVY-maat olisivat puolueettomia ja ydinaseettomia.⁶⁷¹

Edellä mainitun Venäjän luonnontieteiden akatemian ”Geopolitiikan ja turvallisuuden osaston” varajohtajana toimineen amiraali V. S. Pirumovin analyysi lähiulkomaista puolestaan lähestyy geopolitiikan saksalaisen koulukunnan ”elintilan” (*Lebensraum*) käsitettä. Pirumovin mukaan Venäjän ”elintärkeiden intressien” kattama ”geopoliittinen tila” on Kiinaa ja Japania lukuunottamatta ympäröity ”sekavalla ja epävakaaalla valtioiden konglomeraatilla”. Tällä tarkoitetaan pieniä valtioita, joista monet ovat ”uusia” ja jotka ovat ainakin jossain vaiheessa ”kuuluneet” Venäjälle. Myös Suomi kuuluu tähän ”sekavuuden” vyöhykkeeseen, joskaan asiaa ei perustella erikseen. Pirumovin mukaan tämä vyöhyke muodostaa Venäjälle ”elintärkeiden etujen vyöhykkeen”, johon Venäjän geopoliittiset intressit tulevat keskittymään ”vuoteen 2010 asti”.⁶⁷²

⁶⁶⁶ Romer, 1999, 28.

⁶⁶⁷ Tuomi, 1995, 203.

⁶⁶⁸ Berg, 1998, 92.

⁶⁶⁹ Erickson, 1999, 243.

⁶⁷⁰ Erickson, 1999, 243-244.

⁶⁷¹ Erickson, 1999, 254.

⁶⁷² Erickson, 1999, 248 ja 252.

Pirumov määrittelee Venäjään kohdistuvat uhat ”epävakaudeksi”, antaen näin venäläiseen tapaan ”epävakaudelle” voimakkaan subjektiivisen sisällön. ”Epävakaudeksi” on sitä, mikä uhkaa Venäjää tai sen tulevaa suuruutta nykyiset rajansa ylittävänä imperiumina. Kansainvälisen epävakaan Pirumov määrittelee ”tekijöiksi, jotka voivat uhata Venäjän federaation yhtenäisyyttä tai heikentää IVY:n integroivaa prosessia”. Toisin sanoen venäläinen geopolitiikka perustuu uhka-analyysiin, jossa uhaksi määritellään kaikki separatistiset pyrkimykset samoin kuin tekijät, jotka voisivat estää Venäjää saamasta takaisin hallintaansa vähintään entisen Neuvostoliiton alueen. ”Epävakaan” lisäksi geopolittisiä uhkia Venäjälle ovat kansainväliset uhat ”Venäjän kansainvälistä asemaa ja statusta vastaan” eli ulkovaltojen pyrkimykset estää Venäjän palautuminen suurvalta-asemaan.⁶⁷³

Pirumovin geopolittinen suunnitelma julkaistiin ensimmäisessä muodossaan Neuvostoliiton lopun aattona, samana vuonna 1991 kun ”Geopolitiikan ja turvallisuuden osasto” oli perustettu.⁶⁷⁴ Jo vuonna 1992 Pirumovin luonnosteleva geopolittinen strategia tuli Venäjän federaation ylimpien sotilaspöytäkirjojen ohjelmaksi.⁶⁷⁵ Onkin varsin päivänselvää, että Venäjän pyrkimys imperiumin palautukseen on kuulunut Venäjän federaation ”voimaministeriöiden” virallisiin turvallisuuspoliittisiin ja ulkopoliittisiin tavoitteisiin alusta lähtien, vaikka länsimaissa onkin mielellään uskottu muuta ja siteerattu talouseliittien kuuluvia liberaaleja länsimielisiä.

Vuoden 1992 lopusta lähtien ”lähiulkomaat” muodostivat Venäjän ulkopoliittikan pääprioriteetin, tarkoituksena säilyttää Venäjän turvallisuusintressit ja sotilaallinen läsnäolo kaikkialla entisen Neuvostoliiton alueella. Jo Andrei Kozyrev puhui 1990-luvun alkupuolella ”kolmesta kehästä”, joista ensimmäinen muodostuisi ”lähiulkomaista”, toinen Venäjän ”eurooppalaisista lähimaista” ja kolmas muusta maailmasta. Tämä konseptio on erityisesti vuodesta 1993 lähtien voitu ymmärtää Venäjän imperialististen valtapyrkimysten tililliseksi hahmotukseksi: Ensin pyrittiin kurinpalautukseen Venäjän tasavalloissa, sitten entisen Neuvostoliiton alueella. Kun IVY olisi jälleen yhteen integroitu, siirryttäisiin laajentumisessa entisiin satelliittimaihin Itä-Euroopassa, ja lopuksi muuhun maailmaan.⁶⁷⁶

Dmitri Rogozin kirjoitti vuonna 1996, että kansojen ”erottaminen” Venäjästä oli läntistä salaliittoa ja että Venäjällä tuli olla kolmiportainen imperiaalinen kosmos, joka koostuisi ”lähiulkomaista” (entinen Neuvostoliitto, Afganistan), ”keskiulkomaista” (Suomi, Itä-Eurooppa, Irak, Iran, Turkki, Mongolia) sekä ”kaukoulkomaista” (Yhdysvallat, Länsi-Eurooppa ja Japani). ”Kaukoulkomaat” ovat vihollisia, jotka pyrkivät hajottamaan Venäjää; ”lähiulkomaat” tulisi liittää Venäjään, ja ”keskiulkomaiden” asema oli ”toistaiseksi” ratkaisematon. Rogozinin mielestä Venäjän tuli rakentaa imperiuminsa uudelleen, vastustaa islamia ja ”johtaa sorrettuja maita” länsimaista maailmanjärjestyksestä vastaan.⁶⁷⁷

⁶⁷³ Erickson, 1999, 252. Työn geopolittisiä koodeja yhteismitalliseksi tekevän tavoitteen kannalta on ollut välttämätöntä tulkita selkokielelle ”neuvostokielisiä” formulaatioita eli tuoda esiin se, mikä eri sisältö läntistä retoriikkaa identtisesti muistuttavilla käsitteillä on Venäjällä.

⁶⁷⁴ Erickson, 1999, 256. On huomattava, että tuolloin esim. IVY:ä ei vielä ollut olemassa, joten Erickson lienee viitannut Pirumovin strategian myöhempiin korjattuihin versioihin.

⁶⁷⁵ Erickson, 1999, 252.

⁶⁷⁶ Romer, 1999, 53-56.

⁶⁷⁷ Pursiainen, 1998, 188-189.

Venäjän geopolitiikan kolme koulukuntaa

Venäjän valtioidea suhteessa naapureihinsa on hallinnut kaksi pääasiallista ulottuvuutta: imperialistinen pyrkimys laajentaa hegemoniaa alueellisesti sekä valtiokeskeinen pyrkimys rakentaa vertikaalista, hierarkkista ja keskusjohtoista järjestystä. Venäläinen historioitsija Sergei Medvedjev on nimittänyt näitä kahta ulottuvuutta nimityksillä ”kulttuuri 1” ja ”kulttuuri 2”, joista imperiaalisen laajentumisen pyrkimys on osin yhdistetty ajanjaksoihin, joihin Venäjä on pyrkinyt avautumaan Länttä kohti.⁶⁷⁸

Venäjän geopolitiittinen ajattelu jaetaan tavallisesti kolmeen ryhmään: zapadnikkeihin, slavofiileihin ja eurasianisteihin, mutta kuten professori Kaido Jaanson on huomauttanut, nämä elivät samoina aikoina, olivat kotoisin samoista yläluokkaisista taustoista, liikkuvat samoissa piireissä, kävivät väittelyä vuorovaikutuksessa toisiinsa nähden ja tämän vuoksi raja-aidat ovat liukuvia puhuttaessa kolmen eri perinteen historiasta. Slavofiileihin limittyvät äärintationalistiset russofiilit ja ideoiltaan eurasianismia lähempänä olleet panslavistit.⁶⁷⁹

Zapadnikit

Yleensä zapadnikkeja eli länsimielisiä pidetään Euroopassa venäläisen ajattelun ”edistyk-sellisinä”. He edistivät monia läntisten arvojen mukaisia asioita kuten liberalismia, paino-vapautta ja yleisiä kansalaisoikeuksia, mutta geopolitiittisesti tarkasteltuina zapadnikit eivät aina kovinkaan jyrkästi eroa venäläisestä valtavirrasta suhtautumisessa imperiumiin ja sen ”suuriin tehtäviin”. Merkittävimpiä zapadnikkien klassikkoja olivat Pjotr Tšaadajev, Aleksandr Herzen ja Vissarion Belinski. Vaikka monilla zapadnikeilla Jaansonin mukaan us-konnollinen ajattelu väistyikin taka-alalle aina ateismiin saakka, Luukkasen mukaan za-padnikitkin pitivät slavofiilien tavoin päämääränään ”Jumalan valtakuntaa maan päällä” ja näkivät ratkaisut absoluuttisina ”lopullisina ratkaisuina”.⁶⁸⁰ Venäjän valtiolliselle ja geopo-liittiselle ajattelulle onkin ollut koulukunnasta riippumatta luonteenomaista äärimmäisyys, ”maksimalismi”.

Itse asiassa ”zapadnikkiset” virtaukset Venäjän historiassa johtivatkin usein valloituspyr-kimysten suuntaamiseen Eurooppaan ja länteen, ”ikkunoiden avaamiseksi”. Näin toimi-vat myös Pietari Suuri ja Katariina Suuri, joita Vladimir Putinin aikana on nostettu Venä-jän suuruuden malleiksi. Zapadnikkien ajattelua hallitsi myös vahvasti usko siihen, että kun Venäjä ottaisi vastaan läntisen sivistyksen, sen tehtävänä olisi puolestaan ”sivistää” ala-arvoisemmat kansat, kuten suomalaiset, kaukasialaiset ja muslimit.⁶⁸¹

Slavofiilit ja panslavistit

Slavofiilien tärkein teoreetikko oli Aleksei Homjakov (1804-1860), joka näki slaavien olemuksen pohjimmiltaan uskonnollisena: slaavit eivät kuuluneet Eurooppaan, koska eu-rooppalaiset olivat läntisten kirkkokuntain myötä vajonneet klassisen sivistyksen ja ratio-nalismin rappioon – antiikin Kreikan ja Rooman pakanalliseen perintöön – kun taas slaavit ja erityisesti Venäjä edustivat todellista puhdasta kristinuskoa. Venäjän tehtävä olisi imperiaalinen: kaikkien slaavien yhdistäminen.⁶⁸² Klassinen slavofilia, jota Homjakov samoin kuin Konstantin ja Ivan Aksakov, Ivan Kirejevski ja Juri Samarin edustivat, oli

⁶⁷⁸ Jaanson, 2000.

⁶⁷⁹ Jaanson, 2000. Eurasianisteja käsitellään tuonnempana laajemmin liikkeen uuden tulemisen yhteydessä.

⁶⁸⁰ Luukkanen, 2001, 132; Jaanson, 2000; Karppinen, 1999, 20-21.

⁶⁸¹ Jaanson, 2000.

⁶⁸² Luukkanen, 2001, 135.

hieman vähemmän imperialistista ja uskonnollisemmin suuntautunutta (vaikkakin samalla erittäin juutalaisvastaista) kuin myöhemmin sen syrjäyttänyt russofiilinen ja panslavistinen suuntaus, joka oli avoimesti lännenvastainen. Sitä edustivat erityisesti Mihail Pogodin ja Nikolai Daniljevski.⁶⁸³

Slavofiilit lähestyivät klassisen geopolitiikan orgaanista valtioteoriaa, joka näkyi myöhemmin historioitsija Vladimir Solovjovilla. Slavofiilit olivat antaneet valtion ”orgaanisuudelle” käsitteen *sobornost*, jossa yhdistyivät imperialismi ja kollektivismi. Homjakovin mukaan *sobornost* merkitsi ”yhtenäisyyttä moninaisuudessa” ja Konstantin Aksakovin mukaan valtion mallin oli oltava venäläinen kyläyhteisö, jossa ”yksilö on yhtä vapaa kuin laulaja kuorossa”.⁶⁸⁴ Slavofiilien valtio oli ”kansallista tehtävää” veisaava orkesteri, jossa kaikkien oli pysyttävä partituurille uskollisina.

Slavofiilien ajatusten internationalistisempi muoto on panslavismi, joka kehittyi yhteydessä Venäjän imperialistiseen politiikkaan Balkanin ja Itä-Euroopan suunnalla: panslavistien mielestä Venäjän historiallinen tehtävä olisi kukistaa slaavien pettäjä, katolinen Puola, ja yhdistää Venäjän alaisuuteen kaikki slaavit Puolasta Serbiaan ja Bulgariaan. Tähän liittyi olennaisesti ajatus siitä, että myös kaikki ”tiellä” olevat ei-slaavilaiset valtiot, kuten Unkari, Romania, Albania ja Kreikka valloitettaisiin. Panslavistit eivät olleet kuitenkaan yhtä sidoksissa ortodoksisuuteen kuin slavofiilit, koska panslavistisen Venäjän tulisi sulauttaa itseensä myös ei-ortodoksisia slaaveja, kuten puolalaiset, tšekit, slovakit, sloveenit ja kroaattit.⁶⁸⁵

Panslavistit lähentyivät myös eurasianismia katsoen, että paitsi slaavien yhdistäminen, Venäjän tehtävänä oli myös valloittaa ei-slaavilaiset kansat slaavien alaisuuteen. Panslavistista ajattelua levittivät Venäjällä erityisesti professorit Mihail Pogodin (1800-1875) ja Nikolai Daniljevski (1822-1885). Daniljevskin mielestä Venäjän laajentuminen oli ”luonteeltaan ei-kolonialistista, sillä Venäjä sulatti ja yhdisti kaikki vähemmän tärkeät kansat itseensä ja toimi näin niiden sivistäjänä”. Daniljevskin mukaan esimerkiksi suomalaisille vasta Venäjän valta oli antanut ”etnografisen itsenäisyyden”, koska ”suomalaiset heimot eivät koskaan eläneet historiallista elämää”.⁶⁸⁶

Toisinajattelijoita

Historiallisena koulukuntana Venäjällä oikeastaan vain ns. federatiivinen koulukunta eli regionalistit ovat korostaneet Venäjän alueiden ja eri osien merkitystä ja kritisoinet vallitsevaa Moskova-keskeistä imperiaalista ajattelua. Huomattavin federatiivisen koulukunnan edustajista oli Nikolai Kostomarov (1817-1885), jonka mukaan Kiovan Rusissa ja sitä edeltäneellä ajalla Venäjä oli kunnioittanut alueellisuutta ja koostunut monikansallisista ja etnisistä kokonaisuuksista. Eri alueiden itsenäisyys ja vapaus oli kuitenkin menetetty mongolien ja Moskovan valtakausilla.⁶⁸⁷

Kostomarovin mielestä Venäjä olisikin voinut jakautua alueellisiin kokonaisuuksiin, jotka olisivat toimineet valtavaa imperiumia paremmin. Hänen näkemyksensä olivat jyrkässä ristiriidassa Venäjän viralliseen näkemykseen nähden ja Kostomarov pelastiinkin pahemmalta kohtalolta vain, koska hänen mielipiteensä jäivät marginaalisiksi akateemisiksi huomioiksi yliopiston kateederin sisään. Vähemmistökansallisuuksista nousseet historioit-

⁶⁸³ Pursiainen, 1998, 20; Jaanson, 2000; Karppinen, 1999, 20.

⁶⁸⁴ Karppinen, 1999, 21.

⁶⁸⁵ Luukkanen, 2001, 135; Jaanson, 2000.

⁶⁸⁶ Luukkanen, 2001, 135-136, 272.

⁶⁸⁷ Luukkanen, 2001, 122-123.

sijat, kuten ukrainalaiset Myhailo Hruševski ja M. P. Dragomanov kehittivät samanlaisia ajatuksia kuin Kostomarov, syyttäen Moskovaa Kiovan perinnön murskaamisesta.⁶⁸⁸

Zapadnikkien, slavofiilien ja eurasianistien geopolitiikan jatkumo

Venäläistutkija Andrei Zagorski on jaotellut Venäjän geopolitiittista asennoitumista kolmeen pääryhmään, jotka toistavat klassista kuviota: "atlantismiin", johon kuuluvat länsisuuntaus (zapadnikit); "uralilaisuuteen", joka lähestyy slavofiliaa ja ortodoksismin korostusta ja sisältää tietyn geopolitiittisen valloitusmission (slavofilia/panslavismi); sekä "uus-anti-imperialismiin", joka on geopolitiittista suurvaltapolitiikkaa ja johon liittyy liittoutuminen Kiinan kanssa Yhdysvaltain hegemoniaa vastaan (eurasianismi). Hannes Adomeit on lisännyt vielä neljännen suuntauksen: Neuvostoliiton palauttamiseen tähtäävät mallit. Zagorskin vuonna 1993 julkaiseman tutkimuksen mukaan kolme neljännestä venäläisistä olisi ollut valmis tukemaan kaikkein nationalistisinta eli "uralilaista" geopolitiittista koodia.⁶⁸⁹

Venäjän-tutkija Christer Pursiainen mukaan 1900-luvun merkittävin tosiseikka venäläiselle poliittiselle ajattelulle oli Neuvostoliitto. Venäläinen neuvostokommunismi ja neuvostoimperialismi syntyivät zapadnikkien rakentamalle läntisten ideologioiden jäljittelyn ja edistysuskon perustuksille ja siihen sekoittui pian venäläiskansallista slavofiilistä ja russofiilistä imperiaalisen mission korostusta sekä eurasianistista mystisten sivilisaatioiden konfrontaatioita korostavaa eskapismia.⁶⁹⁰

Kommunismi jatkoi luontevasti sitä perinnettä, että Venäjän imperiumilla piti olla imperialistinen, suuruutta ja yhtenäisyyttä vaativa, ideologia, jollaisen niin zapadnikkisyyks, slavofilia, russofilia, panslavismi kuin eurasianismikin olivat tarjonneet. Kun Neuvostoliitto hajosi, Venäjä pyrki ensin muutokseen ja niinpä Boris Jeltsinin perustuslakiin kirjattiin vuonna 1993, että "Venäjän federaatiossa tunnustetaan ideologinen monimuotoisuus" ja "mitään ideologiaa ei voida määrätä valtioneologiaksi tai pakolliseksi". Pursiainen mukaan Venäjällä perustuslain moniarvoisuuden hengellä ei kuitenkaan ollut suurta merkitystä, sillä Venäjän "on vaikea olla kaipaamatta kansallisen ideologian mukanaan tuomaa harmoniaa". Niinpä Jeltsin julisti myöhemmin julkisen kilpailun valtioneologian löytämiseksi, ja vuoden 1996 presidentinvaalien jälkeen hän totesi: "Meillä tulee ilmeisesti olla... oma ideologiamme... Ehkä sellaista kansallista ideaa tarvitaan vuoden 2000 vaaleissa..."⁶⁹¹

Jeltsinin ennustus kansallisen ideologian tarpeesta vuoden 2000 vaaleissa, joiden lopputuloksen hän tosin päätti uutenavuotena ratkaista etukäteen, piti sangen hyvin paikkansa. Sodasta, vihasta Kaukasiaa vastaan ja valtakunnan suuruuden säilyttämisestä ja "palauttamisesta" oli tullut kansallinen ideologia, joka siivitti uuden johtajan valtaan Jeltsiniltä perinnöksi jääneessä uusvanhassa valtakunnassa.

---

⁶⁸⁸ Luukkanen, 2001, 122-123.

⁶⁸⁹ Tuomi, 1995, 203-204.

⁶⁹⁰ Pursiainen, 1998, 22-25.

⁶⁹¹ Pursiainen, 1998, 21-22.

”Drang nach Süden” ja mongoliperintö

Venäjän laajentuminen etelään

Venäjän geopoliittinen ”vyöry” etelään on Ericksonin mukaan sidoksissa historiaan. ”Geopoliittinen vyöry on pitkään elänyt suuntaus, Venäjän strategisen aseman pysyvä tietoisuus, joka ei suuntaudu ainoastaan Venäjän suojelemiseen, vaan myös Venäjän aseman pönkittämiseen suurvaltana, eristyksen eliminointiin ja ympärysvaltojen synnyn estämiseen, ja ennen kaikkea ’yliherruuden’ saavuttamiseen.”⁶⁹² Kaukasian merkityksen ymmärtämiseksi on syytä tarkastella Venäjän imperiumin laajentumishistoriaa ”geopoliittisena” prosessina, minkä vuoksi on tarpeen kyseenalaistaa eräitä Venäjän historian ”suuren tarinan” vallitsevia myyttejä ja oletuksia, ja tarkastella Venäjän geopoliittis-historiallista suhdetta mongoleihin, Bysanttiin ja Turkkiin.

Kun nuori suomalainen eversti Gustaf Mannerheim lähetettiin tutkimusmatkalle Venäjän ja Kiinan Turkestaniin tsaarin sotilastiedustelutehtävissä (1906-1908), Keski-Aasia oli vasta tuoreeltaan valloitettua Venäjän imperiumin siirtomaata. Venäjän imperiumin ekspansio etelään tapahtui sangen myöhään – vasta 1700-1800-luvuilla. Silti monien länsimaalaisten mielikuvissa Kaukasian ja Keski-Aasia ovat ”ikivanhoja” Venäjän etupiirin osia, kun taas Puola, Suomi ja Baltia olisivat ”vasta hiljattain Venäjään liitetyjä”, ”ikivanhoja” läntisen sivilisaation osia. Tosiasiallisesti asia on päinvastoin kuin on annettu ymmärtää eräissä ”kulttuureja” painottavissa ajatuskuvioissa, joissa Kaukasian ja Turkestanin valtioiden suhteellista epäonnistumista irtautua Kremlin valtapiiristä ja vastaavasti Suomen, Puolan ja Baltian suhteellista menestystä irtautumisessa on selitetty kulttuurisilla eroilla.

Venäjän läpimurto eteläisellä rintamalla tapahtui vasta vuonna 1774, kun Venäjä saavutti yhteyden Mustaanmereen Dneprin ja Etelä-Bugin välillä, Küçükkainardžan rauhassa. Tuohon aikaan Baltian maat olivat olleet osa Venäjän keisarikuntaa jo puoli vuosisataa. Etelä-Kaukasian valloitus tapahtui vasta vuosina 1801-1859.⁶⁹³ Vanha-Tšerkessia, Tšetšenia ja Dagestan pysyivät Venäjän kontrollin ulkopuolella aina vuoteen 1859, jolloin pohjoiskaukasialaisten muridien vapaustaistelua johtanut imaami Šamil viimein antautui tsaarin joukoille. Vielä tuonkin jälkeen jatkui tšerkessien vastarinta lännessä ja tšetšeenien ja dagestanilaisten vastarinta idässä kausiluontoisesti.⁶⁹⁴ Turkestanin valloitus tapahtui vielä myöhemmin, vuosina 1864-1885.⁶⁹⁵

Bysantin ja mongolien perinnöt

”Imperiumit eivät synny eivätkä kuole, vaan muuttavat muotoaan, hajoavat ja taas yhdistyvät, kutistuvat ja laajentavat aluettaan. Imperiumi säilyy, vaikka dynastiat vaihtuvat, sillä hallitsijan vaihdos ei välttämättä merkitse muutoksia hallitsemisen kulttuuriin ja imperiumin strategiseen asemaan.”⁶⁹⁶ Artikkelissaan tutkija Antero Leitzinger kiinnittää huomiota siihen, kuinka Venäjän imperiaalinen idea voidaan jäljittää pikemminkin Kiptšakin kaanikuntaan kuin Bysantin perintöön. Bysantin perinnön puolestaan otti omakseen Osmanien imperiumi ja Konstantinopolista pääkaupunkinsa tehnyt Turkin valtakunta säilytti sitä aina Kemal Atatürkin uudistuksiin saakka. Venäjälle oli kuitenkin tärkeää pyrkiä omimaan Bysantin perintö itselleen, perustelemaan Moskovan suuriruhtinaskunnan val-

⁶⁹² Erickson, 1999, 263.

⁶⁹³ Jaanson, 2000.

⁶⁹⁴ Leitzinger, 1995, 77-80.

⁶⁹⁵ Jaanson, 2000.

⁶⁹⁶ Antero Leitzinger: ”Venäjä ja Kiptšakin kirous”, *The Eurasian Politician*, Issue 1/2000.

loituismissiota nykyisin Venäjänä tuntemamme alueen muita kaanikuntia ja ruhtinaskuntia vastaan. Monet kynnöt ovatkin sittemmin huomioineet, että vaikka Venäjä jäljittelikin bysanttilaisia hovijuonitteluita kiitettävästi, bysanttilainen purppura verhosi vain vaivoin Tšingis-kaanin toimintatavat Venäjän strategisessa käyttäytymisessä.⁶⁹⁷

Venäläisen imperialismin ja geopoliittisen idean juuria jäljittää mongolikäytäntöihin myös suomalaisen Venäjän-tutkijan Arto Luukkasen teos ”Hajoaako Venäjä?”.⁶⁹⁸ Luukkasen mukaan juuri Tšingis-kaanin mongoli-imperiumi esitteli ”venäläisille modernin valtion hallitsemisperiaatteita”: sekä keskusjohtoisuuden että rajattoman Euraasian-laajuisen valloitusmission. Mongoleilla vallitsi samanlainen imperiaalinen geopoliittinen kosmos kuin Kiinan keisarikunnassa: keskuksessa oli suurkaani ja kaikki maailman valtakunnat niin lähellä kuin kaukanakin olivat periaatteessa suurkaanin omaisuutta. Mongoli-imperiumin hierarkkinen ja keskusjohtoinen valtarakenne pyrki erilaisten klaanien ja eturyhmien etujen sivuuttamiseen. ”Yksi ainoa imperiaalinen ideologia säätelöi vallanpitäjien ja alamaisten suhteita.” Mongoli-imperiumi oli tiukan keskusjohtoinen valtio, jossa kaikki uudet valloitetut kaupungit pantiin maksamaan usein raskaita veroja.⁶⁹⁹

Sentralismin ja imperialismin lisäksi Venäjä peri mongoleilta vasalliperiaatteensa. Mongolikaanit eivät olleet ryhtyneet suoraan hallitsemaan Venäjää, vaan nimittivät ruhtinaiksi kotimaisia nukkehallsijoita, joiden tehtävänä oli periä omista maistaan verorahoja ja alokkaita mongoliarmeijalle. Luukkanen kuvaa kehitystä: ”Vain ne selvisivät, jotka olivat tarpeeksi häikäilemättömiä ja omista maanmiehistään piittaamattomia. Luonnollinen valinta jätti jäljelle opportunistisimmat ruhtinaat, ja yhteistoiminnasta miehittäjien kanssa muodostui maan tapa.”⁷⁰⁰

Venäläisistä ruhtinaista tuli mongolihallitsijoiden vasalleja, joiden tehtäväksi aikaa myöten sälytettiin verojen kerääminen valtakunnan läntisillä alueilla. Kaikki venäläiset ruhtinaat joutuivat anomaan suurkaanilta vahvistusta omalle asemalleen joko Saraista tai Karakorumista.⁷⁰¹ Tämäkin perinne elää edelleen Venäjän federaatiossa, sen alueilla ja autonomisissa tasavalloissa sekä IVY:n jäsenvaltioissa, joissa kaikkialla hallitsevat NKP:n ja turvallisuuspalvelujen nomenklaturan piiristä nousseet hallitsijat. Aluejohtajat ja Keski-Aasian Venäjään tukeutuvat autoritääriset johtajat suorittavat edelleen samankaltaisia rituaaleja, joihin kuuluu käyntejä Moskovassa ja Putinin ylistämistä julkisuudessa (”hylläusta”).

Moskova ottaa mongolien paikan

Mongolivallasta siirryttiin venäläiseen imperialismiin asteittain: Iivana I eli Ivan Kalita sai valtansa alle myös vauraan Novgorodin, josta alkoi Moskovan vallan kasvu muiden imperiumin osien kustannuksella. Kalita alistui häikäilemättä muut venäläiset ruhtinaat ja varmistui itselleen etuoikeuden vasalliuteen; vain hänellä oli oikeus suoriin suhteisiin mongolien kanssa. Tämä perinne elää edelleen Moskovan vasallien keskuudessa – vasallihallitsijat näyttävät usein tyrannimaisempina kuin isäntä konsanaan, mutta ammentavat valtansa monopolisoimalla suhteet imperiaaliseen keskukseen ja vahvistavat näin osaltaan keskuk-

⁶⁹⁷ Onkin kokonaan toinen asia, kuinka jälkipolvet Euroopassa ovat liittäneet arvolatauksia Bysantiin ja Mongolivaltakuntaan. Todellisuudessa myös Bysanti toimi usein äärimmäisellä raakuudella ja sitä leimasi hallinnon tehottomuus ja jatkuva sisäinen hajanaisuus. Samalla voidaan mainita, että venäläisen ja eurooppalaisen historiankirjoituksen demonisoiva kuva mongoleista ei vastannut todellisuutta; vaikkakin usein raa’asti sotaisia ja laajentumishaluinen, mongoli-imperiumi oli samalla tehokkaasti johdettu ja loi vakautta laajalle alueelle keskistä Euraasiaa. Tämän työn tarkoitus ei missään tapauksessa ole demonisoida mongoleja ja mystifioida Bysanttia, vaan sen kaltaiset arvotukset heijastuvat venäläisen historiakäsityksen peilaamisesta.

⁶⁹⁸ Luukkanen, 2001, 58-60, 63-64.

⁶⁹⁹ Luukkanen, 2001, 58-59.

⁷⁰⁰ Luukkanen, 2001, 67.

⁷⁰¹ Luukkanen, 2001, 59.

sen itsevaltiutta. Kalitan hyvät suhteet Kultaiseen Ordaan varmistivat, etteivät mongolit tehneet ryöstö- tai rankaisuretkiä hänen alueilleen. Vuonna 1327 Kalita oli mukana tukahduttamassa Tverin ruhtinaskunnan mongolien vastaista kapinointia ja kuuluisa Aleksanteri Nevski muistetaan mongolien uskollisena vasallina Novgorodia ja baltiansaksalaisia teutoneja vastaan.⁷⁰²

Liian laajana tehokkaaseen hallintaan mongoli-imperiumi alkoi vähitellen 1300-luvulla osoittaa hajoamisen merkkejä. Samalla pohjoisen imperiumin (Kiova, Moskova, Mongolivaltakunta, Kiptšak, Venäjä) eteläinen kilpailija (Bysantti, Osmanivaltakunta, Turkki) vahvistui Osmanien nousun myötä. Kun Balkan, Dardanellit ja Bosporin salmi olivat turkkilaisten käsissä, mongolien asema Mustanmeren kaupan valvojina väheni. He olivat kuitenkin vielä pitkään sotilaallisesti vahvempia kuin slaavilaiset (”venäläiset”) ruhtinaskunnat. Moskova jatkoi vuosittaisen veron keräämistä Saraille. Moskovan ja Vladimirin ruhtinas Dimitri Donskoi lähetti poikansa Saraihin heti kun Kultaisen Ordan omat vaikeudet hellittivät, ja Dimitri pysyi koko elämänsä loppuun asti mongolien uskollisena alamaisena.⁷⁰³

Moskova otti sittemmin Sarain ja mongoli-imperiumin keskuksen paikan. Moskovan ”vapauttajan” rooli näyttää olleen pelkkä myytti. Veronmaksun loppuminen kaanille ei merkinnyt veronkeräämisen loppumista. Päinvastoin, nyt vero kerättiin Moskovan suuriruhtinaalle, joka asettui mongolien saappaisiin ja omaksui mongolien hallintoperinteestä kaiken sen, mitä piti tarkoituksenmukaisena: niin keskusjohtoisuuden kuin laajentumishaluksen imperialisminkin. Moskovan ruhtinaat perivät slaavilaisten, tataarilaisten ja muiden ruhtinaskuntien joukossa valta-aseman, koska he saivat annetuksi suurimmat lahjat ja verot kaanille ja mongolivirkamiehille. He olivat uskollisimpia vasalleja. Moskovan nousu johtui poliittisesta luotettavuudesta, saumattomasta yhteistyöstä miehittäjävallan kanssa. Moskova ei siis missään vaiheessa ”vapauttanut” slaaveja, saati sitten muita Euraasian kansoja, ”mongolien ikeestä”.⁷⁰⁴

”Venäjän idean” synty

Mongolivaltakunta opetti venäläisille, että keskusjohto perustui pakkoon. ”Valtio otti eikä antanut mitään vastineeksi, ja sitä vastaan hangoitteleminen johti aina ankariin seurauksiin.” Mongolivalta tiukimmillaan oli Luukkasen mukaan Venäjälle keskitetyn vallankäytön ensimmäinen oppitunti. ”Kokemukset Bysantista suurena valtakuntana olivat jääneet sittenkin varsin pintapuolisiksi verrattuna mongolien perinpohjaisuuteen.”⁷⁰⁵ Venäläisessä geopolitiikassa 1920-luvulla vahvana vaikuttaneet eurasianistit olivat kuitenkin tyytyväisiä siihen, että vastapainoksi mongolien toimeenpanemalle ”aineelliselle ja henkiselle hävitykselle” he olivat kuitenkin tutustuttaneet venäläiset omaan monimutkaiseen järjestelmäänsä, mikä kehitti Kiovan Rusin ruhtinainien valtiollista ajattelua ja erityistä identiteettiä.⁷⁰⁶

Venäläisen historioitsijan Sergei Solovjovin mukaan mongolivaltakunnan aika ”avasi myös tien uuteen valtiolliseen historiaan, sillä se avasi mahdollisuuden yhdistää Venäjä”. Solovjovilta on peräisin myös käsite ”Venäjän idea”, *russkaja ideja*, joka tarkoittaa ajatusta, että Venäjällä on maailmanhistoriassa mystis-kansallinen messiaaninen tehtävä. Solovjov hahmotteli Venäjän ”virallista” kansallista tehtävää Turkin sodan aattona vuonna 1877, ja

⁷⁰² Luukkanen, 2001, 63-64; Jaanson, 2000.

⁷⁰³ Luukkanen, 2001, 64, 66.

⁷⁰⁴ Luukkanen, 2001, 66.

⁷⁰⁵ Luukkanen, 2001, 60.

⁷⁰⁶ Luukkanen, 2001, 61.

hänen ”kolmannen voiman” ideansa suuntautui juuri Turkkia vastaan, suunnaten Venäjän imperialistiset pyrkimykset Balkanille ja Kaukasiaan.⁷⁰⁷

Myös kuuluisa historioitsija Vasili Kljutševski oli sitä mieltä, että ilman mongolimiehitystä venäläisruhtinaat olisivat jääneet kiistelemään pienten ruhtinaskuntiensa kesken eikä imperiumi olisi koskaan syntynyt. Venäjä siis omaksui euraasialaisen imperiumin idean paljolti mongoleilta. Vastaavasti mongolivallan ajalla venäläisten suhteet länteen päin katkesivat lähes tyystin, vaikkakin samalla suhteet Saraihin, Karakorumiin ja Khanbalykiin (Pekingiin) kehittyivät.⁷⁰⁸ Venäläinen geopolitiikka on paljon vahvemmin yhteydessä kiinalais-mongolialaiseen mantereisen imperialismiin perintöön kuin Rooman, Bysantin ja eurooppalaisten siirtomaavaltujen geopolitiikkaan.

Moskova vs. Konstantinopoli

Kultaisen Ordan olivat lopulta tuhonneet nykyisen Uzbekistanin alueelta nousseen turkkilaishallitsija Timur Lenkin sotaretket vuosina 1389 ja 1395, eikä se enää kyennyt nousemaan tästä iskusta. Alue jakautui nykyisen Venäjän paikkeilla Krimin, Kazanin ja Astrakanin kaanikuntiin. Iivana III:n hallitusaikana Moskova oli jo lakannut maksamasta veroa mongoleille. Kaanien nimet vaihtuivat kolikoissa Iivanan nimeen. Samalla Moskova muuttui yhä aggressiivisemmaksi, sulattaen itseensä ympärillä olevia ruhtinaskuntia. Näiden ruhtinaista tuli nousevan suuriruhtinaan palvelijoita ja heidän maansa lankesivat Moskovan alaisuuteen. Ne, jotka eivät alistuneet, karkotettiin tai tapettiin. Tärkein askel Moskovan Kremlin tiellä itäslaavien herruuteen oli Novgorodin kukistuminen v. 1471-1478.⁷⁰⁹ Slaavien jälkeen tulilinjalle joutuivat tataarit: Novgorodia seurasi Siperian valloitus. Tärkein tapahtuma Iivana IV Julman kauden alkupuolella oli kuitenkin entistä miehittäjävaltaa edustavaksi mielletyn Kazanin kaanikunnan hävittäminen ja liittäminen Venäjään. Seuraavaksi vallattiin myös Astrakanin kaanikunta (1556), jolloin koko Volgajoen reitti oli Iivana IV:n hallinnassa.⁷¹⁰

Kun turkkilaiset valtasivat Konstantinopolin vuonna 1453, Moskova oli saattanut omia ortodoksisen kirkon asian itselleen. Osa ortodokseista ei tätä koskaan hyväksynyt.⁷¹¹ Vaikka uskonnollisesti katsoen Bysantin perintö voisikin näin näyttää periytyneen Moskovaan, hallinnollisesti ja territoriaalisesti se periytyi itse asiassa turkkilaiselle Osmanien valtakunnalle, joka vieläpä teki Konstantinopolista pääkaupunkinsa ja käyttäytyi myöhemmin Bysanttia vastaavasti. Ennen Bysantin kukistumista turkkilaiset olivat alun perin saapuneet Balkanille Bysantin keisarin Ioannis Kantakouzenoksen kutsusta puolustamaan imperiumia slaavien hyökkäyksiä vastaan. Kun nuori sulttaani Mehmet II valloitti Konstantinopolin, turkkilaiset mielsivät itsensä luonnollisesti Rooman perillisiksi.⁷¹²

Jos imperiaalisen mission ja valtioidean periytyemisessä voidaan pitää aluetta ja sen hallintotapoja tärkeämpänä kuin ”mystistä ideaa” kuten uskontoa tai ideologiaa, on mielekästä olettaa, että Venäjä peri mongolien imperiaalisen perinnön ja Turkki Bysantin. Tämä selittää paljon myöhempää kehitystä seudulla, mutta lienee jäänyt huomiotta länsimaisilta tutkijoilta, koska he – keskiajalta Huntingtoniin – ovat halunneet tarkastella maailmaa uskontoon pohjaavien sivilisaatioiden temmelyskenttänä. Geopoliittisesti tarkasteltuina on Venäjä kuitenkin Mongolivaltakunnan perillinen samoin kuin Turkki on Bysantin. Poh-

⁷⁰⁷ Luukkanen, 2001, 61-62, 122; Karppinen, 1999, 18-19.

⁷⁰⁸ Luukkanen, 2001, 61-62, 122.

⁷⁰⁹ Luukkanen, 2001, 67-68.

⁷¹⁰ Luukkanen, 2001, 76.

⁷¹¹ Luukkanen, 2001, 68.

⁷¹² Fernández-Armesto, 1995, 277.

joisen ja eteläisen imperiumin välinen kilpailu pysyi samana vuosisatojen ajan, vaikka imperiumien keskukset vaihtoivat välillä hallitsevaa kansaa ja uskontoa.

”Kolmas Rooma”

Kiptšakin perintöön yhdistyi kristillinen missio ja siirtomaakilpailu, jolloin Venäjä alkoi nähdä itsensä pääasiallisena ristiretkeläisimperiumina. Oppi ”kolmannesta Roomasta” ei ollut kuitenkaan tunnettu Venäjällä edes Iivanoiden aikana, jolloin ortodoksinen kirkko antoi nousevalle Moskovan suuriruhtinaskunnalle ”ideologian” ja oikeutti muiden itäsläviläisten samoin kuin tataarilaisten ja suomalais-ugrialaisten kansakuntien valloituksen ”oikeauskoisella” missiolla. Ortodoksinen kirkko edesauttoi Moskovan ekspansionismia, etenkin kun munkki Filofei loi myytin ”kolmannesta Roomasta”. Uudempi tutkimus on kuitenkin kyseenalaistanut myytin merkityksen, huomauttaen, ettei oppia edes tunnettu laajalti tuona aikana. ”Länsimaisille historiantutkijoille ajatus kolmannesta Roomasta on kuitenkin ollut vastustamattoman puoleensavetävä.” Käsitys Moskovasta ”kolmantena Roomana” oli Luukkasen mukaan pikemminkin Lännessä luotu ja vaalittu myytti, joka Venäjällä tuli tunnetuksi vasta kun venäläiset alkoivat lukea läntisiä historiantulkintoja.⁷¹³

Läntinen orkestraatio lienee varmistanut ”kolmannen Rooman” myytin jatkuvuuden ja suosion myöhemmin myös Venäjällä. Kuten niin usein Venäjän historiassa, Venäjälle kehitettiin missio Lännessä ja Venäjä peilasi missioissaan Länttä. ”Kolmannen Rooman” missiota höystettiin venäläisen fundamentalismin synnyllä – imperialistinen missio sai tukeen uskonnollista ja raamatullista retoriikkaa. Luukkanen pitääkin tätä raamatullisuutta paljon olennaisempana osana Venäjän imperialismien syntyä kuin roomalaisia aineksia. Mallia otettiin myös Keski-Euroopasta: ”Moskova halusi kilpailla Habsburgien kanssa universaalien keisariuden tittelistä. Lännessä ajatus tästä keisariudesta oli vähitellen hiipunut uudenaikaisen valtiokäsityksen tieltä, mutta Moskovalle keisarius merkitsi ideologista valtuutusta idän ja lännen hegemoniaan.” Tästä syntyi Moskovan valtionideologia. Iivana IV ei kuitenkaan halunnut jäljitellä läntistä keisarillista ideaa läntisessä muodossaan, vaan käyttää sitä ainoastaan ulkopoliittisissa yhteyksissään.⁷¹⁴

Ortodoksinen kirkko auttoi voimistamaan mongolien perintöä Moskovan ja Venäjän valtioidean kehityksessä: ”Kirkko varusti Moskovan globaalisen ja universaalien vallan ideologialla.”⁷¹⁵ Imperialismi sai uuden legitimaationsa ortodoksisesta uskosta, mutta mongolien imperiaalinen perintö pysyi muuten ennallaan. Kun sekä mongolien että ortodoksisuuden valloitusmissio suuntautui ensisijaisesti etelään ja itään, islamilaisia tataarien, turkkilaisten ja kaukasialaisten valtioita vastaan, on Venäjän imperiaalinen ekspansio suuntautunut länteen päin ainoastaan silloin, kun Venäjän hallitsijaksi on noussut ”zapadnikki” tai ”ateisti”. Sellaisia olivat esimerkiksi Pietari Suuri ja Stalin. Georgialaisen Iosif Džugašvilin myötä Venäjä saavuttikin suurimman imperiaalisen laajentumisensa länteen, halliten Berliiniä, Budapestiä ja Prahaa puolen vuosisadan ajan.

Imperiumien geopolittiset perimystaistelut

Venäjän valtioideaksi tuli saattaa päätökseen Kultaisen Ordan keskeneräiseksi jäänyt suuri tehtävä: yhdistää koko Euraasia Adrianmereltä Kiinanmerelle ja Jäämereltä Intian valtamerelle yhden hallitsijan alaisuuteen. Niinpä Venäjä valloitti Siperian 1500-luvulla ja Turkestanin 1800-luvulla. Lopulta Stalinin aikana Venäjän valta ulottui koko valtavaan Man-

---

⁷¹³ Luukkanen, 2001, 70.

⁷¹⁴ Luukkanen, 2001, 70-72.

⁷¹⁵ Luukkanen, 2001, 70.

ner-Kiinaan. Ainoa osa Kiptšakin lopullisesta tavoitteesta, joka jäi Venäjältä valloittamatta, oli Il-kaanin imperiumi, joka oli jakautunut kahtia, muodostaen Turkin sunnalaisen imperiumin ja Iranin šiialaisen imperiumin. Venäjän ei koskaan onnistunut kukistaa kumpaakaan, vaikka Konstantinopolin valloitus onkin ollut lähellä ja vaikka Täbriz oli venäläisjoukkojen miehittämänä 1900-luvulla (1909, 1943-1946). Kun Keski- ja Etelä-Aasiassa Venäjä kävi ”suurta peliä” Britanniaa vastaan, kamppailivat puolestaan Venäjän ja Turkin imperiumit Kiptšakin, Krimin, Kaukasian, Anatolian ja Balkanin mailla Bysantin perinnöstä.⁷¹⁶

Turkista tuli Venäjän pääasiallinen imperiaalinen kilpailija. Mauno Koivistokin kuvaa asetelmaa osuvasti: ”Venäjän pitkäaikaisin vastustaja oli puolieuropalainen Turkki, ei sen takia, että se olisi ollut uhka Venäjälle, vaan koska se oli Venäjän laajentumispyrkimysten esteenä.”⁷¹⁷ Vaikka Istanbul on yhä Turkin suurin kaupunki, Bysantin imperiumin alue on hajonnut Balkanin ja Lähi-idän itsenäisiksi valtioiksi – joihin neuvostoimperiumista irtautunut Etelä-Kaukasiakin on nyt liittynyt. Mongolialais-venäläinen imperiaalinen valtioidea sen sijaan periytyi läpi tsaarinajan, ollen vaarassa ainoastaan Aleksandr Kerenskin aikana, mutta bolševismin omaksuminen säilytti tsaristisen imperiumin aina vuoteen 1991 saakka, jonka jälkeen se kahden vuoden murroksen kestäneen tauon jälkeen palasi jälleen vallitsevaksi vuonna 1993.⁷¹⁸

Samainen Kiptšakin laajentumismissio on hallinnut Venäjän geopolitiikkaa läpi uudemman ajan Venäjän imperiumin historian – oli Venäjä sitten tsaristinen, kommunistinen tai postkommunistinen. Turkin sotilaallisen heikkouden paljastuttua sodassa 1768-1774 Katariina Suuri ja hänen suosikkinsa ruhtinas Grigori Potjomkin himoitsivat Bosporin salmien ja Jerusalemin valloitusta. Suuruudenhullu hanke sai nimekseen ”kreikkalainen suunnitelma”. Katariina antoi pojanpoikansa nimeksi Konstantin toivoen voivansa kruunata tämän miehitetyn Bysantin keisariksi ja hävittää Turkin kokonaan. Venäläisjoukot kävivätkin 1800-luvulla Konstantinopolin porteilla. Unelma Turkin salmien sekä Konstantinopolin kautta Balkanin ja Mustanmeren herruudesta jäi elämään Venäjän ulkopoliittikkaan.⁷¹⁹ ”Kreikkalainen suunnitelma” uusiutuikin jo maaliskuussa 1915, kun Ranska ja Britannia lupasivat Venäjälle Konstantinopolin ja Bosporin salmien herruuden. Venäjän pyrkimys lupauksen lunastamiseen pitkitti atkaisevasti maan sotaponnistuksia ja edisti vallankumouksen puhkeamista. Länsivaltain ja Venäjän salaisen sopimuksen paljasti sittemmin bolševikihallitus.⁷²⁰

Nikolai I sitoi imperiuminsa ikuiseen siirtomaasotaan Kaukasiassa ja hänen pelättiin uhkaavan brittiläistä siirtomaavaltaa Intiassa.⁷²¹ Kenraali Aleksei Jermolov onnistui lopulta tekemään vaikutuksen Persian šahiin väittämällä, että venäläiset polveutuivat mongolien imperiumista ja että Jermolov itse polveutui Tšingis-kaanista.⁷²² Iran on siitä lähtien ollut Venäjän uskollinen eteläinen liittolainen kaukasialaisia ja turkkilaisia kansoja vastaan. Heti kun Stalinin epätyypillisen länsisuuntautuneesta ateistisesta imperiumista oli palauduttu kohti perinteisempää ”Venäjän ideaa”, Neuvostoliitto alkoi taas keskittyä vaikutusvaltansa lisäämiseen Lähi-idässä.⁷²³

⁷¹⁶ Leitzinger, 2000: ”Venäjä ja Kiptshakin kirous”; Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 29; Leitzinger, 1997, ”The Russian Presence in Central Asia”, 12.

⁷¹⁷ Koivisto, 2001, 155.

⁷¹⁸ Østergaard, 1997, 101.

⁷¹⁹ Luukkanen, 2001, 111-114; Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 35.

⁷²⁰ Leitzinger, 2001, 35.

⁷²¹ Mm. Blanch, 1960.

⁷²² Blanch, 1960, 39.

⁷²³ Jaanson, 2000.

Pyrkiminen ”jäätymättömien merten ääreen” jatkui Neuvostoliitossa, jossa merivoimain komentaja amiraali Sergei Gorškov perusteli Neuvostoliiton geopolittiseksi intressiksi ”ulos pääsyn suljetuilta meriltä”. Saksan ja Neuvostoliiton välisissä etupiirineuvotteluissa vuonna 1940 Neuvostoliitto ilmoitti intressikseen erityisesti ”Batumin ja Bakun linjan eteläpuolisen alueen Persianlahden suunnassa”. Intian valtamerelle Venäjä saattoi päästä ”yhteistyöehdotuksilla Afganistanin ja Iranin kanssa ja toisaalta varautumalla sotilaalliseen toimintaan mainituissa suunnissa”.⁷²⁴ Afganistanin miehitys vuonna 1979 toi tämän eteläsuuntauksen huippuunsa. Kautta historian on Moskovan pyrkimys koko Euraasian hallintaan tuntunut kilpistyvän kahteen vuoristokansaansa – pohjoiskaukasialaisiin ja afgaaneihin.

Eteläsuuntaisen laajentumisen jatkumo nyky-Venäjällä

Vladimir Žirinovski, entinen KGB:n kapteeni, jonka mielipiteitä vasten Kremlin varsinainen valtaapitävien on ollut Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen hyvä peilata ”maltillisuuttaan”, mutta joka ei koskaan olennaisissa kysymyksissä ole ollut Kremlin kanssa eri mieltä, edustaa oikeastaan venäläisen geopolitiikan valtavirtaa. Žirinovskilla Venäjän geopolittiset perusajatukset ovat kuitenkin niin kärjistetyssä ja alastomassa muodossa, että ne siksi soveltuvat geopolittisen perusvireen piirteiden paljastamiseen kriittisen geopolitiikan hengessä. Vuonna 1997 Žirinovski selitteli Venäjän pyrkimyksiä Lännelle: ”Emme me halua valloittaa koko maailmaa. Venäjän legitiimin alueen lisäksi haluamme hallita vain kolme maata: Turkia, Irania ja Afganistania.”⁷²⁵ Suomalaiset muistavat vielä liiankin hyvin, kuinka laajasti Žirinovski ymmärsi ”Venäjän legitiimin alueen”. Mauno Koivistonkin toteaa omassa kirjassaan ”Venäjän idea”, että ”Venäjään kuuluvat kaikki ne alueet, jotka se on joskus vallannut ja joilla on vuodatettu venäläistä verta.”⁷²⁶

Vierailullaan Lontoossa vuonna 2000 Vladimir Putin odotti Lännen ymmärtävän ja tukevan Venäjän vallan laajentamista etelän islamilaisiin maihin kristikunnan yhteisenä tehtävänä ”islamilaisten laajentamista” vastaan. Tosin mikään islamilainen kansakunta ei ole laajentunut tai hyökännyt kristikuntaa vastaan satoihin vuosiin. Tästä huolimatta uhkakuva kuokoistaa Lännessäkin. Samuel Huntington vaati Lanttä ”hyväksymään Venäjän ortodoksisen sivilisaation ydinvaltiona ja alueellisena suurvaltana, jolla on legitiimit turvallisuusintressinsä eteläisillä rajamaillaan”.⁷²⁷ Nämä ”legitiimit intressit” Huntington määrittelee ”useista etelän islamilaisista maista koostuvan *cordon sanitaire* [suojavyöhykkeen] valloittamiseksi ja ylläpidoksi”.⁷²⁸

Tällaisten ideoiden nouseminen avoimeen keskusteluun Lännessäkin kertoo enemmän siitä, kuinka Länsi julisti yksipuolisesti kylmän sodan päättyneeksi, kuin muutoksista Venäjän imperiaalisessa ajattelussa. Venäläinen geopolitiikka on pysynyt yllättävän samanlaisena läpi aikakausien, lakaten vain lyhyiksi välikausiksi, joita ovat luonnehtineet sellaiset uudistajat kuin Grigori Rasputin, Aleksandr Kerenski ja Jegor Gaidar. Nämä välikaudetkin ovat saattaneet ilmentää enemmän historiallisten tilanteiden sanelemia pakkoja kuin todellista murrosta imperiaalisen valtioidean jatkumossa. Boris Jeltsinin toiminta antaa tästä esimerkin. Vielä Kiovassa 19. marraskuuta 1990 hän ilmoitti: ”Venäjä ei tavoittele keskusvaltaa missään uudessa imperiumissa. Venäjä ymmärtää paremmin kuin muut tuon roolin tuhoisuuden, vaikkakin se oli Venäjä, joka esitti tuota roolia niin pitkään. Mitä Venäjä sillä saavutti? Tulivatko venäläiset sen seurauksena vapaammiksi? Vauraammiksi?”

⁷²⁴ Tuomi, 1995, 100.

⁷²⁵ Siteerattu Helsingin Sanomissa.

⁷²⁶ Koivisto, 2001; Jukka Tarkka, Turun Sanomat, 2.5.2001.

⁷²⁷ Huntington, 1996, 312.

⁷²⁸ Huntington, 1996, 164.

Onnellisemmiksi? Historia on opettanut meille, ettei kansa, joka alistaa muita, voi olla onnekas.”⁷²⁹

Jeltsinin vilpittömyys Kiovassa asettuu kyseenalaiseksi, sillä sittemmin hän määräsi armeijansa marssimaan Moldovaan, Georgiaan, Karabahiin, Tadžikistaniin ja lopulta Tšetšeniaan. Viimeisin murroskausi – Gaidarin ja ”varhaisen Jeltsinin” aika, jolloin perestroika oli vielä voimissaan – näyttäisikin päättyneen viimeistään vuonna 1993, johon myös Leonard Stone suunnanmuutoksen (tai suunnanpalautuksen) ajoittaa.⁷³⁰ Vuonna 1993 hyväksyttiin uusi doktriini, joka jo luonnosvaiheessaan vuonna 1992 ”ennusti” Venäjän lähtevän verisille sotaretkille Tadžikistaniin, Etelä-Ossetiaan, Abhasiaan, Transnistriaan ja Karabahiin. Uudessa doktriinissaan Venäjä julisti ”lähiulkomaiden” olevan ”historiallista etupiiriään”, julistautui suurvallaksi ja vaati sen mukaisia oikeuksia puuttua naapurimaiden asioihin ja saada kansainvälistä kunnioitusta.⁷³¹

Sotimisen lisäksi vuosien 1992-1993 imperialismiin palautuneen Venäjän käytännöksi tuli myös ”hajottaminen ja hallitseminen”. Entisen Neuvostoliiton maita piti estää erkane-masta Venäjän imperiaalisesta valtapiiristä keinolla millä hyvänsä, ja hyvä keino oli iskeä suoraan niiden heikkouksiin. Ruotsalaistutkija Lena Jonsonin mukaan tämä strategia näkyi selvimmin Georgian tapauksessa, joka oli monessa suhteessa myös verisin ja draamat-tisin, vaikkakin Azerbaidžanin tapahtumat toistivat pitkälle saman, mitä oli tapahtunut Georgiassa.⁷³²

Jo vuonna 1994, samana vuonna, jona Venäjä hyökkäsi vuonna 1991 itsenäiseksi julistau-tuneeseen Tšetšeniaan, jopa vannoutuneena länsimielisenä (zapadnikkina) pidetty ulko-ministeri Andrei Kozyrev vaati, että ”Venäjän on säilytettävä sotilaallinen läsnäolonsa alueilla, jotka ovat olleet sen etupiirissä vuosisatoja.” Syyskuussa 1995 Boris Jeltsin julisti ”pitävänsä Venäjän johtavana voimana uudessa valtioidenvälisessä poliittis-taloudellisessa järjestelmässä, joka luotaisiin entisen Neuvostoliiton tilaan”.⁷³³

Rintamalinjoja etelässä, lännessä ja idässä

Venäjän länsirajan kansojen – suomalaisten, balttien, puolalaisten, romanialaisten ja uk-rainalaisten – onneksi pyrkimykset laajentaa Kremlin valtapiiriä kohdistuivat ensin perin-teiselle etelärintamalle, jossa Venäjä jälleen kohtasi vakavaa vastarintaa: Georgia ja Azer-baidžan halusivat toden teolla itsenäistyä ja alkoivat veljeillä Turkin kanssa, ja myös pieni Tšetšenia oli päättänyt olla palaamatta Venäjän yhteyteen. Itsenäisyysmielistä liikehdintää oli muuallakin: Dagestanissa, Tšerkessiassa, Tatarstanissa, Kalmukiassa, Tuvassa sekä Volgan alueen Mordvan ja Marin tasavalloissa. Vuosina 1991-1992 monet muutkin tasa-vallat Tšetšenian lisäksi antoivat itsenäisyysjulistuksia.⁷³⁴ Tatarstanissa järjestettiin maaliskuussa 1992 kansanäänestys, jossa yli 60 % väestöstä kannatti Tatarstanin itsenäisyyttä.⁷³⁵ Helmikuussa 1994 Tatarstan suostui kuitenkin painostuksen alaisena sopimukseen, jossa se sitoutui jäämään osaksi Venäjän federaatiota, mutta sai korvaukseksi ”kvasisuvereniteetin kaikkiin resursseihinsa”.⁷³⁶ Tšetšenia oli tasavalloista ainoa, joka pysyi lujana vielä vuonna 1994 ja kykeni kyllin voimakkaaseen sotilaalliseen vastarintaan. Myös taistelutah-to oli riittävän luja. Tatarstan ja Tuva onnistuivat saamaan vain entistä laajemman itseha-

⁷²⁹ Sitaatti: Brzezinski, 1997, 99.

⁷³⁰ Stone, 2001, I:21.

⁷³¹ Jonson, 1998, 113-114.

⁷³² Jonson, 1998, 114.

⁷³³ Brzezinski, 1997, 107.

⁷³⁴ Dawisha & Parrott, 1994, 298-310.

⁷³⁵ Karppinen, 1999, 46.

⁷³⁶ Romer, 1999, 42-43.

linnon, mutta sekin on Putinin alueita vastaan suunnatun kampanjan myötä asetettu vaakalaudalle.

Vaikka Venäjä uhitteli Baltian maille, tuki Transnistrian separatisteja Moldovaa vastaan ja sitoi Valko-Venäjää itseensä, on huomattava, että Ukraina on yksi niistä harvoista IVY-maista, joita vastaan Venäjä ei ole Neuvostoliiton hajottua käyttänyt asevoimaa. Tämä siitä huolimatta, etteivät venäläiset yleisesti pidä Ukrainan itsenäisyyttä pysyvänä ilmiönä.⁷³⁷ Peloista huolimatta Venäjä ei ole käyttänyt asevoimaa myöskään Baltian maissa vuoden 1991 jälkeen. Venäläinen analyytikko ja geopolitikko Sergei Karaganov tosin ilmaisi huolensa, että ”jos Baltian maita ei palauteta Venäjän etupiiriin vuoteen 2005 mennessä, ne saatetaan menettää lopullisesti”.⁷³⁸ Yleisesti ottaen Venäjän politiikka länsirintamalla on joka tapauksessa ollut ”sivistyneempää” kuin Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa.

Vaikka venäläisessä ulkopolitiikassa vaikuttava slavofiilinen aate johdattaakin Venäjän sotkeutumaan Balkanin asioihin ja tukemaan ”slaaviveljiään” serbejä etnisissä puhdistuksissa ja sodassa eurooppalaista islamia vastaan, on pääasiallinen ”suuri tehtävä” Venäjän imperiaalisen geopolitiikan taustalla kuitenkin suunnattu Turkkiä, Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa vastaan. Tämän vuoksi Venäjä onkin tsaarinajoista meidän päiviimme niin innokkaasti korostanut vastakkainasettelua kristinuskon ja islamin välillä ja yrittänyt markkinoida länteen muslimivastaisia (aiemmin myös juutalaisvastaisia) periaatteitaan, vaihtelevalla menestyksellä.⁷³⁹ Samasta syystä myös Israel on paraikaa liittoutunut Turkin kanssa ja etsii samanlaista yhteistyötä Jordanian suuntaan, Venäjän eteläisiä satelliitteja Syyriaa ja Irakia vastaan.

Venäjän ulkopoliittinen retoriikka, jolla geopolitiikkaa ja toimintaa selitetään, tuntuu aika-kaudesta toiseen peilaavan Länttä, ja se myös suunnataan Lännelle. Kun Länsi puhuu va-kaudesta, Venäjäkin puhuu. Kun Länsi puhuu ”kirurgisista iskuista” Kosovossa, Venäjäkin väittää tšetseenikylien totaalisia pommituksia ”kirurgisiksi”. Kun Länsi puhuu sodasta terrorismia vastaan, Venäjä tekee samoin. Venäjä toimii oman geopolitiittisen koodinsa mukaan, mutta pukee sen retoriikkaan, joka peilaa Länttä ja joka markkinoidaan Länteen.⁷⁴⁰ Samaan aikaan, kun retoriikka mukautuu suhteessa Länteen, hallitsee Venäjän ekspansionismia ja aggressiota ikivanha imperiaalinen valtioidea, joka suuntautuu etelään ja islamilaisia kansoja vastaan.

Ilmansuunta, joka Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittisessa retoriikassa ja myös toiminnassa saa paljon vähemmän huomiota, on Kaukoita. Se ponnahtaa kyllä esiin puheissa ”keltaisesta vaarasta” ja ”intresseistä Tynnellämerellä”, mutta tosiasiallisesti Venäjä laiminlyö asukkaista tyhjentyvää Kaukoitäänsä ja kääntää sokean silmän Kiinaan ja Koreaan. Samalla kun Moskova perinteisesti liioittelee ja agitoi käsitystä ”islamilaisesta uhasta”, se on halunnut olla kiinnittämättä liikaa huomiota tärkeimmän euraasialaisen mantereisen kilpailijansa voimaan – Kiinan, joka Venäjän tavoin havittelee imperiaalisen geopolitiittisen valtapiirinsä laajentamista Sisä-Aasiassa ja Kaukoidässä.

Julkisessa keskustelussa ”itäinen vaara” kuitenkin on esillä: Venäjällä toistetaan säännöllisesti myyttiä 3-6 miljoonasta kiinalaisesta, joiden uskotaan muuttaneen laittomasti Amurin ja Ussurin tuollepuolen Venäjän Kaukoitään ja alkaneen hallita Venäjän Kaukoidän talouselämää. Siperian itäosien väestössä kiinalaisista on eräiden venäläisarvioiden mu-

⁷³⁷ Brzezinski, 1997, 96-97.

⁷³⁸ Mart Nutt, Eesti Päevaleht, 17.8.2000.

⁷³⁹ Ks. Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 17-36.

⁷⁴⁰ Ks. selventävää sivulukua ”Propaganda, disinformaatio, provokaatio”.

kaan tulossa enemmistö jo 10-15 vuodessa.⁷⁴¹ Koko Euraasiaa ajatellen voitaisiinkin arvioida Kiinan nousun olevan suurin tekijä, joka pitkällä tähtäimellä tulee muuttamaan Venäjän geostrategista asemaa, sillä viime kädessä ”itäinen imperiumi” kilpailee valtioidean ja sitä seuraavien geopoliittisten ajatusmallien tasolla Venäjän kanssa johtavan aasian imperiumin asemasta. Tämä voi ennen pitkää pakottaa Moskovan kääntämään huomionsa Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa harjoittamastaan sodan politiikasta muihin tapoihin muotoilla geopoliittikaansa.

Vaihtoehtoja nykyiselle suuntaukselle

Moskovalle voisi olla eduksi unohtaa Potjomkin ja Jermolov ja valmistautua herpaannuttamaan otettaan Pohjois-Kaukasian pienistä tasavalloista. Venäjällä ei ole Tšetšeniassa prestiisiä lukuunottamatta juuri muita nykyhetkessä todella tärkeitä geostrategisia intressejä kuin Tšetšenian halki johdettu suhteessa vähämerkityksinen öljyputki, jonka onkin kontrolloiminen onnistuisi paremmin rauhantilassa, sopimuksessa Tšetšenian hallituksen kanssa.⁷⁴² Sekä Dudajevin kaudella ennen ensimmäistä sotaa (1991-1994) että välirauhan aikana (1996-1999) Venäjä oli vihollisuuksista huolimatta tšetšeenien tärkein kauppakumppani.⁷⁴³ Öljyputken merkitystä Tšetšenian sotien taustalla onkin läntisessä tutkimuksessa rankasti liioiteltu pyrittäessä esittämään Venäjän geopoliittisia intressejä symmetrisinä Lännen intresseihin nähden.⁷⁴⁴

Pohjois-Kaukasian miehityksen jatkaminen sitoo Venäjältä paljon voimavaroja ja totalitarisoi yhteiskuntaa. Sen sijaan uudella tavalla geopolitiikkaansa suuntaava Venäjä voisi ryhtyä rakentamaan ”kolmiliittoa” kahden itsenäistyneen ”Vähä-Venäjän” valtion, Ukrainan ja Valko-Venäjän, kanssa. Näin Venäjä voisi todella palata ”Venäjän idean” juurille Moskovan, Kiovan ja Novgorodin pyhään kolmiyhteyteen, sen sijaan, että se jatkaa ikivanhaa mongolivaltakunnan perimyskampppailua Kublai-kaanin valtakunnan yhdistämisestä. Byssantilaisuudesta Venäjän geopoliittista mallia etsinyt Jevgeni Trifonov esittikin vuonna 1998, että Venäjän tulisi suuntautua Eurooppaan ja Itä-Rooman perintöön ja sen tähden Kaukasian islaminuskoiset tasavallat voisi ehkä erottaa Venäjän ulkopuolelle. Niiden paikka olisi islamilaisessa maailmassa ja Venäjän ei pitäisi lietsoa ortodoksisen ja islamilaisen maailman vihaa enää enempää.⁷⁴⁵

Venäläinen nationalisti ja entinen toisinajattelija Aleksandr Solženitsyn on ollut valmis rajoittamaan Venäjän ainoastaan etnisesti slaavilaisiin alueisiin – liittämällä Venäjään ”vain” Valko-Venäjän, Ukrainan ja Pohjois-Kazakstanin – mutta hänkin on sittemmin suuntautunut uudelleen suurvenäläisen ja euraasian imperiumin kannalle. Aiemmin Solženitsyn poikkesi valtavirrasta juuri siinä, että hän katsoi imperialismiin olleen Venäjälle turmiollista, ja että tulevaisuudessa Venäjällä samoin kuin Kaukasian kansoilla, Moldovalla, Baltialla ja Keski-Aasiassa olisi omat tiensä. Vielä vuonna 1995 Solženitsyn katsoi, että Tšetšenia oli ”märkivä haava”, joka pitäisi leikata pois Venäjän valtio-organismista. Se olisi pitänyt tehdä jo Dudajevin julistautuessa itsenäiseksi. Solženitsyn ei uskonut tuolloin dominoteoriaan, vaan huomautti, että Venäjän federaation tasavalloista vain kolmessa, Tšetšeniassa, Tuvassa ja Tšuvassiassa, ei-venäläinen väestö muodosti enemmän kuin kaksi kolmannesta väestöstä (hän unohti Dagestanin ja Ingušian). Solženitsynin mukaan ne olivat ainoita tasavaltoja, jotka edes potentiaalisesti voisivat haluta itsenäistyä kokonaan.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ Emil Pain, The NIS Observed, 27.4.2001.

⁷⁴² Nystén-Haarala, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 11.

⁷⁴³ Ks. esim. Gall & De Waal, 1998.

⁷⁴⁴ Nykyisin Venäjä johtaa Novorossijskin satamaan kuljetettavan Kaspian öljyn Azerbaidžanista Dagestanin kautta.

⁷⁴⁵ Karppinen, 1999, 254; Nezavisimaja Gazeta Stsenarii, 4/1998.

⁷⁴⁶ Pursiainen, 1998, 188-189; Karppinen, 1999, 78-79.

Venäjä voisi torjua Kiinan ja islamilaisten maiden mahdollista haastetta harjoittamalla etelässä politiikkaa, joka tukee Kaukasian ja Keski-Aasian itsenäisiä valtioita auttaen niitä vahvistamaan asemaansa ja talouttaan, sen sijaan, että se pitää vallassa heikkoja, epävakaita ja illegitimiteetistä kärsiviä autoritäärisiä, neuvostoajalta periytyviä nomenklaturvoja. Vaakat ja itsenäiset valtiot kaukasialaisella ja turkkilaisella vyöhykkeellä voisivat muodostaa Venäjän kannalta edullisen puskurivyöhykkeen. Tällaista Venäjän imperiaalisen luonteen ”puhdistamista” ja palauttamista Kiovan Venäjän juurille suosittaa myös venäläinen tutkija Pavel Bajev, joka toteaa, että ”vain hautaamalla ’Deržavaksi’ (Valtakunta) kutsutun khimairan voi Venäjä jatkaa olemassaoloaan ja ehkäpä saavuttaa uudenlaisen suuruuden, joka ei enää levittäisi paniikkia naapureiden keskuudessa.”⁷⁴⁷

Nykyinen Venäjä seisoo risteyksessä. Kysymyksen ei ehkä enää pitäisi olla, minkä perinteisistä imperiaalisen identiteetin suunnista (zapadnikkiläisen, slavofiilisen vai eurasianistisen) se valitsee, vaan pikemminkin kuinka Venäjä voisi vapautua imperiaalisesta valtioidesta, jonka ohi aika on jo ajanut ja joka on tuottanut kylliksi kärsimystä niin Venäjälle kuin kaikille sen naapureillekin. Tämä ei kuitenkaan ole ensimmäinen kerta, kun Venäjä seisoo samassa risteyksessä. Perinteisesti Venäjä on päätenyt pitäytymään pakkomielteessä, että Deržavan on oltava suuri. Jeltsiniä siteeraten voisi kysyä, kuinka paljon vapautta, vaurautta tai onnellisuutta tämä onkaan venäläisille tuonut.

Geopolitiikan uusi tuleminen Venäjällä

Geopolitiikka on elänyt Venäjällä voimakasta nousukautta. Romer’n mukaan se on pääosin monopolisoitu nationalistien, ääriationalistien ja imperiumin nostalgikkojen käsiin ja siihen liittyvät panslavismin ja eurasianismin uusi nousu ja Venäjälle ymmärretty messiaaninen tehtävä.⁷⁴⁸ Se on sidoksissa Venäjän perinteisiin imperiaalisessa ajattelussa, mutta samalla se on saanut uusia muotoja esim. Vladimir Putinin ”vertikaalisuuden” politiikassa. Venäjän geopolitiikan kolme pääasiallista perinnettä zapadnikit, slavofiilit/panslavitit ja eurasianistit ovat kaikki perinteisesti ymmärtäneet Venäjällä olevan erityisen imperialistisen mission, johon kuuluu olennaisena osana laajentuminen.⁷⁴⁹

Geopoliittiset vastakkainasettelut Venäjällä

Ranskalainen Jean-Christophe Romer on jaotellut Venäjällä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vallinneita eri ”geopoliittisia konsepteja” neljään eri vastakkaisuuteen.⁷⁵⁰ Vaikka hänen kirjansa ”*Géopolitique de la Russie*” ilmestyi vuonna 1999, sen jaottelut ja analyysi muutenkin tuntuvat tarkastelevan pikemminkin 1990-luvun alussa vallinnutta mielipideilmastoa kuin nykyistä, jossa viimeistään Putinin valtaannousun myötä kansallismielinen ja imperialistinen geopolitiikka on noussut vallitsevaksi. Lisäksi Romer’n jaottelu ”vasemmistoon ja oikeistoon” tuntuu seurailevan pikemminkin ranskalaisen kuin venäläisen politiikan logiikkaa.

⁷⁴⁷ Bajev, 1997, 188.

⁷⁴⁸ Romer, 1999, 30.

⁷⁴⁹ Kaikkia kolmea kehityssuuntaa analysoi perusteellisesti prof. Kaido Jaanson kursillaan ”Venemaa välispolitiikka”, Tarton yliopistossa, syyskaudella 2000.

⁷⁵⁰ Romer, 1999, 30.

Romer'n neljä akselia voitaisiin nimetä reformismin, regionalismin, sentralismin ja imperialismin akseleiksi sen mukaan, mitä venäläisen geopolitiikan kiistakysymystä ne ennen kaikkea koskevat:

1. Reformismi-akseli: liberaalis-reformistinen "vasemmisto" vs. patrioottis-konservatiivinen "oikeisto".
2. Regionalismi-akseli: separatismi ja etniset tasavallat vs. "venäläinen tasavalta".
3. Sentralismi-akseli: "liberaalit reformit ilman keskuksen auktoriteettia", Romer'n terminologian mukaan "jeltsinismi" vs. "oikeistojeltsinismi" tai "venäläispatriotismi".
4. Imperialismi-akseli: eurasianismi, "suuri tila" (bolšoje prostranstvo), "erityislaatuisen demokratian tila", gorbatsšovilainen ajattelutapa vs. eurasianismi euraasialaisena imperiumina, pyrkimyksenä Neuvostoliiton palauttaminen, duginilainen ajattelutapa.⁷⁵¹

Kesällä 1995 venäläinen toimittaja Larissa Lisjutkina jaotteli Venäjällä vuonna 1995 vallitsevia geopoliittisia ideologioita viiteen ryhmään:

1. Uusimperialismi, jota edustivat äärioikeiston johtajat Vladimir Žirinovski ja Aleksandr Barkašov sekä "radikaalit" kommunistit.
2. Panslavismi eli kansallismielinen imperialismi, jota edustivat Gennadi Zjuganov, "maltilliset" kommunistit sekä Aleksandr Rutskoj.
3. Eurasianismi, jonka edustajaksi Lisjutkina tunnisti Kazakstanin presidentin Nursultan Nazarbajevin.
4. Isolationismi (eli käsitys, että Venäjän tulisi keskittyä omien ongelmiansa ratkaisemiseen), josta mainittiin edustajaksi Vadim Tsimburski.
5. Regionalismi, jota edustivat paikalliseliitit alueilla ja etnisissä tasavalloissa. Valtakunnan yhtenäisyyttä varjelevien "gosudarstvennikien" silmissä regionalismi oli lähestulkoon synonyymi separatismille.⁷⁵²

Läntisten ajattelutapojen vaikutus

Kuten Tarton yliopiston poliittisen historian professori Kaido Jaanson on huomauttanut, Venäjän geopoliittiset perinteet ovat Venäjän muun politiikan tavoin kautta historian peilanneet Länttä ja Lännessä esiin nousseita geopoliittisia malleja. Venäjällä ne on vain käännetty "venäläisiksi" versioiksi, eräänlaisiksi reaktioiksi länsimaisiin malleihin, silloinkin, kun Länsi ei ole itse asiassa geopoliittisissa malleissaan kääntynyt Venäjää vastaan. Venäläisen geopolitiikan taipumus peilata läntistä antaa aiheita olettaa, että myös nykyisin Lännessä muodissa olleet geopoliittiset konstruktiot, kuten Samuel Huntingtonin ja Zbigniew Brzezinskin maailmankuvat, ovat vaikuttaneet vahvasti venäläiseen geopolitiikkaan. Tuskin kuukautta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Andrei Kozyrev totesi, että "tulemme nopeasti ymmärtämään, että geopolitiikka... on ottamassa [kommunistisen] ideologian paikan."⁷⁵³ Tällainen luonnehdinta vannoutuneena länsimielisenä pidetyltä ulkoministeriltä antaa viitteitä siitä, kuinka tärkeä osa geopolitiikalla on nyky-Venäjällä.

Zbigniew Brzezinski luokittelee geopoliittisen ajattelun venäläiset koulukunnat kylmän sodan jälkeen kolmeen pääryhmään. Hänen jakonsa muistuttaa erehdyttävästi zapadnikien, slavofiilien ja eurasianistien kolmijakoa. Brzezinskillä ryhmät jakautuvat sen mukaan, mitä ulkopolitiikan suuntia ne painottavat:

⁷⁵¹ Romer, 1999, 30.

⁷⁵² Novoje Vremja, 24/1995; Karppinen, 1999, 73-75.

⁷⁵³ Brzezinski, 1997, 98.

1. Pääpaino ”kypsällä strategisella kumppanuudella” Amerikan kanssa. Joillekin kannattajilleen tämä suunta merkitsi itse asiassa koodia maailmanlaajuiselle voimatasapainolle, jossa Amerikka ja Venäjä hallitsisivat. [Zapadnikkien lähestymistapa.]
2. Paino ”lähiulkomaissa” Venäjän tärkeimpänä huolenaiheena. Jotkut tämän suunnan kannattajista ajavat Moskovan hallitsemaa talousintegraatiota, kun taas toiset pyrkivät myös imperiaalisen vallan palauttamiseen jossain muodossa, luoden siten voimaksettua, joka olisi kykenevä haastamaan Amerikan ja Euroopan. [Slavofilinen, nationalistinen, imperialistinen lähestymistapa.]
3. Vastaliittouma, joka muodostuisi jonkinlaisesta euraasialaisesta Yhdysvaltainvastaisesta koalitiosta, jonka pyrkimyksenä on vähentää Amerikan herruutta Euraasiassa. [Eurasianistien lähestymistapa.]⁷⁵⁴

Länsivalloille on ollut perinteinen päämäärä pyrkiä ymmärtämään Venäjää ja siten vahvistamaan Venäjän ”länsimielisiä” zapadnikkeja. Tätä kuvasi Keijo Korhonen ironisesti kolumnissaan toukokuussa 2001: ”Yhdysvaltain ja Venäjän hyvien suhteiden vankkana pohjalastina on amerikkalaisten yleinen myönteisromanttinen kuva ikuisesta Venäjästä. Sitä kuvaa ei järkytä mikään. ... Mutta tärkeämpää on, että Yhdysvallat ja Venäjä eivät ole koskaan keskenään sotineet. Venäläisiä ei ikinä ole Amerikassa koettu vihollisiksi. ... Neuvostosotalismin luhistuttua Venäjästä tuli amerikkalaisille harharetkiltä kotiin palaava tuhlajapoika. Hairahdukset annetaan sille anteeksi, pettymykset niellään. Kymmenien miljardien dollarien juottovasikoita teurastetaan toinen toisensa perään, käyttäytyipä Venäjä miten tahansa. ... Katsokaapa mitä tapahtuu jatkuvasti Tšetšeniassa, joka on yhtä lailla Venäjän imperialismin voittomaa kuin Suomi oli vuoteen 1917 saakka. ... NATO ei suunnittele väliintuloa eikä aio pommittaa Moskovaa. Venäjällä on ikioma toimilupa, lisenssi... Yhdysvalloissa ’ymmärretään’ aina Venäjää, sen pulmia ja tavoitteita. Venäjän ääni kuuluu Yhdysvalloissa ja sitä kuunnellaan.”⁷⁵⁵

Maksimenko ja huoli Venäjän alavatsasta

Iso-Britannian pääministeri Winston Churchill kuvasi aikoinaan Neuvostoliiton eteläisiä alueita, Kaukasiala, Keski-Aasiaa sekä tataarien asuttamia alueita ”Venäjän pehmeäksi alavatsaksi”, johon saattaisi voida iskeä eteläisten muslimivaltioiden, ennen kaikkea Turkin, šaahin Persian ja Afganistanin, kautta.⁷⁵⁶ Moskovassa ilmaus on jäänyt hyvin mieleen. Venäläiset geopolitiikot eivät jaa Keijo Korhosen kuvailemaa amerikkalaista optimismia ja isällistä välittämistä, eikä heidän käsityksensä amerikkalaisten asenteista ole lainkaan niin ruusuinen kuin Korhosen. Useimmat geopolitiikan suuret nimet Venäjällä pitävät edelleen Yhdysvaltoja, NATO:a, Länttä ja niin edelleen ensisijaisena vihollisena. Muslimit nähdään pikemminkin Venäjän voimaa murentavaksi ”heikoksi alavatsaksi”, joka heikentää Venäjää Lännen edessä. Se on sekä nöyryyttävää että uhka Venäjän toivotulle tulevalle suuruudelle. Aleksandr Dugin julistaa kirjoituksissaan, että itse asiassa muslimit ovat väline, jota amerikkalais-juutalainen salaliitto käyttää Euraasian heikentämiseksi. Samaa käsitystä viljelevät myös eurooppalaisen ”uuden oikeiston” *Synergion*-kustantamon tekstit.⁷⁵⁷

Vladimir Maksimenko, Venäjän tiedeakatemian jäsen ja vanhempi tutkija moskovalaisessa Idäntutkimuksen instituutissa, kritisoi Brzezinskiä ja ”amerikkalaista imperialismia” sävyl-

⁷⁵⁴ Brzezinski, 1997, 98-99.

⁷⁵⁵ Suomen Kuvalehti, 18/2001, 4.5.2001.

⁷⁵⁶ Romer, 1999, 76.

⁷⁵⁷ Ks. Arktogeia, Synergion, Atheneum jne. linkkikokoelma lähdeluettelon yhteydessä.

lä, joka peräänkuuluttaa Venäjää ryhtymään vastatoimiin Euraasian geopoliittisella kentällä. Hänen analyysinsä antaa hyvän kuvan siitä, miten venäläiset geopoliitikot yleensä ottaneen käsittävät läntiset geopoliittiset kirjoitukset edustamaan kirjaimellisesti sitä, kuinka länsivallat toimivat. Johtuneeko tämä siitä, että Venäjällä geopoliittisilla teksteillä on niin voimakas yhteys valtiovalttaan, että venäläiset olettavat automaattisesti läntisenkin tutkimuksen palvelevan länsivaltain imperialistisia intressejä?

Brzezinskin geostrateginen konstruktio suuresta šakkilaudasta, ”Euraasian Balkanista”, käsittää Lähi-idän, Kaukasian ja Keski-Aasian samoin kuin ne alueet nykyisestä Venäjän federaatiosta, jotka kuuluivat historiallisesti Krimin ja Astrakanin kaanikuntiin. Maksimenko vihjaa, että Brzezinskin konstruktion tarkoitus on ollut itse asiassa ulottaa Yhdysvaltain pelitoiminta alueille, jotka olivat Venäjän yksinoikeudellista imperiaalista dominiota myöhäisellä tsaarinajalla ja kylmän sodan aikana.⁷⁵⁸ Venäläiset pitävät yleisesti alueita, jotka ovat joskus olleet osa imperiumia, Venäjän ”legitiiminä” etupiirinä ja toivotun uudelleenvalloituksen kohteina.⁷⁵⁹

Turvallisuuspolitiikan asiantuntija Jukka Tarkka kirjoitti toukokuussa 2001, kommentoiden Mauno Koiviston kirjaa ”Venäjän idea”: ”Ainakin 1400-luvulta neuvostoaikoihin Venäjä on ollut nationalistis-mystisesti laajentumishaluinen ja hyökkäävä.⁷⁶⁰ ... Kaikkien niiden alueiden ymmärretään kuuluvan Venäjään, jotka se on joskus valloittanut, tai joilla on vuodatettu venäläistä verta. Myös Suomi on osa Venäjää. ... Nykyisen Venäjän suhde IVY-maihin, Baltian maihin ja Tšetšeniaan ei tue [Koiviston] väitettä, että Korean sota tai edes Neuvostoliiton luhistuminen olisivat muuttaneet sitä Venäjän ideaa, jota Koivisto kuvaa.”⁷⁶¹

Maksimenko on huolissaan Brzezinskin kirjoituksiin sisältyvästä ”salajuonesta”, joka on ilmaistu ”niin selvästi kuin ilmaista voi” Brzezinskin esipuheessa: ”Täten kysymys siitä, kuinka maailmanlaajuisesti toimiva Amerikka selviytyy Euraasian monimutkaisista voimasuhteista – ja erityisesti, kykeneekö se estämään hallitsevan ja antagonistisen euraasialaisen voiman nousun – pysyy keskeisenä edellytyksenä Amerikan kyvyllä harjoittaa maailmanlaajuisia hegemoniaa.”⁷⁶²

Maksimenko, samoin kuin useimmat venäläiset geopoliitikot, osoittaa selvästi identifikaation Venäjän imperiaaliseen missioon – siihen, että Venäjä automaattisesti on ”hallitseva ja antagonistinen euraasialainen voima”. Muutoinhan ei pitäisi olla ”Venäjän intressien vastaista”, että Yhdysvaltain katsotaan toimivan sellaisen voiman ylivaltaapyrkimyksiä vastaan Euraasiassa. Toisin sanoen, vaikka Maksimenko välttää visusti sanomasta sitä suoraan, hän pitää implisiittisesti selviönä, että Venäjän pyrkimys on saavuttaa euraasialainen imperiumi ja ylivalta. Kun venäläinen geopolitiikka on huolissaan ”NATO:n ekspansionismista”, ”islamilaudesta uhasta” ja ”Venäjän turvallisuudesta”, se ei itse asiassa puhukaan varsinaisesta Venäjästä, vaan *tulevaisuuden* jälleen suureksi tulleesta Suur-Venäjästä, transsendentaalisesta tavoitteesta. Tämä juuri on se ”Venäjän idea”, jonka myös Venäjää kohtaan syvää sympatiaa tunteva presidentti Koivisto tunnustaa olevan imperialistinen ja ekspansionistinen.⁷⁶³

⁷⁵⁸ Maksimenko, 2000, 57.

⁷⁵⁹ Stone, 2001, I:21.

⁷⁶⁰ Koivisto, 2001, 50, 51, 226, 270, 292.

⁷⁶¹ Turun Sanomat, 2.5.2001.

⁷⁶² Brzezinski, 1997, xiii-xiv, Maksimenko, 2000, 57.

⁷⁶³ Koivisto, 2001: ”Venäjän idea”.

Venäläinen geopolitiikka ei pelkää tosissaan mahdollisuutta, että NATO tekisi iskun Moskovaan tai että tšetšeenit miehittäisivät Stavropolin tai Rostovin. Venäjä on huolissaan siitä, että NATO:n laajentuminen estää Venäjää myöhemmin hyökkäämästä Baltiaan, mikäli se niin haluaisi, ja että tšetšeenit miehittävät Tšetšenian. Imperiumin laidoilla, kuten Kaukasiassa, Venäjän geopolittinen huoli ei niinkään ole Venäjään ja venäläisiin kohdistuva uhka, vaan se, että Venäjän valtapiiri yli ei-venäläisten alueiden kutistuu. Jos Azerbaidžan ja Georgia rakentavat öljyputken Turkkiin, vaurastuvat Etelä-Kaukasian maat ja läntiset investoinnit alkavat virrata alueelle, silloin Venäjän on yhä vaikeampi toteuttaa ”Venäjän ideaa”, entistä suurempaa Venäjää. Imperiumin tulevaisuus muuttuu rajallisemmaksi, kun se joutuu kohtaamaan Georgian ja Azerbaidžanin ”lopullisen menetyksen”. Jos Tšetšenia itsenäistyisi, Venäjä olisi jälleen hieman pienempi. Vaikka Pohjois-Kaukasia vain vaurastuisi, sekin järkyttäisi Venäjän imperiaalista kosmosta, jonka luonteeseen ideatasolla kuuluu, että periferiat pysyvät takapajuisina ja keskus vaurastuu niiden kustannuksella.⁷⁶⁴ Niinpä Dagestan ja Kalmukia ovat Venäjän alueista köyhimpiä ja niissä on suurin työttömyysprosentti, vaikka molemmat sijaitsevat valtaviiden öljy-, maakaasu- ja kaviaarilähteiden äärellä.

Toisena merkinä Venäjän erityisestä tavasta tulkita ”uhat” on Maksimenkon ilmeinen kauhistus Brzezinskin vuonna 1994 artikkelissaan ”*The Premature Partnership*” (”Ennen aikainen kumppanuus”) tekemää vetoomusta kohtaan. Brzezinski esitti, että oli ensisijaisen tärkeää estää sellaiset kansainväliset suhteet, jotka ”murentaisivat euroatlanttista liittoutumaa samalla kun sallisivat alueellisesti hegemonisen Venäjän tulevan jälleen Euraasian vahvimmaksi voimaksi”. Brzezinskin mukaan tämä riistäisi Länneltä kylmän sodan voiton hedelmät. Samana vuonna Brzezinski esitti Yhdysvalloille strategiaa, jonka päämääränä oli ”vakiinnuttaa geopolittinen pluralismi entisen Neuvostoliiton alueella”.⁷⁶⁵ Tätä Maksimenko pitää kauhistuttavana ”uhkana Venäjän intresseille” ja osoituksena Brzezinskin haukkamaisesta venäläisvastaisuudesta. Niinpä ”kauhea uhka”, joka vaarantaa ”Venäjän elintärkeät edut” määritellään ”geopolittiseksi pluralismiksi” imperiumin ennen hallitsemilla alueilla. Käänteisesti voidaan siis olettaa, että ”Venäjän elintärkeä intressi” on saavuttaa ”geopolittinen monismi”, imperiaalinen yksinvaltiutus, koko kuvatulla alueella.

Huolimatta tästä venäläiset geopolitiikot vaativat lähes poikkeuksetta maailmanjärjestystä, joka olisi ”moninapainen” (multipolaarinen). Venäläisessä diskurssissa koko termi moninapaisuus viittaa ensisijaisesti ideaan, jonka pääsisältönä on kiistää Yhdysvalloilta tai Länneltä oikeus hegemoniaan maailmanpolitiikassa. Venäjä haluaa useita napoja, siis pluralisuutta, maailmanpolitiikkaan, mutta samalla se haluaa hävittää pluraalisuuden vähintäänkin Länsi-Euroopan ja Kiinan väliin jäävältä alueelta, johon kuuluvat Venäjän ja entisen Neuvostoliiton lisäksi Itä-Eurooppa, Lähi-itä sekä Keski- ja Etelä-Aasia. Tämä on se alue, jota Venäjä haluaa hallita. Kriitikki suunnataan venäläisessä geopolittisessä diskurssissa ennen kaikkea Yhdysvaltoja vastaan. Venäläiskirjoittajille Brzezinskin toiveet pluralismista eivät ole moninapaisuutta, vaan kiero Venäjää vastaan suunnattu salajuoni. Maksimenko tunnistaakin ”euroatlanttisen liittouman tavoitteeksi Euraasiassa” saavuttaa ”maailman suurimman mantereisen tilan täydellisen geopolittisen hallinnan pikemminkin kuin mitään ideologisia tai humanitäarisiiä päämääriä”.⁷⁶⁶ Tämä on sangen mielenkiintoinen tulkinta Brzezinskin ilmauksesta ”geopolittinen pluralismi”. Ts. ”pluralismi” samastetaan Lännen ”täydelliseen ylivaltaan”. Jos Venäjän yksinoikeus kiistetään, venäläinen

⁷⁶⁴ Tämä näkyi myös Neuvostoliiton aikana, jolloin Itä-Eurooppa ja Neuvostoliiton länsiosat olivat Moskovaa vauraampia; neuvostopolitiikka pyrkiikin ”proletarisoimaan” Keski-Euroopan alusmaiden vauraimpia porvarillisia kaupunkeja ja lisäämään tuotannon riippuvuutta Moskovasta.

⁷⁶⁵ Maksimenko, 2000, 57.

⁷⁶⁶ Ibidem.

geopolitiikka ymmärtää sen siten, että Venäjä yritetään sulkea kokonaan pois. Imperiumi ei suostu näkemään itseään pelaajana muiden joukossa.

Maksimenko jatkaa analyysiään päätyväällä kuvaavasti venäläiseen geopolitiittiseen paranoi-
aan varoittaessaan, että Brzezinskin asettama tavoite ”geopoliittinen pluralismi” tarkoittaisikin itse asiassa Lännen toiveissa ”Kaukasian, Keski-Aasian ja ympäröivien alueiden balkanisaatiota”. Analyysinsä johtopäätöksissä Maksimenko päätyy venäläisen geopolitiikan luonteenomaiseen salaliittoteoriaan, jonka mukaan kaikki Euraasiassa esiintyvä separatismi ja terrorismi (lukuunottamatta Venäjän itsensä tukemaa) on Lännen sponso-
roimaa ja tähtää Venäjän ja sen liittolaisten kuten Serbian, Irakin, Iranin, Intian ja Kiinan ”balkanisaatioon” eli imperiaalisen tilan pluralisaatioon. Niin bosnialaiset, albaanit, tšetšeenit, afgaanit, kašmirilaiset kuin uiguuritkin ovat osa samaa ”islamilaista salaliittoa”, jonka tarkoituksena ei suinkaan olekaan Lännen vastustaminen, vaan Lännen ohjailema Euraasian sydänmaan hajottaminen.⁷⁶⁷

Maksimenko väittää vieläpä – huomattavaksi akateemikoksi sangen mielenkiintoisella tavalla – että ”toisen Tšetšenian sodan aikana vuosina 1999-2000 Länsi osoitti avoimesti tukensa tšetšeenien johtajille ja heidän separatistisille ja ekspansionistisille päämäärilleen”.⁷⁶⁸ Maksimenkon tulkinta, joka esiintyy venäläisissä teksteissä yleisesti, havainnollistaa myös sitä tapaa, jolla venäläinen geopolitiikka rinnakkaistodellisuudessaan peilaa läntisiä tulkintoja ja diskursseja, vaikkakin epäonnistuu noudattamaan läntisten analyysien ihanteina olevia objektiivisuuden kriteerejä. Eiki Bergin teesi, että geopolitiikka ei ole objektiivinen tiede, vaan aina sidoksissa kansallisiin etuihin, osoittautuu tässäkin sangen osuvaksi.

Venäjällä tapahtuva *Talibanilla* ja wahhabilaisilla pelottelu muistaa aina korostaa sitä, että nämä ovat Saudi-Arabian ja Pakistanin agentteja ja Yhdysvaltain rahoittamia, kun taas Venäjä on periaatteessa islamistien ystävä. Eurasianistit kannattavat avoimesti Venäjän liittoa Iranin kanssa ja Venäjä tukeekin islamistisen Iranin ydinaseohjelmaa ”amerikkalaisvaaraa” vastaan. Venäjä on pyrkinyt kaikin tavoin korostamaan konfliktien uskonnollisuutta ja kuvaamaan sotia Bosniassa ja Tšetšeniassa ”pyhinä sotina” muslimivaaraa vastaan. Zapadnikeille tämä on merkinnyt mahdollisuutta markkinoida Venäjää ”Lännen etuvartijana”, joka taistelee ”yhteistä vihollista” islamia vastaan. Slavofiileille ”pyhä sota” on ollut Balkanin ja Kaukasian ”puhdistamista” islamista ja näille alueille ”tunkeutuneista” muslimikansoista. Eurasianisteille puolestaan sellaiset muslimit, jotka vastustavat Venäjää tai Serbiaa, ovat itse asiassa Lännen rahoittamia agentteja, joiden tarkoitus on heikentää pyhää Valtakuntaa.⁷⁶⁹

Maksimenkokin kiinnittää huomiota ”länsimaisen geopolitiikan salaliittoon”, joka alkoi sir Halford Mackinderistä, jatkui anglosaksisessa geopolitiikassa ja huipentui Zbigniew Brzezinskiin. Kaiken tarkoituksena on hajottaa Venäjä. Venäläiseen tapaan myös Maksimenko päätyy lopulta lähelle mystiikkaa: ”Itse asiassa [läntisen geopolitiikan konstruktio] Euraasian Balkan, Suur-Lähi-itä jne. ovat vain eri nimiä heidän geostrategiselle suuridealleen: Kaspienmeren, Mustanmeren, Välimeren, Punaisenmeren ja Persianlahden hallinnan pentagonaalista (!), joka on avain Euraasian territorion ja talouden hallintaan ja jossa ovat kaikkien yhteyksien solmukohdat, sitoen toisiinsa Euroopan ja Keski-Aasian, Etelä-Aasian, Kaukoidän, sekä missä Euraasian ja Afrikan mantereet kohtaavat [Pyhällä maalla,

⁷⁶⁷ Kuitenkin samaan aikaan Venäjän islaminvastainen propaganda markkinoi Lännelle kuvaa, että kaikki muslimien itsenäisyysliikkeet ja oppositiot itse asiassa ovat osa Länttä vastaan toimivaa kansainvälistä terrorismia.

⁷⁶⁸ Maksimenko, 2000, 58.

⁷⁶⁹ Romer, 1999, 86-87.

Jerusalemmissä].⁷⁷⁰ Maksimenko muistuttaa, että jo Mackinder puhui ”viidestä merestä”, missä Euraasian ”pentagonaali” kuvastuu.⁷⁷¹

Maksimenko hahmottelee sydänmaateoriaa: ”Tämä [pentagonaali] selittää, miksi ensimmäiset ’maailmanvallat’ – Persian Akhaimenidien kuningaskunta ja Aleksanteri Suuri – ilmaantuivat valloittamaan aluetta Vähän-Aasian Välimeren-rannikoilta ja Ala-Egyptistä lännessä Syr-Darjalle ja Induksen laaksoon idässä, Kaukasuksen jakamille Mustallemerelle ja Kaspianmerelle pohjoisessa ja Persianlahdelle ja Intian valtameren rannoille etelässä”. Maksimenko siteeraa Nikolai Daniljevskiä, joka kirjoitti vuonna 1868 teoksessaan ”Venäjä ja Eurooppa”: ”Tämä [Etu-Aasia] on maailman ainutlaatuisin paikka. Lännessä on katkeamaton merireitti ensin Euroopan ja Aasian, sitten Euroopan ja Afrikan välistä läntiselle valtamerelle; etelässä se yhdistää Aasian ja Afrikan. Idässä oli kerran meri, joka nyt on jakautunut kolmeen altaaseen: Mustaanmereen, Kaspianmereen ja Araljärveen, joita jakavat leveät kannakset.” Maksimenko päätyy korostamaan, että geopolitiikka todella johtaa maailmanvaltaan ja että se edellyttää liikenneyhteyksien ja solmukohtien saamista hallintaan.⁷⁷²

Venäjän vuosina 1996-1997 muotoiltu geopolitiittinen turvallisuuskonsepti, johon palataan myöhemmin, kiinnittää ”alavatsaan” erityistä huomiota perinteisen eteläsuuntauksen mukaisesti. Se maalaa kauhukuvan Venäjästä, joka menettää kaiken otteensa eteläisiin ”lähiulkomaihinsa” keskisen Euraasian alueella, jossa on käynnissä ”ankara taistelu herruudesta ja vaikutusvallasta Kiinaa, Turkia, Irania, Pakistania, Saudi-Arabiaa, USA:ta ja NATO:a vastaan”. Yhdysvaltoja Venäjä syyttää Turkin kannustamisesta harjoittamaan aktiivisempaa roolia alueella. Venäjä pelkää Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan muodostuvan ”puskurivyöhykkeen valtioista, jotka ovat kaikkea muuta kuin ystävällismielisiä Venäjää kohtaan”. Venäjä näki Euraasian politiikan lähtökohtaisesti nollasummapelinä. Jos kenen tahansa muun valtion vaikutus kasvoi, se oli aina tappio Venäjälle.⁷⁷³

Eurasianismin historia

Venäjällä jo tsaarinajalla voimakkaasti vaikuttaneeseen eurasianismiin on aina kuulunut vahva kansallismielinen ajattelutapa, ja sen kulmakivinä ovat olleet suurvenäläisen imperialismin korostaminen sekä katkera viha Länttä kohtaan – alkuvaiheessa erityisesti Itävalta-Unkaria, mutta myös yleisemmin Eurooppaa.⁷⁷⁴ Alun perin eurasianistit vaativat Venäjää ottamaan täydellisen eron ”korruptoituneesta” Euroopasta ja suuntaamaan itsensä uudelleen kohti Euraasiaa.⁷⁷⁵ Eurasianismin ensimmäinen suuri nimi oli filosofi ja filologi kreivi Nikolai Trubetskoj (1890-1938), joka vaikutti aktiivisesti 1920-luvulla – samaan aikaan Länsi-Euroopan geopolitiikan klassikkojen kanssa. Trubetskojin seuraajiin lukeutuvat talousmaantieteilijä Pjotr Savitski (1895-1965), juristi ja kielitieteilijä Nikolai Aleksejev (1879-1964), uskonnonfilosofi, kulttuurihistorioitsija ja keskiajan harrastaja Lev Karsavin (1882-1952) sekä tunnettu historioitsija Georgi Vernadski (1887-1973).⁷⁷⁶

Savitskin ajan eurasianismi korosti Euraasian ainutlaatuisuutta (*mestorazvitije*) ja tarvetta luoda euraasialainen mantereinen sotilaallinen liikkuvuus sekä talousalue, joka olisi täysin riippumaton merivaltain merillä käymästä kaupasta. Tästä huolimatta eurasianistit pitivät

⁷⁷⁰ Maksimenko, 2000, 61.

⁷⁷¹ Maksimenko, 2000, 60.

⁷⁷² Maksimenko, 2000, 60-61.

⁷⁷³ Jonson, 1998, 118.

⁷⁷⁴ Jaanson, 2000; Malatšov, 1997, 153.

⁷⁷⁵ Yasmann, 2001.

⁷⁷⁶ Jaanson, 2000; Pursiainen, 1998, 101.

tärkeänä, että Venäjän pitäisi myös valloittaa itselleen väyliä Intian valtamerelle, esim. satama Persianlahden alueelta. Satamien korostus jäi elämään Neuvostoliiton ja Venäjän geostrategiaan.⁷⁷⁷ Niissä voidaan kuitenkin nähdä vieläkin vanhempaa traditiota, sillä myös mongolit olivat pitäneet Hormuzin valloitusta tärkeänä. Mongolien ajan ”merivalta” olivat arabit. Eurasianismi omaksui uuden asenteen Venäjän imperiumin mongolijuurin, pitäen niitä hyvänä asiana, koska mongolit olivat luoneet Euraasian imperiumin suuruuden ja Moskova oli perinyt tämän historiallisen tehtävän. Mission oli täydentänyt ortodoksinen uskonto, joka omaksuisi Euraasian monien uskontojen johtajan roolin. Alusta asti euraasialaisuus oli ”jyrkkää lännenvastaista julistamista”, eikä se ole muuttunut lainkaan maltillisempaan suuntaan tultaessa meidän päiviimme.⁷⁷⁸

Klassisen eurasianismin edustajat, kuten Trubetskoi, pitivät aluksi bolševismia seurauksena Pietari Suuresta alkaneista *zapadnikkisuuntauksista* ja läntisen maailman tunkeutumisesta Venäjälle. Sitten hän fanaattinen vihansa Länttä vastaan kuitenkin vei voiton ja hän alkoi pitää bolševismia aseena ja instrumenttina, jolla ”saatanan valtakunta omalla todellisuudellaan ajaisi uskovaiset jälleen oikeaan uskoon”, ja se olisi myös ”välttämätön paha” välineenä, jolla ”maailma vapautetaan roomalais-saksalaisen kulttuurin petomaisesta vallasta”.⁷⁷⁹

Eurasianistit vaikuttivat ensin vallankumouksen jälkeen länsimaissa yrittäen kääntää neuvostoliittolaisia diplomaatteja, intellektuelleja ja agentteja eurasianismiin. KGB onnistui kuitenkin samassa tarkoituksessa vielä paremmin ja niinpä sen vaikutus eurasianistisessa liikkeessä Lännessä oli alusta asti voimakas; se solutti eurasianisteja, manipuloi näiden lehtiä ja 1930-luvulla monet eurasianistit liittyivätkin Länsi-Euroopan maiden kommunistisiin ja fasistisiin järjestöihin, edistäen näissä Kremlin edun mukaista ajattelua.⁷⁸⁰ Nykypäivänä voidaankin havaita eurasianistisen ajattelun putkahtaneen Venäjän lisäksi esiin erityisesti Länsi-Euroopan äärioikeiston ja äärivasemmiston piirissä.

Kylmän sodan aikana 1960-luvulla eurasianismin johtotähtenä toimi historioitsija Lev Gumiljov, joka kannatti suurvenäläistä imperialismia, otti omituisia vaikutteita fasismista ja loi omaperäisen epookkiteorian suurten kansakuntien noususta, ekspansioista ja tuhosta.⁷⁸¹ Gumiljovin teoriat olivat loistava esimerkki siitä, kuinka geopolitiikan vanhan koulukunnan orgaaninen valtioteoria saattoi elää ja kukoistaa keskellä neuvostoimperiumia, joka virallisessa retoriikassaan tuomitsi geopolitiikan fasistien ja länsimaisen imperialismin harjoittamaksi turmiolliseksi pseudotieteeksi.

Gumiljovin avainkäsitteitä olivat etnogeneesi ja sivilisaatioiden passionaarisuus. Hänen mukaansa kaikki kansakunnat käyvät läpi nousun, uhon ja rappion, jossa seuraavat toisiinsa äärimmäinen uhrivalmius, pyrkimys voittoon, pyrkimys menestykseen, pyrkimys tietoon ja kauneuteen sekä lopulta rauhanomainen sopeutuminen, jota seuraisi ”muistojen aika” ja kansakunnan painuminen unholaan. Hänen mukaansa länsimaat olivat painumassa unholaan, kun taas Venäjällä olisi vielä jäljellä suuruuden aikaa ja laajentumista. Christer Pursiainen mukaan Gumiljovin opeissa näkyikin selvästi Oswald Spenglerin ajattelu.⁷⁸²

⁷⁷⁷ Tuomi, 1995, 99.

⁷⁷⁸ Pursiainen, 1998, 101-103.

⁷⁷⁹ Pursiainen, 1998, 103-104.

⁷⁸⁰ Pursiainen, 1998, 105.

⁷⁸¹ Jaanson, 2000; Yasmann, 2001.

⁷⁸² Pursiainen, 1998, 107-119.

Dugin ja eurasianismin paluu

Vladimir Putinin viehtymys eurasianistien ajattelua kohtaan nousi esille syksyllä 2000, kun hän etsi Venäjän nousevan imperialismiin suunnalle ideologisia perusteita tunnetun venäläisen nationalistin ja entisen dissidentin Aleksandr Solženitsynin ajatuksista. Samassa yhteydessä Solženitsyn esiintyi julkisuudessa siunaten Putinia ja esittäen imperialistisia mielikuvia Venäjän jälleen koittavasta suuruudesta.⁷⁸³ Sitten Putin alkoi lähestyä huolestuttavassa määrin äärioikeistolaista eurasianistista koulukuntaa, joka alkoi vuosien 2000-2001 mittaan tehtailla Putinia ja Venäjän missiota ylistäviä tekstejä.

Nykyvenäläinen ajattelija Aleksandr Janov kritisoi eurasianisti Lev Gumiljovin ajatuksia ja fasismia julkisesti venäläisessä *Svobodnaja mysl* -lehdessä ("Vapaa ajattelu"). Tästä seurasi Janovia vastaan kohdistettu "patrioottisten intellektuellien" ("putinistien") hyökkäys valtiontelevisiossa "pyhän kansallisen henkilön (Gumiljovin) solvaamisesta". Kun Janov yritti saada venäläisiä intellektuelleja osallistumaan Gumiljovia käsittelevään julkiseen keskusteluun, useimmat näistä vastasivat pelkäävänsä liian paljon. Nykykeskustelussa nationalisti Igor Šafarjevitš ammentaa Yhdysvalloissa sotien välillä venäläistä fasistilehteä *Golos Russii* ("Venäjän ääni") toimittaneen Ivan Solonjevitsin ajattelusta, eurasianistit ovat suuressa nosteessa ja heidän ajatuksiaan levittää esim. kustantaja, kirjailija ja *Zavtra*-lehden toimittaja Aleksandr Prohanov. 1800-luvun äärikansallismielisiä Nikolai Daniljevskiä ja Konstantin Leontjeviä toistavat niin Aleksei Podberjozkinin ja Gennadi Zjuganovin "Hengellisen perinnön säätiö" kuin sen vaikutuksesta syntynyt imperialistis-nationalistis-kommunistinen amalgaamikin.⁷⁸⁴

Äärikansallismielinen geopolitiikko Aleksandr Dugin (s. 1962) perusti 21. huhtikuuta 2001 "Eurasianistisen liikkeen", joka ajaa koko Euraasian kattavaa Venäjän hallitsemia imperiumia.⁷⁸⁵ Dugin on upseerin poika, joka aloitti yhteiskunnallisesti aktiivisen uransa jo Neuvostoliiton lopun aikoina kiihkeänä antisemiittinä.⁷⁸⁶ Sitten hän on vaikuttanut useissa äärioikeistolaisissa ryhmittymissä, kirjoittanut lukemattomia kirjoja ja pamfletteja ja ollut yhteydessä Länsi-Euroopan amerikkalaisvastaiseen äärioikeistoon erityisesti Belgiassa, Ranskassa, Italiassa ja Itävallassa. Euroopan äärioikeiston *Synergon*-verkosto ihailee avoimesti Duginia ja on kääntänyt hänen kirjoituksiaan monille eurooppalaisille kielille.⁷⁸⁷ Duginin mystiikka on hänen omien sanojensa mukaisesti "sydämen kapinaa järjen diktaturia vastaan", ja lainaa sodan mystifioinnin fasismien estetiikasta.⁷⁸⁸

Duginin kirja "Geopolitiikan periaatteet" (1997) saavutti Venäjällä massiivisen suosion ja se käännettiin myös ainakin ranskaksi. Kirja on yhdistelmä geopolitiittisten teorioiden analyysiä, klassista geopolitiikkaa sekä ideologista paatosta, joka esitetään täydellä vakavuudella.⁷⁸⁹ Dugin edustaa isovenäläistä nationalismia ja on esiintynyt "islamilaisten uhan" vastaisen ristiretkeläismentaaliteetin agitaattorina. Dugin on teksteissään hyökkäillyt Yhdysvaltain, Israelin ja kaukasialaisten lisäksi myös Baltian maita, Puolaa, Turkkia ja muita Venäjää ympäröiviä reunavaltioita vastaan. Erityisen vihan kohteena ovat olleet Balkanin ja Kaukasian muslimivähemmistöt. Vastaavasti Dugin ja *Synergon* ovat tukeneet kaikkea Venäjän ja Serbian harjoittamaa politiikkaa viimeisten kymmenen vuoden ajan – kunnes

⁷⁸³ The Economist, 23.-29.9.2000; Postimees.

⁷⁸⁴ Shenfield, 2001, 44-45.

⁷⁸⁵ RFE/RL, 23.4.2001.

⁷⁸⁶ Yasmann, 2001.

⁷⁸⁷ Ks. Synergonin linkkejä lähdeluettelon yhteydessä.

⁷⁸⁸ Shenfield, 2001, 10-12.

⁷⁸⁹ Romer, 1999, 29-32.

Serbia ”petti” heidät luovuttamalla Slobodan Miloševićin Haagiin (”myymällä amerikkalaisille”).⁷⁹⁰

Eurasianistien maailmankuva on paitsi mystinen, myös konspiratorinen. Historiallisesti eurasianistit uskoivat kaiken modernisaation olleen juutalaisten ja vapaamuurarien salaliitto pyhää Venäjää vastaan. Nykyiset eurasianistit uskovat niinkään suureen salaliittoon, jota johtaa itse saatana, ja maailmanhistoriassa on lopulta kyse ”eurasianismin tuhatvuotisesta taistelusta atlantismin salaisia ritarikuntia vastaan”. Venäjän äärioikeistoa tutkinut Stephen Shenfield kuvailee Duginin ja eurasianistien viehtymystä magiikkaan ja okkultismiin. Dugin on luonut omaksi geopolitiittiseksi näkökulmakseen ”sakralimaantieteen”, jossa maantieteellisiin paikkoihin ja voimiin liitetään maagisia ominaisuuksia.⁷⁹¹

Duginin Venäjä on kolmiportainen: Ytimenä on etnisten venäläisten asuttama alue, joka ulottuu Karjalasta ja Arkangelista Rostoviin ja Pohjois-Kazakstaniin sekä Siperian rataa pitkin aina Vladivostokiin asti. Sen ulkopuolelle jäävät kaikki ei-venäläiset tasavallat. Venäjän federaatio on sen sijaan varsinainen Venäjä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on ”Venäjän euraasialainen imperiumi”, jossa Venäjään on liitetty Itä-Eurooppa lukuunottamatta Baltiaa ja Puolaa, joille Dugin soisi rajallisen itsenäisyyden (Suomi sen sijaan *kuuluu* Venäjään), koko Mustameri, Kaukasia, Keski-Aasia, Afganistan, Sinkiang, Mongolia ja Mantšuria.⁷⁹²

Dugin ei suinkaan ole yksin pyrkimyksessään rakentaa ”Venäjän missiolle” uusvanhaa geopolitiittista ideologiaa. Moskovan-mielinen islamilainen mufti Farid Salman ylisti Duginin liikettä ja julisti, että ”eurasianismi edustaa soveliasta vastausta Venäjälle tunkeutuneiden saatanallisten wahhabilaisten tukijoille”.⁷⁹³ Wahhabilaisuus on itse asiassa Saudi-Arabiassa vahvana vaikuttanut puritaaninen sunnalaisuuden lahko, joka on saanut Euraasian konfliktialueilla sotien myötä jonkin verran kannatuspohjaa, vaikka suurimmaksi osaksi sen vaikutusta onkin tahallisesti liioiteltu.⁷⁹⁴ Tšetšeenien ja muiden kaukasialaisten muslimien piirissä, myös vastarintatoiminnassa, perinteisesti vallitseva suuntaus on ollut mystinen suofilaisuus, johon wahhabilaiset suhtautuvat erittäin tuomitsevasti.

Dugin ihailee luonnollisesti Putinia ja vaatii ”täydellistä tukea” Venäjän johtajalle. Vahvan johtajan hallitsema Venäjä on imperiumi, jonka on määrä hallita Euraasiaa.⁷⁹⁵ Jotta ristiretkihengen synnyttämä vaikutelma voimakkaasta vihamielisyydestä muita uskontokuntia kohtaan hälventyisi, Duginin liikkeeseen on nostettu Kremlille uskollisia nomenklaturaan kuuluvia edustajia eri uskontokunnista. Heihin kuuluvat ortodoksisen patriarkaatin ulkoasiainsihteri Vsevolod Tšaplin, islamilainen mufti Talgut Tadžuddin, hasidijuutalainen rabbi Avram Šmulevitš sekä buddhalaisjohtaja Did-Khabalam.⁷⁹⁶ Neuvostoperinnettä seuraten Kremlille uskollisilla uskonnollisilla johtajilla on yleensä taustaa KGB:ssä, joka neuvostoaikana koordinoi tarkasti kaikkea ”virallista” uskonnonharjoitusta.⁷⁹⁷

Eurasianistisen liikkeen päämäärinä on nostaa Venäjä Euraasiaa johtavaksi imperiumiksi sekä yhdistää Euraasian eri uskontokunnat yhdessä ”suurta saatanaa” Yhdysvaltoja vastaan. Länsieurooppalainen *Synergion*-verkosto, joka yhdistää amerikkalaisvastaisia oikeisto-

⁷⁹⁰ Jaanson, 2001; Synergion List, kesällä 2001.

⁷⁹¹ Shenfield, 2001, 11-12.

⁷⁹² Berg, 1998, 91.

⁷⁹³ RFE/RL, 23.4.2001.

⁷⁹⁴ Ks. tarkemmin Tšetšenian yhteydessä.

⁷⁹⁵ RIA Novosti, 21.4.2001.

⁷⁹⁶ RFE/RL Security Watch, 30.4.2001.

⁷⁹⁷ Akiner, 2000.

piirejä, tukee voimakkaasti Venäjän ja muiden IVY-maiden eurasianistisia liikkeitä. *Synergoin* johtaja Robert Steuckers antoi keväällä 2001 Duginia ja hänen liikettään tukevan haastattelun georgialaiselle äärioikeistolaiselle "Vapaa Euraasia" -lehdelle.⁷⁹⁸ Georgiassa eurasianistit ovat yhteydessä venäläismielisiin ja voimakkaasti ortodoksiin ryhmittymiin.

Duginin mukaan Venäjän velvollisuus on tuhota Länsi. Hänen mielestään "merivallat" Iso-Britannia ja Yhdysvallat edustavat "pahuutta" universumissa. Venäläisten geopolitiikkajoukkojen tapaan Duginin omaksuu ideoita ja käsitteitä läntisestä geopolitiikasta, mutta kääntää ne peilikuvikseen, asettuen kategorisesti vastakkaiselle puolelle anglosaksisten geopolitiikkajoukkojen kanssa. Tätä voisi jopa pitää Duginin metodina, mikäli "esoteerinen" aineisto jätetään vähemmälle huomiolle. Hän on omaksunut tärkeimmät klassiset geopolitiittiset teoriat joko peilikuvina, kuten Mackinderin ja Mahanin tapauksissa, tai suoraan kuten Ratzelin, Kjellénin, Haushoferin ja jopa natsien geopolitiikon Carl Schmittin tapauksissa. Dugin itse myöntää ottaneensa vaikutteensa Karl Haushoferilta. Hänen mukaansa Haushofer oli täysin oikeassa vaatiessaan Saksan ja Venäjän liittoa anglosaksien hävittämiseksi. Hän tosin menee pidemmälle määrittäessään geopolitiikan "alkuaineet" merivallan ja mannervallan "eurasianistien ja atlantistien salaisiksi ritarikunniksi". Ja luonnollisesti hänellä on myös rasistinen "Hyperborean" teoriansa, jonka mukaan venäläiset ovat alkuperäisten tosi arjalaisten jälkeläisiä.⁷⁹⁹

Dugin, Limonov ja Panarin

Neuvostoaikana eurasianismi oli erityisen suosittua KGB:n, puna-armeijan ja Alfa-joukkojen keskuudessa. Victor Yasmannin mukaan tämä oli yhteydessä siihen, että näissä instituutioissa johtajakultti ja usko hierarkiaan ja "pyhään tehtävään" oli erityisen vahva. Duginin isä oli KGB:n tai armeijan eversti, joskin pojasta tuli akateeminen henkilö. Nuoruutensa hän vietti mystikkojen muodostamassa salaseurassa, jonka kautta hän mm. oppi yhdeksän vieraan kielen hallinnan sekä omaksui huomattavan tiedon uskonnollisen ja filosofisen mystiikan saralta. Oppi-isiä Dugin kutsui "Moskovan esoteerisen eliitin tosi mestareiksi". "Mestarit" vihkivät nuoren Duginin mm. italialaisen Julius Evolan ja saksalaisen Ernst Jüngerin kirjoihin. Molempia pidetään fasisteina. Dugin käänsi venäjäksi ihailemansa Evolan teoksen "Pakanallinen imperialismi".⁸⁰⁰

Jo 1980-luvulla Dugin esiintyi kiihkeän juutalaisvastaisena, vaatien kaikkien juutalaisten karkottamista Neuvostoliitosta. Hän liittyi vuonna 1987 äärikansalliseen *Pamjat*-organisaatioon, joka ei kuitenkaan ollut hänen mielestään riittävän "traditionalistinen". Vuoden 1989 hän vietti Länsi-Euroopassa vahvistaen siteitään Länsi-Euroopan äärioikeistoon Ranskassa, Belgiassa ja Italiassa. Lopulta Venäjällä vuonna 1990 hän päätti liittyä kommunistipuolueen "patrioottisiin etatisteihin", jollainen oli hänen mielestään Gennadi Zjuganov. Seuraavaksi Dugin laajensi huomattavasti kustannus- ja julkaisuutoimintaansa, perusti "Metastrategisen tutkimuskeskuksen" ja lopulta lyöttäytyi yhteen kansallissosialisti Eduard Limonovin kanssa. Heidän verkostonsa käänsi ja levitti saksalaisten ja italialaisten fasistien tekstejä Venäjällä. Samalla eurooppalaisen "uuden oikeiston" verkostot, mm. *Synergoin*, puolestaan käänsivät ja levittivät heidän tekstejään länteen. Nyttemmin Dugin on toiminut kommunistijohtajan ja duuman puhemiehen Gennadi Selezjovin neuvonantajana, ja levittänyt propagandaa erityisesti Turkia ja kaukasialaisia vastaan.⁸⁰¹

⁷⁹⁸ Synergoin List, huhtikuussa 2001.

⁷⁹⁹ Shenfield, 2001, 195-197.

⁸⁰⁰ Yasmann, 2001; Synergoin, 2001; Shenfield, 2001, 191-192. Shenfieldin mukaan Duginin isä oli armeijan, Yasmannin mukaan KGB:n eversti.

⁸⁰¹ Yasmann, 2001; Synergoin, 2001; Shenfield, 2001, 191-192. Ks. Duginin tekstejä mm. hänen kustantamonsa nettisivuilla: www.arctogaia.ru

Vuodesta 1993 Dugin aloitti, samoin kuin Haushofer aikanaan Saksassa, euraasialaisen ideologiansa julistamisen lehtien ja kirjojen lisäksi myös radiossa ja televisiossa. Hänen oppejaan seuraamaan syntyi eräänlainen kultti venäläisten yliopisto-opiskelijoiden keskuuteen. 1990-luvun aikana hän julkaisi lukemattomia kirjoja, joiden aiheet vaihtelivat okkultismista, salaliittoteorioista ja ”sakraalihistoriasta” maailmanlopun profetioihin ja tietenkin eurasianistisen geopolitiikan missioon. Lopulta vuonna 1998 Dugin jätti Limonovin kansallisbolševikit, jotka olivat hänen mystisistiseen makuunsa liian räikeän natsistisia ja populistisia.⁸⁰²

Venäläinen uusnatsijohtaja Eduard Limonov (alkuperäiseltä nimeltään Savenko, s. 1943) on myös KGB:n upseerin poika, mutta hän eli 1970-80-luvuilla yhteensä 18 vuotta Lännessä – Itävallassa ja Yhdysvalloissa. Hän palasi Venäjälle vuonna 1992 ja liittyi Žirinovskin puolueeseen, johon kuitenkin pettyi ja josta erosi. Hän matkusti venäläisten sotatantereille Vukovariin (Kroatian Slavoniaan), Transnistriaan, Paleen (Bosniaan) ja lopulta Abhasiaan ja kehuskelee osallistuneensa taisteluihin ”historiaa tehden” – tietysti aina serbien ja venäläisten puolella. Lopulta hän palasi Venäjälle, tapasi Duginin ja aloitti yhteistoiminnan tämän kanssa.⁸⁰³

Moskovan valtionyliopiston filosofian professori Aleksandr Panarin aloitti neuvostoajankana ja kirjoittaa aktiivisesti yhä. Hänen ”eurasialainen ohjelmansa” perustuu ajatukseen, että Gennadi Zjuganovin johtama kommunistinen puolue olisi muutettavissa ”eurasialaiseksi puolueeksi”, joka noudattaisi eurasianistien imperialistista ja lännenvastaista politiikkaa ja toteuttaisi Venäjän ”tehtävän” laajeta hallitsemaan koko Euraasiaa. Panarin kuitenkin pukee ajatuksensa peilaamaan Lännessä muodikkaita globalisaationvastaisia ja antikapitalistisia ideoita, puhuen Venäjästä ”maailman monikulttuurisen rakenteen säilyttäjänä” ja ”demokratisoitumisen edistäjänä”. Kauniista länsimaisiin tutkijoihin vetoavista sanoista huolimatta Panarin ajaa ehdotonta valloitusmissiota ja Neuvostoliiton palauttamista, pitäen tätä mm. ”ainoana keinona” estää muslimien ”ajautuminen” fundamentalismiin. Kaikki Venäjän ongelmat ovat peräisin Lännessä ja niinpä ”Venäjän olisi omaksettava Kolmannen Rooman rooli, geopolittinen revanssi Euroopassa [Eurooppaa vastaan] slaavilais-ortodoksisella messianismilla varustettuna”.⁸⁰⁴

Eurasianistien ohjelma

Nykyisen Venäjän geopolittisessä ajattelussa eurasianismi esiintyy Christer Pursiaisen mukaan eri muodoissa: ”Valtaeliitille se toimii lähinnä geopolittisena käsitteenä, jonka avulla voidaan perustella ja oikeuttaa pyrkimys entisen neuvostoliittolaisen alueen kulttuuriseen, taloudelliseen, poliittiseen ja sotilaalliseen yhteyteen Venäjän johdolla. Euraasialaisuus näyttyytään ikään kuin Venäjän suurvalta-aseman ’luonnollisena’ ulottuvuutena.” Joillekin se tarjoaa ”ideologisen työkalulaatikon yleisen länsivastaisuuden tarpeisiin”. Vallanpitäjien kannalta olennaisimman geopolittisen sisällön lisäksi eurasianismiin liittyy abstraktimpia filosofisia sisältöjä, jotka korostuvat eurasianistisilla kirjailijoilla; yleistä länsimaisuuden vastustamista, voimakasta kollektivismia ja mystisen euraasialaisen tilan luomista.⁸⁰⁵ Tässä tutkimuksessa on kuitenkin mielekästä tarkastella eurasianismia nimenomaan geopolittisena ekspansionistisena ja imperialistisena koodina, joka on Venäjällä hyvin voimakas.

⁸⁰² Shenfield, 2001, 193-194.

⁸⁰³ Shenfield, 2001, 199-202.

⁸⁰⁴ Pursiainen, 1998, 120-135.

⁸⁰⁵ Pursiainen, 1998, 100.

Duginin ja hänen eurooppalaisten kannattajiensa mukaan Euraasia on järjestettävä Venäjän johdossa mantereiseksi geopoliittiseksi voimaksi, joka saavuttaa hegemonian ja lopulta maailmanlaajuisen yliherruuden, jolloin se voi lyödä anglosaksisen ”pahuuden”. Venäjä voi saavuttaa ”sotilaallisen, ideologisen ja geotaloudellisen hegemonian”, ”geopoliittisen yliherruuden”, joka on suunnattava suoraan Yhdysvaltoja vastaan, mutta siten, että koko Euraasia alistetaan Moskovan valtaan. Tämän on kuitenkin tapahduttava ”liitossa Euroopan kanssa”. Näiden päämäärien saavuttamiseksi ”Venäjän on otettava hallintaansa kaikki strategiset liikennereitit idästä länteen ja pohjoisesta etelään”. Victor Yasmannin mukaan Putin on esittänyt identtisiä ajatuksia.⁸⁰⁶ Duuman puhemies Gennadi Seleznjov, joka nimitti Duginin neuvonantajakseen, vaati, että kaikkien koulukirjojen on opetettava venäläislapsille Duginin geopoliittista doktriinia.⁸⁰⁷

Eurasianismi on jonkin verran muuttanut muotoaan historian saatossa. Suhteessaan uskonnollisiin kysymyksiin se oli alkuun hurmahenkisen kristillistä, sitten ateistista, ja nyt se esittelee itsensä monitunnustuksellisenä. Ideologisissa kysymyksissä se oli ensin vahvan tsaarinvallan kannalla, sitten kommunistinen, ja nyt venäläiskansallismielinen ja imperiaalistinen. Sen suhde Eurooppaan on kehittynyt aluksi fanaattisen eurooppalaisvastaisesta nykyiseen tilanteeseen, jossa Euroopasta havitellaan liittolaista Amerikkaa vastaan. Näistä muutoksista huolimatta eurasianismi on kuitenkin säilyttänyt tietyt ominaispiirteensä muuttumattomina:

1. Se kannattaa imperialismia ja ekspansionismia.
2. Se näkee Venäjän määrävässä asemassa Euraasian valtioiden joukossa.
3. Se näkee konfliktin Länttä vastaan olevan ehdoton ja Lännen olevan absoluuttinen vihollinen.
4. Se on taipuvainen näkemään messiaanisen suuren tehtävän sekä Valtakunnalla että sen johtajalla.

Duginin omien sanojen mukaan ”konfliktissa Euraasian ja Lännen välillä ei ole mitään rauhanomaista ratkaisua – se voi päättyä vain toisen voittoon ja toisen tuhoon”.⁸⁰⁸

Dugin menee niin pitkälle, että hän näkee Venäjän messiaanisen tehtävän olevan pimeyden ruhtinaan osa: ”Venäjän tarkoitus on se, että Venäjän kansan kautta tulee toteutetuksi Jumalan viimeinen tahto, ajatus maailmanlopusta... Kuolema on tie kuolemattomuuteen. Rakkaus voi alkaa vasta, kun maailma päättyy. Meidän on kaivattava sitä kuin tosi kristityt... Me tulemme raastamaan juuriltaan kiroton Tiedon Puun. Sen mukana tulemme syöksemään maailmankaikkeuden tuhoon.”⁸⁰⁹ Kansallisbolševikkien keskinäinen tervehdys kuuluu: ”Kyllä, kuolema!”⁸¹⁰

Mielenkiintoinen on myös eurasianistien asennoituminen islamiin. Toisaalta eurasianistit kampanjoivat voimakkaasti mm. tšetšenejä ja albaaneja vastaan, syyttäen näitä ”saatanallisesta wahhabilaisuudesta”. Samoin Turkki ja Pakistan nähdään vihollisina. Kuitenkin kaikki Venäjän ”ongelmat islamin kanssa” johdetaan lopulta Lännestä käsin johdetusta salaliitosta, joka on myös tšetšeenien ja albaanien separatismien takana, sillä muuten ilmeisesti sekä Venäjä että Serbia tulisivat mainiosti toimeen muslimialamaistensa kanssa. Oleellista on myös nähdä, että eurasianistit hyökkäävät voimakkaasti maltillisia länsimielisiä

---

⁸⁰⁶ Yasmann, 2001.

⁸⁰⁷ Shenfield, 2001, 198.

⁸⁰⁸ Yasmann, 2001.

⁸⁰⁹ Shenfield, 2001, 197.

⁸¹⁰ Shenfield, 2001, 205.

siä muslimeja (tšetseenit, albaanit, Turkki, nykyinen Pakistan) vastaan, mutta samalla katsovat islamistit ja fundamentalistit ”hyviksi voimiksi”. Dugin kirjoitti jo vuonna 1992: ”Euraasialaiset katsovat, että fundamentalistinen islam, antimaterialismissaan, pankkijärjestelmän tuomitsemisessa, liberaalin talouden tuomitsemisessaan, on meidän liittolaisemme... Sekä Venäjän että muslimien ainoa geopolitiittinen vihollinen on Yhdysvallat ja sen liberaali, kosmopoliittinen, uskonnonvastainen ja antitraditionalistinen järjestelmä.”⁸¹¹

Duginin omien sanojen mukaan hänen tavoitteensa ei ole nousta itse johtavaan asemaan imperiumissa, vaan hän tavoittelee ainoastaan ”ideologista valtaa”. Hänen pyrkimyksensä on tehdä eurasianistien näkemyksistä Kremlille valtionideologia. Vuoden 2001 kuluessa näytti suorastaan huolestuttavalta, kuinka myönteisen suhtautumisen Putin omaksui Duginin ideoita kohtaan, ja Duginin verkosto on saavuttanut paljon suosiota myös muualla entisen Neuvostoliiton nomenklaturujen joukossa. Esimerkiksi Kazakstanin presidentti Nursultan Nazarbajev on avoimesti ylistänyt eurasianismia. Kazakstanin uudessa pääkaupungissa Astanassa (entisessä Aqmolassa) avattu ”Euraasialainen yliopisto” on nimetty Lev Gumiljovin mukaan ja Putinin vieraillessa Kazakstanissa keväällä 2001 yliopiston seinät oli koristettu Duginin iskulauseilla.⁸¹²

Joulukuussa 2000 Kazakstanin Moskovan-suurlähettiläs Tair Mansurov kirjoitti *Moscow News*issä presidentti Nazarbajevin aikomuksista ryhtyä edistämään ”moninapaista maailmaa”, jossa Venäjä ja Kiina nousisivat kilpailevina suurvaltoina haastamaan Yhdysvaltain ylivalan. Eurasianismin saattoi taas nähdä peilaavan läntisiä konstruktioita ja käsitteitä: Nazarbajevin aloitteisiin kuuluivat mm. ”Euraasian Unioni” ja ”Euraasian talousyhteisö”, joka perustettiin Astanassa lokakuussa 2000. ETYJ-prosessia jäljittelemään synnytetään puolestaan ”Aasian yhteistyön ja ystävyyskonferenssi”.⁸¹³

Venäjän ulkopoliittisen doktriinin geopolitisoituminen

Geopoliittinen messiaanisuus: Žirinovski

Venäläiset geopolitiittiset tekstit liittyvät läheisesti mystis-nationalistisesti ymmärrettyyn ”suureen tehtävään”, johon viitataan usein myös nimellä ”Venäjän idea”. Mystinen ja messianistinen asennoituminen valtakunnan vallan kasvattamiseen ja laajentamiseen näkyy venäläisissä geopolitiittisissä utopioissa Gennadi Zjuganovista (*”Geografija Pobedy”*)⁸¹⁴ Vladimir Žirinovskiin (*”Posljednij brodok na jug”*)⁸¹⁵ ja Aleksandr Duginiin (lukuisat teokset). Kaikissa näissä teoksissa käytetään lukuisia mystisiä ja raamatullisia ilmauksia kuvaamaan Venäjän geopolitiittista ”tehtävää”. Samalla venäläisessä geopolitiikassa näkyy myös saksalaisen koulukunnan – Kjellénin, Ratzelin ja Haushoferin – imperialististen oppien vahva jatkumo ja uudelleeneläminen.

Žirinovskin teos ”Lopullinen vyöry etelään” manifestoi raadollisesti venäläistä ajattelua pitkään hallinneen periaatteen, jonka voisi saksantaa *”Drang nach Süden”*. Hänen kaavailemansa maailma, jossa hallitsevat valtiot Yhdysvallat, Eurooppa, Venäjä ja Kiina laajenevat etelään ”takapihoilleen” ja jakavat näin maailman, on miltei identtinen Haushoferin pan-

⁸¹¹ Romer, 1999, 83.

⁸¹² Yasmann, 2001.

⁸¹³ Moscow News, 20.-26.12.2000.

⁸¹⁴ ”Voiton maantiede”.

⁸¹⁵ ”Lopullinen vyöry etelään”.

alueisiin nähden. Žirinovskin manifesti on demagoginen geopolittisesti painottunut ”poliittinen biografia” ja muodoltaan eräänlainen ”geopoliittinen armageddon”, jossa Venäjän idea toteutuu historiallisena messianismina: Venäjän velvollisuus on eliminoida ”sodan, syöpäläisyyden ja epävakauden alkulähde” eli Venäjästä etelään sijaitsevat alueet: Kaukasia, Iran, Afganistan ja Turkki. Lopullisesti toteutuessaan Žirinovskin visio eliminoisi myös Pakistanin ja mahdollisesti Lähi-idän, jolloin ”venäläissotilas pääsisi kastaamaan saappaansa Intian valtameren”. Vuonna 1997 Žirinovski julkaisi uuden teoksen (*”Otserki po geopolitike”*), jossa hän pyrki antamaan teorioilleen tieteellisen sävyn esittämällä lukemattomia lähdeviitteitä länsimaisiin kirjoituksiin ja mm. geopolitiikan klassikoihin.⁸¹⁶

”Venäjän idea”, messiaaninen tehtävä, on kukistaa ja hävittää islamilaiset valtiot. Euraasian laajuisen rauhan, *Pax Russican*, hinta muulle maailmalle olisi se, että Venäjä ulottaa imperiaalisen dominionsa yli islamilaisen maailman ja ”rauhottaa” nämä maat. Vaikka John Erickson luonnehtikin Žirinovskin mallia ”megalomaaniseksi geopolittiseksi fantasiaksi”, Žirinovski itse ja monet huomattavat venäläiset poliitikot ja akateemikot ovat vilpittömästi toivoneet ja odottaneet, että Yhdysvallat, Eurooppa, Kiina ja Japani tukisivat ”omien etujensa nimissä” Venäjän vyöryä etelään. ”Korvaukseksi” Venäjä antaisi näille puolestaan luvan ottaa hallintaansa itsestään suoraan etelään sijaitsevat alueet: Etelä-Amerikka lankeaisi Yhdysvalloille, Afrikka Euroopalle ja Kaakkois-Aasia Kiinalle.⁸¹⁷

Duumaan perustettiin oma ”geopoliittinen komitea”, jota johtivat Viktor Ustinov ja Aleksei Mitrofanov. Molemmilla on KGB-tausta ja he kuuluvat Žirinovskin puolueeseen. Žirinovski herätti Euroopassakin huomiota vaatimalla, että rajat pitäisi palauttaa Venäjän keisarikunnan suuruuden päiviin. Venäjään piti liittää Kaukasia, Keski-Aasia, Afganistan, Iran, Turkki, Suomi, Baltia, Ukraina, Valko-Venäjä ja Moldova. Puolan hän olisi jättänyt itsenäiseksi ja antanut sille vielä lahjaksi Ukrainaan liitetyn Galitsian, millä ”vietäisiin pohja Ukrainan itsenäisyshaluilta”. Sleesian, Danzigin ja Pommerin hän olisi puolestaan palauttanut Saksalle samoin kuin Königsbergin. Suur-Saksaan olisi liitetty myös Itävalta, Böömi, Määri ja Slovenia, kun taas Balkanille olisi luotu Suur-Serbia ja Suur-Bulgaria. Kroatia ja Albania olisi luovutettu Suur-Serbialle, Traakia, Makedonia ja Pohjois-Kreikka puolestaan Suur-Bulgarialle. Žirinovski vaati, että pangermanismin ja panslavismin liitosta syntyisi ”euraasialainen suuri tila”, joka suunnattaisiin ”euroatlanttista” tilaa ja ”anglosakseja” vastaan. Seuraavissa vaaleissa Žirinovski sai 23 % kaikista Venäjän äänistä.⁸¹⁸ (Tämä on yhtä paljon kuin tšetšeenien radikaalin komentajan Šamil Basajevin saama kannatus vuoden 1996 vaaleissa Tšetšeniassa; joskaan Basajev ei ollut vielä tuolloin yhtä radikalisoitunut kuin myöhemmin.)

Geopoliittinen mystisismi: Dugin

Omituisena on usein pidetty geopolittisen messianismin liittämistä Ilmestyskirjan kertomukseen ja vastaaviin aikaa ja tilaa jäsentäviin uskonnollisiin myytteihin. Mikä pahuuden mystiikassa kiehtoo niitä, jotka liittävät sen messiaaniseen poliittiseen retoriikkaansa? Niccolò Machiavelli ilmoitti aikoinaan menevänsä mieluummin helvettiin kuin toimivansa ”patrioottisen edun” vastaisesti.⁸¹⁹ Karl Marxin tiedetään olleen satanistisen kultin jäsen, mikä näkyy hyvin hänen varhaisissa runoissaan.⁸²⁰ Samaa on väitetty Leninistä. Karl Haushoferia epäiltiin okkultistiksi⁸²¹ ja samoin hänen geopolittisiä oppejaan seuraava

⁸¹⁶ Erickson, 1999, 246.

⁸¹⁷ Erickson, 1999, 246.

⁸¹⁸ Romer, 1999, 31.

⁸¹⁹ Korvela, 2001: Poliitiikka 1/2001, 10.

⁸²⁰ Murray Rothbard: ”Classical Economics”, 1995.

⁸²¹ Herwig, 1999, 225-226.

Aleksandr Dugin oli okkultisti.⁸²² Ei liene siis ihme, miksi raamatullinen mytologia tunkee niin selvästi esiin heidän retoriikassaan.

Tuntuu kuin Dugin antaisi tahallisesti ymmärtää, ettei hän olekaan venäläisen tradition ”Jumalan hullu”, vaan pikemminkin ”väärä profeetta”, joka vaatii koko Euraasialta ”ehdotonta tottelemista” Venäjää hallitsevalle ”mustalle messiaalleen” Putinille. Duginin liittolaiset Länsi-Euroopan äärioikeistossa – Brysselissä päämajaansa pitävä *Synergon*-verkosto – julistavat kotisivuillaan ylimpänä ”*Carthago delenda est*”, ”Karthago on hävitettävä”. Heidän Karthagonsa, kuten sivuilla olevista teksteistä käy hyvin ilmi, on Yhdysvallat, mitä täydentää perin žirinovskilainen ”*Drang nach Süden*”, Turkin, Persian ja Pakistanin hävittäminen, Israelista puhumattakaan. *Synergonin* venäläinen jäsenjärjestö *Atheneum* julistaa seuraavansa ”sodan jumalaa”. Järjestöön kuuluu mm. merkittäviä venäläisiä akateemikkoja. Venäjän johtavat poliitikot kirjoittavat tervehdyksiä verkoston sivustoihin.⁸²³

Virallisen doktriinin geopolitisoituminen 1991-1994

Sekä Duginin että Žirinovskin voisi unohtaa poliittisen vaikutusvallan marginaaliin, ellei heidän ajattelussaan olisi esitetty raadollisissa muodoissa pitkälle samoja perusajatuksia ja arvoja, jotka ovat näyttäneet myös Venäjän virallisessa geopolitiikassa: vuonna 1997 Žirinovskin ja Duginin teorioita muistuttavat mystiset elementit tunkeutuivat siihen asti kylmän rationaalisenä pysytelleeseen Venäjän puolustusdoktriiniin.⁸²⁴ Jo vuonna 1993 uusi puolustusdoktriini, joka nimettiin armenialaissyntyisen turvallisuusneuvoston jäsenen Andranik Migranianin mukaan, oli luonteeltaan ”geopolitisoitu” verrattuna aiempiin.⁸²⁵ Sitä ennen Zjuganov oli aloittanut kirjansa ”Voiton maantiede” Rudolf Kjellénin mystisen valtio-organismiteorian lainaamisella⁸²⁶ ja Žirinovski oli lanseerannut ”Venäjän vyöryn etelään” jäljitellen saksalaisten kansallissosialistien elintilan etsimistä idästä.⁸²⁷

Migranianin doktriini kumosi vuosina 1991-1992 vallinneen Andrei Kozyrevin ”kiltin” ulkopoliittikan. Jo vuonna 1992 Andranik Migranian alkoi vaatia, että Venäjän olisi saatava valtaansa koko entisen Neuvostoliiton alue. Hänen imperialismsinsa nosti kannatustaan läpi seuraavan vuoden ja vuonna 1994 Migranian nimitettiin presidentin neuvoston jäseneksi ja hänen mallinsa virallistettiin Venäjän ulkopoliittisena doktriinina. Vuonna 1994 seuraukset alkoivat näkyä Venäjän ympäristössä: Valko-Venäjä ja Ukraina saivat venäläismielisemmät johtajat. Kehityskulkua seurasi johdonmukaisesti hyökkäys Tšetšeniaan vuoden lopussa. Rahaa Venäjältä kuitenkin puuttui imperiumin uudelleenvaltaamiseksi, joskin asiaan toi helpotusta Länneltä saatu ja kiristetty apu ja taitava geopolitiittinen peli Bosniassa.⁸²⁸

Migranianin doktriinia on kutsuttu myös ”Venäjän Monroe-opiksi”. Sen mukaan ”koko entisen Neuvostoliiton tila on Venäjän elintärkeiden etujen etupiiriä”. Seurauksena oli vuoden 1992 loppupuolelta lähtien armoton toiminta kaikkialla muualla entisen Neuvostoliiton alueella paitsi Baltiassa, joka oli Lännän suurenuslasin alla. Baltiassa strategiana oli ”harkitun epävarmuuden” (*incertitude calculée*) ylläpito.⁸²⁹ ”Harkitun epävarmuuden” käyttöä voidaan verrata Karl Haushoferin rajamaateoriaan, jonka mukaan rajamaiden epävarmuus ja epävakaus edistäisivät keskusimperiumin vähittäistä laajenemista niiden

⁸²² Shenfield, 2001, 193-194.

⁸²³ Ks. linkkikokoelma lähdeluettelon yhteydessä.

⁸²⁴ Erickson, 1999, 256.

⁸²⁵ Erickson, 1999, 253.

⁸²⁶ Erickson, 1999, 243.

⁸²⁷ Erickson, 1999, 246.

⁸²⁸ Bajev, 1997, 182-183.

⁸²⁹ Romer, 1999, 56-57.

kustannuksella. Dynaamisten rajojen periaatteen mukaisesti Venäjä kieltäytyi vahvistamasta rajasopimuksia Viron ja Latvian kanssa edes itselleen edullisella tavalla.

Venäjän federaation virallinen sotilasdoktriiniluonnos vuodelta 1992 oli määritellyt pääasiallisiksi kansallisiksi uhiksi ”eräät valtiot ja sotilasliitot, jotka pyrkivät maailmanherruuteen”. Tällä viitattiin ilman epäilystäkään Yhdysvaltoihin ja NATO:on. Sen sijaan vuonna 1992 doktriinissa ei vielä puhuttu ”Venäjän sisäisistä uhista” ja IVY katsottiin toimivaksi sotilaalliseksi kokonaisuudeksi.⁸³⁰ Tämä siitä huolimatta, että Tšetšenia oli julistautunut itsenäiseksi jo vuonna 1991 ja oli vuosina 1992-1994 *de facto* itsenäinen. Samoin kaikki merkit Georgiassa, Azerbaidžanissa, Moldovassa ja Ukrainassa viittasivat siihen, ettei IVY ainakaan vapaaehtoisesti suostuisi Venäjän käyttöön ”toimivaksi sotilaalliseksi kokonaisuudeksi”. Sittemmin doktriini alkoi kuitenkin keskittyä yhä enemmän Venäjän geopolitiiseen lähipiiriin, ”lähiulkomaihin”. Vuodesta 1993 alkaen alkoi Venäjällä nousta uusi ”geopolitisoitu” versio sotilasdoktriinista.⁸³¹

Vuoden 1993 doktriinin uhka-analyysi ylitti Venäjän federaation rajat ja katsoi jo Venäjän tehtäväksi vastustaa ”aggressiivista nationalismia” ja ”uskonnollista suvaitsemattomuutta”. Tämä on kuitenkin tyypillistä neuvostokieltä, sillä Pirumovin aiemmin mainittua ohjelmaa mukaillen doktriini määritteli nyt edellä mainitut uhat voimiksi, jotka ”uhkaavat Venäjän federaation yhtenäisyyttä” ja jotka ”heikentävät IVY:n tavoitetta integroida jälleen Venäjän elintärkeiden intressien vyöhykkeet”.⁸³² Venäjän itsensä politiikka oli Migranianin doktriinista lähtien avoimesti juuri aggressiivista nationalismia ja uskonnollista suvaitsemattomuutta ja suuntautui sekä naapurimaita että omia vähemmistöjä vastaan. ”Venäjän geopolitiiseen tilaan kuuluvat kaikki ne alueet, jotka ovat historiallisesti olleet etupiiriämme.”

Lännen asema ja vaikutus Venäjän geopolitiikassa 1992-1994

Se, että Venäjä suuntautui entistä enemmän omia vähemmistöjään ja ”lähiulkomaitaan” vastaan, ei kuitenkaan merkinnyt, että Lännen muodostama uhka olisi jäänyt pois doktriinista. Entisen Varsovan liiton maiden haaveet päästä NATO:n jäseniksi nähtiin yksiselitteisesti uhkana. Doktriini ei myöskään tunnustanut millään muotoa Venäjän hallinnassa tosiasiallisesti olevan geostrategisen tilan pienenemistä, vaan ”kaikki kuului yhä Venäjään, mikä oli koskaan sen vallassa ollut”.⁸³³ Lännen nähtiin siis ”tunkeutuvan Venäjän alueelle” aina, kun Yhdysvaltain, Euroopan tai Turkin vaikutus ulottui johonkin sellaiseen maahan, joka joskus oli kuulunut Venäjän etupiiriin. Vaikka nämä maat olisivat itse halunneet NATO:on ja NATO suhtautunut niihin tosiasiallisesti torjuvasti, Venäjä tulkitisi tilanteen ”NATO:n geopolitiisena ekspansionismina”.

Doktriini sai nopeasti länsimielisetkin venäläispolitiikot muuttamaan kantojaan. Mm. ulkoministeri Andrei Kozyrev määritteli vuonna 1993 Venäjän ”elintärkeiksi” eduiksi entisen Neuvostoliiton aluetta, etupiiriä ja tilaa koskevat ”erityisoikeudet” sekä ”välttämättömyyden sotilastoimiin rauhan pakottamiseksi kaikkialla perinteisten geopolitiisten intressimme vyöhykkeillä”. Samana ja seuraavana vuonna Venäjä soti jo Georgiassa, Moldovassa, Karabahissa ja Tadžikistanissa sekä hyökkäsi Tšetšeniaan vuonna 1994. Vuonna 1994 Kozyrev oli jo niin pelästynyt Žirinovskin menestyksestä, että hänkin omaksui selkeän aggressiivisen kannan Venäjän ”etuihin ja oikeuksiin” sekä pyrkimykseen palauttaa

⁸³⁰ Erickson, 1999, 252.

⁸³¹ Erickson, 1999, 253.

⁸³² Erickson, 1999, 253.

⁸³³ Erickson, 1999, 253.

kyseenalaistamaton suurvalta-asema.⁸³⁴ Kozyreviäkin länsimielisempänä pidetty Grigori Javlinski muutti siihenastisia liberaaleja ajatuksiaan ulkopoliitikasta samoihin aikoihin. Hän julistikin äkkiä: ”Venäjällä ei ole pysyviä ystäviä eikä pysyviä vihollisia. Venäjällä on intressejä.” Javlinskin mukaan intressejä on puolustettava hinnalla millä hyvänsä. Jopa Javlinski käänsi selkensä ennen ihannoimalleen Lännelle: ”Meillä on toiset ulottuvuudet ja toiset päämäärät.”⁸³⁵

Venäläinen tutkija Pavel Bajev on analysoinut Lännen nurinkurista politiikkaa ja todennut ironisesti, että oli kohtalokasta demokraattisen Venäjän kannalta, että vasta invaasio Tšetšeniaan vuonna 1994 antoi Venäjän uhkailupolitiikalle ponnin ja kiristykselle pohjan, avaten Lännen avustuskukkarojen nyörit. Venäjän johtajat havaitsivat konkreettisesti, että Länsi ei tukenut Venäjän federalismia, vaan halusi ”vahvaa Venäjää”. Reaalipolitiikkaan palaaminen toikin rahaa Lännestä ja vasta raa’an väkivallan käyttö toi Lännestä Venäjälle tunnustuksen suurvaltapolitiikan etuoikeuteen ja ”vakauttajan” oikeuksiin lähiulkomailla. Niinpä kun Venäjä soti Tšetšeniassa, se sai Länneltä massiivista tukea IMF:n lainojen muodossa.⁸³⁶

Venäjän ulkoministeriön edustaja Vladimir Tšernov ei uskonut Venäjän ja Lännen kumppanuuteen, jota Länsi hehkutti. Hänen mukaansa ainoa hyvä puoli siinä oli, että Länneltä saatiin talousapua, mutta huono puoli oli, että ”Länsi yritti rajoittaa Venäjän vaikutusvaltaa ja redusoida Venäjän vain valtioksi muiden joukkoon”. Tällaiseen Venäjän oli Tšernovin mukaan mahdotonta suostua, koska Venäjä oli ”yksinkertaisesti liian suuri”. Niinpä Venäjän tulisi ”kulkea omia teitään ja seurata historiallisia edeltäjiään, tunnustaen, ettei Venäjä ollut koskaan ollut osa läntistä maailmaa eikä koskaan läntinen demokratia”.⁸³⁷ Toisin sanoen Lännen ollessa mitä innokkaimmin syleilemässä Venäjää kumppanikseen, olettaen sen muuttuneen, Venäjän ulkoministeriö (voimaministeriöstä puhumattakaan) piti Neuvostoliittoa ja keisarikuntaa parempina esikuvina Venäjälle kuin läntistä demokraattista maailmaa.

Deržavnikkien nousu 1995-1997

”*Velikaja Deržava*”, ”Suuri Valtakunta”, oli palannut Venäjän strategian ja Venäjän idean perustaksi. ”Deržava” on sisällöltään ja sävyltään hyvin samanlainen kuin saksalainen ”Reich”. Se viittaa mystis-nationalistiseen imperiumiin, jolla on historiallinen velvollisuus hallita heikompia valtioita ja laajentua. Vain harvat olivat eri mieltä, eikä kukaan heistä menestynyt pidemmän päälle poliittisella tai turvallisuusalaan liittyvällä uralla. Vuonna 1996 ulkoministeri Jevgeni Primakov, entinen KGB:n Lähi-idän vakoilujohtaja, totesi jo suoraan, että ”Venäjä on suurvalta ja harjoittaa tähän statukseen sopivaa politiikkaa”.⁸³⁸

Länsimaiset tutkijat ovat usein kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka Jeltsinin ajan Venäjän liberaalilehdissä arvosteltiin avoimesti ja kärkevästi *deržavnikkien* eli suurvalta-ajattelua kannattavien imperialistien politiikkaa. Ennen kuin Putin vaiensi liberaalin lehdistön, unohtui länsimaalaisilta usein se, että deržavnikit eivät olleet mikään marginaalinen ääri-oikeisto tai ääriivasemmisto vaan hallitsivat suurinta osaa vallan instituutioista Venäjällä. Tunnettu toimittaja Boris Tumanov luonnehti Deržava-ajattelua ironisesti heinäkuussa 1995: hänen mukaansa Deržavassa valta ei vaihdu kansalaisten vapaan tahdonilmaisun kautta vain ameeban tavoin hävittämällä vastustajat ympäriltä. Deržavnikki vaihtaa Tu-

⁸³⁴ Erickson, 1999, 253-254.

⁸³⁵ Erickson, 1999, 254.

⁸³⁶ Bajev, 1997, 184.

⁸³⁷ Erickson, 1999, 254-255.

⁸³⁸ Erickson, 1999, 255-256.

manovin mukaan jatkuvasti pelisääntöjä, vaikka olisi itse ollut niistä päättämässä, koska politiikan pelisäännöt olivat deržavnikeille aina riippuvaisia siitä, mikä kulloinkin oli Deržavan etu. ”Deržava vaatii itselleen vapaata pääsyä maailmanmarkkinoille, mutta huomattessaan, että kansainvälisesti pätevät yleiset säännöt koskisivat myös sitä itseään, se rupeaa huutamaan, että kansainvälinen salaliitto on uhkaamassa Venäjän valtakunnallisia [imperiaalisia] etuja...”⁸³⁹

Samana vuonna 1996, kun Primakov oli esittänyt luonnehdintansa Venäjästä Deržavana, Kremlin ulko- ja turvallisuuspolitiikan neuvosto, jonka puheenjohtajana toimi geopolitikko Sergei Karaganov, julkaisi kokoelman Venäjän politiikkaa koskevia teesejä otsikolla ”Syntykö Liitto uudelleen?” (*Vosroditja li Sojuz?*).⁸⁴⁰ Neuvoston mukaan ”nykyaikainen venäläinen idea ei voi olla slaavilainen eikä edes panslavistinen (kolmen slaavivaltion liitto voi toimia ainoastaan kasvun lähtöpisteenä); sen tulee olla euraasialainen tai vielä laveampi.”⁸⁴¹ Toisin sanoen Ukrainan ja Valko-Venäjän liittäminen Venäjään ei vielä riittäisi, vaan pyrkimyksenä olisi ”kasvaa” imperiumina vähintään koko entisen Neuvostoliiton laajuiseksi, mieluiten koko Euraasiaa hallitsevaksi, ja mahdollisesti maailmanvallaksi.

Deržavan kannattajat luonnostelivat vuosina 1996-1997 viralliseksi linjaksi runnottuja ideologisia konseptejaan ahkerasti vuoden 1995 kuluessa. Antti Karppisen mukaan deržavnikkien keskeisiä aivotrusteja oli akateemikko Aleksei Podberjozkinin ja kommunistijohtaja Gennadi Zjuganovin ”Henkisen perinnön säätiö” (*Fond duhovnovo nasledija*), joka vuoden 1995 kuluessa julkaisi vuonna 1997 virallistetut ohjelmat Venäjän kansallisesta turvallisuudesta, liittovaltion turvallisuudesta ja sotilaallisesta yhteistyöstä sekä Venäjän aatteesta ja valtiosta. Venäjän aatteen perusta oli sama kuin Duginilla ja kansallisbolševikeilla, mutta kirjoitettuna rationaalisempaan muotoon: ”Venäjän aatteen uuden synteesin perustana olisi tarve yhdistää Venäjän valtakunnan (Deržavan) historiallinen perintö sosialismin kauden kokemuksiin, jotka vielä ovat kolmen sukupolven muistissa.” Zjuganovin ja Podberjozkinin mukaan kommunismi ei ollut pahasta, vaan yhdisti valtakuntaa ja lujitti valtiollisuutta sekä puhdisti Venäjän tarpeettomista feodaalis-porvarillisista aineksista.⁸⁴²

Vuoden 1996 luonnoksena julkaistusta turvallisuuspoliittisesta doktriinista tulikin ”metastrateginen” ja geopolitiittinen, ja sen laadinnasta vastuussa ollut Jeltsinin turvallisuusneuvonantaja Juri Baturin ilmoitti geopolitisoidun doktriinin muotoilevan Venäjälle strategiaa ei ainoastaan lyhyellä tähtäimellä [kuten implisiittisesti annettiin ymmärtää 1990-luvun alkupuolen uudistajien, esim. Kozyrevin, tehneen], vaan ”50, 70 tai 100 vuoden tähtäimellä”. Samalla luotaisiin lyhyemmän tähtäimen politiikkaa erityisesti ”lähiulkomaille” [ts. ”lähiulkomaiden” olemassaoloa ei suostuttu näkemään pysyvänä ilmiönä]. Ruotsalaisen tutkijan Lena Jonsonin mukaan 1990-luvun puolenvälin turvallisuuskeskustelu Venäjällä oli taipuvainen tuomaan Venäjän kansallisen turvallisuuden konseptit takaisin neuvosto-aikaisen nollasummapelin ideaan.⁸⁴³ Nollasummapelillä tarkoitetaan käsitystä, että maailmanpolitiikka on antagonistista taistelua, jossa toisen voitot ovat aina toisen tappioita.

Venäjän kansallista ja valtiollista identiteettiä vuonna 1997 pohtinut Sergei Kortunov hylkäsi Venäjälle ”Lännestä tuodut” ideat, kuten sosialismin ja liberalismien, ja ilmoitti lopulta ihanteekseen Ivan Iljinin fasistisen valtakunnan kaltaisen Venäjän, johon kuuluisivat ”korporatiivinen demokratia ja korporatiivinen valtiollisuus”. Kohotettuaan tällaisella

⁸³⁹ Karppinen, 1999, 86.

⁸⁴⁰ Nezavisimaja Gazeta, 23.5.1996.

⁸⁴¹ Pursiainen, 1998, 99, 201-202.

⁸⁴² Karppinen, 1999, 87.

⁸⁴³ Jonson, 1998, 117.

ryhtivaltiolla itsensä alennustilasta Venäjän tulee alkaa toteuttaa maailmanlaajuisia missiotaan, joka alkaa väistämättömästi tilallisella laajentumisella.⁸⁴⁴

Iljiniä lähestyy myös vuonna 1996 teoksensa ”Venäläinen vastaus: venäläisen valtiollisuuden historianfilosofinen kokonaisuus” julkaissut Dmitri Rogozin. Myös Rogozinin ohjelmassa kansa ja valtio ovat yhtä, ja Venäjän tulee löytää keskitie totalitarismin ja länsimaisen ”muodollisen demokratian” väliltä. Rogozin ei tee poikkeusta siinä, että hän näkee Venäjän mission olevan ensin yhtenäisyyden turvaaminen ja sitten Venäjän läsnäolon varmistaminen kaikkialla entisen Neuvostoliiton tilassa. Kaikesta tästä huolimatta Rogozinin tulkinnan mukaan Venäjältä puuttuu kansakuntana kokonaan se ”aggressiivisuus, joka on ollut niin ominaista esimerkiksi muinaiselle Roomalle, Osmanien imperiumille, saksalaisille, ja monille muille eurooppalaisille ja aasialaisille kansoille.” Muut ovat pahoja, ei Venäjä, jonka valloitusmissio on vain hyväntahtoista ja tapahtuu Jumalan nimessä. Rogozinin pasifismiin kuuluu olennaisena osana se, että Venäjän on voitava käyttää voimakeinoja ”ulkoisen Venäjän” puolustamiseksi kaukana Venäjän rajojen ulkopuolellakin.⁸⁴⁵

Venäjän virallinen geopolitiikka vuoden 1997 doktriinissa

Jeltsin määritteli vuonna 1996 ”kansallisen turvallisuuden” linjaa liittovaltionneuvostolle. Hän jaotteli Venäjän ”olemuksen” neljään elementtiin: historialliseen, geopolitiiseen, ideologiseen ja kansallis-idealliseen. Historiallisesti Venäjä on ”muinaisen Rusin, Moskovan suuriruhtinaskunnan, Venäjän imperiumin ja Neuvostoliiton perillinen”. Geopolitiisesti Venäjä on ”ainutlaatuinen euraasian aseman vuoksi” (vrt. klassisen eurasianismin ainutlaatuisuuskonseptio, *mestorazvitije*) ja toimii geopolitiisena ”vakauttajana” globaalisten voimien tasapainossa (moninapaisuus). Maailmankuvaltaan ja ideologialtaan Venäjä on ”spirituaalis-sekulaarinen” (vrt. spirituaalisuus ja ”pakanallisen imperiumin” konseptio) ja spirituaaliselta luonteeltaan ”traditioiden vartijat” (vrt. ”traditionalismi”). Kansallisidealtaan Venäjä on Jeltsinin mukaan ”monikansallinen, mutta venäläiset ja muut jakavat historiallisen kohtalonsa (*destin historique*) yhdessä ja samassa Valtiossa”.⁸⁴⁶

Palaamme siis näin vuoden 1997 doktriiniin, ”kansallisen turvallisuuden konseptiin” (*Kontseptsija natsionalnoi bezopasnosti*), joka yhdisti puolustusministeriön, sisäministeriön, FSB:n, ulkomaantiedustelu SVR:n, rajavartiolaitoksen ja FAPSI:n (kommunikaatio ja mediatiedustelu) intressit ja loi niistä synteetin, joka hyväksyttiin 17. joulukuuta 1997 ja julkaistiin 26. joulukuuta 1997. Tässä doktriinissa geopolitiikka yhdistettiin geokonomiaan, mutta mukaan tuli ainoastaan mystis-nationalistista ”spirituaalisuutta”, jota hehketään ”venäläisyyden sieluna”. Sen katsottiin käsittävän ”venäjän kielen, kulttuurin ja ortodoksisen uskon” historialliset tehtävät.⁸⁴⁷

Konseptiin tulivat osina venäläisen fasismin perinteet, sillä paitsi Sergei Solovjovin ”Venäjän idean” ja slavofiilien orgaanisen valtioteorian (*sobornost*), konsepti yhdisti osaksi Venäjän virallista geopolitiikkaa myös avoimesti rasistisia ja kansallissosialistisia tavoitteita ajaneiden Konstantin Leontjevin, Nikolai Daniljevskin ja Ivan Iljinin ajatukset. Kaikkia kolmea on siteerattu dokumenteissa ahkerasti. Näitä on täydennetty länsimaisilla ajattelijoin, kuten Oswald Spenglerillä, Arnold Toynbeellä, Samuel Huntingtonilla, Francis Fukuyamalla sekä – pahalaisen edustajana – Zbigniew Brzezinskillä.⁸⁴⁸ Niinpä lopputulos on mystiikasta ja okkultismista riisuttu versio Duginin eurasianistisesta geopolitiikasta, siten,

⁸⁴⁴ Pursiainen, 1998, 180-184.

⁸⁴⁵ Pursiainen, 1998, 185-187.

⁸⁴⁶ Romer, 1999, 39-40.

⁸⁴⁷ Erickson, 1999, 256.

⁸⁴⁸ Karpinen, 1999, 88-89.

että siihen yhdistyvät Gumiljovin oppien mukaisesti spengleriläinen ”*Untergang des Abendlandes*” ja vastaava Venäjän nousu Euraasian kattavaksi imperiumiksi, joka käy huntingtonilaisittain välttämättömään taisteluun länsimaista pahaa vastaan.

Konsepti määrittelee NATO:n itälaajentumisen yksiselitteisesti ”kansalliseksi uhaksi” ja viittaa länsimaiden lisäksi ”erinäisiin valtioihin” (Puola, Turkki, Israel jne.) ja ”Venäjään ja sen yhtenäisyyteen” kohdistuvaan salaliittoon, jonka tarkoituksena on hajottaa Venäjä tai ainakin estää sen historiallinen tehtävä laajentua ja palauttaa hallintaansa Kaukasian, Keski-Aasian ja Itä-Euroopan maat. Konseptin mukaan Venäjän intressit kattavat entisen Neuvostoliiton alueen lisäksi ”Euroopan, Balkanin, Lähi-idän sekä Keski-, Lounais- ja Kaakkois-Aasian”. Se määrittelee Venäjän ”voimakkaaksi euro-aasialaiseksi Valtakunnaksi” ja katsoo mahdottomaksi hyväksyä Venäjän ”eristyksen” merivaltain toimesta, jotka estävät Venäjän ”kansallisten intressien” toteuttamisen Tyynenmeren alueella.⁸⁴⁹

Venäjän perivihollinen on Länsi, mutta jotta Venäjä voisi ”pelastaa” muun maailman länsimaiden vaikutukselta, sen on saatettava valtaansa Aasian islamilaiset ja buddhalaiset osat. Kaikki Venäjän mahdolliset ongelmat Ukrainan, muslimien tai Kiinan kanssa johtuvat vain Lännen johtamasta salaliitosta ja yrityksistä ”hajottaa ja hallita” Euraasiaa – Venäjällä on ”perinteisesti hyvät välit” muslimeihin ja muihin alamaisiinsa. Venäjään kohdistuu kaikilta tahoilta vaatimuksia rajojen muuttamiseksi – sekä imperiaalisten että ”nykyisten” – ja tämän vuoksi Venäjän on oltava ehdottoman puolustusvalmis joka suuntaan, myös Suomeen ja Norjaan, jotka uhkaavat Venäjän rajoja ja aluevesiä.⁸⁵⁰

Konsepti on yhteydessä eurasianismin hyödyntämiin geopolittisiin esikuviin: Se yhdistää Mackinderin sydänmaateorian Haushoferin megalomaaniseen Euraasia-fantasiaan ja vihaan ”merivaltoja” kohtaan. Samat esikuvat tulevat esiin Duginin eurasianistisessa geopolitikassa samoin kuin Zjuganovin ”Voiton maantieteessä”, jossa hän katsoo Venäjän kahden pääidean ”kolmannesta Roomasta Brežnevin doktriiniin” aina olleen vallan keskittäminen ja hallussapito Venäjän sisällä sekä ”suuren tilan” (*bolšoje prostranstvo*) saavuttaminen ekspansioita kautta.⁸⁵¹ Sentralismi ja ekspansio ovat myös venäläisen historioitsijan Sergej Medvedjevin mukaan Venäjän valtioidean perustana.⁸⁵²

Seurauksia ja huolenaiheita

Laajentaessaan ”sydänmaataan” 25-vuotissopimuksella Valko-Venäjän ja Kazakstanin kanssa Venäjä ymmärsi John Ericksonin mukaan ”jälleenyhdistymisen” tavoitteena olevan, ”pikemminkin kuin IVY:n institutionaalisen kehyksen seuraaminen, geostrategisten ja geopolittisten prioriteettien yhteensulauttaminen geoeconomisten intressien kanssa sellaisen uusimperiaalisen tilan strukturoimiseksi, jossa Venäjä ylläpitää sotilaallista ja taloudellista ylivaltaa”.⁸⁵³

Historioitsija William Fullerin mukaan (”*Strategy and Power in Russia: 1600-1914*”) keisarillisen Venäjän imperiaalinen ekspansio tapahtui hyvin samankaltaisessa tilanteessa kuin nykyinen – ja sitä myös edesauttoivat samat Euroopassa (myös Kaukasiassa) vallitsevat ominaisuudet: ”hajanaisuuden kakofonia, johtajien yksityinen ahneus ja idioottien määritys”.⁸⁵⁴

---

⁸⁴⁹ Erickson, 1999, 256-257.

⁸⁵⁰ Karppinen, 1999, 89-90.

⁸⁵¹ Erickson, 1999, 257.

⁸⁵² Medvedjev, 1999.

⁸⁵³ Erickson, 1999, 263.

⁸⁵⁴ Erickson, 1999, 263.

Keskinäinen kinastelu, johtajien ahneus ja idioottien määkiminen ovat maailmanhistoriasa vakioita, jotka ovat jo lukemattomia kertoja johtaneet tuhoon kerran kukoistaneet Hel- laan, Rooman, Pohjois-Italian, Saksan, Turkestanin ja koko Euroopan, antaen vallan – hetkeksi – niille raakaa sotilasmahtia, pelkoa ja terroria politiikkansa välineinä käyttäville ”Valtakunnille” (Deržava, Reich), jotka ovat pyyhkaisseet kansoja ja maita kartoilta ja myöhemmin kaatuneet siihen mahdottomuuteen, että pysyvää suuruutta voitaisiin raken- taan pakon, väkivallan ja tuhon varaan. Näiden imperiumien tilaa on aina hallinnut reunoil- la vallitseva epävakaus ja imperiumin ulospäin kohdistuva ”vyöry”, laajenemisyrittäminen.

Kuinka vakavasti eurasianismiin pitäisi suhtautua, ottaen huomioon sen saama keskeinen asema nykyisen Venäjän ulkopoliitikassa? Fasismin tutkija Stephen Shenfield on eurasia- nismien analyysissään kuivan koruton ja suora: ”ei ole epäilystäkään siitä, etteikö eurasia- nismi olisi selvästi totalitaristinen liike”. Jo Pjotr Savitski, Gumiljovin opettaja, jonka aja- tuksia Gumiljov sittemmin levitti Neuvostoliiton turvallisuusehdoitteiden keskuuteen, sanoi eurasianismin olevan lähellä sekä italialaista fascismia että neuvostolaista bolševismia. Eu- rasianistit itse katsoivat luoneensa fasismin ja bolševismin lisäksi ”kolmannen maksima- lismia”. Duginin mukaan Savitski unelmoi olevansa ”kuten Lenin, massojen johtaja ja profeetta”. Shenfield toteaa kuitenkin sovinnollisesti: ”ehkäpä [venäläisten fasismien, kan- sallisbolševikkien ja eurasianistien] joukossa oli joku, joka kehitti ajattelua myös demo- kraattisempaan suuntaan, mutta tällaisesta en ole tietoinen”.⁸⁵⁵

Hajoaako Venäjä vai hajottaako?

Venäläinen dominoteoria ja ketjureaktion pelko

Yhdysvalloissa vallitsi kylmän sodan ajan geopolitiikassa dominoteoria, jolla perusteltiin sotilastoimia kehitysmaissa, jotta niissä ei nousisi valtaan kommunistisia regiimejä. Jos heikot sortuisivat, dominoteorian mukaan kommunismin vyöry yltäisi lopulta myös län- simaihin. Näin voitiin perustella mm. sitä, miksi amerikkalaisten sotilaiden kannatti kuolla Etelä-Vietnamin vapauden puolesta.⁸⁵⁶ Venäjän geopolitiikka on historian saatossa häm- mästyttävässä määrin peilannut läntisiä kilpailijoitaan, joskin kääntäen niiden ajattelumallit omien intressiensä mukaisiksi peilikuviksi. Neuvostoliiton hajottua Venäjän geopolitiik- kaa onkin hallinnut omanlaisensa dominoteoria ja ketjureaktion pelko: Jos yksi itsenäis- tyty, koko imperiumi saattaa hajota.

Venäjän geopolitiikassa retoriikassa dominoteorialla pelottelu ja separatismia kohtaan tunnettu hysteria ovat yksi aikamme venäläisen geopolitiikan voimakkaimmista piirteistä. Yksi nykyisten venäläisjohtajien eniten tunnustamista valtiofilosofoista, Nikolai Berdjajev (1874-1948), ajoi kiihkomielisesti venäläisen herrakansan imperialismia, ”internationalis- min suurta pirua ja nationalismin pikkupiruja vastaan”. Venäjää uhkaa globaali interna- tionalismi, joka uhkaa viedä Venäjältä sen ”kansallisen itsemääräämisoikeuden”, mutta samaan aikaan sama salaliitto puolestaan hyväksyy ”mieluusti kansallisuuksien itsemää- räämisoikeuden ja jopa kansallisen šovinismin silloin, kun on puhe ukrainalaisista, ar- menialaisista, georgialaisista, tataareista, Siperian kansoista ja niin edelleen”. Berdjajev päättää, että samat tahot todennäköisesti hyväksyisivät myös kazanilaisten, astrakanilais- ten tai minkä hyvänsä kansan separatismia.⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ Shenfield, 2001, 36-37.

⁸⁵⁶ Agnew, 1998, 27-28.

⁸⁵⁷ Pursiainen, 1998, 157-159.

Berdjajevilla näkyvät hyvin venäläisen imperialismiin rasistiset perusteet, sillä hän päätelee, että ”vaikka Puolan kansallinen itsemääräämisoikeus onkin oikeutettua ja sillä on hyvin syvät perusteet, ja vaikka Armenian autonomialla voisikin nähdä ’oikeutuksen häivän’, niin Ukrainan kansallinen itsemääräämisoikeus on yksinkertaisesti tuska ja onnettomuus”. Berdjajev päätyy perustelemaan Venäjän vallan yliverkkaisuutta itsemääräämisoikeuteen nähden: ”Venäjän kansan luova mahti vallitsee, ei pakottavana vaan lahjoittaen kulttuurinsa, säteillen valollaan, yhdistäen suurella venäjän kielellään ja valtavalla valtiollaan, suojelemaan ulkoisilta vihollisilta ja sisäiseltä hajaannukselta. Kaikkien Venäjällä asuvien kansallisuuksien on tunnustettava venäläisen kirjallisuuden henkinen mahti; se valloittaa sisäisesti kaikki äärimmäisetkin kansallisuudet sitä mukaa kuin niiden valistus ja sivistys kasvavat.”⁸⁵⁸

Berdjajevin Ukrainaan kohdistama kritiikki kertoo Venäjän asennoitumisesta separatismiin yleisellä tasolla. Siinä ei ole kyse öljyputkista eikä islamilaisesta vaarasta vaan yksinkertaisesti siitä, että venäläisestä herrakansasta ei ole lupa erota: ”Ukrainalainen kansa on irrottamaton osa venäläistä kansaa ja Ukraina irrottamaton osa Venäjää. On vain yksi yhtenäinen venäläinen kansa, yhtenäinen suuri Venäjä, yhtenäinen venäläinen valtio. Tämä suuri kokonaisuus pitää sisällään monia erikoispiirteitä ja muunnoksia, siinä on lakeutta, siinä kaikki löytyvät paikkansa ja siihen voivat kaikki sulautua. Kun ukrainalainen ei halua tunnustaa kuuluvaisuuttaan suuren venäläisen kirjallisuuden luoneeseen kansaan ... niin se on siveellistä turmeltuneisuutta, sairautta... Ukrainalainen separatismi on petos ’Venäjän ideaa’ kohtaan maailmassa; petos venäläistä kulttuuria kohtaan; petos kansan menneisyyttä ja suurta tulevaisuutta kohtaan pikkumaisten, tilapäisten olosuhteiden synnyttämien tunteiden nimissä. On inhottavaa käyttää hyväksi vaikeuksia, jotka venäläinen kansa kohtaa vapautumisensa päivinä ja jotka osuvat yhteen hirveän sodan kanssa. Se on veljien pettämistä. ... Venäjän vaikeuksien päiviä haluavat käyttää hyväkseen myöskin suomalaiset, koko Kaukasian, myös Siperian toivoo irtautumista jne. jne.”⁸⁵⁹

Berdjajev kirjoitti vuonna 1917, mutta hänen ajatustensa sopivuudesta yhtä hyvin Venäjän ”tappioon” kylmässä sodassa kertoo Berdjajevin suosio nykypoliitikkojen keskuudessa. Separatismi ei ole niinkään rationaalisessa mielessä uhka Venäjälle, vaan mystisessä mielessä rikos venäläistä ”missiota” kohtaan, jonka pyrkimyksenä on ikuinen laajentuminen ja lopulta koko Euraasian, ellei peräti maailman, herruus. Venäjän imperialismilla on Berdjajevin mukaan pyhä maailmanlaajuinen tehtävä, ja jos Venäjä on epäonnistunut ennen, se on johtunut vain siitä, etteivät alamaiset ole olleet tarpeeksi valistuneita käsittääkseen imperiumin ”lopullista päämäärää”. Venäjän hajoaminen on yksiselitteisesti rappiota, joka johtaa lopulta koko Venäjän atomisoitumiseen ja tuhoon. Sen sijaan suuri ja valtava imperiumi on *ainoa mahdollisuus*, jossa venäläinen kansa voi täyttää kutsumuksensa maailmassa, ”kehittää voimiansa pyyteettömyyttä ja uhrautuvaisuutta, palvella koko ihmiskuntaa, vapauttaa sorretut slaavilaiset kansallisuudet, ratkaista suuren itäkysymyksen ja toimia idän ja lännen välittäjänä”.⁸⁶⁰

Berdjajevin lisäksi nykyisen Venäjän geopolitiikkaan ajatteluun tässä suhteessa on vaikuttanut Ivan Iljin (1883-1954), jonka geopolitiikka maailmankuva vielä 1950-luvullakin vastasi kaikissa pääpiirteissään Kjellénin, Ratzelin ja Haushoferin organista valtioteoriaa. Pahin Venäjään kohdistuva uhka on Iljinin mielestä imperiumin jakautuminen osiin. Koska Venäjän valtakunta on ”organismi”, jakaminen olisi auttamattomasti vahingollista.

⁸⁵⁸ Pursiainen, 1998, 159.

⁸⁵⁹ Pursiainen, 1998, 159-160.

⁸⁶⁰ Pursiainen, 1998, 160.

Venäjä voi olla olemassa vain suurena ja mahtavana. Muita vaihtoehtoja ei ole. ”Organismin” jakaminen tuottaa vain kivuliasta hajoamista, rappiota, kuohuntaa, lahoamista ja ”yleisen tartuntaprosessin” (dominoteoria). Minkä tahansa Venäjän osan irtautuminen johtaisi väistämättä koko maailman laajuiseen ”balkanisoitumiseen”, ja Venäjästä tulisi ”maailman parantumaton märkäpesäke”. Separatismi on yleisestikin vain ulkovaltojen lietsoma salaliitto pyhän Venäjän hajottamiseksi, sillä eiväthän toki Venäjän alamaisuudella siunatut kansat voisi konsaan oma-aloitteisesti haluta eroa Venäjästä. Kaiken pahan alkuperä on Länsi, joka pelkää Venäjän voimaa, ja länsimaisen pahan vastustamisessa viimeisenä keinona olisi väkivalta.⁸⁶¹

Hajottamista ja hallitsemista

Separatismiin kauhistuksella, dominoteorialla ja sillä, että yhä suurempi imperiumi on ”ainoa vaihtoehto”, on voitu 1990-luvun Venäjällä perustella venäläisille sotimista Tšetšeniassa, Transnistriassa, Karabahissa, Abhasiassa, Ossetiassa ja Tadžikistanissa. Diplomatiassaan ”lähiulkomaita” kohtaan Venäjä on uskonut historiallisesti melkein yksinomaan voimaan ja väkivaltaan. Vuonna 1844 Nikolai I katsoi, että Tšetšenia ja Dagestan kukistuisivat, kunhan ”lukuisampien armeijoiden kuin koskaan aiemmin näkeminen Tšetšeniassa ja Dagestanissa siirtäisi heidät unelmien ja fantasioiden maailmasta karuun totuuteen”.⁸⁶² Useiden epäonnistuneiden pompöösien sotapäälliköiden jälkeen tsaarin menestyksekkäin sotapäällikkö Kaukasian rintamalla oli kuitenkin ruhtinas Bariatinski, joka raportoi tsaarille Šamilin antauduttua:

”Vuoristolaisia ei voitu pelotella taistelemalla. Jatkuva sotiminen oli antanut heille sellaisen uskon, että kourallinen hyviä miehiä saattoi hyökätä ilman pelkoa useiden pataljoonien vahvuisen saattueen kimppeun ja yhdellä laukauksella sataa meidän laukaustamme vastaan tuottaa meille enemmän tappioita kuin me heille. Taistelu korostaa tasa-arvoa joukkojen välillä ja niin kauan kuin vuoristolaiset saattoivat taistella, eivät he uhranneet ajatustakaan antautumiselle.”⁸⁶³

Vallitsevan Venäläisen dominoteorian logiikan mukaan Tšetšenian kurittaminen mielettömällä sodalla ja hävityksellä ehkäisee Venäjän federaation hajoamiskehitystä kannustessaan muita ei-venäläisiä tasavaltoja pitäytymään Venäjän yhteydessä. Venäläinen Kaukasian ja kansallisuusasiain tutkija Emil Pain on kuitenkin kirjoittanut, että Tšetšenian sota on itse asiassa *lisännyt* itsenäisyyspyrkimyksiä imperiumin reunoilla ja Volgan alueella sijaitsevista tasavalloista. Tätä kehitystä hillitäkseen Venäjä on jakanut massiivista keskusjohdettua rahoitusta mm. Dagestaniin, mutta aluetuet ovat päättyneet aluejohtajien (nomenklaturan) yksityistileille ja outoihin paikkoihin. Samalla infrastruktuurin hälyttävä rappeutuminen kaikkialla Venäjän kaukaisilla alueilla on jatkunut ja rasismi yleistynyt.⁸⁶⁴

Venäjänsä imperiaalinen strategia on historiallisesti perustunut ”hajottamiseen ja hallitsemiseen”, mikä aiheuttaa ilmiönä sen, että imperiumi on reunoiltaan aina hajoamispisteessä ja sen kosmoksessa vallitsee ikään kuin ikuinen kaaos. Tämä kaaos on ollut Venäjän tie imperiumin laajentamiseen. Laajentuakseen sen on ollut pakko kylvää ympärilleen heikkoutta. Jo ruhtinas Mihail Vorontsov, jonka Nikolai I oli toiveikkaasti nimittänyt suorastaan Kaukasian varakuninkaaksi, totesi tsaarille, että ainoa toimiva strategia Kaukasian kansojen alistamiseksi olisi niiden hajottaminen, eristäminen ja kukistaminen yksi kerrallaan.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Pursiainen, 1998, 162-163.

⁸⁶² Gammer, 1998, 51.

⁸⁶³ Gammer, 1998, 51.

⁸⁶⁴ The NIS Observed, 27.4.2001.

⁸⁶⁵ Leitzinger, 1995, 55.

Tästä on seurauksena se ominaispiirre, että samalla kun Venäjä sotii ”yhtenäisyyden” nimissä, se itse asiassa käyttääkin välineenä separatististen liikkeiden tukemista. Niin Karabahin, Etelä-Ossetian kuin Abhasiankin konfliktit olivat Venäjän ohjaita ja Venäjä käytti niitä vastahankaan asettuneiden Georgian ja Azerbaidžanin heikentämiseen.⁸⁶⁶ Tullevaisuudessa Lezgistan ja Džavahetia tarjoavat vain lisää vastaavia mahdollisuuksia. ”Yhtenäisyyden nimissä” on provokaatioiden, propagandan sekä hajottamisen ja hallitsemisen politiikan (mm. väestönsiirtojen) avulla synnytetty myös ”ikuisia” vihanpitoja yhtäällä armenialaisten ja turkkilaisten, toisaalla osseettien ja inguušien välille. Esimerkkejä, joita käsitellään myöhemmin tässä työssä, on lukemattomia jo yksin Kaukasian kontekstissä.

Mielenkiintoiseksi Venäjän imperiumin laitojen dynaamisuuden tekee se, että kyse on itse asiassa klassisen geopolitiikan oppien tarkasta noudattamisesta. Venäjän politiikka Kaukasiassa on noudattanut Haushoferin rajamaateoriaa, jonka mukaan ”heikot valtiot” voidaan likvidoida imperiumin tieltä heikentämällä niitä tätä tarkoitusta varten mobilisoitavien liikkeiden kautta.⁸⁶⁷ Armenia, Karabah, Abhasia, Ossetia ja Lezgistan ovat Venäjän ”sudeetteja”. Epävakauttamisen strategia on ulottunut Kaukasiasta etelään mm. Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän kurdipolitiikassa.⁸⁶⁸ Palattuaan viralliseen imperialismiin vuonna 1993 Venäjä on ryhtynyt käyttämään myös ympäröivien maiden venäläisvähemmistöjä retoriikassa samoin kuin Saksa teki 1930-luvulla.⁸⁶⁹

Venäjän hajoamisuhan todennäköisyys

Vielä 1990-luvun alkupuoliskolla Venäjälläkin keskusteltiin vapaasti ja vakavasti Venäjän hajoamisesta yhtenä mahdollisuutena. Sergei Pavlenko katsoi vuonna 1994, että Venäjän hajoaminen itsenäisiin alueisiin oli varsin pitkälle jo meneillään oleva prosessi. Stephan de Spiegeleire kirjoitti, että Moskova on *de facto* jo menettänyt kontrollinsa suurimpaan osaan Keski-Kaukasiaa ja monissa muissakin osissa imperiumia keskusvallan ote näytti lisääntyvässä määrin herpaantuvan. Raimo Väyrynen on kuvannut tämänkaltaista kehitystä ”alhaalta päin tapahtuvaksi federalisoitumiseksi”.⁸⁷⁰

Tunnettu virolainen yhteiskuntatieteilijä Rein Taagepera, jolta on vastikään ilmestynyt merkittävä teos suomalais-ugrilaisista kansoista Venäjän federaatiassa, on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka heikosti Lännessä on tunnettu Venäjän alueita, erityisesti ei-venäläisiä tasavaltoja. Amerikkalaisten Venäjä-kirjojen kartoista puuttuivat näihin päiviin saakka tasavaltojen rajat, minkä vuoksi perusjenkki ei Taageperan mukaan voinut ymmärtää, ettei Venäjä ollutkaan yhtenäinen venäläisistä koostuva kansakunta.⁸⁷¹

Venäjän etniset tasavallat jakautuvat neljään ryhmään: Idel-Uraliin, Pohjois-Kaukasiaan, Altain-Baikalin alueeseen sekä arktisiin alueisiin. Taloudellisesti tärkein on Idel-Uralin eli Volgan-Uralin alue, joka jakautuu kolmeen turkinksukuiseen ja neljään suomalais-ugrilaiseen tasavaltaan. Turkinksukuisia ovat Tatarstan, Baškortostan ja Tšuvassia, suomalais-ugrilaisia taas Mordva, Mari, Udmurtia ja Komi. Pohjoisessa alueeseen limittyvät lisäksi uralilaiset Permin-Komi ja Nenetsia, etelässä taas Orenburgin ja Astrakanin alueet, joilla asuu paljon turkinksukuista väestöä.⁸⁷² Idel-Uralin alue on niin integroitunut Venäjän talouteen, ettei se pyrkine kokonaan eroon Venäjästä vaan tavoittelee todennäköisesti

⁸⁶⁶ Stone, 2001, I:10.

⁸⁶⁷ Herwig, 1999, 232.

⁸⁶⁸ Leitzinger, 1999: ”Kurdistan”, 28, 30-31.

⁸⁶⁹ Tuomi, 1995, 209.

⁸⁷⁰ Tuomi, 1995, 206.

⁸⁷¹ Taagepera, 2000, 437.

⁸⁷² Taagepera, 2000, 22-25.

mahdollisimman laajaa autonomiaa ja haaveilee ehkä Venäjästä konfедераationa, jollaista venäläisetkin liberaalipoliitikot ovat aika ajoin väläyttelleet.⁸⁷³ Sen sijaan paljon valmiimpi taistelemaan täyden itsenäisyyden puolesta on Pohjois-Kaukasiala, joka on historian saatossa kohdannut Venäjän taholta verisiä valloitussoita, väestönsiirtoja ja kansanmurhia. Alue on hyvin heikosti integroitunut Venäjään ja sen talous on kärsinyt Moskovan siirtomaapolitiikasta. Alue voisi rikastua mm. öljyllä, mutta silti öljyalueiden liepeillä sijaitsevat Dagestan ja Kalmukia kuuluvat Venäjän alueista köyhimpiin ja Dagestanissa on valtava työttömyys.

Osmo Tuomi arveli ”Uudessa geopolitiikassaan” vuonna 1995 Venäjän olevan suuressa vaarassa hajota, mutta käsitteli disintegraatiota Venäjän ”ongelmana”, minkä vuoksi näkökulma ei ilmeisesti herättänytkaan vastaavaa kohua kuin Arto Luukkaisen kirjan otsikko ”Hajoaako Venäjä?”. Tuomen mukaan Venäjä ei ollut vakaa monikansallisenä valtiona, vaan imperiumin ”yhtenäisyyttä uhkasivat itsenäisten IVY-maiden itsenäinen politiikka sekä omien autonomisten tasavaltojen itsenäistymishalut”. Geopoliittisesta näkökulmasta kyseessä oli keskusvallan heikentyminen sitä enemmän, mitä kauemmas Moskovasta mentiin (imperiumin asteittain epävakautuva kosmos) ja äärialueiden ”joutuminen” naapurimaiden taloudelliseen ja poliittiseen vaikutuspiiriin.⁸⁷⁴

Kansallinen paranoia Venäjän geopolitiikassa

Venäjän imperiaalisen tilan reunoja uhkaaviin ”epävakauteen”, ”dominoteoriaan” ja nykyisessä retoriikassa ”terrorismin” liitetään säännöllisesti mielikuvia Lännestä tai muualta johdetuista salaliitoista, jotka kuuluvat kiinteänä osana venäläiseen ”geopoliittisen pelin” ymmärrykseen ”taisteluna” ja nollasummapelinä.

Aiemmin tarkasteltu kehitys 1990-luvun puolivälissä (1995-1997) ennakoii jo ulko- ja turvallisuuspolitiikan suunnanmuutosta ja vuosina 1999-2000 tapahtunutta liberaalin kritiikin vaihtamista. Jo vuonna 1996 puolustusministeri, kenraali Juri Rodionov läksytti ”epäpatrioottisia voimia” Venäjällä. Uskomalla ”yleisinhimillisiin arvoihin ja uuteen poliittiseen ajatteluun” Venäjän liberaalit ja demokraatit kalvoivat syövän tavoin valtakunnan puolustuskykyä, sillä Rodionovin mukaan maailmassa ei ollut meneillään Lännestä esittämä rinnakkaiselo ja rauhanprosessi, vaan 2000-luvulla tulnaisiin käymään ratkaisevaa taistelua eloonjäännistä ja strategisista eduista. Venäjän olisi pakko käyttää äärimmäisiä keinoja ja aseellista voimaa, kuten se oli tehnyt jo Kaukasiassa, Baltiassa, Moldovassa ja Tšetšeniassa. Venäjän rappioon syyllisiä olivat sisäiset selkäänpuukottajat (vrt. 1920-30-lukujen Saksaan), ”perustuslaillisen järjestyksen, lainkuuliaisen väestön ja yhteiskuntarauhan puute”. Venäläiset eivät myöskään ajatelleet valtakunnan turvallisuudesta ja tulevaisuudesta oikein, vaan heidän mielipiteitään olivat vääristäneet länsimieliset suuntaukset 1990-luvun alkupuolella sekä ”epäpatrioottinen lehdistö”. Venäjä tarvitsi ”sotilaallista ideologiaa”.⁸⁷⁵

Perinteisesti Venäjä on ollut hyvin huolestunut erilaisista Lännestä tukemista ”salaliitoista” eteläisellä rintamallaan, jota Winston Churchill kuvasi ”Venäjän pehmeäksi alavatsaksi”. Nykyisessä venäläisessä geopolitiikassa ajattelussa mielikuviin länsimaisesta salaliitosta on yhdistynyt voimakas muslimivastainen painotus. Kuvaavaa salaliittoteorialle on se, että koko yleismaailmallinen islamilainen liikehdintä – sekä todellinen terrorismi ja ääri-islamiliikehdintä että kuvitteellinen tai terrorismiksi ja ääri-islamiksi propagandistisista syistä leimattu – nähdään viime kädessä Yhdysvaltain aikaansaannokseksi. Maksimenko syyttää Brze-

⁸⁷³ Antero Leitzinger: ”The Idea of Idel-Ural”, *The Eurasian Politician*, 1/2000.

⁸⁷⁴ Tuomi, 1995, 206.

⁸⁷⁵ Karpinen, 1999, 154-155.

zinskiä henkilökohtaisesti *Talibanin* tukemisesta,⁸⁷⁶ ja lukuisat länsimaiset kirjat ja lehtiartikkelit, jotka ovat yksioikoisesti ja epämääräisesti syyttäneet CIA:ta Usama bin Ladinin kouluttamisesta (väite, joka ei pidä paikkansa, vaan perustuu ymmärtämättömyyteen Afganistanin tilannetta kohtaan), ovat ruokkineet tämän käsityksen vakiintumista Venäjällä. Yhdysvaltain lisäksi Venäjää ja sen liittolaisia uhkaavaan ”islamilaiseen salaliittoon” riivoutuvat myös sekulaari Turkki ja Duginilla myös (sic) Israel.

Vaikka geopoliittinen paranoia keskittyikin eteläisen ”alavatsan” mahanpuruihin, ei tämä merkitse hengähdystaukoa myöskään länsirintamalle: Puola, Romania, Suomi ja Baltian maat liitetään yhä säännöllisesti geopoliittisissa teksteissä ”venäläisvastaisiin” valtioihin, joiden väitetään mm. tukevan tšetšenejä, lähettävän palkkasotilaita Kaukasiaan jne.⁸⁷⁷ Venäjän vaikutuspiiri on myös vuonna 2001 siirtynyt länttä kohti, kuten Ukrainan ja Moldovan tapahtumat ovat osoittaneet. Moldovassa valtaan nousi keväällä 2001 kommunistinen hallitus ja uusi kommunistinen presidentti, etninen venäläinen Vladimir Voronin, julisti ensitöikseen haluavansa lähempiä suhteita Venäjään ja Valko-Venäjään. Voronin sanoi Moldovan tehtävän olevan ”vastustaa Eurooppaa niin kuin Kuuba vastustaa Yhdysvaltoja”⁸⁷⁸, joskin hän joutui myöhemmin lieventämään näkökantojaan Romanian suuntaan.

Venäjällä aika ajoin heräävä vakoojahysteria on saanut geopoliittisia ulottuvuuksia, jotka saattavat tulevaisuudessa koskettaa Venäjän reunamaita paljon vakavamminkin kuin usein ilmitulevat yksittäiset vakoojaskandaalit, joita on viime vuosina ollut mm. Puolassa, Suomessa, Virossa, Latviassa ja Romaniassa. Venäjän tiedustelupalvelu on kampanjoinut erityisen voimakkaasti Turkkiä ja Pakistania vastaan – Venäjän oletettuja geopoliittisia kilpailijoita etelässä. Yhteyksistään FSB:hen tunnettu Aleksandr Hinstein syytti Turkkiä ”vaikutuksen” levittämisestä entisen Neuvostoliiton ja Venäjän federaation turkkilaisissa tasavalloissa.⁸⁷⁹ Samoin Hinstein syytti Turkin tiedustelupalvelua MIT:tä osallisuudesta Sufjan Arsajevin, hänen 15-vuotiaan poikansa Irišan Arsajevin ja kolmannen miehen Denis Magomerdzianin maaliskuussa 2001 suorittamaan konekaappaukseen Istanbulista Saudi-Arabiaan. Hinsteinin provokaatioteoria ei ollut ainoa Arsajevien konekaappaukseen liittynyt, vaan sitä epäiltiin myös Venäjän tai Saudi-Arabian tilaamaksi. Todennäköisempää kuitenkin on, että kyseessä oli yksityishenkilöiden spontaani epätoivoinen reaktio Turkin viranomaisten päätökseen kääntää heidät takaisin Venäjälle. Kaappaus tehtiin keittiöveitsellä uhaten. Saudi-Arabiassa kaapparit teippasivat koneen kylkeen Tšetšenian lipun. Saudipoliisin rynnäkössä Irišan, venäläinen stuertti ja nuori turkkilainen matkustaja saivat surmansa.⁸⁸⁰

FSB:n tiedottajan Aleksandr Zdanovitšin mukaan Venäjä kärsii yhä lisääntyvästä määrästä ”ulkomaisia vakoojia”, jotka yrittävät ”kerätä tietoja ja analysoida Tšetšenian sotaa”. FSB lupasi reagoida tähän vastatoimin.⁸⁸¹ Keväällä 2001 vakoojahysteriaa lietsoneen kampanjan pääkärki suuntautui Turkkiä vastaan ja turkkilaisia vakoojia syytettiin mm. siitä, että he ”yrittivät perustaa yhdistyksiä kurdeille, tšerkesseille ja mesheeteille Venäjän federaation alueella”.⁸⁸² Myöhemmin FSB myös julisti, että turkin kielen opettajat tulevat tavallisesti Venäjälle ”levittämään wahhabismia” ja vakoilemaan.⁸⁸³ Syytöksiä ei häirinnyt se, että

⁸⁷⁶ Maksimenko, 2000, 59.

⁸⁷⁷ Sevodnja, 4.10.1999; Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 24.

⁸⁷⁸ RFE/RL, 23.4.2001.

⁸⁷⁹ Moskovskii Komsomolets, 17.4.2001.

⁸⁸⁰ AP, 16.3.2001; AFP, 18.-19.3.2001; Glasnost, Caucasus Daily News Service, 19.3.2001; The Moscow Times, 19.3.2001; Moskovskii Komsomolets, 17.4.2001.

⁸⁸¹ RFE/RL, 19.4.2001.

⁸⁸² RFE/RL, 20.4.2001.

⁸⁸³ Izvestija, 25.4.2001.

Turkki on virallisestikin sekulaari valtio, jonka tiedustelupalvelu kamppailee lievempääkin islamismia vastaan, ei suinkaan kiertele maailmalla levittämässä Turkkiin äärimmäisen vihamielisesti suhtautuvaa wahhabilaista uskonkäsitystä.

Venäläisessä geopolitiikassa ”terrorismi” on iskusana siinä missä muutkin Länttä peilaavat retoriset muotoilut geostrategisille pyrkimyksille. Jos Yhdysvaltain voi sanoa käyttävän terrorismin käsitettä valikoivasti ja tarkoitushakuisesti, niin Venäjän kohdalla käsitteen semanttinen sisältö on vielä omaperäisempi. Esimerkiksi käy Venäjän reaktio Irakin vastaiseen pommitukseen joulukuussa 1998. Duuman alahuone äänesti tuolloin läpi äänin 394 vs. 2 yksiselitteisen tuomion Yhdysvaltain harjoittamaa ”kansainvälistä terrorismia” vastaan, katsoen ”amerikkalaisen terrorismin olevan maailmanlaajuinen suora uhka kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle”. Moskovan pormestari Juri Lužkov, josta tuolloin vielä povattiin yleisesti Jeltsinin seuraajaa, sanoi: ”Näissä oloissa Venäjän on kehitettävä erityisesti sotateollisuutta. ... Venäjän on oltava suuri sotilas- ja merimahti.” Puolustusministeriön johtoon kuulunut kenraali Leonid Ivašov julisti, että Venäjästä on tultava ”johtaja kaikille niille maille, jotka vastustavat Yhdysvaltain diktatuuria”.⁸⁸⁴

Venäjän turvallisuuspolitiikassa kylmä sota ei ole ollut yhtä ohi kuin länsimaissa. Yhdysvallat on edelleen Venäjän asenteissa imperiumia ja sen tulevaisuuden tavoitteita vastaan suunnatun salaliiton taustalla. Tästä kertovat esim. Venäjän tiedustelupalvelu FSB:n ajoittaiset väitteet, kuten FSB:n tiedottajan Aleksandr Zdanovitšin huhtikuussa 2001 esittämä väite, että wahhabilaiskommentaja Hattabin läheisenä tšetšeeniapurina pidetty Rezvan Tšitigov olisi CIA:n agentti.⁸⁸⁵ FSB:n Pohjois-Ossetian päällikkö kenraaliluutnantti Vladimir Bezugli puolestaan sanoi, että Pohjois-Kaukasiassa ja etenkin Tšetšenian ympäristössä toimivien humanitääristen avustujajärjestöjen työntekijöistä suurin osa on CIA:n vakoojia, jotka ”toimittavat tšetšeenikapinallisille ruokaa ja lääkkeitä”.⁸⁸⁶ Myös Pjatigorskin FSB syytti avustujajärjestöjä vakoojiksi ja ”tšetšeenimielisiksi kollaboraattoreiksi”. YK:n työntekijöistä Ingušiassa 14 oli FSB:n mielestä ”vakoojia”.⁸⁸⁷

Venäjän epäsuoran vihamielisyyden kohteina ovat odotetusti olleet Turkki ja Pakistan, jotka voidaan nähdä geopolittisina haasteina – valtioina, jotka voisivat pysäyttää Venäjän eteläsuuntaisen ekspansion. Kaukasialaiset ja Venäjän federaation turkkilaiset – jotka muodostavat yhdessä Venäjän ”pehmeän alavatsan” – pysyvät edelleen Venäjän hegemonisten pyrkimysten pääasiallisena suoran vihamielisyyden kohteina. Samalla kuitenkin kansallisen turvallisuuden paranoia kohdistuu myös sinne, missä me pidämme sitä paljon yllättävämpänä: *Interfax* ja *Itar-Tass* alkoivat toukokuussa 2001 levittää huhuja, joiden mukaan Viron puolustusministeriö tuki Tšetšenian presidenttiä Aslan Mashadovia materiaalisesti ja koulutuksellisesti.⁸⁸⁸

Putinin ajan geopolitiikka

”Weimarilainen Venäjä”

Vladimir Putin nousi Venäjän johtoon dramaattisesti ratsastaen uudella Tšetšenian sodalla ja Venäjällä massiivisesti lietsotulla muukalaisvihamielisellä nationalismilla.⁸⁸⁹ Edeltäjän-

⁸⁸⁴ Stratfor, GIA, 21.12.1998: ”Russia ends its flirtation with the West”.

⁸⁸⁵ ORT 17.4.2001 > RFE/RL Security Watch, 23.4.2001.

⁸⁸⁶ Interfax, 18.5.2001.

⁸⁸⁷ Glasnost Daily News Reporting, 28.4.2001.

⁸⁸⁸ RFE/RL, 22.5.2001.

⁸⁸⁹ Williams, 2001, Middle East Policy, 3/2001.

sä Boris Jeltsinin luopuessa uudenvuodenaattona 1999-2000 vallasta pääministeri Putinin hyväksi, tilanne tarjosi historiallisen *déjà vu'n* niille, jotka vertasivat näytelmää Weimarin Saksan tapahtumiin vuonna 1933. Seniili presidentti Paul von Hindenburg nimitti valtakunnankansleriksi Adolf Hitlerin. Kansallissosialistien valtaannousua ryydittivät salaperäiset terrori-iskut, *Reichstagin* palo, josta syytettiin juutalaisia, ja yleisen hysterian ja salaliitto-teorioiden lietsominen uskonnollista vähemmistöä vastaan.

Amerikkalainen *Stratfor*-tutkimuslaitos, joka vielä vuosina 1998-1999 oli huomattavasti nykyistä tarkkasilmäisempi analyyseissään, kuvasi Venäjän tilaa joulukuussa 1998, luonnehtien sitä ”menetettyä suuruutta” ja johtavaa keskusta etsiväksi sekä revanssihalaiseksi: ”Tämän päivän Venäjän ja Weimarin Saksan välillä on todellinen yhteys. Keisarillisen Saksan romahdus toi ajanjakson, jota luonnehtivat taloudellinen alennustila, epätoivoinen köyhyys, massiivinen epätasa-arvo ja liberaalin hallinnon kärsimä impotenssin tunne – ei vain talouden vaan myös ulkopoliittikan suhteen. Köyhyys yhdistyneenä tunteeseen, että kansainvälinen yhteisö kohteli alentuvasti, loi kontrolloimattomia yhteiskunnallisia voimia, jotka ajoivat poliittisen ja taloudellisen liberalismiin hylkäämisen lisäksi suureen hyökkäävyyteen kansainvälisessä järjestelmässä. Tuloksena oli kansallissosialismi.”⁸⁹⁰

Putinin päätavoitteet sisäpolitiikassa ovat olleet keskusjohtoisuuden ja valtion kontrollin radikaali lisääminen niin alueiden, tiedonvälityksen kuin taloudenkin piirissä. Putinin ”uudistusohjelma” on näin tapahtunut venäläisen federalismin, sananvapauden ja demokratian kustannuksella.⁸⁹¹ Tässä mielessä Putinin linja on heijastellut Medvedjevin poliittisten ”kulttuurien” sisäänpääntäytävää aaltoa, vaikkakin samanaikaisesti diplomatiassa ja retoriikassa Venäjä on suuntautunut Länteen päin. Arto Luukkaselle kehitys toi mieleen neuvostoajat, mutta ehkäpä vielä suuremmassa määrin Putinin mukanaantuoma kehitys Venäjällä on muistuttanut tsaarinajan Venäjää, jossa ”sisäiset viholliset” juutalaiset, vapaamuurarit ja liberaalit nähtiin samoin kuin muslimit, oligarkit ja toisinajattelijat tänä päivänä. Tuolloin, 1800-luvun lopulla, tšerkessien kansanmurha vastasi nykyisiä tapahtumia Tšetšeniassa ja samalla Venäjä ohjaili salaisen palvelunsa ja provokaatioiden avulla tapahtumia Balkanin sotien ja ensimmäiseen maailmansotaan johtaneen kehityksen taustalla.⁸⁹²

Kehitys on tapahtunut samanaikaisesti turvallisuuspalvelujen vaikutusvallan lisääntymisen kanssa. Putinin ihailema ja omaksi esikuvakseen ilmoittama Juri Andropov ylläpiti Neuvostoliitossa voimakkaan ”sekurokraattista” ja vainoharhaista diktatuuria, johon kuuluivat olennaisina osina provokaatioiden ja salamurhien käyttö. Andropovin menetelmiin kuului niin hillittömän uskaliaitakin operaatioita (korealaisen matkustajakoneen alasampuminen, paavi Johannes Paavali II:n murhayritys turkkilaista äärioikeistolaista Mehmet Ali Ağca murhaajana käyttäen, Unkarin kansannousun verinen kukistaminen jne.), että Lännessä monet niistä uskallettiin avoimesti panna KGB:n ja Andropovin tilille vasta Neuvostoliiton romahdettua.⁸⁹³ Gorbatšovin ja ”varhaisen Jeltsinin” aikana turvallisuuspalvelujen suora vallankäyttö Kremlissä oli väliaikaisesti heikompa. Palautunut ”sekurokratia” ei kuitenkaan alkanut Putinista, sillä Putin oli jo kolmas perättäinen pääministeri Jevgeni Primakovin ja Sergei Stepasinin jälkeen, joka tuli pääministeriksi tiedustelupalvelun johdosta. *Stratfor* katsoi jo Primakovin tultua pääministeriksi Venäjän muuttaneen lyhyen län-

⁸⁹⁰ Stratfor, GIA, 21.12.1998: ”Russia ends its flirtation with the West”.

⁸⁹¹ Luukkanen, 2001, 243-245; HS, M. Parkkonen, 14.1.2003. ”Toimittajat ilman rajoja” -järjestön mukaan Venäjä oli vuonna 2002 maailman vaarallisin työympäristö toimittajille ja sensuuri ja sananvapauden loukkaukset lisääntyivät eniten juuri Venäjällä. Venäläiset sananvapausaktivistit pitivät raporttia liian lievanä! (HS, 14.1.2003.)

⁸⁹² Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 17-33.

⁸⁹³ Sergei Grigoriant, Glasnost Foundation, 2001: ”KGB – Yesterday, Today, Tomorrow”, päiväys puuttuu: <http://www.glasnostonline.org/> Länsimaissa Andropovin ajan konspiratiivisesta maailmanpolitiikasta sekä KGB:n yhteyksistä mafiaan kirjoitti jo varhain paljon tutkivan journalismin pioneereihin kuulunut Claire Sterling.

simielisen geopoliittisen kurssinsa voimakkaan nationalistiseksi ja amerikkalaisvastaiseksi.⁸⁹⁴

Putinin henkilökohtainen ystävä ja läheinen liittolainen, turvallisuuskomitean johtaja ja sittemmin puolustusministeri Sergei Ivanov, on entinen KGB:n upseeri, joka toimi vaakoajana mm. Suomessa, Iso-Britanniassa ja Keniassa. Häntä on yleisesti pidetty Venäjän toiseksi vaikutusvaltaisimpana miehenä ja vaikka Putinia on toistuvasti luonnehdittu ”länsimieliseksi”, Ivanovin lausunnot eivät ole saaneet kovin laajaa julkisuutta lännessä. Ivanovin mukaan NATO:n laajentuminen itää kohti on vielä vaarallisempi uhka Venäjän intresseille kuin ”Venäjää hajottava kansainvälinen terrorismi”. Hän myös uhosi, että Venäjä tulee pakottamaan naapurimaansa vielä ”kunnioittamaan kansallisia etujamme”.⁸⁹⁵

Myöhemmin, toukokuussa 2001, Ivanov osoitti avointa myötätuntoa eversti Juri Budanovia kohtaan, joka on ollut avustajansa luutnantti Fjodorovin lisäksi ainoa venäläisupseeri, joka joutui syytteeseen tšetšeenisiviileihin kohdistuneista raakuuksista. Budanov kidnappasi, raiskasi ja murhasi nuoren tšetšeenitytön Elza Kungajevan ja ”tuhosi todisteita” ajamalla tytön ruumiin päältä panssariajoneuvolla. Budanovin ja Fjodorovin jouduttua syytteeseen, tästä ”loukkauksesta venäläistä ylpeyttä kohtaan” tyrmistynyt armeijan 245. rykmentti tuhosi kostoksi päiväkausien pommituksella Tangi-Tšun kylän, josta Kungajeva oli kotoisin. Tuhannet venäläiset vaativat ”sankari” Budanovin armahdusta, ja kun upseerit oli lopulta tuomittu, he pääsivät saman tien armahduksen piiriin. Vuoden 2003 alkajaisiksi oikeus vapautti Budanovin.⁸⁹⁶

Venäjän Franco, Bonaparte vai Mussolini?

Putinin käsitys Venäjän valtioideasta on palannut Venäjän geopolitiikan perinteisille juurille, ja kaikista kolmesta pääsuuntauksesta – zapadnikeista, slavofiileistä ja eurasianisteista – on ollut viitteitä. Viimeksi vuosina 2000-2001 Putin lähestyi ennen kaikkea eurasianistista suuntausta, etsien ideologista pohjaa mm. Aleksandr Solženitsynin ja Aleksandr Duginin nationalistisista opeista.⁸⁹⁷ Putinia itseään voidaan kuitenkin pitää jossain määrin epäpoliittisena turvallisuusorganisaatioiden apparatšikkina, jonka ideologiana on lähinnä valtiokoneiston vahvuus *per se*. Hän on Luukkasen mukaan *gosudarstvennik*, joka näkee tehtäväkseen laajan imperiumin säilyttämisen, pelastamisen ja rakentamisen.⁸⁹⁸ Näin ollen hänen Solženitsynin ja Duginin ideoiden parissa suorittamansa ideologinen etsintä on verrattavissa toisen epäpoliittisen ”vahvan johtajan”, Francisco Francon, kääntymiseen siihen asti marginaalisen falangistipuolueen puoleen ideologian löytämiseksi imperiaalille ja valtiokeskeiselle missiolleen.⁸⁹⁹

Monet eritoten oikeistolaisesti tai talousopillisesti suuntautuneet länsimaiset analyytikot suorastaan toivoivatkin, että Putinista olisi tullut ”venäläinen Franco” tai ”venäläinen Pinochet”, joka olisi pannut ”talouden kuntoon rautaisella kurilla” ja tuonut valtakuntaan ”lain ja järjestyksen”. Valtakautensa kahden ensimmäisen vuoden aikana Putin on kuitenkin osoittanut, että Venäjällä autoritarismi on perinteisesti voinut esiintyä ilman sanottavampaa kehitystä taloudessa. Venäjän oma vapaan markkinatalouden guru ja Putinin ta-

⁸⁹⁴ Stratfor, GIA, 21.12.1998: ”Russia ends its flirtation with the West”.

⁸⁹⁵ Der Spiegel, 5/2001, 133.

⁸⁹⁶ Washington Post, 26.5.2001; Glasnost Caucasus Daily News Service, 15.3.2001 ja lokak. 2001; HS, Mika Parkkonen, 10.1.2003.

⁸⁹⁷ Ks. aiempi luku; The Economist, 23.-29.9.2000; Yasmann, 2001.

⁸⁹⁸ Luukkanen, 2001, 243.

⁸⁹⁹ Kasekamp, 2000: ”Fašismi ajalugu”.

lousneuvonantaja Andrei Illarionovkin myönsi talouden jatkuvan taantumisen kesällä 2000.⁹⁰⁰

Tšetšenian sodan jatkuminen on lisännyt sekä sotahysteriaa että sotaväsymystä Venäjällä. Sotimiseen ryhtyneet ja sitoutuneet poliitikot eivät kykene lopettamaan sotaa, koska silloin mitään ei olisi voitettu mielettömillä uhrauksilla, arvioi Antero Leitzinger katsauksessaan elokuussa 2000.⁹⁰¹ Tämän vuoksi Leitzinger arvioi sodan tulevan jatkumaan niin kauan kuin Putin olisi Venäjän presidenttinä, ja sodan legitimaatio vaatisi ajoittaisia provokaatioita, pogromeja ja muita ”poliittisia piristeitä”. Samaan tuntuu päätyvän arviossaan myös Luukkanen.⁹⁰² Kehityksen myötä Venäjän etniset vähemmistöt ja ei-venäläiset alueet ovat tulleet yhä vieraantuneemmiksi valtiosta ja muukalaisviha on kasvanut tasaisesti kaikkialla Venäjän federaation alueella.⁹⁰³

Vastaava kehitys tapahtui tsaarinajalalla, jolloin tsaarit Nikolai I ja Nikolai II saivat imperiuminsa romahduksen partaalle, kun eivät kyenneet lopettamaan aloittamiaan sotia – Nikolai I Kaukasiassa ja Krimillä, Nikolai II Japania vastaan ja ensimmäisessä maailmansodassa. Tero Halonen luonnehti Nikolai II:n tappiollista sotaa Japania vastaan ”osaksi Nikolai II:n uskonnollista Aasian-laajentumismissiota ja länsimaisuuden vastustamista”. Putinin militarismilla on yhtäläisyyksiä molempiin historiallisiin edeltäjiin. Hänen ”kurin ja järjestyksen” politiikkansa on muistuttanut Venäjän politiikkaa vuosien 1905 ja 1914 välillä. Uudistusten huuma japanilaisille kärsityn nöyryyttävän tappion jälkeen oli jätetty taakse ja keskusvalta alkoi peruuttaa imperiaalisille dominioille – myös Suomelle – aiemmin myönnettyjä itsehallintoja.⁹⁰⁴

Putinin urakehitystä on verrattu myös Napoleon Bonaparten 200 vuotta aiemmin. Leitzinger katsoo Putinin ja Bonaparten eroavan siinä, että jälkimmäinen kiirehti ensin tekemään rauhan Ranskan lukuisten vihollisten kanssa, kun taas Putinin oli ensimmäiseksi luotava itselleen imago sotapäällikkönä. Bonaparte myös hylkäsi sotajoukkonsa kaukaisille taistelukentille palatessaan Egyptin sotaretkeltään. Putin sen sijaan on pyrkinyt ainakin ulkoisesti antamaan sen kuvan, että Venäjän pojista Tšetšeniassa, Tadžikistanissa, Kosovossa ja Georgiassa pidetään hyvää huolta. Toisaalta ”Sotilaiden äidit” ja lukuisat venäläiset ihmisoikeusjärjestöt ovat olleet varusmiesten kohtelusta toista mieltä. Sekä Bonaparte että Putin perustivat valtansa vahvaan salaiseen poliisiin.

Kolmas rinnastus voitaisiin löytää Benito Mussolinin urakehityksestä. Italian fascistien argumentaatio aggressiivisten ja laajentumishaluisten kansakuntien puolesta rappauteineita demokraattisia häviäviä kansakuntia vastaan muistutti suuresti sitä poliittista retoriikkaa, joka vallitsi Venäjällä ennen Putinin nousua, sen aikana ja sen jälkeen. Mussolinikin järjesti ”moralistisia” kampanjoita oman aikansa ”oligarkkeja” ja salamyhkäisiä voimia vastaan, vaatien vallan keskittystä ja valtion kontrollia talouteen. Myös Mussolini hyödynsi tehokkaasti kansallisia myyttejä ja uskonnollisia mielikuvia.⁹⁰⁵

Vaikka saksalaisten kansallissosialistien ”*Drang nach Osten*” omaakin Venäjällä vastineensa ”*Posljednij brosk na jug*” (”lopullinen vyöry etelään”), oli Hitlerin ekspansionismi ja aggressiivisuus virolaisen historioitsijan ja politologin Andres Kasekampin mielestä kuitenkin

⁹⁰⁰ Stratfor GIU, 18.7.2000.

⁹⁰¹ EAU (Aasian uutisia), elokuussa 2000.

⁹⁰² Luukkanen, 2001, 248.

⁹⁰³ EAU vuosina 2000-2002; Idäntutkimus 1/2001, 25, 31-32.

⁹⁰⁴ EAU, elokuussa 2000; Halonen: ”Väki sitoutettiin seremonioilla” (Richard Wortmanin Venäjä-kirjan arvostelu), HS, 23.3.2001.

⁹⁰⁵ Kasekamp, 2000.

valikoimattomampaa kuin Mussolinin ja Putinin. Hitler oli valmis sotimaan ketä tahansa vastaan, kun taas Mussolini ja Putin ovat seuranneet imperialismien perinteisempää kaavaa. Hyvin samaan tapaan kuin Mussolini, myös Putin on vältellyt liian kovaa tuomiota vahvoilta länsivalloilta, ja niinpä sisäisen poliittisen kentän yhdistämiseen vaadittava ulkoinen aggressio on suunnattu ”toisen luokan” uhreja vastaan: Mussolini hyökkäsi Albaniaan ja Etiopiaan, kun taas Putin etsii valtaansa glorifioivia taistelukenttiä Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta.⁹⁰⁶

Ennen kuin Mussolini hyökkäsi Etiopiaan (Abessiniaan), hän varmisti ensin, etteivät Englanti ja Ranska reagoisi hyökkäykseen liian voimakkaasti. Samoin ovat toimineet myös Jeltsin ja Putin ennen hyökkäyksiään Tšetšeniaan. Demokraattiset länsimaat löysivät kuitenkin itsensä pian hyökkäysten alkamisen jälkeen kiusallisesta tilanteesta sekä Etiopian että Tšetšenian kohdalla. Sotia oli odotettu lyhyiksi ja hyökkääjä arvioitu niin ylivoimaiseksi suhteessa puolustajaan, että Länsi oletti pian pääsevänsä eroon koko ongelmasta. Italialaisten brutaalisuus ja liioiteltu väkivalta Etiopiassa kuitenkin nostatti kritiikkiä Englannissa: Oliko todella tarpeen kylvää myrkkyykaasuja lentokoneesta lähestulkoon aseettomien ”neekerien” niskaan? Tämä ei ollut ”reilua peliä”.⁹⁰⁷ Samanlaisia äänensävyjä – joihin ei liity mitään konkreettisia vastatoimia – on kuultu Lännessä myös Venäjän ”liioitellusta ja valikoimattomasta sotavoiman käytöstä siviilejä vastaan Tšetšeniassa”. Italiaa kritisoitiin aikoinaan myös Punaisen Ristin henkilökunnan pommittamisesta Etiopiassa. Myöskään Venäjä ei halunnut ulkomaisia järjestöjä, etenkin länsimaisia, todistamaan toista Tšetšenian sotaa.

Tietenkin sekä Mussolini että Putin halusivat etukäteen olla varmoja, etteivät läntiset suurvallat ryhtyisi totisiin interventioihin tai rankaisisi Italiaa ja Venäjää liian voimakkaasti muutamasta kansanmurhasta ”strategisesti vähämerkityksisiä” kansoja vastaan. Englannilla, joka hurskasteli parlamentaaristen välikyymysten verran ”neekerien” oikeuksista Etiopiassa, olisi ollut hyvin tehokas keino pysäyttää Italia: se olisi voinut sulkea Suezin kanavan italialaisilta aluksilta. Britit kuitenkin päättivät olla käyttämättä näin ”äärimmäisiä keinoja” asiassa, joka oli niin ”vähämerkityksinen” kuin joukkomurhat ja Etiopian miehitys. Lännen on voitu havaita soveltavan hyvin samankaltaista politiikkaa myös asenteissa Venäjän toimiin Kaukasiassa.⁹⁰⁸

Pohjimmiltaan Lännen viesti Mussolinille ja Putinille on ollut, että pahimmillaan niiden tarvitsisi pelätä hieman kiusallista keskustelua suhteellisen lievien taloudellisten sanktioiden käytöstä. Samanlainen oli hyvin pitkään johtavien länsivaltojen viesti myös Saddam Husseinille, joka murhasi yli 200 000 kurdia myrkkyykaasuilla pelkästään vuonna 1988,⁹⁰⁹ ja Slobodan Miloševićille, joka sai vuosikautia rauhassa toteuttaa etnisiä puhdistuksia niin Bosniassa kuin Kosovossakin. Myös Hitlerille annettiin tämä sama viesti vielä Itävallan, Sudeettimaan ja Tšekkoslovakian miehitysten aikaan. Hitlerin kohdalla raja kulki Puolassa, Saddamin kohdalla Kuwaitissa ja Miloševićillä saattoi olla vain huono onni Monica Lewinskyn tullessa sotkemaan asioita Washingtonissa, mutta Putin ei ole vielä kohdannut rajojaan.

Toukokuussa 2000 Euroopan neuvosto päätti, että se ei hyllyttäisi Venäjän jäsenyyttä, vaikkei Venäjä ollutkaan tehnyt mitään konkreettista noudattaakseen edes kaikkein maltillisimpia läntisistä pyynnöistä ”rakentavampaan asenteeseen Tšetšenian konfliktissa”.

⁹⁰⁶ McFaul, 2000, 308.

⁹⁰⁷ Kasekamp, 2000.

⁹⁰⁸ Kasekamp, 2000.

⁹⁰⁹ Leitzinger, 1999: ”Kurdistan”, 32.

Päinvastoin, kun Tšetšeniassa siviilien joukkomurhat jatkuivat, Venäjän ulkoministeri Igor Ivanov syytti Euroopan neuvostossa Baltian maita venäläisvähemmistöjensä ”ihmis-
oikeuksien loukkaamisesta”, uhaten Viroa, Latviaa ja Liettuaa vastatoimilla.⁹¹⁰

Etiopian sotaretki muodostui Mussolinille menestykseksi: se oli erittäin suosittu italialais-
ten keskuudessa, juuri kuten Mussolini oli ennustanut toivoessaan voivansa ”pienen voit-
toisan sotaretken” avulla ”kohottaa Italian kansakunnan itsetuntoa ja soturillista luon-
toa”.⁹¹¹ Venäjällä turvallisuuspalvelu varmisti, että toinen Tšetšenian sota olisi suosittu
venäläisten keskuudessa, käyttäen hyvin samanlaisia provokaatioita ja massapropagandaa
kuin Mussolini oli käyttänyt 70 vuotta aikaisemmin. Sekä Etiopian että Tšetšenian sotien
tarkoituksena oli verhota alleen sisäinen poliittisen vallan illegitimiteetti ja siivittää valtaan
autoritääriinen ”vahva johtaja”.

Kuuluisan venäläisen ihmisoikeusaktivistin Andrei Saharovin leski Jelena Bonner lausui
huhtikuussa 2000: ”Tämä sota ei ole hirveä vain Tšetšerialle, vaan myös Venäjälle. Koska
militarismin sokaisemasta Venäjästä on tulossa fascistinen valtio. Ne menetelmät, joita
armeija käyttää ovat kansanmurhan menetelmiä; se, mitä Tšetšeniassa tapahtuu tänä päi-
vänä, on rikos ihmiskuntaa vastaan ja ansaitsee oman Nürnberginsä.”

Muslimiviha ja propagandan käyttö

Arvostettu *Carnegie*-säätiön tutkija Michael McFaul arvioi Putinin valtaannousua käsittele-
vässä artikkelissaan *Current History* -julkaisussa, että Putin tarvitsi sotaa. Hän myös viittaa
viime aikoina yhä todennäköisemmäksi tulleeeseen, mutta alkuun varsinkin Suomessa ”sa-
laliittoteoriaksi” leimattuun käsitykseen, että FSB tai jokin sen osa olisi ollut syyskuun
1999 kerrostalopommien takana. Moskovan terrori-iskuja ei koskaan selvitetty.⁹¹²

Yleinen mielipide Venäjällä on kääntynyt yhä muslimivastaisemmaksi viimeisten kolmen
vuoden ajan. Suomessakin usein luennoinut venäläinen tutkija Aleksei Malašenko kertoi,
että vuonna 1992 vain 17 prosenttia venäläisistä oli pitänyt islamia ”pahana asiana”, kun
taas vuonna 2000 luku oli jo 80 prosenttia venäläisnuorisosta. Pääasiallisena syynä tähän
oli harkittu vihan lietsonta ja propaganda Venäjän valtiollisissa tiedotusvälineissä. Putinin
ristiretkeläispuheet Lontoossa keväällä 2000 herättivät Lännessä vähäistä kohua, mikä sai
kuitenkin Kremlin kiireesti perustamaan duumaan Moskovan-mielisen muslimiryhmän
nimellä *Refah*.⁹¹³ Samaan aikaan tšetšeenien vastarintaa Venäjän miehitystä vastaan alettiin
perustella erilaisilla ulkomaisilla salaliitoilla, jotka ulottuivat arabipalkkasotureista Turkin
salaiseen palveluun ja jopa skottiseparatisteihin, joiden kai kuviteltiin herättävän Venäjälle
sympatiaa Putinin puheista järkyttyneissä briteissä.⁹¹⁴

Antero Leitzinger vertasi ansiokkaassa artikkelissaan *Idäntutkimus*-julkaisussa muslimivas-
taisen propagandan ja disinformaation käyttöä ja leviämistä juutalaisvastaisen propagan-
dan ja asenneilmaston kehitykseen 1800-luvulta 1900-luvun alkupuoliskolle ja toiseen
maailmansotaan.⁹¹⁵ Pahamaineiset ”Siionin viisaiden pöytäkirjat”, jotka sittemmin inspi-
roivat Alfred Rosenbergiä ja muita kansallissosialisteja, teetettiin aikoinaan asiakirjavää-
rennöksenä tsaarin salaisen poliisin Ohranan toimesta Ohranan Pariisissa toimivilla asia-
miehillä, jotka kopioivat tekstin pääpiirteissään Maurice Jolyn alkujaan Napoleonin vas-

---

⁹¹⁰ Monitor, 15.5.2000.

⁹¹¹ Kasekamp, 2000.

⁹¹² McFaul, 2000, 308-309.

⁹¹³ Nimi on sama kuin Turkin islamistipuolueella.

⁹¹⁴ New Statesman, 1.5.2000.

⁹¹⁵ Idäntutkimus 1/2001, 17-36.

taan suunnatusta salaliittoteoriaa lietsovasta pamfletista.⁹¹⁶ Ohranan myöhemmät seuraajat ovat sittemmin neuvostoajalta lähtien tuottaneet huomattavan määrän islamilaista salaliittoa saarnaavaa aineistoa.

Putinin aloittaessa ”Tšetšenian jatkosodan” syksyllä 1999, Venäjällä oli tarjota valmiiksi englanninkielisiä dokumentteja, jotka todistelivat tšetšeenien ratkaisevaa roolia maailmanlaajuisessa muslimien salaliitossa, joka ulottui terrorismista ja Venäjän liittolaismaiden separatistisista liikkeistä (albaanit, bosnialaiset, kašmirilaiset, uiguurit, tadžikit) huumekauppaan ja Länsi-Euroopan hallitusten horjuttamiseen tähtääviin salahankkeisiin. Dokumentit esiteltiin näyttävässä kampanjassa, jonka Venäjän tiedustelupalvelun perustama ”tiedotuskeskus” organisoikiertueelle Eurooppaan. Kiertue alkoi Helsingistä 21. lokakuuta 1999.

Ensimmäinen dokumentti, Venäjän federaation kansallisuusasiain ministeriön selvitys ”etnopolitiisesta ja humanitäärisestä tilanteesta tšetšeenitasavallassa”, esitteli historiallisen katsauksen, josta puuttuivat kokonaan vuodet 1992-1996 ja joka katsoi sodan edistävän tšetšeenikansan ”sosiaalista ja hengellistä elpymistä”. Onko ”hengellisyys”⁹¹⁷ tässä yhteydessä viittaus kristinuskoon käännyttämiseen vai kielivirhe? Selvityksen mukaan ”sotilasoperaatiota, jonka tarkoitus on vapauttaa Tšetšenian alue bandiiteista, tukee ehdoitta koko Venäjän federaation väestö ja ylivoimainen enemmistö tšetšeenistä”. Hyvää tahtovasta Kremlistä selvitys käyttää nimitystä Keskus, isolla alkukirjaimella.⁹¹⁸

Toinen juhlallisesti esitelty dokumentti on selvitys ”Tšetšenian muuttumisesta kansainvälisen terrorismin tukikohdaksi”, ja se luettelee Tšetšeniassa oleileviksi ”terrorismin kannattajiksi” mm. baltteja ja itse Usama bin Ladinin. Tšetšeenien kerrotaan selvityksessä myös kouluttavan Turkin tiedustelupalvelun suojeluksessa albaaneja ja makedonialaisia muslimeja Eurooppaa vastaan. Kolmas dokumentti esittelee terroristien iskuja Moskovon metroon ja aloittaa pommi-iskusta vuonna 1977, jolloin ”KGB:n elimet löysivät ja pidättivät rikolliset. Oikeuden kuulusteluissa vaarallisen residivistin S. Zatikianin ja hänen kahden rikoskumppaninsa syyllisyys todistettiin ja kaikki terroristit tuomittiin kuolemaan”. Armenianlainen Stepan Zatikian oli neuvostoajan toisinajatteliijoita ja hänen syyttömyytensä puolesta vetosivat aikanaan niin Andrei Saharov kuin *Amnesty Internationalkin*. Zatikianilla oli alibi, muttei motiivia ja Neuvostoliiton hajottua venäläislehdet esittelivät ilmeisen syyttömän Zatikianin oikeusmurhaa todisteena KGB:n mielivallasta. Vasta vuonna 1997 venäläislehdet alkoivat palauttaa KGB:n erehtymättömyyden mainetta. Ylipäätään ainoa yhteys tšetšeeneihin koko asiassa oli se, että syytetty oli armenialainen, siis kaukasialainen.⁹¹⁹

Neljäs selvitys esitteli ”islamilaista ääriliikehdintää”, joka ulottui kautta Euraasian Albaniasta ja Bosniasta Kaukasiaan, Keski-Aasiaan, Afganistaniin, Kašmiriin ja Itä-Turkestaniin, mutta ei missään nimessä Irakiin, Syyriaan, Libyaan ja Iraniin. Äärimuslimien salaliiton tavoitteena olisi perustaa Pohjois-Kaukasiaan itsenäinen islamistinen terroristivaltio ja lisäksi horjuttaa Länsi-Euroopan hallituksia mm. ”julistamalla islam toiseksi valtionuskonnoksi Ranskassa” ja ”säättää muslimeja suosivia lakeja Länsi-Saksan parlamentissa”. Piennistä lapsuksista – Ranskassa ei ole valtionuskontoa lainkaan ja Länsi-Saksa katosi maailmankartalta jo vuonna 1989 – voi päätellä, kenen FSB:n edeltäjän toimesta dokumentteja on jo laadittu.⁹²⁰

⁹¹⁶ Neue Zürcher Zeitung, 17.12.1999.

⁹¹⁷ ”spiritual revival”

⁹¹⁸ Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 17-18.

⁹¹⁹ Idäntutkimus 1/2001, 18.

⁹²⁰ Ibidem.

Pogromien vaara

Yleisen vallankumouksen teorian mukaan tulenarin tilanne vallitsee, kun kansanjoukkojen toiveet ensin ovat heränneet, mutta sitten romahtavat pettymyksiin. Näin tapahtui Saksassa 1930-luvun alussa, jolloin vallitsi hyperinflaatio ja talous romahti yhtä aikaa kytevänsä ensimmäisen maailmansodan jättämän ja Reininmaan miehityksen lisäämän katkeruuden kanssa. Venäläinen propaganda, joka suuntaa kansan vihaa sisäisiin ja ulkoisiin vihollisiin ja toiveita myyttisiin valloitusmissioihin tuntuvat toistavan lähes identtisesti fasistisen propagandan kehitystä. Venäjällä tilanne on kärjistynyt periferioissa paljon pahemmaksi kuin ulkomaille näkyvä kuva Moskovasta ja Pietarista antaa ymmärtää. Imperiumin kaukaiset seudut tyhjenevät hallitsemattoman muuttoliikkeen myötä, infrastruktuuri on lamautunut monin paikoin ja esim. Venäjän Kaukoidässä kokonaiset maakunnat jäävät vaille sähköä talven tulipalopakkasissa.⁹²¹

On yleisesti esitetty arvio, että venäläisten tyytymättömyys purkautuu vihaksi ja pogromeiksi kaukasialaisia, muslimeja ja muita ”ulkomaalaisia” vastaan. Viime vuodet ovat synkkää kertomaa koko Venäjän federaation alueella. Toisen Tšetšenian sodan alkamisesta lähtien ympäri Venäjän federaatiota on esiintynyt pogromeja kaukasialaisia ja muita eivenäläisiä kansallisuuksia vastaan. Kaukasialaisiin kohdistuneita pogromeja tapahtui esimerkiksi Moskovassa syys-lokakuussa 1999, huhti-, touko- ja kesäkuussa 2001 ja lokamarraskuussa 2001, Rostovin alueen Bogorodskojen kylässä maaliskuussa 2001 sekä Volgogradin ja Tomskin alueilla.⁹²²

Helsingin Sanomien Moskovon-kirjeenvaihtaja Mika Parkkonen kirjoitti keväällä 2001 rasismista Venäjällä. Hänen mukaansa Venäjällä historiallisesti voimakas juutalaisiin kohdistunut vaino on vähentynyt – osin siksi, että juutalaisten määrä on pudonnut rajusti pitkään jatkuneen maastamuuton seurauksena – ja tilalle on tullut tšetšeneihin ja muihin kaukasialaisiin kohdistuva vaino.⁹²³ Ironista kyllä, jopa tšetšeneihin kohdistuneet pogromit käännettiin osassa Venäjän propagandaa osoituksiksi ”venäläisiä uhkaavasta tšetšeenien terrorismista”.⁹²⁴

Pohjois-Kaukasian ulkopuolisen Venäjän kaukasialaisista, ”mustista”, valtaosa on azereja, muslimeista yleensä tataareja, mutta 1990-luvun jälkipuoliskolla Venäjällä on tullut tavaksi yleistää kaikki ”tšetšeneiksi” ja nähdä ”tšetšeenien terrorismia” sielläkin, missä ei ole kenties yhtäkään etnistä tšetšeeniä. Näin teki mm. pietarilainen poliitikko Vladimir Tšurov puhuessaan Jyväskylässä marraskuussa 1999 Suomeen ja Itämeren alueeseen kohdistuvista turvallisuusuhista.⁹²⁵ Jopa Karjalan tasavallassa jahdattiin jo keväällä 2001 ”äärimuslimeja”. Tasavallan sisäministeri Igor Junaš ilmaisi huolensa siitä, että Petroskoin muslimiyhteisö on alkanut näkyä julkisuudessa ja että he ovat ”jopa ehdottaneet moskeijan rakentamista melkein Petrozavodskin keskustaan”. Petroskoissa on noin 6’000 muslimia eikä ainuttakaan moskeijaa.⁹²⁶

⁹²¹ TOL, 14.-21.1.2001; RFE/RL Russian Federation Report, 17.1.2001; Demari, 25.1.2001.

⁹²² Idäntutkimus 1/2001, 25; The Washington Times, 23.9.1999; Boston Globe, 6.10.1999; RFE/RL, 7.10.1999; Monitor, 15.10.1999; Amnesty International News Service, 239/22.12.1999; RFE/RL Russian Federation Report, 23.8.2000; Iltalehti, 23.1.2001; AP, 13.3.2001; Helsingin Sanomat, 7.11.2001; Komsomolskaja Pravda, 1.11.2001; Moscow Times, 1.11.2001; The NIS Observed, 7.11.2001; RFE/RL, 23.4.2001.

⁹²³ Parkkonen: ”Rasismien monet kasvot”, HS, 28.3.2001.

⁹²⁴ The NIS Observed, 7.11.2001.

⁹²⁵ Tšurov, 1999, Pohjoisen ulottuvuuden seminaarissa.

⁹²⁶ RFE/RL Russian Federation Report, 2.5.2001.

Kun Venäjän Kaukoidän ensimmäinen moskeija avattiin Petropavlovskissa Kamtšatkan niemimaalla kesällä 1999 palvelemaan läänin yli 30'000 muslimin tarpeita, ortodoksisen kirkon edustajat ja venäläinen lehdistö aloittivat kiivaan kampanjan moskeijaa, sen rakentamisen sallinutta pormestaria sekä muslimeja vastaan. Tataarijohtaja yritettiin surmata autopommilla ja hänen sukulaisiaan uhkailtiin. Vuonna 2000 ortodoksinen kirkko vaati taas moskeijan sulkemista ja piispa perusteli vaatimusta sanomalla, että ”moskeija slaavilaisessa ympäristössä aiheuttaa kansainvälisiä konflikteja”. Myös Vladivostokissa moskeijan rakentaminen pysäytettiin ortodoksien vaatimuksesta. Lähin moskeija onkin Irkutskissa, Baikaljärven rannalla, 5'000 kilometriä Petropavlovskista länteen.⁹²⁷

Virallinen doktriini Putinin aikana

Kesäkuussa 2000 Putin allekirjoitti 22-sivuisen doktriinin, jonka ulkoministeri Igor Ivanov esitteli. Putinin doktriinissa korostetaan pragmaattista politiikka suhteessa länteen, mitä höystetään Lännen kannalta miellyttävillä ajatuksilla, kuten keskittymisellä maailmanpolitiikassa talouteen (ei niinkään imperiumin sotilaallisiin ja mystis-nationalistisiin tehtäviin). Samalla Putin kuitenkin korostaa Venäjän vastustavan Yhdysvaltain hegemoniaa ja haluavan ”moninapaista” maailmaa, jossa Venäjä on yksi suurvalloista. Putinin Venäjä ilmoittaa myös pitävänsä Kaspianmeren öljyvaroja omana elintärkeänä intressinään ja keskittyvänsä ”turvallisuusetuihinsa lähiulkomailla”. Moskova ilmoittaa myös olevansa edelleen kategorisen vihamielinen ulkomaisia joukkoja vastaan missään ”Venäjän lähipiiriin” kuuluvassa maassa – tämä sisältää myös Baltian maat. Näin ollen doktriini on pääpiirteissään vain kosmetisoitu diskurssiltaan läntisemmäksi kuin vuoden 1993 ”Migranianin doktriini”, mutta oleelliset geopoliittiset painotukset ovat ennallaan.⁹²⁸

Useimmat venäläiset poliittiset ja sotilaalliset johtajat katsovat Kaukasian olevan avainalue ”lähiulkomailla”. Venäjän kaksi tärkeintä virallista intressiä alueella ovat ”Venäjän federaation eteläisen reunan vakauden turvaaminen” sekä ”Venäjän vaikutuksen laajentaminen ja lujittaminen muiden kansainvälisten tekijöiden kustannuksella Kaukasian alueella”. Pohjois-Kaukasiaa Venäjä pitää ”geostrategisesti tärkeänä” sekä ”puskurivyöhykkeenä islamilaista ekspansiota vastaan”. Samalla Venäjä pitää aluetta ”eturintamana Venäjän omien taloudellisten ja strategisten suunnitelmien edistämiseksi Lähi-idässä”. Venäjän ”lähiulkomaiden” politiikan ydin onkin ajatuksessa, että entisen Neuvostoliiton ”suuren tilan” on pysyttävä yksinomaan Venäjän hegemonisena omaisuutena, jossa Venäjän on torjuttava kaikkien ”ulkoisten voimien yritykset saada jalansija”.⁹²⁹ Kaikkien näiden strategisten tavoitteiden ja muotoilujen voi katsoa toistavan historiallista etelälaajennuksen geopoliittikkaa: Venäjän pyrkimystä liittää jonain päivänä koko Kaukasian alue jälleen valtaansa ja edetä sieltä käsin Lähi-itään.⁹³⁰

Vaikka geopoliittiset asenteet ovat pysyneet ennallaan, Putinin aikana perinteiset pyrkimykset on pyritty myymään Lännelle uusilla motiiveilla. Niinpä Venäjän intressinä ilmoitetaan olevan ”taistelu terrorismia vastaan”. Tästä huolimatta asiantuntijat ovat havainneet Putinin eteläisen geopolitiikan noudattavan hyvin tarkasti perinteistä ”hajottamisen ja hallinnan” strategiaa: Venäjä pyrkii kaikin tavoin tukemaan venäläismielisiä elementtejä IVY-maissa, tukemaan ja aseistamaan ”meidän vihollistemme vihollisia” kaikkialla Lähi-idässä, Keski-idässä ja Etelä-Aasiassa (mukaanlukien järjestöjä, joita yleisesti pidetään terroristijärjestöinä), pyrkii lujittamaan liittoa Iranin, Intian, Irakin ja Kiinan kanssa läntisten

---

⁹²⁷ <http://www.scmp.com/>

⁹²⁸ Stone, 2001, II:11-12.

⁹²⁹ Stone, 2001, II:12-13.

⁹³⁰ Stone, 2001, II:13-14.

järjestelmien vallan ”tasapainottamiseksi” sekä ”uudelleenkanavoita” pyrkimyksiä, jotka tähtäävät IVY:n integraatioon Moskovan johdossa.⁹³¹ Joulukuussa 2001 Venäjän Helsinkiin akkreditoitu sotilasasiamies, eversti Vladimir Jermatškov listasi Venäjän pahimpina uhkakuvina ”uskonnolliset ja kansallismieliset itsenäisyysliikkeet ja terrorismin”. Samalla hän kiinnitti huomiota venäläisvähemmistöihin Venäjän nykyisten rajojen ulkopuolella.⁹³²

Leonard Stone tiivistää Venäjän politiikan Kaukasian alueella Putinin aikana viiteen Kremlin ajamaan periaatteeseen:

1. Entisen Neuvostoliiton alue on käsitettävä Venäjän etupiirinä ja Venäjän vaikutusvalan alaisena.
2. Venäjän vaikutus on palautettava myös alueille, jotka ympäröivät entistä Neuvostoliittoa, erityisesti Lähi-itään, Etelä-Asiaan ja Kaukoitään.
3. Sen sijaan, että Venäjä keskittyisi ulkopolitiikassaan länsirintamaan, verkostoja on rakennettava Aasian maiden, erityisesti Kiinan ja Intian, kanssa, vaikkakin Länsi pysyy taloudellisessa politiikassa Moskovan prioriteettina.
4. Missä tahansa tarjoutuu mahdollisuus ”aktiiviseen rooliin” kansainvälisessä politiikassa, Venäjän on otettava tarvittavat askeleet etujensa ajamiseen, vaikkeivät ne olisikaan länsimaiden mieleen.
5. Länsimaiden suhteen keskitytään talouspolitiikkaan, yhteistyöhön G7-ryhmän teollistuneiden demokratioiden kanssa sekä Venäjän energiainressien ajamiseen näiden kautta.⁹³³

Kohdat 1-3 toistavat mahdollisimman selvästi Venäjän historiallista imperialismiin perinnettä, jossa imperiumi rakentuu asteittain keskuksesta laajeneville dominioiden kehille. Venäjän federaation sisällä Putin pyrkii vallan keskittämiseen ja venäläistämiseen, entisen Neuvostoliiton alueella imperiumin vallan laajentamiseen, ja tämän etupiirin ulkopuolella vaikutuspiirin rakentamiseen sellaisista valtioista kuin esimerkiksi Afganistan, Iran, Irak, Syyria ja Etelä-Kypros. Myös ”euraasialainen” suuntaus ja siteet Kiinaan ja Intiaan (samoin kuin Iraniin, Irakiin ja Pohjois-Koreaan) ovat vuonna 2002 noudattaneet sangen hyvin Stonen ennustusta. Kohta 4 asettaa strategialle sangen ”putinilaisen” aggressiivisen normin, kun taas kohta 5 korostaa strategian ”oveluutta” ainoaan vahvempaan haastajaan, länteen, nähden. Venäjä on historiansa aikana sotinut enemmän eteläreunallaan kuin kaikilla muilla rintamillaan yhteensä. Eteläsuuntaus on ollut Putinin aikana korostetun aggressiivista, koska Venäjä näkee George W. Bushin politiikan muuttaneen Yhdysvaltain linjaa sellaiseksi, jossa Yhdysvallat asettuu Venäjän yllämainittuja geopolitiittisia tavoitteita vastaan.⁹³⁴

Venäjän geostrategia on edelleen lähtökohdiltaan lännenvastaista, vaikka sitä hallitsisivatkin pragmaattiset johtajat (kuten Putin) ideologien asemesta.⁹³⁵ Lännen ja Venäjän suhteissa vallitseekin paradoksi: vaikka Lännessä on Neuvostoliiton hajottua tullut lähes mantraa muistuttavaksi hokemaksi todeta, että ”Venäjä ei ole uhka”, niin Venäjällä geopolitiittinen ajattelu on lähes yksissä tuumin sitä mieltä, että Länsi on Venäjän kilpailija ja uhka kaikissa muodoissaan, oli kyse sitten Yhdysvaltain ”pyrkimyksestä maailmanherruuteen”, NATO:n ”tunkeutumisesta Venäjän etupiiriin”, Euroopan ”valtiollisesta pluralismista ja epävakaudesta” tai ylipäätään ”vaikutuksen levittämisestä”, ”separatismiin tukemisesta”, ”vakoilusta”, ”venäläisvähemmistöjen sortamisesta”, ”kansainvälisestä terro-

⁹³¹ Stone, 2001, II:13; Thomas & Shull, 1999-2000, 96.

⁹³² Suomen Sotilas, 6-7/2001.

⁹³³ Stone, 2001, II:14.

⁹³⁴ Stone, 2001, II:14.

⁹³⁵ McCarthy, Jane's Intelligence Review, heinäkuu 2000, 23.

rismista”, ”serbien kansanmurhasta” ja muusta toiminnasta, johon Länsi venäläiskirjoittajien mielestä syyllistyy. Länsimaiden lisäksi uhkia ovat kaikki muutkin, Kaukasiassa erityisesti Turkki ja Iran, jotka ”tunkeutuvat täyttämään Venäjän jättämää tyhjiötä”.⁹³⁶

II:3. TURKKI

Turkin geopoliittinen sijainti on voitu nähdä sekä etuna että riskinä. Harvardissa luennoiva venäläinen historioitsija professori Igor Torbakov luonnehtii Turkin asemaa geopolitiikalle ominaiseen tapaan lähtien liikkeelle ”Etelä-Kaukasian ja Pohjois-Mesopotamian alueelta”, keskiöstä, jossa Turkki sijaitsee, ja luetellen sitten kaikkia niitä ympäröiviä, kiinnostaviksi oletettuja alueita, joita Turkki siltana yhdistää: Länsi-Eurooppaa, Mustanmeren aluetta, Balkania, Aigeianmerta ja itäistä Välimerä, Venäjää, Lähi-itää ja Irania. Torbakov jatkaa, että ”terrorismin vastainen sota on edelleen korostanut Turkin geostrategista tärkeyttä” ja että ”Turkki on myös merkittävä pelaaja öljyputkien ’suuressa pelissä’”.⁹³⁷

Eläkkeelle siirtynyt turkkilainen kenraali Sadi Ergüvenç kirjoittaa, että ”maantieteellinen asema ja sotilasvoima muodostavat maan sotilaallis-strategisen arvon oleelliset elementit. ... Tällainen maantiede voitaisiin nähdä suurena etuoikeutena, ellei se tuottaisi myös lähtökohtaista tulenarkuutta, joka puolestaan vaatii varovaisuutta ja pakottaa Turkin ylläpitämään voimakkaan puolustuksen.”⁹³⁸ Turkin geopolitiikan pääpiirteinä ovatkin olleet toisaalta isolationismi ja varovaisuus, toisaalta vahvan sisäisen puolustuksen korostaminen.

Turkki geopoliittisena voimana

Kemalistinen ”Turkin idea” ja Lännän sillanpää

Turkki on entinen imperiumi, joka muutti kuitenkin 1900-luvun alussa muotoaan ja valtioideansa Mustafa Kemal Atatürkin uudistusten myötä, muuttuen islamilaisesta imperiumista *de facto* eurooppalaistyyppiseksi maalliseksi kansallisvaltioksi. Atatürkin politiikan pääperiaatteet, ”kuusi nuolta”, olivat kansanmielisyys, tasavaltalaisuus, nationalismi, sekularismi, valtiollisuus ja uudistusmielisyys. Lukuisat uudistukset pyrkivät eurooppalaistamaan koko Turkin yhteiskunnan, politiikasta ja hallinnosta tapakulttuuriin. Oikeuslaitoksen malli otettiin Sveitsistä. Osmanien monikansallisen imperiumin valtioidea hylättiin, kalifaatti ja valtionuskonto lakkautettiin. Erityisen ratkaisevaksi nousi latinalaisten aakkosten käyttöönotto arabialaisten asemesta. Se katkaisi yhteydet arabialaiseen kirjallisuuteen ja kannusti oppimaan sen sijaan eurooppalaisia kieliä.⁹³⁹

Modernin Turkin kemalistiseen valtioideaan ei kuulu imperiaalinen ekspansio eikä myöskään imperialismien keskus-periferia-rakenne. Pääkaupunki siirrettiin Turkin suurimmasta kaupungista Istanbulista Ankaraan, keskelle Anatoliaa, mikä sekkin osaltaan katkaisi Byssantin imperiaalisen perinteen jatkumisen Turkin geopoliittisessa käytöksessä. Turkki poikkeaa siis geopolitiikaltaan huomattavasti Venäjästä ja myös Iranista. Tästä huolimatta Turkissakin käydään samanlaista keskustelua kuin Venäjällä valtion ”sielusta”, luonteesta

⁹³⁶ Berg, 1998, 94.

⁹³⁷ Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

⁹³⁸ Ergüvenç, 1998, 35; > Hickok, 2001, 10/12.

⁹³⁹ Brzezinski, 1997, 134; Huntington, 1996, 144.

ja identiteetistä. Zbigniew Brzezinski on jaotellut ”Turkin idean” geopolittiset pääsuuntauokset kolmeen:

1. Uudistusmieliset ja Turkin hallitseva eliitti haluavat nähdä Turkin muuttuvan lopullisesti eurooppalaiseksi valtioksi, joka myös hyväksytään Euroopassa. Heidän koko ulkopoliittikkansa pääilmansuunta on länsi.
2. Islamistit eli Turkin äärioikeisto puolestaan vetoaa islamiin ja muslimien yhteyteen, lähentää Turkkiä Lähi-itään ja katsoo siis geopolittisesti etelään.
3. Historiallisesti suuntautuneet nationalistit näkevät Turkilla olevan historiallisen tehtävän vapauttaa ja yhdistää Kaukasian ja Keski-Aasian turkinsukuiset kansakunnat, turkkilainen kulttuuripiiri, ja katsovat siis itään.⁹⁴⁰

Huolimatta lukuisista uhkakuvistaan ja huolenaiheistaan Turkki on ollut ulkopoliittikassaan erittäin pidättyväinen. Tämä siitä huolimatta, että sillä on yksi voimakkaimmista ja parhaiten koulutetuista armeijoista koko alueella. Turkki liittyi NATO:n jäseneksi vuonna 1952, mutta jo tätä ennen se oli osallistunut Korean sotaan Yhdysvaltain puolella. Turkin 850'000 miestä käsittävät puolustusvoimat ovat maailman viidenneksi suurin rauhanajan sotilasjärjestelmä ja NATO:n toiseksi suurin armeija. Yhdessä Israelin ja Saudi-Arabian kanssa Turkki kuuluu niihin alueen maihin, jotka uudistavat paraikaa nopeimmin puolustusvoimiaan, ja lukuisien Lähi-idän maiden ohessa Turkki kuuluu maailman tärkeimpiin aseiden ostajiin. Lännelle Turkki on strategisesti ratkaiseva liittolainen jo yksin sotilaallisista syistä. Taloudellisesti Turkki on Lähi-idän ylivoimaisesti suurin talous; sen pääomamarkkinat ovat kymmenkertaiset verrattuna Egyptiin ja Marokkoon, joiden pääomamarkkinat lukeutuvat arabimaailman suurimpiin.⁹⁴¹

Turkin sijainti on monin tavoin länsimaille strategisesti ensiarvoisen tärkeä. Se tarjoaa ainoan luotettavan portin Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan ja mahdolliseen Venäjän patoamiseen, samoin kuin Pohjois-Irakin hallintaan. Maailman öljyvaroista 70 % sijaitsee 1'600 kilometrin säteellä amerikkalaisten lentotukikohdasta Incirlikissä, Turkissa.⁹⁴² Turkki liittyikin vuonna 1952 NATO:on pelätessään Stalinin Neuvostoliiton hyökkäystä ja pyrki myksiä saada Dardanellit ja Bosporinsalmi hallintaansa sekä yhteys Lähi-itään Itä-Turkin kautta. Koko kylmän sodan ajan Turkin ulkopoliittikka seurasi uskollisesti NATO:a, ”katsoi länteen ja unohti idän”. Ainoastaan azerbaidžanilaiset, kaukasialaiset ja turkestanilaiset emigranttijärjestöt Turkissa kantoivat huolta sukukansojen kohtaloista neuvostoimperiumissa.⁹⁴³

Turkin perinteinen varovaisuus ulkopoliitikassa on merkinnyt myös sitä, että vaikka Turkki onkin NATO:n jäsenmaa ja sen maaperällä on amerikkalaisten sotilastukikohtia, ja Turkki salli Turgut Özalin aikana Irakin pommittamisen omalta maaperältään, ovat turkkilaiset poliitikot perinteisesti myös kritisoinet Irakin pommittamista ja vastustaneet Irakin hajoamista. Tämä johtuu toisaalta yleisestä varovaisuudesta, toisaalta pelosta, että kurdikysymys levittäisi konfliktin Irakista Turkkiin. Niinpä mm. entinen presidentti Süleyman Demirel, entinen pääministeri Tansu Ciller, nykyinen presidentti Ahmet Necdet Sezer ja ulkoministeri Ismail Cem ovatkin kaikki olleet kriittisiä Irakin-vastaisten toimien suhteen, vaikkeivät toisaalta Irakia tuekaan – onhan Irak Turkin suurimpia turvallisuusuhkia. Huntingtonin mielestä Turkin Irakin-politiikka on kuitenkin osoitus heilumisesta Lännen ja ”luontaisen” islamilaisen sivilisaation välillä.⁹⁴⁴

---

⁹⁴⁰ Brzezinski, 1997, 134.

⁹⁴¹ Stone, 2001, II:32.

⁹⁴² Stone, 2001, II:49.

⁹⁴³ Tütüncü, 1998, 183.

⁹⁴⁴ Huntington, 1996, 145.

Poliittinen vakaus ja länsimaisuus

Turkki poikkeaa kaikista muista Kaukasiaa ympäröivistä maista sikäli, että maassa on ollut jo yli 50 vuoden ajan demokratia, monipuoluejärjestelmä ja vapaat vaalit. Sotilasvallankaappausten aiheuttamat lyhyet keskeytykset ovat kestäneet vähemmän kuin yhden vaalikauden verran, enimmillään kolme vuotta, ja uudet vaalit on järjestetty aina olojen rauhoittuttua. Yksikään Turkin sotilashallinnoista ei ole ”juuttunut” valtaan pidemmäksi ajaksi kuin vaalikaudeksi. Turkin sotilasvallankaappauksilla on myös ollut laaja kansan tuki. Turkin puoluejärjestelmä on säilynyt eurooppalaisen vakaana ja puolueet ovat korkeintaan vaihtaneet nimiään.⁹⁴⁵

Cengiz Çandarın ja Graham Fullerin mukaan Turkki on kyseenalaistamattomasti osa läntistä maailmaa. Se on kuulunut poliittisen, diplomaattisen ja liittosuhteidensa viiteryhmän kannalta Eurooppaan jo yli 500 vuoden ajan ja seurannut Euroopan valtioiden kehitystä. Nykyisin lähes kaikki turkkilaisen yhteiskunnan elementit hyväksyvät maan läheiset suhteet länteen ja kuulumisen läntiseen viiteryhmään – jopa islamistit ja nationalistit, vaikka näillä onkin aika ajoin epäilevä suhtautuminen Turkin itsenäisyyden säilymiseen voimakkaissa länsiyhteyksissä. Ainoastaan aivan äärimmäisin uskonnollinen oikeisto ja äärivasemmisto katsovat Turkin olevan jotain muuta kuin osa läntistä ja eurooppalaista maailmaa.⁹⁴⁶

Poliittinen jako oikeistoon ja vasemmistoon määräytyi Turkissa sen mukaan, mikä oli puolueiden suhtautuminen 1920-luvulla lakkautettuun kalifaattiin sekä sen tilalle nostettuun kemalistiseen kansallisuusaatteeseen, joka syrjäytti valtionuskonnon ja pyrki yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Turkin tärkeimmät valtapuolueet ovatkin oikeistopuolue (Demokraattinen puolue, Oikeuspuolue, Oikea Tie -puolue eli DYP), jota edusti edellinen presidentti Süleyman Demirel, sekä sosiaalidemokraatit, joita edusti pitkäaikainen pääministeri Bülent Ecevit.⁹⁴⁷ Uusi liberaali ja maltillinen presidentti Ahmet Necdet Sezer valittiin vuonna 2000 presidentiksi ”epäpoliittisena” henkilönä. Sezer oli puolueisiin sitoutumaton perustuslakituomioistuimen puheenjohtaja, joka oli ennen presidentiksi valintaansa vaatinut parempaa ihmisoikeuksien kunnioittamista ja lievittämään terrorisminvastaisia lakeja sekä sananvapautta ja yhdistystoimintaa rajoittaneita lakeja.⁹⁴⁸

Samuel Huntington suhtautuu Turkin uudistumiseen erittäin kielteisesti ja katsookin koko hankkeen olleen epäonnistunut yritys siirtää eurooppalaisuus ”ei-eurooppalaiseen identiteettiin”. Samalla hän nälvii Turkkiä mm. ”kreikkalaisten ja armenialaisten lahtaamisesta kemalistisen homogeenisen kansallisvaltion nimessä”. Tästä huolimatta Turkki siirtyi toisen maailmansodan (Huntingtonille ”Lännen sisällissodan”) puolueettomuutensa jälkeen nopeasti läntiseen demokratiaan ja monipuoluejärjestelmään ja pääsi NATO:n strategisesti tärkeäksi jäseneksi, josta tuli Lännen ja ”Vapaan Maailman” itäisin vartija ja puskuri estämään Neuvostoliiton ekspansiota Välimerelle, Lähi-itään ja Persianlahdelle. Vastaavasti kaikki Neuvostoliiton liittolaiset samoin kuin arabimaat kääntyivät Turkkiä vastaan. Huntingtonin mielestä Turkki ei enää palvele Länttä pohjoista uhkaa vastaan, koska ”Venäjä ei ole uhka”.⁹⁴⁹

---

⁹⁴⁵ Leitzinger, 1999, 43.

⁹⁴⁶ Çandar & Fuller, Turkistan Newsletter, Vol. 5:076, 30.4.2001.

⁹⁴⁷ Leitzinger, 1999, 43-44.

⁹⁴⁸ Turkish Daily News & New York Times, 30.4.1999; Aasian uutisia, 17/2000, 28.4.2000.

⁹⁴⁹ Huntington, 1996, 144-145.

Islamistit ja ääri­vasemmisto

Nyttemmin myös islamistit ovat Turkissa ”normalisoitumassa”. Turkin islamisteja johti 1990-luvun puolivälissä Necmettin Erbakan, joka ajoi voimakasta islamilaista suuntausta ja vastusti Turkin eurooppalaismielistä politiikkaa. Erbakan ehti nousta pääministeriksi saakka, kunnes hänen poliittinen uransa päättyi floppiin ja lopulta hänen Hyvinvointipuolueensa (*Refah*) kieltämiseen ääri­liike­kytkösten ja uskonnollisen kiihotuksen perusteella. Islamistit järjestyivät sittemmin uudelleen Hyve­puolueeksi (*Fazilet*), joka jatkoi Erbakanin linjoilla, kunnes tuli lakkautetuksi kesäkuussa 2001. Tällöin islamistit jakautuivat: jyrkemmät islamistit, jotka seurasivat uskollisemmin Erbakanin jalan­jälkiä, perustivat Valaistumis­puolueen (*Saadet*), kun taas maltillisempi siipi erosi perustaen AKP:n. Tämä merkitsi, että ensimmäistä kertaa Turkin historiassa uskonnollinen oikeisto jakautui – aiemmin poliittinen islam on muodostanut yhtenäisen oppositiokentän.⁹⁵⁰

Turkin maltillisten islamistien nykyinen johtaja Recep Tayyip Erdogan, joka on kasvattanut suosiotaan maan talousvaikeuksien myötä aina maan suosituimmaksi poliitikoksi saakka, johtaa ”Oikeus- ja kehityspuoluetta” (AK tai AKP, *Adalet ve Kalkınma Partisi*, ”ak” merkitsee valkeaa). Seuraavia parlamenttivaaleja odotettiin vasta vuodeksi 2004, johon mennessä Erdoganin puolue olisi todennäköisesti ehtinyt vielä menettääkin nykyistä suosiotaan taloussuhdanteiden kääntyessä, mutta vuoden 2002 hallitus­kriisi toi tullessaan ennenaikaiset vaalit, joissa Erdoganin puolue sai vaalivoiton. Erdogan on entinen Istanbulin pormestari, joka muistetaan aiemmin esittämistään varsin radikaaleista, Erbakania lähellä olleista, mielipiteistä.⁹⁵¹ Erdoganin ”maltillinen islamismi” saattaa merkitä Turkin eurooppalaistumista myös siinä suhteessa, että uskonnollinen oikeistokin kesyyntyy Euroopan ”kristillisdemokraatteihin” verrattavaksi poliittiseksi voimaksi. Toinen mahdollisuus kuitenkin on, että Erdoganin maltillisempi versio poliittisesta islamista saavuttaa perinteistä islamismia laajemman suosion ja nostaa islamilaisen oikeiston vaikutus­valtaa.⁹⁵²

Erdogan on pyrkinyt kasvattamaan uskottavuuttaan Turkissa ja niinpä hän on kääntänyt takkinsa mm. aiemmasta Turkin NATO-jäsenyyden vastustuksesta. Aiemmin hän hyökkäsi Iranin diskriminaatiota vastaan, vastusti Turkin EU-jäsenyyttä ja kantoi huolta muslimien uskonnollisesta vapaudesta Lännessä. Nykyisin hän kuitenkin korostaa, ettei AKP halua Turkista islamilaista valtiota ja ettei Erdogan ole islamisti. EU:ta hän pitää nyt Turkille välttämättömänä pää­määränä eikä hänellä ole enää mitään hyviä Israelin-suhteita vastaan. Syksyllä 2001 hän yhtyi Turkin yleiseen mielipiteeseen tuomien Yhdysvaltain­vastaaiset terrori-iskut täysin.⁹⁵³ Jo kesällä hän kuitenkin sai vastaansa Turkin kärkkään tiedotusvälineistön, joka alkoi äänestäjien suosion kannalta kiusallisesti muistella Erdoganin menneitä puheita, kuten Atatürkin syyttämistä ”juopoksi” ja EU:n syyttämistä ”katoliseksi liitoksi” sekä puheita ”islamilaisten Turkin noususta”.⁹⁵⁴ Erdoganin puolueen kehitys osoittaa, että Turkissakin geopoliittinen kenttä alkaa yhtenäistyä ja vallan­pitäjien länsimielisyys tulla myös uskonnollisen opposition geopoliittiseksi koodiksi. Kehitys on täysin päinvastaista kuin mitä Huntington ennakoi uskoessaan Erbakanin ja islamismin vastavan paremmin Turkin kansan tunteja ja maan ”luonnollista” viiteryhmää.⁹⁵⁵

Brzezinskin mainitsemien kolmen suuntauksen lisäksi Turkin tapauksessa on syytä huomioida myös Turkin ääri­vasemmisto, jonka moniin osiin pilkkoutunut puoluekenttä iden-

⁹⁵⁰ EAU, 18/2001, 26.10.2001.

⁹⁵¹ The Economist, 22.9.2001.

⁹⁵² EAU, 18/2001, 26.10.2001; Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

⁹⁵³ The Economist, 22.9.2001.

⁹⁵⁴ Der Spiegel, 35, 27.8.2001.

⁹⁵⁵ Huntington, 1996, 144-149.

tifioituu pääosin kurdeihin yhdistettäviin jyrkän vasemmistolaisiin puolueisiin (HaDeP, nyk. DeHaP) ja niiden vielä jyrkempiin aseellisiin äärisiipiin. Turkin ääri-vasemmisto yhdistetään helposti kurdinationalismiin, vaikka itse asiassa kurdit ovat edustettuina kaikissa Turkin puolueissa ja suurin osa heistä lukeutuu itse asiassa oikeistopuolueisiin. Vastaavasti esim. PKK:n jäsenet ja puoluelehdet ovat pääosin turkinkielisiä. Ääri-vasemmiston tavoitteet vaihtelevat sosialistisesta vallankumouksesta Itä-Turkkiin perustettavaan itsenäiseen marxilais-leniniläiseen tai maolaiseen valtioon.⁹⁵⁶ Ääri-vasemmisto on Turkissa merkittävin poikkeama vallitsevaan geopolitiittiseen ajatteluun: se tukee Venäjää ja Armeniaa ja vihaa Länttä ja Yhdysvaltain ja Euroopan sätkynukeksi miellettyä Turkkiä.

Etniset kysymykset: kurdit ja ulkoturkkilaiset

Turkissa on n. 65-70 miljoonaa ihmistä, joista 80 % enemmistö on turkkilaisia, vaikkakin näihin lukeutuu myös lukuisia diasporia, kuten tšerkessejä, albaaneja, bosniakkeja, bulgareja ja arabeja. Turkin väestöstä ainakin 20 % on kurdeja, jotka tosin jakautuvat edelleen pienempiin etnisiin ryhmiin. Turkin kurdit kytkeytyvät puolueiden ja ääri-liikkeiden kautta Iranin ja Irakin kurdeihin sekä historiallisesti Neuvostoliiton ja Venäjän politiikan kautta myös Kaukasiaan. Brzezinski arvioi, että kurdiseparatismiin vaara muodostaa Turkille turvallisuusuhan, joka vaikuttaa maan varovaiseen ja sisäänpäin kääntyneeseen politiikkaan Kaukasian suhteen.⁹⁵⁷

Turkin erityinen huoli on maan sisäinen ja kohdistuu Turkin valtion rajoihin ja sisäiseen turvallisuuteen.⁹⁵⁸ Tämän ymmärtää, kun luetaan Turkin naapurimaat: Bulgaria, Kreikka, jaettu Kypros, Syyria, Irak, Iran, Azerbaidžan (9 km yhteistä rajaa Nahitševanissa), Armenia, Georgia sekä Mustanmeren takana Venäjä, Ukraina ja Turkille historiallisesti tärkeä Krim. Kaikissa näissä maissa on turkkilaisia vähemmistöjä. Venäjä on kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, kuinka neuvostoajan peruina naapurimaihin jääneitä etnisiä venäläisiä kohdellaan, ja ilmoittanut olevansa valmis kaikin keinoin puolustamaan venäläisiä Venäjän rajojen ulkopuolellakin. Venäläisiin ei ole kuitenkaan missään maassa kohdistunut erityistä vainoa tai ihmisoikeusloukkauksia, vaikka Venäjä usein hyökkääkin propagandassaan esim. Baltian maita vastaan tällaisin argumentein. Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa venäläiset ovat edelleen pikemminkin etuoikeutettuna väestönosana.

Sen sijaan turkkilaiset vähemmistöt ovat olleet vähintään huonossa asemassa ja enimmäkseen kansanmurhien ja etnisten puhdistusten kohteina kaikissa Turkin naapurimaissa paitsi Azerbaidžanissa. Balkanilla turkkilaiset joutuivat Osmanivaltakunnan hajotessa etnisten puhdistusten ja joukkomurhien kohteiksi eikä Bulgarian ja Kreikan turkkilaisien vähemmistöjen asema ole vieläkaan kehuttava. Kyproksella vasta Turkin interventio ja Pohjois-Kyproksen miehitys pysäytti turkkilaisiin kohdistuneen väkivallan. Tsaarinajan Venäjällä ja Neuvostoliitossa turkkilaisia surmattiin ja karkotettiin Georgiasta, Pohjois- ja Etu-Kaukasiasta samoin kuin Krimiltä ja Volgan alueelta tuhansittain. Etniset puhdistukset ja pogromit ovat kohdistuneet turkkilaisiin ja turkinsukuisiin ryhmiin myös 1990-luvulla Venäjällä, Armeniassa ja Karabahissa. Krimintataarien asema on edelleen huono. Irak on harjoittanut väkivaltaista turkkilaisien ja kurdien arabialaistamista sekä etnisiä puhdistuksia, viimeksi etenkin Kirkukin läänissä. Myös Iranissa ja Syyriassa turkkilaisiin vähemmistöihin on kohdistunut assimilaatiopolitiikkaa ja syrjintää. Ainoastaan Azerbaidžanissa, jossa valtaväestö on oikeastaan turkkilaisia, ei ole ”ulkoturkkilaisilla” tämäntyyppisiä ongelmia.

⁹⁵⁶ Leitzinger, 1999, 44-47.

⁹⁵⁷ Brzezinski, 1997, 134.

⁹⁵⁸ Stone, 2001, II:31.

Turkin liittolaisuudet ja Euroopan epälojalisuus

Turkin ulkopoliitiikan ensimmäinen prioriteetti on ollut vuosikymmenien ajan integraatio Eurooppaan ja länteen, mutta se on toistuvasti torjuttu ennen kaikkea Euroopassa vallitsevan Turkkiä kohtaan tunnetun emotionaalisen kielteisen asennoitumisen vuoksi. Huntingtonin mukaan tärkeimpänä syynä on todellakin se, että Turkkiä syrjitään islamilaisen uskon vuoksi.⁹⁵⁹ Myös Turkin kurdien asema on Euroopassa saanut kohtuuttomasti kielteistä huomiota huolimatta siitä, että Turkin kurdien asema on ollut vuosikymmeniä huomattavasti parempi kuin Irakin, Iranin ja Syyrian kurdien.⁹⁶⁰ Vaikutusvaltaisen vasemmiston hampaissa Turkki on puolestaan ollut NATO-jäsenyytensä, vahvan länsisuuntauksensa ja sotilasvallan kausiensa vuoksi. Lisäksi tietenkin Venäjä, Kreikka ja useat muut valtiot ovat levittäneet voimakkaasti Turkin-vastaista propagandaa ja politiikkaa – Kreikka historian, Venäjä geopolitiikan vuoksi.

Turkin suhde Lähi-itään on kaksipiippuinen. Lännessä Turkki nähdään automaattisesti osana Lähi-itää niin maantieteensä, historiansa kuin uskontonsakin puolesta. Osmanien valtakunta ulottui imperiumina Balkanilta Lähi-itään ja Pohjois-Afrikkaan ja ylläpiti lisäksi kalifaattia, julistautuen kaikkien muslimien suojelijaksi. Arabialainen Lähi-itä näkee kuitenkin nykyisin Turkin paitsi entisenä ”siirtomaaisäntänä”, myös sekularismissaan ja länsisuuntauksessaan islamilaisesta maailmasta eronneeksi. Turkkilaiset puolestaan suhtautuvat Lähi-itään ennakkoluuloin ja kielteisin asentein, pitäen sitä takapajuisena, sotaisana alueena, jonka arabit lisäksi ovat maailmansodista lähtien ”puukottaneet selkään” Turkkiä. Kylmän sodan aikana Turkki nojautui Länteen, kun taas sen lähimmät arabinaapurit Syyria ja Irak ohjautuivat Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän liittolaisiksi.⁹⁶¹

Neuvostoliiton hajottua Turkki jäi Lännen politiikassa ”sivuraiteelle”, koska kun Venäjää ei enää oletettu uhaksi, Turkkiä ei enää nähty tarvittavan samalla tavoin kuin ennen.⁹⁶² Huntington kiinnittääkin huomiota esimerkiksi siihen, kuinka Euroopassa historiallisesti Turkkiä puolustanut Saksakin vastusti NATO:ssa sitä kantaa, että Irakin hyökkäys Turkkiin katsottaisiin hyökkäykseksi koko NATO:a vastaan. Turkki asetettiin siis EU:n haki-jamaiden joukon lisäksi NATO:ssakin ”toisen luokan jäsenen” asemaan – Huntingtonin mukaan jälleen islamilaisuutensa vuoksi.⁹⁶³ Turkki havaitsi, ettei länteen eikä varsinkaan Eurooppaan voisi tosipaikan tullen vieläkään luottaa, ja alkoi nopeasti etsiä uusia liittolaisia Irakin, Iranin ja Syyrian uhkaa vastaan. Seurauksena oli helmikuussa 1996 puolustusyhteistyön solmiminen Israelin kanssa, mikä sai arabimaat jälleen älähtämään Turkkiä vastaan. Tammikuussa 1998 Turkki johti Välimerellä yhteisiä sotaharjoituksia Yhdysvaltain ja Israelin kanssa.⁹⁶⁴

Turkin ja Venäjän geopoliittinen epäsymmetria

Turkin näkökulma Venäjään on hyvin pragmaattinen: Venäjä on suuri sotilasmahti, jolla on hallussaan ydinaseita. Turkin näkökulmasta Venäjä on myös alikehittynyt sekä demokratian suhteen että taloudellisesti, vaikka eurooppalaiset eivät olekaan tottuneet ajattelemaan Turkkiä demokratian mallimaana eikä vauraana taloutena. Venäjä harjoittaa Turkin näkökulmasta aggressiivista ja maailmanlaajuista hegemoniapoliittikkaa, kun taas Turkki

⁹⁵⁹ Huntington, 1996, 145-146.

⁹⁶⁰ Ks. Leitzinger, 1999: ”Kurdistan”.

⁹⁶¹ Çandar & Fuller, 2001.

⁹⁶² Stone, 2001, II:32.

⁹⁶³ Huntington, 1996, 145.

⁹⁶⁴ Stone, 2001, II:32.

harjoittaa puhtaasti alueellista ulkopoliittikkaa, länsisuhteidensa lisäksi. Kaikesta huolimatta Turkin suhtautuminen Venäjään on yllättävän ystävällismielistä. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että nykyinen Turkki ei ole yhtä kiinnostunut kuin Venäjä satojen vuosien imperiaalisen geopolittisen kilpailun jatkamisesta, vaan Turkissa geoekonomia on jo kauan sitten syrjäyttänyt klassisen geopolitiikan ja geostrategian. Turkki näkee mahdollisuuksien auenneen Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa, muttei näe tilannetta erityisenä hegemoniakampailuna, vaan pikemminkin luonnollisesti etenevänä kehityksenä.⁹⁶⁵

Venäjän asenne Turkkiin on päinvastainen. Moskova on läpeensä ”geopoliittisesti asennoitunut” ja erityisen voimakasta tämä asennoituminen on suhteessa Kaukasiaan ja Turkkiin, Venäjän ”pehmeään alavatsaan”. Kaikkien puolueiden edustajat Venäjän duumassa pitävät puheita, joissa pelätään Turkin ”geopoliittista tunkeutumista” Venäjälle ”pehmeän alavatsan” kautta. Monet klassisen geopolitiikan saksalaisen koulukunnan ekspansionistisen suuntauksen piirteet esiintyvät Venäjän suhtautumisessa Kaukasiaan ja Turkkiin, ja lisäksi ne yhdistyvät nykyään uskonnollisesti ja rassistisesti sävyttyneeseen retoriikkaan ”turkkilaisten” ja ”mustien” levittäytymisestä slaavilaisten ja ortodoksisen uskon vuosittaisille voittomaille.⁹⁶⁶

Turkki on saanut laivastoyliotteen Mustallamerellä, kun Venäjän Mustanmeren-laivasto on rappeutunut ja Venäjän ja Ukrainan kiistely Sevastopolin laivastotukikohdasta jatkunut. Samaan aikaan Turkin laivasto on voimistunut ja sitä on uudistettu. Ellei Venäjän aggressiivisuus moninkertaisesti kompensoisi sen heikkoutta Turkkiin nähden, Venäjällä ei loppujen lopuksi olisi heittävä vastaan mitään muuta kuin Armenia. Niinpä venäläiset ovatkin huolissaan siitä, että turkkilaiset rauhanturvaajat marssisivat esiin ja korvaisivat venäläiset Abhasian kaltaisissa paikoissa. Turkki, joka ei ole ollut tarjoamassa rauhanturvaajiaan ”Venäjän etupiiriin”, vaikka siellä on niitä pyydetty, on aiheellisesti huolissaan siitä, että Venäjä on aseistanut massiivisesti kaikkia Turkin vihollisia, mm. Armeniaa, Irakia, Irania, Syyriaa ja Etelä-Kyprosta. Pelkästään vuonna 1994 Venäjä toimitti Iraniin miljardin dollarin edestä aseita, joiden epäillään päätyneen Syyriaan.⁹⁶⁷

Vasta vuosina 2000-2001 Venäjä alkoi lieventää harhaista asennoitumistaan Turkin ”uhkaan”, minkä vuoksi venäläinen tutkija Igor Torbakov katsookin, että jako Kaspian alueen kahteen toisilleen vastakkaiseen akseliin – yhtäällä Yhdysvallat, Turkki, Georgia ja Azerbaidžan, toisaalla Venäjä, Armenia, Iran ja Syyria – onkin liian yksinkertaistava ja että monimutkaisemmassa tosielämässä Venäjän ja Turkin välit ovat merkittävästi lientyneet. Tähän ovat syinä yhtäällä Venäjän ja Turkin vilkkaat taloussuhteet – Turkista on tullut erittäin merkittävä energia-asiakas Venäjälle ja toisaalta investoija Venäjällä – ja toisaalla Turkin epäonnistuminen valta-aseman saavuttamisessa Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa sekä ajautuminen sisäisiin talousvaikeuksiin ja poliittiseen kriisiin. Torbakov muistuttaa myös, että Venäjän kuvitelmat Turkista osoittautuivat vääriksi: Turkki ei uhannut Venäjää. Turkki ei myöskään tukenut tšetšeenien itsenäisyystaistelua eikä ”osoittanut heikkoutta tšetšeenien toiminnan sallimisessa Turkissa”.⁹⁶⁸

Venäjän ja Turkin vastakkaisuus Kaukasian alueella liittyy nimenomaan geopolittisiin tilakäsityksiin Euraasian hallinnasta: Venäjä kokee turvallisuuden (*bezopasnost*, vaaran puuttuminen) ehdoksi täydellisen geopolittisen valtamonopolin ”etupiirissään”, kun taas Turkki haluaa pluralismia ja on valmis kilpailutilaan useampien pelaajien välillä (vrt. ai-

⁹⁶⁵ Stone, 2001, II:50-51; Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

⁹⁶⁶ Stone, 2001, II:51.

⁹⁶⁷ Stone, 2001, II:51-52.

⁹⁶⁸ Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

emmin käsiteltyjen Brzezinskin ja Maksimenkon vastakkaisuus). Turkki on huolissaan Venäjän pyrkimyksistä sotilaalliseen monopoliin Kaukasiassa ja venäläisistä tukikohdista Georgiassa ja Armeniassa. Se haluaisi myös korvata IVY:n ”rauhanturvaajat” Abhasiassa ja Karabahissa kansainvälisillä joukoilla, jotta Venäjällä ei olisi ”rauhanturvaamisen” monopolia alueella, jonka Turkki kokee myös omaksi vaikutuspiiriksensä. Venäjää puolestaan suuttavat Turkin ja Georgian läheiset suhteet, Turkin nouseminen Venäjän ohi Georgian tärkeimmäksi kauppakumppaniksi vuonna 2000 ja Turkin tuki Georgialle Marneulin lentotukikohdan modernisoimisessa.⁹⁶⁹

Venäjän Turkin-vastaisesta toiminnasta ja villistä propagandasta huolimatta Turkki on pysynyt politiikassaan suorastaan äärimaltillisena, käynyt kauppaa Venäjän kanssa, keskustellut ”kahden öljyputken” vaihtoehdosta ehdottaen, että Kaspian alueella riittäisi kyllä öljyä molemmille, ja kaiken huipuksi ensimmäisenä NATO-maana ostanut Venäjältä sotilashelikoptereita ja panssariajoneuvoja.⁹⁷⁰ Verratessamme Venäjän ja Turkin geopolittista asennoitumista ja käyttäytymistä alueella meidän on siis ensimmäiseksi tunnustettava se suuri epäsymmetria, joka näiden kahden ”alueellisen hegemonin” välillä vallitsee.

Turkin geopolitiikka Kaukasiassa

Vainottujen turvapaikasta ”suomettuneeseen” reaalipolitiikkaan

Jo 1490-luvulla Turkki oli ottanut vastaan Espanjan juutalaiset, joista polveutui Salonikin sefardiväestö, 1500-luvulla unitaareja Keski-Euroopasta, 1800-luvulla unkarilaisia, puolalaisia ja liettualaisia (mm. Lajos Kossuth, Adam Mickiewicz) ja 1900-luvulla bolševikkien ja natsien valtaa paenneita tosinajattelijoina (mm. Lev Trotski). Turkki oli ulkopoliittikassaan ”moraalinen” ja jakeli poliittisia turvapaikkoja Euroopassa suurvaltapolitiikan jyräämiksi joutuneiden maiden johtaville poliitikoille ja intellektuelleille. Euroopassa unohdetaan usein – turkkilaisten turvapaikanhakijoiden ollessa julkisuudessa paljon esillä – että Turkki on ollut 1700-luvulta 2000-luvulle maa, joka on vastaanottanut huomattavia määrää pakolaisia kansanmurhista niin Kaukasiassa, Balkanilla kuin Lähi-idässäkin, viimeksi bosnialaisia, kosovolaisia, tšetšenejä sekä Irakin, Iranin ja Syyrian kurdeja. Ensimmäisen maailmansodan lopussa Turkki oli aktiivisesti tunnustamassa Kaukasian maiden ja Ukrainan itsenäisyyttä, kun taas länsivallat tukivat ”yhden Venäjän” politiikkaa – Mackinderin kaltaisista tosinajattelevista äänistä huolimatta.⁹⁷¹

Sittemmin Turkissa kuitenkin vakiintui yltiövarovainen linja ja Antero Leitzinger onkin luonnehtinut Turkin ulkopoliittista linjaa Neuvostoliiton hajotessa suorastaan ”suomettuneeksi”.⁹⁷² Vain Azerbaidžanin kohdalla Turkki kiirehti hieman innokkaammin itsenäisyyden tukemisessa, vaikkei tarjonnutkaan erityistä tukea Äbülfaz Elçibeyn hallitukselle tämän tullessa syrjäytetyksi. Mehmet Tütüncü luonnehtiikin Turkin ulkopoliittikkaa vuodesta 1923 vuoteen 1990 sisäänpäinkääntyneeksi, ja lähes 70 vuoteen Ankara ei osoittanut mielenkiintoa ”ulkoturkkilaisiin” – Kaukasian ja Keski-Aasian turkinsukuisiin kansoihin.⁹⁷³

⁹⁶⁹ Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003; Baran, 2001.

⁹⁷⁰ Stone, 2001, II:52; Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

⁹⁷¹ Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 35. Mackinderin reunavaltiopoliittikasta ja ”useamman Venäjän” mallista ks. Mackinderiä käsittelevä luku aiemmin tässä tutkimuksessa.

⁹⁷² Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 35.

⁹⁷³ Tütüncü, 1998, 183.

Turkki on ollut sijaintiinsa, kokoonsa ja potentiaaliseen voimaansa nähden kaikkein varovaisin ja pidättyväisin ”pelaaja” Kaukasiassa. Sen intressejä ja suhteita naapureihinsa (Kreikkaa, Armeniaa ja Syyriaa lukuunottamatta) ovat hallinneet pragmaattiset ja talouspainotteiset suhteet, kun taas sotilaallisesti Turkki on (Irakissa tehtyjä operaatioita lukuunottamatta) nojannut lähes yksinomaan ”eurooppalaiseen” rauhanomaiseen yhteistyöhön Lännen kanssa. Sekä Iranin että Turkin geopolitiikkaa alueella luonnehtivatkin ennen kaikkea varovaisuus, maltti ja pyrkimys olla suuttamatta Venäjää.⁹⁷⁴ Erityisen huomattavaa tämä on sitä taustaa vasten, että Venäjän geopolitiikka ja propaganda Turkia (ja osin myös Irania) kohtaan on samanaikaisesti ollut äärimmäisen aggressiivista. Turkin politiikan vakaushanke perustui Atatürkin iskulauseeseen: ”*yurtta sulh, cihanda sulh*”, eli ”kotona rauha, maailmalla rauha”.⁹⁷⁵

Turkin suhteet Kaukasiaan, Keski-Aasiaan ja Iraniin

Kuuluisa ranskalainen Keski-Aasian ja Kaukasian tutkija Alexandre Bennigsen konstruoi jo Neuvostoliiton aikana yhtenäisen kulttuurisen kokonaisuuden, joka ei kuulu sen enempää venäläisen kulttuuripiiriin kuin arabien hallitseman islaminkaan yhteyteen. Bennigsenin mielestä Turkki olisikin se voimakas valtio, joka toimisi tämän Euraasian ”unohdetun välitilan” luontevana johtotähtenä. Turkki odottikin Neuvostoliiton hajotessa paljon mahdollisuuksiltaan pelata ”etninen kortti” ja esiintyi varmana ”isoveljenä” kautta Euraasian ”vapautetuille” sukukansoilleen. Niin Neuvostoliitosta itsenäistyneet muslimivallat, Georgia kuin Venäjän federaation turkinkansalliset ja pohjoiskaukasialaiset kansatkin näkivät Turkissa ystävällismieliset ”isoveljen”. Monessa suhteessa Turkin menestys on kuitenkin toistaiseksi jäänyt laimeammaksi kuin Ankarassa ja Washingtonissa uskottiin – puhumattakaan Kaukasian ja Keski-Aasian maiden omista turkofiileistä, joiden demokraattiset ja länsisuuntautuneet oppositioliikkeet useimmissa tapauksissa murskattiin neuvostoajan puolue-eliitistä ja turvallisuuskoneistosta muodostuvan nomenklaturan toimesta.⁹⁷⁶

Itsenäistyneiden turkkilaisten tasavaltojen (Azerbaidžan, Uzbekistan, Kazakstan, Kirgistan ja Turkmenistan) lisäksi Turkki on ollut kiinnostunut Venäjän turkinkansallisten ja kaukasialaisten tasavaltojen (Tatarstan, Baškortostan, Tšuvassia, Pohjois-Kaukasian tasavallat, Altai, Hakassia, Tuva, Jakutia) sekä mm. Ukrainan (krimintataarit) ja Moldovan (gagaussit) turkinkansallisista vähemmistöistä. Läheisimmät suhteet Turkilla on ollut Azerbaidžaniin, mutta myös Georgiaan Turkilla on ollut hyvät ja 1990-luvun mittaan tasaisen varmasti kehittyneet suhteet. Azerbaidžan ja Georgia ovat nyttemmin Turkille myös kaupallisesti tärkeitä. Turkki on ulkopolitiikassaan kuitenkin ollut hyvin varovainen ja sen asenteita on hallinnut herkkyyks Venäjän ylireagoineille. Historiallisen varovaisuuden ja lännensuhteiden vaarantamisen pelon lisäksi tähän lienee vaikuttanut se, että Venäjänkin on Turkille huomattavan tärkeä kauppakumppani. Entisen Neuvostoliiton maista ainoa, jonka kanssa Turkilla on huonot välit, on Armenia. Tämä johtuu Karabahin sodasta, jossa Turkki asetti Azerbaidžania tukeakseen Armenian kauppasaartoon, sekä armenialaisen diasporan harjoittamasta massiivisesta propagandasodasta Turkia vastaan.⁹⁷⁷

Yleisistä jännitteistä ja välien kireydestä huolimatta Turkilla on Iraniin vakaammat ja pragmaattisemmat suhteet kuin arabinaapureihinsa Syyriaan ja Irakiin, joiden kanssa aseelliset selkkaukset ovat yleisiä ja jotka tukevat ja aseistavat Turkia vastaan toimivia

⁹⁷⁴ Stone, 2001, I:27-28.

⁹⁷⁵ Tütüncü, 1998, 182-183.

⁹⁷⁶ Stone, 2001, I:6; Çandar & Fuller, Turkistan Newsletter, 30.4.2001.

⁹⁷⁷ Stone, 2001, I:27; RFE/RL Iraq Report, 11.1.2002; Binay, 1998, 39; Çandar & Fuller, Turkistan Newsletter, 30.4.2001.

terroristiryhmiä. On tosin mainittava, että myös Iran tukee Turkia vastaan toimivaa *Hiz-bollah*-terroristijärjestöä sekä kuolemaantuomitun terroristi Abdullah Öcalanin veljen Osman Öcalanin johtamaa PKK:n siipeä. Turkin ja Iranin vihamielisyys on kuitenkin historiallisesti hyvin uusi ilmiö ja yhteydessä lähinnä Iranin tämänhetkiseen fundamentalistiseen hallintoon. Turkin ja Iranin maaraja, joka vastaa Qasr-e-Shirinin rauhansopimusta vuodelta 1639, on yksi maailman pisimpään vakiintuneista maarajoista eikä Turkin ja Iranin välillä ole aluekiistoja. Sekä Turkki että Iran kulkivat vielä 1900-luvun alussa käsi kädessä uudistusten ja modernisaation tiellä, Atatürkin ja šaahi Reza Pahlavin johdossa. Molemmat olivat syvään huolissaan neuvostoimperialismista.⁹⁷⁸

Turkki ja entisen Neuvostoliiton akselijako

Yhdysvaltain ohella Turkki on ollut GUUAM-ryhmän tärkein ulkopuolinen tukija. Samoin Turkki on voimakkaasti ajanut öljyputken rakentamista Kaspianmereltä Välimerelle, Bakusta Georgian kautta Turkin satamakaupunki Ceyhaniin. Lokakuussa 1998 Bakun-Ceyhanin hankkeen tueksi asettuivat ”Ankaran julistuksessa” Turkin presidentti Süleyman Demirel, Azerbaidžanin presidentti Haidar Alijev, Georgian presidentti Eduard Ševardnadze, Uzbekistanin presidentti Islam Karimov, Kazakstanin presidentti Nursultan Nazarbajev sekä Yhdysvaltain energiaministeri William Richardson. Hanketta vastaan asettuivat voimakkaasti Venäjä, Armenia ja Iran. Stone katsookin Turkin vihollisten muodostaneen sitä vastaan ”Moskovan-Jerevanin-Teheranin akselin”. Venäjä näkee uhkana Turkin taloudellisen läsnäolon Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa.⁹⁷⁹ Retoriikassaan Venäjä kuitenkin syyttää Turkia ”wahhabilaisuuden levittämisestä” ja ”terrorismin tukemisesta”.⁹⁸⁰

Moskova, Teheran ja Jerevan ovat yhdessä muodostaneet Turkin-vastaisen akselin, ja reagoiden Turkin liittosuhteeseen Israelin ja Jordanian kanssa Teheran, Jerevan ja Damaskos ovat muodostaneet toisen, niinkään Venäjän suojeluksessa olevan Turkin-vastaisen akselin. Iranista riippumatta Armenia ja Venäjä ovat puolestaan muodostaneet suhteet Irakin ja Syyrian kanssa. Jollei Iranin ja Irakin välillä olisi voimakasta vihamielisyyttä, ympäröisi Turkia käytännössä Venäjän, Armenian, Iranin, Irakin, Syyrian sekä Euroopan puolella Kreikan epäpyhä allianssi ja saartorengas. Tässä tilanteessa Turkin voimakkaat liittolaiset Yhdysvallat ja Israel ovat elintärkeä tuki, ja lisäksi Turkki on rakentanut omaa rengastaan Georgiasta ja Azerbaidžanista.⁹⁸¹

Turkki Euroopan siltana itään

Vuonna 1999 Turkin presidentti Süleyman Demirel teki aloitteen Kaukasian vakaussopimuksesta (*Caucasian Stability Pact*), joka saavutti ainakin useimpien alueen valtioiden myönteisen suhtautumisen. Mehmet Ögütçün mielestä länsivallat voisivat toimia tällaisen sopimuksen uskottavimpina takaajina.⁹⁸² Keskittymällä lähtökohtaisesti ”vakauteen” ja mahdollisimman laajaan yhteistyöhön Turkki osoitti käytännössäkin Kaukasianpolitiikkansa vastaavan Lännen geopolitiittista diskurssia.

Turkin ulkopoliittikkaa on hyvin pitkälle säädellyt sen suhde Eurooppaan ja EU:sta tullut kritiikki. Yhdysvaltain Pennsylvanian sotakorkeakoulun professorin Stephen Blankin mukaan Turkin mahdollisuuksia paransivat huomattavasti virallisen EU:n jäsenehdokkaan

⁹⁷⁸ Çandar & Fuller, Turkistan Newsletter 30.4.2001; Stone, 2001, I:27; RFE/RL Iraq Report, 11.1.2002; Binay, 1998, 39.

⁹⁷⁹ Stone, 2001, I:22-23.

⁹⁸⁰ RFE/RL, 20.4.2001; Izvestija, 25.4.2001.

⁹⁸¹ Stone, 2001, I:23; Blank, 2000, 22.

⁹⁸² Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

aseman saaminen Helsingissä joulukuussa 1999, PKK:n johtajan Abdullah Öcalanin pidätys maaliskuussa 2000 ja lopulta Turkin ja Kreikan maanjäristysten ja niiden kautta syntyneen keskinäisen solidaarisuuden tuoma edistys Turkin ja Kreikan suhteisiin. Blankin mukaan ”kun Turkki vähitellen integroituu Eurooppaan ja voittaa vihamielisyytensä Kreikan kanssa, Ankara kykenee omaksumaan voimakkaamman politiikan suhteessa entisen Neuvostoliiton maihin ja Moskovaan. Venäjällä tulee olemaan vähemmän mahdollisuuksia lietsoa NATO:n sisään hajaannusta Kreikan avulla, sabotoida länsimaiden politiikkaa Balkanilla ja Välimerellä ja harjoittaa avoimesti uusimperialistista politiikkaa Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa.”⁹⁸³

Turkin vanavedessä myös toinen ”Lännen sillanpääasemana” itseään pitävä maa, Israel, on alkanut 1990-luvun loppupuolelta alkaen kehittää läheisempiä suhteita Azerbaidžaniin ja Georgiaan. Israelista on tullut yksi kolmesta tärkeimmästä investoijasta Georgiassa. Karabahin konfliktissa Israel on asettunut Azerbaidžanin puolelle, vaikka Israelissa on merkittävä armenialaisvähemmistö. Huntingtonin väite, että ”tuen suuntautumisesta Karabahin konfliktissa” olisivat hänen sivilisaatioteoriaansa vahvistava todiste, on siis sangen kyseenalainen, kun havaitsemme, että Iran tukee Armeniaa ja Israel Azerbaidžania. Azerbaidžan on ollut kiinnostunut Israelista aseiden myyjänä ja teknologian tarjoajana, kun taas Israelia kiinnostaa Kaspian öljy. Iran ei ole ollut ilahtunut näiden kahden valtion veljeilystä.⁹⁸⁴

Azerbaidžan voisi öljyvarojensa ja suhteellisen voimansa puolesta kääntää selkänsä Lännelle ja liittoutua Venäjän ja Iranin kanssa, muuttuen siten Kaukasian pieneksi hegemoniksi samaan tapaan kuin Uzbekistan Keski-Aasiassa. Turkki on kuitenkin liian läheinen ja tärkeä Azerbaidžanille ja Venäjään ja Iraniin puolestaan ei luoteta. Sekä Zbigniew Brzezinski että Leonard Stone näkevätkin ratkaisevan roolin Lännen suhtautumisessa Turkkiin, mitä tulee Kaukasian alueen kohtaloon: ”Jos Länsi ei sulje ovea Turkilta länsimaisena liittolaisenaan, ja jos Turkki jatkaa länsimaisen tien seuraamista, myös Kaukasian valtiot tulevat ennemmin tai myöhemmin seuraamaan Lanttä. Jos Turkki jättää Lännen leirin suuntaa muuttaen [tai jos se jätetään], silloin Kaukasian valtiot eivät tule tosiasiallisesti hallitsemaan Kaukasian aluetta.”⁹⁸⁵

Panturkkilaisuus, turanilaisuus ja turkkilainen heimoaate

Panturkkilaisuus

Kielellisesti ja kulttuurisesti ”turkkilainen maailma” käsittää valtavan suuren osan Euroasiaa, valtaosan sen sisäosista: Maritsajoelta Länsi-Traakiasta ja Istanbulista itään aina Itä-Turkestaniin ja Kiinan muurille saakka, pohjoisesta Volgan alueelta Antiokiaan, Pohjois-Irakiin, Pohjois-Iraniin ja Pohjois-Afganistaniin. Lisäksi yksittäisiä saarekkeita on Balkanilla, Gagauziassa, Krimillä, Siperiassa ja nykyisin tietenkin Euroopan suurkaupungeissa. Tämän lisäksi turkkilaisten historialliseen maailmaan kuuluu tietenkin se alue – laajimmillaan Pohjois-Afrikasta Persianlahdelle, Kaspianmereltä Krimille ja Transsilvaniasta Balkanin kärkeen – joka oli Osmanien valtakunnan hallinnassa.

Panturkkilaisuudella on pitkät perinteet alkaen Osmanien valtakunnan ja tataarien uudistusliikkeistä ja eurooppalaistyyppisen nationalismin leviämisestä turkkilaisten kansojen

---

⁹⁸³ Blank, 2000, 21-22.

⁹⁸⁴ Stone, 2001, I:23, 25; Huntington, 1996, 38-39.

⁹⁸⁵ Stone, 2001, II:48.

keskuudessa, jossa se alkoi syrjäyttää uskonnon merkitystä. Kansallistunteen ja vähenevän uskonnollisuuden lisäksi panturkkilaisuuteen kuului voimakas reformismi, yhteiskunnallinen uudistushenki. Neuvostoliiton hajotessa panturkkilaisuus ajatussuuntauksena elpyi nopeasti sekä Turkissa että Kaukasian ja Keski-Aasian maissa, samoin kuin Krimin ja Volgan tataarien keskuudessa. Aakkosia vaihdettiin kyrillisistä takaisin latinalaisiin ja yhteyskäyttöä avattiin Turkkiin. Venäjän imperiumi oli panturkkilaisille suurin este ja se edusti heille kansallista tyranniaa yhtälailla kuin yhteiskunnallista taantumustakin. Kuvaavaa on, että jo Venäjän keisarikunta tuki mielellään islamilaisia konservatiiveja panturkkilaisista reformismia vastaan.⁹⁸⁶

Venäjän imperiumin vastustamisesta panturkkilainen liike onkin saanut ”pahan” kaikkunsa varsinkin Venäjää lähellä olevassa historiankirjoituksessa, josta se on ajoittain levinnyt myös historiallista kontekstiä ymmärtämättömien länsimaisten kirjoittajien piiriin. Yksi panturkkilaisuuden perustajista, krimintataari Ismail Gasprinski (1851-1914), julisti, että ”Euraasian valtavaa tilaa kristityn lännen ja buddhalaisen idän välissä asuttavat turkkilais-tataarilaiset kansat voivat vastustaa kulttuurisen tuhon imperiaalista politiikkaa vain yhdistymällä”. Panturkkilaisien retoriikka muistutti suuresti ensimmäistä maailmansotaa edeltänyttä pansaksalaista, panslavistista ja Keski-Eurooppa-ajattelua samoin kuin sotainvälisiä paneurooppalaista ajattelua. Krimin Bahtšiserassa vaikuttanut Gasprinski kehitti 1880-luvun alussa ajatteluaan ”Osmanien valtakunnan ja koko Euraasian turkkilais-tataarilaisten massojen yhdistymisestä”, kun samaan aikaan Istanbulissa kehitettiin Osmanien panislamilaista ideaa muslimien yhdistämisestä Gibraltarilta Kiinaan. Turkki liittyikin ensimmäiseen maailmansotaan suurin suunnitelmin, pyrkimyksensä vapauttaa Kaukasian, Volgan ja erityisesti Keski-Aasian turkkilaiset kansat.⁹⁸⁷

Turanilaisuus ja heimoaate

Marraskuussa 1914 Osmanien ”Yhtenäisyys- ja edistyspuolue” (*İttihat ve Terakki*) julisti kiertokirjeessä kaikille jäsenorganisaatioilleen: ”Kansamme ja maamme kansallinen ihanne vaatii meitä tuhoamaan moskoviittisen vihollisemme saavuttaaksemme sellaiset kansakunnan luonnolliset rajat, jotka sulkevat sisäänsä kaikki heimoveljemme. Uskonnolliset tunteemme vaativat meitä vapauttamaan islamin maailman väärauskoisten vallasta.” Sulttaanikunnan ideologiaksi tuli ”panturanismi”, joka vaati keskisen Euraasian vapauttamista ja yhdistämistä. Kaukasia oli ensimmäinen portti tällä tiellä, vaikka päätavoite olikin Keski-Aasian ”sydänmaalla”. Kaikki nuorturkkilaisien johtajat olivat yhtä mieltä siitä, että Kaukasian vapauttaminen olisi ratkaisevaa: turanilaisten pääideologi Zia Gökalp julisti: ”Kaukasia on tie Turaniin”.⁹⁸⁸ Panturkkilainen kirjailija Ahmed Emin oli jo aiemmin lanseerannut ”Suuren Turanin” käsitteen, tavoitteen yhdistää koko ”turkkilainen maailma” Välimereltä Kiinan rajoille.⁹⁸⁹

On huomattavaa, että molempien maailmansotien edellä ja välissä turanilaisuus saavutti myös turkkilaisen maailman ulkopuolisia kannattajia, erityisesti keskus- ja myöhemmin akselivaltojen taholla. Eniten kannatusta turanilaisuus sai Unkarissa. Unkarilaiset yrittivät kaupitella turanilaisuutta myös Suomeen ja suomalais-ugrilaiset heimoaateaktivistit esittivätkin turanilaisia ajatuksia sotienvälisenä aikana. Ainakin yksi suomalainen markkinoi turanilaisuutta myös Japanissa. Venäjällä pelättiin laajalti, että Japani yritti muodostaa ”turanilaista” akselia Japanista Mongolian kautta Turkkiin, Suomeen ja Unkariin, vaikka Japani

⁹⁸⁶ Akiner, 2000.

⁹⁸⁷ Stone, 2001, II:45.

⁹⁸⁸ Stone, 2001, II:45.

⁹⁸⁹ Stone, 2001, II:46.

oli ajanjaksona 1880-1945 lähes aina kiinnostuneempi meristä kuin mantereesta.⁹⁹⁰ Yksi motiiveista C.G.E. Mannerheimin Keski-Aasian matkan 1906-1908 taustalla oli Venäjän (perusteettomaksi osoittautunut) kuvitelma japanilaisten vakoojien Turkestanissa harjoittamasta agitaatiosta ja myyräntyöstä. Tarton yliopistossa heimoaatetta vaalineissa osakunnissa Unkari lobbasi voimakkaasti turkkilaisten ja tataarien ottamiseksi mukaan ”heimoyhteistyöhön” suomalais-ugrialaisten kanssa. Suomalaiset ja virolaiset eivät olleet yhtä innostuneita ajatuksesta.⁹⁹¹ Maailmansodan jälkeen sekä heimoaate että turanismi leimautuivat fasismiin ja erityisesti Neuvostoliitto on levittänyt voimakkaan kielteistä kuvaa niistä.

Ensimmäinen maailmansota

Ensimmäisessä maailmansodassa Turkki oli akselivaltojen puolella Venäjää vastaan. Nuorturkkilaisen nationalistin, albanialaissyntyisen Enver Pasan haaveena oli marssia halki Kaukasian ja Azerbaidžanin vapauttamaan Turkestan – koko valtava turkinsukuisten kansojen asuttama Keski-Aasia. Enver Pasan geopolittinen pyrkimys oli toisin sanoen sydänmaan herruus, vaikkei hän käyttänytkaan Mackinderin terminologiaa, vaan perusteli sitä pikemminkin ”sukukansapolitiikalla” – kielellisesti turkkilaisten kansojen vapauttamisella ”Venäjän ikeestä”. Turkin sulttaani, joka tosin oli jo menettänyt poliittista valtaansa nuorturkkilaisille, oli edelleen maailman muslimien kalifi ja yhdisti siinä ominaisuudessa myös ei-turkkilaisia kaukasialaisia muslimeja taisteluun Venäjää vastaan. Turkki lähti maailmansotaan syksyllä 1914, muttei menestynyt siinä, vaan joutui heti ensimmäisenä talvena tappiolle ja rintama siirtyi Turkin puolelle rajaa.⁹⁹²

Vaikka Kaukasian maat itsenäistyivätkin Turkin ja Saksan suojeluksessa ja ne tunnustettiin kansainvälisesti vuonna 1918, itsenäisyys koitui lyhytaikaiseksi. Neuvosto-Venäjä saunoutui irti aiemmin solmimastaan Brest-Litovskin rauhansopimuksesta 1. marraskuuta 1918 ja valmistautui murskaamaan kaukasialaisten itsenäisyyden. Katkerissa rauhanehdoissa Turkki oli joutunut vetämään joukkonsa turvaamasta Kaukasian maiden itsenäisyyttä, mikä oli Turkille erityisen katkeraa Azerbaidžanin kohdalla. Joulukuussa 1918 Turkki auttoi perustamaan vapaan ”Lounais-Kaukasian” tasavallan (mahd. Adžaria, jossa tosin takaajina olivat britit), mutta sekin kukistui huhtikuun 1919 puoleenväliin mennessä.⁹⁹³

Pankaukasialainen reunavaltioyhteistyö

Syyskuussa 1920 Turkin armeija työntyti Länsi-Armeniaan, valloittaen Sarikamisin ja sitten Karsin ja Aleksandropolin (nyk. Kumairi, Armeniassa). Kun Turkki sai hallintaansa myös Batumin, kysymys ”Lounais-Kaukasian” tasavallan elvyttämisestä nostettiin uudelleen esiin. Cemal Pasa laati seurauksena nuorturkkilaisille doktriinin kansalliskysymyksistä, joka esitti liittoa turkkilaisten, armenialaisten, georgialaisten ja azerbaidžanilaisten välille. Seurauksena olikin Turkin suojeluksessa muodostettu pankaukasialainen puolustusliitto, johon osallistuivat kunkin Kaukasian maan edustajat: Avetis Agaronian (Armenia), Akaki Tšshenkeli (Georgia), Alimärdän Topçibasev (Azerbaidžan) sekä Abdulmadžid Tšermojev (Pohjois-Kaukasia). Valta niin Pohjois-Kaukasiassa kuin Etelä-Kaukasiassakin oli kuitenkin jo siirtynyt bolševikeille.⁹⁹⁴ Sekä ajankohtansa, tavoitteidensa että käytännön sovel-

⁹⁹⁰ Korhonen, 1995/1996.

⁹⁹¹ Heimoaatetta osakuntaliikkeessä tutkinut Pasi Suikki Tartossa kesällä 2001.

⁹⁹² Leitzinger, 1995, 80.

⁹⁹³ Stone, 2001, II:46.

⁹⁹⁴ Stone, 2001, II:47.

lutuksensa osalta Cemal Pasan doktriini muistutti erehdyttävästi Halford Mackinderin geopoliittista suositusta, johon Britannia ei ollut sitoutunut.

Sotainvälisellä ajalla 1920-1930-luvuilla Turkki tuki kaukasialaisten maanpakolaisjärjestöjen toimintaa ja sellaiset järjestöt kuin *Prometheus* ja *Kafkas* toimivat kaukasialaisten asian hyväksi mm. Turkissa. Armenialaispuolueet, jotka tulivat KGB:n voimakkaasti soluttamiksi, kuitenkin vaikenivat ja varoivat omaksumasta kaukasialaismielisiä asenteita.⁹⁹⁵ Stalinin valtakaudella armenialaisten poliittiset mielipiteet erosivatkin vähitellen muista kaukasialaisista kokonaan ja armenialaisten diasporakin muuttui venäläismieliseksi. Samoihin aikoihin ajoittui armenialaisten kansallismielisten *Daşnak*-puolueen lakkautus ja sitten uudelleenperustaminen, nyt KGB:n tiukassa ohjauksessa, sekä ”vuoden 1915 kansanmurhan” myyttien luominen ja markkinointi diasporalle ja länsimaalaisille.⁹⁹⁶

Neuvostoliiton hajotessa panturkkilainen ajattelu ei enää vaikuttanut merkittävästi Kaukasiassa, lukuunottamatta Azerbaidžania ja erityisesti sen syrjäytettyä presidenttiä Äbülfaz Ali Elçibeytä. Turkin hegemonian pelko onkin vieraannuttanut georgialaisia ja pohjoiskaukasialaisia panturkkilaisuudesta, vaikka turkkilaiset näkevätkin sen edustavan turkkilaisen nationalismin asemesta yleisiä inhimillisiä arvoja, demokratiaa, vapautta, yhdistymistä, kansainvälisyyttä ja kaikkien turkkilaisten ja heidän naapurissaan elävien kansojen keskistä solidaarisuutta.⁹⁹⁷ Tästä huolimatta Turkilla on ollut ja on yhä merkittävä rooli pan-kaukasialaisen yhteistyön ja integraation edistäjänä.

Uusi sukukansapolitiikka

Turkki löytää uudelleen idän

Kemal Atatürk loi jo 1920-luvulla Turkkiin äärimmäisen varovaisuuden perinteen ulkopoliitikassa ja varoitti ankarasti Turkkia sotkeutumasta minkäänlaiseen valtion rajojen ulkopuoliseen seikkailemiseen esimerkiksi suhteessa Kaukasian, Keski-Aasian ja Kiinan turkkilaisiin. Päätaivoitteena oli olla provosoimatta Neuvostoliittoa käyttämään asevoimaansa suoraan Turkkia vastaan. Mielessä olivat Enver Pasan epäonninen seikkailu Keski-Aasian vapauttamiseksi, Smyrnan kauhut ja ensimmäisen maailmansodan tappio. Cengiz Çandarın ja Graham Fullerin mielestä nykytilanteessa, kun Neuvostoliitto on historiaa ja ”Venäjä ei ole uhka”, Turkin olisi aika katsoa uudelta kantilta Atatürkin perintöä ja kiinnittää enemmän huomiota sukukansoihinsa samoin kuin aiemmin tahallisesti vähälle huomiolle jätettyihin Kaukasian ja Keski-Aasian alueisiin.⁹⁹⁸

Neuvostoliiton hajottua turkkilainen geopoliittinen retoriikka on toistanut monia panturkkilaisten ja turanilaisten käsitteitä ja ajatuksia, mutta samalla sanoutunut ehdottomasti irti sekä sekulaarista panturkkilaisuudesta ja turanismista että Osmanien panislamilaisuudesta. Onkin varottava näkemästä Turkin käyttäytymisessä pelättyä ekspansionismia, kun virallinen Turkki *de facto* on ollut ulkopoliitikassaan erittäin sulkeutunut ja varovainen – erityisesti Venäjän suhteen.⁹⁹⁹ Geopoliittisten ajatusten periytymisen kannalta on kuitenkin hyödyllistä seurata panturkkilaisten ja turanilaisten *ajatusten* toistumista turkkilaisessa geopoliitikassa kylmän sodan jälkeen.

---

⁹⁹⁵ Stone, 2001, II:47.

⁹⁹⁶ Ks. Armeniaa koskeva luku.

⁹⁹⁷ Stone, 2001, II:47.

⁹⁹⁸ Çandar & Fuller, Turkistan Newsletter, Vol. 5:076, 30.4.2001.

⁹⁹⁹ Stone, 2001, II:40-41.

Huntingtonin mukaan Turkki kääntyi sukukansapolitiikan ja Keski-Aasian suuntaan ”hylättään Mekan ja tultuaan itse Brysselin hylkäämäksi”. Neuvostoliiton hajotessa Turgut Özal ja muut Turkin johtajat alkoivatkin puhua turkinsukuisten kansojen yhteisöstä, joka ulottuisi ”Adrianmereltä Kiinan muurille” (Balkanin muslimeista Sinkiangin uiguureihin). Vuosina 1991-1992 Turkki antoi entisen Neuvostoliiton turkkilaisille tasavalloille 1,5 miljardia dollaria pitkäaikaisiin matalakorkoisiiin lainoihin, 79 miljoonaa dollaria suoraa hätä-apua, satelliittitelevision (joka nähtiin venäläisen television kilpailijana), puhelinverkkoja, lentoyhteyksiä, tuhansia stipendejä yliopisto-opintoihin Turkissa, diplomaattien, liikemies-ten ja pankkiirien koulutusta Turkissa, satojen upseerien koulutusta. Samoin Turkki lähetti tasavaltoihin turkin kielen opettajia ja n. 2000 yhteisyritystä perustettiin.¹⁰⁰⁰

”Aamutähti”

Sen lisäksi, että Turkki näki vapautuneissa Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa mahdollisuuden yhdistää kielellisesti ja kulttuurisesti Turkille läheistä maailmaa ja toimia itse tämän maailman johtavassa roolissa, Turkki näki toimintansa motiivina vastustaa Iranin ja Saudi-Arabian levittämän islamismin vaikutusta. Turkki tarjosi ”turkkilaista mallia” – sekulaaria ja demokraattista muslimivaltiota, jossa vallitsisi markkinatalous – malliksi Kaukasian ja Keski-Aasian tasavalloille. Turkki halusi tarjota ”vaihtoehdon Venäjälle ja islamille”, ja katsoi myös toimivansa täten Euroopan asiamiehenä keskisessä Euraasiassa.¹⁰⁰¹

Alkuun vastaanotto oli ”euforinen” ja Turkki otettiin erityisesti Azerbaidžanissa ja Keski-Aasian turkkilaisissa tasavalloissa vastaan ”valkealla ratsulla saapuvana pelastajana”, samaan tapaan kuin virolaiset puhuivat aikanaan ”valkeasta laivasta” ja ihannoivat Suomea, josta pelastuksen odotettiin saapuvan.¹⁰⁰² Turkki tarjosi paitsi Lanttä ja rahaa, myös modernia ja suvaitsevaista islamia, demokratiaa, vapaata markkinataloutta sekä sekularismia. Aavistamatta Turkin mallin todella sisältävän myös demokratiaan ja sananvapauteen liittyviä velvoitteita, Keski-Aasian johtajat ryhtyivät aluksi ylistämään Turkkia. Islam Karimov ilmoitti ”Turkin tien olevan Uzbekistanin tie”. Nursultan Nazarbaevin mukaan ”Turkki on Kazakstanin ainoa esikuva”. Kirgisistanin presidentti Askar Akajev luonnehti Turkkia ”aamutähdeksi, joka on johtava turkkilaisten tasavaltojen tietä”.¹⁰⁰³ Turkissa imartelevat korulauseet jäivät elämään senkin jälkeen, kun Keski-Aasian johtajat olivat Venäjän aggressiivisemmän doktriinin tultua voimaan vuonna 1993 tehneet Canossan matkansa Moskovaan ja vaihtaneet sävyä.

---

¹⁰⁰⁰ Huntington, 1996, 146; Stone, 2001, II:34.

¹⁰⁰¹ Huntington, 1996, 146; Stone, 2001, II:34.

¹⁰⁰² Taustalla on myös suosittu myytti valkealla ratsulla ratsastaneesta Enver Pasasta.

¹⁰⁰³ Saarelainen, 1992, 24.

”Turkkilainen yhteisö”

Ensimmäinen ”turkkilaisen yhteisön” huippukokous pidettiin Ankarassa lokakuussa 1992, mutta se koitui Turkille pienoiseksi pettymykseksi, koska erityisesti Keski-Aasian johtajat nojasivat yhä voimakkaasti Moskovaan eivätkä suostuneet Turkin ehdotuksiin yhteismarkkinoista ja turkkilaisesta kehitys- ja investointipankista. Turkki reagoi muuttamalla ulkopoliittikaansa heti varovaisemmaksi, vaikka juuri näin se antoi periksi Venäjän vallalle Keski-Aasiassa. Toinen turkkilainen huippukokous pidettiin Istanbulissa lokakuussa 1994 ja kolmas Kirgisistanin pääkaupungissa Biškekissä elokuussa 1995. Näissä yhteisö saavutti suurempaa institutionalisoitumista ja yhteistyön laajentamista sekä talouden että sotilasasioiden suhteen. Biškekissä syntyi jopa aloite IVY:stä riippumattomasta Keski-Aasian rauhanturvapataljoonasta, joka olisi YK:n alaisuudessa.¹⁰⁰⁴

Turkki vaikutti voimakkaasti siihen, että Neuvostoliitosta irtautuneet Azerbaidžan ja Keski-Aasian tasavallat hyväksyttiin Turkin, Iranin ja Pakistanin muodostamaan talousyhteisöön ECO:hon. Turkki myös teki aloitteen, että nämä valtiot pääsisivät mukaan maailman talousfoorumille Davosiin, ja se maksoi kaikki Azerbaidžanin ja Keski-Aasian tasavaltujen kulut. Turkkilaisten valtioiden huippukokousten organisointi, satelliittitelevision rahoittaminen Keski-Aasiaan, runsaat stipendiohjelmat, talousapu ja lainat osoittivat Turkin avokätisyyttä Kaukasian ja Keski-Aasian politiikassaan. Se kehitti suhteita myös Mustanmeren valtioihin luoden Ukrainan, Georgian, Armenian ja Venäjän kanssa Mustanmeren talousyhteistyöjärjestön. Kulttuuri- ja taideyhteistyöjärjestö *Türksoyn* jäseniksi pääsivät myös Pohjois-Kypros, Tatarstan ja Baškortostan. Turkin yritykset luoda turkkilaisten valtioiden poliittista yhteistyöviiteryhymää ovat kuitenkin kaatuneet Venäjän Keski-Aasian valtioihin kohdistamaan painostukseen. Venäjä on ilmoittanut pitävänsä kaikkea ”pan-turkkilaista” toimintaa uhkana ja hyväksyvänsä ainoastaan bilateraalisuhteet. Niinpä viides turkkilaisen yhteisön huippukokous Aqmolassa (nyk. Astana, Kazakstanin pääkaupunki) vuonna 1998 jäikin vain epäviralliselle ja neuvoa-antavalle tasolle.¹⁰⁰⁵

Imperiumin vastaisku

Alkuinnostus, ”turkkilainen euforia”, alkoi hiipua jo vuonna 1993. Tärkeimmät syyt olivat toisaalta Venäjän palaaminen aggressiiviseen imperialismiin ja Turkkiä vastaan aloittama vastaisku ja parjauskampanja, mutta toisaalta myös Turkin itsensä kyvyttömyys vastata uusien ystäviensä kohtuuttomiin taloudellisiin odotuksiin. Itsenäistyttyään Kaukasian ja Keski-Aasian valtioiden johtajat olivat ensitöikseen rientäneet hakemaan Turkilta apua ja tukea, mutta Venäjän aloitettua painostuksen ja vaihdettua johtajia muutamissa maissa, he riensivät takaisin Moskovaan.¹⁰⁰⁶ Syy oli selvä: Turkin tarjoama malli ei tarjonnut nomenklaturalle sitä, minkä Venäjä tarjosi – mahdollisuutta takertua autoritääriseen valtaan, murskata oppositiot ja hallita kaikkea valtion omaisuutta.¹⁰⁰⁷

Turkin malli muuttuikin Keski-Aasian valtioissa lähinnä Kiinan malliksi, Kaukasiassa kemalismi muuttui putinismiksi. Keski-Aasian tapauksessa valtiot taantuivat vielä enemmän, ”elinikäisten presidenttien” yksinvaltiudeksi ja diktatuureiksi, jotka vaihtelivat Kirgisistanin ja Kazakstanin hieman vapaammista oloista Tadžikistanin uuskommunismiin, Uzbekistanin rautakuriin ja Turkmenistanin täydellisen suljettuun tyranniaan. Turkin suurin virhe oli luottaa sukukansojen veljeyteen valtioissa, joita johtivat vanhat Kremlin veljet.

¹⁰⁰⁴ Stone, 2001, II:34.

¹⁰⁰⁵ Tütüncü, 1998, 184-185.

¹⁰⁰⁶ Huntington, 1996, 147.

¹⁰⁰⁷ Stone, 2001, II:34.

Vaikka kansa olisi ymmärtänyt turkkia, johtajat puhuivat venäjää ja tuntuivat viihtyvän paremmin Moskovassa kuin omissa läänityksissään.¹⁰⁰⁸

Venäjä nosti vuosina 1992-1993 Georgiassa ja Azerbaidžanissa valtaan kaksi entistä KGB:n kenraalia, Eduard Ševardnadzen ja Haidar Alijevin, syrjäyttäen ensimmäiset presidentit Zviad Gamsahurdian ja Äbülfaz Elçibeyn, joista erityisesti Elçibey oli ollut voimakkaan turkkilaismielinen. Ševardnadzen ja Alijevin vakiinnutettua oman valtansa Georgiassa ja Azerbaidžanissa he kuitenkin kääntyivät jälleen nopeasti pois Venäjästä, joka oli tällä välin sitoutunut katastrofaaliseen Tšetšenian sotaan (1994-1996). Ševardnadze ja Alijev alkoivat nopeasti palauttaa suhteitaan Turkkiin ja länsimaihin. Georgia on lisäksi sitemmin jonkin verran demokratisoitunut ja vakiintunut IVY:n ”edistyneimpien” jäsenmaiden joukkoon ihmisoikeuksien ja kansalaisvapauksien saralla (yhdessä Ukrainan, Moldovan ja Armenian kanssa – Moldovan tapauksessa kommunistien valtaantulo vuonna 2001 on taannuttanut tilannetta).¹⁰⁰⁹ 1990-luvun jälkipuoliskolla Turkki onkin edennyt vuosikymmenen alun sukukansapainotuksen asemesta pragmaattisella ja talouspainotteisella lähestymistavalla, lisäten vaikutusvaltaansa hitaasti ja varovasti, mutta varmasti.

Turkin islamistien ja diasporajärjestöjen toiminta

Virallisen Turkin lisäksi erilaiset kansalaisjärjestöt ja myös Turkin islamistit ovat harjoittaneet sukukansojen parissa omaa toimintaansa, joka on herättänyt närää Venäjässä ja Keski-Aasian hallituksissa. Turkin hallituskin on ollut huolissaan uskonnollisen oikeistonsa toiminnasta, peläten sen suuttuttavan muita hallituksia. Islamilaiset suufiveljeskunnat ovat perustaneet kouluja ja hyväntekeväisyysjärjestöjä Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan. Mm. vuonna 1995 erään islamilaisen järjestön johtaja Fethullah Gülen kehui perustaneensa yli 150 koulua Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan samaan aikaan, kun Turkin opetusministeriö oli avannut vain 12 koulua.¹⁰¹⁰

Turkin kansalaisjärjestöjen kentässä Kaukasian suhteen aktiivisimpia ovat luonnollisesti olleet kaukasialaiset diasporajärjestöt, joissa tšerkessien ja abhaasien osuus on suurin, mutta myös tšetšeneillä on edustuksensa. Vaikka virallinen Turkki omaksui hyvin ”reaalipoliittisen” ja pidätyväisen asenteen Tšetšenian sotiin, turkkilaisten sympatia oli yleisesti voimakkaasti tšetšeenien puolella. Toimittaja Mehmet Binayn mukaan Turkissa olevien kaukasialaisten diasporajärjestöjen kautta kanavoitui jopa 10 miljoonan dollarin edestä tukea tšetšeneille ensimmäisessä Tšetšenian sodassa.¹⁰¹¹

Turkkilainen eurasianismi

”Turkkilainen maailma”

Turkkilainen Euraasian käsite on vahvasti sidoksissa ”turkkilaiseen maailmaan” eli etnisesti, kielellisesti, kulttuurisesti ja historiallisesti Turkkiin sidoksissa oleviin kansoihin. Samoin kuin Venäjä, myös Turkki on sellaisten valtioiden ympäröimä, jotka ovat joskus historiansa saatossa kuuluneet Turkin imperiumin alaisuuteen – ainoana poikkeuksena Turkin naapurimaiden joukossa on Iran. Turkkilaisuus ei turkkilaisten Euraasia-politiikan käsitteenä ole kuitenkaan yhtä imperiaalisesti latautunut kuin venäläinen Euraasia-käsite,

---

¹⁰⁰⁸ Stone, 2001, II:34.

¹⁰⁰⁹ EAU 2001 vuosikatsaus, 21.1.2002.

¹⁰¹⁰ Stone, 2001, II:35.

¹⁰¹¹ Binay, 1998, 38.

sillä ”turkkilaisen maailman” yhteyttä on korostettu enemmänkin ”pikkuveljien” kuin itse isoveljen keskuudessa: entisen Neuvostoliiton turkinsukuisille ja kaukasialaisille kansoille Turkki näyttäytyi, erityisesti 1990-luvun alussa, yhtä houkuttelevana ”Lännen” symbolina kuin EU monille Itä-Euroopan siirtymämaille. Leonard Stonen mielestä turkkilainen yhteisö tarjoaakin yhä Euraasian postkommunistisille yhteiskunnille varteenotettavan transition vaihtoehdon.¹⁰¹² Myös kansainvälistä Paneurooppa-liikettä johtava Eurooppa-poliitikko Otto von Habsburg on tarjonnut turkkilaisten ja kaukasialaisten kansojen yhteisöä EU:lle rinnakkaiseksi, Venäjän vallasta vapautuvia maita Länteen integroivaksi kehukseksi.¹⁰¹³

Turkkilainen kartta ”Euraasia – turkkilaiset tasavallat”¹⁰¹⁴ esittelee ”turkkilaisen maailman”, joka ei ole sama kuin historiallinen Osmanien imperiumi, jonka alue vastasi pikemminkin Bysantin maailmaa, siihen kun kuuluivat niin eurooppalainen Balkan kuin arabialaiset Lähi-itä ja Pohjois-Afrikkin. Uuden euraasialaisuuden turkkilainen maailma on kuitenkin kielellisesti turkinsukuinen alue – Turkki, Azerbaidžan ja Keski-Aasia – ja sitä ympäröivät alueet. Kartassa Eurooppa rajaa aluetta lännessä, Venäjä pohjoisessa, Kiina ja Intia idässä ja kaakossa, Pakistan, Iran ja arabimaat etelässä. Tämän maailman maantieteellisessä keskipisteessä on Samarkand nykyisessä Uzbekistanissa. Karttaa tarkasteltaessa on vaikea välttää ajatukselta, että siinä on kielellis-kulttuurisen kokonaisuuden lisäksi esitetty myös geopolitiikan klassinen sydänmaa.

Kartan kääntöpuoli esittelee turkkilaisen maailman valtiot näyttävänä julisteena, jossa on liput, pääkaupungit, presidenttien kuvat sekä mietelauseet sekä Atatürkiltä että sulttaani Bajasid II:lta. Valtiot esitellään visuaalisesti hierarkisoituina: Turkki isoimpana ja ylimpänä, sen alla itsenäiset turkinsukuiset tasavallat aakkosjärjestyksessä: Azerbaidžan, Kazakstan, Pohjois-Kypros, Kirgisistan, Uzbekistan ja Turkmenistan. Pohjois-Kypros eli Kyproksen turkkilainen tasavalta, jonka vain Turkki on tunnustanut, esitellään lisäksi koko Kyproksen kartalla varustettuna. Seuraavana kategoriana on joukko, joka koostuu ryhmästä entisen Neuvostoliiton muodollisesti itsenäistymättömiä tasavaltoja sekä Bosnia-Hertsegovinasta, aakkosjärjestyksessä: Baškortostan, Bosnia-Hertsegovina, Tšetšenia, Tšuvassia, Hakassia, Krim, Sahan tasavalta, Tatarstan ja Tuva. On huomattavaa, että tähän ryhmään ovat ikään kuin ”turkkilaisiksi” päässeet myös Bosnia ja Tšetšenia, jotka eivät ole kielellisesti turkinsukuisia. Turkkilaiset tunsivat kuitenkin syvää myötätuntoa molempien itsenäisyystaistelua kohtaan. Tatarstan ja Baškortostan ovat turkinsukuisia islaminuskoisia tasavaltoja, Tšuvassia on heikosti islaminuskoinen turkinsukuinen tasavalta, kun taas Saha (Jakutia), Hakassia ja Tuva ovat kielellisesti turkinsukuisia mutta uskonnollisesti šamanistisia tai buddhalaisia. Ukraina autonomisena tasavaltana kuuluvalla Krimillä turkinsukuiset krimintataarit ovat nykyisin vähemmistönä.

Seuraavassa kategoriassa on sekalainen joukko epäitsenäisiä tasavaltoja ja itsenäisiä valtioita, joissa on turkinsukuisia vähemmistöjä tai jotka on katsottu ”kulttuurisesti” kuuluviksi turkkilaiseen maailmaan: Abhasia, Adygeia, Afganistan, Albania, Alania (Pohjois-Osetia), Länsi-Traakian turkkilaisvähemmistö, Dagestan, Altain tasavalta, Itä-Turkestan, Georgia, Gagauzia, Karakalpakstan, Irakin turkmeenit, Ingušia, Kabardi-Balkaria, Kalmukia, Karatšai-Tšerkessia, Makedonia, Mongolia ja Tadžikistan. Näistä kuningas Zahir Shahin aikaisella lipulla esitelty Afganistan, Albania, Georgia, Makedonia, Mongolia ja Tadžikistan ovat itsenäisiä valtioita, joissa kaikissa elää turkinsukuisia vähemmistöjä ja jotka kaikki myös tavallaan kuuluvat ”turkkilaiseen maailmaan” reuna-alueina. Adygeia,

¹⁰¹² Stone, 2001, II:33.

¹⁰¹³ ”Paneuropa ist ganz Europa”, Otto von Habsburgin haastattelu, Paneuropa Deutschland 2/2002, 15.

¹⁰¹⁴ Avrasya – Türk Cumhuriyetleri

Alania, Dagestan, Altai, Ingušia, Kabardi-Balkaria, Kalmukia ja Karatšai-Tšerkessia ovat Venäjän federaation autonomisia tasavaltoja, joissa joko on turkinsukuisia kansoja (balkaarit, karatšait, kumykit ja oirootit eli altailaiset) tai joiden ilmeisesti muuten vain katsotaan kuuluvan turkkilaiseen maailmaan. Adygit, tšerkessit, kabardit ja useimmat Dagestanin kansoista ovat kaukasialaisia, osseetit (alaanit) iranilaisia, ja kalmukit mongolinsukuisia. Abhasia on Georgiasta erottautunut kaukasialainen separatistitasavalta, Gagauzia taas turkinsukuisten kristittyjen, gagauusien, asuttama alue Moldovassa, ja Karakalpakstan Uzbekistaniin kuuluva turkinsukuisten karakalpakkien asuttama autonominen tasavalta.¹⁰¹⁵ Itä-Turkestan on Kiinaan kuuluva osa Turkestantia eli Keski-Aasiaa ja sen alkuperäisväestö on turkinsukuisia uiguureja, kirgiisejä ja kazakkeja. Kreikan Länsi-Traakian turkkilaiset ja Irakin turkkilaiset (jotka eivät nimestään huolimatta ole sukua Keski-Aasian turkmeeneille) ovat saaneet maahan verrannollisen aseman jaottelussa.

Vihoviimeisenä kategoriana alimpana on historiallisten ”turkkilaisten” imperiumien ja kuningassukujen lippuja hunneista avaareihin, kasaareihin, uiguureihin, seldžukkeihin, timurideihin ja osmaneihin. Valtaosa näistä imperiumeista hallitsi ”sydänmaalla” Itä-Euroopan tasangoilta Kiinan muurille. Avaarit olivat kaukasialaisia ja he muodostavat yhä Dagestanin suurimman väestöryhmän. Kasaarit puolestaan olivat uskonnoltaan juutalaisia turkinsukuisen kielen puhujia ja heistä polveutuvat Arthur Koestlerin (*”The Thirteenth Tribe”*) mukaan Itä-Euroopan juutalaiset eli aškenaasit.¹⁰¹⁶

Euraasialaisuus ”Euroopan” vientinä ”Aasiaan”

Vuodesta 1992 Turkin valtion perustama satelliittitelevisiokanava *Avrasya* (Euraasia) on lähettänyt Keski-Aasiaan ohjelmaa, jonka sisältönä on paitsi vedota yhteiseen etniseen, kielelliseen ja kulttuuriseen viiteryhmään, myös propagoida ”modernia turkkilaista kulttuuria” ja poliittista demokratiaa ja sekularismia. Eräällä tavoin Turkki on ”euroasialaisuutta” harjoittaessaan yrittänyt levittää ”Eurooppaa” keskelle ”Aasiaa”. Tässäkin hankkeessa Turkki törmäsi kuitenkin samaan ongelmaan kuin muussakin sukukansapolitiikassaan: useissa Keski-Aasian maissa autoritääriset johtajat kielsivät turkkilaiset televisiokanavat ”liiallisen turkkilaisen vaikutuksen” torjumiseksi¹⁰¹⁷ – käytännössä siksi, että ”moderni turkkilainen kulttuuri” ei poliittisilta arvoiltaan sopinut itsevaltiutta harjoittavien ja Moskovaa miellyttämään pyrkivien johtajien suunnitelmiin keskiaasialaisille soveliaasta sivistyksestä.

Syyskuussa 1995, kun Süleyman Demirel oli ensimmäisenä Turkin presidenttinä vierailut Tadžikistanissa ja Mongoliassa, Turkin lehdistö hehkutti ns. ”Euraasian Unionin” ajatuksella, jonka johdossa Turkki voisi olla. Tadžikistanissa Demirel sanoikin, että ”Euraasiaan” voitaisiin turkkilaisten tasavaltojen lisäksi ymmärtää kuuluvan myös Tadžikistan, Mongolia ja Afganistan. Turkin Euraasia-politiikka ei ole kuitenkaan laajassa mielessä synnyttänyt yhtenäistä Turkestantia, saati Euraasiaa, vaan suhteet ovat jääneet varsin bilateraaliksi, kun taas Venäjä on edelleen IVY:n kautta hallinnut entisen Neuvostoliiton alueen monenkeskistä yhteistyötä. Suurin syy tähän oli jälleen nomenklaturasta nousseiden johtajien ja johtoeliittien tarve hyötyä henkilökohtaisesti kansainvälisestä politiikasta.¹⁰¹⁸ Johtavat eliitit ja presidenttien sukulaiset hyötyivät enemmän neuvostotyyppisestä taloudellisesta yhteistyöstä kuin länsimaisten normien mukaisesta.

¹⁰¹⁵ Kielellisesti kazakit, kirgiisit ja karakalpakit ovat lähellä toisiaan; samoin uzbekit ja uiguurit. Turkmeenit muodostavat oman ryhmänsä ollen lähempänä turkkilaisia ja azerbaidžanilaisia. Kaikki nämä turkkilaiset kielet ovat kuitenkin suhteellisen läheisiä toisilleen samoin kuin esim. slaavilaiset kielet Euroopassa.

¹⁰¹⁶ Leitzinger, 2000: ”The Khazar Heritage”, *The Eurasian Politician* 2/2000.

¹⁰¹⁷ Stone, 2001, II:39.

¹⁰¹⁸ Stone, 2001, II:35.

Turkki pyrki vaivalla edistämään kaikkien entisen Neuvostoliiton turkkilaisten kansojen siirtymistä latinalaisiin aakkosiin. Vuonna 1993 turkkilaiset kansat sopivatkin periaatteessa siirtymisestä latinalaisiin aakkosiin, mutta venäläisväestön ja nomenklaturan vastahakoisuuden vuoksi siirtyminen oli useimmissa maissa teoreettista. Tatarstan, Azerbaidžan ja suurelta osin myös Uzbekistan ovat kuitenkin siirtyneet latinalaisiin aakkosiin. Stone arvioikin, että ennemmin tai myöhemmin turkkilaisen painetun sanan leviäminen ja luettavuus (mihin aakkosuudistus on edellytyksenä) ympäri ”turkkilaista maailmaa” samoin kuin Turkin voimallisesti sponsoroima opiskelijavaihto ja tekninen koulutusapu tulevat nostamaan Turkin kulttuuriseksi johtajaksi alueella, vaikka Venäjä pysyisikin vielä pitkään sotilaallisena johtajana.¹⁰¹⁹ Nomenklaturajon pelkoa Turkin vaikutuksesta kuvastaa kuitenkin se, että mm. Islam Karimov ja Saparmurat Nijazov ovat alkaneet estää opiskelijavaihtoa ja Turkissa opiskelleita on syytetty vakoilusta ja länsivaikutuksen levittämisestä.

Viime vuosina myös Turkin omat edellytykset ovat parantuneet: Turkki hyväksyttiin viimeinkin joulukuussa 1999 Helsingin huippukokouksessa EU:n viralliseksi hakijamaaksi, ja yhteiset maanjäritykset saivat aikaan liennytyistä Turkin ja Kreikan välillä. Samoihin aikoihin Turkkiä piinannut aseellinen äärijärjestö PKK alkoi hajota ja sen johtaja Abdullah Öcalan pidätettiin. PKK:n toiminnan siirryttyä Irakin suojiin Turkin kurdialueet ovat rauhoittuneet ja ihmisoikeustilanne on parantunut tasaisen varmasti.¹⁰²⁰ Valitettavasti Turkin nousua paljon ennakoituksi ”alueelliseksi voimaksi” ja ”huomattavaksi pelaajaksi” Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa ovat varjostaneet Turkin talousvaikeudet vuonna 2001 sekä Venäjän hyvin aggressiivinen vastustus rauhanomaistakin vaikuttamista vastaan.¹⁰²¹ Vastaavasti kuitenkin Turkin osallistuminen Afganistanin vakauttamiseen ja jälleenrakennukseen vuonna 2002 saattaa parantaa yhteistyönäkymiä ja Turkin omaa kokemusta aktiivisemmasta ulkopoliitikasta Euraasian epävakailta alueilla.¹⁰²²

Turkki eurooppalaisena merivaltana ja Bysantin perillisenä

Edellä käsitellyissä luvuissa on tuotu esille turkkilaisten kansojen asuma-alueen keskittyminen Anatoliasta itään, mantereiseen Euraasiaan. Osmanit suuntasivat imperiuminsa kuitenkin ensisijaisesti Välimeren ympärille, mikä puolestaan oli suoraa seurausta siitä, että Osmanivaltakunta omaksui Bysantin ja siten Itä-Rooman valtioidean ja geopolitiikan. Roomaa olivat tosin jo kauan ennen osmaneja jäljitelleet seldžukit, jotka ottivat nimensä osaksi Roomaa merkitsevän sanan ”Rum”. Jo ennen kuin sulttaani Mehmet II valloitti Konstantinopolin, Turkin valtakunta oli vähitellen asettunut Bysantin vaatteisiin ottamalla pala palalta haltuunsa sen hallitseman imperiaalisen tilan. Konstantinopolin vallattuaan turkkilaiset katsoivat automaattisesti perivänsä Rooman imperiumin paikan ja oikeuden. Bysantin kreikkalainen aristokratia tuli suoraan sulttaanin alaisuuteen ja palveli sulttaanikuntaa uskollisina vasalleina Valakiasta, jossa kreikkalaiset fanariootit edustivat Turkin valtaa, Kyprokselle, jossa kreikkalaiset asettuivat turkkilaisvalloittajien puolelle venetsialaista siirtomaahallintoa vastaan.¹⁰²³

Osmanien Turkki käytännössä säilytti Bysantin imperiaalista muotoa ja perintöä sekä myös sen geopolittista ajatustapaa aina Atatürkiin ja modernin Turkin tasavallan syntyyn saakka. Merkittävä siirtymä euraasialaisesta mantereisestä geopolittisesta imperiumista

¹⁰¹⁹ Stone, 2001, II:40.

¹⁰²⁰ Stone, 2001, II:33; EAU, 2001 vuosikatsaus, 21.1.2002.

¹⁰²¹ Stone, 2001, II:33.

¹⁰²² YK:n rauhanturvaoperaatio Afganistanissa, ISAF, siirtyi määräajaksi Turkin komentoon kesällä 2002.

¹⁰²³ Fernández-Armesto, 1995, 277; ks. A. Kullberg: ”Onko Turkki osa Eurooppaa?”, Vapaasana, 20.12.2002; ”Where is Europe’s End?”, The Eurasian Politician, 20.12.2002.

”Rooman jalanjäljille” välimerelliseksi ja sittemmin eurooppalaiseksi imperiumiksi tapahtui osmanien myötä. Historioitsija Felipe Fernández-Armesto on kuvannut sitä, kuinka nopeasti osmanien Turkki omaksui merenkulun ja Välimeren merivallan aseman. Samalla Osmanivaltakunta myös eli ja kehittyi tyystin eurooppalaisessa poliittisessa diskurssissa, jossa yhdistyivät muslimien läpi keskiajankin säilyttämä antiikin perintö sekä Euroopan keskiajan ja renessanssin diskurssit. Vaikka Turkin viholliset Euroopassa alkoivatkin 1800-luvulla levittää turkkilaisvastaista propagandaa ja markkinoida Turkin imperiumia ”Euroopan sairaana miehenä”, joka pitäisi hävittää, on merkittävää, että ”sairas mies” oli tuolloinkin eurooppalainen. Fernández-Armesto pitääkin merkittävämpänä Turkin imperiumin pitkää ikää ja suhteellista vakautta kuin sen hajoamista 1800-1900-luvuilla.¹⁰²⁴

Turkki, Azerbaidžan ja Karabahin konflikti

Turkki havaitsi pian Azerbaidžanin itsenäistyttyä, että sillä oli geopoliittisia intressejä Kaspian alueella, erityisesti energiavaroihin liittyen. Turkkilainen tutkija Suha Bölükbasi määritteli Turkin Kaukasian-politiikan intressien pitkällä tähtäimellä olevan hyvin Azerbaidžan-keskeisiä:

1. Azerbaidžanin itsenäisyyden tukeminen.
2. Azerbaidžanin yhtenäisyyden tukeminen (ts. Karabahin kuuluminen Azerbaidžaniin).
3. Venäjän vaikutuksen rajoittaminen alueella (ei suora vastustaminen).
4. Osallistuminen Azerbaidžanin öljyn tuotantoon ja kuljetukseen.
5. Ystävällismielisen, vaikkakaan ei välttämättä panturkkilaisen, hallituksen tukeminen Bakussa.¹⁰²⁵

Turkin politiikka Neuvostoliiton hajotessa

Vielä vuonna 1989 Turkki oli täysin ulkopuolinen Karabahin kiistassa, vaikka armenialaiset ja venäläiset ovat perinteisesti korostaneet Turkin pikemminkin kuin Azerbaidžanin syyllisyyttä armenialaisiin kohdistuneisiin väkivallantekoihin. Turkin presidentin Turgut Özalın Yhdysvaltain-vierailulla vuonna 1989 amerikkalaistoimittajat kysivät häneltä Turkin suhtautumista Karabahin kiistaan. Özal väisti vastuun periturkkilaisen suomettuneeseen tapaan sanomalla, että koska azerit olivat šiialaisia, he olivat oikeastaan lähempänä Iranin intressejä kuin Turkin. Seuraavana vuonna Turkki korjasi tietoisuuttaan ja julisti, ettei tulisi toimimaan millään tavoin Azerbaidžanin intressien vastaisesti.¹⁰²⁶

Vaikka Turkin tukea Azerbaidžanin itsenäisyydelle myöhemmin onkin korostettu etenkin läntisissä arvioissa, tosiasiallisesti Turkki toimi äärimmäisen varovaisesti Moskovan suhteen senkin jälkeen, kun Azerbaidžan oli julistautunut itsenäiseksi 30. elokuuta 1991. Azerbaidžania seurasivat syksyllä ja alkutalvesta 1991 kaikki neljä Keski-Aasian turkkilais-tasavaltaa. Turkki alkoi kuitenkin reagoida vasta syyskuussa, kun Länsi-Euroopan maat päättivät tunnustaa Baltian maiden itsenäisyyden. Niinpä Turkkikin uskaltautui ensiksi tunnustamaan Viron, Latvian ja Liettuan. Turkki hidasteli vielä kaksi kuukautta ennen kuin se tunnusti ”lähimmän veljeskansansa” Azerbaidžanin itsenäisyyden – joskin se näin tehdessään oli silti ensimmäinen Azerbaidžanin tunnustanut valtio. Loput tasavallat se

¹⁰²⁴ Fernández-Armesto, 1995, 277-278; Leitzinger: ”Does Turkey belong to Europe?”, *The Eurasian Politician*, 13.12.2002.

¹⁰²⁵ Bölükbasi, 1997: *Middle East Journal*, 52:1, Winter 1997.

¹⁰²⁶ Tütüncü, 1998, 183, 185.

tunnusti vasta joulukuussa, kun oli tullut täysin selväksi, ettei Neuvostoliittoa enää olisi.¹⁰²⁷

Turkin suhtautuminen Azerbaidžanin vallankaappaukseen

Vaikka Turkki lopulta omaksui kannan, että Azerbaidžan olisi sille strategisesti erittäin tärkeä, Ankara piti suhteissaan Azerbaidžaniin ”reaalipoliittisen” linjan. Se tuki alkuun voimakkaasti turkkilaismielistä ”kemalista” Elçibeytä, mutta tämän jouduttua vaikeuksiin Turkin tuki Elçibeylle vallankaappajia vastaan oli vain sanahelinää. Sen sijaan Turkki tuki taloudellisesti Nahitševanin erillisaluetta, jonka johtajasta, KGB-kenraali Haidar Alijevis-tä, tuli vallankaappauksen myötä uusi presidentti. Mehmet Tütüncü arvioi, ettei Turkin politiikka voinut johtua mistään muusta kuin halusta miellyttää Moskovaa.¹⁰²⁸ Michael Bishkun mukaan Turkki hylkäsi läheiset suhteensa Elçibeyn hallitukseen ja siirtyi tuke-maan Alijeviä, koska se ”ei voinut ottaa riskiä tulla vedetyksi mukaan Karabahin konfliktiin eikä vaarantaa suhteitaan Azerbaidžaniin ja Venäjään, kun Elçibey kesäkuussa 1993 syrjäytettiin”.¹⁰²⁹

Turkin käytös Azerbaidžanin vallankaappauksen suhteen toistaa siis pitkälti samaa välin-pitämättömyyden kaavaa, jonka mukaan länsimaat toimivat suhteessa Georgian vallan-kaappaukseen ja myöhemmin politiikassaan Azerbaidžanin suhteen: onkin luultavaa, että Turkin Kaukasian-politiikkaa saneli alusta asti pyrkimys noudattaa täsmälleen samaa linjaa länsimaiden kanssa. Tähän viittaavat monet Demirelin ja muiden Turkin johtavien poliitiikkojen selitykset turkkilaisten ollessa tuhtuneita Turkin venäläismielisestä politiikasta Kaukasiassa: ytimenä oli yleensä vedota siihen, että puuttuminen vaarantaisi Turkin hi-moitun jäsenyyden EU:ssa ja aiheuttaisi kritiikkiä länsimaissa. Toisin kuin Venäjä, Turkki on ollut hyvin arka Lännen arvostelua kohtaan – ironisesti Länsi on kuitenkin arvostellut Turkkiä paljon kärkeämmmin kuin Venäjää. Tütüncü arvioi myös Turkin sisäpolitiikan vaikuttaneen siihen, ettei Turkki asettunut Azerbaidžanin tueksi. Presidentti Özal kuoli yllättäen palattuaan vierailulta Bakuun ja Turkin politiikkaa hallitsi uuden presidentin ja pääministerin valinta, mikä lamaannutti väliaikaisesti hallituksen.¹⁰³⁰

Turkin hallitus toisti perin juurin läntistä vakausdiskurssin mukaista asennetta – formaa-lista legalismia ja vetoamista ”yleiseen vakauteen” – kommentoidessaan Azerbaidžanin vallankaappausta. Nimetön Turkin ulkoministeriön virkailija ilmoitti: ”Me tunnustamme Elçibeyn Azerbaidžanin lailliseksi presidentiksi, mutta toisaalta tässä asiassa on käytännön ongelma. Azerbaidžanin *Majlis* [parlamentti] on myös laillinen ja perustuslaillinen elin maassa. Painostuksen alaisena tai ei, se on valinnut Alijevin uudeksi johtajaksi. Jos Alijev voi tuoda vakautta maahan, se olisi tervetullutta.”¹⁰³¹ Tansu Cillerin hallitusta arvosteltiin kuitenkin Turkin lehdistössä voimakkaasti siitä, että Turkki ”ei ole menettänyt vain Azerbaidžania, vaan myös porttinsa Keski-Aasiaan”. Tunnettu turkkilainen toimittaja Sami Kohen kirjoitti: ”Turkin vaikutus häviää, kun taas Venäjän nousee”. Entinen turkkilainen diplomaatti Altemür Kilic sanoi: ”Olemme menettäneet mahdollisuutemme nousta alu-eelliseksi voimaksi ja turkkilaisen maailman johtoon”. Sanomalehti *Hürriyet* kommentoi: ”Turkki on menettämässä pelin alueella Venäjän levittäessä vaikutustaan.” Tutkija Suha Bölükbasi kirjoitti kuitenkin, että oli ennen aikaista tulkita Turkin epäonnistuneen, koska myös Alijev ryhtyi myöhemmin olojen vakiinnuttua ottamaan etäisyyttä Venäjään.¹⁰³²

¹⁰²⁷ Tütüncü, 1998, 184.

¹⁰²⁸ Tütüncü, 1998, 187-188.

¹⁰²⁹ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001.

¹⁰³⁰ Tütüncü, 1998, 188.

¹⁰³¹ Schneider, 1992; Bishku, 2001.

¹⁰³² Bishku, 2001; Kohen, *Christian Science Monitor*, 9.9.1993, 7; Bölükbasi, 1997, 81.

Turkki ja Karabahin konflikti

Turkin kansallismielisen oikeiston järjestö ”Harmaat sudet”, jonka perusti 1970-luvulla Alparslan Türkes, vaikutti jonkin verran ainakin Azerbaidžanissa Karabahin konfliktin aikana. Türkesiä ja hänen puoluettaan demonisoitiin Lännessä, mutta sen äärioikeistolaisuutta on ilmeisesti liioiteltu. Türkes kuoli suosittuna poliitikkona ja hänen puolueensa on rauhoittunut vastuulliseksi hallituspuolueeksi. Karabahin konfliktin aikana jopa Turkin ”suomettunutta” politiikkaa edustanut silloinen pääministeri ja myöhempi presidentti Süleyman Demirel otti mukaansa oikeistolaisen *Milli Partisin* edustajan kiertueelle, joka suuntautui Azerbaidžaniin ja Keski-Aasian neljään turkkilaiseen tasavaltaan toukokuussa 1992. Azerbaidžanissa Demirel ilmoitti: ”Tänä päivänä veljämme veri virtaa Karabahissa ja teidän on tiedettävä, että Turkki seisoo takananne eikä tule teitä hylkäämään.” Todellisuudessa Turkin tuki Azerbaidžanille Karabahissa jäi kuitenkin ”rauhanomaisiin keinoihin”, lähinnä diplomatiaan, retoriikkaan ja Armeniaan kohdistuvaan kauppasaartoon, sillä Turkki oli Venäjän suhteen aivan liian varovainen antaakseen todellista sotilaallista tukea.¹⁰³³

Turkin pidättyvyydestä huolimatta Länsimaat painostivat Turkkiä voimakkaasti olemaan tukematta Azerbaidžania, ja niinpä Turkki torjui Azerbaidžanin ehdottaman turvallisuus-sopimuksen, joka olisi sitonut Turkin takaamaan Azerbaidžanin turvallisuutta. Turkissa yleisö protestoi voimakkaasti hallituksensa toimia vastaan, ja erityisesti armenialaisten helmikuussa 1992 toimeenpanema Hocalin verilöyly, joka sai Turkissa paljon julkisuutta, sai aikaan voimakasta arvostelua Turkin hallituksen ylenpalttista pidättyväisyyttä kohtaan. Kun armenialaiset toukokuussa 1992 alkoivat pommittaa kukkuloilta käsin myös Sadarakin ja Naxçıvanin kaupunkeja Nahitševanissa, Turkin ulkoministeriö tuomitsi Armenian teot katsoen, että Karsin rauhansopimuksen mukaisesti Turkilla ja Venäjällä oli oikeus taata Nahitševanin autonomia. Tuolloinen pääministeri Süleyman Demirel kuitenkin sulki pois mahdollisuuden käyttää voimatoimia armenialaisia vastaan, ilmoittaen, että ”voimatimet voisivat johtaa laajempaan kristittyjen ja muslimien väliseen konfliktiin alueella”.¹⁰³⁴

Turkki onnistui neuvottelemaan yhdessä Iranin kanssa tulitauon Karabahiin ja saamaan myös Iranin kritisoimaan armenialaisten veritekoja. Seuraavaksi Demirel lähestyi Venäjää, jolle Turkki vakuutti, ettei se ollut saanut Azerbaidžanilta mitään pyyntöä sotilasavun lähettämiseksi, vaikka silloinen Nahitševanin parlamentin puhemies ja myöhempi vallankaappaja Haidar Alijev olikin uhkaillut Turkin interventiolla.¹⁰³⁵ Demirel selitti hallituksensa ”piittaamatonta” politiikkaa Sami Kohenille: ”On helppoa puhua interventiosta. Jos me menemme Nahitševaniin, emme pysty lähtemään sieltä ainakaan 20 vuoteen.”¹⁰³⁶ Tässäkin kuvastuu Venäjän ja Turkin geopolitiittisten asennoitumisten päinvastaisuus: Turkki pyrkii kaikin tavoin välttämään joukkojensa sitoutumisen Turkin rajojen ulkopuolisiin tapahtumiin, kun taas Venäjä katsoo ”elintärkeäksi intressikseen”, että sen joukot pysyvät kymmeniä vuosia kaikkialla, mihin ne ovat kerran lähteneet. Turkin pidättäytymistä heimoveljien pelastamisesta Demirel perusteli myös periturkkilaiseen tapaan vetoamalla siihen, että Yhdysvallat ja Euroopan Unioni tuomitsivat silloin voimakkaasti Turkin, vaikka hyökkäävinä osapuolina olivatkin Armenia ja Venäjä.¹⁰³⁷

¹⁰³³ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001; Tütüncü, 1998, 190.

¹⁰³⁴ Tütüncü, 1998, 190.

¹⁰³⁵ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001.

¹⁰³⁶ Kohen, *Christian Science Monitor*, 8.6.1992, 6.

¹⁰³⁷ Bishku, 2001.

Turgut Özalin kuoleman aikaan huhtikuussa 1993 armenialaisten toimet Kälbəcərissä (Kelbađzar) viimein tuomittiin niin Turkin, Iranin, Yhdysvaltain kuin Euroopan Unioninkin taholta. Demirelistä tuli Turkin presidentti ja liberaalista naispolitiikosta Tansu Cilleristä pääministeri. Ciller jatkoi diplomaattista (mutta vain diplomaattista) tukea Azerbaidžanille sekä Armenian rankaisemista rajojen sulkemisella. Samalla Ciller kuitenkin korosti Turkin tekevän yhteistyötä Venäjän kanssa. Turkin edustaja YK:ssa, Mustafa Aksin, muistutti kansainvälistä yhteisöä, että Azerbaidžanilla oli täysi oikeus vaatia 51. artiklan mukaista kollektiivisen turvallisuuden takaamista. Aksin vaati, että YK:n turvallisuusneuvosto tuomitsisi Armenian toimet – näin ei tietenkään tapahtunut, koska Venäjä käytti veto-oikeutta turvallisuusneuvostossa.¹⁰³⁸

Kun Armenia jatkoi estoita ja esteettä ekspansionismiaan ja Turkin lehdistö ja oppositio kävivät yhä äänekkäämmiksi kritisoiden hallituksen maltillista politiikkaa, Turkki alkoi lopulta syyskuussa 1993 siirtää joukkojaan (n. 50'000 miestä) Armenian rajalle. Tämän jälkeen Tansu Ciller antoi *Hürriyetille* haastattelun, jossa hän uhkasi mennä parlamenttiin ja julistaa sodan Armenialle mikäli Armenia kajoaisi Nahitševaniin. Seuraavaksi Alijev teki Canossan matkan Moskovaan ja Ciller seurasi pian perässä, neuvotellen Boris Jeltsinin kanssa Karabahin tilanteesta. Ciller osoitti enemmän rohkeutta kuin kukaan siihenastisista Turkin johtajista kylmän sodan jälkeen ilmaistessaan Venäjälle tyytymättömyytensä siihen, että Alijev konsultoi asiassa vain Moskovaa, ja ilmoittaen, että myös Turkilla oli intressinsä Kaukasian aluetta kohtaan. Seurauksena oli välittömästi se, että Venäjä ”sai aikaan” tulitauon ja armenialaiset lopettivat sotatoimensa.¹⁰³⁹ Tästä voitaisiin vetää tiettyjä johtopäätöksiä ensinnäkin sen suhteen, mikä osuus Venäjällä on Kaukasian konflikteissa, ja toiseksi sen suhteen, millainen politiikka ”tepsii” Venäjään ja sen liittolaisiin.

Turkki, Georgia ja Tšetšenia

Turkilla ja Georgialla on ollut historiallisesti skismaa, koska Turkki on ollut Georgialle historiassa toinen valloittaja Venäjän ohella. Samoin Turkin ulkopolitiikassa Georgia jäi alkuun vähemmälle huomiolle Turkin keskittyessä sukukansapolitiikkaan Azerbaidžanissa ja Keski-Aasiassa. Abhasian sodassa Turkin pohjoiskaukasialaiset diasporajärjestöt asettuivat voimakkaasti tukemaan Abhasian separatistisia pyrkimyksiä, ja vaikuttivat samalla Turkin tiedotusvälineisiin ja yleiseen mielipiteeseen. Abhasian presidentti Vladislav Ardzinba vieraili useita kertoja Turkissa vuosina 1992-1993, tosin vain tšerkessidiasporan järjestöjen vieraana. Virallinen Turkki ei suostunut häntä ottamaan vastaan. Georgia lähestyi kuitenkin Turkkiä yhä enemmän Eduard Ševardnadzen syrjäytettyä Zviad Gamsahurdian, joka oli esittänyt myös voimakkaasti Turkin-vastaisia mielipiteitä. Georgian ja Turkin suhteita ovat lähentäneet sekä Georgian strategisesti tärkeä asema Turkin ja Azerbaidžanin välillä että Georgian ulkopolitiikan länsisuuntaus ja riippumattomuuden tavoittelu Venäjältä.¹⁰⁴⁰

On vähemmän huomioitu seikka, että paitsi siltana Azerbaidžaniin, Georgia on Turkille hyvin tärkeä myös siltana Venäjälle, koska vain Georgian läpi turkkilainen rekkaliikenne pääsee kulkemaan Venäjälle, joka lukeutuu Turkin tärkeimpiin vientialueisiin. Turkin suhteet Georgiaan eivät olekaan olleet tulehtuneet kertaakaan Georgian itsenäistyttyä, ja Turkki on ollut Georgian tärkeimpiä talousavun antajia, investoijia ja myös molemminpuolinen ”ostosmatkailu” on hyödyttänyt kumpaakin maata.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ Bishku, 2001; Nezavisimaja Gazeta, 8.4.1993.

¹⁰³⁹ Bishku, 2001, Journal of Third World Studies, 1.10.2001.

¹⁰⁴⁰ Tütüncü, 1998, 197.

¹⁰⁴¹ Tütüncü, 1998, 197.

Tšetšenian konfliktien suhteen Turkin virallinen politiikka on seurannut orjallisesti länsimaiden kintereillä, kenties vieläkin varovaisempana. Turkki on julistanut alusta asti kuu-
laisesti, että Tšetšenia on osa Venäjää eikä Turkilla ole ollut mitään aktiivista politiikkaa
Tšetšenian konfliktien suhteen, ei edes yrityksiä toimia välittäjänä, vaikka tšetšeenit sa-
moin kuin Georgiakin ovat useaan otteeseen tätä ehdottaneet. Sen sijaan turkkilaiset kan-
salaisjärjestöt ovat olleet aktiivisia, keränneet rahaa tšetšeneille ja toimittaneet runsaasti
humanitääristä apua sekä Tšetšeniaan että pakolaisille Georgiaan ja Ingušiaan.¹⁰⁴²

Turkin taloudellinen geopolitiikka Kaukasiassa

Turkki ja öljyputki

Turkki on alueen länsimielisten rakenteiden kantava voima: Se on keskeinen linkki itä-
länsi-akselissa sekä Bakun-Ceyhanin öljyputkihankkeen ja Kaspianmeren ylittävän ener-
giakaupan tärkein paikallinen tukija. Turkilla on itsellään osittain sama ongelma kuin niillä
Kaukasian ja Keski-Aasian mailla, joille se esiintyy ”pelastajana” ja ”siltana länteen”:
Turkki kärsii nimittäin itsekkin energiariippuvuudesta suhteessa Venäjään ja Iraniin.¹⁰⁴³
OECD:n hallinnossa työskentelevä Mehmet Ögütçü arvioi Turkin painotuksen Bakun-
Ceyhanin putkihankkeelle käsittävän kolme seikkaa.¹⁰⁴⁴

1. Strategiset syyt: Turkki haluaa avata ja vapauttaa Kaukasian ja Keski-Aasian alueet eristyksensä ja samalla itse hyötyä tästä rakentamalla yhä tiiviimmät suhteet näille alueille. Turkin vaikutusvalta lisääntyisi.
2. Taloudelliset syyt: Turkki varmistaa energiansaantinsa ja hyötyy taloudellisesti siitä, et-
tä se saa energiansa lähialueelta eikä pitkien matkojen päästä Venäjältä. Turkin on
myös epäilty haluavan osansa itse öljyntuotannossa, mutta Ögütçü katsoo tämän ole-
van muita syitä vähämerkityksisempi, koska Turkilla on jo valmiit ja hyvät osuudet
Lähi-idän öljyntuotannossa.
3. Ympäristösyöt: Turkki pelkää Bosporin salmien läpi kulkevan yhä lisääntyvän öljy-
tankkeriliikenteen tuottavan kohtuuttomia riskejä Turkin suurimmalle kaupungille Is-
tanbulille samoin kuin Mustanmeren ja Välimeren ympäristölle. (On syytä muistaa, et-
tä yksi Turkin tärkeimpiä elinkeinoja on turismi, joka on riippuvainen rannikoiden
ympäristön tilasta.)

Azerbaidžanille, Georgialle ja Keski-Aasian maille energiankuljetukset Turkkiin ja Turkin
kautta Euroopan markkinoille toisivat viimeinkin Venäjältä riippumattoman kaupparei-
tin, tien ulos eristyksensä, ja näin saaduilla varoilla kaukasialaiset ja keskiaasialaiset kykeni-
sivät ostamaan lisää Turkin tuottamia hyödykkeitä.¹⁰⁴⁵ Turkissa on kuitenkin myös Bakun-
Ceyhanin öljyputkihankkeelle vastakkainen suunnitelma, *Mavi Akin*, ”Sininen virtaus”,
jolla tarkoitetaan öljyn laivaamista Turkkiin Venäjän Mustanmeren-satamista, erityisesti
Novorossijskista, sekä Mustanmeren ympäröivää öljyputkien verkkoa, joka hyödyttäisi
Venäjää.¹⁰⁴⁶ Turkki on käyttänyt öljypolitiikkansa puolustuksena myös ympäristön tilaa.
Bakun-Ceyhanin öljyputki olisi ympäristöystävällisempi vaihtoehto kuin öljyn kuljettami-
nen ensin Venäjän Mustanmeren-satamaan Novorossijskiin ja sieltä Bosporin salmien lä-

¹⁰⁴² Tütüncü, 1998, 197-198.

¹⁰⁴³ Stone, 2001, II:36.

¹⁰⁴⁴ Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

¹⁰⁴⁵ Stone, 2001, II:34.

¹⁰⁴⁶ Turkistan Newsletter; Bishku, Journal of Third World Studies, 1.10.2001; Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

pi tankkereilla Välimerelle. Turkin mukaan sen hallitsemat Bosporin salmet ovat aivan liikaa liikennöityjä jo nyt ja Bosporin kapasiteetti ei kestäisi enää suurempaa öljytankkeriliikennettä. Samoin Turkki katsoo Bosporin halki tapahtuvan strategisen öljyliikenteen vaarantavan Istanbulin yli 10 miljoonan asukkaan turvallisuuden.¹⁰⁴⁷

”Uusi silkkitie”

Euroopan Unioni nimesi jossain määrin epämääräiseksi jääneen Kaukasian ja Keski-Aasian ohjelmansa mahtipontisesti ”21. vuosisadan silkkitiekseksi”, mukaillen ”uuden silkkitien” retoriikkaa, joka oli noussut suosioon Turkissa, Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa jo neuvostoajan loppuvaiheessa, perestroikan tuulien puhaltaessa.¹⁰⁴⁸ 2000-luvun silkkitiehankkeen tavoitteena on epäilemättä ollut avata uusia markkina-alueita Yhdysvalloille ja Euroopan Unionille entisen Neuvostoliiton eteläisissä osissa, ja samalla edistää näiden alueiden taloudellista elpymistä, demokratisoitumista ja vakautumista. Turkin näkökulmasta ”uusi silkkitie” olisi mitä ihanteellisimmin ohjelma, sillä Turkki olisi maantieteellisen ja kulttuurisen asemansa vuoksi varma hyötyjä. Lisäksi se voisi kaikkien hyväksynnällä vahvistaa suhteitaan samanaikaisesti sekä Eurooppaan että sukukansoihinsa. ”Uusi silkkitie” soveltuu myös hyvin Turkin ulkopoliittiseen varovaisuuteen, koska kyse on taloudellisesta yhteistyöstä, jossa Turkin ei tarvitse astua geopoliittisesti eikä sotilaallisesti Venäjän varpaille. Länsimaiden kannalta tällainen liennytys olisi mitä toivottavinta ja lisäpalkintona Turkin voisi toivoa levittävän omaa vakaata sekulaarin demokratian malliaan Kaukasiaan, Keski-Aasiaan ja kenties Lähi-itäänkin, jolloin alue vakautuisi myös poliittisesti.¹⁰⁴⁹

”Nousevan hegemonin” myytti ja todellisuus

Venäjän aggressiivisuus ja Turkin defensiivisyys

Sekä Turkissa että länsimaissa nousi 1990-luvulla vilkas keskustelu Turkin ”uudesta” identiteetistä ja paikasta maailmanpolitiikassa.¹⁰⁵⁰ Monissa arvioissa oletettiin, että Turkki tulisi nousemaan yhä merkittävämmäksi ja aktiivisemmaksi, kenties jopa alueelliseksi suurvallaksi. Turkkiä luonnehdittiin ”nousevaksi hegemoniksi” Välimeren itäpään ja Keski-Aasian välisellä alueella. Turkin oletettiin pystyvän voimakkaasti vaikuttamaan niin Balkanin, Mustanmeren alueen, Kaukasian, Keski-Aasian kuin Lähi-idänkin asioihin. Lännessä, Turkissa ja Kaukasian ja Keski-Aasian maissa tämä Turkin ”uusi rooli” ladataisiin voimakkailla myönteisillä odotuksilla. Venäjällä, Kreikassa, Armeniassa ja usein myös länsimaiden vasemmistoissa Turkista puolestaan maalailtiin kauhukuvia ja peloteltiin Osmanien valtakunnan imperiaalisen käytöksen elpymisellä.

Ennustukset eivät kuitenkaan päteneet ja Turkki on osoittanut niin voimakasta pidättyvyyttä ja varovaisuutta, että se on kokoonsa, voimaansa ja suhteelliseen vaurauteensa nähden jäänyt suorastaan ulkopoliittiseksi kääpiöksi, jopa omalla lähialueellaan. Turkin sisällä voimakkain arvostelu onkin kohdistunut juuri liialliseen sisäänpäinkääntyneisyyteen, joka on yhdistetty ”kansallisen turvallisuuden mentaliteettiin; mielikuvalliseen näkemykseen, jota ohjaavat enemmän uhkakuvat kuin visio siitä, kuinka Turkki voisi itse vaikuttaa

¹⁰⁴⁷ Tütüncü, 1998, 192. Kaspian öljypelin ympärille sijoittuvassa Bond-elokuvassa ”*Kun maailma ei riitä*” roistot aikovat räjäyttää koko Istanbulin ilmaan räjäyttämällä venäläisen ydinsukellusveneen ydinaseet Bosporinsalmessa.

¹⁰⁴⁸ Mm. tuolloinen Neuvostoliiton ulkoministeri Eduard Ševardnadze omistaa ”uudelle silkkitielelle” yhden luvun perestroikan poliittista retoriikkaa huokuvassa saksaksi julkaistussa kirjassaan ”*Die Zukunft gehört der Freiheit*”; Schewardnadze, 1991, 269-297.

¹⁰⁴⁹ Stone, 2001, II:33.

¹⁰⁵⁰ Çandar & Fuller, 2001, Turkistan Newsletter, Vol. 5:076, 30.4.2001.

omaan ympäristöönä”.¹⁰⁵¹ On mielenkiintoista verrata tätä Venäjän aggressiivisesti *ulospäin* suuntautuneeseen ”kansallisen turvallisuuden mentaliteettiin”. Sekä venäläinen että turkkilainen geopoliittinen maailmankuva ovat huolestuneita valtakuntaa ympäröivistä uhista samoin kuin sisäisistä valtakuntaa hajottavista uhista. Ne ovat kuitenkin toimineet täysin eri tavoin: Venäjä hyökkäävästi ja ekspansiivisesti seurauksista välittämättä; Turkki taas inhorealistisesti ja skeptisesti, peläten liikaa seurauksia toimiakseen edes maltillisella tasolla.

Turkin ja Venäjän Kaukasiaan kohdistuvan geopolitiikan eroja on analysoinut Augustan yliopiston apulaisprofessori Michael Bishku, joka kiinnittää huomiota Venäjän aggressiiviseen ja Turkin defensiiviseen politiikkaan Kaukasiassa. Turkin ulkopoliittisen instituutin johtajan Seyfi Tasanin mukaan Venäjä näkee Kaukasian alueen ”eturintamana”, joka edeltää vaikutusvallan laajentamista etelään, kun taas Turkki näkee alueen ”puskurivyöhykkeenä”, joka eristää Turkkiä Venäjän, Iranin ja islamismin ekspansiolta. Venäjän politiikkaa alueella hallitsee ”imperiumin muisto”, kun taas Turkin politiikkaa ”heräävät kulttuurisiteet” Aasian turkkilaiseen maailmaan. Turkin geopolitiikassa Azerbaidžanilla on erityisasema, sillä sen Turkki näkee ”siltana Keski-Aasiaan” eli enemmän ”etuvartiona” kuin selvemmin puskureina toimivat Georgia ja Pohjois-Kaukasia.¹⁰⁵²

Varovaisuuspolitiikan heikkous

Kun Turkki sitoutui länsivaltojen puolella operaatioon Irakia vastaan, Atatürkin isolationistista perinnettä puolustanut pääesikunnan kenraali Necip Torumtay joutui lopulta eroamaan jouduttuaan ilmiriitaan Turgut Özalin kanssa. Özalin takana seisoivat vuoden 1980 sotilaskaappauksen suorittaja, Turkissa erittäin suosittu ja pidetty kenraali Kenan Evren. Torumtay saattoi kuitenkin olla oikeassa kiinnittäessään huomiota siihen, että Turkin halu vaikuttaa lähialueillaan ei vastannut sen valmiutta. Torumtay katsoikin Turkin epäonnistuneen Kaukasian-politiikassaan vuosina 1991-1993 juuri siksi, että se ei kyennyt tarjoamaan uskottavaa vastusta Venäjän aggressiiviselle voimankäytölle. Turkki ei tosiasiallisesti ollut valmis puolustamaan etujaan, saati muiden etuja, rajojensa ulkopuolella. Ulkoministeriön ääntä edustanut Sükrü Elekdag sanoi, että ”kuinka tahansa pätevää ulkopoliittikka on, se ei voi olla vahvempaa kuin sotilasvoima, jolle se perustuu”.¹⁰⁵³

Turkin menestys on ollut paljon odotettua heikompaa, vaikka sitä onkin ollut. Osasyynä oli Turkin taloudellinen kyvyttömyys vastata Kaukasian ja Keski-Aasian valtioiden suuriin odotuksiin. Lisäksi Turkin länsimaiset liittolaiset ovat tavallaan kävelleet Turkin yli ja Kaukasian ja Keski-Aasian hallituksille onkin houkuttelevampaa lähestyä suoraan Yhdysvaltoja kuin toimia Turkin kautta. Globalisoituvassa maailmassa ”siltujen” merkitys on tässä mielessä laskenut. Vähintään yhtä suuri syy Turkin heikkoon menestykseen on kuitenkin ollut sen liiallinen varovaisuus, maltillisuus ja kiltteys omien geopolitiittisten intressiensä ajamisessa. Etupiirin muodostamiseen ei riitä se, että osoittaa aktiivista kiinnostusta johonkin alueeseen. Turkki ei ole kyennyt estämään Venäjän aggressiivista vastahyökkäystä vuodesta 1993 alkaen, eikä tarjoamaan vastusta Venäjän harjoittamalle painostukselle ja kiristykselle.¹⁰⁵⁴

Turkin huomattava potentiaalinen sotilasvoima ei tuota sille vastaavaa poliittista valtaa, koska Turkki käyttäytyy ulkopoliitikassaan eurooppalaisen demokratian tavoin, mihin ei-

¹⁰⁵¹ Çandar & Fuller, 2001.

¹⁰⁵² Bishku, Journal of Third World Studies, 1.10.2001; Schneider, Christian Science Monitor, 22.7.1993, 2.

¹⁰⁵³ Hickok, 2001, 4-5/12; Elekdag, 1996, 57.

¹⁰⁵⁴ Stone, 2001, II:39-41.

vät kuulu Venäjän ”etupiirissään” harjoittamat toimintatavat: sotilasoperaatiot, aktiivinen sabotaasi ja epävakauttaminen konspiratiivisen toiminnan ja aseellisten ryhmien tukemisen kautta, aggressiivinen propaganda ja energiapoliittinen kiristys. Turkilla ei ole takatassaan omia terroristeja, se ei aseista ja tue Venäjää hajottavia separatisteja, eikä se voi uhata naapurimaan valtionpäämiestä salamurhalla tai vallankaappauksella. Turkkiin kohdistuu myös länsimaiden taholta voimakas normatiivinen vaikuttaminen, joka ei sido Venäjää. Turkki ei ole saavuttanut kansainvälistä (länsimaista) hyväksyntää ”oikeudelle olla hegemoni”, vaikka erityisesti Yhdysvallat onkin asettanut Turkille suuria odotuksia Kaukasian ja Keski-Aasian ”demokratisoimisessa” ja ”vakauttamisessa”.

Vastapuolella on erityisenä valttikorttina neuvostonomenklaturan keskinäinen koheesio ja sen ajattelun Moskova-keskeisyys maasta riippumatta. Turkki ei onnistunut pitämään IVY-maissa vallassa demokraattisia tai turkkilaismielisiä hallituksia, vaan jokainen entisen Neuvostoliiton tasavalta (Baltian maita lukuunottamatta) joutui toinen toisensa jälkeen nomenklaturan hallintaan. Useimpia maita johtaa lisäksi entinen KGB:n upseeri, mikä lisää Putinin käytössä olevia vaikutusverkostoja. Väistämättä edessä oleva sukupolvenvaihdos saattaa kuitenkin tarjota Turkille uusia mahdollisuuksia, joskin myös Venäjä on tähän varustautunut tukemalla esimerkiksi Azerbaidžanissa vallanvaihtoa Haidar Alijeviltä suoraan tämän pojalle, ja Georgiassa Ševardnadzen jälkeen – sisällissodan tai vallankaappauksen uhalla – venäläismieliselle Važa Lordkipanidzelle.

Aktiivisempi Turkki

Turkkilainen Cengiz Çandar ja Yhdysvaltain CIA:n entinen kansallisen tiedusteluneuvoston varapuheenjohtaja Graham E. Fuller kirjoittivat huhtikuussa 2001 Turkin, Kaukasian ja Turkestanin politiikkaa ja historiaa käsittelevään, maailmanlaajuisesti seurattuun *Turkistan Newsletteriin* eräänlaisen analyysin ja manifestin yhdistelmän, jossa tarjotaan Turkille aktiivisempaa ulkopoliittista roolia kaikilla naapurialueillaan ”isolationistisen” politiikan asemesta. Kirjoitus ansaitsee jonkin verran huomiota, sillä se heijastelee hyvin niiden länsimaisten ja turkkilaisten tahojen ajatuksia, jotka haluaisivat Turkin olevan aktiivisempi geopoliittinen pelaaja Kaukasian alueella.

Kirjoittajien mukaan Atatürkin isolationistisen ulkopoliittikan periaate ”*yurttā sulh, cihanda sulh*” (”kotona rauha, maailmalla rauha”) ei ollut oikeastaan toteutunut, sillä jo 1970-luvulla Turkia olivat riivanneet ääriivasemmiston ja äärioikeiston ryhmittymät ja 1980-luvulla ääriivasemmistolaisen kurdipuolue PKK:n aseellinen kapina. Nämä olivat puolestaan pakottaneet Turkin turvallisuuspalvelut ”vahingoittamaan kansalaisvapauksia ja yhteiskunnallista koheesiota”. 1990-luvulla ongelmaryhmäksi olivat nousseet islamistit. Niinpä ”jurtassa” ei ollut vallinnut mikään ihanteellinen rauha isolationistisen politiikan ansiosta, ja pidättyvyydestä huolimatta Turkilla oli edelleen 2000-luvulle tultaessa huonot välit Kreikan, Etelä-Kyproksen, Venäjän, Armenian, Iranin, Irakin ja Syyrian kanssa, mikä merkitsi sitä, että rajanaapureista vain Bulgarian, Georgian ja Azerbaidžanin kanssa Turkilla oli hyvät välit.¹⁰⁵⁵

Torbakovin mielestä Atatürkin perustama Turkin tasavalta oli alusta asti ”erittäin suuressa määrin rintamavaltio”, jonka kemalistinen pidättyväisyys oli suojakeino. Toisessa maailmansodassakin Turkki pysytteli ensin puolueettomana ja vasta Stalinin ekspansionismi ja hyökkäykset Turkia vastaan ajoivat Turkin länsiliittouman jäseneksi, minkä jälkeen länsiliittolaisuus määräiti koko Turkin ulkopoliittikkaa. Istanbulin Kocin yliopiston professori Ziya Onisin mukaan Turkin 1990-2000-luvun geopoliittiset ilmiöt sukukansapolitiikasta

¹⁰⁵⁵ Çandar & Fuller, 2001.

aina liittoon Israelin kanssa ovat kuitenkin ilmentäneet Turkin eristyksen pelkoa ja luopumista isolationismista.¹⁰⁵⁶

Turkki ei ollut saanut uusia ystäviä sillä, että se oli hankalia naapureita ja suurvaltoja miellyttääkseen hylännyt heikommät naapurinsa ja veljeskansansa ja jättänyt käyttämästä omaa voimaansa ja arvovaltaansa rauhan puolustamiseen. (Ainoastaan Pohjois-Kyprokselle ja rajallisesti Pohjois-Irakiin Turkki oli tehnyt interventioita.) Niinpä Çandarın ja Fullerin mielestä Turkin pitäisi nyt, Neuvostoliiton ollessa jo historiaa, omaksua aktiivinen rooli vakauden tuomiseksi lähialueilleen, niin Kaukasiaan, Keski-Aasiaan kuin Lähi-itäänkin. Heidän mielestään ”*yurttā sulh, cihanda sulh*” pätee edelleen, mutta sitä on sopeutettava muuttuvaan maailmantilanteeseen. Turkin tulisi luopua defensiivisestä ja reaktiivisesta ulkopoliitikastaan ja turvallisuuspeloistaan, jotka jättivät sen ympäröivien tapahtumien vangiksi, ja sen sijaan omaksua aktiivisesti ympäröivien alueiden politiikkaan rakentavasti osallistuvan ”alueellisen suurvallan” rooli. Tällä tavoin Turkki voisi saavuttaa enemmän vakautta suhteessa omiin ääriilikkeisiinsä ja samalla nousta naapurien suhteen ansaitsemaansa arvostukseen.¹⁰⁵⁷

Çandar ja Fuller esittävät seitsemää pääperiaatetta Turkin ulkopoliitikalle alueella:

1. Turkin tulee aktiivisesti edistää lähialueidensa demokratisoitumista, sillä ”diktatuurit ovat yksi merkittävimmistä konfliktin ja takapajuisuuden lähteistä koko alueella”.
2. Turkin on avoimemmalla ja anteliaammalla ulkopoliitikalla lievitettävä hankalien naapureidensa Turkkiin kohdistamia pelkoja. ”Turkilla on vain vähän ystäviä maailmalla, eikä syy tähän ole yksin Turkissa. Tilanteeseen voi kuitenkin saada muutoksen.”
3. Turkin ulkopoliitikan tulee lakata katsomasta ainoastaan länteen, koska se tuskin auttaa Turkkiä saavuttamaan jäsenyyden EU:ssa. Turkin on omaksuttava globaalimpi näkökulma, joka katsoo lännen lisäksi myös pohjoiseen, itään ja etelään (Ukrainaan, Kaukasiaan, Keski-Aasiaan ja Lähi-itään).
4. Turkin olisi vapauduttava kaikista Osmanien imperiumin kielteisistä perinteistä, jotka aiheuttavat imperiaalista ylimielisyyttä suhteessa entisiin alusmaihin. Sen sijaan on korostettava Osmanien imperiumin myönteisiä perinteitä, kuten suurta suvaitsevaisuutta ja kansallista monimuotoisuutta. Turkkilaisuuden tulee olla inklusiivinen pikemmin kuin eksklusiivinen viiteryhmä.
5. Turkki ansaitsee parempaa kuin tulla nähdyksi vain Amerikan vasallina. Sen on alettava ajaa vilpittömästi omia etujaan – se on kaikkien perimmäinen etu.
6. Turkin ulkopoliitikkaa on pitkään hallinnut yksinomaan ammattimainen eliitti. Ulkopoliitikan on tultava Turkin demokratisoitumisen piiriin ja sen on alettava edustaa laajempia piirejä yhteiskunnallisessa keskustelussa.
7. Turkin uuden ulkopoliitikan tulisi edustaa Turkin väestön kirjavuutta, niin anatolian-turkkilaisia, kurdeja, turkmeeneja, balkaninturkkilaisia, kaukasialaisia, keskiaasialaisia, kuin uiguurejakin; niin sunnalaisia kuin aleveja; niin sekularisteja, liberaaleja, vasemmistolaisia, nationalisteja kuin islamistejakin. Kaikilla näillä ryhmillä on jotain annettavaa.¹⁰⁵⁸

Turkin sotilaallinen voima

Vaikka Turkin ensimmäiset pyrkimykset 1990-luvun alkupuolella kilpistyivätkin liikaan varovaisuuteen ja kokemattomuuteen, Turkki saattaa siitä huolimatta olla ”nouseva he-

¹⁰⁵⁶ Torbakov, 2003, Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

¹⁰⁵⁷ Çandar & Fuller, 2001.

¹⁰⁵⁸ Çandar & Fuller, 2001.

gemoni”. Ennustukset saattavat pitää paikkansa, vaikka ne ehkä olivatkin ennenaikaisia. Turkilta on toisaalta odotettu paljon ja sitä on toisaalta pelätty. Turkki sijaitsee kolmen konfliktialueen, Balkanin, Kaukasian ja Lähi-idän, välissä. Alabaman ilmasotakoulun Turkin ja Keski-Aasian tutkimuksen apulaisprofessori Michael Hickok kuvaa Turkin geopoliittisen aseman muuttumista toteamalla, että kun Turkki kerran sijaitisi ”tulirenkään” ympäröimänä, vain NATO:n turvatakeiden estäessä Neuvostoliiton toimia sitä vastaan, nyt Turkkiä ympäröivät epäonnistuneiden imperiumien ja epäonnistuvien valtioiden tuhat.¹⁰⁵⁹

Turkki on sotilaallisesti huomattava voimatekijä Kaukasian alueella, vaikka se käyttääkin ympäröiviin valtioihinsa (Venäjään, Iraniin, Irakiin, Syyriaan, Israeliin ja Kreikkaan) nähden ylivoimaisesti vähiten BKT:stään (4,4 %) sotilasmenoihin. Turkin aktiiviset maavoimat käsittävät arviolta 639’000 miestä, ilmavoimat 440 taistelukonetta ja laivasto 135 sotilasalusta. Turkin armeija on lisäksi hyvin koulutettu, motivoitu ja varustettu. Venäjän vastaavat määrät ovat ainakin miljoona sotilasta, 1’800 ilma-asetta ja 680 sota-alusta. Iranin maavoimat käsittävät 546’000 miestä, 182 ilma-asetta ja 113 sota-alusta.¹⁰⁶⁰ Turkin sotilasvoima ylittää reippaasti kaikki maarajanaapurit ja lähialueiden valtioista yksinään toimiesseen ainoastaan Venäjä saattaisi ehkä paikallisesti perinteisen sodankäynnin mielessä kyetä haastamaan Turkin sotilasvoiman lyhyellä tai keskipitkällä aikavälillä.¹⁰⁶¹

Defensiivinen puolustusdoktriini

Neuvostoliiton hajotessa Turkki oli alkuun huolestunut länsiliittonsa tulevaisuudesta, koska monet turkkilaiset poliitikot, mukaanlukien nykyinen pääministeri Bülent Ecevit, olivat huolissaan siitä, että NATO ei enää tarvitsisi Turkkiä samalla tavoin kuin ennen. Entisen Jugoslavian tapahtumat ja Irakin hyökkäys Kuwaitiin kuitenkin osoittivat Turkin edelleen olevan Lännen ”eturintama” Balkanin, Kaukasian ja Lähi-idän ongelma-alueilla ja siten strategisesti tärkeä. Tästä huolimatta Turkki muutti strategiaansa äärimmäisen hitaasti ja kemalistisen isolationismin perinne on istunut tiukassa. Vielä vuonna 1997 Turkin pääesikunta arvioi Turkin kansallisia turvallisuusintressejä vuonna 1985 laaditun ”Kansallisen sotilasstrategisen konseption” pohjalta. Sen yhtenä osana Turkki näki pääasiallisen uhkakuvansa olevan yhtenäisen suvereenin valtion puolustaminen ”epäpyhää alianssia” vastaan – olettaen Venäjän, Syyrian, Irakin, Armenian ja Kreikan käyvän sen kimppuun yhtäaikaisesti. Periaatteessa tämä Turkin ”ylivarustautunut” politiikka on kuitenkin ollut realistista, huomioiden em. valtioiden tiivis Turkin-vastainen yhteistyö ja tuki Turkin-vastaisille ääriryhmille.¹⁰⁶²

Turkki joutui olettamaan, että se sodan tullen joutuisi käymään useamman rintaman sota, mistä syystä ei vielä riittänyt, että se oli jokaista yksittäistä naapurimaataan vahvempi. Sen oli kyettävä torjumaan, kuten alivaltioshteeri ja Washingtonin-suurlähettiläs Sükrü Elekdag argumentoi, ”kahden ja puolen hyökkäyksiä, ts. kyeten torjumaan kaksi täysimittaista operaatiota yhtäaikaisesti ja samaan aikaan varustautumaan ’puolittaiseen sotaan’ maan sisäisen vihollisen taholta”. Uhkakuva on mitä ilmeisimmin sen kaltainen, että Venäjän suoraan tai salaisesti tukema hyökkäys tapahtuu yhtäaikaisesti kahden Turkin ympärysvallan (esim. Syyrian ja Irakin) taholta samalla, kun Turkin sisällä mobilisoidaan ääriliike (esim. PKK tai Hizbollah) käymään veristä sissisotaa. Elekdag katsoi myös, että Turkin oli kyettävä kahden rintaman täysimittaiseen sotaan, esim. samanaikaisesti Kreikasta

¹⁰⁵⁹ Hickok, Parameters, 2000 > The Eurasian Politician, 2001, 1/12.

¹⁰⁶⁰ The Economist, 10.6.2000: ”A Survey of Turkey”, 5.

¹⁰⁶¹ Hickok, 2001, 1/12.

¹⁰⁶² Hickok, 2001, 2/12; Mufti, 1998.

ja Venäjältä (Armeniasta) tulevaa hyökkäystä vastaan. Huomattava piirre Turkin strategiassa oli, että se valmistautui torjumaan vihollisen Turkin maaperällä, ei missään nimessä ylittämään rajoja itse edes hyökkäyksen alla.¹⁰⁶³

Aktiivisempi käänne Lähi-idässä

Liittyessään Persianlahden sodan liittoumaan Saddam Husseinin Irakia vastaan Turkki rikkoi erään turvallisuuspolitiikkansa pysyvimmistä tabuista ja ryhtyi sotatilaan itärajoiltaan ensimmäisen kerran sitten Syyrian kanssa käydyn kahakan vuonna 1957. Tätä seurasi myöhemmin 1990-luvulla liittoutuminen Israelin ja sittemmin Jordanian kanssa Syyrian ja Irakin kaltaisia Venäjän liittolaisia vastaan. Sittemmin Turkki rohkeni puolustaa muitakin etujaan painostamalla Syyrian lopettamaan suoran tukensa Abdullah Öcalanille ja PKK:lle sekä uhkaamalla uskottavasti tuhota venäläiset S-300-ohjustukikohdat, mikäli Etelä-Kypros alkaisi rakentaa niitä. Mehmet Ögütçü muistuttaa kuitenkin, ettei Turkin lisääntynyt aktiivisuus lähialueiden ulko- ja turvallisuuspolitiikassa ole riskinottoa vaan tarkkaan punnittua politiikkaa, joka jatkaa Turkin varovaisen ja isolationistisen ulkopoliittikan perinnettä.¹⁰⁶⁴

Vasta vuosina 1999-2000 Turkki on uskaltanut omaksua hieman aktiivisempaa roolia lähialueidensa politiikassa, saavutettuaan Helsingissä joulukuussa 1999 aseman EU:n hakijamaana. Turkki on tehnyt aloitteita mm. turvallisuusrakenteista ja monikansallisista rauhanturvajoukoista Balkanin ja Kaukasian alueilla. Se on toiminut myöskin johtavana koulutuksen järjestäjänä näiden alueiden NATO:n rauhankumppanuusohjelmassa oleville maille. Turkki suhtautuu myönteisesti siihen, että NATO:n rooli sekä Balkanilla että Kaukasiassa kasvaa ja Venäjän heikkenee.¹⁰⁶⁵

Muuttamatta Atatürkin politiikan länsisidonnaista perusvirettä Turkki on Hickokin mukaan alkanut omaksua hieman joustavampaa suhtautumista ajatukseen, että ainoastaan Länsi olisi Turkin tulevaisuuden ja turvallisuuden takana. Syinä ovat mm. Euroopan Unionin politiikan tuottamat pettymykset ja lähiympäristön muuttuva tilanne. Turkki on alkanut puhua itsestään ”euraasialaisena maana” ja ”siltamaana”, mikä merkitsee muutosta aiempaan tiukkaan ”Turkki on Eurooppaa” -linjaan. Nyt Turkki katsoo olevansa yhtä aikaa sekä Eurooppaa (Länttä) että Aasiaa (islamia ja etnistä turkkilaisuutta).¹⁰⁶⁶ Kehitystä on mielenkiintoista verrata Venäjään, koska Turkin ja Venäjän yhtäläisyyksistä (imperiaalinen tausta, euraasialaisuus, Idän ja Lännen välissä seisominen) huolimatta Turkin ja Venäjän koko perusasentoituminen geopolitiikkaansa on ollut tyystin erilaista.

Turkkilaiset analyytikot ovat nähneet 1990-luvulla Turkissa käydyn keskustelun ”rohkeutta ja varovaisuutta kannattavien voimien välillä, joista sotilaat ja virkamiehistö ovat olleet taipuvaisia jälkimmäiseen suuntaan”. Hickok näkee virallisen Turkin pysyneen voimakkaasti länsimaisen suuntauksen takana, kun taas islamistit ja kurdiseparatistit sekä näiden ymmärtäjät ovat ajaneet voimakkaasti ”itäisempää” suuntausta.¹⁰⁶⁷ Laajassa mittakaavassa Turkin ulkopoliittikan aktivoituminen Kaukasian ja Keski-Aasian suuntaan ei ole kuitenkaan missään nimessä islamistien ja äärivasemmiston ansiota, vaan osa kokonaan toista kehityskulkua, joka liittyy panturkkilaisuuden heräämiseen pitkästä unestaan.

¹⁰⁶³ Hickok, 2001, 2-3/12; Sariibrahimoglu, Jane's Defence Weekly, 19.8.1998, 25; Elekdag, Perceptions, 1, March-May 1996, 57.

¹⁰⁶⁴ Ögütçü, Turkistan Newsletter, 10.1.2001.

¹⁰⁶⁵ Blank, 2000, 22.

¹⁰⁶⁶ Hickok, 2001, 3/12.

¹⁰⁶⁷ Mufti, 1998, 48; Hickok, 2001, 3/12.

Tärkeimpänä Lähi-idän suuntauksen tapahtumana oli vuonna 1996 yllättävä sotilasyhteistyösopimus Israelin kanssa. Tämän strategisen siirron takana olivat Hickokin mukaan tuolloinen ulkoministeriön alivaltiosihteeri Onur Öymen sekä pääesikunnan apulaispäällikkö Çevik Bir. Turkkilaiset upseerit ilmoittivat, että Turkilla ja Israelilla, ”kahdella sekulaarilla demokraattisella valtiolla”, oli luonnollisesti yhteiset intressit. Liitto Israelin kanssa mursi kokonaan Turkissa esiintyneen ”osmanilaisen” perinteen pitää etäisiä vaikkakin lämpimiä suhteita Iraniin ja Lähi-idän arabimaihin.¹⁰⁶⁸

Doktriinin uudistuminen

Ennen nimitystään pääesikunnan johtoon elokuussa 1998, maavoimain komentaja kenraali Hüseyin Kivrikoglu luetteli jo Turkin turvallisuusuhan hyvin ”uuden maailmanjärjestyksen” vakausdiskurssin mukaisesti: alueelliset ja etniset konfliktit, massatuhoaseiden leviäminen, uskonnollinen fanaattisuus, huumekauppa ja kansainvälinen terrorismi. Ei enää puhuttakaan Venäjästä, Kreikasta tai Syyriasta. Kivrikoglu kieltäytyi nimeämästä mitään tiettyjä valtioita uhkakuviksi Turkille, mikä poikkesi kylmän sodan aikaisista turkkilaisista uhkaskenarioista. Samalla kuitenkin Kivrikoglu mursi isolationistisen perinteen katsomalla, että ”uudet uhkakuvat” edellyttivät nopean liikkuvuuden ja toimintavalmiuden myös Turkin rajojen ulkopuolella. Pääesikunnan johtoon tultuaan Kivrikoglu ilmoitti, että Turkin oli kehitettävä puolustusvoimiaan siten, että ne voisivat estää Turkkiin kohdistuvat uhat jo ennen kuin ne tunkeutuvat Turkin rajojen yli.¹⁰⁶⁹

Turkki siis uudisti kemalistista sotilasdoktriiniaan sisällyttämällä siihen sisäisen puolustuksen lisäksi mahdollisuuden myös taistella vihollisen maaperällä, mistä osallistuminen länsiliittoutuneiden toimiin Irakia vastaan oli ollut toistaiseksi ainoa käytännön näyttö (Kyprokseen vuoden 1974 intervention lisäksi). Samoin Turkki on kasvattanut kykyään omavaraisuuteen asetuotannon ja puolustusteknologian suhteen. Puolustuksellisesti Turkki onkin alueen voimakkain sotilaallinen voima. Koska Turkki on perinteisesti ollut hyvin haluton käyttämään sotilasvoimaa ulospäin, Stephen Blank arvioi, että Turkin voiman kasvu entisestään pikemminkin vakauttaa kuin uhkaa alueen tasapainoa, sillä Turkin voimakkuus lannistaa ”ongelmien aiheuttajia” ympäristössä, etenkin mikäli Turkki liittyy EU:hun.¹⁰⁷⁰

Turkin uusi turvallisuuspoliittinen doktriini hiottiin viralliseen muotoon puolustusministeriön toimesta vuonna 1998. Kivrikoglun isolationismista eriytynyt asenne maan rajojen ulkopuolisten turvallisuusuhan eliminointiin on dokumentissa tallella: ”Yleinen operationaalinen konseptio 2000-luvulla edellyttää sen alueen monitorointia, jossa vihollinen on, ... ja vihollisen lyömistä sotanäyttämön sisäosissa ja ulkopuolella. Niinpä tärkeitä seikkoja tämän päämäärän saavuttamiseksi ovat ylivoimaisen tulivoiman ja liikkuvuuden omaavat joukot, kohteiden tunnistus-, jäljitys- ja varoitusjärjestelmien koordinoitu ja tehokas käyttö, ... samoin kuin komento ja kontrolli, elektroninen sodankäynti ja kommunikaatio- ja tiedotusjärjestelmät.” Hickok päätelee, että Turkki ei enää ole vain kykenevä, vaan nyt lisääntyvässä määrin myös halukas ulottamaan toimintansa rajojensa ulkopuolelle, mikäli siellä toimii Turkkiin kohdistuvia uhkia.¹⁰⁷¹

---

¹⁰⁶⁸ Hickok, 2001, 3/12.

¹⁰⁶⁹ Hickok, 2001, 3-4/12.

¹⁰⁷⁰ Blank, 2000, 22.

¹⁰⁷¹ Hickok, 2001, 4/12.

Vahvemman politiikan vaikutukset

Turkin lisääntyvä uskottava mutta vakaa voimapolitiikka on näyttänyt aika ajoin tehoavan jopa kaikkein ”ongelmallisimpiin” lähivaltioihin. Iran, Irak ja jopa Syyria ovat peitelleet mattojen alle tukeaan Turkkia vastaan toimiville terroristijärjestöille ja etenkin Iranin ta-pauksessa ylläpitäneet pragmaattisia suhteita Turkkiin. Jopa Venäjä näyttää kuunnelleen mieluummin voimapolitiikan kuin myöntäväisyyden ääntä, kuten Tansu Cillerin menestys Karabahin sodan tulitauon aikaansaamisessa ja Kyproksen ohjuskiista osoittavat. Venäjä-kin kuuntelee Turkkia, mutta vasta, kun ”kova pannaan kovaa vastaan”. Kun Turkki me-nestyi EU:n suhteen joulukuussa 1999, PKK:n suhteen vuoden 2000 alussa ja voimisti turvallisuuspolitiikkaansa myös Israelin, Jordanian ja Kaukasian suunnalla, Venäjän pä-äministeri Mihail Kasjanov lupasi Turkin-vierailullaan lokakuussa 2000 energiatoimituksia Turkkiin Georgian kautta ja turkkilaisten rakennusyritysten saatavien sovittamista Venä-jällä. Kasjanov totesi myös: ”Turkki ja Venäjä eivät ole kilpailijoita vaan partnereita.”¹⁰⁷²

Samana lokakuuna Turkin presidentti Ahmet Sezer vieraili puolestaan jälleen vanhaan ta-paan Keski-Aasiassa, kuvastaen sukukansapolitiikan muuttumista uuteen suuntaan. Kun Turkki 1990-luvun alkupuolella vetosi heimoveljeyteen, kieleen, kulttuuriin ja tarjosi Kes-ki-Aasian maille ”vapahduksen” tuulia demokratian, markkinatalouden ja sekularismin muodossa, nyt Sezerin viesti Keski-Aasian johtajille painotti ”kovia” taloudellisia ja insti-tutionaalisia hankkeita, etenkin energiapolitiikkaa. Tämä siitä huolimatta, että 1990-luvun alussa Turkkia johti ”kova” Demirel, kun taas Sezer on tunnettu ihmisoikeuksien, kurdi-en aseman ja muun ”pehmeän” politiikan ajajana. Ögütçü arvioi, että jos Turkki tällä ker-taa kykenee rakentamaan Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan lujat taloudellis-pragmaattiset suh-teet, se tulee tulevaisuudessa hyötymään myös poliittisesti, kun ”turkinkieliset eliitit vää-jäämättä korvaavat väistyvät venäläistyneet eliitit”.¹⁰⁷³

Lännen asenteiden vaikutus

Turkin lisääntyvä aktiivisuus yhdistettynä huomattavaan voimaan (jos Turkki niin haluai-si) sekä muuttuvan maailmantilanteen aiheuttamaan Turkin turvallisuuspolitiikan ennus-tamattomuuteen on tuottanut Hickokin mukaan tilanteen, jossa Turkin mahdollinen nou-su alueelliseksi hegemoniksi on otettu Lännessä vastaan ”sekavana siunauksena”. Toisaal-ta Washington on ollut Ankaran uskollisin kansainvälinen liittolainen, mutta toisaalta län-sivallat ovat yhä huonosti valmistautuneita Turkin mahdolliseen suurempaan aktiivisuu-teen. Erityisenä epävarmuustekijänä on Euroopan asennoituminen Turkkiin, joka on ol-lut epäsäännöllistä ja epämääräistä jo pitkään. EU:n välinpitämätön ja jopa kielteinen suh-tautuminen Turkkiin mahdollisena uutena jäsenenä on ollut ristiriidassa siihen nähden, et-tä Turkki on pyrkinyt ajamaan uutta eurooppalaista turvallisuusjärjestelmää, joka myös tunnustaisi Turkin merkittävän roolin Euroopan rajojen puolustajana.¹⁰⁷⁴

Koska Turkki ei voinut luottaa NATO:n, etenkin sen eurooppalaisten jäsenmaiden, tu-keen Lähi-idän, Balkanin ja Kaukasian kriiseissä, Turkki katsoi tämän estävän oman toi-mintansa näillä alueilla, koska länsivallat tulkitsisivat sen ”ulkopoliittiseksi seikkailemisek-si”. Länsiliittolaisten asenteet eri Kyproksen kriiseissä olivat opettaneet Turkille liittolais-tensa lojaalisuuden rajat. Turkki saisi tukea vain, kun se palveli länsivaltojen etuja. Lisäksi Turkissa on yleisesti havaittu, että etenkin eurooppalaiset valtiot ovat pikemminkin Tur-kin vihollisten puolella kuin muodollisen liittolaisensa. Sükrü Elekdag kirjoitti: ”Olete-

¹⁰⁷² Ögütçü, 2001.

¹⁰⁷³ Ögütçü, 2001.

¹⁰⁷⁴ Hickok, 2001, 1-2/12.

taanpa, että Venäjä on ryhtynyt massiiviseen hyökkäykseen Turkkiä vastaan. Sellaisessa tilanteessa Turkki ei enää nykyisin voi luottaa NATO:on. Neuvostoliiton hajotessa NATO menetti täysin funktionsa Turkin puolustuksen tukena.”¹⁰⁷⁵

Vuonna 1999 Turkin puolustusministeriö esittikin neljä tavoitetta Turkin puolustusstrategian uudistamiselle:

1. Pelote: Sellaisen sotilasvoiman ylläpito, joka toimii pelotteena sisäisiä ja ulkoisia uhkia vastaan, Turkkiä ympäröivää epävakautta ja epävarmuutta silmälläpitäen.
2. Kollektiivinen turvallisuus: Aktiivinen osallistuminen kansainvälisiin ja alueellisiin liittoumiin ja järjestöihin, erityisesti NATO:on ja WEU:hun.
3. Kehittynyt puolustus: Mahdollisen aggression havaitseminen ja seuranta mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja varsinaisen aggression pysäyttäminen jo ulkopuolelta käsin.
4. Sotilaallinen avustaminen kriisinhallinnassa.¹⁰⁷⁶

Linnake vai nouseva hegemoni?

Turkissa on meneillään murros, jossa vastakkain asettuvat isolationistinen ”linnake-Turkki” ja aktiivisesti ”demokratian, sekularismin ja vakauden” lähetystyötä tekevä Turkki. Epäilemättä kehitys on myös yhteydessä Turkin Eurooppa-politiikkaan: EU:n harjoittama Turkin syrjintä ja eristys korostaa linnakeajattelua, kun taas läntisyydestään varma Turkki voisi suuntautua avoimemmin epävakaisiin naapureihinsa ilman, että se leimattaisiin heti ”uusimperialistiseksi osmanien valtakunnan tavoittelijaksi”. Joskus osmanilainen tavoite nähdään myös myönteisenä, ja Turkilla nähdään olevan ”missio” Kaukasian, Keski-Aasian ja Lähi-idän johtavaksi valtioksi nousemiseen.¹⁰⁷⁷

Turkin murros liittyy myös sen sisäpoliittiseen demokratisoitumiseen. Hickok suosittaa, että sotilaat siirtyisivät oman yhteiskuntansa epäluuloisesta ja paternalistisesta holhoamisesta kiinnittämään enemmän huomiota Turkin ympäristön heikkoihin ja epävakaisiin naapureihin. Sisäisen turvattomuuden voisi lievittyä ja samalla Turkin ulkoiset kyvyt kasvaa, mikäli Euroopan asenteet Turkkiä kohtaan muuttuisivat myönteisempään suuntaan.¹⁰⁷⁸ Toistaiseksi Eurooppa on ajanut Turkkiä pikemminkin linnakkeen kuin vakautta tuovan hegemonin suuntaan, vaikka samalla juuri Turkin linnakeominaisuuksia (ääriryhmien kurittamista ja sotilaiden keskeistä roolia valtionhallinnassa) on Euroopan taholta kritisoitu. Samalla tavoin kuin Venäjän esimerkissä, myöskään Turkin kohdalla Eurooppa ei ole aina toiminut tavoitteidensa kannalta johdonmukaisesti.

Turkin sotilasjohto on jo ottanut askeleen isolationismista kohti aktiivisempaa roolia ”hegemonina” ja ”turvallisuuden tuottajana Keski-Aasiasta Balkanille”, vaikkakaan ulkoministeriö ei ole kaikilta osin strategiassaan seurannut samoilla linjoilla.¹⁰⁷⁹ Tästä syystä Euroopan ja Yhdysvaltain Turkille antamat signaalit tulevatkin korostetusti vaikuttamaan Turkin sekä ulkopolitiittiseen että sisäpoliittiseen suuntautumiseen. Sekä kurdien että kaukasialaisten kannalta ulospäin suuntautuva ja aktiivinen Turkki olisi toivottavampi kuin linnakemainen kansallista turvallisuuttaan varjeleva Turkki. Ilman Euroopan tukea ja hyväksyntää Turkki tuskin kuitenkaan rohkenee suuntautua Aasiaan ja lähialueilleen aktiivi-

¹⁰⁷⁵ Elekdag, 1996, 54; Hickok, 2001, 4-5/12.

¹⁰⁷⁶ Hickok, 2001, 5/12. < Milliyet, 22.1.1999, 10.

¹⁰⁷⁷ Tunander, Security Dialogue, 26, Dec. 1995, 413-426.

¹⁰⁷⁸ Hickok, 2001, 10/12.

¹⁰⁷⁹ Hickok, 2001, 10/12.

semmin, koska se pelkää muuten joutuvansa hylätyksi monen rintaman sotaan vihamielisiä ympärysvalltoja vastaan.

AKP:n hallitus ja Turkin geopolitiikka – säilykö suunta?

Maltillisten islamistien (AKP) vaalivoiton jälkeen vuoden 2002 lopulla havaita Turkin ulko- ja geopolitiikan vakaiden pitkien linjojen jatkuvan. Pelättyä suunnanmuutosta ei tullut – ainakaan siten kuin ”sivilisaatioihin” pohjautuva näkemys olisi ennakoanut. Päinvastoin uusi pääministeri Abdullah Gül ilmensi Kööpenhaminan huippukokouksessa selvästi ja johdonmukaisesti EU-myönteistä linjaa, Irakin kysymyksessä Turkki on ollut lähellä Euroopan maiden asenteita, ja viimeksi puoluejohtaja Erdogan ilmoitti – varmasti monien yllätykseksi – tukevansa Kyproksen jälleenyhdistämistä ja lopettavansa Turkin aiemman itsepintaisen tuen Pohjois-Kyproksen itsenäisyydelle ja sen presidentille Rauf Denktasille. Ei ole oletettavaa, että uusi hallitus Kaukasiankaan suunnalla toimisi vähemmän varovasti kuin edeltäjänsä.¹⁰⁸⁰

Kuten useimmissa länsimaissa, myös Turkissa esiintyy kriittisiä poikkeuksia, jotka vaativat suunnanmuutosta vallitsevaan länsisuuntaukseen – joskin aina määrittäen itsensä sitä vasten. Turkissa nämä eivät rajoitu vain Irakin sodan vastustukseen, jonka syyt ovat Turkissa taloudellisia enemmän kuin uskonnollisia. Pitkin viime vuosikymmentä Euroopan ynseys ja turkkilaisvastaiset kannanotot ovat saaneet aikaan Turkissa vastareaktioita, joissa vaaditaan selän kääntämistä Euroopalle. Vuonna 1994 Turkin tuolloinen ulkoministeri Mumtaz Söysal peräänkuulutti solidaarisuutta kolmannen maailman kanssa, nationalismia ja kriittisyyttä Lännen suuntaan. Vuosina 1996-1997 puolestaan islamistinen pääministeri Necmettin Erbakan ajoi ”D-8-ryhmän” perustamista, johon olisivat kuuluneet Turkin lisäksi Egypti, Iran, Pakistan, Bangladesh, Malesia, Indonesia ja Nigeria. Alun perin Erbakan kutsui ryhmää nimellä M-8, mutta muslimeihin viittaava M vaihtui kehitykseen viittaavaksi D:ksi. Keväällä 2002 kansallisen turvallisuusneuvoston pääsihteeri Tüncer Kilinc suivaantui EU:n turkkilaisvastaisuuteen ja ehdotti vaihtoehtona EU:lle Turkin läheisempiä suhteita Venäjään ja Iraniin.¹⁰⁸¹

Venäläinen Torbakovkin rinnastaa jo Erbakania huomattavasti maltillisemmän AKP:n Euroopan kristillisdemokraattisiin puolueisiin, mutta huomauttaa samalla, että eurooppalaisten penseät asenteet Turkia kohtaan, jotka ilmenivät mm. EU:n tulevaisuuskonventin puheenjohtajan Valéry Giscard d’Estaingin erittäin turkkilaisvastaisissa kannanotoissa syksyllä 2002, voivat turhauttaa AKP:n äänestäjäkunnan ja saada hallituksen muuttamaan näkemyksiään nopeammin kuin vakaat Ciller ja Ecevit.¹⁰⁸²

II:4. IRAN

Iranin geopolitiikan tausta

Kolme imperiumia

Iranin geopolitiittinen asema on pysynyt suhteellisen vakaana siitä asti, kun Safavidien dynastia perusti modernin Persian valtakunnan vuonna 1501, mutta ensimmäistä kertaa sit-

¹⁰⁸⁰ Helsingin Sanomat, 3.1.2003.

¹⁰⁸¹ Torbakov, 2003, Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

¹⁰⁸² Torbakov, 2003, Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

ten 1500-luvun Iranille avautui teoreettinen geopoliittinen tie pohjoiseen, Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan, kun Neuvostoliitto hajosi. Keski- ja Etelä-Aasiassa vallitsi 1500-luvulta lähtien kolmen kilpailevan muslimi-imperiumin voimatasapaino: Persiaa hallitsivat safavidit, Turkestania uzbekkilaiset šaibanit ja Intiaa mogulit. Kaikki olivat muslimeja, käyttivät persiaa hallintokielenään, mutta hallitseva luokka oli etnisiä turkkilaisia. Niinpä näiden imperiumien vastakkainasettelut ja oppositiot eivät Iranin ja Keski-Aasian asiantuntijan Olivier Royn mukaan koskaan saaneetkaan etnisiä eivätkä kansallisia muotoja, vaan dynastisia sekä Safavidien tapauksessa uskonnollisia: šiialainen Iran vastaan sunnalainen maailma.¹⁰⁸³

Eteläsuuntautuminen

Siirtomaavalloitusten aika ei oleellisesti muuttanut asetelmaa: Venäjä valloitti Buharan, Khivan ja Kokandin kaanikunnat Turkestanissa omaksuen niiden paikan, kun taas mogulien Intian paikan otti brittiläinen imperiumi. Uutena geopoliittisena piirteenä ”suuren pelin” kiihtyessä Venäjän ja Britannian välillä muodostui Afganistanista puskurivaltio kolmen imperiumin väliin. Myös Afganistanin hallintokielenä säilyi persian muunnos dari. Kaukasiassa Persia menetti alueensa Venäjälle vuosina 1813-1828, ensin Georgian, sitten Armenian, Dagestanin ja Pohjois-Azerbaidžanin. Venäjän ja Iranin rajaksi tuli Azerbaidžanin kahtia jakava Aras-joki (Arax). Venäjä ja Neuvostoliitto eivät kuitenkaan koskaan jättäneet Irania rauhaan, vaan venäläisjoukot hyökkäsivät Iraniin vuosina 1909, 1921, 1941 ja 1945. Vasta vuodesta 1949 Neuvostoliitto ja Iran päätyivät keskinäiseen sopimukseen ja Iran keskittyi siitä asti geopolitiikassaan lähes yksinomaan Persianlahden ja Lähi-idän suuntaan, unohtaen pohjoisen. Eteläsuuntaus Iranin geopolitiikassa näkyi, kun vuonna 1971 Iran miehitti Tonb- ja Musa-saaret Persianlahdella ja vuonna 1974 se tunkeutui Irakin Kurdistaniin ja Pakistanin Belutšistaniin, solmien myös salaisen sopimuksen Israelin kanssa.¹⁰⁸⁴

Islamilainen vallankumous vuonna 1979 korosti entisestään Iranin geopolitiikan suuntautumista länteen ja etelään. Vaikka Iran ajoittain esitti retoriikkaa islamin heräämisestä Neuvostoliitossa, se piti äärimmäisen matalaa profiilia Neuvostoliittoon päin eikä reagoinut voimakkaasti edes Afganistanin miehitykseen. Neuvostoliiton imperiumin alkaessa hajota vuonna 1989 Iran näki tämän pikemminkin ongelmana kuin mahdollisuutena, sillä Iranin viholliskuva oli täysin sitoutunut Yhdysvaltoihin, Israeliin sekä mahdolliseen konservatiivisten arabimaiden ja Turkin liittoutumiseen. Vuodesta 1991 Iran on pyrkinyt Kaukasian ja Keski-Aasian politiikassaan vastustamaan Yhdysvaltain ja Turkin vaikutusta ja toimimaan liitossa Venäjän kanssa.¹⁰⁸⁵

Entisen Neuvostoliiton valtioista Iranilla on parhaat suhteet itse Venäjään, jonka liittolainen se käytännössä on. Iranin ja Venäjän välillä on voimakas sotilaallinen yhteistyö ja myös poliittisesti ne ovat liittolaisia: maailmanpolitiikassa länsimaista hegemoniaa, alueellisesti taas Iranin naapurimaita (ja Venäjän geopoliittisia kilpailijoita) Turkkiä ja Pakistania vastaan.¹⁰⁸⁶ Turkki on Iranin ideologinen vihollinen sekularismin ja länsiliittoutuneisuutensa vuoksi, Pakistan taas aiemmin sunnalaisen islamisminsa, nykyisin länsimielisen politiikkansa vuoksi. Ulkopoliittisen poikkeaman Iranin ja Venäjän yhtenevässä intresseissä muodostaa oikeastaan vain Irak, joka on Iranin perinteinen vihollinen, mutta jonka kans-

¹⁰⁸³ Roy, 2000, 1/14.

¹⁰⁸⁴ Roy, 2000, 1/14.

¹⁰⁸⁵ Roy, 2000, 1/14.

¹⁰⁸⁶ Stone, 2001, I:22.

sa Venäjällä on läheiset suhteet. Venäjä on Iranin tärkein aseistaja siinä missä Yhdysvallat Turkin.¹⁰⁸⁷

Iranin imperiaalisuus

Nykyisen Iranin rakenne valtakuntana kärsii osittain samoista ongelmista kuin Venäjä, vaikkakin paljon pienemmässä määrin: Iran toimii geopolittisesti ikään kuin se olisi persialainen kansallisvaltio, mutta todellisuudessa se on monikansallinen valtio, ”melkein imperiumi”. Persialainen nationalismi on puettu uskonnolliseen islamilaiseen universalismiin, joka näennäisesti kieltää etnisyyden ja kansallisuuserot.¹⁰⁸⁸

Iran on väestöltään jotakuinkin yhtä suuri kuin Turkki, 65 miljoonaa henkeä, mutta etnisesti se on Turkkiä paljon heterogeenisempi. Hieman yli puolet väestöstä on persialaisia, jotka eivät kuitenkaan ole aivan yhtenäinen kansakunta, koska esimerkiksi lurien kohdalla rajanveto kurdeihin on vaikeaa.¹⁰⁸⁹ Noin 25 % väestöstä on azerbaidžanilaisia (turkkilaisia), joita on Iranissa enemmän kuin itsenäisessä Azerbaidžanissa. Arviot heidän lukumäärästään vaihtelevat 15 miljoonasta jopa 30 miljoonaan. Viimeinen vajaa neljännes koostuu kurdeista, belutšeista, turkmeeneista, arabeista ja muista vähemmistöistä.¹⁰⁹⁰ Ainoastaan azerbaidžanilaisilla ja kurdeilla on kuitenkin käytännön mahdollisuuksia separatistisiin pyrkimyksiin, etenkin kun Iranin persialaisten (ja useimpien vähemmistöjen edustajien) kansallinen ja jopa imperiaalinen tietoisuus on hyvin voimakas. Brzezinski luonnehtii Iranin kansallista integriteettiä sangen korkeaksi.¹⁰⁹¹ Iran sijoittuu siis imperiaalisuudeltaan Venäjän ja Turkin väliin.

Iranin islamismi ja šiialainen yksinäisyys

”Persialaisen maailman” kahtiajako

Iranin ongelma on vuodesta 1991 ollut se, ettei sillä ole ollut asiantuntemusta eikä tarttumapintaa Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan. Iran on Azerbaidžanin ohella ainoa valtio maailmassa, jossa islamin šiialainen pääsuunta on hallitsevassa asemassa. Irakissa šiialaiset ovat historiallisesti olleet enemmistö, mutta valta on ankkuroitu sunnalaisille ja arabisocialistiselle *Baath*-puolueelle.¹⁰⁹² Irakin šiialaiset ovat pääosin arabeja, mikä erottaa heidät kielellisesti ja kulttuurisesti Persiasta. Monissa Persianlahden ja Lähi-idän arabimaissa šiialaiset muodostavat merkittävän väestöosuuden, mutta eivät suuntaudu selvästi Iraniin. Libanon on muodostanut merkittävän poikkeuksen.

Aina 1400-luvulle saakka ”islamin puutarha” eli islamilainen sivilisaatio muodosti yhtenäisen maailman Atlantilta Intiaan, vaikka se olikin jakautunut kristikunnan tavoin ”läntiseen” (arabialaiseen) ja ”itäiseen” (persialaiseen).¹⁰⁹³ Iranin šiialaistuminen 1500-luvulla loi kuitenkin todellisen kulttuurirajan Iranin ja muun persialaisen maailman välille.¹⁰⁹⁴ Vaikka Iranissakin oli Turkin tavoin oma euraasialainen universuminsa, ”persialainen maailma”, geopolitiikan suuntautuminen etnisyyden sijaan uskonnollisuuteen teki Iranista yksinäisen

¹⁰⁸⁷ Interfax, 4.10.2001; Alam, 2000, 7/17; Scott Bethel, The NIS Observed, 10.10.2001.

¹⁰⁸⁸ Stone, 2001, II:22.

¹⁰⁸⁹ Lurit ovat Lorestanin väestöä, joita jotkut pitävät erillisenä kurdiheimona, toiset taas persialaisina.

¹⁰⁹⁰ Kurdit ja belutšit ovat kielellisesti iranilaisia, turkmeenit turkinsukuista, arabit seemiläisiä.

¹⁰⁹¹ Brzezinski, 1997, 134-135; Ismailova, CACI Analyst, 5.12.2001.

¹⁰⁹² Stone, 2001, I:22.

¹⁰⁹³ Ks. Fernández-Armesto, 1995, 43-54, 138-144.

¹⁰⁹⁴ Stone, 2001, II:26.

šiialaisen imperiumin. Safavidien dynastian perustaja, karismaattinen teini-ikäisenä valtaan noussut šaahi Ismail mullisti koko Iranin poliittisen aseman vaatimalla kaikkia alamaisiaan taipumaan šiialaisuuteen.¹⁰⁹⁵

Sunnalaisuudessa pysyneet Afganistan, Pohjois-Intia ja Keski-Aasia muodostuivat siten ”toiseksi” persialaiseksi maailmaksi Iraniin nähden – persialainen kulttuuripiiri jakautui ”Iraniin ja Turaniin”. Iranilainen Turan ei merkitse samaa kuin turkkilaisen turanismiin Turan, vaikka ilmeisiä yhtymäkohtiakin on. Iranin politiikka ”Turanissa” on perustunut šiialaisuuden korostamiseen eikä niinkään etnisten yhteyksien löytämiseen: Afganistanin-politiikassaankin Iran tukeutui aina šiialaisiin puolueisiin ja myöhemmin ideologisesti sopivaan paštu puolueeseen, Gulbuddin Hekmatyariin. Ainoa ”persialaista” puoluetta, Burhanuddin Rabbanin ja Ahmad Shah Massoudin *Jamiat-i Islamia*, Iran piti vihollisenaan, vaikka Rabhani ja Massoudkin edustivat islamilaista konservatiivisuutta.¹⁰⁹⁶ Viime aikoina Iranin tärkeimmäksi yhteydeksi Afganistanissa on kuitenkin noussut persialaisuuttaan korostava Heratin kuvernööri Ismail Khan, joka on tadžikki ja islamilainen konservatiivi. Tämä saattaa merkitä vähittäistä siirtymää šiialaisesta ja islamistisesta Afganistanin-politiikan punaisesta langasta ”persialaisempaan”.

Safavidien dynastian kukistanut Reza Pahlavin vallankaappaus ja sitä seurannut reformistisen nationalismin kausi edusti varsin lyhyttä kautta Persian historiassa, mutta löi merkittävät geopoliittiset leimansa siihen. Reza Pahlavi muutti valtakunnan nimen Farsin maakunnasta juontuvasta Persiasta nykyistä aluetta vastaavaan nimitykseen Iran, joka oikeastaan merkitsee ”arjalaisten maata”. Reza Pahlavi ja hänen seuraajansa šaahi Mohammed Reza Pahlavi yrittivät jäljitellä Atatürkin mallia ja luoda Iranista maallisempaa ja länsimaisempaa valtiota.

Islamilainen vallankumous ja Irakin-Iranin sota

Iranin islamilainen vallankumous vuosina 1978-1979 ja šaahi Mohammed Reza Pahlavin länsimielisen Iranin kukistuminen tulivat Yhdysvalloille yllätyksenä, vaikka CIA:lla oli Iranissa vahva edustus. Epäilyt provokaatiosta, vallankumouksen tahallisesta sallimisesta, ovatkin jääneet elämään.¹⁰⁹⁷ Iranin lähtökohtana oli aluksi levittää islamistista vallankumousta myös muualle islamilaiseen maailmaan, mutta pyrkimykset eivät suuntautuneet pohjoiseen, vaan arabimaihin. Vihollisinaan Iran näki Lännen, Israelin ja ulkopoliittikaltaan länsimieliset hallitukset konservatiivisissa arabimaissa, erityisesti Saudi-Arabian wahhabilaiset, jotka pitivät šiialaisuutta harhaoppina ja hallitsivat kuitenkin islamin pyhiä paikkoja Mekkaa ja Medinaa. Iranin pyrkimykset levittää islamistista vallankumousta eivät kuitenkaan tuottaneet mitään tulosta sunnalaisten, edes vallankumouksellisten islamistien, parissa, vaan Iran sai asiansa taakse eripuolilla islamilaista maailmaa vain šiialaisia vähemmistöjä. Šiialaisistakin monet pysyivät Iranista erossa, mm. Libanonissa šeikki Shamsuddin. Myös Irakin šiialaisista valtaosa pysyi arabeina uskollisina maalleen, vaikka he vastustivatkin Saddam Husseinia.¹⁰⁹⁸

Iranin sulkeutuminen šiialaiseen islamismiin tuotti tilanteen, jossa Iran kykeni vetoamaan enää šiialaisiin vähemmistöihin Afganistanissa (hazarat) ja arabimaissa. Entisen Neuvostoliiton alueella mahdollisuudet olivat vielä kapeammat, sillä šiialaisia oli vain Azerbaidžanissa ja Tadžikistanin Pamir-vuoriston syrjäisessä Badakšanissa, jonka ismailiitit

¹⁰⁹⁵ Fernández-Armesto, 1995, 269.

¹⁰⁹⁶ Roy, 2000, 4/14; Stone, 2001, II:27. Ks. myös Christian Jokinen: ”Islamismi enemmän politiikkaa kuin uskonnollista liikettä”, Turun Sanomat, 27.12.2002.

¹⁰⁹⁷ Visuri, 1997, 426.

¹⁰⁹⁸ Roy, 2000, 1-2/14.

ovat šiialaisia, joskin perinteisessä vapaamielisyydessään täysin Iranin islamistisesta politiikasta erossa. Azerbaidžanin yhteydet Iraniin olivat kuitenkin neuvostoaikana tyystin katkenneet. Azerbaidžanalaiset eivät saaneet käydä pyhiinvaelluksilla šiialaisten pyhissä paikoissa kuten Irakin Najafissa. Azerbaidžanin nykyiset islamilaiset šiiajohtajat koulutettiin Neuvostoliiton sunnalaisissa kouluissa Buharassa ja Taškentissa ja he puhuvat paremmin arabiaa kuin persiaa. Iranilla ei ollut entisen Neuvostoliiton alueella sellaisia pap-piskontakteja, joita se tehokkaasti hyödynsi Libanonissa ja Afganistanissa.¹⁰⁹⁹

Katastrofaalinen Irakin-Iranin sota (1980-1988) johti siihen, että Iran sai vastaansa sekä Lännen että arabimaailman lukuunottamatta Syyriaa, jonka hallitseva alawiittilahko kävi sisällissotaa sunnalaista enemmistöä vastaan. Niinpä Iranin osuudeksi jäi lähinnä pelata šiialaisia ryhmittymiä arabihallituksia vastaan, tukemalla ja ohjaamalla esim. *Hizbollahia* Libanonissa ja ”Islamilaisen vallankumouksen suurneuvostoa” ja *Al-Dawaa* Irakissa. Lähimmät suhteet Iranilla oli Syyrian alawiittihallitukseen, jonka senkin kanssa Iranin välit ovat aika ajoin rakoilleet esim. valtakamppailussa Libanonissa. Jos Saksassa vallitsi ennen toista maailmansotaa *Drang nach Osten* ja Venäjällä on vallinnut *Drang nach Süden*, Iranissa vastaava voima on ollut lähinnä *Drang nach Westen*, johon on liittynyt retoriikassa ainainen puhe Jerusalemin valloittamisesta. Irakin sotaakin Iran perusteli sillä, että ”tie Jerusalemiin vie Kerbalan kautta”. Kerbala on šiialaisten pyhä kaupunki nykyisen Irakin alueella.¹¹⁰⁰

Ajatollahit ja Kremlin

Aluksi ajatollah Ruhollah Khomeinin islamistinen Iran arvosteli Neuvostoliiton miehitystä Afganistanissa ja kukisti oman neuvostomielisen kommunistipuolueensa *Tudehin* vuonna 1983. Teheranin ja Moskovan skisma johti mm. siihen, että KGB ”evakuoï” Neuvostoliittoon kaikki Iranin kommunistipuolueen avainhenkilöt ja käytti näitä myöhemmin agentteina sekä pahamaineisten organisaatioiden perustamisessa Lähi-idässä. Pian välirikko kuitenkin meni ohi, viimeistään vuonna 1983.¹¹⁰¹ Neuvostoliiton viimeisen vuosikymmenen aikana islamilainen Iran palautui Persian tsaarinaikaiseen perinteeseen ja jatkoi vuosisataista liittosuhdetta Moskovan ja Teheranin välillä. Neuvostoliitto tuki Irania raunioittavassa sodassa Irakia vastaan. Lisäksi iranilaiseen ajatteluun kuului niin voimakas vakauden ja sulkeutuneisuuden korostaminen suhteessa neuvostoimperiumin alaisiin islamilaisiin maihin, että Neuvostoliiton hajoaminen tuli Iranille täydellisenä šokkina, johon se kykeni reagoimaan vielä jähmeämmin kuin Turkki.

Kylmän sodan aikana Iran ei tehnyt juuri mitään Kaukasian ja Keski-Aasian ”vapauttamiseksi”. Neuvostoliiton muslimeilla ei ollut edustusta Qomissa eikä Teheranissa. Edes šiialaisten azerien keskuudessa Iran ei levittänyt propagandaansa. Ainoastaan pieni turkmeeninkielinen radioasema Gorganissa Koillis-Iranissa levitti Iranin sanaa Keski-Aasiaan. Afganistanissakaan Iran ei keskittynyt neuvostomiehityksen vastustamiseen kuin retorisella tasolla – sen sijaan se keskittyi hazarojen ja muiden šiialaisten ryhmien saamiseen valtaansa ja valjastamiseen omia etujaan ajamaan. Vuonna 1982 tämä johti sisällissotaan hazarojen kesken. Hazarajatissa ei kuitenkaan koskaan taisteltu merkittäviä taisteluita neuvostomiehittäjää vastaan. Ainoastaan Iranin-vastaiset ja pakistanilaismieliset hazarat osallistuivat vastarintaan neuvostomiehitystä vastaan.¹¹⁰²

¹⁰⁹⁹ Roy, 2000, 4/14; Stone, 2001, II:26.

¹¹⁰⁰ Roy, 2000, 2/14.

¹¹⁰¹ Roy, 2000, 2/14.

¹¹⁰² Roy, 2000, 2/14.

Kylmän sodan loppu ja Iranin ulkopoliitiikan murros

Käytännössä islamistisen Iranin ulkopoliittikka romahti täydellisesti ajanjaksona heinäkuusta 1988 elokuuhun 1991. Khomeini hyväksyi tulitauon Irakin kanssa heinäkuussa 1988, mikä tarkoitti, ettei ”tie Jerusalemiin” enää kulkenutkaan Kerbalan kautta. Seuraavana vuonna Khomeini kuoli eikä hänen seuraajallaan ajatollah Ali Khameneilla ollut Khomeinin suuruutta, karismaa eikä islamistista missiota.¹¹⁰³ Irakin ja Iranin sodan jälkimainingeissa Iran luopui doktriinistaan islamilaisen vallankumouksen levittämiseksi ja käytännössä hyväksyi Lähi-idässä vallitsevan *status quon*.¹¹⁰⁴

Persianlahden sota (elokuusta 1990 helmikuuhun 1991) korosti jälleen Iranin kansallisten etujen geopolitiikkaa: Sen sijaan, että Iran olisi pyrkinyt saamaan osansa Irakin häviöstä – ulottamaan valtapiirinsä Irakin šiialaisen enemmistön asuttamaan etelään – se pyrki estämään Irakin hajoamisen, jonka myötä olisi syntynyt itsenäinen Kurdistan. Sekä Turkilla että Iranilla on ollut syytä pelätä, että itsenäinen Kurdistan Pohjois-Irakissa voisi johtaa myös Turkin ja Iranin kurdialueiden irtautumiseen, vaikka kurdit ovatkin olleet perinteisesti hajanaisia ja sotineet toisiaan vastaan. Ensimmäistä kertaa islamilaisen Iranin intressit olivat yhtenevät konservatiivisten arabimaiden kanssa: Se halusi heikentää Irakia, muttei hajottaa sitä. Iranin asennetta kuvasi myös se, että Libanonin šiialaisten kiihkomielisenä tukijana esiintynyt Iran ei älähtänyt mitenkään, kun Saddam Husseinin Irak pommitti šiialaisten tärkeimmän imaamin Alin pyhättöä Najafissa helmikuussa 1991 ja joukkomurhasi tuhansia šiialaisia Etelä-Irakissa.¹¹⁰⁵

Elokuussa 1991 Iranin ulkopoliittikka kärsi vielä raskaamman iskun, kun Neuvostoliitto hajosi – täysin Teheranin odotusten vastaisesti. Sen sijaan, että Iran olisi nähnyt useiden uusien islamilaisten valtioiden itsenäistymisessä (mukaanlukien yksi šiialainenkin, Azerbaidžan) suuren mahdollisuutensa, näki se Neuvostoliiton hajoamisen täydellisenä katastrofina, joka avasi äkkiä Iranin pohjoispuolelle ja ”Turaniin” valtatyhjiön ja teki ”suuresta Saatanasta” Yhdysvalloista näennäisesti maailman ainoan hegemonin ja suurvallan. Iranin ulkopoliittikka oli jättänyt pohjoisen kokonaan huomiotta ja keskittynyt täysin Lähi-itään. Nyt kaikki, mitä se näki Neuvostoliiton hajoamisessa, oli Yhdysvaltain ainoan suurvaltavastustajan kukistuminen juuri, kun amerikkalainen vaikutus Persianlahdella lisääntyi ja kun Turkki ja arabimaat toimivat Yhdysvaltain kanssa yhteistyössä.¹¹⁰⁶

Koska Iran on halunnut kaikin tavoin välttää ärsyttämästä Venäjää (ainoastaan Tadžikistanissa Venäjä ja Iran tukivat jonkin aikaa vastakkaisia puolia, mutta sielläkin Iran asettui lopulta Venäjän intressejä tukemaan) ja koska šiialaisuus on erottanut Iranin kaikista muista entisen Neuvostoliiton muslimeista paitsi azereista, Iran ei ole yrittänytkaan levittää islamismia entisen Neuvostoliiton muslimialueille. Vähemmän tunnettu syy tähän on lisäksi se, että Iranissa on kaksijakoinen hallintokoneisto: Sillä on sekä maallisempi valta että vanhoillis-uskonnollinen valta. Jälkimmäinen hallitsee kaikkia ”voimaministeriöitä” ja islamismia levittäviä organisaatioita, kuten propagandaministeriötä, salaisia palveluita ja *Pasdarania*. Suhteita entiseen Neuvostoliittoon hallitsee kuitenkin kokonaan ulkoministeriö, jossa varovaisuuspolitiikka hallitsee eikä uskonnollinen missio ole yhtä voimakkaasti esillä.¹¹⁰⁷

¹¹⁰³ Roy, 2000, 2/14.

¹¹⁰⁴ Alam, 2000, 1/17.

¹¹⁰⁵ Stone, 2001, II:16; Roy, 2000, 2/14. Huom. Royn ja Stonen tekstit ovat Irania koskevilta osiltaan paikka paikoin identtisiä kokonaisten kappaleiden verran, mutta kumpikaan ei viittaa toiseen. Pidän todennäköisenä, että kyse on alun perin virkamieskäyttöön tehdystä katsauksesta, mihin viittaa Stonen käsikirjoitukseen yhteen kohtaan lapsuksena jäänyt sanamuoto ”saamiemme tietojen mukaan...”.

¹¹⁰⁶ Roy, 2000, 2-3/14; Stone, 2001, II:16-17.

¹¹⁰⁷ Roy, 2000, 7/14; Shaffer, 2002, Current History Nov. 2002; Turkistan Newsletter, 5.1.2003.

Iranin geopolitiikka Kaukasiassa

Islamistit vastaan itsenäisyysmieliset

Islamistinen Iran teki kaikkensa puolustaakseen ateistista imperiumia ja sen säilymistä. Vähän ajatollah Khomeinin kuoleman jälkeen kesäkuussa 1989 tuolloin Iranin parlamentin puhemiehenä toiminut Ali Akbar Hashemi Rafsanjani, sittemmin presidentti, teki vierailun Moskovaan ja Bakuun. Bakun virallisen moskeijan perjantaijumalanpalveluksessa Rafsanjani ylisti Gorbatšovia ja varoitti vakavasti azerbaidžanilaisia hajottamasta Neuvostoliittoa. Perusteeksi Rafsanjanin mielestä riitti se, että ”Neuvostoliiton hajoaminen palvelisi Lännen etuja, ei islamin”. Kun tilanne vuodenvaihteen molemmin puolin 1989-1990 kiristyi Azerbaidžanissa kriittiseksi, Teheran viestitti jatkuvasti Moskovaan, että Iran ei missään nimessä heittäisi öljyä tuleen. Iran myös vastusti ideologisista syistä Azerbaidžanin itsenäisyyttä vaatineita mielenosoituksia johtanutta sekulaaria, nationalistista ja turkkilaismielistä Kansanrintamaa.¹¹⁰⁸

Sen sijaan Neuvostoliiton muslimeista kootut islamistipuolueet, kuten IRP (ks. myöhempi luku), tukivat Neuvostoliiton säilyttämistä ja vastustivat itsenäisiä kansallisvaltioita. Näin tapahtui sekä Azerbaidžanissa että myöhemmin myös Tšetšeniassa. Kummassakin tapauksessa Iran oli Venäjän puolella itsenäisyysmielisiä muslimeja vastaan. Koska Iran virallisesti haluaa esiintyä islamin etujen ajajana, Iranin parlamentti, *Madžlis*, lähetti Gorbatšoville kirjeen Azerbaidžanin tilannetta koskien, ilmaisten, että ”Neuvosto-Azerbaidžanin kansan tahtona on palata islamin huomaan”. Iran oli kuitenkin täysin tietoinen siitä, että mielenosoituksiin eivät osallistuneet islamistit, vaan nationalistit, jotka kannattivat Turkin mallin mukaista sekulaaria valtiota. Niinpä Olivier Royn mukaan ”hyvin iranilaisittain” koodattu viesti oli todellisuudessa: ”Antakaa heille islam, ei itsenäisyyttä.”¹¹⁰⁹

Iran ja armenialaiset

Maaliskuussa 1990 kymmenet tuhannet armenialaiset marssivat Teheranissa muistellakseen ja manifestoidakseen armenialaisten kansanmurhan 75-vuotispäivää. ”Armenialaisten kansanmurhan” ajoitti vuoteen 1915 Neuvostoliiton luoma mytologia.¹¹¹⁰ Armenialaisten marssit Teheranissa tapahtuivat väistämättä Iranin hallituksen hyväksynnällä. Karabahin konfliktissa Iran asettuikin Venäjän rinnalle tukemaan armenialaisia separatisteja Azerbaidžania vastaan. Kaikissa viesteissään entisen Neuvostoliiton muslimikansoille Iran korosti olevansa nationalismia vastaan – armenialaisten nationalismia šiialaisia azerbaidžanilaisia vastaan se sen sijaan tuki. Iran viestitti myös, että sen mielestä Kaukasian uusien valtioiden koko olemassaolo oli epätoivottavaa. Niinpä Iran on kyennyt vain hyvin hitaasti sopeutumaan muuttuneeseen tilanteeseen, jossa se edelleen keskittyy politiikkaan Venäjään ja pitää NATO:n ja Turkin vallan laajentumista Kaukasiaan pahimpana uhkana.¹¹¹¹

Venäjän läheisenä liittolaisena Iranin geopolitiittista näkemystä Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa on hallinnut Venäjän intressien läheinen seuraaminen kaikessa. Islamilaisen maa-

¹¹⁰⁸ Roy, 2000, 3/14; Stone, 2001, II:17.

¹¹⁰⁹ Roy, 2000, 3-4/14.

¹¹¹⁰ Käsitellään tuonnempana Armenian yhteydessä.

¹¹¹¹ Roy, 2000, 3/14. Stone, 2001, II:17.

ilman suhteita Länteen ja Venäjälle tutkinut Shireen Hunter on jopa väittänyt, että Venäjän näkökulmasta Iranin ja Venäjän liittosuhde laajentuu niin pitkälle kuin Moskovon intressit vain sallivat.¹¹¹² Niinpä Iran on tukenut Venäjän Tšetšenian-operaatioita ja Karabahin konfliktissa Iran on voimakkaasti tukenut armenialaisia.¹¹¹³ Venäjän ollessa Armenian sotilaallinen varustaja Iranista on tullut Armenian taloudellinen kauppakumppani. Virallisesti Iran on ollut Karabahissa puolueeton, tuominut molempien osapuolten väkivallanteot ja toiminut välittäjänä. Tuki Armenialle ei kuitenkaan pysynyt salassa, etenkin vuoden 1995 jälkeen, kun Iran alkoi huolehtia Armenian energiansaannista. Iran on Armenian tärkein kauppakumppani Venäjän jälkeen. Kymmenet rekat ylittävät rajan Armeniaan päivittäin ja tarkastukset ovat minimaalisia verrattuina voimakkaaseen kontrolliin Iranin ja Azerbaidžanin rajalla.¹¹¹⁴ Jos jotain siis liikkuu salaa Iranista Kaukasian suuntaan, reitti kulkee todennäköisemmin Armenian, Džavahetian ja Abhasian kautta kuin Azerbaidžanin.

Vaikka Iranissa on jopa 30 miljoonan azerbaidžanilaisen vähemmistö, vaikutusvaltaisempaa ääntä on käyttänyt Iranin 200'000 armenialaisen vähemmistö, joka on voimakas Teheranissa. Varsinaisesti Iranin ja Armenian läheiset suhteet juontavat kuitenkin vain lyhyen ajan päähän 1980-luvulle, jolloin armenialainen terroristijärjestö ASALA vakiinnutti itsensä Bekaan laaksoon Libanoniin. ASALA toimi läheisessä yhteistyössä Iranin *Pasdaranin*, vallankumouskaartin, kanssa.¹¹¹⁵

Iran ja Azerbaidžan

Iran on varovaisesti kehittänyt myös Moskovasta riippumattomia suhteita entisen Neuvostoliiton eteläisiin tasavaltoihin. Tadžikistanissa se on vedonnut yhteiseen persialaiseen kieleen, kun taas Azerbaidžanissa yhteiseen šiialaiseen uskoon. Iranissa koko Azerbaidžan ja Keski-Aasia nähdään varsin yleisesti historiallisena suurpersialaisena tilana: kaikki keskiaasialaiset ja azerbaidžanilaiset ovat ”turkkilaistettuja persialaisia”. Itseriittoisena imperiumina Iran on ylimielisesti aliarvioinut alueen kansallisia tunteja suhtautumalla niihin ikään kuin niillä ei olisi mitään aitoa omaa kulttuuria ja historiaa.¹¹¹⁶

Turkin Iran sen sijaan näkee ”Yhdysvaltain vasallina”, joka levittää länsimaista hapatusta Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan, vieden näin pohjaa ”oikealta” islamilta. Iran ja islamitit yleensä eivät katso Turkin edustavan islamilaista maailmaa, vaan kääntyneen länsimaiseen sekularismiin, joka on islamille pahempi uhka kuin vääräuskoiset.¹¹¹⁷ Yllättävää onkin, että kaikesta huolimatta Iran on kyennyt kehittämään pragmaattiset ja ”normaalit” suhteet Azerbaidžaniin, tai pikemminkin Azerbaidžania vallankaappauksesta lähtien hallinneeseen entisen KGB:n kenraalin ja Lähi-idän vakoilujohtajan Haidar Alijevin perhedynastiaan. Ensimmäinen presidentti, turkkilaismielinen demokraatti ja nationalisti Äbülfaz Elçibey oli avoimesti Iranin-vastainen ja tuki Iranin azerbaidžanilaisia, vaatien jopa Azerbaidžanin yhdistämistä.¹¹¹⁸ Pelko Etelä-Azerbaidžanin heräävästä kansallismielisyydestä ja turkkilaismielisestä sekularismista antaakin Iranille yhteisen intressin Venäjän kanssa pitkittää Karabahin konfliktia, joskin matalalla liekillä.¹¹¹⁹

¹¹¹² Hunter, 1996, 57-71.

¹¹¹³ Shaffer, 2002, Current History Nov. 2002; Turkistan Newsletter, 5.1.2003.

¹¹¹⁴ Roy, 2000, 9-10/14.

¹¹¹⁵ Roy, 2000, 9/14.

¹¹¹⁶ Roy, 2000, 4/14; Stone, 2001, I:22-23; II:27.

¹¹¹⁷ Stone, 2001, I:22.

¹¹¹⁸ Stone, 2001, I:23; EAU 2001 vuosikatsaus.

¹¹¹⁹ Stone, 2001, II:24.

Azerbaidžanin itsenäistyessä Iranin kannanotot muistuttivat Suomen Mauno Koiviston kannanottoja Viron itsenäistymisen aattona. Iran kritisoi ensin voimakkaasti azereja näiden itsenäistymispyrkimyksistä. Tämän jälkeen Iran kritisoi voimakkaasti Azerbaidžania siitä, että Azerbaidžan halusi erota IVY:stä ja pysyä sen ulkopuolella. Iran halusi jopa Venäjän lähettävän joukkojaan Azerbaidžanin ja Iranin rajalle. Alijevin noustessa valtaan tilanne ei muuttunut heti. Kun Iranin ulkoministeri Ali Akbar Velayati vieraili Bakussa vuonna 1996, Azerbaidžanin ulkoministeri Huseinov syytti Irania Armenian tukemisesta, kun taas Velayati syytti Azerbaidžania veljeilystä Israelin kanssa.¹¹²⁰

Sekä Teheranin vanhoillisia vallanpitäjiä että Alijeviä huolettavat molempien maiden demokraattiset oppositiot ja Turkin liiallinen länsimaistava vaikutus – vaikkakin Alijev Turkkiin ja länsimaihinkin päin esiintyykin suurena NATO:n ystävänä ja Euroopan tulevaisuuden öljyntakaajana. Iranin ja Azerbaidžanin välisiä jännitteitä ovat kuitenkin lisänneet ajoittaiset syytökset toistensa alueilla toimivien liikkeiden tukemisesta. Teheran syyttää Bakuja Iranin Etelä-Azerbaidžanin azerikansallismielisten rohkaisusta, kun taas Baku on syyttänyt Irania islamistien tukemisesta Azerbaidžanissa ja pidättänyt terrorismista epäiltyjä islamisteja.¹¹²¹

Iranin energiapolitiikka ja ”pohjoinen ulottuvuus”

Iran tarvitsisi Azerbaidžania enemmän kuin Armeniaa, johon se vie sähköä ja tuotteita. Azerbaidžanissa on öljy, jota Iran haluaisi vetää omaa öljyputkeaan pitkin Bakusta suoraan etelään, Iranin Persianlahden satamaan Khargiin. Niin kauan kuin Iran on Yhdysvaltain saarrossa, vihamielinen Turkkiä kohtaan ja sitoutunut Venäjän liittolaiseksi, ollen siten samalla Armenian liittolainen Azerbaidžania vastaan, sen tie Azerbaidžanin öljymarkkinoille on kivinen. Iran onkin alkanut suunnata öljyputkitoiveitaan koilliseen, Turkmenistanin ja Afganistanin suuntaan, jossa Venäjän energiajätti *Gazprom* ja sen turkmenistanilainen tytäryhtiö *Türkmenrosgaz* ovat jo pitkään olleet yhteistyössä. Se on myös rakentanut rautatien, joka yhdistää nyt Irania ja Turkmenistania.¹¹²² Azerbaidžanissakin Iran on hiljalleen alkanut investoida öljyteollisuuteen, sopimalla mm. 1,5 miljardin dollarin kehityshankkeesta Länkäranin ja Talisin öljykenttiä koskien.¹¹²³ Iranissa sijaitsevat maailman suurimmat maakaasukentät, joita *Gazprom* hallitsee mutta joita markkinoi Länteen päin Ranska.¹¹²⁴

Iran on hitaasti heräämässä omaan ”pohjoiseen ulottuvuuteensa”, mihin ovat vaikuttaneet erityisesti Iranin sisäpoliittinen uudistuminen presidentti Mohammed Khatamin myötä sekä samalla Iranin väestökehitys, joka on siirtänyt valtakunnan painopistettä yhä enemmän Persianlahdelta pohjoiseen, Kaspianmeren eteläpuolelle, Kaukasian ja Keski-Aasian välittömään läheisyyteen. Iranin ja Irakin välinen sota vahingoitti pahasti taloutta Etelä- ja Länsi-Iranissa ja Abadanin ja Khoramshahrin maakunnissa sodan tuhot ovat edelleen kouriintuntuvasti nähtävissä. Huomattava määrä persiankielistä väestöä on muuttanut Khuzestanista turkkilaisten (azerbaidžanilaisten ja turkmeenien) asuttamille alueille pohjoiseen. Khorasanin maakunta on kehittynyt voimakkaasti ja Mashhadista on tullut Iranin toiseksi suurin kaupunki. Gorganin kaupungin ympärille Koillis-Iraniin luotu uusi Golestanin maakunta on Iranin ensimmäinen maakunta, jossa on sunnalaisenemmistö. Voimakkaasti kehittävä Pohjois-Iran tarvitsee uusia energiavaroja, joita se saa Kas-

¹¹²⁰ Roy, 2000, 10/14.

¹¹²¹ EAU 2001 vuosikatsaus; BBC, 17.12.2001; TOL, 7.1.2002; Stone, 2001, I:23.

¹¹²² Stone, 2001, II:6, 10.

¹¹²³ Roy, 2000, 10/14.

¹¹²⁴ Kirjoittajan keskustelut suomalaisen ja brittiläisen energia-alan asiantuntijan kanssa Islamabadissa kesällä 2002.

pianmereltä paremmin kuin Etelä-Iranin öljykentiltä.¹¹²⁵ Iranin painopisteen siirtyessä pohjoista kohti myös Etelä-Azerbaidžaniin kohdistuu yhä suurempi persialaistumisen paine, joka on ristiriidassa Khatamiin henkilöityvän kompastelevan perestroikan myötä heräävän azerbaidžanilaisten kansallismielisyyden kanssa.

Iranin ja Turkin vastakkaisuus

Iranin merkitys korostuu sitä enemmän, mitä kauemmin sotatila ja epävakaus Kaukasiassa ja Afganistanissa jatkuu, estäen länsimaita hyödyntämästä Kaspian alueen energiavaroja. Irankin kykenee tarjoamaan Kaukasialle ja Keski-Aasialle kuljetusväylän merelle ja sillä on myös itsellään lisääntyvää energian kysyntää. Iran on kuitenkin hyvin varovainen Venäjän suhteen, jotta ei vaarantaisi Venäjän intressejä Kaukasian ja Keski-Aasian suhteen, ja jarrutteleekin osittain tämän vuoksi liikenneyhteyksien ja sillan tarjoamista keskiseen Euraasiaan – luonnollisesti suurimpana esteenä avautumiselle on vihamielisyys Yhdysvaltojen kanssa. Keskeistä Iranin alueellisissa asenteissa on kateus Turkkiä kohtaan ja pyrkimys estää Turkkiä nousemasta alueelliseksi hegemoniksi ja rauhan takaajaksi keskisessä Euraasiassa. Irania kiusaa myös se, että Turkki avaa ovet islamin eurooppalaistumiseen, mikä voi ennen pitkää ylittää Iraniinkin ja siten uhata islamistista teokratiaa. Teheran, aivan kuten Venäjäkin, näkee Turkin toiminnan ”Lännen ohjaamana salaliittona”.¹¹²⁶

Iranin intressit Kaukasiassa koskevat ensisijaisesti Kaspianmerta ja toissijaisesti Azerbaidžania ja Armeniaa. Pohjois-Kaukasian muslimien kanssa sillä ei ole juuri mitään tekemistä, vaikka Iran onkin osoittanut tukensa Venäjän toiminnalle Tšetšeniassa. Usein nähdyt väitteet Iranin yhteyksistä Tšetšenian ja Dagestanin sissiliikkeisiin johtunevat lähinnä perättömistä oletuksista ja käsitesekaannuksista. Georgia oli aluksi halukas luomaan hyvät suhteet myös Iraniin, mutta luopui tästä Yhdysvaltain painostuksesta ja on sittemmin lähentänyt suhteitaan ennen kaikkea Turkkiin. Samoin Azerbaidžan lähentyi Iranin kanssa, kun Haidar Alijev oli vuonna 1993 syrjäyttänyt Äbülfaz Elçibeyn, mutta Lännen, Turkin ja Israelin painostuksesta samoin kuin Iranin armenialaismielisestä politiikasta joutuivat myös Alijevin hallinnon välit Iraniin kylmenivät pian.¹¹²⁷ Georgia on Iranin kilpailija ja siten vastustaja, mitä tulee Azerbaidžanista vedettäviin öljyputkiin. Suhteiden parantaminen länsimaihin ja Iranin vähittäinen vapautuminen islamistisesta fundamentalismista vaikuttaisi kuitenkin myönteisesti myös Iranin suhteisiin Turkkiin, Azerbaidžaniin ja idässä Pakistaniin.

Etelä-Azerbaidžanin kysymys

Etelä-Azerbaidžanin suhteen Iranin ongelmat näyttäisivät lisääntyneet, ja Leonard Stone varoittaakin Etelä-Azerbaidžanin nousevan ennen pitkää alueen poliittisen epävakauden kartalle.¹¹²⁸ Olivier Royn mukaan taas todellista separatismia vaaraa ei ole, koska Suur-Azerbaidžanilla ei ole Iranin azerbaidžanilaisten keskuudessa kovin suurta kannatusta. Iranin azerbaidžanilaisista monet katsovat päinvastoin, että Pohjois-Azerbaidžan, jonka Venäjä valtasi Iranilta vuonna 1823, tulisi liittää ”takaisin” Persiaan. Qazvinissa oli kuitenkin elokuussa 1994 mellakoita, joissa vaadittiin erillistä Qazvinin maakuntaa ja joissa esiintyi azerbaidžanilaista nationalismia. Tilanne saattaa kärjistyä jos ja kun Pohjois-Azerbaidžan vaurastuu ja länsimaistuu ja Etelä-Azerbaidžan alkaa nähdä sen Irania vetovoimaisempana.¹¹²⁹

¹¹²⁵ Roy, 2000, 3-4/14; Stone, 2001, II:18.

¹¹²⁶ Stone, 2001, II:28.

¹¹²⁷ Stone, 2001, II:19.

¹¹²⁸ Stone, 2001, III:2-3.

¹¹²⁹ Roy, 2000, 10/14.

Syksyllä 2001 yhtä Etelä-Azerbaidžanin vapautusliikkeen johtajista, Mahmudali Cohraqania, estettiin matkustamasta Ruotsiin terveyttään hoitamaan.¹¹³⁰ Cohraqani pääsi sopimukseen viranomaisten kanssa, mutta julistettiin tästä syystä luopioksi ja erotettiin oppositiojärjestöjen muodostaman ”Etelä-Azerbaidžanin parlamentin” puheenjohtajuudesta. Cohraqani selitti sopimustaan Iranin viranomaisten kanssa sillä, että Turkin tiedustelupalvelu MIT oli lopettanut hänen järjestönsä avustamisen, kun Iran vuorostaan oli lopettanut Turkin PKK:n avustamisen.¹¹³¹ Tapaus tarjoaa myös hyvän esimerkin siitä, kuinka sisäisesti riitaisia monet Kaukasian ja sen lähialueiden kansallisista liikkeistä ovat ja kuinka niihin vaikutetaan naapurimaista käsin. Etelä-Azerbaidžanin ja kurdien lisäksi samanlaisina ”geopoliittisina aseina” ovat toimineet myös esim. armenialaiset, abhaasit, lezgit, kasakat, radikaalit tšetšeeniryhmät ja Dagestanin oppositiot.

Iranin uudistusten vaikutus geopolitiikkaan

Khatamin ajan ”iranilainen perestroika”

Länsimaissa, erityisesti Euroopassa, on odotettu hyvin paljon ”Iranin Gorbatšovilta” Mohammed Khatamilta. Intialaisen tutkimuslaitoksen IDSA:n tutkijan Shah Alamin mukaan Khatamin ajan Iranin ulkopolitiikka on tietyiltä osin jopa palautumassa šaahin ajan politiikkaan, lukuunottamatta sitä, että vihamielisyys Yhdysvaltain ja Iranin välillä jatkuu edelleen.¹¹³² On kuitenkin muistettava, että vaikka Khatamin Iran ulospäin näyttäisi uudistusmielistä julkisivua, sisäisesti Iran on edelleen fundamentalistinen diktatuuri, jonka turvallisuuselinten ja vanhoillisen papiston ankaraan tyranniaan Khatamilla ei ole mahdollisuuksia juuri vaikuttaa. Khatami toimii vanhoillisen papiston ja ajatollah Ali Khamenein suostumuksella ja heistä riippuvaisena. Khatami ei ole Iranin johtaja vaan pikemminkin ”johtava diplomaatti”, myyntimies sekä Iranin yhä tyytymättömämmälle nuorelle väestölle että ulkovalloille. Iranin todellinen johtaja on Khamenei.

Khatamin ylivoimainen voitto presidentinvaaleissa toukokuussa 1997 ja reformistien voitto konservatiiveista parlamenttivaaleissa toukokuussa 2000 voimistivat kuitenkin Iranin uudistusmielisten asemaa kahdessa suhteessa: ensinnäkin ne paljastivat sekä iranilaisille itselleen että ulkomaailmalle väestön todellisen kannatuksen olevan uudistusten puolesta pappisvaltaa vastaan, ja toiseksi ne loivat entistä rohkeamman mielialan. Nämä tulevat epäilemättä heijastumaan myös Iranin ulko- ja turvallisuuspoliittiseen käyttäytymiseen. Khatamin ulkopolitiikka onkin voimistanut aktiivisempaa ja sovinnonhaluisempaa suuntausta ulkopolitiikassa.¹¹³³ Valitettavasti vain Khatamin ja uudistusmielisten ajatukset jäivät usein jyrkkään ristiriitaan Khamenein vanhakantaisten julistusten kanssa.

Vuosina 1999-2000 Iranin ja Yhdysvaltain suhteet lämpenivät jossain määrin. Mohammed Khatamin veli Mohammed Reza Khatami sanoi, että ”vaikkemme palauttaisikaan diplomaattisuhteita [Yhdysvaltain kanssa], voimme silti vähentää jännitteitä”. Khamenei kuitenkin pysyi jyrkän vihamielisenä amerikkalaisia kohtaan.¹¹³⁴ Vuosina 2001-2002 suhteet menivät jälleen takapakkia, vaikka tilapäistä liennytyistä nähtiinkin Teheranin ja Washingtonin välillä Afganistanin-politiikassa samoin kuin Teheranin ja Islamabadin välillä.

---

¹¹³⁰ BBC, 30.11.2001.

¹¹³¹ BBC, 2.1.2002.

¹¹³² Alam, 2000; 1/17.

¹¹³³ Alam, 2000, 1/17.

¹¹³⁴ Alam, 2000, 4-6/17.

Näennäinen liennytyks diplomatiasa ei kuitenkaan estänyt George W. Bushia julkisesti lukemasta Irania ”pahuuden akselille” yhdessä Irakin ja Pohjois-Korean kanssa. Monia eurooppalaisia moinea ihmetytti, sillä mielikuvisa väikkyivät ajatollahien ja *Pasdaraniin* mielivallan sijaan Khatamin hymyilevät kasvot.

Läheisissä Venäjän-suhteissa muutoksia ei ole nähty. Apulaisulkoministeri Sadeq Kharrazi vieraili Venäjällä helmikuussa 2000 ja ilmoitti Iranin ja Venäjän olevan lähempänä toisiaan kuin koskaan. Hänen mukaansa myös Venäjän ja Iranin intressit sekä maailmanpolitiikassa että Kaukasian ja Keski-Aasian alueilla olivat samat. Samassa kuussa Iranin Moskovan-suurlähettiläs Mehdi Safari ylisti Venäjän ja Iranin suhteita ydinenergiaprojekteissa ja Yhdysvaltain ollessa huolissaan Venäjän tuesta Iranille mahdollisessa ydinaseohjelmassa Venäjän atomienergiaministeri Jevgeni Adamov syytti Yhdysvaltoja Iranin Bushehrin ohjelman sabotoinnista ”yksinomaan poliittisten motiivien” vuoksi.¹¹³⁵ Joulukuussa 2000 Venäjän puolustusministeri Igor Sergejev vieraili Teheranissa sopimassa uusista asekaupoista ja korostamassa Venäjän, Iranin ja Turkmenistanin yhteistyötä niin Kaspiameren kuin Afganistaninkin suunnalla.¹¹³⁶ Vuosina 2001-2002 Venäjä on toimittanut Iraniin niin aseita kuin energiaosaamistaakin entisellä vauhdilla.

Suunnanmuutosten mahdollisuus

Vaikka toistaiseksi Iran onkin tehnyt tiivistä yhteistyötä Venäjän kanssa Turkin ja Yhdysvaltain vaikutuksen estämiseksi, Iranin välien parantuminen konservatiivisiin arabimaihin ja Eurooppaan saattaa pitkällä aikavälillä muuttaa maan roolia. Ei ole myöskään täysin poissuljettua, että Iranissa voisi nousta valtaan hallitus, joka kykenisi murtamaan vanhoillisen papiston ja sen hallitsemien tiedustelupalvelujen vallan. Presidentti Khatamilla ei ole juurikaan valtaa armeijaan, tiedustelupalveluun ja *Pasdaraniin* (islamistiseen vallankumouskaartiin), jotka ovat ajatollah Ali Khamenein ja vanhoillisen papiston hallinnassa. Saattaa olla todennäköisempää kuin vapautuminen demokraattisen kehityksen kautta, että Iranin armeijan piiristä nousee länsimielisiä voimia – Pakistanin Pervez Musharrafin tapaan – jotka syrjäyttävät papiston ja asettuvat esim. muodollisesti Khatamin taakse, tai nostavat valtaan entisen šaahin jälkeläisen. Edesmenneen šaahi Mohammed Reza Pahlavin poika, nimeltään Reza Pahlavi, onkin jo antanut kuulua itsestään tukemalla maanpäästä Kaliforniasta käsin Iranin oppositiota ja presidentti Khatamin liberaaleja kannattajia, kehottaen näitä lähtemään kaduille vanhoillisten tyranniaa vastaan.¹¹³⁷

Iranin vanhoillisen johdon ulkopoliittikkaa hallitseva amerikkalaisvastaisuus on estänyt varsinkin amerikkalaisia analyytikkoja näkemästä Iranin yhteiskunnan syvän murroksen luonnetta. Koko vuoden 2001 ajan Iranin politiikkaa hallitsi konflikti vanhoillisten johtajien ja parlamentin välillä, ja kansan enemmistö sekä erityisesti nuoriso on yhä voimakkaammin ja uhmakkaammin tukenut uudistuksia. Väestörakenteen vuoksi nuoret ikäluokat kasvavat ja aktivoituvat poliittisesti yhä enemmän lähivuosina, mikä ennustaa väijäämätöntä muutosta. Toistaiseksi vanhoilliset ovat aika ajoin järjestäneet kurinpalautuksia ruumiillisine rangaistuksineen, vangitsemisineen, teloituksineen ja lehtien ja puoluetöimistöjen sulkemisineen, mutta nuorison uhma jatkuu hämmentävän laajana ja avoimena.¹¹³⁸

Yhteiskunnallisen keskustelun ja ristiriitojen avoimuudesta huolimatta Iranin väkivaltaa harjoittavat ryhmät, kuten salaiset palvelut, puolisoilaalliset organisaatiot (erityisesti *Pas-*

¹¹³⁵ Alam, 2000, 7/17.

¹¹³⁶ RFE/RL, 27.12.2000.

¹¹³⁷ The Economist, 3.11.2001.

¹¹³⁸ EAU 2001 vuosiraportti, 21.1.2002.

daran) ja terroristiryhmät ovat vanhoillisen uskonnollisen johdon ohjauksessa ja nauttivat näiden tukea. Syyskuun terrori-iskujen jälkeen Iranin ristiriita näkyi entistä selvemmin: Samalla, kun nuoriso osoitti myötätuntoaan amerikkalaisille uhreille syyttämällä kynttilöitä, ajatollah Ali Khamenein johtama papisto tuomitsi Yhdysvaltain vastatoimet, ja vaikka Iran uhkasi *Talibania* sodalla vielä muutamaa vuotta aiemmin, monet takaa-ajetuista *Al-Qaidan* terroristeista pääsivät pakenemaan Afganistanista Iraniin.¹¹³⁹

Venäjä saattaa myös itse aiheuttaa pidemmällä tähtäimellä muutoksen Iranin politiikassa. Huolimatta Iranin lähes rajattomasta lojaalisuudesta Venäjää kohtaan, Venäjä ei ole ollut läheskään yhtä lojaali Iranille. Venäjä on pitänyt huolen siitä, että Iranin vaikutus Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa ei missään vaiheessa voisi kilpailla sen itsensä kanssa. Lännelle Venäjä on esittänyt voimakasta Iranin-vastaista propagandaa, jossa mm. perusteltiin Lännelle Venäjän hyökkäystä Tadžikistaniin vuonna 1992 Iranin fundamentalistisen vaikutuksen torjumisella.¹¹⁴⁰ Samoin Venäjä on vastustanut Iranin energiatoimituksia Armeniaan ja Georgiaan, sillä se haluaisi pitää nämä maat täysin riippuvaisina itsestään. Vielä enemmän Venäjää ärsyttää se, että Iran voisi tarjota Kaukasian maille väylän viedä näiden omia tuotteita, erityisesti Azerbaidžanin öljyä.¹¹⁴¹

Ja luonnollisesti mikäli Venäjän etelälaajentuminen jälleen jonain päivänä saavuttaisi Arax-joen, Iran olisi Turkin ohella seuraavan ekspansion kohteena, kuten tsaarinajalla ja Vladimir Žirinovskin geopoliittisessa ohjelmassa. Viha Irania kohtaan voi Žirinovskin kohdalla johtua myös hänen voimakkaasta tuestaan Irakille. Žirinovski on ollut vakiovieras Bagdadin isännöimissä lännenvastaisissa kokouksissa ja hän on esiintynyt Saddam Husseinin henkilökohtaisena ystävänä.¹¹⁴² Venäjän ja Iranin välit ovat kuitenkin vakaat ja Yhdysvaltain Iranin-vastainen politiikka varmistaa sen, että Iran on Venäjään nähden heikommassa asemassa. Esimerkiksi aseteknologian ja ydinteknologian suhteen Iran katsoo olevansa riippuvainen Venäjästä. Tämä tilanne sopii hyvin Venäjälle ja Venäjä tukeekin Irania sangen huolettomasti. Tilanne todennäköisesti muuttuu, mikäli Iran vapautuu Yhdysvaltain sille asettamista pakotteista tai alkaa harjoittaa aktiivista omaa ulkopoliittikkaa Kaukasian ja Keski-Aasian suunnalla.¹¹⁴³

Nykytilanteessa voidaan sanoa, että Iran on syrjäytetty kokonaan geopoliittisena pelaajana Kaukasian alueella. Se on epäonnistunut omista tavoitteissaan ja jäänyt Venäjän kuuliaiseksi vasalliksi, jonka toiminta Kaukasiassa on täysin riippuvaista Moskovon tahdosta. Iran harjoittaa kuitenkin tiedustelutoimintaa ja sen islamistiset agentit toimivat (Venäjän ilmeisellä suostumuksella) alueella, ollen usein peräisin Iranin omista turkkilaisista vähemmistöistä. Koska potentiaalisin kohde Azerbaidžan kuitenkin aktiivisesti torjuu Iranin ja Iran puolestaan Azerbaidžanin, on Iranin aktiivinen geopolitiikka suuntautunut nykyisellään enemmän Turkmenistanin ja Afganistanin suuntiin, joissa niissäkin se toimii yhteisymmärryksessä Venäjän kanssa.¹¹⁴⁴

¹¹³⁹ EAU 2001 vuosiraportti, 21.1.2002.

¹¹⁴⁰ Stone, 2001, II:22.

¹¹⁴¹ Stone, 2001, II:24.

¹¹⁴² David Nissman, RFE/RL Iraq Report, Vol. 4, No. 38, 23.11.2001.

¹¹⁴³ Stone, 2001, II:24.

¹¹⁴⁴ Stone, 2001, II:29-30; EAU 1/2002.

III: KAUKASIA

”Maailmanhistoriaa tutkittaessa reuna-alueisiin on toisinaan kiinnitettävä enemmän huomiota kuin suuriin keskuksiin. Tämän kirjan osatarkoituksena on palauttaa uudelleen arvoonsa syrjään jätettyä ainesta, mm. paikkoja, jotka on usein jätetty vaille huomiota, koska niitä on pidetty syrjäisinä, kansoja, jotka on sysätty sivuun alempiarvoisina, ja yksilöitä, jotka on karjottu pikkuosiin ja alaviitteisiin.”¹¹⁴⁵

Tässä tutkimuksessa Kaukasiaa tullaan käsittelemään alueellisena kokonaisuutena. Tavoitteena on luoda geopoliittinen aluetutkimus, joka linkittää yhteen empiirisen ja lähihistoriallisen todellisuuden sekä alueeseen liitetyt geopoliittiset pyrkimykset, muotoilut ja mielikuvat. Teorian (tai retoriikan) ja käytännön vuorovaikutus todellisuudessa, käsillä olevassa historiassa, ei avaudu ilman tiivistettyä katsausta tämän maassamme suhteellisen heikosti tunnetun alueen historiaan.

Vaikka olenkin joutunut lyhentämään Kaukasian historian ja lähihistorian ilmiöiden käsittelyä, tämä osio pyrkii silti toteuttamaan Felipe Fernández-Armeston yllä määrittelemää ihannetta. Kaukasia on sellaisenaan ollut ”syrjään jätettyä ainesta”, jota on tutkittu ainoastaan kaikkein vieraimpina tai uhkaavimpina näyttäytyvien ilmiöiden, kuten ”separatismi ja terrorismi”, poliittisen islamin tai Venäjän imperialismin kautta. Toki nämä ovat tärkeitä ilmiöitä, mutta ne eivät saa sokaista tutkijaa kokonaiskuvan hahmottamiselta – erityisesti poliittisen islamin kauhistelemisessa on lähestytty vaarallisesti tilannetta, jossa ”eksoottinen” mutta suhteessa vähämerkityksinen ilmiö uhkaa sokeuttaa kyvyn ymmärtää kansallisten itsenäisyysliikkeiden vaikuttimia ja valtiokartan muutosten dynamiikkaa. Tässä työssä uskotaan, että ”syrjäisenä” ja ”marginaalisena” pidetyn alueen tarkastelu voi paljastaa hyvin olennaisia asioita ja ilmiöitä, jotka ovat tärkeitä Pohjois-Euroopassa asti, vaikka kokisimme olevamme kuinka ”kaukana” tahansa Kaukasiasta.

Toisena tavoitteena on ymmärtää Kaukasiaa myös geopolitiikan toimijana (tai toimijajoukkona), ei vain sen kohteena. Leonard Stone kirjoittaa, että Kaukasian maiden kontekstissä ”kansallinen turvallisuus” on yhdistelmä itsenäisyyden uutuudenhaurautta ja uutuudenviehätystä, sekä heikkoutta sekä sisäisille levottomuuksille että ulkoa tuleville uhille ja manipuloinnille. Kaukasian valtioiden heikkous tekee ne myös geopolitiisissa näkemysissään herkemmiksi ja arvolutuneemmiksi, niin suuressa määrin, että Stone katsoo niiden uhkakuviin korostuvien näkemysten itsessään muodostavan yhden vaaran näiden valtioiden kansalliselle turvallisuudelle.¹¹⁴⁶ Palatkaamme nyt tämän historiallisen ”haurauden” ja ”turvattomuuden” juurille ja käsitelkäämme Kaukasian kansoja ja heidän historiaansa.

Osa lukijoista olisi ehkä toivonut tätä johdatusta tutkimuksen alkuun ennen geopolitiikan teoreettista käsittelyä ja Lännen, Venäjän, Turkin ja Iranin geopolitiisten koodien analysointia. Työn ensimmäisessä versiossa järjestys olikin niin päin, faktoista teorian soveltamiseen, mutta päinvastainen järjestys on valtio-opillisesti mielekkäämpi. Kaukasian maiden historian ja kylmän sodan jälkeisen ajan kehityksen käsittely on lyhennetyssään muodossaan pitkä, mutta sen välttämättömyyttä puoltaa aiheen tuntemattomuus Suomessa, kattavan suomenkielisen yleisesityksen puute sekä aiemmin käsitelty geopolitiikka samoin kuin lopussa esitettävät johtopäätökset eivät ole mielekkäitä, ellei Kaukasiassa käsiteltynä aikana vaikuttaneita ilmiöitä tunneta. Vain teoriasta kiinnostunut lukija, joka halu-

¹¹⁴⁵ Fernández-Armesto, 1995, 27.

¹¹⁴⁶ Stone, 2001, I:10.

aa välttyä pitkältä Kaukasian historian kertaukselta ja analyysiltä, voi tästä kohdin siirtyä suoraan työn neljanteen ja viimeiseen osioon, skenaarioihin ja johtopäätöksiin.

III:1. Alue ja historia

Etniset ryhmät

Kaukasian asukkaat voidaan jakaa ryhmiin lukemattomin eri tavoin, mutta tavallisimmat jaot on tehty uskonnon ja äidinkielen mukaan. Useimmiten näistä yhdistelemällä ja historiallisiin poliittisiin suhteisiin linkittämällä on saatu tulokseksi ”etnisiä” ryhmiä ja ”kansoja” sekä ”kansakuntia”.¹¹⁴⁷ Uudemmassa historiassa Turkin, Persian ja Venäjän imperiumit suosivat Kaukasiaa jaettaessa uskonnollista jakoa kristittyihin, sunnimuslimeihin ja šiiamuslimeihin. Äidinkieleen perustuva jako tuli eurooppalaisena muotivirtauksena vasta myöhään, 1800-luvun lopulla ja erityisesti neuvostovallan toimesta 1900-luvulla. Neuvostoliittolainen kansallisuuspolitiikka seurasi kuitenkin enemmän poliittisia tarkoituksia kuin ”objektiivista” ja historiallisia ja kulttuurisia kontekstejä kunnioittavaa tutkimusta, kaukasialaisten omista identiteeteistä puhumattakaan.

Niinpä neuvostolaisen ja osin jo tsaarinaikaisen kansallisuuspolitiikan luonne olikin perin juurin imperialistinen. Kansoja ja heimoja, kieliä ja uskontokuntia, jaettiin Moskovasta käsin, venäläisten ”tiedemiesten” toimesta, ja kansallisuuksia, kieliä, kulttuureja ja etnisiä myyttejä luotiin, manipuloitiin ja rakennettiin suunnitelmallisesti. Tarkoituksenmukaista oli, että ”isovenäläinen kansa” pysyi yhtenäisenä ja suurena, kun taas turkkilais-tataarilaiset ja kaukasialaiset kansat pilkottiin mahdollisimman pieniin osiin. Lisäksi kansallisuuksien välisiä historiallisia suhteita rikottiin muuttelemalla rajoja (Prigorodnijen alue liitettiin Ingušista Pohjois-Ossetiaan, osseettien asuma-alueetta laajennettiin Georgiaan), yhdistelemällä kansallisuuksia epäyhtenäisiksi konglomeraateiksi (Kabardi-Balkaria ja Karatšai-Tšerkessia), luomalla kansallisuuksien sisään enklaveja ja eksklaveja (Karabah, Nahitševan), siirtelemällä kokonaisia kansoja (tšerkessit, Karabahin armenialaiset, mesheetit, Stalinin karkotukset), asuttamalla alueelle venäläisväestöä (joka kuitenkin keskittyi ennen kaikkea suuriin kaupunkeihin) ja luomalla kansallisuuksien välisiä jännitteitä ja ristiriitoja järjestelmällisellä historian muokkauksella (armenialaiset). Kaiken tavoitteena oli ”hajottaa ja hallita”, vaikeuttaa mahdollista itsenäistymistä ja luoda kuva, että Venäjän imperiumia tarvittiin ”tasapainottavaksi tekijäksi” riitaisten pikkukansojen välille.¹¹⁴⁸

Perusjakoja kielellisiin ja uskonnollisiin ryhmiin voidaan kuitenkin käyttää ja koska monet tsaarinajalla ja neuvostoajalla rakennetut kansallisuusnimitykset ovat yhä yleisessä käytössä, niitä käytetään suurelta osin tässäkin tutkimuksessa, vaikkakin myös omakielisiä nimiä ja käsityksiä on pyritty antamaan. Kaiken aikaa on syytä muistaa, että ”kansat” ja ”heimot” ovat perin suhteellisia käsitteitä ja aina historiallisen konstruktion tulosta, usein vielä ulkopuolelta – Euroopasta tai Venäjältä käsin – muodostettuja. Niiden väliset rajat ovat liukuvia ja epämääräisiä ja jokaisessa vähemmistössä on aina omat vähemmistönsä ja poikkeuksensa.

¹¹⁴⁷ Ks. kansallisesta identiteetistä aiempi luku.

¹¹⁴⁸ Ks. Leitzinger, 1995: ”Tshetsheenit”; Leitzinger, 1997: ”Caucasus and an Unholy Alliance”. Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta luennoi Jyväskylän yliopistossa Tapani Kaakkuriniemi vuosina 1995-1996.

Uskonnot

Uskontojen kirjavuus Kaukasiassa

Uskonnolliset jakolinjat ovat kaikkea muuta kuin selvät. Pääpiirteissään venäläiset, georgialaiset, armenialaiset ja osheetit ovat kristittyjä, kaikki muut muslimeja. Kalmukit ovat kuitenkin buddhalaisia ja lisäksi Kaukasiassa on pieniä juutalaisia ja muita yhteisöjä. Vanha persialainen uskonto, zarathustralaisuus, on sekin ajoittain elpynyt erityisesti Iranin Etelä-Azerbaidžanissa.¹¹⁴⁹ Kristityistä slaavit ovat venäläisiä ortodokseja, kun taas georgialaiset ja pääosin osheetitkin muinoin Georgiasta käsin käännetyt Georgian ortodokseja. Armenialaiset muodostavat oman poikkeavan, alkukristillisen monofysiittisen kirkkokuntansa, joka eroaa teologisesti vallitsevista kristityistä kirkoista. Myöhemmin, erityisesti Neuvostoliiton hajottua, alueelle on tullut ”uususkontoja” ja länsimaista käsin lähetystyötä tekeviä kristinuskon suuntauksia, jotka näkyvät lähinnä ihmisoikeusraporteissa aktiivisina jäsentensä oikeuksien puolesta puhujina.

Muslimit jakautuvat sunnalaiseen enemmistöön ja šiialaisiin, joita on suurin osa azereista eli Azerbaidžanin turkkilaisista. Merkittävää Kaukasiassa on kuitenkin se, että sekä sunnalaisen että šiialaisten keskuudessa vallitsevina ovat olleet islamin mystiset ja paikallistuneet suufilaiset koulukunnat, joilla on hyvinkin erilaisia oppeja kunnioitettuihin opettajiin, šeikeihin, riippuen. Kaukasian suufilaisiin oppeihin on usein sekoittunut vaikutteita esislamilaisten uskontoista – kristinuskosta, juutalaisuudesta, zarathustralaisuudesta sekä antiikin ja šamanismin monijumalaisista opeista ja animismista. Esi-isien kunnioitus ja ruokailu on yleistä sekä kristittyjen että muslimien keskuudessa.

Toisin kuin Dagestan, joka oli voimakkaasti islamilainen ja konservatiivisempi, Tšetšenia oli aina islamilaisen maailman laita, jossa uskonnollisuus liittyi suufilaisten veljeskuntien kautta yhteiskunnalliseen lojaalisuuteen, etniseen identiteettiin ja perinteeseen. Vaikka muridijohtajat vetosivatkin voimakkaasti uskontoon vastarintaa yhdistävänä tekijänä, rauhan aikoina tšetšeenit eivät missään vaiheessa harjoittaneet ankaraa uskonnollista normistoa. Viiniä ja paloviinaa juotiin yleisesti ja vanhat šamanistiset ja kristilliset perinteet esiin ja pyhimyksiin liittyvine uskoineen pilkistivät esiin islamilaisuuden alta.¹¹⁵⁰

Suufilaiset veljeskunnat

Pohjois-Kaukasian muslimien parissa merkittävimpiä suuntauksia ovat olleet kaksi suufilaista koulukuntaa, naqshbandit ja qadirit.¹¹⁵¹ Kaukasian suufilaisuus on ollut luonteeltaan paikallistunutta ja liittynyt klanirakenteeseen. Siihen ei ole kuulunut islamilainen universalismi, minkä seurauksena Pohjois-Kaukasia osoittautui myös paljon vaikeammaksi valloittaa kuin esimerkiksi Keski-Aasia. Perinteisestä suvaitsevaisuudestaan huolimatta suufilaisuus on ollut myös voimakkaasti kansallista elpymistä edesauttava, radikaali ja uudistava voima. Sekä naqshbandit että qadirit ovat olleet voimakkaasti anti-imperialistisia ja antikommunistisia. Näistä naqshbandit olivat perinteisesti koulutetumpia ja aristokraattisempia, kun taas qadirit populistisempia ja toisaalta myös ”salaseuraisempia”, mikä edisti maanalaista toimintaa esim. neuvostoaikana. Islamien ”elpyminen” 1980-luvulla ei ollutkaan niinkään ”elpymistä” kuin kaiken aikaa näkymättömissä maan alla vaikuttaneen kulttuurin tulemistakin jälleen näkyväksi.¹¹⁵²

¹¹⁴⁹ Manaf Sababi, *Svensk - Azerbajdzjanska Forskarföreningens puheenjohtaja*, Lundissa v. 1999.

¹¹⁵⁰ Leitzinger, 1995; Stone, 2001, III:22.

¹¹⁵¹ Naqshbandiyya, Qadiriyya.

¹¹⁵² Stone, 2001, III:22-23; Akiner, 2000.

Toisin kuin Keski-Aasiassa, jossa islamilainen uskonnollinen eliitti, *ulama*, voitiin valjastaa tsaarinvallan vasalliksi ja ”sivistämään” asukkaita, Kaukasiassa suufilaiset veljeskunnat pysyivät voimana, joka ylläpiti jatkuvaa vastarintamielialaa venäläisvaltaa vastaan. Veljeskuntien salaseurainen luonne takasi myös sen, että kun Moskova kielsi madrassojen ja moskeijojen toiminnan, uskonnonharjoitus jatkui maan alla ja yksityiskodeissa. Perheet ja suvut ovat olleet suufilaisen islamin peruspilareita. Tšetšenian suufilaisuus poikkesi Keski-Aasian hanafilaisesta islamista (joka oli levittäytynyt myös Tšetšeniaan) sikäläkin, että veljeskunnat hyväksyivät myös naisjäseniä, erityisesti qadirien keskuudessa. Naisten asema Kaukasiassa onkin perinteisesti ollut merkittävä.¹¹⁵³

Suufilaisten veljeskuntien rekrytointi ei ollut suoraa, vaan tapahtui *taipien* jäsenyyden ja siis paljolti syntyperän ja sukuperinteen perusteella. Šamil kuului aristokraattiseen naqshbandien koulukuntaan, kun taas Gudermesin piirikunnan Elišanjurtin kylästä kotoisin ollut tšetšeeni Kunta-Hadži Kišijev levitti 1850-luvun alusta lähtien etenkin inguušien keskuuteen mutta myös muualle Kaukasiaan qadirilaisten oppeja. Antero Leitzingerin mukaan naqshbandeista poiketen *zirkinsä* (Kaukasian suufilaisuuteen liittyvän pyörivän dervissitanssin, myös *dhikr*) laulun säestyksellä esittävät qadirilaiset suhtautuivat Venäjän valtaan naqshbandeja myöntäväisemmin. Myöhemmässä vaiheessa kuitenkin qadireillakin oli merkittävä osa vastarintaliikkeessä.¹¹⁵⁴

Šamilin jälkeenkin pohjoiskaukasialaiset nousivat kapinaan käytännössä aina, kun siihen tarjoutui tilaisuus, mm. Puolan kapinan aikana vuonna 1863, jolloin kapinaa johti ensi kerran qadiriveljeskunta, eivät naqshbandit, joita kolme imaamia olivat edustaneet. Qadirit ovat edustettuina laajalti koko islamilaisessa maailmassa, joskin myös naqshbandit olivat levittäytyneet Keski-Aasiasta Persiaan, Intiaan, Kaakkois-Aasiaan, Kaukasiaan ja Lähi-itään. Qadirit olivat perinteisesti olleet pasifisteja, mutta israelilaisen professori Moshe Gammerin mukaan se, että 1860-luvulla qadiritkin lähtivät johtamaan vastarintaa Venäjää vastaan, oli jo ”sellaisenaan julkilausuma siitä, millaista Venäjän valta Kaukasiassa oli”.¹¹⁵⁵ Kautta islamilaisen maailman 1800-luvulla esiintyneet siirtomaaimperiumien vastaiset liikehdinnät – ranskalaisia vastaan Pohjois-Afrikassa, venäläisiä vastaan Kaukasiassa, brittejä vastaan Intiassa, hollantilaisia vastaan Kaakkois-Aasiassa ja osmaneja vastaan Arabian niemimaalla – olivat lähes poikkeuksetta suufilaisten veljeskuntain johtamia, ja useammin nimenomaan *Naqshbandiyyan*.¹¹⁵⁶

Fundamentalistit ja ”wahhabilaisuus”

Käsite ”wahhabilaisuus” otettiin käyttöön leimakerveenä jo Neuvostoliiton aikana, kun Moskovan diplomaattisuhteet wahhabilaiseen Saudi-Arabiaan olivat poikki, mutta KGB sovelsi sanan tarkoittamaan mitä tahansa neuvostohallintoon kriittisesti suhtautuvaa liikettä muslimien keskuudessa. Nykyisin siitä on tullut synonyymi poliittiselle islamille entisen Neuvostoliiton alueella ja joskus ”wahhabilaisiksi” leimatut muslimit käyttävät itsekin sanaa. Sen käytössä on kuitenkin oltava varovainen. Kaukasian ”wahhabilaisuus” käsittää niin rauhanomaisia uskonnollisia yhteisöjä, sosiaalisia protestiliikkeitä ja ryhtiliikkeitä esim. alkoholismia ja korruptiota vastaan, kuin poliittista islamia ja joissain tapauksissa myös radikaalia ääri-islamia. Yleisimmin wahhabilaisiksi kutsutaan yksinkertaisesti maallista valtaväestöstä poikkeavia uskovaisia, jotka erottuvat partojensa, pukeutumisensa ja

¹¹⁵³ Stone, 2001, III:22-23; Öhrnberg, 2001, 57; Akiner, 2000.

¹¹⁵⁴ Leitzinger, 1995, 73.

¹¹⁵⁵ Gammer, 1998, 46; Öhrnberg, 2001, 58-60.

¹¹⁵⁶ Öhrnberg, 2001, 58, 60.

hurskaiden elintapojensa vuoksi. Entisen Neuvostoliiton alueella erityispiirre on pidättäytyminen alkoholista, kun alkoholinkäyttö muuten on niin suurta, että ”huomattava osa miesväestöstä on juovuksissa suuren osan ajastaan”. Ongelmaa on verrattu siirtomaa-ajan Kiinan oopiumiongelmaan.¹¹⁵⁷

Islamin fundamentalistiset suuntaukset, erityisesti wahhabilaisuus, ovat yleensä ottaen olleet kansallisia itsenäisyysliikkeitä ajaneita suufilaisia suuntauksia vastaan. Kun wahhabilaiset vuonna 1926 valtasivat Mekan ja Medinan, he hävittivät ensi töikseen muiden suufilaisuuteen viittaavien kohteiden joukossa imaami Šamilin hautamuistomerkin Medinasta. Heinäkuussa 1998 puolestaan Tšetšenian, Ingušian ja Dagestanin muslimioppineet tuomitsivat yhteisessä julkilausumassa kaikki ääriliikkeet, mukaanlukien uskonnolliset. Venäjä on kuitenkin pyrkinyt leimaamaan ”wahhabilaisuudeksi” ja siten ”ääriliikehännäksi” lähes kaiken islamiin liittyvän toiminnan Kaukasiassa.¹¹⁵⁸

Radio Free Europan toimittajan Paul Goblen mielestä wahhabilaisista puhuttaessa onkin haluttu oikeuttaa Venäjän siirtomaavaltaa: ”Moskova on käyttänyt tätä implisiittistä sidosta muutoin määrittelemättömän muslimiryhmän ja ulkomaisten terroristien välillä oikeuttamaan hyökkäyssotansa Tšetšeniassa ja rohkaistakseen keskiaasialaisia johtajia yhteistyöhön Moskovan kanssa otaksuttua ’eteläistä uhkaa’ vastaan. ... Toisaalta sekä Yhdysvaltain että Länsi-Euroopan hallitukset ovat joskus käyttäneet ilmausta wahhabismi samoin kuin Moskova tekee, pitäen termiä itsessään oikeutuksena Moskovan huolena aiheille alueella.”¹¹⁵⁹

Kielet

Kielellisesti Kaukasian alueen asukkaat jakautuvat vähintään yhtä monimuotoisesti kuin uskonnollisestikin. Pääasiallisina kieliryhminä ovat kaukasialaiset, altailaiset ja indoeurooppalaiset kielet. (Ks. oheinen kartta.) Yhdistellen ja pienimmät vähemmistöt unohtaen voitaisiin erottaa neljä pääryhmää: kaukasialaiset, turkkilaiset, slaavit sekä armenialais-iranilaiset.

Kaukasialaiset kielet muodostavat oman ainutlaatuisen kieliryhmänsä, jolle on etsitty yhteyksiä lähinnä baskeista, etruskeista ja illyrialaisista. Kielet jakautuvat eteläisiin (georgialaisiin) ja pohjoisiin (pohjoiskaukasialaisiin). Georgialaisista ”kansoista” tärkeimpiä ovat kartvelit, megrelit ja svanit. Pohjoiskaukasialaiset jakautuvat Dagestanin, Vainakhin ja Tšerkessian ryhmiin: Dagestanin tärkeimpiä ”kansoja” ovat avaarit ja dargit, Vainakh puolestaan yhdistää tšetšenejä ja inguušeja, jotka ovat käytännössä sama kansa, ja tšerkessikansoja ovat yhtä lailla tšerkessit, adygit, kabardit kuin abhaasitkin.

Altailaiset kielet jakautuvat mongolikieliin, joita edustavat ainoastaan kalmukit, ja turkkilaisiin kieliin, joita edustavat Anatolian ja Azerbaidžanin turkkilaiset, Georgian turkkilaiset eli mesheetit, Pohjois-Kaukasian vuoriston karatšait ja balkaarit, Dagestanin kumykit sekä eri tataarikansat, joihin lukeutuvat myös Dagestanin pohjoisen aroalueen nogait.

Indoeurooppalaiset kielet Kaukasiassa jakautuvat iranilaisiin (persialaiset, osseetit ja useat Dagestanin ja Azerbaidžanin pienet vähemmistöt), armenialaisiin sekä slaavilaisiin (venäläiset, kasakat, ukrainalaiset ja valkovenäläiset). Lisäksi Kaukasiassa elää yhä pieniä yhtei-

¹¹⁵⁷ Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 6; Chenciner, 1997, 35.

¹¹⁵⁸ Öhrnberg, 2001, 62.

¹¹⁵⁹ RFE/RL, 7.7.2000; Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 24.

söjä kreikkalaisia, saksalaisia ym. Meidän päiviimme saakka on Etu-Kaukasiassa, Tserkessiassa ja Mustanmeren rannikolla ollut jopa suomalaisia ja virolaisia kyliä (mm. Novaja Estonka, jota moni virolainen kansatieteilijä on käynyt tutkimassa).

Georgialaiset

Georgialaiset kutsuvat itseään kartveleiksi, kieltään kartuliksi ja Georgian omakielinen nimi on Sakartvelo, kartvelien maa. Nimi Georgia (venäjäksi Gruusia) on kreikkalaista perua ja juurtui jo antiikin ajalla maan nimeksi läntisessä Euroopassa. Georgia tuli tunnetuksi antiikin aikana Kolkhiin valtakunnasta, joka sijaitsi nykyisen Länsi-Georgian paikkeilla. Georgiaa väitettiin muinaisten egyptiläisten perustamaksi ja sinne sijoittui taru kultaisesta taljasta, jota argonautit purjehtivat etsimässä. Rooman vallan aikana georgialaisia kutsuttiin iberialaisiksi, mistä juontaa myös kaukasialaisten ja eräiden Välimeren kansojen sukulaisuutta korostava ”iberokaukasialainen teoria”. (Vrt. myös ”Albania” sekä Azerbaidžanissa että Illyriassa.) Kristinuskon georgialaiset omaksuivat jo 300-luvulla, mutta osa heistä kääntyi myöhemmin islamiin, kun Rooman ja Persian herruutta seurasi vuonna 645 arabivalta. Kuningassuku, Bagratidit eli Bagrationit, hallitsi itsenäisesti maata 800-luvulta alkaen.¹¹⁶⁰

Georgia oli suurimman osan historiastaan jakautuneena useisiin pienempiin valtioihin, joista keskeisin oli Kartli (Kartvelia). Kartlin yhdistyessä vuonna 1008 Abhasian kanssa otettiin käyttöön valtion nimenä Sakartvelo. Pääkaupunki oli ensin Kutaisissa, kunnes muslimien hallussa ollut Tbilisi valloitettiin ja koko Georgia yhdistettiin vuonna 1122. Georgialaisten suosituimpiin historiallisiin monarkkeihin kuuluva kuningatar Tamara hallitsi vuoden 1200 paikkeilla yhtenäistä valtakuntaa, mutta mongolit valloittivat sen 1230-luvun lopulla. Kuningatar Tamaran ajan yhtenäisen valtakunnan kukoistuskaudella kansalliskirjailija Šota Rustaveli loi Georgian kansalliseepoksen ”Pantterintaljainen”, joka on suomennettu. Mongolivallan murentuessa Georgia jakautui 1400-luvulla kolmeen kuningaskuntaan, joista Kartli ja Kahetia yhdistyivät monarkiaksi 1700-luvun lopulla, Imeretian kuningaskunnan jäädessä erilleen.¹¹⁶¹

Kartli-Kahetia joutui sotaan Turkia vastaan ja päätti tämän vuoksi ottaa vastaan suoje-luksen keisarilliselta Venäjältä heinäkuussa 1783, mistä seurasi vähittäinen joutuminen Venäjän protektoraatiksi ja lopulta vuodenvaihteessa 1800-1801 Georgian liittäminen Venäjään. Imeretia pakotettiin liittymään Venäjään vuonna 1804. Osa georgialaisista pakeni 1800-luvulla mieluummin Turkkiin kuin jäi Venäjän vallan alle ja georgialaiset kävivät milloin pohjoiskaukasialaisten, milloin persialaisten ja milloin turkkilaisten tuella vastarintakamppailua Venäjää vastaan.¹¹⁶²

Venäjän vallankumouksen aikaan Georgiassa nousivat valtaan menševikit, Georgian sosi-aalidemokraattinen puolue, joka sai selvän enemmistön vaaleissa. Sen edustajat toimivat Transkaukasian liittovaltion johtotehtävissä vuosina 1917-1918. Transkaukasia hajosi, kun Georgia julistautui itsenäiseksi 26.5.1918 ja solmi rauhan Turkin kanssa. Valkoiset venäläisjoukot kääntyivät kaukasialaisia vastaan, jolloin Britannia määräsi Bakun-Batumin linjan itsenäisen Kaukasian suojaksi. Georgia ehti olla itsenäinen vuoteen 1921, jolloin bolševikit miehittivät sen.¹¹⁶³

¹¹⁶⁰ Leitzinger, 1992, 112.

¹¹⁶¹ Leitzinger, 1992, 112-113; Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 3.

¹¹⁶² Leitzinger, 1992, 113.

¹¹⁶³ Leitzinger, 1999, 3.

Georgian etniset vähemmistöt

Georgialaiset lukevat etnisiksi vähemmistöiksi ainoastaan ”ei-georgialaiset” etniset ryhmät, kun taas kaikki ”georgiankieliset” ryhmät luetaan uskonnosta riippumatta georgialaisiin. Niinpä georgialainen vähemmistöpolitiikka ei erottele toisistaan kartveleita, megreleitä ja svaneja sen enempää kuin adžaareitakaan, vaan määrittelee vähemmistöiksi ainoastaan ne ryhmät, joiden puhuma kieli ei ole eteläkaukasialainen eli georgialainen.

Georgian armenialaiset

Suurin etninen vähemmistö ovat armenialaiset, joita on Georgian väestöstä 8 %. Historiallisesti armenialaiset, kreikkalaiset ja juutalaiset samoin kuin tiettyinä historiallisina aikoina turkkilaiset keskittyivät kaupunkeihin, kun taas georgialaiset olivat talonpoikaisväestöä. Vielä keskiajalla armenialaiset olivat Tbilisissä (Tyflis) enemmistö, mutta vastaavasti varsinaisen Armeniainkin alueella lukumääräinen vähemmistö, koska maaseutuväestö koostui kaukasialaisista (mm. georgialaisista), turkkilaisista ja kurdeista. Georgian noin puoli miljoonaa armenialaista keskittyvät Tbilisin kaupunkiin, etelässä lähellä Armeniaa sijaitsevaan Džavahetiaan (georgialaisille Ahalkalakin ja Ninotsmindan maakunnat) sekä Abhasian Gagran alueelle.¹¹⁶⁴ Georgialaisten mukaan armenialaiset olisivat pääosin saapuneet Georgiaan vasta paeten Venäjän ja Turkin välisiä sotia. Valtaosa Georgiankin armenialaisista on monofysiiittejä, mutta joukossa on myös katolisia ja armenialaismuslimeja, joita kutsutaan hemšineiksi. 1990-luvulla armenialaisia on muuttanut paljon Tbilisistä ja Abhasiasta Venäjälle ja Yhdysvaltoihin.¹¹⁶⁵

Georgian azerit

Toiseksi suurin vähemmistö muodostuu ”azereista” eli Azerbaidžanin turkkilaisista. Yleensä kaikkia entisen Neuvostoliiton Azerbaidžanista lähtöisin olevia turkkikielisiä kutsutaan azereiksi, mutta itse jotkut, erityisesti ollessaan sunnalaisia (eikä Azerbaidžanin enemmistön tavoin šiialaisia) määrittelevät itsensä turkkilaisiksi. Jotkut myös jäljittävät sukujuurensa Anatoliaan määritellen tämän perusteella itsensä ”Georgian turkkilaisiksi” erotukseksi azereista ja mesheeteistä.¹¹⁶⁶ Azereja (tai turkkilaisia) on n. 300'000 ja he keskittyvät Marneulin, Bolnisiin, Dmanisiin ja Gardabanin alueille sekä Rustaviin lähellä Azerbaidžania. Suurin osa on šiialaisia, pieni osa kuitenkin sunnalaisia, ja valtaosa elää suhteellisen vakailla tuloilla maataloudesta.¹¹⁶⁷

Georgian venäläiset

Myös venäläisiä on n. 300'000 ja valtaosa heistä on neuvostoajan perua, keskittyen suuriin kaupunkeihin. Pieniä historiallisempia uskonnollisia venäläisyhteisöjä, jotka ovat tulleet Georgiaan lähinnä pakolaisina tsaarinajalla, on Džavahetiassa ja Kahetiassa. Venäläisten ja georgialaisten seka-avioliitot olivat neuvostoajalla erittäin yleisiä, joten sekaperheitä on paljon. Samoin venäläisten muuttoliike pois, lähinnä yrittäen Moskovaan ja muihin Venä-

¹¹⁶⁴ Georgialainen -eti-pääte merkitsee maata samalla tavoin kuin indoeurooppalainen -ia ja turkopersialainen -istan/-estan. Niinpä Georgian maakunnat ovat Kaheti, Džavaheti, Svaneti jne. Suomi on Fineti. Sama pääte näkyy joskus myös venäläisissä yhdistelmissä, esim. Ingušetia.

¹¹⁶⁵ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 126.

¹¹⁶⁶ Hagani Gayibli, Tartossa syksyllä 2000.

¹¹⁶⁷ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 126-127.

jän keskuksiin, on suuri.¹¹⁶⁸ Muut slaavit, ukrainalaiset ja valkovenäläiset, on todennäköisesti laskettu kuuluviksi venäläisväestöön.

Georgian osseetit

Osseetit ovat perinteisesti olleet venäläisten puolella Kaukasian konflikteissa ja myös bolševikit onnistuivat yllyttämään osseetit georgialaisia vastaan. Puna-armeijan miehittettyä Georgian bolševikit palkitsivat osseetit perustamalla Pohjois-Ossetian lisäksi Georgian puolelle ”Etelä-Ossetian”, jota georgialaiset kutsuvat Samadžabloksi tai Tskhinvalin alueeksi.¹¹⁶⁹ Osseetteja oli Neuvostoliiton hajotessa n. 165’000 eli 3 % Georgian väestöstä, ja heistä n. 65’000 asui Etelä-Ossetiassa eli Samadžablossa, jossa he muodostivat enemmistön. Loput satatuhatta asuivat hajallaan Gorin, Khašurin ja Boržomin alueilla. Suurin osa osseeteista on ortodoksikristittyjä, mutta myös muslimeja on. Sekaperheiden määrä oli suuri myös osseettien osalta. Etelä-Ossetian sisällissodan myötä paljon osseetteja pakeni Pohjois-Ossetiaan.¹¹⁷⁰

Abhaasit

Abhasia liitettiin Georgiaan ensimmäisen kerran vuonna 978. 1400-luvulla abhaasit saivat paljon vaikutteita turkkilaisilta ja kääntyivät islamiin 1600-luvulla. Venäjän puhdistusten aikana 1800-luvulla suurin osa abhaaseista joutui tšerkessien tavoin pakenemaan Turkkiin. Venäjän vallankumouksen jälkeen vuonna 1918 Abhasia liitettiin Georgian kanssa, ja bolševikkien valloitettua Georgian Abhasiaan liitettiin myös georgialaisia alueita, mutta Abhasia pidettiin Georgian yhteydessä autonomisena tasavaltana. Vuodesta 1978 abhaasit, joista suurin osa venäläistyi voimakkaasti, ovat vastustaneet väitettyä georgialaistamista, etenkin Georgian kielipolitiikkaa.¹¹⁷¹

Abhaaseja on Georgian asukasluvusta n. 2 %, yhteensä n. 100’000 henkeä, mikäli Abhasia katsotaan osaksi Georgiaa. Valtaosa heistä eli ja elää Abhasiassa. Georgian suhtautuminen abhaaseihin on ollut kaksijakoista, koska toisaalta heitä on pidetty ”georgialaisina” ja ”georgialaisten ohella alkuperäisväestönä”, ja heidän kielellään on ollut virallinen asema, mutta toisaalta Abhasian sota on lisännyt abhaasivastaisuutta. Yleensä abhaasien katsotaan kuuluneen tšerkessikansoihin, mutta myöhemmin heihin on linkitetty myös läntisiä georgialaisheimoja, megrelejä ja svaneja (jotka elävät vastaavasti Megreliassa eli Mingreliassa ja Svanetiassa).¹¹⁷²

Historiallisesti abhaasit olivat pääosin muslimeja, mutta muiden tšerkessien tavoin he joutuivat keisarillisen Venäjän kansanmurhan kohteeksi 1870-luvulla ja suurin osa muslimi-abhaaseista muutti Turkkiin. Neuvostoliiton aikana ja jälkeen ”abhaasien” identiteetin perustaksi tulikin pääosin politiikka: georgialaismieliset joutuivat pakenemaan georgialaisten ohella, kun taas venäläismieliset kutsuivat itseään abhaaseiksi, vaikka heidän äidinkielenä olisi ollut venäjä, kartuli tai armeeni. Niinpä enemmistö nykyisistä Abhasiassa elävistä abhaaseista on muodollisesti ortodoksikristittyjä, ja vastaavasti suurin osa abhaasidiasporasta muslimeja.¹¹⁷³

¹¹⁶⁸ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 127.

¹¹⁶⁹ Leitzinger, 1992, 119.

¹¹⁷⁰ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 127.

¹¹⁷¹ Leitzinger, 1992, 117.

¹¹⁷² Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 127.

¹¹⁷³ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 127-128.

Nykyisessä Abhasiassa muslimien osuus abhaaseista on arviolta kuudennes, mutta näidenkin uskonnollisuus on hyvin kyseenalainen. Muualla Georgiassa kuin Abhasiassa elävistä abhaaseista 40 % on muslimeja.¹¹⁷⁴ Abhasian *de facto* itsenäisyyden kaudella on varsinaisesta Georgiasta muuttanut jonkin verran abhaaseja Abhasiaan, ja myös Turkista muslimiabhaaseja on muuttanut Abhasiaan.¹¹⁷⁵ Vastaavasti Abhasian sotaa edeltänyt Abhasian georgialainen enemmistö samoin kuin georgialaisten puolelle asettuneet abhaasit, kreikkalaiset, juutalaiset ja sekaperheet asuu edelleen huonoissa pakolaisoloissa ja tilapäismajoituksessa Georgiassa.¹¹⁷⁶

Georgian kreikkalaiset, juutalaiset ja kurdit

Myös kreikkalaisia elää Georgiassa edelleen arviolta 100'000 henkeä ja he kutsuvat itseään Pontoksen kreikkalaisiksi. Toiset heistä ovat kielellisesti "helleenejä", kun taas toisten äidinkieli on itse asiassa turkki. Kreikkalaiset keskittyvät Tsalkan ja Tetrtskaron alueille, Adžariaan lähelle Turkin rajaa, ja aiemmin myös Abhasiassa oli kreikkalaisväestöä. Valtaosa kreikkalaisista on ortodokseja, tosin pienen osan mainitaan olevan sunnimuslimeja. Muuttoliike Kreikkaan on ollut voimakasta Neuvostoliiton hajottua.¹¹⁷⁷

Juutalaisia oli Georgiassa vain 25'000 (nyt n. 12'000) ja he elävät Tbilisissä, Kutaisissa ja Onissa. Suurin osa on muuttanut Israeliin. Eräillä georgianjuutalaisilla on kuitenkin ollut huomattavia asemia elinkeinoelämässä niin Georgiassa kuin Venäjälläkin. Pääosa Georgian pienestä kurdiväestöstä (30'000) on jezidiuskoisia ja he elävät kaupungeissa.¹¹⁷⁸

Adžaarit

Adžaarit olivat historiallisesti georgialaisia muslimeja, mutta neuvostokansallisuuspolitiikassa heitä ei eroteltu georgialaisista, kuten ei tehdä myöskään nykyisessä Georgiassa. Ilmeisesti suurin osa varsinaisista adžaaareista karkotettiin keisarillisen Venäjän puhdistuksissa, vuoden 1929 tapahtumissa ja myöhemmin neuvostoaikana. Ensimmäisessä maailmansodassa adžaarit asettuivat Turkin puolelle, mistä kostoksi Venäjä tappoi tammikuussa 1915 lähes kaikki Tšorokhan laakson 52'000 adžaarista ja lazista. Huhtikuussa 1918 Turkki valloitti Adžarian takaisin, mutta joulukuusta 1918 vuoteen 1920 Adžarian pääkaupunki Batumi toimi brittien tukikohtana, minkä jälkeen se siirtyi Georgialle. Bolševikien hyökätessä Georgiaan, Georgia tarjosi Adžarian Turkille. Turkin kansallismieliset miehittivät alueen, mutta pettivät georgialaiset taistelussa venäläisiä vastaan. Turkki luovutti Adžarian kesällä 1921 bolševikeille Neuvosto-Venäjän kanssa solmimansa rauhansopimuksen mukaisesti.¹¹⁷⁹

Mesheetit ja lazit

Georgialaisia elää vähemmistönä Turkissa, jossa asuu arviolta jopa 330'000 georgialaista muslimia, lazia, ja lisäksi Georgiasta venäläisvaltaa paenneita georgialaisia muslimeja, adžaaareja, sekä abhaaseja.¹¹⁸⁰ Georgian ja Armenian turkkilaiset mesheetit (joita kutsutaan myös ahiskaturkkilaisiksi), samoin kuin armenialaiset muslimit hemšinit, karkotettiin Stalinin vainoissa vuonna 1944 Keski-Aasiaan. Heitä oli noin 200'000, ja 15-25 % menehtyi

¹¹⁷⁴ Leitzinger, 1999: "Georgia", 7.

¹¹⁷⁵ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 127-128.

¹¹⁷⁶ Kirjoittaja tutustui itse tilanteeseen tiedonhankintamatkalla Georgiaan helmi-maaliskuussa 2000, ja asui Abhasiasta paenneiden perheiden luona.

¹¹⁷⁷ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 128; Leitzinger, 1999: "Georgia", 2.

¹¹⁷⁸ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 128; Leitzinger, 1999: "Georgia", 2.

¹¹⁷⁹ Leitzinger, 1992, 118.

¹¹⁸⁰ Leitzinger, 1992, 116.

karkotuksen yhteydessä.¹¹⁸¹ Georgiaan palaamista odottavia mesheettejä arvioidaan olevan Venäjällä 90'000, Azerbaidžanissa 70'000, Kazakstanissa 90'000 ja muualla Keski-Aasiassa 45'000. Georgiaan palanneet mesheetit ovat jakautuneet historiakysymyksen perusteella kahteen ryhmään: Latifšah Baratašvilin johtama georgialaismielinen *Khsna* (kartulia, ”Pelastus”) ajaa käsitystä, että mesheetit ovat ”turkkilaistettuja georgialaisia”, kun taas Jusuf Sarvarovin johtama *Vatan* (turkkia, ”Isänmaa”) identifioituu Turkkiin.¹¹⁸²

Armenialaiset

Armenian omakielinen nimi on Haikakan tai Hajastan ja armenialaiset kutsuvat itseään *haiksi*. Armeniasta tuli vuonna 301 ensimmäinen maa, jossa kristinusko oli valtionuskontona. Armenialainen kirkko tunnustaa kristinuskon monofysiittistä suuntausta ja sen pääpaikkana on nykyisin Etšmiadžin. Patriarkkaa kutsutaan arvonimellä *katholikos*. Armenialaisten poliittisessa maantieteessä korostuu muinaishistoria ja siksi sekä Ararat-vuori, jolle Nooan arkin sanotaan juuttuneen, että ikivanha kaupunki Ani ovat symbolisesti hyvin tärkeitä. Armenialaisille onkin hyvin vaikea hyväksyä, että Ararat ja Ani sijaitsevat nykyisin Turkin puolella rajaa.¹¹⁸³

Armenialaisten katsotaan periytyvän muinaisesta Urartun valtakunnasta, jonka pääkaupunki oli nykyisen Vanin lähellä Turkissa. Urartu kukoisti 700-luvulla eKr. Toinen Armenian valtakunta syntyi 100-luvulla eKr. ja vastusti Rooman vallan laajenemista Aasiassa. Armeniasta tuli ensin Rooman ja Parthian ja sittemmin Bysantin ja Persian valtakuntien raja-alue. Uudemmallalla ajalla samaa perintöä jatkoivat Turkin, Venäjän ja Persian imperiumit. Arabit valloittivat Armenian 640-luvulla. Kolmas Armenian valtakunta kukoisti 900-luvulla jKr. mutta tuhoutui 1000-luvulla seldžukkien hyökkäyksessä. Tällöin Armenia jakautui, kun osa väestöstä pakeni Välimeren rannalle perustaen sinne Vähä-Armenian. Sen pääkaupunkina oli Laias (nyk. Yumurtalik, lähellä Alexandrettaa, nyk. Iskenderunia), josta tuli ristiretkeläisten tukikohta vuoteen 1375. Pohjoisen Iso-Armenia oli mongolien ja sittemmin turkkilaisten hallinnassa. Vähä-Armenian kukistuessa armenialaiset hajaantuivat diasporaksi kaikkialle Lähi-itään, ja niinpä lähes kaikissa Lähi-idän ja myös monissa Kaakkois-Euroopan kaupungeissa on ollut armenialainen siirtokunta. Armenialaiset ovat keskittyneet vauraisiin porvarisammatteihin ja heihin on kohdistunut samantapaista vihaa kuin juutalaisiin Euroopassa.¹¹⁸⁴

Venäjä sai Jerevanin maakunnan Persialta rauhansopimuksessa vuonna 1828. Myös Turkin armenialaiset vetosivat kristinuskon nimissä Venäjän tsaariin ja provosoivat levottomuuksia saadakseen Venäjän puuttumaan Turkin hallintoon. Armenialaiset saivat tukea myös länsimaista. Vastaavasti Osmanien valtakunnan alkaessa hajota sulttaanin hallinto kohdisti vihaa armenialaisiin, joita syytettiin Turkkiin kohdistuvasta väkivallasta ja salaliitoista. Armenialaisiin kohdistui ajoittaisia pogromeja sekä ensimmäisen maailmansodan yhteydessä ja jälkeen armenialaisten kansanmurhaksi myöhemmin nimetty tapahtumasarja, jonka kuolonuhrien määrästä kiistellään voimakkaasti edelleen.¹¹⁸⁵

Ennen sotia armenialaisia oli Turkissa turkkilaisten mukaan 1,3 miljoonaa, länsimaisten tutkijoiden mukaan keskimäärin 1,5 miljoonaa mutta armenialaisten itsensä mukaan ehkä

¹¹⁸¹ Leitzinger, 1992, 118.

¹¹⁸² EAU (Aasian uutisia), syyskuussa 2000.

¹¹⁸³ Leitzinger, 1992, 120. Ararat -vuori on turkiksi Agri Dag. Armenian puolelle on rakennettu Ararat-niminen kylä paikalle, josta näkee Turkin puolella rajaa kohoavan Ararat-vuoren.

¹¹⁸⁴ Leitzinger, 1992, 120-121; Marco Polon kirja, 38-41.

¹¹⁸⁵ Leitzinger, 1992, 121.

jopa 3 miljoonaa. Vuonna 1921 Venäjällä oli yli 400'000 Turkista paennutta armenialaista, muualla maailmassa 400'000, ja Turkissa enää runsaat 100'000. Venäjän keisarikunnan armenialaiset perustivat vallankumouksellisen *Dasnaktsutiun*-puolueen vuonna 1890 ja sittemmin siitä tuli itsenäisen Armenian valtapuolue. Vihamielisyysistä huolimatta Turkki oli ensimmäinen valtio, joka kesällä 1918 tunnusti Armenian itsenäisyyden samalla, kun se tunnusti Georgian ja Azerbaidžanin. Armenia oli kuitenkin alusta asti riidoissa muiden kaukasialaisten kanssa ja kahakoi sekä Georgian että Azerbaidžanin kanssa rajoista.¹¹⁸⁶ Armenialaisten vihamielisyyksiä Turkin ja Azerbaidžanin kanssa tarkastellaan erikseen myöhemmässä luvussa.

Neuvostoliitossa armenialaiset saavuttivat georgialaisten tavoin korkeita asemia ja tunnetuimpana armenialaisena Neuvostoliiton johdossa lienee toiminut Anastas Mikojan. Neuvostoliiton aikana Neuvosto-Armeniaan muutti armenialaisia varsinkin Lähi-idästä. Armenialaisillakin esiintyi kuitenkin neuvostovallan vastaista vastarintatoimintaa aina vuoteen 1932 saakka, jolloin viimeiset aseistetut armenialaiset sissit vetäytyivät Iranin vuorille.¹¹⁸⁷ Armenialaisten ja turkkilaisten välinen vihanpito ei ollut lainkaan niin kategorista kuin neuvostoaikainen ja sitä myötäilevä armenialaiskirjallisuus usein antaa ymmärtää. Antero Leitzinger on tutkinut Suomesta käsin toimineen Anušavan Zatikianin tapausta: Zatikian organisoi 1930-luvulla armenialaisten ja azerien yhteistä neuvostovastaista sissi-toimintaa ja painatti lentolehtisensä sekä armeniaksi että turkiksi.¹¹⁸⁸

Nykyisin armenialaisia on itse Armeniassa 3,2 miljoonaa, Yhdysvalloissa 1,1 milj., Venäjällä 532'000, Georgiassa 448'000, Syyriassa 320'000, Libanonissa 234'000, Iranissa 170'000, Egyptissä 100'000 ja Ranskassa ainakin 70'000 (suurimmillaan ranskanarmenialaisten määrä on mainittu jopa 300'000:ksi).¹¹⁸⁹ Monissa maissa perinteisesti kauppiasluokkaan keskittyneet armenialaiset diasporat ovat huomattavia vaikuttajia, jotka edistävät politiikassa armenialaisten kansallisia näkökantoja. Sielläkin, missä armenialaiset ovat unohtaneet äidinkieltänsä, monofysiittinen kirkko yhdistää heitä ja määrittää kansallistunnetta.¹¹⁹⁰

Azerbaidžanilaiset

Azerbaidžanilaiset ovat kielellisesti turkkilaisia¹¹⁹¹ mutta uskonnollisesti Turkista poiketen šiialaisia ja he ovat eläneet suuren osan historiastaan Persian vallan alaisina. Azerit jäljittävät tavallisesti juurensa Kaukasiassa sijainneen Albanian valtakunnan asukkaisiin. Albania, jota ei pidä sekoittaa nykyisin Euroopassa sijaitsevaan valtioon, sijaitsi osapuulleen nykyisen Azerbaidžanin alueella ja arabit valloittivat sen vuonna 642. Tuolloin alue oli jo enemmistöltään islamilaista, mutta alueella oli kristittyjä, joista osa sulautui armenialaisväestöön. Albania katosi 800-luvulle tultaessa, ja alue oli käytännössä osa persialaista kulttuuripiiriä. Turkkilaisten heimojen muuttoliike alueelle johti kuitenkin kielelliseen turkkilaistumiseen. Viimeisenä identiteetin elementtinä tuli šiialaisuus vuonna 1502, jolloin šiialainen Safavidien imperiumi (Persia) liitti Etelä-Kaukasian itseensä. Maantieteellinen termi Azerbaidžan (joka juontui persialaisesta maakunnasta Media Atropatene), syntyi vasta

¹¹⁸⁶ Leitzinger, 1992, 121-122.

¹¹⁸⁷ Leitzinger, 1992, 122-123.

¹¹⁸⁸ Leitzinger, 1997, 37; Antero Leitzinger: "Who was Anushavan Zatikyan?", Ararat, 37/1996, 25-26.

¹¹⁸⁹ Entchev, 1999: "Armenia", 3-4.

¹¹⁹⁰ Kirjoittajan tiedonhankintamatka Lähi-itään tammikuussa 2002; Jerusalemin armenialaiset.

¹¹⁹¹ "Azerin" kieli on turkin murre. Entchev, 1999: "Azerbaidžan", 4.

1100-luvulla, mutta kansaan viitattiin azerbaidžanilaisina tai azereina vasta 1900-luvulla, mitä ennen azereja pidettiin ”Kaukasian tataareina”.¹¹⁹²

Venäjällä kutsuttiin 1900-luvun alussa kaikkia Osmanien valtakunnan ulkopuolisia turkkilaisia (Bulgariaa myöten) ”tataareiksi”. Britit puolestaan kutsuivat turkkilaisia Irakissa, Iranissa ja Turkestanissa ”turkomaaneiksi” tai ”turkmeeneiksi”. Tämä persialaisperäinen nimitys turkkilaisille periytyy Marco Polon ajoista lähtien. Tataari-nimitystä on puolestaan historian saatossa käytetty milloin mongoleista, milloin Tšingis-kaanin ei-mongolialaisista alamaiskansoista; sillä on tarkoitettu milloin kiptšakkeja, kaikkia ulkoturkkilaisia tai Venäjän turkkilaisia, milloin Krimin ja Volgan tataareja, ja milloin taas suppeimmillaan vain Kazanin tataareja. Euroopassa nimitys mystifioitiin viholliskuvaksi, jonka uskottiin viittaavan Tartarokseen (Manalaan) ja joka määrittäi surutta niin turkkilaisia kuin mongoleja ja vieläpä venäläisiäkin – kaikkia uhkaavia ”idän kansoja”.

Mongolivallan jälkeen Azerbaidžan oli Turkin ja Persian rajamaata ja hajosi 1700-luvulla itsenäisiin kaanikuntiin, joita Venäjä alkoi pohjoisesta käsin valloittaa yksi kerrallaan. Lopulta Venäjä sopi Persian kanssa rajasta Aras-joella (Arax), jakaen Azerbaidžanin kahtia pohjoiseen ja etelään. Kaanikunnat lakkautettiin 1860-luvulle tultaessa.¹¹⁹³

Kaukasian turkkilaiset ja armenialaiset eivät pitkään olleet sidoksissa tiettyihin maantieteellisiin maihin, vaan jakautuivat elinkeinojen mukaan: armenialaiset olivat kaupunkilaisia ja ”porvareita”, kun taas Azerbaidžanin turkkilaiset maaseudun väestöä. Venäjän vallan aika korosti entisestään armenialaisten taloudellista asemaa suosimalla heitä ja sallimalla heille, toisin kuin kaukasialaisille muslimeille, nousemisen korkeisiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin asemiin keisarillisen Venäjän hallitsemassa Kaukasiassa. 1800-luvun lopulla alkoi kuitenkin panturkkilaisuus nousta Azerbaidžanin koulutetun väestön keskuudessa.¹¹⁹⁴

1900-luvun alussa azerien ja armenialaisten väkivaltaisuudet lietsoivat azerien kansallistunnetta ja kansallismielinen *Musavat*-puolue perustettiin vuonna 1911. Vuoden 1917 vaaleissa se sai enemmistön. Azerbaidžanin julistautui toukokuussa 1918 itsenäiseksi ja solmi kesäkuun alussa rauhan Turkin kanssa. Vuonna 1918 Azerbaidžan oli ensimmäinen islamilainen maa, joka myönsi naisille äänioikeuden. Kun Baku oli joutunut bolševikkien ja näitä tukeneiden armenialaisten haltuun, Azerbaidžanin pääkaupunkina oli pohjoisen Gəncə (Gjandža). Turkkilaiset vapauttivat Bakun 15. syyskuuta, mutta joutuivat luovuttamaan sen briteille sodan päätyttyä marraskuussa 1918. Azerbaidžan säilytti miehityksistä huolimatta itsenäisyytensä, mutta joutui käymään jatkuvaa sotaa Armeniaa vastaan erityisesti Karabahin alueesta. Elokuuhun 1919 mennessä britit vetäytyivät. Bolševikit kaappasivat vallan Bakussa 28. huhtikuuta 1920, mutta maaseudulla vastarinta jatkui vielä neljä vuotta; vastarintaliikkeen keskuksena oli Gəncən kaupunki.¹¹⁹⁵

Tšetseenit ja inguušit

Tšetseenit kutsuvat itse itseään nohtšeiksi (*noxçi*) ja vuonna 1991 itsenäiseksi julistautunutta tasavaltaansa Itškerian tšetseenitasavallaksi (*Noxçijn Respublika İçkeriy*, tai ”Tšetše-

¹¹⁹² Stone, 2001, III:9.

¹¹⁹³ Leitzinger, 1992, 126.

¹¹⁹⁴ Stone, 2001, III:9-10. Panturkkilaisuudesta ks. Turkin geopolitiikkaa koskeva luku.

¹¹⁹⁵ Leitzinger, 1992, 126-127.

nia”, *Noxçijçüo*).¹¹⁹⁶ Nimi Tšetšen tulee Argun-joella sijaitsevista sen nimisistä tšetseenikylistä, joissa venäläiset ensi kerran kohtasivat tšetseenejä (esim. Tšetšen-Jurt). Itškeria merkitsee muinaisen Vainakhin maan sisäosaa, historiallisia Itškerian metsiä. Suurin osa Tšetšeniasta oli 1800-luvulle asti tiheiden pyökkimetsien peitossa; puut olivat lähes satametrisiä Kaukasian pyökkejä, joiden ympärysmitta oli usein yli 11 metriä.¹¹⁹⁷ Eteläinen ja osin itäinen Tšetšenia on ylämaata ja vuoristoa, jota Venäjä ei ole oikeastaan missään vaiheessa historiaa saanut täydellisesti hallintaansa. Ljoma Usmanovin mukaan jopa Stalinin karkotettua koko tšetseenikansan Kazakstaniin, ylämaan vuoristoon jäi karkotuksen välttämättä tšetseenejä, ”kostajia”, jotka ylläpitivät vastarintaa ja ”vartioivat pyhien paikkojen sakramentteja”. Näihin kuuluvat vielä elossa olevat vanhukset ovat olleet 1990-luvulla suuresti kunnioitettuja sankareita.¹¹⁹⁸

Tšetseenit ja hyvin läheiset inguušit muodostavat yhdessä Vainakhin kansakunnan, johon toisinaan luetaan myös avaarit sukukansoineen. Osa heimoista on katsottu inguušeiksi ja osa tšetseeneiksi – ero on ollut lähinnä asuinalueissa ja suhtautumisessa Venäjän miehitykseen. Inguušit, joiden asuttamat alueet eivät ole olleet samalla tavoin sissisodankäynnin avulla puolustettavissa ylivoimaa vastaan, ovat perinteisesti olleet haluttomampia vastarintaan kuin tšetseenit. Tšetseenit tunnetaan meidän aikanammekin periksiantamattomuudestaan vastarinnassa, jota on jatkunut sporadisesti siitä asti, kun keisarillinen Venäjä ensi kerran laajentui Pohjois-Kaukasiaan 1700-luvulla. Tšetseenejä oli ennen 1990-luvun sotia Tšetšeniassa vajaa miljoona, kenties saman verran muualla entisessä Neuvostoliitossa, ja lisäksi diasporat ennen kaikkea Turkissa (*Çeçen*) ja Jordaniassa (*Shishani*). Arviolta 60’000 tšetseeniä elää Dagestanissa Akkin alueella, noin 50’000 Keski-Aasiassa (Kazakstanissa, Uzbekistanissa ja Kirgisistanissa).¹¹⁹⁹ Georgiassa, Pankisin laaksossa Kahetiassa, elää 5’000-20’000 tšetseeniä, joita kutsutaan kisteiksi.

Historia ja etnografia

Tšetseenit mainitaan armenialaisissa muinaislähteissä 600-luvulta alkaen, ja sittemmin georgialaisissa kronikoissa. Tšetseenien oma kansalliseepos ”Illi” syntyi 1500-luvulla.¹²⁰⁰ Ljoma Usmanov jäljittää tšetseenien juuret aina muinaiseen Urartun kuningaskuntaan (900-600 eKr.) ja sittemmin georgialaislähteiden Džurdžuketiaan (300 eKr.) saakka. Tšetseenit olivat keskiajalla osallisina kaukasialaisissa monarkioissa, kuten Seririn kuningaskunta (600-1000 jKr.), Alania (700-900 jKr.) ja Simsim (1100-1300 jKr.).¹²⁰¹

Tšetseenien yhteiskunta korostaa toisaalta perinnettä, toisaalta vapaan miehen ihannetta. Molemmista kulttuuripiirteistä onkin etsitty syitä tšetseenien kyvyille jatkaa vastarintaa ylivoimaista Venäjää vastaan vuosikymmenestä toiseen. Molemmat nivoutuvat yhteen yhteisörakenteessa, joka perustuu sukukuntiin eli *taipeihin* (”klaaneihin”, oikeammin veljekuntiin, koska sidokset eivät välttämättä ole sukulaisuussuhteita) ja näistä rakentuviin heimoihin (*tukum*). Perinteisesti heimoja on ollut yhdeksän ja *taipeja* 150, joista jokaisella omat perinteensä ja vanhimpainneuvostonsa. ”Vanhimmat” eivät ole välttämättä aina vanhuksia, vaikka ikä onkin yksi kunnioituksen peruste, vaan pääsääntöisesti ”viisaimpia” miehiä – tänä päivänä usein esim. koulutetuimpia, joita perhe ihailee ja kunnioittaa. Jokai-

¹¹⁹⁶ Krag & Funch, 1998, 161.

¹¹⁹⁷ Leitzinger, 1995, 5.

¹¹⁹⁸ Usmanov, 1999, kirjeenvaihdossa.

¹¹⁹⁹ Krag & Funch, 1998, 161-162, 164; Leitzinger, 1995.

¹²⁰⁰ Leitzinger, 1995, 7.

¹²⁰¹ Usmanov, 1999.

sen tšetseenin oletetaan pystyvän nimeämään sukunsa myyttisen kantaisän ja lähimmät esi-isänsä seitsemässä polvessa.¹²⁰²

Antropologit ja monet romantisoijatkin ovat kautta aikain kuvanneet tšetseenien yhteiskuntaa ”vapaiden miesten demokratiaksi”, jossa yksilöiden välisen tasa-arvon periaate on todella pätenyt (ainakin miesten kesken, mutta ympäröiviä yhteiskuntia suuremmassa määrin myös naisiin ulotettuna). Heimoilla ei ole johtajia – ne ovat pikemminkin viiteryhmiiä, jotka kertovat maantieteellisestä alkuperästä ja historiasta. *Taip* sen sijaan tarjoaa pääasiallisen lojaalisuuden kohteen, sosiaalisen turvaverkon sekä riitoja sovittavan ”oikeusjärjestelmän”. *Taipin* kunniaa varjellaan tarvittaessa asein. Tästä juontuukin tšetseenien vähemmän romanttinen maine omankäden oikeuden ja verikostojen käyttäjinä.¹²⁰³

Tšetseenit ovat perinteisesti olleet vuoristokansa, jonka uskonnollinen järjestelmä oli monijumalainen, muistuttaen antiikin jumaljärjestelmää. Esi-isien henkien palvonta näkyy edelleenkin mm. siinä, että tšetseenien olisi kunnia-asianaan haudattava omaisensa perheen omalle maalle, joka on ”pyhä”. Palatessaan karkotuksesta Kazakstanista vuodesta 1956 lähtien hengissä selvinneet tšetseenit toivat mukanaan vankileireillä ja karkotuksessa kuolleiden sukulaistensa luut, haudatakseen ne tarkalleen tiedettyihin paikkoihin kotimaassa. Venäläissotilaat ovat meneillään olevassa sodassa tehneet ruumiskaupasta tuottoisan liiketoimen tietäessään, että tšetseenit maksavat omaistensa ruumiista tai joukkohautojen sijaintitiedoista kaiken rahan, mitä onnistuvat saamaan. Tämä auttaa osaltaan ymmärtämään myös maan ja itse omistetun maan perinteistä tärkeyttä tšetseeneille, ja siten heidän taistelutahtoaan.¹²⁰⁴

Ensimmäinen Lähi-idän suurista uskonnoista, joka tavoitti tšetseenit, oli kristinusko, joka levisi Tšetšenian Bysantin vaikutuksesta Georgian kautta jo 700-luvulla,¹²⁰⁵ siis 300 vuotta ennen kuin Kiovan slaavit, ”venäläiset”, ensi kertaa tulivat tekemisiin kristinuskon kanssa ruhtinas Vladimirin aikana. Islamiin tšetseenit kääntyivät varsin hitaasti 1300-luvulta alkaen 1700-luvulle tultaessa, kumykkien ja avaarien Dagestanista käsin sisämaahan levittämien islamilaisten suufilaisten koulukuntien vaikutuksesta.¹²⁰⁶ Suvaitsevainen ja paikallistunut suufilainen islam kuitenkin absorboi itseensä kristillisiä ja vielä vanhempia vaikutteita, mistä systä tšetseenien islam on ollut alusta asti sangen omaleimaista.¹²⁰⁷

Tšetseenit alkoivat 1300-1500-luvuilla asuttaa myös Kaukasuksen pohjoispuolisia alarinteitä ja tasankoja Terek-joen laaksossa. Samaan aikaan tšetseenit myös jakautuivat nykyäänkin tunnettuihin heimoihinsa: mitsikeihin, itskereihin, auheihin, kisteihin, nazraneihin, karabulakeihin ja inguušeihin eli galgaihien.¹²⁰⁸

Venäläisvalta

Venäjän siirtomaavalloitus ylsi Tšetšenian 1700-luvulla ja katkera taistelu jatkui vajaat sata vuotta aina vuoteen 1859, muridien vastarintaliikettä johtaneen Šamilin antautumiseen tsaarin joukkoja johtaneelle ruhtinas Bariatinskillle, mihin Tšetšenian itsenäisyyden yleensä katsotaan päättyneen. Tämän jälkeenkin vastarinta jatkui sissisodan aaltolina ja ajoittaisina aseellisina kansannousuina sekä tsaarinajalla että neuvostojalla. Myös tšetseenejä pakeni

¹²⁰² EAU 2001 vuosikatsaus; Leitzinger, 1995; Usmanov, 1999: ”The Chechen Nation”.

¹²⁰³ EAU 2001 vuosikatsaus; Leitzinger, 1995; Usmanov, 1999: ”The Chechen Nation”. Alan auktoriteetti on suuri ranskalainen kansatieteilijä Alexandre Bennigsen, joka on julkaissut useita teoksia Kaukasian kansoista, mm. tšetseeneistä.

¹²⁰⁴ Usmanov, 1999; Grodzinska-Klemetti, 2001; Gall & De Waal, 1998.

¹²⁰⁵ Leitzinger, 1995, 7.

¹²⁰⁶ Leitzinger, 1995, 7.

¹²⁰⁷ Usmanov, 1999.

¹²⁰⁸ Leitzinger, 1995, 7.

huomattava määrä Turkin imperiumiin vuoden 1859 jälkeen, mutta heihin ei tuolloin kohdistunut yhtä suurta kansanmurhaa kuin tšerkesseihin.¹²⁰⁹

Neuvostoajalla tšetšeenit olivat yksi kaikkein useimpien ja suurimpien vainojen kohteiksi joutuneista kansakunnista.¹²¹⁰ Jatkuvat yritykset venäläistää ja kollektivisoida Tšetšeniaa huipentuivat lopulta Stalinin päätökseen likvidoida koko tšetšeenikansa ja Tšetšeeni-Ingusšia maana. Helmikuussa 1944 koko tšetšeeniväestö vangittiin salaisen poliisin päällikön Lavrenti Berian suunnitelman mukaisesti puna-armeijan juhlapäivänä, jolloin kaikkien piti olla kylissä juhlimassa. NKVD:n joukot piirittivät kylät, ampuivat vastustelijat, rasakaana olevat naiset, vanhukset ym. kuljetusta kestäättömät, ja lisäksi ympäri tasavaltaa järjestettiin raakoja joukkomurhia.¹²¹¹ Vuoristokylät, *aulit*, roihusivat viikkoja liekeissä.¹²¹²

Yksi tunnetuimmista joukkomurhista tapahtui Haibahin kylässä, jossa 700 kyläläistä poltettiin elävältä viljavarastoon NKVD:n kenraalien Mihail Gvišianin ja Vladimir Serovin määräyksestä. Dudajevin aikana paikalle pystytettiin yksi Tšetšenian lyhyen itsenäisyyskauden lukemattomista ”tšetšeenien holokaustin” muistomerkeistä. Gvišianin tšekisteissä oli tuolloin myös nuori tšetšeeni, joka kieltäytyi surmatöistä ja valitti NKVD:n johdolle, mistä hyvästä hänet karkotettiin vankileirille Siperiaan. Nikita Hruštšev käytti myöhemmin tämän miehen todistusta ja Haibahin joukkomurhaa todisteaineistona Beriaa ja Serovia vastaan.¹²¹³

Väestö lastattiin karjavaunuihin ja karkotettiin Kazakstanin hyisille aroille. Yli 60 % tšetšeenistä menehtyi joukkomurhissa, kuljetuksen aikana, keskitysleireillä ja perillä Kazakstanissa, jossa hengissä selvinneet jätettiin keskelle ei mitään ja heitä kuoli suurin joukoin nälkään, kylmään, tauteihin jne. Ukrainalainen sotahistorioitsija ja parlamentin jäsen professori Ivan Bilas kuvaili sittemmin Neuvostoliiton salaisen poliisin operaatiota, jossa karkotuksessa eläviä tšetšeeniä myrkytettiin ”humanitääriseen ruoka-apuun” kätkeyillä myrkyillä, jotta erityiset kohderyhmät, kuten juuri tšetšeenit, näyttäisivät kuolevan pikemminkin nälkään, tauteihin ja uupumukseen. Bilasin esittelemä valtionarkiston dokumentti kutsui annoksia ”ravitseviksi yllätyksiksi”.¹²¹⁴

Karkotukseen kuului ajatus koko tšetšeenien kansakunnan likvidoinnista ja hävittämisestä myös muistona, mikä toteutettiin heidän kotimaassaan polttamalla vuoristokylät, tuhoamalla kaikki tšetšeenikansan klassinen kirjallisuus, runous, arkistot ja muistomerkit, repimällä hautakivet sijoiltaan ja käyttämällä ne teiden rakentamiseen venäläisille, hävittämällä ja häpäisemällä pyhän kotimaan ja traditioiden muisto niin pitkälle kuin mahdollista. Itsenäiseksi julistautunut Tšetšenia keskittyikin ennennäkemättömällä tavalla ”muiston” vaalimiseen pystyttämällä kaikkialle muistomerkkejä ja muistolaattoja ja pyrkimällä elvyttämään kansakunnan historia, jonka Neuvostoliitto oli yrittänyt pyyhkäistä maan päältä. Tällainen maan paaluttaminen muistoilla kuvastaa ilmeisellä tavalla tšetšeenien geopolitista kotimaa-ajattelua. Tšetšeenit saivat luvan palata kotimaahansa vuoden 1956 jälkeen ja he palasivatkin, lunastaen omilla varoillaan takaisin vallatut asumuksensa niissä asuvilta venäläisiltä ja jälleenrakentaen tasavallan hämmästyttävän nopeasti. Huolimatta siitä, että

¹²⁰⁹ Krag & Funch, 1998, 162.

¹²¹⁰ Erityisen hyvä katsaus neuvostoajan vainojen, karkotuksen, vankileirien ja tšetšeenien kulttuurin, kirjallisuuden, runouden ja muistomerkkien tuhoamisen vaikutuksista kansalliseen muistiin, identiteettiin ja myöhempiin tapahtumiin on: Prof. Brian Glyn Williams: ”The Ethnic Cleansing of the Chechens: An Analysis of the 1944 Deportation of the Chechens and the role of Communal Trauma in the Post-Soviet Russo-Chechen Wars”, *History and Memory*, Vol. 12, No. 1, Summer 2000.

¹²¹¹ Leitzinger, 1995, 89-91; Gall & De Waal, 1998.

¹²¹² Williams, 2000.

¹²¹³ Leitzinger, 1995, 89-91; Gall & De Waal, 1998.

¹²¹⁴ Leitzinger, 1995, 89-91; Gall & De Waal, 1998; Usmanov, 1999, Bilas esitti löytönsä Varsovassa pidetyssä neuvostoajan vainoja koskevassa seminaarissa.

tšetseenien mainetta ei venäläisten silmissä koskaan palautettu, itse Tšetšeniassa tšetseenien ja venäläisten keskinäiset etniset suhteet pysyivät varsin ongelmattomina.¹²¹⁵

Palaajien joukossa oli myös sylvävana Tšetšeniasta karkotettu, tuolloin 13-vuotias Džohar Dudajev, jonka ajattelulle on paluulla synnyinmaahan täytynyt olla suuri merkitys. Dudajevin yliopisto-opinnot eivät neuvostojärjestelmässä edistyneet, joten hän päätyi sotilasuralle ja vaikka etnisiltä tšetšeneiltä oli eväty eteneminen korkeisiin aseisiin ja etenkin strategisesti tärkeisiin tehtäviin, Dudajevin onnistui osseettina esiintyen kouluttautua neuvostoilmavoimain lentäjäksi, yleten everstiksi, palvelen Afganistanin sodassa monien muiden tšetseenien tavoin neuvostomiehitystä, ja päätyen lopulta kenraalina Tarton 23. strategisen pommittajadivisioonan komentajaksi Viroon. Virossa hän kiinnostui demokratialiikehdinnästä, kansallisesta itsenäisyysliikkeestä sekä perehtyi Suomen ja Viron historiaan. Useimpien arvioiden mukaan Viron vuosilla oli ratkaiseva merkitys Dudajevin vakaumukseen, että Tšetšeniasta pitäisi tulla itsenäinen kansakunta.¹²¹⁶

Karkotuksen jälkeen tšetseenien maat oli annettu pääosin venäläisten asutettaviksi, mutta osia maasta oli liitetty myös Pohjois-Ossetiaan (Prigorodnije, inguušien perinteisesti asutettava alue) ja Dagestaniin (Akki). Jälkimmäisen alueen tšetseenien kyliin pakkosiirrettiin dagestanilaisia lakeja, mistä syntyi myöhemmin tšetseenien palatessa jonkin verran ongelmia Dagestanissa.¹²¹⁷

Inguušit

Inguušeja on n. 230'000. Useimmat elävät Ingušiaassa (eli Ingušetiaassa),¹²¹⁸ joka erosi itsenäiseksi julistautuneesta Tšetšeniasta rauhanomaisesti vuonna 1992. Inguušien omakielinen nimi on *galgai*. Venäläinen nimi periytyy Angušin kylästä. Myös inguušit kääntyivät ensin kristinuskoon viimeistään 1000-luvulla. Islamiin sen sijaan ensimmäiset inguušit kääntyivät vasta 1700-luvulla ja pääosa qadiriveljeskunnan vaikutuksesta 1800-luvulla.¹²¹⁹

Pohjoista Ingušiaa, Terekin ja Sunžan tasankoaluetta, ei ollut maaston vuoksi mahdollista puolustaa tehokkaasti ylivoimaa vastaan, minkä vuoksi Venäjä sai pohjoisen Ingušan hallintaansa jo 1780-luvulla, loput 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Tämän vuoksi inguušit eivät merkittävämmiin osallistuneet Šamilin johtamaan vastarintataisteluun, mistä syystä inguušit myös erosivat historiallis-poliittisesti tšetšeeniveljistään, muuttaen vuorilta alangoille ja ”kesyntyen” Venäjän imperiumin alamaisiksi. Venäjä palkitsi tämän karkottamalla inguušit Sunžan laaksosta ja asuttaen sinne Terekin kasakoita. Inguušit nousivatkin vuodesta 1860 lähtien säännöllisesti kahakoimaan kasakoita vastaan maakiistoissa.¹²²⁰

Bolševikit karkottivat puolestaan tuhansia kasakoita Ingušiaasta Siperiaan. Vuosina 1921-1924 Ingušiakin kuului osana Vuoristolaistasavaltaan. Sen kukistuttua bolševikeille Ingušia sai autonomian (1924-34), kunnes Tšetšenia ja Ingušia yhdistettiin autonomiseksi neuvostotasavallaksi (1934-1944) Stalinin likvidointipäätökseen asti. Myös inguušit päätettiin hävittää ja koko kansa karkotettiin Kazakstaniin ja Kirgisistaniin. Vuodesta 1957

¹²¹⁵ Williams, History and Memory Vol. 12. No. 1, Summer 2000; Leitzinger, 1995, 89-91; Gall & De Waal, 1998; Usmanov, 1999.

¹²¹⁶ Leitzinger, 1995, 113-114; Khan, 1995, 12; Gall & De Waal, 1998.

¹²¹⁷ Krag & Funch, 1998, 162.

¹²¹⁸ Tässä työssä on käytetty lyhempää nimeä Ingušia, vaikka nykyisin on yhä enemmän siirrytty käyttämään Ingušetiaa, jossa nimen vartaloon on liitetty georgialainen etipäätte. En näe näiden kahden nimen välillä merkittävää eroa, jonka perusteella Ingušetia olisi sanottavasti Ingušiaa ”oikeampi” nimi. Poliittisesti voisi ajatella Ingušan olevan hivener venäläismielisempi kuin Ingušetia, mutta nyky-Venäjäkin käyttää jälkimmäistä nimeä.

¹²¹⁹ Krag & Funch, 1998, 161-162, 164; Leitzinger, 1995, 7.

¹²²⁰ Krag & Funch, 1998, 164.

alkaen he saivat palata takaisin kotimaahansa, johon oli asutettu tällä välin venäläisiä ja osseetteja. Prigorodnijen alueelle, joka oli liitetty Pohjois-Ossetiaan, ei inguušeja päästetty palaamaan, mikä johti maakiistoihin ja yhteenottoihin 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla.¹²²¹

Ingušian julistauduttua Tšetšeniasta erilleen ja päätettyä tyytyä toistaiseksi autonomiseen asemaan Venäjän federaation puitteissa, mitään ongelmia saati konfliktia Tšetšenian kanssa ei syntynyt. Sen sijaan Prigorodnijen alueella osseetit organisoivat inguušien vastaisia pogromeja ja hyökkäsivät Venäjän tuella jäljelle jääneitä ja alueelle muuttaneita inguušeja vastaan, karkottaen jotakuinkin kaikki Prigorodnijen inguušit pakolaisleireille Ingušiaan. Inguušien koulutetusta väestöstä suurin osa jäi tai muutti itsenäiseksi julistautuneeseen Tšetšeniaan.¹²²²

Tšerkessit, abhaasit ja kabardit

Tšerkessit

Venäläinen kansallisuuspolitiikka erotti toisistaan tšerkessit, adygit ja kabardit, mutta oikeastaan nämä kaikki ovat abhaasien ohella samaa kansaa, jota kutsutaan yleisimmin turkkilaisella nimellään tšerkessit (turk. *Çerkez*, engl. *Circassians*). Omakielinen nimi on *adihe* tai *adige*, josta venäläisperäinen nimitys Adygei on peräisin. Tšerkessit olivat koko Luoteis-Kaukasian ja Mustanmeren rannikon alkuperäisväestöä. He asuttivat Mustanmeren itärannikkoa Asovanmereltä aina Georgian rannikolle saakka, sekä läntistä osaa Pohjois-Kaukasian sisämaasta. Kun tšerkessit laajensivat valtakuntaansa itään ja etelään, kabardit erottuivat omaksi ryhmäkseen. Läntiset tšerkessit kääntyivät 1500-luvulta alkaen krimintataarien vaikutuksesta islaminuskoon, mutta islamilaisuus jäi varsin pinnalliseksi. Vaikutus lisääntyi Venäjän vallatessa Krimin vuonna 1783, jolloin krimintataareja pakeni runsaasti Tšerkessiaan. Venäläiset tunkeutuivat Tšerkessiaan 1700-luvun loppupuolelta lähtien ja tšerkessit taistelivat heitä vastaan.¹²²³

Tšerkessit eivät kuitenkaan liittyneet Dagestanin ja Tšetšenian imaami Šamilin organisoimaan yhteiskaukasialaiseen vastarintaan, sillä Helen Kragin ja Lars Funchin mukaan hierarkkisessa feodaalisessa soturiyhteiskunnassa eläneet tšerkessit eivät pitäneet Šamilin muridiliikkeen demokraattisesta järjestelmästä ja uskonnollisesta kiihkeydestä. Leitzinger huomauttaa kuitenkin myös tšerkessien ajoittain taistelleen Šamilin puolella. Venäjä soti koko 1800-luvun tšerkessejä vastaan, muttei saanut heitä kukistettua ennen kuin vuoden 1864 paikkeilla, kun tšerkessien yhteiskunta oli täydellisesti tuhottu.¹²²⁴

Tšerkessien kansanmurha

Tšerkessit pakenivat 1800-luvun loppupuolella keisarillisen Venäjän toimeenpanemista hävityksistä ja etnisistä puhdistuksista Pohjois- ja Etu-Kaukasiassa silloiseen Osmanien imperiumiin, jonka jäänteinä heitä päätyi eripuolille silloista turkkilaista maailmaa, aina Pohjois-Afrikkaan ja Balkanille saakka. Tärkeimmät diasporat asuvat nykyisin Turkissa, Jordaniassa, Romaniassa, Bulgariassa, Israelissa sekä Yhdysvalloissa. Tšerkessidiasporan arvellaan käsittävän laskutavan mukaan miljoonasta 3,5 miljoonaan tšerkessiä (ja lisäksi puoli miljoonaa abhaasia). Satojatuhansia tšerkessejä surmattiin tai menehtyi pakomatkal-

¹²²¹ Krag & Funch, 1998, 164.

¹²²² Krag & Funch, 1998, 164-165.

¹²²³ Krag & Funch, 1998, 159; Öhrnberg, 2001, 57.

¹²²⁴ Krag & Funch, 1998, 160; Leitzinger, 1995, 61.

la Turkkiin, ja ensimmäiseen maailmansotaan mennessä yli kolme miljoonaa tšerkessiiä oli karkotettu Venäjän valtaamilta alueilta. Tämä merkitsi 90 prosenttia koko tšerkessiväestöstä.¹²²⁵

Kyseessä oli koko 1800-luvun suurin kansanmurha, ja modernin ajan ensimmäinen. Antero Leitzinger onkin arvioinut tšerkessien kansanmurhan aloittaneen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen aina Stalinin kuolemaan 1953 kestäneen kansanmurhien ja etnisten puhdistusten sarjan, jonka tunnetuimpina esimerkkeinä ovat juutalaisvainot Euroopassa, armenialaisten joukkomurhat sisällissodissa Itä-Anatoliassa 1900-luvun alussa sekä Stalinin kansanmurhat. Sen sijaan tapahtumat Kaukasiassa ja Balkanilla vuosisadan vaihteen molemmin puolin sekä keisarillisen Venäjän osuus koko tapahtumasarjan aloittajana on yleensä unohdettu.¹²²⁶ Alueet, joilta tšerkessit oli hävitetty, luovutettiin venäläisille ja jossain määrin myös armenialaisille uudisasukkaille.¹²²⁷

Venäjän federaation alueen jäljelle jääneistä länsitšerkesseistä noin puolet elää Adygeiassa, noin neljännes Karatšai-Tšerkessiassa ja noin neljännes pääasiassa Krasnodarin ja Stavropolin lääneissä. (Itätšerkessejä eli kabardeja on jäljellä enemmän.) Mustanmeren rannikolla elää vielä erillinen ryhmä šapsugeja, jotka ovat yksi tšerkessiheimoista.¹²²⁸

Abhaasit

Abhaasit käyttävät itsestään omakielistä nimitystä *apsua*. He ovat luoteiskaukasialainen tšerkesseihin kuuluva kansa, josta 90'000-100'000 elää muodollisesti Georgiaan kuuluvassa, mutta itsenäiseksi julistautuneessa Abhasiassa. Puolen miljoonan abhaasin arvellaan elävän Turkissa ja Lähi-idässä, missä he muodostavat osan tšerkessidiasporaa. Hyvin lähellä abhaaseja ovat abasiinit, jotka muuttivat Abhasiasta 1300-1400-lukujen vaihteessa itään, omaksuen uusilta naapureiltaan islaminuskon. Abasiineja asuu edelleen Karatšai-Tšerkessiassa.¹²²⁹ Abhaasit ja muut tšerkessit katsottiin aina 1860-luvulle saakka yhdeksi kansakunnaksi. Venäjä valloitti abhaasien alueen vuoteen 1864 mennessä, abasiinien alueen jo 1800-luvun alkupuolella.¹²³⁰

Kabardit

Kabardit (omakielinen nimi *kebertei*) ovat itätšerkessejä ja asuvat Kabardassa, joka on liitetty yhteen turkinsukuisen Balkaristanin kanssa Kabardi-Balkarian tasavallaksi. Heitä on noin 400'000 ja he muodostavat Kabardi-Balkariassa enemmistön. Kabardien alkuperäisen asuinalueen Kubanin tasangolla valloitti Kultainen Orda 1200-luvulla. Kiptšakin kaanikunnan hajottua ruhtinas Kebertei johdatti kabardit itään kohti Terekiä, jossa kabardit perustivat voimakkaan aristokraattisen monarkian. Krimin kaanikunta sai Kabardan hallintaansa 1500-luvulla ja käännutti sen islamiin. Kabardan valtio kuitenkin säilyi vielä parisataa vuotta, kunnes Venäjä sai Kabardan valloitetun vuonna 1774. Kabardan ruhtinas suostui Venäjän imperiumin vasalliksi ja naitti tyttärensä tsaari Iivana IV:lle. Kun kabardien ruhtinassuku näin tuli osaksi tsaariperhettä, Kabarda säilytti jonkin aikaa kohtuullisen itsehallinnon.¹²³¹

¹²²⁵ Karpat, 1985, 27; Neumann, 1840, 140-141; McCarthy, 1999, 36, 53; Leitzinger, 2001, Idäntutkimus 1/2001, 32-33; Krag & Funch, 1998, 159-160; Leitzinger, 1995, 73.

¹²²⁶ Leitzinger, 2000: "The Circassian Genocide", The Eurasian Politician, 2/2000; Leitzinger, 2001: "Turkkia ja tattaria vastaan", Idäntutkimus 1/2001, 32-33.

¹²²⁷ Krag & Funch, 1998, 159; Urušadze, 2000; Leitzinger, 1995, 73.

¹²²⁸ Krag & Funch, 1998, 160.

¹²²⁹ Krag & Funch, 1998, 159.

¹²³⁰ Krag & Funch, 1998, 159.

¹²³¹ Krag & Funch, 1998, 165.

Venäjän imperiumi kuitenkin raunioitti Kabardan jatkuvalla sotimisella Kaukasiassa ja kabardit alkoivat osallistua yhä useampiin kansannousuihin Venäjää vastaan. Kabardit osallistuivat voimakkaasti sisällissotaan niin pohjoiskaukasialaisten itsenäisyysmielisten, valkoisten kenraalien kuin bolševikkienkin riveissä. Vuonna 1921 kabardit saivat autonomisen alueen, johon sittemmin liitettiin Balkaristankin. Vuosina 1923-1926 kabardit käyttivät latinalaisia aakkosia ja olivat ensimmäinen ei-slaavilainen kansa, joka vaihtoi latinalaiset aakkoset kyrillisiin. Kun Stalin karkotutti kaikki balkaarit vuonna 1944, kabardit saivat tasavallan kokonaan omakseen (jakaen sen vain venäläisten kanssa). Balkaarien pallattua tasavallassa on ollut nomenklaturassa tasaedustus kabardeille ja balkaareille, vaikkakin lähinnä venäläistyneille, ja kabardien keskuudessa on vahvaa kannatusta kansalliselle kabardipuolueelle ja Kabardan erottamiselle Kabardi-Balkarian konglomeraatista.¹²³²

Dagestanin kansat

Dagestan, ”Vuorimaa”,¹²³³ on Kaspianmeren ja Tšetšenian väliin jäävä alue. Pääkaupunki Mahatškala sijaitsee rannikolla. Sen pohjoispuolella on tasankoja, kun taas eteläpuolella kapea subtrooppinen rannikkokaistale. Sisämaa muodostuu Kaukasus-vuoristosta. Toinen merkittävä kaupunki on Marco Polon kirjassa ”Rautaportiksi” tai ”Kaukasian portiksi” mainittu Derbent, muinainen Persian pohjoisin rajakaupunki ennen arabian maailmanvaltaa ja islamin leviämistä. Derbentissä on muistona vanhalta ajalta Kaukasus-vuorilta Kaspianmereen ulottuva muuri, joka arabien tarustossa mainitaan Aleksanteri Suuren rakentamaksi pohjoisen barbaarien eristämiseksi etelän sivistyneestä maailmasta. Derbent mainitaan myös nykyisen Venäjän valtakunnan vanhimmaksi kaupungiksi.¹²³⁴

Dagestanin väestö koostuu lukuisista pienistä kansoista, jotka kuitenkin jakavat sangen yhtenäisen historiallisen ja kulttuurisen taustan. Dagestanin muslimit kuuluvat suurimmalta osin sunnalaisten šaafilaiseen koulukuntaan. Dagestanissa islamilla on historiallisesti ollut voimakkain asema koko Kaukasiassa ja se onkin toiminut maan yhtenäisyyttä ylläpitävänä tekijänä.¹²³⁵ Onkin kuvaavaa, että Dagestanin yhtenäisyys on toden teolla uhattuna vasta, kun neuvostovalta onnistui murentamaan islamiin perustuneen yhtenäisen moraalin ja oikeusperustan Dagestanissa.

Neuvostoliiton hajotessa venäläisiä oli maassa vain 9 % ja heidän osuutensa on sittemmin pudonnut arviolta 6 %:iin (johon sisältyvät myös kasakat). Jopa Mahatškalassa venäläisten osuus väestöstä on vain 15 %. ”Etniset konfliktit” Dagestanissa on mielellään sekä Venäjällä että Dagestanin kommunistihallinnon toimesta esitelty ”todisteina” maan hajanaisuudesta ja hajoamisvaarasta mikäli se eroaisi Venäjästä. Kaukasian historia ei Leitzingerin mukaan kuitenkaan tunne ainuttakaan suurempaa selkkausta, sotaa tai joukkomurhaa kaukasialaisten muslimiheimojen välillä.¹²³⁶

Kiistoja on esiintynyt lähinnä siten, että vastakkain ovat olleet kaukasialaiset (vuoristolaiset) ja alueelle tulleet muut väestöt, Dagestanissa turkkilais-tataarilaiset: esimerkiksi kahakka avaarien ja kumykkien välillä lokakuussa 1991, dargien ja kumykkien välillä toukokuussa 1993 ja lezgien ja azerien välillä toukokuussa 1994.¹²³⁷ Enver Kisrijev arvioi ”etnis-

¹²³² Krag & Funch, 1998, 165; Leitzinger, 1992, 64.

¹²³³ Turkiksi Dagestan; dag = vuori.

¹²³⁴ Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 2.

¹²³⁵ Leitzinger, 1992, 61; Reynolds, 1999.

¹²³⁶ Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 3.

¹²³⁷ Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 3.

ten” konfliktien olevan ennen kaikkea maakiistoja, jotka periytyvät neuvostoajan väestönsiirroista. Vuoristokansoja pakkoasutettiin laaksoihin ja kansoja karkotettiin. Olojen vaipauduttua he pyrkivät palaamaan kotiseuduilleen, mutta kodit ja maat oli tuhottu tai annettu muille. Lisäksi Neuvostoliiton ja Venäjän hallinto tuhosi vuoristolaisten elinkeinöjen mahdollisuudet elättää ihmisiä, mikä aiheutti pakoa laaksoihin.¹²³⁸

Dagestanin merkittävimmät kansat ovat avaarit (28 %), dargit (16 %), kumykit (13 %) ja lezgit (12 %), joita käsitellään tuonnempana. Lakeja ja tabasaraaneja on kumpiakin n. 5 %, samoin tšetšenejä. Azereja on 4 %, nogaita 2 % ja lisäksi lukuisia alle 1 % ryhmiä.¹²³⁹ Huolimatta Dagestanin kurjista oloista ja jäämisestä Venäjän yhteyteen sinne kohdistui Neuvostoliiton hajottua muuttoliikettä enemmän kuin sieltä pois. Dagestaniin on muuttanut Kazakstanista tšetšenejä, jotka pakenivat venäläisten siellä harjoittamaa vainoa. Kazakstanista ja Azerbaidžanista on muuttanut Dagestaniin lezgejä, Georgiasta avaareja, Venäjältä rasismia ja pogromeja pakoon lähteneitä kaukasialaisia ja Tšetšenian sodista kymmeniä tuhansia pakolaisia.¹²⁴⁰ Dagestanin pienestä juutalaisvähemmistöstä, tateista, yli 90 % muutti Israeliin 1990-luvun kuluessa.¹²⁴¹ Pääkaupunki Mahatškalassa väestöjakauma on avaareja 23 %, kumykkejä 17 %, venäläisiä 15 %, dargeja 13 %, lakeja 12 % ja lezgejä 9 %.¹²⁴²

Avaarit

Avaarit ovat itäkaukasialainen vuoristokansa, joita elää Dagestanissa ainakin 600'000, alkuperäisenä asuinalueenaan Avaria, Länsi-Dagestanin korkeimmat ja jylhimät vuoristoseudut. Myös avaarien omakielinen nimi *maarulal* merkitsee ”vuoristolaisia”. Avaarit muodostavat vajaat 30 % Dagestanin väestöstä ollen siten Dagestanin suurin etninen ryhmä. Dagestanin poliittisessa eliitissä avaarit ovat perinteisesti väentäneet kättä toisen suuren ryhmän, dargien, kanssa, ja hallinneet myös islamilaista liikettä 1990-luvulla. Avaarit saapuivat Dagestaniin ensimmäisinä vuosisatoina jKr. ja kääntyivät arabien vaikutuksesta islamiin jo ennen 1000-lukua. He olivat 1200-luvulla tilapäisesti Kultaisen Ordan alaisuudessa. Avaarit perustivat Kaukasukselle kaanikunnan, joka nousi 1600-luvulle tultaessa Dagestanin voimakkaimmaksi ruhtinaskunnaksi. Vuonna 1803 Avarian kaanikunta (pääkaupunki oli Hunza) kuitenkin suostui Venäjän imperiumin protektoraatiksi ja liittolaiseksi. Toisaalta kuitenkin myös imaami Šamil ja huomattava osa hänen murideistaan oli avaareja.¹²⁴³

Venäjä sai Avarian haltuunsa Šamilin antauduttua ruhtinas Bariatinskin joukoille vuonna 1859. Myöhemmin vuoden 1920 kansannousussa bolševikkeja vastaan avaarit näyttelivät jälleen merkittävää roolia. Avaarit kuuluivat niihin kaukasialaisiin kansoihin, jotka onnistuivat neuvostoajanakin ylläpitämään perinteisen yhteisönsä kyläkokouksineen ja vanhimpain neuvostoineen. Myös pienten andien ja didojen ryhmien katsotaan kuuluvan avaareihin. Andit koostuvat andien, ahvahien, bagulalien, botlihiin, tšamalalien, godoberien, karatien ja tindien heimoista, ja didot koostuvat artšien, bežetien, didojen, ginuhien,

¹²³⁸ Kisrijev, 2000, 76-77.

¹²³⁹ Kisrijev, 2000, 75-76.

¹²⁴⁰ Chenciner, 1997, 87, 260, 277-278, 280.

¹²⁴¹ Chenciner, 1997, 255-259.

¹²⁴² Kisrijev, 2000, 79.

¹²⁴³ Krag & Funch, 1998, 160-161; Leitzinger, 1992, 60-61. Avarian Hunzaa ei pidä sekoittaa nykyisessä Pohjois-Pakistanin Gilgit-Baltistanissa sijaitsevaan samannimiseen laaksoon ja entiseen kuningaskuntaan.

hunzalien, kaputsien ja hvaršien heimoista. Vuonna 1954 andeja arveltiin olevan jäljellä enää 50'000 henkeä, didoja 18'000 henkeä.¹²⁴⁴

Dargit

Dargit ovat Dagestanin toiseksi suurin etninen ryhmä, noin 350'000 henkeä, ja asuvat perinteisesti Keski-Dagestanissa. Avaarien tavoin dargitkin kääntyivät islamiin jo varhain, arabien vaikutuksesta 700-luvulla. Venäjä sai valloitettua Dargistanin vasta 1800-luvun alkupuolella. Avaarien tavoin myös dargit ovat olleet perinteisesti kauppiaskansaa ja ylläpitäneet voimakkaat perhe- ja sukurakenteensa samoin kuin kyläyhteisönsä. Dargeihin katsotaan kuuluvan myös erilliset ryhmät kaidakit ja kubatšit.¹²⁴⁵ Neuvostoperäisessä menklaturassa Mahatškalassa dargit ovat olleet hallitsevassa asemassa.

Lakit

Lakeja on noin 120'000 ja he asuvat pääosin paimentolaisvaltaisilla alueilla Keski-Dagestanissa, kolmannes heistä tosin Mahatškalassa. Noin 10 % lakeista työskentelee siirtotyöläisinä Kaspianmeren toisella puolen Kazakstanissa ja muualla Keski-Aasiassa. Perinteisesti lakit ovat olleet kauppiaita ja käsityöläisiä pikkukaupungeissa ja vuoriston moskeijoilla. Aiemmin lakeja on kutsuttu myös gazikumykeiksi: Ghazi-Qumuqin kaanikunta oli 1300-luvulla itsenäinen ja vauras islamilaisen korkeakulttuurin, kirjallisuuden ja teologian keskus, mutta hävitettiin 1600-luvulla seurauksena Venäjän sodista Turkkiä ja Persiaa vastaan. Venäjä valloitti Lakistanin 1800-luvun alkupuolella ja lakit karkotettiin korkeille vuoristoalueille ja Keski-Dagestanin laidunmaille.¹²⁴⁶

Kun tšetseenien likvidointi pantiin toimeen vuonna 1944, liitettiin osa Tšetšeniasta Dagestaniin ja lakit karkotettiin vuorostaan tälle alueelle (Akki, sittemmin "Novolaks"). Tšetseenien palatessa on syntynyt ongelmia – tšetšenejä on ahdisteltu ja toisaalta Dagestanin hallitus karkotti lakeja jälleen uusiin paikkoihin asuttaakseen tšetseenit entisiin taloihinsa ja välttääkseen konfliktin.¹²⁴⁷

Lezgit

Lezgit ovat kaukasialainen vuoristokansa, arviolta miljoona henkeä, josta arviolta puolet elää Dagestanissa, toinen puoli Azerbaidžanissa, molemmin puolin Samur-jokea. Lezgitjärjestöt puhuvat jopa useista miljoonista lezgeistä, jotka olisivat "assimiloituneita" muihin kansaryhmiin. Vanhoissa 1800-luvun lähteissä lezgit on esitetty alueen suurimpana etnisenä ryhmänä, mutta tällöin lezgeiksi on laskettu myös tsahurit, rutulit, tabasaraanit, lakit ja dargit, jotka kaikki erotettiin neuvostokansatieteessä omiksi ryhmikseen. Lezgit ovat hyvin läheistä sukua avaareille, dargeille ja useille muille Dagestanin kansoista.¹²⁴⁸

Lezgit kääntyivät pääosin islamiin arabien vaikutuksesta 700-luvulla, ja vaikka yksittäiset heimot saivat vaikutteita georgialaisilta ja armenialaisilta kristityiltä, lezgien kääntymä-

¹²⁴⁴ Krag & Funch, 1998, 160-161, 163-164.

¹²⁴⁵ Krag & Funch, 1998, 163.

¹²⁴⁶ Krag & Funch, 1998, 167.

¹²⁴⁷ Krag & Funch, 1998, 167.

¹²⁴⁸ Krag & Funch, 1998, 167-168; Leitzinger, 1992, 61.

nen kristinuskoon epäonnistui. Islam saavutti lopullisen voiton 1300-luvulla, jolloin etelän muslimit tarjosivat suojelusta mongolivalloittajia vastaan. 1500-luvulla Turkin ja Persian imperiumit saivat Lezgistanin hallintaansa, mutta lezgit nousivat kapinaan Turkia ja Persiaa vastaan vuonna 1707, minkä jälkeen alue vaihtoi taajaan omistajaa Venäjän, Turkin ja Persian taistellessa Kaukasian herruudesta. Välillä Lezgistan oli itsenäinenkin. Lopulta vuosina 1802-1804 Venäjä sai alueen hallintaansa. Keisarikunnan aluehallintouudistuksessa 1860 Lezgistan jaettiin Derbentin ja Bakun kuvernementtien kesken ja Samurjoesta tuli rajajoki, joka jakoi lezgit kahtia sittemmin Dagestanin ja Azerbaidžanin kesken.¹²⁴⁹

Neuvosto-Azerbaidžan yritti assimiloida lezgejä vuodesta 1930 alkaen. Lezgistanin yhdistämistä vaativat lezgit reagoivat ryhmittymällä Dagestanissa nationalistiseen liikehdintään jo Hruštševin suojasäiden aikana vuonna 1959, ja saivat NKP:ltä kulttuuriautonomian vuonna 1963 – tämä tosin jäi pelkäksi tyhjäksi lupaukseksi. Vuodesta 1965 lezgit ovat vaatineet yhdistynyttä ja autonomista Lezgistania. Vuonna 1990 he perustivat järjestön nimeltä *Sadval* (Yhtenäisyys), jonka pääsanomana on vaatia Lezgistanille autonomiaa Dagestanista sekä Lezgistanin yhdistämistä irrottamalla Azerbaidžanille kuuluva osa. Vuonna 1992 kymmenentuhannet lezgit osoittivat mieltään Azerbaidžanin itsenäisyyttä ja sen mukanaan tuomia rajamuodollisuuksia vastaan.¹²⁵⁰

Neuvostoliiton hajottua lezgeistä on tullut käsikassara Venäjän, Azerbaidžanin, Georgian ja Dagestanin välillä, ja lezgien nationalismiin vetoavia ääriryhmiä on ilmestynyt toimitaan Azerbaidžania vastaan erityisesti silloin, kun Venäjä on halunnut kiristää Bakulta myönnytyksiä. FSB:n aseistamien lezgiterroristien raportoidaan jopa osallistuneen Haidar Alijevin vallankaappaukseen Azerbaidžanissa, Iranista käsin toimineen afgaaniprovokaattori Gulbuddin Hekmatyarin avustamina. Hekmatyar edisti islamistiensa avulla Venäjän intressejä Azerbaidžanissa vuosina 1993-1994.¹²⁵¹

Myös Dagestanissa lezgien arvioidaan olevan kaikkein kiivaimpia Moskovan ja Mahatškalan vallanpitäjien vastustajia, jotka protestoivat säännöllisesti omalla alueellaan. Lezgien asuttama alue Etelä-Dagestanissa on kuitenkin hyvin kaukana Mahatškala ja pääkaupungissa he käsittävät vain 9 % väestöstä.¹²⁵² Lezgeihin lukeutuvat oikeastaan myös agulit (21 kylää) ja tsahurit (13 kylää), jotka elävät Etelä-Dagestanin syrjäisillä vuoristoalueilla, jälkimmäiset yhdessä rutulien kanssa (22 kylää) myös Azerbaidžanin puolella. Samaan ryhmään kuuluvat myös tabasaraanit, joita on 80'000 ja joilla oli 1400-luvulla suhteellisen voimakas pikkuvaltio strategisessa asemassa Derbentiin johtavan solan suulla.¹²⁵³

Kumykit

Kumykit ovat Dagestanin turkkilaisia ja puhuvat kiptšakista polveutuvaa länsiturkkia. He asuttavat Pohjois-Dagestanin alankoaluetta. Kumykit, joilla on perinteisesti ollut voimakas kansallinen identiteetti, katsovat polveutuvansa Kiptšakin kaanikunnasta ja kasaareista. He kääntyivät islaminuskoon jo 1000-luvulla, ja 1400-1500-luvuilla kumykkiruhtinaan, šamhalin, johtama monarkia oli voimakkain valtio Itä-Kaukasiassa. Suuressa osassa Pohjois-Kaukasiaa kumykki toimi *lingua franca* aina 1800-luvun puoleenväliin saakka, jolloin

¹²⁴⁹ Krag & Funch, 1998, 168.

¹²⁵⁰ Krag & Funch, 1998, 168.

¹²⁵¹ Leitzinger, 2001, Suomen Sotilas 5/2001, 16.

¹²⁵² Kisrijev, 2000, 79.

¹²⁵³ Krag & Funch, 1998, 168-169.

avaari Šamil käytti sitä muridien kokoontumisissa. Kumykistan joutui Venäjän vaikutuspiiriin 1800-luvun alkupuolella, mutta kaanikunta liitettiin Venäjän imperiumiin vasta vuonna 1847. Viime vuosisadan alussa kumykit muodostivat alueen taloudellisen keski- luokan ja kauppiaskunnan, jotka kuitenkin hävitettiin tyystin bolševikkien toimesta näiden kukistettua kaukasialaisten vastarinnan.¹²⁵⁴

Nykyisen Dagestanin kontekstissä kumykit ovat olleet poliittisesti myös vuoristokansoja vastaan, koska he katsovat neuvostojärjestelmän riistäneen puolet kumykkien maasta ja omaisuudesta ja pakkoasuttaneen vuoristokansoja kumykkien historiallisille maille. Kumykit kärsivät kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti suuria muutoksia neuvostoaikana toimeenpannusta proletarisoinnista ja muodostavat nykyisin huomattavan osan Dagestanin teollisuuden työläisistä, erityisesti satamakaupungeissa. Vuonna 1989 kumykit perustivat Kansanrintaman, joka vaati autonomista demokraattista Kumykistania erotettavaksi Dagestanista. Kumykit ovat olleet aktiivisia myös ”Turkkilaisten kansojen liitossa” ja neuvottelleet yhteistyöstä lähisukukansojensa balkaarien ja karatšaiden kanssa.¹²⁵⁵ Kumykit ja nogait julistautuivat autonomisiksi tasavalloiksi eroon Dagestanista, mitä ei kuitenkaan tunnustettu.¹²⁵⁶

Balkaarit ja karatšait

Balkaarit ja karatšait ovat länsiturkkia eli kiptšakia puhuvia turkinsukuisia kaukasialaisia vuoristokansoja, käytännössä samaa kansaa. Balkaarit kutsuvat itseään omakielisellä nimellä *malkarlı*, kun taas karatšait ovat karatšaita omallakin nimellään.¹²⁵⁷ Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikassa heidät erotettiin toisistaan ja jaettiin kahtia mielivaltaisesti kehitelyihin Kabardi-Balkarian ja Karatšai-Tšerkessian tasavaltoihin yhdessä niinikään osiin jaettujen tšerkessikansojen, kabardien ja tšerkessien, kanssa. Molemmissa tasavalloissa turkkilaiset asuvat vuoristossa (”Karatšai-Balkaristan”) kun taas tšerkessit alavilla mailla (Tšerkessia ja Kabarda). Lisäksi tasavaltojen rajavedot on tehty siten, että molemmissa tasavalloissa venäläiset muodostavat mahdollisimman suuren etnisen ryhmän.

Karatšait ovat Karatšai-Tšerkessian suurin etninen ryhmä venäläisten jälkeen ja venäläis-mieliset karatšait ovat pitäneet tasavallan tärkeimpiä virkoja hallinnassaan yhdessä venäläisten kanssa. Karatšaita on n. 150’000. Kiptšakista polveutuvat karatšait ajettiin tšerkessien ja kabardien toimesta vuoristoon 1400-luvulla ja he sekoittuivat vuoriston kaukasialaisiin. Oikeastaan karatšait olivat yksi balkaariheimo, joka on nimetty ”Mustajoen” (Karaçay) mukaan. Vuonna 1926 Neuvostoliitossa perustettiin autonominen ”Karatšai”,¹²⁵⁸ jonka saksalaiset miehittivät 1942-1943. Stalin päätti hävittää koko karatšaikansan ja likvidoida heidän alueensa. Karatšait karkotettiin Keski-Aasiaan. Stalinin kuoltua hekin saattoivat palata kotimaahansa, joka oli liitetty osaksi Karatšai-Tšerkessian konglomeraattia.¹²⁵⁹

Kabardi-Balkariassa balkaarit käsittävät nykyisin vain 10 % väestöstä. Balkaarit polveutuvat tataarikansasta, Volgan bolgaareista, joista osa vaelsi Eurooppaan perustaen Balkanilla Bulgarian kaanikunnan (joka sittemmin slaavilaistui kielellisesti ja kääntyi Bysantin vaikutuksesta kristinuskoon). Osa jäi Volgan alueelle nykyisen Tatarstanin ja Baškortostanin

¹²⁵⁴ Krag & Funch, 1998, 166.

¹²⁵⁵ Krag & Funch, 1998, 166.

¹²⁵⁶ Stone, 2001, II:46.

¹²⁵⁷ Krag & Funch, 1998, 161, 165-167.

¹²⁵⁸ Turkiksi olisi Karaçayistan.

¹²⁵⁹ Krag & Funch, 1998, 165-167; Antero Leitzingerin kommentti karatšai-nimen alkuperästä 11.3.2002.

paikkeille, jossa sijaitsi tataarien muinainen pääkaupunki Bolgar,¹²⁶⁰ ja kääntyi sittemmin islaminuskoon. Osa vaelsi etelään ja balkaarien katsotaan olevan heidän jälkeläisiään.¹²⁶¹ Kaikki Pohjois-Kaukasian turkkilaiset puhuvat samaa kiptšakkikieltä, jossa murre-erot ovat Antero Leitzingerin mukaan mitättömiä. Näin ollen kaikkien alueen turkkilaisten kielellisiä esi-isiä ovat ennen kaikkea Marco Polonkin mainitsevat komaanit eli kiptšakit. Krag ja Funch arvelevat balkaarien polveutuvan turkinsukuisten juutalaisten, kasaarien, valtakunnasta, mutta todennäköisemmin kasaarien jälkeläisiä löytyisi Krimiltä ja Buharasta, Kaukasiassa korkeintaan kumykkiin alueelta. Balkaarit mainitaan Kaukasiassa 1300-luvulta lähtien ja koska he elivät seudun korkeimmilla lumihuippuisilla vuorilla, heitä on kutsuttu myös vuoritataareiksi ja vuorikabardeiksi. Islamiin balkaarit kääntyivät vasta 1700-luvulla nogaiden ja muiden tataarien vaikutuksesta. Venäjän imperiumi valloitti Balkaristanin vuonna 1827.¹²⁶²

Stalin listasi balkaarit hävitettävien kansojen joukkoon ja koko balkaarikansa vangittiin ja karkotettiin 8. maaliskuuta 1944 Keski-Aasiaan, jossa heidät hajotettiin ympäri Kazakstania ja Kirgisistania. He saivat luvan palata kotimaahansa vuonna 1957, mutta useinkaan eivät entisiin kotikyliinsä. Paluun jälkeen heitä, kuten muitakin Stalinin karkotusten kollektiivisesti syyllistämiä kansoja, on perinteisesti syrjitty ja heiltä on evätty mm. pääsy korkeakouluihin. Vuonna 1990 karatsait julistautuivat eroavansa itsenäiseksi tasavallaksi, mutta eroa ei tunnustettu. Vuodesta 1991 balkaarit ovat vaatineet tasapuolista asemaa tasavallassa, maidensa palautusta sekä karkotuksen yhteydessä riistetyn omaisuuden korvaamista.¹²⁶³

Nogait

Nogait ovat Astrakanin tataareista polveutuva länsiturkkilaiseen ryhmään kuuluva kansa, joista karanogait eli ”mustat nogait” elävät Pohjois-Dagestanissa (n. 30’000 henkeä) ja aknogait eli ”valkeat nogait” Stavropolin läänissä (n. 30’000 henkeä). Nogait erosivat Kultaisesta Ordasta 1300-luvulla, hallitsivat kukoistavaa Astrakanin kaanikuntaa, ja elivät 1500-luvulle saakka Volgan itäpuolen laidunmailla, kunnes kalmukit ja venäläiset alkoivat työntää heitä etelään. Venäjän vallatessa Astrakanin, nogait hakeutuivat Krimin kaanikunnan suojelukseseen, ja sittemmin Kubanin kasakat karkottivat nogait Kaukasiaan. 1800-luvulla nogait pakeni suurin joukoin Turkkiin. Heidän kielensä on lähellä Keski-Aasian kazakkia. Nogailta on ollut vähäisiä kiistoja kalmukkien kanssa rajaseudun laidunalueista sekä ongelmia Venäjällä kohtaamansa syrjinnän vuoksi.¹²⁶⁴ Keväällä 1999 Stavropolin läänin nogait osoittivat Neftekumskin piirikunnassa mieltä syrjintää vastaan Murat Auvosovin johdolla.¹²⁶⁵

Osseetit

Osseetit ovat pohjoisiranilaiseen kieliryhmään kuuluva kansa, joka kutsuu omalla kielellään itseään ”iraaneiksi” (myös *digaran* ja *tuallağ*), mutta toisen käsityksensä mukaan polveutuvat alaaneista, minkä vuoksi Pohjois-Ossetia onkin viime 1990-luvulla nimetty uu-

¹²⁶⁰ Marco Polon Bolgara.

¹²⁶¹ Leitzinger, 2000: ”The Khazar Heritage”, The Eurasian Politician, 2/2000.

¹²⁶² Krag & Funch, 1998, 161; kasaarialkuperän kritiikki Leitzingerin kommentista 11.3.2002.

¹²⁶³ Krag & Funch, 1998, 161; Stone, 2001, II:46.

¹²⁶⁴ Krag & Funch, 1998, 170-171; Leitzinger, 1992, 61.

¹²⁶⁵ RFE/RL Watchlist, 27.5.1999.

delleen Alanian tasavallaksi. Aiemmin he kutsuivat Pohjois-Ossetiaa myös nimellä ”Iranstan” (Ironston). Osseeteista valtaosa asuu Alaniassa, aiemmin 15 % kuitenkin Georgian puolella. Venäjä asutti osseetteja myös Potjomkinin rakennuttaman ”Georgian sotilastien” varrelle Kaukasuksen toiselle puolen Georgiaan, mihin muodostui ”Etelä-Ossetia” (georgialaisille Samadžablon maakunta). Georgian vallankaappauksen ja seuranneen sisällissodan aikana georgialaiset paramilitaarijoukot terrorisoivat osseetteja Etelä-Ossetiassa ja suuri osa pakeni Pohjois-Ossetiaan, josta puolestaan karkotettiin kostoksi inguusiit.¹²⁶⁶

Alaanit saapuivat Eurooppaan Keski-Aasiasta 300-luvulla ja muodostivat voimakkaan valtion Donin alueelle keskiajalla, 800-1100-luvuilla. He kääntyivät varsin varhain kristinuskoon ja joutuivat mongolivalloituksen tieltä sysätyiksi etelään, aina Kaukasiaan saakka, jossa he muodostivat kolme ruhtinaskuntaa. Niistä Digor sai vaikutteita kabardeilta ja islamisoitui, Tuallag etelässä georgialaistui ja Iron joutui Venäjän hallintaan vuodesta 1767, mikä vahvisti ortodoksista kristinuskoa. Viimeksi mainittu on nykyinen Alania.¹²⁶⁷ Kreivi Potjomkin perusti 1700-luvun lopulla Pohjois-Ossetiaan Vladikavkazin, josta tuli valloitetun Pohjois-Kaukasian hallintokeskus (kaupungin nimi merkitsee kirjaimellisesti ”Hallitse Kaukasusta”). Perinteisesti osseetit ovat olleet Venäjän lojaalein liittolaiskansa Pohjois-Kaukasiassa.

Kuitenkin kristittyjä osseetteja osallistui myös Šamilin rinnalla taisteluun Venäjää vastaan 1800-luvulla, ja 1920-luvulla Ossetia oli osa itsenäistä Vuoristolaistasavaltaa. Aluksi osseeteilla oli neuvostovaltiossa suhteellisen laaja itsehallinto, mutta 1960-luvun jälkeen osseetinkieliset koulutkin lakkautettiin ja venäjämästä on tullut Ossetian ainoa hallintokieli. Nykyisin osseetit ovat siis pohjoiskaukasialaisista myös venäläistyneimpiä.¹²⁶⁸

Vuonna 1989 Etelä-Ossetian kansallismielinen järjestö *Ademon Nykhas* vaati alueen yhdistämistä Georgialta Pohjois-Ossetiaan ja syytti georgialaistamisesta. Osseetit nousivat kapinaan Venäjän tuella, mikä johti ensimmäiseen kriisiin Georgian kanssa ja Etelä-Ossetian autonomian lakkauttamiseen. Seuranneessa aseellisessa konfliktissa osseettien kyllä poltettiin ja osseetteja pakeni pohjoiseen, jossa he puolestaan hyökkäsivät inguusiin kimppuun, ajaen nämä venäläisten tuella pakolaisiksi Ingušiaan.¹²⁶⁹

Tatit eli vuoristajuutalaiset

Vuoristajuutalaisiksi kutsutaan pientä tatiin ryhmää (omakielisiä nimiä *džuhurit*, *tšufutit*), jotka ovat kaukasialaisia juutalaisia nykyisin lähinnä Kabardi-Balkarian kaupungeissa (mutta myös mm. Dagestanin vuorilla), joskin kaksi kolmannesta on 1970-luvusta lähtien muuttanut Israeliin. Tatiin arvellaan polveutuvan Persian imperiumista muuttaneista tai pakkosiirretyistä juutalaisista 400-500-luvuilla, jolloin Persia linnoitti Kaukasiaa puolustukseksi pohjoisesta hyökkäileviä vihollisia vastaan. Tatiin kieli on iranilainen. He ovat kuitenkin täysin integroituneita kaukasialaisiin islaminuskoihin vuoristokansoihin.¹²⁷⁰

¹²⁶⁶ Krag & Funch, 1998, 170.

¹²⁶⁷ Krag & Funch, 1998, 170.

¹²⁶⁸ Krag & Funch, 1998, 170-171.

¹²⁶⁹ Krag & Funch, 1998, 171.

¹²⁷⁰ Krag & Funch, 1998, 169.

Kasakat

Kasakat ovat venäläisistä muodostunut kansa, joka on omaksunut pääosan kulttuurivai-
kutteistaan tataareilta ja kaukasialaisilta, mutta säilyttänyt voimakkaan ortodoksisen kris-
tinuskon ja venäjän kielen. Heidän nimensä (*kazak*) tulee turkinsukuisesta ratsastajaa tai
soturia tarkoittavasta sanasta (Martti Räsänen mukaan alkuperäiset merkitykset olivat
”poikamies” tai ”kulkuri” ilman sotaisia vivahteita¹²⁷¹).¹²⁷² Kasakkaliike syntyi 1400-luvun
puolessavälissä Venäjän köyhyyden siivittämänä, kun monet maattomat pakenivat Mos-
kovan suuriruhtinaskunnasta liittyäkseen tataareihin. Soturiyhteisöjä muodostaneista ka-
sakoista tuli vähitellen imperiumin rajaseutujen vartijoita ja rajojen levittäjiä. Tärkeimmät
kasakoiden heimot muodostuivat – jokien mukaan nimettyinä – Donille, Terekille ja Ku-
banille, joista kaksi viimeisintä ovat näytelleet merkittävää osaa Kaukasian valloituksessa.
Kubanin kasakat elävät lännessä tserkessien historiallisella alueella, Terekin kasakat idässä,
Dagestanin ja Tšetšenian pohjoisosissa ja pohjoispuolella. Kaikki Venäjän valloittaman
Pohjois-Kaukasian nykyiset pääkaupungit ovat entisiä kasakkalinnoituksia.¹²⁷³

Sisällissodan aikana Etu-Kaukasian kasakat muodostivat kenraali Anton Denikin val-
koisen armeijan ytimen ja perustivat Terekin kasakkatasavallan. Bolševikit löivät heidät
kuitenkin vuoteen 1921 mennessä ja karkottivat noin 70'000 kasakkaa Siperiaan. Neuvos-
toliiton romahdettua kasakoiden poliittinen lojaalisuus on vaihdellut. Toisinaan he ovat
tukeneet kaukasialaisia – esim. Dudajevin Tšetšeniassa, jossa huomattava osa venäläisvä-
estöstä tuki Tšetšenian itsenäisyyttä¹²⁷⁴ – mutta toisinaan, erityisesti maakiistoissa, ja l-
sääntyvässä määrin, he ovat asettuneet kaukasialaisia vastaan. Kasakat ovat perinteisesti
katsooneet karsaasti Moskovan yrityksiä puuttua heidän asioihinsa ja identifioivat
Tšetšeniassa ja Ingušiasa itsensä enemmän kaukasialaisiin kuin kaupunkien venäläiseen
”neuvostoväestöön”.¹²⁷⁵ Kasakoiden välillä on kuitenkin suuria eroja, sillä Donin kasakat
ovat toimineet aktiivisesti kaukasialaisvastaisessa äärioikeistossa, kun taas Terekin kasakat
puolustaneet kaukasialaisia. Kasakoiden tarkkoja määriä ei tiedetä, koska Neuvostoliitto ja
Venäjä eivät suostu erottamaan heitä väestönlaskuissa venäläisistä. Kasakkajärjestöt anta-
vat lukunsa jopa miljoonissa, mitä Krag ja Funch arvelevat liioitelluksi.¹²⁷⁶

III:2. Kaukasian historian ilmiöitä

Muridien aika ja vastarinta Pohjois-Kaukasiassa

Itsenäiseksi julistautunut Tšetšenia julkaisi postimerkkisarjassaan muinaisten linnakkei-
den, vartiotorniin ja vuoristomaisemien lisäksi kolmen merkkimieheksi kanonisoidun
henkilön kuvat: Niistä ensimmäinen oli šikki Mansur, toinen imaami Šamil, ja kolmas
Džohar Dudajev. Tällä haluttiin kuvata kolmea historiallista vaihetta, jolloin tšetšeenit
ovat käyneet vapaustaisteluaan Venäjää vastaan itsenäisenä valtiona. Venäjän siirtomaa-
valloitus Kaukasiassa ajoittuu 1700-1800-luvuille, jolloin Pohjois-Kaukasian muslimikan-
sojen vastarintaa johtivat uskonnolliset soturit, muridit. Heidän termsä ”pyhälle sodal-

¹²⁷¹ Räsänen, 1969, 243.

¹²⁷² Turkestanin kazakit nimettiin samalla nimellä neuvostoaikana – alun perin kazakit olivat kirgiisejä (tai arokirgiisejä) ja nykyiset kirgiisit puolestaan vuoristokirgiisejä tai karakirgiisejä. Kazakit pakotettiin Venäjän puolelle, mistä syystä heidän nimeensä liitettiin kasakoihin viitannut nimi (”kasakkakirgiisit”), kun taas vuoriston vastarintahenkisemmät nimettiin ”mustakirgiiseiksi” (karakirgiisit). Kasakkakirgiiseistä tuli kazakkeja 1920-luvulla.

¹²⁷³ Krag & Funch, 1998, 162-163.

¹²⁷⁴ Leitzinger, 1995, 91.

¹²⁷⁵ Stone, 2001, III:26.

¹²⁷⁶ Krag & Funch, 1998, 163.

le” oli *gazavat*, ja tšetseenit listaavatkin *gazavatit* alkaen šeikki Mansurista aina nykyiseen sotaan.¹²⁷⁷

Mansur

Šeikki Mansur, Elia Mansur Beg tai Mansur Ušurma (1732-1794) oli luultavasti etninen tšetseeni ja kotoisin Aldin kylästä, vaikka muitakin versioita hänen alkuperästään on. Mansur valittiin vuonna 1785 pohjoiskaukasialaisten ensimmäiseksi imaamiksi, uskonnolliseksi johtajaksi, joka kokosi taakseen laajan ja monista Kaukasian kansoista koostuvan yhteisrintaman Venäjän siirtomaavallotusta vastaan. Hän saarnasi melko tiukkaa islamin tulkintaa ja käännutti pakanallisia heimopäälliköitä islamiin. Mansurin joukoissa oli aluksi tšetseenejä, avaareja, lakeja ja osseetteja, sittemmin myös kabardeja ja kumykkejä. Kärsittyään tappion venäläisjoukoille Tatartubissa (nykyisen Elhotovon lähellä) 2.11.1785, hän vetäytyi länteen tšerkessien pariin. Tšerkessit nauttivat tuolloin edelleen Turkin sulttaanin suojelusta. Mansur kokosi Tšerkessiassa uuden vastarinta-armeijan, jota johti kunnes tšerkessit yllättäen hylkäsivät Mansurin. Tämä pakeni Anapaan, pohjoiseen Tšerkessiaan (nyk. Venäjän ”Riviera”). Mansur piti Anapaa hallinnassaan aina kesäkuuhun 1791, jolloin Anapa kukistui ja venäläiset saivat Mansurin vangiksi. Hän kuoli vankina joko Pähkinälinnassa 1794 tai myöhemmin Solovetskissä.¹²⁷⁸

Mansur herätti huomiota aikansa Euroopassa, erityisesti Italiassa, jossa häntä luultiin itämaihin kadonneeksi italialaisseikkailijaksi Giovanni Battista Boettiksi. Šeikki Mansurin nimissä julkaistiin Italiassa vallankumouksellisia ajatuksia neljä vuotta ennen Ranskan vallankumousta: Näiden mahdollisesti Filippo Buonarrotin laatimien tekstien mukaan Mansur ei kieltänyt viininjuontia sinänsä, vaan ainoastaan juopumuksen. Eriarvoisuutta korostavat pukeutumissäännökset olisi kumottu ja pyhiinvaellus todettu ei välttämättömäksi. Mansur olisi myös ennustanut suurta vallankumousta vuodeksi 1812, minkä seurauksena kaikki sodat loppuisivat ja aseet hävitettäisiin, orjuus ja eriarvoisuus lopetettaisiin, karkotusrangaistukset kumottaisiin ja tullit sekä maaverot lakkautettaisiin. Kuvaus oli todennäköisesti fiktiota, mutta ilmentää sitä, kuinka Kaukasiaa romantisoitiin tuon ajan Euroopassa.¹²⁷⁹ Nykyisin venäläisten näkee usein argumentoivan, että Venäjän siirtomaavallotus olisi lakkauttanut orjuuden Kaukasiassa – tosiasia kuitenkin oli, että Venäjällä oli käytössä maaorjuus, Kaukasiassa taas sitä esiintyi vain tšerkessien keskuudessa.¹²⁸⁰

Jermolov

Mansurin vastarintataistelun kukistuttua Tšetšeniaan kohdistui terroriaalto, jota johti venäläinen kenraali Aleksei Jermolov, julmuudestaan tunnettu. Jermolov antoi itse itselleen arvonimen ”Kaukasian prokonsuli”, ja hänen systemaattinen terrorinsa tähtäsi ”kaukasialaisten täydelliseen alistamiseen”. Vuonna 1819 hän määräsi Dadi-Jurtin vuoristokylän täydellisesti hävitettäväksi ja väestön surmattavaksi viimeiseen mieheen, naiseen ja lapseen. Jermolov kuvitteli tällä lannistavansa tšetseenit, mutta nämä kostivat teon hävittämällä useita venäläislinnoituksia. Jermolov vaihtoi taktiikkaa ja aloitti summittaiset ”tulen ja miekan” hävitysretket ympäri maata. Hän onnistui kuitenkin kukistamaan tšetseenien vastarinnan vasta, kun näiden välille puhkesi sisäisiä riitoja.¹²⁸¹ Mielenkiintoisena yksityiskohtana on mainittava, että aina kun Venäjä tai Neuvostoliitto on saanut Tšetšenian hal-

¹²⁷⁷ Gammer, 1998, 43-45.

¹²⁷⁸ Leitzinger, 1995, 9-11; Gammer, 1998, 43-44.

¹²⁷⁹ Leitzinger, 1995, 9-10.

¹²⁸⁰ Usmanov, 1999.

¹²⁸¹ Gammer, 1998, 44-45.

lintaansa, se on pystyttänyt Groznyiin Jermolovin patsaan, ja tšetšeenit puolestaan ovat järjestelmällisesti räjäyttäneet tai muuten tuhonneet sen.¹²⁸²

Gazimulla

Mansurin jälkeen vastarintataistelua jatkoivat kaksi vähemmän merkityksellistä johtajaa, Gus Beg ja Džimbulat, sekä kolme suurta ”Dagestanin imaamia”: Gazimulla, Hamzad Beg ja Samil. Seuraava merkittävä pohjoiskaukasialaisten johtaja Mansurin jälkeen tuli ”soturipappi” Gazimullasta (1793-1832),¹²⁸³ oikealta nimeltään Muhammed Ismailinpoika, joka oli kotoisin Dagestanista, Himrin kylästä. Gazimullan kasvatti Berekkain kylän mulla, joka pojan kyvyt huomattuaan lähetti tämän Aslan-kaanin alaisen kadin, islamilaisen tuomarin, oppilaaksi. Kaanin karkotettua kadin nuoresta Muhammedista tuli vaeltava kirjuri, joka tässä ominaisuudessa matkasi ympäri Kaukasialaisten oppien tuntemaan aluetta laajalti. Hän pääsi lopulta suufilaisen naqshbandiveljeskunnan šeikin oppiin Jaragin kylän moskeijassa. Šeikiltä hän sai myös vahvistuksen vakaumukselleen, että vääräuskoista valloittajaa vastaan tulisi ryhtyä pyhään sotaan.¹²⁸⁴

Gazimulla aloitti armeijan yhdistämisen vuonna 1929 ja uhosi valloittavansa paitsi Moskovan, myös Konstantinopolin, jotta Turkin sulttaaninkin uskovaisuudesta voitaisiin varmistua. Hän saavutti suuren ja laajapohjaisen kannatuksen pohjoiskaukasialaisten keskuudessa, mikä johtui Leitzingerin mukaan Venäjän siirtomaapolitiikan olemattomasta hyväksynnästä. Kun kapinahenki oli kaikkialla vallalla, tarvittiin vain tarpeeksi lujaa johtajaa. Venäjän politiikka perustui heimopäälliköiden lahjomiseen ja värväämiseen vasalleiksi (samoin kuin mongolivaltakunta oli toiminut) samanaikaisesti, kun armeija kierteli Kaukasialaisten hävittämässä kylä ja ryöstelemässä siviiliväestöä. Tilanne muistutti siis monin tavoin nykytilannetta. Gazimullaa ja hänen muridejaan vastassa oli avaarien kaanitar Pahu-bike, joka toimi Venäjän vasallina ja oli linnoittautunut avaarien pääkaupunkiin Hunzaan. Suurin osa avaareista asettui kuitenkin Gazimullan puolelle. Kahden vuoden taistelujen jälkeen Gazimulla kuitenkin sai surmansa Himriä puolustaessaan.¹²⁸⁵

Hamzad Beg

Gazimullan seuraajaksi nousi Hamzad Beg (1789-1834), arvostetun avaarisotapäällikkö Iskenderin (Aleksanterin) poika Hutsalista. Hän oli opiskellut arabiaa ja Koraania Hunzan kaanittaren hoivissa, seikkaillut ja juopotellut, mutta lopulta vaikuttanut Gazimullan sankaruudesta ja ryhtynyt yhdeksi tämän kiihkomielisimmistä murideista. Hamzad Begiä on yleensä pidetty huonona johtajana, joka syyllistyi raakuuksiin, murhiin ja juonitteluihin, mutta hän valloitti lopulta Hunzan ja teloitti tuolloin 60-vuotiaan kaanittaren. Hamzad salamurhattiin lopulta kustoksi siitä, että oli tapattanut vastustajansa perillisiä.¹²⁸⁶

Šamil

Neljäs, viimeinen ja kaikkein kuuluisin muridien johtajista oli Šamil (1797-1871), hänkin avaari Himristä. Hän oli jo Hamzadin kuolemaan mennessä ehtinyt hankkia legendaarisen maineen soturina, kuolemattomaksi uskottuna sankarina (hän oli paennut useamman keran varmana pidetystä kuolemasta) ja elämäntavoiltaan pedanttisen oikeamielisenä ja puritaanisena. Hän innostui jo nuorena suufilaisesta mietiskelystä ja kehitti sekä retorisia että

¹²⁸² Williams, 2000.

¹²⁸³ ”Gazi” = soturi, sankari; nimi merkitsee siis ”soturipappia”.

¹²⁸⁴ Leitzinger, 1995, 15-16; Gammer, 1998, 45.

¹²⁸⁵ Leitzinger, 1995, 16-26.

¹²⁸⁶ Leitzinger, 1995, 26-31.

esiintymistaitojaan kuin ammattipoliitikko ainakin. Dagestanilainen runoilija Berek Beg kirjoitti Šamilin puhuvan ”salamat silmissään ja kukat huulillaan”. Kun venäläiset varoittivat häntä, että heillä on sotilaita kuin hiekkaa merenrannalla, Šamil vastasi omien soturiensa olevan aaltoja, jotka huuhtovat hiekan pois.¹²⁸⁷

Šamilin johtaman taistelun vuosikymmenet olivat täynnä aaltoliikettä, jossa taistelut seurasivat toistaan ja tuhansia venäläissotilaita sai surmansa. Kyliä ja kaupunkeja hävitettiin ja taas rakennettiin. Aika ajoin osa kaukasialaisista lipesi heimokunnittain rintamasta, mutta Šamililla oli harvinaiset poliitikon ja sotilaallisen johtajan lahjat, joissa riittäisi tutkittavaa politiikantutkijoille. Johdettuaan pohjoiskaukasialaisten taistelua 25 vuotta vanheneva Šamil päätti lopulta antautua. Tässä vaiheessa sodankäynti oli kaukasialaisten osalta mennyt takapakkia jo jonkin aikaa ja alue toisensa jälkeen oli jättänyt Šamilin ja laskenut aseensa. Šamil vietti lopun elämänsä ”kultaisessa häkissä”, kunnioitettuna vihollisena Moskovassa, Pietarissa ja Kalugassa. Hänen henkilökohtaiseen valintaansa lienee vaikuttanut iän lisäksi tarve saada perheensä turvaan. Vuonna 1870 venäläiset pääsivät Šamilin matkustamaan pois maasta, pyhiinvaellukselle Mekkaan. Matkalla hän sai Konstantinopolissa sulttaanilta diplomaattisen tehtävän, jonka hoiti Egyptissä, jatkaen sitten Mekkaan. Hän kuoli Medinassa 4. helmikuuta 1871.¹²⁸⁸

Muridisotien merkitys

Šamilin neljännesvuosisadan kestänyt kaksintaistelu Daavidin ja Goljatin välillä päättyi lopulta Goljatin voittoon, mutta Kaukasian kansat eivät jääneet maailmanhistoriassa vaille merkitystä: Šamil joukkoineen pysäytti Venäjän imperiumin laajenemisen ja riisti siten imperiumilta sen ”ikiaikaisen” geopolittisen tavoitteen Jerusalemin ja Konstantinopolin herruudesta. Toinen Šamilin ja kumppanien tosiasiallinen saavutus oli se, että tšetšeenit ja Dagestanin kansat jäivät henkiin ja onnistuivat vielä säilyttämään kielensä, kulttuurinsa ja uskontonsa, eivätkä alistuneet siihen kohtaloon, jonka kärsivät suomalais-ugrilaiset kansat ja mahtavat tataaritkin heitä ennen, ja Turkestanin kukoistavat emiirikunnat heidän jälkeensä. Pohjoiskaukasialaisten sitkeän vastarinnan ansiota myös lienee, että Etelä-Kaukasian kansakunnat – georgialaiset, armenialaiset ja azerbaidžanilaiset – eivät milloinkaan tulleet venäläistetyiksi siinä määrin kuin imperiumin lukuisat muut alusmaat. Dagestanin imaamit loivat pohjan pohjoiskaukasialaisten yhtenäisyydelle, ja Šamil oli ensimmäinen, joka perusti Tšetšeniaan kansallisen territoriaalivaltion (aiemmin jokainen kylä ja kaupunki oli ollut käytännössä itsenäinen).¹²⁸⁹

Historiallisesti katsoen pohjoiskaukasialaisten yhdelle sen ajan maailman suurimmista sotilasmahdeista tarjoama hämmästyttävä vastarinta tarjoaa näytteitä toisaalta pienen kansan sotilaallisista ja henkisistä keinoista selviytyä ylivoimaista vihollista vastaan, ja toisaalta maailmanvalloituksestakin haaveilleen imperiumin epäonnistumisesta Kaukasian pikkukansojen alistamisessa siinä missä se onnistui tataarien voimakkaiden kaanikuntien hävittämisessä ja siinä missä läntiset siirtomaavallat onnistuivat esimerkiksi Intiassa. Venäjän siirtomaastrategia ja samalla ekspansion strategia on luottanut satoja vuosia melko yksipuolisesti voimankäyttöön sekä hajottamiseen ja hallitsemiseen. Sen suurimpana heikkoutena on ollut hyvin alhainen vallan legitimitetti valloitetuilla alueilla, mistä on seurannut jatkuvaa aseellista vastarintaa ja vastaavasti verilöylyjä tämän vastarinnan kukistamiseksi. Onko tässä syy siihen, että 1900-luvun maailmanpoliittiseksi ilmiöksi muodostuneet kansanmurhat ja etniset puhdistukset saivat alkunsa juuri Venäjän Kaukasian-valloituksesta?

¹²⁸⁷ Leitzinger, 1995, 32-33.

¹²⁸⁸ Leitzinger, 1995, 68-76.

¹²⁸⁹ Gammer, 1998, 45.

Kaukasian tyhjentäminen kaukasialaisista

Šamilin vangitsemisen jälkeen Venäjällä oli vastassaan enää yksi itsenäinen saareke Kaukasiassa: tšerkessien tukialue Kubanin varrella. Tšerkessien alistamiseksi Venäjä päätti ryhtyä väestönsiirtoihin, joista se sopi Turkin kanssa. Tšerkesseille tarjottiin kaksi vaihtoehtoa: muuttaa johonkin muualle Venäjän imperiumin alueelle tai muuttaa Turkkiin. Useimmat tšerkessit valitsivat Turkin. Seuraukset siitä, että he jättivät kotimaansa, olivat kuitenkin tšerkessien kannalta katastrofaaliset.¹²⁹⁰ Venäjän politiikaksi Kaukasiassa muodostui joksikin aikaa Kaukasian tyhjentäminen kaukasialaisista eli vastustajan fyysinen eliminointi kartalta. Strategia oli sikäli historiallinen, että tästä vaiheesta voidaan katsoa alkaneen koko Euroopan osalta modernien etnisten puhdistusten historian, joka jatkui Balkanilla, Itä-Anatoliassa ja huipentui sittemmin Hitlerin ja Stalinin hankkeissa ei-toivottujen kansakuntien totaaliseksi poistamiseksi.

Venäjä aloitti väestön karkotukset vuonna 1860, mutta abadzehien, šapsugien ja ubihien heimot yhdistyivät heti vastarintaliikkeeksi, ottivat pääkaupungikseen Sotšin ja vetosivat Turkkiin ja länsivaltoihin itsenäisen Tšerkessian tunnustamiseksi. Tunnustusta ei kuulunut. Venäjä alkoi toteuttaa väkivalloin väestönsiirtoja keväällä 1862 ja toukokuuhun 1864 mennessä Venäjä onnistui murskaamaan tšerkessien vastarinnan. Yli 400'000 tšerkessia sekä 200'000 Georgian abhaasia ja adžaria joutui pakenemaan Turkkiin. Vastarinnasta kielivät levottomuudet alkoivat kuitenkin pian uudelleen myös Tšetšeniassa, josta Venäjä vuonna 1865 karkotti 5'000 tšetšeeniperhettä Turkkiin. Määrä oli valtava suhteutettuna tšetšeeniväestön tuolloiseen kokoon. Vasta vuonna 1884 Venäjä muutti strategiaansa, kun vuoristolaisten vapaaehtoinen muuttoliike Turkkiin oli yltynyt ”liian laajaksi”. Lisää muuttoa valmistelleet johtajat karkotettiin Siperiaan.¹²⁹¹

Kaukasian itsenäisyyden lyhyt renessanssi

”Pieni gazavat”

Gammer muistuttaa, että kaikkein suurin vastarinta-aalto Venäjän valtaa vastaan oli Šamilin ja muiden muridien ”suurta gazavatia” paljon vähemmälle huomiolle jäänyt ”pieni gazavat”, joka käytiin Venäjän ja Turkin välisen sodan aikana vuosina 1877-1878. Sotaan osallistui mm. Šamilin poika Gazi Muhammed. Toisin kuin edellisissä sodissa, tällä kertaa Osmanien Turkki tuki avoimesti kaukasialaisia ja kokosi näiden tueksi lähinnä kaukasialaisista emigranteista koostuvan ratsuväendivisioonan.¹²⁹² Ulkovaltojen asenne vaikutti merkittävästi Kaukasian tapahtumiin, sillä passiivisuus rohkaisi Venäjää tšerkessien kansanmurhan kaltaiseen hävityspolitiikkaan kun taas vuosisadan vaihteen molemmin puolin Turkin ja Euroopan valtioiden tuki kaukasialaisille näytti hetken ajan tuovan niille itsenäisyyden.

Ensimmäinen maailmansota

---

¹²⁹⁰ Ks. aiempi luku ”Tšerkessit”.

¹²⁹¹ Leitzinger, 1995, 73-74, 77.

¹²⁹² Gammer, 1998, 46-47.

Keskusvallat (Saksa, Itävalta-Unkari, Turkki ja Bulgaria) olivat ensimmäisen maailmansodan päättyessä sitoutuneet tukemaan Kaukasian maiden itsenäisyyttä: Turkki asettui erityisesti Azerbaidžanin ja Pohjois-Kaukasian suojelijaksi, kun taas Saksa otti Georgian suojelukseensa. Aluksi kuitenkin kaavailtiin itsenäistä Transkaukasian liittovaltiota, joka olisi koostunut Bakun, Gāncān, Jerevanin, Tbilisin ja Quban maakunnista, Batumin ja Karsin alueista sekä Suhumin ja Zakatalin territorioista. Samalla Venäjä luovutti Turkille kaikki ensimmäisessä maailmansodassa valtaamansa alueet sekä lisäksi Karsin, Ardahanin ja Batumin maakunnat. Rungas kuukausi perustamisensa (22.4.) jälkeen, 26. toukokuuta 1918, Transkaukasia kuitenkin hajosi, kun Georgia, Azerbaidžan, Armenia ja Pohjois-Kaukasia julistautuivat itsenäisiksi.¹²⁹³ Ardahan ja Kars jäivät Turkille senkin jälkeen, kun bolševikit olivat miehittäneet Kaukasian maat.

Osa georgialaisista kansallismielisistä tuki ensimmäisessä maailmansodassa Saksaa, Itävalta-Unkaria ja Turkia Venäjää vastaan. Vallankumouksen yhteydessä vuonna 1917 georgialaiset menševikit nousivat vuonna 1893 perustetun Sosiaalidemokraattisen puolueen johdolla Georgian suosituimmaksi puolueeksi ja hallitsivat myös Transkaukasian liittovaltion johtotehtäviä. Transkaukasia kuitenkin hajosi, kun saksalaiset kehittivät georgialaisia julistautumaan itsenäisiksi toukokuussa 1918 ja neuvottelemaan rauhasta Turkin kanssa. Joulukuussa 1918 Georgialla oli lyhyt rajasota Armenian kanssa, minkä seurauksena syntyi vuonna 1920 Georgian miehittäjä puskurivyöhyke. Venäjän bolševikit käyttivät armenialaisia provokaatioon, jolla oikeutettiin bolševikkien hyökkäys Georgiaan ja koko maan miehitys.¹²⁹⁴

Venäjän vallankumous ja Etelä-Kaukasian itsenäistyminen

Venäjän vallankumous helmikuussa (maaliskuussa) 1917 johti Venäjän sotatoimien lopettamiseen Turkin-rintamalla, ja lokakuussa (marraskuussa) bolševikkien vallankaappaus johti Venäjän imperiumin hajoamiseen.¹²⁹⁵ Georgia, Armenia ja Azerbaidžan itsenäistyivät toukokuussa 1918. Azerbaidžan oli aiemmassa uskontopohjaisessa geopolitiikassa ollut sidoksissa šiiilaiseen Persiaan, mutta nuorturkkilaisten muutettua Turkin imperiumin pääasiallisen luonteen uskonnollisesta kansalliseksi, tuli Azerbaidžanista Turkin luonnollinen liittolainen. Jo syksyllä 1918 turkkilaiset marssivatkin Bakuun. Turkki oli kuitenkin heikko ja luhistumispisteessä oleva imperiumi, ”Euroopan sairas mies”, ja sen rintamat pettivät muualla. Sèvres’in rauhassa Turkki irrottautui sodasta raskain ehdoin. Turkki joutui rauhanehtojen mukaan myös vetäytymään Azerbaidžanista, mikä jätti vasta itsenäistyneen nuoren tasavallan puolustuksen bolševikkeja vastaan maan omien joukkojen ja vapaaehtoisten varaan.¹²⁹⁶ Georgialla ja Armenialla ei ollut senkään vertaa tukea.

Itsenäisen Georgian oli ehtinyt tunnustaa 22 valtiota ja sen oli tunnustanut jopa Neuvosto-Venäjä sekä Brestin rauhassa 1918 että uudelleen toukokuussa 1920. Yleisen kansainvälisen tunnustuksen Georgia sai tammikuussa 1921. Bolševikit kohtasivat Georgiassa kaikkein voimakkaimman vastarinnan ja se kukistuikin vasta kun sekä Azerbaidžan että Armenia olivat jo pitkään olleet bolševikkien hallussa. Neuvostoaikana georgialaiset bolševikit nousivat varsin huomattaviin asemiin – Stalin ja Beria esimerkkinä. Lisäksi Georgia oli Neuvostoliiton vauraimpia alueita ja niitä harvoja, joissa yksityisyritteliäisyys

¹²⁹³ Stone, 2001, II:46.

¹²⁹⁴ Leitzinger, 1992, 113.

¹²⁹⁵ Suluisia mainitut kuukaudet vastaavat nykyisin käytettyä gregoriaanista kalenteria, mutta vallankumoukset tunnetaan paremmin aiemmin Venäjällä käytetyn juliaanisen kalenterin mukaan.

¹²⁹⁶ Leitzinger, 1995, 80-81.

kukoisti kollektivisoinnista huolimatta. Vuonna 1924 Georgiassa oli kommunisminvastainen kansannousu, joka tukahdutettiin.¹²⁹⁷

Pohjois-Kaukasian itsenäistyminen

Georgian, Armenian ja Azerbaidžanin lisäksi itsenäistymishalu puhkesi roihuun myös Pohjois-Kaukasiassa. Tšetseenien Sujutškalaksi nimeämässä Groznyissä kokoontui vuonna 1917 helmikuun vallankumouksen seurauksena tšetseenien kansalliskokous. Toukuussa puolestaan Vladikavkazissa kokoontui Vuoristolaisten federaation keskuskomitea, ja tšetseenit olivat mukana perustamassa uutta valtiota. Lokakuussa pohjoiskaukasialaisten delegaatiot päättivät perustaa Pohjois-Kaukasian kansakuntien federaation Šamilin vanhassa pääkaupungissa Vedenissä (ven. Vedeno).¹²⁹⁸

Venäläiset eivät kuitenkaan jääneet katselemaan tätä sivusta: marraskuussa alkoivat taistelut tšetseenien ja lähinnä kasakoista koostuneiden venäläisjoukkojen välillä, ja venäläiset miehittivät Groznyin. Tšetseenien johtaja šikki Deni Arsanov piiritti kaupungin, mutta joutui kesken rauhanneuvottelujen väijytykseen ja tapettiin Groznyin rautatieasemalla, minkä tšetseenit kostivat tuhoamalla venäläisten Vozdvizenskin linnoituksen. Tšetseenien uudeksi johtajaksi tuli vanhoillinen šikki Uzun Hadži, joka julistautui Tšetšenian emiiriksi.¹²⁹⁹

Terekin kasakat hakeutuivat yhteistyöhön Pietarissa valtaan nousseiden bolševikkien kanssa, kun taas tšetseenit liittyivät Venäjän valkoisten kenraalien rintamaan. Tilanteesta huolimatta Pohjois-Kaukasian liittovaltio perustettiin 2. joulukuuta 1917 – neljää päivää ennen Suomen itsenäisyyttä. Tavoitteena oli yhdistää kaikki itsenäisyysmieliset Pohjois-Kaukasian kansat liittovaltioon, joka ulottuisi Dagestanista ja Tšetšeniasta mahdollisesti Abhasiaan saakka, toisin sanoen Kaspianmereltä Mustallemerelle.¹³⁰⁰ Samaa päämäärää on peräänkuuluttanut nykyisessä Tšetšeniassa radikaali Šamil Basajev, ja Venäjä on esittänyt sen uhkakuvana dominoteoriansa muodossa, syyttäen tšetseenejä ”ekspansionismista”. Tosiasiassa Tšetšenian itsenäisyysmieliset johtajat Džohar Dudajev ja Aslan Mashadov eivät ole vaatineet koko Pohjois-Kaukasian liittämistä yhdeksi liittovaltioksi – suostuihan Dudajev aikoinaan suosiolla Tšetšenian osana olleen Ingušiankin eroon.

Vuoristolaistasavalta ja emiirikunta

Alkuun Pohjois-Kaukasian liittovaltion tavoitteet asetettiin maltillisiksi – se vaati vastaautonomaia osana Venäjää. Bolševikit pysyivät kuitenkin vastoin kaukasialaisten odotuksia vallassa toista kuukautta. Lisäksi Suomen täyden itsenäisyysjulistuksen esimerkki rohkaisi muita ”separatisteja” seuraamaan perässä, ja niin Pohjois-Kaukasian liittovaltio ilmoitti eroavansa Venäjästä 21. joulukuuta 1917. Hallitus toimi aluksi nykyisessä Pohjois-Ossetian pääkaupungissa Vladikavkazissa, mutta siirtyi sitten nykyiseen Ingušian pääkaupunkiin Nazraniin. Bolševikit tunnustivat maaliskuussa Pohjois-Kaukasian oikeuden itsenäisyyteen, mutta vastustivat sen ”porvarillista” hallitusta.¹³⁰¹

Venäjän sisällissota levisi kuitenkin Kaukasiaan ja osa inguušeista ja tšetseeneistä siirtyi punaisten puolelle, osittain seurauksena siitä, että kasakat olivat vaihtaneet puolta valkoiisiin ja valkoisen Venäjän joukot tuottaneet pettymyksen itsenäisyydestä haaveileville kan-

---

¹²⁹⁷ Leitzinger, 1992, 113.

¹²⁹⁸ Leitzinger, 1995, 81.

¹²⁹⁹ Leitzinger, 1995, 81.

¹³⁰⁰ Leitzinger, 1995, 81.

¹³⁰¹ Leitzinger, 1995, 82.

sakunnille – samoinhan kävi myös Suomen ja Viron rintamalla. Kaukasiassa bolševikkeja johti hyvin nuori tšetšeeni Aslanbek Šeripov, joka julisti Terekin neuvostotasavallan Pjattigorskissa. Pohjois-Kaukasian Vuoristolaistasavalta¹³⁰² esitti virallisen itsenäisyysjulistuksensa 11. toukokuuta 1918. Se oli sekulaari valtio, jonka muodostamisessa olivat edustettuina kaikki Pohjois-Kaukasian kansat sekä myös kasakat. Paria viikkoa myöhemmin julistautuivat itsenäisiksi myös Georgia, Azerbaidžan ja Armenia. Pohjois-Kaukasian liittovaltion pääministerinä toimi tšetšeeni, Groznyissä öljyllä vaurastunut eversti Abdulmadžid Tapa Tsermojev, ja ulkoministerinä kumyikki Haidar Bammatt. Turkki, Saksa ja Ranska ehtivät tunnustaa tämän uuden valtion *de facto*.¹³⁰³

Vuoristolaistasavallan murskasi Denikinin armeija, ja syyskuussa 1919 sen korvasi šekki Uzun Hadžin johtama ”Pohjois-Kaukasian emiirikunta”, joka oli luonteeltaan selvästi uskonnollinen. Sen puolestaan murskasi puna-armeija helmikuussa 1920.¹³⁰⁴ Turkki tuki pyrkimyksiä yhdistää pieniä itsenäiseksi julistettuja yksiköjä, kuten Terekin tasavaltaa ja Vuoristolaistasavaltaa, laajemmaksi kaukasialaiseksi kokonaisuudeksi Azerbaidžanin yhteyteen. Myös Euroopan valtiot kannattivat laajemmän Kaukasian kokonaisuuden muodostamista. Kaukasian maiden delegaatiot olivat edustettuina Pariisin konferensseissa (18.1.1919-21.1.1920), Lontoossa (helmi-maaliskuussa 1920) ja San Remossa (19.-26.4.1920).¹³⁰⁵

Valkoisesta punaiseen

Taistelut bolševikkien ja kaukasialaisten välillä jatkuivat tällä välin Dagestanissa, jossa Azerbaidžanista pohjoiseen marssinut Turkin armeija tuki dagestanilaisia. Joulukuussa 1918 Pohjois-Kaukasian hallitus vaihtui ja uusi Pšemaho Kotsevin hallitus teki sopimuksen valkoisen Venäjän ja kasakoiden kanssa. Valkoisten ylimielisyys ja töykeä käytös ei-venäläisiä kohtaan samoin kuin kieltäytyminen sitoutumasta kunnioittamaan mahdollisten liittolaisten itsenäisyyttä kostautui heille niin pohjoisessa, lännessä kuin Kaukasiassakin, lisäten bolševikkien kannatusta ei-venäläisten keskuudessa Ukrainassa, Krimillä ja Kaukasiassa. Bolševikit sentään lupailivat itsenäisyyttä.¹³⁰⁶

Vaikka sir Halford Mackinder, geopolitiikan klassikko ja Britannian lähettiläs kenraali Denikinin Etelä-Venäjällä, suositteli Britannialle liittoutumista bolševikkien vastaisten eturintamamaiden kanssa ja niiden itsenäisyyden tukemista, Lloyd Georgen hallitus kieltäytyi ja jatkoi Denikinin tukemista, pettäen siten kaukasialaisille tehdyt lupaukset.¹³⁰⁷ Ymmärtämättä lainkaan kaukasialaisten strategisia etuja Britannian hallitus kehotti näitä tukemaan Denikinin valkoista hallitusta ”Venäjän pelastamiseksi epäjärjestykseltä”. Denikinin venäläiset taistelivat ensin kaukasialaisia kansallismielisiä vastaan, kukistaen nämä Tšetšeniassa kolmessa kuukaudessa, minkä jälkeen tšetšeenien punaiset jatkoivat vielä taistelua, kunnes heidän johtajansa Šeripov kaatui 11. syyskuuta 1919, vasta 22-vuotiaana.¹³⁰⁸

Valkoiset venäläiset valtasivat Dagestanissakin Šamilkalan (nyk. Mahatškala, ven. Petrovsk) ja Temir-Khan-Šuran (nyk. Buinaksk), jolloin pohjoiskaukasialaisten presidentiksi valittu inguuši Vassangirai Džabagi hallituksineen pakeni Tbilisiin. Georgiassa vallassa oli

¹³⁰² ”Gorskaja Respublika”

¹³⁰³ Leitzinger, 1995, 82; Gammer, 1998, 47.

¹³⁰⁴ Gammer, 1998, 47.

¹³⁰⁵ Stone, 2001, II:47-48.

¹³⁰⁶ Leitzinger, 1995, 83.

¹³⁰⁷ Ks. ”Mackinder ja eturintamamaat”; Sloan, 1999, 26, 28-31.

¹³⁰⁸ Leitzinger, 1995, 84.

sosiaalidemokraattinen presidentti Noë Žordania. Kevään ja kesän 1920 kuluessa bolševikit valtasivat Dagestanin. Vasta vetäytyessään bolševikkien tieltä valkoiset venäläiset suostuivat tunnustamaan Pohjois-Kaukasian liittovaltion ”toistaiseksi itsenäiseksi”. Kun heinäkuussa 1920 Džabagi ja Bammät edustivat Pohjois-Kaukasiaa Pariisin rauhankonferenssissa, oli valta Kaukasiassa jo bolševikeilla.¹³⁰⁹

Vastarinnan jatkuminen neuvostoaikana

Kaukasialaisten vastarinta jatkui kuitenkin sitkeänä maanpaossa Georgiassa, jossa kaukasialaiset tavoittelivat Turkin suojelusta. Turkista saatiin avuksi Tbilisiin itse legendaarisen Šamilin pojanpoika Said Bey, joka asettui pohjoiskaukasialaisten keulakuvaksi. Said Beyn johdolla pohjoiskaukasialaiset ylittivät taas rintaman Georgiasta käsin ja saivat pian tuhansia miehiä Tšetšeniasta ja Dagestanista liittymään taisteluun bolševikkeja vastaan. Dagestanin vastarinta tyrehtyi vasta, kun Georgia oli joutunut bolševikkien haltuun. Said Bey palasi Turkkiin, mutta avarit ja tšetšeenit jatkoivat vastarintaa Tšetšenian vuorilla vuoteen 1925 saakka, jolloin vastarintaliikettä viimeiseen veripisaraan saakka johtanut šikki Nadžmuddin Gotsinski vangittiin ja teloitettiin. Melä tämänkin jälkeen sissisota jatkui, samaan tapaan kuin Viron metsäveljillä, Dagestanissa aina vuoteen 1928 ja Tšetšenian ylämaalla 1930-luvun lopulle.¹³¹⁰

Neuvostoaikana tšetšeenit nousivat täysimittaiseen aseelliseen kapinaan vielä kahdesti ennen kuin Stalin karkotti koko kansan Kazakstaniin: ensimmäisen kerran vuosina 1929-1930 reaktiona kollektivisointipolitiikkaan, ja toistamiseen vuosina 1940-1942, jolloin vastarintaliikkeen johtoon siirtynyt kansallismielinen runoilija ja lehtimies Hassan Israilov sai vaikutteita Suomen talvisodasta ja suomalaisten menestyksestä vuosina 1939-1940. Israilov ilmoitti tekevänsä Tšetšeniasta ”toisen Suomen”. Neuvostojoukot ajoivat pian Israilovin hallituksen joukkoineen metsäsisseiksi, mutta nämä jatkoivat taistelua kaksi vuotta, saaden vielä entisen tšetšeenikommunistin Mairbek Šeripovin liittymään joukkoihinsa. Neuvostoliitto päätyi pommittamaan aluetta. Vuosina 1942-1943 etenivät kuitenkin myös saksalaiset ja kansainväliset (joukossa myös suomalaisia) SS-joukot Pohjois-Kaukasiaan – aina Malgobekiin Ingušiaan, mutta ei Tšetšeniään asti – kunnes joutuivat perääntymään saamatta kosketusta tšetšeenihin.¹³¹¹

Vastarinnan saama huomio Euroopassa

Edellä käsitellyssä historiassa olen pyrkinyt tarkoituksellisesti tekemään ajoittaisia viitteellisiä rinnastuksia Suomeen ja Viroon, jotta historiallinen konteksti avautuisi paremmin Kaukasiaan perehtymättömälle lukijalle. Myös Suomessa Kaukasiaa seurattiin 1920-luvulla tiiviisti – olihan Suomenkin itsenäisyys tuolloin aivan yhtä nuori kuin Kaukasian maiden. *Helsingin Sanomat* kirjoitti syyskuussa 1924 Georgian tapahtumista otsikolla ”Georgian surullinen kohtalo”. Artikkelin herättää *déjà vu* -tunteita 1990-luvun tapahtumista Georgian vallankaappauksen yhteydessä ja sittemmin Tšetšeniassa:

”Tiedot kapinaliikkeestä Georgiassa ovat olleet hywin ristiriitaisia. Konstantinopolin kautta Pariisiin saapuneet tiedot ovat wakuuttaneet kapinaliikkeen, joka ensin puhkesi maan sisäosissa, wähitellen lewinneen yli koko Georgian sekä sieltä kaakkoon päin Aserbeidshaniin ja pohjoiseen Kubanin kasakkain alueelle. Wirallisella wenäläisellä taholla nämä tiedot kuitenkin

¹³⁰⁹ Leitzinger, 1995, 85.

¹³¹⁰ Leitzinger, 1995, 82, 85-87; Gammer, 1998, 48. Vanhoissa suomalaislähteissä Gotsinskin nimi on suomennettu nimellä Hotsolainen; myös venäjänkielinen Gotsinski merkitsee Hotson kylästä kotoisin olevaa.

¹³¹¹ Gammer, 1998, 48; Leitzinger, 1995, 89.

kin mitä jyrkimmin kumotaan ja wakuutetaan koko historian supistuwan elokuun loppupäivinä Georgiassa tapahtuneisiin paikallisiin kapina-yrityksiin, jotka kohta tukahdutettiin.

Totuus tässäkin tapauksessa lienee löydettävissä keskiwälistä, ja warmana woitaneen pitää, että mieliala Georgiassa ja Kaukasian muissa osissa on nykyjään hywin lewoton, minkä wuoksi neuwostowiranomaiset owat katsoneet tarpeelliseksi ryhtyä laajoihin warowaisuustoimenpiteisiin, ja toimeenpanna lukuisia wangitsemisia, wieläpä joukkoteloituksiakin, joka kowakourainen menettelytapa on antanut ulkomaiden, m.m. Saksan sosialidemokraateille aiheutta esittää tarmokkaita wastalauseita...

Georgian historialliset waiheet owat hywin mielenkiintoiset. Tämä maa, joka muodostaa 66'000 neliökm. laajan maakaistaleen Mustanmeren ja Kaspianmeren wälillä ja jossa asuu noin 3 milj. ihmistä, oli wuosisatojen kuluessa itsenäinen waltakunta, kunnes Wenäjä 18:n wuosisadan lopulla teki lopun sen riippumattomuudesta. Wenäjän wallankumouksen jälkeen w. 1918 Georgia julistautui jälleen riippumattomaksi tasawallaksi ja liittoutuneet wallat, samoin kuin Neuwosto-Wenäjäkin, tunnustivat sen itsenäisyyden. W. 1920 neuwostohallitus sitäpaitsi allekirjoitti Georgian hallituksen kanssa sopimuksen, jossa bolszewikit sitoutuivat olemaan millään tawoin sekautumatta tämän naapurimaan asioihin. Mutta Moskowan wallanpitäjillä on hywin omituinen käsitys lupausten ja sopimusten pyhydestä.

Jo seuraawana vuonna Moskowan asiamiehet saiwat yllytetyksi Georgian kommunistiset työläisainekset kapinaan kansallista hallitusta vastaan ja samaan aikaan woimakkaita wenäläisiä joukko-osastoja hyökkäsi Kaukasiasta, Aserbeidshanista ja Armeniasta käsin Georgiaan. Muutamia wiikkoja kestäneen urhoollisen wastarinnan jälkeen Georgian porwariston ja sosialidemokraattien täytyi wäistyä yliwallan tieltä ja jättää maansa walloittajan käsiin. Sosialidemokraattien hallitus, kansan walitsema presidentti Jordania sekä huomattawimmat poliittiset johtajat pakeniwal Länsi-Eurooppaan, jossa he owat kerta toisensa perästä koettaneet ajaa maansa asiaa Kansainliitossa sekä suurwaltojen hallitusten luona, mutta toistaiseksi he owat saaneet tyytyä ainoastaan platoonisiin myötätunnon osoituksiin. ...¹³¹²

Helsingin Sanomat kuvaa tämän jälkeen, kuinka länsimaiden sosialidemokraatit olivat kehuneet presidentti Žordanian hallitsemää Georgiaa ”ihanteelliseksi sosialistivaltioksi” ja Britannian pääministeri Ramsay MacDonald oli itse ”mieskohtaisesti” käynyt tutustumassa Georgiaan vuonna 1920. Kun Britannia kuitenkin päätyi sopimukseen Neuwosto-Venäjän kanssa, unohtivat niin MacDonald kuin muutkin aikaisemmat Kaukasian ystävät äkisti tukensa Georgialle ja muille Kaukasian maille.¹³¹³

Nykytilanne muistuttaa 1700- ja 1800-lukujen sekä sotainvälisen ajan tilanteita: pienet kansakunnat Kaukasiassa tarvitsewal naapureistaan liittolaisia ulkoisia uhkaajia vastaan.¹³¹⁴ Se, kuka on uhkaaja, vaihtelee. Useimmille uhka on Wenäjä. Niinpä Wenäjään rajoittuwal kaksi Etelä-Kaukasian valtiota, Georgia ja Azerbaidžan, kieltäytyiwät liittymästä IVY:yn, ja tarvittiin sisällissota ja wallankaappaus niiden pakottamiseksi IVY:yn (Azerbaidžan syyskuussa 1993 ja Georgia lokakuussa 1993). Etelä-Kaukasian maista pienin ja ainoa, jolla ei ole yhteistä rajaa Wenäjän kanssa, Armenia, on samalla ainoa, joka on ollut Wenäjän kuuliainen ja suostuvainen liittolainen ja sallinut wenäläisjoukkojen läsnäolon maaperällä. Armeniassa ei olekaan tarvittu sisällissotaa eikä wäkivaltaista wallankaappausta johtajien vaihtamiseksi.¹³¹⁵

¹³¹² Helsingin Sanomat, 21.9.1924.

¹³¹³ Helsingin Sanomat, 21.9.1924.

¹³¹⁴ Stone, 2001, I:16.

¹³¹⁵ Bishku, Journal of Third World Studies, 1.10.2001.

Armenialaiskysymys, Turkki ja Azerbaidžan

Vihan juuret

Karabah eli venäläisittäin Vuoristo-Karabah on pieni alue, jonka armenialaiset mieltävät itselleen historiallisesti kuuluvaksi erityisesti sillä perusteella, että Persian valtakunnan aikana Karabahin armenialaiset säilyttivät erityisen itsehallinnollisen aseman. Kuitenkin myös azerit pitävät Karabahia historiallisesti itselleen kuuluvana ja katsovat armenialaisväestön muodostuneen alueelle vasta Persian ja Venäjän imperiumien suorittamien väestönsiirtojen seurauksena. Vastaavasti armenialaisten mukaan turkkilaiset asettuivat ensi kertaa Karabahiin vasta vuoden 1750 paikkeilla, kun jo vuonna 1603 Persian šaahi Abbas oli nimittänyt armenialaiset ruhtinaat hallitsemaan Karabahia.¹³¹⁶

Armenialaisten konfrontaatio ympäröivien muslimikansojen kanssa alkoi vasta Venäjän sodista Persiaa ja Turkkiä vastaan vuosina 1827-1829. Tätä ennen armenialaiset olivat olleet lähinnä kaupunkilais- ja porvariammatteihin keskittyneitä arvostettuja ja lojaaleja Turkin ja Persian imperiumien kansalaisia. Venäjä valjasti armenialaiset taistelemaan puolestaan muslimeja vastaan ja joka kerran, kun Venäjä hyökkäsi uudelle muslimialueelle, seurasi Venäjän organisoimana massamuutto – armenialaisten siirtäminen muslimi-imperiumeista Venäjän valloittamille alueille ja kaukasialaisten karkottaminen Turkkiin.¹³¹⁷

Turkkilaisten historioitsijoiden mukaan vasta näiden muuttoliikkeiden myötä syntyi armenialaisenemmistö tämän päivän Armeniaan. Jerevan oli vuoteen 1827 Persian valtakunnan provinssi, jossa oli turkkilainen enemmistö. Tbilisissä oli puolestaan armenialaisenemmistö vielä 1800-luvulla. Samalla tavoin armenialaisväestö asutettiin myös Karabahiin vasta Venäjän valloitettua alueen Persialta ja suoritettua ”väestöjen vaihdon” Persian kanssa. Aina vuodesta 1520 asti valtaosa historiallisesta Armeniasta oli kuulunut Osmanien valtakuntaan, ja armenialaisilla oli hyvä asema sekä Bysantissa että sen seuraajassa, Osmanien valtakunnassa. Venäjä valloitti suurimman osan Etelä-Kaukasiaa turkkilaisilta vuosien 1877-1878 sodassa. Armenialaiset tarjosivat kristittyinä Venäjälle käytettävissä olevan paikallisen liittolaisen, jota käytettiin muslimeja (turkkilaisia, kaukasialaisia, kurdeja ja persialaisia) vastaan. Venäjä käytti armenialaisia myös kukistamaan muslimikansojen ajoittaisia kapinoita Kaukasian alueella.¹³¹⁸

Sotia ja pogromeja

Karabahin konfliktin juuret ovat armenialaisten ja turkkilaisten välisten väkivaltaisuuksien historiassa 50 vuotta myöhemmin, 1800-luvun lopussa, jolloin Venäjä oli saanut hallintaansa aiemmin Turkin ja Persian imperiumien hallinnassa olleet osat Etelä-Kaukasiaa. Venäjän sodassa Turkkiä vastaan vuosina 1877-1878 turkkilaisten ja armenialaisten suhteet pahenivat entisestään. Syynä oli erityisesti Venäjän salaisen poliisin tukemien armenialaisten vallankumouksellisten puolueiden (*Huntšak* ja *Dašnak*) toiminta. Vuosina 1894-1896 itäisessä Anatoliassa käytiin käytännössä sisällissotaa, jossa armenialaisjärjestöt olivat eturintamassa Turkkiä vastaan. Vuodet 1896-1909 olivat hiljaisempia ja nuorturkkilaisten vallankumous vuonna 1908 itse asiassa paransi armenialaisten ja turkkilaisten välisiä suhteita. Rauha päättyi, kun Adanan väkivaltaisuuksissa surmattiin joukoittain niin

¹³¹⁶ Stone, 2001, III:10-11. Nimi Karabah (Karabag) on turkkia ja merkitsee ”Mustaa puutarhaa”. Venäjäksi maahan lisättiin vuoristoa merkitsevä määre Nagorno (turkiksi Daglik Karabag), vaikka mitään ”Tasanko-Karabahia” ei tietävästi seudulla ole.

¹³¹⁷ Stone, 2001, II:43; Sonyel, 1999, 152.

¹³¹⁸ Stone, 2001, II:43; III:7-8; Sonyel, 1999, 152.

turkkilaisia kuin armenialaisiakin. Vuodesta 1909 ensimmäisen maailmansodan puhkeamiseen vuonna 1914 viha alkoi taas velloa.¹³¹⁹

Ensimmäisessä maailmansodassa suuri osa Turkin valtakunnan armenialaisista asettui Venäjän puolelle ja auttoi venäläisten hyökkäystä Itä-Anatoliaan. Tämä johti uuteen katastrofaaliseen sisällissotaan, jonka yhteydessä tuhansia armenialaisia surmattiin paljon mainetta jälkikäteen saaneessa ”kansanmurhassa” – joskin samaan aikaan venäläisten ja armenialaisten toimesta surmatut turkkilaiset, kurdit ja kaukasialaiset eivät ole saaneet yhtä paljon myötätuntoa. Myöhemmin neuvostohistoriankirjoitus ja KGB loivat näiden tapahtumien pohjalta ”armenialaisen kansanmurhan” mytologian, joka sijoitettiin vuoteen 1915 (vuosiluku toimii nykyisinkin hyvänä tunnusmerkkinä siitä, mistä lähteistä tiedot on ammennettu). Sitten historiallisesta tulkinnasta käytävä sanasota on hallinnut Turkin ja armenialaisten välistä kansainvälistä politiikkaa ja armenialaiset liittolaisineen ovat mm. vaatineet länsimaisia hallituksia ”tunnustamaan” kansanmurhan tapahtuneen. Vuonna 2001 Ranska tekikin näin, suuttuaan turkkilaisia perinpohjaisesti. Yllättävästi nyky-Venäjä sen sijaan ei ole yhtynyt armenialaislobbyn vaatimaan ”viralliseen tunnustukseen”.¹³²⁰

”Armenialaiskysymys” alkoi herättää yhä enemmän armenialaisvihaa Osmanien valtakunnassa sen lopun aikoina, ja lopulta vuosina 1895-1896 Osmanien valtakunnassa esiintyi armenialaisiin kohdistuvaa vainoa ja pogromeja. Sisällissotien sarjassa sekä Turkki että Venäjä alkoivat ”puhdistaa” alueitaan joukkokarkoituksin. Armenialainen historiankirjoitus korostaa ”kansanmurhaa”, joka olisi tapahtunut erityisesti vuosina 1915-1916. Sen uhreina oli armenialaisten lisäksi kaukasialaisia, turkkilaisia ja kurdeja, mutta jo armenialaisten uhrien lukumäärä heittelee arvioissa Turkin virallisena käsityksenä esiintyvistä 300'000:sta hengestä jopa puoleentoista miljoonaan.¹³²¹

Kansallissuhteiden politisoiminen

Venäjän haltuunsa saamalla alueella armenialaiset alkoivat syyttää azerbaidžanilaisia heihin Osmanien valtakunnan turkkilaisten taholta kohdistuneista väkivaltaisuuksista, ja Venäjä lietsoi entisestään tätä keskinäistä vihaa. Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen yhteydessä väkivaltaisudet puhkesivat Etelä-Kaukasiassa ja Armeniaa ja Azerbaidžania tutkineen Audrey Altstadtin mukaan tässä yhteydessä sai surmansa n. 600 azerbaidžanilaista ja 900 armenialaista.¹³²² Tahallisten provokaatioiden ja tsaarin salaisen poliisin osuutta Azerbaidžanin pogromeissa on tutkinut Antero Leitzinger. Myös nuori georgialainen vallankumouksellinen terroristi ”Koba”, Iosif Džugašvili (sitten Stalin), oppi Bakun pogromien yhteydessä ”etnisten konfliktien” provosoimisen taidon.¹³²³

Etelä-Kaukasian armenialaisten kansallismielinen vallankumouksellinen puolue *Dašnakt-sutiun* alkoi vaikuttaa voimakkaasti 1900-luvun alusta lähtien. Keisarillinen Venäjä oli liittänyt Azerbaidžaniin Karabahin, johon oli aiemmin väestönsiirtojen seurauksena muodostunut armenialaisenemmistö, sekä Nahitševanin (Naxçıvan) erillisalueen. Molemmilla alueilla esiintyi levottomuuksia. Vuoden 1905 jälkeen erityisesti Karabahista tuli armenialaisen nationalismin tyysija.¹³²⁴

¹³¹⁹ Stone, 2001, II:43; III:7-8.

¹³²⁰ Stone, 2001, II:43; Torbakov, 2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

¹³²¹ Stone, 2001, III:7-8.

¹³²² Stone, 2001, III:10; Altstadt, 1992, 40.

¹³²³ Leitzinger, 2001: Idäntutkimus 1/2001, 21; Deutscher, 1967, 68.

¹³²⁴ Stone, 2001, III:10.

Kaukasialaisten sotiessa bolševikkeja vastaan Azerbaidžanin panturkkilaisten *Musavat*-puolue (nykyinen oppositiopuolue on samanniminen) asettui taistelemaan bolševikkeja vastaan, kun taas suuri osa armenialaisjoukoista asettui bolševikkien puolelle *Musavatia* vastaan päästäkseen valtaamaan Bakun. Karabahissa armenialaiset kävivät ankaraa sissisotaa turkkilaisia joukkoja vastaan. Turkin tappio lokakuussa 1918 pahensi armenialaisten ja azerbaidžanilaisten välejä entisestään, sillä Mudrosin aselevon mukaisesti 30. lokakuuta Turkki joutui vetämään joukkonsa koko Etelä-Kaukasiasta, luovuttaen kontrollin brittiläisille. Britit omaksuivat kuitenkin strategisista syistä melko myönteisen asenteen azerbaidžanilaisiin ja luovuttivat jälleen Karabahin takaisin Azerbaidžanille, mikä puolestaan oli šokki armenialaisille.¹³²⁵

Vallankumouksellista kansallisvihaa

Kun britit puolestaan vetäytyivät Kaukasiasta kesäkuussa 1919, väkivalta Karabahissa leimahti jälleen liekkeihin. Michael Croissantin mukaan azerbaidžanilaiset ja kurdit hyökkäsivät tuolloin armenialaiskyliin piirittäen Šušan tukikohdan ja surmaten 600 armenialaista. Vuoden 1919 puoleenväliin mennessä Azerbaidžan oli päässyt voitolle, mutta Karabahin status päätettiin jättää Pariisin rauhankonferenssin ratkaistavaksi.¹³²⁶

Turkin vallankumoukselliset aloittivat syyskuussa 1920 hyökkäyksen Armeniaan, ja marraskuun puoleenvälissä saavutettiin aselepo. Tällöin kuitenkin bolševikit alkoivat esittää Armenialle uhkavaatimuksia, saaden lopulta dašnakitit luopumaan vallasta bolševikkien hyväksi sillä ehdolla, että Armenia säilyisi itsenäisenä sosialistisena tasavaltana ja bolševikit auttaisivat valtaamaan alueita Turkilta. Niinpä kun Armenian virallinen edustaja allekirjoitti Turkin kanssa sopimuksen 3. joulukuuta, valta oli jo vaihtunut Armeniassa.¹³²⁷

Zangezurin alueen armenialaiset nousivat vielä kapinaan bolševikkeja vastaan julistautuen itsenäiseksi Vuoristo-Armeniaksi. Muu osa maasta liittyi kahden kuukauden kuluttua kapinaan viimeisen pääministerin Simon Vratsianin johdolla, mutta bolševikit kukistivat kansannousun puolessa vuodessa. Vuoden 1922 lopussa bolševikit riistivät Armenialta neuvostotasavallan statuksenkin yhdistäen koko Etelä-Kaukasian Transkaukasian neuvostotasavallaksi. Erilliset SNT:t palautettiin vuonna 1936.¹³²⁸

Kun Turkissa tapahtui vallankumous ja sulttaanikunta romahti, bolševikit käyttivät tilaisuutta hyväkseen ja hyökkäsivät Azerbaidžaniin. Neuvostojoukot miehittivät vähitellen koko Etelä-Kaukasian mukaanlukien Karabahin, mutta voimistunut Turkki kykeni puolestaan saamaan takaisin Venäjän sodassa miehittämät osat Länsi-Armeniaa. Aleksandropolin (nyk. Kumairi Armeniassa, turkiksi Gümri) sopimuksessa Armenia luovutti nämä alueet Turkille, mutta seurauksena Armenian hallitus kaatui ja bolševikit marssivat Jerevaniin. Stalin päätti, että Karabah kuului Azerbaidžaniin. Perusteena oli ”hajottamisen ja hallitsemisen” periaate Stalinin kansallisuuspolitiikassa. Lisäksi autonomisen Karabahin maakunnan rajat vedettiin niin, että sitä jäi vielä erottamaan Armeniasta kapea Latšinin käytävä.¹³²⁹

Mehmet Tütüncü mainitsee amerikanarmenialaisten diasporajärjestöjen olleen aina 1950-luvulle saakka ystävällismielisiä Turkkia kohtaan, mutta omaksuneen sitten Neuvostoliiton vaikutuksesta turkkilaisvihamielisen politiikan. Vielä vuonna 1954 Turkin presidentin

¹³²⁵ Stone, 2001, III:12-13.

¹³²⁶ Stone, 2001, III:13; Croissant, 1998, 16.

¹³²⁷ Leitzinger, 1992, 122.

¹³²⁸ Leitzinger, 1992, 122.

¹³²⁹ Stone, 2001, III:13-14.

vieraillessa Yhdysvalloissa amerikanarmenialaiset järjestöt hoitivat kaikki vierailun suhde-toimintajärjestelyt. KGB:n vaikutus armenialaiseen diasporaan oli kuitenkin niin voimakas, että Neuvostoliiton hajoamisen aikaan amerikanarmenialaiset järjestöt lobbasivat paljon kiivaammin Turkin-vastaista politiikkaa kuin itsenäistymään pyrkinyt Armenia itse.¹³³⁰ *Dašnaktsutiun* solutettiin KGB:n toimesta vuonna 1944 ja armenialaisyhteisö kokonaisuudessaan vuoden 1965 paikkeilla. Pariisissa toimi kuitenkin Armenian pakolaishallitus vuoteen 1965 asti.¹³³¹

Armenialainen terrorismi

Turkkilaisten vihaa armenialaisia kohtaan on lietsonut armenialainen terrorismi, jonka juuret johdetaan 1800-luvun loppuun ja kansallismielisen *Dašnak*-liikkeen nousuun armenialaisten keskuudessa. *Dašnak* sai tukea turkkilaisvastaisilta ja kristityiltä aktivisteilta Euroopasta, jossa kerättiin myös rahaa dašnakistien aseistamiseen iskuihin Osmanien valtakuntaa vastaan. Alkuun dašnakistit ylläpitivät kiivasta vastarintaa myös bolševikkeja vastaan, mutta sittemmin heistä tuli bolševikkien hyödyllisiä avustajia yhteisiä vihollisia vastaan. Venäläiset käyttivät armenialaisia terroristeja mm. huomattavien turkkilaisten *Ittihat*-puolueen ja *Musavatin* johtajien murhiin eri kaupungeissa Tbilisistä aina Berliiniin. Turkin kuuluisan Enver Pasan murhasi Buharassa kiihkomielinen dašnakisti Hagop Melkonian, jonka toimeksiantajaksi uudempi arkistotutkimus on paljastanut Stalinin salaisen poliisin.¹³³²

Armenialaisen terrorismin tunnetuin järjestö on ASALA (*Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia*), joka on toiminut yhteydessä KGB:hen ja suorittanut turkkilaisiin kohdistuvia salamurhia ja terrori-iskuja eripuolilla maailmaa. Sillä oli läheiset suhteet muihin Turkin-vastaisiin järjestöihin, erityisesti PKK:hon ja kyproksenkreikkalaisiin ääriliikkeisiin. Sen jäseniä koulutti PLO ja se sai aseita Libyasta. Se osallistui terroristijärjestöjen kansainvälisiin tapaamisiin Beirutissa vuonna 1978 ja Ateenassa vuonna 1981, yhdessä PLO:n, IRA:n, ETA:n, Baader-Meinhofin, Punaisten prikaatien, Japanin punaisen armeijakunnan, PKK:n ja Kyproksen äärijärjestöjen kanssa.¹³³³

Läntiseen tietoisuuteen järjestö tuli vuonna 1973, jolloin Yanikian-niminen amerikanarmenialainen terroristi ampui kuoliaaksi Turkin konsulin Santa Barbarassa Kaliforniassa. Yanikian kirjoitti vankilasta käsin fanaattisia Turkin-vastaisia pamfletteja, jotka saivat osakseen suurta suosiota armenialaisen diasporan keskuudessa. Yanikiania kutsuttiin pitkään ”ASALA:n henkiseksi isäksi”, vaikka KGB:n ratkaiseva rooli järjestön takana tuli sittemmin laajempaan tietoon. KGB perusti alkujaan *Pailak*-nimisen liikkeen vastavoimaksi *Dašnakille*, joka Stalinin kuoleman jälkeen oli ottanut etäisyyttä Kremliin, ja *Pailak* otti sittemmin vallan ASALA:ssa. Seurauksena oli järjestön sisäinen puhdistus, ”veljessota” Libanonissa, missä yhteydessä sai surmansa suuri osa *Dašnakin* johdosta ja ASALA:n alkuperäinen johto.¹³³⁴

Tuhoisimman terrori-iskunsa ASALA teki Pariisin Orlyn lentokentällä 15. heinäkuuta 1983, mutta yhteensä ASALA:n tilille on pantu 130 terrori-iskua ympäri maailmaa. Israelin hyökkäys Etelä-Libanoniin pakotti ASALA:n vuonna 1982 siirtämään päämajansa Syyrian valvomaan Bekaan laaksoon, jossa myös PKK:n terroristeja koulutettiin. Hajottu-

¹³³⁰ Tütincü, 1998, 195.

¹³³¹ Suny, 1993, 173, 222.

¹³³² van der Leeuw, 1998, 18.

¹³³³ Leitzinger, 1997, ”The Armenian Dilemma”, 38; Saroyan, 1992, 39-45.

¹³³⁴ van der Leeuw, 1998, 18-19. Ilmeisesti azerbaidžanilaisista lähteistä ammentanut van der Leeuw ei ole tiedoissaan kovin tarkka ja lähdeviitteet puuttuvat. Muut lähteet viittaavat kuitenkin samoihin tapahtumiin.

aan kahtia vuonna 1983, ASALA jatkoi toimintaansa myös nimellä ARA, millä nimellä se iski Turkin lähetystöön Ottawassa vuonna 1985. Kahta vuotta myöhemmin armenialaiset terroristit alkoivat muuttaa Karabahiin.¹³³⁵ Samalla kansainvälisen terrorismin tutkijat lakkasivat pitämästä armenialaisjärjestöjä kansainvälisesti aktiivisina, koska ne keskittyivät ”paikallisiin konflikteihin” Kaukasiassa. Armenialaisjärjestöt ovat kuitenkin alkaneet kiinnittää yhä enemmän huomiota kansainvälisen asekaupan, huumekaupan, ihmissalakuljetuksen ja muun järjestäytyneen rikollisuuden tutkijoiden piirissä.

III:3. Kaukasia kylmän sodan jälkeen

Georgia

Gamsahurdian aika

Vuonna 1989 alkoivat Georgiassa laajat mielenosoitukset. Osa niistä oli kansallismielistä liikehdintää, joka suuntautui Abhasiassa abhaaseja vastaan. Pääkärki suuntautui kuitenkin neuvostovallan vastustamiseen. Mielenosoitukset huipentuivat traagisesti Tbilisissä 9. huhtikuuta 1989, kun neuvostoarmeijan erikoisjoukot yllättäen avasivat tulen mielenosoittajia päin. Parikymmentä georgialaista mielenosoittajaa, vieläpä nuoria naisia, surmattiin myrkykkaasuin ja pistimin, ja kun miliisit yrittivät rauhoittaa tilannetta, hekin joutuivat sotilaiden uhreiksi. Tbilisin verilöylynä tunnetun tapahtumaketjun syyllisiä ei koskaan saatu vastuuseen.¹³³⁶

Syksyn 1990 parlamenttivaalit voitti ylivoimaisesti (64 % äänistä) kansallismielinen demokratiaa kannattava ryhmä ”Pyöreä Pöytä – Vapaa Georgia”, jota johti neuvostoaikana vankilassa vuoden istunut toisinajattelijä ja runoilija Zviad Gamsahurdia. Gamsahurdia valittiin parlamentin puhemieheksi, ja 9. huhtikuuta 1991, kaksi vuotta Tbilisin verilöylyn jälkeen, Georgia julistautui itsenäiseksi. Toukokuun lopulla Gamsahurdia sai presidentinvaaleissa 87 % äänistä, kun toiseksi eniten ääniä saanut Valeri Advadze sai vain 8 %.¹³³⁷

Gamsahurdiaa luonnehdittiin jälkeinpäin omaperäiseksi, yhteistyökyvyttömäksi ja jopa itsevaltaiseksi,¹³³⁸ ja hän oli epäilemättä enemmän intellektuelli kuin poliitikko, mikä aiheutti ongelmia poliittisen vallan ja yhteiskunnan vaikuttavien neuvostorakenteiden suhteen. Gamsahurdian nousua ja kukistumista voitaisiin verrata Puolan Solidaarisuus-liikkeeseen ja sen johtajaan Lech Walesaan tai Liettuan *Sajudis*-liikkeen johtajaan Vytautas Landsbergisiin, jotka Gamsahurdian tavoin aloittivat hyvin suosittuina, mutta joutuivat pian ”hankalan luonteen” vuoksi eliitin epäsuosioon ja väistymään valtataistelun tieltä. Georgian tapahtumat vain olivat paljon dramaattisempia ja verisempiä kuin Puolassa ja Liettuassa. Parempi vertauskohta voisikin löytyä Romanian tapahtumista vuonna 1989. Romaniassa tosin entinen kommunisti Ion Iliescu otti vallan heti diktaattori Nicolae Ceausescun kukistuttua ilman että välissä ehti vaikuttaa ketään Gamsahurdian kaltaista – häneen verrattavia intellektuelleja ei toki Romaniastakaan puuttunut, tunnetuimpana ehkä Mircea Eliade.

¹³³⁵ Leitzinger, 1997, 38.

¹³³⁶ Leitzinger, 1992, 114.

¹³³⁷ Leitzinger, 1992, 114.

¹³³⁸ Leitzinger, 1992, 114.

Romaniasta poiketen Georgian kohtaloon vaikutti ratkaisevasti Venäjän sekaantuminen tilanteeseen. Neuvostoliiton johtaja Mihail Gorbatšov oli turhaan yrittänyt taivutella Gamsahurdia luopumaan itsenäisyysjulistuksesta ja allekirjoittamaan liittosopimuksen. Kun Gamsahurdia pysyi taipumattomana itsenäisyyden takana, Gorbatšov uhkasi häntä enteellisesti puhelimessa, että odotettavissa olisi tällöin ”suuria ongelmia” Etelä-Osetiassa ja Abhasiassa.¹³³⁹ Hyvin suuri merkitys oli myös disinformaatiolla, joka markkinoitiin länsilehdistöön tarkoituksena leimata Gamsahurdia itsevaltaiseksi ja vähemmistöjä sortavaksi. Suomessa toimittajat Aila Niinimaa-Keppo ja Martti Backman ovat tuoneet esiin Georgiaa vastaan suunnatun propagandan ja disinformaation vaikutusta.¹³⁴⁰

Vallankaappaus

Georgian pääministeri, ”Yleisgeorgialaisen Rustaveli-yhdistyksen” johtaja, Tengiz Sigua erosi ja asettui äänekkäästi Gamsahurdian vastaiseen oppositioon, johon liittyi myös tammikuun lopussa 1991 perustettu kansalliskaarti, johtajanaan äärikansallismielinen Tengiz Kitovani. Gamsahurdian viimeisenä pääministerinä oli Bessarion Gugušvili. Syksyllä 1991 alkoivat mielenosoitukset, ja kansalliskaartin osallistuessa vallankaappaukseen, yhteenotot yltyivät sisällissodan partaalle. Lokakuun alussa Gamsahurdian vastustajat järjestivät väkivaltaisia mielenosoituksia ja ampuivat kaksi hallituksen kannattajaa, konfliktin ensimmäiset kuolonuhrit. Kansalliskaarti piiritti joulukuun lopussa hallitusrakennuksen ja taisteluissa kuoli kahden viikon aikana ainakin 70 ihmistä. Tammikuun 1992 alussa Gamsahurdia pakeni Armeniaan ja sieltä Tšetšeniaan, ja Sigua perusti uuden hallituksen, joka kutsui 10. maaliskuuta entisen KGB:n kenraalin ja Neuvostoliiton entisen ulkoministerin Eduard Ševardnadzen johtamaan Georgiaa.¹³⁴¹

On todennäköistä, että Gamsahurdian hallitusta vastaan asettuneet joukot saivat tarpeellista tukea Georgiaan sijoitetuista neuvostoyksiköistä. Kitovanin väitettiin sopineen asiasta Venäjän puolustusministerin Pavel Gratšovin kanssa jo loppusyksystä 1991. Kaksi Venäjän armeijan kenraaliluutnanttia myönsi myöhemmin joukkojensa osallistuneen vallankaappaukseen ”omatoimisesti”.¹³⁴² Joka tapauksessa ETYJ tunnusti Georgian, joka oli ollut ensimmäisiä itsenäisyyttä vaatineita neuvostotasavaltoja, viimeisenä neuvostotasavalta vasta sotilasneuvoston kaapattua vallan.¹³⁴³ YK:n jäseneksi Georgia pääsi heinäkuussa 1992.¹³⁴⁴

Gamsahurdian ajatuksia leimattiin venäläisessä propagandassa jopa fasistisiksi, mikä kuitenkin oli karkeaa vääristelyä. Sen sijaan Gamsahurdia oli kyllä ilmeinen nationalisti ja kansallisromantikko, joka vaati mm. pitkällä aikavälillä Bagrationien monarkian palauttamista Georgiaan. Bagrationien Espanjassa maanpaossa asuva jälkeläinen ehtikin jo ilmoittaa suostuvansa virkaan, jolloin hänestä olisi tullut kuningas Georgi XIV (Yrjö). Gamsahurdian kannatus romahti ensiksi pääkaupungin eliitin ja vähemmistökansallisuuksien keskuudessa, mutta säilyi erityisesti Länsi-Georgiassa, Megreliassa, pitkään erittäin suurena. Vallankaappaushallitus alkoi käyttää entisen presidentin kannattajista nimitystä ”zviadistit”, josta tuli pian yleinen poliittinen pilkkakirves ja peruste vangitsemisille ja vainolle.¹³⁴⁵

¹³³⁹ Der Spiegel, 11.3.1991.

¹³⁴⁰ Svenska Dagbladet, 9.1.1992; Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 4. Niinimaa-Keppo on kirjoittanut kirjan nimeltä ”Shevardnadzen valhe” (Helsinki, 1992), jota en valitettavasti saanut käsiini.

¹³⁴¹ Leitzinger, 1992, 114; Leitzinger, 1999, 4; Helsingin Sanomat, 16.3.1992; Neue Zürcher Zeitung, 25.7.1992; Helsingin Sanomat, 28.9.1991; British Helsinki Human Rights Group: Democracy and Human Rights in Georgia (1992).

¹³⁴² Moscow News, 18.4.1993; Gelaschwili, 1993, 132; Moscow News, 51/1992.

¹³⁴³ Helsingin Sanomat, 24.3.1992.

¹³⁴⁴ Leitzinger, 1999, 5.

¹³⁴⁵ Leitzinger, 1992, 114-115.

Diktatuurin aika

Ševardnadze käyttäytyi alkuun kuin sotilasjuntan johtaja vangiten ja teloituttaen toisinajattelijoita ja Gamsahurdian kannattajia, ja hänen varamiehenään toimi ammattirikollinen ja mafiajärjestönä pidetyn *Mhedrionin* johtaja Džaba Ioseliani. Ioselianin puolisotilaallinen organisaatio syyllistyi veritöihin ja joukkomurhiin. Ioselianin lisäksi verisimmän maineen sai Siguan liittolainen, kansalliskaartin johtaja ja puolustusministeri Tengiz Kitovani, joka Abhasian sodassa syyllistyi vakaviin sotarikoksiin. Siguan, Kitovanin ja Ioselianin puolella oli ”Kansallista itsenäisyyspuoluetta” johtanut Irakli Tsereteli sekä äärinationalistista ”Kansallisdemokraattista puoluetta” johtanut Georgi Tšanturia.¹³⁴⁶

Sittemmin Tšanturia murhattiin (murhan tilaamisesta epäiltiin mm. Ševardnadzea)¹³⁴⁷, ja Ioselianin käytyä vallassa pysymisen kannalta hyödyttömäksi Ševardnadze sulki hänet lopulta vitkuttelun jälkeen vuonna 1995 vankilaan. Kitovani vangittiin vuonna 1995 hänen suunnitellessaan hyökkäystä Abhasiaan omin päin, mutta armahdettiin vuonna 1999. Ševardnadze itse omaksui pian länsimielisemmän suuntauksen, kun taas sisällissodan myötä lietsotulla kansalliskiihkolla oli vakavampia seurauksia, joissa Ševardnadzen entisillä liittolaisilla kansalliskaartilla ja *Mhedrionilla* oli ratkaiseva rooli.¹³⁴⁸

Kesäkuussa 1992 Ševardnadzen poliisi pidätti joukoittain ”zviadisteja”, Gamsahurdian kannattajia, tekaistuin syytein. Vasta elokuussa myönnettiin kansainvälisen arvostelun paineessa yleinen armahdus, mutta tämän jälkeenkin Georgiassa oli aina vuoteen 2000 poliittisista syistä vangittuja Gamsahurdian kannattajia. Lokakuussa 1992 Ševardnadze järjesti presidentinvaalit, joissa hän ”laillisti” vallankaappauksen. ETYJ ja länsivallat pitivät kiusallisina eräiden ihmisoikeusjärjestöjen valituksia vaalien ilmeisestä vilpillisyydestä, sillä näytti selvältä, että ulkomaailma halusi mahdollisimman nopeasti ”vakauttaa” käsityksensä Georgiasta ja sen johdosta ja unohtaa Gamsahurdian ja alkuperäisen laillisen hallituksen surullisen ja länsimaidenkin kannalta perin kiusallisen kohtalon.¹³⁴⁹

Vastarintaliike

Abhasian sotaretken päätyttyä Ševardnadzen kannalta katastrofaaliseen tappioon ja pakolaistulvan latistaessa nopeasti kiihkeän kansallishengen georgialaiset alkoivat ilmaista yhä enemmän tyytymättömyyttä Ševardnadzea kohtaan. Elokuussa 1993 sisällissota alkoikin kääntyä Gamsahurdian kannattajien voitoksi. Nyt myös kansalliskaarti käänsi toistamiseen takkiaan ja ilmoittautui Gamsahurdian joukkoja komentaneen Vahtang Gobalian komentoon. Bessarion Gugušvilin hallitus asettui Zugdidiin ilmoittaen palauttavansa vanhan järjestyksen. Gamsahurdian joukot etenivät Potin satamakaupunkiin ja tärkeään rautatiesolmukohtaan Samtrediaan. Ševardnadze hajotti äärimmäisessä hädässä Tbilisissä oman parlamenttinsa. Kaksi päivää myöhemmin ”abhaasit” rikkoivat tulitauon ja hyökkäsivät Gamsahurdian joukkojen kimppuun. Venäjän armeija oli *Human Rights Watchin* mukaan varautunut käänteeseen jo hyvissä ajoin. Abhasian johtaja Vladislav Ardzinba sen sijaan oli aidosti yllättynyt. Tässä vaiheessa Ševardnadze taipui liittämään Georgian IVY:yn ja pyytämään Venäjältä apua.¹³⁵⁰

¹³⁴⁶ Leitzinger, 1992, 114-115.

¹³⁴⁷ Niinimaa-Keppo, 1997, 89.

¹³⁴⁸ Leitzinger, 1999, 5, 16; NZZ, 3.4.1996; HS, 15.9.1993.

¹³⁴⁹ Leitzinger, 1999, 14-15; Neue Zürcher Zeitung, 25.7.1992.

¹³⁵⁰ Leitzinger, 1999, 15; HRW, Helsinki 7.7, March 1995; Helsingin Sanomat, 14.3.1994.

Venäjän armeijan joukot pysäyttivät Gamsahurdian joukkojen etenemisen Kutaisin edustalla ja Ševardnadzen joukot kostivat raa’asti Länsi-Georgian siviiliväestön tuen Gamsahurdialle. Lokakuun lopulla Gamsahurdia luovutti taistelun ja hajotti lähes 5’000 miehen armeijansa – perustellen tätä sillä, että halusi säästää maataan ja kansaansa enemmältä tuholta. Lopulta Gamsahurdia lähti pakomatkalle mukanaan vain Gugušvili ja viisi nuorta kansalliskaartin henkivartijaa. Sittemmin pakolaisena Suomeen saapunut Gugušvili kuvaili Gamsahurdian traagisen tarinan loppua *Suomen Kuvalehdelle*:

”Talvi tuli vuorille aikaisin, ja olimme pukeutuneet kesävaatteisiin ja -kenkiin. Ruoasta oli ankara pula. Kylät olivat miehitettyjä, eivätkä kyläläiset uskaltaneet tuoda meille ruokaa. Yritimme päästä yöksi maalaistaloihin, mutta useimmiten saimme nukkua metsien karjasuojissa tai aivan taivasalla. Kylmyys oli lamauttavaa. Mhedrionit sekä venäläiset olivat kintereillämmme jatkuvasti, joten jouduimme koko ajan vaihtamaan paikkaa ja kävelemään lumessa kymmeniä kilometrejä vuorokaudessa.

Sairastuimme kaikki, pahiten jo 52-vuotias presidentti. Ehdotimme Zviadille, että yrittäisimme paeta vuorten yli Tšetšenian puolelle, mutta hän ei suostunut. ”Kuinka monta kertaa minun pitää paeta?” hän kysyi. Hän sanoi olevansa Georgian presidentti ja asevoimien komentaja ja haluavansa kuolla Georgiassa. Nuoria kaartilaisia hän käski pelastautumaan pakenemalla, mutta he eivät halunneet lähteä. Uskon, että normaalisti roteva Gamsahurdia painoi lopulta alle 50 kiloa. Lisäksi hän sai sairauskohtauksia, joita arvelimme sokeritaudiksi. Hän oli syvästi masentunut, ja luulimme häntä jo kerran kuolleeksi.

Vuoden toiseksi viimeisenä päivänä majoituimme pienen maalaistalon ylempään kerrokseen. Huoneessa oli vain yksi sänky, jonka jaoin presidentin kanssa. Muutamaa minuuttia yli puolen yön heräsin laukaukseen. Gamsahurdia oli istuvassa asennossa vuoteen toisessa päässä. Hän oli ampunut pistoolilla itseään ohimoon.”¹³⁵¹

Käännös kohti länttä

Vuonna 1993 georgialainen toimittaja Melor Sturaa kirjoitti *Izvestijassa*, että Georgia on ”lakannut olemasta itsenäinen valtio... Abhasiasta ja Etelä-Ossetiasta on tullut Venäjän tukikohtia ja Ševardnadzesta on tullut Venäjän konsuli.”¹³⁵² Ei kuitenkaan kestänyt kauaa, kun Venäjän tuella valtaan noussut Ševardnadze teki täyskäännöksen länteen, mihin tosin lienee vaikuttanut se, että tässä välillä hän ehti sotia Venäjää vastaan Abhasiassa ja Etelä-Ossetiassa. Jo vuonna 1992 hän oli itse asiassa alkanut haaveilla Georgian liittymisestä NATO:on ja ilmeisesti vallankaappauksen ajoista lähtien Ševardnadze oli hyvin läheisissä yhteyksissä läntisten tiedustelupalvelujen kanssa, erityisesti Yhdysvaltain ja Saksan.¹³⁵³

Vuonna 1995 Ševardnadze aloitti likapyykin pesemisen vangitsemalla Kitovanin ja Ioselianin. Syksyn parlamenttivaaleihin osallistuikin jo suuri määrä puolueita, mutta vaalien rehellisyyttä epäiltiin jälleen ja opposition osallistumista estettiin.¹³⁵⁴ Syksyn 1998 vaaleja edelsi uusi epämääräinen salaliitto, Akaki Eliavan sotilaskapina Kutaisissa 19.10.1998. Eliavaa väitettiin ”zviadistiksi”, mutta tässä vaiheessa ”zviadismi” oli jo alkanut tarkoittaa mitä hyvänsä Ševardnadzen vastustamista eikä Eliava ollut koskaan lukeutunut Gamsahurdian kannattajakuntaan. CIA:n asiamiehen Frederick Woodruffin vuonna 1993 todennäköisesti ampuneen Ševardnadzen tiedustelupäällikkö Eldar Gogoladzen toimeksiantajaksi epäilty Igor Giorgadze, joka sittemmin on pilotellut Moskovassa ja Syyriassa

¹³⁵¹ Suomen Kuvalehti, 49/1995, 36.

¹³⁵² International Herald Tribune, 30.-31.10.1993; Bowker, 1997, 198.

¹³⁵³ Leitzinger, 1999: ”Georgia, 14; Iltalehti, 3.9.1992; Almond, 1997.

¹³⁵⁴ Leitzinger, 1999, 16-17; International Herald Tribune & Neue Zürcher Zeitung, 9.11.1995.

FSB:n suojeluksessa, epäili Eliavan kapinaa lavastukseksi.¹³⁵⁵ Eliava sai surmansa kahakassa heinäkuussa 2000.¹³⁵⁶

Geopolitiikan pelilauta

Vasta vuosina 1999-2000 Georgia alkoi selvästi edistyä ja irrota Venäjän ja Keski-Aasian tasavaltojen viiteryhmästä, mitä tulee yhteiskuntarauhaan, kansalaisvapauksiin ja ihmisoikeuksiin. Vuonna 2001 se kuului Ukrainan ja Armenian ohella IVY:n edistyneimpään joukkoon.¹³⁵⁷ Georgia oli onnistunut kirimään takaisin Neuvostoliiton hajoamisen aikaisen asemansa, ohittaen olojen vakaudessa mm. Venäjän ja takapakkia ottaneen Moldovan. Georgian ”paluu Eurooppaan” alkoi jälleen näyttää lupaavalta. Vuosien 2000-2001 dramatiikkaan kuuluikin Georgian ja Azerbaidžanin yritys irrottautua IVY:stä GUUAM-yhteistyön kautta.¹³⁵⁸

Putinin nouseminen presidentiksi vuoden 2000 alusta johti Venäjän voimistuviin imperiaalistisiin pyrkimyksiin painostaa kaikin keinoin Georgiaa ja Azerbaidžania. CSIS-tutkimuslaitoksen analyttikon Zeyno Baranin mukaan Putinin päätavoitteeksi ”lähiulko-politiikassa” vuonna 2000 tuli manipuloida juuri Georgiaa. Pyrkimykset kiihtyivät vuodenvaihteeseen 2000-2001 mennessä. Venäjä käytti Georgiaa vastaan kaikkia aseitaan: energiatoimitusten keskeyttämistä, mikä Tbilisissä perinteisesti johtaa talvisiin mielenosoituksiin jatkuvien sähkökatkojen vuoksi ja ankaraan sisäpoliittiseen arvosteluun hallitusta kohtaan¹³⁵⁹; yksipuolisen viisumisaarron toimeenpanemista Georgiaa vastaan, ja uuden tullilain säätämistä, jotka iskivät Venäjän-kauppaan ja *gastarbeitereihin*; sotilastukikohtien pois vetämisen lykkäämistä jälleen; sekä aseiden jakamista ja uhkaavien huhujen levittämistä Abhasian, Džavahetian, Ossetian ja Pankisin solan tienoilla. Putinin tavoitteina oli vaikeuttaa Georgian pyrkimyksiä integroitua länteen, tehdä yhteistyötä NATO:n kanssa, rakentaa Bakun-Ceyhanin öljyputki, toimia GUUAM:issa sekä pysytellä Tšetšenian konfliktissa puolueettomana.¹³⁶⁰

Georgia vastasi kuitenkin samalla mitalla; Ševardnadze julisti joulukuussa, että Georgia olisi valmis NATO:n jäsenyyteen vuoteen 2003 tai 2004 mennessä.¹³⁶¹ Toisinaan Ševardnadze on antanut väliaikaisesti periksi, mutta yleensä vain retoriikan tasolla. Kun hän alkuvuodesta 2001 näytti Moskovan kovan painostuksen alla tinkivän NATO-haaveistaan ehdottamalla Georgialle ”puolueettomuuspolitiikkaa Venäjän ja NATO:n välissä”, kiirehti georgialainen poliittinen analyttikko Irakli Berulava heti korjaamaan, ettei Ševardnadze suinkaan ollut tarkoittanut luopua Georgian NATO-hankkeesta, vaan lausunto piti ymmärtää Venäjän harvinaisen raskaan painostuksen taustaa vasten.¹³⁶²

Georgian uudistumista ja demokratisoitumista on eniten hidastanut Ševardnadzen ja hänen lähimpien ”vanhan polven” liittolaistensa takertuminen valtaan. Georgetownin yliopiston apulaisprofessori Charles King onkin varoittanut, että Ševardnadze on lähinnä keskittynyt vallassa pysymiseen ja muuttanut 1970-luvun kommunistiset hallintomiehet,

¹³⁵⁵ Leitzinger, 1999, 14, 17; RFE/RL, Caucasus Report, 20.10.1998; Obštšaja Gazeta, 29.10.1998.

¹³⁵⁶ Monitor, 13.7.2000.

¹³⁵⁷ Freedom House, ”civil liberties”, www.freedomhouse.org – Freedom House on luokitellut maat seitsemään luokkaan, joista Suomi kuuluu 1. eli parhaaseen. Georgia, Armenia ja Ukraina ovat luokassa 4., Venäjä (paitsi Tšetšenian) ja Azerbaidžan luokassa 5. ja Tšetšenian tilanne kaikkein huonoimmassa eli luokassa 7. yhdessä mm. Talibanin Afganistanin ja Turkmenistanin kanssa. Freedom Housen lisäksi vastaavanlaisiin arvioihin päätyivät eri ihmisoikeusjärjestöt ja länsimaiset viranomaiset.

¹³⁵⁸ Ks. tapahtumien logiikan kuvaus aiemmassa luvussa.

¹³⁵⁹ Sama tapahtui myös alkuvuodesta 2000, jolloin kirjoittaja vietti 2 viikkoa Tbilisissä. Samoin sähkökatkomielenosoitukset alkoivat jälleen marraskuussa 2001. Caucasus Press, 19.11.2001.

¹³⁶⁰ Baran, 2001: ”Georgia Update”, CSIS; TransCaucasus Chronology, Jan. 2001.

¹³⁶¹ TransCaucasus Chronology, Jan. 2001.

¹³⁶² AFP, 6.2.2001.

tehtaanjohtajat ja KGB:n upseerit yrittäjiksi, jotka ovat rikkauksistaan kiittolisuudenvelassa presidentille. Vaikka hallitseva puolue onkin jo syksystä 2000 lähtien ollut nuoremman polven käsissä, se ei merkitse vallansiirtoa, koska ”nuoret uudistajat” hallitsevat heikkoja ministeriöitä, ja todellinen valta on neuvostoaikaisten kaaderien johtamissa ”voimaministeriöissä” ja valtionomaisuusministeriössä. Myös ulkoministeri on entinen Komsomoljohtaja.¹³⁶³

Džavahetia

Džavahetia tunnetaan myös nimillä Meshetia, Samasthe ja Samtše-Džavaheti, tai ”Ahalkalakin alue”. Aluetta asuttivat toiseen maailmansotaan saakka turkinkieliset mesheetit eli ahiskaturkkilaiset, joita georgialaiset pitävät ”turkkilaistuneina georgialaisina”. Stalin karkotti heidät (arviolta jopa 200’000 henkeä). Myöhemmin Georgian turkkilaisista huomattava osa merkittiin kansallisuudeltaan ”azereiksi”, ja mesheettien paluu kotiseudulleen ei onnistunut, koska neuvostojalla sinne oli asutettu armenialaisia, jotka käsittävät nyt Džavahetiassa noin puolet väestöstä, Ahalkalakin ja Ninotsmindan piirikunnissa enemmistön.¹³⁶⁴

Armenialaiset ovat kieltäytyneet Georgian asepalveluksesta ja suurimmalle osalle heistä työnantajana onkin Venäjän sotilastukikohta Ahalkalakissa. Heidän vuonna 1988 perustamansa *Džavahk*-järjestö on muodollisesti riippumaton kansalaisjärjestö. Siitä on kuitenkin irronnut kiihkeän turkkilaisvastainen *Vir*-ääriryhmä. Muidenkin armenialaisten äärijärjestöjen epäillään toimivan Džavahetiassa *Džavahk*-liikkeen suojissa. Georgialaiset ja azerbaidžanilaiset epäilevät tieinsinööri Samuel Petrosianin johtaman *Džavahkin* olevan armenialaisten dašnjakistien bulvaani ja terroristijärjestö ASALA:n perillisten toimineen Džavahetiassa venäläisjoukkojen hyväksynnällä ainakin vuodesta 1996, jolloin epäilyttävien tiesulkujen, puolisoitaallisia joukkoja majoittavien kasarmien ja painostusryhmien kerrotaan ilmaantuneen alueelle. Venäjä on georgialaisviranomaisten mukaan aseistanut ryhmiä Ahalkalakin tukikohdastaan käsin ja mahdollisten terrori-iskujen kohteena epäillään olevan mm. rakenteilla oleva Bakun-Ceyhanin öljyputki sekä sen länsimaiset investoijat.¹³⁶⁵

Kesäkuun alussa 2000 Ninotsmindan piirikunnassa puhkesi kahakka paikallisten armenialaisten ja georgialaisten pyhiinvaeltajien välillä. Džavahetian armenialaiset ottivat runsasta viikkoa myöhemmin yhteen myös Georgian rajavartioston kanssa.¹³⁶⁶

Adžaria

Nykyisin Adžarian autonomisen tasavallan asukkaat eivät käytännössä poikkeakaan muista georgialaisista, ja suurin osa on uskonnoltaan georgialaisia ortodokseja. Georgian sisällissodassa vuosina 1991-1993 Adžaria julistautui puolueettomaksi. Adžarian itsevaltainen johtaja, venäläismielinen entinen kommunisti Aslan Abašidze, on näytellyt merkittävää roolia Georgian sisäpolitiikassa asettuen usein Ševardnadzea vastaan, mutta viime kädessä asettuen aina nomenklaturan taakse.¹³⁶⁷ Abašidzellä on hyvät suhteet Venäjän armeijaan, ja aina, kun paineet kiristyvät, hän muistaa vääntää tästä peukaloruuvista julki-

¹³⁶³ The National Interest, 1.7.2001.

¹³⁶⁴ Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 11.

¹³⁶⁵ RFE/RL, 20.9.1999; van der Leeuw, 1998, 20; Leitzinger, 1999, 12.

¹³⁶⁶ Turkistan Newsletter, 26.6.2000.

¹³⁶⁷ Tšjaberašvili, CACI Analyst, 21.11.2001; Devdariani, Eurasia Insight, 4.11.2001; Leitzinger, 1999, 11; kirjoittajan oma tiedonhankintamatka Adžariaan helmi-maaliskuussa 2000.

suudessa.¹³⁶⁸ On oikeutettua olettaa, että mikäli Venäjä joutuisi vetäytymään Batumista, myös Abašidzen ja hänen klaaninsa asema heikentyisi huomattavasti.

Maaliskuussa 1995 Georgia myönsi Adžarialle virallisesti ”vapaan talousvyöhykkeen” aseman. Abašidze onkin rikastunut suuresti Turkin kanssa käytävästä rajakaupasta, josta Adžaria vetää runsaasti välistä eikä ole maksanut vuosiin veroja keskushallitukselle. Abašidzellä sanotaan olevan läheiset suhteet sekä (poliittisesti) Moskovaan että (kaupallisesti) Ankaraan. Abašidzen valtakunta on suojellut sekä vanhoilliskommunisteja että päinvastaista leiriä edustavia zviadisteja. Adžarian pääkaupungissa Batumissa on yksi Venäjän kolmesta jäljellä olevasta tukikohdassa Georgiassa ja venäläiset valvovat Turkin rajaa, hyötyen laittomasta kaupasta. Myös Adžarian ja muun Georgian välillä on tarkastuspiste, kuitenkin sangen muodollinen.¹³⁶⁹

Vuoden 2000 presidentinvaaleissa Ševardnadzen vakavimpana haastajana esiintynyt Abašidze keräsi ensin taakseen niin tiedotusvälineiden huomion kuin Ševardnadzea vastustavat ryhmätkin – zviadisteja myöten – mutta luopui ehdokkuudestaan päivää ennen vaaleja käytyään edellisenä päivänä salaisia neuvotteluja Ševardnadzen kanssa. Ševardnadzen haastajaksi jäi siis vain vanha kommunistijohtaja Džumber Patiašvili, jolla ei ollut kannatusta.¹³⁷⁰

Etelä-Ossetia

Etelä-Ossetia (georgialaisille Samadžablo, Shida Kartli tai Tskhinvalin alue) kuului autonomisena alueena Neuvosto-Georgiaan, ja Neuvostoliitossa Georgian osseeteilla oli ollut erityinen suosituimmuusasema, koska Iosif Stalin sekä bolševikkien Georgian miehitystä ratkaisevasti edesauttanutta osseetikapinaa johtanut Sergo Ordžonikidze olivat syntyperältään osittain osseetteja. (Lavrenti Beria oli Abhasian megreli.) Neuvostoliiton loppuun aattona maakuntaa johti vanhoilliskommunisti Torez Kolumbegov. Kun kansalliset itsenäisyysliikkeet heräsivät eripuolilla Neuvostoliittoa 1980-luvulla, KGB kiirehti luomaan niille kansallisaatteiden heikentämiseksi tarkoitettuja vastaliikkeitä, joista Suomessa tunnetuimpia lienevät Baltian ”inter-liikkeet”,¹³⁷¹ mutta esimerkkinä ovat myös islamistiset IRP-liikkeet, joita käsitellään tuonnempana.

Vastaavia olivat myös Georgian itsenäisyyttä vastaan suunnatut Etelä-Ossetian ja Abhasian separatistijärjestöt, jotka alun perin ajoivat Neuvostoliiton säilyttämistä ja vastustivat Georgian itsenäisyyttä ”etnisten konfliktien” uhalla. Etelä-Ossetiassa tällainen liike oli *Ademon Nykhas* (”Kansan Alttari”), jota johti Alan Tšotšijev. Etelä-Ossetian korkein neuvosto vaati marraskuussa 1989 Ossetian yhdistämistä Venäjän alaisuuteen. Etelä-Ossetian georgialaiset (n. 30 % väestöstä) yrittivät ryhtyä vastamielenosoituksiin Georgian yhtenäisyyden puolustamiseksi, mutta aseistetut osseetit estivät tämän. Yhteenotossa kuoli kuusi ihmistä.¹³⁷² Tammikuussa 1990 maakunnassa oli jälleen ammuskelua, syyskuussa Etelä-Ossetia päätti irtautua Georgiasta ja joulukuussa se järjesti omat parlamenttivaalit. Georgia reagoi tähän lakkauttamalla maakunnan autonomian. Kolme epämääräistä murhaa tammikuussa 1991 laukaisivat väkivalta-aallon, jonka seurauksena Georgian poliisi vangitsi Kolumbegovin. Vuotta myöhemmin hänet kuitenkin vapautettiin.¹³⁷³

¹³⁶⁸ Dzebisašvili, 2000, 53.

¹³⁶⁹ Leitzinger, 1999, 11; kirjoittajan oma tiedonhankintamatka Adžariaan helmi-maaliskuussa 2000.

¹³⁷⁰ Monitor, 10.4.2000; kirjoittajan tiedonhankintamatka Batumiin helmi-maaliskuussa 2000.

¹³⁷¹ Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 5.

¹³⁷² Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 5; Birch, 1996, 168; Gelaschwili, 1993, 47-48.

¹³⁷³ Leitzinger, 1999, 6.

Helmikuussa 1991 Etelä-Ossetian neuvostojoukot väittivät itseään tulitetun, kun taas Gamsahurdia syytti Moskovaa provokaatiosta. Neuvostoliitto määräsi Georgian vetämään poliisit pois alueelta, ja kun tämä oli tapahtunut, *Ademon Nykhas* hyökkäsi georgialaisväestön kimppuun kenenkään estämättä. Samalla alueen neuvostojoukot kiristivät suojelurahaa ja kävivät asekauppaa. Georgialaiset kostivat Ossetian ulkopuolella asuville osseeteille ja mukana väkivaltaisuuksissa oli varmuudella ainakin *Mhedrioni*. Pakolaisiksi joutui kymmeniätuhansia georgialaisia ja ossetteja (georgialaisia hieman enemmän). Venäjän levittämässä disinformaatiossa viitattiin paljon Gamsahurdian väitettyihin kansallismielisiin lausuntoihin, ja häntä syytettiin levottomuuksien provosoinnista. Jälkeenpäin tutkijat ovat kuitenkin joutuneet muuttamaan käsityksiään, sillä väitteille Gamsahurdian osuudesta ei ole löytynyt mitään uskottavia viitteitä. Itse asiassa vasta Ševardnadzen valtaannousu johti täysimittaiseen sotaan Etelä-Ossetiassa.¹³⁷⁴

Kesäkuussa 1992 tilanne kiristyi äärimmilleen, kun osseetit vaativat alueensa liittämistä Venäjään. Venäjä tarttui tilaisuuteen ja asetti Georgiaa vastaan taloussaarron, lateli uhkauksia ja teki provokatiivisen helikopterihyökkäyksen 18. kesäkuuta. Myöhemmin Venäjä kuitenkin osseettien pettymykseksi solmi Georgian kanssa tulitauon. Etelä-Ossetiassa ehti kuolla 700-2'000 ihmistä, minkä lisäksi suuri osa osseettiväestöstä, arviolta 83'000 joutui pakenemaan Pohjois-Ossetiaan, kun taas 10'000 georgialaista pakeni muualle Georgiaan.¹³⁷⁵

Etelä-Ossetia julistautui itsenäiseksi syyskuussa, mutta vuodesta 1994, jolloin Tšotšijev syrjäytettiin, se on joutunut tinkimään vaatimuksistaan. Vuonna 1996 Tšotšijev tuomittiin viideksi vuodeksi vankilaan kavalluksesta. Vuonna 1995 Georgia ja Etelä-Ossetia solmivat rauhan ja marraskuussa 1996 Etelä-Ossetian presidentiksi valittiin Ludvig Tšibirov. Alueen status on edelleen auki. Venäjä ylläpitää Etelä-Ossetiaa erillisenä Georgiasta, mutta siellä vallitsevat Venäjän tai Georgian lakien sijasta edelleen Neuvostoliiton lait ja kommunistit saavat yli 80 % äänistä. Etelä-Ossetia käyttää Venäjän ruplia ja toimii monessa suhteessa kuin Abhasia, mutta liikenne muun Georgian ja Etelä-Ossetian välillä on vapaampaa.¹³⁷⁶

Huhtikuussa 2000 Etelä-Ossetia juhli kymmenvuotista ”itsenäisyyttään” paraatilla Tskhinvalin pääkatua ”Stalininkatua” pitkin. Georgia ei periaatteesta valvo rajaa, jota se ei tunnusta, ja alue elää salakuljetuksesta. Venäjältä tuotujen tavaroiden hinnat olivat edullisia ja rajakauppa kävi vilkkaana.¹³⁷⁷

Abhasian konflikti

Alkuvaiheet

Vuodesta 1989 Abhasiassa alkoi separatistinen liikehdintä, joka lietsoi myös georgialaisia abhaasivastaisiin pogromeihin. Heinäkuussa 1989 sai 16 ihmistä surmansa Abhasian pääkaupungissa Suhumissa (abhaasiksi Aqwa, georgiaksi Suhumi, venäjäksi Suhum). Georgialaisten mukaan kyse oli kommunistien tahallaan lietsomista provokaatioista.¹³⁷⁸ Neuvostoliiton aikana abhaaseilla oli enemmistö ainoastaan Gudautan piirikunnassa, kun

¹³⁷⁴ Leitzinger, 1999, 6; Gelaschwili, 1993, 51-52.

¹³⁷⁵ Leitzinger, 1999, 6; Aamulehti, 23.6.1992; Helsingin Sanomat, 25.-26.6.1992; Birch, 1995, 43-74.

¹³⁷⁶ Leitzinger, 1999, 6; Amnesty International, 1998, 28-30; Neue Zürcher Zeitung, 13.7.1995.

¹³⁷⁷ Reuters, 7.4.2000.

¹³⁷⁸ Leitzinger, 1992, 117-118.

taas mm. Samurzakano ja Galin piirikunta olivat puhtaasti georgialaisia alueita. Abhasian väestöstä noin puolet oli georgialaisia, kun taas abhaaseja oli vajaat 20 % (lisäksi lähinnä armenialaisia ja venäläisiä).¹³⁷⁹

Samoin kuin Etelä-Osetiassa, myös Abhasiassa luotiin Georgian itsenäisyysmielisyyttä hajottamaan ”inter-liike” *Aydyglara* (*Aydyglar?*), joka näennäisestä etnisyydestään huolimatta edusti ennen kaikkea maakunnan kommunistihallintoa. Heinäkuussa 1988 *Aydyglara* alkoi tulla näkyväksi ja mukana ylhäältä johdetussa toiminnassa oli näkyvästi Abhasian neuvostojohtaja Boris Adleiba. Tammikuusta 1989 alkaen Suhumin korkeakoulut kieltäytyivät hyväksymästä enää etnisiä georgialaisia opiskelijoikseen. Opiskelijat järjestäytyivät mielenosoitukseen helmikuussa. Neuvostoliiton erikoisjoukot avasivat tulen: ”etninen konflikti” oli alkanut. Keväällä georgialaismielenosoittajia ammuttiin jälleen ja kun Tbilisin mielenosoitukset alkoivat vaatia Georgian itsenäisyyttä, Suhumissa organisoitiin vastamielenosoituksia, vaikkakin hyvin vähäisellä osanotolla.¹³⁸⁰

Viranomaiset poistivat heinäkuussa Suhumissa ”Tbilisin verilöylyn” uhreista muistuttaneet valokuvat, lakkauttivat georgiankielisen lehden ja aseistivat abhaasijoukkoja konepistooleilla. Seurasi uusia levottomuuksia Suhumissa, ja surmansa saaneita oli yhä enemmän. Georgialaisia poliiseja riensi Suhumiin ja seurasi yhteenotto abhaasipoliisien kanssa. Pian tilanne kuitenkin taas rauhoittui ja pysyi vakaana pari vuotta. Abhasian johtajaksi oli tullut neuvostojohtaja Vladislav Ardzinba, jonka kanssa Gamsahurdia neuvotteli jonkinlaisesta sopimuksesta. Ševardnadzen valtaannousu lopetti kuitenkin rauhan, kun Ševardnadze pyrki palauttamaan Abhasian osaksi Georgiaa. Myöhemmin ”zviadisteja” syytettiin ”Abhasian menettämisestä”, ja vallankaappauksen aikoihin Gamsahurdian kannattajat toimivat vapaasti Abhasiassa, julkaisten omaa lehteään, vaikka muussa Georgiassa oli voimassa sotilasneuvosto ja sensuuri.¹³⁸¹

Abhasian sota 1992-1993

Ševardnadzen on epäilty tarvinneen Abhasian sotaa oman valtansa lujittamiseen, vaikka hän perustelikin sitä ensin ”zviadistien” murskaamisella ja sitten rautatiekuljetusten turvaamisella. Venäjä puolestaan tarvitsi Abhasian sotaa Georgian itsenäisyyden horjuttamiseen ja sotilaallisen läsnäolonsa jatkumisen varmistamiseen. Georgialaisjoukot (mm. Kitovanin johdolla) alkoivat kuitenkin pommittaa Suhumia ja terrorisoida väestöä, myös georgialaista enemmistöä, minkä jälkeen sota nopeasti paisui täysimittaiseksi ja tuli kaikille osapuolille ”elintärkeäksi kysymykseksi”.¹³⁸²

Venäjä aseisti kumpaakin osapuolta ja Georgia onnistui ensin miehittämään suurimman osan Abhasiaa. Venäläinen pommikone pommitti Suhumia 20.2.1993 ja useaan kertaan tämän jälkeen. Venäjän puolustusministeri Pavel Gratsšov kiisti joka kerran ensin, väittäen georgialaisten pommittaneen itse itseään, mutta myönsi asian lopulta, varsinkin sen jälkeen, kun YK:n tarkkailija oli tunnistanut georgialaisten alas ampuman pommikoneen ja sen lentäjän venäläisiksi. Ardzinba piti päämajaansa Gudautan kaupungissa, josta käsin abhaasit lopulta Venäjän massiivisella tuella työnsivät georgialaiset pois alueelta ja valtasiivat Suhumin syyskuussa 1993. Valtauksen yhteydessä Venäjän laivaston tykkiveneistä ammuttiin *Stinger*-ohjuksilla alas georgialaisten pakolaisten täyttämää siviililentokoneita. Gratsšov julisti samana vuonna, että Venäjällä oli ”oikeus puolustaa venäläisiä myös Venä-

¹³⁷⁹ Leitzinger, 1999: ”Georgia”, 7.

¹³⁸⁰ Leitzinger, 1999, 7; Gelaschwili, 1993, 88; Central Asia and Caucasus Chronicle, 8.2/1989, 1 & 8.5/1989, 11.

¹³⁸¹ Leitzinger, 1999, 7-8; Gelaschwili, 1993, 94-95.

¹³⁸² Leitzinger, 1999, 8.

jän rajojen ulkopuolella”. Vuoden 1993 loppuun mennessä taisteluissa kuoli tuhansia ihmisiä ja satojatuhansia joutui kodittomiksi.¹³⁸³

Venäläisjoukkojen lisäksi georgialaisia vastaan käytettiin ”Vuoristokansojen konfедераation” eli ”Kaukasian” tai ”Pohjois-Kaukasian kansojen konfедераation” (KKF) joukkoja, jotka koostuivat ilmeisesti Venäjän sotilastiedustelun GRU:n kanssa yhteydessä olleista muslimisotureista. Se onnistui myös Tšetšeniassa värväämään Abhasian sotaan monia radikaaleja tšetšeeniä, joiden joukossa olivat mm. useilla kyseenalaisilla operaatioilla tunnetuiksi tulleet veljekset Šamil ja Širvani Basajev sekä Ruslan Gelajev.

Abhasiaan haalittiin näennäisesti ”islamilaisen solidaarisuuden” nimissä seikkailijoita muualtakin – myöhemmin kuuluisimmaksi nousi jordanialaissyntyiseksi mainittu salaperäinen Hattab, jonka kerrotaan Abhasiassa ystävästyneen Basajevin kanssa, sotineen aiemmin Afganistanissa, ja avioituneen dagestanilaisen naisen kanssa.¹³⁸⁴ ”Islamilaisuudella” ei ollut kuitenkaan abhaasien kanssa mitään tekemistä ja heidän tärkeimmät tukijoukkonsa koostuivatkin Venäjän armeijasta ja armenialaisten palkkasoturien muodostamasta Vagramian-yksiköstä. Osa venäläisistä palkkasotureista kertoo saaneensa palkkion suoraan Moskovan-tileilleen Transnistriasta käsin. Yhdysvaltain ulkoministeriö arvioi, että suurin osa vuoden 1993 Suhumin valtaajista oli Abhasian ulkopuolelta.¹³⁸⁵

Miehitys, sissiliikkeet ja eristys

Kesäkuusta 1994 lähtien Abhasian venäläisjoukot alkoivat esiintyä nimikkeellä ”rauhanturvaajat”, ja valvoivat IVY:n nimissä Galin ja Zugdidin välistä puskurivyöhykettä. ”Abhaasit” valtasivat vielä syksyllä 1994 ”rauhanturvaajien” mitenkään estämättä Pohjois-Svanetian ja ainoastaan syrjäinen Kodorin laakso jäi Georgian valvontaan. Miehitetyn Pohjois-Svanetian svanit ovat organisoineet vastarintaa Abhasian miehitystä vastaan yhteistyössä Georgian puolelta toimivien georgialaispakolaisista koostuvien ”Metsäveljien” kanssa. Kodorin laaksossa väitettiin toimivan georgialaismielisen järjestön nimeltä ”Vapaa Svanetia”, jota Venäjä ja Abhasia jälkeinpäin toistuvasti syyttivät tšetšeenien piilottelusta, vaatien päästä tunkeutumaan myös Kodoriin, ja suorittaen aika ajoin provokaatioita georgialaisia vastaan. YK:lla on erikseen tarkkailijansa Georgiassa.¹³⁸⁶

”Metsäveljet” toimivat David ”Dato” Šengeljan johdolla vuodesta 1996, ja myös toinen georgialainen sissiliike, *Tetri Legioni* (”Valkoinen legioona”), johtajanaan Zurab Samušia, toimii raja-alueella. Vuonna 1996 huhuttiin, että myös Ševardnadzen vastustajat olisivat muodostaneet georgialaisen pataljoonan Abhasiassa Juri Badsaghuan johdolla. ”Metsäveljien” ja ”Valkoisen legioonan” toiminnasta Abhasia ja Venäjä ovat toistuvasti syyttäneet Georgiaa, erityisesti sen sisäministeriötä ja tiedustelupalvelua. Abhasia hyökkäsi äkisti vuonna 1998 ja valtasi koko Galin alueen, karkottaen jälleen 30’000-40’000 georgialaista kodeistaan.¹³⁸⁷ Galiin jäänyt pieni 2’000 hengen georgialaisyhteisö on elänyt ahdingossa ja heitä on piinattu mm. öisellä ulkonaliikkumiskiellolla, ahdisteltu äidinkielen puhumisesta ja nuorukaisia on pakkovärvätty Abhasian armeijaan. Abhasia yrittäneekä savustaa heidät kävelemään Enguri-joen sillan yli toiselle puolelle, jossa Galin muu väestö on vuodesta 1998 elänyt pakolaisina.¹³⁸⁸

¹³⁸³ Leitzinger, 1999, 8-9; Human Rights Watch, Helsinki 7.7 (March 1995); Neue Zürcher Zeitung, 24.6.1993.

¹³⁸⁴ Useat lähteet kuitenkin kiistävät Hattabin olleen Abhasiassa ja ajoittavat hänen ystävästyymisensä Basajevin kanssa vasta myöhempiin Tšetšenian aikoihin.

¹³⁸⁵ Leitzinger, 1999, 9; Colarusso, 1995, 75-96; HRW, 1995.

¹³⁸⁶ Leitzinger, 1999, 9; RFE/RL, 29.9.1999.

¹³⁸⁷ Leitzinger, 1999, 10; Neue Zürcher Zeitung, 3.4.1996.

¹³⁸⁸ IWPR’s Caucasus Reporting Service, 4.2.2000.

Vasta marraskuussa 1994 Abhasia julistautui muodollisesti itsenäiseksi, mutta mitään kansanäänestyksiä tai vapaita vaaleja ei ole järjestetty. Valta on edelleen neuvostoajan kommunisteilla samaan tapaan kuin Transnistriassa. Alue on miltei suljettu ulkomaailmasta, kun Venäjäkin vuonna 1995 sulki virallisesti Abhasian rajat. Tosin laivaliikenne Suhumiin jatkui silti ja Venäjä huoltaa ahkerasti suurta sotilastukikohtaansa Gudautassa. Huhtikuussa 1997 Venäjä katkaisi Abhasian puhelinlinjat, mutta syyskuussa 1999 se purki koko Abhasian saarron painostustoimena Georgiaa vastaan, jota se syytti jälleen kerran tšetšeenien tukemisesta, vaikka oikeammin Venäjän toimet Georgiaa vastaan lienevätkin johtuneet Georgian kasvavasta länsiyhteistyöstä ja tuolloin toiminnasta GUUAM-ryhmässä.¹³⁸⁹

Kun toukokuussa 1998 venäläiset ”rauhanturvaajat” autoivat abhaasikapinallisia ryhtymään aseelliseen selkkaukseen georgialaisten sissien kanssa, GUUAM-ryhmään kuuluva Ukraina tarjoutui vapaaehtoiseksi korvaamaan venäläiset puolueelliset ”rauhanturvaajat”, mitä Venäjä ei missään nimessä hyväksynyt.¹³⁹⁰ Abhasian rajaseudulla esiintyy jatkuvia provokaatioita ja esimerkiksi keväällä 2001 abhaasikapinalliset kidnappasivat georgialaisia varusmiehiä. Abhasian presidenttinä toimii edelleen Vladislav Ardzinba, pääministerinä Vjatseslav Tsugba ja ulkoministerinä Sergei Šamba.¹³⁹¹

Abhasiassa elää eri arvioiden mukaan nykyisin enää 150'000-300'000 ihmistä, joista suurin osa on vanhuksia, sillä nuoret ovat Venäjällä. Armenialaisten on arvioitu olevan nykyisin suurin väestöryhmä. Georgialle Abhasian menetyksistä tuotti valtavan pakolaisongelman, ja Abhasian pakolaiset ovat olleet pohjana mm. edellä mainituille sissiliikkeille. Georgiassa toimii Abhasian pakolaisparlamentti ja Abhasian vapautuspuolue, joita molempia johtaa Tamaz Nadareišvili. *Amnesty Internationalin* mukaan Nadareišvilillä saattaa olla tiivis yhteys sissijärjestöihin. ”Zviadisteilla” on omat Abhasian vapautusliikkeensä, joita johtavat Boris Kakubava ja Malhaz Pataria.¹³⁹²

Kodori ja Pankisi

Sotataidon klassikko Sun Tzu kirjoitti: ”Kaikki sodankäynti perustuu harhaanjohtamiseen. Siksi, kun olet voimissasi, teeskentele kyvyttömyyttä, kun aktiivinen, toimettomuutta. Kun olet lähellä, anna vaikutelma, että olet kaukana; kun kaukana, että olet lähellä. Tarjoa viholliselle syöttiä ja houkuttele häntä, teeskentele hajaannusta ja lyö hänet.”¹³⁹³ Georgian rajamailla harhautukset, provokaatiot ja disinformaatio ovat niin olennainen osa geopoliittista peliä, että ne ansaitsevat katseen luomiseen Kodorin ja Pankisin laaksoihin. Kodori sijaitsee Abhasian rajoilla, Pankisi taas Tšetšenian.

Kodorin provokaation alku: savuverhoja

Syksyn 2001 ”läheltä piti” -tilanne Abhasiassa tarjoaa erinomaisen esimerkitapauksen provokaatioiden käytön seuraamisessa. *The Russia Journalin* armenialainen toimittaja Garen Madojan kirjoitti jo elokuun lopussa, että Abhasiassa voitaisiin ennustaa uutta räjähdystä, koska Venäjä on pyrkinyt epävakauttamaan Georgiaa jatkuvilla ”rajavälikohtauksilla”, joissa tunnistamattomat miehet ovat ampuneet georgialaisia kohti venäläisten hallinnassa

¹³⁸⁹ Leitzinger, 1999, 9-10; Neue Zürcher Zeitung, 4.12.1997.

¹³⁹⁰ Dzebisašvili, 2000, 53.

¹³⁹¹ RFE/RL, 23.4.2001.

¹³⁹² Leitzinger, 1999, 10; Neue Zürcher Zeitung, 10.-11.1.1998; RFE/RL Caucasus Report, 3.3.1999 ja 27.4.1999; Amnesty International: Georgia – Summary of Amnesty International's Concerns, 1998, 20.

¹³⁹³ Visuri, 1997, 29.

olevilta alueilta tai tunnistamattomat – venäläisten tšetšeneiksi väittämät – miehet ovat ammuskelleet kohti venäläisiä. Provokaattorien on myös todettu yrittäneen kylvää konfliktin aineksia Pankisin solaan ja aiheuttaa välikohtauksia georgialaiskyläläisten ja tšetšeenipakolaisten välille. Venäläisväitteiden mukaan 24.8. Georgian ja Abhasian tulitaukorajalle kerääntyi jopa 800 aseistettua sissiä, joiden johdossa väitettiin olevan Ruslan Gelajev (täsmälleen sama sissien luku esiintyi georgialaisen provokaattorin Kitovanin aiemmissa väitteissä Gelajevin miesvahuudesta – mutta ei Abhasiassa vaan Pankisissa; ks. seur. kappale).¹³⁹⁴

Ševardnadze ja erityissopimusten ministeri Malhaz Kakabadze onnistuivat pitämään konfliktin loitolla jatkuvilla neuvotteluyhteyksillä Abhasian johtoon. Ševardnadzekin totesi, että Enguri-joen partaalle oli kerääntynyt sissejä, kuitenkin vain noin 200-300 miestä ja näistä suurin osa georgialaisia veteraaneja ja Abhasian pakolaisia. Ševardnadze muistutti, ettei ”kansan kärsivällisyys ole loputon”. Abhasian 100 aseistamatonta YK-tarkkailijaa (UNOMIG) olivat sovelias provokaation kohde ja Georgian epävakauttaminen palvelisi välittömästi Venäjän etuja. Georgian ulkoministeriön tiedottajan Kaha Siharulidzen mukaan Venäjä levitti tahallaan tšetšenejä koskevia huhuja pyrkien siten saamaan lisää jansijaa Georgiassa. Sisäministeriön joukkojen komentaja Giorgi Šervašidze totesi kyseessä olevan Venäjän provokaation. Hän tapasi ”Metsäveljien” komentajan David Šengelian ja vakuutti, ettei Georgia suunnittele sotilasoperaatioita Abhasiassa.¹³⁹⁵

Tšetšeenien lähettiläs Georgiassa, Hizir Aldamov, kommentoi asiaa: ”Georgian kansalaisena olen iloinen, että on lopulta ilmaantunut ryhmä ihmisiä, joka on valmis kamppailemaan Abhasian puolesta [sen vapauttamiseksi Venäjän miehityksestä ja liittämiseksi takaisin Georgiaan]. Mutta syntyjäni tšetšeeninä en pidä ajatuksesta, että Georgiassa olisi aseistettuja tšetšenejä. Tšetšeniassa on käynnissä sota, joten jos he haluavat taistella, heidän pitäisi olla siellä.” Georgiassa olevien YK:n tarkkailijoiden edustaja Dominic Endjujian sanoi, ettei 24.8. ollut esiintynyt mitään välikohtauksia, vaan tuolloin oli rajavyöhykkeellä ollut voimakasta YK:n helikopterien läsnäoloa. Kuitenkin Venäjä väitti, että juuri tuona päivänä olisi tapahtunut suuri yhteenotto ”800 sissiä vastaan”. Georgian sisäministeri Kaha Targamadze sanoi, että vaikka Georgia onkin suostutellut ”Metsäveljet” pidättäytymään väkivallasta, ”alkoi olla Abhasian aika ottaa askel Georgian suuntaan”, koska muuten georgialaiset saattaisivat ottaa jossain vaiheessa lain omiin käsiinsä.¹³⁹⁶

Amerikkalainen diplomatian professori Stephan Sestanovich ennakoி syksyn tapahtumia kirjoittamalla hälyttävän artikkelin Moskovan aikeista Georgian suhteen. Ensimmäinen vakava uhka Venäjän ja Yhdysvaltain yhteistyössä terrorintorjunnassa oli se, että Moskova yrittäisi leimata tšetšeenit Usama bin Ladinin asemaan, ja toinen se, että Moskova yrittäisi esittää Georgian *Talibanin* paikalle eli ”terrorismin suojelijaksi”. Putin oli Sestanovichin mukaan šokeerannut amerikkalaisvieraita avoimella vihallaan Ševardnadzea kohtaan, eikä Venäjän asenne Georgiaan ollut koskaan ollut yhtä huolestuttava kuin nyt. Venäjän valtiontelevisio oli esimerkiksi esittänyt näyttävästi ja kunnioittavasti Ševardnadzen murhayrityksestä ja amerikkalaisen tiedustelumiehen murhasta epäillyn ja nyt Moskovan suojeleman KGB:n agentin Igor Giorgadzen haastattelun.¹³⁹⁷

¹³⁹⁴ The Russia Journal, 31.8.2001.

¹³⁹⁵ The Russia Journal, 31.8.2001.

¹³⁹⁶ The Russia Journal, 31.8.2001.

¹³⁹⁷ New York Times, 5.10.2001.

Terrorismin vastaisen retoriikan sovellutuksia ja hämmennystä

Kun syyskuun 11. päivän terrori-iskut New Yorkiin ja Washingtoniin suuntasivat maailman huomion ”terrorinvastaiseen sotaan” ja Afganistaniin, Venäjä aloitti välittömästi oman Tšetšenian sotansa hehkuttamisen, ja kun Yhdysvallat syytti Talibania *Al-Qaidan* suojelusta, Venäjä alkoi syyttää Georgiaa tšetšeenien suojelusta. Abhasian tulitaukorajalla ammuttiin salaperäisesti alas YK:n tarkkailijoiden helikopteri 8. lokakuuta 2001. Venäjä levitti heti maailmalle käsitystä, että syllisiä olivat ”kapinalliset” ja Suomenkin tiedotusvälineet toistelivat väitteitä, että kopterin olisivat ampuneet alas ”tšetšeenit” tai ”georgialaiskapinalliset” (vaikka Abhasiahan se ”kapinallinen” maakunta tässä tapauksessa on). Georgia huomautti helikopterin ampuneiden miesten tulleen Abhasiaan suoraan Venäjältä, kun taas Venäjä väitti heidän olleen ”Georgian armeijan sotilaita ja tšetšeenifundamentalisteja”.¹³⁹⁸

Tiistaina 9. lokakuuta Venäjän ilmavoimat hyökkäsivät pommittaen Naan kylää Abhasiasa, mutta väittäen pommikoneita ja helikoptereita virallisesti ”tunnistamattomiksi”. Vaikka georgialaiset havaitsivat kylää pommittaneiden koneiden tulleen Venäjän suunnalta, aiempien provokaatioiden kaavaa seuraten, Venäjä ja Abhasian separatistihallitus syyttivät Georgiaa, ”Metsäveljiä” ja tšetšeenijä. Ševardnadze ilmoitti Naata pommittaneiden koneiden tulleen Kodorin laaksoon Venäjän ilmatilasta ja Georgian vastauksen olevan tiukka.¹³⁹⁹ Abhasian sisäministeri Sergei Šamba kertoi venäläisten tarjonneen apua ja mm. kasakoita vapaaehtoisina taisteluun Georgiaa vastaan, mutta Abhasian ”toistaiseksi” kieltäytyneen avusta, koska abhaasit ”ymmärtävät, että se voisi olla askel, joka tuo Venäjän sota-voimat Abhasiaan”.¹⁴⁰⁰

Pian Ševardnadze myönsi, että Pankisin solassa ”saattaisi olla tšetšeenitaistelijoita”, ja että Georgia voisi toimia Venäjän kanssa yhteistyössä ja selvittää, kuka siellä oli pakolainen ja kuka sissi. Kun Georgia siirsi joukkojaan kohti Kodorin levotonta laaksoa, Abhasian puolustusministeri Vladimir Mikanba syytti Georgiaa ”hyökkäyksestä”, ja Kodorissa kerrottiin käydyn taisteluita georgialaisten ja venäläisten välillä. Abhasian johtaja Ardzinba lähetti Putinille kirjeen, joka kutsui Venäjän puuttumaan tilanteeseen. Abhaasien ja venäläisten propaganda alkoi puhua georgialaisten joukoissa taistelevista ”tšetšeenistä ja arabeista”. Suomalaismedia toisti myytit kritiikittä ja YLE jopa syytti Georgiaa YK:n helikopterin alasampumisesta (käyttäen georgialaisista sanaa ”kapinalliset” ja abhaaseista sanaa ”armeija”), mutta *Herald Tribune* huomautti, että Abhasian konflikti Georgiaa vastaan on ollut ”pikemminkin poliittinen kuin uskonnollinen”.¹⁴⁰¹

Venäjä keskitti sekä puolustusministeriön että sisäministeriön joukkoja kaikille Georgian rajoille.¹⁴⁰² Georgian puolustusministeri David Tevzadze sanoi Georgian lähettäneen joukkojaan Kodorin laaksoon turvallisuuden takaamiseksi.¹⁴⁰³ Tasoltaan viime vuosina populistiseksi vajonnut *Stratfor* syytti venäläisiin viitaten georgialaisia ja tšetšeenijä hyökkäyksestä Venäjää vastaan ”sekä Abhasian että Tšetšenian valtaamiseksi”. *Stratforin* mukaan ”200-1200 tšetšeeniä ja georgialaismielistä sissiä” soti venäläisiä vastaan Kodorissa ja kaatuneita oli jo sata.¹⁴⁰⁴ Šamba ja Abhasian varapresidentti Valeri Aršba alkoivat puhua 200 sissin olevan piiritettyinä ja että joukkoon mahtui niin Georgian armeijan joukkoja,

¹³⁹⁸ Helsingin Sanomat, 9.10.2001; International Herald Tribune, 9.-11.10.2001.

¹³⁹⁹ International Herald Tribune, 9.-10.2001; Helsingin Sanomat, 10.10.2001.

¹⁴⁰⁰ Helsingin Sanomat, 10.10. ja 12.10.2001; International Herald Tribune, 9.10.2001; YLE:n uutiset 14.10.2001.

¹⁴⁰¹ Helsingin Sanomat, 10.10. ja 12.10.2001; International Herald Tribune, 9.10.2001; YLE:n uutiset 14.10.2001.

¹⁴⁰² Wall Street Journal Europe, 11.10.2001; The Russia Journal, 11.10.2001.

¹⁴⁰³ Dimitri Bit-Suleiman, TOL, 9.-15.10.2001.

¹⁴⁰⁴ Stratfor GIU, 17.10.2001.

tšetseenejä, arabeja kuin azerbaidžanilaisiakin.¹⁴⁰⁵ Virolaisen *Raadio Vaba Euroopan* armenialaissyntyinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Üve Maloverjan väitti Naan olleen armenialainen kylä ja tšetseenien lähteneen Kodoriin, kun Georgia oli häätänyt heidät Pankisista. *Vremjan* asiantuntijan Valeri Batujevin mukaan Venäjä tuki ”islaminuskoisia abhaaseja”, koska halusi kaapata itselleen Georgian Mustanmeren-rannikon.¹⁴⁰⁶

Arvostettu asiantuntija Vladimir Socor arvioi, että Venäjä yritti saada kätensä työnnettyä myös itse Georgian sisään ja pyrkivänsä Lännen kanssa kauppoihin siitä, että korvaukseksi myönnytyksistä Afganistanissa ja Keski-Aasiassa Venäjä saisi vapaat kädet Georgiassa. Lopulta Moskovassa työskentelevä länsidiplomaatti totesi, ettei kukaan voi olla varma, pommitettiinko ylipäätään mitään missään vaiheessa.¹⁴⁰⁷ *Stratfor* levitti päätöntä huhua, että ”tšetseenit” olisivat jo hyökänneet Abhasian pääkaupunkiin Suhumiin.¹⁴⁰⁸ Tbilisissä kokoontui tuhannen georgialaisen mielenosoitus, jolle Ševardnadze lupasi, että Venäjän mandaatti ”rauhanturvaamiseen” Abhasiassa lopetettaisiin. Georgialaiset halusivat myös tutkia YK:n helikopterin alasampumista perinpohjaisesti, mutta jostain syystä Venäjä ja edes YK itse eivät enää olleet yhtä kiinnostuneita. Ševardnadze uhkasi, että jos Venäjä pilaisi jälleen Georgian ja Abhasian rauhanneuvottelut, Georgia eroaisi heti IVY:stä.¹⁴⁰⁹

Stratforin mukaan Kodorin laakson svanit, jotka ovat lojaaleja Tbilisille, suojelisivat luonnollisina liittolaisina sissejä. Georgia syytti Venäjää jo toisen kylän pommittamisesta Kodorin svanien alueella Amtkelissa.¹⁴¹⁰ Venäläislehdistö ryhtyi jo miettimään, kuka tulisi johtamaan Georgiaa, kun Ševardnadze kukistuisi.¹⁴¹¹ Ševardnadze ei kuitenkaan sortunut, vaan tilanne alkoi hiljentyä eivätkä venäläiset päässeet Pankisiin. Georgian parlamentti vaati edelleen venäläisjoukkoja poistumaan Abhasiasta. Georgian YK-liiton puheenjohtajan Džaba Devdarianin mukaan sen lisäksi, että Pankisin tšetseenit saattoivat tarjota huoltoapua pohjoisessa rajan takana taisteleville heimoveljilleen, Venäjää ärsytti, että Georgia tarjosi tšetseeneille mahdollisuuden tiedotusvälineisiin ja internetiin. Georgia siis haastoi miltei ainoana valtiona maailmassa Venäjän tiedotusmonopolia Tšetšenia-asioissa. Devdariani kirjoitti, että taistelijaleireistä Pankisissa oli ainoastaan Venäjän väitteitä, ei mitään todisteita, ja vaikka siellä sissejä olisikin, Georgia päättäisi itse ”terrorismin torjunnasta” omalla alueellaan.¹⁴¹²

Georgialaisen tutkijan Khatuna Salukvadzen mukaan syksyn tapahtumien taustalla oli todella yritys tehdä Georgiasta syntipukki ”terrorisminvastaisessa” sodassa, joka sitten kohdistettaisiin sinne, minne Venäjä haluaisi. Salukvadzen mukaan georgialaiset metsäveljet pohjoiskaukasialaisilla vahvistuksilla todella suorittivat iskun 3.10. Abhasian puolella olevaan kylään, minkä jälkeen Abhasiassa käytiin useita ”spontaaneja yhteenottoja”. Sitten äkkiä ammuttiin alas YK:n helikopteri, ainoaa Georgian hallinnassa ollutta Pohjois-Svanetian aluetta (Kodorin laaksossa) pommitettiin Venäjän ilmavoimain Su-25-koneilla ja Venäjän ilmavoimat loukkasivat Georgian ilmatilaa.¹⁴¹³ 17.10. kuusi Venäjän ilmavoimain helikopteria pommitti georgialaisia kylä Kodorin solassa ja sekä samana että seuraavana päivänä venäläishävittäjät loukkasivat varsinaisen Georgian ilmatilaa.¹⁴¹⁴

¹⁴⁰⁵ The Russia Journal, 11.10.2001.

¹⁴⁰⁶ Raadio Vaba Euroopa, 10.10.2001.

¹⁴⁰⁷ Wall Street Journal Europe, 11.10.2001.

¹⁴⁰⁸ Stratfor GIU, 17.10.2001.

¹⁴⁰⁹ Dimitri Bit-Suleiman, TOL, 9.-15.10.2001.

¹⁴¹⁰ Stratfor, 17.10.2001; WSJE, 11.10.2001.

¹⁴¹¹ Moscow News, 3.-9.10.2001.

¹⁴¹² EurasiaNet, 1.10.2001.

¹⁴¹³ The CACI Analyst, 24.10.2001.

¹⁴¹⁴ Caucasus Press, 17.10.2001; AP, 18.10.2001 > The CACI Analyst, 24.10.2001.

Yhtäkkiä konflikti kuitenkin laantui ja kun Ševardnadze vaati parlamentin tuella kaikkien 2'000 venäläisen "rauhanturvaajan" vetämistä Abhasiasta, Putin ilmoitti yllättäen suostuvansa. Lupausta Venäjä ei tietenkään milloinkaan pitänyt. Vain YK:n helikopterin kohtalo jäi mysteeriksi. Georgian puolustusministeriö onnistui sieppaamaan radiosanomien Venäjän Gudautan tukikohdasta Kodorissa sijaitsevalle venäläisten "rauhanturvaajien" yksikölle: siinä käskettiin "rauhanturvaajia" ampumaan kaikkiin suuntiin, jotta saataisiin provosoitua hyökkäys heitä vastaan. Mikäli Georgian antama tieto on oikea, välikohtaus todella oli Venäjän provokaatio, joka pyrki hyödyntämään Yhdysvaltain julistamaa sotaa terroria vastaan varsin uskaliaalla tavalla. Putinin lupausta sotaisien "rauhanturvaajien" vetämisestä Venäjällä oli yhtä vähän aikomusta täyttää kuin ETYJ:ille antamiaan sitoumuksia vetäytyä Gudautasta. Ševardnadze esitti ETYJ:ille, että rauhanturvaamista jatkettaisiin, mutta venäläiset vaihdettaisiin "puolueettomampiin" joukkoihin, mihin Ukraina ilmoittautui heti vapaaehtoiseksi.¹⁴¹⁵

Abhasian edustaja Astamur Tania vaati, että Georgian oli vedettävä Kodoriin siirtämänsä joukot, mihin Georgia vastasi näiden läsnäolon olevan välttämätöntä georgialaisten kansalaisten turvallisuuden takaamiseksi laaksossa, jota "tuntemattomat ilmavoimat" pommittivat ja jossa Abhasian ja Venäjän joukot hyökkäsivät sissejä vastaan.¹⁴¹⁶ Salukvadze katsoo, että Venäjän lisäksi myös Georgialla oli motiiveja toimia, sillä Abhasia oli alkanut oireilla profiilinsa korottamisen suuntaan ja uhkasi liittyä kokonaan Venäjään. Ševardnadzella ei ole enää kovin kauaa aikaa ratkaista sitä, jääkö hän Georgian historiaan johtajana, joka menetti Abhasian vai johtajana, joka palautti maan yhtenäisyyden. Putinin lisäksi myös Ševardnadze hyödynsi Yhdysvaltain terrorisminvastaisen sodan retoriikkaa, viitaten tietenkin abhaaseihin.¹⁴¹⁷ Yhdysvaltain vierailunsa aikana hän toisti Georgian halun päästä NATO:n jäseneksi sekä tukensa Yhdysvaltain ohjuspuolustushankkeelle.¹⁴¹⁸

Abhasian presidentti Vladislav Ardzinba julisti murskaavansa Abhasiaan "hyökänneet" sissit, joiden takana Ardzinba väitti olevan Tbilisin hallituksen. Hän jäljitteli Putinin tšetseenipuheiden gangsterislangia kuvaillessaan, kuinka vastustajat "murskattaisiin kuin torakat". Samalla, kun Ardzinba syytti Georgiaa "terrorismista", hän torjui Georgian esityksen "laajimmasta mahdollisesta autonomiasta". Samana päivänä kuitenkin Abhasian apulaispuolustusministeri Garri Kupalba väitti vastustajien vetäytyvän Kodorista.¹⁴¹⁹

Tšetseenien osuus pähkinöistä pizzuun

*Radio Free Europe*n toimittaja Sozar Subari onnistui vierailemaan Kodorin solassa, ja totesi, että toisella puolella olivat georgialaiset ja heitä tukevat kodinsuojajoukoiksi järjestetyt tšetseenit ja toisella puolen taas Abhasian joukot ja heitä tukevat Venäjän joukot. Kodorin georgialaisten keskuudessa vallitsi kahdenlaisia asenteita tšetseeneihin: toisten mielestä tšetseenit "ampuvat ihmisiä" ja heidät on häädettävä, kun taas toisten mielestä he ovat rehellisiä ja kohteliaita, maksavat leivästään rahassa ja auttavat georgialaisia sinnittelemään Abhasian venäläismiehitystä vastaan. Myös Kodoriin tulleiden tšetseenien mielipiteissä oli eroja: eräs Subarin haastattelema sanoi tullessaan maksamaan kiitollisuudenvelkansa Georgialle, joka salli tšetseenipakolaisten olla Pankisissa ja maksamaan myös omista vääryyksistään georgialaisia kohtaan, sillä hän oli osallistunut taisteluihin Abhasian puolella Georgiaa vastaan vuosina 1992-1993.¹⁴²⁰ Tšetseenien läsnäoloa selitettiin kahdesta lähtö-

¹⁴¹⁵ The CACI Analyst, 24.10.2001; RFE/RL, Caucasus Report, 30.10.2001.

¹⁴¹⁶ Eurasia Insight, 1.11.2001.

¹⁴¹⁷ The CACI Analyst, 24.10.2001.

¹⁴¹⁸ RFE/RL, Caucasus Report, 30.10.2001.

¹⁴¹⁹ Caucasus Press, 16.10.2001; Itar-Tass, 16.10.2001 > The CACI Analyst, 24.10.2001.

¹⁴²⁰ RFE/RL, 1.11.2001.

kohdasta: Kyseessä oli joko tšetšenejä, jotka olivat painostuksen alla lähteneet Pankisin solasta, tai Abhasiassa jo kerran taistelleita tšetšeeni-islamisteja, jotka eivät olleet alunperinkään olleet tervetulleita Tšetšeniaan, koska he olivat Mashadovin ja Tšetšenian itsenäisyysliikkeen vastustajia.¹⁴²¹

Moskovalainen turvallisuusasiantuntija Pavel Felgenhauer selitti Abhasian konfliktin paikallisemmasta näkökulmasta: ”Joka syksy hasselpähkinöiden korjuu-aikaan Kodorin laakson alueella on pieni Abhasian ja Georgian välinen sota, joka loppuu luonnollisesti, kun vuoristosolat tukkeutuvat lumesta. ... Pähkinänkorjuu on oikea kultakaivos partisaaneille – Abhasian ’vapautukseen’ pyrkiville georgialaisille ja heille ’suojelua’ tarjoaville työttömille tšetšeenitaistelijoille.” Bostonin yliopiston venäläinen Kaukasian-tutkija Miriam Lansky varoitti kuitenkin, että tällä kertaa ”pähkinäkahakka” voisi johtaa vuosien 1992-1993 Abhasian sodan uudelleenpuhkeamiseen jos Venäjä sekaantuisi tilanteeseen täydellä voimalla.¹⁴²²

Sekä virallinen Georgia (Ševardnadze) että virallinen Tšetšenia (Mashadov) olivat kiirehtineet tuomitsemaan sissiryhmien kaikenlaiset provokatiiviset toimet, peläten aiheellisesti niiden houkuttelevan Venäjän konfliktiin Georgiaa vastaan samoin kuin oli käynyt kesällä 1999 Dagestanin provokaation paisuessa toiseksi Tšetšenian sodaksi. Venäjän pyrkimyksenä oli saada sotiminen laajennettua Pankisin solaan, jonka uskottiin toimivan tšetšeenien huoltoyhteytenä. Lansky arvioi, että sekä Ševardnadze että Mashadov puhuivat totta sanoessaan, etteivät *heidän* joukkonsa olleet tunkeutuneet Engurin yli Abhasiaan eivätkä taistelleet venäläisiä vastaan Kodorissa – koska sekä georgialaiset ”Metsäveljet” että Kodorin tšetšeenit olivat avoimessa konfliktissa omia hallituksiaan vastaan. Huhuttiin, että tšetšenejä johtaisi Kodorissa komentaja Ruslan Gelajev, mutta hänen sukulaisensa olivat kiistäneet väitteet eikä Lansky pitänyt niitä luotettavina. Jopa Putinin nimittämä nukkehallitsija Ahmed Kadyrov kiisti tietävänsä Gelajevin olinpaikkaa (ts. hän ei sanonut Gelajevin olevan Kodorissa).¹⁴²³

Ševardnadze kertoikin pian *Obštšaja Gazetalle*, ettei Gelajev ollut sekaantunut Kodorin tapahtumiin, syyttäen venäläisiä myytin luomisesta. Gelajev kuului niihin tšetšeenisotureihin, jotka olivat taistelleet yhdessä Basajevin veljesten kanssa Georgiaa vastaan edellisessä Abhasian sodassa 1992-1993. Abhasian puolelle kehitetyn näennäisesti pohjoiskaukasialaisen ryhmittymän takana oli itse asiassa Venäjän sotilastiedustelu GRU. Myöhemmin Basajev liittyi šuraan, Tšetšenian islamistien varjohallitukseen, jonka tarkoituksena oli Mashadovin hallituksen kaataminen. Ja lopulta Basajev oli mukana Dagestanin šuran provokaatioksi kääntyneessä selkkauksessa. Toisen Tšetšenian sodan alettua Gelajev oli jonkin aikaa taistellut Mashadovin puolella, mutta syksyllä 2000 Mashadov ”vapautti hänet tehtävistään”, vaikka Tšetšeniassa käytiin sota.¹⁴²⁴

*Radio Liberty*n haastattelussa Mashadov sanoi, ettei Gelajev edusta Tšetšenian kansaa, hallitusta eikä tšetšeenien vastarintaa. Mashadov sanoi suoraan erottaneensa Gelajevin, koska osoittautui, että tämä oleili Georgiassa ja Mashadovin, Tšetšenian joukkojen ylipäällikön, määräyksen mukaisesti oli ehdottoman kiellettyä osallistua sotate toimiin ulkomailla. Edes venäläisiä sotilaskohteita vastaan ei saisi hyökätä Georgian, Azerbaidžanin tai Armenian maaperillä. Mashadov kertoi antaneensa määräyksen nimenomaan siksi, että Venäjän tiedustelupalvelu halusi tahallisesti provosoida tämänkaltaisia konflikteja Etelä-

¹⁴²¹ Miriam Lansky, The NIS Observed, 24.10.2001.

¹⁴²² Lansky: ”Kodori Gorge Goes Nuts”, The NIS Observed, Vol. VI, No. 17, 24.10.2001.

¹⁴²³ Lansky, The NIS Observed, 24.10.2001; Novaja Gazeta, 15.10.2001.

¹⁴²⁴ Obštšaja Gazeta, 18.-24.10.2001; The NIS Observed, 24.10.2001.

Kaukasian maihin.¹⁴²⁵ Mashadov siis halusi suojautua Budjonnovskin, Pervomaiskojen ja Dagestanin provokaation kaltaisilta tapahtumilta juuri siksi, että Tšetšenian vastarintataistelua ei yhdistettäisi islamistien seikkailuihin milloin missäkin.

Georgialaisten osuus Metsäveljistä Mhedrioniin

”Metsäveljet” olivat Kodorin provokaatiossa pääosassa. Heidän kerrotaan rekrytoivan taistelijansa Abhasian pakolaisten joukosta, ja he ovat suorittaneet provokaatioita ja sissi-toimintaa Georgian ja Abhasian rajavyöhykkeellä Tbilisin aina tuomitessa nämä toimet. Keväällä 2001 tapahtui kuitenkin käänne, kun metsäveljien johtaja David Šengelia liittoutui entisen KGB:n agentin ja ammattirikollisen Džaba Ioselianin pelättyjen *Mhedrioniin* kanssa.¹⁴²⁶ Kitovanin esimerkin mukaisesti Ioselianikin vapautettiin vankilasta kesällä 2000 hänen istuttuaan vaivaiset kaksi vuotta 22 vuoden tuomiostaan, jotka hän sai virallisesti Ševardnadzea vastaan tehdyistä murhayrityksistä. Ioseliani ryhtyi heti herättelemään henkiin kerran kauhua ja tuhoa kylvänyttä *Mhedrioni*-paramilitaarijoukkoaan. Hän ryhtyi myös uusiin provokaatioihin Ševardnadzea vastaan, mikä herättää kysymyksiä siitä, miksi Ioseliani ylipäätään piti laskea vapaaksi.¹⁴²⁷ (Vastaavia esimerkkejä rikollisten käyttämisestä provokaatioissa löydämme mm. Sumgaitin verilöylystä ja Tšetšeniassa Ruslan Labazanovin, Bislan Gantemirovin ja Arbi Barajevin toiminnasta.)

Georgian tiedustelupalvelun päällikkö Avtandil Ioseliani kertoi *Akhali Taoban* haastattelussa, että Ševardnadzen määräyksestä hän ja entinen kansallisen turvallisuuden ministeri Vahtang Kutateladze auttoivat Ruslan Gelajevia poistumaan turvallisesti Kodorin solasta Georgian kautta takaisin Tšetšeniaan. Ioselianin mukaan Georgia tiesi Gelajevin liikkeistä, muttei katsonut asiakseen puuttua niihin.¹⁴²⁸ Ioselianin puheisiin on kuitenkin syytä suhtautua suurella varovaisuudella – tämäkin Ioseliani on entinen KGB:n upseeri ja hänen puheillaan on sisäpoliittinen konteksti.

Kodorin solan tapahtumia on myöhemmin arvioitu varovasti, mutta asiantuntijat arvelevat Venäjän ja Georgian käyneen hyvin lähellä sotatilaa syksyllä 2001. Vastaavanlaiset tapahtumat toistuivat myös vuonna 2002. Eri arvioiden mukaan Venäjän olisi pysäyttänyt hyökkäämästä Georgiaan lähinnä Yhdysvaltain läsnäolo ja väliintulo. Tätä silmällä pitäen on tarpeen vielä luoda silmäys itään, toiseen Kodorin kaltaiseen rotkolaaksoon, Pankisiin.

Pankisi

Abhasian tapahtumien taustaa vasten suurvaltain ja Georgian šakkipeli Pankisin ympärillä on vähintään yhtä mielenkiintoinen kuin Kodori. Venäjä on pommittanut useaan otteeseen Georgian aluetta Pankisin solan alueella vuosina 1999, 2000, 2001 ja 2002. Pankisissa elää Georgian tšetšeenivähemmistö, ”kistit”. Venäjä on aina ensin kiistänyt pommitukset vedoten ”tuntemattomiin ilmavoimiin” jne. mutta yleensä myöhemmin myöntänyt ja vedonnut erehdykseen.¹⁴²⁹ CSIS:n Zeyno Baranin mukaan Pankisissa ja Ahmetan piirikunnassa elää 7’000 tšetšeeniä ja lisäksi 5’000 tšetšeenipakolaista.¹⁴³⁰ Kistien määräksi on arvioitu 10’000-20’000, mutta solaan on asettunut myös tšetšeenipakolaisia. Joissain lähteissä puhutaan vain 3’000-5’000 tšetšeenistä. Tšetšeeneihin on kohdistunut ahdistelua,

¹⁴²⁵ RL 11.10.2001 > The NIS Observed, 24.10.2001.

¹⁴²⁶ Iprinda, 24.4.2001; BBC > Lanskoj, The NIS Observed, 24.10.2001. Ioselianin KGB-taustasta: Hunter, 1994, 129.

¹⁴²⁷ RFE/RL Caucasus Report, 15.5.2001; The NIS Observed, 24.10.2001.

¹⁴²⁸ RFE/RL, 16.11.2001.

¹⁴²⁹ BBC, 30.11.2001; RFE/RL, 30.11.2001; Caucasus Press, 28.11.2001; Stratfor GIU, 29.10.1999; Military News Agency, 16.3.2001; Glasnost Caucasus Daily News Service, 18.3.2001.

¹⁴³⁰ Baran, 2001: “Georgia Update”.

jossa on voimakkaasti provokaatioiden maku.¹⁴³¹ Mitään todellista konfliktia georgialaisten ja tšetseenien välillä ei ole kuitenkaan ollut, vaan jännitteitä ovat lisänneet lähinnä Venäjän ja venäläismielisten georgialaisryhmittymien aika ajoin esittämät väitteet tšetseenisissien toiminnasta, piilottelusta ym. Pankisin solassa.

Pankisin kistit koostuvat maisteista, malkisteista, dyšneistä, tšanteista ja eräistä muistakin *taipeista*, jotka asettuivat Ahmetan alueelle 1800-luvun sotien aikana, etsien suojaa Georgianasta. Heidän pääpaikkanaan toimii Duisin kylä. He tukevat tšetseenien itsenäisyystaistelua, mutta heidän merkityksensä Tšetšeniassa käytävälle sissisodalle on kyseenalainen jo heidän lukumääräisten ja materiaalistien kykyjensä rajallisuuden vuoksi. Ensimmäisen sodan aikana kistien keskuudesta osallistui Tšetšenian sotaan vain kymmeniä vapaaehtoisia. Venäjän pyrkimykset Pankisin solan suhteen eivät liitykään niinkään Tšetšenian sotaan kuin pyrkimykseen levittää jalansijaa Georgian ja kiristää Georgiaa.¹⁴³²

Georgiassa lähinnä parlamentaarikko Vahtang Šamiladzen johtama ryhmä on esittänyt tšetseenivihamielisiä kommentteja ja vaatinut kaikkien tšetseenien karkottamista.¹⁴³³ Helmikuussa 2001 Šamiladze vaati jälleen tšetseenien karkottamista ja vastusti ”itsehallinnon antamista Pankisin tšetseenialueelle”, vaikka mitään tällaisia vaatimuksia ei ollut esitetty. Jopa tšetšeeni-islamisteja edustava Movladi Udugov kiisti, että kukaan olisi missään vaiheessa vaatinut itsehallintoa Pankisiin.¹⁴³⁴ Myös pahamaineinen Tengiz Kitovani on vankeilasta vapauduttuaan tavannut laukoa Georgian sisäpolitiikkaa kuohuttavia skandaaleja, joista osa on koskenut tšetšenejä, mm. väitteet komentaja Ruslan Gelajevin oleskelusta Pankisin solassa 800 sissin joukko-osasto mukanaan. Ševardnadze torjui väitteen ”herjauksena”.¹⁴³⁵

Maaliskuussa 2000 venäläisjoukot miehittivät georgialaisen Pitšvnin kylän Tšetšenian rajaseudulla. Kylän asukkaat ja Georgian rajajoukot vetäytyivät välttääkseen väkivaltaisuuksia, ja maiden hallitukset samoin kuin ETYJ salasivat asian kahden kuukauden ajan, kunnes se tuli esille Venäjän syyttäessä jälleen kerran Georgiaa ”satojen tšetseenisissien” piilottelusta.¹⁴³⁶ Huhtikuussa *Los Angeles Times* haastatteli Georgian rajaseudun tšetšenejä ja paikallisia viranomaisia. Haastattelussa todettiin sekä pakolaisten että Georgian tšetseenien käyvän välillä Tšetšeniassa sotimassa ja venäläisten tahallisesti tulittavan kohteita Georgian puolella. Sekä georgialaiset että tšetšeenihaastatellut pelkäsivät Venäjän laajentavan sodan koko Kaukasian alueelle.¹⁴³⁷ Kesäkuussa 2000 Georgia uhkasi haluavansa karkottaa maasta 7'000 tšetšeenipakolaista, ja pyysi Turkkiä ja Azerbaidžania vastaanottamaan osan näistä, minkä pyynnön Turkki ja Azerbaidžan torjuivat.¹⁴³⁸ Tammikuussa 2001 esiintyi yhteenottoja georgialaispoliisien ja salakuljettajien välillä Pankisin alueella Kahetiassa, minkä vuoksi Ševardnadze julisti paikallisen hätätilan.¹⁴³⁹

Georgian politiikka on seurannut ”pankukasialaista” linjaa; Georgia on halunnut pysyä niin Karabahin kuin Tšetšeniankin konflikteissa puolueettomana ja sen ensisijainen tavoite on ollut, ettei se joutuisi vedetyksi mukaan enää useampiin sotiin kuin sen omia alueita koskevat. Venäjä tulkitsee tämän kategorisesti tšetseenien tukemiseksi. Georgia on pysy-

¹⁴³¹ Leitzinger, 1999, 12; RFE/RL, 28.6.1999; Dzebisavili, 2000, 51.

¹⁴³² Dzebisavili, 2000, 51.

¹⁴³³ RFE/RL, 11.1.2001.

¹⁴³⁴ RFE/RL, 5.2.2001.

¹⁴³⁵ RFE/RL, 12.3.2001; Glasnost North Caucasus Reporting, 8.3.2001.

¹⁴³⁶ Monitor, 18.5.2000.

¹⁴³⁷ Los Angeles Times, 24.4.2000; Turkistan Newsletter, 26.4.2000.

¹⁴³⁸ RFE/RL, 19.6.2000.

¹⁴³⁹ TransCaucasus Chronology, Jan. 2001.

nyt tiukkana ja kieltänyt Venäjältä oikeuden valvoa Tšetšenian-vastaisen rajan Georgian puolista osaa, mitä Venäjä on vaatinut.¹⁴⁴⁰

Venäjä on itsepintaisesti pyrkinyt epävakauttamaan Georgiaa ja valmistelemaan hyökkäystä sinne yhdistämällä Georgian ”terrorismiin”. Tavallisin syytös on kohdistunut tšetšeenien tukemiseen, mutta *Al-Qaidan* johtajien kadottua Afganistanista Iranin kautta Turkmenistanin suuntaan Venäjä esitti odotetusti, että *Al-Qaidan* johtajat piileksisivätkin seuraavaksi Georgiassa. Kun Yhdysvaltain asiainhoitaja Georgiassa antoi samansuuntaisen lausunnon, *Reuters* ja sen myötä koko maailman tiedotusvälineistö hehkuttivat helmikuussa 2002, että Georgia on seuraava terroristien pesä.¹⁴⁴¹ Venäjän toistettua väitteitään ja uhkailtua Georgiaa, Yhdysvallat yllättäen ”myönsi” Pankisissa olevan ehkä afgaaniterroristeja ja lähettikin itse joukkojaan Georgiaan.

Yhdysvallat saattoi kuitenkin hyödyntää Venäjän omaa propagandaa, sillä usean vuoden Georgian-vastaisen propagandansa jälkeen Venäjän on ollut väitteidensä jälkeen hyvin vaikea vastustaa amerikkalaisten tuloa Georgiaan. Vaikka Yhdysvallat ilmoitti menevänsä Pankisiin selvittämään väitteitä terroristien piileskelystä siellä, Venäjä kihisi kiukusta. Pankisin sola ei ole niin suuri, että terroristit voisivat pitkään piileskellä siellä – saati ylläpitää Venäjän väitteiden mukaisia terroristileirejä – kun niin Georgian, Venäjän kuin Yhdysvaltainkin turvallisuuspalvelut haravoivat laaksoa. Todennäköisempää onkin, että Pankisista on tullut terrorismin vastaisen sodan retoristen taistojen pelinappula. Tähän viittaavasti tšetšeenilähteet (Mashadovin hallitus) ilmoittivat olevansa tyytyväisiä amerikkalaisten tuloon Pankisiin ja Georgian tiedustelupalvelu puolestaan ilmoitti, ettei uskonut tšetšeenillä olevan yhteyksiä *Al-Qaidaan*. Arvostetun *Carnegie Councilin* konferenssissa New Yorkissa *Eurasia Groupin* edustaja Ian Bremmer kertoi, että ”Yhdysvallat ei edelleenkään katso tšetšeeniä terroristeiksi, vaan Venäjää vastaan taisteleviksi separatisteiksi”.

Venäjän ja Turkin välissä: Georgian geopolitiikka

Samoin kuin Venäjällä, myös Georgiassa geopolitiikka sekä sanana että ulko- ja turvallisuuspolitiikan tutkimukseen liittyvänä näkökulmana on elänyt 1990-luvulla huimaa nousukautta. Georgiassa geopolitiittinen argumentointi on kuitenkin ymmärrettävästi ollut tyystin toisenlaista kuin Venäjällä. Kun se Venäjällä on ollut imperiaalisen suurvallan ja hegemonin näkökulmasta konstruointia, on se Georgiassa ollut etnis-nationalistisesti väritettyä perustelua Georgian oikeudelle olla olemassa itsenäisenä valtiona, puolustaa alueensa yhtenäisyyttä ja torjua ulkoisten tekijöiden aiheuttamaa Georgian rajojen sisäpuolelle tunkeutuvaa tai ”soluttautuvaa” uhkaa.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tärkein uhka Georgian turvallisuudelle on tullut Venäjän taholta. Toisena tärkeänä uhkakuvana on usein maalailtu ”pohjoiskaukasialaista” ekspansiota, joka Georgian tapauksessa yleensä viittaa Abhasiaan ja Ossetiaan, vaikkakin joskus (aktiivisten ortodoksijärjestöjen ja eurasianistien retoriikassa) myös tšetšeeniin tai epämääräiseen islamilaiseen uhkaan. Historiallisesti Turkki ja Persia on nähty muina uhkaavina valloittajina, ja Armenia kilpailijana ja vihollisena, usein Venäjän liittolaisena ja agenttina. Naapurimaistaan kaikkein ongelmattomimmat suhteet Georgialla on ollut itsenäiseen Azerbaidžaniin, mutta myös Turkkiin Georgialla on nykyisin hyvät suhteet. Georgia on pyrkinyt lähestymään NATO:a voimistuvasti koko 1990-luvun ajan, ja kesällä 2001 Ševardnadze luonnehti Georgian NATO-hanketta sanomalla, että Georgia haluaa

¹⁴⁴⁰ Baran, 2001.

¹⁴⁴¹ Andrew Gardner, Transition Online, 18.2.2002.

yhä NATO:on, mutta hyväksyy sen, ettei tämä tapahdu aivan hetkessä. Georgia on Venäjän painostuksessa riippuvainen Yhdysvaltain ja Euroopan tuesta. ”Maantieteellisen aseman tähden Georgian puolueettomuus olisi vaikeaa... NATO-jäsenyys onkin todennäköisempi tavoite kuin puolueettomuus.”¹⁴⁴²

Venäjän sotilastukikohdat Georgiassa

Piikki Georgian lihassa ovat Venäjän sotilastukikohdat, joita oli 1990-luvun lopulla jäljellä neljä: yksi Abhasian Gudautassa, toinen Vazianissa lähellä Tbilisiä, kolmas Turkin rajalla Batumissa, Adžarian autonomisessa tasavallassa, ja neljäs Ahalkalakissa armenialaisvähemmistön asuttamassa Džavahetiassa. ETYJ:in huippukokouksessa Istanbulissa 19. marraskuuta 1999 Boris Jeltsinin johtama Venäjä sitoutui vetämään pois kaikki neljä tukikohtaansa, Gudautan ja Vazianin kesään 2001 mennessä. Kahden muun, Batumin ja Ahalkalakin, vetämiseen Venäjä on niinikään sitoutunut, mutta toistaiseksi ilman mitään aikataulua.¹⁴⁴³ Pitkin vuosia 2000-2001 Georgia esitti huolensa ja epäilyksensä, ettei Venäjä ole aikeissa noudattaa sopimusta, mihin Venäjä vastasi aina jyrähtäen loukkaantuneena, että vetäytyminen tapahtuu täydellisesti aikataulussa, ja länsidiplomaatit toppuuttelivat Georgiaa.

Kun määräpäivä 1.7.2001 koitti, Venäjä suostui kuitenkin vetämään joukkonsa vain Vazianista, joka luovutettiin georgialaisille täydellisesti vandalisoituna ja hävitettynä. Ennen lähtöään Venäjä yritti vielä viime tingassa saada läpi vaatimusta vetää joukot Pankisin solan läpi, mikä olisi merkinnyt todella vakavaa provokaatiota ja Georgian vetämistä mukaan Tšetšenian konfliktiin. Gudautasta Venäjä yksinkertaisesti kieltäytyi vetäytymästä eikä maailma juuri lotkauttanut korviaan Georgian vetoamuksille. Georgia on syyttänyt Venäjää siitä, että tämä on päinvastoin lisännyt joukkojaan ja aseistustaan jäljellä olevissa kolmessa tukikohdassa. Venäjä myös yritti saada erilaisilla verukkeilla ainakin jonkinlaisen sotilaallisen läsnäolon säilymään tukikohdissa vetäytymisen jälkeenkin. Georgia hyväksyi vain sellaisen käytön, johon ei liittyisi mitään sotilasvarustusta.¹⁴⁴⁴ Tammikuun lopussa 2001 Venäjä vaati saada pitää tukikohtia ainakin 15 vuotta, mihin Georgian ulkoministeri Irakli Menagarišvili vastasi tyrmävästi ja sanoi, että Ahalkalakin ja Batuminkin kohdalla Venäjällä olisi korkeintaan kolme vuotta aikaa vetäytyä.¹⁴⁴⁵

Georgia ja etniset vähemmistöt

Georgian parlamentin ihmisoikeuksien ja etnisten vähemmistöjen komitean vähemmistökansoja koskevan raportin laatijat Paata Zakareišvili, Gimzer Zedelašvili ja Tato Urdžumalašvili kiinnittävät jo raportin ensimmäisessä lauseessa huomionsa siihen seikkaan, että ”geopoliittisen sijaintinsa vuoksi Georgia on historiallisesti aina ollut monikansallinen valtio” ja sijainnut ”historiallisten tärkeiden kauppareittien risteyskohdassa”. Raportti kuitenkin antaa ymmärtää georgialaisten olleen alueen asukkaita ”aina” ja vähemmistöjen tulleen sinne vasta keskiajalta lähtien ja erityisesti vieraiden valloittajien, viimeksi Venäjän imperiumin, muutettua väestöoloja ja tyhjennettyä joitain alueita georgialaisista.¹⁴⁴⁶ Etnisen koostumuksen analysointikin on siis selitetty geopoliittisin ja maan omistukseen liittyvin historiallisin perusteluin.

---

¹⁴⁴² AFP, 22.6.2001.

¹⁴⁴³ Baran, 2001.

¹⁴⁴⁴ Baran, 2001; Eurasia Insight, 11.7.2001.

¹⁴⁴⁵ Military News Agency, 29.1.2001.

¹⁴⁴⁶ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 126.

Georgialainen raportti vähemmistöistä korostaa tietysti niiden hyvää ja ongelmatonta asemaa Georgiassa – lukuunottamatta Abhasian ja Etelä-Ossetian sotia, jotka nekin selitetään pikemminkin Venäjän invaasioina kuin etnisinä jännitteinä. Myös armenialaisten ja venäläisten vahvassa asemassa nähdään ongelmia. Zakareišvili, Zedelašvili ja Urdžumalašvili myös toteavat Georgialle olevan geopoliittiseksi eduksi, että sen etniset vähemmistöt ovat monipuolisia ja pieniä ja niillä on selvät alueelliset yksikkönsä – tilannetta verrataan siihen ”uhkaan”, että maassa olisi vain yksi suuri vähemmistö, kuten on asianlaita Virossa ja Latviassa.¹⁴⁴⁷

Abhasian ja Etelä-Ossetian tilanteiden toistuminen armenialaisten kohdalla Džavahetiassa on Georgialle todellinen uhkakuva, etenkin kun Venäjä on kieltäytynyt luovuttamasta georgialaisille tukikohtaansa Ahalkalakissa. Mikäli Venäjä provosoisi Džavahetian armenialaiset aseelliseen konfliktiin, Ahalkalakin tukikohta asettuisi armenialaisten puolelle samoin kuin Gudautan tukikohta toimi Abhasiassa, ja Venäjä pystyisi käyttämään konfliktia koko Georgian syöksemiseen jälleen kerran kaaokseen. Georgialaisten mielestä tämä juuri on Venäjän aikomuksena sen kieltäytyessä vetämästä joukkojaan Ahalkalakista. Georgialaiset ovatkin huolissaan ”hallituksenvastaisista voimista”, joiksi mainitaan armenialaisten *Džavahki*-järjestö.¹⁴⁴⁸ Sillä on 1990-luvun ja 2000-luvun alkuvuosien aikana havaittu olevan yhteyksiä armenialaisten terroristijärjestöön ASALA:an sekä kurdien terroristijärjestö PKK:hon, joiden kummankin tukemisesta ja kouluttamisesta Ahalkalakin tukikohdassa Georgia on syyttänyt Venäjää.

Georgia, GUUAM ja öljy

Yhdessä Azerbaidžanin kanssa Georgia on toiminut itsenäisyysmielisempien IVY-maiden Venäjän hegemoniaa torjumaan perustaman GUAM-ryhmän tärkeimpänä moottorina. Vuonna 1998 GUAM eteni sotilasyhteistyöhön ja Georgia oli erityisen innokkaasti ajamassa Venäjän ”rauhanturvaajien” vetämistä pois omalta alueeltaan. Azerbaidžan on puolestaan onnekaasti päässyt eroon kaikista Venäjän joukoista, miehitettyä Karabahia lukuunottamatta. Georgia vetosi YK:hon, jotta venäläisjoukot voitaisiin korvata YK:n rauhanturvaajilla ”suunnitellun öljyputken turvaamiseksi” kuljettamaan Azerbaidžanin öljyä Kaspiasta länteen. Georgialla itsellään ei ole öljyvaroja, mutta se on kehittänyt innokkaasti öljyputkia ja rakentanut uutukaisen öljysataman Mustanmeren-rannikolleen, jotta se voisi hyötyä läntisten intressien lisääntymisestä alueellaan Azerbaidžanin öljyn läpikulku-
maana.¹⁴⁴⁹

Koska venäläisjoukot ovat edelleen Abhasiassa ja Etelä-Ossetiassa samoin kuin Ahalkalakin ja Batumin tukikohdissa, Stone pitää Georgiata heikkona lenkkinä sekä Washingtonin-Ankaran-Bakun akselissa että GUUAM:issa. Georgian energiariippuvuus Venäjästä lisää maan ongelmallista asemaa. Georgia on kuitenkin länsimaille ensisijaisen tärkeä, koska Armenian ollessa Venäjän vasalli ja ”kiila”, Georgia sulkisi kaatuessaan Lännen ulos Kaspien öljyvaroista ja eristäisi Azerbaidžanin Venäjän ja Iranin armoille. Stone kritisoikin Brzezinskiä Georgian unohtamisesta šakkilautansa painopistemaista.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁷ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 129.

¹⁴⁴⁸ Zakareišvili, Zedelašvili & Urdžumalašvili, 1998, 130.

¹⁴⁴⁹ Stone, 2001, I:20.

¹⁴⁵⁰ Stone, 2001, I:26.

Georgian eurooppalaisuus

Georgia on määritellyt oman ”uuden” paikkansa kylmän sodan jälkeen kahdella voimakkaalla identifikaatiolla: kristinuskolla ja Euroopalla. Armenian ohella Georgia oli maailmanhistorian ensimmäinen valtio, jossa kristinuskosta tuli valtionuskonto. Toisin kuin konfrontaatiolla turkkilaisiin itseään identifioiva Armenia, Georgia on ylläpitänyt hyvät suhteet muslimikansoihin ja muslimivaltioihin ja toiminut Kaukasiassa sillanrakentajana. Niin Zviad Gamsahurdia kuin Eduard Ševardnadzekin ovat toistuvasti korostaneet Georgian olevan eurooppalainen valtio, ja vedonneet länsimaihin sillä perusteella, että Georgiaan kohdistuvat uhat merkitsivät ”uhkaa läntiselle sivilisaatiolle Kaukasiassa”. Georgian intelligentsia on aina ollut liikuttavan yksimielisesti sitä mieltä, että Georgia on ikivanha eurooppalainen valtio, joka on omassa viiteryhmässään eräänlainen Euroopan etuvartio sekä venäläistä että islamilaista vaaraa vastaan.¹⁴⁵¹

Siitä huolimatta, että Lännessä on usein arvioitu Georgian olevan ”strategisesti merkittävä”, ”länsisuuntautunein IVY:n jäsenmaista”, kristitty ja öljyputkien vetämisen kannalta ensiarvoisen tärkeä, on Länsi pääsääntöisesti kuitenkin suhtautunut Georgiaan välinpitämättömästi. Se ei välittänyt väkivaltaisesta vallankaappauksesta, jossa syöstiin vallasta laajaa kansantukea nauttinut demokraattisesti valittu presidentti, hallitus ja eduskunta. Venäjän mielpiteellä ja Ševardnadzen henkilökohtaisilla länsikontakteilla näytti olevan ratkaisevampi merkitys. Samoin Länsi ei juurikaan kiinnittänyt huomiota Abhasian veriseen sisällissotaan, vaikka seurauksena oli humanitääriin katastrofi ja Georgian kaltaisen köyhän maan mittapuulla valtava pakolaisongelma (yli 200’000 georgialaista joutui pakenemaan Abhasiasta). Stone huomioikin, että ”toisin kuin Jugoslaviassa, Eurooppa ei tuntenut mitään moraalista velvoitetta puuttua Kaukasian tapahtumiin”, ei edes Georgiassa.¹⁴⁵² Niinpä Georgian ”eurooppalaisuus” ja kuuluminen ”erottamattomana osana läntiseen sivilisaatioon” on jäänyt perin georgialaiseksi käsitykseksi.

Georgia ja Tšetšenia

Georgian suhde Tšetšeniaan on ollut ambivalentti. Jo Neuvostoliiton hajotessa Georgian ja Tšetšenian itsenäisyysmieliset pitivät yhtä. Alkuvaiheessa ei ollut vielä mikään selviö, että Georgiasta tulisi itsenäinen valtio ja että Tšetšenian itsenäisyyttä puolestaan ei tunnustettaisi. Näillähän oli neuvostojärjestelmässä vain aste-ero. Georgia on ollut lähestulkoon ainoa valtio maailmassa, joka on ylläpitänyt hyviä suhteita Tšetšeniaan. Yrittäen ottaa etäisyyttä Moskovaan ja pitää Georgiaa itsenäisenä, Tbilisi on pitäytynyt puolueettomuudessa suhteessa Tšetšenian konfliktiin – kuten myös suhteessa Armenian ja Azerbaidžanin väliseen konfliktiin. Venäjä on tulkinut ”puolueettomuuden” tšetšeenien tukemiseksi. Gamsahurdian suhteet Tšetšeniaan olivat hyvät ja Tšetšenian presidentti Džohar Dudajev tarjosi Gamsahurdialle, hänen hallitukselleen ja parlamentille turvapaikan Georgian vallankaappauksen ja sen aloittaman sisällissodan aikana, missä yhteydessä Georgian maanpakolaishallitus myös tunnusti Tšetšenian itsenäisyyden ainoana laillisena hallituksena maailmassa.¹⁴⁵³

Venäjän ensimmäinen hyökkäys Tšetšeniaan ja sota 1994-1996 sai Ševardnadzen johtaman Georgian pitäytymään visusti erossa Tšetšenian konfliktista, mutta Venäjän vetäytyttyä vuonna 1996 Tšetšenian ja Georgian suhteet alkoivat uudelleen lämmetä. Tšetšenia toivoi, että Groznyistä voitaisiin vetää Satilin läpi tieyhteys Georgiaan ja siten vapauttaa *de*

¹⁴⁵¹ Stone, 2001, IV:7.

¹⁴⁵² Stone, 2001, IV:7.

¹⁴⁵³ Oguz, 1998, 68-69; Dzebisašvili, 2000, 50.

facto itsenäinen Tšetšenia eristyksestään. Georgianlaiset tukivat moraalisesti tšetšeeniä. Georgian tiedotusvälineissä keskusteltiin mm. Tšetšenian öljynjalostamojen öljyn johtamista suoraan Venäjän harjoittamasta energiaterrorista kärsivään Georgiaan. Vuonna 1997 Tšetšenian presidentti Aslan Mashadov suoritti ”valtiovierailun” Georgiaan, tavaten Ševardnadzen.¹⁴⁵⁴ Tbilisi katsoi, että mikäli Venäjä ei osoittaisi rakentavampaa asennetta Abhasian ja Etelä-Ossetian suhteen, Georgialla ei olisi mitään syytä kuulua Venäjän etupiiriin. Tavattuaan Tšetšenian presidentti Mashadovin, georgialainen ministeri Vardiko Nadibaidze kertoi Tbilisissä Mashadovin sitoutuvan kunnioittamaan Georgian alueellista yhtenäisyyttä ja pitävän Georgiaa Tšetšenian porttina ulkomaailmaan.¹⁴⁵⁵

Kahaber Dzebisašvilin mukaan ”Venäjä ja Georgia eivät ole ikinä jättäneet käyttämättä yhtäkään tilaisuutta ladella syytöksiä toisiaan vastaan”. Georgialle toinen Tšetšenian sota oli erittäin huono uutinen, ja erityisesti Georgiaa on huolestuttanut sen myötä alkanut Venäjän propagandasota Georgiaa vastaan.¹⁴⁵⁶ Kun Venäjä aloitti toisen sotansa Tšetšeniä vastaan, se aloitti samalla myös jatkuvat syytökset Georgiaa vastaan tšetšeenien tukemisesta, koska tšetšeenien oletettiin saavan ainakin ruokaa ja lääkkeitä, kenties myös aseita ja miehiä, Pankisin solan ja Šatilin-Itumkalen tien kautta. Venäjä myös pommitti Georgiaa useaan otteeseen. Virallinen Tbilisi samoin kuin Georgian konsulaatit Turkissa (joka on ainoa Lähi-idän maa, jossa Georgian konsulaatit toimivat) kuitenkin kertoivat, että ne olivat lopettaneet viisumien myöntämisen, jotta mahdolliset vapaaehtoiset eivät pääsisi Tšetšeniaan sotimaan. Tästä huolimatta kaikki venäläiset valtioneuvostovälineet jatkoivat päivävastaisten syytösten esittämistä ja levittämistä.¹⁴⁵⁷

Armenia

Itsenäistyminen

Armenia oli ensimmäisten Neuvostoliiton tasavaltojen joukossa vaatimassa itsenäisyyttä 1980-luvun lopulla, mikä oli ironista sikäli, että Armenia oli pitkään ollut Venäjän uskollisin vasalli Kaukasian alueella. Armenian itsenäisyshaluihin oli syynä Karabahin konflikti ja se, että Mihail Gorbatšov oli omaksunut nationalistien vastaisen kannan ja kannatti Karabahin kuulumista edelleen Azerbaidžaniin. Armeniassa nationalistinen liikehdintä muodostui siksi voimakkaammaksi kuin Azerbaidžanissa.¹⁴⁵⁸ Monia länsimaisia kirjoittajia Armenian mukanaolo Georgian, Baltian ja Moldovan rinnalla ”itsenäisyysmielisten eturintamassa” hämmensi niin, että pitkin 1990-lukua länsimaiset kirjoittajat ovat toistaneet myyttiä Armenian länsimielisyydestä. Toisena vaikuttavana tekijänä käsityksen syntyyn on ollut eräissä länsimaissa voimakas armenialainen lobby.

Vuoristo-Karabahissa syttyi 1980-luvulla jälleen armenialaisten liike maakunnan liittämiseksi Azerbaidžanista Armeniaan. Marraskuussa 1989 Karabah-aktivistit perustivat ”Yleiskansallisen liikkeen”, joka sai seuraavana vuonna 35 % edustuksen Armenian parlamenttiin. Liikkeen johtajasta, KGB:n upseeritaustan omaavasta syyrialaisyyntyisestä Levon Ter-Petrosianista tuli parlamentin puhemies ja sittemmin presidentti. Syyskuussa 1991 Armeniassa järjestettiin kansanäänestys kuulumisesta Neuvostoliittoon: itsenäisyysmieliset voittivat ja kaksi päivää vaalituloksen jälkeen Armenia julistautui itsenäiseksi.¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁴ Dzebisašvili, 2000, 50.

¹⁴⁵⁵ Oguz, 1998, 68-69.

¹⁴⁵⁶ Dzebisašvili, Central Asia and the Caucasus, 3/2000, 50.

¹⁴⁵⁷ Dzebisašvili, 2000, 50-51.

¹⁴⁵⁸ Tütüncü, 1998, 188-189.

¹⁴⁵⁹ Leitzinger, 1992, 123; Stone, 2001, II:44.

Lokakuussa järjestettiin presidentinvaali, jonka voitti Ter-Petrosian. Pääministeri Vazgen Manukian, joka ajoi mm. maltillisempaa politiikkaa Azerbaidžanin ja Turkin suhteen, joutui eroamaan jo pian Armenian itsenäistyttyä. Alusta asti Armenian sisäpolitiikassa vaikuttivat voimakkaasti maahan ennen kaikkea Amerikasta palanneet diasporan jäsenet.¹⁴⁶⁰ Ulkomailta Armeniaan palanneet diasporan jäsenet, kuten ensimmäiseksi ulkoministeriksi valittu Rafi Hovanissian, ovat ajaneet kaikkein aggressiivisinta politiikkaa naapurimaita, varsinkin Turkkiä ja Azerbaidžania, vastaan.¹⁴⁶¹ Ulkomaiset diasporat vaikuttavat rahoituksen kautta myös suoraan ulkoapäin Armenian politiikkaan.¹⁴⁶²

Samalla kuitenkin muuttoliike pois Armeniasta on ollut erittäin voimakas, voimakkain koko entisen Neuvostoliiton maista.¹⁴⁶³ Armenia on menettänyt jopa neljänneksen väestöstään kun maa on tyhjentynyt tulevaisuudettomuuden, köyhyyden ja muiden taloudellisten syiden vuoksi. Vuosina 1992-1999 muuttajia oli 800'000-1'000'000 ja korkeakouluja käyneistä peräti 60 % on muuttanut ulkomaille. Venäjälle on kertynyt jo kahden miljoonan armenialaisväestö.¹⁴⁶⁴

Dašnakistien toiminta

Ter-Petrosian ja hänen läheinen avustajansa ja sittemmin seuraajansa Robert Kotšarian pitävät dašnakisteja poliittisina vastustajinaan, mutta eivät puutu näiden toimintaan eivätkä aseellisten ryhmien kokoamiseen, kun tämä tapahtuu Karabahia ympäröivillä miehittyillä alueilla sekä Venäjän tukikohdan suojissa Georgian Džavahetiassa. Mikäli Džavahetiassa syttyisi konflikti tai provokaatio, on mahdollista, että Armenia sekaantuisi siihen sekä kyetäkseen vaatimaan (Venäjän tuella) Džavahetian armenialaisenemmistöistä aluetta Georgialta, katkaistakseen Bakun-Ceyhanin öljyputken reitin että ”maksakseen kalavelkoja” samalla myös kilpailevalle dašnakistien siivelle.¹⁴⁶⁵ Vuonna 1995 Armenian hallitus muodollisesti kielsi *Dašnaksutiunin* eli ”Armenian vallankumouksellisen liiton” toiminnan.¹⁴⁶⁶ Robert Kotšarianin noustua Ter-Petrosianin tilalle *Dašnaksutiunin* toiminta sallittiin jälleen.¹⁴⁶⁷

Dašnaksutiunin kieltäminen perustui syytteille huumekaupasta, salamurhista, terrorismista ja jopa vakoilusta, joita Armenian ja Venäjän salaiset palvelut olivat keränneet. Yleisesti kuitenkin arveltiin, että kyseessä oli jatko armenialaisten kansallismielisten kahtiajaolle, joka oli tuottanut aiemman verilöylyn Libanonissa. Myös vaaleissa, joissa Levon Ter-Petrosian valittiin presidentiksi, arveltiin käytetyn laajaa vilppiä, ja epäilijät väittivät mielialpidetutkimuksiin vedoten, että ilman vilppiä valituksi olisi tullut suosittu ja maltillinen ”Kansandemokraattisen unionin” ehdokas Vazgen Manukian.¹⁴⁶⁸

Parlamenttiammuskelu ja tilanteen kehitys

Lokakuussa 1999 taustaltaan edelleen epäselväksi jäänyt ryhmä pyssymiehiä tunkeutui Armenian parlamenttiin ja surmasi tuolloisen pääministerin Vazgen Sarkissianin, parla-

¹⁴⁶⁰ Leitzinger, 1992, 123; Stone, 2001, II:44.

¹⁴⁶¹ Tütüncü, 1998, 195.

¹⁴⁶² Entchev, 1999: ”Armenia”, 8.

¹⁴⁶³ Entchev, 1999, 3-4.

¹⁴⁶⁴ Neue Zürcher Zeitung, 17.10.2001.

¹⁴⁶⁵ van der Leeuw, 1998, 21.

¹⁴⁶⁶ Tütüncü, 1998, 194.

¹⁴⁶⁷ Entchev, 1999, 9.

¹⁴⁶⁸ Leitzinger, 1997, ”The Armenian Dilemma”, 41-42; The New York Times, 24.9.1996.

mentin puhemies Garen Demirtšian ja useita muita henkilöitä.¹⁴⁶⁹ Pyssymiesten johtaja totesi itse, ettei parlamentin valtaus liittynyt mitenkään Karabahiin, mutta verilöylyn motiivit ovat edelleen hämärän peitossa. Parlamentin valtausta seuranneena päivänä Venäjän erikoisjoukot asettuivat aseisiin Jerevanissa, mikä sai puolestaan Georgian kaksinkertaisesti joukkonsa Armenian-vastaisella rajalla.¹⁴⁷⁰ *Dašnaksutiunin* lehti *Yerkir* väitti 30. lokakuuta (viitaten turkkilaisiin ja azerbaidžanilaisiin lähteisiin), että Venäjä olisi järjestänyt parlamentin valtauksen.¹⁴⁷¹

Sen sijaan Armenian turvallisuuspalvelun entinen johtaja David Šahnazarian, jota syytetään aiemmista poliittisista salamurhista, on kertonut tavanneensa entisen sisäministerin Vano Siradeghianin ja armeijan johtoa valtausta edeltäneenä iltana. Interpol etsintäkuulutti myöhemmin Siradeghianin poliittisista salamurhista. Šahnazarian uskoi valtauksen takana olleen ”tiettyjä ulkovaltoja” ja vaati presidentti Kotšarianin eroa – tapetut olivat olleet Kotšarianin sisäpoliittisia kilpailijoita. Toinen armenialainen virkamies kertoi Kotšarianin ja turvallisuusministeri Serge Sarkissianin (joka ei ole murhatun sukulainen) kutsuneen venäläisiä erikoisjoukkoja Jerevaniin valtauksen jälkeen, koska eivät luottaneet Armenian omaan armeijaan.¹⁴⁷² Parlamenttimurhien jälkeen uudeksi pääministeriksi tuli murhatun veli Aram Sarkissian, ja presidentti Kotšarianin aseman arvioitiin vahvistuneen. Demirtšianin seuraajaksi Kansanpuolueen johtoon tuli puolestaan tämän poika Stepan Demirtšian.¹⁴⁷³ Myöhemmin vuonna 2000 uudeksi pääministeriksi nousi Tasavaltalaispuolueen Andranik Margarian.

Vuoden 2000 kuluessa Armenian asevoimien vastustus Robert Kotšariaania kohtaan voimistui ja muuttui yhä avoimemmaksi. Näytti siltä, että parlamentin välikohtauksesta lähtien armeija oli suhtautunut yhä epäluuloisemmin presidenttiin. Sotilassyöttäjä pidätti *Dašnaksutiunia* lähellä olleen TV-johtaja Harutiun Harutiunianin syyttäen tätä osallisuudesta parlamentin valtaukseseen, ja myös muita Kotšarianin tukijoita pidätettiin ja he joutuivat pahoinpitelyiden ja tuhopolttojen kohteiksi.¹⁴⁷⁴ Presidenttiä ja hänen lähipiiriään syytettiin avoimesti ja peitelysti parlamenttimurhista ja hänen eroaan vaadittiin. Kotšarianin kannattajien vastustus levisi myös Karabahiin, jossa Babajanin klaanin alkaessa menettää asemiaan kesästä 1999 lähtien valtataistelu jatkui verisenä. Karabahin presidenttiä Arkadi Ghukassiania vastaan tehtiin murhayritys maaliskuussa 2000, ja Babajanin veljekset – Karabahin entinen ”puolustusministeri” Samuel Babajan ja entinen Stepanakertin pormestari Garen Babajan – vangittiin myöhemmin tästä syytettyinä.¹⁴⁷⁵ Vuoden 2001 aikana Jerevanissa oli useaan otteeseen suuria oppositiopuolueiden kokoamia mielenosoituksia, joissa vaadittiin Robert Kotšarianin eroa.¹⁴⁷⁶

Kuten Georgian kohdalla, myös Armenian ihmisoikeustilanne ja maasta tulevien uutisten luotettavuus alkoi parantua vasta 1990-luvun lopulla, Armenian tapauksessa noin vuoden viiveellä Georgiasta. Ilkka Entchev arvioi vuoden 1999 aikana tapahtuneen huomattavaa edistystä niin demokratisoitumisessa kuin tiedon luotettavuudessaakin.¹⁴⁷⁷ Pian arvion jälkeen parlamenttiammuskelu häiritsi kuitenkin kehitystä. Poliittiset ja rehottavaan järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät murhat ovat olleet toistuva ilmiö.

¹⁴⁶⁹ Stone, 2001, III:17.

¹⁴⁷⁰ Stratfor GIU, 28.10.1999.

¹⁴⁷¹ Turkistan Newsletter, 6.11.1999.

¹⁴⁷² IWPR's Caucasus Reporting Service, 4.11.1999.

¹⁴⁷³ RFE/RL, 13.12.1999; Monitor, 10.1.2000.

¹⁴⁷⁴ Monitor, 10.1.2000; IWPR's Caucasus Reporting Service, 7.1.2000.

¹⁴⁷⁵ Monitor, 10.1.2000 ja 24.3.2000; TransCaucasus Chronology, Jan. 2001.

¹⁴⁷⁶ TransCaucasus Chronology, Nov. 2001, Vol. X, No. 11.

¹⁴⁷⁷ Entchev, 1999, 16, 21.

Vähemmistöt

Armenia tunnustaa vähemmistöiksi virallisesti vain venäläiset, juutalaiset, kurdit, jezidi-kurdit, georgialaiset, kreikkalaiset ja assyrialaiset – ei azereja, joita tosin ei sodan jälkeen maassa ole juuri ollut jäljelläkään. Vähemmistöt ovat pieniä, kukin prosenttien tai parin luokkaa, mikä tekee Armeniasta Kaukasian ja koko entisen Neuvostoliiton etnisesti homogeenisimmän alueen.¹⁴⁷⁸

Marttyyrien kansakunta: Armenian geopolitiikka

Armenian geopolitiittinen diskurssi on täydellinen vastakohta muun Etelä-Kaukasian näkemyksille: armenialaiset näkevät Turkin uhkana ja Venäjän ”turvallisuuksensa takaajana”. Osseettien ohella armenialaiset ovat olleet Venäjän uskollisimpia liittolaisia Kaukasian alueella. Armenialaisten koko geopolitiittinen koodi on rakentunut epäluulolle Turkia ja Azerbaidžania kohtaan. Armeniakaan geopolitiittista koodia on kuitenkin varottava tulkitsemasta huntingtonilaisittain uskonnolliseksi, sillä armenialaiset näkevät vihollisensa nimenomaan sekulaareissa muslimeissa, turkkilaisissa ja azerbaidžanilaisissa, mutta Venäjän jälkeen Armenian tärkein liittolainen on islamistinen Iran. Armenialaisvähemmistöllä on huomattava asema Iranissa. Georgiaan Armenialla on jokseenkin neutraalit, joskin Džavahetian tilanteen vuoksi potentiaalisesti jännittyneet välit.¹⁴⁷⁹

Turkkia vastaan

Venäjän ja Iranin lisäksi Armenia on voimakkaasti kehittänyt suhteitaan Syyriaan, joka on turvallisuusorganisaatioiltaan voimakkaasti Venäjään sidoksissa.¹⁴⁸⁰ Syyria on perinteisesti toiminut maana, jossa Venäjän tukemia ”arkaluonteisia” ryhmiä on koulutettu ja rahoitettu. Terroristijärjestöjen liikkeitä onkin usein voitu seurata Bagdadista Moskovaan, Jerevanista Damaskokseen ja Libanonin Bekaan laaksoon, välillä Teheranissa pistäytyen. Turkki, Georgia ja Azerbaidžan ovat syyttäneet Armeniaa PKK:n kurditerroristien ja muiden ääriyhmien suojelusta ja piilottelusta Azerbaidžanilta miehitettyssä Latšinin käytävässä ja (muodollisesti Armeniasta erillisessä) Karabahissa.

Armenian geostrategista ajattelua kuvastaa puolustusministeri Aram Sarkissianin lausunto Venäjän pääesikuntapäällikkö kenraali Mihail Kolesnikovin valvonnassa suoritetun sotaharjoituksen yhteydessä vuonna 1996, missä uhittelu Turkia vastaan oli räikeästi esillä. Sarkissianin mukaan jatkossa mukaan voisivat Armenian ja Venäjän rinnalle tulla myös Kreikan, Bulgarian ja Syyrian joukot – eräänlaiset Turkin ympärysvallat.¹⁴⁸¹ Ei jää epäselväksi, mitä valtiota vastaan tällainen geostrateginen ajattelu suuntautuu.

Armeniassa ja varsinkin diasporan keskuudessa kummittelee edelleen ajatus Suur-Armeniasta, mikä huolestuttaa niin Turkia, Georgiaa kuin Azerbaidžaniaakin. Ensimmäisen maailmansodan aikaan liittoutuneet suunnittelivatkin Suur-Armenian perustamista ja Turkin hajottamista. Armenia olisi saattanut tuolloin ulottua sekä Mustallemerelle että etelässä Välimerelle muinaisen Vähä-Armenian maille saakka. Vaatimuksia oli kuitenkin vaikea perustella, sillä armenialaiset eivät olleet missään enemmistönä, vaikka ”Länsi-Armenian” alueella Itä-Turkissa muodostivatkin nipin napin suurimman yksittäisen väes-

¹⁴⁷⁸ Entchev, 1999, 3, 20.

¹⁴⁷⁹ Stone, 2001, I:17, 26; III:3.

¹⁴⁸⁰ Stone, 2001, I:26.

¹⁴⁸¹ Leitzinger, 1997, ”The Armenian Dilemma”, 42.

töryhmän 1800-luvulla. Turkkilaisia ja kurdeja oli kuitenkin melkein yhtä paljon, ja lisäksi armenialaisten vaatimukset kilpailivat muiden Turkkiä jakamaan kaavailtujen suunnitelmi-
en kuten kristillisen Assyrian ja Kurdistanin kanssa. Venäjän hallitsemalla puolella Jerevanin maakunnassa armenialaiset olivat niukin naukin 60 % enemmistö.¹⁴⁸²

Venäjän sillanpää, Iranin ystävä ja Yhdysvaltain tukikohde

Geopoliittisesti Armenia voidaan nähdä Venäjän geopoliittisten intressien ”kiilana”, joka on isketty erottamaan Turkkiä koko muusta turkkilaisesta maailmasta. Tämä on tosiasiallinen tilanne siitä huolimatta, että Neuvostoliiton hajotessa juuri Armenia nähtiin erityisesti Yhdysvalloissa ja Ranskassa Lännen sillanpääasemana, jonka kautta Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan päästäisiin vaikuttamaan. Armenian suhteen tehtiin kuitenkin vakava virhearvio, koska Venäjän ja Iranin liittolaisena se on perinteisesti ollut kaikkia muita kaukasialaisia vastaan, eikä sillä ole Keski-Aasiaan mitään vahvoja siteitä. Nykyisin Armenia onkin lähinnä Venäjän sillanpääasema, kun taas Lännen sillanpääasemana toimii Turkki, Stonen mukaan 1990-loppupuolella enenevässä määrin myös toinen Lähi-idän sillanpää Israel.¹⁴⁸³ Virhearvio Armenian suhteen tehtiin luultavasti voimakkaan lobbyn vaikutuksesta, mutta on myös huomattava, että neuvostoajan lopulla ja aivan 1990-luvun alussa Armeniassa oli voimakkaita itsenäisyysmielisiä ja länsisuuntautuneita vaikuttajia (maltillinen sosialisti Vazgen Manukian, uudistusmielinen Paruir Hairikian), jotka sittemmin syytettiin syrjään Levon Ter-Petrosianin ja muun nomenklaturan toimesta, Karabahin sodan siivityksellä.

Elokuun lopussa 1997 Armenia solmi Venäjän kanssa YYA-sopimuksen, jonka nojalla Armenia salli Venäjälle sotilastukikohtien pitämisen Armeniassa käytännössä määrättömäksi ajaksi tulevaisuuteen.¹⁴⁸⁴ Vaikka Armenia on ollut sidoksissa Venäjään ja Iraniin ja harjoittanut avoimesti lännenvastaista politiikkaa, se on kuitenkin ollut Yhdysvaltain suurin taloudellisen tuen vastaanottaja väkilukuun suhteutettuna, Israelin jälkeen. Lisäksi Armenia on nauttinut eräänlaista suhteellista suosituimmuusasemaa niin Yhdysvaltain kuin Länsi-Euroopan maidenkin suhteen. Tähän lienee kaksi syytä: toinen on länsimaiden tarve miellyttää Venäjää, kun taas toinen on hyvin vaikutusvaltainen armenialaislobby, joka on poliittisesti erityisen voimakas Yhdysvalloissa ja Ranskassa. Yhdysvalloissa on noin miljoona armenialaista.¹⁴⁸⁵

Mielenkiintoinen käänne Yhdysvaltain ulkopolitiikkaan yllättävänkin paljon vaikuttavien etnisten lobbujen suhteissa tapahtui, kun armenialaisiakin voimakkaampi juutalaislobby vaihtoi puolta. Perinteisesti armenialaisten liittolaisina ollut juutalaislobby siirtyi tukemaan Azerbaidžania, mikä on nähty suorana seurauksena Israelin ja Turkin sotilasliitosta. Tämä vaikutti jo pian siten, että massiivisen Armenian tukemisen lisäksi Yhdysvallat alkoi vähitellen vapauttaa Azerbaidžania sille armenialaisllobbyn vaatimuksesta asetetusta kaup-
pasaarrosta, mikä on lisännyt alueen taloudellisia kasvuedellytyksiä.¹⁴⁸⁶

---

¹⁴⁸² Leitzinger, 1992, 122.

¹⁴⁸³ Stone, 2001, I:26; II:8.

¹⁴⁸⁴ Stone, 2001, III:2.

¹⁴⁸⁵ The Washington Post, 24.1.2001; Stone, 2001, II:43.

¹⁴⁸⁶ Stone, 2001, I:26.

Azerbaidžan

Elçibeyn aika

Karabahin konfliktin kiihtyminen 1980-luvun lopulla verisiin yhteenottoihin johti vuonna 1990 ns. Bakun pogromiin, jossa surmattiin 60 armenialaista. Neuvostoarmeija tunkeutui tammikuussa 1990 Bakuun ja julisti poikkeustilan Azerbaidžanissa. Neuvostojoukot kohetasivat kiivasta vastarintaa ja taisteluissa kuoli neuvostohallinnon virallistenkin lukujen mukaan 124 ihmistä, todennäköisesti huomattavasti enemmän. Samoin kuin Georgiassa, myös Azerbaidžanissa pogromien ja verilöylyjen uskottiin olleen KGB:n provosoimia. Elokuun lopulla 1991 Azerbaidžanin Kansanrintama (*Azərbaycan Xalq Cəbhəsi*) järjesti mielenosoituksia ja vaati vapaita vaaleja. Azerbaidžanin kommunistijohto suostui lopulta päättämään puolitoista vuotta kestäneen poikkeustilan ja Azerbaidžan julistautui itsenäiseksi 30. elokuuta 1991. Päätös ratifioitiin lokakuussa.¹⁴⁸⁷

Kansanrintaman mielenosoitukset kiihtyivät, kun armenialaiset pääsivät Venäjän suurella asetuella voitolle Karabahin sodassa. Presidentti Ayaz Mutalibov erosi lopulta virastaan 6. maaliskuuta 1992. Kommunistien hallitsema parlamentti yritti kuitenkin estää luvatut vaapat vaalit, jotta Kansanrintama ei voittaisi presidentinvaaleja, ja nimitti Mutalibovin uudelleen virkaansa. Seuraavana päivänä mielenosoittajat valtasivat kuitenkin presidentinpalatsin ja televisioaseman 20'000-30'000 hengen ja neljän panssarivaunun voimin. Vallankumouksessa kuoli kaksi ihmistä. Vapaat presidentinvaalit järjestettiin ja ne voitti Kansanrintaman ehdokas, turkkilaismielinen Äbülfəz Ali Elçibey. Pääministeriksi tuli Vahid Ahmedov. Ennen Elçibeyn valintaa ehtivät väliaikaisina valtionpäämiehinä toimia Yakub Mamedov sekä *Musavatın* kärkihahmoihin kuuluva Isa Gambarov. Azerbaidžanin tilannetta mutkisti satojentuhansien azeripakolaisten tulva Karabahista sekä armenialaisten heihin kohdistamat raakuudet, jotka lietsoivat sotamielialaa huonosta sotamenestyksestä huolimatta.¹⁴⁸⁸

Azerbaidžan omaksui pian itsenäistyttyään takaisin aiemminkin käytössä olleet turkkilaisiin aakkosiin perustuvat mutta parin kirjaimen (x, q) osalta poikkeavat latinalaiset aakokset, jotka tosin vaihdettiin virallisesti ja lopullisesti käyttöön kyrillisten tilalle vasta vuosittuhannen vaihteessa. Heti maan itsenäistyttyä azerbaidžanalaiset poliitikot kiirehtivät edyttämään panturkkilaista ajattelua ja lämmittämään suhteita Ankaraan. Turkin-suhteet lämpenivät entisestään, kun presidentiksi nousi 60 %:n äänisaaliilla Kansanrintaman ehdokas Äbülfəz Elçibey, joka ensi töikseen lupasi Turkille täyden osallistumisoikeuden Kaspianmeren öljyvarojen hyödyntämiseen. Elçibeyn turkkilaismielinen politiikka suututti Venäjää ja Irania, etenkin kun Elçibey julisti jo presidenttiehdokkaana ollessaan, että Azerbaidžan pysyisi IVY:n ulkopuolella samoin kuin Georgia, Baltian maat ja Moldova. Lokakuussa 1992 myös parlamentti äänesti ylivoimaisesti IVY:ä vastaan.¹⁴⁸⁹

Vallankaappaus: déjà vu

Helmikuussa 1993 Azerbaidžanin sotavoimien komentaja Karabahissa, Surat Huseinov, erotettiin virastaan, ja hän ryhmittyi aseellisen joukon kanssa Gəncään. Kesäkuun alussa Azerbaidžanin joukot iskivät Huseinovin tukikohtaan Gəncässä, sillä huhuttiin Huseinovin hautovan vallankaappausta. Huseinov ryhtyi täysimittaiseen kapinaan. Georgian tapahtumat toistuivat Azerbaidžanissa: intellektuelli Elçibey menetti nopeasti suosiotaan

¹⁴⁸⁷ Leitzinger, 1992, 127.

¹⁴⁸⁸ Leitzinger, 1992, 127-128.

¹⁴⁸⁹ Tütüncü, 1998, 186-187.

ja ”voimaministeriöt” kääntyivät häntä vastaan. Elçibey pakeni Bakusta kuukauden kuluttua, presidentiksi nimitettiin ilman vaaleja entinen KGB:n kenraali ja Azerbaidžanin KGB:n johtaja Haidar Alijev. Huseinovista tuli pääministeri.¹⁴⁹⁰

Venäjä ja Iran tukivat vallankaappausta ja pientä sisällissotaa, mutta Venäjän tuki Alijevillä edellytti, että tämä liitti maansa IVY:yn. Alijev etäännytti Azerbaidžania aluksi Turkista ja lähensi sitä Venäjään ja Iraniin. Turkki kuitenkin siirsi nopeasti ja ”reaalipoliittisesti” tukensa ja tunnustuksensa Alijevillä ja ryhtyi rakentamaan pragmaattisia suhteita Azerbaidžaniin.¹⁴⁹¹ Turkin tukea Alijevillä ei estänyt Elçibeynkin esittämä varsin uskottava väite, että Alijev oli KGB:n päällikkönä toimiessaan ollut perustamassa kurdien terroristijärjestö PKK:ta.¹⁴⁹²

Vallankaappauksen myötä Elçibey joutui puolestaan pakenemaan Nahitševaniin, jonka väliaikainen johtaja Alijev oli nostettu uudeksi presidentiksi. Elçibeyn nopeaa antautumista ja pakoa on arvosteltu, mutta toisaalta sillä, ettei hän ryhtynyt aseelliseen vastarintaan, hän vältti ”Tbilisin skenaarion” toistumisen Azerbaidžanissa, ja niinpä Azerbaidžanin vallankaappaus muodostui huomattavasti verettömämmäksi kuin Georgian.¹⁴⁹³ Elçibey jäi myös henkiin toisin kuin Gamsahurdia. Niinpä hän näytteli vuoroin kotiarestissa, vuoroin oppositiojohtajana, merkittävää ja moraalisesti oppositiota yhdistävää roolia Azerbaidžanin sisäpolitiikassa. Vakavasti sairas Elçibey kuoli keuhkosityöpään turkkilaisessa sairaalassa 22.8.2000.¹⁴⁹⁴

Karabahin perintö

Kun vuoden 1994 puolivälissä tulitauko viimein saatiin voimaan, yli 15’000 azerbaidžanilaista ja 10’000 armenialaista oli saanut surmansa Karabahin sodassa ja armenialaiset olivat miehittäneet 20 prosenttia Azerbaidžanin pinta-alasta. Kuten Georgialla, Azerbaidžanilla on valtava pakolaisongelma, yli 600’000 Karabahista ja miehitettyiltä alueilta paennutta azeria. Äbülfaz Elçibey neuvotteli ensimmäisen ja ainoan kerran Armenian presidentin Levon Ter-Petrosianin kanssa Turkin presidentin Turgut Özalin hautajaisissa huhtikuussa 1993, mutta Armeniassa Elçibey oli leimattu nationalistiksi ja väitettiin, että hänen Kansanrintamaansa oli tuettu Turkin kansallismielistä oikeistoa johtavan Alparslan Türkesin taholta. Türkes perusti 1970-luvulla nationalistisen puolisoitilallisen järjestön ”Harmaat sudet”, jotka syyllistyivät 1970-luvun lopulla ääriliikehdintään Turkissa, vaikkakin puolue sittemmin osoittautui hovikelpoiseksi hallituspuolueeksi. Tosiasiallisesti Elçibey ei ollut erityisen kovan linjan kannattaja Karabah-asiassa, vaan Iranin ”Etelä-Azerbaidžan” oli hänelle kuumempi kysymys. Sekä Armeniassa että Azerbaidžanissa oli kuitenkin riittämiin kansalliskiihkoilijoita tekemään Karabahin kysymyksestä kuolemanvakavan.¹⁴⁹⁵

¹⁴⁹⁰ Tütüncü, 1998, 187.

¹⁴⁹¹ Tütüncü, 1998, 187.

¹⁴⁹² International Helsinki Federation for Human Rights, Annual Report 1999, 26, > Entchev, 1999, 18. Azerbaidžanin oppositio aiheutti 1990-luvulla useaan otteeseen kohua Turkissa Alijevin KGB-taustaa koskevilla paljastuksilla, joihin kuului Alijevin nimeäminen PKK:n kummisedäksi. Moscow News, 10.3.1999, nimesi kuitenkin PKK:n kummisedäksi toisen KGB:n kenraalin, armenialaisen Karen Brutentsin, joka ei ollut kaukana Alijevistä. RFE/RL:n toimittaja prof. David Nissman kertoi kirjoittajalle Batumissa helmikuussa 2000 Alijevin olleen ratkaiseva tekijä KGB:n tuessa Lähi-idän terroristijärjestöille.

¹⁴⁹³ Tütüncü, 1998, 188.

¹⁴⁹⁴ Azerbaidžanin Bulletin, 24.8.2000.

¹⁴⁹⁵ Bishku, Journal of Third World Studies, 1.10.2001; Entchev, 1999: ”Azerbaidžan”, 14; Hufvudstadsbladet, 22.12.1993; Helsingin Sanomat, 30.11.1997.

Öljyä ja Länttä, muttei demokratiaa

Azerbaidžanissa toistui pitkälle sama kehitys kuin Georgiassakin: valtaan päästyään Alijev ryhtyi ottamaan etäisyyttä Moskovaan, mikä oli Azerbaidžanille jopa helpompaa kuin Georgialle, sillä Azerbaidžanissa ei ollut (Karabahia lukuunottamatta) enää venäläisjoukkoja. Venäläisjoukkoja on ainoastaan Armenian miehittämissä osissa ja ”rauhanturvaajina” Karabahissa, vaikka viralliset joukot vedettiin sieltäkin jo vuonna 1992, jolloin Azerbaidžan pääsi eroon venäläisjoukoista ensimmäisenä Neuvostoliitosta itsenäistyneenä valtiona.¹⁴⁹⁶ Azerbaidžan on myös kulttuurisesti voimakkaan turkkilainen; vain kolmannes väestöstä osaa venäjää.¹⁴⁹⁷ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen maan venäläisvähemmistön määrä on pudonnut neljännesmiljoonalla, alle 2 %:iin. Venäläisiä ei ole vainottu missään vaiheessa, mutta taloudelliset syyt ja työttömyys ovat ohjanneet muuttoliikettä, joka suuntautuu erityisesti Venäjän suurimpiin keskuksiin ja länteen.¹⁴⁹⁸

Azerbaidžan on saavuttanut jäsenyyden kymmenissä kansainvälisissä järjestöissä. Mittavat öljyvarat ovat taanneet länsimaiden ja Turkin kiinnostuksen Azerbaidžania kohtaan. Azerbaidžan on koko entisen Neuvostoliiton valtioista turkkilaismielisin ja se onkin ottanut politiikkansa pohjaksi turkkilaistyyppisen sekularismin ja näennäisen pyrkimyksen demokratiaan ja länsisuuntaukseen ulkopoliitikassa.¹⁴⁹⁹ Länsisuuntaus on kuitenkin tahtonut jäädä Venäjän ja Iranin vastustamiseen sekä energiapolitiikkaan ja puheisiin NATO-jäsenyydestä – demokratian ja sananvapauden suhteen Azerbaidžan on edelleen Venäjän ja Kazakstanin luokkaa. Se on huomattavasti jäljessä Georgiasta ja Armeniasta: vaaleja on leimannut epärehellisyys ja oppositiopuolueiden kieltäminen ja myös sananvapaus on huonommissa kantimissa kuin kahdessa muussa Etelä-Kaukasian maassa.¹⁵⁰⁰

Vuoden 2000 parlamenttivaaleissa Haidar Alijevin ”Uusi Azerbaidžan” (*Yeni Azərbaycan Partiyasi*) voitti ilmeisen vilpillisesti, tärkeimmiltä oppositiopuolueilta evättiin osallistuminen, ja presidentti valmistelee Venäjän tuella vallansiirtoa pojalleen Ilham Alijeville. Muutenkin nepotismi on ollut Alijevin hallinnolle luonteenomaista ja sukulaisia ja suosikkeja on nimitetty kaikkialle avainvirkoihin. Kaukasian kolmesta itsenäisestä tasavallasta Azerbaidžan onkin edelleen hallinnoltaan autoritäärisin.¹⁵⁰¹ Alijevin ja hänen perheensä ulkomaisilla tileillä arvioidaan olevan noin miljardin dollarin edestä valuuttaa.¹⁵⁰²

Pitkällä tähtäimellä Azerbaidžanilla saattaa tästä huolimatta olla Kaukasian maista parhaat edellytykset vakaaksi ja vauraaksi valtioksi, mikäli Karabahin konflikti saadaan ratkaistua – tässä vaiheessa edes ratkaisun lopputuloksella ei ole Azerbaidžanin kannalta merkitystä. Öljy takaa Azerbaidžanille sekä tuloja että kansainvälisen tuen ja kiinnostuksen, ja se, että Azerbaidžan on onnistunut pitämään etäisyyden Venäjään, lisää maan kehityksen riippumattomuutta. Käytännössä samaa kieltä puhuvan voimakkaan valtion Turkin sijaitseminen lähinaapurissa on valttikortti, jollaista Georgialla ja Armenialla ei ole. Turkin mahdollinen integraatio Eurooppaan ja Iranin mahdollinen uudistuminen lisäävät entisestään Azerbaidžanin mahdollisuuksia.

¹⁴⁹⁶ Jonson, 1998, 113.

¹⁴⁹⁷ Entchev, 1999: ”Azerbaidžan”, 4.

¹⁴⁹⁸ Moscow News, 18.-24.4.2001.

¹⁴⁹⁹ Stone, 2001, III:18-19.

¹⁵⁰⁰ Stone, 2001, III:18-19.

¹⁵⁰¹ Stone, 2001, III:18-19; Entchev, 1999, 5-6.

¹⁵⁰² Transitions, Feb. 1999, 28-29. > Entchev, 1999, 13.

Venäjän pyrkimykset

Vuoden alussa 2001 Vladimir Putin vieraili Bakussa yrittäen painostaa Azerbaidžania takaisin ”ruotuun”. Länsimaisten raporttien tyyli vaihteli Putinia myötäilevästä – ”Putin painostaa Kaspian öljyvaltio Azerbaidžanin takaisin Moskovan liekaan” – Putiniin kriittisesti suhtautuvaan – ”Bakun-vierailu todistaa Venäjän aggressiivisista aikeista koko Kaukasian alueella”. Miriam Lanskoyn mielestä Alijev oli kuitenkin vierailun diplomaattinen voittaja: ”Putin lähti Bakusta tyhjin käsin ja silti erittäin tyytyväisenä. Jo kuukausien ajan Putin on uhkaillut Azerbaidžania, toivoen voivansa sitoa Bakun tiukemmin Kremlin yhteyden turvallisuus- ja ulkopolitiikan alueilla. ... Tyydyttääkseen Putinia Alijev tuotti symbolisia eleitä ja ylimalkaisia julistuksia, mutta pysyi kaikissa olennaisissa kysymyksissä vaiteliana säilyttäen siten Azerbaidžanin pelivaran idän ja lännen välissä.”¹⁵⁰³ Pian tämän jälkeen Alijev ottikin vastaan NATO:n pääsihteerin George Robertsonin. Jo joulukuussa 2000 Azerbaidžan oli saanut kenraali Charles Simpsonin allekirjoittaman sopimuksen sotilaallisesta yhteistyöstä Yhdysvaltain kanssa.¹⁵⁰⁴

Putin suoritti vierailunsa aikana hyvin symbolisia eleitä: Hän mm. lahjoitti Alijeville kopiota tämän diplomista Pietarin KGB-yliopistosta, josta Alijev valmistui vuonna 1949. Putin lausui itsekin saaneensa koulutuksensa samasta korkeakoulusta ja pitävänsä siten Alijeviä ”maanmiehenään”. Miriam Lanskoyn mukaan ”Putin halusi symbolisella eleellään esittää Alijeville kutsun ja samalla vihjata, että tämän lojaalisuuden tulisi suuntautua enemmän Putiniin ja muihin tšekisteihin kuin pesästään lähteneen Azerbaidžanin valtion kansalliseen etuun”.¹⁵⁰⁵

Myös provokaatiot ja disinformaatio lisääntyivät Venäjän halutessa lisätä vaikutusvaltaansa. Azerbaidžanilainen sotilasasiantuntija Xaqani Hüseyinli raportoi säännöllisistä Venäjän ilmavoimain loukkauksista Azerbaidžanin ilmatilassa ja Venäjän tiedotusvälineissä levitettäviä myyttejä tšetšeenitaistelijoista ja NATO:n joukoista Azerbaidžanissa.¹⁵⁰⁶ Azerbaidžan jatkoi tiivistä yhteyttä kohtalotoveri Georgian kanssa ja Azerbaidžanin parlamentin puhemies Murtuz Alasgarovin tavatessa georgialaisen kollegansa Zurab Žvanian nämä kritisoivat Venäjää pyrkimyksistä epävakauttaa Georgiaa ja Azerbaidžania ja tulehduttaa Abhasian ja Karabahin konflikteja entisestään. Myös Alijevin länsimielisenä pidetty neuvonantaja Vafa Guluzade varoitti Venäjän ”yhä aggressiivisemmasta politiikasta” Kaukasiassa, tavoitellen Lännen suosiota tarjoamalla Azerbaidžania ”tärkeäksi liittolaiseksi sodassa terrorismia vastaan”. Guluzaden mukaan armenialaisten lisäksi ”terroristisia” vaaroja olivat Iran ja Saudi-Arabia, jotka yrittivät levittää ääri-islamia ja ”ellei Länsi tue Azerbaidžanin Turkin tavoin sekulaaria hallitsevaa periaatetta, odotettavissa voi olla fundamentalistisen liikehdinnän voimistumista”.¹⁵⁰⁷

Vähemmistöt ja epävakaustekijät

Karabahin armenialaisten lisäksi Azerbaidžanissa on muitakin vähemmistökansoja, joista merkittävimpiä ovat maan pohjoisosassa Dagestaniin rajaseudulla elävät sunnalaiset lezgit, joita on Azerbaidžanissa arviolta 200'000 henkeä. Maan kaakkoisosassa elää arviolta 20'000 iranilaiseen kieliryhmään kuuluvaa talyssia, ja lounaassa puolestaan arviolta 12'000 kurdia. Huomattava merkitys on myöskin sillä tosiasialla, että azerbaidžanilaisia elää Ira-

¹⁵⁰³ The CACI Analyst, 16.1.2001.

¹⁵⁰⁴ The NIS Observed, Vol. VI, No. 1, 17.1.2001.

¹⁵⁰⁵ The NIS Observed, Vol. VI, No. 1, 17.1.2001; Itar-Tass, 10.1.2001.

¹⁵⁰⁶ Yeni Musavat, 28.10.2001.

¹⁵⁰⁷ EurasiaNet, 24.10.2001.

nin puolella ”Etelä-Azerbaidžanissa” jopa 15 miljoonaa, mikä on enemmän kuin itsenäisessä Azerbaidžanissa.¹⁵⁰⁸

Vuonna 1994 tehtiin Bakun metroon pommi-isku, joka surmasi 14 ihmistä. Azerbaidžanin kansallisen turvallisuuden ministeriön mukaan syylliset olivat Dagestanista käsin toimivan lezgijärjestö *Sadvalin* jäseniä, jotka olivat saaneet koulutuksensa Armenian tiedustelupalvelulta Armeniassa sijainneella leirillä vuonna 1992.¹⁵⁰⁹ *Sadvalissa* toimivat ääriainekset ovat suorittaneet muitakin terrori-iskuja Azerbaidžanin alueella.¹⁵¹⁰

Surat Huseinovin sotilaskapinan yllyttämänä myös talyssivähemmistön asuttama Talis-Mugânin 180’000 asukkaan alue julistautui hetkeksi riippumattomaksi. Kyseessä oli Huseinovin tavoin omaa kasarmiaan johtanut komentaja Alikarim Humbetov, joka vaati alueiden ja vähemmistökansojen suurempaa itsehallintoa Bakuun nähden. Hänen kääpiövaltionsa jäi kuitenkin kahden kuukauden ikäiseksi, kun Alijevin KGB-joukot syöksivät Humbetovin vallasta ja lopulta kissa ja hiiri -leikin ja perättäisten vangitseminen ja pakojen jälkeen tuomitsivat Humbetovin kuolemaan.¹⁵¹¹

Jo syyskuussa 1992 Azerbaidžanissa perustettiin iranilaismielinen ”Islamilainen puolue” (*Islam Partiyasi*), joka saavutti jonkin verran kannatusta Iranin Punaisen Puolikuun ylläpitämällä pakolaisleireillä Azerbaidžanissa vuonna 1993. Pakolaisleirit oli perustettu alun perin, jotta Karabahin azeripakolaiset eivät tulvisi Iraniin. Vuonna 1998 Iran kuitenkin luovutti leirit UNHCR:n valvontaan. ”Islamilaisen puolueen” toiminta kiellettiin Alijevin hallituksen toimesta jo vuonna 1996 ja Olivier Royn arvion mukaan sen kannatus on hiipunut.¹⁵¹²

Azerbaidžanissa toimii myös ”Etelä-Azerbaidžanin vapautusliike”, joka ajaa Arax-joen eteläpuolella Iranissa asuvien azerbaidžanilaisten asiaa. Elokuussa 2001 joukko tuntemattomia miehiä, ilmeisesti Iranin salaisen palvelun agentteja, tunkeutui liikkeen johtajan Piruz Dilençin kotiin yrittäen surmata hänet. Neljä päivää aiemmin Azerbaidžanin turvallisuuspalvelu oli pidättänyt neljä hengenmiestä syytettynä Iranin avustamisesta. Azerbaidžanin entinen Teheranin-lähettiläs syytti Irania joidenkin puolueiden rahoittamisesta Azerbaidžanissa sekä virkamiesten lahjonnasta. *Zerkalo*-lehti varoitti Iranin ja Venäjän yhä tiivistyvistä tiedusteluyhteistyöstä, jonka tarkoituksena on estää Irania hajoamasta, Azerbaidžania vahvistumasta sekä palauttaa Azerbaidžan Venäjän komentoon. Lehti mainitsi esimerkkeinä kaukasialaisen sankarin Šamilin patsaan salaperäisen räjäyttämisen sekä Venäjän päätöksen myydä kansalaisoikeudet kaikille halukkaille Azerbaidžanissa.¹⁵¹³

Nahitševan

Nahitševan eli azeriksi Naxçivan, nykyinen Azerbaidžanin erillisalue, joka sijaitsee Armenian ja Turkin välissä, oli itsenäinen kaanikunta ennen kuin se liitettiin Venäjään vuonna 1828. Etelä-Kaukasian maiden solmiessa Turkin kanssa rauhan vuonna 1918 Nahitševan luovutettiin Turkille, mutta brittien vaatimuksesta Turkki vetäytyi huhtikuussa 1919, minkä jälkeen armenialaiset miehittivät azerienemmistöistä Nahitševania. Kesällä azerit nousivat kapinaan armenialaismiehittäjiä vastaan. Vuonna 1921 Turkki sopi Neuvosto-Venäjän kanssa Turkin takaamasta itsehallinnosta Nahitševanille osana Azer-

¹⁵⁰⁸ Stone, 2001, III:18-19.

¹⁵⁰⁹ Leitzinger, 1997, ”The Armenian Dilemma”, 38-39.

¹⁵¹⁰ Cornell, 1998, 425-428.

¹⁵¹¹ van der Leeuw, 1997, 61-62.

¹⁵¹² Roy, 2000, 7/14.

¹⁵¹³ RFE/RL, Iran Report, 3.9.2001; Zerkalo, 24.8.2001.

baidžania. Vuonna 1989, kun neuvostojoukot hyökkäsivät Bakuun, Nahitševan ehti julistautua itsenäiseksi, ja vain 20 % väestöstä hyväksyi kansanäänestyksessä vuonna 1991 Mihail Gorbatšovin esittämän liittosopimuksen. Armenian joukot hyökkäsivät myös Nahitševaniin vuonna 1992, mutta Turkin painostuksella heidät työnnettiin takaisin ja Turkki on huoltanut saarrettua Nahitševania Karabahin konfliktin ollessa pahimmillaan.¹⁵¹⁴ Nahitševanista voi vaivattomasti matkustaa Turkkiin tai Iraniin, mutta itse Azerbaidžaniin pääsee vain lentoteitse.¹⁵¹⁵

Venäjän pelko ja Turkin huoma: Azerbaidžanin geopolitiikka

Vuonna 2001 Bakussa pidetyssä azerbaidžanilaisten maailmankonferenssissa kokoontuivat diasporajärjestöt yhteen itsenäisessä Azerbaidžanissa ja presidentti Haidar Alijev puhui kunniavieraana. Alijevin puheen viittaukset demokratisoitumiseen, rauhaan, sekularismiin ja Karabahin konfliktin ”rauhanomaiseen ratkaisuun loukkaamatta Azerbaidžanin yhtenäisyyttä” sekä tietenkin Hocalin verilöylyn muistelemiseen eivät tuoneet mitään uutta esille. Eri puolilta maailmaa kokoontuneet azerbaidžanilaisten järjestöt katsoivat koko kansakunnan tehtävinä olevan itsenäisen Azerbaidžanin valtion säilyttäminen ja tukeminen, ”henkiset arvot, azerbaidžanismi”, sekä luonnollisesti laki, järjestys, demokratia ja sekularismi.¹⁵¹⁶

Azerbaidžanin intellektuellit ovat georgialaisten tavoin esittäneet toiveensa Azerbaidžanin tulevaisuudesta sangen eurooppalaisin linjauksin, huolimatta siitä, ettei Bakun todellisuus ole demokratisoitumis- ja liberalisointikehityksessä juuri vastannut kauniita ihanteita. Parlamentin ulkoasiainvaliokunnan jäsen Ahmed Qassemoglu muotoili Azerbaidžanin tulevaisuudentoiveita sangen toiveikkaasti vuonna 1996: ”Emme ole vaikuttuneita Venäjän ja Turkin esityksistä demokratian saralla. On myös ilmeistä, ettei se tapa, jolla Irania hallitaan, tule koskaan olemaan vaihtoehto Azerbaidžanille. Katsomme jotensakin epäluottavaisesti sellaisia demokratioita, jotka kuitenkin ajavat samanaikaisesti kovaa voimapolitiikkaa, kuten suurvallat Britannia ja Ranska. Me emme myöskään ole suurvalta. Niinpä meille jäävät malleiksi lähinnä Benelux-maat ja Pohjoismaat, joita pidämme kaikkein houkuttelevimpina, mitä tulee liberaaleihin ja demokraattisiin periaatteisiin.”¹⁵¹⁷

Armenia on miehittänyt Karabahin ja yhteensä noin 20 prosenttia Azerbaidžanin pinta-alasta. Yksin se ei olisi tähän pystynyt, vaan taustalla on ennen kaikkea Venäjän massiivinen tuki. Jos asiaa tarkasteltaisiin historiallis-realistisesta näkökulmasta, Azerbaidžanin pitäisi päästä ennen pitkää voitolle, sillä öljyvaroillaan sen tulisi kyetä rakentamaan vahva armeija. Sillä on myös voimakas naapurimaa Turkki tukenaan. Toistaiseksi Venäjän politiikka on kuitenkin kyennyt estämään Azerbaidžania hyödyntämästä öljyvarojaan siinä määrin, että ne kontribuotoisivat valtion voimaan. Konfliktien ylläpito Kaukasiassa on palvellut Venäjän intressejä, estäen Kaukasian valtioita vahvistumasta ja vakautumasta. Cengiz Çandar ja Graham Fuller korostavatkin, että epävakaus ja autoritaria palvelevat Venäjän geopolittisia etuja alueella, kun taas vakaus ja demokratisoituminen palvelevat Turkin geopolittisia etuja.¹⁵¹⁸ Turkin ja Venäjän geostrateginen epäsymmetria leimaavatkin ras-kaasti Azerbaidžanin geopolittista asemaa.

---

¹⁵¹⁴ Leitzinger, 1992, 130-131.

¹⁵¹⁵ Entchev, 1999, 15.

¹⁵¹⁶ Ismailova, CACI Analyst, 5.12.2001.

¹⁵¹⁷ van der Leeuw, 1997, 67.

¹⁵¹⁸ Stone, 2001, I:17; Çandar & Graham, Turkistan Newsletter, 30.4.2001.

Elçibey ja Alijev

Turkkilaismielinen presidentti Äbülfaz Elçibey luonnehti Azerbaidžanin paikkaa geopoliittikan ja mielikuvien kartalla kesäkuussa 1992, korostaen Azerbaidžanin erityisiä yhteyksiä Turkkiin: ”Kansamme ovat läheisiä niin kielellisesti, kulttuurisesti kuin mentaalisesitkin. Tietenkin Turkki nauttii kunnia-asemaa Azerbaidžanin ulkopoliitikassa.” Muutamaa kuukautta myöhemmin Elçibey muotoili asiaa: ”Me olemme kuin Turkki. Olemme Euroopan ja Aasian välissä. Tavoitteemme on sekulaari yhteiskunta, mutta myös islamilainen elementti on läsnä täällä.” Elçibeytä on venäläisvaikutteisissa katsauksissa pidetty ”äärinationalistina” ja ”fanaattisen turkkilaismielisenä”, mutta tosiasiallisesti Elçibey ajoi hyvin maltillista politiikkaa Armeniaa kohtaan, oli valmis sovitteluun Karabahin konfliktissa eikä hän myöskään ollut erityisen vihamielinen Venäjää kohtaan. Ainoa suunta, johon päin Elçibey oli avoimen vihamielinen, oli islamistinen Iran. ”Etelä-Azerbaidžan” oli Elçibeylle paljon vakavampi kysymys kuin Karabah.¹⁵¹⁹

Haidar Alijevin näkökannat olivat paljon epämääräisempiä jo aikana, jolloin hän ei vielä ollut presidentti. Hän oli entinen huomattava KGB:n kenraali ja toiminut Neuvostoliitossa sekä Neuvosto-Azerbaidžanin KGB:n johtajana että yhtenä tärkeimmistä KGB:n Lähi-idän vakoilutoiminnan johtajista. Toimiessaan Karabahin konfliktin aikana Nahitševanin erillisalueen johdossa hän ylläpiti samanaikaisesti suhteita niin Moskovaan, Ankaraan kuin Teheraniinkin, saaden kaikilta eri muodoissa tukea valtaannousulle.¹⁵²⁰ Kun hän oli onnistunut saavuttamaan vallan, mistä hintana oli ollut Azerbaidžanin liittäminen IVY:yn, hän vieraili Turkissa helmikuussa 1994 ja venäläislehti *Literaturnaja Gazeta*n mukaan Alijevin tärkeimpänä sanomana oli vakuuttaa maailmalle, etteivät Azerbaidžanin liittyminen IVY:yn ja yhteydet Moskovaan vaikuttaneet Azerbaidžanin itsenäiseen ulkopoliittikkaan. Istanbulissa Alijev myös toivoi ystävyttään vakuutellen, että Turkki jatkaisi Azerbaidžanin asevoimien kouluttamista.¹⁵²¹

Azerbaidžan ja Georgia

Turkin lisäksi Azerbaidžanilla on erityisen hyvät välit kristittyyn naapurimaahansa Georgiaan, jonka kanssa Azerbaidžan jakaa yhteiset intressit sekä sisä- että ulkopoliitikassa: Molempien sisägeopoliittinen intressi liittyy siihen, että Tbilisi ja Baku ovat vastakkain Venäjän tukemien separatistien kanssa – edellinen Abhasiassa ja Ossetiassa, jälkimmäinen Karabahissa. Myös Džavahetian ja Lezgistanin mahdollisten tulevaisuuden konfliktien suhteen Georgian ja Azerbaidžanin edut yhtenevät, joten niiden välille ei ole odotettavissa erityistä skismaa. Yhteinen geopoliittinen intressi näillä kahdella maalla on päästä eroon Venäjän etupiiristä ja avata yhteydet Länteen – ennen kaikkea Turkin kautta.¹⁵²²

Georgia ja Azerbaidžan ovatkin tehneet yhteistyötä riippumatta vallankaappauksista sekä Tbilisissä että Bakussa. Gamsahurdia ja Elçibey olivat yhteistyössä toistensa kanssa ideologisista syistä, kun taas Ševardnadze ja Alijev pragmaattisista syistä. Kun Venäjän tuki vallankaappauksissa ja välittömästi niiden jälkeen edellytti maiden liittymistä IVY:yn, ovat Georgia ja Azerbaidžan kuitenkin myöhemmin olleet kantavina voimina GUAM-ryhmän muodostamisessa ja toiminnassa. Azerbaidžanin Washingtonin-suurlähettiläs Hafiz Pasajev muotoili GUUAM:in merkitystä osuvasti: ”GUUAM ei ole suunnattu mitään valtiota vastaan”, mutta kuitenkin ”Yhdysvaltain tuki GUUAM:ille on välttämätöntä Venäjän yli-

¹⁵¹⁹ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001.

¹⁵²⁰ Bishku, *Journal of Third World Studies*, 1.10.2001; Fuller, *The World Today*, 49:5, 1993; Randolph, *The Washington Post*, 20.5.1992; Burke, *Christian Science Monitor*, 22.5.1992.

¹⁵²¹ Bishku, 2001; *Literaturnaja Gazeta*, 16.2.1994.

¹⁵²² Stone, 2001, 1:19.

vallan vähentämiseksi alueella”. Sekä Georgia että Azerbaidžan ovat myös kaikkia muita IVY-maita selvemmin ja uskaliaammin lähentyneet NATO:a, puhuen avoimesti NATO-jäsenyydestä tulevaisuudessa ja pitäen yhteisiä sotaharjoituksia NATO:n kanssa – Venäjän kiivaista protesteista välittämättä.¹⁵²³ Georgianlaiset ja azerbaidžanalaiset kadetit ovat jo pitkään saaneet koulutusta Turkissa, Yhdysvalloissa ja Euroopassa, kun taas Armenia on jäänyt täyteen riippuvuuteen Venäjästä.¹⁵²⁴

Yhdessä Georgian kanssa Azerbaidžan hehkuttaa innolla ”uutta silkkitietä”, joka yhdistäisi Euroopan Aasiaan nimenomaan Kaukasian kautta, Venäjästä riippumatta. Georgia ja Azerbaidžan elvyttävät silkkitietä Euroopan Unionin TRACECA-ohjelmankin puitteissa. Azerbaidžan on se Kaspian maista, jolla on kaikkein tärkeimmät öljyvarat Lännen intressejä ajatellen, mutta sitä eristää luonnollisimmasta ystävästään Turkista vihamielinen Armenia ja sinne sijoitetut Venäjän joukot. Niinpä Georgia on Azerbaidžanille elintärkeä ystävä ja länteen myytävän öljyn kauttakulkureitti. Muut vaihtoehtoiset reitit kulkisivat Venäjän ja Iranin läpi, joista molemmista Azerbaidžan toivoo saavuttavansa riippumattomuuden. Georgia tarjoaa Azerbaidžanille myös ”kulttuurisen sillan” länteen, sillä kristittyinä maana sen uskotaan nauttivan Lännen, erityisesti Euroopan maiden, suurempaa myötätuntoa.¹⁵²⁵

Kaspianmeren valvonta

Kaspianmeren aluevesikiistassa, joka on halvaannuttanut energiavarojen hyödyntämisen Venäjän hyväksi koko 1990-luvun ajan, Azerbaidžan on perinteisesti ajanut läntisten, erityisesti brittiläisten, öljy-yhtiöiden tuella Kaspianmeren jakamista selviin aluevesireviireihin, missä tapauksessa Azerbaidžan tietenkin itse saisi vakuudet käyttöoikeuksiinsa omaan osuuteensa, joka on Kaspianmeren öljyalueista ehkä tärkein. Azerbaidžanin varovaisempi liittolainen on perinteisesti ollut Kazakstan, kun taas Venäjä ja Iran, Turkmenistanin vaihtelevalla tuella ja vastustuksella, ovat ajaneet Kaspianmeren ”yhteiskäyttöä”. Yhteiskäyttö merkitsisi Azerbaidžanin näkökulmasta helposti Venäjän hallitsemaa Kaspianmerta, jossa sillä olisi pääsy kaikkien ”uusien” valtioiden energiaresursseihin sekä mahdollisuus sulkea läntiset yhtiöt ulos alueelta, elleivät ne toimi yhteistyössä Venäjän kanssa.¹⁵²⁶

Kaspianmeren epämääräiset valvontaoikeudet ovat myös suosineet Venäjän ja Iranin välistä hämäräperäistä liikennettä. Iranin kovennettua huume politiikkaansa tuntuvasti tämä liikenne on ohjautunut yhä enemmän Turkmenistanin kautta. Huumeiden lisäksi samalla reitillä liikkuvat myös aseet ja sellaiset aseelliset ryhmät, joita Venäjä ja Iran eivät ole liian halukkaita kontrolloimaan. Azerbaidžan ja Georgia, jotka kärsivät aseellisten ryhmien toiminnasta alueillaan ja ympäristössään, näkevätkin Kaspianmeren aluevesien selkeän määrittelyn palvelevan taloudellisten etujensa lisäksi myös turvallisuusnäkökulmia.

Taistelu Kaspianmeren käyttöoikeuksista alkoi oikeastaan huhtikuussa 1994, kun Azerbaidžanin parlamentti ratifioi brittiläisten öljy-yhtiöiden kanssa yhteistyössä olevan yrityksen AIOC:in (*Azerbaijan International Operating Company*) oikeudet kehittää kolmea Kaspianmeren keskellä sijaitsevaa öljykenttää (Azerin, Çiragin ja Güneslin kentät). Venäjä lähti heti rajuun hyökkäykseen käyttäen omaa öljy-yhtiötään *Lukoilia*. Varmistaakseen viestinsä perille menon Venäjä alkoi samalla suunnata suuria ase-eriä Armeniaan ja Kara-

¹⁵²³ Stone, 2001, I:19-20.

¹⁵²⁴ Dzebisašvili, 2000, 52.

¹⁵²⁵ Stone, 2001, I:20.

¹⁵²⁶ Stone, 2001, II:10, ym.

bahin separatisteille.¹⁵²⁷ Britannia asettui tukemaan Azerbaidžania, kun taas Yhdysvallat ei osannut päättää, haluaako se Venäjän olevan hallitseva voima vai ei Kaspianmeren jaossa. On huomioitava, että Bill Clintonin kaudella, erityisesti ennen Strobe Talbottin hyllyttämistä vuotoepäselvyyksien vuoksi, USA:n ulkopoliittikkaa hallitsi vielä Venäjän suhteen erittäin myönteinen suuntaus.

Guluzaden into NATO:on

Yksi Azerbaidžanin ”suurista nimistä” on ollut presidentin ulkopoliittinen ja turvallisuusneuvonantaja Vafa Guluzade. Samoin kuin poliittiset analytikot Georgiassa, Guluzade on useissa yhteyksissä selitellyt uudelleen Alijevin venäläismielisimpiä lausuntoja ja pyrkinyt avoimeen länsimielisyyteen, mm. ehdottamalla Azerbaidžanin jäsenyyttä NATO:ssa. Tammikuussa 1999, kun Armenia ja Karabah uhkasivat lisätä venäläisiä ohjustukikohtia alueillaan, Guluzade esitti avoimesti, että Lännen tulisi laajentaa turvallisuusjärjestelmiään Kaukasiaan. Guluzaden ehdotus sisälsi myös ajatuksen Azerbaidžanin jäsenyydestä NATO:ssa sekä Azerbaidžaniin sijoitettavista Yhdysvaltain, Turkin ja NATO:n sotilastukikohdista.¹⁵²⁸ Guluzade tarjosi Turkille tukikohtaa strategisesti tärkeältä Apšeronin niemimaalle Kaspianmerelle. Länsivallat ja Turkki eivät toistaiseksi ole kuitenkaan rohjenneet tarttua Azerbaidžanin tarjouksiin.¹⁵²⁹ Mikäli länsimaat tai Turkki todella osoittaisivat venäläisväitteiden mukaista tunkua Kaspian ja Kaukasian alueille, luulisi Kaspianmeren öljyvarojen kannalta merkittävimmän mahdollisen valvonta-aseman varmistamisen houkuttelevan.

Etelä-Azerbaidžanin kysymys ja Iran

Azerbaidžanin eteläraja piirrettiin Venäjän ja Persian välisessä sodassa vuosina 1826-1828 ja se jakoi šiialaisten turkkilaisten eli azerbaidžanilaisten asuttaman alueen kahtia ”Pohjois-Azerbaidžaniin” ja ”Etelä-Azerbaidžaniin”. On kuitenkin huomattava, että mitään yhtenäistä Azerbaidžanin valtiota ei uudemmalla ajalla koskaan ollut, ja neuvostohistoriankirjoitus lietsoi tarkoituksella myyttiä imperialistisen tsaarin-Venäjän ja imperialistisen Persian ”kahtia jaetusta” Azerbaidžanista, joka tulisi mahdollisesti vielä jonain päivänä yhdistää (tietenkin Neuvostoliiton alaisuudessa). Kuten monet muutkin neuvostohistoriankirjoituksen luomat myytit (vrt. armenialaisten kansanmurha), myös Azerbaidžania koskeva jäi elämään omaa elämäänsä ja on innoittanut myös azerbaidžanilaisia nationalisteja, jotka havittelevat eri näkökohdista ”Azerbaidžanin yhdistämistä” joko itsenäisenä valtiona, Turkin yhteydessä tai Iranin yhteydessä.¹⁵³⁰

Azerbaidžan ja islamistit

Myös Azerbaidžanissa saa ajoittain huomiota Venäjän mallin mukainen pelottelu ”ääri-islamilla”. Apulaisturvallisuusministeri Tofiq Babajev syytti keväällä 2001 Irania ja määrittelemättömiä arabimaita ”wahhabilaisuuden” tukemisesta ja salaliitosta Azerbaidžanin hallitusta vastaan. Babajev väitti, että Azerbaidžanissa olisi jo 7’000 ”wahhabilaiseksi kääntynyttä”.¹⁵³¹ Wahhabilais-sanan holtiton käyttö jo osoittaa näiden lausuntojen kertonavan pikemminkin propagandatarkoituksista kuin todellisista turvallisuushista; onhan Iran šiialainen valtio ja siten wahhabilaisille epäislamalainen kauhistus. Iran ja wahhabilaiset arabimaat ovat toistensa kilpailijoita ja vastustajia.

¹⁵²⁷ Stone, 2001, II:10; Bishku, Journal of Third World Studies, 1.10.2001.

¹⁵²⁸ Stone, 2001, II:10.

¹⁵²⁹ Harris, 1999, 31-32.

¹⁵³⁰ Stone, 2001, II:29; EAU 2001 vuosikatsaus.

¹⁵³¹ RFE/RL, 2.5.2001.

Tästä huolimatta Azerbaidžanissa tiedostetaan myös Venäjän propagandasodankäynti naapurimaita vastaan. Azerbaidžanilainen sosiologi Rasim Musabekov puolusti azerien hyvää tahtoa venäläisten hyökkäyksiä vastaan kirjoittamalla, että toisin kuin Venäjällä, jossa vallitsee kaikenkattava rasistinen ja muukalaisvihamielinen viha naapurikansoja, erityisesti kaukasialaisia, vastaan, Azerbaidžanissa ei vihata venäläisiä, vaan Venäjän valtiota, joka ymmärrettävästi nähdään hyökkäävänä ja vihamielisenä. Tutkimuksen mukaan azerit suhtautuvat paljon myönteisemmin Turkkiin, Yhdysvaltoihin, Georgiaan, Israeliin ja UK-rainaan. ”Sen sijaan huolimatta Venäjän azereihin kohdistamasta rasistisesta vainosta azerbaidžanilaiset ovat ystävällisiä venäläisiä ihmisiä kohtaan eikä Azerbaidžanissa vallitse sellaista ruffofobiaa kuin Puolassa, Tšekissä, Suomessa ja muissa Baltian maissa”.¹⁵³² On huomattava, että Musabekov vastaa tutkimuksellaan nimenomaan venäjänkielisen alueen vallitsevia käsityksiä vastaan, joissa yleisesti väitetään Puolan, ”Suomen ja muiden Baltian maiden”, Azerbaidžanin, Georgian jne. olevan vääriällä venäläisvastaisuutta ja Venäjää vastaan suunnattuja salaliittoja.

Azerbaidžan ja Tšetšenian

Azerbaidžanin asenne Tšetšenian konfliktiin on ollut paljon ”venäläismielisempi” kuin Georgian. Vuonna 1999 Azerbaidžanin tunnetuimpiin vaikuttajiin kuulunut Vafa Guluzade erosi protestoidakseen sitä, että Azerbaidžan ei millään tavoin tukenut tšetšenejä. Tuolloin hän sanoi: ”Sanon teille juuri nyt, että jos ei tuo urhea ja sinnikäs kansa piskuisessa tasavallassaan olisi onnistunut lyömään Venäjää sodassa 1994-1996, Moskova olisi jo kauan sitten ollut takaisin Azerbaidžanissakin, aiheuttaen lisää ongelmia ja yrittäen tuhota itsenäisyytemme. Velkamme tšetšeneille on suunnaton – ja silti yksikään ääni hallituksessamme ei ole puhunut ainuttakaan tuen tai solidaarisuuden sanaa. Hiljaisuus. Olen häpeissäni, kuollakseni. Tämän vuoksi eroan.”¹⁵³³

Karabah

Konfliktin uudelleenaktivoituminen

Karabahin konflikti käynnistyi uudelleen Neuvostoliiton lopun aikoina, vuodesta 1981 alkaen, ja siitä tuli ensimmäinen Kaukasian konflikti, joka toisen maailmansodan jälkeen tunkeutui länsimaidenkin tietoisuuteen. Kun Neuvostoliitto hajosi ja Azerbaidžan ja Armenia julistautuivat itsenäisiksi, Karabahista tuli jälleen epäselvä taistelutanner, ja tilanne muistutti erehdyttävästi vuoden 1918 tapahtumia, jolloin silloinkin provokaattorit ja ulkovallat pääsivät käyttämään tehokkaasti hyväkseen armenialaisten ja turkkilaisten välistä vihanpitoa. Uudenaikaista neuvostoaseistusta oli erityisesti armenialaisilla helposti saatavilla ja Venäjä toimitti sitä lisää, etenkin sen jälkeen kun armenialaissyntyisen Andranik Migranianin uudesta imperialistisesta doktriinista oli tullut Venäjän lähiulkopoliitiikan kulmakivi vuonna 1993.¹⁵³⁴

Vuoristo-Karabah oli alkanut vaatia itsenäisyyttä Azerbaidžanin neuvostotasavallasta vuodesta 1987 lähtien. Antero Leitzingerin mukaan tämä tapahtui KGB:n toimesta, tarkoituksena provosoida ristiriitoja muslimien ja kristittyjen välille Neuvostoliiton eteläisten kansojen heräävän nationalismin hajottamiseksi ja hallitsemiseksi, aavistamatta, että kah-

¹⁵³² Musabekov, Central Asia and the Caucasus, 3/2000, 48.

¹⁵³³ Miriam Lansky, The NIS Observed, Vol. VI, No. 8, 2.5.2001.

¹⁵³⁴ Stone, 2001, III:15; Migranianin doktriinista ks. Venäjän geopolitiikkaa koskeva luku.

den vuoden sisällä kansallisen itsenäisyyden mieliala puhkeaisi täyteen roihuun ympäri neuvostovaltakuntaa.¹⁵³⁵ Maaliskuussa NKP:n jäsen Suren Aivazian vetosi Gorbatšoviin sekä Karabahin että azerien asuttaman Nahitševanin liittämiseksi Armeniaan. Syksymmällä samaa vaativat Armeniassa kerätty adressi, karabahilainen kirjailija Zori Balajan sekä Neuvostoliiton entisen ulkoministerin poika Sergei Mikojan. Lopulta marraskuussa Gorbatšovin armenialainen neuvonantaja Abel Aghanbegian vetosi Pariisissa Karabahin liittämiseksi Armeniaan.¹⁵³⁶

Sumgaitin pogromista Hocalin verilöylyyn

Jerevanissa järjestettiin 18. lokakuuta 1987 mielenosoitus, jossa vaadittiin Karabahin liittämistä Armeniaan. Helmikuussa mielenosoitukset levisivät Armeniasta Karabahiin ja Stepanakertin dašnakistit päättivät liittymisestä Armeniaan. Azerbaidžan vastasi voimatoimilla, ja kiistellyssä Sumgaitin pogromissa kuoli 26 armenialaista ja 6 azeria. Sumgaitin hyökkäys, jonka toteuttivat tunnistamattomat naamioidut azerinuorukaiset neuvostoviranomaisten suljettua kaupungin visusti ulkomaailmalta, toteutuivat kaikki klassisten provokaatioiden piirteet. Samalla lietsottiin tahallisesti huhuja armenialaisten yhtäällä, azerien toisaalla tekemistä veritöistä toista kansanosaa vastaan. Marraskuussa 1988 väkivaltaisuuDET yltyivät sisällissodaksi, johon liittyivät pogromit molemmissa maissa. Ainakin 140'000 armenialaista pakeni Azerbaidžanista ja vähintään 80'000 azeria Armeniasta. Moskova puuttui tapahtumiin ja julisti Karabahin vuonna 1989 suoraan Moskovan alaisuuteen.¹⁵³⁷

Azerbaidžan kärjisti tilannetta lakkauttamalla vuonna 1991 uudelleen Karabahin autonomian, mitä seurasivat kiihtyvät taistelut. Alkuvuodesta 1992 armenialaiset surmasivat raa'asti Hocalissa (nyk. miehitetyn Karabahin "Ivanovka", 10 min. ajomatka pohjoiseen Stepanakertistä) yli tuhat azerbaidžanilaista, enemmän kuin koko sodassa oli kuollut ihmisiä runsaan kolmen vuoden aikana. Tapaus tunnetaan Hocalin (Hodžaly) verilöylynä ja se aiheutti suunnattomasti suuttumusta sekä Azerbaidžanissa että Turkissa, kärjistäen esim. tiedotusvälineiden armenialaisvastaisuutta. Koko kaupunki tyhjennettiin azereista samoin kuin kaikki muutkin alueet, joita armenialaiset miehittivät. Azerien lisäksi myös muslimi-kurdit saivat lähteä. Toukokuussa armenialaisjoukot valtasivat Šušan (Šuši) ja Latšinin (Berddzor), jonka kautta oli tieyhteys Armeniasta Karabahiin. Elokuussa valta Karabahissa siirtyi kansallismielisiltä sosialisteilta dašnakisteilta nomenklaturan hallitsevalle Kansallisläikeelle, jota johti Robert Kotšarian, Ter-Petrosianin entinen suosikki.¹⁵³⁸ Kotšarianista tuli itsenäiseksi julistautuneen Karabahin, "Artasakhin tasavallan", presidentti.

Karabahin konfliktin laantuminen

Vuosina 1993-1994 Armenia saavutti Venäjän tukemana ja massiivisesti aseistamana voiton Karabahissa, miehittäen Karabahin sekä sitä ympäröivät alueet. Latšinin käytävä yhdisti Karabahin kiinteästi Armeniaan ja samoin Karabahin eteläpuolisen alueen miehitys yhdisti paitsi Armenian, myös Karabahin, eteläiseen tukijaan Iraniin.¹⁵³⁹

Alkuvuodesta 1994 Venäjän presidentti Boris Jeltsin lähetti erikoislähettiläänsä Vladimir Kazimirovin Teheraniin ja Venäjä ja Iran sopivat keskenään Karabahin rauhanprosessin johtamisesta. Baku tyrmäsi myöhemmin Moskovan ja Teheranin esittämän suunnitelman.

¹⁵³⁵ Leitzinger, 1997, "The Russian Presence in Central Asia", 19-20.

¹⁵³⁶ Leitzinger, 1997, "Kristallnacht, Russian Style", 27-28.

¹⁵³⁷ Stone, 2001, III:15-16; Leitzinger, 1992, 131; Leitzinger, 1997, "Kristallnacht, Russian Style", 28-29; Igor Noljain, Central Asian Survey, 13.4.1994, 541-563.

¹⁵³⁸ Leitzinger, 1992, 131-132; Leitzinger, 1997, 30; Harris, 1999, 30.

¹⁵³⁹ Stone, 2001, III:15-16.

Huomionarvoista on myös se, että Karabahin rauhanprosessia ajamaan kutsuttiin vain Armenian tukijamaita, kun taas Turkki jätettiin ulkopuolelle. Viimeistään tämä ajoi Alijevin Azerbaidžanin takaisin Turkin helmoihin etsimään tukea itsenäisyydelleen, jota Venäjän, Iranin ja Armenian kolmiliitto uhkasi. Samaan aikaan Moskova oli kuitenkin saanut Kaukasiassa yllötteen Georgian sisällissodan ansiosta, jolloin sekä Georgia että Azerbaidžan olivat niin eristettyjä ja heikossa asemassa, että niiden oli pakko suotua Ašgabatın huippukokouksessa Venäjän sanelemiın ”pelisääntöihin” IVY:ssä.¹⁵⁴⁰

Joulukuussa 1996 Karabahin kiista oli esillä ETYJ:in huippukokouksessa Lissabonissa, ja sitä seuraten vuonna 1997 Armenian presidentti Levon Ter-Petrosian käytti vetoa kumotakseen Azerbaidžanin alueelliselle suvereenisuudelle annetun tuen, vaikka ETYJ:in päätös olisi sitonut myös Azerbaidžania ”laajan autonomian” takaamiseen Karabahille. Karabahin kysymystä puimaan oli nimetty ns. Minskin ryhmä, jota johti Venäjän rinnalla aluksi Suomi. Alkuvuodesta 1997 Suomen tilalle nostettiin Ranska, jossa armenialaisten asema on perinteisesti ollut vahva. Kolmanneksi puheenjohtajaksi tuli myöhemmin Yhdysvallat, joka sekin oli alkuun ollut armenialaislobbyn ansiosta Armenian tukija, ja alkoi muuttaa asennettaan vasta 1990-luvun lopulla Azerbaidžanin hyväksi. Minskin ryhmä ei ole saavuttanut käytännössä mitään edistystä ja koko ryhmän mahdollisuuksiakin voidaan ilmeisen puolueellisuusongelman vuoksi epäillä.¹⁵⁴¹

Ääriliikkeiden piilopaikka

Vuonna 1997 Karabahin presidentiksi tuli entinen Karabahin separatistien ulkoministeri Arkadi Ghukassian. Karabahin edellinen presidentti Robert Kotšarian nousi puolestaan Armenian pääministeriksi ja sittemmin Armenian presidentiksi seuraten virassa Levon Ter-Petrosiania. Ghukassian torjui siihenastiset ETYJ:in rauhanehdotukset. Ter-Petrosian puolestaan alkoi osoittaa vuoden 1997 syksyllä myöntyväisempää asennetta ja halukkuutta Armenian ja Turkin välisten suhteiden parantamiseen.¹⁵⁴² Vuonna 1998 Stepanakertissä (azereille Xankändi, turkiksi Hankent) juhlittiin ”voitonjuhlaa”, Karabahin ”itsenäisyyttä”. Bakussa reaktio oli tyrmistynyt ja keskittyi erityisesti muistelemaan Hocalin verilöylyn armenialaisen terrorin uhreja.¹⁵⁴³

Karabahin konfliktiin liittyi myös armenialaisen terroristijärjestön ASALA:n aktivoituminen, nyt nimellä *Vrež*. ASALA:n ulkomaiset päämajat sijaitsivat Libanonissa ja Ranskassa, eri puolilla maailmaa tapahtuneiden joukkomurhien toimeenpanoista syytetyt järjestön johtajat, kuten Hagop Hagopian, David Davidian ja Monte Melkonian, saattoivat kävellä vapaasti Itä-Beirutin kaduilla ja ASALA:lla oli koulutusleirejä Bekaan laaksossa. ASALA:n perustaja ”Hagop Hagopian” oli itse asiassa alkujaan irakilainen neuvostomielisen palestiinalaisen terroristijärjestön PFLP:n aktivisti ja ASALA jokoikin samat terroristileirit PFLP:n kanssa vuosina 1977-1982. Davidian, Melkonian ja joukko muita ASALA:n tunnettuja johtajia ilmaantuivat äkkiä ”komentajina” Karabahiin, jossa heidän johdollaan toteutettiin azerbaidžanilaisiin ja muslimikurdeihin kohdistuneita verilöylyjä, pahimmat näistä Hocalissa, Šušassa ja Latšinissa. Venäjän lisäksi armenialaiset puolisoitilaalliset yksiköt saivat rahoitusta eurooppalaisilta kristillisiltä järjestöiltä, joista merkittävintä johtaa brittiläinen paronitar Caroline Cox.¹⁵⁴⁴

¹⁵⁴⁰ Tütüncü, 1998, 190.

¹⁵⁴¹ Tütüncü, 1998, 190-191.

¹⁵⁴² Tütüncü, 1998, 191.

¹⁵⁴³ Stone, 2001, III:15-16.

¹⁵⁴⁴ Seale, 1992, 337-338; van der Leeuw, 1998, 18-19. Coxin ”avustusjärjestö” on joutunut hankaluuksiin Interpolin kanssa myös Etelä-Sudanissa.

Interpolin etsintäkuuluttamien ASALA:n johtajien toiminta Karabahissa ”likaisen työn tekijöinä” ja etnisten puhdistusten järjestäjinä muistuttaa monessa suhteessa Balkanin tapahtumia. Myös serbiyksiköistä julmimpia johtivat tunnetut ammattirikolliset, esimerkiksi Zeljko Raznjatovic eli ”Arkan”, joka oli Interpolin etsintäkuuluttama aseellisista ryöstöistä mm. Ruotsissa. Vertauskohdaksi sopii myös georgialaisen rikollisjärjestö *Mhedrionin* värväminen entisen KGB:n upseerin Džaba Ioselianin johdolla vallankaappausta toteuttamaan.

Vrež on saanut eräänlaisen ”turvapaikan” viranomaisilta Karabahissa ja sitä ympäröivillä miehitettyillä alueilla, joiden asioihin Armenia ei virallisesti puutu. *Vrežillä* on myös lukuisia yhteyksiä Rostoviin, jossa he ovat pääpääiltyinä sarjassa runsaat sata kuolonuhria vaatineita pommi-iskuja Bakun-juniin vuosina 1994-1995. Rostovin junapommeista pidettiin kolme armenialaista, Džahan Hovanissian, Ašot Galojan ja Boris Simonian, ja maaliskuussa 1996 venäläinen tuomioistuin tuomitsi heidät varsin lieviin vankeusrangaistuksiin. Kun lievistä tuomioista syntyi häly sekä Azerbaidžanissa että Venäjällä, kävi ilmi, että Hovanissian ja Galojan olivat korkea-arvoisia Armenian tiedustelupalvelun upseereja ja Simonian korkea-arvoinen upseeri Venäjän FSB:ssä.¹⁵⁴⁵

Muutkin ääriliikkeet ovat saaneet piilopaikan Karabahista ja etenkin sitä ympäröiviltä armenialaisten miehittämiltä alueilta, jotka eivät ole virallisesti osa Karabahia. Lokakuun loppussa 2000 Turkin äärijärjestö PKK:n bulvaaniryhmien edustajat vierailivat Karabahissa. Kerrottiin, että PKK olisi sopinut Karabahin miehityshallinnon kanssa 150 kurdiperheen asuttamisesta Latsinin ja Kälbäcärin alueille (Karabahin ja varsinaisen Armenian väliin), jotka on puhdistettu etnisesti azereista ja muslimikurdeista. PKK-mieliset perheet kootaisiin muualta IVY-maista, Syyriasta ja Irakista.¹⁵⁴⁶

Pattitilanne

Toimittaja Paul Harris kertoo Karabahin tilanteesta vuonna 1999 erittäin armenialaismielisessä artikkelissaan *Jane's Intelligence Review'ssä*. Joukkojen koulutus tapahtuu venäjäksi ja myös käskyt ovat venäjäksi ja hampaisiin asti aseistetussa separatistitasavallassa vilisee hyväkuntoisia venäläisiä T-72-panssarivaunuja. ”Artasakhin tasavallan” joukkojen koulutuksessa kiinnitetään erityistä huomiota kommandokoulutukseen. Lupaavimmat sotilaat lähetetään Jerevaniin. Harrisinkaan mukaan ei ole salaisuus, että Armenian ja Karabahin sotilaalliset voimat ovat ”hyvin läheiset” (käytännössä sama asia). Jerevanissa on Artasakhin tasavallan ”pysyvä edustusto”, mutta tästä huolimatta edes Armenia ei ole tunnustanut virallisesti Karabahin itsenäisyyttä, millä lienee merkitystä mm. sille seikalle, että Karabahissa ja sen miehitettyssä ympäristössä tapahtuvan toiminnan voidaan kansainvälisessä kielenkäytössä sanoa tapahtuvan ”Azerbaidžanissa”.¹⁵⁴⁷

Armenian pääministeri Armen Darbinian kommentoi Karabahin poliittista statusta sanomalla, että Armenia tukee Karabahin itsenäisyyttä, ei vaadi sen liittämistä Armeniaan eikä välttämättä edes sen julistamista Azerbaidžanista irralliseksi. Käytännössä Armenia kuitenkin on avainasemassa Karabahin kantojen suhteen, minkä vuoksi Azerbaidžan vaatii toistuvasti ulkovaltoja painostamaan Armeniaa pattitilanteen ratkaisemiseksi. Azer-

¹⁵⁴⁵ van der Leeuw, 1998, 19-20. Se, mitä tästä voidaan päätellä, ei ole niin itsestään selvää kuin voisi luulla. Sen lisäksi, että salaisten palvelujen upseerit voivat työskennellä valtiojohdon määräyksestä tapahtuneissa operaatioissa ja provokaatioissa, kysymyksessä voi yhtä hyvin olla myös jonkin turvallisuusorganisaation osan tai klikin omavaltainen operaatio. Pommi-iskut ovat myös liittyneet säännöllisesti järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan ja sisäisiin välienselvittelyihin, ja Neuvostoliiton hajottua turvallisuuspalvelujen edustajat ovat usein luoneet uraa tai ”sivutoimintaa” järjestäytyneen rikollisuuden piirissä. Monet ovat myös ryhtyneet ”yksityisyrittäjiksi” asekauppiaina, ”torpedoina”, palkkamurhaajina jne.

¹⁵⁴⁶ BBC, 16.11.2000.

¹⁵⁴⁷ Harris, 1999, 30-31.

baidžan itse ei ole valmis tinkimään alueellisen yhtenäisyyden periaatteesta, vaikka se onkin käytännössä menettänyt Karabahin. Artasakhin tasavallan pääministeri Džirar Pogosian puolestaan valitti, ettei kansainvälinen yhteisö ymmärtänyt Karabahin halua liittyä Armeniaan. Koska kerran liittymistä Armeniaan ei tuettu, Karabah haluaa olla itsenäinen valtio.¹⁵⁴⁸

Salaisissa neuvotteluissa samoin kuin välittämään pyrkivissä hahmotelmissa on aika ajoin esitetty ratkaisuna pattitilanteeseen rajojen piirtämistä uudelleen siten, että Karabah voitaisiin vaihtaa Etelä-Armenian Zangezurin kaistaleeseen, joka erottaa Azerbaidžanin ydinalueen Nahitševanista. Lisäksi Latšinin käytävä annettaisiin Armenialle ja maat vaihtaisivat samalla kertaa myös muutamia muita kiusallisia enklaaveja rajan tuntumassa. Tuloksiin ei ole kuitenkaan päästy ja kansainvälinen yhteisö suhtautuu hyvin kielteisesti kaikkiin rajamuutoksia sisältäviin ehdotuksiin.¹⁵⁴⁹

Tšetšenia

Tšetšenia on paitsi Kaukasian myös koko maailman mittakaavassa surullisimpia esimerkkejä totaalista sodankäynnistä, kansanmurhasta ja kokonaan kansakuntaan kohdistetusta kollektiivisesta syyllistämisestä ja vainosta. Kaksi Tšetšenian sotaa, joista toinen on edelleen käynnissä, ovat raunioittaneet koko maan totaalisesti eikä jäljellä olevien tšetšeenien määrästä ole luotettavaa tietoa. Tšetšenia on sotien myötä myös homogenisoitunut, sillä lähes kaikki etniset venäläiset ovat lähteneet sieltä eivätkä ole aikeissa palata.¹⁵⁵⁰ Jos venäläisjoukot tänä päivänä vetäytyisivät ja sallisivat Ingušiaan, muualle Venäjälle ja Georgiaan paenneen tšetšeeniväestön palata kotimaahansa, Tšetšenia olisi etnisesti hyvin yhtenäinen maa ja sillä olisi kaksi intressiä: kansainvälisesti tunnustettu itsenäisyys ja jälleenrakennus. Jos taas sota jatkuu tai Venäjä lopulta turvautuu joukkokarkotuksiin tai tšetšeenien fyysiseen eliminointiin kansana, on koko Kaukasiassa – ja Venäjällä – todennäköisesti edessä melko synkkä tulevaisuus.¹⁵⁵¹

Dudajevin aika

Perestroikan ja glasnostin vapauttaessa yhteiskunnallista elämää Neuvostoliitossa, myös Tšetšeniassa heräsi kansallinen liikehdintä ja vaatimukset poliittisten vapauksien saamiseksi kiihtyivät. Tšetšeenit perustivat Tšetšenian kansalliskongressin, joka valitsi vuonna 1990 puheenjohtajakseen Virosta palanneen kenraali Džohar Dudajevin. Dudajevillä oli puolellaan monia etuja: Hän oli korkea-arvoisena ammattisotilaana sekä tšetšeenien kunnioittama ”voimakas mies” että epäpoliittinen. Tšetšeeni-Ingušian tasavallan paikallinen johto oli ”ryvettynyt” NKP:ssä ja tšetšeenit yhdistivät kommunistijohtajansa venäläismiehitäjänsä. Dudajev osasi puhua hyvin ja hallitsi tšetšeenin kielen, joka monilta kommunistijohtajilta oli ruostunut lähes olemattomiin. Dudajev saapui maahan Virosta, joka oli Neuvostoliiton ”länttä”, ja esiintyi maailmanmiehenä tuntiessaan myös länsimaiden historiaa. Erityisesti on korostettu Dudajevin henkilökohtaista karismaa ja kykyä yhdistää perinteisesti suku- ja kyläkuntiinsa jakautuneet nurkkakuntaiset tšetšeenit. Dudajev valittiin presidentiksi yleisissä ja vapaissa vaaleissa 27. lokakuuta 1991, joissa hänellä oli kolme vastaehdokasta.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁸ Harris, 1999, 31.

¹⁵⁴⁹ Der Spiegel, 6.3.2000.

¹⁵⁵⁰ Pain, 2000, 24-25.

¹⁵⁵¹ Pain, 2000, 25-27.

¹⁵⁵² Gall & De Waal, 1998; Khan, 1995, 12-13; Grodzinska-Klemetti, 2001.

Tšetšenian julistauduttua itsenäiseksi kuukautta myöhemmin 27. marraskuuta 1991, se pyrki voimakkaasti täyttämään kaikki itsenäisen valtion tunnusmerkit, vaikka jäikin kansainvälisesti tunnustamattomaksi. Tšetšenia vetosi kansojen itsemääräämisen ja siirtomaavallan purkamisen YK-julistuksiin sekä siihen, että Tšetšenia oli alun perin miehitetty keisarillisen Venäjän toimesta laittomasti ja väkivallalla, eivätkä tšetšeenit olleet milloinkaan hyväksyneet olevansa osa Venäjää tai Neuvostoliittoa.¹⁵⁵³

Valtio, jonka tšetšeenit yrittivät perustaa, ei missään tapauksessa ollut ”islamilainen valtio”. Džohar Dudajevin esikuvat olivat pikemminkin Suomen, Baltian maiden ja Itä-Euroopan kansallismielisissä itsenäisyysliikkeissä. Useissa puheissa Dudajev ihanoi Suomen talvisotaa tšetšeenien esikuvana, ja toimiessaan neuvostoilmavoimain tukikohdan komentajana Tartossa ennen Neuvostoliiton hajoamista ja paluutaan Tšetšeniaan, hän imi vaikutteita Viron itsenäisyysliikkeeltä.¹⁵⁵⁴

Myös Tšetšenian perustuslaki – vaikka vetoaakin ”Kaikkivaltiaaseen” (nimittämättä häntä millään nimellä, mikä tulkittiin yleisesti pyrkimykseksi ymmärtää kristittyjen ja muslimien Jumala samaksi) – tekee selväksi sen, että Tšetšenian on tarkoitus olla sekulaari kansallismielinen valtio, joka kaiken lisäksi eksplisiittisesti takasi uskonnonvapauden ja vähemmistöjen oikeudet. Tšetšenian televisio näytti tarkoituksellisesti myös kristillisiä ja juutalaisia seremonioita korostaakseen uskontokuntien tasa-arvoa. Tšetšeniassakin islamistit (IRP) olivat aluksi skeptisiä tai jopa suoraan kielteisiä kansallista itsenäisyysajattelusta vastaan. Uskonnon ja hallinnon suhdetta Tšetšeniassa on hallinnut *adaat*-käytäntö, joka perustuu tapoihin ja traditioon, eikä *šaria* eli uskonnollinen laki.¹⁵⁵⁵

Kohti konfliktia

Neuvostoliiton hajotessa ensimmäinen konfliktien puhkeamisen edellytys oli se, että aseita oli helposti saatavilla suuria määriä. Neuvostosotilaat olivat alkaneet myydä aseita paikallisille jo useita vuosia ennen Neuvostoliiton lakkautusta. Tšetšenia oli hampaisiin asti aseistautunut jo julistautuessaan itsenäiseksi vuonna 1991 ja Venäjän vetäessä joukkonsa maasta se jätti jälkeensä ja myi Dudajeville suuren määrän aseistusta. Vain osa aseista päättyi kuitenkin Tšetšenian viralliselle armeijalle – suuri osa jäi yksityishenkilöille ja erilaisille epävirallisille ryhmille. Boris Jeltsin teki epäonnistuneen yrityksen syrjäyttää Dudajev ja kumota Tšetšenian itsenäisyysjulistus vuonna 1991 lähettämällä joukot Vladikavkaziin ja Tšetšenian rajoille, ja yrittämällä laskuvarjojääkäreillä vallankaappausta marraskuussa 1991, mutta yritykset epäonnistuivat, ja eräiden arvioiden mukaan jo tuolloin ainakin 70'000 tšetšeeninuorukaisen armeija oli koottu vastustamaan Venäjän mahdollista tunkeutumista maahan.¹⁵⁵⁶ Kašmirilaisen Muhammad Iqbal Khanin mukaan näihin 70'000 vapaaehtoiseen kuului myös muiden Pohjois-Kaukasian kansojen edustajia.¹⁵⁵⁷

Tšetšenia onnistui säilyttämään itsenäisyytensä kolmen vuoden ajan, ja Venäjä pidättäytyi täysimittaisista hyökkäyksistä aina vuoteen 1994, vaikka se tukikin Dudajevia vastaan nostatettuja kapinaliikkeitä ja suoritti provokaatioita. Vuonna 1992 Dudajevin syrjäyttämistä yritettiin sisäministeriön joukkojen ja KGB:n avulla. Yritysten epäonnistuttua Venäjä yrit-

¹⁵⁵³ Stone, 2001, III:21-22.

¹⁵⁵⁴ Stone, 2001, III:23; Ks. STT, Anssi Kullberg: ”Tšetšeniassa enemmistö on islamisteja vastaan”, Etelä-Suomen Sanomat, 20.12.2001; Karjalainen, 16.12.2001; Keskipohjanmaa, 14.12.2001.

¹⁵⁵⁵ Stone, 2001, III:23; Khan, 1995, 16. Ks. STT, Anssi Kullberg: ”Tšetšeniassa enemmistö on islamisteja vastaan”, Etelä-Suomen Sanomat, 20.12.2001; Karjalainen, 16.12.2001; Keskipohjanmaa, 14.12.2001.

¹⁵⁵⁶ Stone, 2001, III:24; Gammer, 1998, 43.

¹⁵⁵⁷ Khan, 1995, 15.

ti tukea kapinaliikkeitä Dudajevia vastaan, mihin tarkoitukseen käytettiin jopa ammattirikollisia, tunnetuimpana näistä pahamaineinen Ruslan Labazanov, joka oli ehtinyt palvella Dudajevin henkivartijanakin. Neuvostovankiloissa 15 vuotta istunut Labazanov joukkioineen aseistettiin johtamaan kapinaa Dudajevia vastaan ja epävakauttamaan Tšetšeniaa. Kapinayrityksissä oli kuitenkin niin suuri pula tšetšeenimiehistä, että sekä Labazanovin että myöhemmin Bislan Gantemirovin kapinaliikkeitä täydennettiin Venäjän sisäministeriön joukoilla.¹⁵⁵⁸

Samalla Venäjä toimi tšetšeenjä vastaan konspiraatiivisin menetelmin: Helmikuussa 1992 kymmeniä Moskovan tšetšeenjä tapettiin *Café Jauzassa*, hotelli *Zarjassa* ja Timirjazovin maatalousakatemia opiskelija-asuntolassa; toukokuussa 1992 karkotettiin 70 tšetšeeniä Volgogradin läänin Nižni Korobkin kylästä; heinäkuussa 1993 karkotettiin 20 tšetšeeniä Birjutsia Kossan kylästä Astrakanin alueelle; Lontooseen diplomaattista tehtävää (Tšetšenian passien painatusta) suorittamaan lähetetyt veljekset Ruslan ja Nazarbek Utsijev murhattiin, armenialaiset salamurhaajat pidätettiin ja Britannia karkotti joukon venäläisiä ”diplomaatteja”; vuonna 1994 murhattiin ainakin 17 tšetšeeniä Venäjällä tai Venäjän toimeksiannosta. Groznyitä sen sijaan luonnehdittiin Dudajevin aikana matkakertomuksissa turvallisemmaksi kuin useimpia entisen Neuvostoliiton kaupunkeja.¹⁵⁵⁹

Epäsuora sota

Vuonna 1994 Venäjä aloitti suuremmat toimet Tšetšeniaa vastaan, kooten ensin yhteen Moskovan-mielisiä ja Dudajevia vastustavia ryhmittymiä, aseistaen heidät ja rahoittaen ”väliaikaishallituksen” perustamisen 25 miljardilla ruplalla, joka ohjattiin virallisesti Nadterekin alueen maatalousyhteisöjen tukemiseen. Koska Dudajevin vastustajien lukumäärä oli huolestuttavan olematon, Venäjä lähetti Moskovasta johtajat kapinaliikkeelle: korruptiosyytteiden nojalla erotetun entisen kommunistijohtaja Umar Avturhanovin, edellisenä syksynä Jeltsiniä uhmanneen entisen parlamentin puhemiehen Ruslan Hasbulatovin sekä kapinallisten asevoimia johtamaan murhasta vankilaan tuomitun ammattirikollisen Ruslan Labazanovin. Vankilasta vapautettuja rikollisia käytettiin myös muihin provokaatioihin, kuten epäonnistuneeseen konekaappaukseen, jossa tšetšeenit vangitsivat kaapparit. Nämä ehtivät tunnustaa olleensa tuomittuja rikollisia, jotka oli vapautettu Venäjältä, ennen kuin Venäjä vaati heidän luovuttamistaan takaisin ja he katosivat salaperäisesti miliisin käsistä.¹⁵⁶⁰ Avturhanovin kapinan yhteydessä Dudajevin joukkojen vangitsemat ”oppositiojoukot” osoittautuivat Venäjän sotilaiksi.¹⁵⁶¹

Labazanovin johtama aseellinen kapina epäonnistui täysin. Siltä puuttui miehiä ja strategista kykyä. Sen sijaan Dudajev onnistui nostattamaan tuekseen 300'000 hengen mielenosoituksen 25. elokuuta, mikä on uskomaton määrä Tšetšenian kokoisessa maassa. Syyskuun alussa Dudajevin armeija löi kapinalliset ja koko kapina päättyi Argunin kahakkaan 5. syyskuuta 1994. Samaan aikaan kaikki merkit Venäjällä viittasivat kuitenkin tulevaan verilöylyyn: tšetšeenjä vastaan oli aloitettu propagandakampanja tiedotusvälineissä, taloussaarto oli pantu toimeen ja ympäri Venäjää värvättiin ”vapaaehtoisia” venäläissotilaita osallistumaan ”Moskovalle uskollisten” taisteluun ”fasistista” Dudajevia ja tämän ”bandiitteja” vastaan. Kapinalliset hyökkäsivät uudelleen lokakuussa, mutta jälleen Dudajevin armeija kukisti heidät. Tässä vaiheessa Kremlin turvallisuusneuvoston jäsen Oleg Lobov

¹⁵⁵⁸ Khan, 1995, 13, 15; Gall & De Waal, 1998; Lieven, 1998, 30-31.

¹⁵⁵⁹ Leitzinger, 1997, ”Ichkeria – the Final Fight for Freedom”, 239.

¹⁵⁶⁰ Leitzinger, 1997, 240; Gall & De Waal, 1998.

¹⁵⁶¹ Bowker, 1997, 200.

ehdotti Jeltsinin suosion pönkittämiseksi ”pientä voitokasta sotaa”, jolla Venäjä jäljittelisi Yhdysvaltain hiljattaista interventiota Haitiin.¹⁵⁶²

Marraskuun lopulla ”kapinalliset” nousivat jälleen hyökkäykseen ja tällä kertaa heidän tukenaan oli mm. 40 venäläistä sotilashelikopteria. Dudajev voitti jälleen kerran ja kapinalliset menettivät kuusi panssarivaunua, 350 kaatunutta sekä 70 tšetšeenijoukkojen vangiksi joutunutta, joista 21 osoittautui venäläissotilaisiksi. Kremlissä oltiin kuitenkin varmoja, että sota kannattaisi: puolustusministeri Pavel Gratsov esitti surullisenkuuluisan lupauksensa, että yhdellä laskuvarjojääkäriyrykmentillä Venäjältä kuluisi vain kaksi tuntia Groznyin valtaukseseen. Marras-joulukuun vaihteessa Venäjä aloitti täysimittaisen hyökkäyksen Tšetšeniaan ja läntisetkin tiedotusvälineet havaitsivat sodan alkaneen viimeistään 11. joulukuuta 1994.¹⁵⁶³

Sota ja sen syyt

Lännessä tuli muodikkaaksi syyttää sodan aloituksesta Jeltsinin ”huonoja neuvonantajia” Aleksandr Koržakovia (1993-1996) ja Boris Berezovskia (1996-1999).¹⁵⁶⁴ Sodan aloituksen runnoi kuitenkin läpi Jeltsin itse, turvallisuusorganisaatioiden ja ”voimaministeriöiden” tukemana. Sekä siviili- että sotilasneuvonantajat neuvoivat Jeltsiniä olemaan hyökkäämättä ja käyttämään muita keinoja, koska sota kääntyisi Venäjää itseään vastaan. Jeltsin ei kuunnellut neuvoja.¹⁵⁶⁵ Hallituksen ulkopuolella merkittävistä poliitikoista häntä tuki ainoastaan vaikutusvallaltaan kyseenalainen Vladimir Žirinovski, joka on aina asettunut uskollisesti Kremlin johtajien taakse.¹⁵⁶⁶

Ensimmäisen sodan aloituksen yhteydessä käytettiin täysin sama propagandarepertuaari kuin sittemmin vuodesta 1999 – diktatuuri, terrorismin pesä, islam, huumeet, bandiitit, dominoteoria jne. – mutta vuonna 1994 edes venäläiset eivät vakuuttuneet.¹⁵⁶⁷ Jostain syystä vuonna 1999 sekä venäläiset että länsimaalaiset voitiin helposti saada toisiinsa ajatukseen, vaikka mitään oleellista muutosta Tšetšeniassa ei ollut tapahtunut, eikä mitään oleellisesti uutta lisätty propagandaan ja disinformaatioon.

Ehkä paras ja tarkin esitys ensimmäisestä Tšetšenian sodasta on liettualaisten Stasys Knezysin ja Romanas Sedlickasin kirjoittama ”*The War in Chechnya*” (1999). Useimmat muut tunnetuimmista englanninkielisistä kokonaiskatsauksista – mm. Carlotta Gallin ja Thomas De Waalin ”*Chechnya – Calamity in the Caucasus*” (1998) sekä Anatol Lievenin ”*Chechnya – the Tombstone of Russian Power*” (1998) – ovat sotakirjeenvaihtajien kirjoittamia. Tässä ei ole mahdollista käsitellä sodan kulkua. Se päättyi Venäjälle tappiollisesti ja vaikka Venäjä oli suurella ylivoimalla saanut kaksi kolmannesta Tšetšeniasta miehitetyksi, ajanut sissit vuorille ja jopa surmannut Dudajevin ohjusiskulla huhtikuussa 1996, tšetšeenit saivat kuin ihmeen kaupalla vallattua Groznyin takaisin elokuussa 1996, lyötyä venäläisjoukot ja lopulta pakotettua Venäjän vetämään joukkonsa.

¹⁵⁶² Leitzinger, 1997, 240-241; Gall & De Waal, 1998; Williams, 2001, Middle East Policy 3/2001.

¹⁵⁶³ Leitzinger, 1997, 241; Gall & De Waal, 1998.

¹⁵⁶⁴ Leitzinger, Idäntutkimus 1/2001, 31.

¹⁵⁶⁵ Jonson, 2000, 2.

¹⁵⁶⁶ Bowker, 1997, 200-201.

¹⁵⁶⁷ Bowker, 1997, 200-201.

Budjonnovskista Pervomaiskojeen

Oman huomionsa ansaitsee, että Venäjä suostui neuvotteluihin vasta kahden itsenäisesti toimineiden tšetšeenipäälliköiden suorittaman sittemmin terrori-iskuiksi luonnehditun ja Tšetšenian ulkopuolella suoritetun iskun jälkeen.

Ensimmäistä johti radikaali tšetšeenikomentaja, Abhasiassa venäläisten puolella taistellut Šamil Basajev, joka ensin uhosi Vedenistä käsin ”opettavansa venäläisille, mitä sota on, viemällä sodan Venäjän maaperälle”. Kesällä 1995 Basajev toteutti uhkauksensa, keräsi joukon taistelijoita ja hyökkäsi kohteinaan Budjonnovskin venäläiskaupungin sotilastuki-kohta, poliisiasema ja viestintäkeskus. Vetäytyessään Basajevin miehet ottivat siviilejä panttivangeiksi ja linnoittautuivat Budjonnovskin sairaalaan. Jeltsinin ollessa huippukoukussa Halifaxissa Venäjän neuvotteluja johti Viktor Tšernomyrdin, joka julisti tulitauon Tšetšeniassa ja yritti saada aikaan neuvotteluratkaisun. Jeltsinin miehet – erityisesti puolustusministeri Pavel Gratšov – aloittivat kuitenkin pian voimatoimet surmaten lähinnä viattomia panttivankeja sekä saksalaislehden toimittajan.¹⁵⁶⁸

Šamil Basajevin operaatio Budjonnovskissa päättyi joka suhteessa Venäjälle katastrofina. Venäjän sisäministeriön joukot surmasivat joukoittain panttivankeina olleita venäläisiä, mustasivat Venäjän mainetta julkisuudessa ja kaiken huipuksi päästivät Basajevin kump-paneineen palaamaan turvallisesti takaisin Tšetšeniaan. Seurauksena sisäministeri Viktor Jerin ja turvallisuusministeri Sergei Stepašin erotettiin – ei kuitenkaan Gratšovia. Myös Tšetšenian johtajille operaatio oli mitä kiusallisin. Basajev selitti itse tekoaan sillä, että ”erityiskeinot” olivat olleet välttämättömiä Moskovan pakottamiseksi neuvottelupöytään. Sinänsä on ironista, että Venäjän käytös osoitti Basajevin olleen oikeassa – Kreml suostui neuvotteluihin vasta täydellisten katastrofien jälkeen.¹⁵⁶⁹

Toisen kommandoiskun suoritti vielä Basajeviäkin kuumapäisempänä pidetty Salman Radujev, joka otti mallia Basajevistä ja hyökkäsi sadan miehen ryhmän kanssa Kizliarin lentokenttää vastaan Dagestanissa tammikuussa 1996. Sissit tuhosivat venäläisten helikoptereita ja vetäytyivät sitten, Basajevin mallia seuraten, linnoittautuen Kizliarin sairaalaan. Seuraavana päivänä tšetšeenit lähtivät bussilla kohti Tšetšeniaa, ottaen panttivankeja mukaansa, mutta tällä kertaa Venäjä ei antanut heidän päästä pälkähästä ja turvaan Tšetšeniaan, kuten Budjonnovskissa oli käynyt. Matka katkesi Pervomaiskojen kylään, johon Radujevin ryhmä linnoittautui. Muutaman päivän pattitilanteen jälkeen Venäjä alkoi pommittaa kylää ohjuksilla panttivangeista piittaamatta. Radujev onnistui silti pakenemaan Tšetšeniaan.¹⁵⁷⁰

Petollinen välirauha

Venäjän pääministeri Tšernomyrdin ja Tšetšenian väliaikainen presidentti Jandarbijev sopivat toukokuussa 1996 tulitauosta, joka ei kuitenkaan pitänyt, ja vasta tšetšeenien vapautettua Groznyin elokuussa solmivat kenraali Aleksandr Lebed Venäjän edustajana ja komentaja Aslan Mashadov Tšetšenian edustajana Hasavjurtin sopimuksen, joka päätti sodan. Hasavjurtin sopimusta juridisesti tärkeämpi oli Kremlissä toukokuussa 1997 solmittu Moskovan sopimus, jossa Jeltsinin Venäjä tunnusti Illinois’n yliopiston kansainvälisen oikeuden professorin Francis A. Boylen mielestä *de facto* Tšetšenian itsenäisyyden ja sitoutui olemaan käyttämättä väkivaltaa tai sen uhkaa keskinäisten kiistojen ratkaisemises-

¹⁵⁶⁸ Leitzinger, 1997, 256-258; Karppinen, 1999, 52.

¹⁵⁶⁹ Gall & De Waal, 1998; Oguz, 1998, 61; Sovjetskaja Rossija, 21.11.1997; Karppinen, 1999, 52.

¹⁵⁷⁰ Leitzinger, 1997, 163-164.

sa. Jeltsin tunnusti myös Mashadovin olevan laillinen Tšetšenian presidentti. Kiitokseksi sodan saattamisesta päätökseen Lebed erotettiin lokakuussa tehtävistään turvallisuusneuvoston päällikkönä, muodollisesti siksi, että sisäministeri Anatoli Kulikov syytti häntä valankaappauksen suunnittelusta.¹⁵⁷¹

Ensimmäisen Tšetšenian sodan jälkeen Tšetšeniassa järjestettiin vapaat ja demokraattiset presidentinvaalit, joissa eniten ääniä sai maltillinen ehdokas Aslan Mashadov (59 %), voittaen selvästi radikaalin ja sittemmin islamistiseksi wahhabilaiseksi kääntyneen Šamil Basajevin (23 % äänistä). Varapresidentti Zelimhan Jandarbijev sai ainoastaan 10 % äänistä.¹⁵⁷² Ehdokkaita oli 16, suurin osa heistä komentajia. Kaikki 16 olivat sitä mieltä, että Tšetšenian itsenäisyydestä ei tingittäisi ja että Tšetšenia oli ollut legitiimisti itsenäinen vuodesta 1991. Kreml päätyi pitämään maltillista Aslan Mashadovia parhaana vaihtoehtona, koska hänen kanssaan oli jo totuttu neuvottelemaan ja hänen uskottiin myös saattavan suostua johonkin ”kompromissiin”. Mashadov oli itse tuonut kampanjassaan esille, että hän oli kaiken aikaa yrittänyt pitää Tšetšenian erossa sodasta, ”toisin kuin emotionaalinen ja jyrkkä Dudajev”. Päävastustaja Šamil Basajev syytti kampanjassaan Mashadovia halukkuudesta myöntyväisyyteen Venäjän edessä.¹⁵⁷³

Vaalien alla Venäjän ulkoministeri Jevgeni Primakov varoitti Jeltsiniä vakavasti, että Tšetšenian itsenäistyminen joko *de facto* tai *de iure* oli todellinen vaara, minkä vuoksi Venäjän tulisi asettaa mahdollisimman paljon ”esteitä” tälle tielle. Moskova uhkasikin katkaista diplomaattisuhteet kaikkien sellaisten valtioiden kanssa, jotka tunnustaisivat Tšetšenian itsenäisyyden, ja teki kaikkensa estääkseen valtiovieraiden osallistumisen Mashadovin virkaanastujaisiin. Venäjän liberaalit korostivat Mashadovin olleen alusta asti Šamil Basajevin Budjonnovskin-operaatiota vastaan, kun taas kommunistit herjasivat Mashadovia yhdistäen hänetkin Budjonnovskiin. Myös Venäjän puheet Mashadovin halusta neuvotella ärsyttivät Mashadovia, joka ilmaisi närkästyksensä siitä, että Venäjän viranomaiset väittivät hänen olevan valmis kompromissiin Tšetšenian täyden itsenäisyyden suhteen.¹⁵⁷⁴

Mashadovin vastustajasta Basajevistä tuli tärkeä pelinappula. Häntä ei voinut suoraan sivuuttaa, koska hänellä oli miehiä aseissa ja hän oli kaikesta huolimatta saanut 23 % kannatuksen vaaleissa. Venäjällä suurliikemies, poliitikko ja yksi Jeltsinin ajan vaikutusvaltaisimmista vaikuttajista, Boris Berezovski, suositti, että Kreml neuvottelisi myös Basajevin ja Salman Radujevin kanssa ja ilmoitti pitävänsä jo henkilökohtaisesti yhteyttä näihin. Kremlin turvallisuuskomitea oli ainakin Basajevin suhteen Berezovskin kannalla. Myös Mashadov näytti tulevan siihen lopputulokseen, ettei Basajevia voinut syrjäyttää, vaan hänet saattoi integroida päätöksentekoon. Niinpä Basajev sai hallituspaikan, mikä herätti närää Venäjän julkisessa sanassa ja myöhemmin Tšetšeniassa Basajevin alkaessa luisua yhä enemmän islamistiseen suuntaan. Mashadovin ja Jeltsinin hallitusten suhteita tutkineen Ankaran Bilkentin yliopiston tutkijan Cem Oguzin mukaan Kreml katsoi kuitenkin, että Basajevin nimitys hallitukseen ”ilmaisi tärkeää askelta strategiassa kohti Tšetšenian vähitäistä uudelleenintegroimista liittovaltion keskukseen”, koska Basajev sitoutuisi tällöin Mashadovin oletettuun myöntyväisyyslinjaan.¹⁵⁷⁵

Basajevin lisäksi hallitukseen pääsivät erityisesti talousasioita valvoville paikoille kolme muuta radikaalia komentajaa, Aslan Ismailov, Aslanbek Abdulhadžijev ja Ruslan Gelajev.

¹⁵⁷¹ Karppinen, 1999, 54-55; Turkistan Newsletter, 9.10.1999.

¹⁵⁷² Binay, 1998, 39.

¹⁵⁷³ Oguz, 1998, 59-60; The Moscow Times, 29.1.1997.

¹⁵⁷⁴ Oguz, 1998, 59-60; Sevodnja, 12.9.1997; Argumenti i fakty, 5(850) tammikuu 1997; Sovjetskaja Rossija, 30.1.1997; Nezavisimaja Gazeta, 12.2.1997.

¹⁵⁷⁵ Oguz, 1998, 60-61; The Moscow Times, 22.4.1997.

Lisäksi Mashadovin hallinnossa oli mukana entinen kommunistilehden päätoimittaja ja Dudajevin tiedotusministeri Movladi Udugov, joka alkoi kääntyä yhä enemmän Basajevin kannalle ja Mashadovia vastaan, omaksuen samalla islamistisia ajatuksia.¹⁵⁷⁶

Pommeja ja rikollisuutta

Venäjä oletti, että tarjoamalla – erityisesti johtajille – taloudellisia keppejä ja porkkanoita, se voisi saada Tšetšenian hallituksen tekemään kompromissin, jossa Tšetšenia hyväksyisi jonkin täyttää itsenäisyyttä alemman statuksen, esimerkiksi laajennetun autonomian ja taloudellisen vapauden Tatarstanin tapaan. Kunhan Tšetšenia vain pysyisi muodollisesti osana Venäjän federaatiota, kaikki itsehallintomyönnytykset voitaisiin myöhemmin perua ja riistää tasavallalta, kuten Venäjän historia on osoittanut. Näin ajattelivat kuitenkin molemmat osapuolet, ja niinpä vaikka Venäjä olisi käyttänyt mitä keinoja tahansa Tšetšenian hallituksen sisäisten erimielisyyksien hyödyntämiseen, ainoassa ratkaisevassa kysymyksessä sekä Kreml että Džohargala pysyivät jyrkinä. Sekä Tšetšenian että Venäjän puolelta tehtiin paljon rakentavia ehdotuksia mm. talouden alalla, mutta kaikki kaatuivat siihen, että Kreml vaati aina Tšetšenian kuulumista Venäjään, ja Tšetšenia taas vaati aina itsenäisyyttä. Niinpä edes sopimusten sanamuodoista ei voitu päästä yksimielisyyteen.¹⁵⁷⁷

Tällöin alkoi oitis tapahtua. Kaksi pommia räjähti Armavirin ja Pjatigorskin kaupungeissa Venäjän Etu-Kaukasiassa. Väitettiin, että pommi-iskuista oli ottanut vastuun Tšetšenian radikaalein ja omituisin sotapäällikkö Salman Radujev, jonka puheita pidettiin yleisesti sekavina ja seliteltiin sillä, että hän oli saanut kranaatinsirpaleen päähänsä ensimmäisessä sodassa. Tšetšenian johto alkoi joka tapauksessa keskustella Radujevin pidättämisestä, joskin hänen epäiltiin olevan Tšetšenian ulkopuolella. Samaan aikaan alkoi esiintyä kidnappauksia, joiden kohteina oli useimmiten tšetšenejä, mutta yhä useammin venäläisiä ja ulkomaisia toimittajia.¹⁵⁷⁸

Myöhemmin Venäjälläkin kritisoiitiin sitä, että nimenomaan kidnappauksiin kytketyt tšetšenimafian renkaat ja johtajat, kuten pahamaineinen Arbi Barajev, Ahmadovin veljekset sekä Salavdi Abdrazakov, olivat Tšetšeniassa toimineet lähinnä tiukimmin Venäjän hallinnassa olleilla alueilla ja Venäjän asiamiesten kuten Bislan Gantemirovin suojeluksessa. Sergei Kovaljov epäili FSB:n tarkoituksellisesti suojelleen heidän rikollisia toimiaan alusta asti. Kovaljov kiinnitti huomiota siihen, että Abdrazakovilla oli Venäjän myöntämä lisenssi kännykkäverkon ylläpitämiseen Tšetšeniassa, ja pidätettäessä häneltä löytyi Moskovassa myönnetty sisäministeriön henkilötodistus.¹⁵⁷⁹ Barajevin epäiltiin toimivan FSB:n suojeluksessa epämääräisissä olosuhteissa tapahtuneeseen kuolemaansa saakka; hänellä oli FSB:n kulkulupa ja kun venäläiset olivat kenraali Anatoli Kvašninin mukaan pidättäneet hänet lyhyeksi aikaa, hänet oli pian vapautettu Gantemirovin vaatimuksesta.¹⁵⁸⁰

Vaikka tšetšeenien itsenäisyysliikkeellekin virtasi kaikenlaista, myös rikollista, rahaa, pääsääntöisesti sekä venäläis- että tšetšenimafia toimivat Dudajevin ja Mashadovin itsenäisyyspyrkimyksiä vastaan. Arvostetuimpiin järjestäytyneen rikollisuuden tutkijoihin kuuluva Mark Galeotti onkin kiinnittänyt huomiota siihen, että itse asiassa ”jos tšetšeenien ma-

¹⁵⁷⁶ Oguz, 1998, 62; Sevodnja, 3.4.1997.

¹⁵⁷⁷ Oguz, 1998, 63-64.

¹⁵⁷⁸ Oguz, 1998, 65-66.

¹⁵⁷⁹ The NIS Observed, 23.8.2000.

¹⁵⁸⁰ Miriam Lansky, The NIS Observed, 18.4.2001. Grodzinska-Klemetti (2001) sanoo Barajevin surmaajien olleen tšetšenejä ja surman syyinä olleen verikosto, koska Barajev kidnappasi tšetšenejä.

fi järjestykseen jotain vastustivat niin Tšetšenian itsenäisyyttä, joka uhkasi riistää heiltä tuottoisat operaationsa Venäjällä”.¹⁵⁸¹

Rikollisuuden aalto käsitti Tšetšenian lisäksi koko Pohjois-Kaukasian alueen (eivätkä kidnappaukset ja pommi-iskut olleet harvinaisia missään päin Venäjää), mutta Venäjä sai siitä hyvän syyn syyttää yksinomaan tšetšeeniä ja vierittää kaiken Mashadovin ”kyvyttömyyden” niskoille. Sisäministeri Anatoli Kulikov syytti Mashadovia siitä, että tämä oli antanut tilanteen ryöstäytyä käsistä, ja hän sanoi myös Mashadovin ympäröineen itsensä ”terroristeilla”, tarkoittaen Basajevin piirejä. Kulikov uhkasi tšetšeeniä sillä, että pian alkaisi Venäjällä esiintyä tšetšeenien vastaisia pogromeja, ellei Venäjän vaatimuksiin suostuttaisi. Tšetšenian varapääministeri Vaha Arsanov vastasi ilmoittamalla Kremlille, että rauhanneuvottelut eivät jatkuisi, ennen kuin Kulikov pyytäisi anteeksi ”tšetšeenien kansalta”.¹⁵⁸²

Islamismi Tšetšeniassa

Lokakuussa 2001 puolalais-suomalainen tutkija Zofia Grodzinska-Klemetti esitelmöi kokemuksistaan Tšetšeniaan ja Ingušiaan suuntautuneella tiedonhankintamatkallaan. Hänen mukaansa Tšetšenian sodalla ei ollut mitään tekemistä terrorismin kanssa ja korkeintaan hieman tekemistä radikaalin islamin kanssa. Pääsääntöisesti kyse oli ja on kansallisesta itsenäisyystaistelusta. Tšetšeenit on aina propagandassa yritetty linkittää johonkin muuhun – Stalinin aikana natseihin, Putinin aikana terroristeihin – mutta Grodzinska-Klemetin mukaan tšetšeenit ovat kaikissa sodissaan taistelleet vain itsensä, maansa ja oman kansallisen itsenäisyytensä puolesta.¹⁵⁸³

Kuitenkin jo Dudajevin aikana alkoi maahan muuttaa Turkista ja Lähi-idästä aikoinaan Kaukasiasta paenneita tšetšeeniä ja heidän jälkeläisiään. Dudajev itse oli sekularisti ja nationalisti, ei missään nimessä islamisti, eivätkä myöskään paluumuuttajat olleet vielä islamisteja, mutta Tšetšeniaan asettuessaan he toisenlaisiin oloihin tottuneina kokivat kovin rankasti venäläisvaikutukset ja Tšetšenian neuvostoaikana tapahtuneen venäläistymisen. Niinpä paluumuuttajien joukkoon alkoi tulla fundamentalisteja.¹⁵⁸⁴ Myöhemmässä islamismia käsittelevässä luvussa todetaan, että islamismi on useimmiten juurettomuuteen – kaupungistumiseen ja siirtolaisuuteen – liittynyt moderni ilmiö.¹⁵⁸⁵

Paluumuuttajien joukossa esiintyvällä fundamentalismilla ei luultavasti olisi ollut vaikutusta, elleivät he olisi myös tuoneet mukanaan paljon rahaa arabimaista, ja erityisesti Saudi-Arabian rahoitusta toiminnalleen. Arabit myös ehdottivat aakkosten vaihtamista arabialaisiin, minkä Dudajev jyrkästi kielsi, omaksuen latinalaiset aakkoset eurooppalaisen mallinsa mukaisesti. Aslan Mashadovkaan ei ollut islamisti, vaan sekularisti ja maltillinen länsimielinen. Dudajeviin nähden Mashadov oli kuitenkin paljon vähemmän jyrkkä ja siksi myös kompromissihaluisempi. Grodzinska-Klemetti mainitsee esimerkkinä, että Dudajev ei olisi tyytynyt Hasavjurtin sopimukseen, jonka Mashadov laati venäläisten kanssa, sillä Dudajeville kelpasi vain täysi itsenäisyys ja sen kansainvälinen tunnustus.¹⁵⁸⁶

Dudajev piti Mashadovia liian myöntyväisenä ja siksi epäluotettavana ja Mashadov ei Dudajevin loppuaikoina saanut enää edustustehtäviä. Vastaavasti Mashadovin noustua valtaan tärkeimpiä ”dudajeviläisiä” sivuutettiin lähettämällä ulkomaille – esim. Usman

¹⁵⁸¹ Galeotti, Jane's Intelligence Review, March 2000, 13.

¹⁵⁸² Oguz, 1998, 65-66.

¹⁵⁸³ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁸⁴ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁸⁵ Ks. myöhempi luku, ”Islamistien geopolitiikkaa”.

¹⁵⁸⁶ Grodzinska-Klemetti, 2001.

Ferzauli lähetettiin tšetseenien edustajaksi Tanskaan. Arabien vaikutus oli ensin pääosin taloudellista, mikä puri hyvin eristetyssä maassa. Islamistien vaikutus keskittyi aluksi Urus-Martanan kaupunkiin, joka tunnettiin myös venäläismielisten Dudajevin-vastaisten liittoumien pääpaikkana. Urus-Martanista tuli wahhabilaisten keskus.¹⁵⁸⁷ Lontoon yliopiston professori Brian Glyn Williamsin mukaan vuosina 1995-1996 (ensimmäisen sodan aikana) Tšetšeniaan saapui diasporan jäsenten lisäksi myös pieniä määriä vapaaehtoisia arabimudzahidejä, jotka olivat aiemmin sotineet Afganistanissa. Näihin oli yhteydessä fundamentalisti ja seikkailija Hattab, joka Williamsin mukaan oli saudi, vaikka monet muut lähteet sanovat häntä jordanialaissyntyiseksi.¹⁵⁸⁸

Lähimmäksi valtaa islamistit pääsivät kuitenkin venäläisten surmatessa Dudajevin, jolloin varapresidentiksi tuli Zelimhan Jandarbjev. Hän vaikuttui islamistien rahasta ja ajattelusta ja myöhemmin Sudanin vierailunsa jälkeen toi šaria-järjestelmän Tšetšeniaan. Mashadov tuli pian lailliseksi presidentiksi eikä Jandarbjevillä ollut mitään valtuuksia toimia. Ongelmana oli kuitenkin se, ettei ollut ketään riittävän voimakasta tahoa myöskään estämässä Jandarbjevien tai varsinkaan Basajevin klikin ”sooloilua” Sudanista Afganistaniin. Niinpä Mashadov peri sodan jälkeen valtakunnan, joka oli paitsi fyysisesti raunioina, myös poliittisesti kaoottisessa tilassa. *Taiptien* välille oli syntynyt suuria ristiriitoja; wahhabilaiset olivat yhtäällä ja heidän vastustajansa toisaalla. Paljon älymystön edustajia oli lähtenyt maasta. Kouluttamattomat nuoret sotapäälliköt kiistelivät nyt vallasta, kun luontaisen johtajan ja kansan yhdistäjän Dudajevin tilalla oli rauhantahtoinen ja maltillinen Mashadov.¹⁵⁸⁹

Mashadov saattoi olla länsimaiden mieleen ja Venäjällekin hyväksyttävä, mutta Tšetšeniassa olisi tuossa tilanteessa tarvittu voimakkaampaa hahmoa, joka olisi myös ollut, kuten Dudajev, tarvittaessa valmis koviin otteisiin. Mashadov halusi viimeiseen saakka välttää sisällissodan uhan, ja toisti retoriikassaan koko ajan sitä, että tšetseenien oli pidettävä yhtä. Dudajevin ”riitaisan ja jyrkän” hallitsemistavan aikana tšetseenit olivat kuitenkin olleet yhtenäisempiä. Mashadov teki suurimman virheensä yrittäessään integroida islamistit valtaan ja ottaessaan Basajevin ja kumppanit hallitukseen samoin kuin varapresidentiksi Vaha Arsanovin – entisen Mashadovin vastustajan, jolla oli tunnettuja yhteyksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen Moskovassa. Lisäksi oli Movladi Udugov, entinen marxilainen sanomalehtimies, josta oli tällä välin tullut täysin arabimielinen islamisti.¹⁵⁹⁰

Miriam Lanskoj on skeptinen sen suhteen, että kellään tšetseenillä, islamisteillakaan, olisi todellisia yhteyksiä *Al-Qaidaan*, mutta jos jollakulla on, nimiä ovat lähinnä salaperäinen arabikomentaja Hattab, jonka vaiheet vievät niin Afganistanin, Saudi-Arabian, Jordanian, Venäjän kuin Abhasiankin suuntaan; Udugov, joka on jo pitkään viettänyt kaiken aikansa kaukana Tšetšenian ulkopuolella, lähinnä Persianlahden arabimaissa; sekä Jandarbjev, joka välirauhan aikana matkusteli yksityishenkilönä etsimässä arabimaista taloudellista tukea ja perusti siinä välissä paljon huomiota herättäneen ”edustustonsakin” Kabuliin.¹⁵⁹¹

Koko hallituksessa olonsa ajan Udugov ja Basajev sabotoivat Tšetšenian yrityksiä avata yhteyksiä länteen. He myös lietsoivat vainoharhaista ja paljon venäläistä retoriikkaa muistuttavaa vakoojahysteriaa. Mashadovin selän takana islamistit perustivat Tšetšeniaan moraalimiliisiyksiköitä, jotka harjoittivat epäjohtonmukaista ja summittaista häirintää ja mm. julkisia piiskaamisia pikkurikoksista. Tšetseenit mobilisoivat vastavoimaksi *taiptien* kodinturvajoukkoja, jotka pahoinpitelivät ”moraalimilisejä” ja wahhabilaisia ja karkottivat heitä

¹⁵⁸⁷ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁸⁸ Williams, Middle East Policy, 3/2001.

¹⁵⁸⁹ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁹⁰ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁹¹ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001; Helsingin Sanomat, 21.1.2002.

Dagestanin suuntaan. Myös suofilainen oppineisto kääntyi wahhabilaisia vastaan, missä vaiheessa nimi ”wahhabilaiset” otettiin käyttöön.¹⁵⁹²

Grodzinska-Klemetti näkee vainoharhaisuuden ja wahhabilaisliikkeen taustalla kaksi eri suunnista mutta yhteisin intressein vaikuttanutta ulkovaltaa: Saudi-Arabian ja Venäjän. Saudi-Arabia rahoitti, Venäjä solutti ja loi propagandaa. Grodzinska-Klemetti mainitsee juutalaisvastaiset laulut, joissa puhutaan aina arabiaksi Allahista (ei Jumalaa tarkoittavaa tšetseeninimitystä Dala), mutta muuten laulut ovat kokonaan venäjänkielisiä. Sanomana propagandassa oli tšetseenien viholliskuvan kääntäminen Venäjästä Israeliin ja mystisiin sisäisiin vihollisiin sekä ylipäätään kansallisen itsenäisyyden idean korvaaminen vieraalla internationalismilla. Arabiagentit tulivat Grodzinska-Klemetin mukaan Tšetšeniaan Moskovan kautta.¹⁵⁹³

Mashadovin toimet islamisteja ja rikollisuutta vastaan

Mashadov oli hyvin halukas toimimaan Venäjän kanssa yhteistyössä sekä ääri-islamilaisten että järjestäytyneen rosvouksen kitkemiseksi ja neuvotteli Venäjän lainvalvontaorganisaatioiden kanssa yhteisistä operaatioista – luultavasti joko ”wahhabilaisia” tai Arbi Barajevin ja kumppaneiden rikollisorganisaatiota vastaan. Tätä tarkoitusta varten hän lähetti Moskovaan yhden läheisimmistä avustajistaan, Turpal Ali Atgerijevin. Kolmannella tällaisella matkallaan Moskovaan Atgerijev kuitenkin joutui venäläisten pidättämäksi ja vain Sergei Stepašinin henkilökohtainen väliintulo sai venäläiset vapauttamaan lähettilään.¹⁵⁹⁴ Tšetseenit perustivat lisääntyvässä määrin omatoimisia kodinturvajoukkoja torjumaan rikollisliigojen ja provokaattorien uhkaa. Kidnappauksien uhreista 80-90 % oli tšetseenejä. Tšetseenit myös vaativat hallitukseltaan lisää toimia rikollisuuden kitkemiseksi ja ”Rikosten uhrien komitea” vaati kesäkuussa kaikkien sellaisten erottamista hallinnosta, jotka olivat sekaantuneet rikollisuuksiin.¹⁵⁹⁵

Wahhabilaiset, jotka eivät missään vaiheessa nauttineet suurta kannatusta väestön keskuudessa, saivat pian yhä suuremman osan yhteiskuntaa vastaan. Tšetseenit kaipasivat yhä kärsimättömämmin järjestystä ja turvallisuutta. Gudermesissa nousi wahhabilaisten eliminointia vaatinut aseellinen ryhmittymä Džabrail Jamadajevin johdolla. Turpal Ali Atgerijev johti itse toista ryhmittymää ”rikollisuutta ja wahhabilaisia” vastaan. Mashadov asettui kuitenkin vastustamaan Jamadajevin pyrkimyksiä, koska pelkäsi kansan jakautuvan sisällissotaan ja oman sukunsa kylän Alleroiin joutuvan tämän konfliktin sotatantereeksi. Mashadov yritti selittää, että Venäjä käyttäisi heti tällaista konfliktia hyväkseen, mutta Jamadajev syytti nyt Mashadovia joko Venäjän tai islamistien kätyriksi ja kääntyi häntä vastaan. Mashadov puolestaan antoi käskyn karkottaa Hattab Tšetšeniasta, sillä hän piti tätä – aivan kuten venäläisetkin – terroristina. Tšetšenian prefektien kongressi kokoontui huhtikuussa 1999 tuomitsemaan kaikki yritykset asettaa voimaan šaria.¹⁵⁹⁶

Lopulta Basajev ja Hattab kannattajineen karkotettiin itään, Dagestanin rajamaalle, jossa wahhabilaisten uudeksi keskuukseksi tuli Nožai-Jurtin alue. Brian Glyn Williams mainitsee, että oikeastaan vasta tässä vaiheessa Basajev viehättyi wahhabilaisuudesta ja Hattab alkoi luoda kontakteja Dagestanin puolelle oman šaria-vyöhykkeensä muodosta-neisiin wahhabilaisiin. Williams kuvaa osuvasti Basajevin ideologian kehitystä: Abhasiaan

¹⁵⁹² Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁹³ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁵⁹⁴ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001. Myöhemmin Atgerijev vangittiin uudelleen ja hän kuoli joulukuussa 2002 ilmeisiin pahoimpi-telyvammoihin venäläisessä vankilassa.

¹⁵⁹⁵ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001.

¹⁵⁹⁶ Grodzinska-Klemetti, 2001; Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001.

hän oli lähtenyt kuumapäisenä oppimattomana seikkailijana, ensimmäiseen Tšetšenian sotaan isänmaallisena tšetšenialaisena nationalistina – mutta ryhdyttyään islamistiksi, hylättyään perinteisen suofilaisuuden ja viimeistään tehtyään välirikon Mashadovin ja muiden itsenäisyysmielisten tšetšeenijohtajien kanssa, Basajev alkoi luonnehtia itseään ”islamilaisiksi Che Guevaraksi”, joka ajoi ”siirtomaavallan purkua Dagestanissa”.¹⁵⁹⁷ ”Oikeistolaisesta” itsenäisyystaistelijasta tuli ”vasemmistolainen” vallankumouksellinen. Tämän eron ymmärtäminen on välttämätön edellytys ylipäätään radikaalin islamin ja erityisesti Kaukasian tapahtumien ymmärtämiseksi.

Mashadovin hallituksen uskollisimpiin länsimielisiin lukeutuva varapääministeri Ahmed Zakajev kirjoitti yhdessä J. Tšagajevin kanssa Urus-Martanissa vuonna 2000 julkaistun kirjasen wahhabilaisia vastaan. Kirjasen nimi oli ”Wahhabismi – Kremlin lääke kansallisia vapautusliikkeitä vastaan”, ja se tarjoaa hyvin mielenkiintoisen näkökulman tšetšeenien omaan asenteeseen suhteessa ääri-islamiin. Tšetšeenikirjoittajat yhdistävät kirjasessa islamistiset ääriliikkeet Kremlin politiikkaan neuvostoajalla ja Venäjän tukemiin muslimimaailman diktatuureihin. Venäjän liittolaiset Syyria, Irak ja Iran ovat hyötyneet konfliktien lietsonnasta ja neuvostopolitiikan luomuksia olivat myös perinteiset islamistiset terroristiryhmät – kirjoittajien mukaan niin *Hamas*, *Hizbollah*, Usama bin Ladin kuin ”Šakaali” Illich Ramírezkin. Kirjasessa Zakajev ja Tšagajev sanoutuvat voimakkaasti irti *Talibanista* ja bin Ladinista, ”josta tšetšeenit eivät edes tiedä, kuka hän on”. Kirjasta käsitelty puolalaislehti *Dziennik Polski* toteaa myös, että vaikka tšetšeneillä on kyllä diasporien kautta yhteyksiä moniin arabimaihin, ei nykyisessä kuten ei ensimmäisessäkään Tšetšenian sodassa sodi kuin joitakin kymmeniä, ehkä puolensataa, arabivapaaehtoista, eikä puolalaistoimittajien tietojen mukaan yksikään afgaani ole sotinut Tšetšeniassa, vaikka joillakin Tšetšenian islamisteista olikin yhteyksiä *Talibaniin*.¹⁵⁹⁸

Kun Mashadov lopulta reagoi voimatoimin, se oli Grodzinska-Klemetin mukaan liian myöhäistä. Radikaalit olivat Basajevin johdolla lähteneet hallituksesta jo aiemmin, koska he olivat vastustaneet Mashadovin maltillista politiikkaa. Samaan aikaan kuin Basajev aloitti katkeran oppositiotistelunsa Mashadovia vastaan, Dagestanin tilanne ja valtataistelu kärjistyi vuonna 1998 ja monia Dagestanin islamistijohtajia pakeni Tšetšenian puolelle, lähelle Dagestanin rajaa, jossa he liittyivät yhteen Basajevin joukkojen kanssa, liittoutuen yhdeksi internationalistiseksi voimaksi, joka suuntautui sekä Tšetšenian itsenäisyysmielistä hallitusta että Dagestanin kommunistihallitusta vastaan. Heinäkuussa 1998 Mashadovia vastaan tehtiinkin jo murhayritys ja tämän jälkeen Tšetšenian hallitus otti useaan kertaan yhteen islamistien kanssa.¹⁵⁹⁹

Joka kerran Mashadov kuitenkin hillitsi itsensä ryhtymästä ratkaisevaan iskuun, vedoten yhtenäisyyteen ja siihen, että Venäjä käyttäisi sisällissotaa hyväkseen hyökätäkseen Tšetšeniaan. Valitettavasti maltillisuus vain kannusti provokaattoreita, jotka yhtyivät dagestanilaisten islamistien aloittamaan provokaatioon kesällä 1999. Miriam Lanskoj muistuttaa, että tämä oli tapahtumien logiikka: Mashadov ei ollut syyllinen muuhun kuin korkeintaan maltillisuudessaan kyvyttömyyteen iskeä vastustajiaan vastaan kyllin tehokkaasti. Lanskoj murtaa myös myytin, että Tšetšenia olisi elokuussa 1999 syösytt Dagestanin epävakauteen – asia oli päinvastoin; tapahtumat alkoivat Dagestanista, dagestanilaisten voimin, ja niihin lähtivät mukaan Mashadovin vastustajat Tšetšeniasta. Mashadovin halli-

¹⁵⁹⁷ Williams, Middle East Policy, 3/2001. Vrt. luku ”Islamistien geopolitiikka”, ”Vallankumouksellinen internationalismi”.

¹⁵⁹⁸ Dziennik Polski, 30.9.2001.

¹⁵⁹⁹ Miriam Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001; Williams, Middle East Policy, 3/2001.

tuksesta tuli sijaiskärsijä, kun tapahtui juuri niin kuin hän oli koko ajan pelännyt: Venäjä tarttui ensimmäiseen konfliktiin muuttaakseen sen sodaksi Tšetšeniaa vastaan.¹⁶⁰⁰

Miksi rauha ei pitänyt?

Mashadov oli suostuvainen kompromissiin, jossa Tšetšenia olisi pysynyt osana Venäjän talousaluetta, ruplavyöhykettä, energiapolitiikkaa ja jopa yhteistä puolustusta. Jopa Šamil Basajev oli tätä mieltä.¹⁶⁰¹ Tšetšenia ei ollut kuitenkaan valmis luopumaan vaatimuksestaan tulla tunnustetuksi valtiona, joka olisi kansainvälisen politiikan subjekti. Vain tämän katsottiin voivan taata sen, että Venäjä ei voisi hyökätä ja miehittää maata uudelleen. Tšetšeenit näkivät sen ainoana takeena kansalliselle olemassaololleen, kuten Mashadov itsekään totesi. Tšetšenian neuvottelijana keväällä 1997 toiminut maltillinen länsimielinen Ahmed Zakajev vaati, että Moskovan ja Džohargalan välisessä sopimuksessa viitattaisiin kansainväliseen oikeuteen. Lopulta Venäjä suostui, ja niinpä 12.5.1997 solmittu Moskovan sopimus sitoi osapuolia ”ylläpitämään Venäjän ja Tšetšenian suhteita kansainvälisen oikeuden yleisesti tunnustettujen periaatteiden ja normien mukaisesti”. Tšetšeenit pitivät tätä voittona ja katsoivat Venäjän lopulta tunnustaneen *de facto* Tšetšenian itsenäisyyden. Venäjä todennäköisesti tiesi jo sopimusta tehdessään, ettei tulisi noudattamaan sitä, ja pian sopimuksen jälkeen Venäjän viranomaiset jo selittivätkin, ettei sopimus ollut kyseenalaistanut Venäjän alueellista yhtenäisyyttä.¹⁶⁰²

Tšetšenialle kaikkein tärkeintä oli tulla tunnustetuksi itsenäisenä kansakuntana. Valitettavasti myös Venäjän todellinen kiinnostus koski ainoastaan tätä yhtä asiaa: että Tšetšenia *ei saisi* olla olemassa valtiona. Molempien osapuolten retoriikka terrorismista, islamista, rikollisuudesta, laista ja järjestyksestä, öljyputkista jne. oli toisarvoista, ja radikaaleimpienkin osapuolten näkökannat osoittavat, että kaikesta tästä oltiin valmiita pääsemään sopimukseen. Toisen sodan syyttymisessä kyse ei ollut rahasta sen enempää kuin uskonnosta, terrorismista tai rikollisuudestaan: kyse oli Tšetšenian valtiollisesta statuksesta – siitä olisiko se kansainvälisesti ”olemassa” vai ei.¹⁶⁰³ Venäjän lähestymistapa Tšetšeniaan oli sellainen, että terroristeiksi ei määritelty ainoastaan sellaisia komentajia, jotka olivat tehneet hyökkäyksiä Venäjän puolelle, ottaneet panttivankeja ja joita epäiltiin pommi-iskuista (näitä oli syytteiden mukaan yhteensä noin 2’000 henkeä), vaan terroristiksi määriteltiin jokainen, joka vastusti Tšetšenian kuulumista Venäjään. Niinpä Emil Painin mukaan Venäjä oli varmistanut, että ylivoimainen enemmistö tšetšeneistä kuului vihollisiin.¹⁶⁰⁴

Dagestanin provokaatiosta toiseen Tšetšenian sotaan

Toinen Tšetšenian sota alkoi tapahtumaketjusta, joka liittyi enemmän Dagestaniin kuin Tšetšeniaan, vaikka epäilemättä Venäjä olikin jo valmistellut uutta sota ja usein esitettyjen arvioiden mukaan Venäjä olisi suorastaan tilannut Basajevin ja Hattabin provokaation.¹⁶⁰⁵ Tapahtumaketjun aloittivat tapahtumat Dagestanin Buinakskin alueella sekä lopulta Dagestanin islamistisen opposition yllytyksestä tapahtunut tšetšenialaisten islamistien osallistuminen dagestanilaisten aloittamaan provokaatioon. Tapahtumaketjun kehitystä käsitellään Dagestanin yhteydessä tuonnempana. Vaikka Venäjää voidaankin pitää myös toisen Tšetšenian sodan aloittajana, oli tšetšeeniprovokaattoreilla siinä oma osansa. Šamil

¹⁶⁰⁰ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001. Lanskoj esitti alun perin tapahtumien logiikan esitelmässään Wesleyan-yliopistossa syksyllä 2001.

¹⁶⁰¹ The Independent (Moscow), 1/1997; Valeri Batujev, Argumenti i fakty, 3(848), tammikuu 1997.

¹⁶⁰² Oguz, 1998, 67.

¹⁶⁰³ Cornell, 2000, 90-91; Lapidus, 2000, 31.

¹⁶⁰⁴ Pain, 2000, 23.

¹⁶⁰⁵ Deutsche Welle, ARD 1:n dokumentti ”Shots by the River” Dagestanin provokaatiosta, 13.1.2003.

Basajev sanoi eksplisiittisesti lähteneensä Dagestaniin kesällä 1999 vapauttamaan maata Venäjän imperialismista. Hän uhosi marssivansa Moskovaan saakka.¹⁶⁰⁶ On kuitenkin muistettava, että Dagestanin konflikti alkoi jo ennen tšetšeenien osallistumista, ja Basajevin Dagestanin puolelle tunkeutuneesta ryhmästäkin vain 25 % oli tšetšeeniä, loput dagestanilaisia. Vahid Akajevin mukaan Tšetšenian hallitus sen enempää kuin tšetšeeniväestökään ei missään tapauksessa kannattanut islamistien provokaatiota. Hän muistuttaa, että ”jos halutaan olla rehellisiä, tšetšeenit eivät koskaan tunkeutuneet Dagestaniin”.¹⁶⁰⁷

Samalla Tšetšenian presidentti Aslan Mashadov ja hänen itsenäisyysmieliset kannattajansa tekivät kaikkensa, jotta heidän yksiselitteinen tuomionsa poliittisen vihamiehensä Basajevin toiminnalle tulisi kuulluksi. Venäjä ei sitä halunnut ottaa kuuleviin korviinsa, koska sillä mitä ilmeisimmin oli muita päämääriä. Mashadov ja hänen hallituksensa protestoivat jyrkästi Basajevin edesvastuutonta Dagestanin-seikkailua vastaan. Mashadov jopa kokosi Džohargalaan 5'000 hengen mielenosoituksen Basajevin toimintaa vastaan. Williamsin mukaan ”Mashadov, kuten useimmat tšetšeenit, oli kauhuissaan Basajevin sotilasoperaatioista Venäjällä ja tšetšeenihallitus oli jyrkän kriittinen Basajeviä kohtaan pyrkien kaikin tavoin erottautumaan hänen vaarallisista toimistaan Venäjän federaatiota vastaan”. Yhtä jyrkästi Mashadov ja hänen hallituksensa tuomitsivat myös Venäjän iskut Tšetšenian puolelle ja ilmeiset aikomukset laajentaa sota heitä vastaan.¹⁶⁰⁸

Mashadov antoi haastattelun puolalaiselle *Gazeta Wyborczalle*, joka lukeutui tšetšeenijohdon mielipiteitä uskollisimmin esiin tuoviin eurooppalaislehtiin: ”Sodan jälkeen olin väsynyt, uneksin levosta, ja niin teki myös koko muu Tšetšenia. Mutta jopa silloin näytti kuin uusi sota olisi jo väistämätön. Mielipahalla kuuntelin näiden poliitikkojen ja komentajien puheita. Heidän puheensa pyhistä sodista, Kaukasian vapauttamisesta, islamin vihreiden lippujen pystyttämistä itse Kremliin...! Tiesin, että kaikki oli menossa kohti uutta sota.”¹⁶⁰⁹

Venäjän joukot hyökkäsivät Tšetšeniaan paremmin valmistautuneina kuin viisi vuotta aiemmin. Strategia oli paremmin suunniteltu ja erityistä huomiota kiinnitettiin tiedotussulkuun, eristykseen sekä propagandasotaan. Useimmat toimittajat pysyttelivätkin nyt suosiolla kaukana Dagestanista, Tšetšeniasta ja Ingušista, ja myös Punainen Risti ja muut kansainväliset avustajajärjestöt olivat vetäneet ulkomaisen henkilökuntansa pois alueelta sopivasti ennen kriisin kärjistymistä elokuussa. Pitkin elokuuta ja vielä syyskuussakin sekä Putin että Venäjän apulaissisäministeri Igor Zubov vakuuttivat, ettei Venäjällä olisi aikomustakaan tunkeutua Tšetšeniaan ja syyttelivät länsitoimittajia päinvastaisista väitteistä.¹⁶¹⁰

Dagestanin provokaation tapahtumavyöryä kesällä ja syksyllä 1999 on voitu analysoida niin Dagestanin, Tšetšenian kuin Moskovankin valtapolitiikan taustaa vasten, ja todennäköisesti nämä kaikki limittyivätkin tapahtumasarjassa yhteen. Oli selvää, että Venäjä oli jo valmistautumassa hyökkäykseen Tšetšeniaa vastaan, mihin viittasi mm. armeijan logistinen toiminta kesällä 1999. Venäjä kaipasi myös hyvitystä NATO:n Kosovon operaatiosta samaan tapaan kuin ensimmäinen Tšetšenian sota oli vastannut Yhdysvaltain Haitin operaatioon.¹⁶¹¹ Tunnettu venäläinen ihmisoikeusaktivisti Sergei Kovaljov kirjoitti jo loka-kuussa, että Venäjä jäljitteli nyt Tšetšeniassa ”NATO:n Kosovon-operaation metodeja mutta Miloševićin filosofiaa”. NATO soti Jugoslaviassa Serbian armeijaa vastaan, joka oli

¹⁶⁰⁶ McFaul, 2000, 308-309; Miriam Lansky, The NIS Observed, 7.11.2001; Jamestown Foundation Monitor, 4.8.1999.

¹⁶⁰⁷ Akajev, 2000, 141.

¹⁶⁰⁸ Williams, Middle East Policy, 3/2001.

¹⁶⁰⁹ Williams, Middle East Policy, 3/2001; < Gazeta Wyborcza, 17.6.1999, 3.

¹⁶¹⁰ Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 19; Interfax, 5.10.1999; The Moscow Times, 24.9.1999.

¹⁶¹¹ Leitzinger, 1999, 8.

syllistynyt Kosovossa kansanmurhaan, kun taas Venäjä väitti jahtaavansa terroristeja, mutta terroristien asemesta se soti separatistista tasavaltaa vastaan ja pommitti omia kansalaisiaan.¹⁶¹² Yleisesti syksyn 1999 tapahtumat nähtiin myös pohjustuksena hallituksen vaihtamiselle ja vallan siirtämiselle Venäjän tiedustelupalvelulle, sekä Jeltsinin seuraajan Putinin vallan pönkityksenä. Venäjän valtataistelun lisäksi tapahtumiin johti kuitenkin valtataistelu Dagestanissa, johon Dagestanin islamistit vetivät mukaan Tšetšenian islamistisen opposition.¹⁶¹³

Tapahtumaketju osoittautui tuhoisaksi asiasta osattomille sijaiskärsijöille: Tšetšenian itsenäisyysmieliselle (ei islamistiselle) hallitukselle sekä Buinakskin alueen ”wahhabilaisille” kylille. Kaikki provokaation varsinaiset osallistujat – Dagestanin islamistit, Basajevin tšetšeenitaistelijat ja venäläisjoukot – pääsivät palaamaan rauhassa lähtöasemiinsa eikä kukaan joutunut jälkeensä syytteeseen. Dagestan unohtui täysin valokeilasta, kun sota siirtyi suoraan Tšetšeniaan. Dagestanin tapahtumia loppukesällä 1999 onkin syytä tarkastella nimenomaan provokaationa, riippumatta siitä, katsomme Moskovan pommien syyskuussa 1999 kuuluvan samaan tapahtumasarjaan vai olleen vain sattuma, joka sopi Venäjän tarkoituksiin. Venäläistutkija Andrei Piontkovski kirjoitti Venäjän reaktiosta kovin sanoin: ”Näin ei suunnitella sotaa. Näyttää siltä kuin regiimi suunnittelisi massamurhaa aikaisempien rikostensa salaamiseksi. ... Koska se on aikeissa suorittaa rikoksen, tšetšeenien kansanmurhan, nouseva regiimi yrittää vetää mukaan Venäjän kansan, tehden kansakunnastamme rikoskumppanin ja panttivangin. Meidän on pysähdyttävä ennen kuin on liian myöhäistä.”¹⁶¹⁴

Mashadovin hallinnon yrityksistä huolimatta tilanne Tšetšeniassa oli syksyyn 1999 tultaessa muuttunut niin turvattomaksi, että useat asiantuntijat raportoivat, että Venäjän miehityksellä olisi voinut olla aitoa ja laajaa kannatusta Tšetšeniassa, etenkin Nadtereikin alueella ja Groznyissä, jotka olivat Tšetšenian venäläistyneimpiä alueita. Asiasta raportoivat mm. Tšetšeniassa matkustanut arvostettu brittiläinen toimittaja Jonathan Steele sekä pitkään alueella viettänyt puolalais-suomalainen Pohjois-Kaukasian tutkija Zofia Grodzinska-Klemetti. Yhtä lailla samat asiantuntijat olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että järjestyksen asemesta venäläisjoukot toivat Tšetšeniaan paitsi silmitöntä tuhoa ja siviiliväestöön kohdistuvaa terroria, myös ennennäkemättömän rikollisuuden ja turvattomuuden aallon, joka on jatkunut syksystä 1999. Nyt sekä Steele että Grodzinska-Klemetti ovat yhtä mieltä siitä, että Tšetšeniasta on lähes mahdotonta löytää ketään, joka kannattaisi venäläisvaltaa.¹⁶¹⁵

Mashadov oli selvästi osoittanut halunsa taistella sekä rikollisuutta että wahhabilaisia vastaan, kunhan se olisi tehty syöksemättä maata sisällissotaan. Tšetšeenit olivat alkaneet mobilisoida kodinturvajoukkojaan sekä rikollisjengejä että wahhabilaisia vastaan. Wahhabilaiset oli lähes kokonaan karkotettu Itä-Tšetšeniaan, Dagestanin rajaseudulle. Miriam Lanskoj korostaa, että Mashadov oli valmis suuriin kompromisseihin voidakseen säilyttää kansalaisten tyytyväisyyden – ei kenties tinkimään itsenäisyydestä, mutta sen sijaan suostumaan jälleen jonkinlaiseen väliaikaratkaisuun, jonka aikana Venäjä ja Tšetšenia olisivat voineet yrittää rakentavampien suhteiden kehittämistä ja yhteistyötä. Venäjä ei tukenut Mashadovia – päinvastoin. Venäjä ei osallistunut yhteisiin operaatioihin rikollisia vastaan – päinvastoin. Venäjä ei tarjonnut apuaan wahhabilaisten kukistamiseksi – päinvastoin. Niinpä syksyllä 1999, huolimatta siitä, että kansa oli jo lopen kyllästynyt tilanteeseen

¹⁶¹² Vremja, 1.10.1999.

¹⁶¹³ Leitzinger, 1999, 8; Miriam Lanskoj, The NIS Observed, 7.11.2001; Jamestown Foundation Monitor, 4.8.1999.

¹⁶¹⁴ Novaja Gazeta, 27.9.1999, engl. Turkistan Newsletter, 3.10.1999.

¹⁶¹⁵ Steele, Mail & Guardian, 27.7.-2.8.2001; Grodzinska-Klemetti, 2001.

Tšetšeniassa ja valmis vastaanottamaan minkä tahansa hallituksen, joka pystyisi takamaan järjestyksen, ”Venäjä onnistui ratkaisullaan varmistamaan sen, että kaikki kodinturvajoukot mobilisoitiinkin wahhabilaisten asemesta venäläismiehittäjiä vastaan”.¹⁶¹⁶

Jos Venäjä olisi siis halunnut vain ”järjestyä” ja varmistaa sen, ettei Tšetšeniä käytettäisi operaatioihin Venäjää vastaan, se olisi varmuudella saanut Mashadovin ja Tšetšenian hallituksen yhteistyöhön. Se tuskin olisi kuitenkaan voinut saada Tšetšenian kansaa suostumaan paluuseen osaksi Venäjää. Tämä on tärkeää muistaa, koska venäläinen propaganda esitti asian päinvastoin: että tšetšeenikansa suostuisi kyllä Venäjän alamaiseksi, mutta heidän johtajansa olivat tiellä. Jopa venäläistutkija Emil Pain totesi asiasta vuonna 2000: ”Viime sodassa [1994-1996] paikallisväestö ei osoittanut minkäänlaista lojaalisuutta Venäjän armeijaa kohtaan; voimme tuskin olettaa, että he olisivat eri mieltä tällä kertaa. Yhdeksän vuotta tosiasiallista itsenäisyyttä Tšetšeniassa on tuottanut sukupolven, joka pitää koko ajatusta Venäjälle alistumisesta mahdottomana.”¹⁶¹⁷

Toisen Tšetšenian sodan myyttejä

Väitteet ”arabeista” ja viime aikoina Afganistanin tapahtumien myötä ”afgaaneista” sekä muista ulkomaalaisista ja terroristeista tšetšeenien joukossa ovat kuuluneet Venäjän sota-propagandan vakiovarustukseen molempien sotien mutta erityisesti jälkimmäisen aikana. Väitteille on kuitenkin ollut hyvin vaikea löytää uskottavia alkuperäislähteitä. Ranskalais-toimittaja Anne Nivat vietti Tšetšeniassa ja Ingušissa pitkiä ajanjaksoja, mutta onnistui tapaamaan vain kaksi arabia, joista toinen oli itse Hattab.¹⁶¹⁸ Joitakin rintamalla kaatuneita arabivapaaehtoisia Venäjä on pystynyt esittelemään, mutta heitä on ollut väitteisiin nähden hyvin harvassa, vain muutamia. Helmikuussa 2001 venäläiset saivat vangiksi ”jordanielaisen arabin”, 27-vuotiaan Sultan Nadir al-Shishanin, jota esiteltiin heti todisteena siitä, että Tšetšeniassa todella olisi arabipalkkasotilaita.¹⁶¹⁹ Pidätetyn sukunimi osoittaa kuitenkin, että hän on tšetšeeni ja kuuluu Jordanian tšetšeenidiasporaan.¹⁶²⁰ Samoin kävi Abu Jakob -nimisen sissipäällikön surman yhteydessä.¹⁶²¹ Luultavasti väitteet arabeista (saati afgaaneista ja tunnetuista terroristeista) sekä arabien tuesta ovat olleet vähintäänkin liioiteltuja.¹⁶²²

Venäläinen turvallisuuspolitiikan asiantuntija Pavel Felgenhauer kumosi sotapropagandan huhuja tšetšeenien yhteyksistä arabiterroristeihin sekä väitteitä, joiden mukaan tšetšeenit saisivat ulkomaista tukea arabeilta tai muilta hämäriltä tahoilta. ”Tšetšeenien vastarinnan juuret ovat Tšetšeniassa ja aseet tulevat Venäjältä mustan pörssin kautta: suoraan valmistajilta ja venäläisjoukoilta Tšetšenian sotatoimialueilla. Rahoitus taas tulee osittain Tšetšeniassa tapahtuvasta laittomasta liiketoiminnasta, osittain tšetšeenidiasporalta Venäjällä, Turkissa ja Lähi-idässä.”¹⁶²³

Tšetšeenien yhteyksiä islamisteihin ja terrorismiin on yritetty todistella varsin kömpelöilläkin yhteyksillä. FSB väitti heti Yhdysvaltain terrori-iskujen jälkeen, että osa konekaappareista olisi käynyt välillä sotimassa Tšetšeniassa, että taistelukentältä olisi löytynyt Boeingien lento-ohjekirja cd-levyllä ”arabin johtaman tšetšeeniterroristiryhmän” hallusta, ja että joltakulta tšetšeeniltä olisi löytynyt paperilappu, jossa oli täydellinen hyökkäyssuunnitelma

¹⁶¹⁶ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001.

¹⁶¹⁷ Pain, 2000, 23.

¹⁶¹⁸ Nivat, ”Chienne de Guerre”, 2001.

¹⁶¹⁹ AFP, 8.2.2001.

¹⁶²⁰ Muhammed Othman, Chechnya Shortlist, 9.2.2001.

¹⁶²¹ Wall Street Journal Europe, 5.-6.10.2001; AFP, 5.2.2001; Kavkaz.org, 18.9.2000 ja 8.12.2000.

¹⁶²² WSJE, 5.-6.10.2001.

¹⁶²³ Moskovskije Novosti, 2.10.2001 > The NIS Observed, 10.10.2001.

New Yorkiin ja takapuolelle kirjoitettuna sana ”džihad”. Yhtäkään väitteistä ei koskaan yritettykään todistaa – pääasia oli saada länsilehdet nopeasti mainitsemaan näitä, jotta syn-tyisi ehdollistuma, että tšetseenit liittyivät jotenkin länsimaalaisia uhkaavaan terroris-miin.¹⁶²⁴

Propaganda on ollut usein räikeää, varsinkin länsimedioiden ollessa Tšetšenian suhteen hiljaisimmillaan. Maura Reynolds kirjoitti tapauksesta, jossa venäläisjoukot ampuivat lai-tumelleen paimenen ja tämän apuna olleet kolme 10-14-vuotiasta lasta Alleroin tšetseenikylän lähellä. Vaikka kyläläiset ja silminnäkijät kertoivat venäläisten tappaneen si-viilit, Jastržembski hehkutti tapausta Venäjän valtioneuvoston tiedotusvälineissä osoituksena ”tšetseenikapinallisten” raakuuksista. Samana päivänä venäläiset tappoivat kuusi siviiliä myös Novogroznenskissä, ja jälleen Jastržembski ja Kadyrov syyttivät tšetseenejä.¹⁶²⁵

Aika ajoin pommit ovat paukkuneet Venäjällä ja niistä on tavan mukaan syytetty tšetseenejä, mutta edelleenkään yhtäkään pommi-iskua ei ole selvitetty ja syytetytkin ovat olleet aivan muualta kuin Tšetšeniasta. Maaliskuussa 2001 Mineralnije Vodyssä ja parissa muussa Etu-Kaukasian kohteessa räjähti pommeja ja Kremlin Tšetšenian sodan propa-gandasta ja disinformaatiosta vastaava Sergei Jastržembski kiirehti heti yhdistämään iskut tšetseeneihin sekä aiempiin Moskovan ja Buinakskin pommeihin syksyllä 1999 – siitä huolimatta, että Moskovan ja Buinakskin pommi-iskuista oli sekä epäiltyinä että pidätet-tyinä tuolla hetkellä ainoastaan dagestanilaisia.¹⁶²⁶

Professori Gail Lapidus luettelee kymmenen toiseen Tšetšenian sotaan liitettyä myyttiä, jotka ovat levinneet sekä Venäjällä että Lännessä:

1. Dominoteoria. Tšetšenian irtautumisen nähdään johtavan separatististen julistusten ketjureaktioon ja koko Venäjän hallitsemattomaan hajoamiseen ja Tšetšeniää yritetään pitää osana Venäjää hinnalla millä hyvänsä, koska sen käytös on ”kerettiläistä”, ts. rohkaisisi muitakin alueita lisäämään valtaansa Moskovan kustannuksella. Tosiasiassa Tšetšenia on ollut poikkeus eikä sääntö ja sodat Tšetšeniassa ovat vain lisänneet va-kaumusta siitä, että Venäjän puitteissa kansallisen turvallisuuden saaminen on mahdo-tonta. Alueiden vieraantuminen Moskovasta on jatkunut Tšetšenian kurittamisesta huolimatta. Lapidus ei kuitenkaan usko muiden kuin kenties Pohjois-Kaukasian tasa-valtojen haluavan kokonaan erota Venäjältä.¹⁶²⁷
2. Terrorismi. Tšetšeniassa etninen ja poliittinen konflikti on pyritty lavastamaan terro-rismiksi ja terrorismin vastaiseksi taisteluksi, vaikka oikeastaan Tšetšenia ja tšetseenit ovat olleet terrorin uhreja. Toisaalta valtio, joka väittää heitä kansalaisikseen, on koh-distanut heihin koko 1990-luvun ajan massiivisen terroriaallon ja kaksi totaalista so-taa. Toisaalta tšetseenit ovat kärsineet heidän hallitustaan *vastustaneista* ääri-islamilaistista, rikollisjengeistä, asekauppiaista, huumekauppiaista ja kidnappajista, joista useimmat ovat olleet läheisissä väleissä pikemminkin venäläiseen osapuoleen ja osa Venäjän järjestäytyntä rikollisuutta.¹⁶²⁸
3. Kirurgiset operaatiot. On silkkaa kuvitelmaa, että ”terroristeja” voisi pommittaa il-man, että tämä johtaisi siviiliväestön ja infrastruktuurin massatuhoon. Siviiliväestön

¹⁶²⁴ Guy Chazan & Andrew Higgins, The Wall Street Journal Europe, 5.-6.10.2001.

¹⁶²⁵ Los Angeles Times, 24.4.2001; New York Times, 24.4.2001.

¹⁶²⁶ Mika Parkkonen, Helsingin Sanomat, 27.3.2001.

¹⁶²⁷ Lapidus, 2000, 33-34.

¹⁶²⁸ Lapidus, 2000, 35.

joutuminen pääkohteeksi johtaa pikemminkin Venäjän muslimiväestön radikalisoitumiseen.¹⁶²⁹

4. Sosiaalisen ja taloudellisen tilanteen huomiotta jättäminen. Venäjä ei ole tehnyt mitään Kaukasian alueen sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisemiseksi.¹⁶³⁰
5. Kuvitelma, että tavalliset tšetšeenit kannattaisivat venäläismiehitystä ”rauhan ja vakauden” tuottajana. Todellisuudessa nykykehitys on johtamassa väestön yhä totaalimpaan militarisoitumiseen ja uudet sukupolvet kasvavat suoraan sotatilaan venäläisiä vastaan.¹⁶³¹
6. Islam-myytit. Venäläiset näkevät sodan uskonnollisena, mutta tšetšeenit eivät. Kysymys ei ole radikaalin islamin vastustamisesta vaan taistelusta kansallista itsenäisyyshanketta vastaan. Sotatilan jatkuessa ääriilikkeillä voi tosin olla yhä laajempaa kannatusta.¹⁶³²
7. Venäjän vakauttajan rooli. Kuvitelma, että Moskova voisi tarjota tehokkaan vaihtoehdon Mashadovin hallitukselle. Venäjän valta ei ole tuottanut vakautta eikä rauhaa muuallakaan Kaukasiassa eikä ole mitään syytä kuvitella, miksi Venäjä voisi tuottaa turvallisuutta Tšetšeniassa, jossa se on tehnyt traagisimmat rikoksensa ja tuhonsa.¹⁶³³
8. Salaliittoteoria. Venäläiset kuvittelevat, että kaikki kansainvälinen väliintulo ja osallistuminen kriisiin käsittelyyn uhkaa Venäjän intressejä ja että ulkovallat pyrkisivät näin hajottamaan Venäjän. Tosiasiassa kaikki ulkovallat ovat olleet avoimesti Venäjän puolella.¹⁶³⁴
9. Uhrivalmius. Kuvitelma, että sotilastoimin saavutetut voitot korvaisivat pitkällä tähtäimellä menetykset. Lapidus laskee, ettei näin voi tapahtua, koska Venäjä ei voi Tšetšeniassa voittaa juuri mitään eikä Tšetšenia maakaistaleena ole kaikkien uhrauksien arvoinen. Menetettävää sillä on edelleen hyvinkin paljon.¹⁶³⁵
10. Voimannäyttö. Venäjä olettaa, että massiivisen voimansa demonstraatio aiheuttaa muualla Venäjän ympäristössä toivottua pelkoa ja kunnioitusta ja lisää siten Venäjän vaikutusvaltaa kansainvälisissä asioissa, erityisesti lähiulkomaillaan. Lapidus päättelee, että seuraukset ovat itse asiassa päinvastaisia: Tšetšenia tarjoaa muille varoittavan esimerkin siitä, mitä Venäjän vaikutusvalta merkitsee, ja pyrkivät kahta kauheammin eroon Venäjästä.¹⁶³⁶

Tšetšenian tila ja miehityksen tulevaisuudennäkymät

Tšetšenian infrastruktuuri ja rakennuskanta olivat suureksi osaksi tuhoutuneet jo ensimmäisessä sodassa, mutta syksyllä 1999 alkanut toinen sota on ollut vielä rajumpi ja totaalimpi kuin edellinen. Useilla eri sotilaallisilla ja humanitäärisillä kriteereillä toinen Tšetšenian sota on ollut sekä raain että tuhoisin sota sitten toisen maailmansodan. Pommitukset ja tykistötulit Tšetšeniassa ovat olleet rajumpia, mitä maailmassa on ollut toisen

---

¹⁶²⁹ Lapidus, 2000, 35-36.

¹⁶³⁰ Lapidus, 2000, 36.

¹⁶³¹ Lapidus, 2000, 36-37.

¹⁶³² Lapidus, 2000, 37-38.

¹⁶³³ Lapidus, 2000, 38-39.

¹⁶³⁴ Lapidus, 2000, 39-40.

¹⁶³⁵ Lapidus, 2000, 40-41.

¹⁶³⁶ Lapidus, 2000, 41.

maailmansodan Dresdenin pommitusten jälkeen, ja samoin ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan jälkeen kokonainen Helsingin kokoluokkaa oleva kaupunki on pyyhkäisty rauniokasaksi. Maassa ei ole sähköä eikä puhelinyhteyksiä. Suurin osa asunnoista on tuhottu. Siviilien surmaaminen jatkui koko vuoden 2001 kylittäin, mutta Tšetšenia on pidetty visusti poissa tiedotusvälineistä, mihin on Venäjän sotasensuurin ja sotapropagandan lisäksi syynä se, että tilanne on yksinkertaisesti liian vaarallinen ja vaikea länsimaisille toimittajille.¹⁶³⁷

Jonathan Steele kertoo artikkelissaan eteläafrikkalaiselle *Mail & Guardian* -lehdelle matkastaan Groznyihin kesällä 2001, jolloin Tšetšeniassa oli väliaikaisesti hieman rauhallisempaa: ”Groznyihin kulkee kaksi reittiä. Toinen pitkin pääteitä, Venäjän armeijan tarkastuspisteiden läpi, joissa matkalaisista nyhdetään irti mitä vain sotilaat päättävätkin kaupan olevan. Kaksikymmentä ruplaa on tavanomainen ’tulli’ matkustajaa kohti, vaikkakin jos joukot heittäytyvät ahneiksi, voidaan matkalainen kidnapata lunnaita vastaan, pitää vangittuna ja hakata. Jokaisessa venäläisten sotilasleirissä on ’kuoppa’, joissa vankeja pidetään.”¹⁶³⁸

Toiseen Tšetšenian sotaan on kuulunut erityisen ilkeänä piirteenä ihmiskauppa. Venäläiset ”puhdistavat” tšetšeenikyliä, vangitsevat miehet ja pahoinpitelevät heitä sekä pitävät vangittuina maakuopissa tukikohdissaan. Omaisten on sitten ostettava vankeja vapaaksi joko hakattuina tai kuolleina. Myös tiedosta, mihin oma poika on haudattu, ollaan valmiita maksamaan paljon.¹⁶³⁹ Joukkohautoja on kaivettu esille kaikkialta Tšetšeniasta, ja tšetšeeniäidit ovat etsineet niistä poikiaan.¹⁶⁴⁰ Venäjän ”Sotilaiden äidit” eivät enää ole päässeet matkustamaan rintamalle omia poikiaan etsimään, kuten ensimmäisessä sodassa tapahtui.

Suomalaisen tutkijan Antero Leitzingerin arvion mukaan Tšetšenian väestötappioita vastaavaa tuhoa (kenties kolmannes tai jopa puolet väestöstä) ei ole tapahtunut Manner-Euroopassa sitten ”mustan surman”, Suomessa kolmeen vuosisataan eikä Irlannissa 1800-luvun nälänhädän ja maastamuuton jälkeen. Tuhosta huolimatta vasta pieni osa tšetšeeneistä on päässyt pakenemaan Venäjän aluetta kauemmas, ja Venäjällä tšetšeeneihin kohdistuu raskasta syrjintää, vainoa ja väkivallanteoja. Ingušian pakolaisleireillä on ainakin vajaat 200’000 tšetšeenipakolaista ja lisäksi heitä on päätyneet ainakin muualle Venäjälle, Georgiaan, Turkkiin, Puolaan, Tšekkiin ja Unkariin. Euroopan Unionin maat ovat kuitenkin olleet tšetšeenipakolaisten suhteen erityisen torjuvia.¹⁶⁴¹

Emil Pain katsoo, että mahdollisia skenaarioita on lähinnä kolme: Ensinnäkin edelleen jatkuva sota, joka raunioittaa yhä enemmän sekä Venäjää että Tšetšeniaa, mutta tulee tuskin pystymään Tšetšenian alistamiseen. Venäläisasiantuntijat ovat viitanneet Neuvostoliiton kykyyn alistaa Baltian maiden ja Ukrainan vastarintaliikkeet, mutta Pain muistuttaa, että tämä edellyttäisi myös totalitaarista valtiota, joka on valmis massiivisiin väestönsiirtoihin ja vastahakoisten kansanryhmien likvidointiin.¹⁶⁴²

Toiseksi, Tšetšenian likvidointi tai kansakunnan täydellinen tuhoaminen. Pain katsoo, että tähän kuuluisi väistämättä myös tšetšeenien puhdistaminen Tšetšenian ulkopuolella, ku-

¹⁶³⁷ Williams, Middle East Policy, 3/2001; Steele, Mail & Guardian, 27.7.-2.8.2001; EAU 2001 vuosikatsaus, 21.1.2002.

¹⁶³⁸ Steele, Mail & Guardian, 27.7.-2.8.2001.

¹⁶³⁹ Grodzinska-Klemetti, 2001; Glasnost Daily News Service, 12.-15.1. & 15.3.2001; Reuters, 22.1.2001; Geoffrey York, The Globe and Mail, 31.7.2001.

¹⁶⁴⁰ International Herald Tribune, 19.4.2001; The Globe and Mail, 31.7.2001.

¹⁶⁴¹ Human Rights Watch: Chechnya 2/2001 (toukokuu 2001); Prague Post, 2.5.2001; Wall Street Journal Europe, 2.-3.11.2001; EAU 2001 vuosikatsaus, 21.1.2002; YLE, MOT, 25.2.2002.

¹⁶⁴² Pain, 2000, 22-25.

ten Georgian Pankisin solassa, jota on tähänkin asti pommitettu ”vahingossa”. Suurin osa Tšetšenian väestöstä on jo nyt pakolaisina joko tasavallan sisällä tai sen lähialueilla. Painin mukaan tšetšenit tulevat vastaisuudessa pakenemaan sinne, missä on jo valmiiksi tšetšeni diasporia. Tämä voi olla syynä siihen, että Venäjä on halunnut varmistaa, ettei tšetšenejä tule pakenemaan joukoittain länteen, jossa he voisivat saada äänensä kuuluville. Venäjä pyrkii ”ohjailemaan” pakolaistulvat syrjäisille alueille Etelä-Venäjällä. Toiveet, että tšetšenit saataisiin kokonaisuudessaan karkotettua Turkkiin samalla tavoin kuin tsaarinajan Venäjä toimi tšerkessien tapauksessa, ovat Painin mielestä epärealistisia, koska Turkkiin voisi muuttaa korkeintaan 5’000-6’000 tšetšeniä.¹⁶⁴³

Pain arvelee, että surmaamalla mahdollisimman paljon väestöä Venäjä vähentää sissisodan väestöpotentiaalia ja pyrkii siten todennäköisempään voittoon. Hän kuitenkin muistuttaa, että tulevat sukupolvet tulevat tällöin jälleen kostamaan Venäjälle sen teot, mikä on ylläpitänyt ”etnopolitiittisia konflikteja” tähänkin asti. Pain katsoo myös, että tšetšeniäin täydellinen tuhoaminen saattaisi lisätä länsimaiden kielteisiä asenteita Venäjää kohtaan, lisätä eripuolilla –Venäjää elävien tšetšeniäin halukkuutta epätoivoisiin terrori-iskuihin, ja jopa venäläisten lisääntyvää halukkuutta erottaa ongelmatasavalta Venäjältä. Nämä olisivat likvidointistrategian ”kielteisiä seurauksia”, jotka Venäjän tulisi ottaa huomioon.¹⁶⁴⁴

Kolmantena ratkaisuna Pain näkee kompromissin, jossa Venäjä lisäisi turvallisuutta kaikkialla Tšetšeniä ympäröivillä Venäjän alueilla, mutta vetäisi joukkonsa pois itse Tšetšeniästä. ”Turvallisuusvyöhyke” sisältäisi korostettua rajavalvontaa, Pohjois-Kaukasian alueiden talouden tuntuvaa elvyttämistä sekä Tšetšenian ympäröimisen *cordon sanitaire*lla, joka suojelisi venäläisiä paljon halvemmalla ja paljon paremmin kuin nykyinen sotiminen. Ennen pitkää taloudellinen eristys ja ahdinko voisi pakottaa tšetšeniä jälleen yhteistyöhön Venäjän kanssa – mikäli Venäjä todella pystyisi tuomaan hyvinvointia ja turvallisuutta Tšetšeniä ympäröiville alueille, mitä se ei ole toistaiseksi tehnyt. Tai sitten ei, mutta tässäkin tapauksessa Tšetšeniä ei ainakaan uhkasi Venäjää.¹⁶⁴⁵

Syksyn 2002 tapahtumat osoittavat hyvin, että sota Tšetšeniässa jatkuu ennallaan: tšetšeniäit ovat pudottaneet venäläisten helikoptereita ja tehneet iskuja venäläisjoukkoja ja miehityshallintoa vastaan tasaiseen tahtiin. Edellä mainitun gangsterin Arbi Barajevin veljenpoika Movsar Barajev teki kohua herättäneen iskun suoraan Moskovaan, ottaen kokonaisen teatterillisen venäläisiä panttivangeiksi, kunnes Venäjän viranomaiset ratkaisivat kaappausdraaman brutaalilla kaasuiskulla surmaten kaikki kaapparit ja kymmeniä panttivankeja. Venäjä hyökkäsi kuitenkin edelleen Tšetšenian maltillisia johtajia vastaan, vaatien Tanskaa pidättämään Kööpenhaminassa pidettyyn rauhanomaiseen tšetšeniäkongressiin osallistuneen Mashadovin erikoislähettilään ja varapääministerin Ahmed Zakajevin. Zakajev on Tšetšenian vannoutuneimpia länsimielisiä, joka on väsymättömästi kampanjoinut islamisteja ja terroristeja vastaan.¹⁶⁴⁶ Venäjä ei kyennyt esittämään Zakajevia vastaan todisteita ja Tanska vapautti hänet, mutta hänen poistuttuaan Britanniaan hänet pidätettiin sielläkin. Venäjä teki Zakajevistä arvovaltakysymyksen, boikotoi Tanskaa ja karkotti lopulta ETYJ:in tarkkailijat jopa Znamenskojen kylästä, miehitetyn Tšetšenian Potjomkinin kulisseista.

¹⁶⁴³ Pain, 2000, 25-26.

¹⁶⁴⁴ Pain, 2000, 26-27.

¹⁶⁴⁵ Pain, 2000, 27-29.

¹⁶⁴⁶ Ks. A. Kullberg: ”Tšetšeniäin sota – kunniallista vastarintaa vai terrorismia?”, Turun Sanomat, 8.11.2002; Roman Khalilov: haastattelu, The Eurasian Politician & Vapaasana, 2.11.2002.

Tšetšeenien geopolitiikka

Kansallisen itsenäisyystaistelun konteksti

Tšetšenian konfliktissa, kuten yleensäkin separatismissa, ei ole kyse terrorismista, uskonnollisista ääriilikkeistä eikä edes öljyputkista, vaan maan omistuksesta. Asian kiteyttää Pakistanin entinen tiedotusministeri ja kansainvälisen politiikan asiantuntija Mushahid Hussain kritisoidessaan ”terrorisminvastaisen sodan” asiaankuulumattomia propagandistisia lieveilmiöitä: ”Palestiinan, Kašmirin tai Tšetšenian tapauksia ei voi niputtaa terrorismin muotiotsikon alle. Kaikissa on kyse asuinalueiden valtauksesta, jota miehitettyjen alueiden asukkaat vastustavat.”¹⁶⁴⁷ Sen lisäksi, että itsenäistymään pyrkivien maiden kansat kokevat kysymyksen olevan oman kotimaansa omistuksesta, kyse on useimmiten territoriaalisen tilan hallinnasta myös miehittäjävaltioiden näkökulmasta: Venäjä, Intia ja Israel eivät halua territoriaalisen alueensa kutistuvan niin kauan kuin pystyvät voimatoimin pitämään hallinnassaan eroamaan pyrkiviä alueita.

Tšetšeenenä 1800-luvulla johtaneet muridi-imaamit olivat selvästi uskonnollisesti motivoituja verrattuna kylmän sodan jälkeisiin tšetšeenijohtajiin, joiden retoriikka on vastannut pikemminkin Baltian, Itä-Euroopan ja Balkanin maissa kylmän sodan jälkeen nousseiden vapautus- ja demokratialiikkeiden retoriikkaa. Tutkittaessa tšetšeenien separatismia tosiasiallisesti hallinneiden johtajien, kuten Džohar Dudajevin ja Aslan Mashadovin, ajatuksia, sopivat vertauskohdiksi paljon paremmin Lennart Meri, Vytautas Landsbergis, Václav Havel, Lech Walesa ja Zviad Gamsahurdia kuin islamististen järjestöjen johtajat tai Jasser Arafat, Usama bin Ladinista puhumattakaan. Tšetšeenien taistelun konteksti on sama, joka kosketti kaikkia neuvostoimperiumista tosiasiallisesti irtautuneita Itä-Euroopan ja entisen Neuvostoliiton maita. Se, että Tšetšenia ei onnistunut saavuttamaan kansainvälisesti tunnustettua itsenäisyyttä, ei muuta kontekstiä. Uskonnollisia ilmiöitä on ilmaantunut ja ne liittyvät kokonaisuuteen, mutta ne ovat kansallisen itsenäisyyden kontekstiin verrattuna sivuosissa.

Tšetšenia ja Georgia

Tšetšeenien tärkein ”ystävällismielinen” maa on ollut Georgia, siitä huolimatta, että Ševardnadzen hallintoon ei täysin luoteta, ja että Abhasian konfliktin alussa Tšetšenian parlamentti tuomitsi voimankäytön Abhasian separatisteja vastaan. Tšetšeniasta lähti myös satoja vapaaehtoisia taistelemaan separatistien puolelle Georgiaa vastaan – löytäen itsensä yhdessä venäläisten ja armenialaisten kanssa sotimassa sellaista valtiota vastaan, joka periaatteessa oli ollut valmis tukemaan Tšetšenian itsenäisyyttä.¹⁶⁴⁸

Ensimmäisen sodan jälkeen välirauhan aikana vuonna 1997 Tšetšenian presidentti Aslan Mashadov teki vierailun sekä Turkkiin että Yhdysvaltoihin. Sekä Ankarassa että Washingtonissa vastaanotto oli hyvin samanlainen – varovainen mutta ei kuitenkaan suoraan tyrmäävä. Ainoa maa, joka lähestyi tšetšeeniä avoimemmin, oli Georgia. Niinpä tšetšeenit julistivat tukevansa Georgian yhtenäisyyttä ja samalla tuomitsivat sen, että jotkut tšetšeeniryhmät olivat osallistuneet Abhasian sotaan Georgiaa vastaan vuosina 1992-1993. Tšetšenian presidentti Aslan Mashadov esitti virallisen anteeksipyyntön Georgialle, että ”harhaanjohdetut” tšetšeenit olivat osallistuneet Abhasian konfliktiin. Georgia puolestaan esitti alustavasti myönteisen suhtautumisen tšetšeenien esittämään ajatukseen ra-

¹⁶⁴⁷ Kaleva (<IPS), 10.1.2002.

¹⁶⁴⁸ Stone, 2001, III:26.

kentaa tie Tšetšeniasta Georgiaan ja siten väylä ulkomaailmaan.¹⁶⁴⁹ Uusi sota syksyllä 1999 keskeytti tienrakennussuunnitelmat.

Pohjois-Kaukasian vai Tšetšenian kansallisvaltio

Venäjä on erityisesti omassa dominoteoriassaan pelännyt kaikkein eniten sitä, että samoin kuin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, tšetšeenien vapaustaisteluun liittyisi koko Pohjois-Kaukasian, joka voisi jälleen yhdistyä joko Tšetšenian tai Dagestanin johdolla. Venäjän tiedusteluelimet perustivat tätä tarkoitusta varten jopa oman ”Pohjois-Kaukasian federaation”, jonka avulla värvättiin palkkasotilaita Abhasiaan. Tapahtumat Kaukasiassa 1990-luvulla ovat kuitenkin osoittaneet, että nykytilanteessa tšetšeenit saattoivat luottaa ainoastaan itseensä. Dudajev ei yrittänyt painostaa Ingušiaa jäämään Tšetšenian yhteyteen ja useimmat Luoteis-Kaukasian kansat ovat vähentyneet niin pieniksi ja niin hajalleen, että Pohjois-Kaukasian yhdistäminen olisi paljon suurempi haaste kuin ajatus itsenäisestä Tšetšenian kansallisvaltiosta.¹⁶⁵⁰

Kansallisvaltio mahtui realismin rajoihin, ja vuosina 1991-1994 Itškerian tšetšeenitasavalta osoittikin toimintakykynsä, vuosina 1994-1996 kykynsä taistella ja puolustaa aluettaan organisoidun sodankäynnin keinoin, ja vuonna 1997 halunsa noudattaa demokratian pelisääntöjä, enemmistön kannattaessa maltillista sekulaaria valtiota, jota Mashadov ehdokkaana edusti. Ulkopuolinen geopoliittinen ympäristö, Venäjän kiistan sotilaallinen ylivoima ja haluttomuus saada aikaan rauhanomaisia ratkaisuja Tšetšenian kysymykseen tekivät valitettavasti tyhjiksi yritykset rakentaa itsenäisyyttä rauhan keinoin. Edelleen on mahdotonta sanoa, kuinka ja milloin meneillään oleva sota päättyy ja mitä Tšetšenialle sen jälkeen tapahtuu. Saattaa olla epärealistista ajatella, että Venäjä suostuisi toistamiseen vetäytymään Tšetšeniasta häntä koipien välissä, saati tunnustamaan tasavallan itsenäisyyden. Näyttää kuitenkin vielä epärealistisemmalta olettaa tšetšeenien kaikkien näiden uhrausten jälkeen alistuvan Venäjän valtaan.

Dudajeviläiset, länsimieliset ja islamistit

Tšetšeenien joukossa on useita eri suuntauksia maan tulevaisuuden paikkaa määrittelemässä. Kaikkein yksimielisimpiä ne ovat – kansansuosiota nauttimatonta nukkehallitusta ja Moskovan tšetšeenimafiaa lukuunottamatta – siitä, että Tšetšenian pitäisi olla itsenäinen. Mutta millainen valtio itsenäinen Tšetšenia olisi, jos se jonain päivänä toteutuisi? Tässä asiassa vallitsevat mielipiteet jakautuvat osapuilleen kolmeen merkittävämpään ryhmään: ”dudajeviläisiin”, länsimielisiin ja islamisteihin.

Islamisteilla on selvästi kaikkein heikoin kannatus itse Tšetšeniassa ja useimmat heistä ovat lisäksi entisiä kommunisteja. Islamistijohtajista Šamil Basajev on taustaltaan sotilas, jordanialaissyntyiseksi mainitusta Hattabista ei tiedetä juuri mitään luotettavaa, Zelimhan Jandarbijev on entinen kirjailija, ja Movladi Udugov kommunistilehden päätoimittaja. Tšetšeenien viimeistä jäljellä olevaa sanomalehteä, Ingušiaasta käsin julkaistavaa ja salaa levitettävää venäjänkielistä *Groznenskij rabotsij'ta*, julkaisevan toimittaja Musa Muradovin mukaan peräti 98 % tšetšeenistä vastustaa islamisteja. Ilmiönä islamismi on vahvistunut vasta sotien, Venäjän miehitykseen liittyvän hirmuhallinnon ja epäjärjestyksen myötä. Islamistien voimaa lisäävät kuitenkin sotatilan jatkuminen, runsas rahoitus Saudi-Arabian

---

¹⁶⁴⁹ Tüttincü, 1998, 198.

¹⁶⁵⁰ Gammer, 1998, 56.

kaltaisista valtioista sekä ulkomailla asuvien keskuudessa islamismin ”internationalismi”, joka asettuu varsinaisten itsenäisyysmielisten ”nationalismia” vastaan.¹⁶⁵¹

”Dudajeviläiset” ovat vanhan polven nationalisteja, joiden ajattelua hallitsi perestroikan ajan heräävä kansallismielisyys, kansallisten symbolien, myyttien ja muistojen korostus. Kuvaavaa oli nationalismin kietoutuminen karismaattisen itsenäisyysjohtajan ympärille ja Tšetšeniassa yleisesti vallinnut romanttinen käsitys länsimaista, jotka rientäisivät auttamaan Tšetšeniää saavuttamaan vapauden Venäjän ikeestä. Dudajev imi vaikutteita Viron itsenäisyysaatteesta ja viittasi useissa puheissaan Suomen talvisotaan. Muradovkin korostaa, että tšetšeenien vastarintaliike on kansallinen liike, ei uskonnollinen. Myös Dudajev ja hänen kannattajansa olivat periaatteessa länsimielisiä, mutta heidän käsityksensä Länneestä ei vastannut todellisuutta vaan oli Neuvostoliiton todellisuuden muovaama idealisoitu käsitys. Nykyajan ”dudajeviläisiä” ovat monet Mashadovin tavoin sotilaina yhteiskunnallisesti kohonneet suhteellisen huonosti koulutetut tšetšeenijohtajat, joiden maailmankuvaa edelleen hallitsee venäläinen todellisuus. Mashadov itse on kuitenkin pyrkinyt alusta asti esiintymään puolueettomana kokoavana voimana, joka ei identifioitu liian voimakkaasti mihinkään ryhmään.¹⁶⁵² Dudajev ei missään vaiheessa käyttänyt islamilaista retoriikkaa ensimmäisen Tšetšenian sodan aikana.¹⁶⁵³

Uudempi länsimielisten sukupolvi on koulutetumpaa ja ajattelultaan modernimpaa. Dudajevin tavoin he kannattavat sekulaaria valtiota ja asettuvat islamisteja vastaan. Mashadovin hallituksessa he ryhmittäytyivät ulkoministeri Ilias Ahmadovin, parlamentin puhemies Ahjad Idigovin sekä varapääministeri Ahmed Zakajevin ympärille.¹⁶⁵⁴ Heistä hyvän esimerkin tarjoaa 29-vuotias Britanniassa yliopistonsa käynyt ”ulkoministeriön” poliittisen osaston johtaja Roman Khalilov, jota *Helsingin Sanomat* haastatteli tammikuussa 2002 Brysselissä. Khalilov kiinnittää huomiota länsimaalaisia kiinnostaviin ongelmiin kuten ihmisoikeuksiin ja ääri-islamilaisten muodostamaan uhkaan – jota vastaan Mashadovin hallitus pystyisi kamppailemaan, mikäli sota saataisiin päätökseen eikä tšetšeenien enää tarvitsisi taistella Venäjän armeijaa vastaan. Hän ei puhu Dudajevin tavoin satojen vuosien kamppailusta venäläistä imperiumia vastaan, menneiden joukkomurhien muistoista eikä kulttuurista ja pyhistä kansallisista arvoista. Khalilov tarjoaa Lännelle syitä, miksi olisi myös länsimaiden ja Venäjän intressien mukaista saada aikaan rauha Tšetšeniaan. Hän kuvaa tšetšeenien identiteettiä: ”Kansa on nyt löytänyt itselleen vahvan tšetšeeni-identiteetin, johon radikaali islamilainen tulkinta ei yksinkertaisesti sovellu. Hallituksellamme on tärkeä tehtävä yhdistää kansa niin, että se kokee olevansa niin tšetšenialainen, islamilainen kuin myös eurooppalainen.”¹⁶⁵⁵

Kansallisen taistelun myytit

Tšetšeenien parissa manifestoidaan yleisesti vakaata uskoa lopulliseen voittoon, vaikka sitä edeltäisivät monet kärsityt tappiot ja uhraukset. Defaismia pidetään kunnianttomana tai ehkä paremmin sanottuna nolona piirteenä. Eräässä tšetšeenien kansantarinassa aikojen lopussa nousee pohjoisesta mahtava myrskytuuli, joka puhaltaa vuoretkin maan tasalle, hävittäen kaiken. Silloin tšetšeenien vaakunaeläin susi (*borz*) ainoana asettuu tätä tuulta vastaan ja seisoo, vaikka tuuli nylkee siltä nahan. Suden sitkeyden nähdessään Jumala (*Da-*

¹⁶⁵¹ A. Kullberg, STT, Etelä-Suomen Sanomat, ”Tshetsheniassa enemmistö islamisteja vastaan”, 20.12.2001; Grodzinska-Klemetti, 2001; Jukka Mallinen, Kaleva: ”Tshetsheenit eivät kannata äärimuslimeja”, 29.12.2001.

¹⁶⁵² STT, Etelä-Suomen Sanomat, 20.12.2001; Kaleva, 29.12.2001.

¹⁶⁵³ Cornell, 2000, 91.

¹⁶⁵⁴ STT, Etelä-Suomen Sanomat, 20.12.2001.

¹⁶⁵⁵ Kaius Niemi, Helsingin Sanomat, ”Tshetsheenilähettiläs: Venäjän veritekoja ohjataan Moskovasta käsin”, 21.1.2002.

la eli Allah) huomaa maailman sittenkin olevan pelastamisen arvoinen ja muuttaa mieltään.¹⁶⁵⁶

Ljoma Usmanov kertoo diasporaan kuuluvasta egyptiläisestä upseerista (tšetšeenidiasporan jäsenet ovat usein sotilas- ja virkamiesasemissa Lähi-idän maissa), joka ilmoitti perheensä unohtaneen alkuperäisen äidinkieltensä, mutta muistavansa ikuisesti suvun alkupeuran ja opettavansa kaikille lapsille tarinan (jollaiset vastaavat eurooppalaisten sukujen vaakunoiden tunnuslauseita): ”Kuin piiska, joka kirpooa hiekkamyrskyn yllättämän ratsastajan kädestä, tšetšeenit katoavat kerran kansakuntana. Mutta sama tuuli on puhaltava kerran toiseen suuntaan ja ruoska ilmestyyvä taas maanpinnalle. Tšetšeenien kansakunta saattaa kadota joksikin aikaa, mutta se on nouseva unestaan hyvyyden ja oikeudenmukaisuuden tähden, ja säilyvä hengissä viimeiselle tuomiolle saakka.”¹⁶⁵⁷

Tarinat kuvastavat hyvin hallitsevia kansallisia ja poliittisia ajatuksia tšetšeenien parissa: Kansakunnan on pysyttävä hengissä vaikeinakin aikoina, ja noustava jälleen uudelleen, kunnes Tšetšenia on jälleen ”kansakuntana olemassa” eli itsenäinen valtio. Päämäärää ryyditetään uskonnollisilla kielikuvilla ja vertauksilla, mutta pääsisältö on voimakkaan kansallinen: tšetšeenit eivät juurikaan puhu ”kansainvälisestä taistelusta vääräuskoisia vastaan” eivätkä ”maailman käännäytämistä islamiin profeetta Muhammedin nimissä”. He puhuvat pienen tšetšeenien kansakunnan – jolla on vahvat etniset myytit ja muistot – ”pelastamisesta” ja ”vapauttamisesta” riippumattomaksi valtioksi. Tämä on ollut tšetšeenien johtava ajatus 1800-luvulta lähtien ja on edelleen.¹⁶⁵⁸

Tšetšeenien historiakeskeinen politiikkakäsitys kuvastuu hyvin rauhansopimuksessa toukokuussa 1997 Moskovassa. Tšetšeenien johtajat, erityisesti Dudajev, olivat itsepintaisesti vaatineet, että Venäjä suostuisi rauhaan, joka lopettaisi ”kolme vuosisataa kestäneen sodan”, eli että kyse ei olisi vain 1990-luvun tapahtumista, vaan Venäjä tunnustaisi taistelun jatkuneen lähes yhtäjaksoisesti siitä lähtien, kun tsaarin joukot tunkeutuivat Tšetšeniaan. Kun Jeltsin toukokuussa 1997 suostui allekirjoittamaan rauhansopimuksen, jossa tämä lause oli mukana, monet tšetšeenit pitivät sitä arvokkaimpana voittonaan.¹⁶⁵⁹

Inguušit

Inguušit ovat pysytelleet Tšetšenian suhteen varsin taitavasti kahden tulen välissä. Toisaalta inguušit ovat avoimesti osoittaneet myötätuntoaan tšetšeenille, järjestäneet Nazranissa mielenosoituksia ja majoittaneet ja ruokkineet satojatuhansia tšetšeenipakolaisia sotien aikana. Toisaalta inguušit eivät kuitenkaan ole suoraan osallistuneet vastarintaan Venäjää vastaan. Ingušan presidentti Ruslan Aušev toimi pitkään merkittävänä välikätenä Moskovan ja Tšetšenian välissä, järjestäen neuvotteluja, junailien panttivankien vaihtoja ja vedoten Moskovaan sotatoimien hillitsemiseksi. Aušev esitti useissa yhteyksissä hyvinkin voimakkaita tuomitsevia lausuntoja Venäjän toimia kohtaan.¹⁶⁶⁰ Tästä huolimatta hän sai pitää paikkansa aina vuoden 2001 loppuun saakka.

¹⁶⁵⁶ Leitzinger, 1995, 125.

¹⁶⁵⁷ Usmanov, 1999.

¹⁶⁵⁸ Grodzinska-Klemetti, 2001.

¹⁶⁵⁹ Gammer, 1998, 43.

¹⁶⁶⁰ Khan, 1995, 24.

Dagestan

Neuvostoliiton hajottua Dagestanin vanhoilliset kommunistit onnistuivat pysyttelemään vallassa Mahatškassa. Dagestan tarjoaa esimerkin siitä, kuinka huonosti Venäjän siirtomaavalta on onnistunut tuomaan vakautta, järjestystä saati hyvinvointia edes sellaiselle alueelle, jonka johto on pysynyt mitä uskollisimpana Moskovalle. Nykyisin Kaspianmeren suurten öljy- ja kaviaaririkkauksien äärellä sijaitseva Dagestan kuuluu Venäjän federaation köyhimpiin alueisiin. Enver Kisrijev arvioi, että 200 sukua (0,3 % väestöstä) hallitsee lähes kaikkea tasavallan taloutta ja politiikkaa, ja 70 % väestöstä on köyhyysrajan alapuolella.¹⁶⁶¹ Dagestanin kommunistijohto on omaksunut jonkin verran kansallismielistä retoriikkaa. Niinpä Šamil rehabilitoitiin kansallissankariksi jo 1980-luvun lopulla. Uskonnolliset johtajat Dagestanissa kannattavat mieluummin ”vahvaa johtajuutta” kuin demokratisoitumista, jota nationalistiset piirit ja itsenäisyysliikkeet ajavat. Dagestanin johtajille on ollut tärkeintä osoittaa, etteivät he ole heikkoja ja että he nauttivat Venäjän armeijan tukea.¹⁶⁶²

Ensimmäinen Tšetšenian sota (1994-1996) vaikutti Dagestanin orastaneeseen demokratisoitumiseen ja vapautuneisiin oloihin täysin lamauttavasti, sillä Venäjä kiristi alueen valvontaa katkaisemalla Dagestanin puhelinyhteydet ulkomaille ja sulkemalla Azerbaidžanin vastaisen rajan. Käytännössä Dagestan eristettiin muusta maailmasta. Samaan aikaan kaukasialaisiin kohdistuva rasistinen vaino muualla Venäjällä ja muuttoliikkeen estäminen ovat tehneet dagestanilaisten elämästä tukalaa. Työttömyys ja köyhyys ovat paisuneet.¹⁶⁶³ Dagestanin oma johto vaiensikin toisinajatteliijoita ja kielsi Tšetšenian sodan arvostelun. Tammikuussa 1996 tšetšeenien radikaalin komentajan Salman Radujevin kommandoisku Kizliariin päättyi Pervomaiskojen kylässä, jonka Venäjän joukot tuhosivat siviiliuhreista piittaamatta.¹⁶⁶⁴

Rikollisuus

Myös Dagestanissa riehui Tšetšenian sodista alkaen rikollisuuden aalto ja ulkomaisiin toimittajiin kohdistuneet kidnappaukset pelottivat ulkopuoliset tarkkailijat pois Dagestanista. Venäjä syytti kaikista tšetšeenien joiden väitettiin toimivan rajan yli Dagestanissa. Tšetšeenit ja brittiläinen tutkija Robert Chenciner ovat puolestaan sitä mieltä, että rikollisuudesta ja levottomuudesta on hyötynyt ainoastaan Venäjä.¹⁶⁶⁵ Seurauksena on kuitenkin ollut, että dagestanilaiset ovat menettäneet lähes kaiken luottamuksensa heitä hallitsevaan Moskovan-mieliseen eliittiin ja massiivinen turvattomuus ja rikollisuus on ajanut kansalaiset perustamaan heimo- ja sukukunnittain puolisotilaallisia joukkoja ja kodinturvapartioita. Maaseudulla kansa on aseistanut itsensä hampaisiin asti ja kaupungeissa jokainen yrittäjä on joutunut hankkimaan itselleen voimakkaan aseellisen suojeluksen, tai maksamaan ”suojelusta”.¹⁶⁶⁶

Raportit aiheesta kertovat lähinnä, että kidnappausilmiö liittyy yleiseen oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmän rappioon kaikkialla Venäjällä mutta erityisesti kurjistuvissa alusmaissa, ja että siihen ovat sekaantuneina kaikki väestöryhmät samoin kuin Venäjän turvallisuuspalvelut. Helmikuussa 2001 *The Moscow Times* kertoi Dagestanissa tehdystä pidätyksestä, jossa paljastui kidnappauksia ja ihmiskauppaa Dagestanin ja Tšetšenian rajaseudulla pyö-

¹⁶⁶¹ Kisrijev, 2000, 77.

¹⁶⁶² Leitzinger, 1999: ”Dagestan”, 2, 4.

¹⁶⁶³ Chenciner, 1997, 280; Leitzinger, 1999, 4.

¹⁶⁶⁴ Leitzinger, 1999, 4.

¹⁶⁶⁵ Chenciner, 1997, 281.

¹⁶⁶⁶ Kisrijev, 2000, 77.

rittänyt rikollisjengi. Ryhmää syytettiin yli 22 varusmiehen kidnappauksesta ja lunnasvaatimuksista. Kidnapatut sotilaat oli houkuteltu lähtemään rajaseudulle siinä toivossa, että he saisivat rahaa tekemällä töitä tšetšeenien kasvimaille – Venäjän armeija kun ei maksanut palkkoja. ”Työnantajat” kuitenkin vangitsivat urheat soturit ja vaativat heistä lunnaita. Pidätetyistä 10 oli dagestanilaisia, 3 tšetšeenijä ja yksi venäläinen armeijan kersantti.¹⁶⁶⁷

Kuten muuallakin Venäjällä ja entisen Neuvostoliiton alueella, järjestäytyneet rikollisuus on yltäosallaan kiinteästi kytkeytynyt hallitseviin eliitteihin. Mahatškassa nomenklaturan ja uusrikkaiden loisteliaita palatseja vartioivat yksityiset turvajoukot ja poliittisia kiistoja selvitetään ampuma-asein ja autopommein. Tämä liitetään osaksi nykyajan urbaania Kaukasiaan kohdistuvaa ryöväriromantiikkaa, ”villää itää tai etelää”, mutta loppujen lopuksi nämä poliittisen kulttuurin erityispiirteet eivät olennaisesti eroa Moskovan ja Pietarin poliittisten ja liike-epäselyyksien selvittelystä, jossa murhat ja autopommit ovat olleet jokseenkin yhtä yleisiä. Dagestanin rahaministeri Hamid Hamidov murhattiin vuonna 1996 ja murhasta syytettiin oppositiota, mutta uskottavamman väitteen mukaan hän oli oikeissa paljastaa hallinnon kavalluksia. Vuosina 1996-1997 Dagestanissa murhattiin seitsemän kansanedustajaa eikä ainuttakaan tapausta tutkittu kunnolla.¹⁶⁶⁸

Poliittiset voimat

Dagestanin presidentti (viralliselta nimikkeeltään valtioneuvoston päämies) on Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien ollut vanhoilliskommunisti Mahomedali Mahomedov, joka on etninen dargi. Pääministerinä on viimeksi toiminut kumyikki Hizir Šihaidov. Mahatškalan pormestari Said Amirov, jota vastaan on tehty pitkälle toistakymmentä murhayritystä, on presidentin tavoin dargi ja samalla vuonna 1994 perustetun ”Dagestanin uudistusten kansanpuolueen” johtaja. Puolue on uskollinen Moskovan Kremlille.¹⁶⁶⁹ Liberaalit ja demokraatit on tasavallassa marginalisoitu niin ahtaaksi osaksi kaupunkieliittiä, että käytännössä ainoan vastavoiman venäläismielisille kommunisteille tarjoavat kansallismieliset ja islamilaiset viiteryhmät. Islamilaisten kohdalla on muistettava, että äärimmäisen pieni osa, vain noin 2-3 %, kuuluu puritaanisiin ns. ”wahhabilaisiin” ryhmiin, eivätkä nämäkään yleensä ole millään tavoin väkivaltaisesti orientoituneita. Maaseutu kannattaa perinteistä islamilaista elämäntapaa ja koulutetummissa piireissä suufilainen tariqaatti on saanut kannatuspohjaa.¹⁶⁷⁰

Jo 1980-luvulla perustettiin ”Avaarien kansallinen liike ja kansanrintama imaami Šamilin nimeen”. Liikkeen johtaja Hadži Mahatšev on öljy-yhtiö *Dagneftin* johtaja ja Dagestanin hallinnon tärkeimpiä tukijoita. *Birlik* (”Yhtenäisyys”) on nogaiden liike, joka on vuodesta 1989 pyrkinyt erillisen autonomisen nogaialueen muodostamiseen Venäjän federaation yhteydessä. Kumykkien järjestö *Tenglik* rekisteröitiin Endireissä vuonna 1990 ja heillä on ollut vihanpitoa kumykkien perinteisille alueille väestönsiirtojen myötä asutettuja lakeja vastaan. Lakit siirrettiin kumykkien alueelle alueelta, jonne heidät oli ensin pakkoasutettu Stalinin karkottamien tšetšeenien tilalle. Venäläisen ja neuvostolaisen kansallisuuspolitiikan väestönsiirrot ovat koko Kaukasian alueella suurin yksittäinen etnisten jännitteiden lähde, mikä oli siirtojen osittainen tarkoituskin. Rajat ovat kuitenkin häilyviä, koska Hasavjurtin kaupungissa puolestaan kumykit osallistuivat yhdessä tšetšeenien kanssa mielenosoituksiin avaaripormestarin hallintoa vastaan.¹⁶⁷¹

¹⁶⁶⁷ The Moscow Times, 8.2.2001, 5.

¹⁶⁶⁸ Chenciner, 1997, 281; Leitzinger, 1999, 4; Fewer Country Early Warning Report, 0498, 6.

¹⁶⁶⁹ Leitzinger, 1999, 4; Fewer, 0498, 10-11.

¹⁶⁷⁰ Kisrijev, 2000, 78.

¹⁶⁷¹ Leitzinger, 1999, 5; Fewer, 0498, 10-12; Chenciner, 1997, 275-277; Kisrijev, 2000, 76-77; Helsingin Sanomat, 14.5.1997.

Lezgien järjestö *Sadval* rekisteröitiin vuonna 1991 ja se pyrkii yhtenäisen Lezgistanin muodostamiseen erityisesti liittämällä Azerbaidžaniin kuuluva alue Samur-joen eteläpuolelta Dagestanissa olevaan lezgialueeseen. Azerbaidžan on syyttänyt *Sadvalia* Venäjän ja Armenian tiedustelupalvelujen luomukseksi, jonka tarkoitus on hajottaa Kaukasian muslimikansoja sekä epävakauttaa Azerbaidžania ja Dagestania. *Sadval* on syyllistynyt terrorismiin Azerbaidžanissa. Sen johdossa oli vuoden 1999 alkuun saakka Ruslan Ašuralijev, mutta sittemmin liikkeen on raportoitu hajonneen kahtia ja menettäneen merkitystään.¹⁶⁷² Dargeilla on oma järjestönsä *Tsades* ("Yhtenäisyys"), josta ei tiedetä paljoa. Lakeilla puolestaan on järjestö *Tsubars* ("Uusi tähti"), joka rekisteröitiin ilmeisesti Ghazi-Qumuqissa vuonna 1992. Tämä järjestö on korostanut Dagestanin jakamattomuutta ja järjestöä on johtanut myöhemmin tarkemmin puheeksi tuleva Nadiršah Hatšilajev. Terekin kasakat perustivat Kizliarin piirikuntaan joukko-osaston vuonna 1993, johdossaan M. Zjamzjulin.¹⁶⁷³

Poliittinen islam ja "wahhabilaisuus"

Touko-kesäkuussa 1989 järjesti islamilaisuutta korostava Abbas Kebedov suhteellisen rauhallisia mielenosoituksia Mahatškassa ja Kiziljurtissa. Mahatškassa mielenosoittajat ajoivat "hengellisen hallinnon" johtajan, KGB-taustaisen mufti Mahmud Gekkijevin, ulos "hengellisen hallinnon" rakennuksesta, mistä alkoi kaikissa Pohjois-Kaukasian tasavalloissa sittemmin vuosina 1990-1992 tapahtunut kansan uskonnon eroaminen neuvostotyyppisestä KGB:n hallinnoimasta islamista. Dagestanin ja Venäjän lehdistö leimasi kuitenkin heti Kebedovin ja mielenosoitukset "wahhabilaisiksi".¹⁶⁷⁴

Wahhabilaisten maine on tavallisen väestön keskuudessa propagandasta huolimatta hyvä, koska heitä pidetään elintavoiltaan hurskaina ja hyvinä ihmisinä ja pidättäytymistä alkoholinkäytöstä kunnioitetaan. Vallitsevaa muslimipapistoa, joka tukee vallanpitäjiä, sen sijaan pidetään moraalisesti korruptoituneena ja uskonasioita ymmärtämättömänä neuvostoajan perintönä. Heitä alettiin Neuvostoliiton hajottua syyttää kommunistien kätyreiksi, jolloin he järjestäytyivät "Dagestanin islamilaiseksi puolueeksi" vuonna 1994, johtajanaan Surakat Asijatilov.¹⁶⁷⁵

Kommunismien romahdettua uusien moskeijojen rakennusvauhti kiihtyi Dagestanissa ja 1990-luvulla niitä rakennettiin kaikkialle Venäjän muslimialueille.¹⁶⁷⁶ Kyse oli aivan samasta ilmiöstä kuin se, että kristityt rakensivat kirkkoja – moskeijojen rakentaminen vain leimattiin "wahhabismiksi" ja "fundamentalismiksi", mutta kukaan ei syyttänyt venäläisiä ja armenialaisia "kiihkokristillisyydestä" sen perusteella, että he rakensivat kirkkoja. Kun islamista tuli "näkyvää", monet venäläiset suhtautuivat siihen kauhulla ja hysterialla, vaikkei heihin olisi kohdistunut minkäänlaista uhkaa. Neuvostoliitossa oli totuttu siihen, että vain venäläisyys näkyi: alistetut kansat, heidän kielensä ja uskontonsa pysyivät pinnan alla eivätkä tunkeutuneet venäläisten siirtomaa-asuttajien elämään. Samalla koulutettiin myös uusia muslimioppineita ja mullia, jotka neuvostoperäisestä *ulamasta* poiketen tunsivat Koraaania. He arvostelivat kiihtyvästi valtapapistoa ja haastoivat näitä julkisiin väittelyihin, jotka lopuivat, kun Asijatilov kesäkuussa 1997 komensi haastajansa "ajamaan ikaiset partansa".¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷² Leitzinger, 1999, 5; Fewer, 0498, 11.

¹⁶⁷³ Chenciner, 1997, 274; Leitzinger, 1999, 5; Fewer, 0498, 11-12.

¹⁶⁷⁴ Central Asia and Caucasus Chronicles, 4.8.1989; Kudriavtsev, 2000, 131. Wahhabilais-sanankäytöstä entisessä Neuvostoliitossa ks. aiempi luku "Etniset ryhmät" – uskonto.

¹⁶⁷⁵ Leitzinger, 1999, 6; Fewer, 0498, 12.

¹⁶⁷⁶ Leitzinger, 1999, 6; Abdullajev, 1999, Transitions Online.

¹⁶⁷⁷ Abdullajev, 1999.

Vastustajat, jotka yleensä leimattiin wahhabilaisiksi, mutta jotka olivat hyvin erilaisia hallitusta arvostelevia islamilaisia ryhmiä, muodostivat esimerkiksi ”Kaukasuksen islamilaisen keskuksen”, jonka johtajana oli Mahomedšapi Džangišjev. Toista ryhmää johti n. 55-vuotias Bahauddin Kebedov, toiselta nimeltään Bahauddin Mahomedov.¹⁶⁷⁸ Venäjän tiedekatemian kansatieteilijä Murat Karaketov on todennut, että Dagestanissa ei kyse ole aidoista wahhabilaisista, vaan ”erillisestä suuntauksesta, jolla on osa juurista kiihkoislamlaisuudessa, mutta joka on silti säilyttänyt monia piirteitä perinteisestä islamista”. Karaketovin mukaan Dagestanissa uskonnollinen identiteetti ilmentää ”separatistista poliittista vakaumusta”.¹⁶⁷⁹

Maaseudun väestö on pääosin kääntynyt epäpoliittiseen islamilaiseen ”traditionalismiin”, joka tarkastelee islamia elämäntapana ja ainoana järjestystä ja yhtenäisyyttä tuovana voimana siirtomaamielivallan keskellä. Tämän lisäksi on ”tariqaatin kannattajia”, jotka ovat lähinnä suufilaisten veljeskuntien parissa hallitsevan intellektuaalisen islamin suuntaus. Heidän kannatuksensa on erityisen suuri avaarien, kumykkien ja tšetseenien parissa ja he perustivat ”Dagestanin muslimien hengellisen hallinnon”. Kolmas islamilaisuuden ryhmä ovat puritaaniset ”wahhabilaiset”, joita Kisrijev arvioi vuonna 2000 olleen vain noin 2-3 % dagestanilaisista. Erityisen tunnetuiksi tulivat Buinakskin alueen dargikylien Karamahin, Tšabanmahin ja Kadarin wahhabilaiset sekä myöhemmin Kiziljurtin ja Hasavjurtin laaksoalueen ryhmät. Myös Etelä-Dagestanin lezgien joukossa on joitakin wahhabilaisia ryhmiä. Elo-syyskuun 1999 konfliktin jälkeen wahhabilaisia on vainottu kaikkialla Dagestanissa.¹⁶⁸⁰

Sveitsiläinen *Neue Zürcher Zeitung* kirjoitti elokuussa 1999: ”Keitä nämä ’wahhabiiteiksi’ kutsutut kiihkoilijat oikeastaan ovat, ei kukaan osannut meille oikein kunnolla selittää. Venäläistiedotusvälineet leimaavat tällä iskusanalla surutta kaikki hurskaat muslimit, korruptoituneeksi koetusta valtiosta irtisanoutuneen ja asiansa sittemmin šarian mukaan järjestäneen Karamahin kylän aika harmittomista talonpojista todellisiin äärimmäisyyssiin, joita huolletaan Persianlahden maista ei ainoastaan rahalla.”¹⁶⁸¹

Wahhabilaisten tukialueeksi muodostui erityisesti Buinakskin (ent. Temir-Khan-Šuran) alue, jonka kylissä sovellettiin šariaa ja ”huonotapaisia” sekä rikollisia karkotettiin. Karamahin kyläpäällikkö murhattiin wahhabilaisten toimesta kesäkuussa 1996, ja kostoksi Karamahin edustaja Dagestanin parlamentissa osallistui wahhabilaisen serkkunsa pahoinpitelyyn toukokuussa 1997. Tästä hyvästä wahhabilaiset pieksivät kaksi parlamentaarikon kannattajaa Tšabanmahin kylässä. Joulukuussa 1997 Karamahin kyläläiset ottivat yhteen venäläisjoukkojen kanssa ja kun Hatšilajev joukkioineen miehitti hallintorakennusta Mahatškalassa, wahhabilaiset innostuivat tästä valtaamaan Buinakskin lyhyeksi ajaksi. Kesällä 1998 Karamahin kylässä valittiin islamilainen neuvosto (šura), joka julisti kylän ympäristöineen ”riippumattomaksi islamilaiseksi alueeksi”.¹⁶⁸² Keski-Dagestanin ylämaan lisäksi toinen wahhabilainen alue muodostui vuoristoiseen Avariaan, joka myös *de facto* irtautui keskushallinnon vaikutuksesta, siirtyen islamilaisten tuomioistuinten käyttöön.¹⁶⁸³

Dagestanin Moskovan-mielisten muslimien ylin johtaja Said Muhammad Hadži Abubakarov lupasi, että kaikki ”wahhabilaisten uhrit” sekä jokainen, joka surmaisi wahhabilaisen,

¹⁶⁷⁸ Abdullajev, 1999; Leitzinger, 1999, 7.

¹⁶⁷⁹ Maura Reynolds, *The Times > Turkistan Newsletter*, 10.8.1999.

¹⁶⁸⁰ Kisrijev, 2000, 78-79.

¹⁶⁸¹ *Neue Zürcher Zeitung*, 18.8.1999.

¹⁶⁸² Abdullajev, 1999; Leitzinger, 1999, 7; Akajev, 2000, 140-141.

¹⁶⁸³ Williams, *Middle East Policy*, 3/2001.

pääsisivät suoraan paratiisiin. Abubakarov sai surmansa autopommi-iskussa elokuussa 1998 ja iskusta syytettiin ”wahhabilaisia”, mutta myöhemmin on epäilty todennäköisempinä syyllisinä kilpailijoita korkeimman papiston piirissä. Maaliskuussa 1998 Akkin alueella (ven. Novolaxsk alueelle neuvostoaikana siirrettyjen lakien mukaan) esiintyi pommi- ja räjähdysrikkouksia, joista otti vastuun tuntematon järjestö nimeltä ”Islamin miekka”. Vuoden 1998 joulukuussa Dagestan sääti uskontolain, joka määräsi valtion valvontaan kaikki alle 15 vuotta vanhat uskonnolliset yhteisöt samoin kuin kirjapainojen toiminnan ja kirjojen maahantuonnin. ”Vaarallisiksi” katsotut uskonnolliset liikkeet eivät saaneet pitää kokouksia eivätkä rakentaa temppeleitä (moskeijoita tai kirkkoja). Myös wahhabilaisiksi väitetty lehti lakkautettiin.¹⁶⁸⁴

Elokuussa 1998 Venäjä puuttui Dagestanin tilanteeseen. Aluksi pääministeri Sergei Stepasjin edusti maltillista linjaa, mutta tilanteen kiristyessä kesällä 1999 Stepasjin sai potkut ja tilalle nostettiin tiedustelupalvelu FSB:n johtaja Vladimir Putin, joka edusti jyrkkää linjaa ja ajoi ”wahhabilaisten” kylien pommittamista.¹⁶⁸⁵ Kyseessä olivat Karamahin ja Tšabanmahin kylät, joissa konservatiiviset muslimit olivat panneet toimeen šaria-järjestelmän islamilaisine paikallistuomioistuimisineen. Saksalaistoimittaja Christian Neff kuvaili näiden kylien šaria-tuomioistuinten toimivan rauhallisesti ja oikeudenmukaisesti ja tuoneen ensi kertaa järjestystä ja vakautta täydellisen korruptoituneen Venäjän hallinnon tilalle. Esimerkiksi nainen, jonka lehmän kuoleman naapuri oli aiheuttanut, sai tuomioistuimen kautta korvauksen lehmästään, kun asian hoitamiseen virallisen järjestelmän kautta olisi kulunut vuosikausia ja satojen ruplien lahjuksia eikä asia sittenkään olisi välttämättä koskaan edennyt. Nyt lehmän korvaamaan joutuva mies hyväksyy tuomion mukisematta.¹⁶⁸⁶

Neff kuvaa myös islamistien palauttaneen kyliin järjestyksen karkotettuaan korruptoituneen miliisin. ”[Šaria-tuomioistuimen kenraali Šarullah’n] miehet ovat niittäneet naapurikylässä Varuhissa myös pelot, joilla kuusi talonpoikaa viljeli oopiumia Buinakskin piirikunnan keskuksen mafialle. Vuosikausia poliisi oli katsellut sivusta tekemättä mitään. Seuraavaksi Šarullah’n joukko kävi käsiksi suojelurahan kiristykseen piirikunnan maantielä, jossa rikollisilla oli tapana ryöstää ohiajavia kuorma-autoja. Hän otti selville, keitä kiristäjät olivat, toi heidät Karamahin moskeijan eteen ja uhkasi hakata heidät kappaleiksi väkijoukon edessä, ellei puuha loppuisi. Maantierosvovus väheni tuntuvasti.”¹⁶⁸⁷ Šariaa soveltava islamistihallinto ei välttämättä ollut sen demokraattisempi kuin Venäjän hallinto, mutta se saavutti suosiota yksinkertaisesti ”saamalla asiat toimimaan”.

Dagestanin provokaation juuret

Toukokuussa 1998 ”Venäjän muslimien liittoon” kuuluva muutaman sadan miehen joukko oli miehittänyt jotakuinkin esteettä hallintorakennuksen Mahatškalassa. Yritys sai alkunsa, kun Dagestan oli muuttanut perustuslakiaan tavalla, joka varmisti dargivähemmistölle valta-aseman. ”Venäjän muslimien liiton” johtaja Nadiršah Hatšilajev toimi myös lakien (yksi etnisistä ryhmistä) yhteisön johtajana sekä Venäjän duuman jäsenenä. Hänet oli erotettu ”Kotimme on Venäjä” -puolueesta, koska hän vastusti Tšetšenian sotaa. Hatšilajev kannattajineen vaati Dagestanin hallituksen eroa ja uusia vaaleja. Välikohtaus ratkesi rauhanomaisesti ja uusi parlamentti valittiinkin lopulta maaliskuussa 1999. Sitä ennen syyskuussa Hatšilajev oli kuitenkin joutunut pakenemaan valtataistelua Tšetšeniaan.¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸⁴ Neue Zürcher Zeitung, 18.8.1999; Abdullajev, 1999; Fewer, 0498, 15.

¹⁶⁸⁵ Leitzinger, 1999, 6-7.

¹⁶⁸⁶ Neff, Der Spiegel, 36, 6.9.1999, 180-181.

¹⁶⁸⁷ Neff, ibidem.

¹⁶⁸⁸ Leitzinger, 1999, 4; Miriam Lanskoj, Ichkeria (Wesleyan-yliopistossa pidetyn esitelmän mukaan), 29.10.2001.

Hatšilajevin lisäksi monia muitakin Dagestanin islamistijohtajista oli joutunut pakemaan valtataistelun synnyttämiä levottomuuksia Tšetšenian puolelle kesään 1998 mennessä. He päätyivät alueelle, jonne oli puolestaan paennut Tšetšenian islamistinen oppositio, joka oli asettunut Mashadovia vastaan ja jota johti Šamil Basajev. Kaksi liikettä yhdistivät luonnollisesti voimansa, sillä ne molemmat suhtautuivat skeptisesti etniseen nationalismiin ja olivat kiinnostuneita pikemminkin islamilaisesta internationalismista. Heinäkuun lopulla tehtiin murhayritys Mashadovia vastaan ja Tšetšenian hallitus otti useamman kerran yhteen islamisteja vastaan.¹⁶⁸⁹

Tšetšeenejä on syytetty ”ekspansionismista” Dagestaniin, mutta kyseessä on pikemminkin Dagestanin ja Tšetšenian islamististen oppositioiden yhteishanke, josta niin Dagestanin hallinto kuin Tšetšenian hallituskin ovat irtisanoutuneet. Tšetšenian islamistiseen oppositioon lukeutuva Šamil Basajev perusti huhtikuussa 1998 ”Tšetšenian ja Dagestanin kansojen kongressin”, kun taas islamistien tiedotuspäällikkö Movladi Udugov ja dagestanilainen 68-vuotias runoilija Adallo Alijev muodostivat järjestön nimeltä ”Islamien kansakunta” ajamaan Dagestanin ja Tšetšenian yhdistämistä, ts. ”yhtenäisyyden palauttamista”. Mukana olivat myös kolmas Tšetšenian islamistijohtaja, entinen varapresidentti Zelimhan Jandarbijev sekä dagestanilainen Mahomed Tahajev.¹⁶⁹⁰ Vahid Akajev mainitsee lisäksi avaari Siraždin Ramazanovin sekä dargin nimeltä Džurally.¹⁶⁹¹

Olennaista on ymmärtää, että Pohjois-Kaukasiassa kilpailevat erilaiset ajatukset ”yhtenäisyydestä”. Ensiksikin taustalla on imaami Šamilin pankaukasialainen projekti ja Dagestanin ja Tšetšenian historiallinen yhteys Vainakh-kansakuntana. Tämä *historiallinen* konseptio on tuonut jonkin verran kannatusta romanttisilta *kansallismielisiltä*, jotka halusivat Dagestanin ja Tšetšenian irrottautuvan Venäjästä yhdessä. Toinen konseptio on kuitenkin *uskonnollinen*, ja korostaa niinkään Šamilin valtakunnan yhtenäisyyttä, mutta ei kansallisessa vaan islamilaisessa merkityksessään. Tämä puolestaan liittyy entisen Neuvostoliiton islamistipuolueiden (IRP) kautta ajatukseen yhtenäisyydestä Venäjän federaation yhteydessä, missä merkityksessään islamistien tavoitteet suuntautuvat ensisijaisesti Tšetšenian kansallista itsenäisyyttä vastaan. Tämän asetelman ymmärtäminen on avain Dagestanin ja Tšetšenian tapahtumiin vuosina 1996-1999, salaperäiseen Dagestanin provokaatioon loppukesällä 1999 samoin kuin islamistien toimintaan sittemmin. Islamistien ja kansallista itsenäisyyttä ajavien voimien pelaaminen toisiaan vastaan on ollut Venäjän avainstrategia Pohjois-Kaukasian hallinnassa 1980-luvun lopusta nykyhetkeen.

Provokaatiosta sotaan

Elokuun 2. päivänä 1999 Dagestanin salafilaisten islamistien hengellinen johtaja Bahaudin Mahomedov alias Kebedov ja epäonnista vallankaappausta hallitusrakennuksessa yrittänyt Nadiršah Hatšilajev yrittivät palata maanpaostaan Tšetšeniasta kotikyläänsä Tsimudinin alueella Dagestanissa. Palaajat kohtasivatkin Dagestanin turvallisuusjoukkoja ja syntyi yhteenotto. Myös Dagestanin viranomaiset vahvistivat, että kyse oli paluuta yrittäneistä dagestanilaisista, ei tšetšeeneistä. Venäjä loi kuitenkin nopeasti myytin ”tšetšeeneien” tunkeutumisesta Dagestaniin. Myytti muuttui todeksi vasta, kun propagandan houkuttelemina Basajevin ja Hattabin johtama sekalainen joukko riensi dagestanilaisten avuksi Venäjän pommittettua ”wahhabilaisiksi” epäiltyjä Karamahia ja Tšabanmahia.¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁹ Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001.

¹⁶⁹⁰ Akajev, 2000, 140-141; Leitzinger, 1999, 7; Liz Fuller, RFE/RL, 16.8.1999.

¹⁶⁹¹ Akajev, 2000, 140.

¹⁶⁹² Lanskoj, Ichkeria, 29.10.2001.

Erilaisia teorioita on esitetty myös siitä, että Boris Berezovski olisi maksanut Basajeville provokaatiosta tai että FSB olisi houkuttellut provokaattorit ansaan. Ingušian presidentti Ruslan Aušev kertoi tietävänsä, että Berezovski oli ollut provokaation edellä kiinteässä yhteydessä Basajeviin ja Udugoviin.¹⁶⁹³ Vahid Akajevin mukaan kyse oli kahdesta päällekkäisestä asiasta: toisaalta Moskovassa oli jo jonkin aikaa suunniteltu uuden sodan aloittamista Tšetšeniaa vastaan; toisaalta Dagestanin valtataistelu houkutteli islamistit ryhtymään provokaatioon tavoitteenaan kaataa sekä Mahatškalaa hallitsevat dargit Mahomedov ja Amirov että Džohargalassa hallitseva Mashadovin tšetšeenihallitus, jotka molemmat olivat islamistisen internationalismin tiellä.¹⁶⁹⁴

Dagestanin eristys oli pitänyt sen tiukasti poissa anglosaksisesta valtamediasta ja vaikka saksalaislehti *Der Spiegel* olikin kertonut Karamahin šurasta jo edellisenä kesänä, länsimaiset tiedotusvälineet reagoivat kesän 1999 tapahtumiin täysin yllättyneinä.¹⁶⁹⁵ Niinpä uutisointia leimasikin alusta asti asiantuntemattomuus ja Venäjän markkinoima disinformaatio upposi tällä kertaa länsilehdistöön kuin kuuma veitsi voihin. Mielikuvituksellisimmattakin ehdollistumat wahhabilaisista Usama bin Ladinin piilotteluun Dagestanissa sekä edellisen Tšetšenian sodan legendoista villeimpiin lukeutuneisiin balttilaisiin naisampumahiihtäjiin toistui kaikki länsimaisissa tiedotusvälineissä, mikä kuvastanee toimittajakunnan vähäisen asiantuntemuksen lisäksi hyvin lyhyttä historiallista muistia.¹⁶⁹⁶

Venäjän sisäministeriön joukot loukkasivat Venäjän ja Tšetšenian sopimusta jo heinäkuussa, tuhoten Tšetšenian raja-aseman ja vallaten 800 metriä pitkän tieosuuden 29. heinäkuuta, mihin tšetšeenit vastasivat ammuskelemalla venäläisten aseisiin seuraavina öinä. Elokuun alussa Tšetšeniasta siirtyi Dagestanin puolelle 600-1000 sissiä, jotka hyökkäsivät Tsumadinin alueen avaarien asuttamiin Rikvanin, Gagatlin ja Datšan kyliin. Tšetšeeni Basajevin ja arabi Hattabin johtamasta joukosta kuitenkin vain pienen osan kerrotaan olleen tšetšeenijä, kun taas suurin osa oli dagestanilaisia islamisteja, jotka olivat paenneet Hatšilajevin myötä rajavyöhykkeelle. Tšetšenian presidentti Aslan Mashadov sanoutui heti irti provokaatiosta, syyttäen ulkomaisia tiedustelupalveluja [Venäjää], kun taas venäläislehdet tarttuivat heti toimeen syyttäen tšetšeenijä, mutta myös ainakin Tadžikistania, Afganistania, Irania, Azerbaidžania, Turkia ja Ukrainaa.¹⁶⁹⁷

Christian Neff kuvasi tunnelmia Dagestanin Himrin kylässä: ”Nyt seisovat Himrin asukkaat mykkinä talojensa edessä ja tarkkailevat, kuinka venäläisten panssaroitu mato repii reikiä vaivalloisesti päällystettyyn katuun. Ei sen puoleen, että he tuntisivat ylitsevuotavaa sympatiaa tšetšeeni Šamil Basajeviä kohtaan, jonka vapaaehtoisjoukot ovat jo viikkoja pitäneet Dagestania hermostuksen vallassa. Mutta venäläisiä täällä kaivataan vielä vähemmän. Mitä he ovat tuoneet Dagestanille tähänkään saakka? ... Dagestan, kaukasialainen Babylon, Venäjän hyvinvointitilaston kolmanneksi viimeisellä sijalla kaikista 89 maakunnasta, vajoaa korruptioon ja rikollisuuteen. Ilman *bakšiišä* [lahjusta] ei mikään toimi Mahatškalassa. ... Kuten naapurikylä Tšabanmahia, pidetään Karamahia puritaanisen islamin pesäkkeenä – ’wahhabismin’ keskuksena, kuten venäläiset sanovat räikeästi yksinkertaisten.”¹⁶⁹⁸

¹⁶⁹³ Le Monde, 5.11.1999.

¹⁶⁹⁴ Akajev, 2000, 140-141.

¹⁶⁹⁵ Der Spiegel, 34/1999.

¹⁶⁹⁶ Leitzinger, 1999, 8. Venäjän sotapropagandasta lähtöisin ollut myytti balttilaisesta naisampumahiihtäjätaljoonasta tšetšeenien rinnalla (samoin kuin tarinat Suomen, Puolan ym. lähettämistä palkkasotilaista ja CIA:n agenteista) päätyi todella Venäjän tiedotusvälineiden lisäksi läntiseen levitykseen sekä ensimmäisen että toisen Tšetšenian sodan aikana. Ilmeisen naurettavienkin propagandamyytien leviäminen jopa arvovaltaisiin läntisiin uutistoimistoihin kertoo siitä, kuinka helposti mielikuviumme paremmin sopivat myytit ovat levinneet.

¹⁶⁹⁷ Leitzinger, 1999, 8; Neue Zürcher Zeitung, 2.8.1999.

¹⁶⁹⁸ Neff, Der Spiegel, 36, 6.9.1999, 180-181.

Elokuun toisesta viikosta alkaen tapahtumat vyöryivät eteenpäin venäläisten hyökätessä ensin sissien piirittämiin Dagestanin kyliin Botlihin ympäristössä. Kahta viikkoa aiemmin Stepašin oli luvannut, ettei uutta Tšetšeniaa tule, mutta nyt hän varoitti, että sellainen voisi olla tiedossa. Hänet erotettiin seuraavana päivänä ja salaisen poliisin päällikkö Putin nostettiin tilalle. Putin uhosi tuhoavansa kapinan ja että Venäjä ei tunnustaisi Tšetšeniaa vuoteen 2001 mennessä, kuten oli sitoutunut tekemään, koska hän piti Tšetšeniaa syyllisenä Dagestanin sissien toimintaan. Moskovassa alkoi terroriaalto kaukasialaisia vastaan. Buinakskin alueen kylissä ”šura” julisti Dagestanin islamilaisen tasavallan alueelleen. Basajev puolestaan perusti ”islamilaisen rauhanturvajoukon” ja lupasi karkottaa venäläiset.¹⁶⁹⁹

Sodan laajennus

Elokuun 15. päivästä alkaen Venäjä alkoi ampua ohjuksia myös Tšetšeniaan, jossa Mashadov julisti poikkeustilan. Lehdet levittivät Lännessä huhuja, että Usama bin Ladin rahoittaisi Hattabia. Venäjän duuma hyväksyi yksimielisesti toimenpiteet Dagestanissa. Seuraavana päivänä Venäjän sisäministeriö ilmoitti menettäneensä 600 miestä; sissien ilmoittamat tappiot olivat alle 5 % tästä. Tämän jälkeen uutisointi alkoi rajusti vähentyä. AFP kertoi kuitenkin vielä 20. elokuuta taistelujen jatkuvan Rahatan, Ansaltan, Šadrotan, Ashinon, Ziberhalin ja Tandon hallinnasta. Sissien komentajaksi mainittiin tässä vaiheessa Rahmatulla Mahomedov, ”pääministeriksi” Siradždin Ramazanov ja tiedotuspäälliköksi Mahomed Tahajev. Vajaata viikkoa myöhemmin Venäjä pommitti Serženjurtin kaupunkia ja kyliä Tšetšeniaa puolella ”tuntemattoman maan ilmavoimilla”.¹⁷⁰⁰

Taistelut Karamahin seudulla jatkuivat vielä syyskuussa, vaikka Venäjä oli useaan otteeseen julistanut kapinan kukistetuksi. *Nezavisimaja Gazeta* kertoi ”wahhabilaisten” pidätyksistä Gubdenin, Ghunibin, Kiziljurtin, Tsumadan ja Kazbekin piirikunnissa.¹⁷⁰¹ Vaikka Venäjä väitti toistuvasti, ettei se aio laajentaa sotaa Tšetšeniaan, ja myöhemmin, että se aikoo rajoittaa toimensa vain puskurivyöhykkeen perustamiseen, ja sitten, että kyseessä ovat vain ”kirurgiset iskut”, oli selvää, että Venäjä aloitti täysimittaisen sodan Tšetšeniaa vastaan – ei sen islamisteja, vaan itsenäisyysmielistä hallitusta, joka oli vastustanut Dagestanin provokaatiota. (Sekä Tšetšeniaa hallitus että islamistinen oppositio kiistivät, että niillä olisi ollut mitään tekemistä salaperäisten syyskuun pommien kanssa.) Jo elokuun loppupuolella Venäjä pommitti ”tunnistamattomilla ilmavoimilla” Tšetšeniaa samalla kun kaukasialaisiin kohdistui pidätysaalloja ja terroria Moskovassa ja muualla Venäjällä. Kansainväliset tiedotusvälineet siirsivät kuitenkin pian huomionsa lämpimälle Itä-Timorille kauas Kaukasian epämiellyttävästä tulimyrskystä.¹⁷⁰²

Ingušia ja Ossetia

Ingušeille kysymys Prigorodnijen alueesta on osoittautunut tärkeämmäksi kuin yhtenäisyys Tšetšeniaa kanssa, ja yksi syy siihen, miksi Ingušia päätti pysyä osana Venäjän federaatiota, onkin, että inguušijohtajat arvelivat vain Venäjän avulla voitavan saada Prigorodnije liitettyksi Pohjois-Ossetiasta takaisin Ingušialle. Prigorodnijen alueen inguušit julis-

¹⁶⁹⁹ Leitzinger, 1999, 8-9.

¹⁷⁰⁰ Leitzinger, 1999, 9; AFP, 20.8.1999; Kalle Koponen, Helsingin Sanomat, 22.8.1999.

¹⁷⁰¹ Leitzinger, 1999, 9.

¹⁷⁰² Leitzinger, 1999, 9; AFP, 23.9.1999; Izvestija, 27.8.1999; Helsingin Sanomat, 24.9.1999.

tivat 16. lokakuuta 1991 ”Länsi-Ingušian tasavallan” ja Vladikavkazin kaupungin Terekin itärannalla olevan osan sen pääkaupungiksi.¹⁷⁰³

Heinäkuun alusta 1994 Venäjä teki Ingušiaista erityistalouskoikeilualueen, jossa rekisteröidyt yritykset saavat vero- ja tullihelpotuksia. Toimenpide oli osa Venäjän hanketta tehdä Ingušiaista ”houkuttelevampi” malli kuin itsenäisyystaistelun valinneesta Tšetšeniasta. Ingušiaista kehittyikin eräänlainen vapaakaupan ja salakuljetuksen keidas, joka vaurastutti erityisesti hallitsevaa eliittiä ja presidentti Ruslan Auševia. Toinen Tšetšenian sota ja sen mukanaan tuomat 200’000 tšetšeenipakolaista (jo aiemmin majoitettujen Prigorodnijien inguūšipakolaisten lisäksi) sekä Venäjän toimeenpanema Pohjois-Kaukasian eristys ovat raunioittaneet tasavallan talouden verohelpotuksista huolimatta. Lisäksi Tšetšenian sodan taistelut ja kaukopartioiskut ovat ajoittain ulottuneet Ingušian puolen kyliin.¹⁷⁰⁴

Luoteis-Kaukasia

”Luoteis-Kaukasia” muodostuu Kabardi-Balkarian, Karatšai-Tšerkessian ja Adygeian tasavalloista. Nämä kolme tasavaltaa yhdessä Etu-Kaukasian yhteydessä käsiteltävän Kubanin alueen kanssa muodostivat historiallisesti tšerkessien asuma-alueen ja nykyisten tasavaltojen keinotekoisuuden johdosta aluetta on helpompi käsitellä kokonaisuutena. Tšerkessit (tšerkessit, adygit ja kabardit) ovat olleet perinteisesti vähemmän venäläisvastaisia ja islamilaisia kuin Pohjois-Kaukasian turkkilaiset (karatšait ja balkaarit).¹⁷⁰⁵ Tšerkessit ovat myös vaatineet Šapsugin piirikunnan šapsugien asuttamien osien yhdistämistä Stavropolin piirikunnasta Adygeiaan.¹⁷⁰⁶

Kabardi-Balkarian ja Karatšai-Tšerkessian väestöryhmien välien raportoitiin kiristyneen keväällä 2000 ja näennäisesti vastakkain olivat turkkilaiset (karatšait ja balkaarit) ja tšerkessit (tšerkessit ja kabardit). Adygeiassa puolestaan raportoitiin tšerkessien olevan riidoissa venäläisten kanssa, koska venäläiset suuttuivat, kun Adygeia oli myöntänyt turvapaikan sadalle Kosovosta paenneelle tšerkessille. Slaavien ja kaukasialaisten välien kiristymisestä ovat tšerkessit syyttäneet ”Adygeian slaaviliittoa”, liittovaltion viranomaisia ja tiedotusvälineitä, jotka lietsovat tahallisesti epäluuloja tehdäkseen ei-venäläisistä syntipukkeja tuotannon romahtamiselle ja byrokratian ongelmille. Tšerkessijohtajien mukaan tšerkessit, tataarit, venäläiset ja armenialaiset ovat aiemmin eläneet esimerkillisessä sovussa.¹⁷⁰⁷

Karatšai-Tšerkessia

Tšerkessejä yhdistää pantšerkessialainen liike *Adige Haza*, kun taas karatšaiden kansallismielinen liike on nimeltään *Džamagat* ja se tunnetaan vuodesta 1988 alkaen. Koska karatšaille on ollut nomenklatuurassa hallitseva asema, he ovat olleet ”venäläismielisiä”, kun taas tšerkessit oppositiossa ja siten ”venäläisvastaisia”.¹⁷⁰⁸ Kesällä 1999 Karatšai-Tšerkessian presidentinvaalit voitti tšerkessijohtaja Stanislav Derjev, mutta ”väärän tuloksen” vuoksi vaalit peruttiin ja oikeusprosessin jälkeen presidentiksi ”valittiin” Vladimir Putinin suosikki, kommunisti Vladimir Semjonov, joka on täysin venäläistynyt karatšai.

¹⁷⁰³ Stone, 2001, III:26.

¹⁷⁰⁴ Helsingin Sanomat, 2.9.1994; Turun Sanomat, 25.-26.2.1996; Glasnost, Caucasus Daily News Service, 16.5.2001.

¹⁷⁰⁵ Svante Cornell, OMRI Daily Digest, 9.1.1997; Turkistan Newsletter, 25.5.1999.

¹⁷⁰⁶ Leitzinger, 2.11.1999: ”P-Kaukasia”.

¹⁷⁰⁷ IWPR’s Caucasus Reporting Service, 20.4.2000; Johnson’s Russia List: ORT Review, 31.7.2001; IWPR’s Caucasus Reporting Service, 13.11.2000.

¹⁷⁰⁸ Svante Cornell, OMRI Daily Digest, 9.1.1997; Turkistan Newsletter, 25.5.1999.

Hän kieltäytyi nimittämästä pääministeriä.¹⁷⁰⁹ Opposition ovat muodostaneet siitä lähtien lähinnä tšerkessit ja abasiinit, jotka ovat syyttäneet Semjonovia karatšaiden suosinnasta virkanimityksissä. Semjonovin kanssa riitaantunut suurliikemies Boris Berezovski, joka ”valittiin” duumaan tämän tasavallan äänillä, on tukenut oppositiota.¹⁷¹⁰ Huhtikuussa 2001 Semjonov kielsi kaikki julkiset kokoontumiset tasavallan alueella.¹⁷¹¹

Larissa Hoperskaja ennustaa, että Karatšai-Tšerkessian ajautuminen täysimittaiseen konfliktiin vaikuttaisi paljon Tšetšeniaa laajemmin, koska turkinsukuiset samoin kuin tšerkessitkin ovat edustettuina koko Pohjois- ja Etu-Kaukasiassa eivätkä ainoastaan nimikkotasavalloissa. Moskovan-mielisellä puolella karatšaita johtaa entinen Venäjän maavoimien komentaja Semjonov ja tšerkessejä Tšerkesskin kaupungin pormestari Derjev. Kansallismielisellä puolella ovat Moskovaan kriittisesti suhtautuvat järjestöt, A. Katšijevin johtama ”Alan – alueidenvälinen karatšaiyhdistys” ja B. Akbašovin johtama ”Kansainvälinen tšerkessiyhdistys”, jotka molemmat ylittävät nimikkotasavaltojen rajat. Omaan lisänsä vastakkainasetteluun on tuonut, että Donin kasakoiden atamaani Nikolai Kozitsyn asettui tšerkessien puolelle kun taas Kubanin kasakoiden atamaani Juri Antonov asettui karatšaiden puolelle. Niinpä venäjänkielinenkin väestö tasavallassa jakautui yhä jyrkemmin kahtia.¹⁷¹²

Venäläiset ja karatšait vaativat oikeuslaitoksia selvittämään kaikkien kansallismielisten tšerkessijärjestöjen – Kansainvälisen tšerkessiyhdistyksen, *Adige Hazan* ja *Adyglerin* – toiminnan ”perustuslaillisuus”, jotta tšerkessien aktiivisuus voitaisiin nujertaa. Kun Semjonov nostettiin valtaan alkuperäiset vaalit voittaneen Derjevin tilalle, tšerkessit alkoivat vaatia oman autonomisen alueen perustamista osana Venäjän federaatiota.¹⁷¹³

Kabardi-Balkaria

Kabardi-Balkarian uutiset kertovat samankaltaisesta jatkuvasta kurjistumisesta, epävakaudesta ja rikollisuuden lisääntymisestä kuin Dagestaninkin. Venäläishallinto syyttää kaikesta tavan mukaan wahhabilaisia, mutta kuvaavaa on, että alueelta ei tule (edes propagandistisia) uutisia, jotka kertoisivat wahhabilaisten suorittaneen jotain väkivallantekoja, mutta sen sijaan uutiset venäläisten protesteista ja viranomaistoimista ”wahhabilaisia vastaan” ovat säännöllisiä. VäkivaltaisuuDET sen sijaan liittyvät yleensä järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan.

Vuonna 2000 esim. viinatehtailija Maremukov ampui vaimonsa ja pidätettiin, mutta vapautettiin muutamassa päivässä – hänellä tiedettiin olevan hyvät suhteet kabardijohtajiin. Kolmisen vuotta aiemmin murhattiin liikemies Tahir Ujanajev ja murhasta pidätettiin poliisipäällikkö Betrozov, joka kuitenkin vapautettiin kabardijohtajien toimesta. Uhrin äiti on siitä lähtien muistutellut asiasta julkisuudessa. Tämä herätti lopulta niin paljon ärtymistä, että hänen poikansa, 17-vuotias ”imaami” (!) Renat Nasretdinov, pidätettiin ”wahhabilaisena”. Poikaa on sittemmin pidetty vangittuna ilman oikeudenkäyntiä. Rikollisjärjestöjen välien selvittelyissä puolestaan surmattiin yksi rikollisjohtaja parturiin, toinen kottinsa eteen ja kolmas kranaatilla vankilan ikkunan läpi.¹⁷¹⁴ Myös ulkomaalaisiin kohdistuvat sieppaukset ovat yleisiä tässä tiukasti Venäjän hallinnassa olevassa tasavallassa. Naltšikissa

¹⁷⁰⁹ Monitor, 14.4.2000; IWPR’s Caucasus Reporting Service, 18.8.2000; AFP, 24.5.1999; Turkistan Newsletter, 25.5.1999 ja 13.9.1999; Helsingin Sanomat, 25.5.1999 ja 30.5.1999; Neue Zürcher Zeitung, 26.5.1999 ja 2.8.1999.

¹⁷¹⁰ IWPR’s Caucasus Reporting Service, 18.8.2000.

¹⁷¹¹ Nezavisimaja Gazeta, 24.4.2001.

¹⁷¹² Hoperskaja, 2000, 70-71.

¹⁷¹³ Hoperskaja, 2000, 71.

¹⁷¹⁴ Leitzinger, 2.1.2001: ”Pohjois-Kaukasia”. (EAU 2000.)

toukokuussa 1999 tapahtuneen sieppauksen seurauksena Punainen Risti veti henkilökuntansa pois alueelta.¹⁷¹⁵

Kabardi-Balkariaa on johtanut kovan linjan kommunisti ja omassa tasavallassaankin vihattu Valeri Kokov. Tasavallan luonnonvarat on yksityistetty hallitseville suvulle ja Kokovin vaimo omistaa kaikki bensiiniasemat. Valtaa pitävät venäläistyneet kabardit ja venäläiset, mutta balkaarivähemmistöä on tyydytetty antamalla heidän johtajilleen kuten kenraaliluutnantti Sufjan Beppajeville lahjoja, asuntoja, virkoja ja osakkeita. Vallasta osattomaksi jääneet ovat ryhmittyneet oppositioon ja islam on alkanut yhä enemmän yhdistää heitä kansallisuudesta riippumatta. Oppositiossa ovat kabardi Valeri Hatažukovin johtama *Adige Haza* sekä balkaari Tere Bahautdin Etežov.¹⁷¹⁶

Joulukuussa 1994 Kokov tukahdutti kovin ottein mielenosoitukset tšetšeenien puolesta. Hän kukisti myös Musa Šanibovin johtamien kabardiaktivistien ja Hatažukovin *Adige Hazan* pyrkimykset kumota kommunistijohto Kabardi-Balkariassa.¹⁷¹⁷ Balkaarijohtaja Beppajev julisti marraskuussa 1996 Balkaristanin irtautuvan tasavallasta ja perusti oman valtioneuvoston. Beppajevin liikkeen päävastustaja ei ole kuitenkaan tasavaltaa johtava venäläismielinen nomenklatura vaan kabardien kansallismielinen liike, jota balkaarit syyttävät pyrkimyksistä herättää uudelleen henkiin Pohjois-Kaukasian federaatio Venäjältä itsenäisenä. Beppajev haluaa pysyä osana Venäjää.¹⁷¹⁸

”Wahhabilaiset” Luoteis-Kaukasiassa

Karatsai-Tšerkessian pääkaupungin Naltšikin viranomaiset päättivät loppuvuodesta 2000 hätäkokouksessa murskata ”wahhabilaiset”, jotka turmelevat nuorisoa ja pyrkivät aiemmin samana vuonna suljetun ”Islamilaisen instituutin” avaamiseen uudelleen. Yleisen syyttäjän mukaan poliisi oli tunnistanut alueella 382 ”wahhabilaista”.¹⁷¹⁹ Kabardi-Balkarian kommunistijohtaja Kokov on puolestaan ”wahhabilaisten” vastaisen taistelun nimissä kieltänyt uskonnollista toimintaa, lakkauttanut järjestöjä, vanginnut parrakkaita miehiä ja kieltänyt rekisteröimättömiltä (tai rekisteristä evätyiltä) uskonnollisilta ryhmiltä julkaisu-toiminnan, hyväntekeväisyyden, liiketoiminnan, kirjallisuuden levittämisen, kutsukirjeiden lähettämisen ulkomaalaisille sekä tilojen vuokraamisen.¹⁷²⁰

Jo aiemmin vuonna 1996 Kabardi-Balkariassa vainottiin epävirallista ja kontrolloimatonta islamilaisuutta ”wahhabilaisuuden” uhkakuvaa ja leimakirvestä käyttäen. Joukko nuoria osoitti tuolloin mieltään julkisten varojen väärinkäyttöä vastaan ja pahoinpiteli eliittiperheiden poikia. Seurauksena Naltšikin poliisi pidätti kaikki parrakkaat nuoret miehet ja teki ratsioita moskeijoihin pidättääkseen kaikki alle 45-vuotiaat uskovaiset. Viisi miestä tuomittiin 6-9 vuodeksi vankeuteen. Alueen uskonnolliset johtajat ovat pysytelleet vaiti ja menettäneet arvoaltaansa – heitä epäillään moskeijoiden rakentamiseen tarkoitettujen varojen kavaltamisesta. Kiihkoileviksi ”wahhabilaisiksi” leimatut nuoret sen sijaan ovat saaneet väestöltä lisääntyvää myötätuntoa kurinalaisilla elintavoilla ja pidättäytymisellä alkoholista ja huumeista.¹⁷²¹

¹⁷¹⁵ Leitzinger, 2.11.1999: ”P-Kaukasia”.

¹⁷¹⁶ IWPR’s Caucasus Reporting Service, 7.1.2000 > Turkistan Newsletter, 10.1.2000.

¹⁷¹⁷ Neue Zürcher Zeitung, 11.8.1995.

¹⁷¹⁸ Neue Zürcher Zeitung, 11.8.1995; Svante Cornell, OMRI Daily Digest, 9.1.1997; Turkistan Newsletter, 25.5.1999.

¹⁷¹⁹ IWPR’s Caucasus Reporting Service, 17.11.2000.

¹⁷²⁰ Glasnost, Caucasus Daily News Service, 2.2.2001.

¹⁷²¹ IWPR’s Caucasus Reporting Service, Turkistan Newsletter, 1.1.2001.

Venäläistutkija Larissa Hoperskajan mukaan Kabardi-Balkarian, Karatšai-Tšerkessian, Ingušian, Dagestanin ja Stavropolin alueen muslimikansojen nuorisossa ”wahhabilaisuudella” eli yleisimmin oikeastaan vain julkisesti esiin tuodulla uskonnollisuudella ja raittiusliikkeellä on yhä voimakkaampi asema, mistä venäläiset ovat huolissaan, jopa hysteerisiä.¹⁷²² On kuitenkin muistettava, että vain hyvin pieni osa politisoituneesta islamista on luonteeltaan aggressiivista – yleensä juuri mikään luotettava lähde ei kerro, että ”wahhabilaiset” olisivat hyökänneet ympäristöään vastaan, vaan päinvastoin, heitä vastaan on hyökäilty sekä valtiovallan vainon että spontaanien pogromien muodossa. Suurin osa poliittisen islamin liikkeistä on massiivisiin sosiaalisiin ongelmiin (kuten juopotteluun, huumeisiin, työttömyyteen ja korrupioon) keskittyviä ”ryhtiliikkeitä”, jotka lisäksi harjoittavat tiukempaa uskonnon tulkintaa ja osoittavat uskonnollisuuttaan valtaväestöstä poikkeavalla pukeutumisella ja tapakulttuurilla.

Ilmiönä ”wahhabilaisuutta” tai poliittista islamia onkin vaikea tutkia tutkimuskirjallisuuden perusteella, koska lähes poikkeuksetta maltillisimmatkin venäläistutkijat – samoin kuin heidän esimerkkiään seuraavat länsimaalaiset tutkijat – suhtautuvat islamiin ja kaukasialaisiin niin lähtökohtaisen kielteisesti, että objektiivisen kuvan muodostaminen on lähes mahdotonta, kun vastapuolen ääni ei ole millään tavalla edustettuna Venäjän sensuurin vuoksi. Myös Hoperskajan sinänsä ansiokkaissa havainnoissa muslimit ”sortuvat” wahhabilaisuuteen, joka ”aiheuttaa etnisiä konflikteja” (ei suinkaan venäläisten äärikansallisten pogromit, vaan muslimien pelkkä olemassaolo ”aiheuttaa” konfliktit) ja kaiken takana nähdään vähintään implisiittisesti ulkomaisten salaliittojen ja kiihkoislamilaisuuden näkymätön käsi – silloinkin, kun ongelmien yhteiskunnallinen tausta ja konteksti tiedostetaan.¹⁷²³ Propagandistinen ja jopa hysteerinen tapa käsitellä islamia, etenkin poliittista islamia, Kaukasiassa tekee itse asiassa hyvin vaikeaksi tutkia joukossa ehkä lymyviä todellisia ääri liikkeitä ja niiden mahdollisesti muodostamaa uhkaa.

Tšerkessijärjestöjen geopolitiikka

Tšerkessijärjestöjen tärkeimpänä intressinä on ollut pitää yhteyttä laajaan diasporaan ja mahdollisesti edistää sen paluuta tšerkessien alkuperäisille asuma-alueille. Kaikissa kolmessa tšerkessien asuttamassa nimikkotasavallassa – Adygeiassa, Karatšai-Tšerkessiassa ja Kabardi-Balkariassa – toimii tšerkessijärjestö nimeltä *Adige Haza*, vahvimmillaan kabardin keskuudessa. Helen Kragin ja Lars Funchin mukaan *Adige Haza* osallistui myös abhaasiseparatistien tukemiseen Georgian-vastaisessa sodassa.¹⁷²⁴

Siltä osin kuin tšerkessien toiveet kohdistuvat Adygeian, Tšerkessian ja Kabardan kaltaiisiin alueisiin, joissa tšerkessiväestö on edelleen vankka, heidän geopolittiset pyrkimyksensä vertautuvat tšetšeneihin, joskin huomattavasti heikommista lähtökohdista, koska territorio ei ole selvästi määritelty ja valtio on olemassa vain ideana, sillä yhtenäistä institutionaalista Tšerkessiaa ei ole hallinnollisena yksikkönä olemassa. Sitä lähinnä on tänä päivänä Kabardi-Balkaria. Kabarda edusti kuitenkin historiassa poikkeamaa tšerkessien valtavirrasta, joten pelkkään Kabardaan identifioituva tšerkessi-identiteetti saattaisi osoittautua ongelmalliseksi. Mikäli Kabardi-Balkaria ja Karatšai-Tšerkessia jakautuvat kahtia, seurauksena saattaisi suurella todennäköisyydellä olla myös ”Kabarda-Tšerkessian” ja ”Karatšai-Balkaristanin” syntyminen. Näiden välitön irtautuminen kokonaan Venäjästä on epätodennäköistä, kun sen sijaan vahvemman itsehallinnon vaatiminen, lisääntyvä taloudellinen ja poliittinen kanssakäyminen Turkin ja Georgian kanssa sekä tätä kautta ta-

¹⁷²² Hoperskaja, 2000, 67.

¹⁷²³ Hoperskaja, 2000, 61-74.

¹⁷²⁴ Krag & Funch, 1998, 173-174.

pahtuva vähittäinen irtautuminen Moskovan otteesta ovat hyvinkin todennäköisiä päämääriä.¹⁷²⁵

Toisaalta siltä osin kuin tšerkessien toiveet kohdistuvat Vanhaan-Tšerkessiaan ja keisarillisen Venäjän suorittaman tšerkessien kansanmurhan muisteluun ja tunnustetuksi tulemiseen, on tšerkessien geopolitiikassa selviä yhteyksiä myös armenialaisiin. Tällöin poliittisen retoriikan ytimessä ovat kansakunnan identiteetti korostetusti historiallisen vääryyden uhrina, diasporan merkityksen korostuminen sekä ”kadotetun maan” idea. Mielenkiintoista on tällöin tšerkessien ja armenialaisten geopolitiittinen vastakkaisuus: armenialaiset suuntaavat vihan Turkkiä vastaan ja pitävät Venäjää suojelijanaan, kun taas tšerkesseille Turkki on pakopaikka ja suojelija ja Venäjä kansanmurhan suorittaja. Näin tšerkessialaista ja armenialaisista diasporista on tullut pikemminkin Venäjän ja Turkin välisen propagandasodan politisoituja agentteja kuin oman kansallisen geostrategiansa luoja.

Etu-Kaukasia

Etu-Kaukasian muodostavat käytännössä Krasnodarin (ent. Jekaterinodar) ja Stavropolin läänit, joskin jossain suhteessa myös Rostovin ja Astrakanin läänit voidaan lukea kuuluvaksi Etu-Kaukasian alueeseen, sillä nekin ovat historiallista Krimin ja Astrakanin kaanikuntien aluetta, jossa on edelleen suuria muslimivähemmistöjä. Krasnodarin alue tunnetaan paremmin historiallisella nimellään Kuban, johon mukaan. Kaikkialla Etu-Kaukasiassa venäläisväestön viha kaukasialaisia kohtaan ja rasistinen väkivalta ovat lisääntyneet koko 1990-luvun jälkipuoliskon ja 2000-luvun alkuvuosien ajan. Etu-Kaukasian tarkasteleminen tämän osion päätteeksi osoittaa, kuinka kansallisviha ja etniset jännitteet saavat venäläisillä pohjimmiltaan perin juurin *geopoliittisen* muodon: kaukasialaisten ja muslimien muodostama uhka on ensisijaisesti *territoriaalinen*; kyse on alueen hallinnasta ja muslimien ”levittäytymiseen” tai Venäjän imperiumin kerran valloittamien alueiden menettämiseen liittyvistä peloista.

Sekä Krasnodarin että Stavropolin lääneissä suurin poliittinen voima ovat kommunistit ja heihin kuuluvat myös kuvernöörit Aleksandr Tšernogorov ja Nikolai Kondratjenko. Molemmat läänit ovat myös voimakkaasti kansallismielisiä. Erityisesti Kondratjenko pitää väsymättömästi puheita juutalaista maailmansalaliittoa vastaan. Kondratjenko on organisoinut kaksi alueellista voimaryhmää, joista toinen on hänen enemmistä hallinnon paikoista hallussaan pitävä aluepuolueensa *Otetšestvo* (ei pidä sekoittaa Moskovan pormestarin Juri Lužkovin samannimiseen puolueeseen), ja toinen taas Kondratjenkon oma nuorisokaaderi, ”Kubanin nuorison patrioottinen liitto” eli *Patsomol*. Muukalaisvihamielisten ja äärikan-sallisten ryhmittymien kirjoa lisäävät alueella vankka Žirinovskin puolue, militantti kansalissosialistinen RNE sekä Kubanin kasakoiden kansallismielinen liike.¹⁷²⁶

RNE, ”Venäjän kansallinen yhtenäisyys” (*Russkoje natsionalnoje jedinstvo*), on Aleksandr Barkašovin johtama fasistipuolue, jonka toiminta on koko Venäjän laajuista ja sisältää mm. sotilaallisia yksiköitä, kymmenientuhansien miesten vahvuisia puolisolitaallisia joukkoja, jotka terrorisoivat vähemmistökansallisuuksia ja mobilisoituvat pogromeihin suurkaupungeissa. Sillä on myös oma tiedustelupalvelu, jonka tarkoituksena on toiminta poliittisia vastustajia (kuten demokraatteja ja liberaaleja) vastaan valtion elimissä, yhdistyksissä, tiedotusvälineissä, yliopistoissa ja kouluissa. Järjestöllä on voimakas edustus mm. si-

¹⁷²⁵ Georgian-suhteisiin tulee tšerkessien osalta vaikuttamaan ratkaisevasti Abhasian tilanteen kehittyminen.

¹⁷²⁶ Shenfield, 2001, 148.

säministeriössä, salaisessa poliisissa, vastavakoilussa, armeijassa ja monien alueiden hallinnossa.¹⁷²⁷

Venäläisten ääri liikkeiden hallitseva asema Krasnodarin ja Stavropolin lääneissä selittyi konfliktilla venäläisväestön ja kaukasialaisten vähemmistöjen välillä, erityisesti suhteessa alueelle karkotuspaikoistaan Siperiasta ja Keski-Aasiasta palaavien ryhmien oikeuksiin. Poliitikot saavat helpoimmin venäläisten äänestäjien suosion vaatimalla kaukasialaisten ja turkkilaisten väestöryhmien karkotusta, eristämistä ja jopa eliminointia. Itäiseen Stavropolin lääneihin on muuttanut väestöä Dagestanista ja siellä on esiintynyt väkivaltaisia yhteenottoja venäläisten ja dagestanilaisten nuorisjoukkojen välillä. Pahimmassa asemassa ovat Etu-Kaukasian mesheetit, georgianturkkilaiset pakolaiset, jotka Stalin karkotti Keski-Aasiaan, mutta jotka pakenivat sieltä pogromiaaltoa vuonna 1989. Nykytilanteessa he eivät voi palata Uzbekistaniin, eivät myöskään Georgiaan, ja Venäjän alueella heihin kohdistuu jatkuvaa terroria ja uusia pogromeja.¹⁷²⁸

Kansallismieliset venäläispoliitikot perustelevat kaukasialaisia kohtaan lietsottua vihaa ja leimaamista geopoliittisesti: heidän mukaansa kyse on uhasta Venäjälle ja meneillään on ”vyöry” etelästä tai jopa ”venäläisten kansanmurha” mikäli kaukasialaisten osuus väestöstä kasvaa jossain, mistä heidät on kerran karkotettu. RNE:n keskuskomitean jäsen Aleksandr Rašitski sanoi puolueen konferenssissa syyskuussa 1998, että ”eteläreuna on Venäjän rintamalinja taistelussa territoriaalisen yhtenäisyyden puolesta”. Kondratjenko puolestaan otti käyttöön kuvernööriksi valintansa jälkeen vuonna 1996 lainsäädännön, joka käytännössä teki kaukasialaisiin ja muihin etnisiin vähemmistöihin kohdistuvan diskriminaation ja terrorin lailliseksi. Hänen säätämänsä laki ilmoittaa Kubanin ”venäläisen kansan kotimaaksi” nimenomaan venäläisyyden kapeassa etnisessä merkityksessä.¹⁷²⁹

Stavropolin alueella äärikansallisten ryhmien kannatusta on lisännyt Tšetšenian läheisyys, joka on lietsonut kaukasialaisvastaista mielialaa ja saanut kokonaisia kolhooseja liittymään RNE:hen, jolla on puolestaan hyvät suhteet valtaapitäviin kommunisteihin ja kuvernööri Tšernogoroviin. Stavropolin RNE:n johtaja Andrei Dudinov kehui, että ryhmällä on soluttautujansa kaikkialla: lakeja säätämässä, turvallisuuspalvelussa, hallinnossa, sisäministeriön joukoissa ja armeijassa. RNE:llä on myös hyvät suhteet Terekin kasakoiden johtajiin. Stavropolin RNE ylläpitää militanttia ryhmää nimeltä *Russkije Vitazi* (Venäläisritarit), joka perustettiin vuonna 1995 ja järjestää mm. taistelukoulutusta.¹⁷³⁰

Krasnodarin alueella RNE on toiminut hallitsevasti siitä lähtien, kun ainoa liberaali lehti lakkautettiin kansallismielisen kilpailijansa tieltä. RNE on mm. järjestänyt pogromeja mesheettejä vastaan Krymskin piirikunnassa vuonna 1996 piesten miehiä, naisia ja lapsia, sekä vaatinut juutalaisvastaisia pogromeja joulukuussa 1998: ”*Auttakaa vapauttamaan rakastettu kotimaamme Kuban saatanan jutkuista! Tuhotkaa heidän asuntonsa, polttakaa heidän kotinsa! Heillä ei ole paikkaa täällä Kubanin maaperällä. Auttakaamme rakastettua johtajaamme N. I. Kondratjenkoa tässä vaikeassa kamppailussa... Kaikki, jotka piilottelevat kirottuja jutkuja, katsotaan kuuluviksi heidän joukkoonsa ja heidät myös tuhotaan. Jutkut tullaan tuhoamaan, voitto on oleva meidän!*” (Krasnodarskije, 1998.)¹⁷³¹

Krasnodarin läänin lakeja säätävän neuvoston puhemies Vladimir Beketov puhui tammikuussa 2001 Venäjää uhkaavista salaliitoista, jotka pyrkivät hajottamaan Venäjän Etu-

¹⁷²⁷ Ks. Shenfield, 2001, 113-189.

¹⁷²⁸ Shenfield, 2001, 148-149.

¹⁷²⁹ Shenfield, 2001, 148-149.

¹⁷³⁰ Shenfield, 2001, 149-150.

¹⁷³¹ Shenfield, 2001, 152.

Kaukasian ”heikon alavatsan” kautta asuttamalla Stalinin karkotusten kohteiksi joutuneita kaukasialaisia ja turkkilaisia takaisin Kaukasiaan. Kyseessä on länsimaiden ja Turkin tukemien salaperäisten tahojen ohjailema salaliitto, jolla tuetaan islamilaisia ”ekstremistejä ja terroristeja”. Beketov hyökkäsi erityisesti Kubaniin paenneita mesheettiturkkilaisia vastaan ja syytti Turkkiä Venäjälle soluttautuvasta muslimivaarasta, joka ilmenee mm. siinä, että ”monissa kylissä jokaisesta tuhannesta vastasyntyneestä jo 500 on turkkilaisia”. Turkin salajuoni ilmenee humanitäärisen avun muodossa, sillä ”Turkki vahvistaa näiden ihmisten alueestamme saamaa jalansijaa mm. antamalla heille ruokaa ja vihanneksia”. Beketovin mukaan ”ei myöskään ole salaisuus, että juuri nämä immigrantit ovat syypäinä huumeiden ja aseiden salakuljetukseen ja muuhun kansainväliseen rikollisuuteen”. Beketovin maalaamassa uhkakuvassa mesheettiturkkilaiset pääsevät ennen pitkää myös yhteiskunnallisen päätöksenteon piiriin, ”kohoavat päättäviin aseisiin, hamuten yhä lisää itsehallintoa – ja mitä sitten? Tervetuloa Kubanin islamilaiseen tasavaltaan!”¹⁷³²

Volgogradin läänin Tsaritsynin piirikunnan atamaani Vladimir Melihov vaati suoraa presidentinhallintoa alueelle, koska ”kaukasialaiset siirtolaiset” terrorisoivat etnisiä venäläisiä, mukaanlukien kasakoita, muuttamalla alueelle. Melihovin mukaan etnisiin venäläisiin kohdistui ”kansanmurha”, koska väestötieteilijät arvioivat heidän jäävän alueella vähemmistöksi 15-20 vuoden kuluessa. Alueelle on asettunut jo 70’000 Keski-Aasiasta palannutta tšetšeeniä, joiden väitetään jo hallitsevan öljyalaa, lihanjalostusta ja suurta osaa muustakin yritystoiminnasta. Azerbaidžanilaisia oli jo lähes 80’000, armenialaisia yli 30’000 ja kazakkeja 40’000-50’000. *Nezavisimaja Gazeta* varoitti tämän johtavan venäläisten putoamiseen suhteelliseksi vähemmistöksi ”30 vuoden kuluessa” ja oli huolestunut myös siitä, että ”vaaleahiuksisten koululaisten osuus vähenee vuosi vuodelta”.¹⁷³³ Huhtikuussa 2001 Putinin presidentinedustaja Etu-Kaukasiassa Stavropolissa ilmaisi huolensa venäläisten muuttoliikkeestä pois Kaukasian alueelta. Karatšai-Tšerkessiassa joka kolmas venäläinen suunnitteli muuttavansa pois, Dagestanista puolet on jo lähtenyt 1990-luvulla, ja Ingušiasa venäläisiä on enää alle 2 % väestöstä, kun heitä viisi vuotta aiemmin oli 13 %.¹⁷³⁴

Donin kasakoiden vastavalittu atamaani Viktor Vodlatski vaati ensimmäiseksi julkisuudessa kaukasialaisten vastaisia muuttoliikettä rajoittavia lakeja ja hätätilan julistamista, koska ”tšetšeenien, avaarien, mesheettiturkkilaisten, azerbaidžanilaisten, abhaasien, dagestanilaisten, ei-paikallisten armenialaisten ja muiden diasporat ovat vahvistamassa asemiaan alueellamme, käyttäytyen ilman kunnioitusta ja jopa röyhkeästi meidän alueellamme...”. Kuten kaikilla Etelä-Venäjän nationalisteilla – olivat he varsinaisia venäläisiä tai kasakoita – suurin huolenaihe on ”mutiaisten vyöry”, kaukasialaisten karkotettujen kasakuntien muuttoliike takaisin omille kotiseuduilleen, joita kasakat ja venäläiset pitävät omana maanaan, jossa kaukasialaiset ovat vieraita tunkeutujia. Donin kasakat ovat myös ilmaisseet käsityksensä, että kyseessä ei ole mikään spontaani muuttoliike, vaan [Turkin, juutalaisten, länsimaiden jne. ohjailema] tarkoituksellinen salaliitto Venäjän alueen takaisin valtaamiseksi vähitellen väestöprosessin kautta.¹⁷³⁵

Vodlatski oli järjestämässä pogromia tšetšeeniä vastaan Bogorodskojen kylässä maaliskuussa 2001. Kasakat hyökkäsivät tšetšeenipakolaisten kimppuun kirvein, miekoin ja veitsin aseistautuneina ja pahoinpitelivät kymmenen tšetšeeniä sairaalahoitoon. Samalla Donin kasakat esittivät julkisia vaatimuksia kaikkien kaukasialaisten ja turkinsukuisten kansojen karkottamiseksi Etelä-Venäjältä. Bogorodskojen pogromista innostuneina myös muut

¹⁷³² Parlamentskaja Gazeta, 27.1.2001.

¹⁷³³ RFE/RL Russian Federation Report, 13.9.2000; *Nezavisimaja Gazeta*, 5.9.2000; *Izvestija*, 6.9.2000.

¹⁷³⁴ RFE/RL Russian Federation Report, 11.4.2001.

¹⁷³⁵ *Hoperskaja*, 2000, 66-67.

venäläiset alueella vaativat kaikkien tšetšeenien karkottamista. Vodlatski julisti: ”Antaa tšetšeenien painua takaisin Tšetšeniaan jälleenrakentamaan omaa talouttaan.” Kasakoiden hyökkäystä tšetšeenien kimppuun hän kutsui ”kansalliseksi konfliktiksi”. Alueelle jätettiin venäläishallinnon siunauksella kasakkarykmenttejä – samoja, jotka olivat suorittaneet pogromin – ”kontrolloimaan tilannetta” ja terrorisoimaan kaukasialaisia.¹⁷³⁶

Rostovin läänin Martinovskin piirikunnassa 2’000 venäläistä vaati kansanäänestystä siitä, pitäisikö kaikki etniset tšetšeenit karkottaa piirikunnan alueelta. Venäläiset eivät kuitenkaan osanneet perustella hysteriaansa muutoin kuin toteamalla, että ”emme voi elää yhdessä”. Venäläistutkija Larissa Hoperskajan mukaan Volgodonskin alueella tšetšeenien on jo mahdotonta näyttäytyä missään, koska ”terroristitekojen vuoksi tšetšeeniviha on suurta”. Hoperskaja mainitsee, että etniset tšetšeenit eivät voi liikkua missään julkisilla paikoilla siksikään, että ”Tšetšeniassa menetetään poliisihenkkiä” ja sen vuoksi poliisi suhtautuu kaukasialaisiin hengenvaarallisesti. Hoperskaja, joka ainakin implisiittisesti tuntuu mieltävän tšetšeenit jotenkin itse syyllisiksi heihin kohdistuvaan rasistiseen vainoon ja vihaan, ehdottaakin, että Punainen Risti siirtäisi toimintansa jonnekin muualle, lähemmäs Tšetšeniaa, että tšetšeenipakolaiset saataisiin pois venäläisten silmistä.¹⁷³⁷

III:4. Islamistien geopolitiikka Kaukasiassa

Aiheen ajankohtaisuuden vuoksi on syytä tarkastella myös sunnalaisten islamistien geopolittista ajattelua ja siitä kumpuavia asenteita Kaukasiaan. Irania käsiteltiin jo edellä. Kovin syvälle islamilaisen ajattelun analyysiin ei kuitenkaan voida mennä aiheen laajuuden vuoksi sekä siksi, että Kaukasian ulkopuoliset islamistit ovat paljosta kohusta huolimatta kiinnittäneet varsin vähän huomiota Kaukasiaan: alue on lähes koko 1900-luvun ajan ollut arabikeskeisen islamilaisen maailman periferiassa ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeenkin islamilaisen maailman tietämys Kaukasiasta on ollut hataralla pohjalla. On selvää, että islamista ja myös poliittisesta islamista on kuitenkin tullut vaikuttava tekijä Kaukasian tapahtumissa, ja se on saanut myös geopolittisia ulottuvuuksia – joskin enemmän islamin vastustajien kuin islamistien parissa. Kaukasian islamistien ympärille syntynyttä kohua, jota käsiteltiin edellä Tšetšenian, Dagestanin ja Luoteis-Kaukasian kohdalla, voisi yksinkertaistaen luonnehtia niin, että venäläiset ja osin länsimaalaisetkin näkevät islamin näkyväksi tulemisen ja politisoitumisen territoriaalisena laajentumisilmiönä ja siten geopolittisena uhkana, kun taas islamistit itse näkevät toimintansa ennen kaikkea yhteiskunnallisena ja internationalistisena.¹⁷³⁸

Eräissä islamilaisissa maissa, mutta vielä enemmän Euroopan islamilaisissa yhteisöissä, on viime aikoina ollut saatavissa lisääntyvässä määrin myös Kaukasiaa sivuavaa islamistista materiaalia, mutta sen taso on yleensä varsin matala ja se käsittelee Kaukasiaa edelleen huonosti tunnettuna periferiana, ylimalkaisin viittauksin ja oletuksin. Lisäksi sen tutkiminen edellyttäisi usein arabian kielitaitoa. Englanninkielistä materiaalia löytyy kuitenkin Euroopasta ja esim. Pakistanista, jossa kuitenkin Keski-Aasia on Kaukasiaa monin verroin käsitellympi ja paremmin tunnettu alue. Kaukasia jää lukemattomien Afganistania ja Keski-Aasiaa käsittelevien kirjoitusten marginaaliin ilman osoitusta tätä aluetta koskevasta asiantuntemuksesta. Mielenkiintoisen kuriositeetin muodostaa ns. džihad-genre, jossa pyhiin sotiin osallistuneet taistelijat muistelevat (ja liioittelevat) urotekojaan. Ainakin yksi

¹⁷³⁶ Glasnost Daily News Service, 13.3.2001; AP, 13.3.2001.

¹⁷³⁷ Hoperskaja, 2000, 67–68.

¹⁷³⁸ Islamististen liikkeiden yhteiskunnallisuus ja niiden vastustajien territoriaaliset pelot ”islamin laajentumisesta” tulivat esiin mm. A-studion Atlaksessa 16.1.2003.

tällainen kirja on julkaistu englanniksi Tšetšeniasta – kirjoittaja on syntyperäinen amerikkalainen, joka on kääntynyt muslimiksi ja väittää avustaneensa myös CIA:ta terroristien vastaisessa tiedustelussa.¹⁷³⁹ Islamistien internet-sivustoissa džihad-genre kukoistaa.

Uskonto ja etnisyys

Matti Saarelainen julkaisi Suomessa vuonna 1992 tutkimuksen poliittisesta islamista ja sen muodostamasta haasteesta Euroopalle. Sen tarjoama Neuvostoliiton hajoamisen aikainen näkökulma auttaa ymmärtämään asetelmaa poliittisessa islamissa ennen kuin useiden valtioiden harjoittama propaganda ja ”savuverho” vuodesta 1993 lähtien ja etenkin vuosikymmenen jälkipuoliskolla täytti Euroopassakin tuotettuja tutkimuksia. Saarelainen erottaa islamilaisesta maailmasta kolme toisilleen vastakkaista uskontopolitiikan suuntausta: sekularismin, reformismin ja fundamentalismin. Terminologisista epäselvyyksistä johtuen tässä työssä on käytetty fundamentalismin asemesta termiä islamismi, jolla viitataan radikaaliin poliittiseen islamiin, politiikan islamisoimiseen tai islamin politisoimiseen. Fundamentalismi ja islamismi eivät merkitse täysin samaa asiaa, koska fundamentalismi on teologinen näkökulma, kun taas islamismi poliittinen. Sekularismi merkitsee maallista politiikkaa, jossa uskonto erotetaan valtiosta – Turkin kemalistinen valtioidea on tästä tunnetuin esimerkki. Reformismi puolestaan on ”islamin länsimaistamista”, länsimaisten arvojen ja ajatusten tuomista osaksi islamilaista maailmaa pyrkimättä kuitenkaan sekularistien tavoin ”irtautumaan uskonnosta”.¹⁷⁴⁰

Leonard Stone muistuttaa, että suurimmalle osalle muslimeja uskonto on osa mutta vain osa heidän kollektiivista identiteettiään. Uskonto vahvistaa etnistä ja kansallista identiteettiä. Islamistinen internationalismi onkin esiintynyt voimakkaimmin siellä, missä muslimit on temmattu pois juuriltaan ja alkuperäisiltä asuinsijoiltaan. Niinpä radikaali islamismi onkin tyypillisesti kaupunkilainen ilmiö, ja erityisesti läntisissä suurkaupungeissa elävien ensimmäisen tai toisen polven muslimisiirtolaisten sekä suhteellisen länsisuuntautuneiden arabimaiden koulutetun nuoren kaupunkilaiseliitin (usein ulkomailla opiskelleen) keskuudessa.¹⁷⁴¹ Radikaali islamismi on poliittinen enemmän kuin uskonnollinen ilmiö, ja jossain mielessä verrattavissa taistolaisuuteen. Islamilaisten kansalliset itsenäisyysliikkeet vain harvoin ammentavat islamismista, joskin radikaali islamismi on monissa tapauksissa juurtunut pitkään konfliktista kärsineille alueille, kuten Palestiina, Kašmir ja Afganistan. Tällä hetkellä esim. Tšetšeniassa, Dagestanissa ja Kurdistanissa on havaittavissa samaa kehitystä, joka nähtiin miehityksen ja sodan seurauksena Afganistanissa ja Libanonissa. Kansallisten itsenäisyysliikkeiden ollessa kykenemättömiä voittamaan kansallista itsenäisyyttä vastarinta alkaa kanavoitua yhä enemmän islamistiseen eskapismiin.

Islamismille luonteenomaista on ollut nationalismin vastustaminen, sillä heidän mielestään islam on luonteeltaan internationalistista ja nationalismi johdattaa vähitellen sekularismiin.¹⁷⁴² Niinpä yhdessäkään Euraasian tunnetuista muslimikansojen itsenäisyysliikkeistä kyse ei ole ollut ”islamilaisten valtion perustamisesta” eikä islamistien rooli ole ollut ratkaiseva. Tämä pätee niin Palestiinaan, Kašmiriin, Bosniaan, Kosovoon, Tšetšeniaan, Pohjois-Kyprokseen, Kurdistaniin kuin Itä-Turkestaniinkin. Kaikissa näissä tapauksissa (paitsi ehkä Kyproksella) vastapuoli on pyrkinyt levittämään mielikuvaa islamistisesta fundamentalismista, mutta tosiasiallisesti kyse on ollut kansallisesta itsenäisyytaistelusta – tai il-

¹⁷³⁹ Aukai Collins: ”My Jihad”, 2002.

¹⁷⁴⁰ Saarelainen, 1992, 14.

¹⁷⁴¹ Stone, 2001, II:27-28.

¹⁷⁴² Saarelainen, 1992, 14.

keämmin sanottuna separatismista. Islamistit ovat toki ilmaantuneet näyttelemään omaa osaansa useimpiin pitkittyneisiin itsenäisyystaisteluihin, joissa toisena osapuolena on ollut muslimeja, mutta silloinkin heidän roolinsa on ollut samanlainen kuin itsenäisissä islamilaisissa valtioissa: Islamistit ovat olleet ”vallankumouksellinen” oppositio, joka on hyökännyt poliittisia johtajia vastaan ja kiihkoilullaan tuottanut ongelmia pikemminkin kuin apua itsenäistymiseen pyrkiville muslimeille. Yhtenäisyyden sijaan islamistit ovat poikkeuksetta aikaansaaneet riitoja, lahkoutumista ja vastarinta- tai itsenäisyysliikkeen sisäisen kentän hajaannusta. Niinpä he ovatkin olleet käyttökelpoisia myös provokaattoreina.

Kaukasian kontekstissä islamismia käsitellessä on yleensä viitattu wahhabilaisuuteen, minkä käsitteellisistä ja disinformatiivisista ongelmista on ollut puhetta jo aiemmin. Wahhabilaisuus on Saudi-Arabiassa vahvana vaikuttava puritaaninen sunnalaisuuden suuntaus, joka on liitossa Saudien kuningassuvun maallisen vallan kanssa. Gamal Abdel Nasserin aikana Egypti ryhtyi voimallisesti ajamaan panarabialaista aatetta, johon puolestaan Nasseria vastustanut Saudien dynastia vastasi korostamalla panislamilaisuutta. ”Islamilainen maailmanliitto” ja OIC (*Organization of Islamic Conference*) ovat panislamilaisia järjestöjä. Saudi-Arabian väitetään eri vuosina tukeneen myös Muslimiveljeskuntia, *Hamasia*, *Talibania* ja monia muita ääriliikkeitä. On kuitenkin ollut perinteisesti hankalaa erottaa toisistaan virallisen Saudi-Arabian ja yksittäisten järjestöjen ja liikkeiden (sekä sotakentille lähtevien vapaaehtoisten) motiiveja ja toimintaa. Saudiarabialaisten vapaaehtoisten on väitetty taistelevan myös Tšetšeniassa, mutta näyttöä ei juuri ole esitetty.¹⁷⁴³ Vastaavasti yhtäkään tšetšeniä ei ole löydetty Afganistanista *Talibanin* riveistä, vaikka päinvastaisia huhuja näki tiedotusvälineissä taajaan vuosina 2001-2002.¹⁷⁴⁴

Professori Heikki Palva luonnehtii wahhabilaisten tukemia ääriliikkeitä poikkeusolojen liikkeiksi, jotka ovat yhteydessä eri alueilla pitkään jatkuneisiin sotatiloihin ja kriiseihin. Palvan tutkimassa Afganistanin tapauksessa neuvostojoukkojen vetäytyttyä Afganistanin omien ryhmittymien välillä jatkunut sisällissota oli yhteydessä myös uskonnollisten kuppikuntien eroihin, kun vastakkain olivat konservatiivinen islam (Burhanuddin Rabbanin mudžahid-hallitus), radikaali islam (Muslimiveljeskuntaa muistuttanut *Hizb-i-Islami*) sekä suufilaiset veljeskunnat *Naqshbandiyya* ja *Qadiriyya*.¹⁷⁴⁵ Pitkän sotatilan tai miehityksen alaisilla alueilla, kuten Afganistanissa, Libanonissa, Kurdistanissa ja Pohjois-Kaukasiassa, on ollut monia yhtäläisyyksiä, jotka liittyvät myös radikaalin islamismien ilmaantumiseen kansallisten itsenäisyysliikkeiden sisäiseksi vastavoimaksi.

Vielä olennaisempaa roolia Afganistanissa näyttelivät heimopäälliköiden välit ja ”henkilöpolitiikka”, mutta suufilaisten osalta tilanne tarjoaa tiettyä näkökulmaa Kaukasian tapahtumiin. Tšetšeniassa nimenomaan suufilaiset koulukunnat naqshbandit ja qadirit olivat yhteiskunnassa perinteisesti merkittävimmässä asemassa. *Taliban* ei syntynyt konservatiivisesta islamista, vaan vallankumouksellisesta ”radikaalista” islamista, ja monet liikkeen merkittävistä johtajista olivatkin entisiä kommunisteja. *Talibania* vastaan taistelleessa *Pohjoisen liitossa* kantavana voimana olivat Afganistanin *Jamiat-i Islamin* islamilaiset konservatiivit, joihin Rabhani ja Massoud kuuluivat.¹⁷⁴⁶ Sama kolmijako voidaan nähdä myös Tšetšenian kohdalla, joskin Tšetšeniassa ”radikaalit” eivät missään vaiheessa päässeet valtaan kuten Afganistanissa. Sodan ja ”poikkeusolojen” pitkittyminen epäilemättä kuitenkin

¹⁷⁴³ Palva, 15.12.2001.

¹⁷⁴⁴ Ks. aiemmissa luvuissa ”Propaganda, disinformaatio ja myytti” sekä ”Toisen Tšetšenian sodan myyttejä”.

¹⁷⁴⁵ Palva, 15.12.2001.

¹⁷⁴⁶ On muistettava, että islamilaisissa maissa toimii lukuisia usein samannimisiä puolueita, joiden konteksti voi kuitenkin olla hyvin toisistaan poikkeava. Niin Pakistanissa kuin Afganistanissakin esimerkiksi on puolue nimeltä *Jamiat-i Islami*, mutta Afganistanissa sen vastustajana oli islamistinen *Taliban*, kun taas Pakistanissa *Jamiat-i Islami* on tärkein islamistipuolue, joskaan ei läheskään radikaalein, ja sen vastustajina ovat olleet maalliset hallitukset.

lisää radikaalin konfliktitilaan nojautuvan islamin mahdollisuuksia voimistua ja levitä Kaukasiassakin.

Dar as-Salam ja Dar al-Harb

Islamistien mielessä maailma jakautuu geopoliittisesti kahtia: islamilaiseen ja ei-islamilaiseen. Ei-islamilaisten, kafiirit tai dhimmit, jakautuvat ”uskottomiin” muslimeihin, ”kirjan kansoihin” (kristityt ja juutalaiset) sekä pakanoihin. Islamin maailma (*Dar al-Islam*) on samalla myös ”rauhan maailma” (*Dar as-Salam*). Se maailma, jossa islam ei ole voimassa, on sen sijaan ”sodan maailma” (*Dar al-Harb*). Useimmille muslimeille *džihad*, kamppailu tai taistelu, ei merkitse niinkään sodankäyntiä kuin islamin ja sen arvojen puolustamista. Erityisesti suffit puhuvat ”suuresta džihadista” ja ”pienestä džihadista”, joista ensimmäinen tarkoittaa kamppailua omia heikkouksia ja omaa pahuutta vastaan, kun taas ”pieni džihad” merkitsee taistelua ulkoisia vihollisia, erityisesti uskottomia, vastaan. On kuitenkin visusti varottava yleistämisestä, koska islamin tulkinnat vaihtelevat suuresti ja radikaali islamismi edustaa marginaalisen pientä, vaikkakin usein hyvin näkyvää, vähemmistöä.¹⁷⁴⁷

Professori Jaakko Hämeen-Anttilan mukaan džihadin taistelu-ulottuvuus liittyy Koraanissa lähes poikkeuksetta taisteluun uhkaa tai petosta vastaan, ja on siis luonteeltaan defensiivistä. Valtaa voidaan levittää aseellisesti, uskontoa ei. Islamissa ei ole miekkalähetystä, eivätkä islamilaiset valtakunnat ole pakkokäännätyneet valloitetuista väestöistä.¹⁷⁴⁸ Hämeen-Anttilan käsityksiä vastaan tosin sotivat eräiden muslimivaltakuntien harjoittama toiminta ”omiensa” eli muiden muslimien parissa, esimerkkeinä wahhabilaiset Saudi-Arabiassa ja moderni Persia. Felipe Fernández-Armesto on maailmanhistorian analyysissään kiinnittänyt huomiota siihen, että islam levisi dynaamisissakin vaiheissaan tehokkaammin kauppiaiden ja opettajien kuin sodan ja valloituksen kautta.¹⁷⁴⁹ Sylvia Akar varoittaa islamia koskevista monista myyteistä ja huomauttaa, että muslimit itse ovat kiinnittäneet džihadiin sanana ja käsitteenä paljon vähemmän huomiota kuin länsimaalaiset. *Dar al-Harbin* yhdistäminen sotiin on myös Akarin mielestä lähtökohtaisesti väärin, koska sekä länsimainen että islamilainen maailma ovat tänä päivänä hajanaisempia ja monimuotoisempia kuin koskaan.¹⁷⁵⁰ Christian Jokinen kirjoitti *Turun Sanomissa*, että ”puhuttaessa islamista miellehtymä vihreään sotalippuun ja käyrämiekkään on liiankin helppo”, kun islamilaisissa maissa ”todellisuudessa juuri armeija instituutiona on osoittanut olevansa konservatiivisen maltillisuuden linnake ja islamistien suurin vastustaja sisäpolitiikassa”.¹⁷⁵¹

Mikäli džihadia käytetään alueiden valloittamiseen islamille, mitä muslimivaltiot eivät tosin ole tehneet uudemmalla ajalla missään maailmassa, sen ensisijaisena tavoitteena ei ole levittää islamia vaan islamilaista lakia, šariaa (jonka tulkinnat vaihtelevat ajasta, paikasta ja suuntauksesta riippuen reformistisesta fundamentalistiseen). Šarian toteutuminen vaatii, että vallassa on hurskaita muslimeja. Valloitukseen käytetyn džihadin tarkoituksena ei siis ole käännätyä kansaa muslimeiksi, vaan nostaa muslimit valtaan, jotta alue voitaisiin ”rauhottaa” šarian avulla ja liittää osaksi ”rauhan maailmaa”. Muslimien, jotka elävät *Dar al-Harbissa*, pitää pyrkiä joko erottautumaan vääräuskoisista hallitsijoistaan tai sitten syrjäyttää heidät. Niinpä radikaalin islamistisesti tulkittu džihad voi merkitä valloitusotaa,

¹⁷⁴⁷ Saarelainen, 1992, 30-31; Hämeen-Anttila, 15.12.2001.

¹⁷⁴⁸ Hämeen-Anttila, 15.12.2001.

¹⁷⁴⁹ Fernández-Armesto, 1995, 334.

¹⁷⁵⁰ Akar, 15.12.2001.

¹⁷⁵¹ Jokinen: ”Islamismi enemmän politiikkaa kuin uskonnollista liikettä”, *Turun Sanomat*, 27.12.2002.

separatismia ja terroritoimintaa. *Dar al-Islamissa* sen pitäisi olla luonteeltaan puolustavaa ja *Dar al-Harbissa* luonteeltaan hyökkäävää.¹⁷⁵² On kuitenkin muistettava, että tässä on kyse teoreettisesta lähestymistavasta ja että islamistien aseistettu toiminta näyttää ulkopuolisen tarkkailijan mielestä usein suorastaan päinvastaiselta: valtaosa islamistisesta terrorismista ja vallankaappaushankkeista kohdistuu islamilaisiin maihin.

Muslimiveljet

Islamin ideologisointiin vaikuttivat keskeisesti Muslimiveljien teoreetikko Said Qutb (1906-1966) sekä pakistanilaisen *Jamiat-i Islamin* perustaja Abu al-Ala Maududi (1903-1979). Muslimiveljet nousivat 1920-luvulla Egyptissä vastustamaan länsimaiden vaikutusta ja toivottivat vuonna 1952 Nasserin vallankaappauksen tervetulleeksi, vaikka pettyivät siihenkin myöhemmin. Vuonna 1953 Said Qutb liittyi Muslimiveljiin ja pidätyksensä jälkeen kirjoitti vankilassa useita teoksia, joista tuli islamisteille keskeisiä ideologisia kulmakiviä. Hänestä tuli suosittu marttyyri ulkomaillaakin, kun Egypti tuomitsi hänet kuolemaan vuonna 1966 terroritekojen suunnittelusta. Said Qutbin mukaan maailmassa oli meneillään länsimaiden johtama islaminvastainen salaliitto, joka oli tuottanut niin nationalismiin, sekularismiin, sosialismiin, kommunismiin, demokratian kuin kapitalisminkin, puhumattaakaan Israelin valtion perustamisesta ja siionismista. Maududi puolestaan loi pohjan islamismiin internationalismille, sillä hänen mukaansa ”nationalistisen” muslimin lojaalisuus ei saanut kohdistua alueeseen, rotuun tai kieleen, vaan hengellis-poliittiseen yhteisöön (Umma).¹⁷⁵³

Toisessa maailmansodassa sekä arabisosialisteilla että muslimiveljillä oli yhteiset viholliset akselivaltojen kanssa, ja kummatkin ryhmittymät kääntyivät toisen maailmansodan jälkeen länsimaita vastaan. Vaikka Stalinin Neuvostoliitto alun perin tukikin Israelia ja vielä vuonna 1948 aseisti sitä ratkaisevasti, tuli ateistisesta Neuvostoliitosta sittemmin tärkeä liittolainen myös muslimiveljille. Syyriassa Muslimiveljet järjestäytyivät vuonna 1949 ja heidän johtajansa oli syyrialainen Muhammad Maruf ad-Dawalibi, joka julisti Muslimiveljien muodostavan ”Islamilaisen sosialistisen rintaman”. Huhtikuussa 1950 talousministeriksi noussut Dawalibi julisti arabien haluavan ”tuhat kertaa mieluummin tulla neuvostotasavallaksi kuin olla juutalaisten ryöstösaaliina”. Vuotta myöhemmin hän nousi ensin parlamentin puhemieheksi ja sitten pääministeriksi. Myöhemmin hän kuitenkin joutui pakenemaan Saudi-Arabiaan, jossa toimi kuninkaan neuvonantajana. Vuonna 1977 Dawalibin urakehitys jatkui kansainvälisissä merkeissä, kun hän lähti Pakistaniin ”Islamilaisen maailmankonferenssin” puheenjohtajaksi, ja 1980-luvulla puolestaan johtamaan Bagdadissa päämajaansa pitänyttä ”Kansan islamilaista maailmankonferenssia”. Hän tuomitsi arabisosialistisen Irakin suorittaman Kuwaitin miehityksen vasta vuonna 1991.¹⁷⁵⁴

Muslimiveljeskunnan taustaa on tutkinut saksalainen Johannes Reissner,¹⁷⁵⁵ jonka mukaan arabien ääri liikkeitä on jo puolen vuosisadan ajan yhdistänyt ennen kaikkea amerikkalaisvastaisuus. Koska entisen Neuvostoliiton ja Balkanin muslimit eivät koskaan kokeneet Yhdysvaltoja viholliseksi, heille ei myöskään herunut tukea arabimaailmasta. Toisena piirteenä oli antisemitismi, jossa muslimiveljet ottivat suoraan oppia 1930-luvun Euroopan juutalaisvastaisista rotuopeista. Said Qutb siteeraa teoksissaan ranskalaista rotuteorioidista viehättyä Vichyn hallituksen yhteistoimintamiestä ja lääketieteen nobelistia Ale-

¹⁷⁵² Saarelainen, 1992, 31-32.

¹⁷⁵³ Saarelainen, 1992, 37-41.

¹⁷⁵⁴ Leitzinger: ”Sota sionismia ja länsimaista imperialismia vastaan”, Suomen Sotilas 5/2001.

¹⁷⁵⁵ ”Ideologie und Politik der Muslimbrüder Syriens”, 1955.

xis Carrelia (1873-1944). Zürichin yliopiston islamintutkijan Ulrich Rudolphin mukaan tällä oli suuri vaikutus muslimiveljien ideologiaan.¹⁷⁵⁶

Vallankumouksellinen internationalismi

Kaksi juurta: punainen ja vihreä lippu

Modernin islamismin juuret ovat 1920-luvulla ja Muslimiveljeskunnan Egyptissä ja sittemmin Syyriassa aloittamassa ilmiössä. Arabimaiden nopea vaurastuminen öljyn myötä ja samanaikainen koulutus, teollistuminen, kaupungistuminen ja väestönkasvu aiheuttivat kasvavia odotuksia, jotka eivät kuitenkaan täyttyneet. Protesti on kanavoitunut poliittiseen islamiin. Se on samalla yhdistynyt samanaikaisesti kristittyssä maailmassa kehittyneisiin länsimaisen elämäntavan vastaisiin protestiliikkeisiin¹⁷⁵⁷ – aiemmin sosialismiin ja marxilaisvaikutteisiin vallankumousliikkeisiin, joita Neuvostoliitto tuki ja lietsoi Länttä vastaan, Neuvostoliiton romahdettua erityisesti ”globalisaatiokritiikkiin”. Palestiinan terroristisen taistelun aloittaneen PFLP:n perustaja oli libanonilainen kristitty marxilainen Georges Habash, joka sai tukensa Neuvostoliiton salaiselta palvelulta. PFLP:n kautta Neuvostoliitto kanavoi tukeaan eri terroristijärjestöille ympäri maailmaa.¹⁷⁵⁸

Islamistiset terroristijärjestöt alkoivat astua marxilaisten tilalle 1980-luvun kuluessa samalla kun perinteisemmät, ateistiset palestiinalaisjärjestöt menettivät merkitystään. Habash ei enää palvellut tarkoitustaan yhtä hyvin kuin nuoremmat aatetoverit, jotka olivat vaihtaneet aatteensa islamismiin. Algerian sosialistisen FLN:n aktivisti Bou-Ali Yassin pani alulle algerialaisen islamistiterrorismin 1980-luvun puolivälissä, jolloin jopa veteraanisocialisti Ahmed Ben Bella, Leninin kunniamerkin kantaja, ylisti ajatollah Khomeinia. Samoihin aikoihin Neuvostoliitto kehotti Iranin kommunisteja yhteistyöhön islamistien kanssa. NKP:n politbyroossa uudenlaista radikalismia edusti KGB-kenraali Haidar Alijev, nykyinen Azerbaidžanin presidentti; varovaisempi Kazakstanin puoluejohtaja Dinmuhammed Kunajev erotettiin virastaan, mikä johti Alma-Atan (nyk. Almaty) mellakkaan joulukuussa 1986 ja salaperäisten ”etnisten kahakoiden” aaltoon Neuvostoliiton muslimitasavalloissa.¹⁷⁵⁹

Usama bin Ladinin tavoin 2000-luvun islamistiset terroristit tulevat yhä useammin kaikkein vauraimmista arabimaista ja niiden ylä- ja keskiluokasta sekä Euroopan siirtolaisyhteisöistä. Uudenlaiseen islamismiin kuuluu kapinoida kapitalismia ja globalisaatiota vastaan, mitä harrasti myös egyptiläisen asianajajan poika Muhammad Atta, joka johti Yhdysvaltain terrori-iskuja. Myös hänen kumppaninsa olivat rikkaista perheistä ja Euroopan yliopistoissa kouliutuneita. Samaa ”taistolaisen” vallankumouksellisen prototyypin edusti jo iranilainen Mustafa Khamran Savehi, joka perusti perheen Kaliforniassa 1960-luvulla, mutta ryhtyi opiskelemaan terrorismia Egyptissä ja Libanonissa. Hän siirtyi ”punaisten šiialaisten” ryhmästä maailmanlaajuiseen muslimiopiskelijoiden organisoimiseen ja hänen niinkään Kaliforniassa opiskellut oppilaansa toteutti Teheranin lähetystövaltauksen vuonna 1979.¹⁷⁶⁰

¹⁷⁵⁶ Leitzinger, Suomen Sotilas 5/2001; Neue Zürcher Zeitung, 20.-21.5.2000.

¹⁷⁵⁷ Saarelainen, 1992, 35-37.

¹⁷⁵⁸ Leitzinger: ”Ääripäästä lähestyvät toisiaan”, The Eurasian Politician, 1/2002.

¹⁷⁵⁹ Leitzinger, *ibid.* The Eurasian Politician, 1/2002.

¹⁷⁶⁰ Leitzinger, *ibid.* The Eurasian Politician, 1/2002.

Islamistien mielestä fundamentalistinen islam ja siihen perustuva laki tarjoavat ainoan vaihtoehdon, kun muut suuret ideologiat ovat pettäneet. Heidän mielestään liberalismi johtaa anarkiaan, kapitalismi sydämettämyyteen, marxismi raakuuteen ja sosialismi köyhyyteen.¹⁷⁶¹ Islamistinen internationalismi on astunut Lähi-idässä ja muualla islamilaisessa maailmassa marxilaisen vallankumouksellisuuden tilalle. Sen geopolitiikalle on luonteenomaista, ettei se ole kiinnostunut ”periferioista” kuten Afganistanista, Kašmirista tai Tšetšeniasta, vaan islamistien mielenkiinto liikkuu ”länsimaisen imperialismiin” ja ”globaalin riiston” vastustamisessa. Lähi-idän konfliktien tutkija Pertti Multanen huomauttaakin, että Lähi-idän tilanne on täynnä salaliittoja ja provokaattoreita, mutta valtaosa liikkeistä on poliittisia eikä uskonnollisia.¹⁷⁶² Sama pätee myös Kaukasiaan.

Lähi-idän radikaaleissa liikkeissä islamismin vihreä korvasi marxilaisen punaisen, mutta vallankumouksellinen ehdottomuus ja valmius väkivaltaan poliittisten päämäärien saavuttamiseksi säilyi ennallaan. Kylmän sodan jälkeisessä islamilaisessa terrorismissa ja *Al-Qaidassa* korostuu kaksi juurta, jotka löysivät toisensa sosialismin menetettyä merkitystään: Lähi-idän kodittomaksi jäänyt marxilaisperäinen ääriliikehdintä, jota Neuvostoliitto aikanaan voimakkaasti tuki, ja konservatiivisten arabimaiden radikaali islamistinen oppositio. Edellä mainittu toi 2000-luvun terrorismiin toimintatavat ja vanhat verkostonsa, jälkimmäinen taas uuden rahoituskanavan ja ideologisen kodin.

Islamismin ja kansallisten itsenäisyysliikkeiden vastakkaisuus

Kuvaavaa on, että kansainväliset islamistit sanoutuvat usein irti niin Kašmirin kuin Tšetšeniänkin itsenäisyydestä, vaikka pienille aseellisille islamistiryhmille suunnataankin tukea ja separatistisia ryhmiä mainitaan muodon vuoksi julkilausumissa esimerkkeinä ”sorretuista muslimeista”. Tšetšenia, Palestiina ja Kašmir palvelevat islamisteja paremmin džihadin, oletetun pyhän sodan, näyttämöinä kuin itsenäisinä valtioina. Pakistanista käsin toimivat Pakistanin islamistisen opposition tukemat Kašmirin islamistiliikkeet ovat näkyvyydestään huolimatta pieniä ja vailla kašmirilaisten kannatusta. He eivät myöskään tue kašmirilaisenemmistön vaatimusta itsenäisestä Kašmirista, vaan kokevat toimintansa vain ”universaalina taisteluna islamin puolesta”. Myös Tšetšenian islamistit ovat olleet itsenäisyysmielisiä vastaan ja heidän johtajansa julistavat Qatarista käsin edustavansa ”universaalia islamia” eikä Tšetšeniaa, saati sen hallitusta.¹⁷⁶³

Tšetšeeni-islamistien Šamil Basajevin ja Movladi Udugovin linjaa edustava *Kavkaz-Tsentr* antoi tästä esimerkin, kun Aslan Mashadov ja varapääministeri Ahmed Zakajev suuttuivat Udugovin lausunnosta, joka oli ”ymmärtänyt” Afganistanin *Taliban*-liikkeen päätöstä räjäyttää Bamianin buddhankuvat. Zakajev tuomitsi patsaiden tuhoamisen täysin ja kiitti lisäksi maailman buddhalaisia siitä, että nämä olivat alusta asti tuominneet väkivallan Tšetšeniassa. Udugov puolestaan vastasi, ettei hänen tarvinnut pyydellä anteeksi, koska hän ei ole koskaan väittänytkaan Tšetšenian islamistien edustavan Tšetšenian virallista linjaa, vaikka he tukevatkin Tšetšenian itsenäisyyttä taistelussa ”Venäjän aggressiota vastaan”. Entinen marxilainen Udugov ilmoitti ryhmänsä olevan ”kaikista hallituksista riippumaton” ja edustavansa ”universaalia islamia”.¹⁷⁶⁴

¹⁷⁶¹ Saarelainen, 1992, 37.

¹⁷⁶² Multanen, 15.12.2001.

¹⁷⁶³ Tšetšenian islamistien sivusto, jonka rahoittaja on Qatarissa oleskeleva Movladi Udugov: <http://www.kavkaz.org/>

¹⁷⁶⁴ Chechenpress, 5.-6.3.2001; Kavkaz-Tsentr (kavkaz.org), 7.3.2001.

Kaukasia islamistikirjoittajien silmin

Britanniassa toimivan islamistisen kustantamon johtaja Muhammad Manazir Ahsan kirjoittaa esipuheessaan maltillisen islamistin Muhammad Iqbal Khanin Tšetšeniaa käsittelevään kirjaan, että useimmille muslimeille ”sekä Bosnia-Hertsegovina että Tšetšenia olivat täysin tuntemattomia paikkoja ennen kuin Serbian ja Venäjän armeijat aloittivat järjestelmällisen muslimien kansanmurhan”. Ahsan käy lyhyesti läpi Venäjän ekspansion historian Iivana Julmasta Katariina Suureen ja muridien vastarintaliikkeeseen, mainiten ”imaami Mansurin” (Mansurilla ei ollut imaamin arvonimeä, vaan hän käytti arvonimeä šeiikki) *gazavatin* muistuttavan meitä profeetta Muhammedin taistelusta Mekan uskottomia kafiireja vastaan.¹⁷⁶⁵

Ahsan kiinnittää erityistä huomiota vastarintaan nousseiden kaukasialaisten urhoollisuuteen ja korostaa useimmissa historioissa vähälle huomiolle jääneen nuoren 23-vuotiaan Ali Beg Hadžin nostattamaa kansannousua vuonna 1877, tsaarinajan joukkokarkotusten ja tšerkessien kansanmurhan jälkeen. Kun venäläiset kukistivat kansannousun ylivoimalla, jälleen lukuisiin raakuuksiin syylistyessä, venäläiskenraali vaati vangittua Ali Begiä tunnustamaan syyllisyyden kapinaan. Tällöin ”nuoren Ali Begin vastaus oli epookkia merkitsevä”, kun nuorukainen Ahsanin mukaan vastasi: ”Me pidämme itseämme syyllisinä ainoastaan Jumalan ja tšetšeenikansan edessä, ettemme kaikista uhrauksistamme huolimatta onnistuneet voittamaan takaisin sitä vapautta, jonka Jumala meille oli antanut.”¹⁷⁶⁶

Korostuksessa näkyvät monet islamistiselle näkemykselle tyypilliset piirteet, uskonnollisuuden lisäksi ajatus džihadin puolustuksellisuudesta, nuoruuden ja sankaruuden ihanointi sekä vallankumouksellisuus, joka toteutuu, kun uudet sukupolvet rohkenevat nousta ylivoimaakin vastaan. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota siihen, että vapauden vaatiminen on ”sen palauttamista, minkä Jumala kerran antoi”; *Dar al-Harb*, sodan maailma, on tunkeutunut islamilaiseen maailmaan ja harjoittanut siellä vuosisatojen verran kolonisaatiota, joukkomurhia, raakuuksia ja sotaa. Venäläisvalloitusta edeltävä aika nähdään onnellisena islamin aikana, jolloin muslimit jätettiin rauhaan. Erityistä huolta Ahsanille aiheuttaa venäläisten järjestelmällisesti harjoittama tuhoaminen, joka ilmeni territoriaalisena: maa-alueita tuhottiin hävittämällä islam, perinteet ja jopa alkupeäiset asukkaat ja tuomalla tilalle jotain rumaa ja paha: epäjärjestystä, sotaa, kärsimystä, kansanmurhia, venäläistämistä, vodkan juontia. Vastarintataistelu on venäläisvallan työntämistä takaisin islamilaisille kuuluvalta maalta – ei valloitusretki kafiireja vastaan.¹⁷⁶⁷

Lopuksi Ahsan kehuu Iqbal Khanin asiantuntemusta, sillä tämä on asunut vuosikymmeniä Neuvostoliitossa ja Venäjällä lääkärinä ja nähnyt Venäjän harjoittaman politiikan seuraukset inhimillisenä kärsimyksenä, totaalisenä kurjuutena ja sotina. Esipuhe päättyy tyypillisen uskonnolliseen siunaukseen, jossa toivotaan Jumalan hyväksyvän Iqbal Khanin yritys ymmärtää Kaukasian tapahtumia ja osoittaa solidaarisuutta raa’an aggression onnettomille uhreille.¹⁷⁶⁸ Myös tässä perustelussa näkyy islamismille luonteenomainen yhteiskunnallinen maailmankuva: epäislamilainen järjestelmä on havaittu omin silmin rappeutuneeksi ja ”pahaksi”, se näyttäytyy väkivaltana, raakuutena, huumeiden ja alkoholin käytönä, ”inhimillisenä kärsimyksenä” sairaaloissa, orpokodeissa jne. Islamilainen maailman sijaan välittää ja pitää huolta köyhistään, lapsistaan ja sairaistaan.

¹⁷⁶⁵ Ahsan, teoksessa Khan, 1995, 3.

¹⁷⁶⁶ Ahsan, teoksessa Khan, 1995, 4.

¹⁷⁶⁷ Ahsan, teoksessa Khan, 1995, 5-6.

¹⁷⁶⁸ Ahsan, teoksessa Khan, 1995, 6-7.

Poikkeuksellista on se, että tässä tutkimuksessa kritiikki kohdistetaan Venäjään, kun yleensä islamistit ummistavat silmänsä Venäjältä ja peilaavat maailmaa ainoastaan länsimaisen (erityisesti amerikkalaisen) ja islamilaisen (arabimaailman tai Iranin) välisenä vastakkainasetteluna. Kuten Ahsan itsekin totesi, Bosnia-Hertsegovinan ja Tšetšenian kaltaiset paikat, joissa sortaja on ollut Venäjä liittolaisineen, ovat arabien, iranilaisten ja pakistanaisten maailmankuvassa periferiaa, jota ei ole tunnettu ja johon ei ole kiinnitetty huomiota. Vaikka niissä surmansa saaneiden määrä ja tuhon laajuus ylittäisi moninkertaisesti Palestiinan tapahtumat, ne ovat – samoin kuin länsimaissa – poissa uutisista ja siten myös poissa mielestä. Mielikuvia kristillisen ja islamilaisen maailman vastakkainasettelusta hallitsevat edelleen Palestiinan konflikti sekä Yhdysvaltain huonot välit Iraniin ja Irakiin. Iqbal Khanin mielenkiinnon kohdistumiseen Kaukasiaan lienee vaikuttanut paitsi hänen oleskelunsa entisessä Neuvostoliitossa, myös se, että hän on syntyjään kašmirilainen, jolloin Kašmirin ja Kaukasian itsenäisyystaistelut rinnastuvat ilmiöinä toisiinsa. Iqbal Khanin katsauksesta puuttuvatkin kokonaan arabi-islamisteille tyypilliset viittaukset Yhdysvaltoihin ja Israeliin.

Maltillinen islamismi

Edes poliittisen islamin piirissä suurin osa ”islamisteista” ei ole radikaaleja kiihkoilijoita. Islamintutkija Irmeli Perho Helsingin yliopistosta muistuttaa, että fundamentalismi ja terrorismi eivät ole synonyymejä. Islamismi on pääosin yhteiskunnallinen liikesuuntaus, joka on asettunut vallankumouksellisen sosialismin jälkeensä jättämään tyhjiöön. Molemmat kiinnittävät huomiota olemassaoleviin ongelmiin, kuten korruptioon, köyhyyteen ja ”rappioon”, mutta projisoivat syyllisyyden länsimaita ja vapaata läntistä yhteiskuntamuotoa vastaan. Kuitenkin islamistisen ääriliikkeen vastustamisessa parhaaksi menetelmäksi onkin osoittautunut juuri länsimainen vapaamielisyys: Vaikka islamistiset liikkeet aiheuttavat ongelmia lähes kaikissa islamilaisissa maissa, vain Jordaniassa niiden toiminta on virallisesti sallittu. Sattumalta juuri Jordaniassa islamistit ovatkin ”kesyyntyneet” parhaiten ja sopeutuneet osaksi normaalia poliittista kenttää.¹⁷⁶⁹

Perhon mukaan *Talibania* ei voida pitää tyypillisenä islamistisena liikkeenä, sillä se ei hänen mukaansa esittänyt mitään uudistusohjelmaa, vaan pääsi valtaan ainoastaan siksi, että se onnistui ”lopettamaan sodankäynnin valtaosassa maata”. Tosiasiassa Perholta on jäänyt huomaamatta, että *Talibanin* menestys johtui pikemminkin kyvystä monopolisoida sodankäynti melko huomattavassa osassa Afganistania – ainoastaan ”kotikentällään” Kandaharissa *Taliban* onnistui tuomaan huomattavassa määrin vakautta, mikä harhautti ulkovaltoja Pakistanista Venäjään ja Yhdysvaltoihin vuosina 1994-1995 pitämään *Talibania* ”vakauttavana voimana”. Perho menee niin pitkälle, että pitää arabimaiden islamistiliikkeiden ihannevaltiona jotain, mikä muistuttaisi pohjoismaista sosiaalidemokraattista kansankotia.¹⁷⁷⁰

Tyypillisen maltillisen, mutta islamistisia piirteitä korostuksissaan ilmentävän katsauksen Kaukasiaan tarjoaa Azad Kašmirin pääkaupungissa Muzaffarabadissa vuonna 1960 syntynyt ja Pakistanissa sekä myöhemmin Taškentissa silloisessa Neuvostoliitossa lääketieteen tohtoriksi koulutetun Muhammad Iqbal Khanin kirja *”The Muslims of Chechnya: Struggle for Independence”*, jonka on julkaissut brittiläinen islamistinen säätiö. Kuvaavaa on, että kustantajan esipuhe onkin sävyltään huomattavasti jyrkempi ja enemmän islamistista terminologiaa sisältävä kuin Iqbal Khanin analyysi itsessään.

¹⁷⁶⁹ Janne Yläjoki, Keski-suomalainen, 27.12.2001.

¹⁷⁷⁰ Janne Yläjoki, Keski-suomalainen, 27.12.2001.

Iqbal Khanin kirja sisältää asiavirheitä, kuten väitteen, että osheetit olisivat muslimeja ja oletuksen, että Abhasia olisi ollut Georgiaa vastaan taistellut muslimimaa, jossa ”tšetšeenit autoivat abhaaseja saavuttamaan voiton sodassa vuonna 1993”.¹⁷⁷¹ Intuitiivinen oletus, että kaikissa konflikteissa olisi ollut kyse uskonnosta ja että muslimit ja kristityt olisivat olleet aina toisiaan vastaan muistuttaa suuresti Huntingtonin näkemyksiä Kaukasian konflikteissa. Niinpä Iqbal Khanille sen enempää kuin Huntingtonillekaan ei voinut edes juolahtaa mieleen, ettei Abhasia itse asiassa ollut oikeasti muslimimaa, että Georgia oli itse asiassa tšetšeenien tukija, ja että kyse ei Venäjän sotapropagandasta huolimatta yleensä ollut uskonnosta, vaan maan hallinnasta.

Tätä yleiskuvaa häiritsevää lähtökohtaista uskonnollista näkökulmaa lukuunottamatta Iqbal Khanin kirja Tšetšenian sodista on länsimaiselle lukijalle hämmästyttävän asiallinen ja maltillinen. Jopa sen uskonnolliset lähtökohta oletukset ovat samaa luokkaa ellei miedompia kuin keskimääräisessä länsimaalaisessa katsauksessa Kaukasiaan, ja huomattavasti maltillisempia kuin keskimääräisessä venäläisessä katsauksessa. Kirja koostuu lyhyestä historian läpikäymisestä ja ensimmäisen Tšetšenian sodan pääpiirteiden kuvauksesta vuoteen 1995. Iqbal Khanin käyttämät lähteet ovat pääosin tuttuja länsimaisia ja venäläisiä klassikoita, tutkimuskirjallisuutta ja artikkeleita *Central Asian Surveyssä*. Mitään ”islamilaisia” lähteitä Khan ei ole käyttänyt, mikä sekin kertoo länsimaisen tutkimuskirjallisuuden ja journalismin hallitsevasta asemasta muslimien maailmankuvassa. Varsin hillitysti kantaaottava kappale toivoo, että muslimivaltiot eivät suhtautuisi Tšetšenian tapahtumiin liian välinpitämättömästi, kritisoi ”Yhdysvaltoja ja muita länsimaita” Venäjän yhtenäisyyden tukemisesta hinnalla millä hyvänsä, ja katsoo, että Venäjä voisi oppia jotain historiastaan ja hyötyä itsekin siitä, että vetäytyy Kaukasiasta.¹⁷⁷²

Khanin oleellisia pitämiä piirteitä Tšetšeniassa ovat se, että Tšetšeniassa ”ei ole koskaan esiintynyt luokkaristiriitoja, despoottista hallintoa tai feodalismia”, ja että tšetšeenit katsovat olevansa ”vapaita miehiä”. Khan myös väittää tšetšeenien olevan entisen Neuvostoliiton muslimeista kaikkein uskovaisimpia, mikä voidaan kyllä voimakkaasti kyseenalaistaa. Khanin tarkoituksena lienee ollut kiinnittää huomiota tšetšeenien ”myönteisiin” ominaisuuksiin hänen kirjansa islamilaisen yleisön keskuudessa, mikä osaltaan paljastaa piirteitä islamistien lähtökohtaisen yhteiskunnallisesta ajattelusta. Fundamentalistien näkemyksistä poiketen Khan ei häpeä osoittaa suufilaisten veljeskuntien merkittävää roolia Tšetšeniassa eikä pidä niitä ”epäislamilaisina”. Wahhabilaisista ei hänen kirjansa puhu sanaakaan, joskin hän mainitsee vahvistamattomiin ”saudiarabialaisiin toimittajiin” viitaten, että Tšetšenian sotaan olisi ehkä lähtenyt vapaaehtoisia arabimaista.¹⁷⁷³

Iqbal Khan etsii syitä Venäjän jyrkkyyteen Tšetšenian tapauksessa useista tekijöistä: Ensinnäkin Venäjä pyrki palauttamaan suurvaltaylpeytensä ja harjoittamaan ”samanlaista imperialistista politiikkaa kuin Yhdysvallat Haitilla”. Tätä vaati erityisesti entinen KGB, joka lisäsi vähitellen valtaansa Venäjällä. KGB:hen viittaava arvio on merkityksellinen, sillä Khanin kirja on vuodelta 1995 – samana vuonna oli jo tosin ilmestynyt Jevgenia Albatšin hälyttävä teos turvallisuuspalvelujen vallan lisääntymisestä Venäjällä.¹⁷⁷⁴ Toisaalta sotaan houkuttivat Venäjän tähtäimessä olleet Azerbaidžanin öljyvarat ja pyrkimys estää muslimeja hyötymästä Kaspian energiavaroista. Islamisteille luonteenomaiseen tapaan

¹⁷⁷¹ Khan, 1995, 9.

¹⁷⁷² Khan, 1995, 24-25.

¹⁷⁷³ Khan, 1995, 14, 24.

¹⁷⁷⁴ Albats: ”KGB: State Within a State”, I. B. Tauris, 1995.

Khan myös rinnastaa Tšetšenian Afganistaniin, tosin viitaten tässä ”länsimaisiin kirjoittajiin”.¹⁷⁷⁵

Khan päätyy lopulta hyvin geopolitiittiseen analyysiin: Venäjä tarkastelee Kaukasiaa ”ikuisena sotänäyttämönä” eikä sillä ole Khanin mielestä aikomustakaan tuoda alueelle vakautta tai järjestystä. Yhdysvallat ja Länsi yleensä taas tukevat Venäjää eivätkä kiinnitä huomiota Tšetšeniassa tapahtuviin raakuuksiin, koska pitävät aluetta vähämerkityksisenä. Lännen syyttämistä Venäjän tukemisesta Tšetšeniassa kannattaa verrata venäläisten käsityksiin, joissa Länttä puolestaan syytetään tšetšeenien ”avoimesta” tukemisesta (esim. aiemmin käsitelty Maksimenko). Khan kritisoi myös islamilaisia valtioita, jotka eivät ole esittäneet ”juuri minkäänlaista kritiikkiä Venäjää kohtaan”. Hän huomioi, että venäläiset kyllä väittävät ”Afganistanin ja muiden naapurimaiden” tukevan tšetšeeniä sodassa, mutta tämä ei ole totta.¹⁷⁷⁶ Venäläisestä propagandasta ja kohusta huolimatta ulkomainen vaikutus tšetšeenien vastarinnassa alkoi näkyä vasta vuosia Khanin kirjan julkaisemisen jälkeen, toisen Tšetšenian sodan aattona.

Islamismi Kaukasiassa¹⁷⁷⁷

Islamismista Kaukasiassa on tässä työssä paljon vähemmän sanottavaa kuin voisi luulla. Islamistisissa suuntauksissa voidaan erottaa kaksi pääasiallista trendiä, joista ensimmäinen alkoi jo Neuvostoliiton loppuaikoina neuvostojärjestelmän ja tiedustelupalvelun ohjauksessa tapahtuneena uskonnollisten mielialojen kontrollina ja yrityksinä luoda neuvostoperaisesta Länttä vastaan suunnatusta islamismista vastavoimaa herääville kansallisille itsenäisyysliikkeille. Toinen trendi on lähinnä arabimaista lähtenyt vallankumouksellinen islamismi, joka alkoi juurtua Kaukasian alueelle ennen kaikkea Tšetšenian sotien ja muun Pohjois-Kaukasian eristyksen ja kurjistumisen vaikutuksesta – kuitenkin edelleen samalla vastavoimana kansallisille itsenäisyysliikkeille. On huomattavaa, että osittain nämä trendit kohtaavat samankaltaisissa lähtökohdissa ja nivoutuvat kylmän sodan aikaiseen politiikkaan ja tiedustelutoimintaan Lähi-idässä ja Etelä-Aasiassa.

Käsitteiden sekamelska

Professori Vahid Akajev kirjoittaa osuvasti: ”Länsimaiset ja venäläiset tutkijat ovat yhtä innokkaita käyttämään sellaisia termejä kuin ’islamilainen fundamentalismi’, ’islamilainen ekstremismi’, ’radikaali islam’, ’militantti islam’, ’poliittinen islam’ tai ’puritaaninen islam’ kirjoittaessaan [Kaukasian alueella] meneillään olevasta islamin elpymisestä. Havaitsematta näiden termien hienoisia eroja poliitikot, kustantajat, kirjoittajat ja jopa tutkijat sekoittavat kaiken keskenään, vaikka kukin termi kuvaa eri ilmiötä.”¹⁷⁷⁸ Kuvaavaa kirjoittelulle onkin ollut äärimmäisen sekava käsitteiden käyttö ja kyvyttömyys ymmärtää todellisuutta pelkoa ja ennakoluuloja herättäväksi iskusanaksi kelpaavan ”islamin” takana.

Akajev muistuttaa, että ”fundamentalismilla” ei ole mitään tekemistä ”ekstremismin” kanssa. Valtaosa Kaukasian ”fundamentalisteista” on puritaanisia muslimeja, joiden ohjelma koskee yksityiselämää ja keskittyy sosiaalisten ongelmien kuten alkoholin, siveettömyyden ja rikosten tuomitsemiseen. Se esiintyy kriittisenä, muttei suinkaan väkivaltaisena. Sen sijaan ”ekstremismillä” Akajev tarkoittaa *vallankumouksellista* liikehdintää, joka puoles-

¹⁷⁷⁵ Khan, 1995, 18-19.

¹⁷⁷⁶ Khan, 1995, 20-21.

¹⁷⁷⁷ Ks. aiemmissa luvuissa islamistisesta liikkeestä Tšetšeniassa, Dagestanissa ja Luoteis-Kaukasiassa.

¹⁷⁷⁸ Akajev, 2000, 136.

taan juontaa juurensa aivan muista piireistä kuin puritaaninen islam, vaikka nämä yleensä surutta niputetaan ”wahhabismin” ym. käsittekummajaisten alle. Akajev muistuttaa, että on väärin syyttää fundamentalisteja terrorismista, sillä terrorismia eivät niinkään harrasta he, vaan vallankumoukselliset ”ekstremistit”, joiden taustan korrelaatioita selvitettiin jo aiemmassa luvussa.¹⁷⁷⁹

Venäjän propagandan luomat yleistyksiset ja disinformaatio ovat haitallisia Venäjälle itselleenkin ehkäistessään selkeän kamppailun terrorismia vastaan. Terroristit muuttuvat neuvoiksi heinäsuovassa kun kaikki kaukasialaisten pyrkimykset samaistetaan terrorismiin ja ääri-liikehdintään. Voidaan tietysti kysyä, tarvitseeko Venäjä sittenkin käsitesekaannusten ja disinformaation savuverhon, mikäli paras lääke terrorismin uhkaan ja olojen vakauttamiseen sittenkin on sallia kaukasialaisten itsehallinto tai separatismi.

Islamismien neuvostorakenteet

Vuonna 2000 millään entisen Neuvostoliiton islamistijärjestöllä ei läntisten tiedustelulähteiden mukaan ollut toimistoa Teheranissa tai Qomissa; afgaaneilla sitä vastoin oli. Iranin islamilaisissa kouluissa opiskeli vain vähän entisen Neuvostoliiton alueelta tulevia kirkonmiehiä. Vain muutama sata azerbaidžanilaista ja afgaania opiskeli teologiaa Qomissa.¹⁷⁸⁰ Radikaalin islamismien levittäjinä Kaukasian alueella ovat toimineet toisaalta Venäjän tiedustelupalvelujen bulvaaneiksi perustamat islamistiset liikkeet ja Lähi-idän post-marxilaiset radikaaliliikkeet, toisaalta taas turvallisuuspolitiikassaan Yhdysvaltoihin sitoutuneiden arabimaiden, erityisesti Saudi-Arabian ja Arabiemiirikuntien liiton, radikaali poliittinen kenttä.¹⁷⁸¹

Turkillä ei ole asian kanssa mitään tekemistä, ja myöskään Iranilla ei ollut entisen Neuvostoliiton islamististen liikkeiden synnyssä juuri mitään osuutta. Paljon suurempi osuus oli Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän tiedustelupalvelulla (KGB/FSB), jota lähellä olevat henkilöt toimivat useimpien islamististen puolueiden ja ryhmien perustajina. Niinpä sekä Kaukasian että Keski-Aasian islamistit ajoivatkin voimakkaasti Neuvostoliiton säilyttämistä, sittemmin Venäjän federaation yhtenäisyyttä, ja pitivät päävastustajinaan kansallista itsenäisyyttä ajavia voimia. Nämä puolestaan olivat sekä Kaukasiassa että Keski-Aasiassa poikkeuksetta ei-islamistisia, maallisia ja usein länsisuuntautuneita, pankaukasialaisia tai panturkkilaisia liikkeitä. Moskova näki islamisteissa tehokkaan vastavoiman kansallismielistä liikehdintää vastaan.¹⁷⁸²

Samalla islamismi tarjosi kaksi ylimääräistä etua Moskovalle: Ensinnäkin se yhdisti entisen Neuvostoliiton muslimien Neuvostoliiton 1980-luvulta alkaen tukemaan arabien islamistiseen liikehdintään, jonka ytimenä oli lännenvastaisuus – ei Venäjän vastustaminen. Toiseksi se antoi Venäjälle tehokkaan propaganda-aseen, sillä länteen levitettiin tahallisesti hämärrettyä ja sekoitettua kuvaa tilanteesta. Lännen silmissä oli näytettävä siltä, että Venäjä itse asiassa taisteli ”fundamentalisteja ja terroristeja” vastaan, ja että näitä olivat itsenäisyysmieliset. Tämä kuva on valitettavasti hallinnut jopa akateemista kirjoittelua Kaukasiasta ja Keski-Aasiasta, mikä osoittaa hyvin alueita koskevan puutteellisen asiantuntemuksen. Tosiasiassa tilanne oli päinvastainen: Venäjä tuki islamisteja ja nämä puolestaan vastustivat maallista kansallisvaltiota tavoittelevia itsenäisyysliikkeitä, joita vastaan Venäjä taisteli, ja jotka leimattiin virheellisesti ”islamisteiksi”.

---

¹⁷⁷⁹ Akajev, 2000, 137.

¹⁷⁸⁰ Stone, 2001, II:27.

¹⁷⁸¹ Stone, 2001, II:28.

¹⁷⁸² Stone, 2001, II:26-27.

Islamilainen renessanssi puolue

Neuvostoliiton lopun aikoina radikaali islamilainen liikehdintä kanavoitiin KGB:n ja muiden turvallisuuspalvelujen ohjauksessa vuonna 1990 perustettuun Islamilaiseen renessanssi puolueeseen (IRP)¹⁷⁸³, jonka haaraosastoja rakennettiin niin Keski-Aasiaan, Kaukasiaan kuin Volgan tataarialueillekin. Venäläisissä tutkimuksissa ja artikkeleissa IRP tavallisesti yhdistetään epämääräisesti ”islamilaiseen fundamentalismiin”, ”tšetseenien separatismiin” ja ”kansainväliseen terrorismiin”. Tarkentaaksemme kuitenkin tosiasioita, on ensimmäiseksi todettava, että IRP ajoi perustamisestaan lähtien voimakkaasti Neuvostoliiton säilyttämistä. Sen pääargumentit olivat, että jos muslimitasavallat itsenäistyisivät, ”etninen nationalismi voittaisi yleismaailmallisen islamin” ja lisäksi ”Venäjän federaation muslimit”, tataarit ja pohjoiskaukasialaiset, jäisivät pieneksi vähemmistöksi eroavien muslimitasavaltojen ulkopuolelle.¹⁷⁸⁴

IRP piti ensimmäisen kongressinsa KGB:n valvonnassa Astrakanissa kesäkuussa 1990 ja Dagestanin ”islamistien” edustus oli huomattava. Mukana oli kolme avaaria: Abbas Kebedov, Bahauddin Mahomedov (Kebedov) ja Ajub Omarov, joista Omarov vaikutti Astrakanissa, kaksi muuta Dagestanissa. Puheenjohtajaksi (emiiriksi) valittiin avaari Ahmedkadi Ahtajev, ja puolueen Pohjois-Kaukasian siipeä johtamaan valittiin tšetseeni Adam Denijev. Denijevillä oli KGB-tausta ja hän toimi myöhemmin osana Ahmed Kadyrovin ja Bislan Gantemirovin nukkehallintoa, kunnes tšetseenit murhasivat hänet miehityshallinnon edustajana. Kudriavtsev mainitsee kuitenkin Denijevin olleen ”tšetseenien tärkeimpiä wahhabilaisia, joka julistautui kalifiksi ja ihmiskunnan pelastajaksi vuonna 1995”. Denijev omaksui nimen Adamalla, ”Jumalan Adam”. Joka tapauksessa Vladimir Putin nimitti saman miehen korkeaan asemaan nukkehallintoon. Yksi Astrakanin IRP:n edustajista oli Muhammed Bidžiulu, joka myöhemmin tunnettiin ”Karatsšain imaamina”.¹⁷⁸⁵

Bahauddin Mahomedov, joka oli kantavana voimana Dagestanin provokaatiossa kesällä 1999, ylläpiti jonkin aikaa Mahatškalassa islamistista ”Kavkaz-Tsentriä”.¹⁷⁸⁶ Hänen liikekumppaninsa Nadžmuddin Nadžmuddinovin kustantamo *Badr* Pervomaiskojessa puolestaan julkaisi venäjäksi käännettyinä Muslimiveljien tärkeimpien kirjoittajien, mm. Abu al-Ala Maududin ja Said Qutbin sekä Muhammed al-Gazalin ja Hassan al-Bannan tiukan lännenvastaisia teoksia. Myös Dagestanin islamistien julkaisema lehti ”*Musulmanskaja tsivilizatsija*” oli venäjänkielinen – ja sen linjakin pikemminkin Venäjän eurasianistien islamistis-venäläistä liittoa Länttä ja Turkkiä vastaan kannattava kuin itsenäisyysmielisiä myötäilevä. IRP:n aktivistien edustajia alettiin vähitellen kutsua ”wahhabilaisiksi” ja heidän käsitöksensä joutuivat ilmiriitaan tariqaattia kannattavien suufilaisten seikkien kanssa – joita puolestaan itsenäisyysmieliset kaukasialaiset pääosin kannattivat.¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸³ Oikeampi suomennos olisi ”Islamin elpymispuolue”, sillä IRP:stä esiintyy kahta englanninkielistä käännöstä, ”*Islamic Renaissance Party*” (eli islamilainen jälleensyntymisen puolue) ja ”*Islamic Revival Party*” (eli islamilainen elpymispuolue). Olen pitäytynyt suomennoksessa ”renessanssi puolue”, jotta kirjainlyhenne IRP vastaisi suomalaistakin nimeä. Tätä anglismia on käytetty myös ”ammattislangissa”.

¹⁷⁸⁴ Roy, 2000, 4/14; Stone, 2001, II:26.

¹⁷⁸⁵ Kudriavtsev, 2000, 131-132. Aleksei Kudriavtsevin artikkeli IRP:n synnystä tarjoaa mielenkiintoisia yksityiskohtia, mutta jättää tahallisesti huomioimatta, että ko. ”wahhabilaiset” olivat lähes poikkeuksetta KGB-taustaisia ja toimivat myöhemmin esim. Tšetšenian Moskovan-mielisessä nukkehallinnossa. Artikkelissa on myös ilmeistä tahallista disinformaatiota, jonka tarkka lukija pystyy kuitenkin suodattamaan ulos. Kudriavtsev rakentaa tarkoituksellisia ehdollistumia kansallismielisten ja fundamentalistien välille ja unohtaa vastaavasti islamistien taustat ja myöhemmät teot, mikä antaa merkittäviä viitteitä ”historioitsija”

Kudriavtsevin omasta taustasta ja tutkimuksen motiivista. Hän yrittää mm. epäsuorasti esittää päättelyketjua, jonka mukaan CIA:n agentti Usama bin Ladin koulutti Jordaniasta tšetseeniä soluttautumaan amerikkalaisilla passeilla Turkin kautta huumeita kaupaten Dudajevin ja Mashadovin suostumuksella Venäjää hajottamaan... (s. 132). Kudriavtsevin johtama ”tutkimusinstituutti” näyttäisi olevan Primakovin aikoinaan perustama ja lähes kaikki Kudriavtsevin lähdeviittaukset ovat joko saman tutkimuslaitoksen julkaisuihin tai epämääräisiin lehtiartikkeleihin.

¹⁷⁸⁶ Nimi ”Kavkaz-Tsentri” on sama, jota tšetseeni-islamistitkin käyttävät; ks. www.kavkaz.org

¹⁷⁸⁷ Kudriavtsev, 2000, 132-133; Akajev, 2000, 138; kirjoittajan tiedonhankintamatka Kaukasiaan.

Aleksei Kudriavtsev tekee tahallisen harhaloikan Tšetšenian puolelle, jossa hän sanoo ”wahhabilaisuuden” (nyt unohtaen IRP:n kokonaan) saaneen alkunsa jordanialaisesta tšetšeenidiasporan jäsenestä Fathi al-Shishanista (sukunimi tarkoittaa tšetšeeniä), joka olisi tullut levittämään wahhabilaisuutta Yhdysvaltain passilla taisteltuaan ensin Neuvostoliittoa vastaan Afganistanissa. Tästä ehdollistavasta kehitelmästä hän siirtyy suoraan ”hyvin tunnettuun” Hattabiin, josta Kudriavtsev ilmoittaa tietävänsä, että hän oli arabi sekä räjähdysaineiden ja sabotaasin ekspertti. Hänen johdollaan olisi Tšetšeniaan perustettu *Džama'at*, johon liittyi nuoria työttömiä miehiä, mutta joka kuitenkin osoittautui ensimmäisessä sodassa yhdeksi taistelukuntoisimmista yksiköistä. Kudriavtsevin mukaan joukossa oli myös dagestanilaisia, inguušeja ja karatšaita.¹⁷⁸⁸

Myös Tšetšeniassa Neuvostoliiton virallista islamia edustava oppineisto, *ulama*, vastusti Tšetšenian itsenäisyysjulistusta ja oli kesäkuussa 1990 mukana perustamassa islamistista IRP:tä, jolla oli haaraosastoja Neuvostoliiton muslimiosissa Tadžikistanista Tatarstaniin ja Astrakanista Pohjois-Kaukasiaan ja Azerbaidžaniin. Neuvostoliiton lopussa IRP oli NKP:n jälkeen Neuvostoliiton suurin puolue.¹⁷⁸⁹ Islamismi entisessä Neuvostoliitossa olikin alusta asti yhteydessä nomenklaturaan ja Venäjän turvallisuuselimiin. Sen päätehtävänä oli heikentää kansallisen itsenäisyysliikkeen vaikutusta. Onkin huomattavaa, että Astrakanissa vuonna 1990 perustettu IRP on alusta asti ollut voimakkaassa yhteydessä aiemmin käsiteltyyn Venäjän eurasianistiseen liikkeeseen. IRP on ollut liitossa eurasianistisen liikkeen kanssa.¹⁷⁹⁰

IRP julistikin jo vuonna 1992 – monin samoin sanoin kuin Aleksandr Dugin julisti eurasianistien tavoitteita samana vuonna – että entisen Neuvostoliiton islamistit eivät olisi Venäjää vastaan: ”Ainoa voima, joka tänä päivänä vastustaa amerikkalaistyylistä universalismia on islam... Ainoa keino Venäjälle toteuttaa geopoliittista tehtäväänsä on tulla islamilaiseksi valtioksi.”¹⁷⁹¹ On hyvin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että islamistinen IRP jo vuonna 1992 katsoi ”Venäjän geopoliittisen tehtävän” automaattisesti olevan antagonismi Amerikkaa ja sen ”universalismia” vastaan. Lukuun ottamatta ajatusta itse Venäjän muuttamisesta islamilaiseksi valtioksi IRP:n esittämät ajatukset ovat täysin samoja, joita Venäjän eurasianistit esittivät, ja jotka olivat vallalla maan turvallisuuselimeissä.

Epäilemättä IRP:n tarkoitus oli siis nimenomaan ehkäistä kansallista heräämistä – Venäjän salaiselle palvelulle hyvin luonteenomaiseen tapaan soluttaen, kanavoiden ja provosoiden, mitä harjoitettiin jo tsaarinajalla. Keisarillinen Venäjä tuki vanhoillisia islamilaisia liikkeitä vastustaakseen turkkilaisvaikutteisten uudistusliikkeiden ja voimistuvan kansallismielisyyden vaikutusta. Puolueeseen liittyi kuitenkin myös kansallismielisiä. Tämä on ymmärrettävää, sillä kaikkialla Neuvostoliiton loppuaikana kansallismieliset tunteet kanavoituivat aluksi neuvostovallan ”sallimiin” ja usein KGB:n kontrolloimiin ”epäpoliittisiin” liikkeisiin, joita IRP:n tavoin olivat esimerkiksi ympäristöliikkeet Baltiassa ja Georgiassa ja sosiaaliset protestiliikkeet monissa maissa. Koska IRP:hen kuitenkin tuli myös sellaisia ”islamisteja”, jotka tosiasiallisesti halusivat lisää autonomiaa (ja myöhemmin itsenäisyyttä), alkoi IRP jo alkuajoistaan lähtien hajota etnisiin ryhmittymiin.¹⁷⁹²

¹⁷⁸⁸ Kudriavtsev, 2000, 132-133.

¹⁷⁸⁹ Khan, 1995, 14-15.

¹⁷⁹⁰ Romer, 1999, 83.

¹⁷⁹¹ Romer, 1999, 83.

¹⁷⁹² Stone, 2001, II:26-27.

Zawahiri Derbentissä

Al-Qaidan kakkosmiehen, Egyptin *Islamilaisen jihadin* johtajan Ayman az-Zawahirin linkittää Kaukasiaan mielenkiintoinen seikka, jonka *The Moscow Times* ja pakistanilainen NNI julkistivat heinäkuun alussa 2002. Zawahiri pidätettiin Dagestanissa Derbentin kaupungissa muodollisesti Venäjällä viisumitta oleskelusta osapuulle vuoden 1996 lopussa. Venäjän FSB piti häntä kuitenkin vangittuna vain kuusi kuukautta, minkä jälkeen Zawahiri vapautettiin ja hän säntäsi suoraa päätä Afganistaniin, jossa Usama bin Ladin otti hänet vastaan. Hämmästyttävän nopeasti Zawahiri nousi *Al-Qaidan* kakkosmieheksi ja bin Ladinin ”poliittiseksi upseeriksi”.¹⁷⁹³

Samaan aikaan Zawahirin johtama Egyptin *Islamilainen jihad* teki merkittävän suunnanmuutoksen: se luopui kokonaan mahdollisista operaatioistaan Dagestanissa sekä aiemmasta päätavoitteestaan, vallankumouksesta Egyptissä, ja koko organisaatio suunnattiin uudelleen ”globaaliin sotaan” Yhdysvaltoja vastaan. Venäläisten virallisen version mukaan Zawahiri olisi ollut Dagestanissa tietysti tavalla tai toisella yhteydessä tsetseeneihin ja Venäjän viranomaiset eivät olisi ymmärtäneet, kenet olivat pidättäneet, minkä vuoksi he kiirehtivät vapauttamaan vangitun Zawahirin niin nopeasti. Entisen egyptiläisen *jihad*-aktivistin Hani al-Sebain mukaan Zawahiri riensi liittymään bin Ladiiniin, koska hän tarvitsi suojelusta. Jos näin on, Zawahirin välittömästi *Al-Qaidassa* nauttima luottamus ja nousu toiseksi vaikutusvaltaisimman johtajan ja ”*Al-Qaidan* aivojen” asemaan oli egyptiläislääkäriltä yllättävä suoritus.¹⁷⁹⁴

IV: SKENAARIOITA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

IV:1. Skenaarioita

Aika ja tulevaisuus: ”kehitys”, ”ikuinen kriisipesäke” vai ”nouseva keskiö”?

Skenaariotutkimus on tulevaisuuden hahmottamista rakentamalla vaihtoehtoisia kehityskulkuja. Skenaariot antavat suuntaviivoja ja seuraavat ajallisia kehityskulkuja lähistorias-ta tulevaisuuteen, mutta ne eivät sinänsä kykene ennustamaan tulevaisuutta. Skenaariot perustuvat aina historialliseen kokemukseen ja mitä enemmän uskalletaan arvella tulevaisuudesta, sitä enemmän historiallista kokemusta ja tietoa on syytä löytyä arvioiden taustalta. Pekka Visuri esittää, että skenaariotutkimuksessa voidaan olettaa ainakin neljä suuntaa, johon edetä: 1) jatkuvuusmalli, jossa oletetaan jo havaitun trendin jatkuminen; 2) positiivinen kehitys ja 3) negatiivinen kehitys; sekä 4) kriisiskenaario.¹⁷⁹⁵

Kaukasia on voitu nähdä suhteessa aikaan ja tulevaisuuteen ”vähitellen kehittyvänä”, mihin sisältyy länsimaisesta näkökulmasta katsoen yleensä ajatus sen demokratisoitumisesta ja vähittäisestä irtautumisesta Venäjän vaikutuspiiristä ja tulemisesta osaksi läntistä vaikutuspiiriä. Venäläiset ja Venäjää lähellä olevat länsimaiset tahot taas ovat nähneet ”kehityksen” merkitsevän sitä, että Kaukasia vähitellen ”palaa” osaksi Venäjän vaikutuspiiriä ja integroituu IVY:n kanssa. Vastakkaisista näkökulmista katsoen nämä kaksi ”kehitysskenaaria

¹⁷⁹³ The Nation, 5.7.2002.

¹⁷⁹⁴ The Nation, 5.7.2002.

¹⁷⁹⁵ Visuri, 1997, 456-457.

riota” ovat positiivinen ja negatiivinen, riippuen siitä, toivooko arvioija Kaukasian siirtyvän nykyisestä ”kiistanalaisesta” tilastaan Lännen vai Venäjän vaikutuspiiriin. Pessimistinen skenaario uskoo lisäksi Kaukasian pysyvän ”ikuisena kriisivyöhykkeenä” ja etupiiri-taistelujen näyttämönä, kun taas optimistisessa skenaariossa Kaukasia näyttäytyy ”nousevana keskiönä”, jonka öljyvarat takaavat alueelle merkittävän maailmanpoliittisen ja strategisen aseman ja talouskasvun, kunhan sotiminen loppuu.

Seuraavat hyvin lyhyet ja yksinkertaistetut skenaariot pohjaavat paljolti tässä tutkimuksessa jo esitettyihin geopoliittisten intressien ja niitä seuraavan ulkopoliittikan ja turvallisuuspolitiikan toiminnan kehitykseen. Alkuun oletetaan voimatekijöiden intressien ja pyrkimysten pysyvän jotakuinkin ennallaan, minkä vuoksi skenaariot pohjaavatkin paljolti niiden voiman, toimintavalmiuden ja toimintakyvyn analyysiin. Lopuksi tarkastellaan mahdollisuutta, että voimatekijät muuttuvat radikaalisti, jolloin myös niiden intressit ja pyrkimykset saavat uudenlaisia suuntia.

Lännen vai Venäjän alueellinen hegemonia?

Mikäli Venäjän sotimiseen ja voimapolitiikkaan käytetyt voimavarat ehtyvät tai Venäjä joutuu sisäpoliittisista syistä suuntaamaan voimavaraansa uudelleen, voi olettaa Lännen saavuttavan yliotteen Kaukasiassa. Öljyn hinnan ollessa alhaalla Venäjän sotilaallinen toimintakyky heikkenee ja vastaavasti korkean öljyn hinnan aikoina sen toimintakyky laajenee. Venäjän toimintavalmius ja aggressiivisuus on korkea, kun taas Lännen toimintavalmius on hyvin rajallinen. Visuri huomioi, että Länsi ei 1990-luvulla ryhtynyt interventioihin ellei sitä koettu poliittisesti niin välttämättömäksi, että kotiyleisön tuki oli taattu, strategiset päämäärät selviä ja ettei sodasta olisi luvassa pitkää ja veristä. Tästä syystä esimerkiksi toimissa ensin Bosnian serbejä ja sittemmin Jugoslaviaa vastaan viivyteltiin mahdollisimman pitkään.¹⁷⁹⁶ Voidaan olettaa, että Lännen toimintahalukkuus Kaukasiassa on vielä huomattavasti Balkania alhaisempi: Kaukasia nähdään edelleen Venäjän etupiirinä. Turkin halukkuus toimia on vielä länsivaltoja, erityisesti Yhdysvaltoja, alhaisempi.

Venäjällä on aggressiivisuutensa tähden yliote Kaukasiassa ja aloite käsissään. Rajoitetussa ”puskurivyöhykkeellä” (Kaukasiassa) tapahtuvassa konfliktissa Turkki kykenisi luultavasti Venäjän sotilaalliseen lyömiseen, mutta Turkin turvallisuuspolitiikka on hyvin varovaista eikä ole missään oloissa luultavaa, että Turkki ryhtyisi interventioon edes tärkeimmän suojattinsa Azerbaidžanin kohdalla. Ainoa mahdollisuus olisi se, että Turkilla olisi takanaan myös läntisen maailman tuki, mikä taas on epätodennäköistä Euroopassa Turkkia kohtaan tunnetun epäluulon sekä Amerikan voimakkaan armenialaislobbyn vuoksi. Lisäksi tällaisessa tilanteessa Venäjä voisi kiristää Kyproksen tilannetta tai mobilisoida Irakin ja Syyrian toimimaan Turkkia vastaan. Konfliktin eskaloitumista pelkäävä Länsi pyrki pikemminkin hillitsemään kuin tukemaan Turkkia.

Venäjä kykenee siis saavuttamaan hegemonian Kaukasian alueella, mikäli konfliktit ja epävakaus jatkuvat ja aseellinen toiminta sanelee alueen kehitystä. Venäjän intresseissä voi olla pitkiä sekä Abhasian että Karabahin pattitilanteita sekä lietsoa epävakautta Georgian, Azerbaidžaniin ja Turkkiin. Armenia ja Iran tukevat Venäjää. Vastaavasti, mitä enemmän tilanne vakautuu ja rauhoittuu ja olot normalisoituvat Georgiassa, Azerbaidžanissa ja Itä-Turkissa, sitä enemmän läntinen hegemonia alkaa vaikuttaa alueella talouden ja politiikan kautta. Afganistanin tapahtumat loppuvuonna 2001 osoittavat myös,

---

¹⁷⁹⁶ Visuri, 1997, 485.

että Yhdysvaltain kynnys interventioihin on laskenut ja ”jalansijan” saaminen suhteellisen helposti Uzbekistanista ja muualta Keski-Aasiasta sekä Georgiasta lisää todennäköisyyttä, että Yhdysvallat yksin tai Turkin kanssa tulee lisäämään jalansijaansa myös Azerbaidžanissa, jossa ei ole venäläisjoukkoja ja joka on myös strategisesti tärkein kohde. Jos Yhdysvallat kykenee terrorismin vastaisen sodan kehyksissä lisäämään sotilaallista läsnäoloaan Kaukasiassa riittävästi, Venäjän toimintamahdollisuudet kapenevat tuntuvasti ja se menettää hegemoniansa väistämättä. Yhdysvaltain ja Venäjän kilpailuasetelma jatkuu, mutta tuskin kärjistyy. Tämä merkitsee pluralismia hegemonian sijaan ja palvelee Turkin, Georgian ja Azerbaidžanin etuja.

Venäjä tulee toimimaan eri tavoin tätä kehitystä vastaan, mutta Karabahin konfliktin ollessa eräällä tavoin loppuun kulutettu (Azerbaidžan on menettänyt koko alueen) Venäjän ainoat aseet ovat lezgiterroristien, Džavahetian armenialaisten sekä vanhojen Abhasian ja Ossetian konfliktien aktivoiminen, nomenklaturan kiristäminen myönnytyksiin sekä suora hyökkäys. Kaikissa näissä suhteissa Azerbaidžan on Kaukasian maista vastustuskykyisin Venäjää vastaan: lezgien voima on marginaalinen, vaikka sitä höystettäisiin siviilipukuisilla Venäjän turvallisuuspalvelujen joukoilla, ja Abhasian skenaario ei todennäköisesti toimisi Lezgistanissa ainakaan samassa laajuudessaan. Alijevin dynastian kiristäminen onnistuu vain tiettyyn rajaan saakka, sillä Azerbaidžan on entisen Neuvostoliiton maista luonnonvaroiltaan kaikkein riippumattomin Venäjästä, Haidar Alijev tulee kuolemaan lähivuosina eikä pojan lojaalisuudesta ole samanlaisia takeita kuin isän, joka kuului KGB:n eliittiin. Azerbaidžanissa on myös vahva oppositio ja Karabahin menetyksen jälkeen maa on etnisesti varsin yhtenäinen (lezgejä ja talysseja lukuunottamatta). Azerbaidžan on lisäksi se Kaukasian maista, joka kykenee nopeimmin ja tehokkaimmin ajan myötä vahvistamaan omaa sotilaallista puolustuskykyään, mitä edesauttaa turkkilaisen, israelilaisen ja länsimaisen avun saanti.

Näin ollen onkin ymmärrettävää, että Venäjä suuntaa ensisijaiset epävakauttamistoimensa Georgiaa vastaan. Georgiassa Venäjä tulee käyttämään kaikki käytettävissä olevat keinot maan pitämiseksi epävakauden tilassa ja sen kansainvälisen maineen vahingoittamiseksi, mistä esim. terroristipropaganda antaa esimakua. Tulevaisuudessa provokaatiot (kuten YK:n helikopterin alasampuminen) tulevat jatkumaan ja aika ajoin kiihtymään Venäjän tunnustellessa tilaisuutta tunkeutua Georgiaan ”lopullisesti”. Georgialla on kolme valttikorttia Venäjää vastaan: Sillä on kaikesta huolimatta suhteellisen korkea sympatian aste Yhdysvalloissa ja kristittyinä maana se nauttii Lännessä parempaa julkisuuskuvaa kuin Azerbaidžan tai Tšetšenia. Toisena valttikorttina on strateginen sijainti: Azerbaidžanin öljyä ei voida kuljettaa Venäjästä ja Iranista riippumattomia reittejä pitkin länteen ilman Georgiaa. Kolmantena valttikorttina on Georgiassa vallitseva voimakas itsenäisyystahto ja vahva kansallinen identiteetti – vahvempi kuin entisen Neuvostoliiton muslimitasavalloissa. Venäjän on vaikea löytää Georgiasta sellaista vasallihallitusta, joka ei valtaan päästyään ryhtyisi hivuttamaan Georgiaa taas pois Venäjän valtapiiristä. Niinpä Venäjä turvautuukin pysyvään epävakauden tilaan estääkseen Georgian vahvistumisen ja vaurastumisen.

Armenia tulee nähtävissä olevassa tulevaisuudessa pysymään uskollisena Venäjälle ja etenkin niin kauan kuin Karabahin konflikti on selvittämättä ja epävarma, Armenia on täysin riippuvainen Venäjän aseellisesta tuesta. Armenian geopolitiittinen suuntautuminen tulee muuttumaan ainoastaan silloin, jos Azerbaidžan ja Georgia varmuudella vakiinnuttavat itsenäisyytensä ja irtautuvat Venäjän etupiiristä. Samalla kuitenkin taloudelliset intressit saattavat alkaa vaikuttaa alueella Turkin ja Armenian suhteita liennyttävällä tavalla, etenkin jos Armenian poliittisessa eliitissä tapahtuu sukupolvenvaihdos. Turkin maltilli-

nen islamistihallitus – niin yllättävältä kuin se saattaakin tuntua – voi osoittautua halukkaammaksi ojentaa kättä Armenialle kuin aiemmat hallitukset.

Tšetšenia on ratkaisevassa asemassa Venäjän menestyksen suhteen. On epätodennäköistä, että Tšetšeniassa saavutettaisiin sotatoimilla mitään lopullista ratkaisua – tilanteen vakautuminen on mahdollista vain jos kaikki tšetšeenit surmataan tai karkotetaan 1860-luvun tšekessien tavoin, tai jos Tšetšenia tunnustetaan itsenäiseksi ja Venäjä vetää sieltä joukkonsa. Molemmat vaihtoehdot ovat varsin epätodennäköisiä ainakin lähivuosina, minkä vuoksi todennäköisintä on, että Venäjä tulee kuluttamaan Tšetšeniassa rahaa, asevoimaa ja ihmishenkiä niin kauan kunnes Kremlissä itsessään tapahtuu merkittävä suunnanmuutos. Se on mahdollista vain vallankaappauksen tai länsivaltojen voimakkaan väliintulon myötä. Sodan jatkuessa Tšetšeniassa Venäjän joukot ovat sidottuja ja Azerbaidžan ja Georgia voivat hitaasti mutta varmasti voimistaa itsenäisyyttään. Jokainen vuosi muodollisesti itsenäisenä lujittaa niitä ja leventää kuilua Venäjälle, etenkin kun Venäjä ei tee juuri mitään rakentaakseen (Turkin ja länsimaiden tavoin) myönteisiä ja vapaaehtoisuuteen perustuvia suhteita näihin maihin.

Venäjän lisääntyvä muslimivastaisuus tulee jatkumaan ja ajamaan Tšetšenian naapuritasavaltoja Pohjois-Kaukasiassa yhä ahtaammalle. On todennäköistä, että samalla kun tasavaltojen johtajat muuttuvat yhä enemmän Kremlin sätkynukeiksi ja autonomia kapenee, eivätläinen väestö vieraantuu Moskovasta lisääntyvässä määrin ja levottomuuksien riski kasvaa. Tšetšenian lisäksi kyky voimakkaaseen aseelliseen vastarintaan on kuitenkin reaalinen ainoastaan Dagestanissa, jota taas pidättelee sen oma kansallinen monimuotoisuus: Dagestanissa ei ole syntynyt voimakasta yhtenäistä vastarintaa Venäjää vastaan, kuten tapahtui 1800-luvulla ja vuosina 1917-1926. Osasy on siinä, että Dagestanin yhteiskuntarakente on hierarkkisempi kuin Tšetšenian ja energia on kanavoitunut sisäiseen valtataisteluun.

Summa summarum, näyttää todennäköiseltä, että Venäjä pysyy fyysisen vallan käytössä hegemonina vielä jonkin aikaa, mutta Lännen ja Turkin vaikutusvalta kasvaa hitaasti ja väijäämättömästi, johtaen ennemmin tai myöhemmin joko Venäjän šokkireaktioon tai Kaukasian vapautumiseen Venäjän etupiiristä. Ensimmäisessä tapauksessa Venäjä joutuu niin laajoihin sotilaallisiin operaatioihin, että suurin osa sen voimavaroista sidotaan sotimiseen Kaukasiassa. Tällöin kasvaa sisäisen vallankaappauksen uhka Moskovassa samoin kuin reaalinen uhka koko Venäjän hajoamiselle. Venäjä kohtaa varmuudella kiivasta vastarintaa ainakin Tšetšeniassa, Georgiassa ja luultavasti myös Azerbaidžanissa. Jälkimmäisessä tapauksessa Venäjä luovuttaa ja vetäytyy, säilyttäen hyvät suhteet Armeniaan ja yrittäen pitää kiinni Pohjois-Kaukasiasta. Azerbaidžan ja Georgia vaurastuvat nopeasti ja sen myötä tilanne vakautuu ja Pohjois-Kaukasia siirtyy vähitellen Etelä-Kaukasian alueelliseen vaikutuspiiriin, jolloin Venäjän ote heikkenee, tarkoittamatta kuitenkaan välttämättä sitä, että Pohjois-Kaukasian tasavallat (ehkä Tšetšeniaa lukuunottamatta) eroaisivat kokonaan Venäjältä.

Mikäli Länsi vetäytyy kokonaan Kaukasian alueelta, painostaa Turkin samaan, ja Venäjä onnistuu saamaan sotilaallisen ylivoiman avulla koko alueen hallintaansa, tämä merkitsee sitä, että Kaspianmeren öljyvarojen monopoli palautuu Venäjälle, Venäjän vaikutusvalta myös Iranissa ja Lähi-idässä kasvaa merkittävästi, ja vakiinnutettuaan eteläisen alueensa, Venäjä suuntaa vaikutusvaltansa laajentamispyrkimykset länsirintamalle Eurooppaan ja mahdollisesti Turkia vastaan. ”Epävakauden vyöhyke” siirtyy maailmanpolitiikassa ja tiedotusvälineissä Kaakkois-Eurooppaan, Ukraina ja Persianlahden alueelle, vaikkakin Kaukasia tuskin koskaan tulee olemaan ”vakaasti” Venäjän hallinnassa. Myös 1800-luvun

lopun tapahtumat saattavat toistua: tuolloin valtavat etniset puhdistukset johtivat muslimiväestön samoin kuin georgialaisten pakenemiseen joukoittain Turkkiin ja Eurooppaan.

Yhteistyöskenaario

Leonard Stone näkee yhteistyön kasvussa, yhteyksien avautumisessa ja voimistumisessa Turkin ja Lännen suuntaan sekä tätä kautta tapahtuvassa jännitteiden lievittymisessä parhaat takeet Kaukasian myönteiselle kehitykselle. Tällöin myös kaukasialaisten keskinäiset konfliktit (Karabah, Abhasia) alkaisivat menettää merkitystään. Tämä kuitenkin edellyttää ympäröiviltä alueellisilta suurvalloilta ”vastuuntuntoista politiikkaa”, jota Stonen mielestä Venäjä ja Iran eivät ole osoittaneet. IVY:n hän näkee voivan tuoda ”hyvin vähän mitään positiivista” vaikutusta Kaukasiassa. Hän peräänkuuluttaakin länsimailta aktiivisempaa tukea ”alueellisen yhteistyön tukemiseen ja alueen turvallisuuden takaamiseen”.¹⁷⁹⁷ Koko alueen kohtalo voi Stonen mukaan riippua pitkällä tähtäimellä siitä, tuleeko Länsi kehittämään ”asianmukaista kunnioitusta” pieniä kansakuntia kohtaan Kaukasiassa, suurten poliittisten kokoonpanojen asemesta.¹⁷⁹⁸

Erityisen merkityksen Stone katsoo olevan Euroopan Unionilla, joka edustaa ”yksinkertaisesti kaikkein voimakkainta magneettia”. Georgia ja Azerbaidžan katsovatkin Länteen ja Eurooppaan. Stonen mukaan koko muu entinen Neuvostoliitto hamuaa kohti Eurooppaa paitsi Venäjä, Valko-Venäjä ja Ukraina, jotka ovat muodostamassa jälleen vanhaa itäslaavilaista sydänmaata, Ukraina näistä kuitenkin eurooppalaisimpana. Myös Venäjä länsimaistuu väijäämättä, vaikka geopolittiselta olemukseltaan se ei lähestykään länsimaita.¹⁷⁹⁹ Stone näkee tulevaisuudessa hämmäyttävän ”Suur-Euroopan”, johon Venäjä, Kaukasia ja Keski-Aasia vähitellen tulevat linkitetyiksi alueellisissa kehyksissä. Samalla kuitenkin Venäjä, Valko-Venäjä, Kazakstan ja mahdollisesti myös Ukraina alkavat muodostua omaksi kokonaisuudekseen.¹⁸⁰⁰

Tällä hetkellä Venäjän intressit ja sen käyttämät menetelmät ovat niin suuressa ristiriidassa muiden valtioiden kanssa, että on vaikea kuvitella Moskovan lyhyellä tähtäimellä ryhtyvän muuhun kuin retoriseen ja näennäiseen yhteistyöhön Kaukasian alueella. Pikemminkin yhteistyö on Lännen ja kenties Turkin yksipuolista yhteistyöhalua, jolla Venäjän toimintaa pyritään pitämään hillitympänä ja rajallisempänä. Ei ole oletettavaa, että EU kovin nopeasti ryhtyisi toimimaan alueellisena voimatekijänä Kaukasiassa asti, ellei itälaajenemisen nykyinen kehitys muutu oleellisesti nopeammaksi ja dynaamisemmaksi ja ellei EU hyväksy Turkia jäseneksi. Jälkimmäisessä tapauksessa koko asetelma muuttuu ja Mustamerestä tulee EU:lle merkittävä alue. Tämä tulee voimistamaan myös Ukrainan sekä Venäjän eteläisten osien, erityisesti Rostovin läänin, merkitystä.

On esitetty paljon arvioita siitä, kuinka Venäjä Putinin johdossa olisi lähentynyt Länttä ja omaksunut paljon entistä suopeamman asenteen läntisten organisaatioiden ja integraation itälaajentumista kohtaan. Tämä näkyikin ehkä Venäjän muuttuneina asenteina itäisen Keski-Euroopan, Balkanin ja Baltiankin kohdalla samoin kuin Venäjän yhteistyöhalussa Yhdysvaltain maailmanpoliittisissa hankkeissa. Kaukasian kohdalla Venäjä ja Länsi ovat kuitenkin yhä valovuosien päässä toisistaan, vaikka retoriikasta etsitäänkin yhteisymmärrystä ”terroristiuhan” torjunnassa. Venäjän jatkuva ylireagointi vähäisimpäänkin Tšetšeni-

¹⁷⁹⁷ Stone, 2001, I:10-11.

¹⁷⁹⁸ Stone, 2001, I:15.

¹⁷⁹⁹ Stone, 2001, I:12.

¹⁸⁰⁰ Stone, 2001, I:15.

aa koskevaan arvosteluun (viimeksi esim. Ahmed Zakajevin pidätysten yhteydessä ja ETYJ:in karkottamisesta Znamenskojesta) sekä Venäjän jatkuva propagandasota Georgiaa vastaan ovat osoituksia siitä, että suuren maailman foorumien kauniit puheet eivät päde käytännössä, ainakaan Kaukasiassa.

Sodan seuraukset: ”afganisaatioskenaario”

Pahimmillaan Tšetšenian sota radikalisoi väestöä siinä määrin, että islamistisen terrorismin myytistä alkaa tulla todellisuutta ja Kaukasiasta Venäjän Palestiina, johon Moskova jää ansaan voimatta edetä tai perääntyä. Afganistanissa *Taliban* syntyi ja pääsi valtaan tilanteessa, jossa väestön sotaväsymys oli muuttunut niin suureksi, että mikä tahansa ”vakauttava” voima otettiin vastaan mieluummin kuin sotatilan jatkuminen. Talibanin kyky ”vakauttaa” valtaamiaan alueita osoittautui kuitenkin pian myytiksi, mikä pitkitti edelleen sotatilaa. Seurauksena oli miljoonien ihmisten joukkopako naapurimaihin ja länteen ja humanitääriin katastrofi. Tšetšenian infrastruktuuri on jo täydellisesti tuhattu ja olot myös muualla Pohjois-Kaukasiassa ovat muuttumassa kestävämmiksi. Vaikka radikaalilla islamismilla ei olekaan perinteistä kannatuspohjaa Kaukasiassa, ovat olosuhteet ihanteelliset väkivaltaisten ryhmien synnylle ja toiminnalle.

Tšetšeniassa ja muuallakin Pohjois-Kaukasiassa on käymässä samoin kuin vastaavissa pitkittyneissä konflikteissa ja miehitystilanteissa Libanonissa, Afganistanissa, Kurdistanissa ja Kašmirissa. Venäjä kieltäytyy tunnustamasta tšetšeenien vaaleilla valittua ja maltillista johtoa siinä pelossa, että se johtaisi väistämättä Tšetšenian itsenäistymiseen. Venäjän asettama nukkehallinto ei kuitenkaan nauti senkään vertaa paikallista kannatusta kuin Afganistanin kommunistihallinto Najibullah'n aikana. Tuloksena on poliittinen pirstoutuminen ja jatkuva sisällissota Afganistanin tapaan. Tällaisessa tilanteessa maaperä on otollinen radikaalien islamistien ja terroristien toiminnalle ja heidän harjoittamilleen sivutoiminnan muodoille, kuten asekaupalle. Väestö myös radikalisoituu ja pettyy Venäjän lisäksi länsimaailmaan, vaikka tähän asti Kaukasian muslimeilla ei ole ollut perinteitä eikä yhteyksiä arabimaailman lännenvastaiseen islamismiin.

Hajoaako Venäjä?

Venäjä on historiansa aikana yhdistynyt ja hajonnut useita kertoja, mutta luonteenomaisin tapa hajota on ollut vallankumous itse Moskovassa. Tällöin kaikki itsenäisyshaluiset kansat ovat käyttäneet tilaisuutta hyväkseen ja julistautuneet itsenäisiksi. Todennäköisintä onkin, että mikäli Venäjä hajoaa, se hajoaa vain reunoilta, eli ketju pieniä etnisesti eivänsä tasavaltoja eroaa Venäjästä, joka samalla julistautuu jollain tavoin uudeksi ja uudelleensyntyneeksi. Venäjän hajoaminen venäläisiin suuralueisiin – esimerkiksi Keski-Venäjään, Luoteis-Venäjään, Etelä-Venäjään, Volgan alueeseen, Siperiaan ja Kaukoitään – ei ole täysin poissuljettu skenaario, mutta varsin epätodennäköinen, ja sille pitäisi etsiä historiallista vastinetta Mongoli-imperiumin jakautumisesta ja myöhemmästä Kiptsakin jaosta kaanikuntien kesken.

Tästä huolimatta jonkinlainen ”hajoaminen” on vartenotettava skenaario mikäli Venäjä muuttaa äkisti suuntaansa. On vaikea kuvitella suurta suunnanmuutosta ilman, että Venäjän alue, rajat ja symbolit muuttuisivat, sillä Venäjä on voimakkaasti sidoksissa geopolitiiseen mystiseen valtioideaansa. Voitaisiin melkein sanoa, että Venäjän julistautuminen jollain tavoin ”uudeksi” – esimerkiksi eurooppalaiseksi – edellyttää jonkinlaista muodon-

muutosta myös kartografisesti. Vastaavasti Venäjä saattaa myös kasvaa, todennäköisimmin liittämällä itseensä Valko-Venäjän, Ukrainan ja mahdollisesti jopa kaikki entiset neuvostotasavallat lukuunottamatta Baltian maita. Tällöin ainakin Georgiassa ja Azerbaidžanissa tulee syttymään sisällissota, Moldova tulee tuottamaan satojen tuhansien tai jopa miljoonien henkilöiden pakolaisongelman ja eteläisessä Keski-Aasiassa (Uzbekistanissa ja Ferganan laaksossa) tulee nousemaan aseellisia vastarintaliikkeitä. Edessä on tällöin Venäjän vallankumouksen ja sisällissodan aikojen muistelu – ja todennäköisesti vastaavanlaisia raakuuksia.

Muuttuuko Turkki?

Venäjän lisäksi valtio, jonka radikaali muuttuminen tulisi vaikuttamaan Kaukasiaan huomattavasti, on Turkki. Tällä hetkellä Turkin vaikutusvaltaa lisää sen ”houkuttelevuus” läntisenä mallina muslimimaille ja taloudellinen voima. Samaan aikaan sen vaikutusvaltaa pidättelee sitoutuminen länsimaiden mielipiteisiin ja ulkopoliittinen varovaisuus. Pohjois-Kyproksen miehitys osoitti, että Turkkin pystyy nopeaan ja tehokkaaseen ulossuuntautuvaan interventioon. Sama voisi tulla kyseeseen Irakin hajotessa tai mikäli Etelä-Azerbaidžanin tilanne riistäytyisi Iranin hallinnasta. Kaikkein varovaisin Turkki on Venäjän suhteen. Sen intressit Azerbaidžanissa ja sen kautta myös Georgiassa alkavat kuitenkin olla niin suuret ja Turkin voima siinä määrin riittävä, että tilanteessa, jossa ”pidäkkeet” poistuvat tai kärsivällisyys loppuu, Turkki saattaisi hyvinkin panna nopean lopun Venäjän toimille Kaukasiassa.

Avaimena ovat tällöin ”pidäkkeet”, jotka ovat sekä Turkin sisäisiä että sen ulkopoliittikan länsisuuntauksesta johtuvia. Impulssi Turkin aktivoitumiseen voisi tulla joko siitä, että Länsi yllättäen ryhtyisi itse interventioon Kaukasiassa, Turkki etujoukkonaan, mikä on epätodennäköistä, tai siitä, että Länsi torjuisi Turkin niin tyyliä, että Turkki katsoisi parhaaksi haudata haaveensa EU-jäsenyydestä ja eurooppalaistumisesta. Tällöin Euroopalla saattaisi nopeastikin olla kaakkosreunallaan huomattava moderni sotilasmahti, joka ei epäröisi käyttää voimaansa oman ”eurooppalaisen” missionsa ajamiseen idässä ja etelässä.

Turkin muuttuminen islamistiseksi valtioksi Iranin tapaan on epätodennäköistä, mutta voimakkaampi islamilainen suuntaus politiikassa tulee todennäköiseksi mikäli EU harjoittaa tyyliä politiikkaa Turkin suuntaan. Tällöin Turkin politiikka suuntautuisi entistä enemmän Lähi-itään. Toisaalta Turkilla on hyvin vähän yhteistä varsinaisen Lähi-idän kanssa, joten sen mielenkiinto saattaisi suuntautua pikemminkin sukukansoihin, mikäli nämä ovat tällä välin irtautuneet Venäjän vaikutuspiiristä. Erityisesti suhteet Azerbaidžaniin ja Uzbekistaniin tulevat tällöin tärkeiksi.

Kurdeilla ei ole reaalaisia mahdollisuuksia hajottaa Turkkiä osiin, koska Turkin kurdit ovat poliittisesti hyvin erimielisiä ja ylivoimainen enemmistö heistä on integroituneita lojaaleja Turkin kansalaisia. Ääriliikkeet voivat kuitenkin sporadisesti epävakauttaa itäistä Turkkiä ja harjoittaa terroritekoja kaikkialla maan alueella samoin kuin Euroopassa. PKK:n lähitulevaisuuden toimintaan tulee vaikuttamaan ratkaisevasti tällä hetkellä Irakin maaperälle siirtynyt koulutus- ja rekrytointitoiminta. Mikäli Venäjän tiedustelun ja aseistuksen jalansi ja Irakissa vahvistuu ja Länsi vähentää aktiviteettejaan alueella, vaara korostuu. Lännen sota Irakia vastaan taas aktivoi tilanteen ja vetää Turkin väistämättäkin mukaan. Sodan jälkipyykin kannalta yksi merkittävimmistä kysymyksistä tulee koskemaan Kurdistania. Mikäli taas tilanne Irakin Kurdistanissa vakautuu ja Irak normalisoituu tavalla tai toisella, Turkin-vastaisten ääriyhmien toiminta marginalisoituu ja siirtyy Syyriaan ja Iraniin.

PKK:n asema on nyt täysin riippuvainen Irakin tuesta ja Lännessä tapahtuvasta propagandatyöstä. Euroopan siirtolaispolitiikka tulee vaikuttamaan Turkin vakauteen, sillä se joko tukee tai lannistaa Turkin vallankumouksellisia voimia ja ääriliikkeitä.

Maltillisen islamistisen AKP:n vaalivoitto Turkissa on tuonut Turkin politiikkaan odotettua vähemmän muutoksia ja Eurooppa on yhä etusijalla Turkin geopolitiikassa. Irakin kysymys suuntaa huomiota samalla myös Lähi-itään. Niinpä Kaukasiasa on lähitulevaisuudessa syrjässä Turkin välittömästä mielenkiinnosta, ellei Venäjä toteuta uhkauksiaan ja tunkeudu Georgiaan. Tšetšenian sodasta Turkki pysyttelee juuri niin erossa kuin Eurooppakin. Azerbaidžanin väijäämättä lähiaikoina tapahtuva johtajanvaihdos (Alijev on vanha ja sairas) lienee seuraava Turkin kannalta merkittävä sisäpoliittinen käänne Kaukasiassa.

Muuttuuko Iran?

Alueen suurista maista Iran on se, jossa täydellinen suunnanmuutos on nähdäkseen todennäköisin. Iranin väestörakenne tulee lähiaikoina antamaan yhä enemmän vaikutusvaltaa radikalisoituvalle ja uudistuksia vaativalle nuorisolle, ja vanhoilliset johtajat vanhenevat väistämättä, vaikka pystyisivätkin väkivaltakoneiston turvin pysymään vallassa ja järjestämään kurinpalautuksia puolivuositain. Iranin viimeaikainen kehitys on osoittanut, ettei muutosmieliala suinkaan ole laantunut, vaikka Iranin johto on yrittänyt pelastaa islamilaista tasavaltaa tarjoamalla kansalle oman versionsa perestroikasta, glasnostista ja Gorbatsšovista: presidentti Mohammed Khatamin. Kannattajat alkavat olla pettyneitä Khatamin varovaisuuteen ja kaipaavat ”sankarijohtajaa”.

Iranilaisten nuorten ja sotilashenkilöiden mielipiteistä kuultaa läpi se, että mikäli Iranin armeijasta nousisi Pakistanin Pervez Musharrafin kaltainen johtaja, hän saavuttaisi varsin nopeasti suurten kansanjoukkojen suosion ja voisi syrjäyttää papiston. Tällöin persialainen nationalismi korvaisi hyvin nopeasti šiialaisen fundamentalismin ja väestö alkaisi romantisoida šaahien aikaa, kuten se suurelta osin tekee jo nyt. Samalla olisi erittäin luultavaa, että Iranin ulkopoliitiikka kokisi täydellisen suunnanmuutoksen: se aktivoituisi lähi-alueillaan ja olisi tilassa, jossa ulkovaltojen käytös ja liittoutuminen (esim. Irakin suhteen) sanelisivat pitkälle sen, siirtyisikö Iran Lännen vai Venäjän leiriin. Venäjän tuki Irakille ja Iranin suhteellisen normaalit suhteet Turkkiin ja Pakistaniin puoltaisivat länsisuuntausta, kun taas Yhdysvaltain kyvyttömyys reagoida tilanteeseen ja Iranin välien kärjistyminen joko Turkin tai Pakistanin kanssa kallistaisi Iranin voimakkaasti perinteisen šaahin-tsaarin yhteyden kannalle.

Länsimaiden kannalta on mielenkiintoista rinnastaa toisiinsa Iran ja Irak, joissa molemmissa hallitsee tällä hetkellä Yhdysvaltain näkökulmasta vihamielinen hallitus. Molemmat joutuivat vuonna 2002 George W. Bushin ”pahuuden akselille”. Bagdadissa hallitseva vihamielinen regimi on kuitenkin sekulaari, kun taas Teheranissa se on islamistinen. Merkittävämpää on, että Irakissa merkittävin sisäinen vastavoima Saddam Husseinille tulee kuitenkin uskonnollisen politiikan piiristä (pohjoisen kurdit pyrkivät eroon Bagdadin valasta, eivät sen kumoamiseen) ja on suurelta osin vihamielinen amerikkalaisia kohtaan. Sen sijaan Iranissa määrältään valtava ja voimakas vastavoima islamistiselle regimille on leimallisesti maallistunut eikä asennoidu vihamielisesti länsimaihin.

IV:2. Johtopäätöksiä

”Westermarckilainen ajattelu ja sille tyypillinen kulttuurirelativismi saattavat vaikuttaa liian teoreettisilta turvallisuuspolitiikan tulkintaan, mutta sen sovellukset ovat yhtä kaikki vielä tänä päivänäkin hyödyllisiä. Mikäli niitä vain osataan käyttää. Oivallinen esimerkki tästä on Susiluodon kirjaama havainto, miksi venäläinen ei kykene kommunikoimaan määrätystä asioista länsivaltain kansalaisen kanssa: yhteiset käsitteet ja niitä merkitsevät sanat puuttuvat. Kun kieli on ajattelun indeksi, eivät keskustelijat voi kohdata ajattelun tasolla.”¹⁸⁰¹

Professori ja ulkoasiainneuvos Juhani Suomi arvioi yllä olevassa lainauksessa Ilmari Susiluodon uutta diplomatiaa käsittelevää kirjaa ja Susiluodon teoreettisen viiteryhmän, kuuluisan suomalaisen tiedemiehen, Lontoon yliopiston sosiologian professorina toimineen Edward Westermarckin mukaan nimetyn koulukunnan, ajatusten soveltuvuutta turvallisuuspolitiikan arviointiin. Tässä työssä on tuotu esille se, miten erilaisia merkityksiä, käsitteitä ja kieltä eri valtiot liittävät turvallisuuspolitiikkaan ja geopolitiikkaan Kaukasian esimerkkialueella. Käsitteet saattavat usein pintapuolisesti näyttää samoilta, mutta kommunikaatio-ongelmia syntyy, kun amerikkalainen, eurooppalainen, venäläinen, turkkilainen, iranilainen ja kaukasialainen tarkoittavat esimerkiksi ”kansallisella turvallisuudella”, ”terrorisilla”, ”vakaudella” ja ”euraasialaisuudella” aivan eri asioita. Vaikka sanat ovat samoja, merkitykset ovat usein toisilleen vastakkaisia. Ei tarvitse kuitenkaan mennä ”kulttuurirelativismiin” mikäli eri merkityksiä ja niiden ilmentämiä erilaisia intressejä halutaan ymmärtää suhteessa toisiinsa. Ennen kaikkea tarvitaan tällöin tutkimusta, joka kykenee rinnastamaan toisiinsa näennäisesti vertailukelvottomina näyttäytyvät merkitykset.

Samuel Huntington katsoi, että jonkinlainen yleistys ja paradigma oli välttämätön monimutkaisen maailmanpolitiikan ymmärtämiseksi, mutta tässä työssä on tuotu esille Huntingtonin teorian lukuisia heikkouksia sen kyvyssä selittää Kaukasian kaltaisen alueen kysymyksiä. Zbigniew Brzezinski lähestyi geopolitiikan klassikon sir Halford Mackinderin lähestymistapaa, jossa ratkaisevaa oli kokonaisnäemyksen, synteesin, luominen. Tässä työssä kokonaiskatsaus on saatu aikaan tarkastelemalla yksityiskohtaisesti sekä Kaukasiaan kohdistettuja geopolitiittisia käsityksiä että alueen historiaa, pääpaino lähihistorialla. Huntingtonin kaipaamaa yleistystä etsitään tässä johtopäätösluvussa jaotteleamalla Kaukasian esimerkin kautta hahmotetut intressit ja lähestymistavat geopolitiittisiksi koodeiksi, jotka voidaan asettaa ymmärrettäviksi suhteessa toisiinsa.

Kaukasiaan kohdistuvat geopolitiittiset pyrkimykset ovat jaettavissa neljään koodiin, joita voitaisiin nimittää globalistiseksi, imperialistiseksi, nationalistiseksi ja missionääriseksi. Lännen geopolitiikka Kaukasiassa on ollut globalistista ja korostanut vakautta. Venäjän geopolitiikka on lähtökohtaisen territoriaalista ja sitä hallitsevat imperialistiset intressit sekä konfrontaatio. Turkin ja Kaukasian maiden geopolitiikka on ollut nationalistista ja perustunut kansallisen turvallisuuden tai jopa kansallisen olemassaolon defensiiviseen suojelemiseen – sillä erotuksella, että Turkki on jo vakiintunut ja voimakas valtio, kun taas Kaukasian maat joko hauraita ja ”hiljattain itsenäistyneitä”, sotatilassa, tai vailla itsenäisyyttä. Islamistisia liikkeitä taas luonnehtii parhaiten missionäärinen geopolitiikka, uskon puhdistaminen ja yhteiskunnallisuus.

¹⁸⁰¹ Juhani Suomi: ”Diplomatian epäortodoksista selittämistä”, Keski-suomalainen, 6.12.2002; Ilmari Susiluodon kirjasta ”Diplomatian taiturit”, Ajatus, 2002.

Lännen globalistinen vakauspoltiikka

Lännen geopolitiikka Kaukasiaa kohtaan on ollut sekä maailmansotien edellä, aikana ja välissä että kylmän sodan jälkeen leimallisen globalistista: Se on ollut huolissaan ennen kaikkea maailmanlaajuisesta vakaudesta ja voimatasapainosta,¹⁸⁰² suurvaltojen kuten Venäjän yhtenäisyyden säilyttämisestä ja *status quo*. Eräät Lännen eri aikojen eniten huomiota herättäneistä geopolittisista kirjoittajista, kuten Mackinder ja Brzezinski, ovat tosin antaneet päinvastaisia neuvoja, pyrkien edistämään länsivaltojen ja niiden liittolaisten strategisia etuja ja tukemaan reunavaltioiden itsenäisyyttä. Läntiset päätöksentekijät ovat kuitenkin useimpina aikoina jättäneet heidän neuvonsa noudattamatta ja tukeneet Kaukasian tapauksessa Venäjän yhtenäisyyttä ja ”oikeutta etupiiriin” – ei tosin täysin varauksettomasti.

Onkin huomattava, että samaan aikaan kuin päällisin puolin on tuettu Venäjää, sen yhtenäisyyttä ja suuruutta, Britannia ja Yhdysvallat ovat tukeneet myös Turkin, Georgian, Azerbaidžanin ja Armenian itsenäisyyttä ja taloudellista kehitystä. Bakun-Ceyhanin öljyputki, jonka tueksi Yhdysvallat on asettunut useissa yhteyksissä, on yleisesti tulkittu ”geopoliittiseksi” hankkeeksi, jonka pyrkimyksenä on irrottaa Georgia ja Azerbaidžan riippuvuudesta Venäjään ja siten tukea ”uutta maailmanjärjestystä” Kaukasiassa. Läntiseen globalistiseen diskurssiin kuitenkin kuuluu, että tämä on tehty diplomaattisen varovasti ja kaiken aikaa Venäjää konsultoiden. Lännen ekspansio on edennyt taloudellisen ja poliittisen vaikuttamisen ja ennen kaikkea Turkin, Georgian ja Azerbaidžanin omien pyrkimysten kautta, ei sotilaallisesti eikä missään vaiheessa avoimesti Venäjää vastaan asettuen.

Myös Huntingtonin uskontopohjainen geopolittinen maailmankatsomus on luonteeltaan voimakkaan globalistinen: Sen tavoitteena on ”*global condominium*”, voimatasapaino, joka hänen mukaansa saavutetaan jakamalla maailma uskontokunnittain sivilisaatioblokkeihin, moninapaiseen maailmaan, jonka napoja ovat sivilisaatioiden voimakkaimmat, hegemonit (Huntingtonilla ”keskusvaltiot”). Tämän lisäksi hänen mallinsa on kuitenkin avoimen vihamielinen islamia kohtaan, mikä lähentää sitä huomattavasti imperialistiseen koodiin.

Läntisessä vakausedgeopolitiikassa Kaukasia näyttäytyy ensisijaisesti ”ongelmana”; kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että se pitäisi vakauttaa ja sitä pitäisi päästä ”kehittämään” taloudellisesti ja demokraattisesti, mutta siitä, kuinka vakaus saavutetaan, vallitsee suuri erimielisyys. Toisten mielestä vakautta tuo alueen lisääntyvä itsenäisyys, toisten mielestä taas Venäjä tai Turkki. Joidenkin mielestä alue pitäisi jakaa uskontokuntien rajalinjoja pitkin, kun taas toisten mielestä kyse on šakkipelistä, jossa Lännen pitää valkoisten nappuloiden avulla torjua vastustajien (Venäjä, Iran) mustat nappulat ja päästä voitolle. Sen lisäksi, että Kaukasia on ”ongelma” vakaudelle, se nähdään kuitenkin myös ”siltana” ja ”porttina”, joka mahdollistaisi kulttuurien välisen kanssakäymisen ja etenkin pääsyn Kaspian alueen energiavaroja hyödyntämään. Tämä edellyttää kuitenkin epävakauden ”ongelman” ratkaisemista.

Venäjän imperialistinen territoriaalisen hallinnan politiikka

Jos läntistä geopolittistä valtavirtaa hallinnut diskurssi on korostanut ensisijaisesti vakautta, on venäläinen diskurssi korostanut konfrontaatiota. Venäläinen geopolitiikka on edelleen kylmän sodan jälkeen ollut perin juurin imperialistista, jatkaen siten vuosisataista pe-

---

¹⁸⁰² Visuri, 1997, 81.

rinnettä ja geopoliittista valtioidea. Venäjä tuntee itsensä altavastaajaksi suhteessa länteen, minkä vuoksi se tulkitsee kaikkia läntisiä geopoliittisia kirjoittajia ”kuin piru Raamatua” ja uskoo vakaasti läntisen maailman olevan mukana tuhoamassa sen ”tuha tuotista” imperiumia. Venäjän geopolitiikkaa hallitsee kansallisen yhtenäisyyden paranoia, joka ajaa sen uusintamaan imperiumiaan ja laajentamaan valtapiiriään hajottamisen ja hallitsemisen kautta aina, kun tähän on mahdollisuus. Jopa maailmassa, jossa harva enää uskoo valtioiden laajentamiseen territoriaalisilla valloituksilla, Venäjä on jatkanut tällaista toimintaa rajamaillaan. Venäjä on laajentanut valtapiiriään Transnistrian slaavien, abhaasien, osseettien ja armenialaisten kautta, mutta ei silti ole valmis ajamaan näitä valtiolliseen itsenäisyyteen saakka, sillä Venäjän kannalta nämä uskolliset vasallit toimivat ensisijaisesti työkaluina Moldovan, Ukrainan, Georgian ja Azerbaidžanin pitämiseksi Venäjän valtapiirissä.

Venäläinen geopolitiikka käyttää kyllä samoja metaforia ja käsitteitä kuin läntinen, mutta kyse on niiden retorisesta peilaamisesta, ei samansisältöisestä ajattelusta. Lännen tulkitsessa geopoliittisia ajatuksiaan maailman omistajan tavoin koko maailmaa koskeviksi, globaaleiksi, Venäjä on tiukasti sidoksissa Venäjän ja venäläisten ”kansalliseen etuun” – eikä kenenkään muun, ei edes liittolaisten tai imperiumin vähemmistöjen. Venäläisessä geopolitiikassa ”moninapaisuus” merkitsee Yhdysvaltain ja yleisemmin Lännen herruuden murskaamista (Venäjän hyväksi); ”terrorismi” taas kaikkea Venäjän intressien vastaista toimintaa.

Imperialistinen ajattelu ei kuitenkaan suuntaudu summittaisesti kaikkiin suuntiin, vaan sitä hallitsevat tsaarinajan ja neuvostoajan mielikuvat, myytit sekä tietenkin strategiset realiteetit. Pyrkimykset säilyttää valta ja laajentaa sitä kohdistuvat ensisijaisesti etelään ja siten muslimveja vastaan. Muslimivastaisuus liittyy myös osana kommunistisen ideologian korvanneeseen venäläiseen nationalismiin, jonka ydin on imperiaalinen ja imperiaalisuus ortodoksisen uskon värittämää ristiretkeläisimperiumin henkeä. Tällöin Venäjä johdonmukaisesti myös levittää maailmanlaajuisesti muslimivastaista propagandaa, samalla kun se pyrkii orkestraatiolla ja disinformaatiolla muokkaamaan läntisen maailman käsityksiä konflikteista ja leimaamaan omien valtapyyteidensä tiellä olevia kansakuntia, kuten Kaukasian maita, Turkia ja Pakistania. Kuitenkin siellä, missä Yhdysvallat tai sen liittolaiset toimivat muslimveja vastaan, Venäjä esiintyy islamin ylimpänä ystävänä. Näin ennen kaikkea Iranissa ja useissa arabimaissa.

Läntinen geopoliittinen diskurssi muotoutuu suurelta osin tiedotusvälineissä ja demokraattisten (äänestäjien mielipiteistä riippuvaisten) johtajien retoriikassa, ja siihen liittyy luonnollisena osana voimakas ”vastageopolitiikka” ja ”varjogeopolitiikka”, toisinajattelu, kiivas julkinen keskustelu ja itsekritiikki. Venäläinen geopoliittinen diskurssi sen sijaan muodostuu valtion ohjauksella ja siitä päätetään turvallisuuskomiteoissa ja ”voimaministeriöissä”. Toisinajattelua on, mutta se pyritään vaientamaan ja leimaamaan ”petturuudeksi”. Propaganda on sisäänpäin aggressiivista, ulospäin kuitenkin usein riittävän suurella ammattitaidolla toteutettua, että se muodostuu myös ”myötämielisten” läntisten piirien ajatteluksi. Johtajan ilmaistessa kantansa virkamiehistö ja tiedotusvälineet pääosin omaksuvat sen, kunhan se vahvistaa totuttuja, historiallisesti rakentuneita käsityksiä ja ennakkoluuloja. Kansa omaksuu sen, koska se esitetään osana kansallista identiteettiä: venäläisyyteen sinänsä kuuluu olla tiettyä mieltä, etenkin geopoliittisista asioista. Toista mieltä oleminen on ”epävenäläistä” ja ”presidentin linjan vastaista”.

Venäjän valtavirralle Kaukasia näyttäytyy yksiselitteisesti alueena, joka Venäjän pitää pyrkiä saamaan valtaansa niin suuressa määrin kuin sen resurssit sallivat ja kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla. Kaukasia on kyvyssään vastarintaan piikki Venäjän imperiaalisen

ylpeyden lihassa. Lisäksi se nähdään kansallisen paranoian kautta porttina, jonka läpi mystiset islamistiset voimat tunkeutuvat ”hajottamaan Venäjää”, ja jonka läpi länsimainen imperialismi tunkeutuu Kaspianmerelle ja Keski-Aasiaan rikkomaan Venäjän energiamonopolin siirtomaidensa luonnonvaroihin. Venäjä näkee Kaukasian maat ”naapureina” eikä alamaisina vasta sitten, kun niiden sotilaallinen ja poliittinen puolustuskyky on samalla tasolla kuin Suomen ja Puolan.

Venäjän geopolitiikka toistaa hämmästyttävässä määrin samoja perusajatuksia kuin toista maailmansotaa edeltänyt saksalainen geopolitiikka. Samoin kuin vanhan saksalaisen, myös venäläisen geopolitiikan pohjalla ovat orgaaninen valtioteoria, imperiumiin ja sen laajentumistehtävään sidottu turvallisuuspoliittinen ajattelu sekä geopolitiittinen antagonismi, joka näkee maailmanpolitiikan väistämättömästi taisteluna vaikutusvallasta ja territoriaalisesta tilasta. Haushoferin ”pan-alueita” vastaa putinilaisen geopolitiikan moninapaisuusoppi, ”euraasialaista akselia” nyky-Venäjän ”strateginen euraasialainen liitto”, ja rajamaateoriaa epävakautusperiaatteineen, dynaamisesti paisuvine tiloineen ja viidensine kolonniineen vastaa Venäjän konsepti ”lähiulkomaista” ja reaalin poliitiikka niissä. Niinpä Mackinderin ja anglosaksisen geopolitiikan sydänmaateorian klassikoiden luoma kuva Venäjästä vastaa oikeastaan Venäjän omakuvaa itsestään ja tehtävästään, ”Venäjän ideasta”.

Turkin ja Kaukasian nationalistinen kansallisen olemassaolon politiikka

Turkissa ja Kaukasiassa vallitsee kansallisen ja valtiollisen itsenäisyyden säilyttämiseen tai saavuttamiseen tähtäävä geopolitiittinen diskurssi. Kaikki kysymykset ovat kansallisia ja myös geopolitiittiset mielipiteet muodostuvat kansallisen historian ja kansallisten myyttien pohjalta. Geopolitiikka tähtää selvärajaisen kansallisen territorion määrittelyyn, kansallisen turvallisuuden säilyttämiseen territorion alueella, ja Kaukasian tapauksessa itsenäisyyteen ja siihen liittyviin riippumattomuuden lisäämiseen tai itsenäisyyden saavuttamiseen imperiumin hallinnasta (eräissä tapauksissa pienemmän valtion hallinnasta).

Turkin harjoittama politiikka on tyyppillisen nationalistista mutta sellaisenaankin sisäänpäin kääntynyttä, eikä siihen liity nykyisin ajatusta aggressiivisesta ekspansiosta. Myös uskonnollinen geopolitiikka on modernille sekulaarille Turkin valtiolle vierasta eikä kuulu sen geopolitiittiseen käyttäytymiseen toisin kuin Huntington antaa ymmärtää. Silloinkin, kun Turkin ulkopolitiikka näyttäytyy ekspansiivisena, sen koodit ovat selvästi kansallisia: Turkki puolustaa Azerbaidžania kielellis-kulttuurisen yhteenkuuluvuuden, ei uskonnon, vuoksi. Keski-Aasiassa ja Pohjois-Kaukasiassa Turkin politiikka samoin on etnisesti ja kulttuurisesti motivoitua silloin kun se ei seuraa talouspainotteista reaalipolitiikkaa. Turkki pyrkii vaikutusvaltansa lisäämiseen Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa pitkälle samoin menetelmin kuin länsivallat: taloudellisen ja poliittisen vaikuttamisen keinoin. Turkin menestys perustuu sen houkuttelevuuteen ”länsimaana” kaukasialaisille, kun taas sen menestyksen puute perustuu kyvyttömyyteen taloudellisen heikkouden vuoksi vastaamaan sille asetettuihin suuriin odotuksiin, sekä tiettyyn passiivisuuteen, joka on peruja modernin Turkin perinteisestä varovaisuudesta suhteessa Venäjän intresseihin.

Länsimaiden globalistisessa vakausdiskurssissa separatismi nähdään pääsääntöisesti kansallisenä ongelmana, jota yritetään ratkoa erilaisin demokraattisten prosessien ja diplomaattien keinoin, kuitenkin pyrkien viimeiseen saakka säilyttämään valtiollinen *status quo* rajoi-neen ja suvereniteetteineen. Venäläisessä imperialistisessa diskurssissa suhtautuminen se-

paratismiin riippuu täysin siitä, palveleeko se imperiumin etuja vai ei: Venäjä tukee separatistisia liikkeitä niiden hajottaessa ja epävakauttaessa Venäjän ”vihollisia” (Turkki) tai imperiumin välittömällä ulkolaidalla olevia (Georgia, Azerbaidžan, Moldova). Samaan aikaan Venäjä tuomitsee ”terrorismiksi” kaiken sellaisen separatismia, joka suuntautuu sitä itseään tai sen kaukaisempia liittolaisia (Jugoslavia, Iran, Intia, Kiina) vastaan.

Myös nationalistinen geopolitiikka suhtautuu separatismia ongelmaan kaksijaakoisesti. Niille, jotka ovat jo saavuttaneet itsenäisyytensä (Turkki, Georgia, Azerbaidžan), separatismi on uhka, koska se uhkaa herkkää kansallista yhtenäisyyttä. Toisille se on väline itsenäisen kansallisvaltion perustamiseen. Johonkin rajaan asti vasta itsenäistyneet valtiot ovat ”solidaarisia” heikompiensa vapaustaistelua kohtaan, kuten esim. Baltian maiden ja Georgian asenne Tšetšeniaan osoitti, mutta separatismia uhatessa itseä (Karabah, Abhasia) se kieltäytyään näkemästä yhteismitallisena sympatisoituun separatismia nähden. Moraalisia perusteita etsitään ikaikaisista kansallisista myyteistä: minkä kansan esi-isät elivät milläkin alueella ja kuinka monta sataa vuotta sitten.

Myös Armenian erityislaatuinen geopolitiikka on luonteeltaan voimakkaan nationalistinen. Sen geopolitiikka oikeastaan ainoa määräävä tekijä on epäluulo ja kostomieliala Turkkiä kohtaan, mistä muu seuraa. Vaikka Armeniasta onkin tullut yksi Venäjään voimakkaimmin sidoksissa olevista satelliittivaltioista, sen geopolitiikka ei ole sinänsä imperialistista, vaan perustuu historialliseen uhrimentaliteettiin ja itseän kansakuntana kohdistuvan olemassaolon uhan manifestointiin kaikin mahdollisin tavoin. Tämä näkyy diasporassa voimakkaampana kuin itse Armeniassa. Diaspora rakennuttaa kaikkialle Armeniaan, Karabahiin ja Azerbaidžanilta miehitykselle alueilla uusia kirkkoja, jotka manifestoivat maan kuulumista ”meille”, armenialaisille, kristityille. Armenialaisten voimakkaan uskonnollinen geopolitiikka ei ole kuitenkaan luettavissa ”missionääriseen” koodiin, koska se ei ole luonteeltaan internationalistista, vaan leimallisen kansallista ja tiettyyn territorioon sidottua.

Islamistien vallankumouksellinen internationalismi ja missiopolitiikka

Neljänneksi geopolitiikkana voidaan erottaa ”missionäärinen” koodi, jota tänä päivänä edustaa ennen kaikkea kansainvälinen islamistinen liikehdintä. Historiallisina vastineina sillä ovat kristittyjen ristiretket (islamistit puhuvatkin jatkuvasti Yhdysvalloista ”ristiretkeläistä” politiikkaa harjoittavana imperialistivaltiona) sekä myös kommunismi, joka oli perusluonteeltaan uskontoihin verrattavissa oleva aggressiivinen lähetysoppi.

Ei olekaan hämmästyttävää, että islamismille löytyy paljon yhtymäkohtia juuri sosialistisista liikkeistä. Sen voi myös osittain katsoa suoraan periytyvän sosialistisista vallankumouksellisista liikkeistä. Myös islamismia kuuluvat olennaisina osina internationalismi ja vallankumouksen ajatus. Islamismia geopolitiikka on myötäsyntyisesti ekspansionistista, mutta sen ekspansio ei ole samalla tavoin territoriaalista kuin imperialismia. Islamismia missio ei myöskään kohdistu ensisijaisesti toista uskontokuntaa vastaan, vaan sen kohteena ovat muslimit: Se pyrkii vallankumouksiin islamilaisen maailman ydinvaltioissa, kuten Saudi-Arabiassa, Egyptissä, Turkissa ja Pakistanissa, ja yleiseen ”moraalin kohotukseen” kaikkialla islamilaisessa maailmassa. Suhteessa muihin uskontoihin se on defensiivistä eli esittää puolustavansa muiden hyökkäyksen tai miehityksen kohteiksi joutuneita muslimeja.

Marxilaisilta ja arabisosialistisilta juuriltaan se on perinyt osaksi geopolittista koodiaan voimakkaan vihan Yhdysvaltoja ja sen liittolaisia vastaan, ja vastaavasti tavan vaieta Venäjän ja sen liittolaisten intresseistä. Niinpä kansainvälinen islamismi ei missään tärkeimmistä muodoistaan kohdistukaan Venäjää vastaan, eivätkä kansainväliset islamistit yleensä ottaen tue tšetšeenien saati muiden Venäjän muslimivähemmistöjen itsenäisyyspyrkimyksiä. Islamistisia ammattivallankumouksellisia ja *džihadisteja* ilmaantuu kaikkialle, missä soditaan todellisessa tai oletetussa muslimiympäristössä – siis myös Tšetšeniaan, Dagestaniin ja Abhasiaan. Heidän ensisijainen intressinsä ei kuitenkaan ole tukea kansallista itsenäisyystaistelua, vaan levittää ”uskonpuhdistusta”, käännäyttää ”uskoltaan heikkoja” tai ”haurahtuneita” muslimeja ”takaisin” puritaaniseen salafilaiseen uskoon. Sotatila tai yleinen epäjärjestys tarjoavat mahdollisuuksia vallankumouksiin, kotimaan virkavallalta piilotte luun, asekauppaan ja rikolliseen toimintaan, jotka kaikki lukeutuvat islamististen terroristien henkilökohtaisiin intresseihin. Euroopan ristiretkiaikaa muistuttavaan sankarikulttuuriin kuuluu myös toimettomien nuorten muslimimiesten viettämä tulikasteaika jossain maailman sotakentillä.¹⁸⁰³

Merkittäviä islamismia tukevia valtioita ovat Iran ja Saudi-Arabia, joskin ne ovat toistensa kilpailijoita ja vastustajia. Kumpikaan ei tukenut eikä tue Kaukasian valtioiden itsenäisyyttä. Iran on ilmaissut avoimesti tukensa Venäjälle Tšetšeniassa ja tukenut Armeniaa Karabahissa. Myös Saudi-Arabialla on yhteisiä etuja Venäjän kanssa: kumpikin haluaisi pitää öljyn hinnan korkealla ja estää Kaukasian maita ja Turkkiä hyötymästä Kaspian öljyvaroista. Saudi-Arabia tai vielä suuremmalla todennäköisyydellä yksityiset mutta Persianlahden arabimaiden eliittejä lähellä olevat tahot ovat saattaneet rahoittaa suuressa määrin Kaukasian islamistien toimintaa, mutta ne eivät ole tukeneet Kaukasian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä.

Islamistiset järjestökin ovat järjestäen edistäneet Venäjän etujen mukaista politiikkaa Kaukasiassa. Afgaani-islamisti Gulbuddin Hekmatyarin ja Iranin tukemat islamistit osallistuivat provokaatioihin Azerbaidžanin turkkilaismielistä presidenttiä Äbülfaz Elçibeytä vastaan edistäen siten Venäjän tukemaa vallankaappausta. Zofia Grodzinska-Klemetti kertoi islamististen arabivapaaehtoisten saapuvan Tšetšeniaan Moskovon kautta, ei esimerkiksi Turkin ja Georgian kautta, kuten Venäjä on toistuvasti väittänyt. Kaukasian omat islamistit ovat olleet oppositiossa omia hallituksiaan vastaan ja nousseet aseellisiin kapinoihinkin juuri itsenäisyysmielisiä separatisteja vastaan, suoraan tai välillisesti Moskovon tuella.

Geopoliittisten koodien ristiriita

Geopoliittisten koodien vastakkainasettelussa pohjoisesta tuleva imperialismi ja etelästä tuleva islamismi ovat olleet yhdessä keskelle puristettua nationalismia vastaan, länsimaisen globalismin pysytellessä enemmän tai vähemmän neutraalina maailmanpoliisina.

Huomionarvoista on, että pienten ja keskisuurten valtioiden liittosuhteet tällä väli- tai reuna-alueella eivät ole muotoutuneet Huntingtonin sivilisaatio-opin mukaisesti, vaan seuraten pikemminkin ”realismin” lakeja. Yhteiset intressit määräävät liittolaisuuksia ja ”vihollisen naapuri on potentiaalinen ystävä”. Huntingtonin ”kulttuureilla” ei ole geopolittisten liittoutumisten ja vihollisuuksien kanssa ollut juuri mitään tekemistä – niitä on kuitenkin hyödynnetty propagandassa. Yhteistyötä on tehty strategisten intressien mu-

¹⁸⁰³ Keskiajan Euroopan sankarikulttuurista ja sen vaikutuksista ks. Fernández-Armesto, 1995, 206-211.

kaan, reilusti yli uskontorajojen (Turkki-Georgia-Azerbaidžan-Yhdysvallat; Venäjä-Armenia-Iran-Turkmenistan; Turkki-Israel-Jordania; Venäjä-Irak-Syyria jne.) ja samoin separatistisia ja ”terroristisia” agentteja on tuettu täysin erilailla kuin Huntingtonin oppi edellyttäisi.

Geopoliittisten koodien epäsymmetria on johtanut ymmärtämättömyyteen puolin ja toisin, kun valtioiden ja kansakuntien geopoliittiset intressit eivät muotoudu yhteisen universaalin logiikan mukaan. Aikaan sidottua ymmärtämättömyyttä länsimaisen ”globalismin” ja kansallisen heräämisen ja itsenäisyyden kautta elävien kansojen ”nationalismin” välillä on kuvannut Alvin Toffler osuvasti: ”Niinpä kun taloudellisesti takapajuisten maiden runoilijat ja intellektuellit kirjoittavat kansallishymnejä, kolmannen aallon maiden [so. länsimaiden] runoilijat ja intellektuellit laulavat rajattoman maailman hyveitä”. Tilanteen käytännönläheisemmistä seurauksista Toffler jatkaa: ”Tänä päivänä näemme hämmäntävän lukuisan määrän etnisiä sotia, uskonnollista väkivaltaa, vallankaappauksia, rajakiistoja, kansannousuja ja terroristihyökkäyksiä, jotka heittävät kokonaisia emigranttien aaltoja yli kansallisten rajojen, köyhyyden ja sodan runnomina... Niinpä monien pienten sotien skenaario pakottaa sotilasstrategit monissa armeijoissa miettimään uudelleen, mitä he kutsuvat ’erikoisoperaatioiksi’ ja ’erikoisjoukoiksi’.”¹⁸⁰⁴

On mainittava, että edellä esitetyt neljä ”suurkoodia” ovat sittenkin vain yleistyksiä, joiden tarkoituksena on hahmottaa geopoliittisten intressien kenttää suhteessa välialueeseen. Onhan ilmeistä, että ”Länsi” koostuu Yhdysvaltain lisäksi suuresta joukosta Euroopan ja muun maailman valtioita, joilla kaikilla on erilaisia painotuksia geopoliittisessa puheessaan: Ranska on perinteisesti ollut huolestunut anglosaksien ja saksalaisten ylivallasta. Espanjaa kiinnostavat Pohjois-Afrikka ja Etelä-Amerikka ja Saksaa itäinen Keski-Eurooppa. Suomi on sodan jälkeen ollut korostetun varovainen puheissaan Venäjästä. Oman lisänsä tuovat tietenkin itäisen Euroopan kommunismista vapautuneet demokratiat. Kaikissa länsimaissa vallitsee monimuotoinen, moniarvoinen ja moniääninen keskustelu myös geopoliittisista ajatuksista eivätkä ”globaalia vakautta” painottavat näkökulmat suinkaan aina vallitse, kun kyse on jonkin maan geopoliittista asemaa koskevasta keskustelusta – vaikkapa NATO:n tai EU:n jäsenyydestä. Lisäksi Lännessä ollaan tietenkin hyvin monta mieltä siitä, kuinka ”globaaliin vakauteen” päästäisiin.

Venäjällä ”virallinen” tai nykyvenäläisittäin ilmaistuna ”patrioottinen” tai ”presidentille uskollinen” geopoliittinen ajattelu Kaukasian suhteen saattaa tänä päivänä näyttäytyä huolestuttavan yksipuolisena, mutta meidän ei tarvitse kuin luoda katsaus toisinajattelevien intellektuellien, liberaalien pienpuolueiden tai *Memorialin* tai *Glasnostin* kaltaisten järjestöjen esittämiin ajatuksiin havaitaksemme venäläisen ajattelun kentän monipuolisuuden. Eri asia on, kuinka toisinajattelijat, kansalaisjärjestöt, tutkijat ja vähemmistökansallisuudet kykenevät vaikuttamaan Kremlin politiikkaan.

Turkissa ja Kaukasian maissa (sekä Etelä-Kaukasiassa että diasporien keskuudessa) käydään vilkasta ja monipuolista keskustelua, jossa esitetyt geopoliittiset mielipiteet vaihtelevat laidasta laitaan, kenties vielä jyrkemmin kuin länsimaissa. Globaalin näkökulman asemesta ne sittenkin useimmiten viittaavat oman kotimaan geopoliittiseen asemaan ja suuntaukseen: Tulisiko maan nojata Amerikkaan, Eurooppaan, Venäjään, naapurimaihin vai kenties kieleen, etnisyyteen vai uskontoon, vai pitäisikö (kuten usein vaaditaan) välttää tätä kaikkea ja ”olla oma itsensä”, mitä se sitten tarkoittaakin? Myös Iranissa yhteiskunnallinen ja poliittinen keskustelu on hämmästyttävän avointa, vaikkakin Venäjän tavoin toi-

---

¹⁸⁰⁴ Stone, 2001, IV:8.

sinajattelijoiden mielipiteet jäivät yleensä vaikuttamatta todellisten vallanpitäjien politiikkaan.

Alueellisen geopoliittisen tutkimuksen käyttökelpoisuus

Huntingtoniin kohdistuvassa kritiikissään Edward Said kirjoittaa: ”Me elämme levottomia aikoja, mutta on parempi ajatella voimakkaita ja voimattomia yhteisöjä, sekulaarin järjen ja tietämättömyyden politiikkaa sekä oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden universaaleja periaatteita, kuin vaeltaa etsimässä valtavia abstraktioita, jotka saattavat antaa hetkellistä tyydytystä mutta hyvin vähän itsetuntemusta tai asiantuntevaa analyysiä. Teesi ’sivilisaatioiden törmäyksestä’ on samanlaista huiputusta kuin ’maailmojen sota’, ja sopii paremmin puolustautuvan omahyväisyyden pönkittämiseen kuin meidän aikamme hämmentävän kaiken keskinäisen riippuvuuden kriittiseen ymmärtämiseen.”¹⁸⁰⁵

Samuel Huntingtonin sivilisaatioteoria, Francis Fukuyaman ”historian loppu” sekä useat marxilaiset tai postmarxilaiset globalisaatioteoriat (esim. Michel Chossudovsky) ovat muodikkaita ”suurteorioita”, mutta niiden ongelmana on teoreettiseen paradigmaan myötäsyntyisesti liittyvä näkökulmallinen yksipuolisuus. Siksi on kyseenalaista, voivatko tällaiset paradigmat tehokkaasti selittää ja auttaa ymmärtämään maailmanpolitiikkaa silloin, kun näkökulma ei ole teoreettis-filosofinen, vaan käytännöllisempi: kun halutaan tutkia, analysoida ja ymmärtää ajankohtaisia aiheita, käyttää tutkimuksellisia näkökulmia turvallisuuspoliittiseen päätöksentekoon tai virkamiestyöhön, tai ennakoida ulko- ja turvallisuuspolitiikan alaan kuuluvia tapahtumia ja kehityskulkuja.

Tämän tutkimuksen yhteydessä on voitu havaita, kuinka monisyisiä alueelliseen geopoliittikaan liittyvät kysymykset ovat sekä kuinka epäsymmetrisiä ovat eri valtioiden ja eri ryhmien intressit suppeallakin alueella. Juuri epäsymmetrian ymmärtämiseksi tarvitaan välttämättä tutkimusta, joka ei tarkoituksellisesti rajaa näkökulmaansa liiallisiin paradigmaattisiin yksinkertaistuksiin. Alueellinen geopoliittinen analyysi puolustaa hyvin paikkaansa silloin, kun pyrkimys on saavuttaa kokonaisvaltainen näkemys, mutta kuitenkin asettaa asiat ja ilmiöt selittäviin konteksteihinsä. Tämänkin tutkimuksen puitteissa on voitu tulla jossain määrin yleistäviin johtopäätöksiin, jotka ovat kuitenkin selityskyvyltään ”suurteorioita” käyttökelpoisempia konkreettisen ymmärryksen pohjana.

Alueellinen geopoliittinen analyysi tutkii väistämättä kohdettaan yksityiskohtaisesti, mutta kykenee silti asettamaan eri valtioiden, hallitusten ja ryhmien motiivit ja intressit laajempiin historiallisiin ja maantieteellisiin konteksteihinsä, mikä lisää tutkimuksen objektiivisuutta ja kriittisyyttä verrattuna sellaiseen tutkimukseen, joka lähestyy kohdealuetta lähtökohtaisesti yhdestä näkökulmasta tai yhden valtion eduista käsin.

Niccolò Machiavellin ylistämä valtiotaito on toiminnan lisäksi myös toimintaolosuhteiden ja kokonaiskontekstin ymmärtämistä, jossa kategoriset selitysmallit ja suurteoriat harvoin osoittautuvat valtiomiehen edun mukaisiksi. Pikemminkin pienen ruhtinaskunnan luotsaaja on ovela kettu ja sopivassa määrin opportunisti, joka operoi monimutkaisessa alueellisessa kontekstissä ja oppii historiallisista varoittavista ja kannustavista esimerkeistä. Monien geopoliittisten kirjoittajien tarkoituksena onkin ollut antaa suosituksia ja neuvoja kotimaidensa päättäjille.

---

¹⁸⁰⁵ Edward Said: ”The Clash of Ignorance”, *The Nation*, 22.10.2001.

Uskon tämän tutkimuksen kaltaisen alueellisen geopoliittisen tutkimuksen voivan osoittaa hedelmälliseksi erityisesti sellaisessa tutkimuksessa, joka palvelee pyrkimyksiä ymmärtää monimutkaista alueellista tilannetta, sen historiallista kehitystä ja mahdollista tulevaisuutta, sekä asettaa ilmitulevia ulko- ja turvallisuuspoliittisia tietoja ja uutisia selittävään kontekstiin, joka antaa näennäisen irrallisille ja jopa irrationaalisille toimille merkityksen. Siitä on siis erityisesti hyötyä pienen valtion näkökulmassa. Suurvaltain globaalilla tasolla liikkuva geopolitiikka ei välttämättä tarjoa parhaita mahdollisia suuntaviittoja Suomen kaltaisen maan ulko- ja turvallisuuspoliittisiin strategioihin.

Sekä virolainen Berg että puolalais-amerikkalainen Brzezinski totesivat geopolitiikan tarkastelevan valtioiden ”suhteellista” asemaa, sijaintia sekä fyysisellä että mielikuvien kartalla suhteessa muihin valtioihin ja niiden toimintaan. Alue saa geopoliittisen merkityksensä suhteessa valtioiden ja muiden toimijoiden poliittiseen, sotilaalliseen ja konspiratiiviseen toimintaan ja toiminta-aikeisiin ko. alueella.

* * *

Lähteet ja bibliografia:

- ABDULLAJEV, 1999: **Nabi Abdullaev:** "Dagestan's True Believers" ja "A Conflict Foretold", Transitions Online (TOL), 3/1999, 8.4.1999.
- AGNEW, 1998: **John Agnew:** "Geopolitics: Re-visioning World Politics", Routledge, Lontoo, 1998.
- AKAJEV, 2000: **Vakhid Akaev:** "Islamic Fundamentalism in the Northern Caucasus: Myth or Reality?", Central Asia and the Caucasus, 3/2000, 136-142.
- AKINER, 1996: **Shirin Akiner:** "Islam, the State and Ethnicity in Central Asia in Historical Perspective", Lontoo, 1996.
- AKINER, 2000: **Shirin Akiner:** "Islam in Post-Soviet Central Asia: Contested Territory", Lontoo, 2000.
- ALAM, 2000: **Shah Alam:** "The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatami", IDSA, Dec. 2000: www.idsa-india.org/an-dec-00-4.html
- ALBATS, 1995: **Yevgenia Albats:** "KGB: State Within a State", I. B. Tauris & Co. Ltd, Lontoo, 1995.
- ALMOND, 1997: **Mark Almond:** "Dawn of an Old Order", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- ALTSTADT, 1992: **Audrey L. Altstadt:** "The Azerbaijani Turks: Power and Identity Under Russian Rule", Hoover Institution Press, Stanford, 1992.
- ANDERSON, 1999: **Ewan W. Anderson:** "Geopolitics: International Boundaries as Fighting Places", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- ANDREW, 1986: **Christopher Andrew:** "Secret Service", Heinemann, Lontoo, 1986.
- APOSTOLOU, 2001: **Andrew Apostolou:** "Changing US Administration Provides Opportunity for Review of Caspian Policy", EurasiaNet, 4.1.2001, www.eurasianet.org.
- ARAS, 1998: **Bülent Aras:** "Post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", Middle East Policy, Vol. 5, no. 4, tammikuussa 1998.
- ARAS, 2001: **Bülent Aras:** "Turkish Foreign Policy toward Transcaucasus", Central Asia and the Caucasus, 5(11)/2001, 78-89.
- ARSLAN, 2001: **Emad Arslan:** "Chechen Population in Jordan", www.amina.com
- BADDELEY, 1908: **John F. Baddeley:** "The Russian Conquest of the Caucasus", Lontoo, Longman's, 1908. (Uusintapainos Curzon Press, Richmond, 1998.)
- BAJEV, 1997: **Pavel Baev:** "Russia's Departure from Empire: Self-Assertiveness and a New Retreat", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.
- BARAN, 2001: **Zeyno Baran:** "Georgia Update", Center for Strategic and International Studies (CSIS), 10.1.2001.
- BERG, 1998: **Eiki Berg:** "Geopoliitika", Tartu Ülikooli kirjandus, Tartto, 1998.
- BERG, 2001: **Eiki Berg:** "Geopoliitika lugemik", Tarton yliopisto, 2001.
- BINAY, 1998: **Mehmet Binay:** "The New World Disorder in Transcaucasia", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- BIRCH, 1995: **Julian Birch:** "Ossetia – a Caucasian Bosnia in Microcosm", Central Asian Survey 14, 1/1995, 43-74.
- BIRCH, 1996: **Julian Birch:** "The Georgian—South Ossetian Territorial and Boundary Dispute", teoksessa John F. R. Wright (toim.): "Transcaucasian Boundaries", Guildford & King's Lynn, 1996, 151-189.
- BISHKU, 2001: **Michael B. Bishku:** "Turkey, Ethnicity, and Oil in the Caucasus", Journal of Third World Studies, 1.10.2001.
- BLANCH, 1960: **Lesley Blanch:** "The Sabres of Paradise", Carroll & Graf Publishers, New York, 1960.
- BLANCHE, 2001: **Ed Blanche:** "Caspian pipeline deals start to take shape", Jane's Intelligence Review: April 2001, s. 7.

- BLANK, 2000: **Stephen Blank:** "Turkey's strategic reorientation", Jane's Intelligence Review: August, 2000, s. 21-22.
- BLANK, 2001: **Stephen Blank:** "The CIS and its Power Structures", The Analyst, Central Asia and Caucasus Institute, John Hopkins University, 17.1.2001.
- BOBROVNIKOV, 2000: **Vladimir Bobrovnikov:** "Muslim Nationalism in the Post-Soviet Caucasus: Daghestan", Central Asia and the Caucasus, 6/2000, 93-104.
- BORKO, 1997: **Yuri Borko:** "Possible Scenarios for Geopolitical Shifts in Russian-European Relations", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.
- BOTAŠEV, 2000: **Murat Botashev:** "Ethnic Conflict in Karachaevo-Cherkessia: From its Sources to Our Days", Central Asia and the Caucasus, 6/2000, 126-133.
- BOWKER, 1997: **Mike Bowker:** "Russian Foreign Policy and the End of the Cold War", Ashgate, Dartmouth, 1997.
- BRÉHIER, 1977: **Louis Bréhier:** "The Life and Death of Byzantium", North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1977.
- BROWN, KASER & SMITH, 1994: **A. Brown, M. Kaser & G. S. Smith:** "The Cambridge Encyclopaedia of Russia and the former Soviet Union", Cambridge University Press, 1994.
- BRZEZINSKI, 1997: **Zbigniew Brzezinski:** "The Grand Chessboard – American Primacy and Its Geostrategic Imperatives", Basic Books, New York, 1997.
- BUGGE, 1995: **Peter Bugge:** "The Nation Supreme – The Idea of Europe 1914-1945", in "The History of the Idea of Europe" ed. by Kevin Wilson and Jan van der Dussen, London and New York, 1995.
- BURKE, 1992: **Justin Burke:** "Azeris May Appeal to Neighbors", Christian Science Monitor, 22.5.1992.
- BÖLÜKBASI, 1997: **Suha Bölükbaşı:** "Ankara's Baku-Centered Transcaucasia Policy: Has it failed?", Middle East Journal, Vol. 52:1, talvi 1997.
- ÇANDAR & FULLER 2001: **Cengiz Çandar & Graham E. Fuller:** "Grand Geopolitics for a New Turkey", Turkistan Newsletter, Vol. 5:076, 30.4.2001.
- CARNEGIE ENDOWMENT, 2000: **Carnegie Endowment for International Peace:** "An Agenda for Renewal: U.S.-Russian Relations", A Report by the Russian and Eurasian Program of the Carnegie Endowment for International Peace, Dec. 2000.
- CARRÈRE D'ENCAUSSE, 1995: **Hélène Carrère d'Encausse:** "The Nationality Question in the Soviet Union and Russia", Norwegian Nobel Institute Lecture Series, Scandinavian University Press, Trøgstad, 1995.
- CHENCINER, 1997: **Robert Chenciner:** "Daghestan – Tradition and Survival", Caucasus World, St. Martin's Press, UK, 1997.
- COHEN, 2001: **Ariel Cohen:** "Cause for Alarm: Russia's Policy in Southern Caucasus – the Recent Trends", Central Asia and the Caucasus, 2(8)/2001, 7-11.
- COLARUSSO, 1995: **John Colarusso:** "Abkhazia", Central Asian Survey, 14.1/1995, 75-96.
- COLLINS, 2002: **Aukai Collins:** "My Jihad: The True Story of an American Mujahid's Amazing Journey from Usama Bin Laden's Training Camps to Counterterrorism with the FBI and CIA", The Lyons Press, Guilford, Connecticut, 2002.
- CONQUEST, 1970: **Robert Conquest:** "The Nation Killers: The Soviet Deportation of Nationalities", London, 1970.
- COPPIETERS, 1998: **Bruno Coppieters:** "Georgia in Europe: The Idea of a Periphery in International Relations", teoksessa Bruno Coppieters, Alexei Zverev & Dmitri Trenin: "Commonwealth and Independence in Post-Soviet Eurasia", 1998.
- CORNELL, 1998: **Svante E. Cornell:** "Conflicts in the North Caucasus", Central Asian Survey, 17:3, 409-441.

- CORNELL, 1999: **Svante E. Cornell:** "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. IV, No.2, June-August 1999.
- CORNELL, 2000: **Svante E. Cornell:** "Comments on Part II", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 90-93.
- COTTRELL, 2001: **Robert Cottrell:** "Russia's Cold Warrior", *Financial Times*, 4.1.2001.
- COUDENHOVE-KALERGL, 1923: **Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi:** "Pan-Europa", Paneuropa-Verlag, Wien, 1923, uusi painos Paneuropa-Verlag, Augsburg, 1998.
- COUDENHOVE-KALERGL, 1930: **Richard N. Coudenhove-Kalergi:** "Paneurooppa", Turun yliopisto & Kansainvälisen Paneurooppalaisen Unionin Suomen osasto ry, Turku, 2002 (näköispainos vuoden 1930 suomenkielisestä painoksesta, joka oli Coudenhove-Kalergin itsensä suomennosta varten päivittämä versio vuonna 1923 julkaistusta alkuperäisteoksesta).
- CROISSANT, 1998: **Michael P. Croissant:** "The Armenia-Azerbaijan Conflict", Praeger, Westport, 1998.
- CUTLER, 1998: **Robert M. Cutler:** "U.S. Interests and 'Cooperative Security' in Abkhazia and Karabakh: Engagement versus Commitment?", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- DARTŠIAŠVILI & PATARAIA, 2001: **David Darchiashvili & Tamara Patariaia:** "Returning to Europe? Georgia's Security Policy Priorities", *Central Asia and the Caucasus*, 1(7)/2001, 57-68.
- DASDAMIROV, 2001: **Afrand Dashdamirov:** "Ideological Contradictions of Ethnic Policies in the Caucasus", *Central Asia and the Caucasus*, 5(11)/2001, 48-55.
- DAVIES, 1997: **Norman Davies:** "Europe – A History", Pimlico, Lontoo, 1997.
- DAWISHA & PARROTT, 1994: **Karen Dawisha & Bruce Parrott:** "Russia and the New States of Eurasia - The Politics of Upheaval", Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- DEUTSCHER, 1949: **Isaac Deutscher:** "Stalin: Pöliittinen elämäkerta", WSOY, Juva, 1967 ja 1989. Alkuteos Oxford, 1949.
- DIJKINK, 1996: **Gertjan Dijkink:** "The Eurasian Dilemma", teoksessa "National Identity and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain", Routledge, 1996.
- DOBAJEV, 2000: **Igor Dobaev:** "Islamic Radicalism in the Northern Caucasus", *Central Asia and the Caucasus*, 6/2000, 76-86.
- DORSEY, 1992: **James M. Dorsey:** "The Growing Entente Between Armenia and Iran", *The Middle East International*, 4.12.1992.
- DOUGHERTY & PFALTZGRAFF, 1971: **James E. Dougherty & Robert L. Pfaltzgraff Jr.:** "Contending Theories of International Relations", The Lippincott Series in International Politics, Johns Hopkins University, 1971.
- DZEBISAŠVILI, 2000: **Kakhaber Dzebisashvili:** "Russia and Georgia: A Future Hard to Predict", *Central Asia and the Caucasus*, No. 3/2000, 50-55.
- DUDAJEV, 1997: **Jokhar Dudayev:** "The Slave Who Accepts His Slavery Deserves Double the Slavery", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- ELCIBEY, 1997: **Abulfaz Elchibey:** "Independence: Second Attempt", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- ELEKDAG, 1996: **Sükri Elekdag:** "2 ½ War Strategy", *Perceptions*, 1, March-May 1996.
- ENTCHEV, 1999: **Ilkka Entchev:** "Armenia", UVI Maatieto, UVI:n Maa- ja oikeustietopalvelun raportti, 1.9.1999.

- ENTCHEV, 1999: Ilkka Entchev: "Azerbaidzhan", UVI Maatiето, UVI:n Maa- ja oikeustietopalvelun raportti, 15.10.1999.
- ENTCHEV, 2000: Ilkka Entchev: "Armenia 2000", UVI Maatiето, maaraportti, kansio, 2.9.1999.
- ENTCHEV, 2000: Ilkka Entchev: "Azerbaidzhan 2000", UVI Maatiето, maaraportti, kansio, 27.10.1999.
- ERGÜVENÇ, 1998: Sadi Ergüvenç: "Turkey's Security Perceptions", Perceptions, June-August, 1998.
- ERICKSON, 1999: John Erickson: "'Russia Will Not Be Trifled With': Geopolitical Facts and Fantasies", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- FAIRBANKS, STARR, NELSON & WEISBRODE, 2001: Charles Fairbanks, S. Frederick Starr, C. Richard Nelson & Kenneth Weisbrode: "Strategic Assessment of Central Eurasia", The Atlantic Council of the United States & Central Asia – Caucasus Institute, SAIS, Washington, Jan. 2001.
- FELGENHAUER, 2000: Pavel Felgenhauer: "Terrorists Didn't Start the War", Defence Dossier, 21.1.2000.
- FERGUSON & MANSBACH, 1996: Yale H. Ferguson & Richard W. Mansbach: "Politics – Authority, Identities, and Change", University of South Carolina Press, 1996.
- FERNÁNDEZ-ARMESTO, 1995: Felipe Fernández-Armesto: "Millennium – toinen vuosituhat", WSOY, Porvoo, 1996; suomennos Heikki Eskelinen, alkuteos Lontoo, 1995.
- FISCHER, 1992: Siegfried Fischer: "Sicherheitspolitische Prämissen für die GUS-Mitgliederstaaten", s. 179, teoksessa "Von der Sowjetunion zur GUS: Wirtschaft, Politik, Sicherheit", Wissenschaftliches Forum für Internationale Sicherheit (Hrsg.), Edition Temmen, Rieden, 1992.
- FULLER, 1992: Elizabeth Fuller: "Caucasus: The Lezgin Campaign of Autonomy", RFL/RL Research Report 1, No. 41, 16.10.1992.
- FULLER, 1993: Elizabeth Fuller: "Mediators for Transcaucasia's Conflicts", The World Today, Vol. 49, No. 5, toukokuu 1993.
- GALEOTTI, 2000: Mark Galeotti: "Russia's criminals go global", Jane's Intelligence Review, maaliskuu 2000.
- GALEOTTI, 2000: Mark Galeotti: "Inside the Russian Mafiya", Jane's Intelligence Review, maaliskuu 2000.
- GALL & DE WAAL, 1998: Carlotta Gall & Thomas De Waal: "Chechnya – Calamity in the Caucasus", New York University Press, New York ja Lontoo, 1998.
- GALTUNG, 1971-72: Johan Galtung: "A Structural Theory of Imperialism", Journal of Peace Research, 1971-72, 81-117.
- GAMMER, 1994: Moshe Gammer: "Muslim Resistance to the Tsar – Shamil and the Conquest of Chechnya and Dagestan", Lontoo, 1994.
- GAMMER, 1998: Moshe Gammer: "The Russo-Chechen Conflict in Historical Perspective", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- GAMSAHURDIA, 1997: Zviad Gamsakhurdia: "The Revenge of the Nomenclature in Georgia", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- GARNETT, 1997: Sherman W. Garnett: "Russia and its Borderlands: A Geography of Violence", Parameters 27/1, Spring 1997.
- GELASCHWILI, 1993: Naira Gelaschwili: "Georgien – Ein Paradies in Trümmern", Berliini, 1993.
- GERNER, 1999: Kristian Gerner: "Kameleont och chimär", artikkeli internet-lehdessä "Europafokus", www.europafokus.com, kevät 1999.

- GOLTZ, 1998: **Thomas Goltz:** "Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic", M. E. Sharpe, Armonk, 1998.
- GRAMSCI, 1957: **Antonio Gramsci:** "The Modern Prince and other writings", International Publishers, New York, 7. painos, 1978, alkup. Louis Marks, 1957.
- GRAMSCI, 1967: **Antonio Gramsci:** "En kollektiv intellektuell", Bo Cavefors Bokförlag, Uddevalla, 1967.
- GRAMSCI, 1975: **Antonio Gramsci:** "Vankilavihkot, valikoima 2", toim. Mikael Böök, Kansankulttuuri, Helsinki, 1982, alkuteos "Quaderni del carcere", Torino, 1975.
- GRAY & SLOAN, 1999: **Colin S. Gray & Geoffrey Sloan** (toim.): "Geopolitics: Geography and Strategy", Frank Cass Publishers, Chippenham, 1999.
- GUGUSHVILI, 1997: **Bessarion Gugushvili:** "Report: On the condition of subethnical groups of Megreles and Svans as a result of the 1992 criminal coup d'état in Georgia and the war in Abkhazia", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- HABSBURG, 1999: **Otto von Habsburg:** "Die Paneuropäische Idee: Eine Vision wird Wirklichkeit", Amalthea, Wien, 1999.
- HABSBURG, 2002: **Otto von Habsburg** (haastattelu): "Paneuropa ist ganz Europa", Paneuropa Deutschland, 2/2002, 14-15.
- HADŽI-ZADEH, 1997: **Hikmet Hadji-Zadeh:** "Russia in the Transcaucasus – or Democracy in the State of Emergency", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- HAINDRAVA, 1999: **Ivlian Haindrava:** "Geopolitical Games in the Northern Caucasus – A View from Georgia", Turkistan News, 1999.
- HALONEN, 2001: **Tero Halonen:** "Väki sitoutettiin seremonioilla: Tuore tutkimus muuttaa kuvaa Venäjän viimeisistä keisareista", Helsingin Sanomat, 23.3.2001.
- HARRIS, 1999: **Paul Harris:** "Karabakhis preside over an uneasy truce", Jane's Intelligence Review: September 1999, 29-32.
- HAUSHOFER, 1925: **Karl Haushofer:** "Why Geopolitik?", teoksessa A. Dorpalen: "The World of General Haushofer", Farrar and Rinehard, New York, 1942; alkuperäinen: Karl Haushofer: "Politische Erdkunde und Geopolitik", teoksessa "Freie Wege vergleichender Erdkunde: Festschrift für Erich Drygalski", Oldenburg, München, 1925.
- HENZE, 1998: **Paul B. Henze:** "Abkhazia Diary 1997", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- HERWIG, 1999: **Holger H. Herwig:** "Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- HEYDARI, 1995: **Dorreh Mir Heydari:** "Iran and the New Geopolitics of the Persian Gulf", Geographical Research, no. 34, syksy 1995.
- HICKOK, 2000: **Michael Robert Hickok:** "Hegemon Rising: The Gap between Turkish Strategy and Military Modernization", Parameters, Summer 2000, 105-119; The Eurasian Politician, Issue 3, Feb. 2001, 1-12.
- HOLSTI, 1996: **Kalevi J. Holsti:** "The State, War, and the State of War", Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- HOLSTI, 2000: **Kalevi J. Holsti:** "Territoriaalisuus", Poliitikka 1/2000, s. 15.
- HOPERSKAJA, 2000: **Larissa Khoperskaya:** "The Northern Caucasus: Factors of Confrontation and Prospects for Stability", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 61-74.
- HOWE, 1983: **G. M. Howe:** "The Soviet Union – a Geographical Study", MacDonald & Evans, 1983.

- HUNTER, 1994: Shireen T. Hunter: "The Transcaucasus in Transition: Nation-building and Conflict", Washington DC, 1994.
- HUNTER, 1996: Shireen T. Hunter: "Iran, Russia and the southern Republics of ex-Russia", Goftegou, kesä 1996.
- HUNTER, 1997: Shireen T. Hunter: "Europe's Relations with the Muslim World: Emerging Patterns of Conflict and Co-operation", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.
- HUNTINGTON, 1993: Samuel P. Huntington: "Why International Primacy Matters?", "International Security", kevät 1993.
- HUNTINGTON, 1996: Samuel P. Huntington: "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order", Simon & Schuster, New York, 1996.
- HUSEYNOV, 1998: Rauf A. Huseynov: "Ethnic Situation in the Caucasus", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- HUSSAIN, 2002: Mushahid Hussain: "Länsi näkee islamin entistä helpommin 'ongelman'", IPS > Kaleva, 10.1.2002.
- HÄGGMAN, 2002: Bertil Häggman: "Geopolitics and the Future of Russia", Center for Research on Geopolitics, Special Report No. 23, Helsingborg, 2002.
- ISMAILOVA, 2001: Gulnara Ismailova: "World Congress of Azeris Took Place in Baku", The Central Asia and Caucasus Institute, The Analyst, Johns Hopkins University, 5.12.2001.
- ISMANOV, 2000: Almaz Ismanov: "Mountain Regions of Asia: Economic and Social Developments and the Problems of Security of the Neighboring States", konferenssiraportti, julkaistu: Transcaspien Project, 7.12.2000, www.transcaspien.ru.
- JAANSON, 2000: Kaido Jaanson: "Venemaa välispolitiikka: kujunemine, ideoloogiline pärand, tulevikuperspektiivid", Öppematerjal, September 2000, Tarton yliopisto.
- JACKSON, 1990: Robert H. Jackson: "Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World", Cambridge University Press, Newcastle upon Tyne, 1990.
- JAUHIAINEN, 1999: Jussi S. Jauhiainen: "A Geopolitical View of the Baltic Sea Region", Hiski Haukkalan (toim.) teoksessa "Dynamic Aspects of the Northern Dimension", Jean Monnet -yksikkö, Turun yliopisto.
- JOKI, 1957: Aulis J. Joki: "Marco Polon matkat", johdanto, selitykset ja suomennos, WSOY, Porvoo, 1957.
- JOKINEN, 2002: Christian Jokinen: "Islamismi enemmän politiikkaa kuin uskonnollista liikettä", Turun Sanomat, 27.12.2002.
- JONSON & ESENOV, 2000: Lena Jonson & Murad Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000.
- JONSON, 1998: Lena Jonson: "Russia and the 'Near Abroad'", teoksessa B. Hansen & B. Heurlin (toim.): "The Baltic States in World Politics", Curzon, 1998.
- JONSON, 2000: Lena Jonson: "Introduction", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 1-7.
- KAKACHIA, 2000: Komely K. Kakachia: "Will GUUAM and EEC Bury the CIS?", Perspective, Volume XI, No. 2, Nov.-Dec. 2000.
- KALUGIN, 1999: Oleg D. Kalugin: "The KGB: Returning to Power", DSO (www.dso.com), 13.4.1999.
- KARPAT, 1985: Kemal Karpat: "Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics", The University of Wisconsin Press, Madison, 1985.
- KARPPINEN, 1999: Antti Karppinen: "Venäjän aatetta jäljittämässä", WSOY, Juva, 1999.

- KHAN, 1995: **Muhammad Iqbal Khan**: "The Muslims of Chechnya – Struggle for Independence", The Islamic Foundation, Joseph A. Ball Ltd., Leicester, 1995.
- KIRKINEN, 2000: **Heikki Kirkinen** (toim.): "Venäjän historia", Otava, Keuruu, 2000.
- KISRJEV, 2000: **Enver Kisriev**: "Dagestan: Factors of Conflict and Stability", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 75-84.
- KISSINGER, 1979: **Henry Kissinger**: "The White House Years", Little Brown, Boston, 1979.
- KIVIKOSKI, 1998: **Mikko Kivikoski**: "Keski-Eurooppa – utopiasta todellisuuteen?", Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 12, Åbo Akademis tryckeri, Turku, 1998.
- KNEZYS & SEDLICKAS, 1999: **Stasys Knezys & Romanas Sedlickas**: "The War in Chechnya", Texas A & M University Press, College Station, 1999.
- KOCAOGLU, 1999: **Timur Kocaoglu**: "Independence and Democracy: The Case of the Turkic Republics", Turkistan-Net, Turkistan News, 1999.
- KOHEN, 1992: **Sami Kohen**: "Turkey Avoids Force in Armenia Strife", Christian Science Monitor, 8.6.1992.
- KORVELA, 2001: **Paul-Erik Korvela**: "Sympatiaa paholaiselle? Abduktiivisia huomioita Machiavellin kristinuskon kritiikistä", Poliitikka 1/2001, s. 3-11.
- KRAG & FUNCH, 1998: **Helen Krag & Lars Funch**: "An Overview of the North Caucasian Peoples", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998. (Aiempi julkaisu: Krag & Funch, 1994: "The North Caucasus: Minorities at Crossroads", Minority Rights Group, 1994.)
- KRECH, 2002: **Hans Krech**: "Krieg ohne Sieger und Besiegte", Welt am Sonntag, Nr. 26, 30.6.2002.
- KUDRIAVTSEV, 2000: **Aleksei Kudriavtsev**: "Wahhabism: Religious Extremism in the Northern Caucasus", Central Asia and the Caucasus, 3/2000, 131-136.
- KÄKÖNEN, 2000: **Jyrki Käkönen**: "Sotiiko Venäjä Tshetsheniassa länsimaiden puolesta?", Helsingin Sanomat, 28.1.2000.
- LANSKOY, 2001: **Miriam Lanskoj**: "Chechnya 96-99: Why did the Khasavyurt Peace fail?", The NIS Observed > Ichkeria.org, 29.10.2001.
- LAPIDUS, 2000: **Gail W. Lapidus**: "Russia's Second Chechen War: Ten Assumptions in Search of a Policy", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 30-42.
- LASSILA, 2001: **Anni Lassila**: "Kaspian tuotanto voi laskea raakaöljyn hintaa pysyvästi", Helsingin Sanomat, 12.10.2001.
- LEEUEW, 1997: **Charles van der Leeuw**: "Newly Independent Azerbaijan: Ever-present Gunsmoke and the Kremlin's Long Arm", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEEUEW, 1998: **Charles van der Leeuw**: "Armenian Terrorism and its Role in the War over Upper Karabakh", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- LEITZINGER, 1992: **Antero Leitzinger**: "Entinen Neuvostoliitto", Painosampo, Helsinki, 1992.
- LEITZINGER, 1995: **Antero Leitzinger**: "Tshetshenit – Pohjois-Kaukasuksen historiaa ja Groznyin taistelu 24.1.1995 saakka", Painosampo, Helsinki, 1995.
- LEITZINGER, 1996: **Antero Leitzinger**: "Who was Anushavan Zatikyan?", Ararat, 37/1996.

- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger: "The Russian Presence in Central Asia", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger: "'Kristallnacht' – Russian Style", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger: "The Armenian Dilemma", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger: "Chechenia and the Chechens", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1997: Antero Leitzinger: "Ichkeria – the Final Fight for Freedom", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Dagestan", UVI Maatiето, Ulkomaalaisviraston Maa- ja oikeustietopalvelun raportti, 22.12.1999.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Georgia", UVI Maatiето, UVI:n Maa- ja oikeustietopalvelun raportti, 5.11.1999.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Kurdistan", Ulkomaalaisviraston julkaisuja 1, Edita, Helsinki, 1999.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Pohjois-Kaukasia 1999", UVI Maatiето, maatiетoraportti, kansio, 2.11.1999.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Tshetshenia 1999", UVI Maatiето, maatiетon raportti, kansio, 29.12.1999.
- LEITZINGER, 1999: Antero Leitzinger: "Venäjä 1999", UVI Maatiето, maatiетon raportti, kansio, 29.12.1999.
- LEITZINGER, 2000: Antero Leitzinger: "Georgia 2000", UVI Maatiето, maaraportti, kansio, 2.11.1999.
- LEITZINGER, 2000: Antero Leitzinger: "History of Provocations", julkaistu englanniksi nettilehdessä The Eurasian Politician 1/2000, www.cc.jyu.fi/~aphamala/pe/.
- LEITZINGER, 2000: Antero Leitzinger: "Venäjä ja Kiptshakin kirous", julkaistu englanniksi ja suomeksi nettilehdessä The Eurasian Politician, 1/2000.
- LEITZINGER, 2001: Antero Leitzinger: "Pohjois-Kaukasia 2000", UVI Maatiето, maatiетoraportti, kansio, 2.1.2001.
- LEITZINGER, 2001: Antero Leitzinger: "Turkkia ja tattaria vastaan", Idäntutkimus, 1/2001, s. 17-36.
- LEITZINGER, 2001: Antero Leitzinger: "Syytetty Osama bin Laden: Terroristi myytin takana", Suomen Sotilas 5/2001, s. 14-17.
- LEITZINGER, 2001: Antero Leitzinger: "Sota sionismia ja länsimaista imperialismia vastaan: Muslimiveljille on kelvannut kaiken värinen tuki", Suomen Sotilas 5/2001, s. 18-19.
- LEITZINGER, 2002: Antero Leitzinger: "Ääripäät lähestyvät toisiaan", The Eurasian Politician, 1/2002.
- LIEVEN, 1998: Anatol Lieven: "Chechnya – the Tombstone of Russian Power", Yale University Press, London, 1998.
- LIEVEN, 2000: Anatol Lieven: "GUUAM: What is it, and what is it for?", EurasiaNet, 18.12.2000, www.eurasianet.org.

- LONSDALE, 1999: **David J. Lonsdale:** "Information Power: Strategy, Geopolitics and the Fifth Dimension", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- LUTTWAK, 1990: **Edward N. Luttwak:** "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", The National Interest, 1990 (Berg: Geopolitiikka lujemik, 2001).
- LUUKKANEN, 2001: **Arto Luukkanen:** "Hajoaako Venäjä? Venäjän valtiollisuuden kehitys vuosina 862-2000", Edita, Helsinki, 2001.
- MACFARLANE, 2000: **S. Neil MacFarlane:** "What the International Community Can Do to Settle the Conflict", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 97-110.
- MACKINDER, 1904: **Halford Mackinder:** "The Geographical Pivot of History", Geographical Journal, 23, 1904.
- MAKARENKO, 2001: **Tamara Makarenko:** "New directions in Caspian politics", Jane's Intelligence Review: May 2001, s. 25-28.
- MAKARENKO, 2001: **Tamara Makarenko:** "Patterns of crime in the Caspian basin", Jane's Intelligence Review: April 2001, s. 16-18.
- MAKSIMENKO, 2000: **Vladimir Maksimenko:** "Central Asia and the Caucasus: Geopolitical Entity Explained", Central Asia and the Caucasus, 3/2000, 56-63, Information and Analytical Center, Ruotsi.
- MALATŠOV, 1997: **Vladimir Malachov:** "Russia's Identity and Foreign Policy", teoksessa Pertti Joenniemi (toim.): "Neo-nationalism or Regionality: The Restructuring of Political Space Around the Baltic Rim", Nord Refo 5.
- MALEKI, 2001: **Abbas Maleki:** "Iran and Turan: Apropos of Iran's Relations with Central Asia and the Caucasian Republics", Central Asia and the Caucasus, 5(11)/2001, 89-97.
- MALLINEN, 2001: **Jukka Mallinen:** "Tshetsheenit eivät kannata äärimuslimeja", Kaleva, 29.12.2001.
- MANNERHEIM, 1940: **Carl Gustaf Emil Mannerheim:** "Matka Aasian halki", osa I, Suomen Kirja, 1940.
- MANSBACH & RHODES, 2000: **Richard W. Mansbach & Edward Rhodes** (toim.): "Global Politics in a Changing World", Houghton Mifflin Company, Boston, 2000.
- MANSFIELD & SNYDER, 1995: **Edward D. Mansfield & Jack Snyder:** "Democratization and War", Foreign Affairs, Vol. 74, no. 3, 1995.
- MAYSAIA & GOGELIANI, 2000: **Vakhtang Maysaia & Tina Gogeliani:** "Energy Reserves of the Caucasus at the Threshold of the 21st Century", Central Asia and the Caucasus, 3/2000.
- MCCARTHY, 1999: **Justin McCarthy:** "Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922", Princeton, 1999.
- MCCARTHY, 2000: **John McCarthy:** "The Geopolitics of Caspian Oil", Jane's Intelligence Review: July 2000, s. 20-25.
- MCFAUL, 2000: **Michael McFaul:** "Putin in Power", Current History, Oct. 2000, 307-314.
- MEDVEDJEV, 1999: **Sergei Medvedev:** "Russian History in Twenty-Two Periods, with an End", in "Understanding of Russian Foreign Policy", ed. by Ted Hopf; Pennsylvania State Univ. Press, 1999.
- MEHURON, 2000: **Tamar A. Mehuron:** "Organization of the Russian Armed Forces", Air Force Magazine, Oct. 2000, 72-79.
- MORTIMER, 1997: **Edward Mortimer:** "Concluding Remarks" teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.

- MUFTI, 1998: **Malik Mufti:** "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", Middle East Journal, 52, Winter 1998, 34-40.
- MUSABEKOV, 2000: **Rasim Musabekov:** "Russia-Azerbaijan: Relations in Theory and Practice", Central Asia and the Caucasus, No. 3, 2000, 43-49.
- MÄNNISTÖ, 2000: **Anssi Männistö:** "Länsi ja islam kylmässä sodassa", Poliitikka 1/2000, s. 60.
- NASMYTH, 1998: **Peter Nasmyth:** "Georgia: In the Mountains of Poetry", St. Martin's Press, New York, 1998.
- NEUMANN, 1849: **Karl Friedrich Neumann:** "Russland und die Tscherkessen", Reisen und Länderbeschreibungen 19.
- NEUMANN, 1997: **Iver B. Neumann:** "The Geopolitics of Delineating 'Russia' and 'Europe': The Creation of the 'Other' in European and Russian Tradition", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.
- NIEMI, 2002: **Kaius Niemi:** "Tshetsheenilähettiläs: Venäjän veritekoja ohjataan Moskovasta käsin", Helsingin Sanomat, 21.1.2002.
- NIINIMAA-KEPPO, 1997: **Aila Niinimaa-Keppo:** "Georgia – a Victim of the Free Flow of Information", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and an Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- NISHIMURA, 2001: **Megumi Nishimura:** "National Self-Determination and the International Community in the Transcaucasus: Inconsistency and Domestic Response", Central Asia and the Caucasus, 5(11)/2001, 55-65.
- NIVAT, 2001: **Anne Nivat:** "Chienne de Guerre", PublicAffairs, New York, 2001.
- NOLJAIN, 1994: **Igor Nolyain:** "Moscow's Initiation of the Azeri-Armenian Conflict", Central Asian Survey, 13.4.1994, 541-563.
- NURIEV, 2000: **Elkhan Nuriev:** "No War, No Peace in the Caucasus: The Geopolitical Game Continues!", Central Asia and the Caucasus, 6/2000, 7-20.
- NYSTÉN-HAARALA, 1997: **Soili Nystén-Haarala:** "Report on a trip to Shevardnadze's Georgia on 13-16 September 1993", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.
- NYSTÉN-HAARALA, 2001: **Soili Nystén-Haarala:** "Lain ja oikeuden nimessä – Venäjän ja Tšetšenian välisen sodan osapuolten oikeudellinen argumentointi", Idäntutkimus 1/2001, s. 4-16.
- Ó TUATHAIL, 1996: **Gearóid Ó Tuathail:** "Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space", University of Minnesota Press, 1996.
- Ó TUATHAIL, 1999: **Gearóid Ó Tuathail:** "Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Security", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- Ó TUATHAIL & AGNEW, 1992: **Gearóid Ó Tuathail & John Agnew:** "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy", Political Geography Quarterly, 1992. (Berg: Geopolitiikka lugesimik, 2001.)
- OGUZ, 1998: **C. Cem Oguz:** "The Relations between Chechnya and Russia since the Election of A. Maskhadov (January-May 1997)", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.
- PAIN, 2000: **Emil Pain:** "The Second Chechen War: Possible Scenarios", teoksessa Jonson & Esenov (toim.): "Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability", Conference Papers 27, The Swedish Institute of International Affairs, Tukholma, 2000; s. 21-29.
- PAIN & POPOV, 1998: **Emil Pain & A. A. Popov,** "Chechnya – from past to present", 1998, Rand Corp., <http://www.amina.com/article/history.html>
- PARAHONSKI, 2000: **Boris Parakhonskiy:** "GUUAM: The Way to Strategic Stability in the Caucasus", Central Asia and the Caucasus, 6/2000, 30-36.

- PASAJEVA, 2001: **Giulshen Pashaeva:** "Myths and Realities of the South Caucasian System of Regional Security", *Central Asia and the Caucasus*, 1(7)/2001, 23-27.
- PEURANEN, 2002: **Erkki Peuranen:** "Onko Eurooppaa ilman Venäjää?", *Keskisuomalainen*, 1.12.2002.
- PITKÄNEN, 1996: **Weijo Pitkänen:** "Isänmurha idässä – pohdintoja itäisen Keski-Euroopan 'kansojen syksyn' 1989 ymmärtämiseksi", *Ulkopoliittinen instituutti, Gaudeamus, Helsinki*, 1996.
- PITKÄNEN, 2001: **Weijo Pitkänen:** "Venäjä ja Kiina patoavat Yhdysvaltain ylivaltaa", *Turun Sanomat*, 27.8.2001.
- POCOCK, 1997: **J.G.A. Pocock:** "Deconstructing Europe", in Gowan & Anderson, 1997.
- POLO, 1298: **Marco Polon matkat**, kirjoittaja Rustichello useimpien arvioiden mukaan Genovassa vuonna 1298, suomennos Aulis J. Joki, 1956; WSOY, Porvoo, 1957.
- PURSIAINEN, 1998: **Christer Pursiainen:** "Venäjän idea, utopia ja missio", *Gaudeamus, Helsinki*, 1998. (Hakapaino, 1999.)
- RADZINSKI, 1995: **Edvard Radzinski:** "Stalin", 1995, suomennos: WS Bookwell Oy, Juva, 2001 (4. painos).
- RAMONET, 1997: **Ignacio Ramonet:** "Géopolitique du chaos", *Galilée, Paris*, 1997.
- RANDOLPH, 1992: **Eleanor Randolph:** "Iran, Turkey Denounce Armenian Aggression", *The Washington Post*, 20.5.1992.
- RASHID, 2002: **Ahmed Rashid:** "Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia", *Vanguard Books, Lahore*, 2002.
- RATZEL, 1896: **Friedrich Ratzel:** "The Laws of the Spatial Growth of States", teoksessa R. Kasperson & J. Minghi (toim.): "The Structure of Political Geography, Aldine, Chicago, 1969; alkuperäinen: Friedrich Ratzel: "Die Gesetze des räumlichen Wachstums der Staaten", *Petermanns Mitteilungen, XLII*, 1896.
- REKACEWICZ, 2000: **Philippe Rekacewicz:** "Rivalités pétrolières, incertitudes économiques", *Le Monde diplomatique, lokakuu 2000*.
- REYNOLDS, 1999: **Michael A. Reynolds:** "Echoes of an Empire in Free Fall", 25.9.1999, *Wall Street Journal Europe*.
- ROMER, 1999: **Jean-Christophe Romer:** "Géopolitique de la Russie", *Economica, Pariisi*, 1999.
- ROSENAU, 1990: **James N. Rosenau:** "Turbulence in World Politics – A Theory of Change and Continuity", *Harvester Wheatsheaf, Princeton University Press, Hemel Hempstead*, 1990.
- ROY, 2000: **Olivier Roy:** "The Iranian Foreign Policy toward Central Asia", *EurasiaNet, Regional Resources: www.eurasianet.org/resource/regional/royoniran.html*
- RÄSÄNEN, 1969: **Martti Räsänen:** "Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkische Sprache", *Lexica societatis fenno-ugricae*, 17.1, *Helsinki*, 1969.
- SAARELAINEN, 1992: **Matti Saarelainen:** "Muhammedin pitkä varjo: Tutkimus poliittisen islamin Länsi-Euroopalle aiheuttamasta haasteesta", *Ulkopoliittinen instituutti, Helsinki*, 1992.
- SAID, 2001: **Edward W. Said:** "The Clash of Ignorance", *The Nation*, 22.10.2001.
- SALUKVADZE, 2001: **Khatuna Salukvadze:** "Instability in Abkhazia: Making Georgia a Scapegoat for a Misfiring 'War against Terrorism'?", *The Central Asia and Caucasus Analyst*, 24.10.2001.
- SAMYLIKIN, 1992: **Jurij Samylikin:** "Ethische Probleme in den Russischen Streitkräften und ihre Auswirkungen auf die Sicherheitspolitik Russlands", s. 171, teoksessa "Von der Sowjetunion zur GUS: Wirtschaft, Politik, Sicherheit", *Wissenschaftliches Forum für Internationale Sicherheit (Hrsg.), Edition Temmen, Rieden*, 1992.
- SARIIBRAHIMOGLU, 1998: **Lale Sariibrahimoglu:** "Arming for Peace", *Jane's Defence Weekly*, 19.8.1998.

- SAROYAN, 1992: **Strawberry Saroyan:** "The Roots of Armenian Terrorism", Ararat 130/1992.
- SCHNEIDER, 1993: **Daniel Schneider:** "Big-Power Rivalry in the Caucasus", Christian Science Monitor, 22.7.1993.
- SEALE, 1992: **Patrick Seale:** "Abu Nidal – Der Händler des Todes", Gütersloh, 1992.
- SHAFFER, 2002: **Brenda Shaffer:** "Is There a Muslim Foreign Policy? The Case of the Caspian", Current History, November 2002, s. 382-386; Turkistan Newsletter, 5.1.2003.
- ŠAHNAZARIAN, 2000: **David Shakhnazarian:** "Past and Present of the Nagorny Karabakh Problem", Central Asia and the Caucasus, 6/2000, 121-126.
- SHENFIELD, 2001: **Stephen D. Shenfield:** "Russian Fascism – Traditions, Tendencies, Movements", M. E. Sharpe, Armonk ja Lontoo, 2001.
- ŠERMATOVA, 2001: **Sanobar Shermatova:** "The Oil Factor in the Chechen Conflict", Central Asia and the Caucasus, 5(11)/2001, 71-77.
- ŠERMATOVA, 2002: **Sanobar Shermatova:** "Unanswered Questions from Moscow Siege", Institute for War and Peace Reporting (IWPR), Caucasus Reporting Service; ISN Security Watch, 1.11.2002.
- ŠEVARDNADZE, 1991: **Eduard Schewardnadse:** "Die Zukunft gehört der Freiheit", Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg, 1991.
- ŠUGARIAN, 2001: **Rouben Shugarian:** "Stability in the Caucasus: Eight Principles of Regional Cooperation", Central Asia and the Caucasus, 1(7)/2001, 7-12.
- SKAKOV, 2001: **Alexander Skakov:** "Kabardino-Balkaria: Threats to Stability", Central Asia and the Caucasus, 1(7)/2001, 165-173.
- SLOAN & GRAY, 1999: **Geoffrey Sloan & Colin S. Gray:** "Why Geopolitics?", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- SLOAN, 1999: **Geoffrey Sloan:** "Sir Halford Mackinder: The Heartland Theory Then and Now", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- SMITH, 1991: **Anthony D. Smith:** "National Identity", Penguin Books, London, 1991.
- SMITH, 1998: **Sebastian Smith:** "Allah's Mountains: Politics and War in the Russian Caucasus", I. B. Tauris Publishers, Bridgend, 1998.
- SNYDER, 1999: **Craig A. Snyder** (toim.): "Contemporary Security and Strategy", Routledge, New York, 1999.
- SOCOR, 2000: **Vladimir Socor:** "While You Wait, Why Not Join GUUAM?", Wall Street Journal Europe, 15.9.2000.
- SPYKMAN, 1944: **Nicholas Spykman:** "Heartland and Rimland", teoksessa R. Kasperson & J. Minghi (toim.): "The Structure of Political Geography", Aldine, Chicago, 1969; alkuperäinen: N. Spykman: "The Geography of Peace", Brace & World Inc., Harcourt, 1944.
- STEELE, 2001: **Jonathan Steele:** "The War the World Forgot", Mail & Guardian, 27.7.-2.8.2001.
- STONE, 2001: **Leonard A. Stone:** "The International Politics of Central Eurasia", Central Eurasian Publications On Line, <http://leonardstone.8m.com/>, 2001.
- SUMIDA, 1999: **Jon Sumida:** "Alfred Thayer Mahan, Geopolitician", teoksessa Gray & Sloan, 1999.
- SUNY, 1993: **Ronald Grigor Suny:** "Looking Toward Ararat – Armenia in Modern History", 1993.
- SUOMI, 2002: **Juhani Suomi:** "Diplomatian epäortodoksista selittämistä", Keski-suomalainen, 6.12.2002.
- SONYEL, 1999: **Salahi R. Sonyel:** "Disinformation: The Negative Factor in Turco-Armenian Relations", Perceptions, Vol. IV, no. 2, kesä-elokuu 1999.
- TAAGEPERA, 2000: **Rein Taagepera:** "Soomeugri rahvad Venemaa Föderatsioonis", Ilmamaa, Tartto, 2000.

THOMAS & SHULL, 1999-2000: **T. L. Thomas & J. Shull:** "Russian National Interests and the Caspian Sea", Perceptions: Journal of International Affairs, Vol. IV, No. 3, jouluhelmikuut 1999-2000.

TORBAKOV, 2003: **Igor Torbakov:** "The Turkish Factor in the Geopolitics of the Post-Soviet Space", Foreign Policy Research Institute, A Catalyst for Ideas, FPRI E-Notes, 11.1.2003; Turkistan Newsletter, 12.1.2003.

TŠIRIKBA, 1998: **Viacheslav A. Chirikba:** "Georgian-Abkhazian Conflict and its Aftermath", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.

TUNANDER, 1997: **Ola Tunander:** "Post-Cold-War Europe: A Synthesis of a Bipolar Friend-Foe Structure and a Hierarchic Cosmos-Chaos Structure?", teoksessa Tunander, Baev & Einagel (toim.): "Geopolitics in Post-Wall Europe – Security, Territory and Identity", SAGE, Oslo, 1997.

TUNANDER, 1995: **Ola Tunander:** "A New Ottoman Empire? The Choice for Turkey: Euro-Asian Centre vs. National Fortress", Security Dialogue, 26, Dec. 1995.

TUNANDER, BAEV & EINAGEL, 1997: **Ola Tunander, Pavel Baev & Victoria Ingrid Einagel** (toim.): "Geopolitics in Post-Wall Europe – Security, Territory and Identity", SAGE, Oslo, 1997.

TUOMI, 1995: **Osmo Tuomi:** "Uusi geopolitiikka – geopolittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa", Gaudeamus, Tampere, 1995.

TÜTÜNCÜ, 1997: **Mehmet Tütüncü:** "Turkey's Foreign Policy in the Caucasus", teoksessa Antero Leitzinger (toim.): "Caucasus and the Unholy Alliance", Tummavuoren kirjapaino, Vantaa, 1997.

TÜTÜNCÜ, 1998: **Mehmet Tütüncü** (ed.): "Caucasus: War and Peace – The New World Disorder and Caucasia", SOTA, Haarlem, 1998.

TÜTÜNCÜ, 1998: **Mehmet Tütüncü:** "The Caucasus Policy of Turkey (1990-1997): An Evaluation", teoksessa Mehmet Tütüncü (toim.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.

USMANOV, 1999: **Lyoma Usmanov:** "The Chechen Nation I, II", Amina, Washington D.C., 9.1.1999.

VAKNIN, 2001: **Samuel Vaknin:** "Afghanistan – ingen enkel historia" (en intervju med Anssi Kullberg), Ny Tid, nr. 51, 18.12.2001.

VISURI, 1997: **Pekka Visuri:** "Turvallisuuspolitiikka ja strategia", WSOY, Juva, 1997.

VÄYRYNEN, 1991: **Raimo Väyrynen:** "To Settle or to Transform? Perspectives on the Resolution of National and International Conflicts", teoksessa Raimo Väyrynen (toim.): "New Directions in Conflict Theory. Conflict Resolution and Conflict Transformation", Sage Publications, Lontoo, 1991.

VÄYRYNEN, 2002: **Raimo Väyrynen:** "Globalisaation tiliin pannaan paljon", Helsingin Sanomat, 30.1.2002.

WÆVER, 1997: **Ole Wæver:** "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial Systems", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.

WÆVER, BUZAN, KELSTRUP & LEMAITRE, 1993: **Ole Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre:** "Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe", Pinter Publishers, Lontoo, 1993.

WEHNER, 2002: **Markus Wehner:** "Krisenherd Kaukasus: Der Islamismus ist auf dem Vormarsch", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 12.5.2002.

WILLIAMS, 2000: **Brian Glyn Williams:** "The Ethnic Cleansing of the Chechens: An Analysis of the 1944 Deportation of the Chechens and the Role of Communal Trauma in the Post-Soviet Russo-Chechen Wars", History and Memory, Vol. 12, no. 1, kesä 2000.

WILLIAMS, 2001: Brian Glyn Williams: "The Russo-Chechen War – A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", Middle East Policy, 3/2001 (UMI).

YASMANN 2001: Victor Yasmann: "The Rise of the Eurasians", in RFE/RL Security Watch, 30th April 2001.

ZAKAREIŠVILI, ZEDELAŠVILI & URDŽUMALAŠVILI, 1998: Paata Zakareishvili, Gimzer Zedelashvili & Tato Urjumalashvili: "Ethnic Minorities in Georgia", Parliamentary Committee on Human Rights and Ethnic Minorities of Georgia, raportti julkaistu teoksessa Mehmet Tütüncü (ed.): "Caucasus: War and Peace", SOTA, Haarlem, 1998.

ÖGÜTCÜ, 2000: Mehmet Ögütçü: "Caspian Energy 'Poker Game' and Turkey: Prospects for a New Approach", Turkistan Newsletter, Volume 5:007, 10.1.2001.

ØSTERGAARD, 1997: Uffe Østergaard: "Nation-States and Empires in the Current Process of European Change", teoksessa Tunander, Baev & Einagel, 1997.

ÖHRNBERG, 2001: Kaj Öhrnberg: "Venäjä, Kaukasus ja islam", teoksessa Helsingin yliopiston Vapaan sivistystyön toimikunta: "Studia Generalia 2001: Kriisikattilat ja uskonnot maailmanpolitiikassa", Helsinki, kevät 2001.

Sanoma- ja aikakauslehtiä, internet-julkaisuja ja säännöllisiä uutisohjelmia: (jos kirjoittajan nimi tiedossa, artikkelit mainittu yllä niissä tapauksissa, joissa artikkeliin suora viittaus lopullisessa tutkimuksessa tai sen lyhentämättömissä luonnoksissa)

A-studion Atlas (Suomi)

Adevarul (Romania)

Afarinesh (Iran)

AFP = Agence France Presse

Amina, <http://www.amina.com/> (USA)

Amnesty International News Service

AP = Associated Press

Ararat (Armenia/Yhdysvallat)

Argumenti i fakty (Venäjä)

Azerbaijan Bulletin (Azerbaidžan)

Basler Zeitung (Sveitsi)

BBC = British Broadcasting Company

Biznes i politika (Venäjä)

Boston Globe (USA)

CACI Analyst = Central Asia and the Caucasus Institute, The Analyst, Johns Hopkins University: <http://www.cacianalyst.org/> (USA)

Caspian Studies (Iran)

Caucasus Press (Georgia)

Caucasus Reporting Service (ks. IWPR)

CSIS = Center for Strategic and International Studies (Britannia)

Central Asia and the Caucasus, Information and Analytical Centre (Ruotsi)

Central Asia and Caucasus Chronicle (?)

Chechenpress, <http://web.sanet.ge/chechenpress/> (Georgia)

Chechnya Shortlist (toimittaja Norbert Strade) (Tanska)

Chechnya Weekly, Jamestown Foundation (USA)

Christian Science Monitor (USA)

CNN

Cotidianul (Romania)

Cumhuriyet (Turkki)

DN = Dagens Nyheter (Ruotsi)

Daily Times (Pakistan)

Dawn (Pakistan)
Defence Dossier (USA)
Demari, myöh. Uutispäivä Demari (Suomi)
Der Spiegel (Saksa)
Deutsche Welle (Saksa)
Die Presse (Saksa)
DSO, <http://www.dso.com/> (USA)
Dziennik Polski (Puola)
EAU = Euraasian Uutisia, Ulkomaalaisviraston Maa- ja oikeustietopalvelun Länsi- ja Keski-Aasian ”deskin” tutkijain toimittama katsaus alueen uutisiin, avoin, virkamieskäyttöön. (Vuosina 1999-2000 oli nimeltään ”Aasian uutisia”.)
Eesti Päevaleht, <http://www.epl.ee/> (Viro)
Ekho Moskvy (Venäjä)
Ekho Rostova (Venäjä)
Etelä-Suomen Sanomat (Suomi)
Eurasia (Iran)
Eurasia Insight (USA)
EurasiaNet, <http://www.eurasianet.org/> (USA)
Fewer, Country Early Warning Report, <http://www.fewer.org/caucasus/>
Financial Times (Britannia)
FAZ = Frankfurter Allgemeine Zeitung (Saksa)
Freedom House: Civil Liberties, 2001: <http://www.freedomhouse.org/>
Frontier Post (Pakistan)
Gazeta Wyborcza (Puola)
Gazeta.ru, <http://www.gazeta.ru/> (Venäjä)
Glasnost (Venäjä)
HS = Helsingin Sanomat (Suomi)
Hufvudstadsbladet (Suomi)
Human Rights Watch
Hürriyet (Turkki)
Ichkeria, <http://www.ichkeria.org/> (Alankomaat)
Idäntutkimus (Suomi)
IHT = International Herald Tribune (Britannia)
Iltalehti (Suomi)
Interfax (Venäjä)
IPS = International Press Service
Iranian News (Iran)
IRNA (Iran)
ISN Security Watch (Sveitsi)
Itar-Tass (Venäjä)
IWPR’s Caucasus Reporting Service (Institute of War and Peace Research)
Izvestija (Venäjä)
Jamestown Foundation: ”GUUAM Eclipsing the CIS on the Eve of Summit”, Fortnight in Review, Volume VI, Issue 23, 1.12.2000. (USA)
Jane’s Defence Weekly, <http://www.janes.com/> (Britannia)
Jane’s Intelligence Review, <http://www.janes.com/> (Britannia)
Jerusalem Post (Israel)
Johnson’s Russia List (toimittaja David Johnson) (USA)
Kaleva (Suomi)
Kavkaz-Tsentr, <http://www.kavkaz.org/> (Qatar/Venäjä)
Keskisuomalainen (Suomi)

Kommersant (Venäjä)
Krasnaja Zvezda (Venäjä)
Le Courier (Ranska)
Le Figaro (Ranska)
Le Monde diplomatique (Ranska)
Literaturnaja Gazeta (Venäjä)
Los Angeles Times (USA)
Mail & Guardian (Etelä-Afrikka)
Marsho (islamistishenkinen Tšetšenia-sivusto)
Military News Agency (Venäjä)
Monitor = Jamestown Foundation Monitor of Newly Independent States (USA)
Moscow News (Venäjä)
Moskovskije Novosti (Venäjä)
Moskovskii Komsomolets (Venäjä)
National Post (USA)
National Review (USA)
Népszabadság (Unkari)
Neue Zürcher Zeitung (Sveitsi)
NewsMax, <http://www.newsmax.com/> (USA)
Newsweek International (USA)
Nezavisimaja Gazeta (Venäjä)
Nojan Tapan (Armenia)
Novaja Gazeta (Venäjä)
Novje Izvestija (Venäjä)
Novoje Vremja (Venäjä)
Ny Tid, Den finlandsvenska vänstertidningen (Suomi)
Obštšaja Gazeta (Venäjä)
ORT Review (toimittaja Luba Schwartzman) (USA)
Parameters (USA)
Parlamentskaja Gazeta (Venäjä)
Perceptions (Turkki)
Perspective, Institute of the Study of Conflict, Ideology, and Policy (USA)
Philippine Daily Inquirer (Filippiinit)
Postimees, <http://www.postimees.ee/> (Viro)
Prague Post (Tšekki)
Prague Watchdog, <http://www.watchdog.cz/> (Tšekki)
Qatar News Agency (Qatar)
Raadio Vaba Euroopa, <http://www.vabaeuroopa.org/> (Viro)
Reuters
RFE/RL = Radio Free Europe/Radio Liberty, <http://www.rferl.org/> (Tšekki/USA)
RIA Novosti (Venäjä)
Rossijskaja Gazeta (Venäjä)
Rossijskije Vesti (Venäjä)
Russia Today (Venäjä)
Sevodnja (Segodnja) (Venäjä)
Stratfor = Stratfor, Global Intelligence Update, <http://www.stratfor.com/> (USA)
STT = Suomen Tietotoimisto (Suomi)
Sotilasaikakauslehti (Suomi)
Sovjetskaja Rossija (Venäjä)
Suomen Kuvalehti (Suomi)
Suomen Sotilas (Suomi)

Süddeutsche Zeitung (Saksa)
Sydney Morning Herald (Australia)
Tbilisi Times (Georgia)
The Chechen Times, <http://www.chechentimes.com/> (USA)
The Daily Telegraph (Britannia)
The Economist (Britannia)
The Economist: "A Survey of Turkey: Ataturk's Long Shadow", The Economist, 10.6.2000, s. 1-18. (Lehden liite, sivujen 74 ja 75 välissä.) (Britannia)
The Eurasian Politician, <http://www.cc.jyu.fi/~aphamala/pe/> (Suomi)
The Guardian (Iso-Britannia)
The Independent (Iso-Britannia)
The Jordan Times (Jordania)
The Moscow Times (Venäjä)
The Nation (Pakistan)
The National Interest (USA)
The New Statesman (USA)
The New York Times (USA)
The News (Pakistan)
The NIS Observed, Institute of the Study of Conflict, Ideology, and Policy: <http://www.bu.edu/iscip/index.html> (USA)
The Russia Journal (Venäjä)
The Scotsman (Britannia)
The Times (Britannia)
The Times of Central Asia (Kirgisistan)
The Washington Post (USA)
The Washington Times (USA)
TOL = Transitions Online, <http://www.tol.cz/> (Tšekki)
Toronto Sun (Kanada)
TransCaucasus Chronology (Armenia/USA)
Tribuna (Venäjä)
Turan (Azerbaidžan)
Turkish Daily News (Turkki)
Turkistan Newsletter (Alankomaat/Turkki)
Turun Sanomat (Suomi)
Vremja Novostei (Venäjä)
Welt am Sonntag (Saksa)
WSJE = The Wall Street Journal Europe (Britannia)
Yeni Musavat (Azerbaidžan)
Zerkalo (Azerbaidžan)

Venäläisiä ja Länsi-Euroopan äärioikeiston geopolitiikkaa esitteleviä sivuja:

(Osa on lakannut sittemmin toimimasta ainakaan samassa osoitteessa.)

ArchivEurasia: <http://utendi.tripod.it/ArchivEurasia/index.html>

Arktogeia: <http://www.arctogeia.com/public/engl1.htm>

Atheneum-ryhmä: <http://www.nationalism.org/synergie/>

Jevrasija: <http://eurasia.com.ru/>

Kansallisbolševikit: <http://www.nationalbolshevik.com/index2.html>

Synergion-verkosto: <http://www.nationalbolshevik.com/synergion/directory.html>

Karttalähteitä:

- "Avrasya – Türk Cumhuriyetleri"**; Türk Standardlari Enstitüsü, Ankara, 1999.
"Maailma Atlas 2001"; Jana Seta, Eesti Entsüklopeediakirjandus, Riika, 2001.
"Philip's Atlas of the World"; George Philip Ltd., Chancellor Press, Lontoo, 1998.
"Uuden ajan kuva-atlas"; Helsinki Media, Helsinki, 1994.
"Uusi Iso Atlas", Gummerus, Helsinki, 1995.
"Uusi Suuri Karttakirja", Valitut Palat, Helsinki, 1974.

Luentolähteitä:

Akar, Sylvia: Esitelmä pyhän sodan käsitteistä seminaarissa "Pyhä sota ja terrorismi" Helsingin yliopistossa 15.12.2001.

Akiner, Shirin: Luentosarja "Venäjä ja islam", Aleksanteri-instituutti, Helsinki, syksyllä 2000.

Aldamov, Hizir: Haastattelu Tbilisissä helmikuussa 2000. (Hizir Aldamov on Itškerian tšetšeenitasavallan lähettiläs Georgiassa.)

Grodzinska-Klemetti, Zofia: luento Pohjois-Kaukasian tilanteesta ja fundamentalismin roolista Tšetšeniassa 23.10.2001, Helsinki, Aleksanteri-instituutti.

Gugushvili, Bessarion: esitelmä perusteilla olleen "Euraasian kulttuuri-instituutin" ta-
paamisessa ravintola Zinnkellerissä Helsingissä tammikuussa 2000. (Prof. Bessarion Gu-
gushvili on entinen Kaukasian historian ja valtiotieteen professori, joka toimi Georgian
pääministerinä Zviad Gamsahurdian presidenttikaudella, Tšetšenian hallituksen neuvon-
antajana Džohar Dudajevin kaudella, ja asuu nyt pakolaisena Suomessa.)

von Habsburg, Otto: Luennot Paneurooppa-Unionin vuosikokouksessa Strassburgissa
joulukuussa 1999, Suomen paneurooppalaisten vieraana Turun yliopistossa marraskuussa
2000 sekä Paneurooppa-Unionin eurooppalaisten arvojen symposiumissa Zagrebissa ke-
säkuussa 2001. (Arkkiherttua tri. Otto von Habsburg on Itävallan viimeisen keisarin poi-
ka, pitkäaikainen kansanedustaja Euroopan parlamentissa ja Kansainvälisen Paneuroop-
pa-Unionin presidentti.)

Hämeen-Anttila, Jaakko: Esitelmä pyhästä sodasta ja džihadin käsitteistä seminaarissa
"Pyhä sota ja terrorismi" Helsingin yliopistossa 15.12.2001. (Prof. Jaakko Hämeen-
Anttila on Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamin tutkimuksen professori.)

Jaanson, Kaido: "Venemaa välispolitiikka", luentosarja, Tarton yliopisto, syksy 2000.
(Prof. Kaido Jaanson on historian ja politologian professori Tarton yliopistossa.)

Jaanson, Kaido: Luento "kansojen vapautumisen historiasta" UNPO:n maailmankonfe-
rensissä Tallinnassa 15.2.2001.

Ježic, Mislav: Luento Kansainvälisen Paneurooppa-Unionin vuosikokouksessa Strass-
burgissa 12.12.1999. (Prof. Mislav Ježic on idäntutkija, Kroatian tiedeakatemian jäsen se-
kä Kansainvälisen Paneurooppa-Unionin hallituksen jäsen.)

Kasekamp, Andres: Luentosarja "Fašismi ajalugu", Tarton yliopisto, syyskausi 2000.

Kiziria, Dodona: Luento Georgian ja Yhdysvaltain suhteista ja ihmisoikeuksista konfe-
rensissä "First International Congress for Modern World and Human Rights in Repub-
lic of Georgia", Batumissa, 23.-25.2.2000. (Prof. Dodona Kiziria opettaa Indianan yli-
opistossa Yhdysvalloissa.)

Korhonen, Pekka: Luentosarjat Kiinan ja Japanin poliittisesta maantieteestä 1996-1997.
(Pekka Korhonen on valtio-opin tutkija ja luennoitsija Jyväskylän yliopistossa ja toiminut
vierailevana professorina Kiiton yliopistossa Japanissa.)

Leitzinger, Antero: Luento "Kurdit ja Kurdistanit" Helsingin yliopiston Studia Genera-
lia -sarjassa "Kriisikattilat..." helmikuussa 2001. (Antero Leitzinger on Ulkomaalaisviras-
ton maa- ja oikeustietoyksikön tutkija.)

Made, Vahur: Baltian maiden suhteista länteen sotainvälisenä aikana ja nykyisin, Aleksanteri-instituutin maisterikoulun kesäseminaari Orilammella elokuussa 2000. (Prof. Vahur Made on Viron diplomaattikoulun varajohtaja.)

Multanen, Pertti: Esitelmä seminaarissa ”Pyhä sota ja terrorismi” Helsingin yliopistossa 15.12.2001. (Pertti Multanen on Lähi-idän konfliktien tutkija Helsingin yliopistossa.)

Palva, Heikki: Esitelmä ”Wahhabilaisuus kuningasvallan ohjauksessa ja omilla teillään” seminaarissa ”Pyhä sota ja terrorismi” Helsingin yliopistossa 15.12.2001. (Prof. Heikki Palva on islamin ja arabialaisen maailman tutkija ja emeritusprofessori Helsingin yliopistossa.)

Roman, Sari: Luennot postmodernista identiteettipolitiikasta Jyväskylän yliopistossa vuonna 1999.

Tšanturia, Revaz: Luento Georgian etnis-kielellisistä ryhmistä ja näiden historiallisista suhteista konferenssissa ”First International Congress for Modern World and Human Rights in Republic of Georgia”, Batumissa, 23.-25.2.2000. (Tri. Revaz Tšanturia on lingvisti, joka vaikuttaa nykyisin Lundin yliopistossa, Ruotsissa.)

Tšurov, Vladimir: Luento pohjoisen ulottuvuuden turvallisuushista Venäjän näkökulmasta, Jyväskylässä, Pohjoisen ulottuvuuden seminaarissa marraskuussa 1999.

Urušadze, Levan: Luennot Georgian ihmisoikeustilanteesta ja Shevardnadzen hallinnon politiikasta konferenssissa ”First International Congress for Modern World and Human Rights in Republic of Georgia”, Batumissa, 23.-25.2.2000. (Tri. Levan Urušadze johtaa georgialaista ihmisoikeusjärjestöä ja toimii Georgiassa järjestettyjen Kaukasian alueen ihmisoikeustilannetta ja geopolitiikkaa käsittelevien konferenssien pääjärjestäjänä.)